

Наукові перспективи
Видавнича група

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

№ 2(10) 2025

*Тернопільський національний медичний
університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України*

Видавнича група «Наукові перспективи»

*Всеукраїнська Асамблея докторів наук з
державного управління*

Християнська академія педагогічних наук України

«Суспільство та національні інтереси»

№ 2(10) 2025

Київ – 2025

*Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical
University*

Publishing Group "Scientific Prospects"

*All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public
Administration*

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

«Society and national interests»

№ 2(10) 2025

Kyiv – 2025

ISSN 3041-1572Online

УДК 0/3+7/8]:001.31](477)(051)

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10))

“Суспільство та національні інтереси”: журнал. 2024. № 2(10) 2025. С. 922.

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України # 920 від 26.06.2024 журнал включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія “Б”, спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки; 281 Публічне управління та адміністрування

Рекомендований до друку Президією Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління (Протокол від 04.02.2025, № 2/2-25)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання, Асоціації науковців України, Інституту освіти Азербайджанської Республіки

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів освітніх, гуманітарних наук, громадського здоров'я, публічного управління та адміністрування з метою їх впровадження у сучасний освітній простір

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible та до міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Теренда Наталія Олександрівна - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)

Члени редакції журналу серії «Громадське здоров'я»:

- **Іншакова Ганна Вадимівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри громадського здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
- **Керецман Анжеліка Олексіївна** – кандидат медичних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної медицини та гігієни медичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
- **Ковальська Оксана Романівна** - кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри соціальної медицини, економіки та організації охорони здоров'я Львівського національного медичного університету імені Далини Галицької (Львів, Україна)
- **Корильчук Неоніла Іванівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Нагорна Антоніна Максимівна** - доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН України, лабораторія епідеміологічних досліджень, профпатології та моніторингу професійного здоров'я ДУ «Інститут медицини праці імені Ю. І. Кундієва НАМНУ» (Київ, Україна)
- **Панчишин Наталія Ярославівна** - кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Сатурська Ганна Степанівна** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Трущенко Людмила Вікторівна** - доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
- **Шульгай Аркадій Гаврилович** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)

Члени редакції журналу серії «Публічне управління та адміністрування»:

- **Непомнящий Олександр Михайлович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри архітектури і просторового планування факультету архітектури, будівництва та дизайну Національного авіаційного університету, експерт Експертної ради МОН з питань атестації наукових кадрів з суспільних наук (Київ, Україна)
- **Прав Юрій Григорович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри засобів захисту інформації Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- **Бельська Тетяна Валентинівна** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Київ, Україна)
- **Весоловська Марія Кімсанівна** - доктор філософії (PhD) з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри менеджменту організацій Інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- **Дегтяр Олег Андрійович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
- **Карпінський Борис Андрійович** - доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом, факультет управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- **Клименко Анастасія Сергіївна** - доктор філософії в галузі 28 публічне управління та адміністрування за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», директор центру підвищення кваліфікації кадрів, доцент кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- **Медведчук Оксана Валеріївна** - кандидат наук з державного управління, доцент, Начальник відділу нормативно-методичного забезпечення та управління проектами Міждержавної гільдії інженерів-консультантів (Київ, Україна)
- **Мельниченко Олександр Анатолійович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я, Харківський національний медичний університет (Харків, Україна)
- **Пахомова Тетяна Іванівна** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування та розвитку територій Навчально – наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- **Шевченко Наталія Олександрівна** - доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та права Дніпровської академії неперервної освіти Дніпропетровської обласної ради (Дніпро, Україна)
- **Шевченко Олександр Олександрович** - доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та економіки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (Київ, Україна)

Члени редакції журналу серії «Гуманітарні науки»:

- **Бевзо Галина Андріївська** - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальноосвітніх дисциплін ПВНЗі «Українсько-американський університет Конкордія» (Київ, Україна)
- **Вуколова Катерина Володимирівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України (Дніпро, Україна)
- **Горда Оксана Михайлівна** - доктор філософії в галузі 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 035 «Філологія», старший науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)
- **Зірка Віра Василівна** - доктор філологічних наук, професор, завідувач Дніпровського відділення Центру наукових досліджень та викладання іноземних мов НАН України (Київ, Україна)
- **Литвинська Світлана Віталіївна** - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- **Островський Олександр Олександрович** - доктор філософії, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, (Берегово, Україна)
- **Стирнік Наталія Сергіївна** - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)
- **Супрун Володимир Миколайович** - доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- **Чорний Ігор Віталійович** - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Харків, Україна)

Члени редакції журналу серії «Освіта/Педагогіка»:

- **Біляковська Ольга Орестівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, факультет педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- **Волошин Олена Романівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
- **Гончарук Валентина Анатоліївна** - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Гуменюк Тетяна Костянтинівна** - доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р.М. Глієра (Київ, Україна)
- **Гумеір Гусейн Ахмедов** - доктор педагогічних наук, професор (Баку, Азербайджан)
- **Дибкова Людмила Миколаївна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та системології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)

- **Коренева Інна Миколаївна** – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)
- **Литовченко Ірина Миколаївна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
- **Марчук Оксана Олександрівна** - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука» (Рівне, Україна)
- **Небеленчук Ірина Олександрівна** - доктор педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», (Кіровоград, Україна)
- **Поліщук Наталія Миколаївна** - доктор філософії, 011 Освітні, педагогічні науки, старший викладач кафедри медико біологічних основ фізичної культури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Трофіла Наталія Дмитрівна** - кандидат педагогічних наук, доцент, заступник декана з виховної роботи факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
- **Шевчук Лариса Дмитрівна** - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики, інформатики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі (Переяслав, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

© Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, 2025

© Видавнича група «Наукові перспективи», 2025

© Християнська академія педагогічних наук України, 2025

© Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління, 2025

© автори статей, 2025

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

Koryahin V.M. <i>STATUS AND TRENDS IN IMPROVING THE SYSTEM OF TRAINING OF HIGH-CLASS ATHLETES</i>	16
Nykyropets S.S., Melnyk O.D., Piddubchak S.Yu., Melnyk M.B., Kriutchenko O.O. <i>THE EFFICACY OF AI-DRIVEN PEDAGOGICAL STRATEGIES FOR FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION IN HIGHER EDUCATION</i>	24
Zhadiaiev D., Pavlenko L., Zakharchuk O. <i>TEACHING PHILOSOPHY IN MODERN SCIENTIFIC AND COMMUNICATIVE ENVIRONMENT</i>	37
Акімова О.В., Сапогов М.В., Дяченко М.О. <i>РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ</i>	48
Бабакіна О.О., Шуртигіна В.А. <i>КРЕАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ</i>	59
Бродович Ю.Р., Росул Р.В., Фордзюн Ю.І., Полажинець М.В. <i>ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ. РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ</i>	67
Бродович Ю.Р., Серденко Т.В., Панченко О.Д. <i>МЕДІАОСВІТА В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ: КАТЕГОРІЙНО-ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ</i>	80
Гармата О.М., Козіброда Л.В., Медведєва Л.М., Дудник О.К., Яковлів В.Л. <i>МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ</i>	89
Герасименко О.В., Носаченко В.М., Ковальська К.В. <i>ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ</i>	99

- Грабар Е.В., Антонюк В.В.** 113
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ ТА РОЛЬ АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ У ЦІЙ СФЕРІ
- Гриник І.М., Ревть А.Б.** 124
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ СІМЕЙ З ДІТЬМИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ
- Гриценко А. П., Чумаченко О.А.** 133
*ОРГАНІЗАЦІЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДЛЯ ВПРО-
ВАДЖЕННЯ СТУДІЙ З ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА БЕЗПЕКИ
ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ*
- Євтушенко Є.Г.** 145
*ВИКОРИСТАННЯ ФІТНЕС-ДОДАТКІВ З МЕТОЮ ЗАЛУЧЕННЯ
СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ПІД ЧАС
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ*
- Карасєвич С.А.** 159
*ФУТБОЛ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ. ІСТОРІЯ
ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФУТБОЛУ*
- Кірдан О.Л., Бялик О.В.** 169
*УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ*
- Козубовська І.В., Милян Ж.І., Козубовський М.Р.** 179
*ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПАРТНЕРСТВА ШКОЛИ, ЗАКЛАДІВ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СУСПІЛЬНИМИ ІНСТИТУТАМИ У
ПРОФІЛАКТИЦІ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ*
- Корнійчук М.В.** 194
*НАУКОВІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ
ОСВІТИ ПОЛЬЩІ*
- Красовська О.О., Сойко І.М., Веремчук А.П., Кирилович О.Ф.** 207
*КРЕАТИВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО
ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ
МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ТА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В
СЕРЕДОВИЩІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ*

- Ломака М.О., Дудкіна В.В.** 222
*ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ РОЗВИТКУ
КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У
ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ*
- Маноха О.В.** 233
*ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ, НАВЧАЛЬНОЇ КОМПЕ-
ТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ*
- Матушак Г.Г., Волошина Л.П., Горбачук Р.Л.** 243
*КЛАСИЧНИЙ ТАНЕЦЬ В СУЧАСНІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ:
ПРАКТИКИ ТА ВИКЛИКИ*
- Мешко А.М., Руденченко А.А., Орленко О.С.** 257
*ФАХОВА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ
ЦИФРОВОГО ЕТНОДИЗАЙНУ*
- Пасічник О.О., Пасічник О.С.** 265
*ВІД ЧАТ-БОТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ:
ЯК ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТРАНСФОРМУЄ ПРОЦЕС НАВЧАННЯ
ІНОЗЕМНИХ МОВ У СТУДЕНТІВ ІТ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ*
- Петренко В.Ю.** 278
*ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ У ОСВІТІ: РЕВОЛЮЦІЯ ПРАКТИЧНОГО
НАВЧАННЯ*
- Поліщук Н.М.** 287
*РОЛЬ ГІГІЄНИ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЗДОРОВ'Я СПОРТСМЕНІВ ПІД ЧАС
ЗМАГАНЬ: ХАРЧУВАННЯ, СТРЕС І ВІДПОЧИНОК*
- Поліщук Н.М.** 296
*ФАРМАКОЛОГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ: ЕФЕКТИВНІСТЬ АМІНОКИСЛОТ
ТА ВІТАМІНІВ ДЛЯ РЕГЕНЕРАЦІЇ ПІСЛЯ ІНТЕНСИВНИХ ТРЕНУВАНЬ*
- Полухтович Т.Г., Мельничук Ю.Є.** 303
КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЛОГОРИТМІКИ
- Ревть А.Б.** 316
*ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ*

- Романова О.О.** 326
ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ, ВЛАСТИВОСТІ ТА ВИДИ
- Семенов М.В.** 336
ПОНЯТТЯ ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ДО ІНЖЕНЕРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ
- Смук О.Т., Козубовський Р.В., Палкуш В.П.** 347
ВПЛИВ ІДЕЙ ПЕДАГОГІКИ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ Ф.У. ПАРКЕРА НА РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ОСВІТИ В США
- Співачук В.О., Іконнікова М.В.** 361
МОДЕРНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ ЗВО У СФЕРІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ТУРИЗМУ
- Танасійчук Ю.М.** 376
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ
- Товкун Л.П.** 387
ПРОФІЛАКТИКА ГАДЖЕТНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ І ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ
- Толочко С.В., Ожема В.Ф.** 403
ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
- Чередник Л.М., Ці Кунь** 417
ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ»
- Черненко Н.А.** 429
АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОСВІТИ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ СТІМКОЇ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Четвертак Т.Ю., Дюжикова Т.М. 439
*ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В РАМКАХ
ЕФЕКТИВНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ*

Шаргун Т.О., Жукова А.Р. 449
*ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ*

Шахрай В.М. 461
*ПРОВІДНІ ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ
БУЛІНГУ В ЦИФРОВОМУ ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ*

Шоробура І.М. 475
*ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ДВОХ ІМПЕРІЙ: УРОКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
ТА ФРАНЦІЇ В ХІХ СТ.*

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

Lorushynskyi I.P., Ozminska I.D. 487
*LANGUAGE SITUATION AND LANGUAGE POLICY IN THE UK:
EUROPEAN EXPERIENCE FOR UKRAINE*

Бондарчук Н.В., Застава І.А. 502
*ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ
СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ*

Боровик М.О., Колєсніков В.В., Іншеков М.В. 513
*СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ
ЗАСОБІВ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ РОЗВІДКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПІД
ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ*

Бричко А.М. 526
*ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ МІСЦЕВИХ ІНІЦІАТИВ ДЛЯ СТАЛОГО
СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕК-
ТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄС*

- Веренич Д.С., Тараненко А.А., Дегтяр О.А.** 539
*РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ
ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ*
- Дегтяр О.А., Безносенко С.Ю., Білий О.А.** 549
*РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ*
- Дзвінчук Д.І., Петрів А.С.** 561
*ТРИАДА "НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ" – "НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ" –
"НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ": НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ*
- Дідик Н.Д.** 572
*РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ
ФУНКЦІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ З РОЗБУДОВИ СТІЙКОЇ
СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я*
- Дурдас В.В.** 588
*ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ
НАТО ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ
ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ*
- Жаровська О.П.** 601
*РОЛЬ КОНТРОЛЮ ТА АУДИТУ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ У
ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ*
- Ільїна А.О.** 615
*СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ: УДОСКОНАЛЕННЯ
ТА РОЗВИТОК*
- Карасаєв С. У.** 638
*ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ЧИННИК
СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ПУБЛІЧНОМУ СЕКТОРІ*
- Керецман О.М., Дегтяр О.А.** 649
*МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОМУНІКАЦІЯМИ
ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОЦЕСІ
ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПОЛІТИК*

- Кирилко В.О.** 663
РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКІСНОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ: АКЦЕНТ НА СФЕРУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
- Кондратенко Н.О., Кузьменко С.М.** 672
АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВOSTІ
- Кореневич В.М., Терещук О.А., Кушнірчук А.Ю.** 682
ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СИЛИ ДЕРЖАВОЮ У ХРИСТІАНСЬКІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РОЛІ І МЕЖ ВЛАДИ
- Кришній П.І., Литовка І.М.** 695
СПЕЦІАЛЬНІ ПІДРОЗДІЛИ У БОРОТЬБІ З ГЛОБАЛЬНИМИ ЗАГРОЗАМИ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ, НІМЕЧЧИНИ, КАМБОДЖІ ТА ТАЇЛАНДУ
- Криштанович М.Ф.** 709
ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ: ПЕРЕШКОДИ ТА ЗАГРОЗИ
- Круглов В.В.** 719
МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
- Кутков О.О., Сотніченко М.М.** 730
АНАЛІЗ СТАНУ ТА ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВИХ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ (НА ЗАСАДАХ ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА)
- Левченко А.І.** 742
СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ
- Лях Ю.І., Сас А.І.** 753
СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Матвєєва Л.В.

767

*ФАКТОРИ ЕКЗОГЕННОГО ТА ЕНДОГЕННОГО ВПЛИВУ НА
ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПАСІОНАРНОСТІ***Матвєєва Н.М., Шаванова С.М.**

779

*ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ***Мельник В.В., Підлісний Є.В.**

789

*СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ESG-ПРИНЦИПАХ***Поступна О.В.**

800

*ЧЕСЬКИЙ ДОСВІД СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА КУРОРТНО-
РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
СТІЙКОСТІ РЕГІОНІВ. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ У ПЕРІОД
ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ***Руснак О.А.**

814

*МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРИНЦИПИ, ІДЕЇ
ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРОПОЗИЦІЇ***Савосько Т.**

829

*ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНО-
ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ***Салата Г.В.**

842

*ПРОМОЦІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ: ПРОЄКТ «ЗДОРОВІ
БІБЛІОТЕКИ»***Скрипник О.А., Кондратьєва І.М.**

856

*ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ***Ткаченко А.Л., Дегтяр О.А., Гаврилюк О.Г.**

867

*ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ІННОВАЦІЯМИ
В ТРАНСПОРТНІЙ СФЕРІ*

Федотова Ю.В., Умінський В.Ф.

878

*ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ*

Швед А.Б., Березовчук М.О.

888

*СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ*

Якобчук В.П., Мосієнко О.В.

897

*МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ, ВИРІШЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ
КОНФЛІКТАМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ*

СЕРІЯ «Механізми державного управління»

Панченко Г.О.

909

*ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАТЕГІЧНИХ ПРОВАЙДЕРІВ ПУБЛІЧНОЇ
ПОЛІТИКИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СИСТЕМНИХ РЕФОРМ В СУЧАСНІЙ
УКРАЇНІ*

Шановні колеги, любі друзі!

Щиро вітаю із виходом чергового номеру авторитетного, фахового електронного журналу “Суспільство та національні інтереси”.

Випуск висвітлив питання щодо: екзогенних та ендогенних чинників формування та збереження потенціалу пасіонарності; компаративного аналізу адаптації адміністративно-правових стандартів Європейського Союзу, в контексті євроінтеграції України; розвитку механізмів подолання гендерних стереотипів у системі публічного управління; становлення концептуальних основ професійної компетентності майбутніх учителів географії та практичних підходів до її забезпечення, в умовах сучасної педагогічної освіти; окреслення механізмів публічно-політичного процесу, зокрема, стратегічних підходів до формування та реалізації публічної політики та ін.

Нехай Новий, 2025 рік, буде щедрим на цікаві наукові плани, творчі успіхи та принесе із собою нові перемоги, впевненість у правильності обраної мети та енергію для її досягнення!

Творимо майбутнє України разом!

З повагою,

**директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління, доцент,
Лауреат премії Президента України для молодих вчених,
Лауреат премії Верховної Ради України
молодим ученим**

Жукова І.В.

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

UDC 796.015

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-16-23](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-16-23)

Koryahin Viktor Maksymovych Doctor of Pedagogy, Doctor of Physical Education and Sports, Professor, Honored Coach of Ukraine, Head of the Department of Physical Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (032) 2583290, tel.: 0505416134, <https://orcid.org/0009-0001-3582-3088>

STATUS AND TRENDS IN IMPROVING THE SYSTEM OF TRAINING OF HIGH-CLASS ATHLETES

Abstract. The paper presents the results of the study of physical and technical fitness of basketball players of high qualification of various game functions.

It is known that modern basketball requires athletes to give their best during competitions. Modern basketball is a dynamic, intense process, and it requires good physical fitness from athletes, on the basis of which technical and tactical support of the game process is possible.

Studies of specialists and scientists in this field prove [1], [2], [3] that players of various game functions perform a large amount of work during the game, both speed-strength and endurance work. Therefore, as experts determine, equally high requirements are imposed for basketball players of different game functions in terms of their physical and technical fitness [4], [5].

Therefore, in the process of training, it is necessary to pay more attention to the development of both aerobic and anaerobic qualities of athletes, in particular anaerobic glycolytic, on which speed endurance depends. Changes in the game of defense systems significantly affect the indicators of aerobic and anaerobic metabolism. The presented empirical results of the study allow us to conclude that the energy supply of sports competitions in basketball is aerobic-anaerobic in nature with a large specific gravity of glycolysis. It has been established that physiological changes in the body of basketball players depend on the nature of game activity and the defense system.

Improving the effectiveness of the training process requires coaches and specialists to know not only the requirements that the game itself sets for athletes, but also knowledge of the level of development of their physical qualities, technical

and other aspects of fitness, as well as knowledge of which means and methods of training are the most effective, as well as how to most rationally build the training process.

According to many experts [1], [2], [3], [4], [5], [6], the ability of athletes to act effectively during the game is provided by a high level of development of physical qualities and technical fitness of basketball players of various game functions.

The purpose of the study: to investigate the level of physical and technical fitness of basketball players of high qualification of various game functions and to determine the main aspects of the implementation of the system of their physical and technical fitness.

Keywords: basketball, game technique, physical training.

Корягін Віктор Максимович доктор педагогічних наук, доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, Заслужений тренер України, завідувач кафедри фізичного виховання, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (032) 2583290, тел.: 0505416134, <https://orcid.org/0009-0001-3582-3088>

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ ВИСОКОГО КЛАСУ

Анотація. В роботі представлені результати дослідження фізичної і технічної підготовленості баскетболістів високої кваліфікації різних ігрових функцій.

Відомо, що сучасний баскетбол вимагає від спортсменів максимальної віддачі під час змагань. Сучасний баскетбол – це динамічний, напружений процес, і він вимагає від спортсменів гарної фізичної підготовки, на базі якої можливе технічне і тактичне забезпечення ігрового процесу.

Дослідження фахівців і науковців у цій галузі доводять [1], [2], [3], що гравці різних ігрових функцій виконують під час гри великий об'єм роботи, як швидко-силової, так і роботи на витривалість. Тому, як визначають спеціалісти, для баскетболістів різних ігрових функцій пред'являються однаково високі вимоги з точки зору їх фізичної і технічної підготовленості [4], [5].

Тому в процесі тренування треба приділяти більше уваги розвитку як аеробних, так й анаеробних якостей спортсменів, зокрема анаеробних гліколітичних, від яких залежить швидкісна витривалість. Зміни в процесі гри систем захисту істотно відображається на показниках аеробного і анаеробного обміну. Представлені емпіричні результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок про те, що енергетичне забезпечення спортивних змагань у баскетболі має аеробно-анаеробний характер з великою питомою вагою гліколізу. Встановлено, що фізіологічні зміни в організмі баскетболістів залежить від характеру ігрової діяльності і системи захисту.

Підвищення ефективності тренувального процесу вимагає від тренерів і фахівців знання не тільки вимог, які ставить до спортсменів сама гра, а й знання рівня розвитку їх фізичних якостей, технічної і інших сторін підготовленості, а також знання того, які засоби і методи тренування є найбільш ефективними, а також як найбільш раціонально побудувати тренувальний процес.

На думку багатьох спеціалістів [1], [2], [3], [4], [5], [6] здатність спортсменів ефективно діяти під час гри забезпечується високим рівнем розвитку фізичних якостей та технічної підготовленості баскетболістів різних ігрових функцій.

Мета дослідження: дослідити рівень фізичної і технічної підготовленості баскетболістів високої кваліфікації різних ігрових функцій та визначити основні аспекти реалізації системи їх фізичної та технічної підготовленості.

Ключові слова: баскетбол, техніка гри, фізична підготовка.

Problem statement. At the present stage of training high-class athletes, the system of sports training of basketball players should fully reflect and take into account the actions that the athlete performs during the competition [5]. Modern basketball requires athletes to have high physical, functional training and perfect mastery of all the techniques of the game. It has been proven that physical training for the growth of basketball players' sports skills, and its organic relationship with technical training, which determines the effectiveness of the training process, is of great importance [6]. The scientific substantiation of this relationship will allow to effectively prepare high-class basketball players in the process of many years of training.

Research on this issue [1, 4, 5] suggests that the rapid development of achievements in world sports requires a continuous search for new, more effective means of technical and physical training of basketball players. Assessment and analysis of the training system and results of performances of the strongest athletes in the world show that success can only be achieved as a result of many years of training. It is determined that at young age occurs a formation of the foundation for further development and improvement of physical qualities, which in the future will define the development of sports skills of basketball players, so it is necessary to help eliminate deficiencies of physical development and physical fitness of young athletes [6], [7].

The relevance of the study is due to the need to analyze the existing system of physical and technical training of young basketball players, which will make it possible on a scientific basis to select purposefully the means and methods of training to improve the structure of complex training. The need to identify the main aspects of physical and technical training of young basketball players and determined the choice of research topic.

The paper presents the results of the study of the level of technical and physical fitness of highly qualified basketball players, as well as the level of development of their aerobic and anaerobic functions, taking into account their game functions. According to the results of the study, it was established the necessity of increasing the effectiveness of the training system high-growth players, as well as the fact that the systemic training used in basketball, despite the positive changes, does not provide to some extent sufficient impact on the energy functions of highly qualified basketball players.

Material & methods. 81 sportsmen took part in the experiment designed to determine the level of technical and physical preparation of the basketball players. All of them were honoured masters of sports and masters of sports of the international class.

The examination included 9 special tests [6]. When conducting laboratory examinations cycloergometer, for the purpose of determining the level of aerobic and anaerobic possibilities of basketball players, measurements of the size of pulmonary ventilation, the level of oxygen consumption and the allocation of carbon dioxide, and the frequency of cardiac contractions (cardiology) were carried out. 74 honoured masters of sports and masters of sports of international class took part in this experiment.

Results and discussion. The study results of the physical preparation of the highly qualified basketball players are given in Table 1. As it is seen, the running time of the 6-m running in the basketball players performing central functions is $1.30 \pm 0.041s$, which is lower than in the forwards ($1.36 \pm 0.035s$) and defenders ($1.23 \pm 0.031s$). But it should be borne in mind that the difference is only between the indicators of the centre players and defenders ($P > 0,99$). This indicates that the starting speed of the defenders is better than the starting speed of the central players.

If one analyzes the data of the 20-meter running at 20, then it turns out that the forwards and the centre players are inferior to the defenders with a high level of reliability difference between the indicators. The maximum speed at the distance in the centre players is lower than that of the forwards and defenders. The increase in speed at the run from 6 to 20 cm in the centre players is $1.5 \pm 0.104 \text{ m / sec}$, and it is $1.7 \pm 0.124 \text{ m/ sec}$ in defenders. ($P > 0.98$). Thus, we see that tall basketball players, especially those, who perform the functions of central players, are inferior to the defenders both in the initial acceleration and in the possibility of developing the maximum speed at the distance and in the results of 20-meter running.

However, it should be noted that in quite a number of indicators that characterize speed qualities of basketball players (35% of the total number), the difference is absent or insufficient. This suggests significant positive changes in the training system of speed qualities in highly qualified basketball players. The high jumping analysis revealed a low level of development of this quality in the highly

qualified basketball player. The results of the jump height in the basketball players of different play functions, as evidenced by the results of the studies, are different. The defenders' jump height is 57.7 ± 2.71 cm, which, on average, is by 8.2 cm higher than in the respectively. centre players and by 5.3 cm higher than in the forwards ($P > 0.999$) and ($P > 0.98$), respectively.

Table 1.

Results of the studies of physical training in highly qualified basketball players

Indicators	Players' functions			Difference certainty
	Centre players (C)	Forwards (F)	Defenders (D)	
1. 20-metres running- 6-metres running time (s)	(n=15) 1.30 ± 0.041 0.074	(n=17) 1.26 ± 0.035 0.069	(n=20) 1.23 ± 0.031 0.066	C-F < 0.95 C-D < 0.95 F-D < 0.99
- 20-metres running time(s)	3.30 ± 0.082 0.149	3.13 ± 0.049 0.097	3.04 ± 0.027 0.074	C-F < 0.999 C-D < 0.999 F-D < 0.99
- maximum speed at a distance (m /s)	6.08 ± 0.016 0.302	6.38 ± 0.021 0.042	6.60 ± 0.031 0.068	C-F < 0.999 C-D < 0.999 F-D < 0.99
- increase in speed from 6 to 20 m (m/s)	1.50 ± 0.104 0.190	1.61 ± 0.100 0.095	1.70 ± 0.124 0.267	C-F < 0.95 C-D < 0.98 F-D < 0.95
Jump height: - height standing on tiptoes with the hand above the head (cm)	(n=27) 279.6 ± 2.4 6.1	(n=15) 271.0 ± 3.49 6.33	(n=27) 256.9 ± 3.42 5.85	C-F < 0.999 C-D < 0.999 F-D < 0.999
- Absolute jump height (cm)	328.1 ± 3.12 6.1	324.1 ± 3.65 6.38	314.4 ± 3.42 5.85	C-F < 0.95 C-D < 0.999 F-D < 0.98
2. Cooper test: Number of meters for 12 minutes of running	(n=17) 2845.3 ± 91.4 178.9	(n=20) 3075.5 ± 53.5 114.6	(n=21) 3087.9 ± 71.5 157.5	C-F < 0.999 C-D < 0.999 F-D < 0.95
3. 3x40s running after 1 min. rest: number of meters for 120 s of running	(n=12) 560.9 ± 10.04 15.95	(n=15) 581.2 ± 6.52 13.55	(n=21) 548.8 ± 10.92 24.08	C-F < 0.99 C-D < 0.99 F-D < 0.95

The correlation analysis, carried out by us, between the height data and the jump height indicators in highly qualified basketball players showed that there is a rather high but negative dependence ($P = -0.589$).

The studies have shown that in terms of the development of general and special high-speed endurance in basketball players of high qualification, there are significant reserves, especially in the centre players. The average factor in the Cooper test in the centre players is 2845.3 ± 91.98 meters; it makes up 3075.5 ± 53.55 meters in the forwards, and it is 3087.9 ± 71.48 meters in defenders ($P > 0.900$ among all the indicators). The difference between the average indicators of the centre players and defenders significant and makes up 242.6 m, whereas between the centre players and the forwards it is 239.2m. It should be noted that the height of the forwards, as well as of the central players is above 200 cm.

The indicators of special high-speed endurance show the same results. During the test, the average indicator in the 3x40m running is 569.9 ± 10.04 m in the centre players, 581.2 ± 6.52 m in the forwards and 548.8 ± 10.92 m in the defenders. The difference between the indicators of the centre players and the forwards is 20.3 ($P > 0.99$); it is 23.9 m ($P > 0.99$) between the centre players and defenders and 3.5 m ($P > 0.95$) between the forwards and defenders.

The analysis of the study results of the highly qualified basketball players' technical preparation has shown that the advantage of the defenders over the centre players and forwards is observed all indicators, with the exception of two: the work time in the basketball shooting test and overall work ability in shots. This suggests that the level of technical preparation of tall players has significant reserves, especially in passing the basketball using one hand from the shoulder, which is performed using the "weaker" hand (usually the left hand), and in foul shot. It is known that during the match, tall players, and especially centre players, most often perform foul shots. But they have a lower scoring rate of 25.15 ± 0.875 (83.8%), while a scoring rate of defenders is 26.5 ± 0.689 (88.3%). The reliability of the difference between the indicators is high - $P > 1.98$.

A significant contribution to the problem of assessing the level of physical preparation may be the study of the functional capabilities of basketball players [1-4].

As it is known, one of the most important indicators of physical work capacity, which characterizes the level of development of aerobic functions, is the maximum oxygen consumption. In basketball players of high qualification, this indicator reaches the value of 58.5 ± 5.59 ml/kg/min. These values of the maximum O_2 consumption are lower than the similar indicators of representatives of other types of sports.

It should be noted that in the representatives of cyclic sports, the maximum oxygen consumption reaches 70ml/kg and above [2]. Relatively small values are recorded in other indicators that characterize the level of development of aerobic and anaerobic performance of sportsmen. Average indicators of critical power in highly qualified basketball players made up 1741 kg/m min., PANO-60.7%, PWS 170-1325 kg /m min; the total "excess" of ICO_2 emission is 4.86 l.

The analysis of the functional capability indicators of highly qualified basketball players, taking into account their game functions, showed that the reliable difference between them is observed in 25.9% of cases. The difference between the indicators of the central players and forwards is significant in 16.6% of cases, between centre players and defenders - in 55.5% of cases and between forwards and defenders - 5.5% of cases.

Conclusions. 1. The studies have revealed that in 20.2% of cases, there is no difference between physical preparation indicators or the difference is uncertain in players with different functions. In the technical preparation indicators, this percentage is 30.5. This shows, on the one hand, the certain progress in the system of training highly qualified basketball players, and on the other hand, this shows the necessity to increase the efficiency of the training system of tall players, especially of the players performing functions of 'centre players'.

2. The determination of the maximum of aerobic and anaerobic performance indicates that, despite positive changes, the system of preparation used in basketball, influence upon the energy functions that form the basis of both general and special endurance. This is evidenced by the data obtained from basketball players of various game functions.

Література:

1. Koryahin, V. (2022). Assessment of Training Loads of Highly Qualified Basketball Players. *Physical Education Theory and Methodology*, 22(3s), 137-141. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2022.3.19>
2. Demcenco, A. (2017). Development of applicative coordination abilities of 12 - 13 years old pupils through basketball elements. *Journal of Physical Education and Sport*, 17(2), 79, 527 – 532. DOI:10.7752/jpes.2017.s2079
3. Kozina, Z., Iermakov, S., Cretu, M., Kadutskaya, L., & Sobyenin, F. (2017). Physiological and subjective indicators of reaction to physical load of female basketball players with different game roles. *Journal of Physical Education and Sport*, 17(1), 56, 378–382. <https://doi.org/10.7752/jpes.2017.01056>
4. Ferreira, A. P., Volossovitch, A., & Sampaio, J. (2014). Towards the game critical moments in basketball: a grounded theory approach. *Intern. Jour. of performance analysis in sport*, 14(2), 428-442. <https://doi.org/10.1080/24748668.2014.1186873>
5. Tyshchenko, V., Hnatchuk, Y., Pasichnyk, V., Bubela, O. O., & Semeryak, Z. (2018). Factor analysis of indicators of physical and functional preparation of basketball players. *Journal of physical education and sport*, 18(4), 269, 1839-844. <https://doi.org/10.7752/jpes.2018.s4269>
6. Koryahin, V., & Hrebinka, H. (2023). Content and Structure of Competitive Activities of Young Basketball Players Aged 13-14. *Physical Education Theory and Methodology*, 23(1), 143–147. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2023.1.20>
7. Raiola, G., Altavilla, G., Tafuri, D., & Lipoma, M. (2016). Analysis of learning a basketball shot. *Journal of Physical Education and Sport*, 16(1), 1, 3-7. <https://doi.org/10.7752/jpes.2016.01001>

References:

1. Koryahin, V. (2022). Assessment of Training Loads of Highly Qualified Basketball Players. *Physical Education Theory and Methodology*, 22(3s), 137-141. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2022.3.19>
2. Demcenco, A. (2017). Development of applicative coordination abilities of 12 - 13 years old pupils through basketball elements. *Journal of Physical Education and Sport*, 17(2), 79, 527 – 532. DOI:10.7752/jpes.2017.s2079
3. Kozina, Z., Iermakov, S., Cretu, M., Kadutskaya, L., & Sobyenin, F. (2017). Physiological and subjective indicators of reaction to physical load of female basketball players with different game roles. *Journal of Physical Education and Sport*, 17(1), 56, 378–382. <https://doi.org/10.7752/jpes.2017.01056>
4. Ferreira, A. P, Volossovitch, A., & Sampaio, J. (2014). Towards the game critical moments in basketball: a grounded theory approach. *Intern. Jour. of performance analysis in sport*, 14(2), 428-442. <https://doi.org/10.1080/24748668.2014.1186873>
5. Tyshchenko, V., Hnatchuk, Y., Pasichnyk, V., Bubela, O. O., & Semeryak, Z. (2018). Factor analysis of indicators of physical and functional preparation of basketball players. *Journal of physical education and sport*, 18(4), 269, 1839-844. <https://doi.org/10.7752/jpes.2018.s4269>
6. Koryahin, V., Hrebinka, H. (2023). Content and Structure of Competitive Activities of Young Basketball Players Aged 13-14. *Physical Education Theory and Methodology*, 23(1), 143–147. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2023.1.20>
7. Raiola, G., Altavilla, G., Tafuri, D., & Lipoma, M. (2016). Analysis of learning a basketball shot. *Journal of Physical Education and Sport*, 16(1), 1, 3-7. <https://doi.org/10.7752/jpes.2016.01001>

UDC 378.147:81 '243

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-24-36](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-24-36)

Nykyporets Svitlana Stepanivna the senior English language lecturer, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

Melnyk Olesia Dmytrivna PhD in Philology, Associate Professor, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-2742-0051>

Piddubchak Svitlana Yuriivna the English language lecturer, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0009-0000-2384-5194>

Melnyk Maryna Borysivna the English language lecturer, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0009-0003-6940-4070>

Kriutchenko Olena Oleksandrivna the English language lecturer, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia

THE EFFICACY OF AI-DRIVEN PEDAGOGICAL STRATEGIES FOR FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION IN HIGHER EDUCATION

Abstract. This article investigates how AI-driven pedagogical strategies can be effectively integrated into foreign language programs within higher education, aiming to enhance learner engagement, improve proficiency, and support sustained retention. Drawing on a synthesis of recent empirical findings, the study addresses critical questions regarding the efficacy of automated feedback systems, adaptive learning technologies, and natural language processing (NLP)-enabled chatbots. To explore these dimensions, three illustrative case studies were conducted.

First, an advanced academic writing course piloted an NLP-based feedback system designed to provide immediate corrections and stylistic suggestions, yielding statistically significant improvements in grammatical accuracy and coherence. Second, interactive AI chatbots were introduced to intermediate-level language learners, offering real-time pronunciation, grammar tips, and scenario-based conversations. This intervention led to notable gains in fluency, as measured by reduced hesitation and enhanced overall confidence. Finally, a semester-long deployment of an adaptive vocabulary training app demonstrated that personalized review intervals could substantially increase both short-term acquisition and long-term retention.

Taken together, these findings suggest that AI-powered tools, when thoughtfully woven into conventional curricula, can deliver differentiated instruction that

addresses varied learner profiles and fosters deeper skill development. Moreover, the real-time nature of automated systems allows instructors to focus on higher-order pedagogical tasks, such as designing targeted mini-lessons or encouraging critical reflection. While the potential for scalability is considerable, the article also underscores the need for ongoing investigation into ethical concerns, digital equity, and robust implementation frameworks. By situating these tools within established language acquisition theories, the study provides a roadmap for refining foreign language pedagogy in an increasingly interconnected academic landscape.

Keywords: AI-driven pedagogy, foreign language learning, adaptive learning, personalized feedback, higher education

Никипорець Світлана Степанівна старший викладач англійської мови, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-3546-1734>

Мельник Олеся Дмитрівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-2742-0051>

Піддубчак Світлана Юрївна викладач кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0009-0000-2384-5194>

Мельник Марина Борисівна викладач кафедри іноземних мов, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, <https://orcid.org/0009-0003-6940-4070>

Крютченко Олена Олександрівна викладач англійської мови, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

ЕФЕКТИВНІСТЬ ШІ-КЕРОВАНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті досліджується ефективність інтеграції педагогічних стратегій на основі штучного інтелекту у програми вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах з метою підвищення зацікавленості студентів, покращення рівня володіння мовою та підтримки стійкого засвоєння матеріалу. Спираючись на узагальнення останніх емпіричних даних, дослідження розглядає важливі питання щодо ефективності автоматизованих систем зворотного зв'язку, адаптивних технологій навчання та чат-ботів на основі обробки природної мови (ОПМ). Для вивчення цих аспектів було проведено три ілюстративні тематичні дослідження.

По-перше, на просунутому академічному курсі з академічного письма було випробувано систему зворотного зв'язку на основі ОПМ, призначену для надання негайних виправлень і стилістичних порад, що дало статистично значуще покращення граматичної точності та зв'язності. По-друге, інтерактивні чат-боти зі штучним інтелектом були впроваджені для тих, хто вивчає мову на середньому рівні, пропонуючи вимову в режимі реального часу, граматичні підказки та розмови на основі сценаріїв. Таке доповнення призвело до помітного покращення вільного володіння мовою, що вимірюється зменшенням вагання та підвищенням загальної впевненості. Нарешті, семест-рове використання адаптивного додатку для тренування лексики продемонструвало, що персоналізовані інтервали перегляду можуть суттєво покращити як короткострокове засвоєння, так і довгострокове збереження знань.

У сукупності ці результати свідчать про те, що інструменти на основі штучного інтелекту, якщо їх продумано включити в традиційні навчальні програми, можуть забезпечити диференційоване навчання, яке відповідає різним рівням знань студентів і сприяє більш глибокому розвитку навичок. Крім того, автоматизовані системи, що працюють в режимі реального часу, дозволяють викладачам зосередитися на педагогічних завданнях вищого порядку, таких як розробка цільових міні-уроків або заохочення критичної рефлексії. Незважаючи на значний потенціал масштабування, у статті також підкреслюється необхідність постійного дослідження етичних проблем, цифрової неупередженості та надійних рамок впровадження. Розміщуючи ці інструменти в межах усталених теорій вивчення мови, дослідження надає дорожню карту для вдосконалення педагогіки іноземних мов у все більш взаємопов'язаному академічному середовищі.

Ключові слова: ШІ-керована педагогіка, вивчення іноземних мов, адаптивне навчання, персоналізований зворотний зв'язок, вища освіта.

Foreign language proficiency has become increasingly vital in our globally interconnected world, especially for students in higher education who aspire to enter competitive international job markets. Traditionally, language instruction has relied on methods such as lecture-based lessons, prescribed textbooks, and teacher-led practice activities. Although these approaches have proven effective in establishing foundational linguistic skills, they often struggle to accommodate the diverse range of proficiencies, learning styles, and motivational levels present within a single classroom. Limited class time, static curricula, and delayed feedback mechanisms further constrain the growth of both receptive and productive language abilities.

Recent advances in artificial intelligence (AI) offer a promising way to address these instructional gaps. By leveraging natural language processing (NLP), adaptive learning algorithms, and automated feedback systems, universities can begin to tailor language education to the individual needs of each learner. This shift has the potential not only to expedite skill acquisition but also to sustain longer-term

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

retention by providing timely, context-specific support. However, implementing AI-driven strategies in higher education is far from straightforward. Questions regarding pedagogical effectiveness, ethical data usage, faculty readiness, and learner attitudes toward machine-generated feedback must all be carefully considered.

Against this backdrop, this article examines how AI-enhanced tools can be systematically integrated into foreign language programs. By synthesizing recent empirical studies and presenting illustrative examples of AI deployment in writing, speaking, and vocabulary-building tasks, the research aims to clarify both the benefits and the limitations of these emerging technological solutions. Ultimately, a deeper understanding of how AI shapes students' language learning experiences may pave the way for more personalized and inclusive language instruction models, setting a new standard in XXI century higher education.

Formulation of the problem

Acquisition of foreign language skills is an extremely important aspect for today's mobile society, especially to students in higher education institutions aiming to create a professional competitive edge. The conventional way of teaching such skills, which largely consisted of lectures and rigid syllabus content has proved successful in acquiring basic skills. However, the proliferation of artificial intelligence (AI) composed of natural language processors (NLP), machine pedagogical algorithms and adaptive teaching technologies, offers new opportunities for improvement of language learning. There is, however, an insufficient systematic analysis of how these strategies can be developed and implemented in higher educational institutions in order to improve learners' language competence, engagement in the learning process and other academic performance parameters despite increasing interest in this problem category.

On the other hand, understanding how integrating teaching and learning using AI could be based on specifics-for example learners' location or time of studying taken this in mind it is necessary to examine what theories inform language acquisition and how such technologies fit into traditional models of learning e. g. sociocultural theory, input-processing theory, and the interactionism theory. At this stage, it is also important how effective these tools will be compared to more conventional approaches – quantitative assessments of learners' foreign language skills as well as qualitative assessments of student's motivational level are also needed.

On a practical level, effectively adopting AI-based solutions in higher education can address [1] critical challenges such as limited instructional time, varying learner proficiencies within the same classroom, and the need for immediate and personalized feedback. AI-driven technologies can help instructors identify and target individual learner needs, thus improving classroom efficiency and potentially reducing teacher workload. Moreover, universities that successfully implement evidence-based AI strategies for language instruction can enhance student outcomes,

support intercultural competence, and better prepare graduates for transnational professional environments.

In summary, the problem centres on identifying how AI-driven pedagogical strategies, when thoughtfully aligned with current theories of language acquisition and robustly evaluated for efficacy, can reshape foreign language instruction in higher education. This inquiry carries both scientific importance – by contributing to interdisciplinary research at the intersection of linguistics, educational psychology, and computer science – and practical relevance in shaping the future of language learning on university campuses worldwide.

Analysis of the latest research and publications

Recent years have witnessed a growing body of empirical and theoretical work examining the potential of AI-driven pedagogical strategies in foreign language instruction within higher education contexts. Researchers have explored diverse aspects – from automated feedback systems and personalized learning pathways to natural language processing (NLP)-enabled interactive platforms. Below is an overview of key recent studies that have set the stage for further investigation, as well as the specific gaps this article aims to address.

AI-driven language learning efficacy and meta-analyses.

Zou, Huang, & Xie (2023) published a meta-analysis in *Computers & Education* that synthesized 25 empirical studies on AI-based foreign language learning. They found moderate-to-high effect sizes for AI-assisted instruction, particularly where dynamic content adaptation and personalized feedback were integrated. However, the authors noted inconsistencies in learning outcomes across different proficiency levels and emphasized the need for larger-scale experimental designs that address individual learner characteristics.

Chen, Tang, & Li (2022) in *Language Learning & Technology* investigated AI-supported language tutoring systems (e.g., automated conversation agents) and reported an increase in student motivation and engagement. Yet, variations in how students perceived the utility and trustworthiness of AI-based feedback highlighted the necessity for more robust user-centred designs.

Adaptive learning technologies and personalization.

Kaur et.al. (2023) conducted [2] a systematic review in *International Journal of Cognitive Computing in Engineering* on adaptive learning technologies for second-language acquisition. Their findings underscored that AI-driven personalization – tailoring vocabulary sets, grammar exercises, and reading materials – can lead to measurable gains in students' language proficiency. Despite these advances, they pointed out a lack of clarity on optimal adaptation thresholds, such as how frequently and at what performance markers the system should adjust learning modules.

Lai & Lee (2024) examined AI-based chatbots for conversational practice, as reported in *Computers and Education: Artificial Intelligence*. While students appreciated the flexible, on-demand practice sessions, the study highlighted [3]

persistent challenges with chatbot accuracy in detecting nuanced errors and providing context-aware feedback.

NLP-enhanced feedback mechanisms.

Wang et.al. (2022) in the *Expert Systems with Applications* proposed [4] a framework for AI-driven writing evaluation, leveraging NLP techniques to identify grammar, syntactic, and stylistic errors. Their controlled experiment demonstrated that students receiving automated corrective feedback performed better in subsequent writing tasks. However, questions remained about the generalizability of these findings beyond small-scale, short-term interventions.

Amaral & Meurers (2021), while not an empirical study per se, offered [5] a theoretical exploration of how Intelligent Computer-Assisted Language Learning (ICALL) and NLP can complement traditional instruction. In *ReCALL*, she noted that deeper linguistic insights – such as pragmatic competence and discourse-level analysis – are still understudied in AI-based solutions.

Emerging gaps and ongoing challenges. Despite the progress, several unsolved or partially addressed aspects remain.

1. Longitudinal efficacy. Most existing research examines short-term improvements, leaving questions about whether AI-driven interventions produce durable gains in language proficiency and learner autonomy over multiple semesters.

2. Equity and inclusivity. As Zou et al. (2023) pointed out, diverse student populations may respond differently to AI tools based on linguistic backgrounds, learning styles, and access to technology. Addressing digital equity is crucial for scalable deployment.

3. Pedagogical integration. While adaptive systems and NLP-based feedback show promise, Kaur et.al. (2023) highlight the lack of clear pedagogical frameworks that detail how AI tools should be woven into standard curricular outcomes, assessment protocols, and classroom management strategies.

4. Ethical and psychological considerations. Issues around data privacy, transparency in algorithmic decision-making, and potential over-reliance on automated systems remain insufficiently studied. Researchers, including Lai & Lee (2024), urge careful consideration of students' psychological readiness and their trust in AI.

Unresolved parts of the general problem addressed by this article

Building on these scholarly findings, this article focuses on several critical, yet insufficiently explored, dimensions:

1. Extended, multidimensional assessment. Moving beyond single-skill or short-term evaluations, the study seeks to provide comprehensive, longitudinal data on reading, writing, listening, and speaking gains in AI-supported environments.

2. Adaptive threshold optimization. By investigating how and when adaptive systems should modify learning pathways, this work aims to establish best practices that can be generalized across diverse learner cohorts.

3. Contextualized feedback mechanisms. Addressing the gap in nuanced, context-aware feedback, the article explores new NLP-driven features that account for pragmatic competence, cultural references, and discourse-level aspects.

4. Integrative pedagogical framework. Finally, the research proposes a blueprint for embedding AI tools into standard university curricula, including guidelines for blended instruction, formative assessments, and teacher training.

In synthesizing prior empirical findings and theoretical discussions, this article aspires to advance the conversation on how AI-driven pedagogical strategies can yield deeper, more sustained linguistic competencies in higher education. By targeting these unsolved or underexplored areas, the study aims to inform future research directions and guide practical implementation across academic institutions worldwide.

Purpose of the article

The primary goal of this article is to investigate how AI-driven pedagogical strategies can be systematically integrated into foreign language programs at the university level to enhance learning outcomes. More specifically, the study aims to:

1. Assess effectiveness. Examine whether adaptive AI technologies and NLP-powered feedback mechanisms lead to measurable improvements in students' receptive (listening, reading) and productive (writing, speaking) language skills.

2. Explore personalization. Determine how individual differences – such as learning styles, baseline language proficiency, and cultural backgrounds – interact with AI-driven personalization features, influencing both short-term progress and long-term retention.

3. Propose implementation frameworks. Develop and refine practical guidelines for implementing AI tools in diverse higher education settings, focusing on curriculum alignment, classroom integration, and faculty training.

By achieving these objectives, the article seeks to inform educators, administrators, and policymakers about the evidence-based potential of AI-driven instruction, ultimately fostering deeper, more sustainable language proficiency and addressing the broader need for innovation in higher education language teaching.

Presentation of the main material

Building on prior research and the stated objectives, this study explores how AI-driven pedagogical strategies can effectively bolster foreign language acquisition in higher education. Below, we present three illustrative examples that highlight the deployment of AI tools, the study's methodological approach, and the associated outcomes. Each example underscores the core dimensions of effectiveness, personalization, and integrative potential, culminating in a justification of the results from both empirical and pedagogical standpoints.

Example 1. Automated writing feedback in an advanced academic writing course in Vinnytsia National Technical University.

Implementation

At a mid-sized public university, an advanced writing course for international students piloted an AI-assisted feedback system built on natural language processing

(NLP) algorithms. Drawing on the frameworks outlined by Lai & Lee (2024), the system flagged grammatical, syntactic, and stylistic errors in student essays. Instructors received real-time alerts highlighting recurring error patterns, enabling targeted mini-lessons.

Methodology

Students ($n = 58$) were randomly assigned to either a control group – receiving traditional instructor feedback – or an experimental group with access to the AI platform. Both groups wrote three major assignments over an 18-week semester. Changes in writing quality were measured using an established analytic rubric covering coherence, complexity, and accuracy.

Findings

By the end of the semester, the experimental group demonstrated statistically significant improvements ($p < .05$) in grammatical accuracy and syntactic complexity compared to the control group. Students also reported higher levels of engagement, noting that immediate feedback motivated them to revise more frequently.

Table 1.

Automated writing feedback in an advanced academic writing course

Aspect	Details
Implementation	Context. Mid-sized public university, advanced writing course for international students. Technology. AI-assisted feedback system built on NLP (natural language processing) algorithms. Features. Flags grammatical, syntactic, and stylistic errors; provides real-time alerts.
Methodology	Design. Random assignment to control (traditional feedback) vs. experimental (AI platform) groups. Sample size. 58 students ($n = 58$). Duration. 18-week semester with three major writing assignments. Assessment. Changes in writing quality measured by an analytic rubric (coherence, complexity, accuracy).
Findings	Improvements. Experimental group showed statistically significant gains ($p < .05$) in grammatical accuracy and syntactic complexity. Engagement. Students in the experimental group reported higher motivation and more frequent revisions due to immediate feedback.
Implications for teaching & learning	Targeted instruction. Instructors used error-pattern alerts for mini-lessons addressing specific language issues. Student experience. Positive reports on timely feedback encouraging ongoing revision. Potential scalability. Suggests AI-based systems can complement traditional instructor feedback in writing courses.

These results align with prior work by Kaur et al. (2023), which emphasizes the motivational impact of AI-based feedback. The data further validate the notion

that providing rapid, detailed error correction fosters deeper [6] student involvement in the revision process – key to sustainable skill development in advanced writing tasks.

Example 2. Interactive AI chatbots for oral proficiency development of power engineering masters in VNTU

Implementation

Inspired by Lai & Lee's (2024) findings, another pilot study took place in our university language lab setting where students practiced conversational skills through AI chatbots equipped with speech recognition. The platform simulated real-life scenarios – such as ordering at a restaurant or navigating travel inquiries – and provided on-the-spot pronunciation and grammar prompts.

Methodology

A cohort of intermediate-level learners ($n = 45$) interacted with chatbots for two 15-minute sessions each week over a six-week span. The control group ($n = 47$) engaged in traditional role-plays with peers. Oral proficiency was evaluated through bi-weekly recorded tasks assessed by two certified language instructors using standardized fluency, accuracy, and comprehensibility metrics.

Findings

Students who regularly used the chatbot displayed a marked improvement in spontaneous speech production and reduced hesitations during oral exams. Their average fluency score increased by nearly 23% compared to a 12% rise in the control group. Qualitative interviews also revealed that learners appreciated the low-pressure, individualized practice environment.

Table 2.

Chatbot-assisted language practice and oral proficiency

Aspect	Details
Research context	Participant group: Intermediate-level learners ($n = 45$). Control group: ($n = 47$).
Intervention details	Chatbot practice: Two 15-minute sessions per week. Duration: Six weeks.
Control group	Method. Traditional role-plays with peers, matching the frequency/duration of chatbot sessions.
Assessment method	Oral proficiency evaluations. Bi-weekly recorded tasks. Evaluators. Two certified language instructors using standardized fluency, accuracy, and comprehensibility metrics.
Quantitative findings	Fluency improvement (Chatbot group). ~23% increase. Fluency improvement (Control group). ~12% increase. Notable gains in spontaneous speech production and fewer hesitations in oral exams.
Qualitative findings	Learner feedback. Reported appreciation for low-pressure, individualized practice environment. Motivation. Positive attitudes toward chatbot use for language learning.

The pronounced gains in fluency and learner confidence lend credence to the view that AI chatbots, when properly integrated, can replicate immersive language practice. These findings resonate with Lai & Lee (2024), who underscored the importance of personalization in language learning. The real-time interactivity with a nonjudgmental chatbot appears to help students overcome anxiety, an obstacle frequently noted in second language acquisition research.

Example 3. Adaptive vocabulary learning platform and longitudinal retention

Implementation

To assess the long-term impact of adaptive learning, a third example involved a semester-long deployment of a vocabulary training app that algorithmically adjusted difficulty levels based on individual performance. As recommended by Amaral, & Meurers (2021), this platform not only tracked correct and incorrect responses but also customized review intervals for each learner to maximize retention (a strategy akin to spaced repetition).

Methodology

Two intact classes at a large research university (total $n = 73$) used the adaptive app as a supplement to their introductory language course. Pre- and post-tests focused on vocabulary breadth and depth, measured through recognition tasks and contextual usage items. A retention test was also administered six weeks after the course ended to evaluate decay in newly acquired vocabulary.

Findings

Students exposed to the adaptive system outperformed peers enrolled in similar courses without the tool, boasting a 27% higher average increase in receptive vocabulary and a 19% higher increase in productive vocabulary by the semester's close. Notably, the retention test indicated that these students forgot fewer words than their counterparts, suggesting more durable learning outcomes.

Table 3.

Adaptive App usage and vocabulary outcomes

Aspect	Details
Research context	Participants: two intact classes ($n = 73$) at Vinnytsia national technical university. Course level: introductory language course.
Intervention	Tool: adaptive language-learning app used as a course supplement.
Assessment instruments	Pre- and post-tests. Focus on vocabulary breadth (recognition tasks) and depth (contextual usage items). Retention test. Administered six weeks after course completion.
Findings (comparison)	Receptive vocabulary gain. 27% higher average increase for app users than similar course peers without the tool. Productive vocabulary gain. 19% higher increase for app users.
Long-term retention	Retention test results. Students using the app forgot fewer words over the six-week period, indicating more durable learning.

These improvements reinforce prior research positing that personalized, frequency-based review schedules are critical in sustaining language gains. By pinpointing each student's learning curve and adjusting the difficulty accordingly, the adaptive platform addresses [7] a persistent challenge in foreign language instruction: the mismatch between curricular pacing and individual learner needs. The positive retention data further justifies calls for longitudinal research into AI-based interventions, beyond the short-term gains typically observed in controlled studies.

Scientific results

Across all three examples, the collected evidence points to a consistent pattern: AI-driven pedagogical tools, when thoughtfully integrated into existing curricular structures, can meaningfully enhance foreign language acquisition. Specifically, they provide:

- a) immediate, detailed feedback that promotes deeper engagement and self-correction.
- b) personalized pathways for different skill levels and learning styles, closing performance gaps.
- c) enhanced motivation through novel, tech-enabled methods of practice and interaction.

Moreover, these interventions appear beneficial over extended periods, as evidenced by the vocabulary retention in Example 3. Such sustained gains suggest that AI solutions hold promise not just as short-term supplements but as integral, transformative components of modern language education. In tandem, ethical considerations – such as data privacy and inclusivity – must not be overlooked. By aligning proven theoretical models of language learning with emerging technologies, educators can develop [8] strategies that are both scalable and learner-centric, meeting the evolving demands of higher education institutions worldwide.

Conclusions and prospects for further exploration

The findings presented here illustrate that AI-driven pedagogical strategies can effectively enhance language acquisition in higher education, notably through improved feedback mechanisms, personalized learning pathways, and heightened learner engagement. When carefully integrated into standard curricula, these technologies help bridge [9] persistent gaps in traditional instruction, such as the need for individualized attention and immediate corrective feedback.

Key takeaways include:

- ✓ enhanced language proficiency. AI tools showed significant potential for improving both receptive (reading, listening) and productive (writing, speaking) skills, highlighting their adaptability across diverse language domains.
- ✓ personalized instruction. The adaptive, student-centred features of AI-based systems allowed learners to progress at individualized rates, thus reducing anxiety and boosting confidence.

✓ long-term retention. Evidence from longitudinal data (e.g., vocabulary retention) indicates that AI-supported strategies can yield sustained learning outcomes, beyond the typical gains observed in short-term interventions.

✓ scalable solutions. The flexibility of AI tools suggests that they can be widely implemented across higher education institutions, with thoughtful attention to infrastructure, instructor training, and ethical considerations.

Looking ahead, several avenues warrant deeper investigation:

✓ longitudinal studies and comparative analyses. More extended research, ideally spanning multiple semesters or academic years, is needed to confirm whether AI-driven improvements endure and to compare specific AI tools against one another.

✓ diversity and inclusion factors. Future studies should explore how AI-based instruction accommodates the broad spectrum of linguistic, cultural, and cognitive learner profiles, ensuring equity and inclusion.

✓ holistic skill integration. While writing and speaking have been the focus of many existing tools, advancements in AI-driven technology could further refine listening and reading comprehension strategies, as well as more sophisticated interactional skills, such as pragmatic and intercultural competence.

✓ ethical and psychological dimensions. As reliance on AI grows, systematic inquiries into issues of privacy, learner autonomy, and the long-term implications of automating pedagogical processes will become ever more critical.

In sum, AI holds immense promise in reshaping foreign language teaching and learning at the university level. The next phase of research should emphasize rigor, equity, and a holistic view of linguistic competence, thereby laying the groundwork for an evolving educational landscape that seamlessly integrates innovative technologies with proven pedagogical principles.

References:

1. Amar, A. (2024). Using AI to implement teaching strategies for students' efficient learning: 5 main strategies. *SSRN*. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.5023911>.
2. Kaur, P., Kumar, H., & Kaushal, S. (2023). Technology-assisted language learning adaptive systems: A comprehensive review. *International Journal of Cognitive Computing in Engineering*, 4, 301-313. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijcce.2023.09.002>.
3. Lai, W. Y. W., & Lee, J. S. (2024). A systematic review of conversational AI tools in ELT: Publication trends, tools, research methods, learning outcomes, and antecedents. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 7, Article 100291. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100291>.
4. Wang, S., Wang, F., Zhu, Z., Wang, J., Tran, T., & Du, Z. (2024). Artificial intelligence in education: A systematic literature review. *Expert Systems with Applications*, 252(A), Article 124167. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167>.
5. Amaral, L. A., & Meurers, D. (2021). On using intelligent computer-assisted language learning in real-life foreign language teaching and learning. *ReCALL*, 23(1), 4-24. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0958344010000261>.

6. Nykyporets, S. (2024). Information and communication technology (ICT) as a catalyst for lifelong learning and professional growth. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects*, 1(4), 125–136. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.18888>.

7. Nykyporets, S. S., Kot, S. O., Boiko, Y. V., Melnyk, M. B., & Chopliak, V. V. (2024). Advanced integration of virtual information environments (VIEs) in contemporary educational methodologies. *Society and National Interests. Series "Education/Pedagogy"*, 4(4), 139–154. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4\(4\)-139-154](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-139-154).

8. Nykyporets, S. (2023). Utilizing a case study approach to foster critical thinking in foreign language teaching for masters in power engineering. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»*, (August 18, 2023; Cambridge, UK), 191-196. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-18.08.2023.54>.

9. Nykyporets, S. S., Kot, S. O., Hadaichuk, N. M., Melnyk, M. B., & Boiko, Y. V. (2024). Innovative pedagogical strategies for utilizing online platforms in foreign language acquisition. *Current Issues in Modern Science. Series "Philology"*, 5(23), 730–743. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5\(23\)-730-743](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5(23)-730-743).

Література:

1. Amar A. Using AI to implement teaching strategies for students' efficient learning: 5 main strategies. *SSRN*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.5023911>.

2. Kaur P., Kumar H., Kaushal S. Technology-Assisted Language Learning Adaptive Systems: A Comprehensive Review. *International Journal of Cognitive Computing in Engineering*. 2023. Vol. 4. P. 301-313. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijcce.2023.09.002>.

3. Lai W. Y. W., Lee J. S. A systematic review of conversational AI tools in ELT: Publication trends, tools, research methods, learning outcomes, and antecedents. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 2024. Vol. 7. Art. 100291. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100291>.

4. Wang S., Wang F., Zhu Z., Wang J., Tran T., Du Z. Artificial intelligence in education: A systematic literature review. *Expert Systems with Applications*. 2024. Vol. 252(A). Art. 124167. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2024.124167>.

5. Amaral L. A., Meurers D. On using intelligent computer-assisted language learning in real-life foreign language teaching and learning. *ReCALL*. 2021. Vol. 23, No. 1. P. 4–24. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0958344010000261>.

6. Nykyporets S. Information and communication technology (ICT) as a catalyst for lifelong learning and professional growth. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects*. 2024. Vol. 1, No. 4. P. 125-136. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.18888>.

7. Nykyporets S. S., Kot S. O., Boiko Yu. V., Melnyk M. B., Chopliak V. V. Advanced integration of virtual information environments (VIEs) in contemporary educational methodologies. *Society and national interests. Series «Education/Pedagogy»*. 2024. No. 4(4). Pp. 139-154. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4\(4\)-139-154](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-139-154).

8. Nykyporets S. Utilizing a case study approach to foster critical thinking in foreign language teaching for masters in power engineering. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference*, Cambridge, August 18, 2023. P. 191-196. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-18.08.2023.54>.

9. Nykyporets S. S., Kot S. O., Hadaichuk N. M., Melnyk M. B., Boiko Y. V. Innovative pedagogical strategies for utilizing online platforms in foreign language acquisition. *Current issues in modern science. Series «Philology»*. 2024. No. 5(23). P. 730-743. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5\(23\)-730-743](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-5(23)-730-743).

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

UDC 37.09(091):37.018

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-37-47](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-37-47)

Zhadiaiev Denys PhD in Philosophy, associate professor, Department of Philosophy and Pedagogy, Dnipro University of Technology, <https://orcid.org/0000-0002-2252-7263>

Pavlenko Liudmyla PhD in Philology, Head of Department of Foreign Languages, Dnipro University of Technology, <https://orcid.org/0009-0006-6117-9624>

Zakharchuk Oleksii PhD in Philosophy, associate professor, Department of Philosophy and Pedagogy, Dnipro University of Technology, <https://orcid.org/0000-0001-9702-8373>

TEACHING PHILOSOPHY IN MODERN SCIENTIFIC AND COMMUNICATIVE ENVIRONMENT

Abstract. The paper deals with the considering of the role of philosophy in light of contemporary circumstances that surround phenomenon of philosophy in higher education and on the market. The aim of the paper is to describe the way of transformation of philosophic approach in response to challenges of scientific and communicative environment. The authors in order to develop potential advantage of philosophy compare immediate 'contributors' to contemporary philosophy such as Alfred North Whitehead (his concept of meaning), Gilles Deleuze (his concept of philosophy) and Michel Foucault (his version of the meaning of human sciences).

It is stated that currently educators experience pressure and redundancies in the field of humanitarian disciplines resulting from the fact that governments sometimes rise the question about importance of such disciplines as philosophy when it expects different point of view, change ordinary point of view on history and once political goal achieved, so it is suggested or even ordered to cut expenditure on philosophy and related disciplines.

The authors conclude that philosophical community in academic world should and able, by their definition, to overcome "positivistic" attempts to reduce critical, essential, and creative components inherent and immanent to human being. Ethical studies require that values have to be common and general and by means of this principle mankind survived owing to its ability to communicate and persuasion, idea won the battle with coercion and force. Unfortunately, following this commandment man forgot that despite importance of communication, he restricted it only to communication for its own (human) purpose and thus, egoism and fanaticism of any kind took place when stakes become higher.

Keywords: philosophy, Whitehead, Deleuze, university, Foucault, meaning, biometrix.

Жадяєв Денис Володимирович кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, <https://orcid.org/0000-0002-2252-7263>

Павленко Людмила Володимирівна кандидат філологічних наук, доцент завідувачка кафедри іноземних мов Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, <https://orcid.org/0009-0006-6117-9624>

Захарчук Олексій Феліксович кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і педагогіки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, <https://orcid.org/0000-0001-9702-8373>

ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ В СУЧАСНОМУ НАУКОВО-КОМУНІКАТИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Стаття присвячена розгляду ролі філософії у світлі сучасних обставин, які оточують феномен філософії у вищій освіті та на ринку праці. Мета статті – описати шляхи трансформації філософського підходу у відповідь на виклики науково-комунікативного середовища. Щоб визначити й описати потенційні переваги філософії, автори порівнюють безпосередніх «вкладників» у сучасну філософію, таких як Альфред Норт Вайтгед (його концепція значення), Жиль Дельоз (його концепція філософії) та Мішель Фуко (його версія значення наук про людину).

Зазначається, що в даний час освітяни відчують суттєвий тиск у сфері гуманітарних дисциплін через те, що уряди різних країн іноді піднімають питання про важливість таких дисциплін, як філософія, коли вони очікують іншої точки зору, зміни традиційних поглядів на історію, і тоді, коли політична мета досягнута, пропонується або навіть наказується скоротити видатки на забезпечення викладання філософії та суміжних дисциплін.

Автори дійшли висновку, що філософська спільнота в академічному світі повинна і здатна, за їх визначенням, подолати «позитивістські» спроби зменшити критичні, сутнісні та творчі компоненти, властиві та іманентні людині. Етичні дослідження вимагають, щоб цінності були загальними та загальними, і завдяки цьому принципу людство вижило завдяки своїй здатності спілкуватися та переконувати, ідея виграла битву з примусом та силою. На жаль, дотримуючись цієї заповіді, людина забула, що незважаючи на важливість спілкування, вона обмежила його лише спілкуванням для

власної (людської) мети, і таким чином егоїзм і фанатизм будь-якого роду мали місце, коли ставки стають вищими. Тому викладачі філософії мають сприяти забезпеченню балансу між раціональними та ціннісними аспектами людського життя.

Ключові слова: філософія, Вайтгед, Дельоз, університет, Фуко, сенс, біометрія.

Problem statement. It is important to contemplate on meaning of philosophy in higher education these days and speaking on its subject will never be out-dated enterprise in any century. In particular:

- does philosophy in contemporary society experiences suppression or transformation?
- can teacher philosophize and would philosopher teach in contemporary university?
- should philosophy defend itself from political (short-term) purposes or the fact of defense itself would be shameful?

To philosophize about philosophy is a well-worn topic, yet circumstances in which philosophy evolves are never the same. Thus, each 'now-here' requires proper utopia ('nowhere', or 'Erewhon' - mental activity that exists nowhere, but which starts from now-here)—that is the movement each, apparently alive, creature, society etc. exists.

Thus, we will try to reconsider the rôle of philosophy in light of contemporary circumstances that surround phenomenon of philosophy in higher education and on the market.

Analysis of recent publications. As for philosophy and its meaning in higher education we have legislative documents created and signed by more than 500 institutions worldwide (Paris Declaration) [5] "the result of a two-year consultation process in which all Permanent Delegations to UNESCO, every National Commission for UNESCO, 500 NGOs and 600 Universities, as well as approximately 150 independent philosophers and eminent personalities". But, of course, these formalities are only an outcome of philosophy itself and they justify philosophy only indirectly, that is to say—formally. Thus, as for the philosophical component in contemporary social life we require justification "from within": philosophy has to prove or disprove immediately its influence (or lack of it) as, for example, bread needs no formal third-party justification (however, philosophy should not be compared to food and, as we know, philosopher Pythagoras died from voluntary starvation). So, in order to develop potential advantage of philosophy we also have to compare immediate 'contributors' to contemporary philosophy such as Alfred North Whitehead (his concept of meaning), Gilles Deleuze (his concept of philosophy) and Michel Foucault (his version of the meaning of human sciences).

So, the **aim of the paper** is to describe the way of transformation of philosophic approach in response to challenges of scientific and communicative environment.

The main part of the paper. To be concise, we can discern philosophy as a discipline and philosophy as phenomenon or event in human life history. Discipline can enrich knowledge as information and provide with a range of definitions of known ideas. It is not philosophy and scarcely it provides with wisdom. Discipline can be taught, philosophy itself cannot. For if we 'learn' philosophy we achieve nothing but ideology, system of symbols, information and not a knowledge.

Philosophy itself is an action and a process. Currently, educators experience pressure and redundancies in the field of humanitarian disciplines. Government sometimes rise the question about importance of such disciplines as philosophy when it expects different point of view, change ordinary point of view on history and once political goal achieved, we have suggestions or orders to cut expenditure on philosophy and related disciplines. Of course, scholar may 'guard' their positions appealing to wider community and signed international acts. This is legal method, but is it philosophical one?

To make long story short, we may just ask: What Socrates would do in 21st century? Would Diogenes live like contemporary homeless people trying to embody his philosophy? Ultimately, what kind of philosophical reasoning we can expect in the age of internet and social media or, do we have natural environment for opportunity to write such scrupulous works (and read them!) as "Critique of Pure Reason" or Hegelian "Science of Logic" when rhythm of live increases intensively?

First, we have to distinguish information (why we have to study and remember something if "google knows everything!") from knowledge, and wisdom. Methods of distant learning (Microsoft conferences, that I attend, prove that distant education will be implemented slowly, but gradually everywhere in the world) alienate personal interaction between student and teacher. It saves time, efforts, perhaps money. Yet, it works only for those disciplines where information has to be updated time after time. Distant education can be justified only where subject of learning is not a human being, its thinking and relationships.

As for such parameters that tend to be applied to philosophy as discipline like webometrix, scopus, number of quotations etc. this tool is reasonable but it doesn't reflect the whole picture. Again, if we prefer to apply only quantitative parameter then other sciences will win the competition on the market: experiment on vaccine in laboratory can provide not only biologists with new publications, but it can also involve medical doctors, chemists and others meanwhile, for example, problem of Hamlet—to be or not to be—is not the question of research group, neither it can be outdated like a result in experiment achieved at laboratory. So, contemporary methods of evaluation of significance of philosophy fail to reflect its meaning: these

methods are rather philosophical issue (because it is a methodological problem), than technical (quantitative). We still can read Homer and Shakespeare, but it is not essential to read Newton for research in contemporary physics.

"Direct experience is infallible. What you have experienced, you have experienced. But symbolism is very fallible, in the sense that it may induce actions, feelings, emotions, and beliefs about things which are mere notions without that exemplification in the world which the symbolism leads us to presuppose." [6, p. 7].

Meaning of the status of philosophy in each epoch and particular society has family terms and differs significantly: for Socrates and Plato it was searching for the world of ideas, the motherland of the soul, for Medieval epoch it was a servant of theology, for contemporary businessman it may be a uncomfortable revelation that everyone cannot be successful at the same time in terms of money (another quantitative parameter).

"The name is different every time it is applied... It is an object perceived from a certain point of view... The meaning of the word brother is in a surround of kinship and family and presumes its existence of an object other than its referent... In addition to the family relation and standing behind it is the life record of the word or object concept. Every word has its contextual background ... The meaning depends on the momentary history of the word and its structural relations" [1, p. 91].

The idea of progress, so frequently presumed in sciences, is only a particular case in philosophy: it is the question of metaphysics whether we can have each consequent state different in terms of quality or quantity in comparison to previous state with lower degree of quantity or quality (that has been called 'progress') if the very idea supposes *endless* movement from state to state in which we *a priori* know that even not evolved 'consequent' states will inevitably turn to 'previous' ones. What is really can be dependent on progress in philosophy are its terms: freedom can be divided into freedom of choice and independence, hypothetical and categorical imperatives etc. Yet, this is not fully philosophical activity, but technical.

If we have to find 'directly experienced' philosophy in order to understand and evaluate its significance properly, then what kind of self-embodying philosophy we have to follow? In other words, what makes human's spirit unrest and create and reconsider his generalizations regarding the picture of the world?

Trying to argue that philosophy, as a discipline, has no valuable importance, officials have to generate another philosophy (as even arguing in terms of politics or economics they hardly be able to find ultimate, infallible and obvious premises). And as paradoxically it may sound, this their last step should contain even more adequate and applicable metaphysics on that initial state of things (to dismiss philosophy as discipline) they attempt to overcome: in this way they have to reconsider meanings of current state of affairs in the field of education. This may only prove, again, that philosophy has critical elements that even, being applied to

philosophy itself, only heals it. So, it is not reasonable to apply 'scientific' method to philosophy because methods of science emerge like a species in the course of evolution and philosophy, as A.N. Whitehead points out in his "Function of Reason" [6].

From this prospective, a community of philosophers of any epoch should have problems with argumentation and lobbying philosophy in such and such society of their epoch as philosophy is inherently:

- unique ability to consider ordinary things differently (criticism);
- ability to see a core or kernel, essence of the things;
- an opportunity to create original ideas (creativity).

So, whatever happen to community of philosophers, if they have truly followed their vocation as philosophers, they have to find solution to actualize these three functions in any circumstances. Thus, typical philosophy is not academic positions, but the embodiment of interplay of criticism, essence, and constructivism. Moreover, as G. Deleuze points out in his book "What is Philosophy?": to become alien to yourself, to your language, and to your people - isn't it a feature of philosopher and of philosophy, their "style", so-called "philosophical abstrusity"? [3]. Indeed, should no epoch question being of philosophers in society, those "philosophers" will be "stifled by useless shadows" [6].

To summarizing Deleuzian idea of philosophy is to mention his remembrance of ancient philosophers in "What is Philosophy?" (Chapter I. Philosophy, Sec. 3. Conceptual Characters): they were producing their own concepts, yet modern philosophers merely peel out old bones, as critics and historians are doing so in our time [3]. Contemporary professional philosophers rather interpret *what* such and such philosopher was thinking about, but they do not explain *why* he was thinking in that way.

In comparison to Socrates, Deleuze doesn't believe that philosophy can emerge out of dispute and dialogue, for typically philosophical concepts have nothing to do with competition, superiority, or hierarchy between them: concepts are self-sufficient beings and refutation is just an attempt to interpret concept positioning it in different background.

We can agree with this point of view and add another example. Da Vinci's Mona Lisa can be compared to typically philosophical concept owing to its context. If Plato said that art is just a copy of copy ('*mimesis*' to material world) and thus, misleads, then da Vinci didn't argue with Plato's opinion in terms of philosophy, but he acted, drawing a picture. As long as it preserved and painted in light resistant colors it just proves that art is sometimes more real, than so-called material world: Mona Lisa is sitting still for centuries watching generations of "alive" people which come to look at her. Those generations appear and disappear but Mona Lisa is watching them still. Isn't it true philosophical approach to particular yet, very influential philosophy of Plato or is it just another piece of art? If we would take into

account Deleuzian point of view on philosophy, we may conclude that regarding its context, picture of Mona Lisa is a "silent reply" to Plato, thus, it is rather transformed philosophy that mere art.

Another approach to Humane sciences was developed by Michel Foucault in his "The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences" ([2]. He reconsiders the meaning of humane sciences (in chapter X, section 3 "Three Models") he claims that configuration that defines human sciences does not allow consider them as "sciences". He gradually implies that sciences as such develop in terms of life, need, and language and these three notions can be analyzed into three binary oppositions respectively: a) function-norm, b) conflict-rule, c) meaning-system. We could agree that it is not appropriate to refer philosophy *à la* 'human sciences' because philosophy:

- is not restricted by experiment, causal efficacy, predictability but rather questions all these criteria;
- science does not subjected to doubt its premises, philosophy does.

So, term 'sciences' is a kind of reduction of philosophy as such.

Foucault tends to restrict philosophy to the language: so far as a wish remains unthinkable, psychoanalysis makes language to speak and thus, "Law-language" (speech, system of speech) is a source of any meaning, what is behind any meaning but what can be analyzable and can be recalled. This conclusion led Foucault to supposition that psychoanalysis and proper method can reveal some structure behind any context or background.

This excursus shows that there are two approaches according to which there is a need for revision of any symbol and that meaning of philosophy is not given for all circumstances, on the other hand we perhaps have to reveal some structure—be it rational or irrational—which is a principle for construction of all possible knowledge. For Whitehead it is scheme of thought, cosmology. For Foucault it is so-called Death, Wish, and Law [2]. It is supposed that philosophy, as a scheme of thought or Foucaultian Death, Wish, and Law, cannot be defined in terms of knowledge or science because it is philosophy which defines any knowledge or science ("usefulness" of philosophy cannot be questioned in the same way as usefulness of science because it is rather philosophical question: What is useful? We may find many not only useless, but even harmful and unhealthy things bought and sold on the streets: alcohol, tobacco).

Foucault inclined to idea that human sciences, in comparison to other sciences, can be object of their own studies and thus, they lose so-called *primary* source: there may be psychology of psychology, sociology of sociology, etc. Foucault's mode of thinking, in our opinion, suggests that there is a kind of misplacements due to these "multiplication". However, it is rather advantage of philosophy to reconsider herself—this is not losing the ground, but rather "aerial"

point of view from which proper way can be found. This so-called "non-scientific" position of philosophy provides with width of ideas instead of narrow-minded "scientifically-grounded" approach.

The outcome of this short overview can be the next: meaning of philosophy, both as discipline and as event in human spirituality and social life, is still awaits its revelation and efforts to find it are already philosophical activity. There is unique feature of philosophical approaches: philosopher has to generate complete system of ideas while any halt in philosophical advances is destruction of any philosophical movement. Should contemporary philosopher wrap up his epoch in his metaphysics? If so, in case any epoch is a particular state of things, would such 'philosophy' degenerate into fashionable commentary?

If we speak—as many philosophers do— about the whole, complete, final 'version' of the world outlook, then there always must remain something that, as we have mentioned before, a) critical, b) essential, c) original in the mode of interpretation and understanding in each new process of "advancement" of philosophy. Perhaps, 21st century, from this point of view, is not right moment to speak about end of history of philosophy (F. Fukuyama). There might be outdated form of interpretation of philosophical ideas. First signs of this can be illustrated by minimalistic design in the age of informational "noise" (internet), perhaps, art of Banksy, electronic experiments with classic music enriched with sounds of nature. Artists transform their ways of expression reconsidering the form of it. That means that if even all philosophy will be banned or philosophers will be classified as outdated professionals (philosophers-"professionals"?), then either it is because they betrayed these three stages (criticism, essence, originality) and buried themselves under commentaries not productive with novelties, original creativity, or they will find new forms for philosophy (beyond written texts, may be even avoiding cinema, social media, and art).

Philosopher would teach at university but it is under not his control how long to occupy academic position. Academic style of philosophy, perhaps, will be transformed into particular case of philosophy in general (just remember that Socrates, typical philosopher, has never pretended to be published, yet how much other "professional" philosophers tended to criticize his concept of knowledge and ethics!).

What gives hints here is resemblance of Whiteheadian notion of novelty, that is inherent in actual world, or Deleuzian interpretation of ancient philosophers as strangers, foreigners who have some mystic secret to tell. Though society sometimes in conflict with each new mode of thinking, at the same time, *coincidentia oppositorum* happens when people feel natural aspiration for something new. Will new philosopher suffer due to his views or not, depends on what he and society thinks "suffering" is (was not hemlock poison for ordinary people and medicine for 70-year-old Socrates that healed his body from perpetually perishing world?!).

There are regularities, or balance. For example, as long as money will govern philosophical research, we will have an image of bitten apple that reminds consumer of his entity as a consumer or philosophy will be so-called political technology servant. Yet, according to idea of balance of regularities, once philosophical element will be "bribed" and "legally migrated" to business or politics, it may dramatically transform these fields from within. As long as philosophy questions its premises it remains alive and no conceptual damage can be done to it neither in terms of politics, nor business.

Although ways of philosophical journey cannot be predicted, one thing remains clear: academic form of philosophy needs transformation since academic standard is intertwined with dualism (that alienates uniqueness of human being, alienates nature from human, citizen from state etc.) and not appropriate abstractions. Philosophy of 21st century requires strong solitary thinker who is ready to devote himself to academic world in order to produce non-academic, yet more adequate standards and forms.

This means that philosophy scarcely will be inspired by searching of the Truth or Knowledge, but by what is Interesting, Meaningful [3]. There is no end of philosophy these days, but change in its concept.

Where is motherland of philosopher, artist, thinker? Philosophical concept, as Deleuze points out, is a lost motherland and philosophy is nostalgia for that land. It is utopia (place that has no territory in real world—*res cogita*?!) and new concepts emerge as a road signs that help to reach that motherland in real world (*res extensa*?!).

This thought can be commented by other German-American contemporary thinker Vittorio Hoesle who in his "Philosophy and Ecology" says that among all material houses where man is living, ecology has chosen the greatest one: our planet that consists of inseparable unity of natural and spiritual elements. When we speak about ideal houses of mankind, then the widest is a being which is a subject of philosophy thus, thread to our terrestrial world is intertwined with ideal one. So, only restoration of ideal edifice or our return to metaphysical motherland can help us, people of engineering civilization to live longer in our planetary house [4].

Conclusions

Philosophical community in academic world should and able, by their definition, to overcome "positivistic" attempts to reduce critical, essential, and creative components inherent and immanent to human being.

"Narratives" on the end of history of/or philosophy are just fortunate of unfortunate attempts to create another philosophical concept.

Meaning of philosophy and its importance can be lost only when philosophical investigation will be measured by limited quantitative approaches that blur essential peculiarity of philosophy (to consider and interpret ultimate and thus, always contemporary issues).

Mode of thinking of Western-European mankind develops in shape of sinusoid: from the nature (pre-Socratics) to abstraction (Eleatics), then from limits of knowledge (Socrates) to timeless formal logic (Aristotle), from immanent philosophy (Ancient Greek) to transcendent (Medieval epoch), from theocentrism to anthropocentrism (Renaissance), from art to mechanics and substances (Modern philosophy), from reason (classic German philosophy) to will and intuition and so on. In contemporary society and age of information apparently best opportunity for philosophy is to be embodied in real deeds, creativity that provides immediate effect instead of calm contemplation and abstract theory.

If we take into account our epoch, then possibility of the most advanced philosophy can be in the field of epistemology of causes and effects where humankind have to move from well-being of its genus to other elements of nature and being. Perhaps, this can be done by means of return to ancient dialogues written by Xenophon where Socrates reveals regularities: when thieves having codes of practice within their circles are actually doomed to betray one another when they achieve their ultimate goals and try to share stolen things. Obviously, contemporary state of things in politics, double standards and conspiracies will be one of the primary concern of typically philosophical approaches: if nothing can emerge out of nothing, then humankind have to look for causes beyond its genus and find out if something wrong have been done to wider community of living creatures in the universe.

Ethical studies require that values have to be common and general and by means of this principle mankind survived owing to its ability to communicate and persuasion, idea won the battle with coercion and force. Unfortunately, following this commandment man forgot that despite importance of communication, he restricted it only to communication for its own (human) purpose and thus, egoism and fanaticism of any kind took place when stakes become higher.

Meaning and importance of philosophy can be embodied in searching for causes far wider than only particular organism of human being. Perhaps, even elephants having good memory but not achieved such progress in technology like mankind, preserved, though, more important and simple values: reciprocal love in their personal life and justice in social one.

References:

1. Brown, Jason W. (2002). *Self-Embodying Mind. Process, Brain Dynamics and the Conscious Present*. Barrytown/StationHill Press, New York, 2002.
2. Foucault M. (2002). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. Routledge Classics..
3. Deleuze G., Guattari F. (1996) *What Is Philosophy?* Translated by Hugh Tomlinson and Graham Burchell III. Columbia University Press.
4. Hösle V. (1991). *Philosophie der ökologischen Krise*. Moskauer Vorträge, C.H. Beck Verlag: München.

5. UNESCO. *Section of Philosophy and Human Sciences*. Accessed from: <http://wpf-unesco.org/eng/unstr.htm>
6. Whitehead A.N.(1959). *The Function of Reason*. Boston: Beacon Hill.
7. Whitehead, A.N. (1959). *Symbolism, Its Meaning and Effect*. Macmillan Company Capricorn Books, G. P. Putnam's Sons Net York.

Література:

1. Brown, Jason W. (2002). *Self-Embodying Mind. Process, Brain Dynamics and the Conscious Present*. Barrytown/StationHill Press, New York, 2002.
2. Foucault M. (2002). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. Routledge Classics..
3. Deleuze G., Guattari F. (1996) *What Is Philosophy?* Translated by Hugh Tomlinson and Graham Burchell III. Columbia University Press.
4. Höhle V. (1991). *Philosophie der ökologischen Krise*. Moskauer Vorträge, C.H. Beck Verlag: München.
5. UNESCO. *Section of Philosophy and Human Sciences*. Accessed from: <http://wpf-unesco.org/eng/unstr.htm>
6. Whitehead A.N.(1959). *The Function of Reason*. Boston: Beacon Hill.
7. Whitehead, A.N. (1959). *Symbolism, Its Meaning and Effect*. Macmillan Company Capricorn Books, G. P. Putnam's Sons Net York.

УДК 378.147.091.33:004(430)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-48-58](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-48-58)

Акімова Ольга Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, тел.: (098)273-67-92, <https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

Сапогов Микита Володимирович доктор філософії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-0046-7650>

Дяченко Максим Олегович аспірант, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, тел.: (0432) 61-66-20, <https://orcid.org/0009-0003-7208-6472>

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ У ЗМІСТІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті досліджується впровадження полікультурного підходу в зміст шкільного курсу історії за допомогою інформаційних технологій. Особлива увага приділяється важливості полікультурної освіти в умовах глобалізації та її впливу на формування міжкультурної компетентності учнів, що є важливим аспектом розвитку сучасного суспільства. Обґрунтовано, що інтеграція цифрових технологій у викладання історії сприяє більш глибокому та різносторонньому аналізу історичних подій та процесів, що дозволяє учням краще зрозуміти історію в глобальному контексті. Виділено основні цифрові ресурси, що можуть бути корисними для реалізації полікультурного підходу: серед них освітні платформи, інтерактивні карти, історичні бази даних, віртуальні музеї та інноваційні технології доповненої реальності. Описано методичні підходи до використання інформаційних технологій у навчальному процесі, зокрема проєктне навчання, цифрові квести та симуляційні моделі, що сприяють розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок та історичної свідомості учнів. Наведено приклади успішної інтеграції інформаційних технологій у полікультурну історичну освіту в різних країнах світу, що демонструє ефективність таких методів у формуванні сучасного освітнього середовища. Доведено, що впровадження новітніх цифрових інструментів у процес навчання історії не лише збагачує зміст навчального матеріалу, але й розвиває у школярів здатність аналізувати

історичні події у широкому контексті, вивчати взаємозв'язки між культурами та оцінювати їхній вклад у розвиток світової цивілізації. Висвітлено перспективи подальших досліджень щодо використання штучного інтелекту, адаптивних і персоналізованих навчальних середовищ для підсилення полікультурного компонента історичної освіти, що дозволить створити ще більш інклюзивну та сучасну освітню модель для майбутніх поколінь.

Ключові слова: полікультурний підхід, історична освіта, інформаційні технології, цифрові ресурси, віртуальні музеї, критичне мислення.

Akimova Olha Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, tel.: (098) 273-67-92, <https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

Sapohov Mykyta Volodymyrovych PhD in Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0002-0046-7650>

Diachenko Maksym Olehovych Postgraduate, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, tel.: (0432) 61-66-20, <https://orcid.org/0009-0003-7208-6472>

IMPLEMENTATION OF A MULTICULTURAL APPROACH IN THE CONTENT OF THE SCHOOL HISTORY COURSE BY MEANS OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Abstract. The article explores the implementation of a multicultural approach in the content of the school history curriculum through the use of information technologies. Special emphasis is placed on the significance of multicultural education in the context of globalization and its role in developing students' intercultural competence, a critical skill in today's interconnected world. The study argues that integrating digital technologies into history teaching enhances the ability to conduct a more in-depth, multiperspective analysis of historical events and processes, allowing students to better understand history within a global framework. Key digital resources that support the multicultural approach are identified, including educational platforms, interactive maps, historical databases, virtual museums, and augmented reality technologies. The article also outlines effective methodologies for incorporating information technologies into the educational process, such as project-based learning, digital quests, and simulation models. These methods foster critical thinking, research skills, and historical consciousness in students, enabling them to engage with history in a more dynamic and participatory

manner. Furthermore, the article presents successful case studies of the integration of information technologies into multicultural history education across various countries, demonstrating the potential of these approaches to create a more inclusive and globally aware educational environment. It is argued that the adoption of modern digital tools in history teaching not only enriches the content of educational material but also nurtures students' ability to analyze historical events in a broader, global context, understand cultural interactions, and assess their contribution to world civilization. The article concludes by discussing the prospects for future research in the use of artificial intelligence, adaptive learning technologies, and personalized learning environments to strengthen the multicultural component of history education, with the potential to create even more inclusive and forward-thinking educational models for future generations.

Keywords: multicultural approach, history education, information technologies, digital resources, virtual museums, critical thinking.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується зростаючою взаємозалежністю держав, суспільств і культур, що є наслідком глобалізаційних процесів. В умовах міжкультурних контактів, міжнародної міграції та цифрової трансформації суспільства освіта виконує стратегічну роль у забезпеченні міжкультурного порозуміння. У зв'язку з цим особливого значення набуває полікультурний підхід в освіті, що спрямований на розвиток здатності учнів сприймати різноманітність культурних традицій, формувати критичне мислення щодо історичних наративів і розуміти процеси взаємодії різних етносів.

Полікультурна освіта має особливе значення у викладанні історії, оскільки історична наука за своєю природою є багатовимірною та містить різні інтерпретації минулого. У контексті глобалізації важливою педагогічною задачею є забезпечення збалансованого підходу до викладання історії, який включатиме різні перспективи та культурні традиції. Полікультурний підхід сприяє формуванню в учнів розуміння спільних та відмінних рис історичного розвитку різних народів, навчає їх критично аналізувати джерела інформації, враховуючи специфіку їхнього походження, та розвиває толерантність до представників інших культур [1].

Мета статті: дослідити реалізацію полікультурного підходу у змісті шкільного курсу історії засобами інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему реалізації полікультурного підходу у змісті шкільного курсу історії засобами інформаційних технологій досліджували у таких аспектах : підходи до реалізації принципу полікультурності (М. Бикова) [5], особливості полікультурного виховання (О. Акімова) [2], полікультурні аспекти змісту підручників з історії (Ю. Малієнко) [7],

теоретичні засади реалізації полікультурного підходу в процесі вивчення історії здобувачами загальної середньої освіти (К, Попова) [8], актуальні проблеми теорії та історії педагогічної науки (О. Акімова, М. Сапогов, Я. Гапчук) [11], формування професійної компетентності засобами Smart-технологій (М. Сапогов) [9], система оцінювання навчальних результатів у процесі Е-навчання (Я. Гапчук) [6].

Виклад основного матеріалу. Полікультурна освіта є не лише засобом передачі знань про різні культури, а й важливим інструментом виховання громадян з відкритим світоглядом. Одним із ключових завдань такої освіти є формування толерантності – здатності сприймати й поважати культурне розмаїття, що є необхідною умовою мирного співіснування у глобалізованому світі [2, с. 293].

Шкільний курс історії відіграє особливу роль у формуванні міжкультурного діалогу, адже саме через історичні події учні можуть простежити взаємодію різних етнічних груп, культурних традицій і релігійних систем. Наприклад, вивчення історії Середньовіччя дозволяє показати, як культурний обмін між Сходом і Заходом сприяв розвитку науки, філософії та мистецтва. Аналіз історії колоніалізму допомагає усвідомити його вплив на сучасні міжетнічні відносини та глобальні соціально-економічні диспропорції.

Важливим аспектом полікультурної освіти є розвиток емпатії через вивчення особистих історій відомих особистостей та свідчень людей різних національностей, що жили в певні історичні епохи. Завдяки цьому учні не лише засвоюють факти, але й вчаться розуміти емоційний та соціальний контекст історичних подій. У цьому контексті особливого значення набуває використання історичних джерел, що містять свідчення представників різних культур: листів, щоденників, мемуарів, етнографічних матеріалів [1].

Крім того, полікультурна освіта сприяє розвитку навичок критичного мислення, адже вона змушує учнів аналізувати історичні події з різних точок зору, порівнювати джерела інформації, оцінювати історичні наративи та їхню обґрунтованість, що особливо важливо в сучасному інформаційному просторі, де історія часто використовується для політичних маніпуляцій та створення пропагандистських міфів [10, с. 78].

Як зазначає М. Сапогов, сучасні інформаційні технології відкривають нові можливості для впровадження полікультурного підходу у викладанні історії. Завдяки цифровим ресурсам учні можуть безпосередньо взаємодіяти з історичними матеріалами, порівнювати альтернативні точки зору, брати участь у віртуальних екскурсіях і навіть створювати власні історичні проєкти [9, с. 29].

Одним із найефективніших інструментів для реалізації полікультурного підходу є інтерактивні карти, що дозволяють візуалізувати історичні процеси

в міжкультурному контексті. Наприклад, карти міграційних потоків, торговельних шляхів або змін кордонів держав дають змогу простежити взаємодію різних народів протягом історії. Також важливими є цифрові архіви, де учні можуть знайомитися з першоджерелами з різних країн, що сприяє об'єктивному сприйняттю подій [11, с. 202].

Значний потенціал мають віртуальні музеї та історичні реконструкції, що дозволяють учням зануритися в атмосферу минулого. Наприклад, платформи Google Arts & Culture або British Museum Digital Collection надають доступ до тисяч артефактів з усього світу, що дозволяє учням розглядати історію не лише з національної, але й з глобальної перспективи [8, с. 235].

Використання гейміфікації та симуляційних моделей також сприяє формуванню полікультурної компетентності. Освітні ігри, такі як Civilization або Mission US, дозволяють учням взаємодіяти з історичними процесами, приймати рішення в умовах міжкультурного конфлікту та оцінювати їхні наслідки. Такий підхід допомагає глибше усвідомити складність історичних процесів та побачити різні точки зору на події [6, с. 132].

Як стверджує М. Бикова, полікультурний підхід є однією з ключових концепцій сучасної освіти, що сприяє формуванню відкритого світогляду, толерантності та міжкультурного діалогу. Його сутність полягає у визнанні культурного розмаїття як цінності та необхідності інтеграції різних культурних традицій у навчальний процес. У контексті історичної освіти полікультурний підхід сприяє об'єктивному висвітленню історичних подій, аналізу взаємодії народів та цивілізацій, розвитку критичного мислення щодо історичних наративів [5, с. 296].

До основних принципів полікультурного підходу відносять: *багато-перспективність*, що передбачає розгляд історичних подій з різних точок зору; *історична достовірність*, що вимагає роботи з різними джерелами інформації; *міжкультурний діалог як засіб взаємного розуміння між народами*; а також *розвиток емпатії* через аналіз особистих історій та свідчень очевидців. Завданням такого підходу є формування у школярів навичок критичного аналізу історичних процесів, усвідомлення взаємозв'язку світових подій, розуміння значення культурної взаємодії у формуванні сучасного світу [5, с. 297; 11, с. 206].

Одним із ключових аспектів полікультурної освіти є розвиток полікультурної компетентності учнів, що за поясненням К. Попової, визначається як здатність людини ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі, розуміти та поважати цінності, традиції та історичний досвід інших народів [8, с. 238]. У контексті історичної освіти дана компетентність включає знання про різні культури та цивілізації, вміння аналізувати історичні події в контексті міжкультурної взаємодії, здатність розрізняти об'єктивні факти та

ідеологічні конструкції в історичних наративах. Формування полікультурної компетентності здійснюється через ознайомлення учнів із різними версіями історичних подій, роботу з автентичними документами, використання інтерактивних методів навчання, які стимулюють самостійну дослідницьку діяльність [8, с. 238; 3, с. 302].

Освітні стандарти та навчальні програми з історії різних країн у тій чи іншій мірі відображають принципи полікультурного підходу. В Україні концепція Нової української школи (НУШ) передбачає інтеграцію міжкультурних аспектів у навчальний процес, розвиток компетентностей, пов'язаних із громадянською свідомістю та критичним мисленням. Зокрема, в оновлених програмах з історії наголошується на необхідності врахування багатонаціонального складу українського суспільства, аналізу взаємодії різних етносів на території країни, розгляду історичних подій у контексті світових тенденцій. Подібні підходи простежуються і в освітніх системах Європейського Союзу, де акцент робиться на формуванні спільного європейського історичного простору, що базується на принципах взаєморозуміння та поваги до різних національних наративів [11, с. 211].

Методичні засади впровадження полікультурного підходу у навчанні історії передбачають використання різноманітних педагогічних стратегій та засобів. По-перше, ефективним є застосування проблемно-орієнтованого навчання, що дозволяє учням самостійно досліджувати історичні процеси, аналізувати їхні причини та наслідки, оцінювати роль різних етнічних і соціальних груп у розвитку цивілізацій. По-друге, важливим є використання методу порівняльного аналізу, який сприяє формуванню навичок критичного мислення, дозволяє бачити історичні події з альтернативних позицій. По-третє, значний ефект дає інтеграція цифрових технологій, зокрема віртуальних музеїв, інтерактивних карт, історичних симуляцій, які дозволяють учням досліджувати історичні процеси у глобальному контексті [4, с. 9].

Загалом, полікультурний підхід у навчанні історії є важливим інструментом формування світогляду сучасних учнів, що відповідає викликам глобалізації та розвитку інформаційного суспільства, а його реалізація вимагає комплексного підходу, що поєднує теоретичну обґрунтованість, методичну гнучкість та використання сучасних освітніх технологій.

Сучасні інформаційні технології відкривають нові можливості для впровадження полікультурного підходу в історичну освіту, сприяючи інтеграції різноманітних історичних наративів, розширенню джерельної бази та розвитку критичного мислення учнів. Цифрові ресурси дозволяють формувати у школярів цілісне уявлення про взаємодію культур і народів упродовж історії, долаючи національні та етноцентричні обмеження традиційного викладання історії. Особливо ефективним є використання освітніх платформ, інтерактив-

них карт, історичних баз даних, віртуальних музеїв та технологій штучного інтелекту, які дозволяють розглядати історичні події у глобальному контексті [6, с. 190].

Освітні платформи та цифрові ресурси є основним джерелом інтерактивного контенту, який сприяє засвоєнню історичного матеріалу з урахуванням полікультурної специфіки. Серед найбільш відомих платформ варто відзначити Google Arts & Culture, що надає доступ до численних архівних матеріалів, цифрових копій історичних документів та колекцій музеїв з усього світу. Платформи Coursera, Khan Academy, EdX та FutureLearn пропонують курси з всесвітньої історії, які охоплюють міжкультурні аспекти історичних процесів та аналізують їх у широкому цивілізаційному контексті. Важливу роль у викладанні історії відіграють електронні бібліотеки, такі як Europeana, що містять цифрові версії історичних документів, карт та артефактів, що відображають багатокультурність європейської історії. Використання цих ресурсів дозволяє учням знайомитися з альтернативними джерелами інформації та порівнювати історичні події з різних перспектив [6, с. 190; 9, с. 165; 11, с. 213].

Інтерактивні карти та історичні бази даних є важливими інструментами для візуалізації складних історичних процесів та демонстрації взаємодії різних культур у просторі й часі. Наприклад, карта «Mapping the Republic of Letters» дозволяє аналізувати інтелектуальні зв'язки між європейськими мислителями XVII–XVIII століть, що сприяє розумінню ролі міжкультурного обміну у формуванні сучасної європейської цивілізації. Проєкт «World History Atlas» надає можливість простежити зміни кордонів держав та міграційні процеси впродовж століть. Базы даних, такі як «Slave Voyages», дозволяють детально вивчати трансатлантичну работоргівлю та її вплив на формування культурної мозаїки Америки. Інтерактивні карти допомагають школярам зрозуміти, що історія є не статичним набором фактів, а складним динамічним процесом, у якому взаємодіють різні народи, культури та цивілізації [9, с. 159; 7, с. 123].

Віртуальні музеї та онлайн-екскурсії є потужними засобами формування полікультурної компетентності, оскільки дозволяють учням безпосередньо ознайомлюватися з культурними артефактами різних народів, занурюватися в історичний контекст та досліджувати минуле у форматі інтерактивного навчання. Такі ресурси, як Британський музей, Лувр, Музей історії США та Європейський центр культури, пропонують віртуальні тури, що дають змогу оглядати експонати у 3D-форматі, читати супровідні матеріали та переглядати відеоекскурсії з коментарями істориків. Важливу роль у реалізації полікультурного підходу відіграють також цифрові архіви усної історії, такі як «USC Shoah Foundation», де зібрані свідчення очевидців історичних подій, зокрема Голокосту, геноцидів, воєнних конфліктів та міграційних процесів. Такий підхід дозволяє учням на особистісному рівні усвідомити складність історичних процесів та їхній вплив на різні культурні спільноти [6, с. 192; 7, с. 125].

Застосування штучного інтелекту та доповненої реальності у викладанні історії відкриває нові можливості для інтеграції полікультурного підходу в освітній процес. Сучасні алгоритми штучного інтелекту здатні аналізувати історичні джерела, перекладати давні тексти, відновлювати зниклі документи та створювати персоналізовані навчальні маршрути на основі інтересів учнів. Наприклад, платформи, що використовують AI, такі як DeepMind та History AI, допомагають реконструювати давні рукописи, відтворюючи втрачені фрагменти текстів, що дозволяє глибше досліджувати історію різних цивілізацій. Доповнена реальність (AR) також відіграє важливу роль у навчанні, дозволяючи відтворювати історичні події та об'єкти у віртуальному просторі. Застосування AR-додатків, таких як TimeLooper, дає змогу побачити історичні місця в різні періоди, а Google Expeditions дозволяє занурюватися у віртуальні подорожі по давніх містах, відновлюючи їхню архітектуру та атмосферу, що сприяє емоційному залученню учнів у процес вивчення історії та формуванню їхнього розуміння історичної взаємодії між культурами [11, с. 228].

Таким чином, інформаційні технології відіграють ключову роль у реалізації полікультурного підходу в історичній освіті. Освітні платформи, інтерактивні карти, історичні бази даних, віртуальні музеї та сучасні технології штучного інтелекту та доповненої реальності не лише розширюють доступ до історичної інформації, а й сприяють формуванню в учнів здатності аналізувати історичні події в багатокультурному контексті, критично оцінювати історичні джерела та розуміти глобальні процеси розвитку цивілізацій. Використання цих інструментів допомагає зробити викладання історії більш інтерактивним, міждисциплінарним і відкритим до різноманіття культурних перспектив, що є важливим кроком до створення освіченого, толерантного суспільства у XXI столітті.

Варто також зазначити, що ефективне впровадження полікультурного підходу в шкільну історичну освіту вимагає використання сучасних методичних прийомів, що інтегрують інформаційні технології для формування уявлень про взаємодію культур упродовж історії. Одним із ключових аспектів є розробка методик, які дозволяють застосовувати цифрові ресурси для аналізу історичних процесів з позицій міжкультурної взаємодії. Наприклад, використання онлайн-баз даних, таких як «World Digital Library» або «Europeana», дає змогу учням досліджувати першоджерела з різних культурних традицій, порівнювати історичні інтерпретації подій та формувати критичне ставлення до джерельної бази. Цифрові карти та хронологічні стрічки допомагають візуалізувати історичні міграції, культурні запозичення та трансформації цивілізацій, що сприяє кращому розумінню міжетнічних і міжкультурних процесів [5, с. 301].

Організація проєктної діяльності є важливим елементом практичного застосування полікультурного підходу. Цифрові квести, інтерактивні дослід-

ницькі завдання та мультимедійні презентації мотивують учнів до глибшого вивчення історичних процесів з позиції їхньої полікультурності. Наприклад, учні можуть створювати цифрові історичні реконструкції за допомогою програмного забезпечення, такого як «Google Earth», що дозволяє відтворити історичний ландшафт і дослідити зміни у взаємодії цивілізацій. Колективні онлайн-дослідження з використанням хмарних технологій, таких як «Padlet» або «Miro», сприяють обговоренню історичних подій з різних точок зору, що формує навички міжкультурного діалогу [9, с. 200].

Використання гейміфікації та симуляційних моделей є ще одним ефективним засобом інтеграції полікультурного підходу. Освітні ігри, такі як «Civilization», «Age of Empires» або «Mission US», дозволяють моделювати розвиток історичних подій, досліджуючи вплив культурних контактів на еволюцію суспільств. Наприклад, у грі «Civilization VI» можна простежити розвиток різних цивілізацій, аналізуючи їхні дипломатичні відносини, культурні обміни та війни. Використання симуляційних платформ, таких як «Reacting to the Past», сприяє відтворенню історичних подій у форматі рольових ігор, де учні можуть представляти різні етнокультурні спільноти, дискутувати та приймати рішення на основі історичних фактів [9, с. 203].

Практика інтеграції інформаційних технологій у викладання історії вже продемонструвала успішні результати в різних країнах. Наприклад, у Фінляндії реалізується підхід, що поєднує вивчення історії з цифровими симуляціями та VR-технологіями. Проект «History Unfolded» у США залучає школярів до аналізу газетних архівів, досліджуючи висвітлення подій Другої світової війни в контексті міжкультурної комунікації. В Україні застосування віртуальних турів по історичних місцях, таких як Софія Київська або Кам'янець-Подільська фортеця, сприяє розумінню історичної багатогранності регіону та його зв'язків із різними культурами.

Висновки. Таким чином, реалізація полікультурного підходу в шкільному курсі історії за допомогою інформаційних технологій сприяє формуванню критичного мислення, історичної обізнаності та міжкультурної толерантності. Інтерактивні методи навчання забезпечують глибше занурення в історичні події, мотивують учнів до самостійного пошуку інформації та розвивають їхню здатність до аналізу та порівняння різних культурних традицій, що не лише підвищує ефективність навчання, а й сприяє підготовці молодого покоління до життя у глобалізованому світі. Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що впровадження інформаційних технологій у реалізацію полікультурного підходу значно підвищує ефективність історичної освіти. Важливим аспектом є розробка адаптивних освітніх стратегій, що дозволяють враховувати особливості історичної свідомості учнів та їхній культурний досвід.

Література:

1. Акімова О. В. Історія педагогіки: навчальний посібник. Ч. 1. Розвиток освітніх систем. Вінниця: Вінницька міська друкарня. 2008.
2. Акімова О. В., Бахчеван М. В. ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ. *The II International Scientific and Practical Conference «Modern trends of scientific development»*. January 18 – 21, 2022, Vancouver, Canada. С. 292-295.
3. Акімова О. В., Бахчеван М. В. ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШО-КЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. *The V International Scientific and Practical Conference «Trends of modern science and practice»*. February 8 – 11, 2022, Ankara, Turkey. 652 p. С. 302-305.
4. Акімова О. В., Наливайко О.Б. Психологічні теорії творчості й творчого мислення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. 2013. № 39. С. 7-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2013_39_3.
5. Бикова М. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ У ВИХОВАННІ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018, № 5 (79). С. 294-304.
6. Гапчук Я. А. Система оцінювання навчальних результатів у процесі Е-навчання у Німеччині. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. Вип. №2(16). С. 189-197. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-2\(16\)-189-197](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-2(16)-189-197).
7. Малієнко Ю. ПОЛІКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ЗМІСТУ ПІДРУЧНИКІВ З ІСТОРІЇ ДЛЯ 10—11-х КЛАСІВ. *Проблеми сучасного підручника*. (24), 2020. С. 120–131. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-120-131>.
8. Попова К. Теоретичні засади реалізації полікультурного підходу в процесі вивчення історії здобувачами загальної середньої освіти. *Інноватика у вихованні*. 2024. Вип. 19. Т. 2. С. 233-241.
9. Сапогов М. В. Формування професійної компетентності магістрантів засобами Smart-технологій : монографія. Вінниця : ТОВ «Твори», 2021. 271 с.
10. Лютко Н. Стереотипи у міжкультурній комунікації. Проблеми методології сучасного мистецтвознавства та культурології. *Збірник матеріалів V Міжнародної наукової конференції*. Київ. 2023. С. 77–79.
11. Акімова О. В., Сапогов М. В., Гапчук Я. А. Актуальні проблеми теорії та історії педагогічної науки: навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2024. 300 с. URL: <https://library.vspu.net/handle/123456789/13951>.

References:

1. Akimova, O. V. (2008). *Istoriia pedahohiky: navchalnyi posibnyk. Ch. 1. Rozvytok osvitnikh system*. [History of pedagogy: a study guide. Part 1. Development of educational systems]. Vinnytsia: Vinnytska miska drukarnia. [in Ukrainian].
2. Akimova, O. V., & Bakhchevan, M. V. (2022). OSOBYVOSTI POLIKULTURNOHO VYKHOVANNIA U POZASHKILNYKH ZAKLADAKH OSVITY. [FEATURES OF MULTICULTURAL EDUCATION IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS]. *The II International Scientific and Practical Conference «Modern trends of scientific development»*. January 18 – 21, 2022, Vancouver, Canada. 292-295. [in Ukrainian].

3. Akimova, O. V., & Bakhchevan, M. V. (2022). POLIKULTURNE VYKhOVANNIA STARShOKLASNYKIV ZASOBAMY KhUDOZhNO-TVORCHOI DIlaLNOSTI. [MULTICULTURAL EDUCATION OF SENIOR GRADE STUDENTS BY MEANS OF ARTISTIC AND CREATIVE ACTIVITY]. *The V International Scientific and Practical Conference «Trends of modern science and practice»*. February 8 – 11, 2022, Ankara, Turkey. 302-305. [in Ukrainian].

4. Akimova, O. V., & Nalyvaiko, O. B. (2013). Psykholohichni teorii tvorchosti y tvorchoho myslennia. [Psychological theories of creativity and creative thinking]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriiia : Pedahohika i psykholohiia. - Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskyi. Series: Pedagogy and psychology*. 39. 7-11. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2013_39_3. [in Ukrainian].

5. Bykova, M. (2018). SUCHASNI PIDKhODY DO REALIZATsII PRYNTsYPU POLIKULTURNOSTI U VYKhOVANNI. [MODERN APPROACHES TO THE IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF MULTICULTURALITY IN EDUCATION]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. - Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*. 5(79). 294-304. [in Ukrainian].

6. Hapchuk, Ya. A. (2023). Systema otsiniuvannia navchalnykh rezultativ u protsesi E-navchannia u Nimechchyni. [System of assessment of learning outcomes in the process of E-learning in Germany]. *Nauka i tekhnika sohodni. - Science and Technology Today*. 2(16). 189-197. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-2\(16\)-189-197](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-2(16)-189-197). [in Ukrainian].

7. Maliienko, Yu. (2020). POLIKULTURNI ASPEKTY ZMISTU PIDRUCHNYKIV Z ISTORII DLIa 10—11-kh KLASIV. [MULTICULTURAL ASPECTS OF THE CONTENT OF HISTORY TEXTBOOKS FOR GRADES 10-11]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka. - Problems of a Modern Textbook*. (24), 120–131. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-120-131>.

8. Popova, K. (2024). Teoretychni zasady realizatsii polikulturnoho pidkhodu v protsesi vyvchennia istorii zdobuvachamy zahalnoi serednoi osvity. [Theoretical principles of implementing a multicultural approach in the process of studying history by students of general secondary education]. *Innovatyka u vykhovanni. - Innovation in Education*. 19.(2). 233-241. [in Ukrainian].

9. Sapohov, M. V. (2021). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti mahistrantiv zasobamy Smart-tekhнологii : monohrafiia. [Formation of professional competence of master's students using Smart technologies]. Vinnytsia : TOV «Tvory», 271. [in Ukrainian].

10. Liutko, N. (2023). Stereotypy u mizhkulturnii komunikatsii. Problemy metodolohii suchasnoho mystetstvovnavstva ta kulturolohii. Zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii. Kyiv, 77–79.

11. Akimova, O. V., Sapohov, M. V., & Hapchuk, Ya. A. (2024). Aktualni problemy teorii ta istorii pedahohichnoi nauky: navchalnyi posibnyk. [Current problems of theory and history of pedagogical science]. Vinnytsia : TOV «TVORY», 300. Retrieved from: <https://library.vspu.net/handle/123456789/13951>. [in Ukrainian].

УДК 37.02

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-59-66](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-59-66)

Бабакіна Оксана Олексіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ "ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ" ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0001-6900-6513>

Шуртигіна Валентина Анатоліївна доктор філософії, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ "ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ" ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0001-6943-792X>

КРЕАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлено теоретичні аспекти креативного управління у сфері освіти, розкрито особливості його впливу на розвиток закладу освіти. З'ясовано, що в сучасних умовах під впливом глобалізації, зростанням технологій та систем управління у сфері освіти виникає потреба у створенні ефективної моделі управління, в основі якої визначальне місце належить системі креативного управління як стимулу до впровадження інновацій. Досліджено, що в умовах сьогодення загострилась потреба в більш тонкому підході до управління у сфері освіти, виникла необхідність володіння не тільки професійними навичками, а й творчими навичками, що є однією з головних складових у досягненні максимального успіху. Виокремлено стилі творчого підходу до вирішення професійних завдань у сфері освіти: генеруючий – виявлення проблеми і пошук фактів, передбачає взяття інформації з безпосереднього досвіду і розгляду ситуації з різних точок зору; концептуальний – визначення проблеми і пошук ідей, припускає розгляд багатьох варіантів; оптимізуючий – оцінка ідей, їх відбір і планування дій; виконавчий – здобуття схвалення і здійснення. Обґрунтовано, що одним із найбільш дієвих способів креативного управління є правильна постановка задачі та розподіл робочих завдань. Оскільки освітній управлінець є головною особою в організації праці, саме він повинен вирішити проблему впровадження креативності, через: набір працівників, здатних креативно мислити та діяти; використання відповідної системи мотивації для стимулювання генерації нових ідей; виявлення вимог, що сприяють зростанню продуктивності праці співробітників; створення сере-

довища, сприятливого для креативної діяльності; розпізнавання серед великої кількості ідей найбільш корисних та результативних; знаходження можливості ефективного впровадження найцікавіших ідей.

Доведено, що правильно організоване креативне середовище закладу освіти сприяє виконанню ряду виробничих проблем: підвищує ефективність вирішення організаційних проблем; допомагає втілювати перспективні нововведення; підвищує ефективність праці; підвищує професійні навички працівників та надає академічну свободу.

Констатовано, що креативне управління дозволяє створювати інноваційне продуктивне середовище закладу освіти, якому відповідає ряд характеристик: творчий потенціал; продуктивність; комунікабельність; розумне співвідношення праці між генераторами ідей і втілювачами прийнятих пропозицій у життя; постійне удосконалення; корпоративна культура і розширення свободи.

Ключові слова: управління, креативність, креативне управління, творчий потенціал, творчий підхід до вирішення управлінських завдань.

Babakina Oksana Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management MUNICIPAL ESTABLISHMENT "KHARKIV HUMANITARIAN-PEDAGOGICAL ACADEMY OF THE KHARKIV REGIONAL COUNCIL", Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-6900-6513>

Shurtyhina Valentyna Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management MUNICIPAL ESTABLISHMENT "KHARKIV HUMANITARIAN-PEDAGOGICAL ACADEMY OF THE KHARKIV REGIONAL COUNCIL", Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-6943-792X>

CREATIVE MANAGEMENT IN THE FIELD OF EDUCATION

Abstract. The article highlights the theoretical aspects of creative management in the field of education, reveals the specifics of its impact on the development of an educational institution. It was found that in modern conditions, under the influence of globalization, the growth of technologies and management systems in the field of education, there is a need to create an effective management model, at the basis of which a decisive place belongs to the system of creative management as an incentive for the introduction of innovations. It has been studied that in today's conditions the need for a more subtle approach to management in the field of education has intensified, the need to possess not only professional skills, but also creative skills, which is one of the main components in achieving maximum

success, has arisen. The styles of a creative approach to solving professional tasks in the field of education are highlighted: generating - identifying the problem and finding facts, involves taking information from direct experience and considering the situation from different points of view; conceptual - problem definition and search for ideas, involves consideration of many options; optimizing – evaluation of ideas, their selection and planning of actions; executive - obtaining approval and implementation. It is substantiated that one of the most effective methods of creative management is the correct formulation of the task and the distribution of work tasks. Since the educational manager is the main person in the work organization, he is the one who must solve the problem of introducing creativity, through: recruitment of employees who are able to think and act creatively; using an appropriate motivation system to stimulate the generation of new ideas; identification of requirements that contribute to the growth of employee productivity; creation of an environment conducive to creative activity; recognizing among a large number of ideas the most useful and effective; finding the possibility of effective implementation of the most interesting ideas.

It has been proven that a properly organized creative environment of an educational institution contributes to the fulfillment of a number of production problems: it increases the efficiency of solving organizational problems; helps implement promising innovations; increases labor efficiency; increases the professional skills of employees and provides academic freedom.

It was established that creative management allows creating an innovative productive environment of an educational institution, which corresponds to a number of characteristics: creative potential; productivity; sociability; a reasonable ratio of work between generators of ideas and implementers of accepted proposals into life; continuous improvement; corporate culture and expansion of freedom.

Keywords: management, creativity, creative management, creative potential, creative approach to solving management tasks.

Постановка проблеми. В сучасних умовах під впливом глобалізації, зростанням технологій та систем управління відбуваються істотні зміни в процесі формування стратегій управління закладами освіти, що потребує пошуку нових можливостей досягнення успіху та зумовлює радикальну зміну систем управління. Виникає потреба у створенні моделі управління, в основі якої визначальне місце належить системі креативного управління як стимулу до впровадження інновацій. Отже, в умовах сьогодення загострилась потреба в більш тонкому підході до управління у сфері освіти, виникла необхідність володіння не тільки професійними навичками, а й творчими навичками, що є однією з головних складових у досягненні максимального успіху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленням питань щодо управління освітою, підготовки нової генерації управлінців, розробкою сучасних

моделей освіти займалися такі вчені як Є. Березняк, О. Боднар, М. Гузик, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Карамушка, О. Коберник, В. Крижко, В. Луговий, В. Лунячек, О. Мармаза, В. Маслова, С. Немченко, В. Пікельна, В. Радул, З. Рябова, О. Старокожко, А. Харківська, Є. Хриков та ін.

У сучасних дослідженнях науковців проблема креативності відображена у декількох аспектах: основи креативності досліджували Дж. Гілфорд, В. Джеффері, В. Моляко, Е. Торренс, Д. Флейт та ін.; методологічні аспекти розвитку креативності відображені у роботах Е. де Боно, Дж. Відсом, Дж. Гілфорда, А. Крафта та ін.; креативність як різновид інтелектуальної поведінки розглядають Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг, К. Роджерс та ін.; технологію формування креативного мислення досліджували О. Антонова, В. Павленко, О. Пометун, Л. Терлецька, С. Терно, О. Тягло, Д. Халперн та ін.

Висвітленням теоретико-практичних аспектів креативного менеджменту займалися В. Брич, А. Валюх, М. Корман, В. Окорський, І. Свидрук, Н. Ситник та ін.

Мета статті. Метою даної наукової розвідки є дослідження теоретичних аспектів креативного управління у сфері освіти, висвітлення особливостей його впливу на розвиток закладу освіти.

Виклад основного матеріалу. Колектив авторів (С. Немченко, В. Крижко, О. Боднар, В. Радул, О. Старокожко, Ю. Кондратенко) вважають, що управління – це спланований процес, який включає «1) мотивацію людей на досягнення цілей організації; 2) створення умов для виконання визначених завдань; 3) створення комфортних обставин, що сприяють зростанню і оптимальному використанню творчих здібностей і вмінь кожної людини; 4) вибудову і підтримку робочих стосунків індивіда й організації, об'єднання зусиль з реалізації спільно сформульованих задач; 5) оптимальне використання матеріальних і людських ресурсів» [6].

Отже, ефективна організація колективу необхідна для упорядкування спільної діяльності команди та досягнення мети. Організація праці є важливим напрямком діяльності освітніх управлінців, суть якої полягає у правильній координації підрозділів, розподілі завдань відповідно до цілей і стратегії та встановленні оптимальних взаємовідносин і повноважень усіх рівнів управління.

Управління є важливим чинником підвищення ефективності праці. Головною умовою креативного управління у сфері освіти є створення чогось нового, тому креативність можна розглядати як діяльність, спрямовану на створення нових суспільно-значущих цінностей, оригінальність результатів діяльності. Як зазначає Н. Ситник креативність є однією із найважливіших умов успіху в створенні інноваційних продуктів і послуг, «без потужного й безперервного припливу свіжих ідей організації втрачають темпи розвитку» [9]. Тому головне питання, відповідь на яке повинні знайти освітні управлінці, – це як «витягти» реальну користь із творчого потенціалу своїх співробітників й,

розвивши його, трансформувати в інновації, здатні забезпечити переваги серед інших закладів освіти.

І. Свидрук визначила мету креативного менеджменту як «генерацію нових ідей і пошук нових рішень для досягнення успіху» [8]. Автор висвітлює, що «креативний менеджмент спрямований на всебічне розкриття творчих здібностей людей, тоді як традиційне адміністрування засноване на виконанні людьми твердо встановлених правил і не спрямоване на виявлення ними ініціативи і розкриття всіх своїх здібностей» [8].

Креативний управлінець повинен проявляти творчий підхід до рішення професійних питань. На основі аналізу праць О. Боднаря та власного досвіду нами виокремлено чотири стилі творчого підходу до вирішення професійних завдань у сфері освіти:

1. *Генеруючий* – виявлення проблеми і пошук фактів, передбачає взяття інформації з безпосереднього досвіду і розгляду ситуації з різних точок зору. Такий підхід дозволяє вести розширений пошук фактів, виявляти основні проблеми і супутні їм додаткові проблем, пропонує багатоваріантні рішення.

2. *Концептуальний* – визначення проблеми і пошук ідей, припускає розгляд багатьох варіантів. Інформація може видобуватись не на сталому досвіді, а за допомогою абстрактного мислення. Керівникам із концептуальним стилем мислення важливо знайти ідею, вигадати її, а перевіряти її, доходити до істини, до конкретного результату, перевіряти і реалізовувати ідею – це не їх справа.

3. *Оптимізуючий* – оцінка ідей, їх відбір і планування дій (оцінити ситуацію самостійно за допомогою свого абстрактного мислення, знайти єдиний, кращий варіант і опрацювати його ґрунтовно, до найдрібніших подробиць).

4. *Виконавчий* – здобуття схвалення і здійснення (зосереджені на своєму досвіді, прагнуть не роздумувати, а перевіряти, досягають результату методом проб і помилок, але результат буде обов'язково отриманий, проблема буде знята, рішення ухвалене і застосоване на практиці [1].

Один з найбільш дієвих способів стимулювати креативність – правильна постановка задачі та розподіл робочих завдань. Керівник повинен підібрати працівникові завдання, що відповідає його компетенції, творчим здібностям і викликає у підлеглого бажання швидше взятись за справу. Правильно підібране завдання розширює межі звичних можливостей працівників. Тут дуже важливою є правильність постановки завдання: воно має бути достатньо складним, щоб працівник не відчував нудьги, і при цьому не настільки важким, щоб йому не здалось, що він не володіє ситуацією [2].

Креативне управління командою ставить за мету забезпечення найбільш ефективного використання потенціалу осіб залучених до виконання різного

виду робіт, різних підрозділів. Від того, наскільки злагоджено буде працювати команда, багато в чому залежать кінцеві результати впровадження ідеї в життя.

Отже, успішне креативне управління дає можливість сформувати позитивний імідж закладу освіти, розкрити творчі здібності співробітників (команди), підвищити конкурентоспроможність, ефективніше проваджувати освітню діяльність.

Оскільки освітній управлінець є головною особою в організації праці, саме він повинен вирішити проблему впровадження креативності, через:

- набір працівників, здатних креативно мислити та діяти;
- використання відповідної системи мотивації для стимулювання генерації нових ідей;
- виявлення вимог, що сприяють зростанню продуктивності праці співробітників;
- створення середовища, сприятливого для креативної діяльності;
- розпізнавання серед великої кількості ідей найбільш корисних та результативних;
- знаходження можливості ефективного впровадження найцікавіших ідей [7].

Так, загальну структуру креативного освітнього управління можна визначити такими складовими: спрямованість професійних інтересів, їх глибина і стійкість; здатність до швидкого навчання, засвоєння нової інформації; високий рівень загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язку, адекватність дій; наполегливість, систематичність у роботі, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливість у прийнятті рішень; інтуїція – здатність до неусвідомлюваних швидких реакцій та рішень; творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, зміни варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.; можливість реалізації власних стратегій і тактик розв'язання різних проблем, пошуку нестандартних рішень; установка на позитивне сприйняття і застосування нововведень [3].

Поділяємо думку В. Луначека та вважаємо, що правильно організоване креативне середовище закладу освіти сприяє виконанню ряду виробничих проблем:

- підвищує ефективність вирішення організаційних проблем;
- допомагає втілювати перспективні нововведення;
- підвищує ефективність праці;
- підвищує професійні навички працівників та надає академічну свободу [4].

Креативне управління дозволяє створювати інноваційне продуктивне середовище закладу освіти, якому відповідає ряд характеристик:

- 1) Творчий потенціал – певні характеристики особистості, що сприяють високому рівню виконання професійних обов’язків та досягнення результату нестандартними методами та способами.
- 2) Продуктивність – швидкість і результативність праці.
- 3) Комунікабельність – вміння ефективно налагоджувати співпрацю з оточуючими.
- 4) Розумне співвідношення праці між генераторами ідей і втілювачами прийнятих пропозицій у життя.
- 5) Постійне удосконалення.
- 6) Корпоративна культура і розширення свободи.

Т. Божидарнік та Н. Василик визначили основні характеристики оптимального креативного освітнього середовища, серед яких: відкритість новому; підтримка інновацій; довіра і співробітництво на всіх рівнях; демократичний стиль управління; організація розвитку і професійного навчання [2].

Важливим моментом є налагодження взаємозв’язків у закладі освіти таким чином, щоб ідеї не губилися на шляху від їх створення до запровадження. Для цього необхідно врахувати таке:

- створення окремої структури, відповідальної за інновації;
- призначення співробітника, відповідального за збір усіх пропозицій від колег;
- створення тимчасових чи постійних творчих груп для вирішення конкретних проблем;
- створення творчих гуртків;
- організація спеціальних заходів (конференцій ідей, креативних днів, майстер-класів, воркшопів тощо).

Важливо, щоб потік нових ідей не припинявся, самі ідеї не губилися.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, креативне управління дає можливість сформувати позитивний імідж закладу освіти, розкрити творчі здібності співробітників (команди), підвищити конкурентоспроможність, дозволяє ефективніше проваджувати освітню діяльність.

Так, загальну структуру креативного освітнього управління можна визначити такими складовими: спрямованість професійних інтересів, їх глибина і стійкість; здатність до швидкого навчання, засвоєння нової інформації; високий рівень загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв’язку, адекватність дій; наполегливість, систематичність у роботі, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливість у прийнятті рішень; інтуїція – здатність до неусвідомлюваних швидких реакцій та рішень; творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, зміни

варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.; можливість реалізації власних стратегій і тактик розв'язання різних проблем, пошуку нестандартних рішень; установка на позитивне сприйняття і застосування нововведень.

Література:

1. Боднар О. С. Технології оцінювання якості освіти. *Якість університетської освіти: актуальні питання теорії і практики*: колективна монографія / За ред. В. Я. Брича, А. В. Вихруща. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 520 с.
2. Божидарнік Т. В., Василик Н. М. Креативний менеджмент: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 498 с.
3. Брич В. Я., Корман М. М. Креативний менеджмент: підручник. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 220 с.
4. Луначек В. Е. Педагогічний менеджмент: навчальний посібник. Харків, 2015. 512 с.
5. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника: навчальний посібник. Харків: Видав. група «Основа», 2007. 448 с.
6. Немченко С. Г., Крижко В. В., Боднар О. С., Радул В. В., Старокошко О. М., Кондратенко Ю. І. Управління закладом освіти: підручник для здобувачів другого рівня вищої освіти педагогічних університетів. 2-е вид. перероб. і допов. Бердянськ: БДПУ, 2022. 506 с.
7. Окорський В. П., Валюх А. М. Креативний менеджмент: підручник. Рівне: НУВГП, 2017. 344 с.
8. Свидрук І. І. Креативний менеджмент: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 224 с.
9. Ситник Н. І. Креативний менеджмент: конспект лекцій: навч. посіб. для студ. спеціальності «Менеджмент». Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2019. 143 с.

References:

1. Bodnar, O. S. (2016). Tekhnolohii otsiniuvannia yakosti osvity [Technologies for evaluating the quality of education]. *Yakist universytetskoï osvity: aktualni pytannia teorii i praktyky* / Za red. V. Ya. Brycha, A. V. Vykhryshcha. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
2. Bozhydarnik, T. V., Vasylyk, N. M. (2014). Kreatyvnyi menedzhment [Creative management]. Kherson: OLDI-PLIUS [in Ukrainian].
3. Brych, V. Ya., Korman, M. M. (2018). Kreatyvnyi menedzhment [Creative management]. Ternopil : TNEU [in Ukrainian].
4. Luniachek, V. E. (2015). Pedahohichnyi menedzhment [Pedagogical management]. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Marmaza, O. I. (2007). Menedzhment v osviti: dorozhnia karta kerivnyka [Management in education: the leader's road map]. Kharkiv: Vydav. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
6. Nemchenko, S. H., Kryzhko, V. V., Bodnar, O. S., Radul, V. V., Starokozhko, O. M. & Kondratenko Yu. I. (2022). Upravlinnia zakladom osvity [Management of an educational institution]. Berdiansk: BDPU [in Ukrainian].
7. Okorskyi, V. P., Valiukh, A. M. (2017). Kreatyvnyi menedzhment [Creative management]. Rivne: NUVHP [in Ukrainian].
8. Svydruk, I. I. (2012). Kreatyvnyi menedzhment [Creative management]. K.: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
9. Sytnyk, N. I. (2019). Kreatyvnyi menedzhment [Creative management]. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho [in Ukrainian].

УДК 37.091.2:355.01:316.4.051(045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-67-79](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-67-79)

Бродович Юрій Романович кандидат сільськогосподарських наук, В.о. завідувача кафедри інженерії, технології та професійної освіти, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, тел.: (0-31-31) 2-11-09, <https://orcid.org/0009-0005-6458-3553>

Росул Руслан Васильович кандидат технічних наук, доцент кафедри інженерії, технології та професійної освіти, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, тел.: (0-31-31) 2-11-09, <https://orcid.org/0009-0008-6855-4612>

Фордзюн Юрій Іванович кандидат технічних наук, доцент кафедри інженерії, технології та професійної освіти, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, тел.: (0-31-31) 2-11-09, <https://orcid.org/0000-0001-6709-9525>

Полажинець Марія Василівна начальник відділу пожежної безпеки, цивільного захисту та охорони праці, викладач кафедри інженерії, технологій та професійної освіти, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, тел.: (0-31-31) 3-13-41, <https://orcid.org/0009-0004-8666-5683>

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ. РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. В Україні на сьогоднішній день впровадження посилених заходів безпеки на всіх рівнях відіграє неабияку роль для стійкого функціонування держави в цілому. Важливими вони є і для закладів освіти, які в умовах військового стану повинні дотримуватися чітких правил для збереження життя та здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Метою дослідження безпечного освітнього середовища в закладах освіти, можливість підвищення свідомості учасників освітнього процесу та формування культури безпечної поведінки за допомогою проведення просвітницьких заходів цивільного захисту є надзвичайно актуальним в наш час. Створення безпечного освітнього середовища в закладах освіти є пріоритетним завданням, яке необхідне для впровадження в усіх закладах освіти України, адже реалії нашого часу вимагають від закладів освіти не тільки надавати знання здобувачам освіти, а й забезпечувати їхню безпеку, навчати їх культури поведінки в надзвичайних ситуаціях, спричинених військовими діями. Набуті

знання допоможуть не тільки здобувачам освіти, а всім учасникам освітнього процесу зберегти власне здоров'я та життя. Найкращим варіантом для опанування навичок безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях на нашу думку є проведення просвітницьких заходів, навчань з цивільного захисту населення, адже саме навчаючись в умовах, наближених до реальних, ми маємо змогу краще підготуватись до життєвих викликів та надзвичайних ситуацій, які можливі під час військових дій. Важливим у даній ситуації є діяльність адміністрації закладу освіти та відповідальних осіб з питань цивільного захисту. Саме вони повинні адаптувати безпечний освітній простір у закладі освіти, проводити для здобувачів освіти навчання з питань цивільного захисту, здійснювати контроль за функціонуванням укриттів цивільного захисту, які є необхідними для діяльності закладів освіти в умовах військового стану. Перспективи подальших досліджень спонукатимуть до проведення більш поглибленого вивчення даної теми та впровадження комплексних заходів безпечного освітнього простору в закладах освіти, та дослідження ролі в цих заходах відповідальних осіб з цивільного захисту.

Ключові слова: безпечне освітнє середовище, безпечний простір, освітній процес, цивільний захист, заходи безпеки.

Brodovych Yuriy Romanovych Candidate of Agricultural Sciences. Acting the head of the department of engineering, technology and professional education, Mukachevo State University, Mukachevo, tel.: (0-31-31) 2-11-09, <https://orcid.org/0009-0005-6458-3553>

Rosul Ruslan Vasyl'ovych Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Engineering, Technology and Vocational Education, Mukachevo State University, Mukachevo, tel: (0-31-31) 2-11-09, <https://orcid.org/0009-0008-6855-4612>

Fordzyun Yuriy Ivanovych Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Engineering, Technology and Vocational Education, Mukachevo State University, Mukachevo, tel: (0-31-31) 2-11-09, <https://orcid.org/0000-0001-6709-9525>

Polazhynets' Mariya Vasylivna Head of fire safety, civil protection and labor protection, lecturer of the department of engineering, technology and professional education, Mukachevo State University, Mukachevo, tel.: (0-31-31) 3-13-41, <https://orcid.org/0009-0004-8666-5683>

FORMATION OF A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT UNDER THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE. TODAY'S REALITIES

Abstract. To date, Ukraine has implemented enhanced security measures at all levels plays a significant role for the sustainable functioning of the state as a whole. They are also important for educational institutions, which in the conditions of martial law must maintain clear rules to preserve the life and health of all participants in the educational process. The purpose of the study of a safe educational environment in educational institutions, the possibility of raising the awareness of the participants of the educational process and forming a culture of safe behavior by means of civil defense educational activities is extremely relevant in our time. Creating a safe educational environment in educational institutions is a priority task, which is necessary for implementation in all educational institutions of Ukraine, because the realities of our time require educational institutions not only to provide knowledge to students, but also to ensure their safety, teach them the culture of behavior in emergency situations, caused by military actions. The acquired knowledge will help not only the students of education, but all participants of the educational process to preserve their own health and life. In our opinion, the best option for mastering the skills of safe behavior in emergency situations is to hold educational events, civil defense exercises, because it is by learning in conditions close to real ones that we are able to better prepare for life challenges and emergency situations that are possible during military operations. Important in this situation is the activity of the administration of the educational institution and responsible persons in matters of civil protection. They are the ones who must adapt the safe educational space in the educational institution, conduct training on civil defense issues for those seeking education, and monitor the functioning of civil defense shelters, which are necessary for the operation of educational institutions in conditions of martial law. Prospects for further research will lead to a more in-depth study of this topic and the implementation of complex measures of a safe educational space in educational institutions, and the study of the role of civil protection officials in these measures.

Keywords: safe educational environment, safe space, educational process, civil protection, security measures.

Постановка проблеми. В реаліях сьогодення, з якими стикнулося освітнє середовище в Україні, важливого значення набуває підвищення рівня безпеки учасників освітнього процесу. Життя в умовах військового стану, та довгий час після його завершення змушує кожного з нас переосмислити свою поведінку та відношення щодо власної безпеки та безпеки оточуючих. Особливо актуально це питання постає в освітніх закладах всіх рівнів. Створення

безпечного освітнього середовища є необхідним фактором для збереження здоров'я та життя всіх учасників освітнього процесу. Дослідження становлення безпечного освітнього середовища, формування у здобувачів освіти норм поведінки при виникненні надзвичайних ситуацій у закладах освіти дозволить виокремити основні аспекти, необхідні для їхнього впровадження з метою унеможливлення виникнення небезпечних ситуацій для учасників освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки формування безпечного освітнього середовища є важливим фактором для функціонування закладів освіти в реаліях сьогодення, постає завдання щодо його комплексного вивчення. Дане питання вивчає ряд іноземних та українських науковців, міжнародних організацій, які забезпечують вагомий внесок у розбудову безпечного освітнього простору саме в умовах військового стану в Україні. Дослідження таких науковців по тематиці безпеки в освітньому середовищі можна виокремити як: Н. Бойчук, Т. Водолазська, Н. Кириленко, С. Совгіра, П. Матвієнко, В. Ільченко, В. Морозова. Слід зауважити, що науковці поглиблено підійшли до вивчення питання формування безпечного освітнього середовища, але воно залишається актуальним для дослідження і надалі.

Мета статті – Метою статті є дослідження ефективного безпечного освітнього середовища в закладах освіти та можливість підвищення свідомості учасників освітнього процесу та формування культури безпечної поведінки за допомогою проведення просвітницьких заходів цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу. Основними ідеями сучасного освітнього середовища, підтримувані Міжнародною організацією з захисту прав дітей ЮНІСЕФ, є ідеї забезпечення прав, свобод та інтересів дітей, які представлені в концепції програми «Школа доброзичливого ставлення до дитини» [1]. Дедалі більшого значення набирає концепція, спрямована на школу, яка є не просто місцем, де дітей навчають, а, насамперед, простором для їхнього повноцінного розвитку, осередком успішних, креативних і щасливих людей. Такий омріяний навчальний заклад можливий лише в атмосфері фізичного комфорту, сприятливого соціального та психологічного клімату, що підтримує особистість, яка розвивається, вчасно реагує на її потреби та з повагою ставиться до її особливостей.

Реформа Нової української школи в Україні набирає обертів. З огляду на процес децентралізації влади, перед територіальними громадами постає питання і управління освітою. Створення ефективної системи освіти є завданням складним та надзвичайно відповідальним. Тому для освітян важливо мати дієвий інструментарій для цієї роботи [2]. Насамперед це є необхідним чинником для успішної діяльності закладів освіти в умовах військового стану. Найгострішим та найважливішим питанням під час воєнного стану для закла-

дів освіти в Україні є створення умов для безпечного освітнього простору. Безпечний освітній простір є особливо актуальним питанням сьогодення. Під час військових дій, які наразі проходять на території України, та ще тривалий час після завершення війни освітні заклади в Україні працюватимуть у нових для себе реаліях до безпечного освітнього середовища.

Вітчизняні та зарубіжні науковці й практики при дослідженні освітнього середовища, визначають його як частину життєвого, соціального середовища людини, яка знаходиться в центрі усіх цих освітніх факторів, які безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесі її навчання та є вихованим простором для її розвитку. Водночас у сучасних умовах освітнє середовище навчального закладу не є ізольованим від зовнішніх та внутрішніх факторів, які можуть мати як позитивний так і негативний вплив, містити загрози, небезпеки та ризики, які можуть сприяти деструктивним змінам у освітньому середовищі. Для протидії таким чинникам, необхідно, щоб освітнє середовище навчального закладу було захищеним та безпечним. [3,4,5,6].

Поняття «безпечне освітнє середовище» задокументовано Законом України «Про повну загальну середню освіту» в пункті 1 частини першої. Безпечне і здорове освітнє середовище є сукупністю умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної та/або психологічної шкоди, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних та психотропних речовин.

Проблема безпеки людини завжди викликала жвавий інтерес та була в центрі уваги. Відомий американський психолог А. Маслоу у своїй «піраміді» потреб людини одразу після задоволення фізіологічних потреб у їжі, воді та сні, ставить потребу в безпеці [7].

Більшість вітчизняних та зарубіжних науковців мають різний підхід до трактування поняття безпечне освітнє середовище. Через те, що відсутнє єдине значення цього визначення, «безпека освітнього середовища» має різні підходи до своєї сутності, окремо серед іншого можна виділити психологічний, екологічний та інформаційний аспекти цього поняття.

До психотравмуючих ситуацій у навчальному процесі освітнього закладу можна віднести [8]:

- конфлікти у стосунках вчитель-учень, учень-учень, учень-батьки;
- проблема адаптації в освітньому середовищі;
- атмосфера конкуренції між однолітками;

- надмірна вимогливість педагогів тощо.

Екологічні аспекти безпеки освітнього середовища, можна розглянути на прикладі досліджень С. Совгіри. Автор розуміє під екологічно безпечним освітнім середовищем «систему психолого-педагогічних умов, впливів і можливостей, які забезпечують захищеність особистості від негативного впливу екологічних факторів, що визначають оптимальність взаємодії зі світом природи» [6.].

Серед важливих аспектів є й інформаційна частина безпеки освітнього середовища, яка за проведеними дослідженнями Н. Кириленко, через застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті здійснює масовий, глобальний вплив на особистість [4]. Дані технології на думку авторки впливають на безпечне освітнє середовище не тільки з позитивного ракурсу, а й можуть нести негативний вплив, зокрема: відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні телекомунікаційні технології, що породжує проникнення в освітній простір великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту, яка може сприяти виникненню насильства, булінгу, кібербулінгу тощо [4].

Опрацювавши роботи багатьох дослідників даного питання, можна дійти висновку, що безпечне освітнє середовище – це середовище, в якому всі учасники освітнього процесу відчують себе в безпеці, проявляється міжособистісна взаємодія між здобувачами освіти, педагогами та батьками, унеможливлені будь-які форми насильницької поведінки, а також дотримані права та норми всіх форм безпеки всіх учасників навчально-виховного процесу. Щоб викоринити насильство та створити безпечне освітнє середовище, всі учасники освітньо-виховного процесу повинні мати чітке усвідомлення того, що ми вважаємо насильством, та уявлення про те, як мінімізувати ризики та небезпеки, і в результаті, створити умови для внутрішньої безпеки та безпеки навколишнього середовища. Цього можна досягти завдяки спільні та наполегливій роботі відповідних органів, педагогів, учнів та батьків. [3].

Вивчивши підходи іноземних та вітчизняних науковців щодо дослідження теми безпеки освітнього середовища, слід зауважити що вона є актуальною в наш час, особливо в умовах військового стану. Під час проведення військових дій, а також після їх закінчення, українські освітні заклади вимушені працювати з чіткими вимогами щодо безпечного освітнього середовища. Одна з головних умов, якої потрібно дотримуватися під час дії військового стану в освітніх закладах це облаштування укриттів цивільного захисту та організація безпечного освітнього простору.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 №301-р схвалено «Концепцію безпеки закладів освіти», за якою більшість закладів освіти організовують безпечний освітній простір [9]. Основною метою безпечного освітнього простору у закладі освіти є захист здобувачів освіти від насильницьких дій з боку однолітків та дорослих (батьків, опікунів, працівників навчальних закладів), навчання всіх учасників освітнього процесу безпечній взаємодії у навчально-виховному процесі, дотримання правил поведінки в навчальному закладі в період військового стану, норми правил фізичної, соціальної, психологічної та інформаційної безпеки всіх учасників навчально-виховного процесу.

У главі 10 «Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях», Статтями 39-42 Кодексу цивільного захисту України затверджено навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях [10]:

- за місцем роботи – працюючого населення;
- за місцем навчання – дітей дошкільного віку, учнів та студентів.

«Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 червня 2013 р. № 444. Даною постановою зазначено, що організація даного навчання для дітей дошкільного віку, учнів та студентів покладено на Міністерство освіти та науки, яке погоджує та затверджує всі навчальні програми з вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайними ситуаціями, надання домедичної допомоги з ДСНС України.

Існує функціональна підсистема навчання безпеці життєдіяльності дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях єдиної державної системи цивільного захисту, положення про цю систему затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 21.11.2016 № 1400 «Про затвердження Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту» [11]. З метою забезпечення безпечності освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу ми виокремлюємо на практиці такі заходи:

- відкриття нових освітніх просторів, безпекових кімнат, класів безпеки у взаємодії з ДСНС, Національною поліцією, освітянами та громадами;
- навчання пожежній безпеці;
- просвітницькі екскурсії для ознайомлення дітей з функціонуванням інститутів влади як елемент виховання та розвитку особистості;
- експрес заняття із самооборони для здобувачів освіти, вивчення навичок самозахисту для того аби не стати жертвою нападу та вміти врятувати життя;

- навчання з надання домедичної допомоги та відпрацювання зі школярами різних ситуацій по травматизм;
- тренінги та навчання щодо запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству, посилення ефективної взаємодії всіх учасників та представників органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашнього насильства
- участь разом із школярами та представниками МВС, ДСНС, Пробації та інших управлінь у різних всеукраїнських акціях (16 днів проти насильства, Сам собі рятівник, Всеукраїнської акції «Цивільний захист») сприяють позитивному формуванню культури безпеки життєдіяльності, що становить основу у розвитку особистості.
- заняття з патрульними щодо небезпек на дорозі та розгляду всього спектру загрозливих факторів для життя та здоров'я здобувачів освіти;
- безбар'єрність, як складова формування правильної поведінки та культури безпеки серед школярів,
- заняття з поліцейськими для особистої безпеки всіх учасників освітнього процесу;
- командні відпрацювання алгоритму дій закладу освіти під час різних НС
- об'єктові навчання –тренування у закладах освіти з командою реагування;
- взаємодія з правоохоронними, фіксація органами щодо недопущення продажу заборонених товарів неповнолітнім,
- лекції на теми: булінг, алкоголь, тютюн, наркотики, заборонені угруповання та секти та ін.
- збори та навчання з педагогічними колективами та адміністрацією закладів освіти, впровадження нових норм чинного законодавства навчання з тактичної медицини для школярів.

Задля проведення просвітницьких заходів цивільного захисту в закладах освіти Міністерство освіти та науки України кожного року видає наказ про затвердження плану основних заходів, куди відносяться різні інтерактивні заходи, тренування, навчання здобувачів освіти поведінці у разі виникнення надзвичайних ситуацій [12]. На нашу думку, будь-які навчальні заходи з питань цивільного захисту є дуже важливими, особливо в період військового стану. Здобувачів освіти повинні на практиці набувати знання, які допоможуть їм діяти в різних екстрених ситуаціях та формувати безпечний освітній простір в навчальному закладі. Комплекс заходів цивільного захисту, які проводяться для здобувачів освіти в період військового стану набули надзвичайно важли-

вого значення та стали більш розгалуженими. До цих навчальних заходів які проводяться для здобувачів освіти всіх вікових груп можна віднести:

- мінна безпека (алгоритм дій у випадку, коли виявили вибухонебезпечний предмет);
- військово-патріотичне виховання серед школярів, де теорія= практика із залученням представників державних структур;
- постійна участь у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» (Джура);
- волонтерська діяльність та виготовлення різноманітних виробів «власними руками» серед школярів для розвитку високої самосвідомості та активної громадянської позиції, виховання юних патріотів України на засадах національної гідності.
- проведення комплексних безпекових уроків, практичне відпрацювання – умовні розмінювання території, гасіння пожежі, евакуація, надання домедичної допомоги;
- виховні патріотичні навчання зі спеціалістами ЗСУ для практичного ознайомлення школярів та ознайомлення зі спец обладнанням;
- майстер-класи, зустрічі та навчання для школярів «Як керувати дронами та виявити міну»
- взаємодія із групами цивільно-військового співробітництва для забезпечення практично-пізнавальних безпекових тренінгів для вчителів та школярів;
- ознайомлення школярів та педагогів з військовою справою;
- вивчення поняття «Підозрілий предмет» та способи реагування – ефективне навчання проходить у класах безпеки ;
- опанування нового досвіду та практик з підготовки населення до національного супротиву;
- комплексні заходи щодо забезпечення в укриттях.

Ці тренування варто проводити як реальні події, без попередження здобувачів освіти, що навчить їх діяти та адаптуватися до реальних життєвих ситуацій. Вони надають значний вплив у культуру безпеки та поведінки молодого населення під час виникнення непередбачуваних надзвичайних ситуацій.

Важливим аспектом в заходах цивільного захисту в період військового стану є облаштування укриттів цивільного захисту в закладах освіти. Облаштування укриттів цивільного захисту в закладі освіти - важливе завдання для організації безпечного освітнього простору. Вимоги та рекомендації щодо облаштування безпечного укриття цивільного захисту у закладі освіти розробила Державна служба з надзвичайних ситуацій, а також надало Міністерство освіти і науки України [13]. Ці рекомендації розроблені

Державною службою якості освіти спільно з експертами ініціативи «Система забезпечення якості освіти», яка впроваджується в межах проекту «Супровід урядових реформ в Україні» за рекомендаціями Міністерства внутрішніх справ, ДСНС, захисні споруди цивільного захисту потрібно тримати в постійній готовності до використання за призначенням, вони мають відповідати вимогам законодавства та Кодексу цивільного захисту (п. 15 статті 20 Кодексу цивільного захисту України). [10, 14]. Однією з передумов безпечного освітнього середовища є наявність чітких процедур реагування/ поведінки, знання цих процедур усіма працівниками закладу та постійне відпрацювання правил з здобувачами освіти. Першочергово це мають бути: шляхи для евакуації, Варто звернути увагу на наявність найближчого укриття до закладу освіти, якщо воно не обладнане у даному закладі.

Через війну в Україні сотні закладів освіти зазнають бомбардувань. Через це важливим є збереження життя здобувачів освіти та педагогів, закладів освіти та всієї освітньої інфраструктури є надзвичайно актуальним, Саме через це Організація Об'єднаних Націй розробила у 2015 році Декларацію про безпеку шкіл, до якої у 2019 році приєдналася і Україна. 4 серпня 2021 року Кабінет Міністрів України затвердив основні, які допоможуть реалізувати Декларацію про безпеку шкіл, Дані заходи забезпечують формування безпечного освітнього середовища та права на освіту в період збройного конфлікту на сході України. [15]. З початком повномасштабного вторгнення на територію України Внесено зміни до даної Декларації, яка затверджена Кабінетом Міністрів України. Даним змінами затверджено більш тісно співпрацю Міністерства внутрішніх справ та Міністерства освіти та науки України, особливо заходів що стосуються безпеки в освітньому середовищі та евакуації учасників освітнього процесу у разі здійснення нападу на заклад освіти, або виникнення надзвичайних ситуацій, які потребують проведення евакуації. На нашу думку, це є надзвичайно актуально, особливо в період військового стану, адже ризики настання надзвичайних подій суттєво збільшилися та потребують контролю з боку відповідних органів влади.

Висновки. Аналізуючи дослідження закордонних та вітчизняних науковців, опрацювавши Закони України, нормативні документи Міністерства освіти і науки України, можна чітко сформулювати думку, що створення безпечного освітнього середовища в закладі освіти є актуальним та надзвичайно важливим завданням для всіх учасників освітнього процесу. Зокрема, це необхідно для безпеки здобувачів освіти та мінімізації негативних подій та явищ в освітньому середовищі, особливо в умовах військового стану. Надана оцінка та вплив адміністрації та педагогічного колективу на формування культури безпеки у здобувачів освіти за рахунок проведення просвітницьких заходів цивільного захисту правил безпечної поведінки у закладах освіти.

Правильні та раціональні підходи до формування безпечного освітнього середовища, особливо в умовах військового стану, нададуть необхідні знання та навички для всіх учасників освітнього процесу стосовно правих поведінки при виникненні надзвичайних ситуацій, що допоможе їм зберегти як власне здоров'я та життя, так і оточуючих.

Література:

1. Школа доброзичливого ставлення до дитини [Child-Friendly Schools Documentary Series: Rising Voices]. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf
2. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: // методичний посібник / за заг. ред. Цюман Т. П. – К. : 2018. – 56 с
3. Водолазська Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища [Електронний ресурс] / Т. В. Водолазська // ПостМетодика, №5 (108), 2012. – 2012. – URL: <http://poipro.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM108.pdf>
4. Кириленко Н.М. Проблеми інформаційної безпеки освітнього середовища вищого навчального закладу. Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи: третя міжнар. наук.-практ. конф.: [в 2 ч.]. Ч.1. / Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України та ін.; за ред. М.М. Козяра, Н.Г. Ничкало. Львів: ЛДУ БЖД, 2012. С. 149–151.
5. Бібік Н.М. Нова українська школа: поради для вчителя /. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. С. 50–69.
6. Совгіра С.В., Гончаренко Г.Є. Проблеми екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі. IV Всеукраїнські наукові читання пам'яті Сергія Терещука: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Миколаїв, 23-24 квітня 2015 р.) / Чорноморський державний університет імені Петра Могили; Миколаїв. 2015. С. 205–208.
7. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. Originally Published in Psychological Review. 50. 1943. P. 370-396
8. Варивода К. С. Психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх вчителів до створення психологічно безпечного освітнього середовища // Молодий вчений. - 2017. - № 9.1. - С. 17-20. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_9.1_7
9. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 №301-р/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>
10. Кодекс цивільного захисту України Редакція від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
11. Про затвердження Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.11.2016 № 1400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1623-16#Text>
12. Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту Міністерства освіти і науки України на 2024 рік. Наказ Міністерства освіти та науки України від 11.03.2024р. № 303 URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-osnovnih-zahodiv-civilnogo-zahistu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-na-2024-rik>

13. Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Лист від 14.06.2022р. №03-1870/162-2. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/6/1/7/3/8/8/V664V79YQEYpPn5fJXZ5mInpYzp56m7ARpM1nAWJ.pdf>

14. Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 09.07.2018 № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text>

15. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.08.2021р. №898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text>

References:

1. Shkola dobrozychlyvoho stavlennya do dytyny [Child-Friendly Schools Documentary Series: Rising Voices]. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/3646/file/safe_school_in_NUS.pdf

2. Tsyuman T. P., Boychuk N. I. Kodeks bezpechnoho osvith'oho seredovyscha: [Code of a safe educational environment] metod. posib. / za zah. red. Tsyuman T. P. – methodical guide according to the general edition Tsyuman T. P. K. : 2018. – 56 s

3. Vodolaz'ska T. V. Model' dobrozychlyvoho do ditey osvith'oho seredovyscha. [A model of a child-friendly educational environment] [Elektronnyy resurs] / T. V. Vodolaz'ska // PostMetodyka, - electronic resource №5 (108), 2012. – 2012. – URL: <http://poippo.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM108.pdf>

4. Kyrylenko N.M. Problemy informatsiynoyi bezpeky osvith'oho seredovyscha vyshchoho navchal'noho zakladu. [Problems of information security of the educational environment of a higher educational institution] Informatsiyno-telekomunikatsiyni tekhnolohiyi v suchasniy osviti: dosvid, problemy, perspektyvy: tretya mizhnar. nauk.-prakt. konf.: [v 2 ch.]. CH.1. / L'viv's'kyi derzhavnyy universytet bezpeky zhyttyediyal'nosti, Instytut pedahohichnoyi osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrayiny ta in.; za red. M.M. Kozyara, N.H. Nychkalo. L'viv: LDU BZHD, Information and telecommunication technologies in modern education: experience, problems, prospects: the third international science and practice conference. Lviv State University of Life Safety, Institute of Pedagogical Education and Adult Education. Lviv. 2012. S. 149–151.

5. Bibik N.M. Nova ukrayins'ka shkola: poradnyk dlya vchytelya [New Ukrainian school: a teacher's guide] / Kyiv: TOV «Vydavnychyy dim «Pleyady» - Kyiv: Pleiady Publishing House LLC. 2017. S. 50–69

6. Sovhira S.V., Honcharenko H.YE. Problemy ekolohichnoyi bezpeky yak osnovy zhyttyediyal'nosti osobystosti v osvith'omu seredovyschi. [Problems of ecological safety as the basis of life activity of the individual in the educational environment] IV Vseukrayins'ki naukovy chytannya pam'yati Serhiya Tereshchuka: Materialy Vseukrayins'koyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu (Mykolayiv, 23-24 kvitnya 2015 r.) / Chornomors'kyi derzhavnyy universytet imeni Petra Mohyly; Mykolayiv. – IV All-Ukrainian scientific readings in memory of Serhiy Tereshchuk: Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation. Black Sea State University named after Peter Mohyla; Mykolaiv. 2015. S. 205–208.

7. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation. Originally Published in Psychological Review. 50. 1943. P. 370-396

8. Varyvoda K. S. Psykholoho-pedahohichni aspekty pidhotovky maybutnikh vchyteliv do stvorennya psykholohichno bezpechnoho osvith'oho seredovyscha [Psychological and pedagogical aspects of training future teachers to create a psychologically safe educational environment] Molodyy vchenyy. - A young scientist 2017. - № 9.1. - S. 17-20. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_9.1_7

9. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 07.04.2023 №301-r «Pro skhvalennya Kontseptsii bezpeky zakladiv osvity». [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 07.04.2023 №301-r Pro skhvalennya Kontseptsii bezpeky zakladiv osvity] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>

10. Kodeks tsyvil'noho zakhystu Ukrayiny Redaktsiya vid 01.01.2025. [Code of Civil Protection of Ukraine Edition from 01.01.2025] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

11. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro funktsional'nu pidsystemu navchannya ditey doshkil'noho viku, uchniv ta studentiv diyam u nadzvychaynykh sytuatsiyakh (z pytan' bezpeky zhyttyediyal'nosti) yedynoyi derzhavnoyi systemy tsyvil'noho zakhystu. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 21.11.2016 № 1400. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 21, 2016 № 1400. On the approval of the Regulation on the functional subsystem of training preschool children, pupils and students to act in emergency situations (on matters of life safety) of the unified state system of civil protection]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1623-16#Text>

12. Pro zatverdzhennya planu osnovnykh zakhodiv tsyvil'noho zakhystu Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny na 2024 rik. Nakaz Ministerstva osvity ta nauky Ukrayiny vid 11.03.2024 roku. № 303. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated March 11, 2024. № 303. On the approval of the plan of the main measures of civil protection of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2024] URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-osnovnih-zahodiv-civilnogo-zahistu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-na-2024-rik>

13. Rekomendatsiyi shchodo orhanizatsiyi ukryttya v ob'yektakh fondu zakhysnykh sporud tsyvil'noho zakhystu personalu ta ditey (uchniv, studentiv) zakladiv osvity. Derzhavna sluzhba Ukrayiny z nadzvychaynykh sytuatsi. [Recommendations regarding the organization of shelter in the objects of the fund of protective structures of civil protection of personnel and children (pupils, students) of educational institutions. State Service of Ukraine for Emergency Situations. Letter of the State Emergency Service dated 14.06.2022 № 03-1870/1622] URL: <https://dsns.gov.ua/upload/6/1/7/3/8/8/V664V79YQEYpPn5fJXZ5mInpYzp56m7ARpM1nAWJ.pdf>

14. Pro zatverdzhennya vymoh z pytan' vykorystannya ta obliku fondu zakhysnykh sporud tsyvil'noho zakhystu. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 09.07.2018 № 579. [On the approval of requirements for the use and accounting of the fund of protective structures of civil protection. Order of the Ministry of Internal Affairs dated 07.09.2018 № 579] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text>

15. Pro zatverdzhennya planu zakhodiv shchodo realizatsiyi Deklaratsiyi pro bezpeku shkil. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 04.08.2021r. №898. [On the approval of the plan of measures for the implementation of the Declaration on the safety of schools. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 4, 2021 №898] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text>

УДК 001.891:37.091.33:007:004.77:316.4.051

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-80-88](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-80-88)

Бродович Юрій Романович кандидат сільськогосподарських наук, Мукачівський державний університет, тел.: 0671518801, <https://orcid.org/0009-0005-6458-3553>

Серденко Таїсія Володимирівна кандидат фізико-математичних наук, Мукачівський державний університет, тел.: 0933353109, <https://orcid.org/0000-0002-1157-6115>

Панченко Оксана Дмитрівна старший викладач, Мукачівський державний університет, тел.: 0505199748, <https://orcid.org/0009-0002-1497-7176>

МЕДІАОСВІТА В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ: КАТЕГОРІЙНО-ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Медіаосвіта є невід’ємною складовою безперервної освіти особистості, ефективним засобом розвитку творчої, самодостатньої та критично мислячої людини в умовах лавиноподібного наростання інформації. У статті подана система основних термінів, якими оперує медіаосвіта: медіа, медіазасіб, медіакультура, медіаграмотність, медіакомпетентність тощо. Термінологічне поле дослідження авторами представлено відповідно до Концепції впровадження медіаосвіти в Україні та наукових розвідок зарубіжних і вітчизняних учених, оскільки медіаосвіта – це предмет міждисциплінарних досліджень. Закцентовано увагу, що вперше термін «медіаосвіта» був вжитий на спільному засіданні сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно та телебачення у 1973р. Медіаосвіта забезпечує знання того, як: аналізувати, критично осмислювати і створювати медіатексти; визначати їх джерела, соціальні, комерційні, культурні інтереси, контекст; інтерпретувати медіатексти і цінності, що розповсюджують медіа; добирати відповідні медіа для створення та розповсюдження власних медіатекстів та набуття зацікавленої в них аудиторії; отримання можливості вільного доступу до медіа як для сприйняття, так і для продукції. Медіаграмотність визначається як складова медіакультури, яка стосується вміння користуватися ІКТ, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами. Важливість медіаграмотності

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

отримала широке визнання в світі, однак в контексті сьогодення прогрес варіюється залежно від країни або регіону і часом страждає від нестачі фінансування та визнання.

Ключові слова: медіа, медіазасіб, медіаосвіта, медіаграмотність, медіакультура, медіакомпетентність.

Brodovych Yurii Candidate of Agricultural Sciences, Mukachevo State University, tel.: 0671518801, <https://orcid.org/0009-0005-6458-3553>

Serdenko Taisiia Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Mukachevo State University, tel.: 0933353109, <https://orcid.org/0000-0002-1157-6115>

Panchenko Oksana Senior Lecturer, Mukachevo State University, tel.: 0505199748, <https://orcid.org/0009-0002-1497-7176>

MEDIA EDUCATION IN THE CONTEXT OF TODAY'S CHALLENGES: A CATEGORICAL AND DEFINITIONAL ANALYSIS

Abstract. Media education is an integral part of a person's lifelong learning, an effective means of developing a creative, self-sufficient and critically thinking person in the face of an avalanche of information. The authors have presented a system of basic terms used in media education: media, media tool, media culture, media literacy, media competence, etc. The terminological field of the research has been presented by the authors in accordance with the Concept of Implementation of Media Education in Ukraine and scientific research by foreign and national scholars, since media education is a subject of interdisciplinary research. The authors have emphasized that the term “media education” was first used at a joint meeting of the UNESCO Information Sector and the International Council on Film and Television in 1973. Media education provides knowledge of how to: analyze, critically comprehend and create media texts; identify their sources, social, commercial, cultural interests, and context; interpret media texts and the values that media disseminate; select appropriate media to create and disseminate one's own media texts and gain an audience interested in them; and gain free access to media for both perception and production. Media literacy has been defined as a component of media culture, which refers to the ability to use ICT, express oneself and communicate through media, successfully acquire the necessary information, consciously perceive and critically interpret information from various media, separate reality from its virtual simulation, i.e. understand the reality constructed by media sources. The importance of media literacy has been widely recognized worldwide, but in today's

context, progress varies by country or region and sometimes suffers from a lack of funding and recognition.

Keywords: media, media tool, media education, media literacy, media culture, media competence.

Постановка проблеми. В контексті подій сьогодення, в умовах воєнного стану в Україні, медіаосвіта стає фундаментальною складовою інформаційної безпеки нашої держави, відіграє стратегічну роль у вихованні патріотизму молоді, формуванні української ідентичності. Поряд з тим, медіаосвіта є одним з головних чинників забезпечення відкритості суспільства щодо сучасних швидко змінюваних знань і наближення змісту освіти до потреб повсякденного життя людини. Не втрачають значення і традиційні завдання медіаосвіти, які полягають у запобіганні вразливості людини до медіаманіпуляцій і медіанасильства, втечі від реальності, у профілактиці поширення медіазалежностей.

У багатьох країнах медіаосвіта функціонує як система, що стала невід'ємною частиною, з одного боку, загальноосвітньої підготовки молоді, з другого – масових інформаційних процесів. Вона включена до глобалізаційних перетворень і є складовою гарантування конкурентоспроможності економіки, нерозривно пов'язана з розвитком демократії в умовах інформаційного суспільства. Проблема мас-медіа в Україні набула особливої актуальності у ХХІ ст. у зв'язку з інформаційними війнами, поширенням нових медіа, що впливають на розвиток дітей і молоді як позитивно, так і негативно. Тому й виник інтерес до історії їхнього розвитку, до категорійно-понятійного апарату.

Варто зазначити, що, розуміння медіаосвіти зарубіжними та вітчизняними педагогами дещо відрізняється. Якщо на Заході акценти ставляться на формуванні автономної від медіа особистості, то в нашій державі – на опануванні медіаобладнанням та використанні можливостей медіа в освітньому середовищі. Також, до прикладу, європейські вчені найчастіше використовують дефініцію «медіаосвіта», а канадські й американські науковці – «медіаграмотність». В Україні відбувається теоретичне осмислення світового досвіду в галузі медіа, відповідно, застосовуються різні підходи до ототожнення чи диференціації цих понять. Водночас варто брати до уваги термінологічне поле дослідження відповідно Концепції впровадження медіаосвіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фахової літератури дає підстави стверджувати, що медіаосвіта як наукова проблема досліджується вітчизняними та зарубіжними вченими за різними напрямками. До прикладу, В. Колесниченко, А. Новікова вивчають окремі теоретичні і практичні питання впровадження медіаосвіти; Г. Онкович, О. Федоров, У. Шпаковський

розкривають міждисциплінарні аспекти розвитку медіаосвіти; дидактичні положення медіакомпетентнісного підходу до навчання висвітлюють А. Єрмоленко, С. Шейбе; порівняльно-педагогічні аспекти медіаосвіти розкриті у наукових розвідках Д. Бачинського, Н. Габор, С. Чеунг тощо. Цінною для нас є думка А. Литвина, який зазначав, що завданням медіаосвіти є формування критично мислячої, соціально активної, комунікативної особистості, яка вільно й осмислено орієнтується в медіапросторі. Незважаючи на те, що вже протягом значного часу в світі розробляється теорія та практика медіаосвіти, остаточної визначеності в цьому терміні немає.

Мета статті – провести ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми і уточнити сутність основних дефініцій медіаосвіти.

Виклад основного матеріалу. Медіаграмотність і медіаосвіта розглядаються якосновні виклики для розвитку будь-якої країни світу. Логіка нашого дослідження спонукає нас, насамперед, до уточнення дефініції «медіа».

Термін «медіа» (з лат. *medium* – той, що знаходиться в середині, займає проміжну позицію) в англійській мові визначається як посередник: засіб або спосіб комунікації [6]. Медіа – це щось, що є посередником між тим, хто надає інформацію, і тим, хто її отримує. Це канали та інструменти, які використовують, щоб зберігати, передавати й подавати інформацію. А ще це середовище, засіб, проміжна стадія, оточення, те, що знаходиться в спільному користуванні. Окрім того, медіа – це різного роду предмети і пристрої, що переказують споживачам інформацію через слова, образи, звуки та уможливають виконання окреслених інтелектуальних і мануальних функцій.

Одним із ключових у медіаосвітній діяльності є поняття «медіазасіб». Проте труднощі виникають не лише у визначенні дефініції, а й щодо того, які засоби можна назвати медійними, а які – ні. Часто вчені використовують термін «медіазасіб» як синонім до «медіа», але зазвичай у тлумаченні науковців «медіа» – ширше поняття, яке охоплює дидактичні засоби, їх наукову підтримку [2]. У Словнику української мови медіазасіб трактується як засіб поширення інформації, що характеризується: спрямованістю до масової аудиторії; загальнодоступністю; корпоративним характером виробництва і поширення інформації [6]. Як показує практика, різноманітність медіазасобів зумовила потребу їхньої класифікації. Найбільш поширеним є поділ відповідно до каналу сприйняття на: візуальні (преса, книги, таблиці, фотографії, малюнки), аудальні (радіо), аудіовізуальні (фільми, телевізійні програми, театральні вистави).

Вважається, що вперше термін «медіаосвіта» був вжитий на спільному засіданні сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно та телебачення (1973р.). Деякі науковці зазначають, що першу навчальну програму з медіаосвіти розробив канадський учений М. Мак Люен у 1959 р., а активне

застосування медіаосвіти в освітньому процесі розпочалося в 60-х р. ХХ ст. у Великій Британії, Канаді, Німеччині, США, Франції тощо. При цьому завданням медіаосвіти було сформувати інформаційну культуру та підготувати до життя в інформаційному суспільстві [2]. У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) він трактується як частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [3].

У працях учених дефініція «медіаосвіта» тлумачиться по різному. До прикладу, медіаосвіта це: напрям у педагогіці, спрямований на вивчення закономірностей масової комунікації; практика підготовки дитини до ефективної взаємодії з новітніми технічними засобами; науково-освітня сфера діяльності, метою якої є допомога індивідові сформувати психологічний захист від маніпуляції з боку мас-медіа і розвинути інформаційну культуру; процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі мас-медіа з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіатекстів, навчання різних форм самовираження за допомогою медіатехніки тощо [1; 2; 5; 6].

А. Литвин вважає, що медіаосвіта – це навчання на матеріалі та за допомогою ЗМІ, кінцева мета якого – медіаграмотність, здатність до критичного сприйняття медіаповідомлень. При цьому він ґрунтується на думці, що основним завданням медіаосвіти є підготовка нового покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприймання й розуміння різної інформації, усвідомлення наслідків її впливу на психіку тощо (хоча і висловлює спірне судження стосовно того, що у порівнянні з традиційним навчанням, медіаосвіта більше спрямована не на логічну, а на чуттєву сторону пізнання) [4].

У фаховій літературі з проблеми дослідження можемо знайти, що медіаосвіта – це технічні засоби створення, запису, копіювання, тиражування, зберігання, розповсюдження, сприйняття інформації та обміну її між суб'єктом (автором медіатексту) і об'єктом (масовою аудиторією), а саме: друк, фотографія, радіо, кінематограф, телебачення, відео, мультимедійні комп'ютерні системи, включаючи Інтернет.

Варто зазначити, що у літературі з проблеми дослідження іноді плутають медіаосвіту та власне мас-медіа. А. Литвин вважає, що найважливішими аспектами медіаосвіти є: пошук потрібної інформації в різних джерелах; встановлення зв'язків між різними інформаційними джерелами; виділення

головного в інформаційному повідомленні; добування з інформації необхідних даних, їх систематизація; розуміння спрямованості інформаційного потоку, мети комунікації; виявлення помилок, які спотворюють одержану інформацію; сприйняття і розуміння різних точок зору на одне повідомлення; створення власних аргументованих висловлювань відносно повідомлення; складання рецензій на інформаційні повідомлення; перетворення одного виду інформації на інший (вербальну на візуальну); перетворення інформації, виходячи з особливостей аудиторії; визначення форми викладу інформації, адекватної її змісту; оволодіння найпростішим інструментарієм роботи з інформацією [3].

Аналіз підходів учених до визначення понять, основних термінів Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, власні наукові пошуки дають змогу трактувати «медіаосвіту в навчальних закладах» як частину освітнього процесу, якому притаманна трикомпонентна структура (навчання про медіа, через медіа та для медіа), що реалізується завдяки комунікації педагогів, батьків, здобувачів освіти, громадськості і передбачає формування вміння критичного, свідомого, відповідального сприймання інформації в усіх учасників партнерської взаємодії.

В умовах високої медіанасиченості простору вкрай необхідними є медіаосвітні технології. У науковій літературі численними є трактування цього поняття. Учені розглядають медіаосвітні технології як спосіб організації освітнього процесу з використанням друкованих, аудіовізуальних, комп'ютерних та інтернет-технологій для підготовки здобувачів освіти до ефективної взаємодії з елементами сучасних медіасистем; як використання різних засобів інформаційних технологій в освітньому процесі; як науково обґрунтовану систему забезпечення педагогічної діяльності із застосуванням медіа, що передбачає використання об'єктами освітнього процесу різних засобів мультимедіа, створення власних медіапродуктів, критичний аналіз медіатекстів різної модальності відповідно до навчальної мети. Але найповніше критеріям освітніх технологій відповідає таке визначення: «медіаосвітня технологія» – це технологічний процес усіх можливих дій, способів, методів побудови освітньої діяльності із залученням медіазасобів для формування медіакультури особистості на трьох основних рівнях: медіаграмотність, медіакомпетентність та медіаобізнаність [2; 4].

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні дефініція «медіаграмотність» визначається як складова медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто

розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують [3].

Аналіз цього визначення дає змогу вважати медіаграмотність результатом медіаосвіти. Такої ж думки дотримуються В. Іванов, О. Шкоба, які, аналізуючи підходи до визначення понять у галузі медіаосвіти, зазначають, що мета медіаосвіти – досягнення медіаграмотності. «Медіаграмотність, – стверджують науковці, – це набуті під час навчання навички аналізу та оцінки медіа» [2]. Це здатність отримувати доступ до комунікації, а також аналізувати, оцінювати та продукувати її в різноманітних формах. Асоціація медіаграмотності трактує її як освітню ініціативу, яка має на меті підвищити рівень розуміння та задоволення учнів від того, як працюють медіа, як вони розкривають зміст, як вони організовані та як медіа вибудовують реальність.

Близьким за значенням до терміна «медіаграмотність» є поняття «медіакомпетентність». У Концепції впровадження медіаосвіти ця дефініція трактується як рівень медіакультури, що забезпечує розуміння особистістю соціокультурного, економічного і політичного контексту функціонування медіа, засвідчує її здатність бути носієм і передавачем медіакультурних цінностей, смаків і стандартів, ефективно взаємодіяти з медіапростором, створювати нові елементи медіакультури сучасного суспільства, реалізовувати активну громадянську позицію [3].

Здійснивши ґрунтовний аналіз змісту дефініцій, узагальнивши підходи зарубіжних та українських учених до трактування сутності понять у медіаосвітній діяльності, науковці доходять висновку, що такі терміни, як «медіакультура», «медіаграмотність», «медіаосвіта», «інформаційна компетентність», часто використовуються, як синоніми до «медіакомпетентності» [2]. На основі узагальнень варто зауважити, що поняття «медіакомпетентність» більш точно визначає суть наявних в особистості знань і вмінь, які дають змогу використовувати, критично аналізувати, оцінювати й передавати медіатексти в різних видах, формах і жанрах, аналізувати складні процеси функціонування медіа в соціумі [1].

Як показує практика, у англomовних країнах більшого поширення набув термін «медіаграмотність», у трактуванні якого робиться акцент на розвиток уміння критично мислити, аналізувати та оцінювати зміст медіаповідомлення, жити та працювати в світі образів та звуків, які сьогодні, так само, як і друковані тексти, є носіями інформації. Тобто робиться акцент на прикладному аспекті розгляду означеного поняття. Українські науковці в своїх дослідженнях частіше використовують дефініцію «медіаосвіта», розглядаючи її як процес розвитку особистості для життя в світі медіа, а «медіаграмотність» – як результат медіаосвіти. Зважаючи на світові тенденції та вітчизняний досвід, ми вважаємо доцільним використання поняття «медіаосвіта» для

загального позначення процесу здобуття такого типу освіти та «медіаграмотність» як її результату.

Висновок. Таким чином, одним із важливих аспектів у процесі реалізації медіаосвіти в контексті сьогодення є визначення сутності основних її дефініцій. Аналіз дефініцій засвідчує існування таких взаємозв'язків між ними: найширшим поняттям є медіакультура, йому підпорядковується медіаосвіта, результатом якої є сформованість медіаграмотності й медіакомпетентності, при цьому використовуються медіаосвітні технології. Центральним поняттям медіаосвіти виступає медіакомпетентність, яка характеризується такими критеріями: розуміння видів впливу медіа на людину і суспільство, вміння уникати маніпуляцій; уміння здійснювати правильний вибір медіа; вміння користуватися різними медіатехнологіями, вести пошук необхідної інформації; уміння самотворювати медіапродукти. Як бачимо, ці визначення свідчать про фокусування вітчизняної педагогіки у бік використання медіа, тоді як у європейських країнах акцентується увага на розвиток критичного мислення. Подальші дослідження спрямовані на вивчення зарубіжної практики щодо формування медіакомпетентності здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Бабій Р. О. Аналіз підходів до визначення понять «медіаосвіта», «медіаграмотність», «медіапедагогіка». *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. № 1 (7). С. 11–14.
2. Абетка медіа. За загал. ред. В. Ф. Іванова. Київ: Академія української преси. Центр вільної преси. 2015. 177 с.
3. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція)/ за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
4. Литвин А. Завдання медіаосвіти в контексті підвищення якості професійної підготовки [Електронний ресурс] URL: http://www.nbuv.gov.ua/por tal/Soc_Gum/Pippo/2009_4/Lytvyn. Htm.
5. Мороз О. О. Медіа-освіта: історичний аспект розвитку. *Освітологічний дискурс*. 2011. № 1. С. 1–11.
6. Словник української мови в 11 т. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh
7. Шуляр В. І. Від медіаграмотності до медіакультури: навчально-методичний комплекс медіазанять. Миколаїв: ОІППО. 2016. 68 с.

References:

1. Babii, R. O. (2013). Analiz pidkhodiv do vyznachennya ponyat' «mediaosvita», «mediahramotnist'», «mediapedahohika» [Analysis of approaches to defining the concepts of “media education”, “media literacy”, “media pedagogy”]. Collection of scientific papers of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University “Ukraine”, Vol. 1 (7), pp. 11–14 [in Ukrainian].
2. Ivanov, V.F. (2015). Abetka media [Media Alphabet]. Kyiv: Academy of Ukrainian Press. Center for Free Press, 177 p. [in Ukrainian].

3. Naidyonova, L.A., Slyusarevsky, M.M. (2016). Kontseptsiya vprovadzhennya mediaosvity v Ukrayini (nova redaktsiya) [Concept of the implementation of media education in Ukraine (new edition)]. Kyiv, 16 p. [in Ukrainian].

4. Lytvyn, A. Zavdannya mediaosvity v konteksti pidvyshchennya yakosti profesiynoyi pidhotovky [Tasks of media education in the context of improving the quality of professional training]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/por tal/Soc_Gum/Pippo/2009_4/Lytvyn.Htm. [in Ukrainian].

5. Moroz, O. O. (2011). Media-osvita: istorychnyy aspekt rozvytku [Media education: historical aspect of development]. Educational discourse. Vol. 1, pp. 1–11 [in Ukrainian].

6. Slovyk ukrayins'koyi movy v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. Available at: http://ukrlit.org/slovyk/slovyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh [in Ukrainian].

7. Shulyar, V. I. (2016). Vid mediahramotnosti do mediakul'tury: navchal'no-metodychnyy kompleks mediazanyat [From media literacy to media culture: educational and methodological complex of media classes]. Mykolaiv: OIPPO, 68 p. [in Ukrainian].

УДК: 378.147.31

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-89-98](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-89-98)

Гармата Олександр Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та фізичного виховання, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-1680-441X>

Козіброда Лариса Володимирівна докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри теорії і методики фізичної культури, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, <https://orcid.org/0000-0001-8232-425X>

Медведєва Лариса Михайлівна старша викладачка кафедри фізичного виховання, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, <https://orcid.org/0009-0007-9619-9390>

Дудник Олександр Кирилович кандидат біологічних наук, доцент кафедри психології та здоров'я людини, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква, <https://orcid.org/0000-0003-4369-7453>

Яковлів Володимир Леонтійович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0002-1762-4827>

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ ВИКЛАДАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті розглядаються мультимедійні засоби викладання фізичної культури. Мета статті полягає у розробці та обґрунтуванні системи використання мультимедійних засобів у навчальному процесі з фізичної культури, яка б враховувала вікові та індивідуальні особливості студентів, а також сприяла б підвищенню їх мотивації до занять. Здійснено аналіз науково-методичних праць з досліджуваної проблематики. Розглянуто основні чинники, які популяризують проблематику дослідження. Визначено, що мультимедійні засоби викладання фізичної культури – це сукупність технологій та ресурсів, які використовують різні форми медіа (текст, графіка, аудіо, відео, анімація, інтерактивні елементи) для навчання та розвитку фізичних навичок, знань та

розуміння принципів фізичної культури. Вони поєднують традиційні методи навчання з перевагами цифрових технологій, створюючи більш ефективне та захоплююче навчальне середовище. Охарактеризовано сучасні мультимедійні засоби викладання фізичної культури. Обґрунтовано, що мультимедійні засоби викладання фізичної культури спрямовані на підвищення ефективності навчання, залучення студентів до активного процесу навчання та індивідуалізацію освітнього процесу. Вони надають більше можливостей для практичного застосування знань та розвитку різноманітних навичок. Звернуто увагу на основні цілі використання мультимедійних засобів під час викладання фізичної культури. Актуалізовано принципи впровадження мультимедійних технологій у викладання фізичної культури. Описано основні компоненти мультимедійних засобів у викладання фізичної культури. Звернуто увагу на те, що запропонована система потребує постійного вдосконалення та адаптації до нових технологій та потреб студентів. Регулярний збір зворотнього зв'язку та аналіз даних дозволить оптимізувати навчальний процес та досягти максимальної ефективності. Зроблено висновки про те, що запровадження розробленої системи потребує належного технічного забезпечення та відповідної підготовки викладачів. Необхідно постійно проводити моніторинг ефективності запропонованої системи та вносити корективи з урахуванням зворотного зв'язку від студентів та викладачів. Перспективою подальших досліджень є проведення дослідження ефективності впровадження запропонованої системи використання мультимедійних засобів викладання фізичної культури та дослідити можливість використання нових технологій (VR/AR).

Ключові слова: студенти, фізична культура, мультимедійні засоби, навчання.

Garmata Oleksandr Mykolaiovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Life Safety and Physical Education, State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-1680-441X>

Kozibroda Larisa Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Culture, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, Lviv, <https://orcid.org/0000-0001-8232-425X>

Medvedieva Larysa Mykhailivna Senior lecturer of the Department of Physical Education, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, <https://orcid.org/0009-0007-9619-9390>

Dudnik Oleksandr Kyrylovych Candidate of Biological Sciences, associate Professor of the Psychology and Human Health Department, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, <https://orcid.org/0000-0003-4369-7453>

Yakovliv Volodymyr Leontiiiovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Vinnitsia Mykhailo Kosiubinkyi State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-1762-4827>

MULTIMEDIA TOOLS FOR TEACHING PHYSICAL EDUCATION

Abstract. The article deals with multimedia tools for teaching physical education. The purpose of the article is to develop and substantiate a system of using multimedia in the educational process of physical education, which would take into account the age and individual characteristics of students, as well as increase their motivation to study. The analysis of scientific and methodological works on the studied issues is carried out. The main factors that popularize the research issues are considered. It has been determined that multimedia tools for teaching physical education are a set of technologies and resources that use various forms of media (text, graphics, audio, video, animation, interactive elements) to teach and develop physical skills, knowledge and understanding of the principles of physical education. They combine traditional teaching methods with the advantages of digital technologies to create a more effective and engaging learning environment. Modern multimedia tools for teaching physical education are characterized. It is substantiated that multimedia tools for teaching physical education are aimed at improving the effectiveness of teaching, involving students in the active learning process and individualizing the educational process. They provide more opportunities for practical application of knowledge and development of various skills. Attention is drawn to the main goals of using multimedia in teaching physical education. The principles of implementation of multimedia technologies in teaching physical education are actualized. The main components of multimedia tools in teaching physical education are described. It is emphasized that the proposed system requires constant improvement and adaptation to new technologies and student needs. Regular feedback collection and data analysis will optimize the learning process and achieve maximum efficiency. It is concluded that the implementation of the developed system requires proper technical support and appropriate training of teachers. It is necessary to constantly monitor the effectiveness of the proposed system and make adjustments based on feedback from students and teachers. Prospect for further research is to conduct a study of the effectiveness of the implementation of the proposed system of using multimedia tools for teaching

physical education and to explore the possibility of using new technologies (VR/AR).

Keywords: students, physical education, multimedia, training.

Постановка проблеми. Сучасні технології створюють нові можливості для підвищення ефективності викладання фізичної культури. Однак, недостатньо дослідженим залишається питання оптимального використання мультимедійних засобів для досягнення навчальних цілей, враховуючи специфіку фізичної підготовки та індивідуальні особливості студентів. Проблема полягає у відсутності системного підходу до розробки та застосування мультимедійних навчальних матеріалів з фізичної культури, що забезпечували б високий рівень засвоєння навчального матеріалу та мотивацію до занять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день все більше науковців цікавляться проблематикою використання мультимедійних технологій під час викладання фізичної культури.

Так аналіз наукових доробків показав, що О. Мостецька та Г. Лаврін розглядали можливості застосування гаджетів у галузі контролю рівня фізичного здоров'я та оцінки спортивних досягнень [1].

К. Сергієнко та А. Сторожик досліджували використання мультимедійних технологій у процесі фізичного виховання молодших школярів [2].

О. Тимошенко писав про інформатизацію професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах дистанційного навчання [3].

І. Бобренко визначав методи з допомогою яких можна поліпшити медіакомпетентність вчителя з фізичного виховання при роботі з дітьми з порушенням інтелектуального розвитку [4].

В. Пасько О. Каковкіна аналізували використання інформаційних технологій у формуванні мотивації здобувачів до занять фізичною культурою і спортом [5].

Мета статті – розробити та обґрунтувати систему використання мультимедійних засобів у навчальному процесі з фізичної культури, яка б враховувала вікові та індивідуальні особливості студентів, а також сприяла б підвищенню їх мотивації до занять.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах інформатизації та діджиталізації дослідження мультимедійних засобів викладання фізичної культури набуває неабиякої актуальності та зумовлена низкою чинників [6]:

1. Потреба в підвищенні ефективності навчання. Мультимедійні засоби дозволяють представити інформацію в більш доступній та цікавій формі, ніж традиційні методи. Візуальні та аудіальні матеріали покращують розуміння та запам'ятовування, збільшуючи мотивацію студентів до занять фізичною культурою.

2. Розвиток цифрових компетентностей. Використання мультимедійних засобів сприяє розвитку цифрової грамотності у здобувачів вищої освіти, що є важливою складовою сучасного освітнього процесу.

3. Збільшення обсягу та доступності інформації. Інтернет та мультимедійні ресурси надають доступ до величезної кількості навчальних матеріалів з фізичної культури, включаючи відеоуроки, 3D-моделі, симуляції та інтерактивні тести.

4. Покращення мотивації та залученості учнів: Застосування інтерактивних ігор, віртуальних тренажерів та інших мультимедійних елементів робить заняття фізичною культурою більш захоплюючими та цікавими для учнів, підвищуючи їхню мотивацію до навчання.

5. Моніторинг прогресу. Мультимедійні платформи дозволяють відстежувати результати навчання та прогрес кожного студента, надаючи викладачам інформацію для коригування навчального процесу.

6. Подолання географічних обмежень. Онлайн-платформи та відеоконференції дозволяють проводити заняття з фізичної культури дистанційно, що особливо актуально в умовах війни в Україні.

Та попри це необхідно також враховувати і проблемні аспекти використання мультимедійних засобів, які полягають у наступному:

- Необхідність спеціальної підготовки педагогів. Ефективне використання мультимедійних технологій вимагає від науково-педагогічних працівників відповідних знань та навичок.

- Матеріально-технічне забезпечення. Забезпечення навчального закладу необхідним обладнанням та програмним забезпеченням може бути дорогим.

- Ризик перевантаження інформацією. Надмірне використання мультимедійних елементів може призвести до перевантаження студентів та зниження ефективності навчання.

- Залежність від техніки. Перебої з мережею Інтернет або з електропостачанням можуть переривати навчальний процес.

Мультимедійні засоби викладання фізичної культури – це сукупність технологій та ресурсів, які використовують різні форми медіа (текст, графіка, аудіо, відео, анімація, інтерактивні елементи) для навчання та розвитку фізичних навичок, знань та розуміння принципів фізичної культури. Вони поєднують традиційні методи навчання з перевагами цифрових технологій, створюючи більш ефективне та захоплююче навчальне середовище.

Список мультимедійних засобів з допомогою яких можна викладати фізичну культуру розширюється з кожним днем. Ми здійснили спробу систематизувати найбільш актуальні мультимедійні засоби та відобразили їх в таблиці 1.

Таблиця 1.

Мультимедійні засоби викладання фізичної культури

Мультимедійний засіб	Характеристика
1. Відеоматеріали.	Відеоролики з демонстрацією техніки виконання вправ, аналізом рухів, тренувальними програмами, змаганнями тощо. Це можуть бути як професійно зняті ролики, так і записи занять або тренувань.
2. Аудіоматеріали.	Аудіокнижки, подкасти, аудіо-описи вправ, музика для розминки та занять.
3. Комп'ютерні програми та симуляції.	Інтерактивні програми, що моделюють рухи, дозволяють студентам віртуально виконувати вправи та аналізувати свою техніку. Це може бути 3D-моделювання рухів, симуляції спортивних змагань тощо.
4. Інтерактивні презентації	Презентації з використанням анімації, відео та аудіо, які дозволяють студентам взаємодіяти з матеріалом.
5. Онлайн-платформи та додатки.	Веб-сайти та мобільні додатки з навчальними матеріалами, тестами, тренувальними програмами та можливістю відстежувати прогрес
6. Віртуальна реальність (VR) та доповнена реальність (AR).	За допомогою VR та AR можна створювати імерсивне навчальне середовище, де студенти можуть виконувати вправи в віртуальному світі або бачити накладену на реальність інформацію
7. Інтерактивні дошки та проектори.	Дозволяють демонструвати відео, презентації та інші мультимедійні матеріали в режимі реального часу.
8. Комп'ютерні ігри.	Ігри, що розвивають фізичні навички та координацію рухів, використовуючи рух тіла як елемент керування.

В цілому, аналізуючи дані, які ми відобразили в таблиці, то можемо зазначити, що мультимедійні засоби викладання фізичної культури спрямовані на підвищення ефективності навчання, залучення студентів до активного процесу навчання та індивідуалізацію освітнього процесу. Вони надають більше можливостей для практичного застосування знань та розвитку різноманітних навичок.

Якщо розглядати систему використання мультимедійних засобів у навчальному процесі з фізичної культури, то ця система базується на принципах індивідуалізації, мотивації та поступового введення мультимедійних технологій, враховуючи вікові та індивідуальні особливості студентів.

Мультимедійні засоби навчання покликані забезпечити виконання наступних цілей у викладанні фізичної культури [7]:

- ✓ Підвищити ефективність навчання фізичної культури.
- ✓ Збільшити мотивацію студентів до занять.
- ✓ Розвинути фізичні та когнітивні навички.

- ✓ Створити інтерактивне та цікаве навчальне середовище.
- ✓ Забезпечити індивідуалізований підхід до навчання.

Головними принципами [8] впровадження мультимедійних технологій у викладання фізичної культури є:

- Поступовість. Впровадження мультимедійних засобів має бути поступовим, починаючи з простих інструментів та поступово ускладнюючи їх.
- Індивідуалізація. Система повинна враховувати різні рівні підготовки, інтереси та можливості студентів.
- Спрямованість на підвищення мотивації. Використання ігрових елементів, змагань та візуально привабливих матеріалів для підвищення мотивації.
- Інтерактивність. Застосування інтерактивних вправ, тестів та симуляцій для активної участі студентів.
- Збалансованість. Комбінація мультимедійних засобів з традиційними методами навчання для оптимального результату.
- Доступність. Забезпечення доступу до мультимедійних ресурсів для всіх студентів.

До основних компонент мультимедійних засобів у викладання фізичної культури вважаємо за потрібне віднести [9]:

1. Оцінку початкового рівня кожного студента. Перед початком навчання проводиться оцінка фізичної підготовки та цифрових навичок студентів для персоналізації навчального плану.

2. Навчальні модулі. Розробити навчальні модулі з різних розділів фізичної культури, включаючи:

- Відео-уроки. Використовувати детальні відео з поясненням техніки виконання вправ, анатомічними особливостями та рекомендаціями. Короткі відеокліпи з прикладами вправ для різних рівнів підготовки.
- Інтерактивні тести та вікторини. Перевірка знань та розуміння теоретичного матеріалу в ігровій формі.
- Симулятори та 3D-моделі. Для візуалізації складних процесів та аналізу рухів. Наприклад, симуляція бігу, стрибків тощо.
- Онлайн-тренери та персоналізовані плани. Додатки та платформи, що дозволяють студентам створювати та відстежувати власні тренувальні програми.
- Мотиваційні матеріали. Фотографії, відеоролики успіхів спортсменів, історії досягнень, мотиваційні цитати.

3. Система зворотнього зв'язку. Забезпечується зворотній зв'язок між викладачем та студентами через онлайн-платформи, форуми, обговорення та індивідуальні консультації.

4. Моніторинг прогресу. Система відстежує прогрес кожного студента на основі результатів тестів, виконаних вправ та відгуків.

Врахування вікових та індивідуальних особливостей [10]:

- Студенти, які є початківцями у фізичній культурі: використовувати більше ігрових елементів, яскраві візуальні ефекти, прості інструкції.
- Студенти, які є спортсменами: більш складні завдання, аналітичні матеріали, можливість самостійного вибору навчальних траєкторій.
- Студенти з обмеженими можливостями: адаптовані навчальні матеріали, врахування індивідуальних обмежень.

Обґрунтування запропонованої системи використання мультимедійних засобів під час викладання фізичної культури.

Застосування даного алгоритму використання мультимедійних засобів під час викладання фізичної культури сприятиме:

- Підвищенню зацікавленості. Мультимедійні засоби роблять навчання більш цікавим та захоплюючим.
- Кращому розумінню. Візуальні та аудіальні матеріали покращують розуміння та запам'ятовування.
- Ефективнішому тренуванні. Індивідуалізований підхід дозволяє кожному студенту досягти оптимальних результатів.
- Розвитку самостійності. Студенти навчаються самостійно планувати та контролювати свої тренування.

Ефективність запропонованої системи оцінюватиметься за допомогою:

- Тестування знань та навичок.
- Опитування студентів щодо задоволеності.
- Аналізу результатів тренувань.
- Спостереження за динамікою фізичної підготовки.

Також хочемо звернути увагу на те, що запропонована система потребує постійного вдосконалення та адаптації до нових технологій та потреб студентів. Регулярний збір зворотнього зв'язку та аналіз даних дозволить оптимізувати навчальний процес та досягти максимальної ефективності.

Висновки. Отже, запровадження розробленої системи потребує належного технічного забезпечення та відповідної підготовки викладачів. Необхідно постійно проводити моніторинг ефективності запропонованої системи та вносити корективи з урахуванням зворотного зв'язку від студентів та викладачів.

Перспективою подальших досліджень є проведення дослідження ефективності впровадження запропонованої системи використання мультимедійних засобів викладання фізичної культури та дослідити можливість використання нових технологій (VR/AR).

Література:

1. Мостецька О. І., Лаврін Г. З. Застосування сучасних гаджетів у процесів фізичного виховання. 2022. URL: <https://journals.uran.ua/pprsievnz/article/download/252684/249988>
2. Сергієнко К. Н., Сторожик А. І. Використання мультимедійних технологій у процесі фізичного виховання молодших школярів. URL: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-11/09sknecs.pdf>

3. Тимошенко О. В. Інформатизація професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в умовах дистанційного навчання. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. 2024. №10 (183). С. 231-236.

4. Бобренко І. В. Поліпшення медіакомпетентності вчителя з фізичного виховання при роботі з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721242/1/Поліпшення%20медіакомпетентності%20вчителя%20з%20фізичного%20виховання%20при%20роботі%20з%20дітьми%20з%20порушеннями%20інтелектуального%20розвитку.pdf>

5. Пасько В. В., Каковкіна О. А. Вплив фізичного здоров'я на мотивацію до занять фізичною культурою і спортом здобувачів вищої освіти під час пандемії. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури*. 2021. № 12 (144). С. 120-126.

6. Maksymchuk, B., Pohrebniak, D., Roshchin, I., Drachuk, A., Romanenko, V., Ovcharuk, V., Ovcharuk, V., & Maksymchuk, I. (2022). Effective Decision-Making for Extreme Situations in Sports Coaching. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 510-521. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/623>

7. Nenko, Y., Medynskyi, S., Maksymchuk, B., Lymarenko, L., Rudenko, L., Kharchenko, S., Kolomiets, A., & Maksymchuk, I. (2022). Communication Training of Future Sports Coaches in the Context of Neurophysiological Patterns. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(1), 42-60. <https://doi.org/10.18662/brain/13.1/268>

8. Karasievych, S., Maksymchuk, B., Kuzmenko, V., Slyusarenko, N., Romanyshyna, O., Syvokhop, E., Kolomiitseva, O., Romanishyna, L., Marionda, I., Vykhreshch, V., Oliynyk, M., Kovalchuk, A., Halaidiuk, M., & Maksymchuk, I. (2021). Training Future Physical Education Teachers for Physical and Sports Activities: Neuropedagogical Approach. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(4), 543-564. <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/264>

9. Berbets, T., Berbets, V., Babii, I., Chyrva, O., Malykhin, A., Sushentseva, L., Medynskii, S., Riaboshapka, O., Matviichuk, T., Solovyov, V., Maksymchuk, I., & Maksymchuk, B. (2021). Developing Independent Creativity in Pupils: Neuroscientific Discourse and Ukraine's Experience. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(4), 314-328. <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/252>

10. Sarancha, I., Maksymchuk, B., Gordiichuk, G., Berbets, T., Berbets, V., Chepurna, L., Golub, V., Chernichenko, L., Behas, L., Roienko, S., Bezliudna, N., Rasskazova, O., & Maksymchuk, I. (2021). Neuroscientific Principles in Labour Adaptation of People with Musculoskeletal Disorders. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(4), 206-223. <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/245>

References:

1. Mostetska O. I., Lavrin H. Z. (2022). Zastosuvannia suchasnykh gadzhetiv u protsesiv fizychnoho vykhovannia [The use of modern gadgets in physical education]. URL: <https://journals.uran.ua/pprsievnz/article/download/252684/249988>

2. Serhiienko K. N., Storozhyk A. I. Vykorystannia multymediinykh tekhnolohii u protsesi fizychnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv [The use of multimedia technologies in the process of physical education of junior schoolchildren]. URL: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-11/09sknecs.pdf>

3. Tymoshenko O. V. (2024). Informatyzatsiia profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v umovakh dystantsiinoho navchannia [Informatization of Professional Training of Future Physical Education Teachers in the Conditions of Distance Learning]. *Naukovyi chasopys Ukrainського derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 15. Naukovo- pedahohichni problemy fizychnoi kultury – Scientific Journal of the Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture*, 10 (183), 231-236.

4. Bobrenko I. V. Polipshennia mediakompetentnosti vchytelia z fizychnoho vykhovannia pry roboti z ditmy z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Improving the media competence of physical education teachers when working with children with intellectual disabilities]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721242/1/Polipshennia%20mediakompetentnosti%20vchytelia%20z%20fizychnoho%20vykhovannia%20pry%20roboti%20z%20ditmy%20z%20porushenniamy%20intelektualnoho%20rozvytku.pdf>

5. Pasko V. V., Kakovkina O. A. (2021). Vplyv fizychnoho zdorovia na motyvatsiiu do zaniat fizychnoiu kulturoiu i sportom здобувачів вищої освіти під час пандемії [The influence of physical health on the motivation to engage in physical education and sports of higher education students during the pandemic]. *Naukovyi chasopys Ukrainського derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 15. Naukovo- pedahohichni problemy fizychnoi kultury – Scientific Journal of the Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture*, 12 (144), 120-126.

6. Maksymchuk, B., Pohrebniak, D., Roshchin, I., Drachuk, A., Romanenko, V., Ovcharuk, V., Ovcharuk, V., & Maksymchuk, I. (2022). Effective Decision-Making for Extreme Situations in Sports Coaching. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 510-521. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/623>

7. Nenko, Y., Medynskiy, S., Maksymchuk, B., Lymarenko, L., Rudenko, L., Kharchenko, S., Kolomiets, A., & Maksymchuk, I. (2022). Communication Training of Future Sports Coaches in the Context of Neurophysiological Patterns. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(1), 42-60. <https://doi.org/10.18662/brain/13.1/268>

8. Karasievych, S., Maksymchuk, B., Kuzmenko, V., Slyusarenko, N., Romanyshyna, O., Syvokhop, E., Kolomiitseva, O., Romanishyna, L., Marionda, I., Vykhreshch, V., Oliinyk, M., Kovalchuk, A., Halaidiuk, M., & Maksymchuk, I. (2021). Training Future Physical Education Teachers for Physical and Sports Activities: Neuropedagogical Approach. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(4), 543-564. <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/264>

9. Berbets, T., Berbets, V., Babii, I., Chyrva, O., Malykhin, A., Sushentseva, L., Medynskii, S., Riaboshapka, O., Matviichuk, T., Solovyov, V., Maksymchuk, I., & Maksymchuk, B. (2021). Developing Independent Creativity in Pupils: Neuroscientific Discourse and Ukraine's Experience. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(4), 314-328. <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/252>

10. Sarancha, I., Maksymchuk, B., Gordiichuk, G., Berbets, T., Berbets, V., Chepurna, L., Golub, V., Chernichenko, L., Behas, L., Roienko, S., Bezliudna, N., Rasskazova, O., & Maksymchuk, I. (2021). Neuroscientific Principles in Labour Adaptation of People with Musculoskeletal Disorders. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(4), 206-223. <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/245>

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 372.891

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-99-112](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-99-112)

Герасименко Оксана Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри географії, геодезії та землеустрою, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0003-0127-0953>

Носаченко Володимир Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри екології, географії і методики навчання, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, <https://orcid.org/0000-0003-0266-5199>

Ковальська Катерина Володимирівна кандидат історичних наук, доцент кафедри екології, географії і методики навчання, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, <https://orcid.org/0000-0003-3288-0121>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ

Анотація. Сучасна вища педагогічна освіта знаходиться на етапі переходу до гнучкішої системи педагогічної освіти, яка передбачає рівність, реалізацію індивідуальних професійних траєкторій розвитку майбутніх педагогів. Під професійною компетентністю вчителя можна розуміти сукупність професійних та особистісних якостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності. Професійно-педагогічна компетентність базується на ерудиції, авторитетності педагога та дозволяє продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування особистості іншої людини. Вона включає сукупність умінь педагога як суб'єкта педагогічного впливу структурувати наукові та практичні знання з метою ефективнішого вирішення педагогічних завдань.

Розвиток сучасної освіти вимагає підготовки висококваліфікованих педагогів, здатних забезпечити якісне навчання та виховання учнів. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії є одним із ключових завдань сучасної педагогічної освіти, оскільки географія як наука має міждисциплінарний характер і грає важливу роль у формуванні світогляду молоді. Під професійною компетентністю майбутнього вчителя географії розуміється інтегративна здатність особистості, що забезпечує готовність та успішність здійснення ним географо-педагогічної діяльності у загальноосвітній школі на високому рівні. Структура професійно-педагогічної

компетентності включає чотири компоненти: гносеологічний, аксіологічний, праксіологічний, професійно-особистісний.

Метою статті є детальний аналіз підходів до формування професійної компетентності майбутніх учителів географії, окреслення ключових компонентів цієї компетентності та пропозиції щодо вдосконалення підготовки педагогічних кадрів у галузі географії. Компетентнісний підхід є ефективним засобом формування професійності майбутнього вчителя географії. Він орієнтує студентів на практичну діяльність, розвиває їхні творчі та дослідницькі здібності, а також забезпечує готовність до використання інноваційних технологій. Удосконалення цього підходу потребує оновлення освітніх програм, впровадження сучасних методів навчання та зміцнення зв'язків між педагогічною теорією та практикою.

Ключові слова: компетенція, компетентнісний підхід, професійна компетентність, формування компетентності, вчитель географії, державні стандарти освіти.

Herasymenko Oksana Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Docent of the Department of Geography, Geodesy and Land Management, Pavlo Tychyna Uman state pedagogical university, Uman, <https://orcid.org/0000-0003-0127-0953>

Nosachenko Volodymyr Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology, Geography and Teaching Methods, <https://orcid.org/0000-0003-0266-5199>

Kovalska Kateryna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Geography, Ecology and Teaching Methods of Grigory Skovoroda University in Pereiaslav, <https://orcid.org/0000-0003-3288-0121>

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FUTURE GEOGRAPHY TEACHER

Abstract. Modern higher pedagogical education is at the stage of transition to a more flexible system of pedagogical education, which provides for equality, the implementation of individual professional trajectories of development of future teachers. The professional competence of a teacher can be understood as a set of professional and personal qualities necessary for successful pedagogical activity. Professional and pedagogical competence is based on the erudition, authority of the teacher and allows productively solving educational and educational tasks aimed at

forming the personality of another person. It includes a set of skills of a teacher as a subject of pedagogical influence to structure scientific and practical knowledge in order to more effectively solve pedagogical tasks.

The development of modern education requires the training of highly qualified teachers who are able to provide high-quality teaching and education of students. The formation of professional competence of a future geography teacher is one of the key tasks of modern pedagogical education, since geography as a science has an interdisciplinary nature and plays an important role in shaping the worldview of young people. The professional competence of a future geography teacher is understood as the integrative ability of a person, which ensures the readiness and success of his/her implementation of geographical and pedagogical activities in a general education school at a high level. The structure of professional and pedagogical competence includes four components: epistemological, axiological, praxeological, professional and personal.

The purpose of the article is a detailed analysis of approaches to the formation of professional competence of future geography teachers, outlining the key components of this competence and proposals for improving the training of pedagogical personnel in the field of geography. The competency-based approach is an effective means of forming the professionalism of a future geography teacher. It orients students to practical activities, develops their creative and research abilities, and also ensures readiness to use innovative technologies. Improving this approach requires updating educational programs, introducing modern teaching methods, and strengthening the links between pedagogical theory and practice.

Keywords: competence, competency-based approach, professional competence, competence formation, geography teacher, state educational standards.

Постановка проблеми. Розвиток освіти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства висуває нові вимоги до професійної діяльності педагога. Сучасний вчитель географії має бути не лише викладачем навчального матеріалу, але й наставником, мотиватором, дослідником та інноваційним менеджером освітнього процесу. Формування професійної компетентності – це багатогранний процес, що вимагає впровадження сучасних освітніх технологій, методик та підходів у підготовці майбутніх педагогів. Професійна компетентність вчителя географії формується у взаємодії багатьох компонентів: знання змісту предмету, вміння організувати навчальну діяльність учнів, а також здатність використовувати сучасні технології для досягнення освітніх цілей. Професійна компетентність учителя географії включає кілька компонентів: 1. Предметна компетентність – знання географічних дисциплін, умінь застосовувати наукові методи дослідження, розуміння міжпредметних зв'язків. 2. Методична компетентність – володіння

сучасними методами викладання, розробка навчальних програм, інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у освітній процес. 3. Психолого-педагогічна компетентність – здатність враховувати індивідуальні особливості учнів, застосування педагогічних прийомів для мотивації та розвитку особистості. 4. Соціокультурна компетентність – усвідомлення глобальних викликів сучасного суспільства, вміння пояснювати їх через призму географії [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії в Україні регулюється низкою нормативних та законодавчих актів, які охоплюють як загальні засади підготовки педагогічних працівників, так і специфіку педагогічної діяльності у закладах освіти. Нижче наведено ключові документи, що регламентують цю сферу. Конституція України, ст. 53 гарантує право кожного громадянина на освіту, що передбачає якісну підготовку педагогічних кадрів [2]. Положення Конституції визначають загальні принципи функціонування системи освіти, у тому числі забезпечення якості освіти через компетентні педагогічні кадри. Закон України «Про освіту» (2017) [3] визначає головні засади державної політики у сфері освіти, у ст. 18 підкреслюється необхідність забезпечення професійного розвитку педагогічних працівників та застосування компетентнісного підходу в освітньому процесі; передбачає впровадження принципів академічної свободи, інноваційності та інтеграції технологій у підготовці вчителів.

Закон України «Про вищу освіту» (2014) [4] регулює організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти, включаючи підготовку майбутніх вчителів. Ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» закріплює компетентнісний підхід як основу розробки освітніх програм, у ст. 33 зазначено, що навчальні програми мають формувати у майбутніх фахівців професійні компетентності, затверджені державними стандартами. У ст. 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) [5] йдеться про професійну компетентність педагогічних працівників, яка включає: предметну компетентність (глибокі знання з географії); методичну компетентність (використання ефективних технологій викладання); інформаційно-комунікаційну компетентність. Вчитель має забезпечувати інтеграцію знань та розвиток ключових компетентностей учнів.

Державні стандарти задають рамки для формування освітніх програм у педагогічних закладах вищої освіти. Затверджений перелік професійних стандартів включає вимоги до фахової підготовки та особистісних якостей педагогів. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (№ 1225 від 29 серпня 2024) [6] розроблений Міністерством освіти і науки України визначає професійні компетентності, необхідні для роботи вчителя географії, включаючи: предметно-методичну; інноваційну; комунікаційно-

педагогічну; інклюзивну та передбачає постійне професійне зростання через курси підвищення кваліфікації.

Постанова Кабінету Міністрів України № 800 “Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників” від 21.08.2019 [7] регламентує процедуру підготовки, атестації та підвищення кваліфікації майбутніх учителів; орієнтує освітні програми на компетентнісний підхід, інноваційні технології та інтеграцію міждисциплінарних знань.

Накази Міністерства освіти і науки України: Наказ МОН № 457 від 23.04.2021 року: «Про затвердження типових освітніх програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників» [8]; Наказ МОН № 36 від 15.01.2018 року: Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти [9]. Ці документи деталізують вимоги до змісту освітніх програм, формування ключових і предметних компетентностей. Національна рамка кваліфікацій України визначає рівні професійної підготовки педагогів; рівень кваліфікації визначає набір компетентностей, якими має володіти вчитель географії для ефективного виконання професійних завдань [10].

Концепція «Нова українська школа» (2016) орієнтована на формування нового покоління педагогів, здатних впроваджувати сучасні методи навчання. Вона підкреслює важливість розвитку критичного мислення, інноваційності та вміння працювати з цифровими інструментами [11].

Закон України «Про професійний розвиток працівників» (2012) [12] регламентує процес професійного розвитку, зокрема підвищення кваліфікації та перепідготовку вчителів; вимагає від педагогів регулярного оновлення знань і вдосконалення професійних навичок.

Загальноєвропейські рекомендації, звіти: Рамкова програма оновлених ключових компетентностей для навчання протягом життя, схвалених Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу, Рамка цифрової компетентності для освітян (DigCompEdu), Основні компетенції OECD [13], Рамки для навчання 21 століття P2 (Framework for 21st Century Learning) [14], Навички для сучасної України (звіт Світового банку), звіт OECD «Школярі, їх навички та інформаційні технології», «Освіта вчителів у 21 столітті: Еволюція та інновації Сінгапуру (Teacher education in the 21st century: Singapore's evolution and innovation)» [15] та ін.

Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії регулюється цілою низкою нормативних актів, які забезпечують якість підготовки педагогів, враховуючи сучасні виклики освіти. Ці акти встановлюють основи впровадження компетентнісного підходу, підтримки інноваційних технологій та забезпечення професійного зростання педагогічних працівників.

Формулювання цілей статті. Мета статті – проаналізувати концептуальні основи формування професійної компетентності майбутніх учителів

географії та окреслити практичні підходи до її забезпечення в умовах сучасної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформації в освіті зумовлюють перегляд підходів до підготовки педагогічних кадрів. Одним із центральних підходів є компетентнісний, який орієнтований на формування здатності ефективно застосовувати знання, уміння та особистісні якості у професійній діяльності. Компетентнісний підхід у підготовці вчителів географії є основою забезпечення якості освітнього процесу та відповіді на сучасні виклики в освіті. Компетентнісний підхід у педагогіці передбачає: 1. Орієнтацію на результат навчання у формі здобутих компетентностей. 2. Зв'язок теоретичних знань із практичними вміннями. 3. Формування у студентів здатності вирішувати реальні професійні завдання [16].

Компетентність розглядається як сукупність знань, умінь, навичок та цінностей, необхідних для успішної професійної діяльності. У контексті підготовки вчителя географії компетентнісний підхід дозволяє формувати у студентів такі якості: глибоке знання географічного змісту; здатність інтегрувати знання з інших дисциплін; використання інноваційних методів навчання; розвиток критичного мислення. Згідно з компетентнісним підходом, професійність майбутнього вчителя географії охоплює такі компоненти [17]:

1. Загальнонаукова компетентність. Передбачає знання основ географії як науки, розуміння її структури, методів дослідження та основних напрямків. Це включає знання з фізичної, соціальної, економічної географії, а також сучасних екологічних викликів.

2. Педагогічна компетентність. Орієнтована на вміння організовувати освітній процес, застосовувати ефективні методи викладання та формувати у школярів інтерес до географії. Особлива увага приділяється інтерактивним методам, таким як навчання через дослідження, проекти, ігрові технології.

3. Методична компетентність. Охоплює знання методик викладання географії та вміння їх адаптувати до різних умов навчання (наприклад, робота з учнями різного віку чи в умовах інклюзії). Використання ГІС, мультимедійних ресурсів та інтерактивних платформ є важливою складовою цієї компетентності.

4. Інформаційна компетентність. Забезпечує вміння працювати з геоінформаційними системами (ГІС), базами даних та іншими цифровими інструментами для збору, аналізу та представлення географічної інформації.

5. Дослідницька компетентність. Передбачає здатність проводити наукові дослідження, організовувати польові роботи, створювати карти та аналізувати географічні процеси. Ця компетентність сприяє розвитку в учнів уміння самостійно досліджувати навколишній світ.

6. Соціокультурна компетентність. Формується через розуміння культурного, історичного та етнічного розмаїття світу. Це сприяє формуванню у школярів толерантності та глобального мислення.

Професійна компетентність майбутнього вчителя географії - це інтегрована здатність особистості, що забезпечує готовність та успішність викладання географії у загальноосвітній школі на високому якісному рівні. До структури професійної компетентності майбутнього вчителя географії входять чотири компоненти: гносеологічний, аксіологічний, праксіологічний, професійно-особистісний.

Поняття «професійна компетентність» охоплює сукупність знань, умінь, навичок, а також особистісних якостей, які забезпечують ефективну діяльність фахівця. Майбутній вчитель географії повинен володіти комплексом навичок та умінь, які забезпечать ефективне навчання учнів, інтеграцію сучасних технологій у освітній процес, а також розвиток в учнів критичного мислення та географічної грамотності. До основних навичок та вмінь майбутнього вчителя географії відносяться [18]:

1. Фахові знання та вміння:

- Глибоке розуміння фундаментальних розділів географії: фізичної, соціально-економічної, регіональної географії, картографії, геоекології.
- Знання глобальних викликів сучасності: зміна клімату, урбанізація, демографічні проблеми, екологічні кризи.
- Уміння аналізувати просторові процеси, інтегруючи різноманітні географічні, соціальні, економічні дані.

2. Педагогічні навички:

- Здатність організовувати та мотивувати учнів до активного пізнання світу.
- Уміння застосовувати різноманітні методики навчання (лекції, практичні заняття, дискусії, проекти).
- Володіння методами диференційованого навчання для роботи з учнями різного рівня підготовки.
- Вміння створювати безпечне та комфортне навчальне середовище.

3. Методичні компетенції:

- Знання сучасних освітніх стандартів і програм з географії.
- Розробка інтерактивних завдань, інтегрованих уроків, міждисциплінарних проектів.
- Використання ГІС-технологій (геоінформаційні системи), віртуальних карт, онлайн-сервісів для вивчення географії (Google Earth, OpenStreetMap).
- Планування польових робіт та екскурсій як ефективних форм навчання.

4. Дослідницькі навички.

- Проведення польових досліджень (аналіз ґрунтів, кліматичних особливостей, гідрологічних характеристик тощо).
- Уміння збирати, аналізувати та інтерпретувати географічні дані.
- Розробка та реалізація міні-досліджень з учнями, створення картографічних проектів.

5. Інформаційно-цифрова грамотність:

- Знання програмного забезпечення для аналізу географічних даних (QGIS, ArcGIS).

- Використання мультимедійних засобів навчання: інтерактивні дошки, онлайн-платформи, презентації, віртуальні симуляції.

- Розробка інтерактивних завдань через мобільні додатки (Kahoot, Quizizz, Canva).

- Уміння працювати з онлайн-ресурсами для дистанційного навчання.

6. Комунікативні вміння:

- Уміння налагоджувати контакт із учнями, батьками, колегами.

- Ефективна робота в команді, обговорення проблем і пошук спільних рішень.

- Використання методів дебатів, дискусій для розвитку критичного мислення в учнів.

7. Креативність та інноваційність:

- Розробка творчих завдань, які стимулюють пізнавальний інтерес учнів.

- Впровадження інтерактивних методів навчання (рольові ігри, моделювання ситуацій).

- Використання творчих підходів у створенні навчальних матеріалів (наприклад, інтерактивні карти, відеоуроки).

8. Міждисциплінарні навички:

- Інтеграція знань з інших наук (екологія, біологія, історія, економіка) для розкриття географічних процесів.

- Розробка уроків, що об'єднують знання з різних дисциплін, для формування цілісного сприйняття світу.

9. Емоційний інтелект та соціальні навички:

- Здатність розуміти та враховувати емоційний стан учнів.

- Уміння формувати в учнів толерантність, емпатію, повагу до інших культур і народів.

- Розвиток комунікативної культури та навичок співпраці.

10. Організаційно-управлінські навички:

- Планування уроків, організація позакласної роботи, екскурсій.

- Здатність керувати групами учнів під час практичних занять чи польових робіт.

- Уміння організовувати шкільні конкурси, олімпіади з географії.

Майбутній вчитель географії повинен поєднувати глибокі фахові знання, методичну підготовку та вміння використовувати сучасні технології. Особливу роль відіграють педагогічні та комунікативні навички, які дозволяють створювати ефективне та цікаве навчальне середовище. Важливо також, щоб вчитель був відкритим до інновацій та готовим до постійного саморозвитку.

Формування професійної компетентності майбутніх учителів географії базується на кількох педагогічних підходах:

1. Компетентнісний підхід. Компетентнісний підхід орієнтований на розвиток здатності застосовувати знання у практичній діяльності. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що знання не є самоціллю, а служать засобом для розв'язання реальних проблем. Основою є розвиток умінь застосовувати знання на практиці. Зокрема, створення географічних проектів, участь у наукових конференціях, робота з геоінформаційними системами (ГІС) сприяють формуванню практичних навичок. Приклад реалізації: студенти педагогічних закладів створюють міждисциплінарні проекти, наприклад, дослідження впливу урбанізації на регіональний клімат. Такі завдання дозволяють застосовувати теоретичні знання на практиці [19].

2. Інтегративний підхід. Географія, як міждисциплінарна наука, надає унікальні можливості для інтеграції знань із різних галузей. Наприклад, вивчення природних зон може бути поєднане з економікою (аналіз природних ресурсів), історією (дослідження колонізації територій) або навіть літературою (описи географічних об'єктів у художніх творах) [20]. Забезпечення міжпредметних зв'язків, наприклад, інтеграція географії з економікою, екологією та історією, дозволяє створити цілісний світогляд.

3. Інноваційні технології. Використання сучасних технологій – одна з найважливіших складових підготовки сучасного педагога. Для майбутніх вчителів географії необхідно забезпечити: навчання роботі з геоінформаційними системами (ГІС); використання цифрових платформ для візуалізації даних (Google Earth, QGIS); розробку інтерактивних завдань для учнів на основі мобільних додатків (наприклад, Kahoot, Quizizz). Використання цифрових ресурсів, віртуальних карт, а також мобільних додатків для вивчення географії розширює можливості навчання.

4. Проектно-дослідницька діяльність. Участь студентів у польових дослідженнях, створення власних проектів дозволяють розвивати критичне мислення та науковий підхід. Організація польових досліджень є важливим елементом формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів. Студенти можуть брати участь у наукових експедиціях, створювати карти місцевості або проводити аналіз екологічного стану окремих територій.

Етапи формування компетентностей:

1. Теоретична підготовка. На етапі вивчення базових дисциплін студенти засвоюють фундаментальні знання з географії. Важливу роль відіграє використання мультимедійних ресурсів, інтерактивних лекцій та роботи з науковою літературою [21].

2. Практична діяльність. Практичні заняття та польові дослідження дозволяють студентам закріпити теоретичні знання на практиці. Наприклад,

виконання польових картографічних досліджень або аналіз екологічного стану територій розвиває дослідницькі вміння.

3. Педагогічна практика. Студенти проходять педагогічну практику в школах, де вони мають можливість застосувати набуті знання, відпрацювати навички організації освітнього процесу, використовувати сучасні методи навчання.

Методи впровадження компетентнісного підходу:

- Інтерактивні методи навчання включають: використання проблемного навчання (обговорення екологічних проблем, прогнозування наслідків кліматичних змін); робота над проектами (наприклад, створення шкільної карти місцевості або аналіз змін рельєфу під час урбанізації).

- Використання цифрових технологій. Цифрові платформи, такі як Google Earth, ArcGIS, QGIS, дозволяють вивчати географічні об'єкти у віртуальному просторі, що значно розширює можливості навчання.

Цифровізація освіти стала новим викликом для сучасних педагогів. Майбутній учитель географії має освоїти такі інструменти, як:

1. Віртуальні лабораторії для моделювання географічних процесів.
2. Онлайн-платформи для дистанційного навчання.
3. Мультимедійні ресурси (інтерактивні карти, відео, симуляції), які підвищують ефективність навчання.

- Проектна діяльність. Організація групових проектів дає змогу формувати у студентів навички роботи в команді, лідерства, а також розвивати практичні вміння.

- Інтеграція міждисциплінарних знань. Під час вивчення окремих тем (наприклад «Глобальні екологічні проблеми») студенти залучають знання з біології, хімії, економіки та історії, що формує цілісний світогляд.

Дослідження показують, що використання компетентнісного підходу у підготовці майбутніх вчителів географії сприяє: підвищенню якості засвоєння матеріалу; формуванню стійкої мотивації до професійної діяльності; розвитку у студентів здатності адаптуватися до змінних умов сучасної освіти. Одним із головних викликів формування професійної компетентності є швидка зміна технологій та вимог до професії вчителя. Майбутні вчителі географії мають адаптуватися до цифровізації освіти, нових стандартів і потреб учнів. Також важливим є врахування інклюзивного підходу, оскільки навчання географії має бути доступним для всіх учнів, незалежно від їхніх фізичних або психічних особливостей. Серед основних викликів: недостатня матеріально-технічна база закладів освіти; відсутність сучасних підручників і навчальних матеріалів; недостатня кількість викладачів, які володіють інноваційними технологіями.

Проте перспективи розвитку професійної компетентності полягають у створенні інклюзивного середовища для навчання, впровадженні практико-

орієнтованих методик та активній співпраці з міжнародними організаціями у галузі географії.

Висновки. Формування професійної компетентності майбутніх учителів географії – це багатогранний процес, що включає засвоєння предметних знань, розвиток методичних і соціокультурних компетенцій. Успішне впровадження інноваційних технологій, інтегративного підходу та дослідницької діяльності сприятиме підготовці кваліфікованих педагогів, здатних відповісти викликам сучасного суспільства. У контексті вчителя географії професійна компетентність включає такі аспекти: 1. Теоретичні знання з географії. Майбутній педагог має володіти ґрунтовними знаннями з фізичної, соціально-економічної та політичної географії, картографії, метеорології, кліматології, геоекології тощо. Особливу увагу слід приділяти розумінню глобальних проблем (зміна клімату, урбанізація, екологічні кризи) та їх зв'язку з регіональними процесами. 2. Методична підготовка. Володіння методиками викладання географії, вміння адаптувати навчальні програми під потреби різних вікових груп учнів є важливим компонентом. Сучасні виклики передбачають інтеграцію цифрових технологій у освітній процес (наприклад, використання ГІС, віртуальних карт та 3D-моделей). 3. Дослідницькі навички. Вчитель географії має бути дослідником, здатним проводити польові дослідження, аналізувати географічні дані та використовувати їх для навчання учнів. 4. Соціальна та культурна обізнаність. Географія як дисципліна тісно пов'язана з вивченням культур, звичаїв та особливостей народів світу. Формування в учнів толерантності, розуміння інших культур – одне з ключових завдань вчителя.

Формування професійної компетентності майбутніх учителів географії є складним і багатогранним процесом, що вимагає інтеграції сучасних педагогічних підходів, інноваційних технологій та дослідницької діяльності. Забезпечення якісної підготовки педагогічних кадрів можливе за умови оновлення змісту освіти, впровадження інтерактивних технологій і зміцнення зв'язків між теорією та практикою.

Література:

1. Гордашевська Г.І. Професійна компетентність майбутнього вчителя географії: змістовий аспект. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?
2. Конституція України. URL: <https://constitution.in.ua/articles/53/>
3. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
5. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

6. Вчитель закладу загальної середньої освіти. Професійний стандарт № 1225 від 29 серпня 2024. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>

7. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України № 800 від 21.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n18>

8. Про затвердження типових освітніх програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Наказ МОН № 457 від 23.04.2021 року. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-program-pidvishennya-kvalifikatsiyi-pedagogichnih-pracivnikiv>

9. Про затвердження Типової освітньої програми організації і проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладами післядипломної педагогічної освіти. Наказ МОН № 36 від 15.01.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0036729-18#Text>

10. Національна рамка кваліфікацій України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy?&type=all&tag=natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>

11. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. Розпорядження від 14 грудня 2016 р. № 988-р. Кабінет міністрів України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>

12. Закон України «Про професійний розвиток працівників». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 39, ст.462. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text>

13. Competency Framework. Talent OECD. OECD.org URL: https://www.oecd.org/careers/competency_framework_en.pdf

14. Framework for 21st century learning. Battelle for Kids. URL: http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_framework_0816_2pgs.pdf

15. Teacher Education in the 21st century: Singapore’s Evolution and Innovation /ed.: Oon Seng Tan, Woon-Chia Liu, Ee Ling Low. Singapore : Springer, 2017. 320 p.

16. Донченко Л. М., Іванова В.М., Непша О.В., Сапун Т.О. Роль і місце виробничої практики в професійному становленні майбутніх учителів географії. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 11. С. 126-130.

17. Адобовська М.В., Тригуб В.І. Роль педагогічної практики у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя географії. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія Педагогічні науки*. 2019. №. 2. С. 57-61.

18. Концепція навчання географії України в основній та старшій школі / за заг. ред. О.М. Топузова, О.Ф. Надтоки. Київ: КОНВІ ПРИНТ, 2018. 56 с.

19. Пометун О. І. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Вісник*. 2004. №22. URL: <http://www.visnykOiatp.org.ua>

20. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика : монографія / Т.М. Засекина. Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.

21. Коберник С.Г. Дидактична система навчання географії в основній школі: *дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.02. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова*. Київ. 2013. 517 с.

References:

1. Hordashevska, H.I. Profesiyna kompetentnist maybutnoho vchytelya heohrafiyi: zmistovyy aspekt [Professional competence of a future geography teacher: a content aspect]. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? [in Ukrainian].

2. Konstytutsiya Ukrayiny [Constitution of Ukraine]. URL: <https://constitution.in.ua/articles/53/>

3. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine “On Education”]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, 2017, № 38-39, st. 380 [Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2017, No. 38-39, p. 380]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine “On Higher Education”]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, 2014, № 37-38, st.2004 [Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2014, No. 37-38, p. 2004]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu serednyu osvitu» [Law of Ukraine “On Complete General Secondary Education”]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR)*, 2020, № 31, st.226 [Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR), 2020, No. 31, p. 226]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].

6. Vchytel zakladu zahalnoyi serednoyi osvity. Profesiynny standart № 1225 vid 29 serpnia 2024 [Teacher of a general secondary education institution. Professional standard No. 1225 of August 29, 2024]. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> [in Ukrainian].

7. Deyaki pytannya pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh i naukovopedahohichnykh pratsivnykiv [Some issues of advanced training of pedagogical and scientific and pedagogical workers]. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 800 vid 21.08.2019* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 800 of August 21, 2019]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n18> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennya typovykh osvitnikh prohram pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv [On approval of standard educational programs for advanced training of pedagogical workers]. *Nakaz MON № 457 vid 23.04.2021 roku* [Order of the Ministry of Education and Science No. 457 dated 04/23/2021]. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovih-program-pidvishennya-kvalifikatsiyi-pedagogichnih-pracivnykiv> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennya Typovoyi osvitnoyi prohramy orhanizatsiyi i provedennya pidvyshchennya kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv zakladamy pislyadyplomnoyi pedahohichnoyi osvity [On approval of the Standard Educational Program for the Organization and Conduct of Advanced Training of Pedagogical Workers by Institutions of Postgraduate Pedagogical Education]. *Nakaz MON № 36 vid 15.01.2018 roku* [Order of the Ministry of Education and Science No. 36 dated 01/15/2018]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0036729-18#Text> [in Ukrainian].

10. Natsionalna ramka kvalifikatsiy Ukrainy [National Qualifications Framework of Ukraine]. URL: <https://mon.gov.ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy?&type=all&tag=natsionalna-ramka-kvalifikatsiy> [in Ukrainian].

11. Pro skhvalennya Kontseptsiyi realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi reformuvannya zahalnoyi serednoyi osvity “Nova ukrayinska shkola” na period do 2029 roku [On approval of the Concept for the Implementation of State Policy in the Field of Reforming General Secondary Education “New Ukrainian School” for the Period Until 2029]. *Rozporyadzhennya vid 14 hrudnya 2016 r. № 988-r. Kabinet ministriv Ukrainy* [Order of December 14, 2016 No. 988-p. Cabinet of Ministers of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy «Pro profesiynny rozvytok pratsivnykiv» [Law of Ukraine “On Professional Development of Employees”]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy (VVR)*, 2012, № 39, st.462 [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2012, No. 39, p. 462]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text> [in Ukrainian].

13. Competency Framework. Talent OECD. OECD.org URL: https://www.oecd.org/careers/competency_framework_en.pdf [in English].

14. Framework for 21st century learning. Battele for Kids. URL: [http://static. Battellefor kids.org/documents/p21/P21_framework_0816_2pgs.pdf](http://static.Battellefor kids.org/documents/p21/P21_framework_0816_2pgs.pdf) [in English].

15. Teacher Education in the 21st century : Singapores Evolution and Innovation / ed.: Oon Seng Tan, Woon-Chia Liu, Ee Ling Low. Singapore : Springer, 2017. 320 p. [in English].

16. Donchenko, L.M., Ivanova, V.M., Nepsha, O.V.& Sapun, T.O. (2019) Rol i mistse vyrobnychoyi praktyky v profesiynomu stanovlenni maybutnikh uchyteliv heohrafiyi [The role and place of production practice in the professional development of future geography teachers]. *Innovatsiyna pedahohika [Innovative Pedagogy]*. Vyp. 11. S. 126-130. [in Ukrainian].

17. Adobovska, M.V. & Tryhub, V.I. (2019) Rol pedahohichnoyi praktyky u formuvanni profesiynoyi kompetentnosti maybutnoho vchytelya heohrafiyi [The role of pedagogical practice in the formation of professional competence of a future geography teacher]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya Pedahohichni nauky [Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy. Series Pedagogical Sciences]*. №. 2. S. 57-61.

18. Kontseptsiya navchannya heohrafiyi Ukrayiny v osnovniy ta starshiy shkoli [The concept of teaching geography of Ukraine in primary and secondary schools] / za zah. red. O. M. Topuzova, O. F. Nadtoky. Kyiv : KONVI PRINT [ed. by O. M. Topuzova, O. F. Nadtoky. Kyiv: CONVI PRINT], 2018. 56 s. [in Ukrainian].

19. Pometun, O. I. (2004) Zaprovadzhennya kompetentnisnoho pidkhodu – perspektyvnyy napryam rozvytku suchasnoyi osvity [Introduction of a competency-based approach is a promising direction of development of modern education]. *Visnyk [Visnyk]*. №22. URL: <http://www.visnyk Oiatp.org.ua>

20. Intehratsiya v shkilniy pryrodnychiy osviti: teoriya i praktyka : monohrafiya [Integration in school natural science education: theory and practice: monograph]/ T.M. Zasyekina. Kyiv: *Pedahohichna dumka* [T. M. Zasekina. Kyiv: *Pedagogical thought*], 2020. 400 s. [in Ukrainian].

21. Kobernik, S.H. (2013) Dydaktychna systema navchannya heohrafiyi v osnovniy shkoli [Didactic system of teaching geography in primary schools]: *dysertatsiya na zdobuttya stupenya doktora pedahohichnykh nauk: 13.00.02. Natsionalnyy pedahohichnyy universytet im. M. P. Drahomanova. Kyiv [dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.02. National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Kyiv]*. 517 s. [in Ukrainian]

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 351:364-3+37.01

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-113-123](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-113-123)

Грабар Едіта Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, м. Свалява, тел.: (03133) 2-10-37, <https://orcid.org/0009-0002-7989-3018>

Антонюк Віктор Васильович кандидат наук із державного управління, старший викладач кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, тел.: (0352) 51-75-36, <https://orcid.org/0000-0002-3744-0339>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВОЛОНТЕРСТВА В УКРАЇНІ ТА РОЛЬ АКАДЕМІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ У ЦЬЙ СФЕРІ

Анотація. Війна в Україні, що розпочалася у 2014 році та продовжилася повномасштабним вторгненням росії на наші території 24 лютого 2022 року, стала трагедією не лише для українців, а й для всього міжнародного співтовариства. Конфлікт призвів до величезних людських жертв, руйнувань інфраструктури та порушення прав людини. Багато міст і сіл стали аренами бойових дій, а мільйони людей були змушені покинути свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами чи біженцями.

Саме тому, починаючи з 2014 року, волонтерська діяльність в Україні набуває критично важливого значення, ставши одним із основних чинників підтримки держави та громадянського суспільства. В умовах військових дій, коли ресурси обмежені, саме волонтери надають необхідну допомогу, організовують збір коштів і гуманітарних вантажів, підтримують внутрішньо переміщених осіб, медичних працівників та військових. Їхня діяльність охоплює широкий спектр – від допомоги на фронті до надання психологічної підтримки та організації освітніх програм для дітей і дорослих. І це не лише прояв громадянської позиції, а й особистий внесок у нашу спільну Перемогу.

Волонтери України, у тому числі й академічної спільноти, часто зустрічаються з багатьма проблемами як з боку держави, так і з боку суспільства. Ці недоліки можуть суттєво впливати на ефективність діяльності, мотивацію та подальший розвиток волонтерства, на розвиток культури соціальної відповідальності серед учасників освітнього процесу.

Дослідження цих проблем та шляхів розвитку волонтерської діяльності має бути в центрі уваги науковців, дослідників та суспільства загалом, адже від підтримки та співпраці всіх учасників волонтерського руху залежить

життя, здоров'я та благополуччя військових і цивільних громадян, розвиток культури і соціальної відповідальності в суспільстві, особливо серед дітей та молоді, та збільшення частки суспільства, охопленої волонтерством.

Ключові слова: волонтер, волонтерський рух, волонтерська діяльність, благодійність, громадянське суспільство, академічна спільнота.

Hrabar Edita Vasylivna Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, Svalyava, tel.: +380505938513, <https://orcid.org/0009-0002-7989-3018>

Antoniuk Viktor Vasyliovych Candidate of Public Administration Sciences, senior lecturer of the Management, Public and Personnel Administration Department, West Ukrainian National University, Ternopil, tel.: (0352) 51-75-36, <https://orcid.org/0000-0002-3744-0339>

CURRENT ISSUES OF VOLUNTEERISM IN UKRAINE AND THE ROLE OF THE ACADEMIC COMMUNITY IN THIS AREA

Abstract. The war in Ukraine, which began in 2014 and escalated with Russia's full-scale invasion on February 24, 2022, has been a tragedy not only for Ukrainians but also for the entire international community. The conflict has resulted in massive human casualties, the destruction of infrastructure, and violations of human rights. Many cities and towns have become battlegrounds, forcing millions to flee their homes and become internally displaced persons (IDPs) or refugees.

Since 2014, volunteer activities in Ukraine have gained critical importance, becoming one of the key factors in supporting both the state and civil society. In the context of warfare and limited resources, volunteers provide essential aid, organize fundraising initiatives and humanitarian shipments, and support IDPs, medical workers, and soldiers. Their activities span a wide range: from frontline assistance to psychological support and organizing educational programs for children and adults. This is not only an expression of civic engagement but also a personal contribution to our shared victory.

Ukrainian volunteers, including those within the academic community, often face numerous challenges from both the state and society. These obstacles can significantly affect the effectiveness of their activities, motivation, and the further development of volunteering. Additionally, they influence the cultivation of a culture of social responsibility among participants in the educational process.

Research into these challenges and the ways to develop volunteer activities should be a priority for scholars, researchers, and society at large. The support and collaboration of all participants in the volunteer movement are crucial for

safeguarding the lives, health, and well-being of military personnel and civilians, fostering a culture of social responsibility in society, particularly among children and youth, and increasing the proportion of people involved in volunteering.

Keywords: volunteer, volunteer movement, volunteer activity, charity, civil society, academic community.

Постановка проблеми. Із початком повномасштабної російської агресії в Україні особливо актуалізувалися питання розвитку волонтерського руху, частка якого в суспільстві значно зросла. Представники різних вікових груп, об'єднавшись, спрямовують свої зусилля на допомогу військовим і цивільним, а масштаби волонтерської діяльності перевершили очікування багатьох. Волонтерський рух став важливим інструментом підтримки держави, громадянського суспільства та людей, які постраждали від війни.

Однак разом із масштабуванням волонтерської діяльності виникли певні проблеми, що потребують системного вирішення для забезпечення ефективного функціонування волонтерського руху. Серед основних викликів можна виділити нестачу ресурсів, брак координації між державними та громадськими ініціативами, а також необхідність посилення мотивації і підвищення професійності волонтерів.

У статті проаналізовано особливості розвитку волонтерського руху в Україні, зокрема участь у ньому академічної спільноти, яка відіграє важливу роль у підтримці цього процесу. Досліджено специфіку функціонування волонтерства в умовах війни, а також значення освіти у формуванні культури волонтерства.

Діяльність волонтерів розглядається як ключовий чинник заснування та розвитку громадянського суспільства. Залучення академічної спільноти до волонтерської діяльності сприяє формуванню культури соціальної відповідальності серед учасників освітнього процесу. Це не лише підвищує рівень соціальної активності молоді, але й сприяє розвитку її практичних навичок, соціальної і громадянської компетентностей, що важливо для успішної інтеграції в суспільство та на ринок праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему волонтерства в Україні під час війни досліджували та вивчали такі науковці: З. Бондаренко, О. Гарань, А. Двігун, Р. Драпушко, М. Павліковський, О. Лихоманов, Ю. Мірошніченко, В. Потапенко, С. Поляруш, Т. Журавель та інші.

Значний внесок у дослідження гуманітарних аспектів війни та волонтерства зробили й міжнародні науковці, такі як Мері Калдор, Девід Чендлер та Філіп Гудас, чиї роботи аналізують роль громадянського суспільства у подоланні криз. Серед українських дослідників варто також відзначити Олену Стяжкіну, Ірину Бекешкіну та Анну Лінчевську, які зосереджують увагу на соціальних і медичних аспектах волонтерства.

Враховуючи актуальність проблематики та масштаб гуманітарної кризи, важливо продовжити дослідження цієї теми, залучаючи міждисциплінарні підходи та міжнародний досвід.

Мета статті – проаналізувати явище волонтерства в Україні в сучасних умовах, розкрити основні аспекти діяльності волонтерського руху, зокрема за участю академічної спільноти, розглянути приклади цієї діяльності, виявити основні проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення для підвищення ефективності волонтерської роботи.

Виклад основного матеріалу. Волонтерський рух є частиною кожної цивілізації та будь-якого суспільства. Волонтер – це людина, яка добровільно здійснює соціально спрямовану некомерційну діяльність шляхом надання волонтерської допомоги.

Волонтерські організації відіграють головну роль у розвитку економіки, будучи роботодавцями та постачальниками послуг, які збільшують економічну віддачу країни і знижують навантаження на державні витрати. Вони сприяють створенню умов для навчання, підвищення кваліфікації та покращення можливостей працевлаштування громадян [2].

Волонтерство вносить значний вклад і в світову економіку. Згідно з даними Центру досліджень громадянського суспільства Джона Хопкінса, у 2017 році близько 140 мільйонів осіб у 37 країнах були задіяні у добровольчій роботі, загальна економічна вартість якої становила 1,348 трлн дол. США, або 2,4% світової економіки [1]. Водночас важливо відзначити, що ці цифри продовжують зростати через посилення глобальних викликів, зокрема, пандемії, військових конфліктів та кліматичних катастроф.

Значення волонтерства виходить за межі економіки, адже воно позитивно впливає на суспільство, зміцнюючи соціальну згуртованість, створюючи можливості для особистого розвитку та підвищуючи рівень добробуту громадян.

У більшості країн держава підтримує волонтерство, стимулюючи участь громадян у таких ініціативах. Волонтерство за кордоном надає унікальний досвід, сприяє особистісному та професійному розвитку, але вимагає гнучкості, терпіння та відкритості до нових культур. Варто враховувати, що міжнародне волонтерство – це участь у програмах гуманітарної допомоги, екологічних ініціативах або освітніх проектах, що розширює межі співпраці між країнами.

Кожна країна має свої особливості в управлінні волонтерськими програмами, тому важливо ретельно досліджувати можливості, враховувати культурні нюанси та підготовку, яку може потребувати волонтерство в конкретній країні. Волонтерство в інших країнах має свою специфіку, яка залежить від культурних, соціальних та економічних умов кожної країни.

Наприклад, в європейських країнах широко розвинені програми молодіжного волонтерства, зокрема Європейський корпус солідарності, який фінансується ЄС. У США волонтери часто залучаються до освітніх та екологічних ініціатив, тоді як в Азії популярність здобувають проекти, пов'язані з охороною здоров'я.

На думку фахівців, існують певні переваги у здійсненні волонтерської діяльності. Розглянемо їх.

1. Волонтерство дає змогу познайомитися з іншими представниками громади та зробити її кращою разом, бо навіть допомога в незначних завданнях може суттєво змінити життя людей, суспільних груп та організацій, які цього потребують.

2. Волонтерська діяльність корисна для психічного та фізичного здоров'я, оскільки вона допомагає протидіяти наслідкам стресу, гніву та тривоги, а також боротися з депресією. Вимірюючи рівень гормонів та мозкової активності, дослідники виявили, що розуміння того, що ти корисний іншим, приносить людині величезне задоволення.

3. Надбані під час волонтерської діяльності навички, зокрема робота в команді, вирішення проблем, креативне мислення, планування проєктів, управління завданнями та організація заходів, знадобляться і в професійній діяльності.

4. Волонтерство приносить задоволення, адже це простий спосіб дослідити свої інтереси, творчі здібності та захоплення.

5. Волонтерство формує мережу соціальних контактів, яка може бути корисною для подальшої співпраці у професійній сфері.

Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність», волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги – роботи та послуги, які безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю [4].

Сьогодні сформувалися суттєві особливості волонтерської діяльності в Україні [2]. Серед основних варто виділити:

- високий рівень ініціативності та незалежності в діяльності волонтерських структур;
- становлення волонтерських структур як організацій громадянського суспільства, які професійно задовольняють певні потреби;
- певна «вимушеність» волонтерських ініціатив як наслідок недостатньої ефективності державних інститутів або обмеженості ресурсів держави;

- розширення участі професіоналів із різних сфер, таких як ІТ, підприємництво тощо, що допомагає по-новому підходити до вирішення проблем;
- залучення міжнародної допомоги та координація із закордонними організаціями.

Отже, волонтерський рух в Україні на сучасному етапі є проявом певної зрілості громадянського суспільства, який доповнює функції державних органів, сприяє стабілізації і регулюванню суспільних відносин в умовах війни.

Але поряд із позитивними аспектами волонтерської діяльності існують проблемні питання у цій сфері. Найбільш характерними вважаємо:

1. Бюрократичні перешкоди. Волонтерські організації часто стикаються з бюрократією під час ввезення гуманітарної допомоги, що значно ускладнює процес і зменшує швидкість реагування на потреби. Це, зокрема, складний процес розмитнення, що є причиною затримок у доставці необхідних матеріалів до України.

2. Корупція та контроль. Існує проблема з корупцією та спробами держави взяти під контроль волонтерські потоки через призначення «смотрящих» або створення системи, де волонтерство використовується для політичних чи особистих цілей. Такий підхід призводить до зменшення довіри населення до волонтерських ініціатив.

3. Фінансування та ресурси. Багато волонтерських організацій стикаються з проблемами фінансування та нестачею ресурсів, особливо коли йдеться про тривалі проекти або потреби, що виникають у конфліктних зонах. Ці проблеми обмежують їхні можливості своєчасно надавати допомогу.

4. Юридичні аспекти. Законодавство України щодо питань волонтерства потребує уточнення та вдосконалення, оскільки не всі правові аспекти регулюються чітко, що створює юридичні незручності для волонтерів і організацій.

Зважаючи на вищезазначене, пропонуємо певні шляхи вирішення цих питань:

1. Спрощення бюрократичних процедур шляхом впровадження більш гнучких та швидких процедур для ввезення гуманітарної допомоги. Це сто-сується передусім введення спеціальних митних режимів для волонтерських організацій.

2. Забезпечення прозорості та контролю за проявами корупції у діяльності волонтерських організацій, що сприятиме запобіганню використання волонтерства для корупційних цілей, шляхом впровадження незалежного аудиту або підвищення громадського контролю.

3. Фінансування через фонди або програми підтримки волонтерства шляхом налагодження партнерства з представниками бізнесу, створення платформ для краудфандингу, а також залучення міжнародних донорів.

4. Модернізація законодавчої бази, яка врегулює волонтерську діяльність та забезпечить чіткі права й обов'язки волонтерів, а також спростить процедуру реєстрації та діяльності волонтерських організацій.

5. Проведення кампаній з інформування громадськості про можливості волонтерства, його значення та способи залучення, які сприятимуть підвищенню його популярності та ефективності, освіченості волонтерів щодо їх прав та обов'язків.

Розглянемо підвищення ролі освіти у волонтерстві, яка є багатогранною та надзвичайно важливою і впливає на такі ключові аспекти:

- ✓ підготовка та навчання волонтерів, зокрема курси з першої медичної допомоги, менеджменту проєктів, психологічної підтримки, проведення комунікації тощо;

- ✓ підвищення обізнаності та поінформованості волонтерів шляхом залучення до семінарів, лекцій, дискусій, для обговорення актуальних проблем та ролі волонтерів у суспільстві;

- ✓ розвиток соціальної відповідальності в освіті, який сприятиме усвідомленню учнями та студентами значення своєї ролі в суспільстві, та спонукатиме їх до активної участі у волонтерській діяльності;

- ✓ створення волонтерських програм на базі університетів та шкіл, співпраця з існуючими організаціями, впровадження волонтерства до навчального плану або позакласної діяльності, які допоможуть учням та студентам: зрозуміти важливість соціальної відповідальності та сприятимуть формуванню активної громадянської позиції; отримати практичний досвід у різних сферах – від організації заходів до роботи з людьми, що потребують підтримки; нарощувати соціальні зв'язки у громадах; створювати позитивний імідж не лише для своїх студентів, а й для місцевої громади; налагодити співпрацю з існуючими організаціями (як місцевими, так і міжнародними), що дає можливість студентам брати участь у масштабних проєктах, долучатися до важливих ініціатив та отримувати доступ до нових ресурсів і можливостей для самореалізації; мотивувати студентів та учнів до подальшого розвитку в обраній сфері; у розвитку ініціатив, спрямованих на покращення соціальних умов у громаді, зокрема через допомогу малозабезпеченим, людям з інвалідністю або вразливим категоріям населення;

- ✓ дослідження та інновації з метою проведення аналізу ефективності волонтерських програм, вивчення впливу волонтерства на різні аспекти суспільного життя, розробки нових методів та підходів до волонтерства;

- ✓ створення в освітніх закладах мереж волонтерів для обміну досвідом між різними групами, співпраці з міжнародними організаціями, що може підвищити масштаб та якість волонтерських зусиль;

✓ підтримка ментального здоров'я волонтерів, які часто стикаються із ситуаціями, що призводять до травматичних наслідків або стресу, шляхом забезпечення їм доступу до психологічної допомоги та ресурсів для самодопомоги.

Практика свідчить, що освіта не тільки готує волонтерів до своїх функцій, але й заохочує довгострокове залучення до волонтерської діяльності, створюючи культуру, де волонтерство вважається важливою частиною особистісного та професійного розвитку.

Особливістю волонтерського руху також є те, що більшу його частину складає студентська молодь. Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм можливість зробити особистий внесок у вирішення соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проектах і програмах соціальної спрямованості тощо.

Роль академічної спільноти та студентської молоді у волонтерському русі під час війни в Україні пропонуємо розглянути на прикладі волонтерської діяльності колективу Західноукраїнського національного університету (далі – ЗУНУ), м. Тернопіль. Із перших днів війни волонтерський центр ЗУНУ допомагає усім, хто покинув домівки, рятуючи свої родини: дітям, жінкам, літнім людям. Скривджені війною, вони приїжджають, щоб отримати прихисток та загоїти свої душевні рани від втрат. Студенти та викладачі ЗУНУ намагаються зробити усе, щоб люди, які знайшли прихисток у цьому закладі вищої освіти, відчували себе якомога комфортніше. До волонтерської справи також долучаються іноземні студенти класичного університету Тернополя, які попри війну залишилися навчатися в Україні. Колектив ЗУНУ в перші дні війни перерахував 2 млн 311 тисяч 937 грн на потреби Збройних сил України, а також у перші місяці війни надав допомогу у проживанні й харчуванні більше 500 тимчасово переміщеним особам.

Добре усвідомлюючи важливість того, щоб наші війська залишалися непомітними для ворога, працівники ЗУНУ, науковці, викладачі та студенти організували цілодобову роботу з плетіння маскувальних сіток, камуфляжного покриття та виготовлення кікімор. Ця робота не припиняється ні на мить. Щодень більше сіток, більше ентузіазму та більше натхнення у роботі. Університет робить свій внесок у велику перемогу України, кожен на своєму місці. Протягом 2022-2024 років колективом ЗУНУ власними силами зроблено і передано на передову 1730 маскувальних сіток, 410 камуфляжних костюмів, 170 накидок, 315 мобільних нош, 4500 окопних свічок та багато інших корисних речей.

Волонтерський центр класичного університету Тернополя допомагає не тільки триразовим харчуванням, а й надає необхідні речі для комфортного перебування за межами рідної домівки. Але найбільше знедолені потребують

психологічної допомоги, адже забути усе, що з ними сталося, неможливо, а жити потрібно, але відновивши душевний спокій. Тому працівники кафедри психології та соціальної роботи соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ надають постійну психологічну підтримку. Вони допомагають сім'ям подолати наслідки пережитого під час бомбардувань й адаптуватися до життя.

Щотижня волонтерський центр відправляє ліки та речі першої необхідності українцям, які знаходяться в складних умовах, а також гуманітарні вантажі бійцям на передову із медикаментами, продуктами харчування та інші речі першої необхідності. Придбану на зібрані колективом кошти машину швидкої допомоги відправлено у місто Лисичанськ. Студенти кафедри безпеки та правоохоронної діяльності разом зі слухачами навчально-наукового центру підготовки офіцерів запасу передали у 2023 році на передову 18 комплексів БпЛА, радіостанції Motorola, кабелі Starlink, у 2024 року – 27 БпЛА WIY GR 7 FPV. Студенти юридичного факультету відвідали поранених військових, які перебувають на лікуванні, привітали колядками та вінчуваннями, подарували нашим воїнам дух Різдва.

Оскільки використання крові є необхідним компонентом медичної допомоги для пацієнтів, які перебувають на лікуванні в закладах охорони здоров'я, волонтерський центр ЗУНУ передав 300 упаковок пакетів для крові у Тернопільський обласний центр служби крові. Окремий великий проєкт – військові аптечки за стандартом НАТО – сформовано і передано 400 штук.

Волонтерська діяльність не залишилася не поміченою. З нагоди Міжнародного дня волонтера студентів ЗУНУ нагороджено подяками за активну громадську діяльність та вагомий особистий внесок у розвиток волонтерства.

З упевненістю можна підсумувати, що з початком повномасштабного вторгнення ЗУНУ став осередком волонтерської діяльності, спрямованої на підтримку військових, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від війни. Колектив університету, включаючи студентів, викладачів і працівників, об'єднав зусилля для допомоги армії та цивільному населенню. Ця багатогранна діяльність стала яскравим прикладом патріотизму, єдності та громадської свідомості, сприяючи нашій спільній боротьбі за перемогу України.

Не залишився осторонь процесу розвитку волонтерства в освіті й законодавчий орган держави. Згідно зі статтею 434 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, одним із завдань для української держави є сприяння молоді в отриманні знань, навичок та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема в рамках волонтерської діяльності, та визнання цінності такого досвіду. Важливими учасниками цього процесу можуть стати заклади освіти, які мають значний вплив на формування людини майбутнього. Згідно з дослідженням Global Education Futures, важливим елементом освіти має стати навчання школярів навичкам соціальної відповідальності та підтримка їхнього

внеску в сталий розвиток суспільства. Волонтерство дає можливість молоді розвивати свої навички та отримувати практичний досвід, що є корисним не лише для подальшого вступу до закладів освіти, але й для виходу на ринок праці. Роботодавці все більше оцінюють соціальну відповідальність та волонтерський досвід як показник готовності працівника бути активним та ефективним у команді. Відтак, в умовах адаптації українського законодавства до права ЄС та розвитку культури соціальної відповідальності законодавчий орган України вбачає за необхідне сприяння розвитку волонтерської діяльності учасників освітнього процесу [3]. І ось 08 січня 2025 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку волонтерства серед здобувачів освіти». Цим законом передбачено адаптацію законодавства України до права ЄС в частині визнання результатів волонтерської діяльності, розвиток культури соціальної відповідальності в суспільстві, особливо серед дітей та молоді, та збільшення частки суспільства, охопленої волонтерською діяльністю. Законом передбачено внесення змін до законів України «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту» та «Про волонтерську діяльність», зокрема щодо:

- закріплення права волонтерів на визнання набутих під час волонтерської діяльності компетентностей у порядку, передбаченому для визнання результатів неформальної та інформальної освіти;
- закріплення обов'язку керівника закладу освіти щодо сприяння розвитку волонтерства серед учасників освітнього процесу у вільний від занять час;
- уточнення права волонтера на зарахування часу волонтерської діяльності до практики в разі її відповідності освітній програмі закладу освіти за згодою закладу освіти;
- встановлення обов'язковості письмового підтвердження на здійснення волонтерської діяльності;
- визначення поняття «мотиваційний лист» [3].

Запропонований підхід, на думку правників, сприятиме розвитку волонтерської діяльності серед здобувачів освіти, формуванню активної громадянської позиції здобувачів освіти, їх громадянської культури та патріотизму (які визначено засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності відповідно до частини першої статті 6 Закону України «Про освіту»), що заслуговує на особливу увагу, зокрема з огляду на гуманітарну кризу та інші несприятливі соціально-економічні явища, що стали наслідком повномасштабного російського воєнного вторгнення на територію України.

Висновки. Таким чином, не слід недооцінювати важливість таких процесів, як волонтерство і самоорганізація населення. Громадянська активність як тренд проявляється або у волонтерстві, або в участі в різних політичних і соціальних проєктах, і врешті-решт сприяє залученню все більш широких верств населення до процесів самоорганізації на місцевому та загальнодержавному рівнях.

Можна зазначити, що масовий суспільний волонтерський рух в Україні є мережевим, складається із симпатиків, а не членів, має різноманітне фінансування і попри певні недоліки є проявом реальних демократичних процесів, спрямованих на забезпечення стійкості тилу для перемоги на фронті.

Волонтерство в Україні, включаючи осіб академічної спільноти та учасників освітнього процесу, попри всі виклики залишається важливим елементом соціальної структури, сприяючи розвитку громадянського суспільства. Ефективне вирішення зазначених проблем може значно підняти роль та ефективність волонтерської діяльності.

Література:

1. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. НІСД, 2022. Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf (дата звернення: 08.01.2025).
2. Волонтерство в Україні. Благодійний фонд UWCF. Режим доступу: <https://uwcfoundation.com/ua/blagotvoritelnost-v-ukraine/volonterstvo-v-ukraini> (дата звернення: 09.01.2025).
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку волонтерства серед здобувачів освіти». Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43945> (дата звернення: 10.01.2025).
4. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 09.01.2025).
5. United Nations Volunteers (UNV). Режим доступу: <https://www.unv.org/swvr/volunteers-count-their-work-deserves-be-counted> (дата звернення: 11.01.2025).

References:

1. Analiz Ukrainiskoho volonterstva na osnovi metodolohii novikh socialnikh rukhiv, NISS, 2022 [Analiz Ukrainiskoho Analysis of Ukrainian Volunteerism Based on the Methodology of New Social Movements. National Institute for Strategic Studies, 2022]. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/volonterstvo_01112022.pdf [in Ukrainian].
2. Volonterstvo v Ukraini, UWUCF [Volunteering in Ukraine. United World Ukrainian Charity Foundation]. Retrieved from <https://uwcfoundation.com/ua/blagotvoritelnost-v-ukraine/volonterstvo-v-ukraini> [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakikh zakonodavchikh aktiv Ukrainy shchodo spriannia rozvitku volonterstva v Ukrainy sered zdobuvachiv osvity" [Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Promoting Volunteerism Among Education Seekers»]. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43945> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy "Pro volontersku diialnist" vid 19.04.2011 N3236-VI [Law of Ukraine "On Volunteer Activities" from 19.04.2011 № 3236-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian].
5. United Nations Volunteers (UNV). Retrieved from <https://www.unv.org/swvr/volunteers-count-their-work-deserves-be-counted> [in English].

УДК 342.127

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-124-132](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-124-132)

Гриник Ігор Миронович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, тел.: +380973848435, <https://orcid.org/0000-0001-5619-4578>

Ревть Алла Борисівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, тел.: +380969286858, <https://orcid.org/0000-0002-8006-6186>

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ СІМЕЙ З ДІТЬМИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті авторами розкрито загальні положення проблеми соціально-правового захисту, проаналізовано основні види послуг у системі соціально-правового захисту, визначено основні задачі і професійні обов'язки фахівця соціальної сфери щодо соціально-правового захисту сімей з дітьми. Охарактеризовано особливості соціально-правового захисту в Україні та за рубежом, проаналізовано законодавчі основи забезпечення соціально-правового захисту сімей з дітьми.

Окреслено практику соціально-правового захисту сімей з дітьми у зарубіжних країнах та визначено можливості його використання в Україні. Також авторами роботи визначено перспективи впровадження зарубіжного досвіду соціально-правового захисту сімей з дітьми в Україні. Адже актуальність наших наукових розвідок обумовлена як становищем дітей у час повномасштабного вторгнення, становищем різних категорій сімей з дітьми, статусом, який отримала сім'я, роллю, яку відіграє та чи інша сім'я у житті держави.

Також актуальність нашого дослідження обумовлена як становищем дітей у час повномасштабного вторгнення, становищем різних категорій сімей з дітьми, статусом, який отримала сім'я, роллю, яку відіграє та чи інша сім'я у житті держави. Бо майбутнє держави, її відбудова після війни, соціально-демографічна ситуація в державі залежать від дітей.

Соціально-правовий захист, що являється на сьогодні вимогою міжнародного співтовариства, є одним із найважливіших напрямів соціальної політики в Україні та світі. Соціально-правовий захист, на думку авторів, уже

давно перестав вважатися внутрішньою справою якоїсь певної держави, а ступінь захищеності людини є показником цивілізованості певної держави та свідчить про розвинутість суспільства.

Україна, яка обрала для себе курс на євроінтеграцію та зростання добробуту і рівня життя своїх громадян, проголосила себе демократичною правовою державою, що визнає пріоритетом особисті права людини, її свободу та гідність. Тому виникла необхідність відповідності соціальної політики нашої держави, законодавства, нормативно-правових актів та постанов міжнародним стандартам.

Ключові слова: соціально-правовий захист, сім'я, діти, соціальна політика, соціальна допомога.

Hrynyk Ihor Myronovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Correctional Education, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, tel.: +380973848435, <https://orcid.org/0000-0001-5619-4578>

Revt Alla Borysivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, tel.: +380969286858, <https://orcid.org/0000-0002-8006-6186>

SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF FAMILIES WITH CHILDREN IN THE CONTEXT OF MODERN SOCIAL POLICY IN UKRAINE

Abstract. In the article, the authors reveal the general provisions of the problem of social and legal protection, analyze the main types of services in the system of social and legal protection, define the main tasks and professional responsibilities of a social specialist in the social and legal protection of families with children. The peculiarities of social and legal protection in Ukraine and abroad are characterized, the legislative framework for ensuring social and legal protection of families with children is analyzed.

The practice of social and legal protection of families with children in foreign countries is outlined and the possibilities of its use in Ukraine are determined. The authors also identify the prospects for implementing foreign experience of social and legal protection of families with children in Ukraine. The relevance of our research is due to the situation of children during the full-scale invasion, the situation of different categories of families with children, the status that the family has received, and the role that a family plays in the life of the state.

The relevance of our study is also due to the situation of children during the full-scale invasion, the situation of different categories of families with children, the status that the family received, and the role that a family plays in the life of the state. The future of the state, its reconstruction after the war, and the socio-demographic situation in the country depend on children.

Social and legal protection, which is currently a requirement of the international community, is one of the most important areas of social policy in Ukraine and the world. Social and legal protection, according to the authors, has long ceased to be considered an internal affair of any particular state, and the degree of human protection is an indicator of the civilization of a particular state and testifies to the development of society.

Ukraine, which has chosen the course of European integration and the growth of the welfare and living standards of its citizens, has proclaimed itself a democratic state governed by the rule of law, which recognizes the priority of personal human rights, freedom and dignity. Therefore, there is a need for the social policy of our State, legislation, regulations and resolutions to be in line with international standards.

Keywords: social and legal protection, family, children, social policy, social assistance.

Постановка проблеми. Трансформацію та зміни змісту, форм та методів соціально-правового захисту громадян викликають нові політичні, соціально-економічні реалії, що зумовлені переходом до ринкових відносин. У сучасному українському суспільстві сім'я є первинним осередком соціалізації, виховання та розвитку, фундаментальним утворенням та соціальною цінністю. Сім'я є потужною системою підтримки прав кожного із її членів, яка дає відчуття комфорту та захисту, економічну, соціальну і фізичну безпеку, де великого значення набувають сімейні зв'язки та взаємодія всередині сімейних груп. Сім'я піклується про тих членів сім'ї, які досягли похилого віку, про хворих або тих, хто має інвалідність, про малолітніх, забезпечує умови для соціалізації дітей і молоді. Соціально-правовий захист сім'ї є багатосторонньою діяльністю, де важливою є диференціація за різними категоріями клієнтів та структуризація за різними міністерствами і відомствами, громадськими організаціями і установами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на події та ті динамічні процеси, що відбуваються в Україні сьогодні, на пов'язані із цим розшарування суспільства та зміною статусу деяких соціальних категорій, соціально-правовий захист сімей з дітьми набуває неабиякої актуальності та гостроти. Актуальності додає і значна кількість внутрішньо переселених сімей з дітьми, біженців, сімей, у яких зруйновано житло, дітей, що стали сиротами,

підвищення захворюваності та смертності, негативними тенденціями щодо зміни генофонду нації, значні масштаби зубожіння сімей з дітьми. Сім'ї з дітьми найчастіше опиняються у складних життєвих ситуаціях та за рівнем доходів відносяться до найменш забезпечених прошарків суспільства. Джерельну базу нашої статті становлять роботи таких вітчизняних учених: Н. Абакумової, Н. Борецької, В. Гейця, В. Гетьмана, О. Гупала, К. Дідківської, О. Длугопольського, Ю. Килимника, Е. Лібанової, І. Рудкевич, І. Сироти, А. Сіленко, А. Халецької, П. Шевчука та ін.

До вивчення певних аспектів соціального захисту тих чи інших категорій населення розвинених країн зверталися вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як М. Кашуба, Р. Корнюшина, Л. Смола, В. Чепінога, Г. Еспін, Андерсен, А. Розеншон та ін., зокрема увага в їх роботах приділялася соціальній політиці у сфері соціального захисту сімей з дітьми.

Мета статті – окреслити особливості соціально-правового захисту сімей з дітьми у сучасних українських реаліях.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи систему соціального захисту, соціальної допомоги, пільг і компенсацій сім'ям з дітьми, можемо констатувати, що їх для досягнення соціального добробуту та соціально-економічної, матеріальної стабільності не достатньо. Не зважаючи на той факт, що доходи значної частини сімей складаються із соціальних виплат та допомог, рівень життя малозабезпечених сімей та сімей, що опинилися у складних життєвих ситуаціях, якісних змін не зазнав.

Навіть у тих сім'ях, що мають частково власні доходи, достатні для проживання, а частково дотуються державою, ця допомога та пільги, визначені системою соціально-правового захисту не відіграють значної ролі у визначенні рівня життя. Це ще раз підкреслює той факт, що у сьогоdnішніх складних умовах проблема соціально-правового захисту вразливих категорій громадян в цілому, та сімей з дітьми, зокрема, набуває ще більшої актуальності та набуває принципово важливого значення.

Пропонуємо вашій увазі диференціацію видів соціально-правового захисту у залежності від матеріального стану сім'ї, житлово-побутових умов її проживання, від стану здоров'я членів сім'ї та участі у демографічній ситуації у державі. Згідно цієї диференціації стало можливим класифікувати сім'ї з дітьми:

- за рівнем матеріального становища (малозабезпечені; сім'ї, у яких дохід на кожного члена сім'ї перевищує прожитковий рівень);
- за станом здоров'я дитини (сім'ї, де є здорові діти; сім'ї з дітьми, що мають хронічні захворювання; сім'ї з дітьми з інвалідністю; сім'ї з дітьми з невиліковними захворюваннями; сім'ї з дітьми з орфаними захворюваннями);
- за кількістю дітей у сім'ї (малодітні, одnodітні, багатодітні);

- за кровним спорідненням батьків з дітьми (сім'ї, що виховують рідних дітей, сім'ї, що взяли на виховання чи під опіку або піклування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування);

- за складом осіб, які утворюють сім'ю (повні сім'ї чи неповні) [1 с. 22].

Ми вважаємо, що запропонована нами класифікація сімей з дітьми має велике значення для призначення заходів соціально-правового захисту та здійснити правове регулювання видів соціального захисту.

Реалізація заходів соціально-правового захисту на стадії реформування більшості сфер життя, формування ринкової економіки потребує якісно нового погляду. Окрім тих форм соціальної допомоги, що склалися традиційно, з'явилися такі, що зумовлені необхідністю підтримки достатнього рівня забезпеченості сім'ї з дітьми необхідними товарами та послугами: засобами гігієни, продуктами харчування, взуттям та одягом, коштами на відбудову або покупку житла, відновлення здоров'я, реабілітацію, здобуття освіти, відпочинку, спорту.

У міру відновлення нашої країни після перемоги, її відбудову, становлення ринкової економіки, зміни на ринку житла, страхової медицини та платних послуг у різних сферах, роль соціальної допомоги зростатиме та набуватиме нових ознак.

Як ми уже з'ясували, сучасній сім'ї сьогодні, як ніколи, потрібен соціально-правовий захист та соціальна допомога, при чому, на постійній основі, адресна, гарантована. Що стане запорукою її ефективності? Системна робота територіальних служб, центрів соціальних служб, що надають допомогу сім'ї з дітьми та реалізують соціальне обслуговування сім'ї, грамотна реалізація державної сімейної політики.

В Україні складна соціально-економічна ситуація, воєнні дії, криза різних соціальних інституцій впливає на різні верстви населення, на норми та цінності сучасної сім'ї, відображаючись на соціальному контексті її існування та середовищі, у якому живуть сім'ї. Значну кількість проблем, негативних явищ, зокрема, розлучень, біологічного та соціального сирітства, збільшення кількості дистантних сімей, викликають саме проблеми у сім'ях, конфлікти [2].

Становище сімей з дітьми за сучасного стану речей, можна окреслити як кризове. Через перераховані нами вище фактори, у значній мірі знизився життєвий рівень сімей, особливо помітно погіршилося матеріальне становище сімей, які і до цього були у найбільш вразливіших категоріях: малозабезпечених, багатодітних, сімей, що виховують дітей з інвалідністю, сімей, у яких через війну загинули один або обоє із батьків.

Однак, серед цих негативних факторів зубожіння є один із небагатьох позитивних, що свідчить про позитивні зміни в українській сімейній політиці, є повернення до істинних сімейних цінностей. Проголошені ООН принципи сімейної політики засвідчують, що кожна сім'я, незалежно від її типу,

індивідуальних особливостей чи соціальних умов перебування, є найвищою соціальною цінністю та найважливішим осередком суспільства, що потребує уваги, підтримки та захисту з боку держави. Усі сім'ї, без винятку, мають право розраховувати на державну підтримку, згідно якої заохочуються права та свободи як сім'ї в цілому, так і кожного її члена, зокрема.

Державна сімейна політика повинна бути спрямована на забезпечення гендерної рівності щодо розподілу сімейних обов'язків та рівних можливостей для чоловіків та жінок щодо участі у суспільному житті, достойні умови життя дитини у сім'ї. Усіма передбаченими сімейною політикою заходами передбачено утвердження добробуту, самостійності та автономності сім'ї, соціально-правовий захист та допомогу сім'ї щодо виконання нею притаманних функцій, не підміняючи їх державними структурами [3].

Для усіх цивілізованих держав сформульовані певні пріоритетні завдання сімейної політики:

- Егалітарність сім'ї та рівноправність відносин між подружжям;
- Підвищення рівня життя неповних сімей, сімей, що виховують дитину з інвалідністю, сімей із членами сім'ї, що досягли похилого віку;
- Захист сімей від бідності та нужди, від негативних явищ, пов'язаних із економічними проблемами суспільства, міграцією, екологічними проблемами, недоступністю медичних послуг, через що сім'я може втратити можливість виконувати свої функції;
- Створення сприятливих умов для ухвалення сім'ями правильних рішень щодо народжуваності та кількості народжених дітей;
- Попередження явищ алкоголізації та наркоманії, злочинності, насильства у сім'ях.

Усі ці світові завдання сімейної політики є актуальними для нашої держави та чітко окреслені у державній концепції сімейної політики, що була запропонована для впровадження у всіх регіонах для подальшої розробки конкретних мір та заходів та дати відповідь на гостре питання становища сучасної української сім'ї.

Тепер розглянемо питання проблем, які властиві українським сім'ям та визначають актуальність їх соціально-правового захисту:

- Зростання кількості малозабезпечених сімей;
- Міграційні процеси як усередині держави, так і за її межами (внутрішньо переселені особи та біженці);
- Погіршення демографічної ситуації;
- Фундаментальні зміни традиційних ролей членів сім'ї, у тому числі дітей;
- Збільшення кількості неповних сімей;
- Насильство у сім'ях, булінг щодо дітей у закладах освіти.

Щодо проблем сім'ї, викликаних економічним становищем держави, то усі вони пов'язані із різким падінням доходів сімей, масовим безробіттям, бідністю, що викликано повномасштабним вторгненням росії.

Результати дослідження фахівців засвідчують той факт, що зниження народжуваності дітей та тенденція до малодітності через несприятливі економічні, соціальні, психологічні умови може за умови затяжних бойових дій та соціально-економічної кризи перерости у нові установки, що виражаються, зокрема, в різкому зниженні цінності дитинства, зниження рівня усвідомленого батьківства, призведе до депопуляції української нації, зменшення генофонду і трудових ресурсів, а також до безпритульності, соціального сирітства, бездоглядності і занедбаності дітей [4].

Проте, не зважаючи на усі труднощі, з якими стикається сучасна українська сім'я, що виховує дитину, вона не лише вистояла в економічних знегодах і політичних бурях, але й зберегла усі фундаментальні цінності української сім'ї.

Щодо реалізації соціально-правового захисту сімей з дітьми надзвичайно важливим є комплексний підхід, системність у роботі. При плануванні заходів щодо соціально-правового захисту, то слід керуватися принципом, що усі заходи повинні розроблятися, оцінюватися і реалізовуватися з погляду забезпечення їх позитивного впливу на сім'ї.

Звичайно ж, з боку державних служб та органів не повинно бути тиску на сім'ю, нав'язування способу життя чи правил, адже сім'я є автономною та незалежною як щодо кількості народжуваних дітей, зайнятості батьків та у праві вибору заходів підтримки та захисту.

Усі типи сімей мають право на соціально-правовий захист, допомогу та підтримку, а держава приймає на себе зобов'язання щодо захисту від бідності, утисків, обмежень, що викликані вимушеною міграцією, військовими діями, кризами, природними і технологічними катастрофами. Соціально-правовий захист сім'ї з дітьми здійснюється локально, адресно, диференційовано, забезпечуючи достатній рівень життя для непрацездатних членів сім'ї: дітей, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, безробітних, малозабезпечених, а також багатодітних сімей.

На сьогодні особливої уваги з боку держави потребують сім'ї, що втратили годувальника через воєнні дії, сім'ї, де є вдови і вдівці з дітьми, а також опікунські сім'ї. Не менш важливим у ракурсі соціально-правового захисту є створення умов для самозабезпечення сімей працездатними членами на засадах нової політики доходів.

Доходи сім'ї у вигляді заробітної плати, пенсій, стипендій, субсидій чи інших виплат повинні покривати усі потреби сім'ї в ринкових умовах платності соціальних послуг (охорона здоров'я, побутового обслуговування і тому

подібне). Важливим моментом тут є партнерство держави та сім'ї, розподіл відповідальності за долю кожного члена сім'ї на основі рівноправності та співпраці.

Українська держава намагається навіть за умови воєнного стану та соціально-економічної кризи зробити максимум щодо соціально-правового захисту для сімей з дітьми. Найперше, що хочеться відзначити, це формування та функціонування національних механізмів розробки та реалізації сімейної політики шляхом залучення до цього процесу науковців, громадських організацій, суспільних інституцій, що наповнює новим змістом і практику управлінської діяльності на різних рівнях.

При міністерстві соціальної політики, при адміністраціях та органах соціального захисту по всій підконтрольній Україні території створені відділи, комісії або комітети, які займаються розробкою і реалізацією основних положень спеціальних програм сімейної політики [5].

Окрім того, в Україні у системі управлінських структур утворилася чітка ієрархія органів та служб, до переліку професійних питань яких входять питання молодіжної і дитячої політики. Всі вони взаємозв'язані з питаннями сімейної політики за багатьма напрямками своєї діяльності дублюють чи взаємодоповнюють один одного.

Реформування структури управління, вдосконалення механізмів соціально-правового захисту сімей з дітьми, фінансування основних статей сімейної політики – це складні, актуальні та важливі питання, що потребують професійного підходу, обговорення та конструктивного вирішення у найближчій перспективі.

Висновки. Рівень розвитку суспільства, його цивілізованості, авторитет держави на пряму залежить від того, яким є благополуччя та добробут сім'ї та від того, яке місце у суспільстві відводиться дитинству. Нашою державою, через реалізацію соціально-правового захисту, приймаються міри щодо забезпечення сім'ям та, перш за все, дітям, соціальних гарантій.

Заходи соціально-правового захисту відіграють важливу роль у житті громадян, проте їх позитивна дія нейтралізується тими негативними подіями в Україні та швидкими темпами погіршення якості життя і дезорганізацією соціальної інфраструктури дитинства.

Література:

1. Кияниця З., Петрочко Ж. Соціальна робота із вразливими сім'ями і дітьми. В 2-х ч.; Ч. I. Сучасні орієнтири та ключові технології. К. : ОБНОВА КОМПАНІ. 2017. 256 с.
2. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, №585 (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF>
3. Яригіна Є.П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід та українська модель: монографія. Харків: Моноліт, 2016. 196 с.

4. Клименко О. Ю. Особливості інституціоналізації соціального захисту дітей у кризових ситуаціях в сучасному українському суспільстві: дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.04. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків. 2016. 416 с.

5. Ігнатенко, К. Соціальний захист дітей в діяльності державних організацій на сході України. *Social Work and Education*, 2021. Vol. 8, No. 3. pp. 329-340. DOI: 10.25128/2520-6230.21.3.2

References:

1. Kyanytsya Z., Petrochko Zh. Sotsialna robota iz vrazlyvymy simiamy i ditmy [Social work with the vulnerable families and children]. V 2-kh ch.; Ch. I. Suchasni oriientyry ta kliuchovi tekhnolohii. K. : OBNOVA KOMPANI, 2017. – 256 p. [in Ukrainian].

2. The Law of Ukraine «About local self-government in Ukraine» Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

3. Iaryhina Ye.P. Sotsialne zabezpechennia simei z ditmy: mizhnarodnyi dosvid ta ukrainska model: monohrafiia [Social security for families with children: international experience and the Ukrainian model: monograph]. Kharkiv: Monolit, 2016. 196 c. [in Ukrainian].

4. Klymenko O. Yu. Osoblyvosti instytutsionalizatsii sotsialnoho zakhystu ditei u kryzovykh sytuatsiiakh v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Peculiarities of institutionalization of social protection of children in crisis situations in modern Ukrainian society]: dys. ... d-ra sotsiol. nauk: 22.00.04. Kharkivskyi natsionalnyi universytet im. V. N. Karazina. Kharkiv. 2016. 416 p. [in Ukrainian].

5. Ihnatenko, K. Sotsialnyi zakhyst ditei v diialnosti derzhavnykh orhanizatsii na skhodi Ukrainy [Social protection of children in the activities of state organizations in eastern Ukraine]. *Social Work and Education*, 2021. Vol. 8, No. 3. pp. 329-340. DOI: 10.25128/2520-6230.21.3.2 [in Ukrainian].

УДК 378.02:372.8:371.15

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-133-144](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-133-144)

Гриценко Андрій Петрович доктор педагогічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту філології та історії, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, тел.: +38 (095) 071-07-47, <https://orcid.org/0000-0002-9107-1394>

Чумаченко Олена Анатоліївна кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, тел.: +38 (095) 9278446, <https://orcid.org/0000-0002-6889-5221>

ОРГАНІЗАЦІЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ СТУДІЙ З ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА БЕЗПЕКИ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті авторами досліджено проблему розвитку сприятливих умов організації процесу фахової підготовки педагогів для впровадження, навчальних предметів з європейської інтеграції засобами цифрових технологій для об'єднаної Європи XXI століття у закладах освіти з опорою на молодь, здатну до саморозвитку основних навичок майбутнього. **Мета** полягає в аналізі істотних цільових й змістово-технологічних аспектів організації фахової підготовки та професійного розвитку педагогів; визначення ролі цифрових технологій в оптимізації означеної підготовки у процесі викладання предметів європейської інтеграції та безпеки. За таких умов професійна компетентність педагогів виступає динамічною здатністю особистості, що, зазвичай, може залежати і від низки проблем, як адаптація до розгортання євроінтеграційних процесів та підготовка висококваліфікованих педагогів, здатних до ефективно впроваджувати цифрові технології до освітнього процесу. Означену проблему може вирішити компетентісно орієнтована фахова підготовка педагогів, що ґрунтується на поєднанні інноваційного й практичного компонентів та розвитку інформаційного освітнього середовища. Вона також передбачає формування професійної компетентності педагогів. **Отже**, означена проблема передбачає зміну діяльності учасників освітнього процесу зі старих навчально-виховних парадигм на результативне застосування сучасних педагогічних та цифрових технологій в євроінтеграційних умовах та завдяки активізації професійної діяльності педагогів з розвитку педагогічної майстерності з

відповідною готовністю до виконання обов'язків сучасного педагога на високому рівні.

Ключові слова: професійна підготовка, цифрові технології, освітнє середовище, фахова підготовка, європейська інтеграція, безпека, професійний розвиток, навички майбутнього, робота в команді, професійна компетентність, цифровізація.

Hrytsenko Andrii Petrovych Doctor of Pedagogical Sciences, associate professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Philology and History, Associate Professor of the Department of History, Law and Teaching Methods, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, tel.: +38 (095) 071-07-47, <https://orcid.org/0000-0002-9107-1394>

Chumachenko Olena Anatoliivna Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of History, Law and Teaching Methods, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, tel.: +38 (095) 9278446, <https://orcid.org/0000-0002-6889-5221>

ORGANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS FOR IMPLEMENTING STUDIES ON EUROPEAN INTEGRATION AND SECURITY USING DIGITAL TECHNOLOGIES

Abstract. In the article, the authors investigated the problem of developing favorable conditions for organizing the process of professional training of teachers for the implementation of educational subjects on European integration using digital technologies for a united Europe of the 21st century in educational institutions with support from youth capable of self-development of basic skills of the future. The goal is to analyze the essential target and content-technological aspects of organizing professional training and professional development of teachers; determine the role of digital technologies in optimizing the specified training in the process of teaching subjects on European integration and security. Under such conditions, the professional competence of teachers acts as a dynamic ability of the individual, which, as a rule, can also depend on a number of problems, such as adaptation to the deployment of European integration processes and the preparation of highly qualified teachers capable of effectively introducing digital technologies into the educational process. The specified problem can be solved by competency-oriented professional training of teachers, which is based on a combination of innovative and practical components and the development of the information educational environment. It also involves the formation of professional competence of teachers. Therefore, the identified problem involves changing the activities of participants in

the educational process from old educational paradigms to the effective application of modern pedagogical and digital technologies in European integration conditions and through the activation of the professional activities of teachers in the development of pedagogical skills with the appropriate readiness to fulfill the duties of a modern teacher at a high level.

Keywords: professional training, digital technologies, educational environment, professional training, European integration, security, professional development, skills of the future, teamwork, professional competence, digitalization.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими, чи практичними, завданнями. Для створення сприятливих умов організації процесу фахової підготовки педагогів для впровадження, наприклад, студій з європейської інтеграції та безпеки засобами цифрових технологій для об'єднаної Європи ХХІ століття у закладах освіти важливу роль відіграє визначення мети та головних бенефіціарів цього процесу, тобто, молоді, здатної до розвитку основних навичок майбутнього. До того ж середовище розвитку сучасних педагогів, як і суто їх фахова підготовка визначається сукупністю природних і штучних умов, у яких відбувається професійний розвиток педагога, як важливого провідника цих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Означений нами аспект розвитку професійної компетентності та фахової підготовки досліджувався вченими А. Булкою [3], А. Гриценком [7; 15]; Н. Дем'яненко [9, 10], П. Лузаном [16; 17], О. Пометун [21; 22], О. Савченко [24] тощо. Не менш важливим є аспект дослідження проблеми введення цифрових та мультимедійних технологій до освітнього процесу із розвитком у педагогів інформаційної культури, який досліджували ряд учених: В. Биков, О. Буров [2], А. Гриценко [4-6; 30], Р. Гуревич [8], М. Кадемія, С. Кізім, С. Люльчак [11], В. Курок [14; 26], Н. Ткаченко [25; 31] та ін.

Мета статті (постановка завдання). Стаття зосереджена на проблемі вироблення умов створення сприятливих умов організації процесу фахової підготовки педагогів засобами цифрових технологій в умовах євроінтеграційних процесів України. Саме тому метою статті є: огляд і аналіз істотних цільових й змістово-технологічних аспектів організації фахової підготовки та професійного розвитку педагогів; визначення ролі цифрових технологій в оптимізації означеної підготовки у процесі викладання предметів європейської інтеграції та безпеки; дослідження й визначення одного з основних умов створення сприятливого освітнього середовища, як поєднання традиційних форм фахової підготовки у закладах освіти з інноваційними з орієнтацією на професійний розвиток.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фахова підготовка педагогів, зазвичай, передбачає поєднання традиційних та інноваційних методів навчання, які ґрунтуються не на пасивній позиції сучасних педагогів, а на вмотивованому бажанні до власної самореалізації. До того ж це стає надто важливо в умовах неухильного розвитку інформаційного суспільства та наближення нашої держави до Європейського співтовариства. Разом з іншими сучасними дослідниками, ми вважаємо, що педагогічно-інноваційна технологія є важливим процесом організації освітньої діяльності у закладах освіти. До того ж, у його основі лежить, перш за все, розвиток інтелекту та творчих здібностей сучасних педагогів. До того ж, організація процесу фахової підготовки має пронизувати професіоналізація актуальних навчальних дисциплін, які викладають нині педагоги в закладах освіти [18, с. 110]. Чи не найбільш важливою їх тематикою стає викладання студій з європейської інтеграції та, наприклад, безпекових аспектів. Адже, будучи прогресивними за своєю суттю, інноваційні освітні технології в умовах цифровізації формують інформаційно-освітнє середовище професійної підготовки фахівців, що володіють комплексом професійних та соціальних компетентностей з адекватним інноваційним мисленням [27, с. 262].

Серед ключових структурних компонентів нового освітнього середовища, заснованого, як правило, на принципах організації відкритого навчання, важливою є, на наш погляд, контекстно-професійна модель. До неї входять такі складники, як: практично спрямована мета освітнього процесу; прагматичні та актуальні ціннісні основи, вироблені на основі зв'язку зі роботодавцями; ряд принципів: самостійність у навчанні; формування змісту навчання; цілісне включення сучасних педагогів до навчально-пізнавальної діяльності [9, с. 23; 10, с. 34–35]. Відтак, в умовах компетентнісного підходу процес уведення до освітнього процесу фахових дисциплін переорієнтовується на результат навчання, що задовольняє потреби європейського суспільства у висококваліфікованих педагогах-практиках, здатних до виконання своїх професійних завдань.

Таким чином, сучасні педагоги мають не лише володіти вміннями виконувати операції, а й достатнім рівнем сформованості цілої низки компетентностей, одна з найважливіших серед яких – професійна, що підтверджується законодавчими принципами. Вслід за вітчизняною вченою О. Савченко [19, с. 17], ми звертаємо увагу, що в процесі фахової підготовки педагогів в умовах компетентнісної освіти важливими стають практичні результати, зокрема, й засобами цифрових технологій. До того ж, сучасні педагоги, маючи здатність до аналізу здобутих відомостей та узагальнюючи їх, формує в себе відповідну професійну компетентність. У ході впровадження її до процесу власної професійної діяльності такий фахівець якісно виконує

свої професійні обов'язки [28]. Відповідно, ми вважаємо, що професійна компетентність педагогів виступає потенційною здатністю успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність. Таким чином, трискладникова структура компетентностей у процесі означеної підготовки містить загальні або ключові чи базові, загальногалузеві та, найголовніше, професійно-спеціалізовані, тобто, ключові, компетентності [7, с. 18]. При цьому саме *key competencies* як найвагоміші та найінтегрованіші, на думку ряду зарубіжних науковців, сприяють досягненню успіхів у житті, підвищенню якості суспільних інститутів; відповідають багатоманітним сферам життя [29].

Крім того, на думку представників Римського клубу, фахова підготовка, зорієнтована переважно на репродуктивне знання, зводиться до набуття знань, умінь, навичок шляхом поступового накопичення матеріалу, шаблонного його застосування в різних видах діяльності. У нинішніх умовах це суперечить потребам гуманізації, «олюднення» знання [23, с. 13].

Звертаємо увагу на визначенні обидвох понять – «фахова підготовка» та «професійна підготовка». Загальноприйнятою є думка, що фахова підготовка відображає особливості профілю, а предметна – загальні принципи, властиві діяльності педагога в ході його професійної підготовки та практичної діяльності. Отже, сучасні фахівці мають володіти не лише методами та засобами, а, перш за все, цінностями, ідеалами, цілісною професійною культурою. До того ж, фахова підготовка є цілеспрямованою, багатоступеневою системою способів дій педагогів, що досконало володіють інструментарієм, засобами і продуктивними технологіями та системою вмінь вирішувати завдання своєї діяльності. Ми вважаємо, що означена вище підготовка педагогів, особливо в умовах євроінтеграції та цифровізації, помітно відрізняється від фахової підготовки фахівців інших професій, яка має носити, передові інноваційні принципи, як зразок для подібної підготовки людей з іншими професій. Тобто, фахова підготовка детермінує професійно-педагогічну спрямованість усього освітнього процесу в педагогічних університетах.

Важливу роль, перш за все, в умовах євроінтеграції нашої країни, для розвитку сучасної освіти відіграють саме національні цінності як пріоритетні, якщо вони спираються на аксіологічний контекст із підпорядкуванням логіці ціннісної сфери особистості та, найголовніше, характеризують життєву позицію педагога й реалізуються в дії [1, с. 146–147].

Завдяки цьому педагоги отримують фундаментальні знання в галузі педагогіки під час вивчення нормативних, обов'язкових педагогічних дисциплін про закономірності, принципів та методи організації освітнього процесу тощо. Завдяки профільним дисциплінам уносяться елементи творчості та відбувається підвищення ефективності освітнього процесу в рамках особливого компонента. І найвищим щаблем стає самостійна індивідуалізована

діяльність педагогів у ході реалізації власних інтересів завдяки диференціації та індивідуалізації освітнього процесу [7, с. 26–27].

Від так, для визначення компонентів фахової підготовки педагогів варто добирати ряд критеріїв з обов'язковим аналізом педагогічної діяльності. Наприклад, із визначенням, рівня готовності таких педагогів до освітньої діяльності в умовах цифровізації. До того ж, найважливіший з-поміж них, ми називаємо рівень їх внутрішньої готовності до освітньої діяльності. У такому випадку інші компоненти стають комплексними. За умови розвитку фахової мотивації педагогів виникають «потужні, але адекватні мотиви професійних досягнень і професійної самореалізації» [20, с. 71].

Звертаємо увагу, що однією із найважливіших ролей у процесі фахової підготовки педагогів стає особистісний аспект, що забезпечує формування морально-психологічної готовності до самостійної професійно-педагогічної діяльності з вибором актуальної тематики студій в умовах цифровізації та євроінтеграції. Це відбувається за наявності таких характеристик: постійного наполегливого прагнення поліпшити власну професійно-педагогічну діяльність та пошуку нових цілей із відчуттям радості від досягнутих успіхів і відсутності нездорової конкуренції.

При цьому, мета фахової підготовки завжди віддалена від самого процесу, але вона конкретизується в актуальних завданнях з можливим прогнозуванням подальшого вдосконалення освітнього процесу. Ми підтримуємо думку В. Крижка, у процесі фахової підготовки саме викладач формулює завдання для того, щоб майбутні вчителі прийняли їх і стали активними співучасниками діяльності щодо їх досягнення [13, с. 31–34].

На нашу думку, одним з основних завдань фахової підготовки педагогів виступає цілеспрямований розвиток у них методологічної культури як здатності відчувати проблематику підготовки, висувати гіпотези щодо їх вирішення, уміння приймати оптимальне рішення в умовах високої власної рефлексії. Структура будь-якої предметної діяльності (мета, предмет, засоби, продукт тощо) і становить перший тип методологічних знань. За таких умов посилюється її дієвість через те, що мета визначає засоби й операції здійснення такої діяльності. Для пояснення такого феномену варто уявити, наприклад, структуру математичних моделей, взаємозв'язок яких визначається невідомими мікроелементами [7, с. 28].

Посилює ефективність означеного процесу дотримання принципів особистісно орієнтованого навчання із урахуванням ряду типологічних та індивідуальних особливостей учасників освітнього процесу з утвердженням суб'єкт-суб'єктних відносин [8, с. 627].

Виходячи з вищесказаного, провідними ідеями процесу організації фахової підготовки педагогів для впровадження студій з європейської інтеграції

та безпеки засобами цифрових технологій ми окреслюємо, наприклад, визнання унікальності й цінності особистості педагогів як суб'єктів освітнього процесу, узгоджене з потребами сучасного суспільства; ідеї формування у них професійної компетентності в процесі фахової підготовки із забезпеченням безперервного процесу вдосконалення, самовдосконалення і саморозвитку. Це відбувається за принципами компетентнісно орієнтованого навчання зі спрямуванням основного вектора на вдосконалення всіх його складників як системи – цілей фахової підготовки сучасних педагогів, здатних до запровадження інноваційних технологій, перш за все, цифрових, а також ефективних методів, форм засобів навчання, контролю компетентнісних досягнень здобувачів освіти в умовах євроінтеграції.

За таких умов професійна компетентність педагогів виступає динамічною здатністю особистості, що, зазвичай, може залежати і від низки проблем,. На наш погляд чи не найпроблемніша серед них - відсутність науково обґрунтованих напрацювань щодо аспектів організації фахової підготовки педагогів для впровадження студій з європейської інтеграції та безпеки засобами цифрових технологій, а також, нездатність більшості сучасних педагогів до безперервного самовдосконалення у процесі фахової підготовки та професійної діяльності. До того ж, сучасне українське суспільство в умовах розгортання євроінтеграційних процесів потребує висококваліфікованих та конкурентоздатних педагогів, здатних до ефективно упроваджувати цифрові технології до освітнього процесу. Означену проблему може вирішити, на наш погляд, компетентнісно орієнтована фахова підготовка педагогів, що ґрунтується на поєднанні інноваційного й практичного компонентів. Завдяки цьому відбувається модернізація і самого процесу фахової підготовки таких педагогів та їх професійної діяльності в процесі викладання студій з європейської інтеграції та безпеки засобами цифрових технологій. Це може бути досягнене шляхом створення інформаційно освітнього середовища закладів освіти та упровадження до освітнього процесу новітніх досягнень педагогіки та цифрових технологій. Відтак, у результаті поступового впровадження названих нами вище принципів відбувається неухильне оновлення освітнього процесу на компетентнісній основі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже виходячи із актуальних наразі новітніх завдань, що постають перед педагогами закладів освіти, варто виокремити здатність до подальшого навчання протягом усього життя, з високим рівнем автономності та конкурентоздатності в умовах реалізації ідей компетентнісного підходу. Означена проблема передбачає насамперед зміну діяльності учасників освітнього процесу зі старих навчально-виховних парадигм на результативне застосування сучасних педагогічних та цифрових технологій в євроінтегра-

ційних умовах та у відповідності до цілей навчання через розроблення та вдосконалення освітніх стандартів, проєктування освітніх програм та навчальних планів, сучасних модульних навчальних програм, направлених на реалізацію названих освітніх результатів, діагностики результатів компетентнісного навчання здобувачів освіти тощо. З огляду на вищевказане варто активізувати у системі професійної діяльності педагогів розвиток їх педагогічної майстерності з відповідною готовністю до виконання обов'язків сучасного педагога на високому рівні.

Література:

1. Алексєєнко Т. Ф., Аніщенко В. М., Балл Г. О. Біла книга національної освіти України / заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2010. 340 с.
2. Биков В.Ю., Буров О.Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців, методологія, теорія, досвід, проблеми : Збірник наукових праць. Вінниця : ТОВ «Друк плюс», 2020. Вип. 55. С.11-22.
3. Булда А. А., Субіна О. О. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх магістрів як важлива складова їх професійного становлення. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 2. С. 68–72.
4. Гриценко А. П. Можливості використання ІТ-технологій у ході впровадження модельних навчальних програм громадянської та історичної освітніх галузей базової середньої освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер. : Педагогічні науки. 2022. Вип. 1 (48). С. 108-117. URL: <https://drive.google.com/file/d/1xqridTC6jjLHmtGFLdSl3nvasJLl6QC/view> (дата звернення: 29.01.2025).
5. Гриценко А.П., Ухналь О.М. Педагогічні умови формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів історії у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи* : зб. наук. праць. 2022. Вип. 85. С. 74-79. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.15> (дата звернення: 29.01.2025).
6. Гриценко А. Психолого-педагогічні аспекти використання мультимедійних технологій у процесі навчання історії студентів закладів вищої педагогічної освіти. *Наукові записки БДПУ*. Серія: Педагогічні науки. Вип.1. Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 241-247. URI: <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/27.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).
7. Гриценко А. П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки: монографія. Суми: ФОП: Цьома С. П., 2021. 358 с.
8. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Опушко Н. Р., Ільніцька Т. С., Плахотнюк Г. М. Роль цифрових технологій навчання в епоху цивілізаційних змін. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. Вип. 62, С. 28-38. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-62-28-38> (дата звернення: 29.01.2025).
9. Дем'яненко Н. М. Інноваційні трансформації освітнього простору педагогічного університету. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка*. 2015. № 130. Розділ 1: Актуальні проблеми вищої педагогічної освіти. С. 20–25. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1352 (дата звернення: 03.01.2025).
10. Дем'яненко Н. Підготовка педагогічних кадрів: пошук інноваційної моделі. *Рідна школа*. 2012. № 4–5. С. 32–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_4-5_7 (дата звернення: 23.01.2025)

11. Кадемія М., Кізім С., Люльчак С., Савчук І. Реалізація змішаного навчання засобами цифрового освітнього середовища. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. Вип. С. 249-256. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5085> (дата звернення: 29.01.2025).
12. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
13. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми управління освітою: навч. посіб. Київ: Освіта України, 2005. 440 с.
14. Курок В. П., Шевель Б.О., Медвідь С. С. Мотиваційно-ціннісна орієнтація на використання історичного досвіду в процесі підготовки майбутніх інженерів-педагогів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 1. С. 292-298. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_1_39 (дата звернення: 27.01.2025).
15. Курок О. І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> (дата звернення: 29.01.2025).
16. Лузан П. Г. Реалізація компетентнісного підходу в професійній освіті: технологічний аспект. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Серія: Професійна педагогіка*. 2012. № 4. С. 5–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2012_4_3 (дата звернення: 17.01.2025).
17. Лузан П. Г. Суть і дефініція поняття «Педагогічна технологія». *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Серія: Професійна педагогіка*. 2013. № 6. С. 12–18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2013_6_4 (дата звернення: 23.01.2025).
18. Луценко Г. Психолого-педагогічні умови організації підготовки фахівців фізико-математичного профілю (в умовах фундаменталізації професійної освіти). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 27. С. 109–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_27_35 (дата звернення: 03.01.2025).
19. Овчарук О. В. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
20. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму: монографія. Київ: Алерта, 2008. 336 с.
21. Пометун О. Компетентнісний підхід - найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65-69.
22. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
23. Предборська І., Вишинська Г., Гайденок В. Філософські абрисы сучасної освіти: монографія / за заг. ред. І. Предборської. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 226 с.
24. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: дайджест 1* / укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк: Каштан, 2011. С. 15–22.
25. Ткаченко Н.М., Гриценко А.П. Дуальна освіта як дієвий інструмент формування професійної компетентності майбутніх фахівців транспортної галузі. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»*. 2023. № 10 (24). С. 330-339. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/6020> (дата звернення: 28.01.2025).
26. Ткаченко Н. М., Курок В. П., Гриценко А. П. Формування інформаційної культури майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки як вимога інформаційного суспільства: аналіз проблеми. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка»)*. 2024. № 8 (42). С. 599-612. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8\(42\)-599-612](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8(42)-599-612) (дата звернення: 29.01.2025).

27. Яшанов С. М., Яшанов М. С. Реалізація компетентнісного підходу в інженерно-педагогічній освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Київ, 2018. Вип. СXXXI (141). С. 258–266.

28. Murray P. Designing For Business Benefits From Knowledge Management. *Knowledge Horizons: The Present and The Promise of The Knowledge Management*. Heinemann, 2000. P. 23–32.

29. Ruchen Dominique S. *Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society*. Hogrefe & Huber Publishers, Germany, 2003. 206 p.

30. Sipii V., Deshchenko O., Honcharova N., Hrytsenko A., Hrytsiuk O. Analysis of the prospects for the development of soft skills in future education: trends and risks. *Conhecimento & Diversidade, Niterói*. 2024. v. 16, n. 44. Pp. 107-128. URI: https://revistas.unilasalle.edu.br/index.php/conhecimento_diversidade/article/view/12035 (дата звернення: 07.01.2025).

31. Tkachenko N., Kovalchuk V., Yuan W. (2023). 21st century teacher's transversal competencies: theoretical analysis. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference*. Volume I, May 26th, 2023. 395-405. URI: <https://doi.org/10.17770/sie2023vol1.7169> (дата звернення: 07.01.2025).

References:

1. Aleksieienko, T. F., Anishchenko, V. M., & Ball, H. O. (2010). *Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy* [White Paper on National Education of Ukraine]. Kyiv, 2010. [in Ukrainian].

2. Bykov, V. Iu., & Burov, O. Iu. (2020). Tsyfrove navchalne seredovyshche: novi tekhnolohii ta vymohy do zdobuvachiv znan [Digital learning environment: new technologies and requirements for knowledge seekers]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv, metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy* 55, 11-22. [in Ukrainian].

3. Bulda, A. A., & Subina, O. O. (2019). Psykholoho-pedahohichna pidhotovka maibutnikh mahistriv yak vazhlyva skladova yikh profesiinoho stanovlennia [Psychological and pedagogical training of future masters as an important component of their professional development]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*, 2, 68–72. [in Ukrainian].

4. Hrytsenko, A. P. (2022). Mozhlyvosti vykorystannia IT-tekhnolohii u khodi vprovadzhennia modelnykh navchalnykh prohram hromadianskoi ta istorychnoi osvity [Possibilities of using IT technologies in the implementation of model curricula for civics and history educational branches of basic secondary education]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*, 1 (48), 108-117. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1xqridTC6jjLHmtGFLdSl3nvasJJLt6QC/view> [in Ukrainian].

5. Hrytsenko, A. P., & Ukhmal, O. M. (2022). Pedahohichni umovy formuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv istorii u protsesi profesiinoi pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of information and communication competence of future history teachers in the process of professional training]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*, 85, 74-79. Retrieved from <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.15> [in Ukrainian].

6. Hrytsenko, A. (2020). Psykholoho-pedahohichni aspekty vykorystannia multymediinykh tekhnolohii u protsesi navchannia istorii studentiv zakladiv vyshchoi pedahohichnoi osvity [Psychological and pedagogical aspects of using multimedia technologies in the process of teaching history to students of higher pedagogical education institutions]. *Naukovi zapysky BDP*, 1, 241-247. Retrieved from <https://pedagogy.bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/27.pdf>. [in Ukrainian].

7. Hrytsenko, A. P. (2021). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv istorii u protsesi fakhovoi pidhotovky* [Formation of professional competence of future history teachers in the process of professional training]. Sumy: FOP: Tsoma S. P. [in Ukrainian].

8. Hurevych, R. S., Kademiia, M. Yu., Opushko, N. R., Ilnitska, T. S., & Plakhotniuk, H. M. (2021). Rol tsyfrovyykh tekhnolohii navchannia v epokhu tsyvilizatsiinykh zmin [The role of digital learning technologies in the era of civilizational change]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 62, 28-38. Retrieved from <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-62-28-38> [in Ukrainian].
9. Demianenko, N. M. (2015). Innovatsiini transformatsii osvithnoho prostoru pedahohichnoho universytetu [Innovative transformations of the educational space of the pedagogical university]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskiy kolehium" imeni T. H. Shevchenka*, 130 (1), 20–25. Retrieved from http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1352 [in Ukrainian].
10. Demianenko, N. (2012). Pidhotovka pedahohichnykh kadriv: poshuk innovatsiinoi modeli [Teacher training: searching for an innovative model]. *Ridna shkola*, 4–5, 32–38. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_4-5_7 [in Ukrainian].
11. Kademiia, M., Kizim, S., Liulchak, S., & Savchuk, I. (2021). Realizatsiia zmishanoho navchannia zasobamy tsyfrovoho osvithnoho seredovyscha [Implementing blended learning through digital educational environments]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 62, 249-256. Retrieved from <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5085>. [in Ukrainian].
12. Kremin, V. H. (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
13. Kryzhko, V. V. (2005). *Antolohiia aksiolohichnoi paradyhmy upravlinnia osvitoiu* [Anthology of the axiological paradigm of educational management]. Kyiv: Osvita Ukrainy. [in Ukrainian].
14. Kurok, V. P., Shevel, B.O., & Medvid, S. S. (2015). Motyvatsiino-tsinnisna oriientatsiia na vykorystannia istorychnoho dosvidu v protsesi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv [Motivational and value orientation towards the use of historical experience in the process of training future engineer-teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 1, 292-298. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_1_39. [in Ukrainian].
15. Kurok, O. I., & Hrytsenko, A. P. (2022). Orhanizatsiia fakhovoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv u Hlukhivskomu uchytelskomu instytuti u 1870-kh rokakh [Organization of professional training of future teachers at the Glukhiv Teachers' Institute in the 1870s]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*, 50 (1), 12-24. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkpLdo/view> [in Ukrainian].
16. Luzan, P. H. (2012). Realizatsiia kompetentnisnoho pidkhodu v profesiinii osviti: tekhnolohichniy aspekt [Implementation of the competency-based approach in vocational education: technological aspect]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy*, 4, 5–11. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2012_4_3 [in Ukrainian].
17. Luzan, P. H. (2013). Sut i definitsiia poniattia «Pedahohichna tekhnolohiia» [The essence and definition of the concept of "Pedagogical technology"]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy*, 6, 12–18. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvipto_2013_6_4. [in Ukrainian].
18. Lutsenko, H. (2013). Psykholoho-pedahohichni umovy orhanizatsii pidhotovky fakhivtsiv fizyko-matematychnoho profilu (v umovakh fundamentalizatsii profesiinoi osvity) [Psychological and pedagogical conditions for organizing the training of specialists in physics and mathematics (in the context of fundamentalization of vocational education)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 27, 109–112. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_27_35. [in Ukrainian].

19. Ovcharuk, O. V. (2014). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektivy* [Competency-based approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
20. Pohribna, V. L. (2008). *Sotsiologhiia profesionalizmu* [Sociology of professionalism]. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].
21. Pometun, O. (2005). Kompetentnisnyi pidkhid - naivazhlyvishyi oriientyr rozvytku suchasnoi osvity [Competency-based approach is the most important guideline for the development of modern education]. *Ridna shkola*, 1, 65-69. [in Ukrainian].
22. Pometun, O. I. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni ukraïnskii osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektivy* [Competency-based approach in modern Ukrainian education: world experience and Ukrainian prospects]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
23. Predborska, I., Vyshynska, H., & Haidenko, V. (2006). *Filosofski abrysy suchasnoi osvity* [Philosophical outlines of modern education]. Sumy: VTD «Universytetska knyha». [in Ukrainian].
24. Savchenko, O. Ya. (2011). Kompetentnisnyi pidkhid yak chynnyk yakosti profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia [Competency-based approach as a factor in the quality of professional training of future teachers]. *Formuvannia kliuchovykh i predmetnykh kompetentnostei molodshykh shkolariv u navchalnomu protsesi: teoretychni aspekty*. (Vols. 1), (pp. 15-22). Donetsk: Kashtan. [in Ukrainian].
25. Tkachenko, N.M., & Hrytsenko, A.P. (2023). Dualna osvita yak diievyi instrument formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv transportnoi haluzi [Dual education as an effective tool for forming professional competence of future transport industry specialists]. *Nauka i tekhnika sohodni. Seriia «Pedahohika», Seriia «Pravo», Seriia «Ekonomika», Seriia «Fyzyko-matematychni nauky», Seriia «Tekhnika», 10*, 330-339. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/6020> [in Ukrainian].
26. Tkachenko, N. M., Kurok, V. P., & Hrytsenko, A. P. (2024). Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiinoi pidhotovky yak vymoha informatsiinoho suspilstva: analiz problemy [Formation of information culture of future specialists in the process of professional training as a requirement of the information society: analysis of the problem]. *Perspektivy ta innovatsii nauky (Seriia «Pedahohika»), 8*, 599-612. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8\(42\)-599-612](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-8(42)-599-612). [in Ukrainian].
27. Yashanov, S. M., & Yashanov, M. S. (2018). Realizatsiia kompetentnisnoho pidkhodu v inzhenerno-pedahohichnii osviti [Implementation of a competency-based approach in engineering and pedagogical education]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky, SXKhKhKhI (141)*, 258-266. [in Ukrainian].
28. Murray, P. (2000). Designing For Business Benefits From Knowledge Management. *Knowledge Horizons. Heinemann*, 1, 23-32.
29. Ruchen Dominique S. Key (2003). *Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society*. Hogrefe & Huber Publishers, Germany.
30. Sipii, V., Deshchenko, O., Honcharova, N., Hrytsenko, A., & Hrytsiuk, O. (2024). Analysis of the prospects for the development of soft skills in future education: trends and risks. *Conhecimento & Diversidade, Niterói*, 16 (44), 107-128. Retrieved from https://revistas.unilasalle.edu.br/index.php/conhecimento_diversidade/article/view/12035 (
31. Tkachenko, N., Kovalchuk, V., Yuan, W. (2023). 21st century teacher's transversal competencies: theoretical analysis. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference. I*, 395-405. Retrieved from <https://doi.org/10.17770/sie2023vol1.7169>

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 37.018.43

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-145-158](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-145-158)

Євтушенко Євген Григорович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, <https://orcid.org/0000-0003-1036-4652>

ВИКОРИСТАННЯ ФІТНЕС-ДОДАТКІВ З МЕТОЮ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто особливості фізичної активності студентів під час дистанційного навчання через самостійні заняття силовим фітнесом із застосуванням сучасних цифрових технологій, зокрема фітнес-додатків. Такий формат тренувань набуває популярності серед молоді та забезпечує можливість займатися в різних місцях і умовах. Акцентується увага на широкому діапазоні напрямлень фізичної активності, що можна використовувати під час самостійних занять за допомогою фітнес-додатків (сила, силова витривалість, гнучкість, кардіо навантаження, йога, пілатес, функціональні тренування, тренування високої інтенсивності, розтяжка, медитація та релаксація тощо). Наголошено на можливості застосування цифрового помічника з метою контролю харчування, де функціонал розраховує добову норму калорій, визначає ідеальне співвідношення макронутрієнтів (білки, жири, вуглеводи) та мікронутрієнтів (вітаміни, мінерали), пропонуються рецепти, відповідні спортивним харчовим вподобанням студента. У статті здійснено огляд популярних фітнес-додатків, які мають мільйонні завантаження, високі рейтинги і велику кількість позитивних відгуків від користувачів. Проаналізовано схожість і відмінність у функціоналі, зроблено порівняльну характеристику переваг та особливостей цього програмного забезпечення. Особливу увагу приділено основним компонентам з яких складається більшість фітнес-додатків. Планувальники тренувань забезпечуюють зручність та гнучкість налаштувань для досягнення поставлених цілей, дозволяють створювати власні програми тренувань, вибирати вправи, користуватися готовими вбудованими в додаток планами та редагувати їх. Великі каталоги вправ містять докладний опис, рекомендації з техніки виконання, відеосупровід, поради щодо уникнення помилок і допомагають студентам створювати заняття під їхні цілі та наявне обладнання. В каталогах вправи структуровані за категоріями і орієнтовані на різні рівні підготовленості, що надає полегшені варіанти занять для новачків та складні

для досвідчених користувачів з урахуванням різних умов тренування (вдома, у тренажерному залі, на вулиці, із мінімальним обладнанням або без нього). Трекери тренувань забезпечують запис виконаних вправ, фіксують досягнення, відстежують прогрес за допомогою графіків та таблиць, а також нагадують про майбутні тренування за допомогою зручного календаря. Прогрес та аналітика інформує про динаміку тренувань, що дозволяє оцінювати ефективність програм, корегувати їх та порівнювати поточні результати з минулими для прогнозування майбутніх досягнень. Персоналізація тренувань здійснюється в залежності від цілей та побажань користувача, рівня підготовленості, вибору обладнання. Процес синхронізації у фітнес-додатках включає інтеграцію з розумними пристроями (смарт-годинники та фітнес-браслети), фітнес-платформами, автоматичне оновлення даних, двосторонню синхронізацію, зворотний зв'язок у реальному часі та облік даних для аналізу. Популярні фітнес-додатки створюють інтернет-спільноти, де користувачі можуть ділитися досвідом, мотивувати один одного та досягати кращих результатів завдяки соціальним функціям та підтримці. Таким чином, фітнес-додатки сприяють підтримці належного рівня фізичної активності студентів, допомагаючи їм організовувати самостійні тренування та досягати поставлених цілей за умов дистанційного навчання. Ці цифрові помічники поєднують зручність, доступність і мотивацію, стимулюючи до ведення здорового способу життя.

Ключові слова: фітнес-додаток, фізична активність, планування, каталог вправ, трекер тренувань, прогрес, аналітика, персоналізація, спільнота.

Yevtushenko Yevhen Hryhorovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Physical Education, Sumy National Agrarian University, Sumy, <https://orcid.org/0000-0003-1036-4652>

THE USE OF FITNESS APPS TO ENGAGE STUDENTS IN PHYSICAL ACTIVITY DURING DISTANCE LEARNING

Abstract. The article examines the types of physical activity undertaken by students during distance learning through independent fitness activities using modern digital technologies in the form of fitness applications. This approach is particularly popular among young people, enabling training in various locations and conditions. Attention is drawn to the wide range of physical activity types available for independent training with the help of fitness applications (strength, muscular endurance, flexibility, cardio workouts, yoga, Pilates, functional training, high-intensity interval training, stretching, meditation and relaxation, etc.). The importance of using digital assistants for nutritional monitoring is emphasized.

These tools calculate daily caloric needs, determine the ideal balance of macronutrients (proteins, fats, carbohydrates) and micronutrients (vitamins, minerals), and provide recipes tailored to the student's sports nutrition preferences. The article reviews popular fitness applications with high download rates, excellent ratings, and numerous positive user reviews. It analyzes similarities and differences among these applications and provides a comparative overview of their advantages and features. Particular attention is given to the core components of most fitness applications. Workout planners enhance convenience and flexibility in achieving goals by allowing users to create custom programs, choose exercises, adjust training parameters, and use pre-made plans. Large exercise catalogs include detailed descriptions, technique recommendations, video guides, and tips for avoiding mistakes, helping students tailor their workouts to their goals and available equipment. These catalogs categorize exercises based on difficulty levels, offering simplified options for beginners and more challenging ones for advanced users while considering various training conditions (at home, in the gym, outdoors, with minimal or no equipment). Training trackers record completed exercises, log achievements, track progress through charts and tables, and provide reminders about upcoming workouts with a convenient calendar. Progress tracking and analytics inform users about training dynamics, allowing them to assess program effectiveness, make adjustments, and compare current results with past ones to forecast future achievements. Personalized training is tailored to users' goals, preferences, fitness levels, and equipment choices. The synchronization process in fitness applications includes integration with smart devices (smartwatches and fitness bands), fitness platforms, automatic data updates, two-way synchronization, real-time feedback, and data tracking for analysis. Popular fitness applications also foster online communities where users share experiences, motivate one another, and achieve better results through social features and support. Thus, fitness applications contribute to maintaining an adequate level of physical activity among students, helping them organize independent workouts and achieve their goals in the context of remote learning. These digital assistants combine convenience, accessibility, and motivation, encouraging a healthy lifestyle.

Keywords: fitness app, physical activity, planning, exercise database, workout tracker, progress, analytics, personalization, community.

Постановка проблеми. Постійна технологічна еволюція та розробка нових мобільних пристроїв, таких як смартфони або планшети, пропонують більш високий рівень комфорту та практичності використання, тим самим роблячи цей тип пристроїв важливим атрибутом сучасного життя. За оцінками, в 2024 році у всьому світі було 4,88 мільярда користувачів смартфонів, з них 2,33 мільярда власники більше одного девайсу, що в сумі

дає загальну кількість 7,21 мільярда підключених розумних мобільних пристроїв у всьому світі. Зокрема, 90% часу, що приділяється смартфону, посідає використання мобільних додатків. Зростання кількості користувачів обумовлено зниженням цін на пристрої, розвитком мобільної інфраструктури та збільшенням доступності технологій навіть у країнах, що розвиваються [1].

Сучасний ритм життя, насичений навчанням, роботою, різними турботами та численними обов'язками, часто не залишає часу для піклування про власне здоров'я. А втім, фітнес і фізична активність стають все популярнішими серед студентської молоді завдяки технологічним інноваціям. Однією з таких інновацій є фітнес-додатки, які стали незамінними помічниками для мільйонів людей по всьому світу, що відіграють істотну роль у допомозі з організації самостійних тренувань та деякою мірою здатні замінити послуги тренера чи відвідування спеціалізованої спортивної зали [2]. З урахуванням проблем малорухливого способу життя важливо шукати нові способи залучення студентів до щоденної фізичної активності та спорту. Використання фітнес-додатків може сприяти зміцненню здоров'я студентів, формуванню їх здоров'язберігаючих навичок та підвищенню фізичної активності у навчальний та вільний час [3]. Фітнес-додатки пропонують програми для будь-яких напрямків фітнесу (сила, силова витривалість, гнучкість, кардіо навантаження, йога, пілатес, функціональні тренування, тренування високої інтенсивності, медитація та релаксація тощо) та надають доступ до різноманітних тренувальних програм з адаптацією під рівень підготовленості користувача. Додатки містять зображення, аудіо та відеоінструкції для допомоги правильного виконання вправ, забезпечують ефективність та результативність, мінімізуючи ризик травмування, що особливо важливо для студентів, які часто стикаються із проблемами недостатності теоретичних знань з обраного виду фізичної активності [4].

Разом з вже існуючими та популярними фітнес-додатками кожного року Google Play та App Store пропонують для завантаження нові цікаві цифрові розробки. У такому великому різноманітті запропонованих спортивно-оздоровчих додатків виникає необхідність виокремлення найпопулярніших, аналізу їх функціональності та зручності. Важливо визначити, які саме є переваги, що забезпечують найбільшу ефективність для користувачів, враховуючи їхні індивідуальні потреби та цілі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальність застосування цифрових технологій у фітнес-індустрії зростає з кожним роком, трансформуючи і роблячи її доступнішою, ефективнішою та безпечнішою. Серед публікацій на тему діджиталізації спортивно-оздоровчих напрямків фізичної активності опубліковано низку досліджень, як вітчизняних так і закордонних авторів. Мотивацію намірів використання фітнес-додатків та впровадження в

фітнес-програми функцій гейміфікації для більшого залучення населення до фізичної активності досліджували Сальвадор Ангосто, Херонімо Гарсія-Фернандес, Ірена Валантіне, Мойзес Грімальді-Пуяна, Кемерон Лістер, Джошуа Х. Вест, Бен Кеннон, Тайлер Сакс, Девід Бродегард. Дослідженням підвищення мотивації до занять, позитивного впливу застосування цифрових технологій, визначенням переваг і перспектив їх впровадження в фізичну підготовку студентської молоді займалися Н. Чухланцева, Л. Шуба, В. Шуба, А. Дяченко, І. Кульчицька, А. Антонюк, М. Галатюк. Дані стосовно новітніх інформаційних технологій фітнесу з оздоровчо-рекреаційною спрямованістю аналізували М. Латишев, Н. Петрова, Н. Гаврилова, Ю. Лень, І. Квасниця. Оптимізацію харчування у фітнесі силового спрямування з застосуванням новітніх цифрових технологій досліджували Є. Захаріна, В. Мазін, А. Шутко. Аналіз популярних онлайн-платформ та фітнес-додатків, що сприяють формуванню здорового способу життя виконали Т. Мошенська, Н. Долгополова, М. Сорочинська. Пошуком можливостей вдосконалення фізичних якостей спортсменів-початківців з використанням смарт-годинника та розробкою програмного забезпечення для тренувань займалися А. Щербаков, Т. Ліхоузова.

Метою статті є обґрунтування доцільності застосування студентами фітнес-додатків під час дистанційного навчання для підтримки фізичної активності за допомогою занять з фітнесу силового спрямування.

Виклад основного матеріалу. Вимушене дистанційне навчання, запроваджене у відповідь на безпекові загрози перебування на аудиторних заняттях офлайн, у більшості випадків позбавляє студентів користуватися спортивною матеріально-технічною базою рідного навчального закладу. В онлайн-режимі для підтримки студентами фізичного розвитку та оздоровлення найбільш зручним засобом є самостійні заняття обраним видом рухової активності. Останнім часом серед молоді набувають популярності фітнес-тренування з обтяженнями, що ефективно покращують фізичну форму, збільшують силу та силову витривалість. Разом з настановами і рекомендаціями викладача щодо самостійної роботи, студенти активно використовують допомогу цифрових технологій з можливістю самостійно тренуватися в тренажерному залі, вдома, на вуличних тренажерах, гімнастичних майданчиках, у парку або навіть у подорожі [5].

На шляху до вибору фітнес-програми для самостійних занять, потрібно враховувати деякі фактори, що вплинуть на подальший розвиток фізичних якостей студента. Перш за все необхідно визначити цілі майбутніх тренувань. Це може бути бажання схуднути, набрати м'язову масу, покращити силову витривалість чи просто підтримувати фізичний розвиток на певному рівні. Функціонал додатку має відповідати рівню підготовленості студента-атлета (початківець, середній, досвідчений) і містити програми тренувань з наявністю

планів щодо різних рівнів підготовки, демонстрації вправ з якісними відео-інструкціями та поясненнями, можливість відстеження прогресу з записом виконаних вправ, витрачених калорій та статистики [6].

Фітнес-додатки, орієнтовані на контроль харчування, стають надійними помічниками для студентів, роблячи процес контролю харчування максимально зручним. Їх функціонал містить відстеження витрати калорій, макро та мікронутрієнтів, що є особливо важливим для тих, хто прагне кращої трансформації своєї фізичної форми. Такі програми зазвичай мають великі бази даних та містять інформацію про калорійність і склад продуктів, дозволяючи користувачеві швидко знаходити потрібну інформацію з потрібного розділу дієтології. У додатках розраховується добова норма калорій, визначається ідеальне співвідношення білків, жирів та вуглеводів, а також пропонуються рецепти, що відповідають спортивним цілям атлета. Фітнес-додатки не лише допомагають планувати раціон, а й виконують важливу освітню функцію. Багато з них пропонують статті, відео та поради про здорове харчування, особливості різних дієт та вплив їжі на розвиток фізичних якостей, що дозволяє студентам поглибити свої знання та приймати більш усвідомлені рішення [7].

Попри численні переваги, фітнес-додатки мають свої обмеження. Насамперед вони не здатні повною мірою замінити досвідченого спортивного фахівця, який може скоригувати тренувальний план у реальному часі та негайно підлаштовувати програму під індивідуальні особливості. Однією з основних проблем фітнес-додатків для смарт-годинників є обмежена обробка та аналіз зібраних даних під час тренування. У більшості випадків користувачам доводиться самостійно інтерпретувати показники та аналізувати результати, що може бути складним завданням, особливо для новачків [8]. Крім того під час самостійних занять, пов'язаних з силовими тренуваннями, відсутність обладнання, доступного у професійних залах, може обмежити різноманітність та ефективність силових тренувань. Ще однією проблемою є нестача мотивації в деяких студентів, адже додаток не може змусити людину тренуватися, якщо у неї відсутня внутрішня дисципліна. Часто для них є важливим спілкування і особиста взаємодія з викладачем або групові заняття, що в такому разі ефективніше позначається на зацікавленості до особистого фізичного розвитку.

Проте, враховуючи мінімальні недоліки, фітнес-додатки є потужними інструментами для самостійних занять, які дозволяють економити час, пропонують персоналізовані програми та допомагають досягати результатів у комфортних умовах. Також важливе розуміння залежності ефективності занять від усвідомленості та дисципліни самого користувача, оскільки для тих, хто відчуває відповідальність за своє здоров'я, такі програми можуть стати чудовим помічником з побудови атлетичного та здорового тіла [9].

Загальні функції більшості фітнес-додатків мають схожість між собою і основними складовими їх є планувальники тренувань, каталоги вправ, трекери тренувань, прогрес та аналітика, персоналізація, синхронізація з пристроями, онлайн-спільноти користувачів.

Планувальники тренувань дають можливість створювати свої власні плани тренувань на основі поставлених цілей (розвиток фізичних якостей, набір м'язової маси, схуднення, підтримка форми). Студент може вибирати вправи, задавати кількість підходів, повторень, вагу обтяжувачів, планувати прогресію у міру виконання плану. Дбаючи про зручність користувачів, розробники додатків завантажують в них вже готові програми як для новачків, так і для досвідчених спортсменів. Гнучкість налаштувань дозволяє додавати або змінювати вправи, послідовність їх виконання, коригувати інтенсивність тренувань. Вбудований календар допомагає планувати заняття по днях тижня та пропонує функцію нагадувань про тренування. Збереження історії занять дає можливість користувачам переглядати минулі тренування для побудови на їх основі нових більш досконалих особистих програм. Для зручності користувачів пропонуються плани тренувань в домашніх умовах, де на відміну від спеціалізованих спортзалів вибір вправи залежить від наявності інвентарю та достатнього простору для занять. Рекомендації щодо відпочинку між тренуваннями допомагають у подальшому знайти особистий баланс між втомою та відновленням.

Фітнес-додатки пропонують великі каталоги вправ для різних груп м'язів, що містять десятки, а іноді й сотні варіантів вправ з якими йде докладний опис, рекомендації з техніки виконання, типові помилки при виконанні вправ з порадами щодо їх уникнення, зображення, анімації, відеосупровід для наочності. Зазвичай вправи структуровані за групами м'язів (грудна частина, спина, ноги, плечі, руки та зона кору), типом обладнання (гантелі, гири, штанга, тренажери, еспандери, вага власного тіла), за зонами впливу на м'язову систему - базові (багатосуглобові) та ізолюючі (односуглобові) вправи. Зорієнтовані на широкий діапазон рівнів підготовки додатки містять як прості варіанти для новачків, так і складні вправи для досвідчених користувачів. Надається інформація про те, які м'язи працюють і про переваги конкретної вправи. В багатьох додатках реалізована підтримка різних умов тренування з вибором вправ в залежності від місця занять: вдома, у тренажерному залі, на вулиці, із мінімальним обладнанням або без нього. Додаються зручні фільтри для пошуку вправ, наприклад, за групою м'язів, цілями (набір маси, схуднення, витривалість), обладнанням або рівнем підготовленості атлета. Тож, каталоги вправ у фітнес-додатках створюють надійну основу для самостійних тренувань студентів, допомагаючи легко знаходити відповідні варіанти під цілі та умови, спрощують навчання техніці,

мінімізують ризик травм та роблять процес тренування ефективнішим та різноманітнішим.

Неодмінною складовою усіх фітнес-додатків є трекери тренувань, що забезпечують запис виконаних вправ, підходів, повторень, ваги навантаження, фіксацію особистих досягнень та перегляд історії тренувань. Трекер тренувань забезпечує аналіз шляхом звітів про частоту занять, розподіл навантаження та кількість часу, проведеного в тренажерному залі. Відбувається контроль перерв між підходами та вправами завдяки таймеру, у результаті чого пропонуються рекомендації щодо покращення програми тренувань на основі зібраних даних. Для збереження даних історії занять може використовуватися внутрішня пам'ять пристрою або, краще, хмарне сховище, що надійніше для безпеки накопиченої особистої бази даних у разі пошкодження чи втрати гаджету.

Прогрес та аналітика відіграють ключову роль у досягненні спортивно-оздоровчих цілей, надаючи користувачам інформацію про динаміку тренувань, що дозволяє оцінювати ефективність програм та коригувати їх. Для візуалізації прогресу програми пропонують графіки, діаграми, таблиці з відображенням змін ключових параметрів, таких як робоча вага, кількість повторень, загальний обсяг обтяжень, частота тренувань та завдяки кольоровим індикаторам вдається швидко оцінити результати. Візуальне відображення м'язів, задіяних у тренуваннях за певний період, дозволяє рівномірно розподілити навантаження за м'язовими групами, тим самим запобігти перенапрузі, перетренуванню або дисбалансу зусиль. Аналіз показників відновлення є важливими даними в додатках, що враховують частоту тренувань та виконане навантаження. Таким чином показники прогресу та аналітики у фітнес-додатках допомагають студентам не лише відстежувати результати, а й мотивують їх на подальші успіхи. Завдяки візуалізації даних та рекомендаціям, ці інструменти роблять тренувальний процес більш осмисленим та цілеспрямованим.

Персоналізація тренувань у фітнес-додатках характеризується налаштуванням тренувань під індивідуальні цілі та рівень підготовленості з отриманням рекомендацій щодо коригування плану. Усі додатки надають можливість адаптації програми тренувань залежно від поточних результатів і прогресу та пропонують налаштування на основі прагнень користувачів: схуднення, набір м'язової маси, збільшення сили, підвищення витривалості або підтримка загальної фізичної форми на достатньому рівні. Заняття програмуються, враховуючи поточний рівень фізичного розвитку (новачок, середній, досвідчений) за допомогою підбору умов відповідного рівня складності: вправ, ваги, кількості підходів, повторень, тривалості відпочинку. Певні навантаження формуються за доступності обладнання: тренажери,

гантели, штанги, гири, еспандери, вага власного тіла, а в разі відсутності інвентарю існують пропозиції альтернативних вправ. Гнучкість у налаштуванні тренувального плану дає можливість створювати власні плани тренувань або редагувати встановлені програми, переставляти місцями вправи, змінювати кількість підходів чи днів тренувань. Додатки враховують побажання користувача можливістю виключати небажані вправи або замінювати їх на відповідні аналоги та коригувати тренувальні програми на основі аналізу результатів, наприклад, якщо певна група м'язів непропорційно відстає за фізичними якостями та об'ємами. Тож, персоналізація тренувань у фітнес-додатках спрямована на створення унікальних особистих занять. Завдяки гнучкості налаштувань, інтелектуальним алгоритмам та врахуванню індивідуальних особливостей, студенти можуть ефективно досягати своїх цілей, не відчуючи перевантаження та перетренування.

Процес синхронізації має загальні риси в додатках, а саме: інтеграція з розумними пристроями та фітнес-платформами, автоматичне оновлення даних, двосторонній зв'язок, зворотний зв'язок в реальному часі, облік даних для аналізу, офлайн-режим з подальшою синхронізацією. Більшість програм підтримують синхронізацію з популярними фітнес-пристроями, такими як смарт-годинники (Apple Watch, Samsung Galaxy Watch, Garmin та інші), фітнес-браслети (Fitbit, Xiaomi Mi Band, Huawei Band та інші), пристрої з пульсометрами чи крокомірами. Синхронізація із фітнес-платформами вбудована виробниками додатків для загального моніторингу здоров'я та інтегрується з програмами Apple Health та Google Fit. Також завдяки цьому реалізується розширений аналіз тренувань шляхом інтеграції зі Strava, MyFitnessPal та аналогічними платформами. Записані на смарт-пристроях дані тренувань автоматично оновлюються і синхронізуються з додатком, включаючи інформацію про частоту серцевих скорочень, тривалість активності, спалені калорії під час заняття. Двостороння синхронізація дозволяє вносити зміни до програми тренувань, що автоматично відображається у зв'язаних пристроях. Зворотній зв'язок у реальному часі передає дані про поточне тренування і відображає прямо на екрані смарт-годинника таймери, нагадування про підходи та інформацію про поточне навантаження. Відбувається аналіз активності, що дозволяє створювати більш повний профіль, включаючи щоденну активність (кроки, калорії), дані про сон та відновлення. Синхронізація у фітнес-додатках є простим налаштуванням, оскільки виробники пропонують зрозумілі інтерфейси зв'язку між пристроями через Bluetooth або підключені облікові записи фітнес-платформ. За відсутності інтернету запис даних не переривається, а продовжується робота в офлайн-режимі із подальшою синхронізацією пристроїв за наступного підключення. Завдяки інтеграції

з музичними додатками деякі фітнес-додатки дозволяють синхронізуватися з плейлистами у аудіоплеєрі для створення комфортної атмосфери тренувань.

Популярні фітнес-додатки зазвичай організовують свої інтернет-спільноти. Створення спільнот допомагає користувачам ділитися досвідом, мотивувати один одного та досягати кращих результатів. Персоналізовані профілі учасників спільноти відображають інформацію про досягнення, цілі, статистику. У стрічках активності користувачі бачать публікації про досягнення друзів або інших учасників спільноти та порівнюють результати в запропонованих рейтингах та таблицях лідерів. Створюються чати, групові спільноти на основі інтересів, наприклад, для силових тренувань, кардіо тренувань, новачків тощо. Додатковим фактором мотивації користувачів до активнішої діяльності є функції гейміфікації, що у фітнес-додатках включає використання ігрових та змагальних елементів, таких як челенджі, отримання балів, віртуальні нагороди. Гейміфікація (англ. gamification) – використання ігрових практик та механізмів у неігровому контексті для залучення кінцевих користувачів до розв'язання проблем з залученням природних людських інстинктів: конкуренції, домінування, статусу, самовираження, альтруїзму, розв'язання задач [10]. Гейміфікація робить тренування більш захоплюючими, підвищує зацікавленість та допомагає формувати стійкі здорові звички до регулярної фізичної активності [11]. Отже, організація онлайн-спільнот спрямована на створення підтримуючого середовища, де фітнес-ентузіасти можуть обмінюватися досвідом, змагатися та мотивувати один одного. Ці соціальні аспекти, запропоновані розробниками фітнес-додатків, перетворюють тренувальний процес на більш захоплюючу діяльність, що сприяє досягненню поставлених цілей та утриманню користувачів якомога довше на одному фітнес-додатку.

Розглянуті у таблиці 1 фітнес-додатки зорієнтовані на напрямок фітнесу силового спрямування, мають схожі завдання, але відрізняються функціоналом, інтерфейсом та дещо різними напрямками підготовки користувачів.

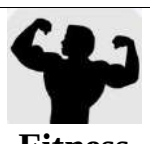
Таблиця 1.

Порівняльна характеристика популярних фітнес-додатків

Додаток	Переваги та особливості додатку
1	2
 LYFTA	Вправи сортовані за групами м'язів, зручний щотижневий огляд. Велика бібліотека вправ. Додаток виконує функцію обліку тренувань. Є соціальна мережа з власною стрічкою новин та можливістю додавати друзів, відстежувати їх результати та змагатися з ними. Зрозумілі відеоінструкції.
 Gym Day	Якісна і наочна анімація. Зручний, інтуїтивний інтерфейс. Великий вибір вправ. Створення плану тренувань для спортзалу і домашніх занять. Комфортне ведення статистики. Готові плани для новачків. Є можливість стежити за динамікою зміни обтяжень та параметрів тіла.
 Fitify	Додаток для самостійних занять в домашніх умовах. Відрізняється гнучкими індивідуальними налаштуваннями, зручним форматом вправ, голосовим супроводом, системою заохочень, наочним графіком прогресу, ненав'язливими нагадуваннями, великою базою вправ з власною вагою та з обтяжувачами.
 Hevy Gym	Зрозумілий і простий інтерфейс з гарним виглядом. Сотні вправ у супроводі високоякісного відео з інформативним показом техніки виконання. Підтримка годинників Wear OS. Налаштування автоматичних таймерів для відпочинку. Розрахунок одноповторного силового максимуму.
 Muscul Booster	Вбудовано Workout Player для аудіопорад з вправ. Доступно біля 1000 тренувань у бібліотеці. Після завершення тренування відображає інформацію про м'язи, що треба відновлювати та які тренувати наступного разу. В планах тренувань вказується кількість калорій, що буде витрачено.
 Gym Exercises & Workouts	Реалізовано офлайн режим занять для дому чи спортзалу. Відстеження історії тренувань з календарем журналу тренувань. Графіки допоможуть з'ясувати прогрес протягом тривалого періоду. Можливість редагувати, міняти місцями, додавати чи видаляти вправи під час заняття.
 GymUp	Відмінна візуалізація режиму тренувань і виконання вправ. Легке складання програми з декількома тренуваннями, коригування навантажень у процесі тренування. Нагадування про початок вправи та відпочинку. Зручна статистика, календар. Додаток не перенавантажений налаштуваннями.

Продовження табл. 1

1	2
 JEFIT	Найкраще підходить для занять у спортзалі. Дуже велика база вправ з застосуванням спортивного знаряддя. Спілкування в багатомільйонній спільноті користувачів додатку. Демонстрація правильної техніки за допомогою HD-відео-інструкцій. Інтеграція додатку з розумним годинником.
 FitProSport	Зручний, інформативний інтерфейс. Можливість додавання результатів антропометричних даних. Великий вибір і гарний опис вправ об'єднаних за групами м'язів. Статистика дозволяє контролювати динаміку прогресу. Можливість прикріплення фото чи зображення для мотивації.
 Fitbod	Використання штучного інтелекту, що підлаштовує тренування під прогрес користувача. Кожне тренування розробляється індивідуально з урахуванням рівня фізичного розвитку, мети та тренувального обладнання. Здатність працювати в офлайн режимі. Зрозумілі відеоінструкції.
 Strong	Простий та гнучкий додаток для ведення запису. Велика кількість вправ. Створення та редагування програм. Калькулятор розминки розраховує вагу підготовчих підходів. Вправи викладені у супроводі детальних пояснень. База анімованих відеоінструкцій, що постійно зростає.
 Fitness Point	Зроблено акцент на відсутності заплутаних меню та перенавантажених інформаційних екранів. Більш швидка навігація для запису даних за допомогою жестів. Вираховується рівень прогресу окремими графіками для кожної вправи. Анімація і опис робочих м'язів

Джерело: сформовано автором

Висновки. Дистанційне навчання стало частиною життя багатьох студентів, надаючи більше свободи в організації свого часу, але також створило виклики щодо підтримки достатньої фізичної активності. В умовах відсутності доступу до спортивних залів ЗВО та групових занять, фітнес-додатки стають важливим інструментом для самостійних тренувань і допомагають урізноманітнити фізичну активність у будь-який час та в будь-якому місці. Завдяки вбудованим каталогам вправ, ілюстраціям, відео-інструкціям та аудіо-поясненням студенти можуть займатися вдома без необхідності у спеціальному обладнанні. Цифрові помічники пропонують персоналізований підхід до тренувань та використовують алгоритми для адаптації навантажень до рівня підготовленості користувача, його прагнень та вподобань. Це дозво-

ляє студентам прогресувати у своєму темпі, уникаючи ризику перенапруги чи травмування. Популярні фітнес-додатки дозволяють відстежувати параметри, такі як вага обтяження, кількість повторень і витрачений час, що не лише мотивує, а й допомагає оцінювати ефективність своїх тренувань. Багато програм містять елементи гейміфікації, такі як нагороди за досягнення цілей, рейтинги або челенджі, створюючи додатковий інтерес та стимул до регулярних занять. Таким чином, використання фітнес-додатків дозволяє студентам зберігати фізичну активність на достатньому рівні, організовувати самостійні тренування та досягати своєї мети навіть в умовах дистанційного навчання. Ці віртуальні тренери стають надійним помічником, що поєднує зручність, доступність і мотивацію до підтримки здорового способу життя.

Література:

1. Angosto S., García-Fernández J., Valantine I., Grimaldi-Puyana M. The intention to use fitness and physical activity apps: a systematic review. *Sustainability*. 2020. 12. 6641.
2. Мошенська Т., Долгополова Н., Сорочинська М. Застосування онлайн-платформ та фітнес-додатків для формування здорового способу життя. *Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури та спорту*. 2023. Вип.7. С. 75-83
3. Чухланцева Н., Шуба Л., Шуба В. Мобільно орієнтовані фітнес-технології як засіб впливу на фізичну активність студентів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 75. № 1. С. 253–268.
4. Латишев М., Петрова Н., Гаврилова Н., Лень Ю., Квасниця І. Вплив сучасних технологій на фітнес індустрію. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2023. (4). С. 31–36.
5. Дяченко А., Антонюк А. Використання фітнес-додатків як засіб підвищення мотивації студентів до регулярної рухової активності. *Сучасні технології в галузі фізичного виховання, спорту, фізичної терапії та ерготерапії* : матеріали XI Міжнародної науково-методичної конференції (м. Харків, 4–5 квітня 2021 р). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2021. Вип. 11. С. 14–16.
6. Галатюк М. Розвиток спортивної культури майбутніх фахівців фізичного виховання у контексті процесів діджиталізації спорту. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. № 14 (46). С. 30–35.
7. Захаріна Є., Мазін В., Шутко А. Використання мобільного застосунку для оптимізації харчування в силовому фітнесі. *Sport Science Spectrum*. 2024. № 1. С. 74–82.
8. Щербаков А., Ліхоузова Т. Програмне забезпечення розумного годинника для самостійних занять спортом та фітнесом. *Системні технології*. 2023. 5 (148). С. 99-108
9. Чухланцева Н. Використання фітнес-додатків для смартфонів з оздоровчою метою у фізичному вихованні студентів. *Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури та спорту*. 2018. №2. С. 128-131.
10. Дяченко А., Кульчицька І., Антонюк А. Підвищення мотивації до занять руховою активністю студентів на основі використання фітнес-додатків. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2021. Вип. 11(30). С. 55–66.
11. Lister C., West J.H., Cannon B., Sax T., Brodegard D. Just a fad? Gamification in health and fitness apps. *JMIR Serious Games*. 2014. Vol. 2. iss. 2 e9.

References:

1. Angosto S., García-Fernández J., Valantine I., Grimaldi-Puyana M. (2020). The intention to use fitness and physical activity apps: a systematic review. *Sustainability*. 12. 6641. [in English].
2. Moshens'ka, T., Dolhopolova, N., Sorochnyns'ka, M. (2023). Zastosuvannya onlayn-platform ta fitnes-dodatkov dlya formuvannya zdorovoho sposobu zhyttya [The use of online platforms and fitness applications to form a healthy lifestyle]. *Naukovo-metodychni osnovy vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy v haluzi fizychnoyi kul'tury ta sportu - Scientific and methodological foundations of the use of information technologies in the field of physical culture and sports*, 7, 75–83. [in Ukrainian].
3. Chukhlantseva, N., Shuba, L., Shuba, V. (2020). Mobil'no oriyentovani fitnes-tekhnolohiyi yak zasib vplyvu na fizychnu aktyvnist' studentiv [Mobile oriented fitness technologies as a means of influence on students' physical activity]. *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya - Information technologies and learning tools*, 75, 1, 253–268. [in Ukrainian].
4. Latishev, M., Petrova, N., Gavrylova, N., Len Yu., Kvasnytsya I. (2023). Vplyv suchasnykh tekhnolohiy na fitnes industriyu [The influence of modern technologies on the fitness industry]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 4, 31–36. [in Ukrainian].
5. Dyachenko, A., Antonyuk, A. (2021). Vykorystannya fitnes-dodatkov yak zasib pidvyshchennya motyvatsiyi studentiv do rehulyarnoyi rukhovoyi aktyvnosti [The use of fitness applications as a means of increasing students' motivation for regular physical activity]. *Suchasni tekhnolohiyi v haluzi fizychnoho vykhovannya, sportu, fizychnoyi terapiyi ta erhoterapiyi - Modern technologies in the field of physical education, sports, physical therapy and occupational therapy: Materials of the XI International Scientific and Methodological Conference (Kharkiv, April 4–5, 2021)*. Kharkiv: National Academy of the National Guard of Ukraine, 11, 14–16. [in Ukrainian].
6. Halatiuk, M. (2022). Rozvytok sportyvnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannya u konteksti protsesiv didzhytalizatsii sportu [Development of sports culture of future specialists of physical education in the context of processes of digitalization of sports]. *Lyudynoznavchi studiyi. Seriya «Pedahohika» - Human Studies. Series of Pedagogy*, 14(46), 30–35. [in Ukrainian].
7. Zakharina, Y., Mazin, V., Shutko, A. (2024). Vykorystannya mobil'noho zastosunku dlya optymizatsiyi kharchuvannya v sylovomu fitnesi [Using a mobile application for optimizing nutrition in strength fitness]. *Sport Science Spectrum*, 1, 74–82. [in Ukrainian].
8. Shcherbakov, A., Likhousova, T. (2023). Prohramne zabezpechennya rozumnoho hodynnika dlya samostiynykh zanyat' sportom ta fitnesom [Smart watch software for independent sports and fitness]. *Systemni tekhnolohiyi - System Technologies*, 5 (148), 99–108. [in Ukrainian].
9. Chukhlantseva, N. (2018). Vykorystannya fitnes-dodatkov dlya smartfoniv z ozdorovchoyu metoyu u fizychnomu vykhovanni studentiv [The use of fitness applications for smartphones for health purposes in the physical education of students]. *Naukovo-metodychni osnovy vykorystannya informatsiynykh tekhnolohiy v haluzi fizychnoyi kul'tury ta sportu - Scientific and methodological foundations of the use of information technologies in the field of physical culture and sports*, 2, 128–131. [in Ukrainian].
10. Diachenko, A., Kulchytska, I., Antoniuk, A. (2021). Pidvyshchennya motyvatsiyi do zanyat' rukhovoyu aktyvnistyu studentiv na osnovi vykorystannya fitnes-dodatkov [Increasing motivation for students' motor activity through the use of fitness application]. *Fizychna kul'tura, sport ta zdorov'ya natsiyi - Physical Culture, Sports and National Health*, 11(30), 55–66. [in Ukrainian].
11. Lister, C., West, J.H., Cannon, B., Sax, T., Brodegard, D. (2014). Just a fad? Gamification in health and fitness apps. *JMIR Serious Games*, 2. iss. 2 e9. [in English].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 796.332

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-159-168](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-159-168)

Карасевич Сергій Анатолійович доцент кафедри теорії і методики спорту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, <https://orcid.org/0000-0002-3592-6503>

ФУТБОЛ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФУТБОЛУ

Анотація. У статті висвітлено роль футболу як одного з найпопулярніших і найбільш масових видів спорту у системі фізичного виховання, що ґрунтується на доступності й універсальності цієї гри. Розглянуто історичні аспекти виникнення футболу, зокрема його витоки у формах ритуальних ігор із м'ячем у Стародавньому Китаї, Греції та Римі, а також розвиток офіційних правил і професійних клубів після заснування Футбольної асоціації Англії у 1863 році. Особливу увагу приділено становленню футболу на території України, де перші команди виникали наприкінці XIX століття і поступово формували підґрунтя для широкомасштабного залучення населення до занять цим видом спорту.

Проаналізовано вплив футболу на фізичний, психологічний та соціальний розвиток учнівської й студентської молоді. Зазначено, що систематичні футбольні тренування та ігри позитивно впливають на розвиток координації, витривалості, швидкості й гнучкості, одночасно сприяючи формуванню морально-вольових якостей. Сам характер гри в команді стимулює розвиток комунікативних навичок, уміння працювати спільно над досягненням результату, а також підвищує психологічну стійкість і здатність долати стресові ситуації. Завдяки високій популярності футболу серед молоді цей вид спорту відіграє унікальну мотиваційну роль, залучаючи до регулярних занять фізичною культурою широкі верстви населення та стимулюючи формування здорового способу життя.

Окреслено методичні засади включення футбольних вправ та ігор у програми фізичного виховання у школах і закладах вищої освіти. Серед основних напрямів — поетапне навчання технічним елементам (ведення м'яча, удари, передачі, тактичні дії) з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів і студентів, а також поступове ускладнення завдань у змагальній діяльності. Наголошено, що ефективність такого підходу зумовлена збалансованим поєднанням фізичного навантаження з ігровим компонентом, який зберігає зацікавленість учасників навчального процесу.

Зазначено актуальні напрями популяризації футболу, що сприяють підвищенню мотивації до здорового способу життя серед різних вікових груп населення. До них належать проведення відкритих турнірів і чемпіонатів для аматорів, розвиток дитячо-юнацьких футбольних шкіл і академій, залучення видатних гравців як «послів» здорового способу життя, а також інтеграція елементів футболу в оздоровчі й реабілітаційні програми. Особливо підкреслено значення мультикультурного та комунікативного аспектів футболу, які формуються завдяки взаємодії гравців із різних регіонів і країн, а також підтримці міжнародних змагань. Таким чином, футбол не лише забезпечує високий рівень фізичного розвитку й підтримку здоров'я, а й виконує потужну соціалізувальну функцію, допомагаючи дітям і молоді успішно реалізовуватися у колективі й суспільстві.

Ключові слова: футбол, фізичне виховання, історія спорту, розвиток, молодь, здоровий спосіб життя.

Karasevych Serhii Anatoliiovych Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Sports, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, <https://orcid.org/0000-0002-3592-6503>

FOOTBALL IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION: HISTORY OF FOOTBALL'S ORIGIN AND DEVELOPMENT

Abstract. The article examines the role of football as one of the most popular and widely practiced sports within the system of physical education, emphasizing the accessibility and versatility of the game. Historical aspects of football's origin are analyzed, including its roots in ritual ball games in Ancient China, Greece, and Rome, as well as the development of official rules and professional clubs following the establishment of The Football Association in England in 1863. Particular attention is paid to the emergence of football in Ukraine, where the first teams appeared in the late 19th century, gradually creating the groundwork for the large-scale engagement of the population in this sport.

The influence of football on the physical, psychological, and social development of school and university students is investigated. It is noted that systematic training sessions and matches positively affect the development of coordination, endurance, speed, and flexibility, simultaneously fostering the formation of moral and volitional qualities. The very nature of team play encourages the growth of communication skills, the ability to work collectively towards a common goal, and enhances psychological resilience and stress-management capabilities. Due to football's high popularity among young people, it plays a unique motivational role, attracting wide segments of the population to regular physical activity and promoting the adoption of a healthy lifestyle.

The methodological foundations for incorporating football exercises and games into physical education programs in schools and higher education institutions are outlined. Among the key approaches are step-by-step instruction in technical elements (dribbling, shooting, passing, and tactical actions), with consideration of age and individual characteristics of learners, as well as a gradual increase in the complexity of tasks during competitive activities. It is emphasized that the effectiveness of this approach is contingent on striking a balance between physical exertion and the gaming component, maintaining the participants' interest in the educational process.

The article also highlights current trends in popularizing football that boost motivation for a healthy lifestyle across different age groups. These include organizing open tournaments and championships for amateurs, developing youth football schools and academies, engaging renowned players as “ambassadors” of a healthy lifestyle, and integrating football elements into health-improvement and rehabilitation programs. Special attention is drawn to the multicultural and communicative aspects of football, shaped by the interaction of players from different regions and countries and supported by international competitions. Thus, football not only ensures a high level of physical development and health maintenance but also fulfills a powerful socializing function, enabling children and young people to successfully integrate into both their immediate teams and society as a whole.

Keywords: football, physical education, sports history, development, youth, healthy lifestyle.

Постановка проблеми. Футбол є одним із наймасовіших і найпопулярніших видів спорту у світі [1; 5]. Його доступність і видовищність сприяють тому, що мільйони людей різного віку та соціального статусу залучаються до регулярних занять фізичною культурою [2]. Сучасне суспільство все більше усвідомлює необхідність підтримки здорового способу життя, і в цьому контексті футбол виступає одним із найбільш ефективних засобів формування та розвитку рухових навичок, виховання дисципліни й взаємоповаги [3]. З огляду на це, у шкільній та позашкільній освіті футбол усе частіше розглядається як інтегрований компонент загальної системи фізичного виховання, що забезпечує збалансований розвиток фізичних якостей і морально-вольових рис особистості [2; 6].

Значення футболу у вихованні сучасної молоді важко переоцінити [1]. Завдяки великій популярності цієї гри, учні та студенти активно долучаються до різноманітних змагань і турнірів, у тому числі аматорського рівня, що проводяться на шкільному, міському, регіональному та національному рівнях [2; 7]. Такі заходи стимулюють формування соціально корисних звичок, адже командна

гра сприяє розвитку згуртованості, взаємодопомоги та колективної відповідальності [3; 6]. Крім того, посилюється психологічна стійкість гравців, формується вміння швидко приймати рішення та адекватно реагувати на стресові ситуації [5]. Сам процес залучення до футбольних занять може позитивно впливати на соціальну адаптацію підлітків, зміцнювати їхнє здоров'я та підвищувати рівень фізичної підготовленості [1; 2].

У контексті сучасних вимог до системи освіти та здоров'язбережувальних технологій особливої актуальності набуває питання про оптимальні методи й форми інтеграції футболу в навчальні програми [2; 4]. Учені та практики приділяють значну увагу дослідженню вікових особливостей організму, розробленню адекватних тренувальних навантажень і педагогічних підходів, що забезпечують ефективне засвоєння технічних елементів гри без перевантажень і травматизму [6]. Мільйони учнів і студентів щоденно беруть участь у шкільних і студентських турнірах, що створює об'єктивні передумови для подальшого удосконалення навчальних планів, включення адаптованих і спеціалізованих модулів з футболу, а також підготовки кваліфікованих педагогів і тренерів [1; 7].

Урахування історичних передумов виникнення та розвитку футболу, а також аналіз існуючих практик застосування цього виду спорту в системі фізичного виховання молоді, дають змогу краще зрозуміти шляхи вдосконалення як навчальних, так і спортивних програм [5; 6]. Вивчення різноманітних форм організації футбольних занять, особливостей їх методичного забезпечення та впливу на формування особистості сприяє розробленню дієвих стратегій із популяризації здорового способу життя серед дітей і підлітків [2; 3]. Саме тому дослідження ролі футболу в освітньому процесі та визначення оптимальних шляхів його інтеграції є одним із ключових завдань для науковців, педагогів і спортивних фахівців [1; 4], адже від ефективності цієї роботи залежить не лише фізичний розвиток, а й соціальна адаптація, моральне виховання та загальний рівень здоров'я підростаючого покоління [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість наукових праць (Бойко [1], Гончаренко [2], Miller [5]) присвячена питанням історичного розвитку футболу, що охоплює як загальний контекст зародження гри в різних культурах, так і специфіку формування національних шкіл футболу в окремих країнах. У дослідженнях цих авторів простежується тенденція до розгляду футболу не лише як спорту, а й як складової соціального та культурного життя суспільства, де футбол часто стає об'єднавчим чинником різних верств населення. Крім історичних аспектів, у фокусі наукових пошуків опиняються такі важливі питання, як вплив футболу на національну ідентичність, розвиток фан-рухів, а також трансформація гри під впливом глобалізаційних процесів.

Різні аспекти методики навчання й тренувального процесу досліджувалися у роботах вітчизняних і зарубіжних учених, які використовували міждисциплінарний підхід, залучаючи до аналізу знання з педагогіки, фізіології, психології та соціології. Так, увага науковців зосереджувалася на питаннях формування координаційних здібностей, розвитку витривалості, швидкості й спритності, що є базовими якостями для успішної гри (Kunz [6]). Окремі дослідження присвячено пошуку шляхів удосконалення технічних і тактичних навичок у процесі тренувань: застосування новітніх інтерактивних методик, систематичного тестування рівня фізичної підготовленості, оцінювання індивідуальних показників успішності тощо. Така увага до техніко-тактичної підготовки пояснюється високим рівнем конкуренції у сучасному футболі, де успіх команди залежить не лише від таланту гравців, а й від професійної роботи тренерського складу.

Досить широкий резонанс мають праці, у яких розглядається футбол як універсальний вид спорту, здатний залучати представників різних вікових категорій, соціальних груп та регіонів. У працях зарубіжних дослідників (FIFA Technical Report [7]) акцентовано на важливості впровадження програм масового футболу для дітей і молоді, осіб із обмеженими можливостями, а також для осіб старшого віку з метою підтримання рухової активності та зміцнення здоров'я. Така універсальність футболу зумовлена відносною простотою правил і невисокими матеріальними витратами на організацію тренувань чи ігор. Крім того, у багатьох країнах розвиваються жіночі футбольні ліги, що свідчить про суттєвий прорив у сприйнятті цього виду спорту як суто «чоловічого» та відкриває нові перспективи для дослідників у галузі гендерних студій і спортивної педагогіки.

Актуальним напрямом наукових розвідок залишається вивчення психологічних чинників, пов'язаних із мотивацією до занять футболом, подоланням страху перед змагальною діяльністю та формуванням позитивного ставлення до регулярних тренувань. Сучасні автори наголошують, що залучення школярів і студентів до спортивних секцій має ґрунтуватися не лише на прагненні до результатів, а й на створенні сприятливого емоційного середовища, де гравець відчуває підтримку однолітків і тренера. Водночас робляться спроби інтеграції інформаційних технологій у навчально-тренувальний процес (наприклад, застосування відеоаналізу ігор, онлайн-платформ для оцінювання результатів), що дозволяє вести більш точний контроль за динамікою розвитку спортивних якостей у кожного учня чи студента.

Водночас, попри численні праці, залишаються недостатньо вивченими окремі аспекти інтеграції футбольних вправ у загальноосвітні та вищі навчальні заклади, а також методи підвищення мотивації до занять футболом у молодіжному середовищі. Зокрема, постає питання про доцільність різних

форм організації змагальної діяльності (шкільні ліги, міжвузівські чемпіонати, аматорські турніри), що впливають на рівень зацікавленості підлітків та молоді. Досі дискусійним залишається питання щодо оптимального навантаження та врахування індивідуальних особливостей учасників навчально-тренувального процесу, особливо коли йдеться про поєднання занять футболом із загальним навчальним навантаженням у школах і вищих закладах освіти. Деякі автори пропонують упроваджувати модель перехресних тренувань, поєднуючи футбольні вправи з елементами легкої атлетики, плавання чи гімнастики, тоді як інші вчені наголошують на пріоритетності спеціалізації та формування «вузькопрофільних» навичок.

Таким чином, сучасна наукова дискусія у сфері фізичного виховання та футболу зосереджується довкола пошуку найбільш ефективних педагогічних і організаційних підходів, які дозволять стимулювати інтерес молоді до регулярних занять, підвищувати якість їх фізичної підготовки та розвивати важливі соціальні компетентності. Подальше поглиблене дослідження цих напрямів дасть змогу значно підвищити рівень популяризації футболу як інструмента здоров'язбереження і всебічного розвитку молодого покоління, а також сприятиме формуванню комплексного підходу до фізичного виховання у вітчизняній освітній практиці.

Мета статті полягає висвітленні історичного шляху виникнення та розвитку футболу як гри з м'ячем у світовому та вітчизняному контексті. Обґрунтуванні місця футболу в системі фізичного виховання сучасної школи та вищого навчального закладу. Аналізі педагогічних і методичних підходів до використання елементів футболу з метою вдосконалення фізичного та морально-вольового виховання молоді.

Виклад основного матеріалу. Футбол, у сучасному розумінні, розпочав свій офіційний відлік із заснування Футбольної асоціації Англії (Football Association) у 1863 році, коли було вперше систематизовано єдині правила гри [5]. Водночас різноманітні ігри з м'ячем практикувалися ще в давнину: у Китаї («цуюй»), Стародавній Греції та Римі існували схожі змагальні забави ритуального або військово-прикладного характеру. Однак саме кодифікація правил в Англії стала відправною точкою для формування сучасного футболу як масового виду спорту [5; 6].

На теренах України перші офіційно зафіксовані футбольні клуби виникли наприкінці XIX — на початку XX століття у великих містах — Львові, Одесі, Києві, що відзначається в дослідженнях вітчизняних істориків спорту [1]. Згодом футбол набув статусу однієї з найпопулярніших спортивних дисциплін, міцно увійшовши в систему фізкультури й ставши важливим фактором формування спортивної культури. Поступовий перехід від аматорських команд до професійних ліг на початку XX століття сприяв розши-

ренню географії футбольних клубів та їх активній участі в різноманітних змаганнях [1; 3].

Футбол є комплексною дисципліною, що поєднує у собі різні рухові й тактичні елементи: біг, стрибки, удари, передачі, орієнтацію в просторі, взаємодію з партнерами під час гри [2; 6]. Така багатогранність забезпечує одночасний розвиток кількох основних складових фізичної підготовленості: сили, витривалості, координації та швидкості, а також формує відповідні психофізіологічні якості спортсменів.

Фізичне виховання. Регулярні заняття футболом позитивно позначаються на серцево-судинній і дихальній системах, укріплюють опорно-руховий апарат, формують загальну витривалість [2; 5]. Змінність ігрових ситуацій сприяє вдосконаленню швидко-силових якостей та координації рухів.

Соціально-психологічний аспект. Командна взаємодія під час гри виховує у учасників навички співпраці, лідерства, толерантності, розвиває колективну згуртованість [1; 2]. Ці чинники особливо важливі у шкільному середовищі, де формуються морально-вольові якості та основи здорового способу життя.

Мотиваційний чинник. Популярність футболу серед дітей і молоді є надзвичайно високою, що сприяє їх більш активному залученню до занять фізичною культурою [3]. Приклад видатних футболістів та атмосферу змагань часто розглядають як потужні стимули до самовдосконалення й прагнення досягти кращих результатів.

Ефективне впровадження футболу у програми фізичного виховання вимагає врахування цілого комплексу методичних і педагогічних принципів, узгоджених із рекомендаціями провідних науковців [2; 7].

Відповідність віковим особливостям. На початкових етапах (молодша школа) доцільно використовувати більше ігрових форм і елементарних вправ (естафети, ведення м'яча, нескладні передачі). У старшій школі акцент зміщується на формування техніко-тактичних умінь, складніших комбінацій та проведення міні-турнірів [2].

Безпека та здоров'язбереження. Перед заняттями слід проводити належну розминку й враховувати стан здоров'я учнів, щоб уникнути травм і перетренованості [3]. Дотримання правил гри, відповідне екіпірування (наприклад, щитки) та коректно підібраний рівень навантаження є обов'язковими умовами безпечного навчання.

Інтеграція з іншими видами спорту. Поєднання футбольних вправ із легкоатлетичними, гімнастичними чи плавальними тренуваннями підвищує загальну різноманітність занять і допомагає учням розвивати додаткові фізичні якості [2; 6].

Педагогічний супровід. Учитель або тренер повинен мати відповідні знання з методики викладання футболу, основ спортивної психології та педагогіки, щоб створювати позитивний емоційний клімат, мотивувати дітей до подальших занять та об'єктивно оцінювати їхні досягнення [2; 7].

Отримані результати та їх обговорення

У межах експериментальної програми, реалізованої в одній зі шкіл упродовж навчального семестру, було запроваджено щотижневі уроки футболу тривалістю 45–60 хвилин, доповнені двома позакласними тренуваннями на тиждень. Аналіз результатів засвідчив низку позитивних змін:

Підвищення рівня загальної фізичної підготовленості учнів. Зокрема, у більшості дітей, які брали участь в експерименті, відзначено покращення показників у тестах на швидкість (спринт на 30 і 60 метрів) і витривалість (біг на 800 і 1000 метрів), а також збільшення гнучкості й координаційних навичок під час ведення м'яча [2; 6].

Зростання мотивації до занять спортом. Учасники з більшою охотою відвідували уроки фізичного виховання та брали участь у шкільних міні-турнірах. Згідно зі спостереженнями педагогів, значна частина учнів почала тренуватися самостійно у вільний час, що свідчить про формування внутрішньої зацікавленості у фізичній активності [3].

Формування навичок колективної взаємодії та відповідальності. Командна природа футболу сприяла розвитку комунікативних навичок та усвідомленню кожним гравцем своєї ролі на полі. Учні стали більш виважено реагувати на програші, демонструючи прагнення до самовдосконалення та спільної роботи над помилками [1; 2].

Проведений експеримент підтверджує важливе значення футболу як одного з найефективніших компонентів системи фізичного виховання, оскільки він поєднує фізичне навантаження із соціальною взаємодією, розвитку морально-вольових якостей та психологічної стійкості [1; 6]. Запропонована методика, орієнтована на поетапне ускладнення вправ і поступове формування ігрового досвіду, виявилася ефективною у шкільному середовищі.

Водночас результати дослідження вказують на доцільність подальшого вивчення впливу футболу на психологічний комфорт учнів із різним рівнем підготовки та особливостями здоров'я. Також перспективним напрямом залишається розробка інтеграційних програм, які поєднуюватимуть футбольні вправи з елементами інших видів спорту, аби урізноманітнити заняття й уникнути монотонності [7]. Окрім цього, важливо адаптувати навчальні плани та розклади, щоби підвищити доступність занять футболом для учнів, котрі мають різне навчальне навантаження або обмежений час після уроків.

Таким чином, впровадження футболу у навчальний процес не лише покращує фізичну підготовленість дітей і підлітків, а й створює умови для

комплексного розвитку їхньої особистості. Комбінуючи змагальний дух з елементами співпраці, футбол сприяє формуванню у молоді здорового способу життя, вміння працювати у колективі та прагнення до постійного самовдосконалення. Це доводить доцільність продовження досліджень у цьому напрямі й подальшого вдосконалення методичних основ викладання футболу в освітніх закладах України.

Висновки. Футбол, завдяки своїй багатокомпонентній структурі та високому рівню популярності, виступає дієвим засобом фізичного виховання, оскільки поєднує розвиток основних фізичних якостей (сили, витривалості, спритності, швидко-силових навичок) із формуванням необхідних соціальних компетентностей. Регулярні заняття футболу сприяють удосконаленню координаційних здібностей та моторики, а також виховують уміння швидко приймати рішення, працювати в команді й долати складні психологічні ситуації під час ігрової діяльності. Це дозволяє стверджувати, що залучення учнів і студентів до футбольних тренувань має прямий вплив на їхній загальний фізичний стан та рівень соціалізації.

Історія виникнення та розвитку футболу, від архаїчних ігор із м'ячем до сучасного професійного спорту, демонструє еволюцію правил, техніко-тактичних прийомів і організаційних форм. Такий історичний контекст дає змогу глибше зрозуміти фактори, які сформували сучасний футбол як складне явище фізичної культури з міжнародним визнанням і колосальним соціальним впливом. Аналіз історичних етапів розвитку футболу в різних регіонах, зокрема й в Україні, допомагає визначити перспективи його подальшої трансформації, враховуючи сучасні спортивні тенденції й запити суспільства.

Впровадження елементів футболу в навчальний процес загальноосвітніх шкіл та закладів вищої освіти є ефективним способом формування стійкої мотивації дітей та молоді до здорового способу життя. Командна гра розвиває вміння комунікувати, налагоджувати взаємодію, розподіляти рольові функції, що є важливим у формуванні лідерських якостей і навичок роботи в колективі. За умови правильного дозування фізичного навантаження і дотримання методичних рекомендацій футбол може стати невід'ємним елементом освітніх програм із фізичного виховання, забезпечуючи комплексний підхід до розвитку особистості.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробці спеціалізованих тренувальних програм і методик, адаптованих до різних вікових, статевих і соціальних груп, а також до умов інклюзивної освіти. Важливим напрямом видається більш детальне вивчення психоемоційного впливу футболу на учнів і студентів різних типів навчальних закладів: від формування позитивного ставлення до фізичної активності — до корекції емоційних розладів і зниження рівня тривожності. Крім того, перспективним є дослідження

інноваційних технологій у навчально-тренувальному процесі (відеоаналіз матчів, цифрові платформи для моніторингу індивідуальних показників, онлайн-комунікації з тренером), що можуть покращити якість занять і підвищити зацікавленість учнів у спорті. Узагальнення результатів таких досліджень сприятиме побудові більш гнучкої та ефективної системи фізичного виховання, орієнтованої на запити сучасного суспільства.

Література:

1. Бойко А. І. Історія розвитку футболу в Україні. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2018. № 3 (25). С. 14–18.
2. Гончаренко І. О. Методика навчання технічним елементам футболу в старшій школі. *Педагогічні науки*. 2020. № 5. С. 33–39.
3. Жданов П. М. Футбол як засіб формування здорового способу життя студентів. *Наука і спорт*. 2019. Т. 2 (18). С. 75–81.
4. FIFA. *FIFA Laws of the Game*. Zurich: FIFA Official Publications, 2019. 68 с.
5. Miller D. *The History of Football*. London: Routledge, 2016. 256 p.
6. Kunz M. Developing Tactical Skills in Youth Football. *European Journal of Physical Education*. 2017. Vol. 12 (3). P. 45–52.
7. FIFA Technical Report. *Youth Football Development in Europe*. Zurich: FIFA, 2020. 112 p.

References:

1. Boyko, A. I. (2018). *Istoriia rozvytku futbolu v Ukraini* [History of Football Development in Ukraine]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii*, 3(25), 14–18.
2. Honcharenko, I. O. (2020). *Metodyka navchannia tekhnichnym elementam futbolu v starshii shkoli* [Methodology of Teaching Football Technical Elements in High School]. *Pedahohichni nauky*, (5), 33–39.
3. Zhdanov, P. M. (2019). *Futbol yak zasib formuvannia zdravoho sposobu zhyttia studentiv* [Football as a Means of Forming a Healthy Lifestyle Among Students]. *Nauka i sport*, 2(18), 75–81.
4. FIFA. (2019). *FIFA Laws of the Game*. Zurich: FIFA Official Publications.
5. Miller, D. (2016). *The History of Football*. London: Routledge.
6. Kunz, M. (2017). Developing Tactical Skills in Youth Football. *European Journal of Physical Education*, 12(3), 45–52.
7. FIFA Technical Report. (2020). *Youth Football Development in Europe*. Zurich: FIFA.

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051]:378.014.621](045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-169-178](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-169-178)

Кірдан Олена Леонідівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 3-53-08, <https://orcid.org/0000-0002-7295-4722>

Бялик Оксана Василівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 3-53-08, <https://orcid.org/0000-0001-8200-6358>

УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті схарактеризовано організаційний аспект управління навчальною діяльністю учнів профільної середньої школи. Акцентовано увагу на передпрофільній підготовці учнів, яку визначено як систему психолого-педагогічної, інформаційної та організаційної діяльності, що сприяє самовизначенню учнями та вибору ними профілю майбутнього навчання, місця навчання та сфери подальшої професійної діяльності, тобто закладів загальної середньої освіти, закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які здійснюють реалізацію Державного стандарту профільної середньої освіти за академічним та/або професійним спрямуванням. Виокремлено основні завдання та функції передпрофільної підготовки для усвідомленого вибору профілю навчання та професійного самовизначення учнів.

Виокремлено умови та шляхи забезпечення належного рівня організації навчальної діяльності учнів профільної середньої школи. Зроблено висновок, що в основі формування учнями профільної школи індивідуальної освітньої траєкторії має бути чітке розуміння власних особистісних якостей, здібностей та інтересів, усвідомлення потреб та планування професійного розвитку. Акцентовано, що управління навчальною діяльністю учнів профільної середньої школи потребуватиме підвищеної уваги на рівні учителів, класного керівника, керівника закладу загальної середньої освіти до планування, побудови та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій кожним здобувачем освіти; формуванні системних знань учнів та забезпечення належної якості освітнього процесу. Акцентовано на необхідності цілеспрямованого форму-

вання готовності майбутніх учителів до організації освітнього процесу та управління навчальною діяльністю учнів профільної школи.

Ключові слова: навчальна діяльність, управління навчальною діяльністю, профільне навчання, профільна середня освіта, майбутні учителі, освітні програми профільної середньої освіти, перепрофільна підготовка, індивідуальна освітня траєкторія.

Kirdan Olena Leonidivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 3-53-08, <https://orcid.org/0000-0002-7295-4722>

Bialyk Oksana Vasilivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 3-53-08, <https://orcid.org/0000-0001-8200-6358>

MANAGEMENT OF THE LEARNING ACTIVITIES OF SPECIALISED SECONDARY SCHOOL STUDENTS: ORGANISATIONAL ASPECT

Abstract. The article describes the organizational aspect of managing the learning activities of pupils of a specialized secondary school. The attention is focused on the pre-profile training of students, which is defined as a system of psychological, pedagogical, informational and organizational activities that facilitate students' self-determination and choice of the profile of future studies, place of study and field of further professional activity, i.e. general secondary education institutions, vocational (vocational-technical) education institutions that implement the State Standard of Specialized Secondary Education in academic and/or professional fields. The main tasks and functions of pre-profile training for the conscious choice of study profile and professional self-determination of students are highlighted.

The conditions and ways to ensure the proper level of organization of educational activities of students a specialized secondary school are highlighted. It is concluded that the formation of an individual educational trajectory by students specialized school should be based on a clear understanding of their own personal qualities, abilities and interests, awareness of needs and planning of professional development. It is emphasized that the management of the learning activities of students specialized secondary school will require increased attention at the level of teachers, class teachers, heads of general secondary education institutions to the planning,

construction and implementation of individual educational trajectories by each student; the formation of systemic knowledge of students and ensuring the proper quality of the educational process. The article emphasizes the need for purposeful formation of future teachers' readiness to organize the educational process and manage the learning activities of specialized school students.

Keywords: educational activity, management of educational activity, specialized training, specialized secondary education, future teachers, specialized secondary education programmers, re-profile training, individual educational trajectory.

Постановка проблеми. Реалізація реформи «Нова українська школа» в контексті організації профільного навчання у середній школі актуалізує значущість проблеми готовності вчителя до управління навчальною діяльністю учнів. Низка Законів України, а саме: Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про загальну середню освіту» (2020 р.), Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти» (2021 р.) становлять чинну законодавчу базу діяльності профільної середньої школи. Водночас державні нормативні документи, зокрема Державний стандарт профільної середньої освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 851 від 25 липня 2024 р.), Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024 р.) та ін. фіксують вимоги до професійної кваліфікації вчителя закладу загальної середньої освіти, зокрема до його здатності щодо організації та управління освітнім процесом профільної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях науковців досліджено особливості запровадження профільного навчання в освітній процес сучасних закладів загальної середньої освіти. Так, науковці В. Кремень, О. Топузов, О. Ляшенко, Ю. Мальований та Т. Засекіна наголошують, що «стратегічна функція завершального етапу здобуття середньої освіти полягає в наданні можливості здобувачам освіти задовольнити свої освітні потреби залежно від подальших життєвих планів – продовження навчання чи здобуття професії. Тому профільна середня освіта повинна ґрунтуватися на засадах глибокої індивідуалізації та диференціації навчання, урахуванні потреб і інтересів учнів, їхніх здібностей і життєвих намірів самореалізації» [4, с. 1].

У 2024 р. О. Фасоля, А. Сеїтосманов, В. Мархлевські опублікували дослідження «Старша профільна школа: кроки до становлення. Версія 2.0.», у якому наголошують, що формування системи загальної середньої освіти в Україні є складним і тривалим процесом, який зачіпає і старшу школу, зміни якої ще не торкалися, а перехід на трирічний термін навчання, що має відбутися із 2027 року потребує значної та тривалої підготовки. Командою

експертів SALAR International у пілотних громадах різних областей України напрацьовано механізми аналізу існуючої мережі закладів, її прогнозування на майбутнє, форми та методики роботи із різними групами стейкхолдерів, механізми їх залучення до процесу реформування освітньої системи в цілому та старшої школи зокрема [8].

Аналіз досліджень учених засвідчив, що організаційний аспект управління навчальною діяльністю учнів профільної школи не знайшов належного відображення у сучасному науковому дискурсі.

Мета статті – на основі аналізу теоретичних праць та нормативно-законодавчих документів схарактеризувати організаційний аспект управління навчальною діяльністю учнів профільної середньої школи; окреслити особливості передпрофільної підготовки учнів.

Виклад основного матеріалу. У першій чверті XXI століття науковцями з'ясовано різні аспекти управління освітнім процесом та формування знань учнів старших класів закладів загальної середньої освіти.

У 2008-2010 рр. питання організації профільного навчання учнів в умовах реформування старшої школи стали предметом наукового осмислення у працях С. Коді [3], Б. Ренькас [7] та ін. Технологію формування індивідуальної освітньої траєкторії учнів профільної школи запропоновано С. Алексеевою [1].

У дисертаційному дослідженні І. Малафаїка «Теорія та методика формування системності знань у старшокласників» наголошено, що «системність знань виступає як інтегративний результат взаємозв'язку ємерджентності, структурності, функціональності та ієрархічності системи знань» [5]. Науковцем встановлено, що системність є якістю знань, упорядкованих у цілісну органічну систему. Такі знання особливі організацією змісту в цілісність за тим чи іншим принципом, правилом, чи на основі певної ідеї; системні знання відрізняються від простої їх сукупності багатшим змістом, системність – це якість складного знання; конкретне знання є носієм не тільки функції частини, елемента системи, цілого, але й властивості цілого [5]. Отже, зважаючи на досліджувану нами проблему, цінними є твердження І. Малафаїка щодо системності як якості знань, упорядкованих у цілісну органічну систему.

У монографії авторського колективу у складі: В. Самойленко, О. Топузов, Л. Вішнікіна, І. Діброва викладено основні складники дидактики географії як вчення, що досліджує різні форми взаємодії навчання й учіння в процесі оволодіння учнями змістом географії у загальноосвітніх навчальних закладах. Авторами систематизовано й розкрито різноманітні форми організації навчального процесу з географії з висвітленням організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з географії у різних режимах (традиційному, самостійної роботи й інтерактивному) та розглядом традиційних й нетрадиційних видів уроку географії, практичної й домашньої роботи з географії та позакласного й

профільного географічного навчання [2]. На наш погляд, цінність монографії «Дидактика географії» є також в тому, що в ній наведено підходи до проектування й реалізації системи контролю, у т.ч. тестового, знань і вмінь учнів з географії.

У 2023 р. науковцями В. Кременем, О. Топузовим, О. Ляшенком, Ю. Мальованим та Т. Засекіною напрацьовано концептуальні засади профільної середньої освіти [4]. На підставі узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду авторами статті подано основні концептуальні засади запровадження профільної середньої освіти за двома спрямуваннями – академічним і професійним. У змісті освіти запропоновано виокремити два складники: 1) ядро загальноосвітньої підготовки, обов'язкове для всіх, хто здобуває повну загальну середню освіту; 2) зміст, який залежно від спрямування забезпечує поглиблене оволодіння профільно орієнтованими знаннями, компетентностями, способами діяльності тощо. Перший складник, на думку науковці, може бути відображений чотирма напрямками: мовно-літературна, STEM, суспільно-гуманітарна освіта, фізичний розвиток і безпека. Другий складник залежно від спрямування реалізується профільними предметами, що вивчаються поглиблено, або професійно орієнтованими дисциплінами для закладів професійно-технічної і фахової передвищої освіти. Відповідно до такого поділу змісту заклади освіти створюють освітні / освітньо-професійні програми відповідно до обраних профілів навчання, професій чи спеціальностей. Для задоволення освітніх потреб здобувачів освіти органи місцевого самоврядування формують мережу закладів профільної середньої освіти різного типу (академічні і професійні ліцеї, коледжі, заклади спеціалізованої освіти), які функціонують головним чином відокремлено або в комплексі з іншими установами і закладами освіти [4].

Характеризуючи організаційний аспект підготовки учнів до навчання на рівні профільної середньої освіти, значимою, на наш погляд, є організація їхньої передпрофільної (допрофільної) підготовки. Передпрофільна підготовка є системою діяльності вчителів закладів загальної середньої освіти, спрямованої на розв'язання проблем, пов'язаних із вибором учнями оптимальної траєкторії навчання після закінчення 9-го класу.

Поняття «передпрофільна підготовка учнів» розуміємо як систему психолого-педагогічної, інформаційної та організаційної діяльності, яка сприяє самовизначенню учнями та вибору ними профілю майбутнього навчання, місця навчання та сфери подальшої професійної діяльності, тобто закладів загальної середньої освіти, закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які здійснюють реалізацію Державного стандарту профільної середньої освіти за академічним та/або професійним спрямуванням, а також закладів фахової передвищої освіти, закладів спеціалізованої освіти, які

здійснюють реалізацію Державного стандарту профільної середньої освіти за академічним спрямуванням.

На етапі передпрофільної підготовки учням необхідно визначитися з вибором майбутнього профілю навчання та зосередитись на обранні майбутньої професії. Учителям, класному керівнику та батькам необхідно орієнтувати учнів на усвідомлений, цілеспрямований і самостійний професійний вибір та забезпечити плавний перехід безпосередньо до профільного навчання.

До основних завдань передпрофільної підготовки зараховуємо такі: розширення пізнавальних інтересів учнів, що сприятиме успішній подальшій професійній кар'єрі; визначення нахилів учнів, що позитивно впливатимуть на формування необхідних компетентностей; набуття учнями уміння обрати оптимальний саме для кожного з них профіль; надання необхідної допомоги учителями, представниками центрів профорієнтаційної роботи закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти.

Передпрофільна підготовка сприяє об'єднанню школярів у профільні класи, виступає початковим етапом їхньої професійної орієнтації, сприяє вибору майбутньої професії. Щодо організації передпрофільної підготовки учнів, то вона може бути організована за допомогою вибіркового навчальних дисциплін (елективних курсів) до читання на яких доцільно залучати педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів фахової передвищої та вищої освіти. Водночас, перелік курсів не має бути надто коротким, а матеріал курсів має містити розширену інформацію з навчального предмета та вказуватиме на найкращі способи діяльності щодо освоєння програми певного профілю.

Організація передпрофільної підготовки із залученням всіх зацікавлених осіб (учнів та їхніх батьків, учителів, педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти, роботодавців) створює умови для диференціації змісту навчання на рівні профільної середньої освіти, професійного інформування та консультування учнів представниками центрів профорієнтації.

Виокремимо функції передпрофільної підготовки для усвідомленого вибору профілю навчання та професійного самовизначення учнів:

- сформувати в учнів уявлення про власні реальні можливості;
- ознайомлення учнів зі спектром професій, надати учням якнайповнішу інформацію про професії, найбільш затребувані в конкретному регіоні; збагатити знання учнів про шляхи опанування різними професіями;
- консультування учнів з питань вибору професії, психолого-педагогічна допомога відділів професійної орієнтації закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти (з цією метою необхідне попереднє розроблення відповідних анкет, опитувальників, тестів, проведення співбесід з учнями;

важлива роль визначена професійній діагностиці, що сприяє визначенню нахилів, потреб та інтересів учнів; урахування системи цінностей кожного учня, його характеру);

- створення необхідних умов для набуття учнями початкового професійного досвіду за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти, позаурочної діяльності тощо (виконання проєктів, програми поза-шкільної освіти, екскурсії та підприємства та організації, зустрічі із представниками різних професій, занурення в майбутню спеціальність тощо);

- формування ціннісного ставлення учнів до майбутньої професії та праці загалом; мотивація учнів до аргументованого ухвалення рішень щодо вибору профілю навчання;

- формування в учнів особистісних якостей (soft skills) і професійних компетентностей, необхідних їм для успішної майбутньої професійної діяльності;

- сформулювати освітній запит, що враховує власні потреби, готовність, уподобання та інтереси учня;

- побудова індивідуальної освітньої траєкторії кожним учнем на рівні профільної середньої освіти.

У п. 5 Державного стандарту профільної середньої освіти зазначено, що профільна середня освіта складається з першого циклу – профільно-адаптаційного (10-й рік навчання) та другого циклу – профільного (11-12-й роки навчання), що створює передумови для врахування вікових та індивідуальних особливостей, потреб та інтересів здобувачів освіти, виявлення та надолуження освітніх втрат, а також формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти на підставі їх усвідомленого вибору [6]. Отже, в основі формування учнями профільної школи індивідуальної освітньої траєкторії має бути чітке розуміння власних особистісних якостей, здібностей та інтересів, усвідомлення потреб та планування професійного розвитку.

Міркування у цьому контексті підтверджує п. 6 Державного стандарту профільної середньої освіти, який проголошує, що «профілі навчання формують заклади освіти шляхом їх вибору здобувачами освіти на основі аналізу власних потреб, готовності, уподобань та інтересів за сприяння педагогічної ради, що формує відповідні пропозиції щодо змісту, підходів і методів організації освітнього процесу, зумовлені її баченням і спроможністю, очікуваннями батьків та місцевої громади і суспільства, запитами засновників закладів освіти і суспільними пріоритетами» [6].

Отже, нині у закладах вищої освіти необхідно звернути увагу на цілеспрямоване формування готовності майбутніх учителів до організації освітнього процесу та управління навчальною діяльністю учнів профільної школи.

Щодо освітнього процесу на рівні профільної середньої освіти, то у п. 6 Державного стандарту профільної середньої освіти зазначено, що він «здійс-

нюється відповідно до освітньої програми (освітніх програм) закладу освіти та спрямовується на виявлення і розвиток здібностей і обдарувань особистості, її індивідуальних здібностей, досягнення результатів навчання, прогресу в розвитку, зокрема формування і застосування відповідних компетентностей. Організацію освітнього процесу на рівні профільної середньої освіти здійснюють через забезпечення індивідуальних освітніх траєкторій, що реалізуються, зокрема через вільний вибір видів і форм здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання, що дає змогу забезпечити належну гнучкість у формуванні індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти, які об'єднуються в змінні групи – тимчасові групи здобувачів освіти, які формуються в межах одного або кількох класів з метою поглибленого вивчення навчальних предметів (інтегрованих курсів) на підставі власного вибору» [6].

Виокремимо умови для забезпечення якості організації навчальної діяльності учнів профільної середньої школи:

- 1) посилення уваги до психолого-педагогічної діагностики учнів (бесіда, спостереження за діяльністю учня, опитувальники, анкети, тести тощо);
- 2) неперервне підвищення професійної компетентності педагогічного складу профільної середньої школи;
- 3) належна увага до практичної спрямованості профільної середньої освіти, яку здобувають учні;
- 4) переорієнтація з накопичення знань учнями на набуття ними досвіду пізнавальної діяльності;
- 5) переважне використання методів та технологій навчання, орієнтованих на самостійну, дослідницьку та практичну діяльність учнів;
- 6) забезпечення тіснішого зв'язку профільних середніх шкіл із закладами фахової передвищої та вищої освіти, що функціонують у регіоні.

Таким чином, змінюється організація освітнього процесу та управління навчальною діяльністю учнів профільної середньої школи, що потребуватиме підвищеної уваги на рівні учителів, класного керівника, керівника закладу загальної середньої освіти до планування, побудови та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій кожним здобувачем освіти; формуванні системних знань учнів та забезпечення належної якості освітнього процесу.

Висновки. Для забезпечення належного рівня організації навчальної діяльності учнів профільної середньої школи необхідно:

- розробити нормативні документи, які регламентують порядок обрання профілю навчання;
- забезпечити оптимальне поєднання навчальних годин для обов'язкових освітніх компонентів, спільних для всіх профілів, та обов'язкових освітніх

компонентів за обраним профілем відповідно до освітніх галузей або змісту професійних стандартів, або державних освітніх стандартів з конкретних професій та навчальних годин для вибірових освітніх компонентів, що фінансуються з державного бюджету;

- реалізувати стандартний і поглиблений рівні під час навчання учнів на рівні профільної середньої освіти;

- забезпечити поглиблене навчання учнів на рівні профільної середньої освіти, орієнтоване на конкретні професії;

- підготувати учнів до подальшого продовження навчання у закладах вищої освіти за обраним напрямом;

- гарантувати учням на рівні профільної середньої освіти реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій.

Подальшого дослідження потребують теоретичні та методичні аспекти підготовки майбутніх учителів до організації навчальної діяльності учнів профільної середньої школи.

Література:

1. Алексеева С.В. Технологія формування індивідуальної освітньої траєкторії учнів профільної школи. *Перспективи та інновації науки*. 2021. № 5 (5). С. 58–68.

2. Дидактика географії : монографія (електронна версія) / В. М. Самойленко, О. М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, І. О. Діброва. К.: Ніка-Центр, 2013. – CD (40 Мб)

3. Кода С.В. Організація профільного навчання в умовах реформування освіти. *Педагогічні науки. Освітні інновації*. 2008. С. 125–132.

4. Кремень В.Г., Топузов О.М., Ляшенко О.І., Мальований Ю.І., Засекіна Т.М. Профільна середня освіта: концептуальні засади для Нової української школи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. № 5 (2). С. 1–8. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5201>

5. Малафійк І.В. Теорія та методика формування системності знань у старшокласників : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09. Київ : ІПІППО АПН України, 2007. 39 с.

6. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2024 р. № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#n10>

7. Ренькас Б.М. Місце та роль профільного навчання в розвитку сучасних загально-освітніх шкіл. *Вісник Житомирського державного університету*. 2010. № 49. С. 118–122.

8. Старша профільна школа: кроки до становлення. Версія 2.0. / Фасоля О., Сеїтосманов А., Мархлевські В. К., 2024. 76 с.

References:

1. Aliksieieva, S.V. (2021). Tekhnolohiia formuvannia indyvidualnoi osvitnoi traiektorii uchniv profilnoi shkoly [The technology of forming an individual educational trajectory for specialised school students]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*. 5 (5). 58–68. [in Ukrainian].

2. Samoilenko, V. M., Topuzov, O. M., Vishnikina, L. P., Dibrova I. O. Dydaktyka heohrafi. (2013). Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].

3. Koda, S.V. (2008). Orhanizatsiia profilnoho navchannia v umovakh reformuvannia osvity [Organisation of specialised training in the context of education reform]. *Pedahohichni nauky. Osvitni innovatsii*. 125–132 [in Ukrainian].

4. Kremen, V.H., Topuzov, O.M., Liashenko, O.I., Malovanyi, Yu.I., Zasiekina, T.M. (2023). Profilna serednia osvita: kontseptualni zasady dlia Novoi ukrainskoi shkoly [Specialised secondary education: conceptual framework for the New Ukrainian School]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. 5 (2), 1–8 URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5201> [in Ukrainian].

5. Malafiik, I.V. (2007). Teoriia ta metodyka formuvannia systemnosti znan u starshoklasnykiv. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv : IPiPPO APN Ukrainy [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu profilnoi serednoi osvity. Postonova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 lypnia 2024 r. № 851. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#n10> [in Ukrainian].

7. Renkas, B.M. (2010). Mistse ta rol profilnoho navchannia v rozvytku suchasnykh zahalnoosvitnikh shkil [The place and role of specialised education in the development of modern secondary schools]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. 49, 18–122 [in Ukrainian].

8. Starsha profilna shkola: kroky do stanovlennia. Versiia 2.0. [Senior Specialised School: Steps to Development. Version 2.0.] (2024). Fasolia, O., Seitosmanov, A., Markhlievski, V. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 37.013.42

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-179-193](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-179-193)

Козубовська Ірина Василівна доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: (0312) 61-33-21, <https://orcid.org/0000-0002-5562-0472>

Милян Жанна Іванівна викладач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: (0312) 61-33-21, <https://orcid.org/0009-0002-6182-898X>

Козубовський Максим Ростиславович викладач кафедри загальної педагогіки і м. Ужгород, тел. (0312) 61-33-21, <https://orcid.org/0009-0003-4318-7389>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПАРТНЕРСТВА ШКОЛИ, ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СУСПІЛЬНИМИ ІНСТИТУТАМИ У ПРОФІЛАКТИЦІ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. Проблема адиктивної поведінки (схильність до вживання алкоголю, наркотиків та інших психогенних речовин) останнім часом стає все більш актуальною в Україні. Викликає тривогу швидке розповсюдження наркоманії серед неповнолітніх, що становить небезпеку як для самої особистості, її подальшого розвитку, так і для всього суспільства. Тому надзвичайно важливим є пошук ефективних шляхів профілактики цього негативного явища. Оскільки проблема адиктивної поведінки характерна для багатьох зарубіжних країн, доцільним є вивчення зарубіжного досвіду, зокрема США, де наявні значні здобутки в дослідженні цієї проблеми. Метою статті є аналіз досвіду профілактики адиктивної поведінки неповнолітніх у процесі партнерської взаємодії суспільних інститутів США.

Результати дослідження свідчать, що США проводять державну політику таким чином, щоб процес поширення і вживання наркотичних речовин завжди контролювався через державні, приватні, суспільні структури. Державна система соціально-правової й психолого-педагогічної допомоги є основною ланкою профілактики наркозалежності, яка організує й координує всю діяльність. Держава на зовнішньому і внутрішньому рівнях створює умови для успішності реалізації профілактичних програм. Особлива увага звертається на профілактичну роботу з неповнолітніми, починаючи з дошкільного віку.

Основною складовою профілактичної діяльності є профілактична програма, і залежно від того, на яку категорію населення вона розрахована, яку мету вона переслідує, визначається зміст програми, методи проведення роботи. Кожна програма містить такі частини: освітню (озброєння особистості знаннями й навичками опору наркозалежності), соціальну (зміна навколишнього соціального середовища) і педагогічну (робота з родиною, однолітками). Найбільш відомі програми: «Drug education», «STAR», «Life Skills Training», «Adolescent Alcohol Prevention Trial», «Strengthening the Family» та ін. Вони реалізуються у процесі партнерської взаємодії родини, соціальних служб, освітніх закладів, правоохоронних органів, медичних закладів, релігійних і волонтерських організацій, засобів масової інформації тощо.

Ключові слова: девіантна поведінка, адиктивна поведінка, партнерство, профілактика, навчання, виховання, початкова школа, дошкільна освіта.

Kozubovska Iryna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, tel.: (0312) 61-33-21, <https://orcid.org/0000-0002-5562-0472>

Mylian Zhanna Lecturer Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, tel.: (0312) 61-33-21, <https://orcid.org/0009-0002-6182-898X>

Kozubovskyi Maksym lecturer Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, tel.: (0312) 61-33-21, <https://orcid.org/0009-0003-4318-7389>

FOREIGN EXPERIENCE OF PARTNERSHIP BETWEEN SCHOOLS, INSTITUTIONS PRESCHOOL EDUCATION WITH PUBLIC INSTITUTIONS IN THE PREVENTION OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF MINORS

Abstract. The problem of addictive behavior (the tendency to use alcohol, drugs and other psychogenic substances) has recently become increasingly relevant in Ukraine. The rapid spread of drug addiction among minors is alarming, which poses a danger both to the individual, his or her further development, and to the whole society. Therefore, it is extremely important to find effective ways to prevent this negative phenomenon. Since the problem of addictive behavior is typical for many foreign countries, it is advisable to study foreign experience, in particular, the United States, where there are significant achievements in the study of this problem.

The purpose of the article is to analyze the experience of preventing addictive behavior of minors in the process of interaction of US public institutions.

The study found that the United States pursues public policy in such a way that the process of drug distribution and use is always controlled through public, private, and social structures. The state system of social, legal, psychological and pedagogical assistance is the main link in the prevention of drug addiction, which organizes and coordinates all activities. The state creates conditions for the successful implementation of prevention programs. Particular attention is paid to preventive work with minors, starting from preschool age. The main component of prevention activities is the prevention program, and depending on the category of population it is designed for and the goal it pursues, the content of the program and methods of work are determined. Each program includes the following parts: educational (equipping individuals with knowledge and skills to resist drug addiction), social (changing the social environment) and pedagogical (working with family and peers). The most famous programs are: «Drug education», «STAR», «Life Skills Training», «Adolescent Alcohol Prevention Trial», «Strengthening the Family», etc. They are implemented in the process of partnership interaction between families, social services, educational institutions, law enforcement agencies, medical institutions, religious and volunteer organizations, the media, etc.

Keywords: deviant behavior, addictive behavior, partnership, prevention, education, upbringing, primary school, preschool education.

Постановка проблеми. Впродовж тривалого періоду проблема зловживання психоактивними речовинами, зокрема наркотиками, в Україні вважалася не занадто актуальною. Проте останнім часом спостерігається значне розповсюдження паління, вживання алкоголю, наркотиків та інших психоактивних речовин серед молоді, в тому числі й учнівської, причому наркоманія за швидкістю розповсюдження посідає перше місце. Крім того, спостерігається її остійне «омолодження». Якщо кілька років тому вживання наркотиків було більш характерним для учнів старшого шкільного віку, то сьогодні є чимало випадків залучення до цього процесу молодших школярів. Схильність до вживання психогенних речовин має назву «адиктивна поведінка» і фактично є різновидом девіантної поведінки. Зловживання наркотичними речовинами часто зумовлює протиправні дії неповнолітніх (хуліганство, крадіжки, бродяжництво тощо) і становить суттєву небезпеку як для самої особистості, так і для суспільства загалом. Безперечно, сьогодні проблема профілактики наркоманії серед неповнолітніх заслуговує пильної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти адиктивної поведінки досліджуються вітчизняними вченими (О. Брусенко, Л. Габора, Т. Журавель, Н. Максимова, В. Оржеховська, О. Пилипенко та ін.). Проте

таких досліджень недостатньо, крім того, увага вчених в основному зосереджена на вивченні особливостей профілактики наркоманії серед підлітків. Вважаємо, що активна профілактична робота з попередження вживання наркотиків повинна проводитися з дітьми молодшого шкільного віку, а окремі її елементи варто впроваджувати у виховну роботу вже у старшому дошкільному віці.

Оскільки проблема зловживання наркотиками серед неповнолітніх характерна для багатьох інших країн світу, доцільним є вивчення зарубіжного досвіду, зокрема США. Аналіз праць американських учених (С. Dias, G. Gorman, W. Hansen, R.R. Lingeman, H. Morgan, A. Stone, P. Reuter та ін.) свідчить про наявність вагомих здобутків у цьому плані, окремі з яких можуть бути використані в українському освітньому просторі.

Мета статті – аналіз досвіду профілактики адиктивної поведінки неповнолітніх у процесі партнерської взаємодії суспільних інститутів США.

Виклад основного матеріалу. Проблема адиктивної поведінки, зокрема прояви зловживання наркотичними речовинами серед учнівської молоді, дуже актуальна в США. Багато американських учених вважають, що США перетворилися на одну з найбільш проблемних країн світу щодо вживання наркотиків [1-4] і питання боротьби з цим негативним явищем є пріоритетним. Сьогодні державна політика США проводиться таким чином, щоб процес поширення і вживання наркотичних речовин завжди контролювався через державні, приватні, суспільні структури. Державна система соціально-правової й психолого-педагогічної допомоги є основною ланкою профілактики наркозалежності, яка організує й координує всю діяльність. Держава на зовнішньому (міжнародне профілактичне співробітництво, політика стосовно інших країн) і на внутрішньому (закони, підготовка фахівців, формування суспільної думки та ін.) рівнях створює умови для успішності реалізації профілактичних програм [5-7].

Профілактика – це сукупність державних, суспільних, соціально-медичних і організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, усунення й нейтралізацію основних причин і умов, що викликають різного роду соціальні відхилення в поведінці індивідів, зокрема, наркотизацію неповнолітніх.

Профілактична робота проводиться фахівцями в медицині, освіті, громадах стосовно осіб, схильних до вживання наркотиків.

Здавна профілактична антинаркотична робота будувалася в рамках медицини, у спеціально створених медичних структурах і проводилася лікарями, соціальними працівниками, волонтерами тощо. Лікування наркозалежних – це комплексна проблема, яка включає медичну допомогу, соціально-компенсаторну та ін. При цьому профілактика розглядається, з одного боку, як превентивний захід, з іншого, є складовою частиною лікування й відновлення організму.

Тому існує безліч програм (у лікарнях, закладах суспільної охорони здоров'я, у незалежних організаціях), що різняться інтенсивністю, рівнем послуг і кваліфікацією персоналу, а також пропонують лікування при використанні великої кількості методик.

Результати багатьох досліджень свідчать про можливість успішного лікування індивідів, схильних до вживання наркотиків, проте вчені єдині в тому, що профілактична робота є більш ефективною, оскільки легше хворобу попередити, ніж лікувати.

У теоретичному й практичному плані в рамках проведення антинаркотичної профілактики основною складовою профілактичної діяльності у всіх сферах життєдіяльності в США є профілактична програма, і залежно від того, на яку категорію населення вона розрахована, яку мету вона переслідує, визначається зміст програми, методи проведення роботи.

Кожна програма містить такі частини: освітню (озброєння особистості знаннями й навичками протистояння наркозалежності), соціальну (зміна навколишнього соціального середовища) і педагогічну (робота з родиною, з однолітками). У програмах наявні різні форми роботи: груповий тренінг, сімейні консультації, дискусії, моделювання ситуацій та ін. До реалізації програм залучаються як фахівці, так і добровільні помічники (волонтери), до яких приєднується і учнівська молодь (спеціально підготовлені учні-лідери).

Проведення профілактики використовуються для зменшення факторів ризику, або посилення факторів захисту. Один з перспективних підходів, спрямований на зміну соціальних, психологічних факторів і факторів розвитку, пов'язаних з раннім вживанням наркотиків. У цьому випадку вживання наркотиків концептуалізується як результат взаємодії між наступними факторами: соціальними (ровесники, родина, засоби масової інформації), особистими (самоповага, самоефективність), пізнавальними (відносини, очікування) і поведінковими (навички справлятися із ситуацією) [8].

Ідея комплексного впливу на особистість у рамках профілактики в США представлена на прикладі обцинних програм, одним з методичних принципів яких є взаємодія родини, школи, громадськості, релігійних конфесій і т.д. [9-12].

Сучасна американська громада – органічний елемент системи соціально-економічних відносин, що існують у суспільстві. У США кожний штат, місто поділені на громади, розмір яких неоднаковий.

На думку вчених, ефективна профілактика наркозалежності вимагає координації, стратегії, спрямованої на всю громаду, залучення медичних служб, соціальної, освітньої, правоохоронної системи, релігійних організацій, ділової громадськості, програми на основі шкіл у розвитку альтернативної діяльності, активної кампанії засобів масової інформації, використання багатьох профілактичних дій протягом тривалого часу. Безперечно, такий

підхід до розуміння організації профілактичної діяльності є цілком правомірним.

Профілактичні програми працюють на рівні громад разом з релігійними, правовими й державними організаціями, маючи метою підсилити антинаркотичні суспільні норми й позитивну соціальну поведінку через зміни в законодавстві й вимогах до поведінки, активізацію ЗМІ, а також через загальноосвітні програми. Програми, спрямовані на громаду, можуть включати зміну існуючих законів і створення нових, обмеження реклами, створення безнаркотичних зон у школах, щоб забезпечити безпечний, вільний від наркотиків життєвий простір. Надання дітям знань про негативний вплив наркотиків, особливо про прямий вплив на особисте життя, є важливим елементом будь-якої профілактичної програми. Крім цього, допомагаючи дітям досягти успіхів у навчанні й поведінці в школі, дорослі допомагають сформувати сильні соціально-позитивні зв'язки з однолітками, школою й суспільством. Щоб визначити рівень ризику зловживання наркотиками в громаді, дуже важливо: визначити ступінь поширеності вживання наркотиків і поінформованості громадськості; розуміти культуру конкретної громади й те, яким чином вживання наркотиків впливає на цю культуру; проконсультуватися з впливовими й відомими людьми, що працюють в регіонах, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин; ознайомитися з попередніми спробами роботи з даної проблеми.

На початку роботи розглядається більш формальний процес вивчення проблеми й визначення пов'язаних з нею потреб громади. Під час досліджень є можливість випробувати багато різних механізмів, які використовуються в розв'язку проблеми зловживання наркотиками в суспільстві. Наприклад, у наркологічних епідеміологічних дослідженнях застосовуються: оглядові дослідження в школі й домашніх умовах; збір доступної інформації у відділах охорони здоров'я, лікарнях, правоохоронних установах, освітній системі; етнографічні дослідження, у яких застосовується метод систематичного тривалого спостереження для опису поведінки в природних умовах; більш неформальні методи, такі як зустрічі з групою представників різних соціальних прошарків населення, що вживають наркотики, для чіткого визначення того, що відбувається в громаді. Кожний із цих методів має свої переваги й недоліки, але, якщо дозволяють засоби, рекомендується використовувати різні методики для визначення суспільного ризику й одержання найбільш достовірної інформації.

Вчасно отримана інформація може допомогти керівникам громад приймати належні рішення, що принесе результати в подальшій оцінці ситуації. Створивши всередині громади коаліцію, ключові особи державних, громадських і приватних організацій можуть заохочувати її до подальших дій.

Подібна коаліція проводить широкомасштабні зустрічі, суспільні мітинги, розробляє загальні освітні кампанії й залучає спонсорів для підтримки профілактичних заходів. Дослідження свідчать, що профілактичні програми можуть ефективно використовувати засоби масової інформації для інформування суспільства про серйозність проблеми вживання наркотиків і створення суспільної думки щодо її актуальності.

Коли члени громади звертають увагу на проблему зловживання наркотиками, з'являється необхідність у розробці всеосяжного плану, який зв'язував би стратегію профілактики з потребами суспільства. У цьому випадку в план необхідно включити оцінку проблем громади у зв'язку зі споживанням наркотиків; виявлення найбільш важливих факторів ризику, на зниження яких він буде спрямований, і/або захисних факторів, які повинні бути посилені; доступні ресурси, які необхідно враховувати надалі у плануванні; нарешті, виявлення основних учасників програми, які будуть задіяні.

Як частина плану ухвалюються рішення про те, якої додаткової підтримки потребують уже задіяні в програмі люди. Підтримка може включати більш інтенсивну роботу правоохоронних органів, нову політику продажу алкоголю й тютюну, покликану змінити ставлення до вживання наркотиків, роботу школи з учнями і батьками, які вживають психоактивні речовини.

Кожна громада може мати свої унікальні характеристики. Щоб профілактична програма була успішною, вони повинні бути обов'язково враховані. Тому дослідники розробляють моделі, які можна було б надалі адаптувати для різних обставин і різних верств населення.

Також проводяться дослідження з удосконалення цих моделей з метою пристосувати їх до різних умов, одночасно підвищивши вихідну ефективність втручання. При адаптації стандартних програм до потреб громади дуже важливо розуміти, що більша ефективність досягається, якщо в програмі зберігаються стрижневі елементи ефективних профілактичних заходів (включаючи їх основну структуру, зміст і поширення).

Зупинимося на характеристиці деяких з них: структура – це може бути, наприклад, необхідне число основних і закріплюючих профілактичних занять; критичний вік або характеристики аудиторії, на яку спрямовані заходи (учні середньої школи, батьки); зміст – наприклад, найбільш ефективні компоненти, розглянуті як форми роботи (включення тренінгів з формування вміння відмовляти одноліткам до залучення вживання наркотиків; шкільних курсів з виховання соціальних норм; тренінгів вмінню спілкуватися в родині; сімейні програми); забезпечення – наприклад, підготовка рекомендацій з проведення спеціальних тренінгів; організація належного навчання персоналу й контроль над якістю виконання програми.

Програми можуть бути універсальними і вибірковими. Універсальні програми спрямовані на групу населення в цілому, наприклад, на всіх учнів у школі. Вибіркові програми спрямовані на групи ризику або певну частину загальної категорії, наприклад, на дітей-наркоманів або тих, які погано вчаться у школі. Також існують програми за показниками, складені для тих, хто вже неодноразово вживав наркотики.

Наприклад, популярна общинна програма, відома як проєкт «STAR» відноситься до універсальної антинаркотичної профілактичної програми, яка спрямована на всі верстви населення громади й містить велику шкільну програму, програму для батьків, залучає засоби масової інформації для висвітлення, посилення, допомоги в розвитку проєкту, а також органи самоврядування, охорони здоров'я. Включений в STAR курс для середніх класів школи представляє собою програму суспільного впливу, що полягає у проведенні протягом 2-х років занять у класах спеціально підготовленими вчителями. У межах компонента програми для батьків останні виконують зі своїми дітьми спеціальні домашні завдання, навчаються навичкам спілкування в родині і беруть участь у заходах проєкту, які реалізуються у масштабах громади.

Органи самоврядування громади є основним формальним центром, що організує і контролює всі заходи. Наприклад, зміни в політиці охорони здоров'я є важливим завданням органів самоврядування; їх мета – розробляти й застосовувати політику й закони стосовно алкоголю, тютюну та інших наркотиків. Також вони можуть стосуватися деяких місцевих законів, наприклад, установки зон (або місць), де заборонено вживати будь-які психогенні речовини (включаючи алкоголь і тютюн), і контролю над цими зонами. Результати досліджень по цьому проєкту показали позитивний довгостроковий ефект.

Програма тренування життєвих навичок («LST - Life Skills Training») також є універсальною шкільною програмою, вона спрямована на широкий спектр факторів ризику й захисних факторів і реалізується шляхом навчання поєднання загальних особистісних і соціальних умінь, розвитку здатності опиратися вживанню наркотиків і вважається загальноосвітньою програмою навчання. Програма складається із трирічного профілактичного курсу для учнів середніх і старших класів. Вона передбачає 15 навчальних сесій протягом першого року, 10 закріплюючих протягом другого року, і 5 сесій – протягом третього. Програма тренінгу життєвих навичок складається із трьох головних сфер: уміння опиратися пропозиціям вживати психоактивні речовини, уміння правильно організувати своє життя й загальних соціальних умінь [11, с.3259-3264].

Компонент навчання вмінню опиратися пропозиціям вживати наркотики й рекламі наркотиків надає інформацію про провокуючі до вживання

наркотиків соціальні фактори, містить матеріали, розроблені для: полегшення розпізнавання тиску з боку соціального оточення, що спонукає до вживання наркотиків; зміни неправильного уявлення про масове вживання психоактивних речовин у суспільстві; популяризації суспільних антинаркотичних норм; навчання знанням про профілактику зловживання психоактивними речовинами; навчання стійким навичкам опору наркотикам.

Навчання проводиться, як правило, поведінковими методами, причому, значна увага звертається на можливості одночасного використання вербальної і невербальної комунікації при навчанні дітей здатності протистояти небажаному тиску однолітків та інших осіб. Про це, зокрема, йде мова в статті Е. J. Duryea [13, С.5-10] Автор наголошує на недостатньому використанні механізмів невербальної комунікації і аналізує наступні компоненти невербальної комунікації: погляд, поза, положення тіла, жести, міміка і символи.

У процесі тренінгу невербальних компонентів опору негативному тиску дітей навчають розпізнавати ці невербальні прийоми комунікації.

Компонент навчання вмінню правильно організувати своє життя забезпечує навчання вмінню бути незалежним і управляти своїм станом, формує почуття самоконтролю; передбачає навчання навичкам подолання труднощів і прийняття правильних рішень, критичному мисленню для опору впливу однолітків і засобів масової інформації; розвиток навичок саморефлексії і самопідтримки, вміння справлятися з гнівом і стресами.

Компонент навчання загальним соціальним навичкам підвищує соціальну компетентність учнів поряд із загальними соціальними вміннями (ефективно взаємодіяти, долати труднощі, знайомитися з новими людьми й розбудовувати здорові дружні відносини. До методів і методичних прийомів навчання можна віднести демонстрацію наочних прикладів, обговорення успіхів і помилок тих, яких навчають, закріплення матеріалу, рольові ігри й використання різноманітних домашніх завдань.

Програма тренінгу життєвих навичок широко використовується і свідчить про можливість досягнення позитивних результатів.

Універсальна програма протиалкогольних профілактичних заходів («Adolescent Alcohol Prevention Trial») починається з 5 класу із закріплюючим курсом в 7 класі. Навчання навичкам опору вживання наркотиків побудоване таким чином, щоб прищепити дітям соціальні й поведінкові навички, які допоможуть їм відмовляти у випадках пропозиції вживання наркотиків і алкоголю. Нормативний курс спеціально розроблений для боротьби із впливом пасивного соціального тиску й ефекту соціального моделювання. Він спрямований на виправлення помилкових уявлень про переваги вживання алкоголю і наркотиків і природність цього процесу в суспільстві.

Програма «Зміцнення родин»(Strengthening the Family) є вибірковою профілактичною багатокомпонентною програмою, спрямованою на родину. Передбачається, що вона повинна забезпечити захист дітей від 6 до 10 років від впливу людей, які вживають наркотики. Програма починалася як спроба допомогти батькам, які вживають наркотики, поліпшити їхні батьківські навички й знизити фактори ризику, що впливають на дітей. Програма адаптована до культурних особливостей і виявилася ефективною у роботі як з білим населенням, так і з афро-американськими, іспанськими родинами.

Програма зміцнення родин складається із трьох елементів: тренінгу батьків, тренінгу вмінь дітей і тренінгу сімейних умінь. У кожному з 14 щотижневих занять першу годину батьки й діти займаються окремо. Протягом другої години батьки й діти збираються разом з метою розвитку взаємодії сімейних здатностей. Після цього вечеряють, дивляться фільм або розважаються разом. Тренінг батьків спрямований на поліпшення батьківських навичок і зниження вживання батьками психоактивних речовин. Тренінг умінь дітей через роботу із психотерапевтом зменшує прояви негативної поведінки дітей і поліпшує соціально прийнятну поведінку. Тренінг сімейних умінь поліпшує сімейну атмосферу, залучаючи обидва покоління в навчання новим способам поведінки й застосування їх на практиці. Основними результатами програми є зменшення числа сімейних конфліктів, більш продуктивне спілкування й уміння вести сімейні справи, а також зниження рівня неадекватної поведінки, агресивності й зловживання наркотиками.

Інша вибіркова програма «Родина – в центрі уваги»(Family is in the Center of Attention), є програмою для тих батьків, які перебувають на лікуванні, а також їх дітей. Вона має основною метою зниження використання заборонених законом препаратів шляхом навчання запобіганню рецидиву вживання наркотиків. Також батьків навчають, як краще вести сімейні справи. Навчання батьків складається з 35 півторагодинних спільних тренінгів для батьків. Діти відвідують 12 занять у межах курсу розвитку відповідних навичок разом зі своїми батьками. Теми курсу включають питання зміцнення родини, профілактику рецидиву вживання наркотиків, спілкування в родині, управління сімейними справами, формування чітких сімейних принципів щодо вживання алкоголю й інших психоактивних речовин, навчання дітей різним видам психологічного захисту (наприклад, умінню долати труднощі й опиратися пропозиціям вживати наркотики), а також допомогу дітям у поліпшенні успішності. Отримані результати показують, що спостерігається значне зниження вживання наркотиків з боку батьків і поліпшення батьківських умінь.

З метою впровадження в широкий освітній простір, фахівцями була розроблена спеціальна програма «Drug education» (USA), сильною стороною

якої є обґрунтування необхідності ранньої профілактики серед дітей. Віковий діапазон впливу програми : від дитячого садка до 12 класу школи. Програма поширюється через фонд санітарної освіти і застосовується в школах більшості штатів країни.

У межах даної програми дітям повідомляються необхідні знання і прищеплюються антинаркотичні навички поведінки, здійснюється зв'язок освітніх установ з родиною, який, зокрема, передбачає надання батькам інформації про розпізнання наявності залежності чи схильності дітей до вживання наркотиків, про найбільш популярні серед неповнолітніх наркотики. Реалізація програми включає елементи «міжвікового» викладання: у ролі вчителя часто виступають старшокласники. Кожне навчальне заняття програми відноситься до одного з трьох типів: 1. Передача інформації. 2. Тренінг навичок спілкування. 3. Зміцнення зв'язків учнів зі школою, родиною і позитивно соціально-орієнтованими ровесниками. З дітьми молодшого віку (дошкільники, першокласники) заняття проводяться в ігровій формі: діти вчаться й одночасно розважаються.

У програмі використовуються різні методи роботи: рольові ігри, шкільні вечори, підлітковий круглий стіл і групові дискусії учнів у школі, підготовка творчих робіт на антиалкогольну тему, листів, відеотренінг спілкування, проектування ситуацій міжособистісних відносин, зустрічі з колишніми наркоманами та ін.

З 1 по 4 клас програма спрямована на ознайомлення учнів з негативними властивостями наркотиків з метою, щоб психоактивні речовини втратили свою привабливість в очах дітей як «символ мужності, незалежності, дорослості». Слід підкреслити, що методи навчання тут є більше афективними (вплив на емоційну сферу), ніж традиційно дидактичними. Емоційності освіти, що впливає на уяву, на всю особистість у цілому, а не тільки на інтелект, сприяє застосування на уроках ігор, ляльок, іграшок, що зображують улюблених тварин, відеофільмів. Використовується різновікове викладання, презентація ситуацій, які дають можливість учням усвідомлювати особливості своїх почуттів. Акцент на переживання дітей як найбільш доступний підхід до особистості в антинаркотичному вихованні представляється досить істотним.

З 5 по 10 клас формується позитивна Я-Концепція, тренуються навички відмови від пропозицій вживати психогенні речовини і покрокового спілкування в різних складних ситуаціях. З 10 по 12 клас відбувається орієнтація на тренування навичок надання допомоги іншим в попередженні вживання психоактивних речовин, передачу придбаного досвіду й умінь молодшим школярам. Особливістю розглянутої програми є здійснення антинаркотичної профілактичної діяльності на основі наступності цілісного впливу, що плавно переходить з одного вікового періоду в інший.

Шкільний період вважається дуже важливим для формування антинаркотичної установки шляхом ознайомлення з негативним впливом наркотиків на особистість, вивчення наслідків зловживання алкоголем, наркотиками. Водночас, слушною є думка багатьох американських учених про те, що превентивна освіта неповнолітніх повинна починатися вже з дитячого садка і далі продовжуватися в школі. Раннє прилучення дітей до антинаркотичного виховання мотивується тим, що в США початок вживання школярами тютюнових виробів орієнтовно припадає на п'ятий клас, алкогольних напоїв – на шостий, а перше вживання марихуани спостерігається в сьомому класі. Тому прищеплювати дітям соціальні навички й передавати відповідні знання потрібно задовго до того, як вони вперше зіштовхнулися з необхідністю приймати рішення, чи варто пробувати наркотичні речовини.

Найбільш перспективними програмами, на думку M. Pentz [14, с.259-266] є ті, які починаються в старшому дошкільному і молодшому шкільному віці в системі світи. Їх основною метою є попередження, або, принаймні, відтермінування початку вживання наркотиків. Підкреслюється також необхідність об'єднання всіх зусиль співтовариства (місцевої влади, громадськості, керівників програм радіо й телебачення, адміністрації шкіл, батьків, церкви), що виявляє безсумнівний підтримуючий вплив на потенційну профілактичну програму, яка розпочата в закладах дошкільної освіти і школі. Крім того, вплив співтовариства, безумовно, потрібний для забезпечення довгострокової ефективності програм, засвоєні учнями в шкільній програмі навички будуть постійно підтримуватися й зміцнюватися.

Старший дошкільник відрізняється від дітей раннього і молодшого дошкільного віку появою найпростіших форм усвідомлення свого «Я», прагненням до нового положення в системі доступних суспільних відносин і до нової суспільно значимої діяльності, формуванням необхідних звичок соціальної поведінки, розумінням значення багатьох простих моральних норм, які орієнтують його в тому, що «добре» і що «погано», формуванням деякого узагальненого знання соціальних норм, тих простих системних утворень, які є зародками моральних почуттів, на основі яких пізніше визначаються вже цілком зрілі моральні почуття й моральні переконання. У цьому віці за виконання відповідних норм дітей хвалять, заохочують, а за порушення – осуджують чи навіть карають. При цьому необхідно враховувати той факт, що схвалення дорослих, особливо батьків і їх особистий приклад, значить для дітей так багато, що вони намагаються заслужити схвалення своєю поведінкою.

Підтримуємо думку американських учених, що старший дошкільний вік – це той сензитивний період, коли дітям можна прищепити навички здорового способу життя як альтернативну форму поведінки через позитивний вплив родини й соціального мікросередовища при мінімальних зусиллях і витратах.

Смисл звернення до старшого дошкільного віку полягає в тому, що в цьому віці діти легко можуть засвоювати негативні звички шляхом простого наслідування, включення у свою гру стереотипів поведінки дорослих, що дуже рано формує найпростіші когнітивні установки на споживання алкоголю, наркотиків, паління і створює потужну основу для протидії профілактичній роботі в майбутньому. Аналіз батьківських взаємин з дітьми свідчить, що батьки стають все більш безпорадними у вихованні й навчанні своїх дітей з їх зростанням, особливо це стосується підліткового віку, тому профілактичну роботу доцільно починати, коли діти перебувають у старшому дошкільному віці.

Основою профілактики стає створення умов для формування здорового способу життя, включаючи в нього такі аспекти як фізична активність, формування у дітей стійких позитивних пізнавальних установок, наприклад, установки саморозвитку особистості, її самоактуалізації; ознайомлення і розуміння власних прав і обов'язків, а також прав інших людей.

Специфіка роботи зі старшим дошкільним віком і особливості цього віку практично визначають необхідність роботи в межах відносин «батько – дошкільник». Робота зі старшим дошкільником передбачає підготовку батьків в умовах профілактики вживання наркотиків і створює основу необхідних знань і вмінь для роботи протягом усього подальшого шкільного періоду.

Педагогічний процес у дошкільній установі спрямований на розвиток, виховання, навчання, але не в тому розумінні як це сприймається в школі з погляду засвоєння конкретних знань, узагальнення, аналізу. У шкільному розвитку педагогічний процес підкоряється завданням навчання, у старшому дошкільному дитинстві навчання підкоряється завданням розвитку. У той час, як для учнівської молоді навчання є засобом розвитку й підготовки до праці, для дошкільного віку навчання є засіб підготовки до шкільного навчання в плані розвитку самих дітей.

Серед частини батьків існує думка, що з маленькими дітьми про наркотики говорити не слід, оскільки таке раннє звертання до теми може спровокувати в дитини нездоровий інтерес до проблеми. Проте дослідження свідчать, що, як правило, багатьом дітям 5-6 років вже відомі назви різних одурманюючих речовин, особливості їх зовнішнього вигляду, властивості (колір, захід, консистенція). Малята знають, як і при яких обставинах використовуються деякі наркотичні речовини (горілку й шампанське п'ють по святах, сигарети мама курить, коли нервує, а тато, коли серйозно працює над чим-небудь). Їм відомо, що наркотичні речовини шкідливі для здоров'я людини. Однак, пояснити, у чому саме полягає шкода, діти не можуть. У даній ситуації криється досить серйозна проблема. Справа в тому, що, з одного боку, малята інформовані про те, що курити, пити алкогольні напої і т.п. – шкідливо. З

іншого боку, вони щодня бачать, що курять і п'ють у різних обставинах їх батьки й знайомі і ніяких видимих негативних наслідків це не викликає. У свідомості дитини формуються суперечливі уявлення стосовно психоактивних речовин. Прагнення подолати їх (з'ясувати правду) здатне спровокувати ранню наркотизацію.

З метою виявлення алкогольної схильності вченими (Н. Morgan, A. Stone M. Pentz та ін.) були проведені дослідження серед дошкільників. Зокрема, їх цікавили питання, чи коштували діти алкогольні вироби і за яких умов, чи будуть вживати алкоголь, коли виростуть, визначалися уявлення дітей про алкоголь і паління (добре чи погано вживати алкоголь або палити, вживати наркотики, чи відчувають діти страх перед п'яною людиною та ін.).

Цікавими були деякі відповіді старших дошкільників, наприклад: «пити можна, але небагато», «пити можна на свято», «без випивки не може відбутися справжнє свято», «випивка робить людину веселою» та ін.

У процесі дослідження було виявлено, що дошкільники під час гри часто імітують випивку, паління, наслідуючи дорослих. Результати проведеного анкетування батьків свідчать, що значна частина з них допускають можливість вживання дітьми алкогольних виробів («трохи пива, вина, шампанського»).

Дані факти не можуть не викликати тривоги, тому актуальність профілактичної роботи з дітьми і батьками не викликає сумніву.

Висновки. Отже, в США профілактика адиктивної поведінки неповнолітніх починається вже в закладах дошкільної освіти і продовжується в загальноосвітній школі. Вона здійснюється у процесі партнерської взаємодії родини, соціальних служб, освітніх закладів, правоохоронних органів, медичних закладів, релігійних і волонтерських організацій. Соціально-педагогічними умовами успішної профілактичної роботи з наркозалежності серед неповнолітніх в США є дві основні групи факторів: 1) фактори, що впливають на окрему особистість; 2) фактори, що впливають на соціальне середовище особистості.

Вважаємо, що досвід США з профілактики адиктивної поведінки, зокрема дітей старшого дошкільного віку, заслуговує уваги в Україні.

Література:

1. Grandpre R. How America became the world's most troubled drug culture? Durham: University Press, 2006. 127 p.
2. Morgan H. Drugs in America: A Social History. N.Y: Syracuse University Press, 2001. 235 p.
3. Downers D., Rock P. Understanding Deviance Oxford: Clarendon Press, 2008. 369p.
4. David E. Musto. The American Disease: Origion of Narcotic Control. N.Y: Oxford University Press, 2009. 184 p.
5. Reuter P. An analytic of U.S. drug policy. Washington. D.C.: The AEI Press, 2005. 112 p.

6. Lemert E. Human Deviance. Social Problems and Social Control. N.J.: Prentice-Hall, 2007. 130 p.
7. Sacco N. Drug Enforcement in the USA: History, Policy and Trends. N.Y Congressional Research Service, 2014. 130 p.
8. Stone A.L., Becker L.G. Review of risk and protective factors of substance use. *Addictive Behavior*, 2012. 37(2). P.747-775.
9. Gorman G. M. Using theory and research to target primary prevention programs: recent developments and future prospects. *Alcohol and alcoholism*. 1992. V. 27, №6. P. 583-594.
10. Hansen W. B. School-based alcohol prevention programs. N.-Y. Baywood, 2000. 197 p.
11. Botwin J., Griffin K. Life skills training as a primary prevention approach for adolescent drug use. *International Journal of Emergency Mental Health*, 2002. 4 (1). P. 41-47.
12. Gallmeier T.M., Bonner B.L. University-based Interdisciplinary Training. *School Health*, 1992. №16 (4). P. 513 – 521.
13. Duryea E. J. Principles of Non-Verbal Communication in efforts to reduce Peer and social pressure. *School Health*, 1991. V. 61, №1, P. 5-10.
14. Pentz M. A., Dwyer J. H. A multicomunity trial for primary prevention of adolescent drug abuse. Effects on drug use prevalence. 2000. *JAMA*. V. 26, P. 259-266.

References:

1. Grandpre R. How America became the world's most troubled drug culture? Durham: University Press, 2006. 127 p.
2. Morgan H. Drugs in America: A Social History. N.Y: Syracuse University Press, 2001. 235 p.
3. Downers D., Rock P. Understanding Deviance Oxford: Clarendon Press, 2008. 369p.
4. David E. Musto. The American Disease: Origion of Narcotic Control. N.Y: Oxford University Press, 2009. 184 p.
5. Reuter P. An analytic of U.S. drug policy. Washington. D.C.: The AEI Press, 2005. 112 p.
6. Lemert E. Human Deviance. Social Problems and Social Control. N.J.: Prentice-Hall, 2007. 130 p.
7. Sacco N. Drug Enforcement in the USA: History, Policy and Trends. N.Y Congressional Research Service, 2014. 130 p.
8. Stone A.L., Becker L.G. Review of risk and protective factors of substance use. *Addictive Behavior*, 2012. 37(2). P.747-775.
9. Gorman G. M. Using theory and research to target primary prevention programs: recent developments and future prospects. *Alcohol and alcoholism*. 1992. V. 27, №6. P. 583-594.
10. Hansen W. B. School-based alcohol prevention programs. N.-Y. Baywood, 2000. 197 p.
11. Botwin J., Griffin K. Life skills training as a primary prevention approach for adolescent drug use. *International Journal of Emergency Mental Health*, 2002. 4 (1). P. 41-47.
12. Gallmeier T.M., Bonner B.L. University-based Interdisciplinary Training. *School Health*, 1992. №16 (4). P. 513 – 521.
13. Duryea E. J. Principles of Non-Verbal Communication in efforts to reduce Peer and social pressure. *School Health*, 1991. V. 61, №1, P. 5-10.
14. Pentz M. A., Dwyer J. H. A multicomunity trial for primary prevention of adolescent drug abuse. Effects on drug use prevalence. 2000. *JAMA*. V. 26, P. 259-266.

УДК 378:001.895(438)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-194-206](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-194-206)

Корнійчук Михайло Валерійович аспірант, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел.: (041) 243-14-17, <https://orcid.org/0000-0002-6051-4690>

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ

Анотація. У статті досліджено особливості розвитку університетської освіти в Польщі та наукові підходи до аналізу її трансформаційних процесів. Автор розглядає ключові етапи еволюції вищої освіти в Польщі, починаючи з періоду централізованої та ідеологізованої системи, характерної для соціалістичного ладу, до сучасної моделі, яка орієнтована на демократичні цінності, автономію закладів освіти, інтеграцію в європейський простір і потреби інформаційного суспільства. Особливу увагу приділено реформам, які розпочалися після 1989 року та були спрямовані на децентралізацію управління, посилення автономії закладів освіти, розвиток приватного сектору, інтернаціоналізацію освітнього середовища та впровадження європейських стандартів. Розглянуто вплив Болонського процесу на гармонізацію національної системи освіти з європейським освітнім простором, включаючи впровадження трирівневої системи навчання, європейської кредитно-трансферної системи (ECTS) та механізмів академічної мобільності студентів і викладачів.

Також проаналізовано основні напрямки досліджень польських вчених у сфері університетської освіти, зокрема питання підвищення якості навчання, розвитку дослідницьких університетів, міжнародного співробітництва та оцінки якості освітніх програм. Відзначено значний внесок приватних вищих навчальних закладів у реформування освітньої системи та адаптацію освітніх програм до сучасних викликів. Окремо висвітлено роль міжнародних угод і програм, таких як Болонська декларація та Лісабонська конвенція, у створенні європейського освітнього простору.

У статті обґрунтовано доцільність використання польського досвіду для модернізації освітньої системи України. Враховуючи схожі історичні передумови, Україна може запозичити польську модель децентралізації управління, розширення автономії університетів, посилення зв'язків між освітою та ринком праці, а також впровадження ефективних механізмів оцінки якості освіти.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: університетська освіта Польщі, реформи вищої освіти, Болонський процес, Лісабонська конвенція, академічна мобільність, інтеграція в Європейський освітній простір.

Korniichuk Mykhailo Valeriiovych PhD student at Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, tel.: (041) 243-14-17, <https://orcid.org/0000-0002-6051-4690>

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE STUDY OF THE DEVELOPMENT OF UNIVERSITY EDUCATION IN POLAND

Abstract. The article explores the features of the development of university education in Poland and the scientific approaches to analyzing its transformational processes. The author examines the key stages in the evolution of higher education in Poland, from the period of a centralized and ideologically driven system characteristic of the socialist regime to a modern model focused on democratic values, institutional autonomy, integration into the European educational space, and the needs of the information society. Particular attention is paid to the reforms that began after 1989, aimed at decentralizing governance, enhancing the autonomy of educational institutions, developing the private sector, internationalizing the educational environment, and implementing European standards. The impact of the Bologna Process on the harmonization of the national education system with the European Higher Education Area is analyzed, including the introduction of a three-level system of education, the European Credit Transfer System (ECTS), and mechanisms for academic mobility of students and faculty.

The article also analyzes the main research directions of Polish scholars in the field of university education, including issues of improving the quality of education, developing research universities, fostering international cooperation, and evaluating the quality of educational programs. The significant contribution of private higher education institutions to the reform of the education system and the adaptation of educational programs to contemporary challenges is highlighted. The role of international agreements and programs, such as the Bologna Declaration and the Lisbon Recognition Convention, in the creation of the European Higher Education Area, is also discussed.

The article substantiates the relevance of utilizing Poland's experience to modernize Ukraine's educational system. Given the similar historical prerequisites, Ukraine can adopt the Polish model of decentralized governance, expanding university autonomy, strengthening the links between education and the labor market, and introducing effective mechanisms for assessing the quality of education.

Keywords: university education in Poland, higher education reforms, Bologna Process, Lisbon Recognition Convention, academic mobility, integration into the European Higher Education Area.

Постановка проблеми. Університетська освіта відіграє ключову роль у формуванні знань, навичок і компетентностей, необхідних для забезпечення сталого розвитку суспільства. У сучасному світі, позначеному глобалізаційними викликами, інтеграційними процесами та стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, модернізація системи вищої освіти стає пріоритетним завданням багатьох країн. Польща є одним із прикладів успішної адаптації національної освітньої системи до цих викликів, що зумовлює підвищений інтерес до її досвіду в контексті реформування університетської освіти в Україні.

Польща, як держава-член Європейського Союзу, впровадила низку структурних реформ, спрямованих на гармонізацію національної системи освіти з європейськими стандартами, зокрема в рамках Болонського процесу. Це включає трирівневу систему вищої освіти, кредитно-модульну систему (ECTS), взаємне визнання дипломів, академічну мобільність та співпрацю з міжнародними освітніми і науковими установами. Проте, адаптація цих стандартів супроводжувалася як успіхами, так і викликами, пов'язаними із забезпеченням якості освіти, фінансуванням університетів та інтеграцією інноваційних підходів до навчального процесу.

Для України, яка знаходиться на етапі реформування освітньої системи, досвід Польщі є особливо цінним. Питання модернізації університетської освіти в Україні вимагає врахування ключових тенденцій європейського освітнього простору, таких як навчання впродовж життя, підвищення академічної мобільності, інтеграція університетів у світовий ринок праці та наукових досліджень. З огляду на спільність історичного розвитку Польщі та України, її досвід дозволяє визначити ефективні підходи до подолання системних проблем, зокрема в частині децентралізації управління, забезпечення автономії університетів та стимулювання інновацій у сфері освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реформування та розвитку системи вищої освіти у Польщі активно досліджуються як польськими, так і українськими науковцями. Значний внесок у вивчення цього питання зробили такі дослідники, як Ч. Банах, А. Райкевич, О.А. Деркач, В.М. Шевченко, П. Гурський, М. Пельц, Я. Плачек. Їхні праці висвітлюють аспекти автономії університетів, інтеграції польської освіти в європейський простір, а також критерії оцінки якості освіти. Водночас питання адаптації системи освіти до сучасних викликів, таких як цифровізація, економічні трансформації та міжнародна інтеграція, ще потребують детального опрацювання та систематизації.

Мета статті – дослідження наукових підходів до розвитку університетської освіти в Польщі, аналіз історичних передумов, механізмів реформування системи вищої освіти та інтеграції в європейський освітній простір, а також визначення перспектив використання польського досвіду для модернізації освітньої системи України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток освіти в кожній країні, особливо процеси модернізації вищої освіти, тісно пов'язаний з такими інституційними змінами, як перегляд ролі держави в сучасному світі, розвиток економіки, стабілізація політики, гармонізація в соціокультурній сфері. Кожна країна має свої особливості впровадження змін у систему освіти, що зумовлені її історією, традиціями, соціально-економічним станом. Для України, яка прагне модернізувати власну освітню систему та інтегруватися до європейського простору, особливо актуальним є вивчення досвіду Польщі. Ця країна пройшла шлях трансформації від централізованої, ідеологізованої системи освіти, характерної для соціалістичного ладу, до демократичної, орієнтованої на індивідуальні потреби учнів та вимоги сучасного суспільства.

Польща, як і Україна, має у минулому тривалий період недемократичного правління, що значно вплинуло на розвиток освіти. До 1989 року система освіти у Польщі була централізованою та контрольованою державою. Влада визначала зміст освіти, методи навчання, критерії оцінювання. Автономія навчальних закладів була обмежена, а участь громадськості у прийнятті рішень – мінімальною. Часті зміни назв і функцій найвищих органів управління освітою, такі як перехід від «Міністерства освіти» до «Міністерства освіти і вищої школи», а у подальшому до «Міністерства освіти і виховання», не призводили до суттєвих змін у діяльності системи. Освіта залишалася інструментом ідеологічного впливу, а не сферою вільного розвитку особистості. Держава жорстко регламентувала діяльність ЗВО, втручалася у навчальні плани, контролювала призначення викладачів. Така ситуація гальмувала розвиток науки та освіти, не дозволяла ЗВО гнучко реагувати на зміни в суспільстві та економіці.

Переломним моментом для реформування системи освіти стали парламентські вибори у червні 1989 року. Демократичні зміни в країні вимагали переосмислення ролі освіти та її місця в суспільстві. Польща потребувала нової освітньої моделі, яка б ґрунтувалася на принципах демократизму, гуманізму та взаємоповаги, забезпечувала б вільний розвиток особистості та готувала б громадян до життя в демократичному суспільстві. Одним із перших кроків на шляху реформ стало прийняття нового закону «Про освіту» у 1991 році [1]. Цей закон заклав правові основи для децентралізації управління освітою, розширення автономії навчальних закладів, створення нових типів шкіл.

З початку 90-х років посилюється динаміка інтеграції в ЄС, як в плані поглиблення інтеграційних процесів, так і в плані їх розширення. Одночасно відбувається інтенсивне ущільнення співробітництва у сфері освіти. Це насамперед пов'язано з тим, що змінився характер взаємодії між економічною інтеграцією і соціальним розвитком в рамках ЄС в цілому. Якщо на попередніх етапах розвитку європейської інтеграції мав місце швидше той чи інший дисбаланс прямих і зворотних зв'язків між економічною інтеграцією і соціальним розвитком, то на нинішньому етапі це дійсно спільна і набагато більш органічна взаємодія, в якій не можна знехтувати ні «економічним», ні «соціальним» [2, с. 38].

Якісно новий етап співробітництва у сфері освіти в ЄС пов'язаний з прийняттям Європейською радою в березні 2000 року Лісабонського порядку денного, і програми «Освіта та професійна підготовка 2010», що спрямована на сприяння реалізації стратегічної мети наступного десятиліття: стати найбільш конкурентоспроможною та динамічною, заснованою на знаннях економіки світу, яка може забезпечити стійке економічне зростання, робочі місця кращої якості і соціальну згуртованість суспільства.

Формування спільного простору освіти і підготовки визнано у Програмі ключовим пріоритетом для реалізації Лісабонської стратегії. Це має забезпечити розуміння того, що якою би ефективною не була політика в інших сферах, становлення ЄС як провідної світової економіки, заснованої на знаннях, можливо тільки через вирішальний внесок в освіту і підготовку як факторів економічного зростання, інновацій, стійкої зайнятості та соціальної рівності.

Головним принципом співпраці в рамках Програми залишається принцип субсидарності, основою забезпечення ефективності співпраці є відкритий метод координації; метою співпраці є зближення, а не гармонізація систем освіти (*approximation versus harmonization*).

Моніторинг стає важливим механізмом координації політики у сфері освіти в ЄС, інструментом для зіставлення результатів, прийняття та корекції політичних рішень; когнітивним і нормативним інструментом, що впливає на формування освітньої політики в ЄС.

Етапною подією сучасного періоду співробітництва у сфері освіти, як з точки зору вдосконалення методів координації та моніторингу, так і з точки зору уточнення пріоритетів Програми на наступний період, стала доповідь Комісії про хід реалізації цілей для систем освіти та підготовки в другому дворічному циклі і рекомендації Ради напередодні березневого саміту 2005 року, пріоритетним питанням якого була середньострокова оцінка реалізації цілей Лісабонської стратегії [3, с. 394].

Рада з освіти, молодіжної політики і культури виділила три основні пріоритети для подальшої дії в рамках програми «Освіта та підготовка 2010»:

- реформи та інвестиції мають концентруватися на областях, ключових для формування суспільства, заснованого на знаннях;
- освіта протягом усього життя;
- європейський простір освіти та підготовки повинні стати реальністю.

Рекомендації Ради знайшли достатньо повне відображення в рішеннях березневого засідання ЄС, який підкреслив, що людський капітал – головний капітал Європи, навчання протягом усього життя є *sine qua non* досягнення цілей Лісабонської стратегії.

Слід зазначити, що в перше десятиліття своєї діяльності країни-члени Ради Європи розробили і підписали чотири Конвенції, що сформували правову рамку співробітництва між державами Європи в сфері вищої освіти. Першим документом стала Європейська Конвенція про еквівалентність дипломів, що дають право для вступу до університетів (1953, ETS №.15) і протокол до неї (1964, ETS №. 49) [4].

У грудні 1954 року була підписана Європейська культурна конвенція [5], однією з цілей якої було сприяти мобільності та обміну. Наступним кроком у розвитку правової основи академічної мобільності було підписання в Парижі 15 грудня 1956 року Європейської конвенції про еквівалентність періодів навчання в університетах [6].

Метою документа було сприяння загальноєвропейським інтеграційним процесам і вирішенню проблеми нестачі висококваліфікованих фахівців. Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій 1959 року стала наступним етапом розвитку співробітництва. Найважливіший етап у розвитку співробітництва та усуненні бар'єрів мобільності ознаменувався підписанням у грудні 1969 року Європейської Угоди про продовження виплати стипендій студентам, які навчаються за кордоном [7].

Угода формувала завдання максимально можливого вільного пересування громадян для навчання та проведення досліджень, істотною умовою якого є мобільність стипендіальної підтримки.

В Угоді 1969 року вперше поряд з концепцією Європейського економічного співтовариства вводиться поняття «Європейське освітнє співтовариство» (European educational community), країнами-учасниками Ради Європи формулюється завдання створення загального простору освіти [7].

Новим етапом розвитку кооперації стала Конвенція ЮНЕСКО про визнання періодів навчання, дипломів і ступенів у сфері вищої освіти в державах, що належать європейському регіону, підписана в 1979 році [8].

Вона була спрямована на розширення співробітництва щодо створення та застосування порівнянної термінології та критеріїв оцінки, які дозволять забезпечити порівнянність і еквівалентність кредитів, предметів вивчення та сертифікатів, дипломів і ступенів в рамках існуючого законодавства країн-учасниць міждержавних угод.

У Конвенції вперше були сформульовані механізми реалізації поставлених завдань: створення національних органів, регіонального комітету і двосторонніх або субрегіональних органів [8].

Європейська конвенція про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах є наступницею Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, що дають право для вступу до університетів (1953, ETS №.15) і протоколу до неї (1964, ETS №. 49), Європейської конвенції про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956, ETS № 21), Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959, ETS №. 32), а також Європейської Угоди про продовження виплати стипендій студентам, які навчаються за кордоном (1969, ETS № 69) [8].

Підготовка Конвенції була ініційована мережею Національних інформаційних центрів Ради Європи в 1988 році на основі досвіду застосування вищеназваних Конвенцій Ради Європи.

Мета Конвенції полягає в тому, щоб через розширення можливостей для мобільності студентів, забезпечити більшу єдність країн-членів Ради Європи і взаєморозуміння в Європі. Важлива інновація даної Конвенції полягала в тому, що вона заклала принцип і зобов'язання сторін про те, що періоди навчання, успішно завершені в інституті вищої освіти однієї держави-учасниці в рамках чинних угод між інститутами, повинні отримувати повне академічне визнання не тільки учасників даної міжуніверситетської угоди, але також, в межах їх компетенції, держави та інших держав-учасниць Конвенції [3, с. 395].

У документі відсутня згадка про Конвенцію ЮНЕСКО про визнання періодів навчання, дипломів і ступенів у сфері вищої освіти в державах, що належать європейському регіону (1979), таким чином, на даному етапі, розвиток процесів академічної співпраці в рамках двох організацій відбувається автономно.

Об'єднання зусиль на системній основі спостерігається на наступному етапі, в 90-х роках в ході підготовки Конвенції про визнання кваліфікацій у сфері вищої освіти в європейському регіоні. Аргументів на користь підготовки нової Конвенції спільними зусиллями було декілька. Після 90-х років значно збільшилася кількість країн-учасниць Ради Європи та потенційних підписантів раніше прийнятих Конвенцій.

Одночасно за майже чотири десятиліття, що минули з моменту підписання першої Конвенції, змінилася політична та соціально-економічна ситуація в регіоні, відбулися зміни в системах вищої освіти в країнах-учасниках: посилилася диверсифікація інститутів і програм вищої освіти, збільшилася кількість приватних інститутів, підвищилася академічна мобільність студентів різних рівнів і напрямків навчання.

Крім того, накопичилася значна практика визнання документів і періодів навчання, отримала розвиток практика, пов'язана з визнанням кваліфікацій. Стала очевидною необхідність заміни шести раніше прийнятих документів одним більш сучасним, що відображає нові тенденції розвитку вищої освіти в Європі.

Для учасників обох організацій було також важливо уникнути дублювання зусиль у Європейському регіоні. Конвенція була схвалена на засіданні дипломатичної конференції в Лісабоні в квітні 1997 року і є одним із вдалих прикладів об'єднання зусиль міжнародних організацій з метою забезпечення синергії декількох процесів освітнього співробітництва, що розвиваються одночасно в різних концептуальних та організаційних площинах. Більшість країн, пізніше підписали Болонську Декларацію, ратифікували Конвенцію Ради Європи (Лісабонська Конвенція 1997 року) про взаємне визнання академічних кваліфікацій.

Два процеси об'єднання зусиль в галузі освіти, що відбувалися в країнах ЄС з одного боку, і рамках Ради Європи з іншого, підготували якісно новий етап інтеграційних процесів, початок якого ознаменувалося Сорбонською Декларацією про гармонізацію архітектури вищої освіти в Європі, що відбила загальну динаміку періоду. Ключовою подією нового етапу процесу зближення національних систем з метою створення загальноєвропейського простору вищої освіти стала конференція 1999 року в Болоньї, на якій міністрами освіти 30 Європейських країн було підписано «Декларацію про Європейський простір для вищої освіти» [9].

У зміні характеру взаємодії всередині європейських (ЄС) і загальноєвропейських процесів 2003 рік став переломним. У процесі підготовки країнами-членами доповіді щодо реалізації цілей програми «Освіта і підготовка 2010» в рамках першого дворічного циклу був проведений аналіз проблеми ефективного використання ресурсів, пошук раціоналізації зусиль. У спільній проміжній доповіді Ради та Комісії, представлений для обговорення на засіданні ЄС у Брюсселі в березні 2004 року, оформлено положення про необхідність більш тісної координації діяльності 31 країни, що бере участь у Програмі «Освіта та підготовка 2010», з Болонським процесом [2, с. 34].

Слід зазначити, що існуюча нині система університетської освіти Польщі склалася внаслідок неодноразового реформування, проб та помилок, наукових дискусій та експериментів. На сьогоднішній день у країні працюють як державні, так і недержавні виші.

Принципи функціонування університетської освіти визначаються чинним Законом від 20 липня 2018 р. «Про вищу освіту та науку» (Ustawa Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) [10].

Останнім часом проблеми розвитку вищої освіти в Республіці Польща вивчали такі дослідники, як: О. А. Деркач, В. М. Шевченко, Ч. Банах, А. Райкевич, П. Гурський, М. Пельц та Я. Плачек ті ін. Так, О. А. Деркач у своїй статті «Університетська автономія як головний вектор розвитку системи вищої освіти Польщі» стверджує, що розвиток нових напрямків у покращенні якості освіти в Польщі відбувався в умовах глибоких соціально-політичних і економічних змін, пов'язаних з переходом до ринкової економіки і різноманіттям ідеологій. У 1990 році важливою подією в освітній політиці країни стало обмеження прямого втручання держави в освіту, що призвело до різноманітності системи освіти. Влада також намагалася врахувати західноєвропейські тенденції розвитку освіти, але спостерігався розрив між потребами суспільства і результатами освіти. Критика з боку Євросоюзу спонукала до радикальних змін, які стосувалися не лише в окремих аспектів системи освіти, але й загальної доктрини освіти в цілому [11, с. 58].

В. М. Шевченко зазначає, що на прохання польської влади Європейський Комітет з питань освіти провів аналіз системи освіти у Польщі у 1994-1995 роках. Рапорт, який був підготовлений, відзначав як позитивні, так і негативні аспекти управління освітою в країні [3, с. 393].

До 90-х років ХХ століття система освіти у Польщі страждала від застарілих структур управління, які були неефективними в умовах вільного ринку. Тому було висловлено потребу у швидкій освітній реформі.

Реформа системи освіти в Польщі відбулася у 1998-2004 роках, перед вступом країни до ЄС, і була спрямована на європейську інтеграцію. Ця реформа призвела до змін у законодавстві, економіці, організації та змісті освіти, включаючи і спеціальну освіту.

Дослідження В. М. Шевченка показують, що приватні вищі навчальні заклади стали головним рушійним фактором у реформуванні польської системи вищої освіти. Після отримання державного визнання вони стали повноцінними учасниками у підготовці фахівців, розвитку науки та впровадженні освітніх інновацій. Приватні заклади швидко відреагували на зміну потреб суспільства та пристосували свої програми до нових умов. Кількість приватних закладів зросла з 195 у 2000/01 навчальному році до 321 у 2014/15 році, в той час як державних було лише 132. Ця тенденція до зростання триває, але вже не так швидко [3, с. 394].

Деякі польські вчені, зокрема Ч. Банах і А. Райкевич, вказують на необхідність зробити якісний стрибок у сфері університетської освіти в Польщі. Це передбачає розробку довгострокової програми розвитку освіти, в якій важливо виділити такі пріоритетні напрямки, як [11, с. 9]:

- роль освіти в інформаційному суспільстві;
- вплив освіти на інтеграцію Польщі з ЄС;

- взаємозв'язок освіти, економіки і ринку праці;
- покращення системи педагогічної освіти та професійного статусу вчителя.

Три незалежні дослідницькі команди експертів (Г. Іздебські, М. Квієк, та А. Радван) працюють над реформуванням діяльності польських університетів, щоб забезпечити їхню активність у сучасному світі [12]. Новий закон, який представлено національному конгресу науки, має стати своєрідною «конституцією науки», вважають дослідницькі команди експертів. Закон передбачає розвиток університетів дослідницького типу, які б зосереджувалися на проведенні наукових досліджень та підвищенні якості вищої освіти. Також заплановано створення Національного агентства з академічної співпраці, яке буде займатися стипендіальною діяльністю та підтримкою науковців та студентів за кордоном. Ці кроки спрямовані на повернення молодих талановитих науковців, які емігрували з Польщі, та популяризацію науки серед населення.

Група польських авторів – П. Гурський, М. Пельц та Я. Плачек – описують методику оцінки якості навчання студентів, що включає вивчення п'яти параметрів. Ці критерії використовуються у Польщі для щорічного визначення рейтингу вітчизняних вишів:

- престиж навчального закладу,
- сила наукових кадрів,
- умови навчання,
- результати навчання студентів,
- інтернаціоналізація навчання [13, с. 60].

Перший критерій оцінки – престиж навчального закладу, що дозволяє визначити ступінь авторитету вузу, його викладачів, а також випускників у академічному середовищі.

Друга характеристика дозволяє оцінити інтелектуальні здібності наукових кадрів вузу як у плані здійснення наукових досліджень, так і у підготовці та проведенні дидактичної роботи. Оцінка умов навчання, що надаються студентам у ЗВО, має дуже велике значення для абітурієнтів. При виборі вишу цей критерій іноді має вирішальний вплив. Досить поширеною є думка, що «очікування студентів змінюються протягом кожного року навчання» [11].

Я. Павліковський вважає, що оцінка якості вищої освіти у Польщі має мати дві складові:

- оцінку умов та методів навчання,
- оцінку якості освіти, здобутої випускниками [14, с. 31].

Перша складова включає в себе оцінку формальних аспектів навчального процесу – документації, кількості викладачів із вченим ступенем, кількості

студентів на одного викладача, чисельності груп студентів, стану технічного та дидактичного обладнання, соціально-побутові умови, рівня інформатизації дидактичних процесів, стан бібліотечних фондів тощо.

Більш складним завданням, на думку автора, є оцінка методів навчання, що вимагає еволюції змістовних аспектів навчального процесу, наприклад, відповідність навчальних програм та прийнятих ефектів навчання, правила підготовки та внесення змін у навчальні програми та ступінь участі студентів у цій процедурі, відповідність місії ЗВО чи окремого факультету з прийнятими ефектами навчання, рівень дидактичної та тематичної підготовки викладачів до занять, методи проведення занять, вимоги до студентів та методи визначення ступеня досягнення прийнятих ефектів навчання, можливості особистісного зростання студентів та методи їх підготовки до свідомої та активної громадянськості.

Отже, проведений аналіз теоретичних дослідження свідчить, що у останні роки як в Україні так і в Польщі проведено численні дослідження, щодо історичних етапів та особливостей формування та розвитку університетської освіти в Польщі. Багато досліджень присвячені окремим аспектам університетської освіти, таким як історія конкретних університетів, розвиток вищої освіти у певний період часу. Також вивчаються різні аспекти управління університетами, роль університетів у суспільстві та їх взаємодія з громадськістю.

Особлива увага приділяється реформам в університетській освіті, впливу політичних та соціокультурних чинників на університетську освіту, а також міжнародному співробітництву у галузі освіти.

Висновки. Процеси трансформації системи університетської освіти в Польщі, що розпочалися після 1989 року, були спрямовані на відхід від централізованої, ідеологізованої моделі освіти до демократичної, орієнтованої на індивідуальні потреби та вимоги сучасного суспільства. Успішність цих реформ була забезпечена децентралізацією управління, розширенням автономії закладів освіти, інтеграцією до європейського освітнього простору та активною участю Польщі в Болонському процесі. Зокрема, впровадження нових законодавчих норм, розвиток приватного сектора освіти та адаптація до європейських стандартів дозволили Польщі створити гнучку та ефективну систему університетської освіти, здатну відповідати викликам глобалізації.

Досвід Польщі демонструє важливість поєднання реформ у сфері освіти з широкими соціально-економічними та політичними змінами. Україна, прагнучи модернізувати свою освітню систему, може використати польську модель як орієнтир для розробки власних реформ. Зокрема, актуальними є питання децентралізації, підвищення академічної автономії, інтернаціоналізації та впровадження ефективних механізмів оцінки якості освіти. Вивчення

польського досвіду є цінним для визначення стратегічних напрямів розвитку вищої освіти в Україні, з урахуванням особливостей національної системи освіти та сучасних викликів.

Література:

1. Dz. U. nr 95 poz. 425 Ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty (z późniejszymi zmianami).
2. Деркач О. А. Університетська автономія як головний вектор розвитку системи вищої освіти Польщі. Вісник післядипломної освіти. 2015. № 9. С. 33–38.
3. Шевченко В. М. Реформування системи вищої освіти Польщі в контексті європейської інтеграції. Порівняльна професійна педагогіка. 2016. Т. 6, № 2. С. 392–398.
4. European Convention on the Equivalence of Diplomas leading to Admission to Universities. Paris: Council of Europe, 1953. URL: <https://rm.coe.int/1680064574> (дата звернення 25.01.2025).
5. European Cultural Convention. Strasbourg: Council of Europe, 1954. URL: <https://rm.coe.int/1680064575> (дата звернення 25.01.2025).
6. European Convention on the Equivalence of Periods of University Study. Paris: Council of Europe, 1956. URL: <https://rm.coe.int/1680064573> (дата звернення 25.01.2025).
7. European Agreement on Continued Payment of Scholarships to Students Studying Abroad. Strasbourg: Council of Europe, 1969. URL: <https://rm.coe.int/1680064572> (дата звернення 25.01.2025).
8. Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees in Higher Education in the European Region. Paris: UNESCO, 1979. URL: <https://unesdoc.unesco.org> (дата звернення 25.01.2025).
9. Deklaracja Bolońska. Bolonia: European Union, 1999. URL: <https://europa.eu> (дата звернення 25.01.2025).
10. Education and Training 2010 Programme. Brussels: European Commission, 2000. URL: <https://europa.eu> (дата звернення 25.01.2025).
11. Banach Ch., Raikevych A. Strategie i prognozy rozwoju edukacji w Polsce // Pedagogika i Psychologia. 2003. № 1. S. 7–12.
12. Kwiek M., Finikov T. Polskie ustawodawstwo dotyczące szkolnictwa wyższego: doświadczenia i wnioski. Kijów: Takson, 2001. 220 s.
13. Górski P., Pelc M., Placek J. Metodyka oceny jakości kształcenia studentów w polskich uczelniach wyższych. Wyższa Edukacja w Polsce. 2010. № 3. S. 58–64.
14. Pawlikowski J. Jakość szkolnictwa wyższego w Polsce: ocena warunków i metod nauczania. Wyższa Szkoła. 2018. № 2. S. 31.

References:

1. Dz. U. nr 95 poz. 425 Ustawa z 7 września 1991 roku o systemie oświaty (z późniejszymi zmianami).
2. Derkach, O.A. (2015). Universytetska avtonomiia yak holovnyi vektor rozvytku systemy vyshchoi osvity Polshchi [University autonomy as the main vector of development of the higher education system in Poland]. Visnyk pislidyplomnoi osvity – Bulletin of Postgraduate Education, 9, 33–38 [in Ukrainian].
3. Shevchenko, V.M. (2016). Reformuvannia systemy vyshchoi osvity Polshchi v konteksti yevropeiskoi intehtratsii [Reforming the higher education system of Poland in the context of European integration]. Porivnialna profesiina pedahohika – Comparative Professional Pedagogy, 6(2), 392–398 [in Ukrainian].

4. European Convention on the Equivalence of Diplomas leading to Admission to Universities. (1953). Paris: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680064574>.
5. European Cultural Convention. (1954). Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680064575>.
6. European Convention on the Equivalence of Periods of University Study. (1956). Paris: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680064573>.
7. European Agreement on Continued Payment of Scholarships to Students Studying Abroad. (1969). Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from <https://rm.coe.int/1680064572>.
8. Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees in Higher Education in the European Region. (1979). Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org>.
9. Deklaracja Bolońska. (1999). Bolonia: European Union. Retrieved from <https://europa.eu>.
10. Education and Training 2010 Programme. (2000). Brussels: European Commission. Retrieved from <https://europa.eu>.
11. Banakh, Ch., & Raikevych, A. (2003). Strategie i prognozy rozwoju edukacji w Polsce [Strategies and forecasts for the development of education in Poland]. *Pedagogika i Psychologia*, 1, 7–12 [in Polish].
12. Kwiek, M., & Finikov, T. (2001). Polskie ustawodawstwo dotyczące szkolnictwa wyższego: doświadczenia i wnioski [Polish legislation on higher education: experiences and lessons]. Kyiv: Takson [in Polish].
13. Górski, P., Pelc, M., & Placek, J. (2010). Metodyka oceny jakości kształcenia studentów w polskich uczelniach wyższych [Methodology for assessing the quality of student education in Polish higher education institutions]. *Wyższa Edukacja w Polsce – Higher Education in Poland*, 3, 58–64 [in Polish].
14. Pawlikowski, J. (2018). Jakość szkolnictwa wyższego w Polsce: ocena warunków i metod nauczania [The quality of higher education in Poland: assessment of conditions and teaching methods]. *Wyższa Szkoła – Higher School*, 2, 31 [in Polish].

УДК 378.147 : 373.67

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-207-221](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-207-221)

Красовська Ольга Олександрівна доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методик початкової освіти, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне, тел.: (067) 254-03-54, <https://orcid.org/0000-0002-1394-1374>

Сойко Інна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методик початкової освіти, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне, тел.: (096) 481-26-72, <https://orcid.org/0000-0003-1502-6011>

Веремчук Алла Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, тел.: (0362) 264869, <https://orcid.org/0000-0002-3458-9584>

Кирилович Олена Феліксівна магістр, старший викладач кафедри теорії та методик початкової освіти, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне, тел.: (093) 6191209, <https://orcid.org/0000-0002-4597-2546>

КРЕАТИВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МОВНО- ЛІТЕРАТУРНОЇ ТА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В СЕРЕДОВИЩІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. Зміст статті має на меті окреслити креативні педагогічні технології розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку, роль готовності майбутніх фахівців початкової освіти до забезпечення цього процесу в освітньому середовищі Нової української школи. Ми пропонуємо розуміння емоційного інтелекту як здатності людини пізнавати себе, сприймати емоції інших, вдало комунікувати, контролювати вияв своїх почуттів, бажань, які максимально активізуються в разі кризової життєвої ситуації, налаштувати систему дружніх і відкритих взаємин із навколишнім світом, уникати згубного впливу стресу.

Ефективність розвитку емоційного інтелекту дитини залежить від сформованості емоційної компетентності вчителя. Педагог має прагнути високого рівня освітньої роботи з урахуванням Концепції Нова українська школа. До чинників впливу на розвиток емоційного інтелекту дитини належать: вразливість учителя; комфортна атмосфера в класі; якість спілкування з однолітками; парна, групова взаємодія учнів на уроці; діяльність, що приносить позитив; рухливість та активність під час ранкових зустрічей, прогулянок, ігор, уроків; змістовність та яскравість навчального матеріалу; казкова та анімаційна наочність, яка бентежить емоції та почуття.

З метою розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку до освітньо-виховного процесу варто включати креативні педагогічні технології: драматизацію за сюжетом твору з елементами акторської гри, умовного перевтілення; пластичні мініатюри, пантоміми-імпровізації, експромти-імітації; інсценізацію, сценічне виконання оповідання, казки, пісні, образів і сюжетів картин; театралізацію з використанням акторської гри та комплексу атрибутів.

Ключові слова: емоційний інтелект, діти молодшого шкільного віку, креативні педагогічні технології, Нова українська школа.

Krasovska Olha Olexandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Profesor of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne, tel.: (067) 254-03-54, <https://orcid.org/0000-0002-1394-1374>

Soiko Inna Nikolaevna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne, tel.: (096) 481-26-72, <https://orcid.org/0000-0003-1502-6011>

Veremchuk Alla Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy of Primary, Inclusive and Higher Education, Rivne State University of Humanities, Rivne, tel.: (0362) 264869, <https://orcid.org/0000-0002-3458-9584>

Kyrylovych Olena Feliksivna master, senior lecturer of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne, tel.: (093) 6191209, <https://orcid.org/0000-0002-4597-2546>

**CREATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES
DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF CHILDREN
EARLY SCHOOL AGE IN LANGUAGE, LITERATURE AND ART
EDUCATION LESSONS IN THE ENVIRONMENT OF THE NEW
UKRAINIAN SCHOOL**

Abstract. The content of the article aims to outline creative pedagogical technologies for the development of the emotional intelligence of children of primary school age, the role of the readiness of future specialists in primary education to ensure this process in the educational environment of the New Ukrainian School. We offer an understanding of emotional intelligence as a person's ability to know himself, to perceive the emotions of others, to communicate successfully, to control the expression of his feelings and desires, which are maximally activated in the event of a life crisis, to set up a system of friendly and open relationships with the environment the world, avoid the harmful effects of stress.

The effectiveness of the development of a child's emotional intelligence depends on the formation of the teacher's emotional competence. The teacher should strive for a high level of educational work taking into account the Concept of the New Ukrainian School. Factors affecting the development of a child's emotional intelligence include: the teacher's vulnerability; comfortable atmosphere in the classroom; quality of communication with peers; paired, group interaction of students in class; positive activity; mobility and activity during morning meetings, walks, games, lessons; meaningfulness and vividness of educational material; a fabulous and animated visuality that confuses emotions and feelings.

In order to develop the emotional intelligence of children of primary school age, creative pedagogical technologies should be included in the educational process: dramatization based on the plot of the work with elements of acting, conditional reincarnation; plastic miniatures, pantomime improvisations, impromptu imitations; dramatization, stage performance of fairy tales, songs, images and plots of paintings; theatricalization using acting and a complex of theatrical attributes.

Keywords: emotional intelligence, children of primary school age, creative pedagogical technologies, New Ukrainian school.

Постановка проблеми. Сучасне суспільне життя, насичене динамічним потоком подій, вражень, розмов, стресів, викликів, які вимагають міцності переконань, емоційної стійкості, високої якості міжособистісних взаємини та спілкування. У Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», в Державному стандарті початкової освіти передбачено формування десяти ключових компетентностей, визначених Радою Європи та розвиток наскрізних

умінь, якими повинні оволодіти здобувачі освіти, зокрема вміння конструктивно керувати емоціями, виявляти психологічну стійкість до різних впливів [7, с.2]. Саме з учителем та батьками дитина здатна відкрити сутність почуттів, оволодіти ними, плекати урівноваженість, довіру, зацікавленість, доброзичливість, культивувати бадьорий настрій. У Концепції Нова українська школа, яка передбачає реалізацію принципу дитиноцентризму в освітньому процесі, акцентується увага на налагодженні партнерства між учнями, батьками та вчителем на засадах неупередженого, справедливого ставлення до дитини, подолання дискримінації для успішної самореалізації в суспільстві [11, с.5]. В основі розв'язання проблеми є емоційне навчання, партнерська взаємодія, комфортний мікроклімат в учнівському колективі та освітній процес, який сповнений ігровими моментами, інтерактивом, цікавим дидактичним матеріалом, мультимедійними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розвитку емоційного інтелекту досліджено видатними вченими-психологами, зокрема особливості процесу мислення, як єдності емоційного та раціонального (С. Рубінштейн), уміння ладнати з іншими людьми (Е. Торндайк), уміння будувати емоційну силу (А. Маслоу), дослідження емоцій: розвиток емоційного інтелекту, самостійної інтеграції (У. Пейн), поняття емоційного коефіцієнта – EQ (Р. Бар-Он), сучасне розуміння емоційного інтелекту (П. Саловей, Д. Меєр), розвиток множинного інтелекту (Г. Гарднер), значення емоційного інтелекту у порівнянні з IQ (Д. Гоулман), модель емоційно-інтелектуальних здібностей (Дж. Майєр, П. Саловей, Д. Карузо), модель емоційної компетентності (Д. Гоулман), некогнітивна модель емоційного інтелекту (Р. Бар-Он).

Проблемі дослідження емоційного інтелекту присвячено ряд наукових праць вітчизняними вченими І. Аршавою, О. Бакаленко, С. Дерев'янко, М. Журавльовою, В. Зарицькою, І. Калініченко, Л. Курганською, О. Милославською, Н. Ковригою, О. Лящ, А. Нагорною, Е. Носенко, О. Остапчук, І. Синельниковою, Т. Шевчук. Питання формування емоційного інтелекту на уроках мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі знайшли відображення в науково-методичних працях Т. Дорошенко, Т. Котик, С. Луців, Ю. Найда, В. Науменко, О. Савченко, Ю. Савченко, І. Сухопара, О. Фурман, Р. Шияна. Особливості формування емоційного інтелекту на уроках мистецької освітньої галузі в початковій школі висвітлили О. Гайдамака, О. Колотило, О. Миропольська, Л. Масол, О. Отич, Г. Падалка, М. Пічкур, О. Рудницька, Г. Шевченко, Б. Юсов.

Мета статті. Окреслити роль та шляхи розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку в освітньому середовищі Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. У Концепції Нової української школи акцент робиться на формуванні життєвих компетентностей, необхідних для успішної особистої реалізації в навчанні, праці, житті. Серед ключових компетентностей молодших школярів, зазначених у Державному стандарті початкової освіти, можна виділити ті, що стосуються безпосередньо розвитку емоційного інтелекту, а саме: конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект, вирішувати проблему, оцінювати ризики та приймати рішення, співпрацювати з іншими, виявляти ініціативу, творити [7, с.2]. За таких умов освітній процес початкової школи спрямовується на розвиток емоцій учнів початкових класів, на формування умінь виражати власні емоції, керувати ними, розуміти емоційний стан інших людей

У психології протягом тривалого часу визнавався факт наявності закономірного зв'язку між мисленнєвими та емоційними процесами, що створило передумови для подальшого дослідження питання поєднання емоцій та інтелекту. Уміння контактувати, володіючи власними емоціями, Е. Торндайк розглядав спершу як «соціальний інтелект», тобто вміння ладнати з іншими людьми. Пізніше Д. Векслером було висунуто припущення, що емоційні компоненти інтелекту можуть мати вирішальне значення для успіху в житті. Гуманістичні психологи, зокрема А. Маслоу, описують, як люди можуть вибудувати емоційну силу. У 1975 р. Г. Гарднер публікує працю «Структура розуму: теорія множинного інтелекту», у якій уводить поняття множинного інтелекту [4, с. 10–11].

Американські вчені Д. Карузо, П. Селовей, Дж. Майєр розділили емоційний інтелект на чотири значущі складові.

1. Уміння визначати свої та чужі емоції, знаходити відмінності між ними.
2. Уміння задіяти потенціал емоцій для виконання конкретних завдань.
3. Здатність усвідомлювати кожную емоцію та розуміти, як вона виникає.
4. Уміння контролювати свої емоції та керувати ними [19].

Останні наукові дослідження, присвячені розвитку емоційного інтелекту, доводять, що розуміння власних емоцій дитиною, уміння керувати емоційним станом і підпорядковувати емоції розуму суттєво впливає на самореалізацію особистості, самоствердження в соціумі, досягнення значущих цілей. Емоційний інтелект (EQ або EI) – це група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій оточуючих. Цей термін популяризував Д. Гоулман, стверджуючи, що людина має раціональний розум, який керує пізнанням, впливаючи на знання, мислення [6].

Рис. 1 Модель емоційного інтелекту за Деніелом Гоулманом

Є низка інших теоретичних моделей емоційного інтелекту. Застосовуючи емоційний інтелект в особистому та соціальному житті, психологи, подають набір навичок чотирьох категорій:

- здатність прозоро і зрозуміло спілкуватися, уміти уважно слухати, висловлювати свої думки й очікування від співрозмовників, працювати в команді й ефективно її очолювати;

- уміння виявляти емпатію і відчувати себе в будь-якій компанії «як риба у воді»;

- певне знання себе – особистих недоліків і переваг, адекватне їх сприйняття й уміння вибудовувати свій життєвий план на основі цього;

- майстерність керувати своїми емоціями, уміння «підлаштовуватися» під загальне середовище і зберігати міцні та тривалі відносини з людьми.

Спираючись на погляди вчених М. Шпак, Д. Карузо, П. Селовея, Дж. Майєра, пропонуємо розуміння емоційного інтелекту як здатності людини пізнавати себе, сприймати емоції інших людей, вдало комунікувати з ними, контролювати вияв своїх почуттів, бажань, які максимально активізуються в разі кризової життєвої ситуації, налаштувати систему дружніх і відкритих взаємин із навколишнім світом, уникати згубного впливу стресу. Періодом позитивних змін і трансформацій вважається молодший шкільний вік, який є найбільш придатним для розвитку емоційного інтелекту дитини. У молодшому шкільному віці спостерігаємо збагачення емоційного досвіду дитини. У школярів шести років формується сприйняття себе та розуміння власних

емоцій, вибудовується ставлення до людей та навколишньої дійсності [17, с. 24].

Ефективність розвитку емоційного інтелекту залежить від сформованості емоційної компетентності вчителя. Педагог має прагнути досягти високого рівня освітньої роботи з урахуванням положень Концепції Нова українська школа. Нам імпонує наукова думка Н. Бахмат про те, що «...сучасний учитель початкових класів має володіти не тільки глибокими професійними знаннями, а і характеризуватися високими людськими якостями, поєднання яких дозволить конструювати систему навчання, будувати освітній процес на високому педагогічному рівні» [2, с.112].

Емоційний інтелект розвивається впродовж життя людини під впливом багатьох чинників, зокрема і педагогічних. До педагогічних чинників, які сприяють розвитку емоційного інтелекту дитини, належать такі: вразливість учителя; комфортна атмосфера в класі; якість спілкування з однолітками; взаємодія учнів на уроці (парна, групова роботи); діяльність, що приносить позитив; рухливість та активність у рамках уроку та після нього (ранкові зустрічі, прогулянки, ігри); змістовність та яскравість матеріалу, що вивчається; наочність, яка бентежить почуття (казки, мультфільми).

Учні краще запам'ятовують емоційно забарвлену інформацію, яка викликала в них певні переживання, витворила яскраві образи. Така навчальна інформація сприяє ефективному засвоєнню знань й позитивно впливає на пам'ять, мислення та уяву дитини. Для цього використовуються різні прийоми, методи й форми навчання відповідно до вікових та психофізіологічних особливостей учнів. Взаємодіяти, комунікувати, висловлювати власні судження, відстоювати свої переконання, знаходити компроміс, а отже, проживати емоції дозволяють дітям групові та парні форми роботи. Ранкові зустрічі, конкурси, квести, вікторини, турніри, проєктна діяльність – це ті форми навчальної діяльності, які викликають емоції у здобувачів освіти.

Пропонуємо рекомендації А. Голоти з розвитку емоційного інтелекту дитини.

1. Проаналізувати власні емоції, які виникають повсякденно в різних життєвих ситуаціях.

2. Виховувати прикладом, а не словом.

3. Бути відкритими до дитини.

4. «Уловлювати» емоційний стан дитини.

5. Створити психологічно сприятливу атмосферу (удома, у класі).

6. Розвивати позитивні емоції в дітей.

7. Роз'яснити роль негативних емоцій у нашому житті.

8. Пропонуємо під час висловлювань використовувати фрази: «Я відчуваю,...», «Я вважаю,...», «На мій погляд,...», «Мені хотілося би,...», «Я відчуваю роздратування, тому що...». Так дитина впізнає почуття та вловлює

настрій. Пропонуємо дітям поспостерігати, у які моменти вони відчують радість, щастя, піднесення, гордість, натхненність, а коли їм сумно, самотньо, неспокійно, дратівливо, страшно [5].

Розвинений емоційний інтелект передбачає органічну єдність емоційної реакції з аналітико-синтетичною діяльністю свідомості особистості, тому переживання художньої образності, як форма спілкування з літературою та мистецтвом, пронизує всі етапи сприймання. Так, звучання музики, образне багатство літературного твору, художнього полотна викликає безліч емоційних реакцій дитини. Відсутність таких реакцій збіднює ціннісно-смыслову сторону художньо-естетичного сприймання.

Важливою ланкою навчальної роботи вчителя початкової школи на уроках мовно-літературної та мистецької освітньої галузі є формування навичок сприймання прекрасного в житті і мистецтві та емоційно-естетичної оцінки художніх творів. Сприймання здійснюється на матеріалі шедеврів світового образотворчого та музичного мистецтва, творів літератури сучасних авторів, як українських, так і зарубіжних, дозволяє розв'язувати наступні завдання:

- формування уявлення про особливості образної мови різних видів та жанрів літератури, образотворчого, музичного, хореографічного, театрального мистецтва, розуміння ролі виразних засобів у створенні художнього образу (певного стану, настрою, характеру), твору мистецтва;

- розвиток уміння висловлювати власне ставлення та передавати емоційно-естетичне переживання щодо твору, який аналізується: у формі словесного відгуку на рівні емоційно-естетичної оцінки, художнього аналізу (порівняння зіставлення, виявлення загальних рис творів літератури, мистецтва, явищ культури), розгорнутої мистецтвознавчої оповіді, що передає естетичні погляди, смаки, ідеали студентів; у формі «графічної мови», передачі враження про твір за допомогою зображення, імпрровізації, ритмічної мелодії, рухів та в інших формах художньої творчості (миттєво виконані начерки і замальовки з пам'яті, вірш, есе, музика, театр, художня фотографія, анімація);

- формування предметних компетентностей у галузі художньої літератури, мистецтва, культури: про образотворче і музичне мистецтво, письменників, поетів, художників та композиторів, специфіку їхньої праці;

- засвоєння спеціальної літературознавчої та мистецтвознавчої термінології [9].

На уроках літературного читання в освітньому середовищі Нової української школи активно розвивається емоційна сфера здобувачів початкової освіти. Уроки літературного читання покликані не лише формувати читацьку та комунікативну компетентності, а й збагачувати емоційний досвід учнів. На цих уроках діти повинні навчитися описувати свої почуття за змістом

прочитаних літературних творів; розпізнавати емоції героїв твору; розуміти людські цінності; аналізувати морально-етичні проблеми, які піднімаються у творі; віднаходити в текстах слова та вирази, якими позначено емоції.

Ефективну методику розвитку емоційно-почуттєвої сфери на уроці літературного читання описують В. Підгурська, І. Голубовська. Алгоритм розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти на уроках літературного читання передбачає застосування цілого комплексу завдань, вправ, хвилинок релаксації для зняття тривожності та психологічної напруги; асоціювання з позитивними спогадами; елементів арт-технік (терапія грою; казкотерапія; кольоротерапія; пісочна терапія). Слушним вважають використання різноманітних методичних прийомів: передбачення змісту твору за заголовком чи ілюстрацією до тексту; придумування кінцівки твору чи продовження зі зміною сюжету; здійснення чарівних перетворень із негативними героями творів; прогнозування історії за поданим початком; створення асоціативного куща для характеристики героя твору; придумування свого заголовку твору; розповіді з власного досвіду дітей тощо. уроки літературного читання, які є дієвим механізмом впливу на емоційну сферу здобувачів освіти. Такі уроки покликані не лише формувати читацьку та комунікативну компетентності, а й збагачувати емоційний досвід учнів [12, с.273].

У підручниках Нової української школи «Українська мова та читання», розроблених відповідно до Типових освітніх програм (О. Савченко, Р. Шияна), є достатньо творів, що мають потенціал стосовно розвитку емоційного інтелекту учнів. Автори підручників приділяє багато уваги розвитку чуттєвої сфери учнів, про що свідчать як підбір текстів, так і продумані запитання для обговорення прочитаних творів, націлених на формування емоційного інтелекту. Для розвитку емоційного інтелекту важливо, щоб діти зосереджували увагу на спостереженні за власними емоціями, на обговоренні того, що вони відчують, на вияві своїх почуттів. Так, ліричні твори сприяють збагаченню емоційно-чуттєвого досвіду молодших школярів, допомагають помічати красу оточуючого світу й художнього слова. При опрацюванні таких творів корисними будуть завдання на формування в учнів здатності сприймати емоційний тон поезії, відчувати інтонаційну змістовність вірша. Так, під час вивчення вірша Миколи Сингаївського «Прощальний танок» можна виконати таку роботу в групах. Учня пропонуємо заплющити очі і прослухати поезію, «побачити» картину й «почути» звуки.

Сенситивно-вербальні технології ґрунтуються на основі механізму структури художнього сприймання, який розкривається у науковій праці О. Рудницької «Педагогіка загальна та мистецька» [14, с.45]:

— первинне ознайомлення з художньою інформацією, її сенсорне осмислення;

- аналіз виразно-сміслового значення художньої мови;
- інтерпретація та естетична оцінка художнього смислу твору.

У ході художньої літератури, «Мистецтва» доцільно використовувати сенситивно-вербальні технології, які формують широкі ключові компетентності учнів початкової школи у галузі літературної та мистецької освіти. До них належать: технологія фасилітованої дискусії, вербалізація змісту художніх творів, художнє ілюстрування словесних пояснень та технологія контролю за рівнем розуміння учнем задуму митця і значення виразних засобів. Залучаючи учнів до словесного коментування образного змісту творів літератури та мистецтва різних жанрів, учитель активізує увагу, стимулює багаторазове сприймання образів, учить усвідомлювати зміст твору в цілому та в деталях [9, с.181].

В практиці роботи з навчання сприймання змісту мистецьких творів різних жанрів варто використовувати різноманітні методичні прийоми. Цікавий досвід застосування прийомів контролю за рівнем розуміння учнем задуму художника і значення виразних засобів картини описано М. Пічкунем [13, с.14]. Серед них: словесне малювання, озвучування картини, створення її узагальненої назви, підбір синонімічного ряду для характеристики художніх образів, створення узагальненої назви картини, домисел ситуації, прийом «уявної присутності».

Домисел ситуації: «Що відбувається (відбувалось) з героями?», (цей прийом слід використовувати в роботі з сюжетними картинами побутового, казкового та історичного жанрів). Установлення наслідків із заданої причини і встановлення причини за заданим наслідком. Наприклад: «Який був пейзаж у картині перед дощем?» за пейзажем І. Марчука «Після дощу». «Як зміниться небо після того, як дощ пройде?» за пейзажем Г. Добродій «Перед дощем». «Який буде пейзаж, якщо художник напише його не ранньою весною, а влітку (восени)?» – за пейзажами С. Лобача «Осінній пейзаж», К. Малевича «Весняний пейзаж».

Прийом «уявної присутності». Наприклад: «Увійдемо до цієї картини, станьмо біля цієї берези, піднімімо голову і подивімося... Яке небо ви побачили над головою? Прислухаймося, які звуки ми чуємо навколо? Як ви будете поводитися в цьому лісі?» – за пейзажем А. Куїнджі «Березовий гай». Для того, щоб емоції та почуття, породжені в спілкуванні з мистецтвом, націлювали школярів на аналіз власних переживань, на формування вміння знаходити значні моменти в змісті художнього образу, що збігається за своєю оцінкою із задумом автора твору, питання вчителя потрібно спрямовувати як на аналіз змісту і форми, так і на якість переживань учнів. («Поясни, чому художник узяв саме такі фарби?»; «Про що думаєш, коли дивишся на картину?»; «Чому ця картина тобі сподобалася?»; «Чи зміг би написати таку картину?»).

Психологи зазначають, що люди з низьким рівнем емоційного інтелекту відчують себе нерішучими, занадто вимогливі до себе. Тому існує багато вправ на розвиток емоційного інтелекту учнів. До освітньо-виховного процесу в початковій школі, окрім згаданих вправ, на думку Л. Масол, варто включати креативні педагогічні технології [10, с.115]:

- драматизацію – перероблення розповідного твору на драматичний (діалог дійових осіб за сюжетом з елементами акторської гри, умовного перевтілення дає змогу формувати чутливість до інтонації, емоційного тону мовлення);
- пантоміму – створення образу за допомогою пластичних рухів, жестів, міміки (пластичні мініатюри, пантоміми-імпровазації, експромти-імітації);
- інсценізацію – сценічне виконання твору (казки, пісні, образів і сюжетів картин, що «оживають») з елементами сценографії (декорації, костюми);
- театралізацію – інтерпретацію певного тексту або події з використанням акторської гри (інтонація голосу, міміка, пози, жести, рухи) та комплексу театральних атрибутів (маски, костюми, грим, реквізит, ляльки).

Педагогічне керівництво художньо-ігровою, зокрема театральною, діяльністю учнів включає такі складові:

- організаційно-процесуальне забезпечення (розробка ідеї, теми, сценарію, загальної драматургії уроку з художньо-ігровим конструктивним, театральним компонентом, організація процесу ігрового навчання, форми й методи оцінювання освітніх результатів);
- емоційно-психологічне забезпечення (створення сприятливого психологічного клімату, творчої атмосфери);
- матеріально-предметне забезпечення (підготовка дидактичних матеріалів, створення художньо-естетичного середовища, організація простору класу для рухливої гри, оформлення уявної сцени).

У процесі навчання учнів початкової школи варто використовувати технології креативної спрямованості, які мають творчо-активізуючі цілі та розвивально-виховний характер й безпосередньо пов'язані з використанням різних видів мистецтва і творчої діяльності. На наше переконання, їх слід називати художньо-творчими освітніми технологіями. Зазначені освітні технології необхідно визнати ефективним способом модернізації та удосконалення вітчизняної системи мистецької освіти, запевняє Л. Масол [10, с.117].

Метод арт-терапії є складовою сугестивної та терапевтичної технології. Вони виконують функцію піднесення творця, зняття психічних бар'єрів у навчанні. Елементами арт-терапії є функціональна музика, функціональний колір, живопис, ліплення. Імпровізаційна технологія використовується для спонукання учня до творчої діяльності, активізації творчих здібностей. Імпровізація виступає як спроба передати мистецькими засобами власні відчуття і переживання, знайти форму художнього втілення. Імпровізація – творчість без

попередньої підготовки, непередбачуваний розвиток творчого задуму художнього твору. Навчально-аксіологічні ігри – це технології, які проєктують певні педагогічні ситуації, спрямовані на формування системи цінностей дитини. Аксіологічно-орієнтована гра, спрямована на проєктування уроків художньої літератури та «Мистецтва» на основі використання технології діалогу культур.

Діапазон креативних педагогічних технологій, зокрема на основі пантоміми, для молодших школярів необмежений. Надихатимуть на створення імпровізованих пантомімічних етюдів яскраві образи літератури, образотворчого мистецтва, музики для дітей. За допомогою міміки, жестів, рухів учні здатні «оживити» картину чи скульптуру, розіграти під впливом художніх образів сценку, діалог (словесний або німий). Під час організації сприймання творів літератури та мистецтва розвитку фантазії учнів сприятимуть такі завдання, як, наприклад, «обери «героїв» оповідання, казки, картини і розкажи про них».

Значним засобом впливу на розвиток емоційного інтелекту молодших школярів є гра, за допомогою якої діти досягають поставленої мети, прагнуть успіху, здобувають перемогу. Гра допомагає учням повірити в себе, що сприяє підвищенню самооцінки дитини. Окрім гри, потужним джерелом емоцій для молодших школярів є театралізована діяльність. Завдяки театралізації дитина вчиться відчувати емоційний стан героїв твору, перевтілюватися, щоб краще зрозуміти характери персонажів та правильно їх відтворити. Театралізована діяльність сприяє навчанню учнів передавати цілий спектр емоцій: радість і сум, захват і розчарування, задоволення й образу, віру й сумнів. Використання засобів театралізації знімає емоційну напругу, розвиває довіру одне до одного, дає можливість висловити свої почуття. Учні вчать розуміти свій емоційний стан та відчувати емпатію.

Навчальні анімаційні фільми є ще одним із засобів розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Мультиплікація дуже близька до світу дитинства, бо в ній завжди наявна гра, злет фантазії й немає нічого неможливого, стверджує Р. Силко [16, с.189]. Учені акцентують на тому, що використання мультфільмів на уроках в початковій школі допомагає дитині сформувати власне бачення добра та зла, підвищити загальну обізнаність, розвинути критичне мислення.

Висновки. Отже, проблема розвитку емоційного інтелекту у сучасних динамічних суспільних умовах залишається недостатньо дослідженою, потребує ґрунтовного наукового вивчення. Нове бачення освіти вимагає віднайти розумне співіснування мислення та емоцій, встановлення гармонії між людським розумом і навколишнім світом. Завдання творчого характеру допомагають молодшим школярам адекватно виявляти почуття, описувати свої емоції, розуміти мотиви їх виникнення та управляти ними. Занурення в

емоційний стан персонажів, художніх образів сприяє кращому розумінню мотивів їх вчинків, подій виробляє власне ставлення до прочитаного, зображеного, формує вміння співпереживати героям твору, слугує глибшому усвідомленню внутрішнього світу персонажів. Використання на уроках літературного читання та мистецтва завдань, що передбачають тісний зв'язок емоцій та міркування, сприятиме розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти. Оволодіння емоційним інтелектом учнями початкових класів має стати важливим досягненням дитини в молодшому шкільному віці.

Література:

1. Актуальні проблеми психічного здоров'я: *Збірник наукових праць Всеукраїнської студентської інтернет-конференції* (25.05.2023 р.) /Ред. К. Гавриловська. Житомир: Видавництво ЖДУ імені Івана Франка. 2023. 285 с.
2. Бахмат Н. В. Розвиток професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи в Україні. *Молодь і ринок*. 2015. №8. С. 112–116.
3. Брославська Г. М., Дригач Т. Г. Розвиток емоційного інтелекту учнів початкових класів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2020. Вип. 47. С. 7.
4. Гарднер Г. Е. Структура розуму: теорія множинного інтелекту: Пер. з англ. Київ. 2007. 512 с.
5. Голота А. С. Розвиток емоційного інтелекту дошкільників: практичні рекомендації. URL: <https://ispp.org.ua/2021/02/22/rozvitok-emocijnogo-intelektu-doshkilnikiv-praktichni-rekomendaci%d1%97-golota> (дата звернення: 24.01.2025)
6. Гоулман Д. Емоційний інтелект /пер з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2020. 512 с/
7. Державний стандарт початкової освіти (МОН України). URL: <https://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 24.01.2025).
8. Должанська Ю. Розвиваємо емоційний інтелект у дітей. URL: <https://ranok-school.com/2020/08/rozvyvaiemo-emotsijnyj-intelektu-ditej/> (дата звернення: 24.01.2025).
9. Красовська О. О. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій: монографія. Рівне: Видавець О. Зень. 2017. 480 с.
10. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. URL: <https://www.kmu.ov.astorage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).
12. Підгурська В., Голубовська І. Розвиток емоційного інтелекту здобувачів освіти на уроках мовно-літературної освітньої галузі. *Актуальні питання гуманітарних наук* №4 (72). 2024. с. 269-275.
13. Пічкур М. О. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів. *Мистецтво і освіта*. 2013. №4. С. 14-20.
14. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2005. 360 с.
15. Савчук М. Р. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту 2017. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5608> (дата звернення: 24.01.2025).

16. Силко Р. М. Мульт-терапія як технологія виховання дітей. Активна мульт-терапія. *Вісник. Педагогічні науки*. 2014. № 120. С. 188–190.
17. Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів: монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка. 2016. 372 с.
18. Чекановська І. Формування емоційного інтелекту в учнів початкових класів. *Теорія, методика і практика навчання*. 2021. №3 (90). С. 34-44.
19. Salovey, P., & Mayer, J. D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1989. 9(3), 185–211.

References:

1. Aktualni problem psichichnogo zdorovya (2023) [Actual problems of mental health] K. Gavrylovska (Eds.) Zytomyr: Vydavnytstvo ZDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian]
2. Bahmat N. V. (2015) Rozvytok profesiyno-hedagogicnoyi pidgotovky vcyteliv pochatkovoyi shkoly v Ukraini [Development of professional and pedagogical training of primary school teachers in Ukraine] *Molod i rynok*, 8, 112-116. [in Ukrainian]
3. Broslavska H. M., Dryhach T. H. (2020). Rozvytok emotsiynoho intelektu uchniv pochatkovykh klasiv. [Development of emotional intelligence of primary school students]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky Scientific notes of the Department of Pedagogy*, 47, 7–13 [in Ukrainian].
4. Gardner G.E. (2007) Structura rozumu: teoriya mnozynogo intelektu: per. z anhl. [The structure of the mind: the theory of multiple intelligences] Kyiv [in Ukrainian]
5. Golota A. S. (2021) Rozvytok emotsiynoho intelektu dochkilnykiv: praktycni rekomendaciyi. [Development of emotional intelligence of preschoolers: practical recommendations] URL: <https://ispp.org.ua/2021/02/22/rozvitok-emocijnogo-intelektu-doshkilnykiv-praktichni-rekomendaci% d1%97-golota> (data zvernennia: 24.01.2025). [in Ukrainian].
6. Houlman D. (2020). Emotsiyni intelekt /per. z anhl. S. L. Humetskoi. [Emotional intelligence /translated from English by S. L. Humetska]. Kharkiv : Vivat. [in Ukrainian].
7. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity (MON Ukrainy). [State Standard of Primary Education (Ministry of Education and Science of Ukraine)]. URL: <https://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (data zvernennia: 24.01.2025). [in Ukrainian].
8. Dolzanska Y. (2020) Rozvyvaiemo-emotsiynij-intelektu-ditej. [We develop emotional intelligence in children] URL: <https://ranok-school.com/2020/08/rozvyvaiemo-emotsiynij-intelektu-ditej/> (data zvernennia: 24.01.2025). [in Ukrainian].
9. Krasovska O.O. (2017) Teoriya i praktyka profesiynoyi pidgotovky maybutnih vcyteliv pochatkovoyi shkoly u galuzi mysteckoyi osvity zasobamy inovatsiynih tehnologiy: monografiya. [Theory and practice of professional training of future primary school teachers in the field of art education by means of innovative technologies: monograph] Rivne: Vydavec O. Zen. [in Ukrainian].
10. Masol L.M. (2006). Metodyka navchanya mystectva. [Methodology of teaching art] Harkiv: Vesta: Vydavnytstvo “Ranok” [in Ukrainian].
11. Nova ukrainska shkola. Konceptualni zasady reformuvanya serednyoyi osvity. [Nova Ukrainian school. Conceptual principles of reformuvanya serednyoyi osvity] URL: <https://www.kmu.ov.astorage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 24.01.2025). [in Ukrainian].
12. Pidgurska V., Golubovska I. (2024) Rozvytok emotsiynoho intelektu здобувачів освіти на уроках мовно-літературної освіти в галузі. [The development of emotional intelligence of students in language and literature education] *Aktualni pytanya гуманітарних наук*. 4, 269-275 [in Ukrainian].

-
13. Pichkur M.O. (2013) Pedagogichne keruvanya formuvanyam hudoznyogo spriynyatya chkoliariv. [Pedagogical management of the formation of artistic perception of schoolchildren] *Mystectvo i osvita*. 3, 34-44. [in Ukrainian].
 14. Rudnycka O.P. (2005) Pedagogika: zagalna ta mystecka. Navchalniy posibnyk. [Pedagogy: general and artistic. Study guide] Ternopil: Navchalna knyga-Bogdan. [in Ukrainian].
 15. Savchuk M. R. (2017) Teoretychni osnovy doslidzenya emociynogo intelektu. [Theoretical foundations of emotional intelligence research] URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5608> [in Ukrainian].
 16. Sylko R. M. (2014). Mult-terapiya yak tekhnolohiya vykhovannia ditei. Aktyvna mult-terapiia. [Cartoon therapy as a technology of children's education. Active cartoon therapy]. *Visnyk. Seriya : Pedagogichni nauky – Bulletin Series : Pedagogical sciences*, 120, 188-190 [in Ukrainian]
 17. Shpak M. M. (2016) Psychology of the development of emotional intelligence of primary school pupils: monograph. Ternopil: TNPU named after V. Hnatiuk [in Ukrainian].
 18. Chekanovska I. Formuvanya emociynogo intelektu v uchniv pochatkovykh klasiv. [Formation of emotional intelligence in primary school students] *Teoriya, metodyka i praktyka navchanya*. 3, 34-44. [in Ukrainian]
 19. Salovey, P., & Mayer, J. D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1989. 9 (3), 185–211.

УДК 811.161.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-222-232](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-222-232)

Ломака Маріанна Олексіївна викладач комісії соціально-гуманітарних дисциплін, ВСП «Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки Українського державного університету науки і технологій», м. Кам'янське, <https://orcid.org/0009-0000-3781-8568>

Дудкіна Валентина Вікторівна вчитель-методист, КЗ «Ліцей №44» Кам'янської міської ради, м. Кам'янське

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано зміст поняття «інформаційна технологія». Автор зазначає, що інформаційних технологій, активно поширюються системі освіти. Під час підготовки до уроку з використанням інформаційно-комунікаційних технологій учитель повинен пам'ятати, що це навчальне заняття і планувати роботу таким чином, щоб не виходити з мети та завдань уроку, а при відборі навчального матеріалу потрібно дотримуватися основних дидактичних принципів: систематичності та послідовності, доступності, диференційованого підходу, науковості. Доведено, що використання сучасних педагогічних технологій у професійній діяльності вчителя української мови та літератури є якісним показником підготовки здобувачів освіти до зовнішнього незалежного оцінювання (мультипредметний тест). Визначені головні завдання використання інформаційно-комунікаційних технологій під час вивчення української мови й літератури. Це дієві способи підвищення пізнавального інтересу здобувачів освіти до вивчення предмета, ефективності його опанування. Під час підготовки до уроку з використанням інформаційно-комунікаційних технологій учитель повинен пам'ятати, що це навчальне заняття і планувати роботу таким чином, щоб не виходити з мети та завдань уроку, а при відборі навчального матеріалу потрібно дотримуватися основних дидактичних принципів: систематичності та послідовності, доступності, диференційованого підходу, науковості. Обґрунтовано, що робота в середовищі інформаційних технологій сприяє розвитку у здобувачів освіти розуміння змісту кожної дії, її взаємозв'язок з іншими діями, формує і конкретизує завдання, виділяє етапи виконання, проводить аналогії і здійснює перенесення умінь у нові умови, досліджує невичерпні можливості освітньої

системі. З метою підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання (мультипредметний тест) пропонуємо використовувати зазначені педагогічні технології, підтвердженні практичною діяльністю учителів-практиків.

Ключові слова: інформаційні технології, мультимедіа, мультizasоби інформації, тестування онлайн, ресурси PowerPoint, віртуальна екскурсія, медіа тека, медіапроект, літературний диктант, само диктант, тести онлайн порталу «Всеосвіта», «На Урок», «Classtime».

Lomaka Marianna Oleksiivna lecturer, social and humanitarian disciplines commission, <https://orcid.org/0009-0000-3781-8568>

Dudkina Valentina Viktorivna teacher-methodologist

USE OF METHODS AND APPROACHES FOR DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS AND SKILLS OF STUDENTS IN THE LEARNING PROCESS

Abstract. The article analyzes the content of the concept of "information technology". The author notes that information technologies are actively spreading to the education system. When preparing for a lesson using information and communication technologies, the teacher must remember that this is an educational session and plan the work in such a way as not to depart from the purpose and tasks of the lesson, and when selecting educational material, the main didactic principles must be followed: systematicity and consistency, accessibility, differentiated approach, scientificity. It has been proven that the use of modern pedagogical technologies in the professional activity of a teacher of Ukrainian language and literature is a qualitative indicator of the preparation of education seekers for external independent assessment (multi-subject test). The main tasks of using information and communication technologies during the study of Ukrainian language and literature are defined. These are effective methods of increasing the cognitive interest of education seekers in studying the subject, the effectiveness of its mastery. When preparing for a lesson using information and communication technologies, the teacher must remember that this is an educational session and plan the work in such a way as not to depart from the purpose and objectives of the lesson, and when selecting educational material, one must adhere to the main didactic principles: systematicity and consistency, accessibility, differentiated approach, scientificity. It is substantiated that work in the environment of information technologies contributes to the development of education seekers' understanding of the content of each action, its relationship with other actions, forms and concretizes the task, distinguishes the stages of execution, draws analogies and carries out the transfer of

skills to new conditions, explores the inexhaustible possibilities of the educational system. In order to prepare for an external independent assessment (multi-subject test), we suggest using the indicated pedagogical technologies, confirmed by the practical activities of practicing teachers.

Keywords: information technologies, multimedia, multimedia, online testing, PowerPoint resources, virtual excursion, media library, media project, literary dictation, self-dictation, tests of the online portal "Vseosvita", "Na Urok", "Classtime".

Постановка проблеми. Комунікативна компетентність є однією з найважливіших якісних характеристик особистості, оскільки вона дозволяє задовольняти потреби людини у соціальному визнанні, повазі та самореалізації, а також сприяє успішному процесу соціалізації.

Комунікативна компетентність надає здобувачам освіти можливість вступати вільно у спілкування з однолітками, дорослими, колегами та роботодавцями отримувати необхідну інформацію і передавати свої знання та враження про навколишній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання сучасних педагогічних технологій в освітньому процесі приділено увагу в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. Інформаційно-комунікаційні технології, питанням інформатизації та комп'ютеризації освіти є важливим напрямом підготовки здобувачів освіти і широко розглянуті науковцями. Основні питання інформатизації освіти, аналіз педагогічного потенціалу інформатизації навчального процесу розглядалися у працях Н.В. Апатової, Л.І. Білоусової, В.Ю. Бикова, І.Є. Булах, А.П. Єршова, М.І. Жалдака, Б.Г. Житомирського, Ю.О. Жука, В.І. Клочка, М.П. Лапчика, Г.О. Михаліна, В.М. Монахова, Н.В. Морзе, С.А. Ракова, Ю.С. Рамського, О.В. Співаковського, Ю.В. Триуса, М.І. Шкіля. Психологічні аспекти використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі досліджувались в роботах В.П. Безпалька, В.М. Бондаровської, П.Я. Гальперіна, В.П. Зінченка, Ю.І. Машбиця, О.М. Леонтьєва, В.В. Рубцова, В.Ф. Паламарчук, Л.Н. Прокопенка, Н.Ф. Тализіної.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зовнішнє незалежне оцінювання (мультипредметний тест) з української мови та літератури має моніторингове значення щодо рівня навченості здобувачів освіти і відкриває перспективи подальшого професійного навчання, метою якого є переосмислення підходів до освітнього процесу, оскільки сучасний здобувач освіти повинен бути конкурентоспроможним, здатним застосовувати набуті знання й навички в реальному житті.

У зв'язку з важливістю та необхідністю обов'язкового проходження мультипредметного тесту є завчасна та якісна підготовка до нього. Формат

мультипредметного тесту передбачає використання тестових технологій контролю навчальних досягнень, забезпечує об'єктивне і всебічне оцінювання досягнень здобувачів освіти із навчального предмета.

Мета статті – окреслити зміст інформаційних технологій, визначити форми, методи, засоби підготовки здобувачів освіти до складання зовнішнього незалежного оцінювання .

Виклад основного матеріалу. Формування активної позиції здобувачів освіти є пріоритетним завданням компетентнісного навчання в сучасній освіті, що сприяє особистісному розвитку і становленню майбутніх фахівців. Інтерактивна форма, що відображає сучасний етап становлення суспільства, може стати ефективним методом і методикою роботи викладачів. Набуття знань, формування навичок і вмінь, розвиток особистісних якостей претендентами на здобуття освіти визначається поточною актуальністю і основними принципами освітнього процесу, зокрема формуванням навичок навчання протягом усього життя. Адже вміння вчитися, знаходити необхідну інформацію та використовувати сучасні та інноваційні педагогічні траєкторії є важливим засобом активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувача освіти та активної мотивації до саморозвитку [6].

Вивчаючи роботи вчених, ми звертаємо увагу на інтерактивне навчання. Це забезпечує організацію освітнього процесу таким чином, що практично всі здобувачі освіти залучені в процес пізнання, розуміють, осмислюють і рефлексують те, що вони знають, вміють і про що думають. Це можливість удосконалити і підвищити рівень якості освіти здобувачів освіти, оскільки воно засноване на принципах партнерства, взаємодії, коучингу і греймтехнологій, розширюючи коло джерел і формуючи творче, логічне та аналітичне мислення у майбутніх фахівців.

Використання інтерактивних освітніх форм на заняттях з української мови та літератури забезпечує створення комфортних умов для претендентів на здобуття освіти, під час яких моделюються життєві ситуації, рольові ігри та методи, що дозволяють створювати ситуації пошуку, співпереживання, протиріч, ризиків, сумнівів, переконань, задоволення, аналізу та самоаналізу. Викладачі української мови та літератури пропонують таке навчання, при якому змінюється роль викладача та його функції. Викладач повинен зосередитися на відповідній темі, чітко визначити кінцевий результат і сформулювати методику такої освітньої діяльності, щоб кожен здобувач освіти став співучасником у створенні алгоритму роботи над цією темою. Саме таких фахівців називають сучасними педагогами, які активно використовують в освітньому процесі інтерактивні методи навчання. При цьому викладач перестає бути єдиним носієм певної інформації і певного обсягу знань, а стає коучером з цієї передачі знань, що зараз використовується в змішаній освіті.

Однак він завжди активно виступає в якості дизайнера і консультанта і заохочує здобувачів освіти до самостійної творчої роботи. Крім того, інтерактивні заходи включають в себе організацію і розвиток такого спілкування, яке призводить до взаєморозуміння, взаємодії і загальним рішенням, і в той же час до важливих завдань для кожного учасника [7].

У ситуації, що склалася нині, освітній процес постійно переходить у віртуальний навчальний простір, що дозволяє кожному викладачеві реалізувати власне бачення уроку і проявити свої творчі здібності та професійні навички, для того аби здобувачі освіти успішно склали зовнішнє незалежне оцінювання або ж національний мультипредметний тест.

У контексті компетентнісного навчання змінюються вимоги до викладання в традиційних формах організації навчання, особливо в умовах змішаного навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає наступні етапи:

- 1) мотивація;
- 2) представлення теми та очікуваних результатів навчання;
- 3) надання необхідної інформації;
- 4) інтерактивні вправи;
- 5) рефлексія та оцінка результатів заняття.

Мета першого етапу, тобто мотивації, полягає в тому, щоб сфокусувати увагу учня на проблемі та викликати інтерес до неї. Здобувач освіти має бути налаштований на процес пізнання нового і зацікавлений у ньому. Для цього можна використовувати прийоми, які створюють проблемні ситуації, викликають здивування, зацікавленість і бажання розв'язати проблему, дізнатися більше про певне явище, предмет чи об'єкт.

На другому етапі презентуємо тему уроку та очікувані результати навчання. Презентація має бути записана на дошці так, щоб учні добре розуміли завдання (що вони будуть робити) та навчальні результати (чого вони досягнуть), до яких вони повинні прагнути. Формулювання теми та очікуваних результатів мають бути стислими, чіткими, доступними та зрозумілими для учнів.

Метою третього етапу є оновлення знань з актуальних тем і надання учням інформації, необхідної їм для виконання практичних завдань. Основною частиною інтерактивного уроку є Інтерактивні вправи, метою яких є практичне засвоєння матеріалу, досягнення поставлених цілей заняття. Організація роботи на даному етапі здійснюється в наступному порядку:

- 1) інструктаж викладача про мету вправи, правила виконання, послідовності дій і часу її виконання;
- 2) об'єднання здобувачів освіти в пари або групи, розподіл ролей і обов'язків;
- 3) виконання вправи під керівництвом викладача або самостійно;

- 4) презентація готової роботи;
- 5) обговорення отриманих результатів для їх усвідомлення.

Завершальним етапом інтерактивного уроку є підбиття підсумків та рефлексія навчальної діяльності. Мета цього етапу – залучити учнів до рефлексії та аналізу своєї діяльності, порівняння досягнутого з цілями, поставленими на початку уроку. У процесі аналізу з'ясовується: чого навчилися на уроці, які знання отримали, для чого вони потрібні, коли і як їх застосовувати (навести приклади), які труднощі виникли під час уроку, чи були вони подолані, як подолані, що залишилося незрозумілим для учнів, над чим ще потрібно попрацювати, що потрібно зробити, як кожен учень оцінює свою діяльність на уроці тощо.

Також у своїй діяльності можна використовувати технологію «Мікрофон». Ця технологія дозволяє кожному висловити свої думки, погляди та оцінки з питань, що обговорюються. Ця технологія має великий потенціал як для змішаного, так і для офлайн-навчання. Її також можна використовувати для актуалізації базових знань, рефлексії, підсумкових уроків та мотиваційних фаз.

Для організації цієї технології необхідно дотримуватися наступного алгоритму дій:

- 1) поставити запитання;
- 2) передавати умовний мікрофон, і учні по черзі висловлюють свої думки;
- 3) говорити має право лише той, хто тримає мікрофон;
- 4) ніхто не має права перебивати того, хто говорить;
- 5) відповіді учнів мають бути чіткими та лаконічними;
- 6) ніхто не коментує висловлені думки (право на «думку» захищене).

Використання цієї техніки створює ситуацію успіху. Учні, які зазвичай мовчать, отримують можливість впевнено висловлюватися, не боячись бути не сприйнятими.

Наприклад, на етапі актуалізації знань під час роботи над орфографічним практикумом «Ненаголошені голосні в словах» учні по черзі називають активну позицію, в якій вони вимовляють голосний, наприклад, під наголосом, після голосного тощо. Учитель демонструє вимову ненаголошеної голосної та заохочує учнів знайти способи підтвердити її: наприклад, змінити слово так, щоб ненаголошена голосна була під наголосом.

Біля мікрофона використовуються «Незакінчені речення». «Незакінчені речення» розвивають вміння чітко і точно висловлювати свої думки, а також практикують говорити лаконічно і переконливо.

Алгоритм роботи наступний:

- 1) визначити тему, на яку учень буде говорити;
- 2) пропонується незакінчене речення, яке учні по черзі продовжують;

3) кожен учасник дискусії починає своє повідомлення із запропонованого початку.

Наприклад, на етапі рефлексії учні отримують картки:

- «На уроці я дізнався, що...»;
- «Мене зацікавило і здивувало те, що...»;
- «Родзинкою сьогоднішнього заняття для мене було...»;
- «Мені не сподобалось те, що... , тому що...»
- «Свою відповідь я оцінюю..., тому що...».

Метод «Мозковий штурм» використовуються при вирішенні конкретних проблем, що вимагають нестандартних рішень. В ході мозкового штурму всі здобувачі освіти мають можливість поміркувати над одним питанням і висловити свою думку. Мета цього прийому – зібрати якомога більше ідей та пропозицій від усіх учнів протягом обмеженого періоду часу, щоб вирішити проблему.

Алгоритм передбачає наступне:

- 1) чіткий виклад проблеми і письмове його оформлення на дошці;
- 2) надайте можливість всім учням висловити свої ідеї, зауваження і привести фрази і слова, що відносяться до цього питання;
- 3) учитель записує всі пропозиції та ідеї на дошці або на папері, навіть неймовірні речі, без коментарів;
- 4) заохочення до розширення і доповнення ідей, висловлених іншими учасниками;
- 5) реалізація на заключному етапі обговорення та оцінки запропонованої ідеї.

Наприклад, при підготовці до написання роздумів рекомендується використовувати проблемні питання. Питання: «Які елементи креативності, на ваш погляд, особливо важливі для самореалізації людини і підвищення її конкурентоспроможності на ринку праці?». Ця методика допоможе сформулювати свій власний спосіб вирішення проблеми з урахуванням думки однолітків.

Техніка «Кубування» використовується на етапах повторення, узагальнення та перевірки знань учнів. Алгоритм роботи.

- 1) зробіть з коробки кубик, сторони якого мають довжину 20-25 см;
- 2) напишіть по одній інструкції на кожній грані куба;
- 3) попросіть учнів висловити свої ідеї на папері або усно на задану тему.

Наприклад, на етапі закріплення теми «Морфологія» учні передають один одному кубик і відповідають на запитання, що їм випало, Наприклад, запитання «Іменник – це...» і передають один одному кубик, Наступний учень пояснює цю частину мови і ставить запитання, на яке наступний учень відповідає в мовній грі. Таким чином узагальнюється зміст розділу «Іменник».

«Діаграми Венна» використовуються для формування вміння визначати спільні ознаки та характеристики об'єктів.

Алгоритм дій:

- 1) об'єднайте учнів у пари;
- 2) проаналізуйте отриману інформацію та заповніть діаграму Вена (побудуйте два кола, накладаючи частково одне на одне й утворюючи спільну частину);
- 3) запишіть ознаки, спільні для обох елементів, у спільну область;
- 4) запишіть особливості кожного елемента у відмінній частині кола.

Наприклад, порівняйте різні види мистецтва – кіно та художню літературу. Порівняйте повість Івана Франка «Захар Беркут» з кіноповістю, екранізованою режисерами Ахтемом Сейтаблаєвим та Джоном Вінном, однойменної повісті «Захар Беркут» який знятий у 2019 році.

Технологія «Діаграма Венна» допомагає виявити особливості різних категорій і понять.

Методика «Асоціативний кущ» спрямована на розвиток логічного мислення, уяви та збагачення словникового запасу учнів.

Алгоритм роботи:

- 1) напишіть слова або словосполучення на дошці, на папері або в зошиті;
- 2) попросіть учнів назвати слова чи словосполучення, які спадають їм на думку з даної теми;
- 3) запишіть всі слова або фрази, запропоновані учнями, зосереджуючись на центральному слові;
- 4) після запису всіх запропонованих слів, по можливості, колективно потрібно узагальнити і пояснити зв'язок між поняттями.

Наприклад, на уроці розвитку зв'язного мовлення для написання твору-опису на тему «Зимова казка» учням пропонується підібрати слова, пов'язані зі словом «зима». В результаті у них формуються асоціації зі снігом, зимою, казкою, новим життям, вітром, хуртовиною, Новим роком, засніженими деревами, подарунками, продуктами, ковзанкою, гірляндою... і утворюються асоціативні кущі.

Ця техніка збагачує словниковий запас, створює описову основу, надихає на потрібний настрій і створює атмосферу творчості.

Техніка «Інтерв'ю» використовується для розвитку навичок діалогічного мовлення. В інтерв'ю учні вчаться говорити з партнером, уважно слухати, ставити запитання та відповідати на них.

Алгоритм роботи:

- 1) об'єднайте учнів у пари;

- 2) розподіліть ролі кореспондента та респондента;
- 3) кореспондент готує і промовляє запитання до респондента на задану тему;
- 4) респондент відповідає на запитання;
- 5) обмін ролями між учасниками інтерв'ю.

Наприклад, «Інтерв'ю з бібліотекарем».

Кореспондент: «Як ви пам'ятаєте назви всіх книг у бібліотеці?»

Респондент: «Усі книги в бібліотеці розташовані в алфавітному порядку, тому їх легко знайти».

Кореспондент: «Хто займається цим каталогом?»

Респондент: «Співробітники швидко вносять інформацію про книги». Використовуючи цю техніку, здобувачі освіти повинні бути впевнені, що вони мають право вільно висловлювати свої ідеї і що їхні слухачі поважатимуть те, що вони говорять.

Техніка «Сенкан» передбачає складання короткого, п'ятирядкового вірша з інформацією або фактами з певної теми.

Алгоритм дій:

1. Перший рядок – тема (іменник).
2. Другий рядок – опис теми (два прикметники).
3. Третій рядок – дія, пов'язана з темою, що складається з трьох дієслів.
4. Четвертий рядок – фраза, що виражає ставлення або почуття до теми, зазвичай складається з чотирьох слів.
5. Останній рядок – це ніби висновок вірша і є синонімом слова (теми).

Наприклад, у романі Івана Багряного «Тигролови» він написаний так:

- Тигролови.
- Авантюрний, романтичний.
- Привабливий, дивовижний, дидактичний.
- Герой перемагає зло.
- Звірів.

Цей прийом використовується на етапі закріплення вивчених тем і спонукає до критичного та творчого мислення.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що педагогічна мета використання інформаційних технологій визначається можливістю мотивації освітньої діяльності шляхом застосування сучасних засобів використання інформації, підвищення рівня її афективного сприйняття та розвитку здатності здійснювати різні види самостійної обробки великих обсягів інформації.

Література:

1. Биков В. Ю. Інформатизація освіти. Енциклопедія освіти/Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 360–362.
2. Жалдак М. І. Педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання математики. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання: зб. наук. праць. Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2003. Вип. 7. 263 с.
3. Морзе Н. В. Формування інформаційної компетентності вчителя сучасної школи. URL:[http://www.ua.teach-it.net/materiali_programi/\(offset\)/1016](http://www.ua.teach-it.net/materiali_programi/(offset)/1016). (дата звернення: 20.08.2024).
4. Семеніхіна О. В., Друшляк М. Г., Хворостіна Ю. В. Використання хмарного сервісу GeoGebra у навчанні майбутніх вчителів природничо-математичних дисциплін. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. Т.73. Вип. 5. С. 48-66.
5. Семеніхіна О., Юрченко А. Уміння візуалізувати навчальний матеріал засобами мультимедіа як фахова компетентність учителя. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота» Вип. 33. С. 176-179.
6. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні та інформативні компетентності як компоненти системи професійно-спеціалізованих компетентностей вчителя інформатики Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання, 2009. Вип. 5 (13). URL:<http://ime.edu-ua.net/em13/emg.html>. (дата звернення: 20.08.2024).
7. Чепурний Г. А., Палійчук Ю. В. Як навчитися легко вчитися: навч.-метод. посібн. Вінниця: ВМГО «Розвиток», 2006. 80 с.
8. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: теоретико-методологічний аспект: монографія. Черкаси : Брама, 2006. 560 с.
9. Шаталов В. В. Пам'ять і можливості її розвитку. Київ, 1997. 120 с.
10. Яшанов С. М. Практикум з освітніх інтернет-технологій: навч.-метод. посіб. для вищ. пед. навч. закл. освіти. Київ: Вид-во НДУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. 463 с.

References:

1. Bykov, V. Yu. (2008). Informatyzatsiia osvity [Informatization of education]. Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. Kremen, V. H. Kyiv : Yurinkom Inter. P. 360–362.
2. Zhaldak, M. I. (2003). Pedahohichnyi potentsial kompiuterno-oriiientovanykh system navchannia matematyky [Pedagogical potential of computer-oriented systems of teaching mathematics]. Kompiuterno-oriiientovani systemy navchannia: zb. nauk. prats. Kyiv: NPU im. Drahomanova. Vyp. 7. 263 p.
3. Morze, N. V. Formuvannia informatsiinoi kompetentnosti vchytelia suchasnoi shkoly [Formation of informational competence of a modern school teacher]. URL : [http://www.ua.teach-it.net/materiali_programi/\(offset\)/10](http://www.ua.teach-it.net/materiali_programi/(offset)/10) (date of application: 20.08.2024).
4. Semenikhina, O. V., Drushliak, M. H., Khvorostina, Yu. V. (2019). Vykorystannia khmarnoho servisu GeoGebra u navchanni maibutnikh vchyteliv pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin [The use of the GeoGebra cloud service in the training of future teachers of natural and mathematical disciplines]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia. T.73. Vol. No 5. P. 48-66.
5. Semenikhina, O., Yurchenko, A. Uminnia vizualizuvaty navchalnyi material zasobamy multymedia yak fakhova kompetentnist uchytelia [The ability to visualize educational material by means of multimedia as a teacher's professional competence]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Seriiia «Pedahohika. Sotsialna robota». Vyp. 33. P. 176-179

6. Spirin, O. M. (2009). Informatsiino-komunikatsiini ta informatychni kompetentnosti yak komponenty systemy profesiino-spetsializovanykh kompetentnostei vchytelia informatyky [Information, communication and informative competences as components of the system of professional and specialized competences of the computer science teacher]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia: elektronne naukove fakhove vydannia. Vol. No 5 (13). URL : <http://ime.edu-ua.net/em13/emg.html> (date of application: 20.08.2024).

7. Chepurnyi, H. A., Paliichuk, Yu. V. (2006). Yak navchytysia lekho vchytysia [How to learn to learn easily]: navch.-metod. posibn. Vinnytsia: VMHO «Rozvytok». 80 p.

8. Chobitko, M. H. (2006). Osobystisno oriientovana profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia: teoretyko-metodolohichniy aspekt [Personally oriented professional training of the future teacher: theoretical and methodological aspect]: monohrafiia. Cherkasy : Brama. 560 p.

9. Shatalov, V. V. (1997). Pamiat i mozhlyvosti yii rozvytku [Memory and possibilities of its development]. Kyiv. 120 p.

10. Iashanov, S.M. (2010). Praktykum z osvitykh internet-tekhnolohii [Workshop on educational Internet technologies]: navch.-metod. posib. dlia vyshch. ped. navch. zakl. osvity. Kyiv: Vyd-vo NDU im.M.P.Drahomanova. 463 p.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 378.37.004

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-233-242](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-233-242)

Маноха Оксана Вікторівна аспірант відділу дидактики Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, тел.: (044) 481-37-57, <https://orcid.org/0000-0002-2776-1155>

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ, НАВЧАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті представлено результати теоретичного аналізу наукових доробків українських учених, спрямованого на визначення можливостей застосування цифрових технологій до формування особистої, соціальної, навчальної компетентності студентів філологічних спеціальностей в освітньому процесі закладів вищої освіти. Стрімко змінювані вимоги ринку праці України, які висуваються до діяльності фахівців-філологів, зумовлюють потребу застосування розмаїття інформаційно-комунікативних технологій (у тому числі й цифрових) в процесі підготовки студентів філологічних спеціальностей. Вільний доступ до Інтернету, відкритих освітніх цифрових ресурсів, засобів електронної синхронної й асинхронної комунікації, онлайн словників, довідників й енциклопедій, сприяє формуванню в студентів філологічних спеціальностей такої сукупності предметних і ключових компетентностей для навчання впродовж життя, котра надасть їм змогу ефективно справлятися з щоденними викликами у подальшій професійній діяльності. Аналіз наукових доробків українських учених свідчить про те, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці студентів філологічних спеціальностей надає викладачам змогу адаптувати освітній матеріал відповідно до інтересів, потреб і нахилів студентів, що сприяє активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності. Використання в освітньому процесі цифрових інструментів для навчання (Quizlet, Kahoot, Worldwall, Formative, Padlet тощо), цифрових інструментів для створення презентацій (Prezi, Canva, Microsoft Office Power Point, Google Slides, Gamma), цифрових інструментів для організації і проведення відеоконференцій (Google Meet, Jitsi Meet, Zoom, Microsoft Teams) позитивним чином впливає на формування в студентів філологічних спеціальностей особистої, соціальної, навчальної компетентності загалом й навичок самоконтролю і самоорганізації, здатності приймати рішення, цифрової грамотності, критичного і креативного мислення, навичок роботи в команді й ефективного спілкування, соціальних навичок зокрема.

Ключові слова: заклад вищої освіти; ключові компетентності для навчання впродовж життя; компетентнісний підхід; інформаційно-комунікативні технології; освітній процес; особиста, соціальна, навчальна компетентність; студенти філологічних спеціальностей; цифрові технології.

Manokha Oksana Viktorivna Postgraduate Student, Institute of Pedagogy, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 481-37-57, <https://orcid.org/0000-0002-2776-1155>

FORMING PERSONAL, SOCIAL AND LEARNING TO LEARN COMPETENCE OF STUDENTS OF PHILOLOGICAL SPECIALTIES BY MEANS OF DIGITAL TECHNOLOGIES

Abstract. The article presents the results of a theoretical analysis of the scientific works by Ukrainian scientists aimed at determining the possibilities of applying digital technologies to the formation of personal, social and learning to learn competence of students of philological specialties in the educational process of higher education institutions. The rapidly changing requirements of the Ukrainian labour market, which are put forward to the professional activities of experts in philology, necessitate the use of a variety of information and communication technologies (including digital ones) in the process of training students of philological specialties. Free access to the Internet, open educational digital resources, means of electronic synchronous and asynchronous communication, online dictionaries, reference books and encyclopedias contributes to the formation of a set of subject and key competences for lifelong learning among students of philological specialties, which will enable them to effectively cope with daily challenges in their future professional activities. The analysis of the scientific works by Ukrainian scholars clearly demonstrates that the use of information and communication technologies in the training of students of philological specialties enables university lecturers to adapt educational material in accordance with students' interests, needs and inclinations, which contributes to the intensification of their educational and cognitive activity. Moreover, the use of the following digital learning tools (Quizlet, Kahoot, Worldwall, Formative, Padlet, etc.), digital tools for creating presentations (Prezi, Canva, Microsoft Office Power Point, Google Slides, Gamma), digital tools for organising and conducting video conferences (Google Meet, Jitsi Meet, Zoom, Microsoft Teams) has a positive impact on developing personal, social, and learning to learn competence of students of philological specialties in general, self-control and self-organisation skills, decision-making ability, digital literacy, critical and creative thinking, teamwork and effective communication skills, and social skills in particular.

Keywords: higher education institution; key competences for lifelong learning; competence-based approach; information and communication technologies; educational process; personal, social and learning to learn competence; students of philological specialties; digital technologies.

Постановка проблеми. На сьогодні інформаційно-комунікаційні технології (у тому числі й цифрові) відіграють важливу роль у всіх сферах діяльності людства. Не є винятком і сфера вищої освіти, модернізація якої передбачає імплементацію інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій у підготовку майбутніх фахівців різних спеціальностей загалом і майбутніх філологів зокрема. Відповідаючи на вимоги часу, інформаційно-комунікаційні технології відкривають широкі можливості для підготовки таких фахівців-філологів, які готові до безперервного навчання і здатні швидко пристосовуватися до змін, що відбуваються не лише на ринку праці України, а й на світовому. Сучасні фахівці-філологи мають бути здатними і готовими вчитися протягом життя, адаптуватися до цифрового мультикультурного середовища й володіти навичками самоконтролю і самоорганізації, командної роботи, ефективної комунікації, прийняття рішень у різних соціальних ситуаціях. Цьому сприяє формування в студентів філологічних спеціальностей такої ключової компетентності для навчання впродовж життя як особиста, соціальна, навчальна компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід у системі освіти загалом і в системі вищої освіти зокрема є предметом наукових досліджень Л. Барановської, Н. Бібік, О. Заблоцької, І. Зарубінської, О. Локшиної, В. Лугового, В. Лунячек, Н. Муранової, Н. Побірченко, Ю. Рибалко, Н. Юрійчук. Питання, пов'язані з формуванням ключових компетентностей для навчання впродовж життя в здобувачів вищої освіти різних спеціальностей, досліджують Н. Арістова, Н. Бахмат, В. Гетта, С. Єрмак, І. Ланова, О. Малихін, Т. Симоненко, А. Черненко. Проблему вдосконалення професійної підготовки студентів філологічних спеціальностей висвітлено в наукових працях Г. Білавич, В. Бобрицької, І. Гриценко, О. Дуплійчук, В. Ігнатенко, М. Іконнікової, Л. Калініної, В. Коваль, О. Кузнецової, О. Малихіна, О. Мисечко, Т. Опалюк, К. Павелків, О. Пехоти, С. Процької, Н. Сорокіної, Д. Трубачової Н. Чернухи. Деякі аспекти вдосконалення підготовки студентів філологічних спеціальностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій (у тому числі й цифрових) розкрито в наукових працях В. Карпюк, В. Коваленко, Л. Морської, А. Черненко. Проте, проблема формування особистої, соціальної, навчальної компетентності студентів філологічних спеціальностей засобами цифрових технологій ще не була предметом окремого дослідження.

Мета статті – представити результати теоретичного аналізу наукових доробків українських учених, спрямованого на визначення можливостей

застосування цифрових технологій до формування особистої, соціальної, навчальної компетентності студентів філологічних спеціальностей в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової педагогічної літератури свідчить про те, що незважаючи на стрімку цифрову трансформацію системи освіти України загалом і системи вищої освіти зокрема, певні питання, пов'язані із застосуванням інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій (у тому числі й цифрових) у підготовці студентів філологічних спеціальностей, залишаються відкритими.

Погоджуємося з поглядом А. Черненко щодо того, що на сьогодні багато українських учених або ототожнюють такі поняття, як «інформаційно-комунікаційні технології» і «цифрові технології», або заміняють поняття «інформаційно-комунікаційні технології» на поняття «цифрові технології». А. Черненко пояснює це тим, що поняття «цифрові технології» більш чітко «відображає специфіку нових інформаційних технологій та їх сприйняття суспільством» [13, с. 196]. Під цифровими технологіями вчена розглядає «широкий спектр інструментів і ресурсів, що містять інформацію, представлену в різних форматах, на базі різноманітних девайсів та гаджетів» [13, с. 196]. До переваг застосування цифрових технологій у підготовці майбутніх учителів іноземних мов А. Черненко відносить можливість використання автентичної інформації, одночасного впливу на всі канали сприйняття освітньої інформації, ефективного розвитку всіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності. Більш того, А. Черненко переконана, що застосування цифрових технологій надає викладачам змогу адаптувати освітній матеріал відповідно до інтересів і потреб майбутніх учителів іноземних мов, а також сприяє активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності [12; 13]. Широкого вжитку, на думку вченої, у підготовці майбутніх учителів іноземних мов набувають електронні словники, засоби електронної синхронної й асинхронної комунікації, додатки, інтернет ресурси тощо. Використання зазначених цифрових технологій в освітньому процесі забезпечує формування в майбутніх учителів іноземних мов інформаційно-цифрової компетентності, яка є невіддільною складовою їхньої професійної компетентності.

У контексті нашого дослідження під інформаційно-комунікаційними технологіями, до складу яких відносимо цифрові технології, розуміємо «сукупність методів, прийомів, виробничих процесів і програмно-апаратних засобів, інтегрованих з метою розроблення інформаційно-цифрових освітніх систем, електронних освітніх ресурсів (ЕОР) та побудови комунікаційних мереж, а також технології розв'язування задач у галузі освіти з використанням таких систем, ресурсів і мереж» [6, с. 426].

Нам імпонує позиція О. Малихіна і В. Карпюк щодо важливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій до формування лінгвокраїнознавчої компетентності студентів філологічних спеціальностей [11]. Як система національно кодифікованих фонових знань, котрі забезпечують адекватну комунікацію з носіями мови, лінгвокраїнознавча компетентність, на думку О. Малихіна і В. Карпюк, є невіддільним компонентом іншомовної комунікативної компетентності студентів філологічних спеціальностей. Саме під час формування лінгвокраїнознавчої компетентності в студентів-філологів «формується явлення про національні звичаї, традиції, реалії країни мови, що вивчається, здатність отримувати з одиниць мови країнознавчу і культурознавчу інформацію й користуватися нею ...» [11, с. 114]. О. Малихін і В. Карпюк трактують лінгвокраїнознавчу компетентність як систему лінгвокраїнознавчих знань, умінь і мотивів, котра надає студентам змогу здійснювати свою професійну діяльність на основі лінгвокраїнознавчого кругозору, а також повноцінну комунікацію в ситуаціях міжкультурного спілкування [11, с. 114–115]. Учені наголошують на тому, що формуванню лінгвокраїнознавчої компетентності студентів-філологів сприяє застосування ресурсів єдиного інформаційного простору закладу вищої освіти, у якому вони навчаються; розвиток навичок користувацького пошуку в мережі Інтернет; організація спільної діяльності з іншими учасниками освітнього процесу засобами онлайн ресурсів; а також використання онлайн ресурсів задля підготовки і публікації власних наукових доробків, а також задля обміну академічними і професійними досягненнями.

В. Ігнатенко, яка досліджує проблему вдосконалення підготовки майбутніх філологів (у тому числі й майбутніх перекладачів) у сучасних закладах вищої освіти України, акцентує увагу на тому, що стрімко змінювані вимоги ринку праці, які висуваються до діяльності перекладачів, зумовлюють потребу формування в них високого рівня інформаційно-комунікаційної компетентності як ключової компетентності для навчання впродовж життя й застосування в освітньому процесі розмаїття інструментів машинного перекладу й систем автоматизованого перекладу [7].

Н. Арістова зазначає, що створення ІТ-методичного середовища в освітньому процесі закладу вищої освіти забезпечує ефективну професійну підготовку студентів філологічних спеціальностей на засадах реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників в усіх парадигмальних варіаціях інтеракції, сприяє формуванню в них професійної філологічної компетентності (у тому числі й ключових компетентностей для навчання впродовж життя) як основи їхньої професійної суб'єктності, а також передбачає залучення студентів-філологів до нових видів освітньої діяльності [1; 2].

В. Бобрицька та С. Процька переконані, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій в підготовці майбутніх філологів передбачає не

лише формування в них професійних компетентностей та інформаційної грамотності, а й забезпечує розвиток ціннісно-мотиваційної сфери [4].

В. Боса вважає, що ефективній підготовці майбутніх філологів в закладах вищої освіти України і формуванню в них професійно важливих якостей сприяє застосування в освітньому процесі сервісів Web 2.0, котрі надають змогу генерувати нову інформацію та новий освітній контент [5]. Учена стверджує, що зазначені сервіси відкривають численні можливості не лише для самостійного опанування освітнього матеріалу, а й для спільного створення мережевого контенту та його поширення між усіма учасниками освітнього процесу. Сервіси Web 2.0 уможливають створення списків розсилок та загальних веб-ресурсів; блогів; простих сайтів; накопичення колекцій колективних фото і гіперпосилань [5].

Г. Білавич зазначає, що інформаційно-комунікаційні технології слід розглядати не лише як ефективний засіб удосконалення теоретичної підготовки майбутніх філологів, а й як засіб їхньої підготовки до життя в сучасному інформаційному суспільстві [3]. Так, застосування зазначених технологій (у тому числі й електронних словників, відкритих освітніх ресурсів, інструментів машинного перекладу тощо) сприяють формуванню в майбутніх філологів іншомовної комунікативної компетентності, умінь користуватися комп'ютером задля розв'язання професійних завдань, послуговуватися текстовими редакторами, самостійно шукати необхідну інформацію.

О. Малихін, Н. Арістова та В. Ковальчук переконані, що оскільки в своїй професійній діяльності фахівці-філологи транслиують культурні, духовні й моральні цінності різних народів світу, їхня підготовка має передбачати обов'язкове ознайомлення з культурним надбанням людства загалом і культурними надбаннями країни, мову якої вони вивчають зокрема [15]. На думку вчених, застосування відкритих освітніх ресурсів у підготовці майбутніх філологів сприяє кращому розумінню культурної та духовної спадщини інших народів, забезпечує формування в них цілісної системи ціннісних орієнтацій й розширення їхнього світогляду. Дослідження, яке було проведено вченими, надало їм дійти висновку, що застосування таких відкритих ресурсів як «Кембриджська історія англійської та американської літератури» (*переклад надано в авторській редакції*) [17], «Інтернет-енциклопедія України» [16], «Вивчаємо англійську мову» (*переклад надано в авторській редакції*) [14] під час вивчення «Практичного курсу англійської мови», «Сучасної літератури англomовних країн», «Історії американської або британської літератури», «Лінгвокраїнознавства», «Лінгвокультурології» позитивним чином впливає на формування та розвиток в майбутніх філологів системи ціннісних орієнтацій загалом та інструментальних цінностей зокрема.

Цікавими для нашого дослідження є також ідеї щодо позитивного впливу цифрового контенту на соціалізацію студентів філологічних спеціальностей, представлені В. Коваленко в науковій праці «Роль цифрового контент-навчання в соціалізації студентів-майбутніх філологів» [8]. Учена вважає, що сучасні випускники закладів вищої освіти (зокрема студенти філологічних спеціальностей) не завжди здатні самотійно реалізувати власний творчий потенціал в особистому і професійному житті. В. Коваленко зазначає, що успішній соціалізації студентів філологічних спеціальностей сприяє формування в них соціальної компетентності, яка складається з особистісного, діяльнісного і комунікативного компонентів, а розроблення і впровадження в освітній процес цифрового контенту забезпечує ефективне формування і розвиток в них особистісної системи світосприйняття, життєвих і загальнолюдських культурних цінностей [8].

Л. Макаренко та А. Певсе акцентують увагу на тому, що застосування цифрових технологій у підготовці студентів філологічних спеціальностей надає змогу персоналізувати їхню освітню діяльність, розширити можливості задля імплементації індивідуальних і групових (командних) форм організації освітньої діяльності, посилити мотивацію навчання й вплинути на формування в них сталого інтересу до обраного виду професійної діяльності [9]. Учені наголошують на важливості застосування наступних цифрових технологій, зокрема, інструментів роботи з текстовими документами (MS Word, Блокнот, WordPad, LibreOffice), порталу Мова.інфо, сервіси Google, онлайнового сервісу LearningApps.org, онлайн платформ Prezi, Thinglink, Padlet, інтерактивної дошки SMART-board, програм автоматичного перекладу, електронні словники тощо.

Висновки. Отже, вважаємо, що наявність в студентів філологічних спеціальностей вільного доступу до мережі Інтернет і можливість користуватися відкритими освітніми ресурсами, словниками, довідниками, енциклопедіями й освітніми матеріалами в цифровому форматі надають їм змогу здобувати і поглиблювати необхідні теоретичні знання, а також розвивати і вдосконалювати професійно важливі уміння будь-коли і будь-де. Контент, який студенти філологічних спеціальностей можуть знаходити на сторінках онлайн словників й енциклопедій, сприяє розширенню їхнього світогляду, знань про культурну спадщину людства, знань про життя в сучасному світі. Це допомагає їм краще зрозуміти себе й навколишній світ. Застосування таких цифрових інструментів для навчання як Quizlet, Kahoot, Worldwall, Formative, Padlet надає змогу ефективно впливати на розвиток в студентів філологічних спеціальностей навичок самоконтролю і самоорганізації, уміння приймати рішення, відповідальності, самотійності й автономності. Цифрові інструменти для створення презентацій – Prezi, Canva, Microsoft Office Power Point, Google Slides, Gamma –

забезпечують розвиток в студентів філологічних спеціальностей цифрової грамотності, критичного і креативного мислення, а також таких умінь як визначати мету, добирати необхідну інформацію, візуалізувати освітній матеріал. Використання цифрових інструментів для організації і проведення відеоконференцій, зокрема, Google Meet, Jitsi Meet, Zoom, Microsoft Teams сприяє розвитку навичок роботи в команді й ефективного спілкування, соціальних навичок.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання, пов'язані із розробленням й експериментальною перевіркою ефективності моделі формування особистої, соціальної, навчальної компетентності студентів філологічних спеціальностей.

Література:

1. Арістова Н. О. Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів: теорія і практика: монографія. Київ: ТОВ "НВП Інтерсервіс". 2017. 400 с.
2. Арістова Н. О. Переваги і перспективи впровадження відкритих освітніх електронних ресурсів у процес професійної підготовки майбутніх філологів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : додаток 1 до вип. 36, Том IV(64): тематич. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». 2015. С. 24–31.
3. Білавич Г. Професійна підготовка майбутніх філологів засобами інформаційних технологій у вимірі сучасних викликів. *Молодь і ринок*. 2024. № 1(221). С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298582>
4. Бобрицька В. І., Процька С. М. Формування професійних компетентностей майбутніх філологів засобами комп'ютерно-орієнтованих технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 58, вип. 2. С. 59–66.
5. Боса В. П. Методична система професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 12(26). С. 499–513. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)-499-513](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26)-499-513)
6. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя : 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
7. Ігнатенко В. Д. Використання сучасних інформаційних технологій у підготовці майбутніх філологів. *Іноземні мови*. 2020. № 1. С. 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32589/1817-8510.2020.1.197401>
8. Коваленко В. Роль цифрового контент-навчання в соціалізації студентів-майбутніх філологів. *Професіоналізм педагога: теоретичні і методичні аспекти*. 2021. Вип. 15. С. 203–211. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.15.2021.243006>
9. Макаренко Л. Л., Певсе А. А. Дидактичний потенціал цифрових технологій у системі професійної підготовки фахівців філологічного профілю. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*. 2022. Вип. 88. С. 140–147. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.28>
10. Малихін О. В. Розуміння світоглядного потенціалу предметів гуманітарного циклу в контексті організації профільного навчання: історико-дидактичний аспект. *Дидактика: теорія і практика*. 2015. С. 11–15.

11. Малихін О. В., Карпюк В. А. Методика застосування ІКТ у процесі формування лінгвокраїнознавчої компетентності студентів-філологів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. № 68. С. 112–124. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v68i6.2171>.
12. Черненко А. В. Інформаційно-цифрова компетентність майбутніх учителів іноземної мови як ключова вимога Нової української школи. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2019. Вип. 47. С. 169–178. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2019.47.15>
13. Черненко А. В. Цифрові технології у процесі навчання майбутніх учителів іноземних мов. *Educational Challenges*. 2020. Вип. 61. С. 193–200. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.61.20>
14. Learn English. (2018). Retrieved from British Council website <https://learnenglish.britishcouncil.org/>
15. Malykhin O., Aristova N. & Kovalchuk V. (2019). Investigation into Open Educational Resources for Learning English in Developing Future Philologists' Instrumental Values. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3, 512–526. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2019vol3.3833>
16. The Internet Encyclopedia of Ukraine. (2001). Retrieved from The Internet Encyclopedia of Ukraine website <https://www.encyclopediaofukraine.com/>
17. The Online Books Page. The Cambridge History of English and American Literature: An Encyclopedia in Eighteen Volumes. <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=olbp31164>

References:

1. Aristova N. O. (2017). Formuvannia profesiinoi subiektnosti maibutnikh filolohiv: teoriia i praktyka: monohrafiia [Forming professional agency of future philologists: theory and practice: monograph]. Kyiv: TOV "NVP Interservis". 400 s. [in Ukrainian].
2. Aristova N. (2015). Perevahy i perspektyvy vprovadzhennia vidkrytykh osvitnikh elektronnykh resursiv u protses profesiinoi pidhotovky maibutnikh filolohiv [Advantages and prospects of introducing open educational electronic resources into the process of professional training of future philologists]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyy pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody» : dodatok 1 do vyp. 36, IV(64) : tematych. vyp. «Vyshha osvita Ukrayiny u konteksti intehracyi do yevropejskoho osvitnoho prostoru»*, 24–31 [in Ukrainian].
3. Bilavych H. (2024). Profesiina pidhotovka maibutnikh filolohiv zasobamy informatsiinykh tekhnolohii u vymiri suchasnykh vyklykiv [Professional training of future philologists through the use of information technologies in the context of modern challenges]. *Molod i rynek – Youth and Market*, 1(221), 36–42. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298582> [in Ukrainian].
4. Bobrytska V. I., Protska S. M. (2017). Formuvannia profesiinykh kompetentnostei maibutnikh filolohiv zasobamy kompiuterno-oriientovanykh tekhnolohii [Future Philologists' Professional Competences Formation by Means of Computer Oriented Technologies]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, 58(2), 59–66 [in Ukrainian].
5. Bosa V. P. (2023). Metodychna systema profesijnoyi pidhotovky majbutnix filolohiv zasobamy suchasnykh informacijnykh texnolohij [Methodological System of Professional Training of Future Philologists by Means of Modern Information Technologies]. *Naukovi innovaciyi ta peredovi texnolohiyi [Scientific Innovations and Advanced Technologies]*, 12(26), 499–513. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12\(26\)-499-513](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-12(26)-499-513) [in Ukrainian].
6. Encyklopediya osvity [Encyclopedia of Education] / za red. V. H. Kremenya : 2-he vyd., dopov. ta pererob. Kyiv Yurinkom Inter, 2021. 1144 s. [in Ukrainian].

7. Ihnatenko V. D. (2020). Vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnikh filolohiv [Use of Modern Information Technologies for Training Philologists]. *Inozemni movy – Foreign Languages*, 1, 37–42. DOI: <https://doi.org/10.32589/1817-8510.2020.1.197401> [in Ukrainian].

8. Kovalenko V. (2021). Rol tsyfrovoho kontent-navchannia v sotsializatsii studentiv-maibutnikh filolohiv [The Role Of Digital Content Learning In The Socialization Of Students-Future Philologists]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni i metodychni aspekty – Professionalism of the Teacher: Theoretical and Methodological Aspects*, 15, 203–211. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.15.2021.243006> [in Ukrainian].

9. Makarenko L. L., Pevse A. A. (2022). Dydaktychnyi potentsial tsyfrovyykh tekhnolohii u systemi profesiinoi pidhotovtsi fakhivtsiv filolohichnoho profilu [Didactic potential of digital technologies in the system of professional training of philological profile specialists]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 5 «Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy» [Naukovyi Chasopys Dragomanov Ukrainian State University. Series 5. Pedagogical sciences: reality and perspectives]*, 88, 140–147. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.28> [in Ukrainian].

10. Malykhin O. V. (2015). Rozuminnia svitohliadnoho potentsialu predmetiv humanitarnoho tsykladu v konteksti orhanizatsii profilnoho navchannia: istoryko-dydaktychnyi aspekt [Understanding the Worldview Potential of Humanities Subjects in the Context of Organising Specialised Education: Historical and Didactic Aspect]. *Dydaktyka: Teoriia i Praktyka – Didactics: Theory and Practice*, 2015, 11–15 [in Ukrainian].

11. Malykhin O. V., Karpiuk V. A. (2018). Metodyka za-stosuvannia IKT u protsesi formuvannia linhvokrainoznavchoi kompetentnosti studentiv-filolohiv [Methodical techniques of using ICT in the process of forming the students-philologists' linguistic and country study competency]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, 68, 112–124. <https://doi.org/10.33407/itlt.v68i6.2171> [in Ukrainian].

12. Chernenko A. V. (2019). Informatsiino-tsyfrova kompetentnist maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy yak kliuchova vymoha Novoi ukrainskoi shkoly [Information and digital competence of foreign language teachers as a key demand of New Ukrainian School]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia – Theory and Methods of Training and Education*, 47, 169–178. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2019.47.15> [in Ukrainian].

13. Chernenko A. V. (2020). Tsyfrovi tekhnolohii u protsesi navchannia maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov [Digital Technologies in the Process of Teaching Future Foreign Languages Teachers]. *Educational Challenges*, 61, 193–200. DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.61.20> [in Ukrainian].

14. Learn English. (2018). Retrieved from British Council website <https://learnenglish.britishcouncil.org/>

15. Malykhin O., Aristova N. & Kovalchuk V. (2019). Investigation into Open Educational Resources for Learning English in Developing Future Philologists' Instrumental Values. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3, 512–526. DOI: <https://doi.org/10.17770/sie2019vol3.3833> [in English].

16. The Internet Encyclopedia of Ukraine. (2001). Retrieved from The Internet Encyclopedia of Ukraine website <https://www.encyclopediaofukraine.com/>

17. The Online Books Page. The Cambridge History of English and American Literature: An Encyclopedia in Eighteen Volumes. <https://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=olbp31164>

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 317.18.78

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-243-256](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-243-256)

Матушак Галина Геннадіївна старший викладач кафедри хореографії ХГПА, Хмельницька гуманітарно - педагогічна академія, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0009-0004-7862-0135>

Волошина Лариса Петрівна старший викладач кафедри хореографії РДГУ, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, <https://orcid.org/0000-0003-1001-5428>

Горбачук Роксана Любомирівна старший викладач кафедри хореографії ВНУ, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, <https://orcid.org/0000-0002-0411-967X>

КЛАСИЧНИЙ ТАНЕЦЬ В СУЧАСНІЙ МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ: ПРАКТИКИ ТА ВИКЛИКИ

Анотація. Класичний танець є фундаментальною основою професійної підготовки танцівників у сучасній мистецькій освіті. Упродовж століть в різних куточках світу сформувалися провідні школи класичного танцю, які зробили значний внесок у розвиток і збереження цього виду мистецтва. Ці школи продовжують відігравати ключову роль у сучасній мистецькій освіті, забезпечуючи високоякісну підготовку танцівників.

У роботі розглянуто найвідоміші світові школи класичного танцю та їхню роль у сучасній мистецькій освіті. Провідні світові школи класичного танцю, такі як французька, італійська та англійська, відіграють ключову роль у сучасній мистецькій освіті. Кожна з цих шкіл сформувала свою унікальну методику та традиції, які продовжують впливати на професійну підготовку танцівників у глобальному контексті. Ці школи забезпечують збереження автентичних канонів класичного танцю, готують висококваліфікованих фахівців, а також впроваджують інноваційні підходи до викладання. Вони продовжують визначати розвиток танцювального мистецтва та користуються високим авторитетом у світі.

Проаналізовано специфіку підходів, методик та традицій, які сформувалися в цих школах, а також висвітлено їхній вплив на професійну підготовку танцівників у глобальному контексті. Однак, з огляду на динамічні зміни в танцювальному мистецтві, постає питання про актуальність та ефективність традиційних методик викладання класичного танцю. У цій статті здійснено

аналіз ролі класичного танцю в системі сучасної мистецької освіти, виявлено ключові практики його викладання, а також окреслено основні виклики, з якими стикаються педагоги у цій галузі. На основі узагальнення теоретичних підходів та емпіричних даних запропоновано шляхи модернізації та адаптації методик викладання класичного танцю до вимог сучасного танцювального мистецтва. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення навчальних програм та методичного забезпечення підготовки танцівників у закладах мистецької освіти.

Ключові слова: класичний танець, мистецька освіта, методика викладання, практики, виклики.

Matushchak Galyna senior teacher of the Department of Choreography, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0009-0004-7862-0135>

Voloshyna Larisa senior lecturer of the Department of Choreography, Rivne State University of the Humanities, Rivne, <https://orcid.org/0000-0003-1001-5428>

Horbachuk Roksana senior teacher of the Department of Choreography, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, <https://orcid.org/0000-0002-0411-967X>

CLASSICAL DANCE IN CONTEMPORARY ART EDUCATION: PRACTICES AND CHALLENGES

Abstract. Classical dance is the fundamental basis of professional training of dancers in contemporary art education. Over the centuries, leading classical dance schools have been formed in different parts of the world, which have made a significant contribution to the development and preservation of this art form. These schools continue to play a key role in contemporary art education, ensuring high-quality training of dancers.

The paper examines the most famous world schools of classical dance and their role in contemporary art education. Leading world schools of classical dance, such as French, Italian and English, play a key role in contemporary art education. Each of these schools has developed its own unique methodology and traditions, which continue to influence the professional training of dancers in a global context. These schools ensure the preservation of authentic canons of classical dance, train highly qualified specialists, and also introduce innovative approaches to teaching. They continue to determine the development of dance art and enjoy high authority in the world.

The specifics of the approaches, methodologies, and traditions that have formed in these schools are analyzed, and their impact on the professional training of dancers in a global context is highlighted. However, given the dynamic changes in dance art, the question arises of the relevance and effectiveness of traditional methods of teaching classical dance. This article analyzes the role of classical dance in the system of modern art education, identifies key practices of its teaching, and outlines the main challenges that teachers in this field face. Based on the generalization of theoretical approaches and empirical data, ways of modernizing and adapting classical dance teaching methods to the requirements of modern dance art are proposed. The results of the study can be used to improve curricula and methodological support for the training of dancers in art education institutions.

Keywords: classical dance, art education, teaching methods, practices, challenges.

Постановка проблеми. Класичний танець є фундаментальною основою професійної підготовки танцівників у системі сучасної мистецької освіти. Він формує базові технічні навички, розвиває фізичні дані, виховує художньо-естетичне сприйняття та сценічну культуру майбутніх артистів балету. Упродовж тривалої історії розвитку танцювального мистецтва класичний танець зберігає свою провідну роль, залишаючись невід'ємною складовою професійної підготовки танцівників [1]. Водночас, сучасний танцювальний простір характеризується динамічними змінами, появою нових напрямів та стилів, які висувають нові вимоги до підготовки танцівників. Це актуалізує питання про необхідність модернізації та адаптації методик викладання класичного танцю до вимог сьогодення. Відтак, постає питання про актуальність та ефективність традиційних методик викладання класичного танцю в контексті сучасної мистецької освіти. Важливо з'ясувати, яким чином класичний танець інтегрується в систему підготовки танцівників, які практики його викладання застосовуються, а також які виклики постають перед педагогами у цій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класичний танець, який ще називають балетом, порівняно із стародавніми танцями, достатньо молодий вид мистецтва. Термін «балет» з'явився наприкінці XVI століття (від італійського *balletto* - танцювати). Балет виник близько чотирьохсот років тому, в епоху Відродження. Його батьківщиною прийнято рахувати Північну Італію [2]. Класичний танець має тривалий період формування. За твердженнями Л. Цветкової, класичний танець являє собою систему, що формує виразність рухів, властивих танцювальним проявам особистості на різних культурних стадіях [3]. Подальший розвиток балету відбувається у Франції. Розвиток балетного театру відбувся у Парижі з відкриттям у 1661 р. Академії

танцю. Великий реформатор балетного театру Ж. Ж. Новерр був дуже освічений, багато їздив та вивчав театри у Франції, Німеччині, Англії. Набравшись досвіду Ж.Ж.Новерр зумів реалізувати та історично обґрунтувати балетні реформи. У 1760 році виходить книга Ж. Ж. Новерра «Letters on Dance and Ballets» («Записки про танець і балет»), яка перевернула всі поняття про балет і створила нові правила для подальшого розвитку хореографії [4, 5]. У цій книзі Ж.Ж. Новерр вимагає постановку *pas d'action*-дієвого балету, відміну театральних масок, легкість балетних костюмів, спеціально написаної музики для кожного балету.

XIX ст. - епоха романтизму відкрила нову та головну сторінку у розвитку балету, для якого основою є класичний танець. Для вираження піднесених почуттів: мрії, кохання потрібна була музика та засоби її вираження. Балет «Сильфіда», поставлений балетмейстером Філіпом Тальоні для своєї дочки Марії Тальоні - танцювальний прийом, відрив від землі, легкий стрибок, прагнення вгору, мали приголомшливий успіх. Вершиною романтичного періоду став балет «Жизель» Ж. Перро. Автор сценарію Теофіль Готье запозичив сюжет у Генріха Гейне [6]. В кінці XIX століття в Західній Європі помітна захопленість дивертисментами і балет почав згасати, тоді як в Росії після відкриття балетної школи в 1738 році, за пропозицією Ж.Б.Ланде, з'являються професійні артисти балету.

Особливий інтерес у контексті обраної проблеми становлять наукові розвідки, які висвітлюють питання історії, теорії та методики викладання класичного танцю Г.Перова, С. Васірук, І.Ткаченко, Л. Цвєткової.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ролі класичного танцю в системі сучасної мистецької освіти, аналіз ключових практик його викладання, а також окреслення основних викликів, з якими стикаються педагоги у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Класичний танець займає центральне місце в системі професійної підготовки танцівників у закладах мистецької освіти. Він є фундаментом, на якому базується оволодіння технікою виконання різноманітних танцювальних стилів та напрямів. Вивчення класичного танцю дозволяє сформувати у студентів міцну технічну базу, розвинути їхні фізичні дані, координацію, виразність рухів, сценічну культуру та артистизм.

Традиційно, навчання класичному танцю в мистецьких закладах включає опанування таких ключових елементів, як: екзерсис біля станка; екзерсис на середині зали; *Allegro* (стрибкові комбінації); *Adagio* (повільні, розгорнуті рухи); танцювальні композиції (вивчення класичних та неокласичних балетних номерів). Ці компоненти формують базову техніку та художню виразність танцівників, закладаючи фундамент для подальшого опанування різноманітних танцювальних стилів. Водночас, викладання класичного танцю

характеризується певною консервативністю та усталеністю методик, що зумовлено необхідністю збереження автентичних традицій та канонів цього виду мистецтва [7].

Проте, сучасний танцювальний простір характеризується динамічним розвитком, появою нових стилів та напрямів, що висувають нові вимоги до танцівників. Це актуалізує питання про необхідність модернізації та адаптації методик викладання класичного танцю до вимог сьогодення. Важливим є пошук оптимального балансу між збереженням традицій та інноваціями в процесі професійної підготовки танцівників.

Аналіз практик викладання класичного танцю в системі мистецької освіти Європи дозволяє виокремити кілька ключових підходів, які застосовуються педагогами в цій галузі [8]:

1. Традиційний підхід. Цей підхід ґрунтується на суворому дотриманні канонів та методик викладання класичного танцю, сформованих у XIX-XX ст. Педагоги, які дотримуються цього підходу, акцентують увагу на точному виконанні танцювальної техніки, дотриманні стилістики та манери виконання. Такий підхід широко застосовується в провідних балетних школах Європи, наприклад, Паризькій опері, Королівській балетній школі (Великобританія), Академії Ла Скала (Італія) тощо.

2. Інтегративний підхід. Даний підхід передбачає поєднання традиційних методик викладання класичного танцю з елементами сучасних танцювальних технік та стилів. Педагоги, які використовують цей підхід, намагаються адаптувати класичну техніку до вимог сучасного танцювального мистецтва. Такий підхід характерний для багатьох сучасних мистецьких шкіл, наприклад, Школи сучасного танцю Рудольфа Нурєєва (Франція), Інституту сучасного танцю Пітера Шоу (Великобританія), Школи сучасного танцю Маріуса Петіпа (Німеччина).

3. Компетентнісний підхід. Цей підхід орієнтований на формування у студентів комплексу компетентностей, необхідних для професійної діяльності танцівника. Окрім оволодіння технікою класичного танцю, увага приділяється розвитку артистизму, сценічної культури, здатності до імпровізації та творчого самовираження. Такий підхід характерний для багатьох провідних університетів та консерваторій Європи, зокрема, Гамбурзького університету музики та театру (Німеччина), Королівської консерваторії (Бельгія), Академії музики та драматичного мистецтва (Австрія).

4. Особистісно-орієнтований підхід. Даний підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей, потреб та можливостей кожного студента. Педагоги застосовують диференційовані методики, спрямовані на максимальне розкриття творчого потенціалу кожного учня. Такий підхід характерний для багатьох сучасних мистецьких шкіл, наприклад, Балетної академії Фенікс (Іспанія), Балетної школи Джона Крейнка (Нідерланди).

5. Міждисциплінарний підхід. Цей підхід передбачає інтеграцію викладання класичного танцю з іншими дисциплінами (музика, акторська майстерність, сценічний рух тощо) для забезпечення всебічного розвитку танцівників. Такий підхід застосовується в багатьох провідних мистецьких закладах Європи, зокрема, Школі сценічних мистецтв Гілфордського університету (Великобританія), Академії музики та виконавських мистецтв (Чехія), Вищій школі музики та виконавських мистецтв (Німеччина).

Застосування цих підходів у викладанні класичного танцю в мистецьких закладах освіти дозволяє забезпечити високий рівень професійної підготовки танцівників, відповідаючи вимогам сучасного танцювального мистецтва.

Провідні європейські заклади освіти в галузі хореографії приділяють значну увагу викладанню та розвитку класичного танцю, забезпечуючи високий рівень підготовки танцівників. Найдавніші професійні школи класичного танцю - французька, російська та італійська - мають свої глибоко національні виконавські традиції, але хореографічна основа всіх трьох шкіл єдина. Разом з тим, виконавський стиль, манера рухів, ідейно-художні та національні особливості, які проявляються у творчості артиста, відмітні. Розглянемо найвідоміші світові школи класичного танцю та їхню роль у сучасній мистецькій освіті [9].

Французька школа класичного танцю має давні традиції, сягаючи своїм корінням до XVII століття. Вона характеризується особливою витонченістю, граціозністю та елегантністю виконання. Ключовими аспектами французької школи є: точність і чіткість виконання рухів; витонченість та легкість танцювальної техніки; виразність верхньої частини тіла; акцент на артистизмі та сценічній культурі. Провідними центрами французької школи класичного танцю є Паризька опера, Національна академія танцю, Вища національна консерваторія музики і танцю. Вони зберігають і транслують автентичні методи, спрямовані на формування у танцівників французької манери виконання.

Італійська школа класичного танцю відіграла ключову роль у становленні балетного мистецтва. Вона сформувалася в епоху Відродження та вплинула на розвиток танцювальних традицій в усій Європі. Особливістю італійської школи є: віртуозність та технічна складність виконання; увага до анатомічно правильної постановки корпусу; чіткість та швидкість виконання рухів; акцент на індивідуальному артистичному самовираженні. Провідними центрами італійської школи класичного танцю є Академія театру «Ла Скала» в Мілані, Національна академія танцю в Римі, Академія танцю в Неаполі. Ці заклади готують танцівників світового рівня, які гастролують у найпрестижніших театрах світу.

Ключовими рисами англійської школи є: строга академічність та точність виконання; увага до деталей та стилістики; поєднання технічної майстерності

з артистизмом; акцент на сценічній культурі та акторській майстерності. Провідним центром англійської школи класичного танцю є Королівська балетна школа в Лондоні. Ця школа готує танцівників для Королівського балету, одного з найвідоміших балетних колективів світу.

Класичний танець в Україні має багаті традиції й потужну інституційну основу. У країні функціонує шість театрів опери та балету, включаючи Київський, Львівський, Одеський, Харківський, Дніпровський та Донецький театри, кожен із яких має професійні балетні трупи. При цих театрах працюють державні школи-студії, що забезпечують початкову та середню професійну підготовку танцівників. Київський державний фаховий коледж хореографічного мистецтва (раніше відомий як Державне хореографічне училище) є провідним навчальним закладом у цій галузі, готуючи фахівців високого рівня. Крім того, класи класичного танцю функціонують у багатьох дитячих школах мистецтв, популяризуючи цей вид мистецтва серед молоді та забезпечуючи початкову підготовку для майбутніх професіоналів.

Майже кожна школа хореографії може похвалитися своїми відомими учнями чи випускниками. Але є явні лідери у навчанні хореографічному мистецтву відомі на весь світ (табл. 1).

Таблиця 1.

Найкращі танцювальні школи світу

Танцювальні школи	Характеристика	Особливості	Переваги
1	2	3	4
<i>Балетна школа при Паризькій національній опері</i>	Найстаріший навчальний заклад, якому в 2013 році виповнилося 300 років. Єдина спеціальність тут – класичний академічний танець.	Додатково, уже під час навчання, учні проходять практику на сцені знаменитого <i>Гранд-Опера</i> . А найобдарованіші студенти школи з першого року навчання зараховуються до балетної трупи <i>Паризької опери</i> .	Франція – батьківщина двох видатних хореографів сучасності Ролана Петі та Моріса Бежара. Їхні постановки відомі у всьому світі. Це були першопрохідники, новатори, які створили цілий пласт сучасної хореографії, на якому тримається практично вся основа французької школи сучасного танцю.
<i>Лондонська королівська балетна школа</i>	Не лише одна з найвідоміших у світі шкіл з багаторічними традиціями класичного танцю, а й одна з найдорожчих.	Здобувачі отримають чудову класичну освіту, а у кращих випускників з'явиться шанс танцювати на сцені знаменитого театру <i>Ковент-Гарден</i> .	Але що особливо важливо для танцівників – саме школа класичного балету дає можливість розвивати себе в будь-якому вигляді танцю.

Продовження табл. 1

1	2	3	4
<i>Skidmore college, Нью-Йорк</i>	Заснований понад 100 років тому, загальна кількість студентів - 2400 осіб, 6% з них складають іноземні студенти.	Вивчається класичний та сучасний танець. Близько 500 студентів вивчають хореографію.	У програмі навчання – техніка, постановка, форми західного танцю, теорія танцю. Запрошені артисти доповнюють програму семінарами, виступами та лекціями.
<i>University of California, Berkeley, Каліфорнія</i>	Вивчається хореографія, просунута техніка танцю, історія танцю, теорія танцю.	П'ятирічна програма, яка може закінчитися здобуттям ступеня Доктора Хореографії.	Серед популярних танцювальних шкіл: <i>Broadway Dance Center, Boston Conservatory, Cornell University, Barnard College-Columbia University, California Institute of the Arts.</i>

Джерело: Найкращі танцювальні школи світу. URL: <https://sai.u.cx.ua/articles/najkrashhi-tancjuvalni-shkoli-svitu.html>

Провідні світові школи класичного танцю продовжують відігравати ключову роль у сучасній мистецькій освіті. Їхній вплив проявляється в таких аспектах:

1. Збереження та трансляція автентичних традицій. Ці школи зберігають і передають наступним поколінням унікальні методики та канони класичного танцю, забезпечуючи спадкоємність балетної культури.

2. Підготовка висококваліфікованих танцівників. Провідні балетні школи світу готують танцівників найвищого рівня, які поповнюють склад провідних театрів і трупи.

3. Інноваційні підходи до викладання. Деякі школи поєднують традиційні методики з сучасними технологіями та підходами, забезпечуючи модернізацію навчального процесу.

4. Вплив на розвиток танцювального мистецтва. Традиції та естетика провідних шкіл класичного танцю продовжують впливати на розвиток танцювального мистецтва в цілому. 5. Авторитет та престиж. Навчання в провідних школах класичного танцю є престижним і відкриває шлях до успішної кар'єри танцівника [10].

Згідно з даними Всесвітньої федерації танцювального спорту (World Dance Sport Federation, WDSF), Європейської асоціації шкіл балету (European Association of Ballet Schools, EABS), в Європі налічується понад 300 провідних навчальних закладів, які спеціалізуються на підготовці танцівників, зокрема в галузі класичного танцю [11]. Найбільша кількість таких закладів зосереджена

в таких країнах: Великобританія - 52 провідні балетні школи; Франція – 48; Італія – 44; Німеччина - 38 провідних балетних шкіл. Ці дані свідчать про розвинену систему спеціалізованої мистецької освіти в галузі класичного танцю в Європі.

За даними Євростату, загальна чисельність студентів, які навчаються класичному танцю в провідних європейських закладах освіти, становить понад 50 тис. осіб. Розподіл студентів за країнами: Великобританія - 10 тис. студентів; Франція - 8 тис. студентів; Італія - 7 тис. студентів; Німеччина - 6 тис. студентів. Ці дані демонструють значний інтерес та залученість молоді до навчання класичному танцю в Європі.

Провідні балетні школи Європи отримують значну державну та приватну підтримку. Згідно з даними Європейської асоціації шкіл балету, середній річний бюджет провідних балетних шкіл становить: Великобританія - 12 млн. фунтів стерлінгів; Франція - 10 млн. євро; Німеччина - 8 млн. євро; Італія - 6 млн. євро. Ці кошти спрямовуються на оновлення матеріально-технічної бази, утримання спеціалізованих приміщень, оплату праці високопрофесійних педагогів, а також на організацію навчального процесу та творчої діяльності.

Випускники провідних балетних шкіл Європи демонструють високі результати навчання та значні кар'єрні досягнення. Згідно з даними Європейської асоціації шкіл балету: близько 90% випускників працевлаштовуються за фахом у провідних балетних трупах та театрах; понад 70% випускників отримують провідні партії в балетних виставах; близько 50% випускників стають лауреатами престижних танцювальних конкурсів та фестивалів; багато випускників балетних шкіл Європи згодом очолюють провідні балетні трупи та стають відомими балетмейстерами. Ці показники свідчать про високу ефективність підготовки танцівників у провідних балетних школах Європи, що забезпечує їхню успішну професійну реалізацію.

Аналіз статистичних даних демонструє, що школа класичного танцю посідає важливе місце в системі мистецької освіти Європи. Провідні європейські заклади, які спеціалізуються на підготовці танцівників, забезпечують високий рівень навчання та матеріально-технічного забезпечення. Значна кількість спеціалізованих навчальних закладів, чисельність студентів, обсяги фінансування та матеріально-технічного забезпечення, а також високі результати навчання та кар'єрні досягнення випускників свідчать про пріоритетність розвитку школи класичного танцю в сучасній мистецькій освіті Європи.

Таким чином, провідні світові школи класичного танцю продовжують відігравати ключову роль у сучасній мистецькій освіті, забезпечуючи збереження традицій, підготовку висококваліфікованих фахівців та інноваційний розвиток танцювального мистецтва.

Аналіз практик викладання класичного танцю в мистецьких закладах освіти Європи дозволяє виокремити кілька ключових тенденцій та особливостей цього процесу:

1. Збереження традицій та канонів. Європейська система мистецької освіти характеризується сильними традиціями викладання класичного танцю. Провідні балетні школи та консерваторії зберігають автентичні методики, спрямовані на точне відтворення технічних канонів та стилістики виконання.

2. Інтеграція сучасних підходів. Водночас, спостерігається тенденція до інтеграції традиційних методик викладання класичного танцю з сучасними танцювальними техніками та підходами. Це дозволяє адаптувати класичну техніку до вимог сьогодення та забезпечити всебічний розвиток танцівників.

3. Акцент на розвитку артистизму та творчості. У провідних мистецьких закладах Європи все більше уваги приділяється розвитку артистизму, сценічної культури та творчих здібностей студентів. Поряд з технічною майстерністю, велике значення надається формуванню виразності, імпровізаційних навичок та здатності до художнього самовираження.

4. Диференціація навчання. Спостерігається тенденція до диференціації навчального процесу, врахування індивідуальних особливостей, потреб та можливостей кожного студента. Педагоги застосовують персоналізовані підходи, спрямовані на максимальний розвиток творчого потенціалу кожного учня.

5. Міждисциплінарна інтеграція. У провідних мистецьких закладах Європи все більше практикується міждисциплінарний підхід, який передбачає інтеграцію викладання класичного танцю з іншими дисциплінами (музика, акторська майстерність, сценічний рух тощо). Це забезпечує всебічний розвиток танцівників та формування їхніх комплексних професійних компетентностей.

6. Використання інноваційних технологій. Сучасні мистецькі заклади Європи активно впроваджують інноваційні технології у процес викладання класичного танцю. Це може включати використання комп'ютерної техніки, відеоаналізу, мультимедійних засобів тощо для підвищення ефективності навчального процесу.

Таким чином, аналіз практик викладання класичного танцю в мистецьких закладах освіти Європи демонструє поєднання традицій та інновацій, спрямованих на забезпечення високої якості підготовки танцівників, відповідно до вимог сучасного танцювального мистецтва.

Незважаючи на усталені традиції та значущість класичного танцю в системі мистецької освіти, педагоги стикаються з низкою викликів у процесі його викладання [12]:

1. Збереження автентичності та традицій. Необхідність збереження автентичних канонів та традицій класичного танцю, з одного боку, та вимоги

сучасного танцювального мистецтва, з іншого, створюють певне напруження у викладацькій діяльності.

2. Адаптація методик до сучасних реалій. Традиційні методики викладання класичного танцю, сформовані в минулому столітті, потребують осучаснення та адаптації до вимог сьогодення. Це вимагає від педагогів постійного пошуку нових підходів та методичних рішень.

3. Урахування індивідуальних особливостей студентів. Сучасні студенти мають різноманітні фізичні дані, рівень підготовки, мотивацію та творчі здібності. Це вимагає від педагогів застосування диференційованих методик, спрямованих на максимальний розвиток кожного учня.

4. Інтеграція класичного танцю з сучасними танцювальними техніками. Необхідність поєднання класичної техніки з сучасними танцювальними стилями та напрямками ставить перед педагогами завдання пошуку ефективних шляхів такої інтеграції.

5. Мотивація студентів до вивчення класичного танцю. Зважаючи на динамічний розвиток танцювального мистецтва, деякі студенти можуть недооцінювати важливість класичного танцю, надаючи перевагу сучасним стилям. Це вимагає від педагогів застосування ефективних методів мотивації.

6. Забезпечення матеріально-технічної бази. Якісне викладання класичного танцю вимагає наявності відповідної інфраструктури (спеціалізовані зали, станки, музичне обладнання тощо), що не завжди є в достатній мірі в закладах мистецької освіти.

Ефективне вирішення цих викликів потребує від педагогів постійного професійного розвитку, пошуку інноваційних методичних підходів, а також тісної співпраці з адміністрацією закладів освіти.

Для подолання існуючих викликів та забезпечення ефективності викладання класичного танцю в сучасній мистецькій освіті, можна запропонувати такі шляхи модернізації [13]:

1. Оновлення змісту навчальних програм. Необхідно переглянути навчальні програми з класичного танцю, посилюючи їх міждисциплінарний характер, інтегруючи сучасні танцювальні техніки, а також приділяючи більше уваги розвитку артистизму, імпровізаційних та творчих здібностей студентів.

2. Впровадження інноваційних методик викладання. Педагоги мають постійно оновлювати свій методичний арсенал, застосовуючи інтерактивні, проблемно-пошукові, проектні та інші сучасні методи навчання. Це дозволить підвищити мотивацію студентів та ефективність засвоєння ними класичної техніки.

3. Посилення практичної спрямованості навчання. Важливо збільшити частку практичних занять, спрямованих на формування у студентів стійких

танцювальних навичок та вмінь. Це може передбачати розширення репертуару вивчення класичних та неокласичних балетних номерів.

4. Індивідуалізація навчального процесу. Необхідно застосовувати диференційований підхід, враховуючи індивідуальні особливості, потреби та можливості кожного студента. Це дозволить максимально розкрити творчий потенціал учнів.

5. Посилення міждисциплінарних зв'язків. Інтеграція викладання класичного танцю з іншими дисциплінами (музика, акторська майстерність, сценічний рух тощо) сприятиме всебічному розвитку танцівників та формуванню у них комплексних професійних компетентностей.

6. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Важливим є забезпечення системної роботи з підвищення кваліфікації педагогів, їхнього професійного розвитку, ознайомлення з інноваційними методиками та практиками викладання класичного танцю.

7. Модернізація матеріально-технічної бази. Для ефективного викладання класичного танцю необхідно забезпечити належні умови, оновлювати та вдосконалювати матеріально-технічну базу закладів мистецької освіти.

Комплексна реалізація цих напрямів модернізації сприятиме ефективному викладанню класичного танцю в системі сучасної мистецької освіти, забезпечуючи високу якість підготовки танцівників.

Висновки. Класичний танець є фундаментальною основою професійної підготовки танцівників у системі сучасної мистецької освіти. Він формує базові технічні навички, розвиває фізичні дані, виховує художньо-естетичне сприйняття та сценічну культуру майбутніх артистів балету. Водночас, динамічні зміни в танцювальному мистецтві актуалізують питання про необхідність модернізації та адаптації методик викладання класичного танцю до вимог сьогодення. Класичний танець відіграє ключову роль у системі мистецької освіти Європи, формуючи фундамент для професійної підготовки танцівників. Аналіз практик викладання класичного танцю в мистецьких закладах освіти дозволив виокремити кілька ключових підходів: традиційний, інтегративний, компетентнісний, особистісно-орієнтований та міждисциплінарний. Застосування цих підходів забезпечує високий рівень професійної підготовки танцівників. Ці підходи відображають тенденції збереження автентичних традицій та канонів класичного танцю, з одного боку, та інтеграції сучасних танцювальних технік і методик, з іншого. Особливого значення набувають акцент на розвитку артистизму та творчості, диференціація навчального процесу, а також міждисциплінарна інтеграція та використання інноваційних технологій. Комплексне застосування цих підходів у викладанні класичного танцю в мистецьких закладах освіти Європи дозволяє забезпечити високий рівень професійної підготовки танцівників, відповідаючи вимогам сучасного танцювального мистецтва.

Вивчення досвіду провідних світових шкіл класичного танцю та їхнього впливу на сучасну мистецьку освіту має важливе значення для вдосконалення навчальних програм, методик викладання та забезпечення високої якості підготовки танцівників.

Література:

1. Sarancha I, Leniv Z, Androshchuk L, Bykova O, Podhorinova A, Tereshko I, Ustymenko-Kosorich O, Doroshenko T, & Matsuk L. Dance Therapy as a Component of Socialization of Children and Adults with Musculoskeletal Disorders. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021;13(3). URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/3494>
2. Fournier Jennifer The Evolution of Ballet Training: Insights from Masters of the Form on February 16, 2018 in Features. URL: <http://danceinternational.org/evolution-ballet-training-insights-masters-form/>
3. Цветкова Л. Ю. Методика викладання класичного танцю: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К: Альтерпрес, 2007. 324 с.
4. Jean-Georges Noverre. *Encyclopædia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Jean-Georges-Noverre>
5. Noverre J.J. Letters on Dance and Ballets. URL: https://web.archive.org/web/20120330152657/http://miniteatr.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=40:jean-georges-noverre&catid=6:prosveshenie&Itemid=9
6. Перова Г.О. Формування та розвиток техніки виконання на пуантах у класичному танці. *Мистецтвознавчі записки*. 2018. №33. С.266-272.
7. Васірук С. О. Класичний екзерсис як засіб формування професійних навичок майбутніх фахівців - хореографів. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5460/1/>
8. Шариков Д. Теорія, історія та практика сучасної хореографії: генезис і класифікація сучасної хореографії – напрями, стилі види. Київ : КиМУ, 2010. 208 с.
9. Найкращі танцювальні школи світу. URL: <https://sai.u.cx.ua/articles/najkrashhi-tancjuvalni-shkoli-svitu.html>
10. Ткаченко І., Чень Чжень. Методики викладання класичного танцю для спортсменів-гімнастів. *Priority directions of science and technology development* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 24–26 січня 2021 р. Київ, 2021. С. 187–193.
11. World Dance Sport Federation , WDSF. URL: <https://www.worldddancesport.org>
12. Ткаченко І. Технічна та методична зі ставка екзерсису народно-сценічного танцю в процесі фахової підготовки. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2020. Вип. 1 (3). ч. 2. С.127-134.
13. Котов В., Одерій Л. Теорія і методика класичного танцю: методичні рекомендації до курсу «Практикум класичного танцю» для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти, спеціальності 013 Початкова освіта, спеціалізації «Хореографія». Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 58 с. URL: [kotov-v.-g.-oderij-l.-ye.-teoriya-i-metodyka-klasychnogo-tancyu.pdf](http://kmaesm.edu.ua) (kmaesm.edu.ua)

References:

1. Sarancha, I, Leniv, Z, Androshchuk, L, Bykova, O, Podhorinova, A, Tereshko, I, Ustymenko-Kosorich, O, Doroshenko, T, & Matsuk, L. (2021). Dance Therapy as a Component of Socialization of Children and Adults with Musculoskeletal Disorders. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. V. 13(3). URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/3494> [in English].

2. Fournier Jennifer The Evolution of Ballet Training: Insights from Masters of the Form on February 16, 2018 in Features. URL: <http://danceinternational.org/evolution-ballet-training-insights-masters-form/> [in English].

3. Tsvyetskova, L. YU. (2007). *Metodyka vykladannya klasychnoho tantsyu*. [Methodology of teaching classical dance]. Kyiv. [in Ukrainian]

4. Jean-Georges Noverre. Encyclopædia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/biography/Jean-Georges-Noverre> [in English].

5. Noverre, J.J. Letters on Dance and Ballets. URL: https://web.archive.org/web/20120330152657/http://miniteatr.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=40:jean-georges-noverre&catid=6:prosveshenie&Itemid=9

6. Perova, H.O. (2018). Formation and development of pointe technique in classical dance. *Mystetstvoznavchi zapysky*. V. 33. pp. 266-272. [in Ukrainian]

7. Vasiruk, S. O. (2020). *Klasychnyy ekzersys yak zasib formuvannya profesiynykh navychok maybutnikh fakhivtsiv-khoreohrafiv*. [Classical exercise as a means of forming professional skills of future choreographers]. Kyiv. [in Ukrainian]

8. Sharykov, D. (2010). *Teoriya, istoriya ta praktyka suchasnoyi khoreohrafiyi: Henezys i klasyfikatsiya suchasnoyi khoreohrafiyi – napryamy, styli vydy* [Theory, history and practice of modern choreography: Genesis and classification of modern choreography - trends, styles, types]. K.: KyMU. 208 p. [in Ukrainian]

9. The best dancing schools of world. URL: <https://sai.u.cx.ua/articles/najkrashhi-tancjuvalni-shkoli-svitu.html>

10. Tkachenko, I., Chen Chzhen (2021). *Metodyky vykladannya klasychnoho tantsyu dlya sport·smeniv-himnastiv* [Methods of teaching classical dance for gymnasts]. *Priority directions of science and technology development: materialy V Mizhnarodnoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi*. Kyiv. (24 – 26 sichnya 2021 r.). P. 187 – 193. [in Ukrainian]

11. World Dance Sport Federation , WDSF. URL: <https://www.worlddancesport.org>

12. Tkachenko, I. (2020). *Tekhnichna ta metodychna zistavna ekzersysu narodnostsenichnoho tantsyu v protsesi fakhovoyi pidhotovky*. [Technical and methodical comparative exercise of folk stage dance in the process of professional training]. Kyiv. 1 (3). V. 2. Pp.127-134. [in Ukrainian]

13. Kotov, V., Oderiy, L. (2021). *Teoriya i metodyka klasychnoho tantsyu: metodychni rekomendatsiyi do kursu «Praktykum klasychnoho tantsyu» dlya здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти, спеціальності 013 Початкова освіта, спеціалізації «Khoreohrafiya»*. [Theory and technique of classical dance: methodological recommendations for the course «Practicum of classical dance» for applicants of the bachelor's level of higher education, specialty 013 Primary education, specialization «Choreography»]. Slavyansk. URL: [kotov-v.-g.-oderij-l.-ye.- teoriya-i-metodyka-klasychnogo-tancyu.pdf](http://kmaecm.edu.ua/kotov-v.-g.-oderij-l.-ye.-teoriya-i-metodyka-klasychnogo-tancyu.pdf) (kmaecm.edu.ua) [in Ukrainian]

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 7.012:39(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-257-264](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-257-264)

Мешко Андрій Миколайович доктор філософії, доцент кафедри промислового дизайну, Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва та дизайну імені Михайла Бойчука, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-8338-1643>

Руденченко Алла Андріївна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри декоративного мистецтва і реставрації Факультету образотворчого мистецтва і дизайну, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0001-9354-8216>

Орленко Ольга Сергіївна викладач кафедри декоративного мистецтва і реставрації Факультету образотворчого мистецтва і дизайну, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0006-2084-5950>

ФАХОВА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВОГО ЕТНОДИЗАЙНУ

Анотація. У статті аргументовано важливість включення цифрового етнотдизайну до професійної підготовки студентів мистецьких закладів освіти. Розглянуто ефективність впровадження активних і інтерактивних методів навчання у цій сфері, узагальнено та систематизовано підходи, техніки й інструменти викладання цифрового етнотдизайну.

Обґрунтовано, що поєднання традиційних і комп'ютерних навчальних засобів сприяє налагодженню ефективної взаємодії між студентами та освітнім середовищем, забезпечує діалогічний характер навчання й покращує керованість навчального процесу. Цифрові технології відкривають нові можливості для етнотдизайну, дозволяючи митцям експериментувати з формами, матеріалами та візуальними ефектами. Вони стимулюють творчі інновації й сприяють появі нових мистецьких творів, є сприятливими для виставкової діяльності. Водночас, поряд із безмежним потенціалом цифрових технологій, виникає необхідність етичного використання штучного інтелекту в мистецькому процесі, а також збереження балансу між цифровими інструментами та традиційними методами творчості.

Розвиток цифрових технологій суттєво змінив підходи до візуального мистецтва. Сучасна цифрова індустрія та комп'ютерні системи все активніше

інтегрують національні мотиви в різноманітні мережеві інтерфейси, мобільні застосунки й дизайн-проекти. Це сприяє самовираженню національної ідентичності та формуванню унікального культурного простору сучасного українського суспільства..

Ключові слова: цифрове етномистецтво, етнодизайн, фахова підготовка, виставкова діяльність, заклади освіти, декоративно-прикладне мистецтво, дизайн, навчання.

Meshko Andrii Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Industrial Design, Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design, <https://orcid.org/0000-0001-8338-1643>

Rudenchenko Alla Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Decorative Art and Restoration, Faculty of Fine Arts and Design, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, <https://orcid.org/0000-0001-9354-8216>

Orlenko Olga Lecturer at the Department of Decorative Art and Restoration, Faculty of Fine Arts and Design, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, <https://orcid.org/0009-0006-2084-5950>

PROFESSIONAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS BY MEANS OF DIGITAL ETHNODESIGN

Abstract. The publication substantiates the need to integrate the content of digital ethnodesign in the professional training of students of educational institutions, the effectiveness of the implementation of active and interactive forms of interaction of participants in the digital ethnodesign educational process; methods, techniques and means of teaching digital ethnodesign to students of higher art education institutions are summarized and systematized.

It is well-founded that the use of traditional and computer-based teaching aids promotes effective interaction between the subjects of the educational process - students and teaching aids, provides feedback, dialogue between the participants of the educational process, and facilitates its management. Digital technologies open new horizons for ethnodesign, allowing artists to experiment with forms, materials and impressions. They stimulate innovations in creativity and contribute to the emergence of new works. Along with the unlimited possibilities of digital technologies, in particular: there is a need for the ethical use of artificial intelligence in the artistic process, as well as for a balanced approach to the use of technology in order not to lose the relationship with traditional methods of creativity.

The development of digital technologies has significantly changed the vision in the creative means of modern art. The digital industry and computer systems are actively beginning to use national elements in various network interfaces, applications, digital design projects, becoming a practice of self-expression of national features of the formation of modern Ukrainian society.

Keywords: digital ethnoart, ethnodesign, professional training, exhibition activity, educational institutions, decorative and applied art, education.

Постановка проблеми. Декоративно-прикладне мистецтво є фундаментом автентичності, самобутності та національної ідентичності країни. Подібно до мови, воно відіграє важливу роль у формуванні особистості та суспільства загалом, а в умовах війни набуває ще глибшого значення. Етнотрадиція зберігає свою значущість, коли в ній гармонійно поєднуються історична спадщина, реалії сучасності та прагнення до майбутнього.

Стрімкий розвиток цифрових технологій докорінно змінив мистецькі засоби та підходи. Сучасна цифрова індустрія все частіше звертається до національних мотивів, інтегруючи їх у мережеві інтерфейси, мобільні застосунки, відеоігри та дизайн-проекти. Поєднання традиційних орнаментів і народних мотивів із цифровими технологіями стало одним із ключових напрямків сучасного етнодизайну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість вчених, освітньої галузі (А.Бровченко, В.Тименко, В.Титаренко, О.Бусленко, А.Руденченко, О.Отич, В.Чекурін, С.Чирчик, В.Шемберко, Р.Шиян, та ін.) наголошують, що в умовах модернізації освіти особливої актуальності набуває питання якісної професійної підготовки здобувачів вищої освіти до роботи в сучасному інформаційному суспільстві. Стрімкі темпи глобалізації зумовлюють нагальну необхідність своєчасного реагування на динамічні зміни сучасного світу. В іншому разі існує ризик, що ціле покоління у майбутньому може виявитися недостатньо адаптованим до викликів інформаційної епохи.

Метою статті, є дослідження застосування сучасних цифрових технологій та їхнього значення у збереженні й відродженні декоративно-прикладного мистецтва України. Особлива увага приділяється аналізу різних аспектів інтеграції цифрових технологій у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. Сучасні інтеграційні процеси сприяють культурному обміну у сфері мистецтва, водночас приводячи до запозичення етнічних мотивів інших культур у дизайнерській діяльності. Однак, у деяких випадках такі запозичення відбуваються беззастережно, що може призводити до втрати національної самобутності [2]. В цьому контексті збереженню історичної автентичності та адаптації до сучасного різноманіття сприяють цифрові технології.

Мистецтво завжди розвивалося під впливом технологічного прогресу – від перших наскельних малюнків і традиційного живопису до цифрового мистецтва та штучного інтелекту. З кожним етапом розвитку технологій воно не лише змінюється, а й відкриває нові шляхи для творчості, розширюючи можливості художників та їхнього мистецького самовираження [1].

Відтворення художнього простору як засіб творчого самовираження відіграє важливу роль у збереженні національної культури та формуванні ідентичності народу, що знаходить своє відображення в розвитку декоративно-прикладного мистецтва.

Сучасне розуміння етнодизайну як мистецького підходу до збагачення та еволюції декоративно-прикладного мистецтва, враховуючи його історичний контекст, підкреслює важливість інтеграції новітніх цифрових технологій у творчий процес.

Технологічний прогрес істотно змінив концепцію та засоби виразності у сучасному мистецтві. Цифрова індустрія та комп'ютерні технології все активніше використовують національні мотиви в різних цифрових платформах – від інтерфейсів та мобільних застосунків до масштабних дизайн-проектів. Це сприяє формуванню сучасного українського суспільства, створюючи нові можливості для художнього самовираження через національну естетику.

Останнім часом тенденція поєднання національних орнаментів із цифровими технологіями стала ключовим напрямом розвитку сучасного етнодизайну. Важливо відзначити символічне повернення в сучасному художньому процесі до філософсько-історичних особливостей традиційних орнаментів.

У періоди випробувань і формування національної ідентичності орнамент набуває особливого значення, стаючи візуальним проявом відродження унікальних рис суспільства. Воєнний стан значно посилив емоційний відгук та рефлексію митців і дизайнерів щодо історико-культурної спадщини.

Декоративно-прикладне мистецтво містить у собі глибинний генетичний код нації, а орнаментальне мистецтво є беззаперечним відображенням цього коду через художню призму.

Творчий процес сучасного мистецтва реалізується завдяки впровадженню цифрових технологій та штучного інтелекту, який сприяє генерації художніх робіт і вдосконаленню дизайну. Використання алгоритмів у мистецтві дозволяє не лише оптимізувати творчий процес, а й створювати унікальні композиції.

Одним із прикладів застосування таких інновацій є роботи швейцарського художника Фабіо Компареллі. У своєму відеопроєкті він, використовуючи штучний інтелект, наочно продемонстрував еволюцію стилів і напрямків мистецтва – від первісних наскельних зображень до футуристичних концепцій [1].

Цифрові технології та комп'ютерна графіка відкрили перед художниками та дизайнерами безмежні можливості для реалізації творчих ідей. Вони дають змогу створювати складні, деталізовані та інноваційні твори, які раніше було складно або неможливо реалізувати традиційними методами. Комп'ютерна графіка також стимулює експерименти з різними стилями та формами – від реалістичних до абстрактних, дозволяючи митцям оперативно вносити зміни та вдосконалювати свої проєкти, що значно пришвидшує робочий процес і сприяє розвитку нових напрямків у мистецтві [3].

Творчий процес сучасного мистецтва реалізується завдяки впровадженню цифрових технологій та штучного інтелекту, який сприяє генерації художніх робіт і вдосконаленню дизайну. Використання алгоритмів у мистецтві дозволяє не лише оптимізувати творчий процес, а й створювати унікальні композиції.

Одним із прикладів застосування таких інновацій є роботи швейцарського художника Фабіо Компареллі. У своєму відеопроєкті він, використовуючи штучний інтелект, наочно продемонстрував еволюцію стилів і напрямків мистецтва – від первісних наскельних зображень до футуристичних концепцій.

Цифровий етнодизайн вирізняється з-поміж традиційних видів мистецтва завдяки своїй гнучкості, швидкості та можливості редагувати роботи на будь-якому етапі створення.

Сучасні технології, зокрема графічні редактори, надають художникам безмежні можливості для експериментів з різноманітними техніками та матеріалами, недоступними раніше. Це сприяє розвитку креативності та збагаченню арсеналу художніх засобів, розширюючи можливості для самовираження митців.

Онлайн-платформи для публікації та обміну цифровими роботами об'єднують митців з усього світу, сприяючи культурному діалогу та збагачуючи мистецьке середовище різноманітними інтерпретаціями.

Цифрове мистецтво, зокрема етнодизайн, не тільки трансформує традиційні жанри та техніки, але й відкриває нові шляхи для співпраці та творчого розвитку митців і глядачів. Воно також сприяє розвитку сучасних технологій, стимулюючи інновації у сфері програмного забезпечення, комп'ютерної графіки та візуалізації.

Разом із перевагами, цифрове мистецтво породило нові виклики та питання щодо автентичності й оригінальності. Це стимулює пошук нових шляхів для обґрунтування значення та майстерності в сучасному технологічному мистецтві.

Інтеграція цифрового етнодизайну в традиційне мистецтво стане новим етапом в історії мистецтва, де традиційні методи поєднуються з інноваційними технологіями, створюючи унікальні мистецькі твори.

Розвиток національного дизайну та мистецької освіти в сучасному світі спонукає звертатися до етнокультурної спадщини для згуртування та самоідентифікації.

Об'єднання етнокультурного контексту в сучасному просторі відбувається на кількох рівнях:

- усвідомлення ціннісних орієнтирів етнокультури;
- адаптація елементів, символів та архетипів до специфіки дизайну;
- застосування мистецьких принципів формоутворення та стилізації;
- творче осмислення народних композиційних схем;
- інтерпретація національних орнаментів;
- використання традиційної колірної гами;
- застосування етномаркованих елементів в оформленні просторів.

Цифрове етномистецтво – це поєднання традицій минулого із сучасними тенденціями для створення мистецтва майбутнього.

Використання цифрових технологій в мистецькій освіті не просто замінює традиційні методи, а й розширює їх можливості.

Навчальні програми для майбутніх митців базуються на вивченні українських мистецьких традицій та постійно адаптуються до сучасних художніх тенденцій. Водночас, відбувається пошук нових шляхів розвитку декоративно-прикладного мистецтва та дизайну, а також освоєння новітніх інформаційних технологій.

В епоху цифровізації інформаційні технології є важливим інструментом для передачі знань, збереження традицій, секретів майстерності та інформації про творчий шлях митців, що сприяє продовженню мистецьких традицій.

Використання як традиційних, так і комп'ютерних засобів навчання сприяє ефективній взаємодії між студентами та навчальними матеріалами. Це забезпечує зворотний зв'язок, діалог та полегшує управління навчальним процесом, що є складним у більшості традиційних систем навчання.

Ми визначили три ключові модулі: ціннісно-смісловий, суб'єктно-організаційний та процесуально-діяльнісний [1].

Ціннісно-смісловий модуль спрямований на розвиток внутрішньої мотивації студентів до навчання в галузі цифрового етномистецтва. Це включає формування позитивного ставлення до соціокультурних цінностей, етичних норм взаємодії з етнокультурою та навколишнім середовищем, підтримку національних традицій та створення атмосфери психологічного комфорту. Модуль також передбачає самооцінку студентами своїх здібностей до художнього проектування в етнічному стилі.

Суб'єктно-організаційний модуль забезпечує взаємодію студентів та викладачів із зовнішнім соціокультурним середовищем, зокрема з членами творчих спілок, представниками різних культур, музеями, галереями, бібліотеками, виставковими залами та центрами народної творчості.

Процесуально-діяльнісний модуль охоплює науково-дослідницьку етнографічну діяльність студентів та викладачів, а також оволодіння сучасними засобами художнього вираження творчого задуму в етнічному стилі.

Цей підхід створює сприятливі педагогічні умови для навчання та розвитку студентів у сфері цифрового етномистецтва.

Процесуально-діяльнісний модуль включає аудиторні та позааудиторні заняття з цифрового етномистецтва, під час яких студенти засвоюють програмовий матеріал, користуючись електронними підручниками, посібниками, фаховою літературою, зразками творів мистецтва та дизайну, комп'ютерними програмами (Adobe Photoshop, Corel Draw, 3D Studio Max, Solid Works, Auto Cad) та художніми матеріалами.

Зміст дисципліни реалізується через різноманітні форми взаємодії: теоретичні та практичні заняття, етнографічна практика, пленери, майстер-класи, тренінги, виставки, самостійна робота, тематичні зустрічі та інсценізації свят.

Для навчання цифрового етномистецтва використовуються різноманітні методи: моделювання ситуацій, художнє проектування, технічне конструювання, методи розвитку графічних та колористичних навичок, образної уяви, пошукове макетування, методи розв'язання творчих завдань та проблемних ситуацій [2].

Висновки. Наше завдання – привернути увагу молоді, митців та дизайнерів до творчих можливостей декоративно-прикладного мистецтва та наповнити ним сучасне середовище. Адже саме воно органічно передає генокод, енергію та інформацію, необхідні для існування і розвитку наступного покоління.

Цифрові технології відкривають нові горизонти для етнодизайну, дозволяючи експериментувати з формами, матеріалами та враженнями, стимулюючи новачі та сприяючи появі нових творів.

Разом з тим, існує потреба в етичному використанні штучного інтелекту в мистецькому процесі та збалансованому підході до використання технологій, щоб не втратити зв'язок з традиційними методами творчості.

Цифровізація відіграє величезну роль в осучасненні та збереженні етнодизайну, залучаючи етнічні мотиви до сучасних творів мистецтва (виставки, інсталяції, відеодизайн тощо).

Отже, обґрунтовано доцільність використання в процесі навчання цифрового етномистецтва педагогічних (академічної спрямованості; інтегративні технології етнічного формотворення і декорування; полікультурного спілкування; контекстного і проблемного навчання тощо) та проектних (інформаційно-комунікаційні технології візуалізації; системи автоматизованого проектування; творчого, частково-творчого, репродуктивного проектування етнічних артефактів тощо) методів.).

Література:

1. Історія мистецтва за 60 секунд. URL: <https://it.novyny.live/shtuchniintelekt-pokazav-iak-zminiuvavlosia-mistetstvo-vsogo-za-60-sekund-99834.html>
2. Лісунова, Л.В. Особливості виявлення естетичного в декоративноприкладному мистецтві і його роль у формуванні естетичного сприйняття майбутніми педагогами мистецьких дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. 2021. № 5 (82). С. 97-101.
3. Kolesnyk N., Piddubna O., Polishchuk O., Shostachuk T., Breslavska H. Digital Art in Designing an Artistic Image. Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research. 2022. Vol. 12, № 2. P. 128-133.
4. Руденченко А. А. Етнодизайн як міждисциплінарний феномен створення творчого освітнього простору/ А. А. Руденченко // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць УДПУ ім. П. Тичини. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. – Вип. 10. – Ч. 3. – С. 140-147.
5. Копняк Н.. Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища: монограф. / Копняк Н., Корицька Г., Литвинова С. та ін.; за заг. ред. С. Г. Литвинової. Київ: ЦП «Компринт», 2015. 163 с.

References:

1. Istoriia mystetstva za 60 sekund [Art history in 60 seconds]. URL: <https://it.novyny.live/shtuchniintelekt-pokazav-iak-zminiuvavlosia-mistetstvo-vsogo-za-60-sekund-99834.html>
2. Lisunova, L.V. Osoblyvosti vyivlennia estetychnoho v dekoratyvnoprykladnomu mystetstvi i yoho rol u formuvanni estetychnoho spryniattia maibutnimy pedahohamy mystetskykh dystsyplin. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova [Lisunova, L.V. Features of revealing the aesthetic in decorative and applied art and its role in the formation of aesthetic perception by future teachers of art disciplines. Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. 2021. № 5 (82). С. 97-101.] [in Ukrainian].
3. Kolesnyk N., Piddubna O., Polishchuk O., Shostachuk T., Breslavska H. Digital Art in Designing an Artistic Image. Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research. 2022. Vol. 12, № 2. P. 128-133.
4. Rudenchenko A. A. Etnodyzain yak mizhdystsyplinarnyi fenomen stvorennia tvorchoho osvitnoho prostoru/ A. A. Rudenchenko // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Rudenchenko A.A. Ethnodelign as an interdisciplinary phenomenon of creating a creative educational space / A.A. Rudenchenko // Problems of training a modern teacher: a collection of scientific works of the Tychyna UDPU - Uman: FOP Zhovtyi O.O., 2014. - Issue 10. - Part 3. - P. 140-147.] [in Ukrainian].
5. Kopnyak N.. Modeliuvannia y intehtratsiia servisiv khmaro oriientovanoho navchalnoho sere dovyyshcha: monohraf. / Kopniak N., Korytska H., Lytvynova S. ta in.; za zah. red. S. H. Lytvynovoi. Kyiv: TsP «Komprynt», [Modeling and integration of cloud-based learning environment services: monograph / Kopnyak N., Korytska H., Lytvynova S. et al. Kyiv: CP “Komprint”] 2015. 163 [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 004.8:378.147:81'243

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-265-277](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-265-277)

Пасічник Олена Олексіївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0003-0792-2406>

Пасічник Олександр Сергійович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0002-0665-2099>

ВІД ЧАТ-БОТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ЯК ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТРАНСФОРМУЄ ПРОЦЕС НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СТУДЕНТІВ ІТ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Цифрові ресурси та інноваційні технології відкрили нові горизонти для студентів, надаючи їм можливості для постійного самовдосконалення. При цьому змінилися методи та підходи до навчання. Одним із потужних інструментів, який привернув увагу освітньої спільноти, є використання штучного інтелекту, зокрема чат-ботів на кшталт ChatGPT. Впровадження ШІ в освіту почалося ще в середині ХХ століття, але сьогодні воно досягло нового рівня завдяки розвитку нейронних мереж та машинного навчання.

Стаття присвячена особливостям використання штучного інтелекту, зокрема ChatGPT, у процесі вивчення іноземної мови студентами ІТ-спеціальностей. Автори акцентують увагу на перевагах та недоліках інтеграції чат-ботів у навчальний процес, а також на потенційних викликах, зумовлених їх застосуванням. Серед основних переваг виділяються можливості персоналізації навчання, інтерактивність, доступність та зручність використання, підвищення мотивації та залученості до навчального процесу. Чат-боти дозволяють студентам отримувати миттєвий зворотний зв'язок, працювати з професійною лексикою та моделювати реальні комунікативні ситуації.

Автори статті наводять приклади використання різноманітних структурованих чат-ботів, на кшталт LinguaLeo, Duolingo, ELSA Speak та інших, які спеціалізуються на вивченні мов. Ці інструменти пропонують інтерактивні матеріали, професійно спрямовані заняття та додаткові можливості для вдосконалення комунікативних навичок. Особливу увагу приділено ChatGPT, який завдяки своїй архітектурі трансформера та здатності до самостійного

навчання став адаптивним інструментом для генерації текстів, моделювання діалогів та надання персоналізованих рекомендацій.

У статті також розглядаються потенційні ризики, пов'язані з використанням чат-ботів, такі як інформаційне перевантаження та залежність від технологій, поверхневе засвоєння матеріалу та втрата мотивації до самостійного навчання, відсутність критичного мислення. Важливо також врахувати технічні обмеження, такі як можливі збої в роботі алгоритмів або недостатнє розуміння специфічної ІТ-термінології.

Автори підкреслюють, що для успішного впровадження чат-ботів необхідно ретельно планувати навчальний процес, враховуючи потреби студентів та педагогічні цілі. Важливо знайти баланс між традиційними методами навчання та інноваційними технологіями з метою забезпечення максимальної ефективності освітнього процесу. Відтак, незамінною є роль викладача, який повинний бути готовим до використання цих технологій, надавати підтримку студентам та контролювати їхню діяльність, щоб уникнути надмірної залежності від автоматизованих інструментів.

Ключові слова: штучний інтелект, чат-бот, іноземна мова, студенти ІТ-спеціальностей

Pasichnyk Olena Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor Department of Foreign Languages Khmelnytskyi National University, 11 Instytutska Street Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0003-0792-2406>

Pasichnyk Oleksandr Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Associate Professor Department of Foreign Languages Khmelnytskyi National University, 11 Instytutska Street Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0002-0665-2099>

FROM CHATBOTS TO PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE PROFICIENCY: HOW ARTIFICIAL INTELLIGENCE IS TRANSFORMING THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES FOR IT STUDENTS

Abstract. Digital resources and innovative technologies have opened new prospects for students, providing them with opportunities for continuous self-improvement. At the same time, teaching methods and approaches have changed. One of the powerful tools that has attracted the attention of the educational community is the use of artificial intelligence, particularly chatbots like ChatGPT. The integration of AI into education began in the mid-20th century, but today it has reached a new level thanks to the development of neural networks and machine learning.

The article explores the peculiarities of using artificial intelligence, specifically ChatGPT, in the process of foreign language learning by IT students. The authors highlight the advantages and disadvantages of integrating chatbots into the educational process, as well as the potential challenges of their usage. The main benefits include the ability to provide personalized training, interactivity, accessibility and usability, increased motivation and engagement in the training process. Chatbots allow students to receive instant feedback, work with professional vocabulary, and simulate real-life communication situations.

The authors of the article provide examples of multi-level structured chatbots such as LinguaLeo, Duolingo, ELSA Speak, and others that specialize in professional language learning. These tools offer interactive materials, professionally oriented lessons, and additional opportunities for improving communication skills. Particular emphasis is given to ChatGPT, which, due to its transformer architecture and self-learning capabilities, has become an adaptive tool for generating texts, modeling dialogues, and providing personalized recommendations.

The article also examines the potential risks associated with the use of chatbots, such as information overload and technology dependence, superficial learning, and loss of motivation for independent study, as well as a lack of critical thinking. It is also important to consider technical limitations, such as possible algorithm malfunctions or insufficient understanding of specific IT terminology.

The authors emphasize that the successful implementation of chatbots requires careful planning of the educational process, taking into account students' needs and pedagogical goals. It is essential to find a balance between traditional teaching methods and innovative technologies to ensure maximum learning efficiency. Thus, the role of the teacher remains indispensable. Educators must be prepared to use these technologies, provide support to students, and monitor their activities to prevent excessive reliance on automated tools.

Keywords: artificial intelligence, chatbot, foreign language, IT students

Постановка проблеми. Сучасне викладання та вивчення іноземної мови стало яскравим прикладом стрімкого розвитку інформаційних, комунікаційних та технологічних засобів (ІКТ). Поява різноманітних цифрових ресурсів та технологій відкриває широкі можливості для студентів, які вивчають мову, надаючи їм можливість безперервно вдосконалювати свої навички та змінює їхні підходи до навчання, забезпечуючи більшу незалежність та саморегулювання. Завдяки запровадженню різноманітних інноваційних засобів на кшталт ChatGPT віднедавна проблематика використання штучного інтелекту (ШІ) у процесі вивчення іноземних мов посіла чільне місце в науково-педагогічних дискусіях. Стрімкий розвиток та масове застосування ШІ має значний вплив як на викладачів, так і на побудову

освітнього процесу – способи і методи викладання, зміну навчального середовища та моделей оцінювання.

Штучний інтелект охоплює широкий спектр технологій і методологій, спрямованих на те, щоб дозволити машинам виконувати завдання, які традиційно потребували людського інтелекту. Фактично ШІ прагне відтворити когнітивні функції, такі як навчання, міркування, вирішення проблем і сприйняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження штучного інтелекту в освіту почалося в середині ХХ століття з вивчення можливостей комп'ютерних технологій з метою вдосконалення процесів навчання та викладання. Перші розробки стосувалися створення інтелектуальних навчальних систем, які застосовували ШІ для персоналізованого навчання та зворотного зв'язку. В результаті подальшого розвитку з'явилися експертні системи, навчальні ігри та мультимедійні середовища, які сприяли інтерактивному навчанню та створенню імерсивного середовища. Ці питання стали темою досліджень значної кількості науковців. До прикладу, С. Рассел та П. Норвіг у своїй книзі "Artificial Intelligence: A Modern Approach" цікавилися питаннями впровадження адаптивного навчання, автоматизації викладання та персоналізації навчального процесу. Розробки Крістофера Деде [6] стосувалися віртуальних навчальних середовищ та використання ШІ для моделювання ефективних навчальних практик. Особливості використання технології машинного ШІ стали предметом дослідження Т. Тауллі [9]. Чимала когорта дослідників зацікавилася питаннями використання комп'ютерних технологій у процесі іншомовного навчання. Ім'я Керол Чепелл (Carol Chapelle) пов'язане з інтеграцією ШІ в комп'ютерні середовища для вивчення мов (CALL – *Computer-Assisted Language Learning*). Її роботи допомогли в розробці адаптивних платформ для мовної освіти. Марта Ларсон [8] займається інтеграцією мультимедіа та ШІ в освітні програми, зокрема системами, що підтримують діалогове навчання мов. У працях вітчизняних науковців увагу привертають здобутки І. Довженко, О. Загородньої, Л. Морської, Л. Вікторової, С. Литвинової, М. Кадемії, А. Шевченка, Г. Андрощука, В. Краснопольського, В. Четверика тощо, які тією чи іншою мірою аналізують цифрові трансформації в сфері навчання та освіти пов'язані з широкою інтеграцією діджиталізації та впливом штучного інтелекту. Як стверджують дослідники [3, С. 594], освітній процес суттєво залежить від комп'ютеризованих технологій та цифрових інструментів, а застосування ШІ на заняттях з іноземних мов має на меті полегшити процес навчання для здобувачів освіти та підготувати їх до викликів сучасного світу.

Одним із таких викликів стала інтеграція чат-боту GTP у процес навчання іноземної (англійської) мови студентами ІТ спеціальностей, які

одними з перших ознайомились з новітньою технологією. Попри відносно невеликий термін використання технології, існує вже чимало наукових статей та рекомендацій, у яких учені намагаються дослідити її потенціал, переваги, недоліки та загрози. Бхулар, Джоші та Чуг [7] провели різнобічний огляд літератури у статті під назвою “ChatGPT у вищій освіті - синтез літератури та майбутній порядок денний досліджень”, вивчаючи роль і проблеми ChatGPT у викладанні та навчанні у вищих навчальних закладах. На противагу тому, М. Салліван [10] та його колеги з пересторогою поставилися до масового застосування новітньої технології, вказуючи радше на негативні, ніж позитивні сторони. Виклики та можливості інтеграції штучного інтелекту в освітній процес українських ЗВО вивчали Т. Поміркована та У. Кецик-Зінченко. А. Мельник розглядає особливості використання ChatGPT у практичній мовній підготовці майбутніх викладачів англійської мови, акцентуючи увагу на стратегії його інтеграції в освітній процес. В академічному середовищі наразі панує чітке розуміння неможливості ігнорування появи чату GPT, а отже необхідності зміни форм та методів навчання для використання цього інструменту на користь ЗВО та якості їх освіти, що підтверджує у своєму дослідженні І. Леонтєва [2] “ChatGPT в освітньому процесі вищої школи: заборонити не можна використовувати”.

Мета статті: дослідити особливості використання штучного інтелекту на прикладі ChatGPT у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням студентами ІТ спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Нині розробка чат-ботів є одним із найпопулярніших напрямів у сфері машинного навчання і штучного інтелекту. У тому чи іншому вигляді вони зустрічаються майже в будь-якому сучасному гаджеті. Широкого застосування набули освітні чат-боти, розроблені та створені для задоволення конкретних потреб і цілей тих, хто вивчає мову. Ідея їх виникнення з'явилася ще на початку цього століття. У 2006 р., враховуючи відносно невисоку вартість та зручність у використанні, Фрайер та Карпінтер припустили, що чат-боти можна застосовувати при вивченні іноземної мови. Вони спробували впровадити в освітній процес боти ALICE та Jabberwacky, які спочатку не призначалися для цих цілей. Результат експерименту виявився неочікувано позитивним – студенти зацікавилися новітньою технологією та її очевидними перевагами: доступністю, зручністю, комфортним середовищем та можливістю отримувати швидкий та ефективний фідбек при виконанні різноманітних завдань [13]. Це стало початком процесу подальшої ретельної співпраці міждисциплінарних команд педагогів, лінгвістів і технологів над розробкою та створенням чат-ботів, які повинні бути одночасно педагогічно обґрунтованими та технологічно надійними. Вони запрограмовані на алгоритми обробки природної мови, які дозволяють їм розуміти і реагувати на

введення користувача в режимі реального часу, створюючи безперервний та інтерактивний навчальний процес. Для студентів ІТ-спеціальностей чат-боти є особливо привабливими, оскільки вони поєднують у собі технологічні рішення з інтерактивним підходом до навчання.

В таблиці 1 представлені приклади технологій, які сприяють становленню майбутньої іншомовної професійної компетентності студентів ІТ:

Технологія	Характеристика
LinguaLeo	Чат-бот орієнтований на індивідуальне навчання з акцентом на професійні потреби. Пропонує технічні тексти та вправи, пов'язані з програмуванням і технологіями. Інтерактивні матеріали для покращення розуміння технічних текстів.
Duolingo	Чат-бот спрямований на розширення словникового запасу в різних професійних галузях на основі гейміфікації та інтерактивного підходу до навчання.
ELSA Speak	Чат-бот для вдосконалення вимови з акцентом на професійну комунікацію. Допомогає студентам чітко вимовляти технічні терміни. Аналізує вимову та надає рекомендації.
Mondly for Business	Програма надає професійно спрямовані уроки для різних галузей, включаючи ІТ. Моделює реальні ситуації, наприклад, презентацію проєкту або командну дискусію. Фокус на спеціалізованій лексиці.
Speeko	Технологія спрямована на розвиток навичок публічного виступу та професійного спілкування. Допомогає презентувати ідеї або пояснювати технічні концепції англійською мовою.
Babbel for Professionals	Ресурс пропонує професійно спрямовані уроки з фокусом на бізнес-лексикон. Підтримка ІТ-лексики. Акцент на комунікації у команді та роботі з клієнтами.
English Career Bot	Український навчальний чат-бот знайомить студентів зі стратегіями та матеріалами для підготовки до співбесіди в ІТ-сфері.

Очевидною перевагою цих чат-ботів є їх професійна спрямованість, оскільки більшість із них пропонують матеріали, пов'язані з програмуванням, тестуванням та іншими аспектами ІТ, інтерактивність та можливість навчатися у зручний час з моментальним зворотним зв'язком. Чат-боти дозволяють індивідуалізувати навчання під потреби кожного студента, забезпечуючи відпрацювання реальних ситуацій, симуляцію інтерв'ю, технічних зустрічей і презентацій.

Проте впровадження чат-ботів у процес викладання іноземної мови за професійним спрямуванням вимагає ретельного планування та врахування багатьох факторів, зокрема педагогічних цілей, потреб студентів на конкретному етапі та наявної технологічної інфраструктури. Як справедливо зазначають науковці [11], викладачі повинні забезпечити різнобічну підготовку та

підтримку як для студентів, так і для своїх колег з метою успішного впровадження та використання чат-ботів у викладання англійської мови. Студенти повинні бути обізнані з функціональними можливостями чат-ботів та отримати рекомендації щодо їх ефективного застосування. Викладачі також повинні пройти спеціальну підготовку щодо того, як інтегрувати чат-боти у свої навчальні плани, відстежувати прогрес студентів та за потреби надавати їм додаткову підтримку. Більше того, викладачі можуть використовувати чат-боти для сприяння взаємодії та співпраці між студентами під час практичних занять, дискусійних форумів та спільних проєктів, сприяючи формуванню почуття спільноти та залученості до навчального середовища.

З метою забезпечення ефективності використання чат-ботів у навчанні мови, викладачі повинні постійно контролювати й оцінювати процес їхнього застосування та вплив на результати навчання студентів. Це передбачає збір та аналіз даних про рівень активності студентів, успішність та задоволення від роботи з чат-ботом, а також отримання зворотного зв'язку від студентів та викладачів за допомогою опитувань, інтерв'ю та фокус-груп. На основі цих оцінок викладачі можуть приймати обґрунтовані рішення щодо оптимізації та вдосконалення діяльності та функцій чат-ботів.

Попри те, що певний чат-боти інтегруються у процес іншомовного навчання вже деякий час, поява ще одного – ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer), викликала справжній ажіотаж, оскільки він знаменував важливу віху в галузі нейролінгвістичного програмування, та є значним кроком до створення більш досконалих і складних комп'ютерних систем, здатних розуміти та генерувати природну мову [4, С. 107]. Ця модель штучного інтелекту, створена для генерації тексту на основі введених користувачем запитів. Вона базується на архітектурі трансформера, яка дозволяє їй ефективно обробляти великі обсяги текстової інформації. Однією з визначних особливостей ChatGPT є його здатність до самостійного навчання та вдосконалення завдяки постійному тренуванню на основі нових даних. Як стверджують розробники [12], версія GPT-4 може конкурувати з людьми в складанні певних тестів, наприклад, на рівні середньої школи. Це значно покращена версія, яка має більшу продуктивність та швидкодію, розширюючи можливості ChatGPT у розпізнаванні тексту, зображень та аудіо, що робить цей інструмент незамінним помічником у багатьох сферах. І вивчення та викладання іноземної мови за професійним спрямуванням не є виключенням. В умовах обмеженої кількості навчальних годин та часто неоднорідного складу груп, суттєвою перевагою є можливість *персоналізації навчання*. За допомогою чату викладачі з легкістю викладачі можуть створити вправи, завдання, тексти відповідно до індивідуальних потреб та стилів навчання студентів. Наприклад, для IT-спеціальностей можна створювати вправи на

основі технічної лексики, адаптуючи їх до рівня знань студентів, залежно від потреби, пояснювати одні й ті самі поняття англійською простішими, чи більш складними термінами, вживаючи їх у контексті. Проілюструємо це на прикладі терміну “protocol”:

Beginner (A1–A2): A **protocol** is a set of rules. These rules tell how people or machines should do something. For example, in computers, a protocol helps them share information.

Intermediate (B1–B2): A **protocol** is a system of rules or steps that people or devices follow to communicate or work together. In technology, protocols define how computers or networks share information safely and correctly. An example is the HTTP protocol, which is used for websites.

Advanced (C1–C2): A **protocol** is a formal set of procedures or standards that govern communication, data exchange, or operations between systems, devices, or individuals. In the field of IT, protocols like TCP/IP or HTTPS ensure data integrity, security, and proper routing during communication. Protocols are essential for maintaining consistency and reliability in complex systems.

За необхідності, чат може надати контекстуальні приклади використання тих чи інших лексичних одиниць, автентичні текстові фрагменти, де містяться такі слова тощо. Це сприяє не лише засвоєнню профільної іншомовної лексики, але й допомагає аналізувати реальні контексти їхнього використання. Адаптувати, або згенерувати подібним чином можна будь-який текстовий матеріал, зробивши його інтерактивним. На основі заданих параметрів (комунікативна ситуація, використання відповідних лексичних одиниць, кількість співрозмовників, тощо) можна створювати діалоги або текстові фрагменти, які слугують певній навчальній цілі:

- ілюстрації комунікативних ситуацій: демонстрації того, як мова використовується в реальному житті;
- аналізу функціонування мовних одиниць: розуміння, як слова, фрази чи граматичні структури використовуються в контексті;
- практиці читання: розвитку навичок розуміння тексту та його інтерпретації.
- створенню власних діалогів: використання згенерованих текстів як зразків для написання або імпровізації власних мовних конструкцій.

Таким чином, ChatGPT сприяє *інтерактивному* вивченню англійської мови студентами ІТ через низку функцій та можливостей, які роблять навчання більш динамічним, персоналізованим та практично зорієнтованим.

Завдяки своїй здатності імітувати автентичні розмови професійного спрямування, ресурс має суттєвий потенціал у процесі формування в студентів умінь в говорінні та аудіюванні. Він може окреслити ситуацію для імпровізації, надати аудіофрагмент та створити питання для обговорення чи вікторину

на його основі, виступити у ролі інтерв'юера, імітувати телефонну розмову, де студенти мають реагувати на репліки тощо. За запитом чат може виявляти та виправляти граматичні або лексичні помилки у висловлюваннях та мовленні користувачів. Тепер студенти можуть спілкуватися з ChatGPT-4 та отримувати швидкий зворотній зв'язок і коригування своїх помилок, що дозволить їм практикувати розмовну англійську в безпечній і дружній атмосфері, підвищувати комунікативні уміння та зменшити тривожність (OpenAI, 2024).

Використання ChatGPT як практичного інструменту для вивчення іноземних мов стає все більш популярним завдяки його поєднанню з іншими сучасними технологіями. ChatGPT може успішно взаємодіяти з іншими нейронними мережами, наприклад, MidJourney або DALL-E, які спеціалізуються на створенні зображень. Це надає унікальну можливість генерувати наочний матеріал для вивчення нової лексики, пояснення граматичних правил або розробки вправ для закріплення знань [1, С. 58]. У контексті нашого дослідження, це стане ефективним доповненням до навчальних матеріалів, дозволяючи проілюструвати технічні процеси чи комп'ютерну архітектуру, візуалізувати складні поняття, надати схематичні пояснення роботи певних технологій за короткий час.

Викладачі англійської мови професійного спрямування мають можливість застосовувати функції генерації інтерактивного контенту та моделювання розмовної мови, з метою підвищення ефективності навчального процесу та *підвищення мотивації* студентів. Адже сама тематика штучного інтелекту та нейронних мереж становить значний інтерес для студентів ІТ-спеціальностей і надає їм можливість проаналізувати це питання через призму розвитку професійної компетентності.

Чат-бот здатний частково виконувати функції викладача, надаючи пояснення навчального матеріалу та рекомендації щодо його засвоєння та закріплення. Завдяки значному обсягу інтегрованих даних, він може ідентифікувати та надавати граматичні правила у форматі, що відповідає рівню іншомовної компетенції студента або його індивідуальним запитам (наприклад, надання посилань на додаткові джерела, розробка алгоритмів засвоєння матеріалу, демонстрація прикладів використання у реальних комунікативних ситуаціях). В умовах недостатньої кількості годин відведених на аудиторну роботу в процесі вивчення іноземної мови в ЗВО, вважаємо за доречне скористатися цією перевагою особливо під час самостійної роботи. Студенти мають можливість виконувати навчальні вправи, отримувати підказки та корекцію помилок у режимі реального часу, не очікуючи на перевірку з боку викладача. Такий підхід суттєво підвищує ефективність організації самостійної навчальної діяльності.

Сучасні інноваційні технології є потужним інструментом для вивчення іноземних мов, але їхнє надмірне використання може призвести до втрати

балансу між методами навчання. Як справедливо зазначив В.Четверик, потрібно сформувати збалансоване освітнє середовище, коли такі інструменти будуть раціонально використовуватися паралельно із традиційними методами та підходами до навчання, та стануть ефективними ресурсами для розвитку низки професійних компетентностей, а не інструментом бездумного виконання навчальних завдань [5]. Залежність від технологій може призвести до того, що студенти перестануть докладати зусиль для самостійного аналізу та закріплення матеріалу. Наприклад, автоматичний переклад або підказки можуть заважати розвитку критичного мислення та самостійному вирішенню завдань. Студентам часто важко запобігти спокусі полегшити собі виконання завдань. Це призводить до поверхневого засвоєння матеріалу, коли студенти запам'ятовують інформацію без глибокого розуміння, або не запам'ятовують взагалі, не формуючи ті чи інші навички. Технології часто пропонують стандартизовані підходи до навчання, що може обмежити креативність студентів у використанні мови. Наприклад, готові шаблони або алгоритми можуть заважати розвитку індивідуального стилю вираження думок. Смысловий складник подібних текстів може бути одноманітним і не завжди коректним та не відрізнятися оригінальністю, що унеможливорює використання такого контенту в навчальній діяльності. Чат-боти можуть не завжди коректно працювати через технічні збої, обмеження алгоритмів або нестачу даних для обробки специфічних запитів, пов'язаних з ІТ-термінологією. Навіть найсучасніші з них можуть недостатньо добре розуміти складні контексти або нюанси мови, що може призводити до неточностей у відповідях, помилок або неправильного тлумачення питань студентів. Загалом, велика кількість технологічних ресурсів може призвести до інформаційного перевантаження, коли студенти не знають, які саме інструменти використовувати, і втрачають фокус на основній меті — вивченні мови. Тому додатковим напрямом має стати визначення ролі викладача в такому освітньому процесі, коли педагогічний працівник має спрямовувати діяльність здобувача, стати ментором навчальної діяльності, а здобувач навчитися аналізувати отриману за допомогою таких сервісів інформацію [5, С. 214]. Також, при виборі чат-боту, як допоміжного засобу в процесі вивчення іноземної мови, необхідно враховувати різницю у підходах та методах навчання. До прикладу, ChatGPT – універсальний інструмент, який може допомагати на різних етапах вивчення мови, але він не містить чіткої програми і орієнтує здобувача відповідно до правильно побудованого запиту, здійснюючи персоніфіковане адаптивне навчання. На відміну від цього, Duolingo, LinguaLeo, Mondly, Babbel тощо – чат-боти спеціалізовані на вивченні мов на основі різнорівневих структурованих курсів, які використовують різноманітні методики навчання та охоплюють граматику, лексику та вимову.

Висновок. Завдяки науковим досягненням та стрімкій цифровізації ХХІ ст., відбувається цілковита зміна парадигми освіти на основі впровадження ІІІ. Отже, ймовірно, у майбутньому чат-боти, стануть невід’ємною частиною освітнього процесу, особливо для технічних спеціальностей, де постійне оновлення знань є ключовим фактором успіху, адже використання чат-ботів у процесі вивчення іноземної мови студентами ІТ-спеціальностей відкриває нові можливості для інтерактивного, персоналізованого та практично орієнтованого навчання. Вони не лише допомагають підвищити рівень іншомовної компетентності, але й інтегрують професійний контент, що робить процес навчання більш цікавим, ефективним та вмотивованим. Проте, належна попередня підготовка усіх учасників навчального процесу відіграє вирішальну роль в ефективному та відповідальному впровадженні цих інноваційних технологій в освітнє середовище. Необхідно враховувати всі обмеження, потенційні загрози та специфіку використання чат-ботів. І лише збалансований підхід та правильна організація навчального процесу сприятимуть покращенню академічних досягнень студентів та підвищенню рівня іншомовної професійної компетентності. Відтак, перспективу подальших досліджень вбачаємо в модернізації методів навчання та корегування навчальної програми дисципліни “Іноземна (англійська) мова професійного спрямування” для студентів галузі знань “Інформаційні технології”.

Література:

1. Гнатишева О. О., Гаврилова О. В. Chat GPT як інструмент вивчення іноземної мови для студентів ВНЗ. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 64. Т. 1. С. 56–59. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.10>
2. Леонтьєва І. В. ChatGPT в освітньому процесі вищої школи: заборонити не можна використовувати. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. № 1 (182). С. 13–23. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-1\(182\)-13-23](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-1(182)-13-23).
3. Краснопольський В. Е., Пахомова, Т. О., Курилова, Ю. Р. Навчальний потенціал штучного інтелекту для організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 7(13). С. 587–599. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-587-599](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-587-599).
4. Смаль О. В. Вивчення можливостей застосування ChatGPT у навчальному процесі при викладанні іноземної мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2024. Вип. 72. Том 4. С. 106 – 115. DOI : <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-4-18>
5. Четверик В. К. Ресурси зі штучним інтелектом у навчанні іноземним мовам: огляд можливостей та перспектив використання. (2024). *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 72, 205-219. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-205-219>
6. Dede, C., Richards, J. (2012, eds.). *Digital Teaching Platforms: Customizing Classroom Learning for Each Student*. New York: Teachers College Press.
7. Bhullar, P.S., Joshi, M. & Chugh, R. ChatGPT in higher education - a synthesis of the literature and a future research agenda. *Educ Inf Technol* 29, 21501–21522 (2024). <https://doi.org/10.1007/s10639-024-12723-x>

8. Larson, M. and Jones, G.J.F. Spoken Content Retrieval: A Survey of Techniques and Technologies. 2012. Foundations and Trends in Information Retrieval: Vol. 5: No 4-5, pp 235-422.

9. Taulli T. Machine Learning. Artificial Intelligence Basics. Berkeley, CA, 2019. P. 39–67. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-4842-5028-0_3

10. M. Sullivan, A. Kelly, P. McLaughlan, “ChatGPT in higher education: Considerations for academic integrity and student learning”, Journal of Applied Learning & Teaching, vol. 6 no. 1, 2023. doi: <https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.17>. (in English)

11. Petrović, J., & Jovanović, M. (2021). The Role of Chatbots in Foreign Language Learning: The Present Situation and the Future Outlook. En E. Pap (Ed.), Artificial Intelligence: Theory and Applications (pp. 313-330). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-72711-6_17.

12. OpenAI, “GPT-4 Technical Report,” arXiv Prepr. arXiv2303.08774, 2023, doi: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.08774>.

13. Fryer L and Carpenter R 2006 Bots as language learning tools Language Learning & Technology 10 8-14 URL <https://doi.org/10.125/44068>

References:

1. Hnatyshcheva, O. O., & Havrylova, O. V. (2023). Chat GPT yak instrument vyvchennia inozemnoi movy dlia studentiv VNZ [Chat GPT as a foreign language tool for students]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, (64.1), 56–59. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/64.1.10> [in Ukrainian].

2. Leontieva, I. V. (2023). ChatGPT v osvithnomu protsesi vyshchoi shkoly: zaboronyty ne mozhna vykorystovuvaty [ChatGPT in the Educational Process of Higher Education Institutions: You Can't Ban It You Can Use It]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Sciences*, 1 (182), 13–23. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-1\(182\)-13-23](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-1(182)-13-23) [in Ukrainian].

3. Krasnopol'skiy, V. E., Pakhomova, T. O., & Kurilova, Y. R. (2023). Navchalnyi potentsial shtuchnoho intelektu dlia orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Educational potential of artificial intelligence for organizing independent work of students in the process of learning a foreign language]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki – Current Issues in Modern Science*, (7/13), 587–599. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7\(13\)-587-599](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-7(13)-587-599) [in Ukrainian].

4. Smal, O. V. (2024). Vyvchennia mozhlyvosti zastosuvannia ChatGPT u navchalnomu protsesi pry vykladanni inozemnoi movy. [Exploring the application opportunities of ChatGPT in the educational process for teaching a foreign language]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, (72.4), 106–115. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-4-18> [in Ukrainian].

5. Chetverik, V. K. (2024). Resursy zi shtuchnym intelektom u navchanni inozemnym movam: ohliad mozhlyvosti ta perspektyv vykorystannia. [Recourses with Artificial Intelligence in foreign language education: An overview of possibilities and perspectives of use]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem – Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training: Methodology, Theory, Experience, Problems*, (72), 205–219. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-205-219> [in Ukrainian].

6. Dede, C., & Richards, J. (Eds.). (2012). *Digital teaching platforms: Customizing classroom learning for each student*. New York: Teachers College Press. [in English].

7. Bhullar, P. S., Joshi, M., & Chugh, R. (2024). ChatGPT in higher education—A synthesis of the literature and a future research agenda. *Education and Information Technologies*, 29, 21501–21522. <https://doi.org/10.1007/s10639-024-12723-x> [in English].

-
8. Larson, M., & Jones, G. J. F. (2012). Spoken content retrieval: A survey of techniques and technologies. *Foundations and Trends in Information Retrieval*, 5(4–5), 235–422. [in English].
 9. Taulli, T. (2019). *Machine learning: Artificial intelligence basics* (pp. 39–67). Berkeley, CA. https://doi.org/10.1007/978-1-4842-5028-0_3 [in English].
 10. Sullivan, M., Kelly, A., & McLaughlan, P. (2023). ChatGPT in higher education: Considerations for academic integrity and student learning. *Journal of Applied Learning & Teaching*, 6(1). <https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.17> [in English].
 11. Petrović, J., & Jovanović, M. (2021). The role of chatbots in foreign language learning: The present situation and the future outlook. In E. Pap (Ed.), *Artificial intelligence: Theory and applications* (pp. 313–330). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-72711-6_17 [in English].
 12. OpenAI. (2023). GPT-4 technical report. *arXiv Preprint arXiv2303.08774*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.08774> [in English].
 13. Fryer, L., & Carpenter, R. (2006). Bots as language learning tools. *Language Learning & Technology*, 10, 8–14. <https://doi.org/10.10125/44068> [in English].

УДК 37.018.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-278-286](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-278-286)

Петренко Вікторія Юріївна старший викладач кафедри Філології та Перекладу, Київський Національний Університет Технологій та Дизайну, м. Київ, тел.: (050) 386-17-58, <https://orcid.org/0009-0001-6403-2082>

ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ У ОСВІТІ: РЕВОЛЮЦІЯ ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Віртуальна реальність (VR) відкриває нові можливості для сучасної освіти, пропонуючи інтерактивний формат навчання, що сприяє ефективному засвоєнню знань.

У цій статті детально аналізується впровадження VR у навчальний процес. Розглядаються успішні приклади інтеграції технології у школах, професійно-технічних навчальних закладах та університетах. Особлива увага приділяється використанню VR у STEM-дисциплінах, мовній підготовці, медичній освіті, а також психологічній реабілітації учнів у кризових ситуаціях. Проаналізовано перспективи VR для вирішення проблем доступності освіти в умовах обмежених ресурсів. Крім того, розглянуто недоліки технології, серед яких висока вартість обладнання, технічні складнощі та етичні виклики.

Запропоновані рекомендації спрямовані на забезпечення сталого розвитку VR в освіті.

Сучасні освітні технології змінюють підходи до навчання, дозволяючи інтегрувати віртуальні лабораторії та інтерактивні симуляції у навчальний процес. Це сприяє більш ефективному засвоєнню складних тем у STEM-дисциплінах, медичній освіті та гуманітарних науках.

Застосування VR дозволяє не лише візуалізувати складні процеси, але й надає можливість навчання у безпечному середовищі. Наприклад, у медичних університетах студенти можуть відпрацьовувати навички проведення операцій, використовуючи віртуальні моделі. Це особливо важливо для спеціальностей, які вимагають практичного досвіду.

У статті також обговорюються перспективи впровадження VR у кризових умовах, зокрема під час пандемій та військових конфліктів, коли фізичний доступ до навчальних закладів обмежений.

Віртуальна реальність допомагає усувати бар'єри доступності та створювати нові можливості для інклюзивної освіти.

Ключові слова: віртуальна реальність, освіта, інтерактивне навчання, STEM, педагогіка, технології в освіті, інновації.

Petrenko Viktoriia Yuriyivna Senior Lecturer, Department of Philology and Translation Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, tel.: (050) 386-17-58, <https://orcid.org/0009-0001-6403-2082>

VIRTUAL REALITY IN EDUCATION: A REVOLUTION IN PRACTICAL LEARNING

Abstract. Virtual reality (VR) opens new possibilities for modern education by offering an interactive learning format that fosters effective knowledge acquisition.

This article provides a detailed analysis of VR integration into educational processes. Successful cases of technology application in schools, vocational institutions, and universities are examined. Special attention is given to VR use in STEM disciplines, language training, medical education, and psychological rehabilitation in crises. The potential of VR to address educational accessibility in resource-constrained environments is also discussed. Additionally, the article reviews the challenges of VR adoption, such as high costs, technical limitations, and ethical issues.

Recommendations are proposed to ensure the sustainable development of VR in education.

Modern educational technologies are transforming the way students learn by integrating virtual laboratories and interactive simulations into the learning process. This enhances the understanding of complex topics in STEM, medical education, and humanities.

VR applications enable not only visualization of complicated processes but also offer safe environments for training. For example, in medical universities, students can practice performing surgeries using virtual models. This is particularly important for disciplines that require practical experience.

The article also discusses the prospects of VR implementation in crisis scenarios, such as pandemics and military conflicts, where physical access to educational institutions is limited.

Virtual reality breaks down barriers to accessibility and creates new opportunities for inclusive education.

Keywords: virtual reality, education, interactive learning, STEM, pedagogy, educational technology, innovation.

Постановка проблеми. Сучасна освіта стоїть на порозі значних змін, викликаних швидким розвитком цифрових технологій. Традиційні методи навчання поступово стають менш ефективними, оскільки не відповідають потребам нового покоління студентів, які віддають перевагу інтерактивним та практично орієнтованим формам навчання [1].

Зокрема, вивчення складних природничих дисциплін, таких як фізика, біологія та хімія, стикається з низкою бар'єрів [2]:

- недостатня кількість лабораторного обладнання;
- брак часу для проведення практичних занять;
- обмеження у візуалізації та експериментах через фізичні або матеріальні фактори.

В умовах сучасних викликів, таких як пандемії чи військові конфлікти, додатково ускладнюється доступ до якісної освіти через руйнування інфраструктури, відсутність фінансових ресурсів або ризики для безпеки [3].

VR дозволяє долати ці проблеми, створюючи унікальні можливості для симуляції реальних умов у віртуальному середовищі. Наприклад:

- віртуальні лабораторії можуть компенсувати нестачу фізичного обладнання;
- учні мають змогу експериментувати у безпечному середовищі;
- віртуальні симуляції забезпечують інтерактивний підхід до навчання, що підвищує мотивацію студентів і полегшує засвоєння складних концепцій [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. VR у освіті є темою численних наукових досліджень, що підтверджують його ефективність:

- мотивація та ефективність навчання. У роботі [5] описано, як VR сприяє підвищенню мотивації студентів і покращує розуміння складних концепцій.

- STEM-дисципліни. Дослідження [6] демонструє ефективність VR для вивчення природничих наук: учні краще засвоюють матеріал завдяки візуалізації явищ, які зазвичай складно зрозуміти.

- медична освіта. У роботі [7] підкреслено, що VR дозволяє студентам медичних спеціальностей відпрацьовувати практичні навички у безпечному середовищі.

- соціально-психологічні аспекти. VR допомагає у створенні групових симуляцій, які сприяють розвитку комунікаційних навичок і співпраці. Наприклад, у дослідженнях зазначено, що VR може бути ефективним засобом для терапії тривожності або подолання психологічних бар'єрів.

- дистанційне навчання. Роботи аналізують, як VR може вирішувати проблеми доступності освіти в умовах кризових ситуацій, наприклад, пандемій чи воєнних конфліктів.

Мета статті — проаналізувати можливості, які надає VR для вдосконалення освітнього процесу, виявити основні виклики впровадження цієї технології та сформулювати рекомендації для її інтеграції. У рамках дослідження акцентовано увагу на таких аспектах:

- використання VR у школах, професійно-технічних навчальних закладах і університетах;

- роль VR у психологічній підтримці учнів і студентів у кризових умовах;
- недоліки та виклики інтеграції VR у навчальний процес;
- перспективи сталого розвитку VR в освіті.

Виклад основного матеріалу.

Використання VR у загальноосвітніх школах.

VR уже активно впроваджується у шкільну освіту багатьох країн, дозволяючи зробити навчання більш захопливим та практично орієнтованим [4]. Наприклад::

- США. Американські школи застосовують VR для історії, де учні можуть «відвідати» ключові події, як-от битва при Геттісберзі, або досліджувати побут корінних американців. У STEM-дисциплінах VR допомагає створювати віртуальні лабораторії для фізичних та хімічних експериментів, забезпечуючи доступ до складного обладнання без фінансових витрат.
- Південна Корея. Уроки географії інтегрують віртуальні карти, які дозволяють моделювати природні явища, як-от рух океанічних течій чи утворення вулканів. У вивченні екології VR використовується для дослідження глобальних проблем, таких як пластикова криза у Тихому океані.
- Фінляндія. Освіта в цій країні зосереджена на природничих науках і міжкультурному навчанні. Учні використовують VR для віртуальних подорожей до «музеїв біології» [6] чи участі у симуляціях, спрямованих на вивчення екосистем і культурного обміну.

STEM-дисципліни [4]

STEM-дисципліни отримують максимальну користь від інтеграції VR завдяки візуалізації складних наукових понять. Наприклад:

- Фізика.
 - Німеччина. Учні моделюють електромагнітні хвилі [5], вивчаючи їхню поведінку у різних середовищах, включаючи вакуум та рідини.
 - Індія. VR дозволяє відтворювати промислові процеси, такі як робота теплових двигунів, пояснюючи основи термодинаміки.
- Хімія.
 - Японія. Учні досліджують молекулярну структуру полімерів, моделюючи їхній синтез і аналізуючи фізичні властивості для використання у промисловості.
 - Канада. Віртуальні лабораторії замінюють фізичні експерименти, дозволяючи працювати з реактивами, які зазвичай є дорогими або небезпечними [3].
- Біологія.
 - Ізраїль. Уроки біології включають віртуальні екскурсії до організму людини [7], дозволяючи досліджувати серцево-судинну систему.

○ Австралія. Учні занурюються у підводний світ, досліджуючи взаємодію коралових рифів із морською екосистемою.

Мовна підготовка.

VR сприяє ефективному вивченню мов через занурення в мовне середовище:

- Франція. Використовуються симуляції подорожей потягом чи замовлення в кафе, що допомагає студентам вдосконалювати практичні мовні навички.

- Китай. Для вдосконалення англійської мови студенти взаємодіють із віртуальними персонажами [2] в умовах, максимально наближених до реальних.

- Італія. Учні відвідують віртуальні екскурсії культурними об'єктами [4], такими як Колізей чи Сікстинська капела, інтегруючи мовне навчання із культурною спадщиною.

Професійно-технічна освіта.

VR відкриває нові можливості для навчання професійних навичок [1].

- Будівництво.

○ Сінгапур. Студенти створюють цифрові моделі хмарочосів, оцінюючи їхню стійкість до землетрусів чи тайфунів.

○ Швеція. Віртуальні симуляції допомагають тестувати нові будівельні матеріали на міцність і екологічність.

- Медицина.

○ США. Майбутні хірурги тренуються на віртуальних моделях людського тіла [7], відточуючи навички малоінвазивних операцій.

○ Польща. VR використовується для симуляції реанімації та екстрених медичних втручань.

- Інженерія.

○ Японія. Робототехнічні симуляції дозволяють відпрацьовувати програмування промислових роботів [6].

○ Нідерланди. Використання VR для створення систем збереження енергії у водяних насосах.

Вища освіта

- Технічні дисципліни.

○ Норвегія. Моделювання роботи вітрових турбін під час віртуальних штормів.

○ Канада. Аналіз екологічних змін через віртуальні моделі ландшафтів.

- Бізнес.

○ Великобританія. Навчання переговорних навичок через VR-моделювання кризових ситуацій.

○ Індія. Бізнес-школи застосовують VR для розробки сценаріїв фінансових ризиків.

- Медицина.

○ Німеччина. Віртуальні симуляції операцій на мозку із застосуванням VR-технологій.

VR у освіті в Україні в умовах війни.

Дистанційне навчання.

У багатьох регіонах України, де школи пошкоджені або недоступні через бойові дії, VR забезпечує дистанційне навчання, дозволяючи учням відвідувати віртуальні класи та лабораторії. Наприклад, у STEM-дисциплінах учні можуть проводити фізичні й хімічні експерименти у віртуальному середовищі, компенсуючи відсутність реального обладнання. [5]

Психологічна підтримка.

VR використовується для реабілітації дітей, які пережили травматичний досвід:

- віртуальні прогулянки природою чи інтерактивні ігри знижують рівень тривожності;

- віртуальні культурні центри допомагають дітям, які переїхали за кордон, зберігати зв'язок із рідною культурою, вивчаючи історію та літературу України.

Інтеграція технологій у вищу освіту.

Українські університети використовують VR для забезпечення практичного навчання:

- медичні студенти тренуються на віртуальних моделях для відпрацювання операцій у безпечних умовах;

- у технічних університетах VR допомагає майбутнім інженерам освоювати складне обладнання через моделювання його роботи.

Висновки. Інноваційна роль VR у освіті.

Віртуальна реальність (VR) стає не лише інструментом для вдосконалення навчання, але й платформою для створення нового освітнього середовища, орієнтованого на практичну інтерактивність, доступність та інклюзію. Як свідчить аналіз використання VR у різних країнах, ця технологія ефективно інтегрується в усі рівні освіти — від шкільного навчання до професійної та вищої освіти, дозволяючи вирішувати численні проблеми традиційних методик навчання.

Висновки щодо загальноосвітніх шкіл.

VR дозволяє зробити шкільне навчання більш захопливим та ефективним:

- історія та географія. Завдяки інтерактивним екскурсіям учні можуть поринути в історичні події або дослідити географічні ландшафти у високій деталізації. Це сприяє кращому розумінню складних концепцій через емоційне залучення;

- STEM-дисципліни. Віртуальні лабораторії забезпечують доступ до досліджень, які раніше були неможливими через високу вартість або відсут-

ність обладнання. Наприклад, симуляції атомних реакцій у хімії чи моделювання електромагнітних хвиль у фізиці значно розширюють можливості для навчання;

- мовна підготовка. Використання VR для занурення у мовне середовище дозволяє учням практикувати розмовну мову в реальних ситуаціях, таких як подорожі або покупки в магазині.

Висновки щодо професійно-технічної освіти.

VR відкриває нові можливості для навчання професійних навичок:

- будівництво та інженерія. Студенти моделюють архітектурні об'єкти або налаштовують складне обладнання, забезпечуючи практичний досвід без ризику для реальних об'єктів;

- медицина. Віртуальні симуляції операцій дозволяють майбутнім медикам тренуватися у безпечному середовищі, набуваючи критично важливих навичок;

- екологія та енергетика. Моделювання вітрових турбін чи систем збереження енергії допомагає студентам розробляти інноваційні рішення для майбутнього.

Висновки щодо вищої освіти.

Університети стають платформами для інтеграції VR у наукові дослідження:

- технічні спеціальності. VR дозволяє тестувати інженерні конструкції, моделювати складні механізми чи проводити симуляції у космічній галузі;

- бізнес. Студенти бізнес-шкіл використовують VR для моделювання переговорів, аналізу ринкових ризиків чи роботи в кризових умовах;

- медицина. Університетські програми з використанням VR навчають студентів основам нейрохірургії чи малоінвазивних втручань, що є особливо важливим для хірургів-початківців.

Висновки щодо VR в умовах війни в Україні.

- дистанційне навчання. Завдяки VR учні навіть із найбільш постраждалих регіонів можуть брати участь у навчальному процесі, не залежачи від фізичної присутності у школах;

- психологічна реабілітація. VR використовується для зниження стресу у дітей, які пережили травматичні події, а також для підтримки зв'язку з рідною культурою для тих, хто тимчасово перебуває за кордоном;

- інтеграція у вищу освіту. Українські університети успішно застосовують VR для навчання студентів технічних і медичних спеціальностей.

Недоліки та виклики VR.

- висока вартість. Інвестиції у VR є значною перешкодою для багатьох навчальних закладів, особливо у країнах із середнім рівнем доходів;

- технічні складнощі. Інфраструктурні обмеження, такі як нестабільне інтернет-з'єднання [3] чи застаріла техніка, можуть суттєво ускладнювати використання VR;
- проблеми адаптації педагогів. Необхідність додаткового навчання вчителів для роботи з VR [5] є важливим викликом, який потребує фінансування та часу;
- фізичні та психологічні ризики. Тривале використання VR може негативно впливати на здоров'я учнів, викликаючи кіберхворобу чи перевантаження очей.

Перспективи розвитку VR в освіті.

- глобалізація технологій. Масове впровадження VR у навчальний процес потребує субсидій та інвестицій з боку держави та міжнародних організацій;
- розробка нових контентів. Створення адаптованих VR-програм для різних освітніх рівнів та дисциплін сприятиме інтеграції технологій у навчання;
- дослідження ефективності. Регулярний моніторинг використання VR дозволить виявляти недоліки та оптимізувати навчальні процеси.

Література:

1. Волинець В. Використання технологій віртуальної реальності в освіті // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2021. – №2. – С. 5–10.
2. Слупська Я., Шкуренко О. Застосування віртуальної реальності (VR) у освіті // Молодий вчений. – 2022. – №9 (109). – С. 85–88.
3. Білюк О. Технології віртуальної реальності в освітньому процесі // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. – 2023. – №1. – С. 43–48.
4. Коваленко В., Марієнко М., Сухіх А. Використання інструментів доповненої та віртуальної реальності в закладах загальної середньої освіти в умовах змішаного навчання // arXiv preprint arXiv:2201.07003. – 2022.
5. Ханикіна Н. Віртуальна та доповнена реальність у сучасному навчанні // Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. – 2021. – №36. – С. 41–45.
6. Андрос М. Віртуальне освітнє середовище: вітчизняні реалії // Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній навчальний заклад – довузівська підготовка – заклад вищої освіти. – 2021. – С. 112–116.
7. Білоус О. Використання віртуального навчання в освіті // Перспективи інноваційного розвитку освіти. – 2023. – С. 214–216.

References:

1. Volynets, V. (2021). Vykorystannia tekhnolohii virtualnoi realnosti v osviti [Usage of Virtual Reality Technologies in Education]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools, 2, 5–10 [in Ukrainian].
2. Slupska, Ya., Shkurenko, O. (2022). Zastosuvannia virtualnoi realnosti (VR) u osviti [Application of Virtual Reality (VR) in Education]. Molodyi vchenyi – Young Scientist, 9 (109), 85–88 [in Ukrainian].

3. Bilyuk, O. (2023). Tekhnolohii virtualnoi realnosti v osvitnomu protsesi [Virtual Reality Technologies in Educational Process]. Aktualni problemy humanitarnykh ta pryrodnychkykh nauk – Current Issues of Humanities and Natural Sciences, 1, 43–48 [in Ukrainian].
4. Kovalenko, V., Marienko, M., Sukhikh, A. (2022). Vykorystannia instrumentiv dopovnenoj ta virtualnoi realnosti v zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovakh zmishanoho navchannia [Usage of Augmented and Virtual Reality Tools in General Secondary Education under Blended Learning Conditions]. arXiv preprint arXiv:2201.07003 [in Ukrainian].
5. Khaikina, N. (2021). Virtualna ta dopovnena realnist u suchasnomu navchanni [Virtual and Augmented Reality in Modern Learning]. Aktualni problemy humanitarnykh ta pryrodnychkykh nauk – Current Issues of Humanities and Natural Sciences, 36, 41–45 [in Ukrainian].
6. Andros, M. (2021). Virtualne osvitnie seredovyshche: vitchyzniani realii [Virtual Educational Environment: Domestic Realities]. Aktualni problemy v systemi osvity: zahalnoosvitnii navchalnyi zaklad – dovuzivska pidhotovka – zaklad vyshchoi osvity – Current Issues in the Education System: General Educational Institutions – Pre-University Training – Higher Education Institutions, 112–116 [in Ukrainian].
7. Bilous, O. (2023). Vykorystannia virtualnoho navchannia v osviti [Use of Virtual Learning in Education]. Perspektyvy innovatsiinoho rozvytku osvity – Prospects of Innovative Educational Development, 214–216 [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 613.6:796

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-287-295](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-287-295)

Поліщук Наталія Миколаївна доктор філософії, старший викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0003-3677-1248>

РОЛЬ ГІГІЄНИ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЗДОРОВ'Я СПОРТСМЕНІВ ПІД ЧАС ЗМАГАНЬ: ХАРЧУВАННЯ, СТРЕС І ВІДПОЧИНОК

Анотація. У статті досліджується роль гігієни у збереженні здоров'я спортсменів під час змагань, коли організм зазнає значного фізичного та психоемоційного навантаження. Розглядаються ключові аспекти, пов'язані із дотриманням гігієнічних норм у цей період, зокрема раціональне харчування, управління стресом та організація відпочинку. Підкреслено важливість комплексного підходу до гігієни, який дозволяє спортсменам досягати максимальних результатів, зберігаючи при цьому своє здоров'я.

Аналізується вплив харчування на фізіологічний стан спортсменів. Наголошується, що дотримання балансу поживних речовин, забезпечення водного балансу та оптимальний розподіл прийомів їжі є критично важливими для підтримки енергії та відновлення організму в умовах інтенсивних змагань. Окрему увагу приділено впливу нестачі мікроелементів, вітамінів і порушення режиму харчування на фізичну витривалість та ризик травматизму.

Також проаналізовано вплив психоемоційного стресу на результати спортсменів. Стрес у змагальний період може викликати фізіологічні зміни, такі як порушення сну, підвищення рівня кортизолу, зниження концентрації та збільшення ризику травм. У статті наведено методи управління стресом, включаючи психологічну підготовку, дихальні техніки та релаксаційні вправи, які сприяють стабілізації емоційного стану спортсменів.

Окремо досліджується роль відпочинку у відновленні організму. Наголошується, що якісний сон і чергування активних і пасивних методів відновлення є необхідними для зниження втоми, попередження перетренованості та підвищення загальної продуктивності. У статті розглядаються основні способи відновлення, зокрема масаж, гідротерапія, фізіотерапія та інші методи, які допомагають зменшити м'язову напругу і запобігти накопиченню метаболічних продуктів.

Дослідження базується на аналізі праць вітчизняних і зарубіжних авторів, які висвітлюють гігієнічні аспекти фізичної культури та спорту.

Зокрема, використовуються матеріали, що охоплюють сучасні підходи до оптимізації фізичного навантаження через дотримання гігієнічних норм. Практичні рекомендації, наведені у статті, є корисними для тренерів, спортсменів та медичного персоналу, які беруть участь у підготовці до змагань.

Матеріали статті можуть бути використані для вдосконалення програм підготовки спортсменів, зокрема у контексті забезпечення їхньої гігієни, харчування та управління стресом. Це сприятиме підвищенню ефективності спортивних результатів і профілактиці захворювань у змагальний період.

Ключові слова: гігієна, спорт, змагання, харчування, стрес, відпочинок, здоров'я спортсменів.

Polishchuk Nataliya Mykolaivna PhD, Senior Lecturer, Department of Medical and Biological Foundations of Physical Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, <https://orcid.org/0000-0003-3677-1248>

THE ROLE OF HYGIENE IN MAINTAINING ATHLETES' HEALTH DURING COMPETITIONS: NUTRITION, STRESS, AND RECOVER

Abstract. The article examines the role of hygiene in maintaining athletes' health during competitions, when the body experiences significant physical and psycho-emotional stress. Key aspects related to the adherence to hygiene norms during this period are considered, including balanced nutrition, stress management, and recovery organization. The importance of an integrated approach to hygiene is emphasized, enabling athletes to achieve maximum results while preserving their health.

The impact of nutrition on athletes' physiological conditions is analyzed. It is highlighted that maintaining a balance of nutrients, ensuring water balance, and optimizing meal timing are critical for sustaining energy and promoting recovery during intensive competitions. Particular attention is paid to the effects of nutrient deficiencies, vitamin shortages, and dietary disruptions on physical endurance and injury risks.

The influence of psycho-emotional stress on athletes' performance is also explored. Stress during competitions can trigger physiological changes, such as sleep disorders, elevated cortisol levels, reduced concentration, and increased injury risks. The article provides methods for managing stress, including psychological preparation, breathing techniques, and relaxation exercises, which help stabilize the emotional state of athletes.

The role of recovery in restoring the body is separately examined. It is emphasized that quality sleep and the alternation of active and passive recovery methods are essential for reducing fatigue, preventing overtraining, and enhancing

overall performance. The article discusses the main recovery methods, including massage, hydrotherapy, physiotherapy, and other techniques that help reduce muscle tension and prevent the accumulation of metabolic byproducts.

The research is based on the analysis of domestic and international studies focusing on hygiene aspects in physical culture and sports. In particular, the materials include contemporary approaches to optimizing physical load through the adherence to hygiene norms. The practical recommendations presented in the article are valuable for coaches, athletes, and medical personnel involved in competition preparation.

The materials of the article can be used to improve athlete training programs, especially in the context of ensuring their hygiene, nutrition, and stress management. This will contribute to enhancing athletic performance and preventing health issues during the competition period.

Keywords: hygiene, sports, competition, nutrition, stress, recovery, athletes' health.

Постановка проблеми. У сучасному спорті змагання характеризуються високою інтенсивністю фізичних і психоемоційних навантажень, які спортсменам доводиться витримувати протягом тривалого часу. Такі навантаження часто перевищують звичні можливості організму, що може призводити до порушення фізіологічних і психологічних функцій, а також до ризику розвитку хронічних захворювань або гострих травм. Під час змагань важливими є не лише фізична підготовка спортсменів, але й дотримання гігієнічних норм, які включають раціональне харчування, забезпечення якісного відпочинку та ефективного управління стресом. Ігнорування цих аспектів здатне значно погіршити стан здоров'я спортсменів, викликати втрату енергії, концентрації, а також знижувати результативність під час виступів.

Порушення гігієнічних норм, зокрема недотримання режиму харчування, може призвести до дефіциту важливих мікроелементів, зневоднення організму та втрати працездатності. Нестача білків, вуглеводів, вітамінів і мінералів у період змагань викликає виснаження запасів енергії, що є критичним для спортсменів, які перебувають під високим фізичним навантаженням. Крім того, важливим фактором є водний баланс, адже навіть незначне зневоднення організму може впливати на зниження витривалості, силу та загальну продуктивність.

Ще одним серйозним викликом для спортсменів під час змагань є психоемоційний стрес. Постійна напруга, пов'язана з відповідальністю за результати, конкуренцією, а також зміною звичного середовища та графіка, може призводити до порушення режиму сну, перевтоми та зниження концентрації уваги. У такому стані підвищується ризик помилок під час виконання технічних елементів, що може спричинити травми або невдачі.

Окрему роль відіграє відпочинок, який часто залишається недостатнім через інтенсивність змагального графіка. Недостатня тривалість і якість сну або відсутність ефективного відновлення після фізичних навантажень негативно позначаються на здатності організму адаптуватися до стресових умов. Зниження темпів відновлення збільшує ризик перетренованості, що може мати серйозні наслідки для здоров'я спортсмена.

Таким чином, проблема збереження здоров'я спортсменів через дотримання гігієнічних норм, таких як раціональне харчування, управління стресом та забезпечення якісного відпочинку, є надзвичайно актуальною. Вирішення цієї проблеми дозволить не лише зберегти здоров'я спортсменів, а й сприятиме досягненню високих результатів у спортивних змаганнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем гігієни спортсменів проводилися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Їхні роботи висвітлюють різні аспекти впливу гігієнічних норм на збереження здоров'я спортсменів і покращення їхніх результатів у змаганнях.

У посібнику Бабюка А.В. та ін. "Безпека харчування: сучасні проблеми" [1] розглядаються ключові аспекти забезпечення якості харчових продуктів, вплив раціону на здоров'я та фізичну працездатність. Значна увага приділяється питанням запобігання харчовим отруєнням, що має велике значення для підтримання стабільного стану спортсменів під час змагань. Автори підкреслюють, що контроль за якістю харчування є важливим елементом профілактики ризиків у спортивній діяльності.

Бойко Г.Л. та ін. [2] у своїй роботі аналізують інноваційні підходи до фізичного виховання студентів. Автори наголошують на важливості інтеграції гігієнічних норм у процес навчання, включаючи організацію тренувального середовища, режим відпочинку та харчування. Ці підходи мають практичну значущість і можуть бути адаптовані до змагального спорту для підвищення ефективності підготовки спортсменів.

Кондес Т.В. [3] у посібнику "Фізична культура і здоров'я" висвітлює зв'язок між фізичною активністю, гігієною та профілактикою захворювань. Автор акцентує увагу на важливості формування правильних звичок щодо особистої гігієни та організації режиму дня, що є важливим не лише для загального здоров'я, а й для досягнення стабільних спортивних результатів.

Марцінковський І.Б. [4] досліджує специфіку харчування та відновлення у спорті. Він підкреслює, що правильно організоване харчування є ключовим чинником для відновлення енергетичних запасів організму після інтенсивних фізичних навантажень. Окрім цього, автор розглядає значення водного режиму та оптимального співвідношення макро- і мікроелементів у раціоні спортсменів.

Марченко І.Л. [5] у своїй роботі досліджує зв'язок між дотриманням гігієни фізичних вправ і профілактикою травматизму. Автор наголошує на ролі технічної підготовки, правильного екіпірування та особистої гігієни спортсменів. У роботі також акцентується увага на санітарно-гігієнічних умовах у спортивних залах та під час змагань.

Пушкар М.П. [6] у посібнику "Основи гігієни" детально висвітлює базові принципи гігієни у спорті. Автор підкреслює важливість створення безпечного спортивного середовища, що включає контроль за станом тренувальних приміщень, підтримання особистої гігієни та забезпечення ефективного відновлення після фізичних навантажень.

Однак, аналіз наукової літератури показав, що більшість праць зосереджуються на окремих аспектах гігієни, таких як харчування, відновлення чи особистий догляд. Недостатньо уваги приділено комплексному підходу, який враховував би вплив гігієнічних норм на збереження здоров'я спортсменів під час змагань, особливо в умовах підвищеного стресу та інтенсивних навантажень. Це підтверджує актуальність і необхідність дослідження, представленого у цій статті.

Мета статті Метою дослідження є аналіз ролі гігієни у збереженні здоров'я спортсменів під час змагань, зокрема у контексті харчування, стресу та відпочинку, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх дотримання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поставленої мети, у цьому розділі розглянуто ключові аспекти, що стосуються ролі гігієни у збереженні здоров'я спортсменів під час змагань: харчування, управління стресом та забезпечення якісного відпочинку. Розроблено рекомендації, які можуть бути застосовані на практиці спортсменами, тренерами та медичним персоналом.

Харчування відіграє важливу роль у підтримці енергетичного балансу спортсменів та забезпечує їхню працездатність у період змагань. Основними принципами є збалансованість раціону, дотримання режиму харчування та підтримка водного балансу.

Раціон спортсменів повинен складатися з оптимального співвідношення білків, жирів та вуглеводів. Білки забезпечують регенерацію м'язових тканин, що є критично важливим у змагальний період. Як зазначає Пушкар М.П. [6], джерелами білків у раціоні мають бути м'ясо, риба, молочні продукти та бобові культури.

Вуглеводи є основним джерелом енергії для організму, тому складні вуглеводи, такі як крупи, цільнозерновий хліб та овочі, повинні переважати у раціоні. Як зазначено в дослідженні Бойка Г.Л. [2], недостатнє споживання вуглеводів може призвести до зниження витривалості під час змагань.

Жири також виконують важливу функцію в організмі, зокрема як джерело енергії у тривалих фізичних навантаженнях. Однак перевагу варто надавати ненасиченим жирам, які містяться у рослинних оліях, горіхах та рибі.

Окрему увагу слід приділити водному балансу, адже дегідратація навіть на 2% маси тіла суттєво знижує фізичну продуктивність. Бабюк А.В. [1] наголошує, що спортсменам слід пити 150–250 мл води кожні 20 хвилин активності, щоб уникнути втрати рідини.

Таким чином, збалансоване харчування, адаптоване до індивідуальних потреб спортсмена, є необхідною умовою для успішного проходження змагального періоду.

Психоемоційний стрес є невід'ємною частиною спортивних змагань. Високий рівень відповідальності, конкуренція та інтенсивний графік можуть призводити до підвищення рівня кортизолу, що негативно впливає на результативність.

Як зазначає Марцінковський І.Б. [4], стрес може викликати розлади сну, зниження концентрації та фізичну втому. Це, у свою чергу, підвищує ризик травм і знижує якість виступу. Тому важливо впроваджувати ефективні методи управління стресом.

Одним із найбільш ефективних підходів є психологічна підготовка, яка включає дихальні вправи, медитацію та візуалізацію успіху. Наприклад, методика "4-7-8" дихання сприяє зниженню тривожності та стабілізації емоційного стану. Про це наголошується у дослідженнях Свистуна Ю.Д. [2].

Іншим підходом є створення підтримувального середовища, яке забезпечується роботою спортивного психолога або тренера. Як зазначає Марченко І.Л. [5], розмова з тренером перед змаганнями допомагає спортсменам зосередитися на завданні та зменшити нервову напругу.

Таким чином, управління стресом є комплексним процесом, який охоплює фізіологічні, психологічні та організаційні аспекти.

Відпочинок є ключовим компонентом відновлення організму після інтенсивних фізичних навантажень. Недостатня увага до відпочинку може призводити до накопичення втоми, зниження продуктивності та ризику травм.

Сон — це базовий елемент відновлення. Пушкар М.П. [6] наголошує, що спортсмени повинні спати не менше 7–9 годин на добу для повного відновлення м'язових тканин і нормалізації гормонального фону. Порушення режиму сну підвищує ризик травм і знижує когнітивну функцію.

Активні методи відновлення, такі як плавання, легкі вправи на розтяжку або йога, сприяють покращенню кровообігу та зменшенню м'язового напруження. Пасивні методи, такі як масаж, фізіотерапія та гідротерапія, допомагають зняти втому та відновити енергію. Як зазначає Кондес Т.В. [3], чергування активних і пасивних методів сприяє підтриманню високої продуктивності навіть у період інтенсивних змагань.

Крім фізичного відпочинку, важливим є психологічне розвантаження. Марцінковський І.Б. [4] підкреслює значення хобі, перегляду фільмів або читання книг для зниження нервової напруги у змагальний період.

Таким чином, якісний відпочинок — це не лише фізіологічна потреба, але й важлива умова для збереження здоров'я та досягнення спортивних цілей.

Висновки. Практичні рекомендації

1. Складання індивідуального плану харчування

Харчування спортсменів має бути індивідуалізованим і враховувати особливості виду спорту, рівень фізичних навантажень, фазу змагань (підготовка, самі змагання або відновлення), а також індивідуальні фізіологічні потреби кожного спортсмена. Наприклад, для видів спорту, що потребують витривалості (біг, плавання), акцент робиться на складні вуглеводи, які забезпечують стабільне джерело енергії. У той же час для силових видів спорту (важка атлетика, боротьба) важливим є підвищений вміст білків у раціоні для підтримки росту і відновлення м'язів.

Раціон спортсменів має містити достатню кількість макроелементів (білки, жири, вуглеводи) та мікроелементів (вітаміни, мінерали). Як зазначає Бабюк А.В. [1], дефіцит навіть одного елементу, наприклад, заліза або кальцію, може призвести до зниження продуктивності. Збалансоване харчування передбачає розподіл прийомів їжі протягом дня: основні прийоми їжі та перекуси повинні бути рівномірно розподілені, щоб підтримувати енергетичний рівень.

Перед змаганнями спортсменам рекомендовано уникати важкої, жирної їжі, яка уповільнює травлення. Легка їжа, багата на вуглеводи (наприклад, банани, каші), забезпечує швидке поповнення енергії без навантаження на травну систему. Після змагань важливо вживати білково-вуглеводні страви для швидкого відновлення м'язової тканини та поповнення запасів глікогену.

Крім того, необхідно враховувати водний баланс. Як зазначає Пушкар М.П. [6], кожен спортсмен повинен пити достатню кількість води до, під час і після фізичних навантажень, щоб уникнути дегідратації. Для тривалих змагань рекомендується вживати ізотонічні напої для підтримання електролітного балансу.

2. Запровадження методів психологічного розвантаження

Психологічна підготовка є невід'ємною частиною загального плану підготовки спортсменів до змагань. Високий рівень стресу, викликаний відповідальністю, конкуренцією або несприятливими умовами змагань, може негативно впливати на результативність. Тому впровадження методів психологічного розвантаження є важливим елементом підготовки.

Один із найефективніших методів — медитація. Як зазначає Свистун Ю.Д. [2], медитація допомагає спортсменам знизити рівень тривожності, стабілізувати емоційний стан та покращити концентрацію. Наприклад, короткі сесії медитації перед змаганнями можуть допомогти зосередитися на завданнях і уникнути зайвого хвилювання.

Дихальні вправи, такі як методика "4-7-8", сприяють зниженню частоти серцевих скорочень і заспокоєнню нервової системи. Це особливо важливо у стресових ситуаціях, коли необхідно швидко стабілізувати емоційний стан. Практика візуалізації успіху також є ефективним методом розвантаження: уявлення успішного виступу дозволяє знизити страх перед невдачею та зміцнити впевненість у своїх силах.

Психологічна підтримка тренера або спортивного психолога також відіграє важливу роль. Як зазначає Марченко І.Л. [5], обговорення цілей змагань і можливих труднощів у позитивному ключі сприяє формуванню мотивації та зниженню рівня стресу.

3. Чергування активного і пасивного відпочинку

Ефективне відновлення після фізичних навантажень забезпечується чергуванням активного і пасивного відпочинку. Як зазначає Кондес Т.В. [3], активний відпочинок, наприклад, легке плавання, прогулянки або вправи на розтяжку, сприяє покращенню кровообігу та виведенню метаболітів із м'язів, що знижує ризик розвитку м'язового болю після інтенсивних тренувань.

Пасивні методи відновлення включають масаж, фізіотерапію, теплові процедури та гідротерапію. Масаж допомагає зменшити напруження у м'язах, покращити їх тонус і сприяє релаксації. Гідротерапія, зокрема контрастні ванни, сприяє покращенню кровообігу та зняттю втоми.

Для тривалих змагань важливо розробити графік відпочинку, що дозволяє спортсмену відновлювати сили між виступами. Наприклад, після ранкових змагань рекомендується 30–60 хвилин активного відпочинку та сон у другій половині дня.

4. Контроль режиму сну

Сон є одним із найважливіших компонентів відновлення спортсменів. Як зазначає Пушкар М.П. [6], спортсмени, які сплять менше 7 годин на добу, мають нижчу фізичну витривалість та повільніші реакції. Недосипання також підвищує ризик травматизму, адже знижується концентрація уваги та координація.

Для забезпечення якісного сну важливо дотримуватися сталого розпорядку дня. Засинання і пробудження у той самий час допомагають нормалізувати біологічний ритм організму. Також рекомендується уникати використання гаджетів за 1–2 години до сну, адже синє світло негативно впливає на вироблення мелатоніну — гормону, що відповідає за якісний сон.

Окрім тривалості, важливим є якість сну. Умови для відпочинку повинні включати тишу, комфортну температуру та зручне спальне місце. Як зазначає Марцінковський І.Б. [4], короткий денний сон (15–30 хвилин) може бути ефективним способом швидкого відновлення під час інтенсивного графіку змагань.

Література:

1. Бабюк А. В., Макарова О. В., Безпека харчування: сучасні проблеми: посібник-довідник. Чернівці: Книги-XXI, 2005. 456 с.
2. Бойко Г. Л., Карпюк І. Ю., Дакал Н. А., Інноваційні технології фізичного виховання студентів: навчальний посібник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 543 с.
3. Кондес Т. В., Фізична культура і здоров'я: навчальний посібник. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2017. 126 с.
4. Марцінковський І. Б., Гігієна фізичного виховання і спорту: курс лекцій і методичні рекомендації до практичних занять: навчальний посібник. Миколаїв: НУК, 2015. 328 с.
5. Марченко І. Л., Загальна гігієна та гігієна фізичних вправ: конспект лекцій для студентів спеціальності 017 «Фізична культура і спорт». Краматорськ: ДДМА, 2021. 160 с.
6. Пушкар М. П., Основи гігієни. Київ: Олімпійська література, 2004. 128 с.
7. Свистун Ю. Д., Гурінович Х. Є., Гігієна фізичного виховання і спорту: посібник для вищих навчальних закладів. Львів: НФВ «Українські технології», 2010. 342 с.
8. Свистун Ю. Д., Лаптев О. П., Полієвський С. О., Шавель Х. Є., Гігієна та гігієна спорту: підручник для вищих навчальних закладів. Львів: НФВ «Українські технології», 2014. 302 с.

References:

1. Babyuk, A. V., & Makarova, O. V. (2005). Bezpeka kharchuvannia: suchasni problemy: Posibnyk-dovidnyk [Food safety: Modern problems: A guide-handbook]. Chernivtsi: Knyhy-XXI
2. Boiko, H. L., Karpiuk, I. Yu., & Dakal, N. A. (2018). Innovatsiini tekhnolohii fizychnoho vykhovannia studentiv: Navchalnyi posibnyk [Innovative technologies in students' physical education: A textbook]. Kyiv: KPI im. Ihoria Sikorskoho.
3. Kondes, T. V. (2017). Fizychna kultura i zdorovia: Navchalnyi posibnyk [Physical culture and health: A textbook]. Kyiv: Universytet ekonomiky ta prava "KROK".
4. Martsinkovskyi, I. B. (2015). Hihiiena fizychnoho vykhovannia i sportu: Kurs leksii i metodychni rekomendatsii do praktychnykh zaniat: Navchalnyi posibnyk [Hygiene of physical education and sports: Lecture course and methodological recommendations for practical lessons: A textbook]. Mykolaiv: NUK.
5. Marchenko, I. L. (2021). Zahalna hihiiena ta hihiiena fizychnykh vprav: Konspekt leksii dlia studentiv spetsialnosti 017 "Fizychna kultura i sport" [General hygiene and hygiene of physical exercises: Lecture notes for students of specialty 017 "Physical culture and sports"]. Kramatorsk: DDMA.
6. Pushkar, M. P. (2004). Osnovy hihiieny [Basics of hygiene]. Kyiv: Olimpiiska literatura.
7. Svystun, Yu. D., & Hurinovich, Kh. Ye. (2010). Hihiiena fizychnoho vykhovannia i sportu: Posibnyk dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv [Hygiene of physical education and sports: A manual for higher educational institutions]. Lviv: NFV "Ukrainski tekhnolohii".
8. Svystun, Yu. D., Laptiev, O. P., Polievskyi, S. O., & Shavel, Kh. Ye. (2014). Hihiiena ta hihiiena sportu: Pidruchnyk dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv [Hygiene and sports hygiene: A textbook for higher educational institutions]. Lviv: NFV "Ukrainski tekhnolohii".

УДК 615.3:796.015.132

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-296-302](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-296-302)

Поліщук Наталія Миколаївна доктор філософії, старший викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0003-3677-1248>

ФАРМАКОЛОГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ: ЕФЕКТИВНІСТЬ АМІНОКИСЛОТ ТА ВІТАМІНІВ ДЛЯ РЕГЕНЕРАЦІЇ ПІСЛЯ ІНТЕНСИВНИХ ТРЕНУВАНЬ

Анотація. Інтенсивні фізичні навантаження значно впливають на стан організму спортсменів, вимагаючи ефективного та цілеспрямованого відновлення для збереження їхньої працездатності, запобігання перевтомі та мінімізації ризику травм. У цьому процесі амінокислоти та вітаміни відіграють ключову роль, сприяючи підтримці синтезу білків, регенерації тканин, відновленню енергетичних запасів і зниженню рівня запальних процесів. Зокрема, амінокислоти, такі як ВСАА (розгалужені амінокислоти), глутамін і аргінін, забезпечують оптимальне функціонування м'язів, регулюють обмін речовин і підтримують імунну систему спортсменів.

Вітаміни, особливо групи В, С і D, сприяють нормалізації енергетичного метаболізму, захисту клітин від окисного стресу та зміцненню імунітету. Їхній комбінований вплив разом із амінокислотами дозволяє ефективно знижувати втому, прискорювати процеси відновлення та підвищувати загальну фізичну продуктивність.

У статті розглянуто сучасні підходи до використання амінокислот та вітамінів у фармакологічній підтримці відновлення спортсменів після інтенсивних тренувань. Особливу увагу приділено механізмам їхньої дії, оптимальним дозуванням і практичному застосуванню. Оцінено ефективність використання фармакологічних препаратів у порівнянні з натуральними джерелами поживних речовин, такими як збалансоване харчування.

Матеріали статті мають значне практичне значення для тренерів, спортивних лікарів та спортсменів, які прагнуть не лише оптимізувати процеси відновлення після фізичних навантажень, але й запобігти потенційним ризикам, таким як перевтома, порушення метаболізму, імунна недостатність та підвищена схильність до травм. У статті надано рекомендації щодо раціонального використання амінокислот (зокрема ВСАА, глутаміну, аргініну) та вітамінів (групи В, С, D) у змагальний та післязмагальний періоди.

Розглянуто питання індивідуалізації підходів до застосування фармакологічних засобів залежно від виду спорту, рівня фізичної підготовленості спортсменів, їхньої вікової групи та фізіологічних потреб. Практичне значення мають запропоновані схеми дозування, які враховують специфіку тренувального процесу, мету використання препаратів (підтримка м'язової маси, зменшення запалення, прискорення регенерації тканин) та можливість комбінованого використання фармакологічних засобів із природними джерелами поживних речовин, такими як збалансоване харчування.

Окрім цього, у статті визначено перспективи подальших досліджень, які передбачають уточнення оптимальних схем застосування амінокислот та вітамінів у різних фазах тренувального циклу. Це включає вивчення впливу комбінацій різних амінокислот і вітамінів на тривалість і якість відновлення, дослідження довгострокових ефектів їхнього застосування та визначення потенційних побічних дій у разі перевищення рекомендованих доз.

Важливим напрямом є розробка інноваційних підходів до комбінованої терапії, що поєднує фармакологічні засоби з іншими методами відновлення, такими як фізіотерапія, масаж, гідротерапія та спеціальні дієтичні програми. Подібні інтегровані підходи дозволять досягти максимального ефекту відновлення та зберегти здоров'я спортсменів на довгострокову перспективу.

Ключові слова: амінокислоти, вітаміни, спортивне відновлення, фармакологічна підтримка, регенерація.

Polishchuk Nataliya Mykolaivna PhD, Senior Lecturer. Department of Medical and Biological Foundations of Physical Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, <https://orcid.org/0000-0003-3677-1248>

RECOVERY PHARMACOLOGY: EFFECTIVENESS OF AMINO ACIDS AND VITAMINS FOR POST-INTENSIVE TRAINING REGENERATION

Abstract. Intensive physical activity significantly affects athletes' bodies, requiring effective and targeted recovery to maintain their performance, prevent overtraining, and minimize injury risks. Amino acids and vitamins play a crucial role in this process, supporting protein synthesis, tissue regeneration, energy reserve replenishment, and reducing inflammation. Specifically, amino acids such as BCAAs (branched-chain amino acids), glutamine, and arginine ensure optimal muscle function, regulate metabolism, and support athletes' immune systems.

Vitamins, particularly groups B, C, and D, contribute to the normalization of energy metabolism, protection of cells from oxidative stress, and strengthening of immunity. Their combined impact, along with amino acids, effectively reduces fatigue, accelerates recovery processes, and enhances overall physical performance.

The article explores modern approaches to using amino acids and vitamins in the pharmacological support of athletes' recovery after intense training. Special attention is paid to their mechanisms of action, optimal dosages, and practical applications. The effectiveness of pharmacological preparations is assessed in comparison with natural sources of nutrients, such as balanced nutrition.

The findings have significant practical implications for coaches, sports physicians, and athletes aiming not only to optimize recovery processes after physical exertion but also to mitigate potential risks such as overtraining, metabolic disorders, immune deficiencies, and increased injury susceptibility. The article provides recommendations for the rational use of amino acids (particularly BCAAs, glutamine, and arginine) and vitamins (groups B, C, and D) during competition and post-competition periods.

The study also addresses the individualization of pharmacological interventions based on the type of sport, athletes' fitness levels, age groups, and physiological needs. Proposed dosage schemes are of practical importance, taking into account the specifics of the training process, the goals of supplementation (e.g., muscle mass maintenance, inflammation reduction, tissue regeneration acceleration), and the possibility of combining pharmacological agents with natural nutrient sources such as balanced diets.

Furthermore, the article highlights prospects for future research aimed at refining optimal supplementation schemes for amino acids and vitamins during different training phases. This includes studying the effects of combining various amino acids and vitamins on the duration and quality of recovery, examining long-term outcomes of their use, and identifying potential side effects in cases of excessive doses.

An essential area of focus is the development of innovative approaches to combined therapy that integrates pharmacological agents with other recovery methods, such as physiotherapy, massage, hydrotherapy, and specialized dietary programs. Such integrated approaches can maximize recovery efficiency and preserve athletes' health over the long term.

Keywords: amino acids, vitamins, sports recovery, pharmacological support, regeneration.

Постановка проблеми. Інтенсивні тренування є невід'ємною частиною підготовки спортсменів, але вони часто супроводжуються значними фізіологічними змінами в організмі. Одним із найпоширеніших наслідків є мікропошкодження м'язових волокон, які виникають через високе навантаження на м'язи. Це природний процес, який сприяє адаптації та зростанню м'язової тканини, однак, без належного відновлення такі пошкодження можуть накопичуватися, викликати біль і навіть переростати у хронічні травми [1].

Інтенсивні тренування також призводять до виснаження енергетичних запасів, зокрема зниження рівня глікогену в м'язах і печінці. Як зазначають Дороговоз С.М. і Страшний В.В. [2], виснаження енергетичного потенціалу без своєчасного поповнення негативно впливає на працездатність спортсмена, зменшує витривалість і збільшує ризик перевтоми. Це особливо критично для професійних спортсменів, які стикаються з інтенсивними змагальними графіками або тривалими тренувальними циклами.

Ще одним важливим аспектом є посилення запальних процесів у тканинах, що є природною реакцією організму на фізичне навантаження. Як зазначено у роботі Перцева І.М. [3], короткочасне запалення може сприяти адаптації до тренувань, однак його тривала дія негативно впливає на регенерацію тканин, знижує імунну функцію та збільшує ризик розвитку перевантаження організму.

Традиційні підходи до відновлення, такі як масаж, дієта та пасивний відпочинок, часто є недостатніми для повноцінної регенерації професійних спортсменів, особливо в умовах інтенсивного тренувального графіка. Такі методи можуть бути ефективними для любителів спорту, але, як зазначає Чекман І.С. [4], для професіоналів необхідно застосовувати більш цілеспрямовані та швидкодіючі стратегії.

Водночас сучасна наука пропонує широкий спектр фармакологічних засобів, які можуть сприяти прискоренню процесів відновлення. Зокрема, амінокислоти, такі як ВСАА, глутамін і аргінін, здатні стимулювати синтез білка, зменшувати катаболічні процеси та підтримувати м'язову масу. Як зазначено у роботі Крайдашенка О.В. [5], ці речовини сприяють швидшому відновленню енергетичних запасів, покращують кровообіг і пришвидшують доставку поживних речовин до тканин.

Не менш важливими є вітаміни, особливо групи В, С і D, які мають потужні антиоксидантні властивості, нормалізують енергетичний метаболізм та підтримують імунну систему. Вітаміни групи В беруть участь у виробленні енергії [3], вітамін С допомагає боротися з окисним стресом, а вітамін D сприяє підтримці здоров'я кісткової системи та зменшенню запальних процесів [4].

Однак питання щодо оптимальних дозувань і комбінованого застосування амінокислот та вітамінів досі залишаються відкритими. Крім того, необхідно враховувати індивідуальні потреби спортсменів залежно від виду спорту, віку, статі та рівня фізичної підготовленості.

Таким чином, дослідження ефективності фармакологічних засобів для відновлення організму спортсменів після інтенсивних тренувань є надзвичайно актуальним. Такий підхід дозволить не лише підвищити ефективність відновлення, але й знизити ризик перевтоми, хронічних травм і забезпечити збереження працездатності на високому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження фармакологічних засобів, зокрема амінокислот і вітамінів, для регенерації організму після фізичних навантажень активно проводяться в науковій спільноті. Їхній вплив на метаболізм, процеси синтезу білків і відновлення тканин детально розглянуто в численних наукових роботах.

У підручнику за редакцією Крайдашенка О.В. [2] розглянуто фармакотерапевтичні підходи до відновлення організму, зокрема роль біологічно активних речовин у підтримці тканинного метаболізму. Автори акцентують увагу на ефективності комбінованого застосування амінокислот і вітамінів, що сприяє відновленню енергетичних запасів і зменшенню запальних процесів.

Перцев І.М. та співавтори [4] у своєму навчальному посібнику дослідили фармацевтичні та медико-біологічні аспекти використання фармакологічних засобів. Автори наголошують на важливості вітамінів групи В для нормалізації енергетичного обміну та антиоксидантного захисту організму. Вітамін С розглядається як потужний інструмент для боротьби з окисним стресом, а вітамін D — для зміцнення кісткової системи та зниження запальних процесів.

Чекман І.С. та ін. [3] у посібнику висвітлюють питання побічної дії фармакологічних засобів і особливості їх застосування у спортивній медицині. У роботі окреслено роль аргініну в поліпшенні кровообігу та виведенні молочної кислоти, що є критично важливим для зменшення м'язової втоми після інтенсивних навантажень.

Дороговоз С.М. і Страшний В.В. [1] у підручнику-довіднику акцентують увагу на механізмах дії амінокислот, таких як ВСАА, у синтезі білків і попередженні катаболізму. Автори також підкреслюють роль глутаміну в підтримці імунної функції та регенерації тканин.

Попри значний прогрес у дослідженнях, питання оптимального дозування, комбінованого застосування амінокислот і вітамінів, а також довгострокових наслідків їх використання залишаються відкритими. Подальші дослідження повинні враховувати індивідуальні особливості спортсменів, вид спорту та інтенсивність фізичних навантажень.

Мета статті аналіз ефективності застосування амінокислот і вітамінів для регенерації організму спортсменів після інтенсивних фізичних навантажень.

Виклад основного матеріалу. Амінокислоти є важливими для відновлення спортсменів, оскільки сприяють синтезу білків, регенерації тканин і зменшенню катаболічних процесів.

ВСАА (розгалужені амінокислоти), зокрема лейцин, ізолейцин та валін, стимулюють синтез білків у м'язах та знижують рівень м'язової втоми. Як зазначають Дороговоз С.М. і Страшний В.В. [1], ВСАА сприяють швидкому відновленню енергетичних запасів після тренувань і зменшують ризик м'язового катаболізму.

Глутамін відіграє ключову роль у підтримці імунної функції, особливо під час тривалих фізичних навантажень, коли організм спортсмена вразливий до інфекцій. У роботі Чекмана І.С. [3] підкреслюється, що глутамін сприяє регенерації тканин, підтримує рівень глікогену та пришвидшує відновлення після тренувань.

Аргінін покращує кровообіг завдяки стимуляції синтезу оксиду азоту, що сприяє доставці поживних речовин до м'язів. Крім того, як зазначено у посібнику за редакцією Крайдашенка О.В. [2], аргінін сприяє виведенню молочної кислоти, що знижує ризик болю у м'язах і сприяє швидкому поверненню до тренувань.

Вітаміни у фармакологічному відновленні

Вітаміни групи В забезпечують нормалізацію енергетичного метаболізму, сприяючи утворенню енергії з вуглеводів і жирів. За даними Перцева І.М. [4], ці вітаміни беруть участь у регуляції метаболічних процесів, що сприяє відновленню організму після навантажень.

Вітамін С виконує функцію антиоксиданту, що знижує рівень окисного стресу після інтенсивних фізичних навантажень. Його дія спрямована на захист клітин від пошкоджень і пришвидшення відновлення.

Вітамін D сприяє підтримці здоров'я кісткової системи, що особливо важливо для спортсменів силових видів спорту. Як наголошують Чекман І.С. та співавтори [3], вітамін D також має протизапальну дію, що сприяє загальній регенерації тканин.

Оптимальне дозування амінокислот і вітамінів залежить від виду спорту, інтенсивності навантажень і фізіологічних особливостей спортсменів. Наприклад, ВСАА рекомендується приймати в дозах 5–10 г до і після тренувань, що сприяє підтримці м'язової маси [1].

Глутамін ефективний у дозах 10–20 г на добу, особливо в періоди підвищеного фізичного навантаження, тоді як оптимальні дози аргініну становлять 3–6 г перед тренуваннями для покращення кровообігу [3].

Порівняння фармакологічних засобів і натуральних джерел показує, що збалансоване харчування також є ефективним засобом відновлення. Проте, як зазначає Перцев І.М. [4], для досягнення швидкого ефекту під час інтенсивних тренувальних циклів фармакологічна підтримка є доцільною і виправданою.

Висновки. Амінокислоти та вітаміни відіграють важливу роль у фармакологічній підтримці відновлення спортсменів після інтенсивних фізичних навантажень. Вони сприяють відновленню енергетичних запасів, регенерації тканин, підтримці імунної системи та зниженню рівня запалення, що особливо важливо для збереження працездатності спортсменів і мінімізації ризику травм.

Розгалужені амінокислоти (ВСАА) забезпечують стимуляцію синтезу білків, запобігають катаболічним процесам і знижують м'язову втому, що

дозволяє ефективніше адаптуватися до високих навантажень. Глутамін сприяє регенерації тканин, підтримує імунітет і допомагає організму відновлювати глікогенові запаси. Аргінін, завдяки здатності стимулювати синтез оксиду азоту, покращує кровообіг, сприяє виведенню молочної кислоти та зменшенню м'язового болю після тренувань.

Вітаміни також виконують ключові функції у процесі відновлення. Вітаміни групи В регулюють енергетичний метаболізм, забезпечуючи ефективне використання поживних речовин для відновлення. Вітамін С діє як потужний антиоксидант, що знижує рівень окисного стресу, захищаючи клітини від пошкоджень. Вітамін D підтримує кісткову систему, знижує запальні процеси та сприяє загальній регенерації тканин.

Раціональне застосування цих фармакологічних засобів дозволяє не лише забезпечити швидке відновлення, але й підтримувати високий рівень фізичної підготовленості, що є критично важливим для професійних спортсменів у змагальний період.

Інтегрований підхід до відновлення, що включає використання амінокислот, вітамінів та інших методів, сприятиме збереженню здоров'я спортсменів у довгостроковій перспективі, підвищенню їхньої результативності та мінімізації ризику перевтоми або хронічних травм. Застосування таких стратегій відновлення дозволить ефективніше адаптуватися до високих фізичних навантажень та залишатися конкурентоспроможними у сучасному спорті.

Література:

1. Дороговоз С. М., Страшний В. В. Фармакологія на допомогу лікарю, провізору та студенту. Харків: 2002.
2. Клінічна фармакологія і фармакотерапія в гастроентерології / За ред. Крайдашенка О. В. Донецьк: Цифрова типографія, 2007.
3. Фармакологія та клінічна фармакологія. Побічна дія лікарських засобів та фармакологічний нагляд / Чекман І. С. Запоріжжя; Київ, 2007.
4. Фармацевтичні та медико-біологічні аспекти ліків / Перцев І. М., Пімінов О. Х. та ін. Вінниця: Нова книга, 2007

References:

1. Dorohovoz, S. M., & Strashnyi, V. V. (2002). Farmakolohiia na dopomohu likariu, provizoru ta studentu [Pharmacology to assist doctors, pharmacists, and students]. Kharkiv.
2. Kraydashenko, O. V., & Naltotova, S. V. (Eds.). (2007). Klinichna farmakolohiia i farmakoterapiia v hastroenterolohii [Clinical pharmacology and pharmacotherapy in gastroenterology]. Donetsk: Tsyfrova typohrafiia.
3. Chekman, I. S., Viktorov, O. P., Mazur, I. A., & Belenichev, I. F. (2007). Farmakolohiia ta klinichna farmakolohiia. Pobichna diia likarskykh zasobiv ta farmakolohichniy nahliad [Pharmacology and clinical pharmacology. Adverse effects of drugs and pharmacological supervision]. Zaporizhzhia; Kyiv.
4. Pertsev, I. M., Piminov, O. Kh., Slobodyaniuk, M. M., et al. (2007). Farmatsevychni ta medyko-biolohichni aspekty likiv [Pharmaceutical and biomedical aspects of drugs]. Vinnytsia: Nova Knyha.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 159.9.07:[616.89-008.434.3:376-056.35]

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-303-315](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-303-315)

Полухтович Тетяна Григорівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет м. Луцьк, тел.: +38 (0332) 74-61-03, <https://orcid.org/0000-0002-0558-2981>

Мельничук Юлія Євгеніївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри цифрових освітніх технологій Луцького національного університету, <https://orcid.org/0000-0002-9313-8716>

КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЛОГОРИТМІКИ

Анотація. У статті розглянуто соціальну проблему – допомогти особливим дітям дошкільного віку та початкової школи діагностувати вади мовлення, максимально розвинути їхній потенціал через знання, творчість, мистецтво, сприяти адаптації в соціумі. Головними особливостями сучасної інклюзивної практики є: адміністративна підтримка, підготовка педагогів і допоміжного персоналу, усіх дітей, їхніх батьків, облаштування умов, універсальний дизайн тощо. З мети статті – аналізу корекційної, терапевтичної, виховної роботи педагогів, логопедів з мовленнєвої, рухової сфер особливої дитини за допомогою слів, музики і руху, ефективності проведення занять з логоритміки, – впливають завдання, які постають перед учасниками освітнього процесу, зокрема навчальні, серед яких: вдосконалення професійності освітян; допомога особливим дітям в оволодінні навичками колективної взаємодії і спілкування; корекційні завдання: розвиток комунікативних навичок різними засобами; виховні завдання: прищеплювати любов до мистецтва за допомогою різноманітних технік і педагогічних технологій на заняттях з логоритміки. При реалізації завдань враховуються особливості психофізичного розвитку дітей дошкільного і шкільного віку.

У цьому аспекті досліджується питання користі логоритміки як системи музично-ритмічних вправ, що включає слово, музику і рух. Саме заняття з логоритміки допомагають дитині попередити мовні порушення і говорити правильно, покращити інші когнітивні навички. Методологічною основою є теоретичні й практичні дослідження фахівців з корекційної педагогіки, логопедії, психології, а також системний, особистісно-діяльнісний підходи, що дозволяють розглядати процес навчання особливих дітей, компетентність

педагога, пріоритетні цінності інклюзії. Теоретичні методи: аналіз педагогічної, психологічної літератури; порівняння, систематизація, узагальнення існуючих теоретичних положень; вивчення досвіду роботи логопедів, педагогів. Дослідження спрямоване на забезпечення підтримки і соціалізації особливих дітей в умовах дошкільного закладу і початкової школи, удосконалення музично-мовленнєвих занять.

Ключові слова: логоритміка, порушення звуковимови, пісні, ритмічні рухи, порушення слуху, вправи, музика.

Polukhtovich Tatiana Grygorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Socio- humanitarian technologies of Lutsk National Tehnical University, Lutsk, tel.: +38 (0332) 74-61-03, <https://orcid.org/0000-0002-0558-2981>

Melnychuk Yuliia Yevgeniivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Digital Educational Technologies, Lutsk National Technical University, Lutsk, tel.: (066) 468-61-27, <https://orcid.org/0000-0002-9313-8716>

CORRECTIONAL-LOGOPEDIC ORIENTATION OF LOGORHYTHMICS

Abstract. The article considers a social problem - to help special children of preschool and primary school age diagnose speech disorders, to maximize their potential through knowledge, creativity, art, and to promote adaptation in society. The main features of modern inclusive practice are: administrative support, training of teachers and support staff, all children, their parents, arrangement of conditions, universal design, etc. The purpose of the article – analysis of the correctional, therapeutic, educational work of teachers, speech therapists in the speech, motor spheres of a special child using words, music and movement, the effectiveness of conducting classes on logorhythmics – leads to the tasks that arise before the participants of the educational process, in particular educational ones, including: improving the professionalism of educators; helping special children master the skills of collective interaction and communication; correctional tasks: developing communication skills by various means; educational tasks: instilling a love of art using various techniques and pedagogical technologies in classes on logorhythmics. When implementing tasks, the features of the psychophysical development of preschool and school-age children are taken into account.

In this aspect, the issue of the benefits of logorhythmics as a system of musical and rhythmic exercises, which includes words, music and movement, is investigated.

It is logorhythmics classes that help a child prevent speech disorders and speak correctly, improve other cognitive skills. The methodological basis is theoretical and practical research by specialists in correctional pedagogy, speech therapy, psychology, as well as systemic, personal and activity approaches that allow us to consider the process of teaching special children, the competence of the teacher, and the priority values of inclusion. Theoretical methods: analysis of pedagogical and psychological literature; comparison, systematization, generalization of existing theoretical positions; study of the experience of speech therapists and teachers. The research is aimed at ensuring support and socialization of special children in preschool and primary school conditions, improving musical and speech classes.

Keywords: logorhythmics, speech disorders, songs, rhythmic movements, hearing disorders, exercises, music.

Постановка проблеми. Ми проживаємо третій рік в умовах війни, яка вплинула на дорослих і дітей індивідуально. По-різному реагували і продовжуємо реагувати в міру шкали власних цінностей. Війна забрала спокій, попередній спосіб і якість життя, емоційний зв'язок з рідними. Усі перераховані соціальні фактори є своєрідним викликом для освітян, вихователів та ін. фахівців. Звісно, постає питання: як саме працювати зараз? Учителі, логопеди з власного досвіду професійної діяльності, продовжують надавати якісні освітні послуги, онлайн уроки, вебінари, даючи ресурс від себе дітям та їхнім батькам. Що означає «давати ресурс?». На нашу думку, ділитись власною позитивною енергією, підтримуючи інших, бути особистісно вмотивованим. Здається – це прості речі, але в нашому соціумі звикли відкладати турботу про інших на потім і турбуватися спочатку про власну сім'ю. Звичайно, у сьогоdnішніх умовах відчувати себе в безпеці, щоб якісно функціонувати, ми не завжди можемо. Як допомогти самому педагогу? Тільки співпрацюючи з колегами, підтримка один одного.

Проаналізуємо в рамках *актуальності дослідження* реалізацію інклюзивної освітньої практики, що здійснюється сьогодні за такими напрямками, як: створення інклюзивних ресурсних центрів; диференційоване навчання, що дозволяє здійснювати індивідуальний підхід до дитини з обмеженими можливостями здоров'я; залучення батьків до процесу навчання й виховання особливої дитини. Особливості впровадження інклюзивних практик у навчально-виховний процес включають: системну корекційно-педагогічну роботу; використання різних психолого-педагогічних і логопедичних прийомів корекції мовленнєвих порушень читання та письма, що дозволяє ефективно адаптуватися особливій дитині; розробку індивідуального освітнього маршруту для дитини з ООП, спрямованого на розкриття гуманних творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання корекційно-логопедичної спрямованості логоритміки, яка є важливою складовою корекційної педагогіки і призначається при заїканні, затримці мовленнєвого розвитку, порушеннях звуковимови, слуху, тощо широко вивчається науковими і науково-педагогічними працівниками, логопедами, музичними працівниками. Зокрема, у працях І. Кузави, Н. Кравець, І.Брушневської, В.Колодяжної, Л.Чеснокової, О.Золотарьової, вебінарах А.Стороженко, Л.Трофименко та інших досліджуються елементи логоритміки, які допомагають дитині розширити словниковий запас, розвинути слухову увагу, «поставити» гарну вимову, покращити моторику, розвинути голос, інтонацію тощо. Вищезгадані питання потребують подальшого вивчення та аналізу. У дослідженні означеної проблеми автори вперше публікують статтю.

Метою статті є аналіз авторами корекційної, терапевтичної, виховної роботи педагогів, логопедів з мовленнєвої, рухової сфер дитини за допомогою слів, музики і руху; ефективності проведення занять з логоритміки для дошкільнят і учнів початкової ланки; узагальнення висновків як підсумків дослідження. Користь логоритміки в нормалізації мовлення дітей вказаного віку обумовило вибір теми нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Логоритміка є складовою корекційної педагогіки, тому має корекційно-логопедичну спрямованість, сприяє підготовці фахівців-практиків, допомагає говорити правильно, покращити інші когнітивні навички особливих дітей. Зазвичай, логоритміка призначається при:

- заїканні;
- затримках мовленнєвого розвитку;
- порушеннях звуковимови;
- проблемах з моторикою;
- порушеннях слуху;
- у період інтенсивного формування мови (від 2,5 до 4 років).

У сьогоднішніх реаліях значне місце для освітян, які проводять заняття з логоритміки, посідають розробки розвиваючих методик, сучасних підходів. Адже правильно підібраний комплекс корекційно-розвивальних вправ та ігор допомагає дитині розширити її словниковий запас, розвинути слухову увагу, «поставити» гарну вимову. Також за допомогою рухів, музики і віршів можна покращити моторику, розвинути голос, інтонацію. Основні інструменти, на яких будується логоритміка – це вправи з виконанням музично-ритмічних рухів, співу, гри на музичних інструментах. Наголосимо: фахівці не можуть точно передбачити конкретні результати. Щоб вирішити проблему, насамперед, звернемо увагу на такі умови, як: виявлення вад (мовлення); вивчення особливостей психічного розвитку таких дітей; корекційно-розвивальна спрямованість формування мовлення.

Назвемо елементи логоритміки:

- пісні;

- ритмічні рухи;
- артикуляційна гімнастика;
- декламування віршів;
- вправи на формування моторики;
- гра на музичних інструментах.

Фахівці говорять про ефективність логоритміки для дошкільнят, починаючи з 2 років. Важливо не пропустити розлади й розпочати корекцію. Саме у цьому віці активно формуються й розвиваються мовленнєві навички. Зазначимо, сьогодні у кожному садочку є логопедична група, у якій можна отримати професійну допомогу двічі на тиждень (для тих, хто заїкається – 3-4 рази на тиждень). Діти, які не вміють правильно говорити, потім, ідучи до школи, набувають психологічного комплексу: стають закритими, обмежуючи себе у спілкуванні з однолітками. Саме заняття з логоритміки часто називають ще терапевтичними, бо допомагають попередити мовні порушення. Тому логоритміку ми розглядаємо як попередження і подолання мовних порушень, що досягається за допомогою слів і музики. Логоритміка сприяє розвитку:

- а) зорової, слухової, рухової пам'яті. Дитина запам'ятовує положення пальців, послідовність рухів, вірші;
- б) сприйняттю. Рухи мають збігатися з музикою;
- в) орієнтації в просторі. Вправи виховують швидкість і точну реакцію на зорові й слухові подразники.

Практика показує, що регулярні заняття логоритмікою сприяють нормалізації мовлення. Логоритмічні заняття впливають на психоемоційний стан. Так, непосидючі стають більш спокійними, а в повільних – прискорюється реакція.

Логоритміка – це спеціальна наука. Логоритміку розглядають і як метод руху активності дитини через музику, слово, рух. Змодельюємо її зміст.

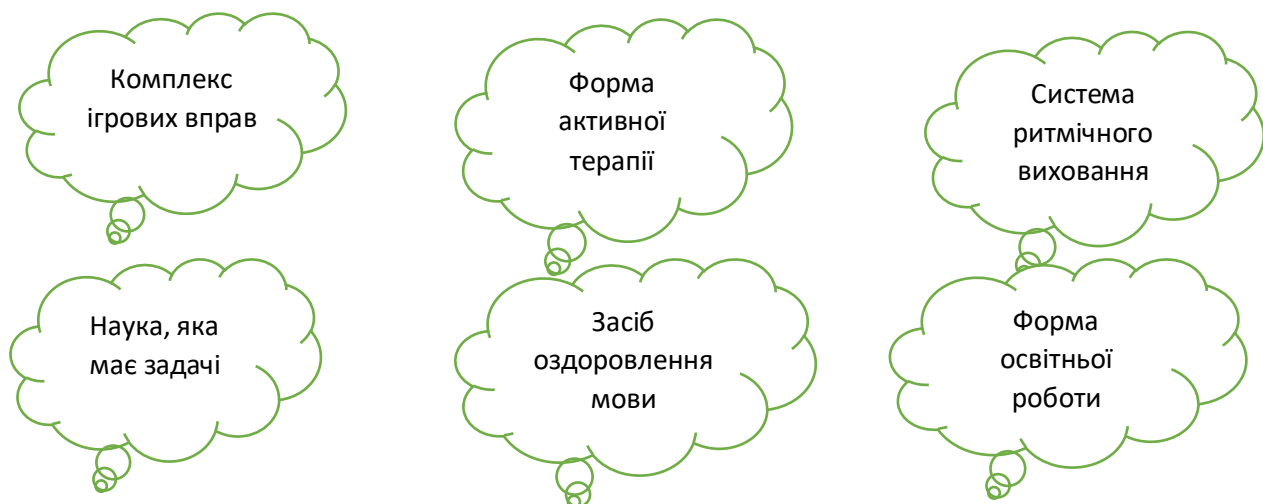

Рис. 1 Модель логоритміки

Рекомендуємо освітянам розробляти вправи для дітей з порушенням мови на різних заняттях, зокрема під час прогулянок. Структура логоритмічного заняття може варіюватися. Розглянемо її. Це – *вступна* частина (включає розминку, логоігри на дихання); *основна* частина (пальчикову гімнастику, артикуляційні ігри, вокальні вправи, ігровитміку, танцювальну драматизацію) і *заклучна* частина (включає релаксацію) [5].

На переконання дослідників, комунікативна гра є найбільш ефективним засобом виховання культури спілкування, у процесі здійснюється і комунікативна, і мовленнєва взаємодія дітей. Впровадження спеціально розроблених комунікативних музичних ігор на музичних заняттях надають яскравість і динаміку. Для покращення педагогічного процесу ігри об'єднують у групи, як:

- аудіальні (співочі);
- ігри на увагу (необов'язково співати, але музика є, пальчикова гра);
- сюжетні ігри-руханки;
- ігри на перестроювання.

Проаналізуємо структуру логоритмічного заняття. Вступна частина є підготовчою до мовно-моторного навантаження дітей. Вона включає звичайну ритмічну розминку, метою якої є організація дітей. Проводиться вступна хода з дотриманням чіткості ліній, співвідношення рухів з початком і кінцем музики. У дітей з розладами мовлення часто порушується координація рухів: широко розставляють ноги, їхні рухи не чіткі. Тож вправи цього блоку розвивають координацію рухів рук і ніг під час ходьби та бігу [5]. Вправи основної частини заняття сприяють виробленню правильного діафрагмального дихання, тривалості видиху, його сили. Це співочий матеріал, використання якого коригує мовленнєві порушення, поліпшує співочі здібності дітей, сприяє відновленню центральної нервової системи і виправляє порушення носового дихання. Час для ігор носового дихання слід обмежувати до 5 хв, оскільки такі ігри швидко втомлюють дитину, а також можуть викликати запаморочення. Тому педагог вимагає дотримання правила: вдих співпадає з розширенням грудної клітки, видих – з її звуженням. Автори посібника «Заняття з логоритміки для дітей із вадами мовлення» Л. Чеснокова та О. Золотарьова пропонують конспекти занять з дітьми середнього та старшого дошкільного віку [6, С.27]. Наголосимо на тому, що пальчикові ігри (масаж пальців і долоні) сприятливо впливають на всі внутрішні органи дитини. Також розвивається моторика рук, мова, уява і пам'ять. Для масажу, радить логопед, член «Асоціації працівників дошкільної освіти» Анна Стороженко, можна використовувати методику Йосифа Цуцумі (використання природних матеріалів) та елементи Стоун терапії (використання гальки та каменю) [1]. Артикуляційна гімнастика для дітей – ціла наука про те, як навчити малюка розмовляти. Вона відмінно тренує язик, м'язи інших

елементів мовленнєвого апарату дитини. Результат: язик стає більш рухливим і гнучким.

Які вимоги ставляться до проведення артикуляційної гімнастики?

1. Не повинна втомлювати (не більше 10 хв);
2. Одне заняття включає 4-5 різних вправ артикуляційної гімнастики;
3. Вправи робити навпроти дзеркала. Дитина бачить свій язичок;
4. Змушувати дитину не можна;
5. В окремих випадках необхідно звернутися до логопеда.

Щодо музичних вправ, підкреслимо: має звучати цікава музика, щоб діти не відволікались. Співи, як частина логоритміки, мають позитивний вплив на дітей з різними мовленнєвими порушеннями. Музика і текст пісень стимулюють дітей, збагачують їхні емоційні переживання. Назвемо такі рекомендації фахівця:

1. Відповідність віку;
2. Виховні цінності;
3. Можливості співочого діапазону;
4. Коригувальна спрямованість;
5. Змістовність;
6. Нескладний текст;
7. Простота запам'ятовування;
8. Можливість інсценування тексту.

У дослідженні корекційно-логопедичної спрямованості логоритміки ми не можемо не зупинитись на ролі музики. Музика розглядалася нами як засіб корекційного впливу на дітей з особливими потребами. Музика є психотерапевтичним методом корекції емоційних станів, який дозволяє зняти психічну напругу, заспокоїтися. Музику використовують з метою активізації емоційних процесів, подолання соціально-комунікаційних порушень поведінки, регуляції психофізіологічних напружень, формування здатності до естетичних переживань, насолоди тощо. Музика слугує засобом корекції, лікування й реабілітації не тільки особливих дітей. Музику слід вважати невербальною формою комунікації, яка є результативною. Анна Стороженко називає музику «вітаміном мови». Музика допомагає:

- а) встановлювати контакт з навколишнім світом;
- б) закласти уяву про правила життя в соціумі;
- в) активізувати важливі фізичні й психічні функції дитини;
- г) залучити дитину до процесів діяльності.

На думку логопеда Анни Стороженко музикотерапія спрямована на:

- емоційне сприйняття музики;
- інтерес до музично-практичної діяльності;
- знання та уявлення про музичне мистецтво;

- корекцію недоліків пізнавальної та емоційно-вольової сфери;
- допомагає у формуванні мови та різних функцій мовлення;
- виправлення недоліків моторно-рухової сфери;
- емоційно-естетичне ставлення;
- формування музично-сенсорних здібностей;
- виховання основних моральних та комунікативних якостей [7].

Назвемо елементи музичної мови або засоби музичної виразності, як:

1. Метроритм – узгодженість звуків за тривалістю;
2. Динаміка – гучність звучання;
3. Штрих – спосіб виконання музики;
4. Лад – узгодженість звуків за висотою;
5. Тембр – забарвлення звучання;
6. Темп – швидкість виконання музики.

До основних понять музичної логоритміки належать:

- рух,
- рухове вміння,
- руховий навик,
- психомоторний розвиток,
- ритм,
- ритміка,
- музичний ритм,
- музично-ритмічне почуття,
- музично-ритмічне виховання,
- рухливі ігри,
- кінезітерапія,
- лікувальна ритміка.

Яким чином це допомагає дитині? Почнемо з мелодії, вона ніколи не стоїть на місці: або стрімко «летить» вверх, або «кружляє» на місці. Співати корисно всім. Розглянемо методику пластичного інтонування В.Коена. Пластичне інтонування – це пізнання музики через жест, рух, коли процес сприйняття музики з пасивної форми перетворюється в активну. Сенс методики полягає в тому, що педагог кілька разів виконує пісню так, що мотив поступово запам'ятовується дітям. Він «пропускає» пісню через рухи, при цьому придумує безліч способів участі дітей у виконанні пісні. Після того як пісня повторена в іграх не менше 5-10 разів, діти виконують її самі. На цьому етапі педагог включає дітей до роботи над інтонацією, дикцією, звукоутворенням. Зауважимо: якщо музичний твір не приносить насолоди, він не стане художнім відкриттям і не зможе справити суттєвий виховний вплив [7].

Ігровий ритмізм – це спеціально розвиваючі вправи, основа для розвитку почуття ритму; виконуються під музику. Якщо почуття ритму недосконале, то

сповільнюється становлення розгорнутої мови, вона – невиразна і слабо інтонована, тобто дитина використовує короткі, уривчасті висловлювання. Спеціально підібрані завдання допомагають зосередити увагу. Для прикладу, вчитель створює казку про короткі й довгі звуки... Їх послідовність у музиці називається ритмом. Можна виготовити музичні інструменти самостійно вдома, як: шейкери від великих кіндерів, туди насипають крупу; кастаньети – кришки приклеєні до картону; горіховий ксилофон, дитина стукає палицею по горіхах та інше. Зазначимо, що в останній структурній частині логоритмічного заняття діти відпочивають, лежачи на килимках та слухаючи спокійну мелодійну музику, діти малюють безперервну лінію однією рукою, потім – обома. Мета – заспокоїти дітей, переключивши увагу на інше заняття.

Назвемо, які методи та прийоми використовуються на логоритміці. Це – *наочні, словесні, практичні* методи. Кожен з них має цілий комплекс прийомів, які відбираються з урахуванням ступеня засвоєння рухового матеріалу, фізичного стану дітей... Так, при вивченні руху використовуються прийоми:

а) наочно-зорові (показ педагогом зразка руху або окремих рухових елементів; використання фотографій, картинок тощо);

б) тактильно-м'язові (включення в рухову діяльність різних допомог. Скажімо, при ходьбі ставляться дуги, щоб їх переступити. Завдання вчителя не торкатися дуг пов'язується у свідомості дитини з кістково-м'язовим відчуттям при здійсненні помилки;

в) наочно-слухові – є звукова регуляція рухів. Кращою слуховою *наочністю* є музика або пісня.

Словесні методи допомагають свідомо виконувати рухові вправи. Назвемо такі прийоми вказаного методу, як: коротке пояснення нових рухів з опорою на наявний життєвий досвід; роз'яснення послідовності рухових дій. Різновидом *практичного* методу є ігровий. Прийоми пов'язані з наочністю і словом. Педагог регламентує весь процес навчання. У плануванні логоритмічних занять необхідно використовувати поетапність матеріалу: іграшки, овочі, фрукти, частини тіла, комахи, свійські тварини, дикі тварини, пори року тощо. Діти не мають втомлюватися [7]. Музично-ритмічні рухи мають змінюватися відповідно до темпу музики. Виконуються:

а) вправи на розвиток музичного слуху;

б) вправи, що розвивають мовленнєве дихання;

в) вправи на розвиток міміки;

г) вправи на артикуляцію.

Дослідниця Галина Котломанітова зазначає, що «використовувати логоритміку має змогу кожен із фахівців навчально-виховного процесу: учитель, асистент учителя, дефектолог, логопед, психолог, соціальний педагог. Для кожного з них логоритмічні елементи матимуть різне цільове призначення й

використовуватимуться як конкретний засіб у досягненні певної мети. Звичайно, логопед загальноосвітнього навчального закладу може використовувати логоритміку згідно з її корекційними завданнями для усунення мовленнєвих порушень в системі корекційної роботи стосовно конкретної дитини. Упровадження логоритміки в освітній процес загальноосвітнього закладу з інклюзивним навчанням має відповідати ряду вимог. При проведенні заняття з логоритміки важливо правильно організувати спілкування з дітьми. Це можливо тільки при встановленні з ними позитивного емоційного контакту. Доброзичливе, уважне ставлення до кожної дитини – запорука успішної роботи. Важливим є створення дружньої атмосфери та недирективного стилю керівництва організації заняття» [3].

У ракурсі дослідження теми проаналізуємо актуальність інклюзивної культури. Так, дослідниця Г. Груць розглядає вираження інклюзивної культури у толерантному, гуманному, терпимому ставленні учасників освітнього процесу один до одного. При цьому підтримуються ідеї співпраці, розвиток усіх дітей, бо цінність кожного є основою. Отже, інклюзивні цінності формуються соціумом. Інклюзивні цінності – найважливіші компоненти інклюзивної культури як і поведінкові норми, етичні правила тощо [1, С.63-66]. А Інклюзивна культура – найважливіша складова інклюзивної освіти. Її не сформованість позначається на освітньому процесі в цілому, бо не дає високих результатів. Отже, інклюзивна культура передбачає формування ціннісної системи, яка забезпечує у закладі освіти атмосферу доброзичливості, безпеки та прийняття, стимулює до співпраці, взаємодопомоги. Інклюзивна культура сприяє створенню єдиної системи цінностей, яка поділяється членами суспільства [4, с.7]. «.... серед реформ і змін у напрямі інклюзії, які проводяться у школі, аспект «розвиток інклюзивної культури» є, на наш погляд, визначальним, бо та увага, яка приділяється потенціалу позитивного чи негативного впливу культури навчального закладу на характер і динаміку реформ освіти, є абсолютно недостатньою. Культура навчального закладу якраз і є основою реформ і змін, що проводяться в ньому. Розвиток загальних інклюзивних цінностей і можливостей співпраці може призвести до змін і в інших аспектах. Саме інклюзивна культура, яка формується в навчальному закладі, змінює політику та практику освіти й навчання, її можуть активно підтримувати педагоги та учні школи, а також інші працівники, батьки та інші члени місцевих громад» [2, С.3].

Інклюзивна культура як включення осіб, які мають обмежені можливості здоров'я в освітнє середовище й дозвілля життя дітей і дорослих з нормотиповим розвитком, розвивається в нашій країні достатньо нерівномірно. Багато залежить від цінностей, переконань фахівців, що формують цю культуру. Там, де фахівці поділяють її цінності, процес триває досить активно. Основний

акцент робиться на прагненні допомогти особливим дітям знайти своє місце у соціумі. Принципи інклюзивної культури припускають прийняття суспільством ідеї про рівні можливості доступу до освіти, розвитку, цінності кожної людини, незалежно від її особливостей; створення адаптованого середовища, де кожний знайде своє місце, в якому повною мірою реалізує себе, а також творчий, командний і позитивний підходи до вирішення завдань чи проблем. У нормативно-правовому аспекті внесено доповнення до Закону про освіту, розроблено профстандарті фахівців супроводу дітей з ООП та організації роботи служб психолого-педагогічного і медичного супроводу. В освітній сфері – адаптовані освітні програми. Також накопичується досвід розробки й застосування різних методичних інструментів, що дозволяють не тільки оцінити рівень інклюзивної культури, а також, у процесі оцінки сприяти формуванню інклюзивної культури у спеціалістів шкіл та інших установ.

Найскладніший і найтриваліший процес у формуванні інклюзивної культури, як зазначають дослідники цього питання, – є усунення сприйняття «нормотиповими» людьми образу дитини з ООП як хворої, яка потребує лише постійної турботи, догляду, на образ особистості, з якою цікаво знайти загальні захоплення, погляди, теми для обговорення, побудови планів тощо. Суб'єктність у такому спілкуванні може полягати у гнучкості використання спеціалістами різних підходів до взаємодії з дітьми з особливостями розвитку, їх посильній участі у всіх освітніх «активностях» і в повсякденному житті навчального закладу; делегування відповідальності за успіх справ школяра з вадами здоров'я. «Візитною картою» школяра мають стати його ж здібності, інтереси, ідеї, як у будь-якої людини без вад у розвитку. Підкреслимо, що обмеження, з якими стикається особистість з ООП, мають бути максимально згладжені за допомогою адаптації середовища, що включає і культуру спілкування з такими дітьми, їх однолітками в класі, дорослими. Основою інклюзивного освітнього середовища, «точкою відліку» є мотиваційний блок – прийняття інклюзивних цінностей та норм, синтезованих в інклюзивній культурі педагога, класу, школи. Саме інклюзивна культура формує інклюзивне середовище. Можна сказати, що інклюзивне освітнє середовище – є матеріалізована інклюзивна культура. Ці два поняття тісно пов'язані одне з одним. Показниками інклюзивного освітнього середовища можуть бути такі характеристики, як:

- доступність,
- безпека,
- адаптивність до вимог конкретного учня,
- компенсаторність,
- комфортність та ін.

Характерною рисою інклюзивного освітнього середовища є персоніфікація – здатність середовища змінюватися (адаптуватися) самому і змінювати (адаптувати до середовища) особистість. Провідна роль у створенні інклюзивного освітнього середовища приділяється дорослим: педагогам, батькам. Наступна адаптація й розвиток середовища здійснюється вже всіма учасниками освітніх відносин. Поступово вибудовується логічний ланцюжок: інклюзивний культура – інклюзивне середовище – відносини – взаємодія – підтримка – творення. Підтвердженням цього питання є аналіз і погляди зарубіжних дослідників, їхнє бачення інклюзивної культури як одного з показників інклюзії, що впливає на інклюзивну практику. Інклюзія, на думку цих авторів, має перетворити школи на такі середовища, які стимулюють розвиток і цінують успіхи кожного.

Інклюзивна культура – соціокультурне явище, модель соціальної поведінки людини, колективу. Її компонентами є: прийняття інклюзивних цінностей та норм, знання особливостей розвитку дітей з ООП, володіння методами інклюзивного виховання, навчання, розвитку, соціалізації дітей із вадами здоров'я.

Перераховані складові не суперечать професійним компетентностям педагога – предметній, методичній, комунікативній. Якщо вчитель прийняв інклюзивні цінності милосердя, доброчинності, поваги, співчуття, підтримує норми інклюзивного середовища, сформульовані на Саламанській конференції (кожна дитина має право на підтримку та дружбу ровесників, кожна дитина має право бути почутою та ін.) [4, С.20], то й інклюзивне середовище в цьому класі буде побудоване на принципах гуманістичних цінностей, індивідуальних можливостей, безпеки й комфортності шкільної життя, персоніфікації.

Висновки. Наукове дослідження не вичерпує усіх аспектів, пов'язаних із організацією проведення занять з логоритміки для дітей з вадами мовлення. Огляд літературних джерел вказує на важливості логоритміки у виправленні мовлення дошкільників за допомогою слова, музики і руху, що обумовлено необхідністю успішної адаптації особливих дітей в соціумі, насамперед, у спілкуванні з однолітками.

Література:

1. Груць Г. Інклюзивна освіта як фактор розвитку полікультурної освіти в Україні. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат* : матеріали І Всеукр. міждисципл. наук.-практ. конф., 8 квітня 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 63–66.
2. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : навч.-метод. посіб. / заг. ред. В. І. Шинкаренка. Київ : ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2011. 96 с.
3. Котломанітова Г. Упровадження логоритміки в інклюзивне освітнє середовище початкової школи. Теоретична і дидактична філологія. Серія «педагогіка». Випуск 27, 2018. C.91file:///C:/Users/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%87/Downloads/19-Article%20Text-22-1-10-20180708.pdf

4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : Україна, 2019. 300 с.

5. Стороженко А. Логоритмічні ігри. Вебінар. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0K11GmrXa3w&t=4205s> (дата перегляду: 18.01.2025).

6. Чеснокова Л.В. Заняття з логоритміки для дітей із вадами мовлення. [Текст] / Л.В.Чеснокова, О.І.Золотарьова. Х.: Вид.група «Основа», 2020. 160с.

7. Шевчук С. В. Музикотерапія як метод корекційної роботи з дітьми з ООП. Вебінар. URL: <https://vseosvita.ua/library/muzykoterapiia-iak-metod-korektsiinoi-roboty-z-ditmy-z-oor-902839.html> (дата перегляду: 20.01.2025).

References:

1. Hruts, H. (2021). Inkliuzyvna osvita yak faktor rozvytku polikulturnoi osvity v Ukraini. [Inclusive education as a factor in the development of multicultural education in Ukraine.] *Inklyuzyvna osvita: ideia, stratehiia, rezultat - Inclusive Education: Idea, Strategy, Result*, 1, S. 63–66 [in Ukrainian].

2. Indeks inkliuzii: zahalnoosvitnii navchalnyi zaklad [Inclusion Index: General Educational Institution]. Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim “Pleiady”» [in Ukrainian].

3. Kotlomanitova, H. (2018). Uprovadzhenia lohorytmiky v inkliuzyvne osvitnie seredovyshe pochatkovoї shkoly. [Implementation of Logorhythmics in the Inclusive Educational Environment of Primary School]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia - Theoretical and Didactic Philology*. 27, S. 84-93 [in Ukrainian].

4. Poroshenko, M, A. (2019). *Inklyuzyvna osvita [Inclusion Educational]*. Kyiv : TOV «Ahentstvo «Ukraina» [in Ukrainian].

5. Storozhenko, A. (2025). *Lohorytmichni ihry [Logorhythmic Games]*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=0K11GmrXa3w&t=4205s> [in Ukrainian].

6. Chesnokova, L,V. & Zolotarova O, I. (2020). *Zaniattia z lohorytmiky dlia ditei iz vadamy movlennia [Logorhythmics Classes for Children with Speech Disorders]*. Kharkiv : Vyd.hrupa «Osnova» [in Ukrainian].

7. Shevchuk, S,V. (2025). *Muzykoterapiia yak metod korektsiinoi roboty z ditmy z OOP [Music Therapy as a Method of Corrective Work with Children with Special Educational Needs]*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/muzykoterapiia-iak-metod-korektsiinoi-roboty-z-ditmy-z-oor-902839.html> [in Ukrainian].

УДК 373.053.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-316-325](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-316-325)

Ревть Алла Борисівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, тел.: +380969286858, <https://orcid.org/0000-0002-8006-6186>

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація. У статті авторкою розкрито сутність поняття «самооцінка» у психолого-педагогічних дослідженнях, яке пов'язане із поняттями самоконтролю та самоусвідомлення. Самооцінка є проявом оцінного ставлення людини до себе та виступає результатом самоаналізу, порівняння та синтезу наявних у неї можливостей та властивостей. Розкрито особливості формування самооцінки у дітей старшого дошкільного віку. Зазначено, що на цей процес впливають як внутрішні мотиви, так і зовнішні оцінні судження оточуючих, які формують також рівень соціальної активності особистості. Старший дошкільний вік є найбільш сприятливим для формування самооцінки дитини, а також для відокремлення загальної самооцінки від конкретної. На формування адекватної самооцінки у дитини старшого дошкільного віку впливають такі фактори: оцінка дорослого, оцінка однолітків та результати власної діяльності, провідною з яких є ігрова діяльність.

Також авторкою зазначається, що дитина дошкільного віку починає відчувати та сприймати свої переживання, у неї зароджується перша соціальна позиція, разом з цим – ставлення до власних успіхів і невдач, а отже, і власна більш стійка самооцінка. На основі налагодження зв'язків між індивідуальним досвідом дитини та інформацією, яку вона отримує від оточення у процесі спілкування, відбувається формування образу самої себе, тобто самооцінки.

Аналізуючи психолого-педагогічні праці, здійснено спробу з'ясувати механізм формування самооцінки старшого дошкільника. Встановлено, що взаємодіючи із людьми, встановлюючи нові контакти, дитина співставляє результати своєї діяльності із результатами діяльності інших дітей, порівнює себе із ними, отримує нові знання і уявлення не лише про інших, а й про саму себе.

Ключові слова: самооцінка, дитина старшого дошкільного віку, психолого-педагогічні дослідження, самосвідомість, особистість.

Rev't Alla Borysivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, tel.: +380969286858, <https://orcid.org/0000-0002-8006-6186>

THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF SELF-ESTEEM OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCH

Abstract. In the article the author reveals the essence of the concept of “self-esteem” in psychological and pedagogical research, which is related to the concepts of self-control and self-awareness. Self-esteem is a manifestation of a person's evaluative attitude towards himself and is the result of self-analysis, comparison and synthesis of his capabilities and properties. The features of self-esteem formation in senior preschool children are revealed. It is noted that this process is influenced by both internal motives and external evaluative judgments of others, which also form the level of social activity of the individual. The senior preschool age is the most favorable for the formation of a child's self-esteem, as well as for the separation of general self-esteem from specific self-esteem. The formation of adequate self-esteem in a senior preschool child is influenced by the following factors: adult assessment, peer assessment and the results of their own activities, the leading of which is play activities.

The author also notes that a preschool child begins to feel and perceive his or her experiences, the first social position is born, along with the attitude to his or her own successes and failures, and therefore his or her own more stable self-esteem. Through the establishment of connections between the child's individual experience and the information he or she receives from others in the process of communication, the child's self-image, or self-esteem, is formed.

Analyzing psychological and pedagogical works, an attempt is made to find out the mechanism of formation of self-esteem of the senior preschooler. It is established that interacting with people, establishing new contacts, the child compares the results of his/her activity with the results of other children, compares himself/herself with them, gains new knowledge and ideas not only about others, but also about himself/herself.

Keywords: self-esteem, senior preschool child, psychological and pedagogical research, self-awareness, personality.

Постановка проблеми. За умови глобалізаційних змін, що відбуваються в українському суспільстві, інтеграції вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір, проблема формування особистості, зокрема самооцінки,

набуває усе більшого значення. Враховуючи те, що формування адекватної самооцінки, як і саморозвиток та самоусвідомлення, є одним із найбільш потужних чинників розвитку особистості дитини, без перебільшення можемо стверджувати, що досліджувана проблема є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування самооцінки дітей старшого дошкільного віку є однією із найбільш значущих для психолого-педагогічної науки і з плином часу набуває щораз більшої популярності серед фахівців.

Цінність для нашого дослідження становлять роботи таких учених у галузі психології та педагогіки: І. Беха, О. Байєр, М. Боришевського, Л. Бороздіної, Н. Видолоб, Ж. Гордєєвої, Л. Долинської, О. Кононко, Л. Уманець, О. Скрипченка, З. Огороднійчук, П. Чамати. Вивченням даної проблеми у аспекті формування самоактивності і самосвідомості, становлення Я-концепції займалися М. Боришевський, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Максименко, Т. Піроженко та ін.

У педагогічну термінологію поняття «самооцінка» було впроваджено закордонними вченими (В. Джеймс, А. Елліс, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фром та ін.).

Мета статті – аналіз психолого-педагогічних досліджень щодо висвітлення проблеми формування самооцінки дитини дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблемою наукових дискусій є і те, у якому віці розпочинається процес формування самооцінки особистості. І тут думки більшості дослідників сходяться на тому, що якраз дошкільний вік, який є сензитивним до формування цієї складової самосвідомості, є для цього найбільш сприятливим. Під впливом на дитину дорослих та однолітків, у процесі розвитку у дитини дошкільного віку навичок до конкретних видів діяльності, її власної оцінки своїх дій та можливостей, формується відносно стійка самооцінка, що із досягненням старшого дошкільного віку набуває ознак адекватності та реалістичності.

Старший дошкільний вік вважається періодом досить інтенсивного формування самооцінки через істотне розширення кола спілкування дитини, включенням у нові соціальні утворення, де постійно відбувається оцінка її з боку оточуючих.

Формування адекватної самооцінки у старшому дошкільному віці, по перше, збалансує індивідуальні можливості дитини, приведе їх у відповідність до прийнятих норм, а, по друге, сприятиме оволодінню нею навчальною діяльністю у школі, побудові дружніх відносин, формуванню впевненості у собі, комфортному переходу із закладу дошкільної освіти до школи. І навпаки, формування неадекватної самооцінки, як заниженої, так і завищеної, стане на заваді формуванню та розвитку дитини, може призвести до негативних

психологічних наслідків, та, за найгіршого сценарію, до неблагополучного розвитку особистості дитини.

У світлі особистісно-орієнтованої освітньої парадигми на сьогоднішній день значної уваги науковців різних галузей потребують різні аспекти проблеми формування та становлення особистості, її особистісних якостей, формування адекватної самооцінки. Термін «самооцінка» з точки зору психолого-педагогічного знання має декілька визначень, що трактують це поняття з врахуванням тих чи інших аспектів або ракурсів.

Для того, щоб якнайповніше зрозуміти, що ж таке самооцінка, пропонуємо у цьому параграфі розглянути різні підходи до даної категорії, які накопичено та існують у сучасних наукових колах.

Аналізуючи праці з історії психології можемо стверджувати, що перші згадки про самооцінку належать авторству Вільяма Джеймса. Науковець був переконаний у тому, що у структурі особистості існує певний образ «самого себе», який має три складові: елементи, що відповідають за формування структури особистості, безпосередньо самооцінка, що проявляється як відчуття та емоції та вчинки особистості, що визначаються цими елементами структури особистості [1].

Прийнятним та зрозумілим для нас є визначення самооцінки О. Кононко, яка за основу бере ідеї В. Джеймса, К. Рожерса, І. Кона та інших психологів, та стверджує, що самооцінка – це бачення особистістю самої себе, оцінка своїх власних здібностей, якостей та свого значення для інших людей [2].

Самооцінку з точки зору освітньої парадигми розглядають А. Слободянюк та О. Гречановська. Вони вважають її дієвим методом підвищення якості освітньої діяльності та контролю за нею, результатом якого є формування як критичного ставлення особистості до себе, так і об'єктивного ставлення до власних успіхів [3].

З їхньою науковою позицією погоджується у своїх працях і науковець М. Фіцула, який щодо самооцінки має схожі погляди та вважає її способом підвищити якість навчально-пізнавальної діяльності, критично оцінити її результати через призму критичного ставлення до своїх здібностей та можливостей. І тут ще іде мова про те, що з даної точки зору самооцінка та самоконтроль є тісно пов'язаними, чи навіть одним цілим, коли йдеться про набуття нових знань, формування життєвої компетенції [4].

У літературі знаходимо визначення самооцінки С. Гончаренка, який стверджує, що вона полягає у усвідомлення особистістю «наявності в неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним еталоном, зразком» [5, с. 296]. Виходячи із цього визначення, самооцінка є результатом розумових операцій та виявом оцінного судження особистості про саму себе.

Видатний дослідник М. Боришевський розглядає самооцінку як елемент самосвідомості, що проявляється як емоційно обґрунтована оцінка особистістю власних можливостей, здібностей, вчинків, моральних якостей [6].

Досить цікавими для нас були погляди на проблему формування самооцінки психологині О. Олійник, що пов'язала її з потребою особистості у самоствердженні, вважаючи її однією із найбільш значущих потреб особистості. Вона вважає, що самооцінка – це співвідношення фактичних досягнень людини та запланованих нею завдань (так званого рівня домагань). Згідно цієї ідеї, самооцінка дозволяє переосмислити те, чого хоче людина, яку мету ставить перед собою, які амбітні цілі переслідує, та чи може вона цього всього досягнути [7, с. 350].

Корифеями психолого-педагогічного знання, такими як М. Боришевський, М. Заброцький, запропоновано трактування самооцінки з позиції подвійного підходу. З одного боку, самооцінка – це здатність особистості формувати у собі потребу відповідати рівню власних суджень про себе, а з другого боку – здатність особистості відповідати вимогам оточення до неї.

О. Зайцева, науковець, яка досліджує структуру самосвідомості особистості у онтогенезі, вважає, що у формуванні та розвитку особистості визначна, або ж навіть провідна роль, належить формуванню самооцінки. Самооцінку вона вважає центральним утворенням особистості, складовим важливим компонентом самосвідомості, що має системний характер та, безпосередньо, впливає на становлення особистості як індивідуальності [8, с. 154].

Трактування самооцінки як результату взаємодії емоційно-ціннісного ставлення людини до себе та сфери її самопізнання належать науковиці П. Чаматі. Вона розглядає самооцінку з позиції когнітивного підходу та вказує на те, що людина сама здатна регулювати свою поведінку, а її самооцінка – це рівень знань людини про себе та ставлення до самої себе, що являється важливою психологічною умовою константності особистості [9, с. 14].

На думку Н. Видолоб, самооцінка є важливою складовою самосвідомості людини, умовою задоволення потреби у самореалізації, самоактуалізації та самоідентифікації як соціальної одиниці. Як стверджує вчена, саме самооцінка дає людині розуміння свого призначення у соціумі, знайти своє місце серед інших людей, що мають свою сформовану думку про неї [10].

Аналізуючи праці науковців, що досліджували проблему формування самооцінки, можемо зазначити, що переважна більшість визначень у своїй основі має ідею про те, що особистості властиво оцінювати свої здібності, вчинку та поведінку, а також оцінювати їх у співвідношенням вчинків інших людей. Це, своєю чергою, наводить на думку, що самооцінка, значною мірою, залежить від зовнішнього впливу на людину та зовнішніх суджень про неї, обумовлює її поведінку у соціумі та соціальну активність, визначає соціальні та особистісні ролі, зумовлені статусами особистості.

Тому переходимо до ще одного важливого аспекту проблеми формування самооцінки – її адекватності. Адже часто трапляється так, що через

зовнішній вплив та оцінки людина не здатна адекватно оцінити себе, свої можливості, свою цінність для суспільства. У різних ситуаціях, залежно від впливу оточення, від об'єктивного його сприйняття, повноти володіння інформацією, наявності критичного мислення, одна і та ж людина може поступати та діяти по-різному. Тобто, формується занижена, чи навпаки, завищена самооцінка, що у будь-якому разі, виходить за рамки адекватності (неадекватна самооцінка), що своєю чергою, формує у людини необ'єктивне самосприйняття та ставлення до себе.

Це може виявлятися як ідеалізація власної особи або недооцінка власних особистісних характеристик, а від того і нерационального використання своїх можливостей, неадекватне, викривлене сприйняття дійсності.

Дослідники, що займаються проблемою, зазначають, що і завищена, і занижена самооцінки несуть для особистості негативні психологічні наслідки. До них належать неадекватність самоконтролю, порушення саморегуляції поведінки, підвищеної конфліктності, загострення реакції при взаємодії з оточуючими.

Якщо самооцінка завищена, людині притаманні такі риси як зверхність, зневажливе ставлення до людей, нетерпимість до їх думок та вчинків, відсутність толерантності до інших, зарозумілість – це усе призводить до конфліктів з оточуючими. Якщо ж самооцінка навпаки, занижена, що, через критичність інших, характеризується надмірною вимогливістю до себе, то особистості притаманна зацикленість на власних помилках і недоліках.

Отож, адекватна самооцінка значною мірою залежить від двох факторів – оціночного судження інших людей та від власних успіхів і досягнень, які має людина по відношенню до вимог, які проявляє сама до себе.

Вагоме значення у вивченні теорії самооцінки займають праці психологів-гуманістів та їх концепції. Як ми уже зазначали на початку параграфа, термін «самооцінка» належить В. Джеймсу та був описаний ним у праці «Психологія» у ракурсі вивчення ним теорії особистості [1]. Проте терміну «адекватна самооцінка» у цій праці не зустрічаємо, натомість є такі поняття як самовдоволення (із синонімами «скромність», «невпевненість», «сором», «плазування», «збентеження», «припинення», «каяття», «усвідомлення власної ганьби», «відчай») або незадоволення собою (із синонімами «гордість», «самовдоволення», «самохвальство», «зарозумілість», «марнославство»).

Також науковець висловив думку, що, якщо людина відчуває задоволення від своїх дій та вчинків, то її самооцінка буде формуватися у адекватній формі. І навпаки, якщо людина потрапляє у несприятливі умови, вона не відчуває самовдоволення.

Послідовниками його теорії стали К. Роджерс, Е. Фромм, Е. Еріксон та ін.

Значну увагу до питання формування самооцінки у своїх працях приділяє психолог – яскравий представник та один із основоположників гуманістич-

ної теорії особистості Абрахам Маслоу. Саме йому належить трактування самооцінки з точки зору ієрархії потреб особистості (добре відомої нам як «піраміда Маслоу»), і у цій ієрархії потреба у самоактуалізації та самовираженні знаходиться на самому верху піраміди і є основними характеристиками особистості [11].

Видатний науковець у галузі психології К. Роджерс досліджував самооцінку особистості через призму структури власного «Я». Він припускав, що найбільш точним відображенням справжньої сутності людини, її власного «Я», є її самооцінка, що ще з дитинства керує напрямом активності особистості, вибором кола спілкування, майбутньої професійної діяльності, допомагає усвідомити себе, свої бажання і можливості. Якщо реальна самооцінка диктує поведінку особистості, то, у цьому випадку, вона приносить задоволення та успішну життєдіяльність [12].

Цінними для вивчення проблеми формування самооцінки особистості є праці Еріка Фромма, за твердженням якого «людина – єдина істота, для якого власне існування є проблемою, яку вона повинна вирішити і якої вона не може уникнути. Вона не може повернутися до людського стану гармонії з природою, вона повинна розвивати свій розум доки не стане господарем природи і господарем самої себе».

Також, згідно ідей Е. Фромма, людина має розум, що спонукає її до розвитку та якісних змін, мотивує до прогресу в навколишньому середовищі, допомагає будувати своє власне життя, світ, у якому особистість комфортно та гармонійно себе почуває. Перебування у цьому світі, його пізнання, відкривають для особистості нові горизонти та перспективи [13].

Ще однією цінною працею щодо вивчення феномену самооцінки є «Гуманістична психотерапія. Раціонально-емоційний підхід» А. Елліса. У ній він стверджує, що «оцінка людиною себе щодо буття або існування є логічним вирішенням проблеми самоцінності». Згідно основних ідей, викладених у цій праці, самооцінка людини виходить із такої сталої домінанти, як її життя. Відповідно до цього, людина має усі підстави вирішити, що цінною вона є не завдяки тому, що є успішною у якомусь виді діяльності або через похвалу людей, що її оточують, а тому, що вона живе, і достойною і цінною вона є тому, що живе.

Також цьому вченому належить авторство раціонально-емоційної терапії, що так само пояснює підходи до формування самооцінки: «грубий» і «тонкий». Перший полягає у тому, що людині нав'язують чи штучно формують думку про те, що вона – значуща для інших у будь якому випадку, незалежно від того, чи вміє вона робити щось добре та успішно.

Другий підхід, «тонкий», передбачає переконання людини у тому, що вона не потребує оцінювати себе та свою значущість, а просто може жити та

отримувати від життя задоволення: «Людина отримає більше радості у житті, якщо буде оцінювати виключно свої риси і вчинки, а не турбуватися щодо оцінки свого так званого «Я»» [14].

Аналізуючи праці представників гуманістичної психології, можемо констатувати, що самооцінка є складним особистісним утворенням, що відноситься до основних властивостей особистості, певним психологічним феноменом, у якому поєднуються внутрішні оцінки власної сутності особистості та те, якою її бачать оточуючі, що виступає логічним вирішенням проблеми особистісної самоцінності.

О. Байер у своєму дисертаційному дослідженні пропонує поділ самооцінки на актуальну (те, чого людина уже досягла) та потенційну (те, на що здатна людина) [15]. А М. Боришевський пропонує два основні види самооцінки – адекватну (людина оцінює свої здібності, можливості, поведінку та вчинки адекватно) та неадекватну (людина завищує або занижує свої результати і досягнення), що, своєю чергою, поділяється на завищену та занижену.

Пропонуємо докладно зупинитися на характеристиці адекватної самооцінки. Отож, про адекватність самооцінки свідчить можливість раціонально та адекватно співвідносити особистістю свої власні сили та ресурси, можливості та здібності. Людина, яка має адекватну самооцінку, володіє здоровою самокритичністю, може реально оцінювати свої слабкі та сильні сторони, уміє ставити перед собою адекватні цілі та завдання. Також вона задоволена результатами своєї діяльності, уміє радіти своїми успіхами.

Ще, на наш погляд, цікавим фактом є те, що адекватна самооцінка покращує самопочуття людини, оскільки підвищує стійкість до критики, не викликає на неї бурхливої захисної реакції, або робить критику її діяльності конструктивним інструментом самовдосконалення. Так як для людини з адекватною самооцінкою, що знає собі ціну, думка про неї інших людей не несе принципово важливого значення, то і душевна рівновага таким людям притаманна значно більшою мірою, ніж у людей з неадекватною самооцінкою.

Висновки. Отож, проведений нами аналіз праць щодо вивчення самооцінки показує, що більшість дослідників мають спільність поглядів щодо її структури та формування. Вважається, що самооцінка є складним психологічним феноменом, комплексним, багатоплановим утворенням, що знаходиться у постійному процесі розвитку шляхом усвідомлення власних можливостей, здібностей, досягнень, поведінки та емоційних проявів, що базується на основі ставлення людини до самої себе. Найоптимальнішою для людини є наявність адекватної самооцінки, бо самооцінка, що має відхилення від норми (занижена чи завищена) несуть негативний вплив на психічний стан.

Література:

1. James W. Psychology: Briefer Course. N.Y.: H.Holt&Co, 1893.
2. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток: навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 255 с.
3. Слободянюк А., Гречановська О. Самооцінка та її вплив на професійне майбутнє випускників ВНЗ. *Матеріали XLVII Науково-технічної конференції Інституту соціально-гуманітарних наук*. 2018. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/20168>
4. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2006. 559 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми: Еллада, 2012. 608 с.
7. Олійник О. О. Особливості психокорекційної роботи у формуванні самооцінки старших дошкільників. *Проблеми емпіричних досліджень у психології*. 2008. Вип. 1. С. 347-352.
8. Зайцева О.Ю. Умови розвитку образу Я дітей старшого дошкільного віку. *Гуманітарний журнал*. 2017. Т. 6. №3 (20). С. 152-156.
9. Чамата П. Р. Самосвідомість та її розвиток у дітей. Київ: Знання, 1995. 48 с.
10. Видолоб Н. О. Проблема самооцінки особистості у контексті гуманістичної психології. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1(36.1). С. 21-25.
11. Маслоу А. Мотивація і особистість. Термінологічна правка В. Данченко. К.: PSYLIB, 2004. URL: <http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>
12. Rogers C.R. Bringing Together Ideas and Feelings in Learning. *Learning Today*, 5, Spring, 1972. P. 32–43.
13. Фром Е. Людина для себе. Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/fromm04/indcx.htm>.
14. Ellis, A. (2005). *The myth of self-esteem: How rational emotive behavior therapy can change your life forever*. Prometheus Books.
15. Байєр О.М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими : дис. ... канд. психол. наук 19.00.07. К., 2008. 180 с.

References:

1. James W. Psychology: Briefer Course. N.Y.: H.Holt&Co, 1893. [in English]
2. Kononko O. L. Sotsialno-emotsiyni rozvytok: navch. posib. dlia vyshch. navch. zakladiv [Socio-emotional development: a textbook for higher education institutions]. Kyiv : Osvita, 1998. 255 s. [in Ukrainian].
3. Slobodianiuk A., Hrechanovska O. Samoosinka ta yii vplyv na profesiine maibutnie vypusknikov VNZ [Self-esteem and its impact on the professional future of university graduates]. *Materialy XLVII Naukovo-tekhnichnoi konferentsii Instytutu sotsialno-humanitarnykh nauk*. 2018. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/20168> [in Ukrainian].
4. Fitsula M. M. Pedahohika : navch. Posibnyk [Pedagogy : a textbook]. Kyiv : Akademvydav, 2006. 559 s. [in Ukrainian].
5. Honcharenko S. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv : Lybid, 1997. 376 s. [in Ukrainian].
6. Boryshevskiy M. Y. Osobystist u vymirakh samosvidomosti [Personality in the dimensions of self-consciousness]. Sumy: Ellada, 2012. 608 s. [in Ukrainian].
7. Oliinyk O. O. Osoblyvosti psykhokorektsiinoi roboty u formuvanni samoosinky starshykh doshkilnykiv [Features of psychocorrectional work in the formation of self-esteem of senior preschoolers]. *Problemy empiirnykh doslidzhen u psykhologii*. 2008. Vyp. 1. S. 347-352. [in Ukrainian].

8. Zaitseva O.Iu. Umovy rozvytku obrazu Ya ditei starshoho doshkilnoho viku [Conditions for the development of the self-image of children of seniorpreschool age]. Humanitarnyi zhurnal. 2017. T. 6. №3 (20). S. 152-156. [in Ukrainian].
9. Chamata P. R. Samosvidomist ta yii rozvytok u ditei [Self-awareness and its development in children]. Kyiv: Znannia, 1995. 48 s. [in Ukrainian].
10. Vydolob N. O. Problema samootsinky osobystosti u konteksti humanistychnoi psykholohii [The problem of self-esteem in the context of humanistic psychology]. Molodyi vchenyi. 2016. № 9.1(36.1). S. 21-25. [in Ukrainian].
11. Maslou A. Motyvatsiia i osobystist. Terminolohichna pravka V. Danchenko [Motivation and personality. Terminological correction by V. Danchenko]. K.: PSYLIB, 2004. URL: <http://psylib.org.ua/books/masla01/index.htm>[in Ukrainian].
12. Rogers C.R. Bringing Together Ideas and Feelings in Learning. Learning Today, 5, Spring, 1972. P. 32–43. [in English]
13. From E. Liudyna dlia sebe [A man for himself]. Rezhym dostupu: <http://psylib.org.ua/books/fromm04/indcx.htm>. [in Ukrainian].
14. Ellis, A. (2005). *The myth of self-esteem: How rational emotive behavior therapy can change your life forever*. Prometheus Books. [in English]
15. Baiier O.M. Rozvytok samorehuliatsii starshykh doshkilnykiv u vzaiemodii z odnolitkamy i doroslymy [Development of senior preschoolers' self-regulation in interaction with peers and adults]: dys. ... kand. psychol. nauk 19.00.07. K., 2008. 180 s. [in Ukrainian].

УДК 371.13:372:378

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-326-335](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-326-335)

Романова Оксана Олександрівна кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов, Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, тел.: 057-732-3756, <https://orcid.org/0000-0003-1816-7055>

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ, ВЛАСТИВОСТІ ТА ВИДИ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність інновацій в освіті з сучасних позицій, розкрито сутність інновацій, описано функції та обґрунтовано їх види. Надано чітке розуміння категорії «інновації в освіті», які розглядаються як кінцевий результат інноваційної діяльності, реалізованої у вигляді нового або вдосконаленого освітнього процесу, освітнього продукту, освітньої послуги.

Досліджено сутність, функції, властивості та види інновацій в освіті. Розглянуто їхню роль у модернізації освітнього процесу, а також шляхи впровадження інноваційних технологій. Автор аналізує перспективи застосування інновацій для підвищення якості навчання та адаптації до потреб сучасного суспільства. Розглянуто сучасні інноваційні підходи та технології під час вивчення іноземної мови.

Розкрито вісім властивостей інновацій в освіті: новизна; практична застосовність; реалізованість; ефективність; краще задоволення попиту на ринку освітніх послуг; ризикованість; переваги порівняно з традиційними рішеннями; складність і неоднозначність.

Перехід до інноваційного соціально орієнтованого типу економічного розвитку неможливо досягти без випереджального розвитку людського потенціалу та переходу до безперервної індивідуалізованої освіти, формування творчої соціально відповідальної особистості. Особливого значення набуває питання, пов'язане з розумінням інновацій у царині виховання, їх відбором і використанням. Зміни, що відбуваються в навколишньому світі, значною мірою актуалізують значущість інновацій, які стають одним із найважливіших напрямів у сучасній освіті, за допомогою якого можна підтримувати і розширювати позиції на освітньому ринку.

Ключові слова: інновації, освіта, функції, властивості, види, освітні технології, модернізація.

Romanova Oksana Oleksandrivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages, National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, tel.: 057-732-3756, <https://orcid.org/0000-0003-1816-7055>

INNOVATIONS IN EDUCATION: ESSENCE, FUNCTIONS, PROPERTIES AND TYPES

Abstract. Relevance of innovations in education from modern positions is proved, the essence of innovations is opened, functions are described and their types are proved. The clear understanding of category “is given to an innovation in education” which it is considered as the end result of the innovative activity realized in the form of new or advanced educational process, an educational product, educational service.

The essence, functions, properties and types of innovations in education are studied. Their role in the modernisation of the educational process, as well as ways of introducing innovative technologies are considered. The author analyses the prospects of using innovations to improve the quality of education and adaptation to the needs of modern society. Modern innovative approaches and technologies in foreign language learning are considered.

The author opens eight properties of innovations in education: novelty; practical applicability; feasibility; efficiency; the best satisfaction of demand in the market of educational services; riskiness; advantages in comparison with traditional decisions; complexity and ambiguity.

The transition to an innovative socially oriented type of economic development cannot be achieved without the advanced development of human potential and the transition to continuous individualised education, the formation of a creative socially responsible personality. Of particular importance is the issue of understanding innovations in education, their selection and use. The changes taking place in the world around us have greatly increased the importance of innovations, which are becoming one of the most important areas in modern education, helping to maintain and expand positions in the educational market.

Keywords: innovation, education, functions, properties, types, educational technologies, modernisation.

Постановка проблеми. У контексті європейської інтеграції України серед пріоритетних напрямів державної політики визначено проблему постійного підвищення якості освіти, модернізацію її змісту й форм організації освітнього процесу, впровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій. Навчальний процес має бути трансформований у напрямі індивідуалізації освітньої взаємодії, навчання, формування творчого мислення та збільшення самостійної роботи студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що науковці неодноразово зверталися до проблеми інноваційної діяльності та впровадженню її у закладах вищої освіти. Теоретичні аспекти інноваційних процесів

у сфері освіти досліджували такі науковці, як І. Бех, М. Вовк, Р. Гуревич, І. Дичківська, І. Зязюн, М. Кадемія, М. Кларін, О. Лавріненко, О. Пехота, І. Підласий, М. Поташник, О. Савченко, А. Хуторський та ін. Класифікацію педагогічних інновацій досліджували Л. Даниленко, О. Козлова, О. Попова та інші.

Термін «інновація» (у перекладі з пізньолатинської мови «*innovatio*» – «оновлення, новизна, зміна») означає нововведення, тобто цілеспрямовані зміни, що вносять у середовище впровадження нові стабільні елементи (нововведення), які викликають перехід системи з одного стану до іншого [1, с. 32].

Саме поняття «інновація» (*innovation*) вперше з'явилося в наукових дослідженнях зарубіжних культурологів у ХХ ст. і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу. Термін походить від латинського слова «*innovate*», що означає оновлення або поліпшення. У загальному плані його можна розуміти як особливу культурну цінність – матеріальну чи нематеріальну, яка в даний час і в даному місці сприймається людьми як нова. На нашу думку, інновація – процес отримання вигоди зі знання для забезпечення технологічної конкурентоспроможності та лідерства.

Прийнято вважати, що термін «нововведення» є українським варіантом англійського слова «*innovation*». Буквальний переклад з англійської означає «введення інновацій» або, в нашому розумінні цього слова, «введення нововведень». «Нововведення» характеризує певну новизну, і в цьому сенсі це поняття близьке до поняття «винахід».

«Інновація» – це об'єкт упровадження, у результаті чого утворюється щось нове – новація [2].

В Україні повинен забезпечуватися прискорений, інноваційний розвиток освіти шляхом оновлення змісту освіти й організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Нині інноваційна діяльність набуває все більше вибіркового й дослідницького характеру. Зростає ступінь свободи викладача, який раніше діяв у жорстко регламентованих умовах. [4, с. 4].

XXI століття – це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості й культури всього населення набувають вирішального значення для економічного й соціального поступу країни. Освіта XXI століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, особистість, яка вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання проблеми [5, с. 5].

Використання мультимедійних інформаційних технологій в освіті завдяки великій наявності аналітичних процедур; відкритої структури, що дозволяє швидко вносити будь-які зміни до змісту програми залежно від результатів її апробації; можливості зберегти й опрацювати велику кількість різномірної інформації та компонувати її у зручному виді сприяє, насамперед, розкриттю, збереженню та розвитку індивідуальних здібностей студентів, унікального сполучення особистих якостей притаманних кожній людині; формуванню у студентів пізнавальних можливостей, прагнення до самовдосконалення; забезпеченню комплексності вивчення явищ дійсності, безперервності взаємозв'язку між гуманітарними, технічними науками й мистецтвом; постійному динамічному оновленню змісту, форм та методів навчальних процесів [5, с. 4].

Мета нашої статті – розглянути сучасні інноваційні освітні технології та окреслити їх роль у модернізації та підвищенні якості освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасна освіта стикається з численними викликами, пов'язаними з технологічними, соціальними та економічними змінами. Для того, щоб відповідати вимогам часу, освітня система повинна розвиватися й адаптуватися, використовуючи інноваційні підходи.

Розглянемо основні аспекти інновацій в освіті, включаючи їхню сутність, функції, властивості та види.

1. Сутність інновацій в освіті.

Інновація в освіті – це процес упровадження нових ідей, технологій і методів, які покращують якість навчання та задовольняють потреби студентів, викладачів і суспільства загалом. Основні ознаки інновацій:

- новизна: впровадження нових або модернізованих ідей;
- практична застосовність: адаптація до реальних умов освітнього процесу;
- результативність: досягнення позитивних змін у навчанні.

Сутність інновацій полягає у зміні традиційних підходів до навчання з метою підвищення його ефективності та конкурентоспроможності.

2. Функції інновацій в освіті.

Інновації виконують такі ключові функції:

1. Освітня функція – упровадження нових методів навчання та технологій для підвищення якості знань.
 2. Соціальна функція – адаптація учнів до змін у суспільстві.
 3. Економічна функція – підготовка фахівців, які відповідають вимогам сучасного ринку праці.
 4. Мотиваційна функція – стимулювання учнів і викладачів до досягнення високих результатів.
 5. Креативна функція – розвиток творчих здібностей і критичного мислення.
- #### 3. Властивості інновацій в освіті.

Інновації в освіті мають такі властивості:

- гнучкість: адаптивність до змін;
- комплексність: вплив на всі елементи освітнього процесу;
- інтерактивність: активне залучення учасників навчання;
- перспективність: спрямованість на довгострокові результати.

Окрім того, інновації мають бути стійкими, даючи змогу освітнім закладам ефективно впроваджувати їх протягом тривалого часу.

4. Види інновацій в освіті. Інновації в освітній сфері поділяються на кілька категорій:

4.1 За рівнем змін:

- радикальні інновації: кардинальні зміни в системі освіти (наприклад, перехід на онлайн-навчання);
- інкрементальні інновації: поступові поліпшення наявних методів.

4.2. За змістом:

- педагогічні інновації: нові підходи до методики викладання;
- організаційні інновації: зміни в управлінні освітніми закладами;
- технологічні інновації: використання цифрових технологій та інструментів (наприклад, штучного інтелекту).

4.3 За масштабом впровадження:

- локальні інновації: реалізуються в межах однієї установи;
- системні інновації: охоплюють усю освітню систему.

5. Приклади впровадження інновацій в освіті:

1. Цифровізація освіти: використання онлайн-платформ і віртуальної реальності.

2. Персоналізоване навчання: адаптація освітнього процесу під індивідуальні потреби учнів.

3. Гейміфікація: впровадження ігрових елементів для підвищення інтересу до навчання.

4. STEM-підхід: інтеграція науки, технологій, інженерії та математики в навчання.

6. Проблеми та перспективи впровадження інновацій в освіті.

Основні проблеми:

- недостатність фінансування;
- опір змінам з боку педагогів та адміністраторів;
- недоліки під час підготовки кадрів до використання інноваційних технологій.

Перспективи:

- розвиток освітніх технологій;
- зміцнення співпраці між освітніми закладами та бізнесом;
- підвищення кваліфікації педагогів.

Наведемо ще декілька конкретних прикладів впровадження інновацій в освіті:

1. Приклади впровадження інновацій в освіті.

1.1 Цифровізація освіти.

- Онлайн-платформи для навчання:

В Україні активно використовується освітня платформа «Prometheus», що надає безкоштовний доступ до курсів провідних університетів. Вона дає змогу учням вивчати нові теми у зручний час, підвищуючи доступність освіти.

- Віртуальна реальність (VR):

У деяких школах США і Європи уроки біології проводяться за допомогою VR-окулярів. Учні можуть «подорожувати» людським тілом або вивчати будову ДНК, що робить процес навчання інтерактивним і захопливим.

1.2 Персоналізоване навчання.

- Адаптивні системи навчання:

Програма Khan Academy, яка аналізує успіхи учнів і автоматично підбирає відповідні завдання. Наприклад, якщо учень відчуває труднощі в певній темі математики, система пропонує додаткові матеріали для її освоєння.

1.3 Гейміфікація освітнього процесу.

- Duolingo:

Додаток для вивчення мов активно використовує елементи гри – рівні, нагороди та змагальний дух. Це дає змогу учням вивчати іноземні мови в захопливій формі та підтримувати мотивацію.

- Квести на уроках:

В українських школах практикуються ігрові уроки, де учні виконують завдання у форматі квесту. Наприклад, на уроці історії учні «подорожують» епохами, розв'язуючи загадки та відновлюючи історичні події.

1.4. STEM-підхід.

- Запровадження лабораторій STEM:

У низці шкіл України відкрито лабораторії, оснащені 3D-принтерами та робототехнічним обладнанням. Учні створюють власні проєкти, опановуючи програмування та інженерні навички. Наприклад, у Харкові школярі розробили проєкт «розумного будинку», керованого через мобільний застосунок.

1.5. Соціально значущі проєкти.

- Співпраця з бізнесом:

У Польщі школи співпрацюють із великими компаніями, наприклад, як Google і Microsoft, що надають учням можливість проходити стажування. Це готує учнів до реального професійного середовища і допомагає освоїти сучасні технології.

- Екологічні ініціативи:

У деяких українських школах реалізуються проєкти з утилізації відходів. Учні проводять дослідження, розробляють плани з переробки та беруть участь в екоквестах.

1.6. Інклюзивні інновації:

- Технології для дітей з особливими потребами:

Наприклад, використання програм, що перетворюють текст на мову, дає змогу дітям із порушеннями зору вивчати матеріали в цифровому форматі.

Ці приклади демонструють, як інновації здатні змінити освітній процес, зробити його більш доступним, цікавим та адаптивним до сучасних викликів.

У вивченні англійської мови активно використовуються сучасні інноваційні підходи та технології, які роблять процес навчання ефективнішим, інтерактивнішим та цікавішим. Ось кілька прикладів:

1. Цифрові платформи та додатки:

- Duolingo, Memrise, Quizlet:

Ці додатки використовують гейміфікацію, інтерактивні вправи та алгоритми персоналізації для навчання. Наприклад, Quizlet допомагає створювати картки для запам'ятовування слів, а Duolingo перетворює вивчення мови на захопливу гру з рівнями та нагородами.

- LingQ і Anki:

Програми для запам'ятовування слів і фраз із використанням карток (flashcards) та інтервального повторення, що прискорює засвоєння нових слів.

2. Онлайн-курси та віртуальні класи:

- Coursera, EdX, Prometheus:

Платформи пропонують спеціалізовані курси англійської мови для різних рівнів, включно з професійною англійською, академічним письмом та підготовкою до екзаменів.

- Віртуальні класи з викладачами:

Платформи на кшталт Italki, Preply або Cambly дають змогу взаємодіяти з носіями мови через відеоуроки, що допомагає розвивати розмовні навички.

3. Штучний інтелект і чат-боти:

- Replika та AI-асистенти:

Розмовні чат-боти зі штучним інтелектом допомагають практикувати англійську в неформальній обстановці, підтримуючи бесіди на будь-які теми.

- Google Translate і DeepL:

Сучасні перекладачі з функцією розпізнавання голосу допомагають не тільки перекладати, а й коригувати вимову.

4. Віртуальна реальність (VR) і доповнена реальність (AR)

- ImmerseMe і Mondly VR:

Платформи з використанням віртуальної реальності пропонують занурення в мовне середовище. Наприклад, учень може «відвідати» ресторан у Лондоні або музей у Нью-Йорку, практикуючи мову в реальних ситуаціях.

- AR-додатки:

Доповнена реальність дає змогу, наприклад, сканувати навколишні об'єкти за допомогою камери телефону і бачити їхні назви англійською.

5. Гейміфікація навчання:

- Kahoot! і Wordwall:

Інструменти для створення інтерактивних ігор та вікторин, які роблять процес вивчення англійської мови захопливим.

- Ігри англійською мовою:

Рольові ігри, такі як Among Us або Minecraft, де потрібне спілкування англійською, допомагають розвивати навички говоріння та розуміння.

6. Персоналізовані технології навчання:

- Адаптивні системи навчання:

Такі платформи, як Rosetta Stone, аналізують рівень знань студента і пропонують індивідуальні завдання для поліпшення слабких сторін.

- Частотні словники та аналітика мовлення:

Програми, як ELSA Speak, аналізують вимову користувача та пропонують рекомендації для її покращення.

7. Подкасти та аудіокниги.

- Подкасти англійською мовою:

Серії, такі як BBC Learning English, The English We Speak або ESLPod, допомагають розвивати сприйняття мови на слух.

- Аудіокниги із синхронізацією тексту:

Такі платформи, як Audible або Librivox, дають змогу слухати текст і водночас слідкувати за ним у підручнику, що допомагає покращити вимову та граматичну обізнаність.

8. Соціальні мережі та відеоплатформи.

- YouTube-канали:

Канали на кшталт English Addict with Mr Steve, Learn English with Emma та Rachel's English пропонують пояснення граматики, поради щодо вимови та практичні уроки.

- Instagram і TikTok:

Короткі відеоуроки, меми та поради для тих, хто вивчає мову, стали популярними у блогерів, таких як English with Lucy або Learn English Fun Way.

9. Проєкти та міжкультурне спілкування.

- Мовні тандеми та обміни:

Платформи на кшталт Tandem або HelloTalk пов'язують людей з різних країн для спілкування і взаємного навчання.

- Міжнародні проєкти:

Програми, як Erasmus+ та eTwinning, сприяють обміну досвідом та розвитку мови через спільні навчальні проєкти з іноземними школами.

10. Інтерактивні підручники та мультимедіа:

- підручники з QR-кодами, що ведуть до відеоматеріалів, вправ і додаткових ресурсів;

- використання інтерактивних дошок (наприклад, Smartboard) на заняттях для створення динамічного освітнього процесу.

Ці інновації роблять процес вивчення англійської мови доступнішим, різноманітнішим та ефективнішим, допомагаючи адаптуватися до різних стилів навчання та особистих цілей студентів.

Висновки. Інновації є важливим інструментом модернізації освіти. Вони допомагають адаптувати освітній процес до змін у суспільстві та готувати студентів до успішної професійної діяльності. Однак для ефективного впровадження інновацій необхідне подолання наявних проблем і створення сприятливих умов для їхнього розвитку.

Таким чином, у освітньому процесі успішно використовуються різноманітні інноваційні педагогічні методики, основою яких є інтерактивність та максимальна наближеність до реальної професійної діяльності майбутнього фахівця, серед яких: імітаційні технології; технологія «кейс-метод»; методика відеотренінгу; комп'ютерне моделювання; інтерактивні технології; технології колективно-групового навчання; технології ситуативного моделювання; технології опрацювання дискусійних питань; проєктна технологія; інформаційні технології; технології диференційованого навчання; текстоцентрична технологія навчання та інші. До інноваційних освітніх технологій відносять E-Learning, дистанційні технології, технології випереджаючого навчання; актуальним нині є використання сучасних комунікаційних засобів, наприклад e-mail, chat-room, сайтів, порталів, форумів, відеоконференцій та інтернет трансляцій; мультимедійних продуктів, пошукових служб, електронних засобів навчання: електронних підручників, енциклопедій, довідників, словників, тренажерів, документів, блогів, фото, аудіо та відеозаписів тощо.

Література:

1. Буркова Л. В. Ключ до управління: Класифікація педагогічних інновацій як елемент механізму керування інноваційним процесом в освіті // Директор школи, ліцею, гімназії. № 1, 2000, С. 31-37.
2. Гончаренко, С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
3. Даниленко, Л. Модернізація змісту, форм та методів діяльності директора загальноосвітньої школи: Монографія. Київ: Логос, 1998. 140 с.
4. Дубасенюк О.А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки // Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14-47.
5. Палига, О. В., Притула, І. А. Інноваційні технології навчання при підготовці кваліфікованих робітників в системі професійно-технічної освіти м. Василівка. Режим доступу: <http://vpl57.zp.ua/file/TYPNoweV>
6. UNESCO. The Future of Education and Innovation: Global Perspectives. Paris: UNESCO, 2023.

References:

1. Burkova L. V. (2000). Kliuch do upravlinnia: Klasyfikatsiia pedahohichnykh innovatsii yak element mekhanizmu keruvannia innovatsiinym protsesom v osviti [The key to management: Classification of pedagogical innovations as an element of the management mechanism of the innovation process in education]. *Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii*, № 1. 31-37 [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary] Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Danylenko, L. (1998). Modernizatsiia zmistu, form ta metodiv diialnosti dyrektora zahalnoosvitnoi shkoly: monohrafiia [Modernization of the content, forms and methods of activity of the director of the secondary school] Kyiv: Lohos [in Ukrainian].
4. Dubaseniuk O. A. (2009). Innovatsiini osvitni tekhnolohii ta metodyky v systemi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky: monohrafiia [Innovative educational technologies and methods in the system of professional and pedagogical training]. *Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnolohii ta metodyky* Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. P. 14-47 [in Ukrainian].
5. Palyha, O. V., Prytula, I. A. (2015). Innovatsiini tekhnolohii navchannia pry pidhotovtsi kvalifikovanykh robitnykiv v systemi profesiino-tekhnichnoi osvity m. Vasylivka [Innovative learning technologies in the training of qualified workers in the vocational and technical education system of Vasylivka] Rezhym dostupu: <http://vpl57.zp.ua/file/IYPNoweV> [in Ukrainian].
6. UNESCO (2023). The Future of Education and Innovation: Global Perspectives. Paris: UNESCO.

УДК 378.091.3.014

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-336-346](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-336-346)

Семенов Микола Володимирович викладач кафедри бойового та логістичного забезпечення, т.в.о. начальника інженерної служби факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Київський інститут Національної гвардії України, м. Київ, тел.: (099) 37-74-254, <https://orcid.org/0009-0006-0543-204X>

ПОНЯТТЯ ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА ДО ІНЖЕНЕРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні засади формування готовності майбутніх офіцерів до виконання завдань з інженерного забезпечення підрозділів Національної гвардії України в умовах сучасної педагогічної теорії. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення професійної підготовки офіцерського складу в контексті динамічних змін у воєнній справі та технологічному розвитку. Інженерне забезпечення як складова діяльності Національної гвардії України охоплює широкий спектр завдань: від будівництва оборонних споруд до забезпечення мобільності військових підрозділів, що потребує від офіцерів високого рівня компетенцій та готовності до оперативного вирішення інженерних завдань.

Проаналізовано різні трактування поняття готовність в психолого-педагогічній літературі, встановлено різні підходи до розуміння поняття готовності, що говорить про її багатогранність і значущість у контексті професійної підготовки. Досліджено поняття готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності, визначено що немає єдиного трактування цього терміну. Така розбіжність обумовлена багатогранністю теоретичних підходів до вивчення професійної діяльності майбутнього офіцера.

Поняття «готовність майбутнього офіцера до інженерного забезпечення» визначено в межах цього дослідження як інтегральну особистісну якість, яка формується в процесі цілеспрямованої професійної підготовки. Вона охоплює сукупність знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей, необхідних для успішного виконання завдань інженерного забезпечення як у мирний час, так і під час бойових дій. Готовність включає мотиваційну спрямованість, володіння сучасними методами та технологіями інженерної діяльності, здатність адаптуватися до нестандартних ситуацій і

критично аналізувати результати власної роботи. Визначено, що подальшого дослідження набувають складові готовності майбутніх офіцерів до інженерного забезпечення.

Ключові слова: майбутній офіцер, інженерне забезпечення, готовність, готовність майбутнього офіцера до інженерного забезпечення.

Semenov Mykola Volodymyrovych Lecturer of the Department of Combat and Logistics Support, Acting Head of the Engineering Service of the Faculty of Service and Combat Activities of the National Guard of Ukraine, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, tel.: (099) 37-74-254, <https://orcid.org/0009-0006-0543-204X>

THE CONCEPT OF FUTURE OFFICER'S READINESS FOR ENGINEERING SUPPORT OF THE NATIONAL GUARD UNIT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL THEORY

Abstract. The article deals with the theoretical foundations of forming the readiness of future officers to perform engineering support tasks for the units of the National Guard of Ukraine in the context of modern pedagogical theory. The relevance of the study is due to the need to improve the professional training of officers in the context of dynamic changes in military affairs and technological development. Engineering support as a component of the activities of the National Guard of Ukraine covers a wide range of tasks: from the construction of defense structures to ensuring the mobility of military units, which requires officers to have a high level of competence and readiness to quickly solve engineering problems.

Different interpretations of the concept of readiness in the psychological and pedagogical literature are analyzed, different approaches to understanding the concept of readiness are established, which indicates its versatility and significance in the context of professional training. The concept of future officers' readiness for professional activity is studied, and it is determined that there is no single interpretation of this term. Such a discrepancy is due to the diversity of theoretical approaches to the study of the professional activity of a future officer.

The concept of «future officer's readiness for engineering support» is defined in this study as an integral personal quality that is formed in the process of purposeful professional training. It covers a set of knowledge, skills, abilities and professionally important qualities necessary for the successful performance of engineering support tasks both in peacetime and during combat operations. Readiness includes motivational orientation, mastery of modern methods and technologies of engineering activities, the ability to adapt to non-standard situations and critically analyze the results of their own work. It has been determined that the components of future officers' readiness for engineering support require further research.

Keywords: future officer, engineering support, readiness, readiness of a future officer for engineering support.

Постановка проблеми. Сучасна військово-політична ситуація в Україні вимагає підвищення ефективності роботи підрозділів Національної гвардії, зокрема у сфері інженерного забезпечення. Інженерне забезпечення є невід'ємною складовою оперативної діяльності військових підрозділів, від якої залежить успішність виконання завдань, збереження життєздатності особового складу та забезпечення обороноздатності.

Разом з тим, аналіз сучасного стану підготовки офіцерів для Національної гвардії України свідчить про недостатню увагу до формування їхньої готовності до виконання завдань інженерного забезпечення. Існує розрив між теоретичною підготовкою та практичними вимогами, що висувуються до майбутніх офіцерів у реальних умовах служби. Це обумовлює необхідність пошуку педагогічних підходів, які дозволять інтегрувати знання, вміння та навички з урахуванням специфіки інженерного забезпечення.

Проблема полягає в тому, що поняття готовності майбутнього офіцера до інженерного забезпечення підрозділу Національної гвардії України потребує ґрунтового теоретичного обґрунтування та практичної реалізації. Важливо визначити, які компоненти готовності є ключовими, які педагогічні умови сприяють її формуванню, а також яким чином інтегрувати ці аспекти у процес підготовки офіцерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «готовність» у науковій літературі досліджували такі вчені, як Т. Гармаш, І. Зязюн, З. Курлянд, Л. Султанова, Р. Хмелюк, В. Шалаєв, Г. Яворська та інші. Проблему готовності особистості до професійної діяльності вивчали А. Бевз, Г. Васянович, В. Волобуєв, В. Демченко, Л. Кондрашова, Г. Кловак, М. Лазарєв, Ю. Медвідь, М. Москальов, Г. Непєїна, О. Пехота, О. Пшенична, Л. Султанова, Н. Чорна, В. Ягупов та багато інших науковців. Поняття «готовність майбутніх офіцерів до професійної діяльності» досліджували А. Балендр, Л. Барановська, А. Ващенко, В. Волобуєв, О. Гавришків, Ю. Медвідь, О. Пшенична, О. Старчук, О. Шагова, Д. Швець та інші.

Метою статті є проаналізувати поняття «готовність майбутніх офіцерів до професійної діяльності» та визначити сутність поняття «готовність майбутнього офіцера до інженерного забезпечення».

Виклад основного матеріалу. На сьогодні поняття «інженерне забезпечення» визначається як вид бойового забезпечення, що включає сукупність інженерних заходів і завдань, спрямованих на створення сприятливих умов для військ у їх своєчасному та прихованому висуванні, розгортанні, проведенні маневрів і виконанні бойових завдань. Це також охоплює підвищення

захисту від сучасних засобів ураження, зокрема ядерної та високоточної зброї, нанесення втрат противнику та ускладнення його дій [1, 2, 3].

Інженерна підготовка є однією з ключових складових професійної підготовки майбутнього офіцера, яка спрямована на навчання особового складу методам і способам виконання завдань інженерного забезпечення діяльності підрозділів у різних умовах бойової обстановки.

Розглянемо поняття «професійна підготовка». У науковій літературі існують різні підходи до його визначення. Одні автори професійну підготовку визначають, як сукупність знань, умінь і досвіду, здобутих у процесі навчання та практичної діяльності [4, с. 767]; другі, як сукупність професійних знань, навичок, умінь, особистих якостей, трудового досвіду та норм поведінки, що забезпечують успішне виконання роботи за конкретною спеціальністю [5]; треті, як система навчання, спрямована на формування необхідних компетентностей для виконання визначеної діяльності та здобуття кваліфікації за обраною професійною спеціалізацією [6].

Таким чином, поняття «професійна підготовка» може мати різні значення залежно від контексту. У широкому сенсі це процес підготовки майбутнього фахівця до успішної діяльності в обраній професії за різними аспектами. Водночас вузькоспеціалізована професійна підготовка орієнтована на здобуття навичок і знань для виконання завдань за певним фахом у конкретних умовах.

Розглянемо зміст поняття «готовність». На основі наукового аналізу встановлено, що ця категорія виникла у сфері експериментальної психології наприкінці XIX століття. Спочатку вона розглядалася як настанова або стан суб'єкта, що визначає спрямованість та характер його поведінки чи діяльності [7]. Уже в першій половині XX століття поняття «готовність» почало трактуватися як один із якісних показників саморегуляції поведінки особистості. Згодом феномен готовності набув значного поширення у психолого-педагогічних дослідженнях, особливо в контексті теорії діяльності та професійної діяльності.

Так, у педагогічній енциклопедичній літературі термін «готовність» трактується як оптимальний рівень розвитку особистісних або групових процесів (пізнавальних, мотиваційних, вольових, емоційних), спрямованих на забезпечення ефективності діяльності чи підготовки до майбутньої професійної діяльності [8]. Поняття «готовність» досліджували такі вчені, як Т. Гармаш, І. Зязюн, З. Курлянд, Л. Султанова, Р. Хмелюк, В. Шалаєв, Г. Яворська та інші. Наприклад, З. Курлянд і Р. Хмелюк підкреслюють, що готовність формується на основі особистого досвіду, позитивного ставлення до професійної діяльності, усвідомлення її мотивів і потреб, а також об'єктивного розуміння предметної сфери [8]. Л. Султанова розглядає готовність як

інтегральний прояв особистісних характеристик, спрямованих на виконання конкретного виду діяльності [9]. Т. Гармаш визначає готовність як особистісну якість, що проявляється через діяльність, акцентуючи на важливості схильності та здібностей до професійної роботи. На її думку, готовність розвивається через засвоєння знань, навичок і вдосконалення вже наявних якостей [10]. І. Зязюн характеризує готовність як активний стан діяльності, який передбачає усвідомлення сутності професійних завдань, способів їх виконання і слугує основою для реалізації будь-якої діяльності [11]. В. Шалаєв та Г. Яворська трактують готовність як вибірккову активність, яка формується на етапі прогнозування і забезпечує налаштованість особистості на професійну діяльність [12].

Результати здійсненого аналізу поняття «готовність» дозволяють зробити висновок про різноманіття поглядів на природу готовності, що обумовлює існування множинних її трактувань, кожна з яких підкреслює різні аспекти цього багатогранного поняття.

Проблему готовності особистості до професійної діяльності досліджували такі науковці, як А. Бевз, Г. Васянович, В. Волобуєв, В. Демченко, Л. Кондрашова, Г. Кловак, М. Лазарєв, Ю. Медвідь, М. Москальов, Г. Непєіна, О. Пехота, О. Пшенична, Л. Султанова, Н. Чорна, В. Ягупов та інші.

У педагогічній науці сформувалися різні підходи до дослідження готовності людини до професійної діяльності: персоналістичний підхід (М. Лазарєв, О. Пехота) акцентує увагу на особистості як центральному елементі процесу розвитку і діяльності. У контексті професійної діяльності готовність людини розглядається через її індивідуальні особливості, внутрішню мотивацію, особистісні якості, цінності, потреби та здатність до саморегуляції. Цей підхід підкреслює важливість унікальності кожної особистості та інтеграцію знань, умінь і особистісного досвіду для формування професійної готовності; креативний підхід (Л. Кондрашова, В. Ягупов) спрямований на підготовку фахівців, здатних працювати в умовах сучасного динамічного світу. Він орієнтований на постійне вдосконалення, пошук інноваційних рішень та творчий підхід до професійної діяльності. Готовність у цьому підході розглядається як здатність адаптуватися до змін, ініціювати нововведення та впроваджувати креативні рішення; культурологічний підхід (Г. Васянович, В. Ягупов) зосереджується на значенні культури, цінностей, традицій та соціальних норм у формуванні професійної компетентності. Готовність трактується як результат інтеграції особистісних якостей і професійних знань у контексті культурного середовища, в якому здійснюється діяльність. Цей підхід наголошує на важливості духовного та морального розвитку, врахуванні соціальних і культурних особливостей для підготовки фахівців, здатних ефективно працювати в конкретному культурному середовищі.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що різні підходи до розуміння готовності розкривають її багатогранність і значущість у контексті професійної підготовки, враховуючи особистісні, креативні та культурні аспекти.

Поняття «готовність майбутніх офіцерів до інженерного забезпечення» в науковій літературі розглядають як похідне від поняття «готовність особистості до професійної діяльності». З цієї причини доцільно проаналізувати поняття готовності особистості до професійної діяльності в наукових дослідженнях. А. Демченко визначає готовність особистості до професійної діяльності як цілісне динамічне утворення, сформоване в процесі спеціального навчання. Це утворення включає взаємопов'язані компоненти: науково-теоретичний, практичний і психологічний [13]. Л. Лежніна трактує готовність особистості до професійної діяльності як комплексне психологічне новоутворення, яке виражається у спрямованості та здатності суб'єкта виконувати обрану професійну діяльність відповідно до нормативних вимог. Вона зазначає, що це новоутворення формується в процесі професійної підготовки та проходить кілька послідовних етапів: готовність до вибору професії, готовність до навчально-професійної діяльності та готовність до виконання професійної діяльності [14]. О. Затворнюк підкреслює, що готовність особистості до професійної діяльності та компетентність є інтегральними багаторівневими особистісними утвореннями, які відображають рівень підготовки до діяльності. Водночас вона зазначає, що поняття «готовність особистості до професійної діяльності» переважно пов'язується з процесом професійної підготовки, тоді як компетентність розглядається як результат освіти [15].

Отже, аналіз поняття готовності дозволяє краще зрозуміти специфіку підготовки майбутніх офіцерів до інженерного забезпечення, адже це складне інтегральне явище формується на основі знань, умінь, мотивації та практичного досвіду.

Г. Кловак визначає поняття «готовність особистості до професійної діяльності» як професійну компетентність, яка представляє собою сукупність взаємопов'язаних ключових орієнтацій, необхідних знань, умінь та навичок [16]. В. Уліч розглядає готовність як складне особистісне формування, що включає професійні знання, навички та особистісні якості, необхідні для ефективного виконання професійної діяльності [17]. Л. Карамушка трактує готовність як сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних психологічних характеристик, які забезпечують результативність професійної діяльності [18].

Н. Чорна, аналізуючи наукові підходи різних авторів, виділяє основні концепції щодо визначення дефініції «готовність особистості до професійної діяльності» [19]: функціональний підхід: розглядає готовність як психічний

стан, що активізує психічні функції у професійній діяльності; особистісний підхід: трактує готовність як цілісне особистісне утворення, що охоплює внутрішні суб'єктивні чинники діяльності й вивчається в контексті професійної підготовки; особистісно-діяльнісний підхід: характеризує готовність як прояв усього потенціалу особистості, що забезпечує ефективне виконання професійних завдань; результативно-діяльнісний підхід: визначає готовність як підсумок процесу професійної підготовки; акмеологічний підхід: трактує готовність крізь призму особистого сприйняття індивідом діяльності та своєї ролі в ній.

Різноманітність підходів до визначення готовності дозволяє комплексно вивчати це явище, враховуючи його психологічні, професійні та акмеологічні аспекти.

Таким чином, аналізуючи різні визначення поняття «готовність особистості до професійної діяльності», можна дійти висновку, що у сучасній психолого-педагогічній літературі відсутнє єдине трактування цього терміну. Така розбіжність обумовлена багатогранністю теоретичних підходів до вивчення професійної діяльності людини.

Для нашого дослідження особливо цінними є роботи фахівців у сфері безпеки та оборони України, які розглядають аспекти готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності. Результати аналізу наукових праць, присвячених визначенню поняття «готовність майбутніх офіцерів до професійної діяльності», представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Дослідження визначення поняття «готовність майбутніх офіцерів до професійної діяльності»

Автор	Визначення поняття «готовність майбутніх офіцерів до професійної діяльності»
1	2
Ю. Медвідь	«розуміємо полікомпонентну індивідуально-особистісну динамічну характеристику здобувача, що формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання як у звичайних, так і в екстремальних умовах; рефлексією результатів своєї діяльності».
О. Гавришків	сукупності стійких знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей особистості, які б забезпечили високий рівень володіння зброєю, бойовою технікою, способів їх застосування в різноманітних умовах бойової діяльності
В. Волобуєв	«професійно-важлива особистісна властивість (поєднання особистісно-рефлексивного, когнітивно-інтелектуального та змістово-діяльнісного компонентів), що характеризується ціннісним ставленням до ефективної управлінської діяльності, охоплює систему мотивів, знань, умінь і навичок, професійно-важливих властивостей.....»

Продовження табл. 1

1	2
О. Пшенична	«професійно важливу особистісну здатність, що формується у процесі фахової підготовки та характеризується усвідомленим ставленням до ефективного вирішення завдань оперативно-службової діяльності, охоплює систему мотивів, знань, умінь і навичок, професійно-важливих властивостей особистості....»
О. Старчук	«професійно-особистісне новоутворення майбутнього військового фахівця, що формується у процесі фізичної підготовки, забезпечує можливість сформувати у майбутніх офіцерів ситуацію успіху і реалізувати її в процесі професійного становлення й самовдосконалення під час військової служби»
Л. Барановська	«складне інтегральне утворення структури особистості фахівця, представлене комплексом мотивів, відповідних якостей та здібностей фахівця, системою психолого-педагогічних, професійно орієнтованих, фундаментальних знань та вмінь, необхідних для ефективного впровадження особистісно орієнтованого підходу в процесі виконання службових обов'язків та життєдіяльності загалом»
А. Балендр	«інтегроване утворення, що включає сукупність конфліктологічних знань, умінь і навичок професійної діяльності, а також необхідних особистісних якостей, які дозволяють попереджати міжособистісні зіткнення в різних ситуаціях оперативно-службової діяльності та належним чином організовувати діяльність підлеглого складу»
Д. Швець	«особистісне утворення формується в процесі професійної підготовки та є результатом взаємодії курсантів із суб'єктами навчальної діяльності»
А. Ващенко	«...інтегративну якість особистості офіцера, що проявляється у формах активності та визначає здібність ставити за мету своєї військово-професійної діяльності розвиток необхідних умінь підлеглих, обирати способи досягнення цієї мети, контролювати процес її досягнення, здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій, прогнозувати шляхи та засоби підвищення продуктивності роботи в означеному напрямі»
О. Шагова	«складне особистісне утворення, що є результатом професійної підготовки офіцера, яке передбачає володіння високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування для застосування у своїй професійній діяльності, в тому числі у нестандартних ситуаціях».

З урахуванням проведеного аналізу понять «готовність особистості до професійної діяльності», «готовність майбутніх офіцерів до професійної діяльності» та інших, у рамках нашого дослідження готовність майбутнього офіцера до професійної діяльності (інженерного забезпечення) визначається як *інтегральна особистісна якість, яка формується в процесі цілеспрямованої професійної підготовки. Вона охоплює сукупність знань, умінь, навичок і*

професійно важливих якостей, необхідних для успішного виконання завдань інженерного забезпечення як у мирний час, так і під час бойових дій. Готовність включає мотиваційну спрямованість, володіння сучасними методами та технологіями інженерної діяльності, здатність адаптуватися до нестандартних ситуацій і критично аналізувати результати власної роботи.

Висновки. Проаналізувавши поняття готовності майбутнього офіцера до інженерного забезпечення, під цим поняттям будемо розуміти *інтегральну* особистісну якість, яка формується в процесі цілеспрямованої професійної підготовки. Вона охоплює сукупність знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей, необхідних для успішного виконання завдань інженерного забезпечення як у мирний час, так і під час бойових дій. Готовність включає мотиваційну спрямованість, володіння сучасними методами та технологіями інженерної діяльності, здатність адаптуватися до нестандартних ситуацій і критично аналізувати результати власної роботи.

Таким чином, подальше дослідження має бути спрямоване на вивчення складових готовності майбутніх офіцерів до інженерного забезпечення.

Література:

1. Семенов М.В., Єсіпова О.О. Інженерні заходи спрямовані на забезпечення додаткового захисту військових об'єктів та особового складу. *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: доба нестійкої інституційності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5 трав. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 180-182.
2. Семенов М., Єсіпова О. Поняття професійна компетентність майбутнього офіцера у контексті педагогічної теорії. *Молодь і ринок*. 2024. №5. С. 150–154. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.301712>
3. Семенов М.В., Турський О.Ю. Обґрунтування необхідності здійснення досліджень щодо формування здатності майбутніх офіцерів здійснювати інженерне забезпечення підрозділу НГУ у процесі професійної підготовки. *Вісник науки та освіти*. 2023. Вип. № 6 (12). С. 600-609. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6\(12\)-600-609](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-6(12)-600-609)
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. І голов. ред.: В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
5. Латош М.О. Професійна підготовка фахівців аграрної галузі у закладах вищої освіти України: дис. ... д-ра філософ.: 015. Мукачєво. 2021. 280с.
6. Економічна енциклопедія. у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія; Тернопіль: Академія народного господарства, 2002. Т. 3. 952 с.
7. Словник психолого-педагогічних понять і термінів. URL: <http://osvita.ua/school/method/psychology/1270> (дата звернення: 18.09.2024).
8. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. З.Н. Курлянд. Київ: Знання, 2007. 495 с.
9. Султанова Л.Ю. Готовність студентів психолого-педагогічних факультетів до науково-дослідної роботи. *Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології*. Харків : НТУ «ХПІ», 2007. С. 338–343.
10. Гармаш Т.А. Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців із логістики до управлінської діяльності. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. Серія : Педагогіка. Одеса, 2017. Вип. 5(118). С. 17–20.

11. Зязюн І.А. Гуманізм освіти ХХІ століття: філософський і психологічний аспект. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2002. № 2. С. 23–24.
12. Яворська Г.Х., Шалаєв В.М. Формування у курсантів ВНЗ МВС України готовності до правоохоронної діяльності у процесі фізичної підготовки : монографія. Одеса: ОЮІ НУВС, 2007. 115 с.
13. Демченко А. В. Теоретичні засади формування готовності майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до виховної роботи у підрозділах. *Гуманітарний вісник*. 2012. № 28. С. 61–65.
14. Характеристика готовності до професійної діяльності як педагогічної категорії. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/152285/151398> (дата звернення: 05.01.2025)
15. Затворнюк О.М. Формування у майбутніх психологів готовності до професійного самовдосконалення: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2016. 310 с.
16. Кловак Г.Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (к. ХІХ–ХХ ст.): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01.. Київ, 2005. 40 с.
17. Уліч В.Л. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 Хмельницький, 2007. 172 с.
18. Карамушка Л.М. Актуальні напрями організаційного розвитку вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми психології. Т. 1. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2009. Ч. 23. Т. 1. С. 3–9.
19. Чорна Н.Б. Сутність та структура готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів мистецьких спеціальностей. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/ped-1-2012/192-196.pdf>. (дата звернення 14.11.2024)

References:

1. Semenov, M.V. & Yesipova, O.O. (2023). Inzhenerni zakhody spriamovani na zabezpechennia dodatkovoho zakhystu viiskovykh ob'ektiv ta osobovoho skladu. [Engineering measures are aimed at providing additional protection for military facilities and personnel] Problemy formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: doba nestiikoi instytutsiinosti: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 5 trav. 2023 r.). Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 2023. p. 180-182. [in Ukrainian].
2. Semenov, M. & Yesipova, O. (2024) Poniattia profesiina kompetentnist maibutnoho ofitsera u konteksti pedahohichnoi teorii. [The Concept of Professional Competence of a Future Officer in the Context of Pedagogical Theory] Molod i rynek. 2024. №5. S. 150–154. [in Ukrainian].
3. Semenov, M.V. & Turskyi, O.Yu. (2023) Obgruntuvannia neobkhidnosti zdiisnennia doslidzhen shchodo formuvannia zdatsnosti maibutnikh ofitseriv zdiisniuvaty inzhenerne zabezpechennia pidrozdilu NHU u protsesi profesiinoi pidhotovky [Rationale for conducting research on the development of future officers' ability to provide engineering support to the NGU unit in the process of professional training]. Visnyk nauky ta osvity. 2023. Vyp. № 6 (12). P. 600-609. [in Ukrainian].
4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. I holov. red.: V. T. Busel. Kyiv; Irpin: Perun, 2001. 1440 p. [in Ukrainian].
5. Latosh M.O. (2021).Profesiina pidhotovka fakhivtsiv ahrarnoi haluzi u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy: dys. ... d-ra filosof.: 015. Mukachevo. 2021. 280p. [in Ukrainian].
6. Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]. u 3 t. / vidp. red. S. V. Mochernyi. Kyiv: Akademiia; Ternopil: Akademiia narodnoho hospodarstva, 2002. T. 3. 952 p. [in Ukrainian].

7. Slovník psychologického-pedagogického pojmů a termínů [Dictionary of psychological and pedagogical concepts and terms]. URL: <http://osvita.ua/school/method/psychology/1270> (data zvernnia: 18.09.2024). [in Ukrainian].

8. Pedagogika vyshchoi shkoly [Pedagogy of higher education]: navch. posib. / za red. Z.N. Kurliand. Kyiv: Znannia, 2007. 495 p. [in Ukrainian].

9. Sultanova L.Yu. (2007) Hotovnist studentiv psychologicheskikh fakul'tetiv do naukovo-doslidnoi roboty [Readiness of students of psychological and pedagogical faculties for research work]. Teoretychni ta metodychni zasady rozvytku pedagogicheskoi osvity: pedagogichna maisternist, tvorchist, tekhnolohii. Kharkiv : NTU «KhPI», 2007. P. 338–343. [in Ukrainian].

10. Harmash T.A. (2017) Pedagogichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh fakhivtsiv iz lohistyky do upravlinskoi diialnosti [Pedagogical conditions for the formation of future logistics specialists' readiness for management activities]. Naukovyi visnyk Pivdenoukraiinskoho natsionalnoho pedagogicheskoho universytetu im. K.D. Ushynskoho. Serii : Pedagogika. Odesa, 2017. Vyp. 5(118). P. 17–20. [in Ukrainian].

11. Ziaziun I.A. (2002) Humanizm osvity XXI stolittia: filosofskyi i psykholohichnyi aspekt [Humanism of Education in the XXI Century: Philosophical and Psychological Aspects.]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymi systemamy. 2002. № 2. P. 23–24. [in Ukrainian].

12. Iavorska H.Kh. & Shalaiev V.M. (2007) Formuvannia u kursantiv VNZ MVS Ukrainy hotovnosti do pravookhoronnoi diialnosti u protsesi fizychnoi pidhotovky [Formation of Law Enforcement Readiness in the Process of Physical Training of Cadets of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] : monohrafiia. Odesa : OIuI NUVS, 2007. 115 p. [in Ukrainian].

13. Demchenko A.V. (2012) Teoretychni zasady formuvannia hotovnosti maibutnikh fakhivtsiv pozhezhno-riatuvainoi sluzhby do vykhovnoi roboty u pidrozdilakh [Theoretical bases of forming the readiness of future specialists of the fire and rescue service for educational work in units]. Humanitarnyi visnyk. 2012. № 28. p. 61–65. [in Ukrainian].

14. Kharakterystyka hotovnosti do profesiinnoi diialnosti yak pedagogicheskoi katehorii. [Kharakterystyka hotovnosti do profesiinnoi diialnosti yak pedagogicheskoi katehorii] URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/152285/151398> [in Ukrainian].

15. Zatvorniuk O.M. (2016) Formuvannia u maibutnikh psykholohiv hotovnosti do profesiinoho samovdoskonalennia [Formation of future psychologists' readiness for professional self-improvement]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, 2016. 310 p. [in Ukrainian].

16. Klovak H.T. (2005) Heneza pidhotovky maibutnoho vchytelia do doslidnytskoi pedagogicheskoi diialnosti u vyshchykh pedagogicheskikh navchalnykh zakladakh Ukrainy (k. XIX–XX st.) [The Genesis of Future Teacher Training for Research Pedagogical Activity in Higher Pedagogical Educational Institutions of Ukraine (c. XIX-XX centuries)]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.01.. Kyiv, 2005. 40 p. [in Ukrainian].

17. Ulich V.L. (2007) Pedagogichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv do upravlinskoi diialnosti [Pedagogical conditions for the formation of future officers' readiness for managerial activity]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 Khmelnytskyi, 2007. 172 p. [in Ukrainian].

18. Karamushka L.M. (2009) Aktualni napriamy orhanizatsiinoho rozvytku vyshchykh navchalnykh zakladiv [Actual directions of organizational development of higher education institutions.]. Aktualni problemy psykholohii. T. 1. Orhanizatsiina psykholohiia . Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia. Kyiv: In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2009. Ch. 23. T. 1. p. 3–9. [in Ukrainian].

19. Chorna N.B. Sutnist ta struktura hotovnosti do profesiinoho samorozvytku maibutnikh uchyteliv mystetskykh spetsialnostei [Essence and Structure of Readiness for Professional Self-Development of Future Art Teachers]. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/ped-1-2012/192-196.pdf> [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК37(73.41)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-347-360](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-347-360)

Смук Оксана Тарасівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 61-33-21, <https://orcid.org/0000-0001-6540-467X>

Козубовський Ростислав Володимирович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології і соціальної роботи. ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород. тел.: 61-33-21, <https://orcid.org/0000-0001-9976-1931>

Палкуш Віталія Петрівна аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: (0312) 61-33-21, <https://orcid.org/0000-0002-8876-3576>

ВПЛИВ ІДЕЙ ПЕДАГОГІКИ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ Ф.У. ПАРКЕРА НА РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ОСВІТИ В США

Анотація. В статті розглядаються питання розвитку альтернативної освіти в США. Відзначається, що альтернативна освіта представляє парадигму в практиці школи, орієнтовану на створення в спеціально організованому педагогічному середовищі умов для розвитку природжених властивостей дитини й надання їй повної волі для самореалізації; на розширення суб'єкт-суб'єктних взаємин з метою залучення її до соціального досвіду у всіх сферах особистого й суспільного життя і забезпечення підготовки до свідомої активності й самостійної творчої діяльності в умовах тісного взаємозв'язку навчання й виховання з навколишнім світом.

У процесі дослідження виявлено, що значний вплив на розвиток альтернативної освіти в США мала педагогічна діяльність відомого амери-канського вченого Ф.У.Паркера, зокрема, обґрунтовані ним ідеї дитино центризму. Мета статті – проаналізувати вплив ідей дитиноцентризму педагогіки Ф.У.Паркера на розвиток альтернативної освіти в США.

В основі дитиноцентричного підходу Ф.У. Паркера лежить розуміння дитини як активного суб'єкта природи, що сам добуває знання, тому що, відповідно до його переконань, «істину можна добути лише самостійно». Вчений стверджував, що освітній процес повинен будуватися навколо дитини, її інтересів і особливостей розвитку. Дитина має бути в центрі педагогічного

процесу. Позитивний розвиток дитини розглядається як результат актуалізації закладеного в ній потенціалу, а не як наслідок заповнення вчителем «порожньої посудини» дитячої свідомості з метою подолання її споконвічної недорозвиненості і недосконалості. На зміну монотонній діяльності завчання, яка тривалий час панувала в школах, педагогіка дитиноцентризму принесла нові методи, адаптовані під потреби дитини. Їхньою метою було розвинути не стільки здатність до цілеспрямованого запам'ятовування, скільки цілий комплекс даних дитині від природи сенсорних здібностей, на основі яких формуються більше складні рівні пізнавальної діяльності дітей. В рамках дитиноцентризму особливе значення одержує свобода індивіда, якої повністю були позбавлені учні в класичній парадигмі освіти. Поміщаючи дитину в центр педагогічного процесу, Ф.У. Паркер переосмислює традиційне розуміння результатів навчання. Він вказує на те, що мета навчання не повинна зводитися тільки до засвоєння знань і вироблення певних навичок і вмінь. Кінцевою метою освітнього процесу є формування гармонійно розвиненої у всіх аспектах особистості (інтелектуальному, морально-етичному, фізичному). Ідеї Ф.У. Паркера знайшли відображення в концепції альтернативної освіти.

Ключові слова: альтернативна освіта, дитиноцентризм, навчання, вчитель, США.

Smuk Oksana Tarasivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Uzhhorod National University, Uzhhorod, tel.: 61-33-21, <https://orcid.org/0000-0001-6540-467X>

Kozubovsky Rostyslav Volodymyrovich Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Sociology and Social Work, Uzhhorod National University, Uzhhorod, tel.: 61-33-21, <https://orcid.org/0000-0001-9976-1931>

Palkush Vitaliia Petrivna Post graduate student, Department of General Pedagogic and Pedagogic of Higher School. State Higher Educational Establishment «Uzhhorod National University», Uzhhorod, tel.: (0312)61-33-21, <https://orcid.org/0000-0002-8876-3576>

THE INFLUENCE OF F.W. PARKER'S IDEAS OF CHILD-CENTRIC PEDAGOGY ON THE DEVELOPMENT OF ALTERNATIVE EDUCATION IN THE USA

Abstract. The article examines the issues of the development of alternative education in the USA. It is noted that alternative education represents a paradigm in school practice, focused on creating conditions in a specially organized pedagogical

environment for the development of the child's innate qualities and giving him full freedom for self-realization; on expanding subject-subject relationships in order to involve him in social experience in all spheres of personal and social life and ensuring preparation for conscious activity and independent creative activity in conditions of a close relationship between teaching and upbringing with the surrounding world. In the process of research, it was revealed that the pedagogical activity of the famous American scientist F.W. Parker, in particular, the ideas of child-centrism substantiated by him, had a significant impact on the development of alternative education in the USA. The purpose of the article is to analyze the influence of the ideas of child-centrism of F.W. Parker's pedagogy on the development of alternative education in the USA. The basis of the child-centric approach of F. W. Parker's understanding of the child as an active subject of nature, who acquires knowledge himself, because, according to his beliefs, "the truth can only be obtained independently." The scientist argued that the educational process should be built around the child, his interests and developmental characteristics. The child should be at the center of the pedagogical process. The positive development of the child is considered as the result of the actualization of the potential inherent in him, and not as a consequence of the teacher filling the "empty vessel" of the child's consciousness in order to overcome its inherent underdevelopment and imperfection. To replace the monotonous activity of memorization, which had long prevailed in schools, the pedagogy of child-centrism brought new methods adapted to the needs of the child. Their goal was to develop not so much the ability to purposeful memorization, but a whole complex of sensory abilities given to the child by nature, on the basis of which more complex levels of cognitive activity of children are formed. Within the framework of child-centeredness, the freedom of the individual is of particular importance, which students were completely deprived of in the classical paradigm of education. By placing the child at the center of the pedagogical process, F. W. Parker rethinks the traditional understanding of learning outcomes. He points out that the goal of learning should not be limited to the acquisition of knowledge and the development of certain skills and abilities. The ultimate goal of the educational process is the formation of a harmoniously developed personality in all aspects (intellectual, moral-ethical, physical). F. W. Parker's ideas were reflected in the concept of alternative education.

Keywords: alternative education, child-centeredness, education, teacher, USA.

Постановка проблеми. Реформування сучасної системи освіти України, пошук нових ефективних шляхів навчання і виховання підростаючого покоління передбачає ретельне ознайомлення з досвідом зарубіжних країн з метою використання найбільш вагомих здобутків у вітчизняному освітньому

просторі. Це, зокрема, стосується альтернативної освіти, яка досить широко розповсюджена у багатьох зарубіжних країнах і не занадто популярна в Україні. Водночас, її актуальність зростає в умовах розв'язаної Російською Федерацією війни проти України, яка триває вже кілька років і створює значні труднощі для забезпечення освітнього процесу.

Альтернативна освіта пропонує різні варіанти навчання, в тому числі і домашнє навчання, максимально враховуючи можливості і потреби кожної дитини, створюючи умови для успішної самореалізації кожного індивіда. Особливо значних успіхів досягла альтернативна освіта в США, важливою передумовою розвитку якої була діяльність таких відомих учених, як Дж.Дьюї, Ф.Паркер, Дж.Каунтс, У.Кілпатрік, Х.Рагг, К.Уошберн та інші. Багато ідей, висловлених цими вченими, знайшли відображення в концепції альтернативної освіти. Зокрема, заслуговує уваги педагогічна спадщина Ф.У.Паркера (F.W. Parker), обґрунтовані ним положення дитиноцентризму, більшість з яких є актуальними і на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання альтернативної освіти перебувають в центрі уваги науковців США: М. Рейвід (M. Raywid), С.Аронсон (S. Aronson), Р. Бучарт (R. Butchart), Б. Якобс (B. Jacobs), П. Роджерс (P. Rogers), К. Лер (C. Lehr), В. Сміт (V. Smith). Д. Берк (D. Berk), Р. Фізел (R. Fazel) та, Д. Натан (J. Nathan), Т. Янг (T. Young), Т. Грегорі (T. Gregory), Д. Келлі (D. Kelly), Р. Бар (R. Barr), В. Парет (W. Parrett) та інші.

В Україні різні аспекти проблеми альтернативної освіти досліджуються вченими: М.Гузик, О.Заболотна, І.Мартинчук, Н.Побірченко, О.Поліщук, О.Туз та іншими. Проте залишаються недостатньо вивченими питання розвитку альтернативної освіти і досвіду зарубіжних країн.

Мета статті – проаналізувати значення педагогічної спадщини Ф.У.Паркера в розвитку альтернативної освіти в США.

Виклад основного матеріалу. Альтернативна освіта представляє освітню парадигму в практиці школи, орієнтовану на створення в спеціально організованому педагогічному середовищі умов для розвитку природжених властивостей дитини й надання їй повної волі для самореалізації; на розширення суб'єкт-суб'єктних взаємин з метою залучення її до соціального досвіду у всіх сферах особистого й суспільного життя й забезпечення підготовки до свідомої активності й самостійної творчої діяльності в умовах тісного взаємозв'язку навчання й виховання з навколишнім світом.

На думку прихильників альтернативної освіти, справжня школа повинна не стільки давати знання, скільки опікуватися розвитком у дітей умінь спостерігати, мислити й робити самостійні висновки, а також розбудовувати навички самоосвіти, пізнавальний інтерес і здатності до самостійності. Феноменологія альтернативної освіти передбачає: варіативність освіти, що дає

можливість відійти від традиційної однакової освітньої системи до різноманітності форм і методів одержання освіти; відкритість освіти, внутрішнє розкріпачення, що демонструє звільнення від догм і цілісне наповнення освіти; плюралізм освіти, що перетворює альтернативну освіту з уніфікованої системи в різноманітну за метою, змістом, організацією освітнього процесу, педагогічними підходами і технологіями унікальну освітню систему; самостійність освітніх установ у виборі стратегії свого розвитку, цілей, змісту, організації й методів роботи, включаючи юридичну й економічну самостійність; право педагогів на творчість, на власний педагогічний стиль; на свободу вибору педагогічних технологій, підручників, навчальних посібників, методів оцінки діяльності учнів і т.д.; право учнів на вибір профілю освіти; на навчання за індивідуальними навчальними планами, на участь в управлінні даною освітньою установою. [1 – 5].

Альтернативна освіта передбачає наступні основні компоненти:

- *організаційна структура* (пов'язана з формуванням невеликих за розміром класів; структурування навчальних програм з урахуванням зв'язку навчання з майбутнім життям учня);
- *навчальний план і викладання* (забезпечення варіативності методів і прийомів навчання, включаючи індивідуалізацію навчання, колективний спосіб навчання, компетентнісний підхід, тьюторство і т.д.);
- *культура й клімат* (орієнтація як на академічний, так і на емоційний і соціальний розвиток дітей в сприятливому освітньому середовищі);
- *зв'язок з іншими програмами* (забезпечення тісного зв'язку і співпраці з громадою, батьками, соціальними службами, органами охорони здоров'я і т.д.).

Альтернативна освіта в США пройшла тривалий період розвитку, починаючи з XVI століття (домашня освіта, парафіяльні школи).

Під впливом ідей відомих західноєвропейських учених (Ж.-Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, І.Ф. Гербарт, Ф.В. Фребель) сформульованих в XVIII-XIX століттях, в кінці XIX століття в системі освіти США відбуваються активні корінні зміни. Обґрунтованій критиці починає піддаватися традиційна система, у центрі якої був учитель, який розповідає, пояснює і ставить до розуму учнів, як до порожнього «контейнера», що підлягає заповненню знаннями з авторитетного джерела. Усе, що вимагалось від учня в межах цієї системи, спрямованої на відтворення готових зразків, зводилося до точного повторення слів учителів або підручника. Учні не мали ніякого права вибору і перебували в повній підпорядкованості вчителю. Традиційні методи навчання не передбачали яких-небудь ігрових елементів, та й сама гра вважалася несумісною з навчальним процесом, покликаним через строгу дисципліну й монотонну працю підготувати дітей до складного дорослого життя.

Ідеї педагогіки дитиноцентризму з'являються й розвиваються в широкому культурному контексті XIX століття з його загальною тенденцією на переосмислення образу дитинства. Фігура дитини стає надзвичайно значимою в західній культурі, літературі. Дитячі книжки виходять величезними тиражами, поширюється рух за вивчення особистості дитини (child-study movement) [6]. Американська дослідниця А. Сорбі, аналізуючи зміну культурного статусу дитини в Америці, підкреслює, що, якщо раніше, на початку XIX століття він виступав як ключовий символ сентиментальної поезії, то в другій половині XIX століття проблематика дитинства активно виходить за рамки літератури й приватного життя і починає усвідомлюватися як соціально значима. А. Сорбі робить висновок, що в кінці XIX століття дорослі американці почали ставитися до дитинства, з одного боку, ностальгічно, як до періоду, який вони самі хотіли би знову пережити й відтворити, з іншого боку, вони почали усвідомлювати дитинство, як щось, що вони можуть дати своїм дітям [6].

Закономірно, що в контексті цього культурного спрямування до образу дитини на зміну традиційному підходу в освіту приходить дитиноцентризм, палким прихильником якого був Ф.У.Паркер. Незважаючи на дискусійність його окремих суджень, зокрема, глибокі релігійні переконання, вчений, безперечно, обґрунтував чимало положень, цінних для розвитку альтернативної освіти. Він стверджував, що освітній процес повинен будуватися навколо дитини, її інтересів і особливостей розвитку. Відповідно до нової прогресивної точки зору, не дитина повинна «підлаштовуватися» під вимоги школи, а школа зобов'язана брати до уваги природний процес розвитку дитини. Так, Ф. У. Паркер відзначає, що першочергове завдання вчителя пов'язане зі створенням освітнього середовища, «адаптованого під божественну природу дитини» («We are here to find and present the conditions adapted to the divine nature of the child») [7, с.24]. В «Бесідах про викладання» він визначає педагогічний метод як адаптацію способів розвитку дитини, її мислення («adaptation of means of growth to mind to be developed») [8, с.23]. На думку Ф.У.Паркера, не дитина повинна адаптуватися до школи, а навпаки, школа до дитини, не учень адаптується до методики викладання, а методика враховує специфіку дитячої свідомості.

Якщо ж матеріал не адаптований під дитяче мислення і вимагає від дитини надприродних зусиль, у цьому випадку дитина не відчуває радості пізнання як природну реакцію розуму. Ф.У. Паркер пише: «Бог створив наш розум таким чином, що виконання адекватних моральних, етичних, інтелектуальних і фізичних завдань викликає в ньому лише задоволення» («God has so created the mind, that healthy moral, mental, and physical exercise, produces pleasure») [8,с. 172]. Таким чином, традиційне уявлення про те, що навчальна діяльність повинна бути позбавлена будь-яких ігрових і

гедоністичних моментів, як принципово несумісних з її завданнями, оголошується Ф. У. Паркером неспроможним. Переконання в тім, що навчання може приносити радість, нерозривно пов'язане з його вірою християнина. На думку вченого, процес навчання, який орієнтується на природний розвиток дитини, визначений самим Творцем, не може не приносити радість.

На змїну монотонній діяльності завчання, яка тривалий час панувала в школах, педагогіка дитиноцентризму принесла нові методи, адаптовані під потреби дитини. Їхньою метою було розвинути не стільки здатність до цілеспрямованого запам'ятовування, скільки цілий комплекс даних дитині від природи сенсорних здатностей, на основі яких формуються більше складні рівні пізнавальної діяльності дітей. Значиму роль починають грати уявлення про особливості дитячої природи, відмінної від природи дорослої людини. Разом з іншими вченими Ф.У. Паркер, незважаючи на релігійні переконання, відмовляється від ідеї первородного гріха, пов'язаної із християнським відчуттям онтологічної недосконалості людини і починає трактувати природу дитини як споконвічно благодатну й правильну.

Позитивний розвиток дитини розглядається як результат актуалізації закладеного в ній потенціалу, а не як наслідок заповнення вчителем «порожньої посудини» дитячої свідомості з метою подолання її споконвічної недорозвиненості і недосконалості. Показовий у цьому зв'язку погляд на дитину Ф. У. Паркера, для якого дитина – кульмінація божественного творення. Цілком очевидно, що цей образ дитини, у якому від народження закладені божественний зміст, сили й можливості, протилежний типовому для традиційної педагогіки образу дитини як «порожньої посудини», «чистої дошки», «воску», з якого педагог повинен зліпити освічену людину.

У рамках традиційної педагогіки дитяча спонтанність, імпульсивність, інтуїтивність заперечувалися, як прояви незрілості, недосконалості гріховної природи людини. Для педагогів-прогресивістів, до яких належав і Ф.У.Паркер, вони стають значимими рисами дитячої натури, які треба не викорінювати, а опиратися на них в освітньому процесі. Ф. У. Паркер відзначає, що всі продуктивні методи навчання не можуть розроблятися без розуміння спонтанного характеру діяльності дитини («All improved methods spring from the knowledge of the child's spontaneous activities») [7, с.312]. Якщо з погляду традиційних положень дитяча спонтанність пов'язана із гріховною неприборканістю й заважає навчанню, то для Ф. У. Паркера вона є проявом природженого божественного початку («The spontaneous tendencies of the child are the records of inborn divinity») [7, с.23]. Він відзначає, що дитина спонтанно цікавиться навколишнім світом, і ця спонтанність пов'язана з природним прагненням дітей до пізнання, закладеним у них самим Творцем.

Оскільки представниками прогресивної педагогіки дитина визнається як споконвічно запрограмована на природний розвиток і навчання, мета освітнього

процесу перестає зводитися до підпорядкування авторитету як єдиному джерелу знань і механістичному повторенню цих знань. Ф. У. Паркер підкреслює, що треба уникати традиційних способів навчання, в основі яких лежить механічне повторення й цитування авторитетів. Якщо класична модель освіти була орієнтована на минуле, на відтворення й закріплення вже існуючого, то прогресивістська парадигма спрямована в майбутнє й орієнтувалася на створення нового.

Для Ф. У. Паркера ця орієнтація на майбутнє була пов'язана із християнським положенням про спрямованість людського буття в майбутнє, до загального воскресіння й установа Царства Божого. Він відзначає, що дійсна спрямованість людського життя полягає в необхідності жити ідеалами майбутнього життя, рухаючись у напрямку невідомого й невидимого («the truest tendency of the human life is to live in the ideal of the future, to reach forward towards the invisible») [7, с.10]. Орієнтація на наслідування минулих і готових знань, з погляду Ф. У. Паркера, не сумісна з дійсною творчістю, що і є прояв живого нерозривного зв'язку людини з Богом. В «Бесідах про викладання» він пише: «Ніхто не зміг створити щось велике через просту імітацію. Здатність імітувати ніколи не дає силу творчості» («No one was ever great by imitation; imitative power never leads up to creative power») [8, с.19].

В основі дитиноцентричного підходу Ф. У. Паркера лежить розуміння дитини як активного суб'єкта природи, що сам добуває знання, тому що, відповідно до його переконань, «істину можна здобути лише самотійно» («No human being can find the truth for another») [7, с.353]. Свої теоретичні положення і установки він часто підкріплює звертанням до християнського розуміння людини і її призначення. Головне, що можуть зробити педагоги, це створити сприятливі умови, у яких свідомість дитини сама буде намагатися шукати правди. Ф.У. Паркер обґрунтовує це положення, посиляючись на протестантське розуміння порятунку як особистої справи кожного християнина, здійснити яке може лише він сам («work out your own salvation») [7, с.353]. Як глибоко віруючий християнин, Ф.У. Паркер був переконаний, що шкільна освіта повинна зосереджуватися не тільки на знаннях, уміннях і навичках, але й на необхідності вчити дитину робити правильний морально-етичний вибір між добром і злом. Відповідно до його думки, добро споконвічно властиве людській природі.

Він вважав, що дитина, яка росте в позитивному оточенні, адекватно засвоює положення про те, що є добро і зло, і в майбутньому буде завжди цуратися зла. Звідси випливає важливий принцип паркерівської педагогіки – не треба наводити дітям приклади неправильного, поганого, думаючи, що розповіді про зло й неправду відвернуть їх від негативних вчинків і суджень. Більш доцільно давати приклади позитивного. Як наочний приклад в «Бесідах

про педагогіку» Ф.У. Паркер приводить притчу про древніх китайських експертів з виявлення фальшивих грошей [7, с.354]. У процесі навчання цьому ремеслу вони повинні були постійно тримати в руках нефальшиві монети, у результаті чого їхні пальці так звикали до правильних зразків, що, коли фальшиві гроші потрапляли їм у руки, експерти моментально відчували різницю й безпомилково виявляли підробку. Ф.У. Паркер завершує цю розповідь наступним висновком: «Не витрачайте час на те, щоб наводити приклади зла. Завжди наводьте приклад чогось позитивного, хорошого».

Згідно положень Ф.У. Паркера, не можна навчити дитину робити правильний вибір між добром і злом, нав'язавши їй ззовні готову систему правил, не розвиваючи в ній при цьому внутрішню здатність самій пізнавати негативне й шкідливе. Це можна зробити через пробудження в дитини природної схильності до добра, щоб вона сама прагнула вибирати, виходячи зі своїх внутрішніх переконань. Учений впевнений, що не можна постачати учня набором готових рецептів для правильного індивідуального морального вибору. Таким чином, ми бачимо, що дитина в педагогічних положеннях Ф.У. Паркера не тільки активно сама здобуває знання, але вчиться бути активним суб'єктом морального вибору.

Важливо також відзначити, що в рамках дитиноцентризму особливе значення одержує свобода індивіда, якої повністю були позбавлені учні в класичній парадигмі освіти. Традиційну освіту Ф. У. Паркер вважав освітою «обмеження» і протиставляв їй нову освіту – «освіту волі, свободи» [7, с. 439-440]. Отримавши «освіту обмеження», в основі якої закладений «кількісний» метод навчання, спрямований на механічне заучування великої кількості матеріалу, випускники вважали себе освіченими людьми, але при цьому в них були відсутні навички критичного мислення й здатність задавати питання. Заміняючи метод «кількості» методом «якості», педагогіка Ф.У. Паркера забезпечувала розвиток здатності думати вільно й активно приймати рішення. Наочний експеримент, заохочення вільного мислення і здатності робити самостійні висновки визначали техніку методу «якості». На думку Ф.У. Паркера, саме цей підхід до навчання розвивав, «хвилюючий дух», далекий від стагнації й шаблонності.

Для Ф.У. Паркера воля – мета людства. Справжня освіта не може не поєднуватися з ідеєю про волю як про вищу цінність, прилучаючись до якої людина знаходить щастя, можливість особистісного росту, морально-етичний досвід, поняття про громадянськість. Однак не слід вважати, що воля у Ф. У. Паркера передбачає відсутність будь-яких яких правил і обмежень. Він підкреслює, що знайти волю можна, дотримуючись законів Бога і підкоряючись їм. В «Бесідах про педагогіку» він прямо визначає волю як слухняність («freedom is obedience») [7, с.383]. Однак, ця слухняність

особливого роду. Вона інстинктивна і природна, тому що сама виникає і йде із серця дитини, розвивається відповідно до божественного задуму. Якщо цей природний розвиток порушується, виникає необхідність насаджувати протиприродну слухняність, що йде не із серця, а є наслідком почуття страху.

Таким чином, воля зовсім не зводиться до вседозволеності. Подібне розуміння волі ми знаходимо в есе «Природа волі» (The nature of freedom) Дж. Дьюї, який відзначав, що воля зовсім не є протилежністю авторитету, а наявність правил зовсім не скасовує волю, а, навпроти, робить її можливою. Як приклад взаємозв'язку волі і її обумовленості певними рамками Дж. Дьюї наводить дитячу гру, як зразок спільної діяльності учасників, включених у взаємодію один з одним. Без певних правил гра просто не існувала б, і діти це знають і з розумінням приймають правила, які забезпечують безперервний хід гри. У цьому випадку діти сприймають правила як невід'ємний компонент гри, які формуються в процесі спільної діяльності. Ці правила, створені природно, не сприймаються дітьми як обмеження їхньої волі. Водночас, у традиційній школі правила не формуються природним шляхом у процесі спільної активності, а штучно привносяться. Порядок нав'язується вчителем, а не випливає зі спільної діяльності як необхідна умова її здійснення.

Згідно з Ф. У. Паркером, шкільні правила також впливають зі спільної діяльності учнів і формуються в процесі колективної взаємодії, а не нав'язуються одноосібно вчителем. В основі всіх правил повинно бути закладене усвідомлення учнями їхнього взаємозв'язку, розуміння, що їх діяльність спрямована на загальне благо [7, с.337]. В «Бесідах про педагогіку» Ф. У. Паркер приводить наступний конкретний приклад того, як повинен працювати цей принцип вироблення правил [7, с.338]. «Наскільки галасливо може бути в школі?» Вчений дає відповідь: «Рівень шуму повинен бути таким, щоб не заважати кожному виконувати свою роботу найкраще.». Він наголошує, що шкільні правила повинні відчуватися кожним учнем як такі, що природно впливають зі спільної роботи, допомагають працювати і усувають можливі перешкоди, що заважають продуктивній діяльності. Правила не нав'язують ззовні, вони формуються в процесі навчальної діяльності за участі самих дітей. На думку вченого, в цьому випадку правила виховують соціальну чуйність і відповідальність за інших.

Підкреслимо, що в рамках парадигми дитиноцентризму особлива увага приділяється розвитку здатності учнів брати на себе відповідальність. Якщо при традиційному підході вся відповідальність за процес навчання і його результати лежала на вчителеві, то прогресивні педагоги наголошували на важливості спільної відповідальності. Ф. У. Паркер вважав, що спільна відповідальність є одним із ключових принципів демократії [7, с.420]. Однак розвивати цю якість у класі, де навчання організоване традиційно, досить

проблематично. Вчений висловлював думку, що тільки освітнє середовище, у якому організована спільна робота учнів з різних соціальних верств, спрямована на розвиток навичок кооперації й співробітництва, сприяє розвитку взаємної відповідальності. У контексті подібного освітнього середовища діти вчаться досягати спільних цілей, реалізація яких можлива тільки спільними зусиллями. Зазначимо, що дитиноцентризм Ф.У.Паркера має групоцентричний характер, спрямований на взаємне навчання дітей у процесі спільної діяльності.

Поміщаючи дитину в центр педагогічного процесу («The center of all movement in education is the child»), Ф. У. Паркер переосмислює й традиційне розуміння результатів навчання [7, с.383]. Він вказує на те, що мета навчання не повинна зводитися тільки до засвоєння певних знань і вироблення певних навичок і вмінь. Відповідно до його поглядів, кінцевою метою освітнього процесу є формування гармонійно розвиненої у всіх аспектах (інтелектуальному, морально-етичному, фізичному) людини. Шкільний учитель не повинен вважати оволодіння учнями предметом шкільної програми своїм першочерговим завданням. Йому варто розуміти, як працює дитячий розум, і вміти ефективно використати надані йому в рамках його предмета засоби впливу на розвиток інтелектуальних і морально-етичних задатків дитини.

Важливо відзначити, що в рамках дитиноцентризму міняється не тільки сам образ дитини, але й образ учителя. Якщо в традиційно організованому класі основна функція вчителя – передача учням готового знання, зафіксованого в підручниках, то у Ф.У. Паркера ми виявляємо принципово інші функції й інший образ учителя. Вчитель, на думку вченого, – це творча особистість із антидогматичною свідомістю, що прагне до справедливості й істини [7,с. 284-285,]. Він повинен уміти красномовно розповідати, малювати, співати й ліпити. Його мова музична й переконлива, правильна з виразною інтонацією. Слушною і сьогодні залишається ідея Ф. У. Паркера про те, що вчитель у процесі викладання не повинен обмежуватися одним підручником, а залучати різні джерела, щоб показати учням різні точки зору на один той же предмет, розвиваючи в них розуміння плюралізму і відносності знання. Крім того, учитель повинен бути готовим вийти за межі класної кімнати в пошуках нетрадиційних форм проведення уроків. Так, наприклад, уроки географії, згідно ідей Ф.У.Паркера, повинні містити в собі екскурсії, прогулянки з метою спостереження географічних феноменів, замальовок ландшафтів, моделювання географічних об'єктів із глини. Учитель зобов'язаний постійно прагнути до нових знань і займатися самоосвітою, виховуючи не тільки своїх учнів, але й самого себе. Таким чином, саме володіння вчителем знаннями, є не зафіксованим набором інформації, а, скоріше, динамічним процесом. Тільки в цьому випадку знання будуть співзвучні з реальним життям.

На думку Ф. У. Паркера, ідеї педагогіки дитиноцентризму несумісні з традиційною системою іспитів і тестів, у ході яких особистість дитини редукується до набору певних знань і навичок [8, с.150].

Таким чином, дитиноцентризм Ф. У. Паркера проявляється не тільки в його поглядах на методику викладання, але й на систему оцінювання результативності навчання. Не тільки методи навчання повинні бути адаптовані під потреби учнів, але й способи перевірки повинні бути організовані так, щоб дозволити дитині розкрити власну індивідуальність. Формальна перевірка знань не повинна витісняти самої дитини, вирішуючи її долю. Педагог звертає увагу на те, що традиційний тест не перевіряє здатність дитини думати й надавати своїм думкам адекватної форми, тому що він націлений на перевірку того, як добре учень запам'ятав ряд розрізнених, фрагментарних фактів. Іспит повинен бути спрямований більше на перевірку того, що дитина знає, ніж на виявлення того, що вона не знає. Так, наприклад, Ф.У.Паркер вважає, що набагато ефективніше, з погляду виявлення успіхів учня в галузі історії, попросити його написати все те, що він знає про Колумба, а не вимагати перелічити заучені дати і події [8, с.152]. У цьому випадку легко виявити, чи опанувала дитина здатністю самостійно думати й викладати свої думки, або ж вона просто вивчила інформацію без спроби її самостійного осмислення.

Ф.У. Паркер переконаний у низькій ефективності перехідних іспитів, мета яких – виявити, чи готовий учень перейти на наступний рівень навчання. В «Бесідах про викладання» він обґрунтовує це в такий спосіб: хороший учитель, який давно знає своїх підопічних, більш об'єктивно може оцінити їх готовність переходу на наступний рівень, ніж якийсь формальний тест [8, с.152]. У випадку, якщо вчитель не є професіоналом, то говорити про істинну готовність учнів до переходу в інший клас навіть не доводиться. Педагог закликав відмовитися від шаблонової системи оцінювання, за межами якої залишається цілісна особистість учня. Як аргумент він приводить ситуацію, добре знайому кожному вчителю, коли хороший учень, розгубившись на іспиті, одержує низьку оцінку. У цьому випадку формальний короткий іспит перекреслює результати наполегливої плідної роботи протягом усього року.

Не тільки учень, але й сам учитель часто виявляється заручником формальної системи іспитів. Так, наприклад, одержуючи в «спадщину» від попереднього педагога слабкий клас, учні якого не освоїли належним чином передбачений програмою матеріал, але при цьому формально переведені на підставі тесту в наступний клас, учитель виявляється перед непростою дилемою [8, с.153]. Якщо він почне усувати прогалини в знаннях дітей за попередній клас, він не зможе пройти з ними матеріал цього року, і, відповідно, учні не зможуть здати іспит. Якщо ж він не буде звертати увагу на

прогалини в знаннях учнів за попередній рік і почне проходити з ними матеріал, засвоювати який природно вони просто не готові через порушення наступності процесу навчання, у цьому випадку він зможе працювати лише в режимі механічного заучування. Вихід з подібної ситуації Ф.У. Паркер бачить лише в наданні вчителям свободи, що дозволить їм орієнтуватися не на формальні вимоги й стандарти, а на безпосередні потреби і можливості учнів.

Учитель, який ставить своєю метою лише успішну здачу перехідних іспитів, на думку Ф.У. Паркера, ніколи не зможе виконувати свого справжнього призначення, тому що в цьому випадку навчання виявляється відірваним від життя. Педагоги, що спрямовують своїх учнів на механічне відтворення очікуваних на іспиті знань, не готують учнів до реального життя і можливих життєвих труднощів. Вони не розвивають у дітей природну допитливість, мотивуючи їх лише можливістю одержати шкільний атестат. У цьому випадку в системі мотивів, на яку орієнтується педагог, першочергове місце займають не пізнавальні мотиви, пов'язані із природними потребами дитини, а мотиви зовнішні, ніяк не пов'язані із природним розвитком її пізнавальної активності.

У світлі вищесказаного очевидно, що розходження традиційної і прогресивної педагогічних практик було обумовлено, насамперед, протилежними поглядами на саму природу дитини, що у різних педагогічних концепціях трактувалася по-різному.

Висновки. Отже, видатний американський педагог Ф.У. Паркер вніс значний вклад в розвиток альтернативної освіти в США. Він критикував традиційну систему освіти, вважав її «освітою обмеження», оскільки вона не враховувала повністю особливостей особистості кожної дитини, не надавала свободи її розвитку. Дитиноцентризм педагогіки Ф.У. Паркера передбачав, що дитина повинна перебувати в центрі педагогічного процесу. Незважаючи на неоднозначність деяких положень педагогіки Ф.У. Паркера, багато ідей його педагогічної спадщини не втратили своєї актуальності сьогодні.

Література:

1. Raywid, M.A. Alternative Schools: The State of the Art. *Educational Leadership*. 2004. 52 (1), pp.26-31.
2. Young, T. Public alternative education. N.Y.:Teachers College Press. 1990. 132 p.
3. Settles D. & Orwick B. Alternative Education: Past, Present and Next Steps. Kentucky: Center for School Safety, Clearinghouse, 2013. 118 p.
4. Kleiner, B., Porch, R., & Farris, E. Public alternative schools and programs for students at risk of education failure. Washington: DC: U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. 2004. 127 p.
5. Rutherford, R., & Quinn. Special education in alternative education programs. *The Clearing House*, 2008. № 73(2). P. 79-81. Cremin.
6. Sorby, A. Schoolroom Poets: Childhood, Performance, and the Place of American Poetry. Durham, New Hampshire: University of New Hampshire Press, 2005. 233 c.

7. Parker, F.W. Talks on Pedagogics: An Outline of the Theory of Concentration. N.Y.: E. L. Kellogg and Company, 1894. 491 p.

8. Parker, F. W. Notes of Talks on Teaching. New York: E. L. Kellogg and Company, 1885. 182 p.

References:

1. Raywid, M.A. (2004). Alternative Schools: The State of the Art. *Educational Leadership*. 52 (1), pp.26-31.

2. Young, T. (1990). Public alternative education. Teachers College Press.

3. Settles D. & Orwick B (2013). Alternative Education: Past, Present and Next Steps. Center for School Safety, Clearinghouse.

4. Kleiner, B., Porch, R., & Farris, E (2004). Public alternative schools and programs for students at risk of education failure. U.S. Department of Education,

5. Rutherford, R., & Quinn (2008). Special education in alternative education programs. *The Clearing House*. № 73(2). P. 79-81.

6. Sorby, A.(2005). Schoolroom Poets: Childhood, Performance, and the Place of American Poetry. Durham, New Hampshire: University of New Hampshire Press.

7. Parker, F.W. (1894). Talks on Pedagogics: An Outline of the Theory of Concentration. N.Y.: E. L. Kellogg and Company.

8. Parker, F. W. (1885). Notes of Talks on Teaching. New York: E. L. Kellogg and Company.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147(73)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-361-375](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-361-375)

Співачук Валентина Олександрівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, тел.: (0382) 67-02-76, <https://orcid.org/0000-0002-3924-557X>

Іконнікова Марина Валеріївна доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, тел.: (0382) 67-02-76, <https://orcid.org/0000-0002-0134-2331>

МОДЕРНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ ЗВО У СФЕРІ ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ТУРИЗМУ

Анотація. У статті розкрито необхідність та своєчасність формування конкурентоспроможності майбутнього фахівця в сучасних умовах модернізації освітньої системи. Модернізація форм організації навчання є необхідною умовою якісної освіти у закладі вищої освіти, але водночас важливим є врахування психолого-педагогічних аспектів комунікації студентів та викладачів в умовах цих змін. Конкурентоспроможність фахівця визначається через ступінь задоволення потреб споживача робочої сили і у порівнянні з іншими претендентами. По-друге, конкурентоспроможність фахівця виявляється у професійній діяльності і проектується на всі сфери життєдіяльності людини. По-третє, характер конкурентоспроможності варто визначати як адаптованість або індивідуалізм особистості. Нарешті, конкурентоспроможність слід визначати як багаторівневе особистісне утворення, яке інтегрує індивідуальні характеристики з показниками якості робочої сили. Педагогічна сутність конкурентоспроможності, на наш погляд, полягає в тому, щоб розглядати її як складну, багаторівневу інтегральну властивість, яка дозволяє особистості відповідно до її індивідуальних здібностей, інтересів і потреб брати участь і отримувати переваги в конкурентних відносинах в обраній для себе сфері професійної діяльності. Вважаємо, що визначення конкурентоспроможності як багаторівневого інтегрального особистісного утворення, що проектується на всі сфери життєдіяльності людини, яке є фактором активізації діяльності особистості, перш за все професійної, має бути важливим орієнтиром освітньої діяльності. Очевидно, що в контексті педагогічної сутності конкурентоспроможності фахівця її доцільно вивчати і,

головне, формувати, на рівні особистісних якостей (мобільність, адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухомість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, оточуючого середовища. Модернізація навчання є ключовим елементом формування конкурентоспроможної особистості в сучасному світі. Це дозволяє студентам отримувати актуальні знання, розвивати критичне мислення, комунікативні та технологічні навички. Інтеграція новітніх технологій, інтерактивних методів навчання та практичних завдань сприяє підвищенню якості освіти та готовності особистості до викликів сучасного ринку праці. Модернізація навчання спонукає до стимулювання творчих здібностей студентів, сприяє їхньому самовдосконаленню, а також адаптації до швидких змін у суспільстві та економіці. Цей підхід позитивно впливає на розвиток креативності, самодисципліни, спроможності працювати в команді та здатності до самостійного навчання. Отже, інноваційні методи навчання можуть стати джерелом конкурентних переваг для особистості, яка постійно розвивається та пристосовується до вимог сучасності.

Ключові слова: професійна діяльність, досвід пізнавальної діяльності, інтеграція сучасних технологій, вимоги сучасного ринку, глобальна перспектива.

Spivachuk Valentina Olexandrivna candidate of philology, associate professor of the Department of Foreign Languages, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, tel.: (0382) 67-02-76, <https://orcid.org/0000-0002-3924-557X>

Ikonnikova Maryna Valeriivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Foreign Languages, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, tel.: (0382) 67-02-76, <https://orcid.org/0000-0002-0134-2331>

MODERNIZATION OF STUDIES AS A MEANS OF CREATING A COMPETITIVE PERSONALITY IN THE STUDYING OF A SPECIALIST IN THE FIELD OF HOTEL AND RESTAURANT MANAGEMENT AND TOURISM

Abstract. The article deals with the necessity and timeliness of forming the competitiveness of a future specialist in the current conditions of modernization of the educational system. Modernization of forms of organization of training is a necessary condition for high-quality education in a higher education institution, but

at the same time it is important to pay attention to the psychological and pedagogical aspects of communication of students and teachers in the conditions of these changes. The competitiveness of a specialist is determined by the degree of satisfaction of the needs of the labor force consumer and in comparison with other applicants. Secondly, the competitiveness of a specialist is manifested in professional activity and is projected onto all spheres of human life. Thirdly, the nature of competitiveness should be defined as adaptability or individualism of the personality. Finally, competitiveness should be defined as a multi-level personal formation that integrates individual characteristics with indicators of the quality of the labor force. The pedagogical essence of competitiveness, in our opinion, is to consider it as a complex, multi-level integral property that allows an individual, in accordance with his individual abilities, interests and needs, to participate and receive advantages in competitive relations in the chosen field of professional activity. We believe that the definition of competitiveness as a multi-level integral personal formation, which is projected onto all spheres of human life, which is a factor in activating the activity of the individual, primarily professional, should be an important guideline for educational activity. It is obvious that in the context of the pedagogical essence of the competitiveness of a specialist, it is advisable to study it and, most importantly, to form it at the level of personal qualities (mobility, adaptability, communicativeness, independence, adaptability, purposefulness, value orientations and attitudes, social memory, critical thinking, the ability to self-knowledge, self-development, self-education, social mobility); at the level of activity characteristics (reflexivity, creativity, projectiveness, forecasting, goal-setting, flexibility, plasticity); at the level of processes of transformation of one's own personality, activity, and environment. Modernization of learning is a key element in the formation of a competitive personality in the modern world. This allows students to obtain relevant knowledge, develop critical thinking, communicative and technological skills. Integration of the latest technologies, interactive teaching methods and practical tasks contributes to improving the quality of education and the individual's readiness for the challenges of the modern labor market. Modernization of learning encourages the stimulation of students' creative abilities, promotes their self-improvement, as well as adaptation to rapid changes in society and the economy. This approach has a positive effect on the development of creativity, self-discipline, the ability to work in a team and the ability to learn independently. Therefore, innovative learning methods can become a source of competitive advantages for a personality that is constantly developing and adapting to the requirements of modernity.

Keywords: professional activity, experience of cognitive activity, integration of modern technologies, requirements of the modern market, global perspective.

Постановка проблеми. Глобальні зміни світової економіки та зростаюче значення інноваційної складової її розвитку визначили підвищення ролі освіти, і, перш за все, вищої, як найважливіший чинник, який формує успішність просування країни на міжнародному ринку новітніх технологій та конкурентоспроможність держави на світовій арені. Сьогодні ЗВО, які готують основний контингент фахівців для забезпечення внутрішніх потреб країни потрапили у складне становище: з одного боку, держава висуває дедалі вищі вимоги до якості підготовки фахівців, інший – ЗВО не мають у своєму розпорядженні необхідні для модернізації навчально-виховного та науково-дослідного процесу достатні обсяги фінансових ресурсів, а також зважаючи на військовий стан в країні, фактично позбавлені можливості вести якісний набір абітурієнтів. У зв'язку з цим у сфері освітніх послуг виникає нагальна потреба у визначенні інноваційних напрямів, що забезпечують її подальше ефективне функціонування та розвиток. “Сьогодні Україна має розгалужену систему освіти, яка постійно вдосконалюється та періодично зазнає реформ (як з позитивними, так і з негативними наслідками)” [1, с.42], тому ЗВО необхідно визначити умови, які задовольняють споживачів освітніх послуг, здійснювати маркетингові заходи, сформувані конкурентну стратегію, підвищувати якість освітніх послуг, що надаються.

Актуальність розвитку конкурентоспроможності особистості студента полягає в тому, що ринок праці і “ринок особистостей”, що розвивається, пред'являють до студентської молоді найвищі професійні вимоги. Такі якості індивіда, як самостійність та ефективність у реалізації прийнятих рішень, сприйняття та швидке реагування на нові фактори, готовність до соціально активної взаємодії, здатність оперативно адаптуватися до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі організації та інші якості, що визначають конкурентоспроможність особистості, набувають все більшого значення у всіх галузях професійної діяльності. Студентам сучасного ЗВО незабаром доведеться взяти на себе відповідальність за вирішення складних і неоднозначних виникаючих у постіндустріальному суспільстві проблем. У зв'язку з цим однією з першочергових завдань сучасної вищої освіти стає створення умов для формування та розвитку конкурентоспроможної особистості, здатної самостійно, ефективно та якісно вирішувати професійні проблеми та завдання.

З цього випливає, що сучасна сфера освітніх послуг характеризується такими особливостями: поглиблення та розширення самої ролі; сутності та значення освіти в сучасній економіці; формування концепції та розробка специфічної моделі поведінки особистості через трансляцію їй нових знань, досвіду, навичок та ін; реалізація функцій сфери освітніх послуг різними соціальними установами, зокрема підприємствами, організаціями, інститутами, органами та апаратом управління; активне впровадження та поширення

сучасних комп'ютерних та програмних продуктів, інтерактивних та комунікаційних технологій збору, зберігання, відповідної обробки, переробки та передачі інформаційних масивів, що використовуються разом з існуючими інформаційними системами та технологіями; глобалізація освітньої системи та центральних процесів її розвитку; формування системи відкритої, гнучкої, адаптивної, персоніфікованої, що генерує нові знання безперервної освіти індивідуума протягом усього його життєвого циклу; функціональне застосування та розробка ринкових інструментів, організація та ефективний розвиток сфери освітніх послуг.

Здійснюючи свою діяльність в умовах конкурентного середовища, ЗВО повинні мати уявлення про конкурентоспроможність наданих ними послуг, що необхідно для вироблення відповідної стратегії ринкової поведінки.

В умовах становлення економіки знань рушійною силою стає людський капітал, формування та реалізація якого в сучасних умовах не вміщається у рамки традиційної системи вищої освіти. Основною метою сучасного вищого навчального закладу є підвищення якості освіти, а запорукою успішної конкуренції на ринку освітніх послуг для ЗВО – підвищення професійної підготовки фахівців із застосуванням прогресивних інноваційних технологій та методів навчання.

Для підвищення якості освіти слід формувати у випускників ЗВО високий рівень професійних знань та підприємницьких навичок, максимально повно задовольняти запити багатосегментного ринку праці, з одного боку, та формувати у споживачів продукції та послуг ЗВО, нові погляди на якість освітніх послуг.

В умовах модернізації системи освіти та підвищення якості освітніх послуг; вибудовування освітнього процесу з урахуванням загальних та конкретних закономірностей є єдиною можливою умовою відповідності рівня навчального закладу до вимог часу.

Модернізація освітнього процесу обумовлена рівнем розвитку суспільства та залежить від можливостей педагогічної науки у конкретний період часу. Перше, що привертає увагу сьогодні, в епоху інформаційного суспільства, – це порядок надання та отримання освітніх послуг. Освіта вже не сприймається тільки як спосіб передачі педагогом накопиченого досвіду попередніх поколінь та отримання деякого обсягу знань новим поколінням, і тому критерій віку не відіграє ключову роль у організації сучасного освітнього процесу. Значним є критерій професіоналізму – здатності до отримання високих результатів при виконанні того чи іншого виду діяльності. Так, для якості надання освітніх послуг показовий критерій професіоналізму, якість отримання залежить від мотивованості студента і визначається ступенем його зацікавленості та залученості до навчального процесу.

Освітні організації підвищення своєї конкурентоспроможності над ринком освітніх послуг змушені відповідати виклики часу відкриттям актуальних освітніх програм. В умовах ринкової економіки механізмом збереження конкурентоспроможності вузів є саме освітні послуги як сукупність знань умінь, навичок та певного обсягу інформації, що використовуються для задоволення специфічної потреби людини та суспільства в інтелектуальному розвитку та придбанні професійних умінь та навичок.

Як показує досвід, підвищення якості освітніх послуг – це соціально обумовлене явище. В умовах загальної цифровізації увага методистів та педагогів-практиків звернена до питання про те, якою має бути взаємодія студента та викладача. “Інноваційний шлях розвитку вищої освіти в Україні на сучасному етапі є єдино можливим варіантом забезпечення її нової ролі як системи, що створює зону поглибленого розвитку для всього соціального організму. Ознаками інноваційно-освітньої системи є, зокрема, нова ідеологія виховання, а саме: перехід від простої передачі знань викладача студенту до розвитку особистості, активізація його творчої роботи, здатність особи до гнучкості, коригувальної діяльності; розробка регіональних освітніх концепцій та програм відповідно до етнокультурних, культурних та історичних особливостей і цілей, що враховується соціальною потребою в персоналі, з урахуванням ринку праці” [5, с. 177].

Більшість інноваційних процесів позначила значні зміни ролі освіти у суспільстві. Актуалізується освітній потенціал, як соціальних інститутів, і особистісний. Раніше безумовними орієнтирами освіти були формування знань, навичок, інформаційних та соціальних умінь (якостей), що забезпечують «готовність до життя», своєю чергою, що розуміється як здатність пристосування особистості до суспільних обставин. Тепер освіта вся більше орієнтується створення таких технологій і способів впливу на особистість, в яких забезпечується баланс між соціальними та індивідуальними потребами, і які, запускаючи механізм саморозвитку (самовдосконалення, самоосвіти), забезпечують готовність особистості до реалізації власної індивідуальності та змін суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню традиційних форм навчання присвячено праці В. Дяченка, В. Краєвського, І. Лернера, М. Махмутова, І. Огородникова, М. Скаткіна та ін.. Сучасним формам організації навчального формату у ЗВО приділяли увагу науковці С. Блекмон, О. Ледерман, К. Лісецький, Н. Мачинська, К. Мейджор, М. Скрипник, С. Стельмах, О. Плахотнік, В. Прибилова, М. Фіцула. Теоретичні основи модернізації освітнього процесу досліджували К. Бужимська, Н. Дворнікова, Г. Поберезька, В. Федотова. Основоположники концепції модернізації вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу (В. Андрущенко, С. Гончаренко,

М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.) визначили необхідні орієнтири для активізації творчого потенціалу майбутнього суб'єкта науково-педагогічної діяльності, моделюючи найбільш ефективні окремі траєкторії педагогічного професіоналізму з урахуванням соціально-культурних змін, нових пріоритетів у вищій освіті та появи нових освітніх парадигм та технологій.

Всі ці роботи, безперечно, сприяють накопиченню та систематизації знань з досліджуваної проблеми. Але, на жаль, залишаються слабо вивченими такі аспекти проблеми, як форми та методи професійної підготовки конкурентоспроможності фахівця галузі готельно-ресторанного господарства та туризму в освітньому процесі, її зміст, організація творчого простору всередині навчального закладу (для викладачів та студентів), специфіка професійного становлення конкурентоспроможності фахівця в ЗВО.

Аналіз досліджень та досвіду практичної підготовки фахівців галузі готельно-ресторанного господарства та туризму дозволив виявити низку протиріч: між сучасними вимогами ринку праці фахівців сфери готельного сервісу та обмеженими можливостями їх задоволення сучасною системою; необхідністю підвищення якості професійної освіти фахівців сфери сервісу та недостатньою розробленістю методології, теорії та технологій його досягнення; потребами особистості в інтелектуальному, культурному та професійному розвитку, що забезпечує її конкурентоспроможність на ринку праці та обмеженістю їх задоволення в умовах ЗВО.

Виявлені протиріччя свідчать, що перед педагогічною наукою постала проблема, пов'язана з теоретичним та практичним обґрунтуванням процесу формування конкурентоспроможності випускників ЗВО – майбутніх спеціалістів сфери галузі готельно-ресторанного господарства та туризму.

Мета статті – висвітлити основні напрями модернізації навчання для підвищення ефективності навченості студентів ЗВО та вплив інноваційної складової на якість навчання та підготовки фахівців в умовах реалій сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Підготовка висококваліфікованих та високоосвічених кадрів, які здатні як до професійного зростання, так і професійної мобільності в умовах ринку, дозволяє говорити про конкурентоспроможність особистості. Кожна людина у житті, процесі навчання, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації має свої поканики конкурентоспроможності, які характеризують її становище та перспективи. Високий рівень розвитку здібностей та кваліфікації дозволяє особистості витримати конкуренцію з боку реальних та потенційних претендентів за досягнення однієї й тієї ж мети.

Конкуренція – це взаємодія, засноване на зіткненні інтересів, позицій, думок чи поглядів суб'єктів взаємодії та вид інтерактивної взаємодії та вид інтерактивного спілкування, організацією спільної діяльності, що визначає тактики та стратегію взаємодії. Суб'єктність проявляється в життєдіяльності, спілкуванні, освіті, самосвідомості, а суб'єкт як носій активності, здійснює зміни в інших і в собі, забезпечує потреби політичного та економічного розвитку. “Система наділення студента конкурентоспроможними якостями у вищій школі є більш складною та диференційованою, що висвітлено у студентоцентрованому підході. Це надає можливість наділяти майбутніх спеціалістів не лише високим рівнем *hard* та *soft skills*, а й розвивати творчі здібності та особистісний потенціал кожного, таким чином конкурентоспроможність кожного випускника зростає у декілька разів, бо він стає, свого роду, унікальним” [3, с. 98].

Дослідження показують, модернізація навчання в галузі готельно-ресторанного господарства та туризму є важливим фактором для підготовки конкурентоспроможних фахівців. Ось кілька ключових аспектів, які ЗВО мають враховувати при підготовці фахівців в даній галузі:

1. *Інтеграція сучасних технологій*: використання цифрових платформ, онлайн-курсів та симуляційних програм може значно покращити навчальний процес. Це дозволяє студентам отримати практичний досвід і знання в реальному часі. Інтеграція сучасних технологій у підготовку фахівців готельно-ресторанного господарства є ключовим фактором для підвищення якості освіти і адаптації студентів до вимог сучасного ринку. Для цього слід залучити:

- електронні навчальні платформи: використання LMS (Learning Management Systems) дозволяє організувати навчальний процес, включаючи доступ до курсів, матеріалів, тестів і форумів для обговорення.

- віртуальні тури та симуляції: завдяки віртуальній реальності (VR) та доповненій реальності (AR) студенти можуть отримувати практичний досвід управління готелем або туристичними послугами, не виходячи з аудиторії.

- інструменти для управління готельно-ресторанного господарства: ознайомлення з програмами для управління бронюваннями, CRM-системами та іншими програмними рішеннями, що використовуються в індустрії, допоможе студентам освоїти актуальні технології.

- аналітика даних: використання аналітичних інструментів для збору та обробки даних про клієнтів, ринок і конкуренцію дозволяє студентам навчитися приймати обґрунтовані бізнес-рішення.

- соціальні мережі та цифровий маркетинг: сучасні фахівці повинні бути обізнані в стратегіях просування послуг через соціальні медіа, контент-маркетинг і SEO, що є важливими для залучення клієнтів.

- мобільні додатки: використання мобільних технологій для замовлення послуг, отримання відгуків і комунікації з клієнтами є важливою складовою сучасного сервісу.

- онлайн-навчання та гібридні моделі: застосування онлайн-курсів і змішаних форматів навчання забезпечує гнучкість і доступність освіти для студентів з різними потребами.

- співпраця з підприємствами: партнерство з готелями, туристичними компаніями та технологічними стартапами може допомогти в створенні реальних проєктів та практичного досвіду для студентів.

Інтеграція цих технологій не лише покращує навчальний процес, але й готує студентів до викликів і можливостей, які пропонує швидко змінювана індустрія готельно-ресторанного господарства та туризму.

2. *Практична орієнтація навчання:* важливо зосередитися на практичному навчанні, стажуваннях та співпраці з реальними підприємствами. Це допоможе студентам зрозуміти специфіку роботи в індустрії. Практична орієнтація навчання є важливим аспектом підготовки фахівців у сфері готельно-ресторанного господарства та туризму. Вона забезпечує студентам можливість здобувати реальний досвід, що є критично важливим для їхньої майбутньої кар'єри. Слід зосередитися на таких ключових елементах практичної орієнтації:

- стажування: організація стажувань в готелях, туристичних компаніях та інших підприємствах індустрії дозволяє студентам отримати безпосередній досвід роботи, ознайомитися з робочими процесами та розвинути професійні навички.

- кейси та проєктні роботи: використання реальних бізнес-кейсів для аналізу та розробки рішень допомагає студентам застосовувати теоретичні знання на практиці. Проєктні роботи можуть включати розробку маркетингових стратегій або проєктів з покращення сервісу.

- модульні курси: проведення модульних курсів із залученням професіоналів індустрії, які можуть ділитися своїм досвідом, практичними навичками та знаннями про новітні тенденції.

- симуляційні програми: використання симуляційних технологій для моделювання ситуацій, що можуть виникнути на практиці, таких як управління готелем, обслуговування клієнтів або кризові ситуації.

- виїзні навчання: організація екскурсій у готелі, туристичні агентства та інші заклади, що дозволяє студентам побачити роботу підприємств зсередини та зрозуміти, як застосовуються теоретичні знання на практиці.

- співпраця з індустрією: партнерство з підприємствами для розробки навчальних програм, що відповідають актуальним потребам ринку, включаючи запрошення фахівців для проведення майстер-класів та лекцій.

- розвиток м'яких навичок: участь у тренінгах та воркшопах, спрямованих на розвиток комунікативних, командних навичок та навичок управління часом, що є важливими у сфері обслуговування.

- клуби та асоціації: створення студентських клубів або асоціацій, які займаються організацією заходів, конференцій та інших активностей, що сприяють розвитку мережі контактів і професійних зв'язків.

- міждисциплінарний підхід: навчання повинно включати різні аспекти, такі як менеджмент, маркетинг, фінанси та психологія споживача, що дозволить студентам отримати комплексне уявлення про бізнес.

Практична орієнтація навчання забезпечує всебічний розвиток студентів, готує їх до реальних викликів і потреб індустрії, що, в свою чергу, підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці.

3. *Розвиток м'яких навичок:* Конкуренція в індустрії вимагає від фахівців не лише професійних знань, але й комунікативних навичок, вміння працювати в команді та адаптуватися до змін.

4. *Фокус на сталий розвиток:* У сучасному світі важливо враховувати екологічні та соціальні аспекти бізнесу. Навчання повинно включати питання сталого розвитку та відповідального туризму.

5. *Глобальна перспектива:* В умовах глобалізації важливо, щоб студенти мали змогу вивчати міжнародні практики та культурні особливості, що допоможе їм адаптуватися до різних ринків.

Модернізація навчання в цій сфері не лише підвищить якість підготовки фахівців, але й сприятиме розвитку конкурентоспроможності в рамках глобальної індустрії готельно-ресторанного господарства та туризму.

Як правило, конкурентоспроможний фахівець не відчуває тривалих труднощів на ринку праці. Найважливіший чинник конкурентоспроможності – якісні параметри робочої сили в. Це сукупність якостей, що зумовлюють здатність виконувати певні види робіт, адекватно орієнтуватися у складних процесах, усвідомлено у яких брати участь і реагувати труднощі, що у процесі виконання завдань. Конкурентоспроможний спеціаліст визначає конкурентоспроможність організації. Сьогодні багато країн пов'язують перспективи свого розвитку та свою безпеку зі станом системи освіти, її здатністю інформувати, навчати, підтримувати високий професійний рівень особистості. Освіта стає одним із головних факторів та показником економічного та культурного потенціалу організації, визначає здатність до динамічного зростання та є полем як міжнародного співробітництва, так і конкуренції.

Конкурентоспроможність випускника ЗВО залежить і від особистісних характеристик і від якості освіти. Це зумовлює його особистісний, професійний та кар'єрний успіх. Конкурентна перевага вищу, його професорсько-викладацького складу визначається конкурентоспроможністю його випускників.

“Від педагога вимагається не передача студентові готових знань, а насамперед продовжити “вирощування” у студента здібностей до самопізнання, самовдосконалення, початки чого було зроблено у школі. Викладач стає більшою мірою “координатором” чи “наставником”, ніж безпосереднім джерелом знань та інформації” [6, С. 72]. Тому кожен навчальний заклад повинен мати узагальнену модель оцінки конкурентоспроможності і студента, і спеціаліста, розроблену на основі характеристик, що враховують регіональні, вузівські та особистісні особливості.

У процесі формування ринкового мислення активну роль грають конкретні економічні, управлінські дисципліни, економічне виховання і здатність бути конкурентним, наприклад, шукати своє місце у житті, і ринку праці. Тому в освітньому процесі в досягненні економічних дисциплін головним є розуміння сутності явища, принципів, закону та ін. Це відноситься і до категорій конкуренція та конкурентоспроможність. І, у свою чергу, людина відкривається для самовдосконалення та розвитку. Відповідно до даного підходу змінюється роль педагога. Його функції не просто передавати знання, формувати, вміння та навички, якості особистості, а стимулювати до особистісного зростання, самовдосконалення та самоактуалізації. Для підготовки такого фахівця важливо найповніше виявляти потенціал кожної особистості, керувати якістю освіти та конкурентоспроможністю освітніх закладів. Це, у свою чергу, включає вирішення таких питань як якість персоналу, програм, якість підготовки студентів, якість інфраструктури та навчального середовища.

Зміст освіти, що складається з чотирьох структурних елементів, включає досвід пізнавальної діяльності, що фіксується у формі знань; досвід репродуктивної діяльності, що фіксується у формі умінь та навичок; досвід творчої діяльності, що фіксується у формі проблемних ситуацій; досвід емоційно-ціннісних відносин. Міжособистісна взаємодія, зіткнення цілей, інтересів, позицій та думок у сучасних умовах потребує навичок роботи з людьми та інформацією, навичок інтелектуальної роботи та навичок використання інформаційних технологій.

Формуючи конкурентоспроможність у студентів необхідно розвивати навички та здібності до наукової діяльності, до навчання та «організаторство». Для цього слід використати творчі завдання, ділові ігри, тренінги, самостійну роботу тощо. Участь у тренінгах, ділових іграх, формування соціальної сміливості та ініціативи у контактах сприяє формуванню практичних умінь та навичок спілкування. Активні форми навчання дозволяють активізувати творчий потенціал особистості, зробити навчання інтенсивним та результативним, в результаті – сприяють формуванню активної життєвої позиції, підвищують конкурентоспроможність особистості на ринку праці, у підприємстві та конкурентоспроможність суспільства загалом.

Аналіз літератури показує, що конкурентоспроможність як багатовимірна характеристика залежить від зовнішніх і внутрішніх умов: від розвитку професійних тенденцій, особливостей особистісних якостей та професійних компетенцій, особливостей досвіду особистості, її мотивації, орієнтації, переваг, поведінкових стратегій і т.д.

Важливим напрямом діяльності ЗВО щодо вдосконалення системи підготовки майбутнього спеціаліста до професійної діяльності та формування їх конкурентоспроможності є створення комплексу педагогічних умов. “Компетентнісний підхід сьогодні є провідною методологічною основою в розробці змісту освітніх технологій, що викликано його роллю й значенням для процесу модернізації вищої професійної школи. Цей підхід визначається як інструментарій зусиль для порушення конструктивного діалогу системи вищої освіти з ринком праці, є засобом їх тісної взаємодії в нових умовах розвитку економіки” [4, с. 78].

Основними з них, на наш погляд, є: організація освітнього простору та створення у вищому навчальному закладі культурно-освітнього та конкурентного середовища, що стимулює професійне становлення та особистісний розвиток студента; застосування у навчальному процесі активних методів та інтерактивних форм навчання при формуванні пізнавальної активності студентів; проведення діагностики та стимулювання на різних рівнях соціально-педагогічної взаємодії викладачів, вчителів та студентів у різних видах спільну діяльність; здійснення взаємозв'язку всіх трьох напрямків навчальної діяльності (теоретичного, діяльнісного та особистісного) при формуванні пізнавальної активності майбутніх спеціалістів; створення оптимального психологічного клімату в студентських групах.

Процес формування конкурентоспроможності спеціаліста готельно-ресторанного господарства та туризму протікає більш успішно в рамках спеціально розробленої технологічної карти, яка включає в себе: цільовий рівень – підсистема, що є складною освітою, що визначає систему цільових установок і змінює їх відповідно до вимог конкретності, заходи «досяжності» ; управлінський рівень, що враховує стан рівня організаційних одиниць та рівня координаційних механізмів; науково-практичний рівень – група взаємопов'язаних елементів, що узгоджуються, таких як структура освітнього процесу (у широкому сенсі), зміст навчального курсу, побудова навчального курсу, методи тестування та оцінки, а також оцінка процесу навчання; результативний рівень як системоутворюючий компонент, що створює впорядкований вплив між усіма іншими компонентами, що надає організуючий вплив на всі етапи формування конкурентоспроможності спеціаліста готельного сервісу у процесі професійної підготовки в ЗВО; матеріально-технічний рівень, який представлений комплексом організаційно-педагогічних умов, що

здійснюють життєдіяльність системи та здатні надати істотний вплив на всі компоненти системи та систему в цілому.

Сукупність організаційно-педагогічних умов (активізація пізнавальної та практичної діяльності на основі виявлених інтересів, схильностей, здібностей студентів; використання педагогічної рефлексії як фактора формування професіоналізму та конкурентоспроможності спеціаліста готельного сервісу; організація соціального партнерства середньої професійної освітньої установи) є необхідною та достатньою для ефективного формування конкурентоспроможності спеціаліста готельного сервісу у процесі професійної підготовки у ЗВО.

Висновки. Сказане дозволяє визначити завдання підготовки конкурентоспроможного спеціаліста в умовах глобалізації та модернізації вищої освіти. По-перше, освіта покликана готувати фахівців, здатних легко навчатися, швидко адаптуватися до мінливих умов та змісту професійної діяльності, зацікавлених у своїй безперервній освіті та вдосконаленні, з розвиненими адаптаційними здібностями, а також вміннями та навичками самоосвіти. По-друге, освіта має сформувати у майбутнього фахівця такі особистісні структури та здібності, які дозволили б йому самостійно орієнтуватися у професійний світ і побудувати вектор свого кар'єрного зростання.

Конкурентоспроможність спеціаліста готельно-ресторанного господарства та туризму розглядається як інтегральна характеристика особистості менеджера, що виражається в сукупності особистісних, професійних та поліпрофесійних якостей, що визначають успішність професійної діяльності з організації сервісної діяльності в готелях та туристичних комплексах в умовах вимог та запитів роботодавців та ринку праці.

Модель конкурентоспроможності майбутнього спеціаліста готельно-ресторанного господарства та туризму є сукупністю підсистем, побудованих на принципах системного та особистісно-професійного підходів, а також на засадах інтеграції теоретичної та практичної підготовки, динамічності, цілісності.

Технологія формування конкурентоспроможності майбутнього спеціаліста готельно-ресторанного господарства та туризму реалізується через послідовність трьох взаємопов'язаних етапів: мотиваційно-ціннісний етап формує у студента: ставлення до майбутньої професійної діяльності як особистісної та соціальної цінності; уявлення про сутність, значущість та функції конкурентоспроможності та потреби у професійно-особистісному зростанні; когнітивно-діяльнісний етап сприяє: оволодінню студентом відповідним обсягом знань, умінь та навичок, професійними функціями менеджера; освоєння досвіду, необхідного конкурентоспроможному фахівцю; розвитку здібностей вирішувати навчальні та професійні завдання на рівні інновацій та творчості;

рефлексивно-перетворювальний етап спрямований: на саморегуляцію поведінки та діяльності; усвідомлення та оцінку студентами своїх дій у процесі навчально-професійної діяльності, актуалізацію особистісних якостей, що відображають конкурентоспроможність; розвиток здібностей проектувати свій професійний розвиток.

Сформованість конкурентоспроможності майбутніх фахівців готельно-ресторанного господарства та туризму характеризується трьома рівнями: репродуктивним, який визначається помірно виразністю мотивації навчальної та професійної діяльності, несистемним обсягом знань, умінь та навичок у студентів; пізнавальні інтереси у студентів розвинені недостатньо, не сформовано ставлення до майбутньої професійної діяльності як особистісної та соціальної цінності; спостерігається ситуативне використання прийомів саморегуляції поведінки та діяльності; професійні завдання вирішуються студентами у репродуктивний спосіб; продуктивним, що визначається достатнім рівнем мотивації навчальної та професійної діяльності; обсяг та якість знань, умінь та навичок у студентів, загалом, відповідають вимогам державного освітнього стандарту; у студентів розвинені пізнавальні інтереси, сформовано ставлення до майбутньої професійної діяльності як особистісної та соціальної цінності; студенти виявляють здатність до саморегуляції поведінки та діяльності, але вміння вирішувати професійні завдання на рівні інновацій та творчості у них ще недостатньо сформовано; творчим, що визначається високим рівнем мотивації навчальної та професійної діяльності; обсяг та якість знань, умінь та навичок у студентів відповідають вимогам державного освітнього стандарту, розвинені пізнавальні здібності; у студентів яскраво виражене ставлення до майбутньої професійної діяльності як особистісної та соціальної цінності, студенти мають здатність до саморегуляції поведінки та діяльності, професійні завдання вирішуються ними на рівні інновацій та творчості.

Література:

1. Білоусько Т. Ю. Модернізація вищої освіти в контексті розвитку людського капіталу України / Т. Ю. Білоусько // Тези доповідей Міжнародної науково-методичної конференції “Модернізація вищої освіти та забезпечення якості освітньої діяльності в умовах європейської інтеграції”. – Харків : Держ. біотехнологічний ун-т., 2024. – С. 42-43.
2. Дворнікова Н. Педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Дворнікова Надія Степанівна. – К. : Ін-т вищ. освіти АПН України, 2009. – С. 7.
3. Зима О. Г. Формування конкурентоспроможності особистості: від школяра до випускника ЗВО / О. Г. Зима, В. А. Будянська // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Київ : вид-во Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, 2021. – С. 96-101.

4. Коваленко І. В. Формування професійної компетентності майбутніх працівників сфери послуг / І. В. Коваленко // Тези доповідей Міжнародної наукової Інтернет-конференції “Модернізація підготовки майбутніх фахівців професійно-педагогічного напрямку в умовах освітнього простору” (25-26 квітня 2019 р.). – Кривий Ріг : КДПУ, 2019. – С. 77-79.

5. Козир М. Модернізація організаційних форм навчання у ЗВО як першооснова якості сучасної освіти / М. Козир, А. Бречко // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Вип. 14. / упоряд. О.Б.Петренко; ред. кол. : О.Б.Петренко, Н.Б.Грицай, Т.С.Ціпан та ін. – Рівне : РДГУ, 2021. – С.174-188.

6. Плахотнік О. Модернізація освітнього процесу у вищій школі на засадах компетентнісного підходу. / О. Плахотнік, // *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*: збір. наук.праць. Вид-во МДПУ ім. Б.Хмельницького. В. 2., 2015. –174-188.

References:

1. Bilousko T. Yu. (2024) *Modernizatsiya vyshchoyi osvity v konteksti rozvytku lyudskoho kapitalu Ukrayiny* [Modernization of higher education in the context of human capital development in Ukraine]. Proceedings from Mizhnarodnf naukovo-metodychnf konferentsiia “Modernizatsiya vyshchoyi osvity ta zabezpechennya yakosti osvitnoyi diyalnosti v umovakh yevropeyskoyi intehratsiyi” – International Scientific and Methodological Conference “Modernization of Higher Education and Ensuring the Quality of Educational Activities in the Context of European Integration” (pp. 42-43). Kharkiv : Derzh. biotekhnolohichnyy un-t. [in Ukrainian].

2. Dvornikova N. (2009) *Pedahohichni umovy modernizatsiyi navchalno-vykhovnoho protsesu u vyshchikh navchalnykh zakladakh* [Pedagogical conditions for the modernization of the educational process in higher educational institutions] *Candidate's thesis*. K. : In-t vyshch. osvity APN Ukrayiny. [in Ukrainian].

3. Zyma O. H. (2021) *Formuvannya konkurentnospromozhnosti osobystosti: vid shkolyara do vypusknika ZVO* [Formation of individual competitiveness: from schoolchild to university graduate]. *Visnyk Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalya – Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, (pp. 96-101) Kyiv : vyd-vo Skhidnoukrayinskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalya. [in Ukrainian].

4. Kovalenko I. V. (2019) *Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh pratsivnykiv sfery posluh* [Formation of professional competence of future service sector workers] // Proceedings from Mizhnarodna naukova Internet-konferentsiia “Modernizatsiya pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv profesiyno-pedahohichnoho napryamku v umovakh osvitnoho prostoru” – International Scientific Internet Conference “Modernization of Training of Future Professional Pedagogical Specialists in the Educational Space” (25-26 kvitnya 2019 r.).(pp. 77-79). Kryvyi Rih : KDPU. [in Ukrainian].

5. Kozyr M. (2021) *Modernizatsiya orhanizatsiynykh form navchannya u ZVO yak pershoosnova yakosti suchasnoyi osvity* [Modernization of organizational forms of education in higher education institutions as the fundamental basis of the quality of modern education]. *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in education*, 14. (pp. 174-188.) Rivne : RDHU. [in Ukrainian].

6. Plakhotnik O. (2015) *Modernizatsiya osvitnoho protsesu u vyshchii shkoli na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu*. [Modernization of the educational process in higher education based on the competency-based approach] *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 2. (pp. 174-188). Vyd-vo MDPU im. B.Khmelnyskoho. [in Ukrainian].

УДК: 378.147:001.895]:[378.018.8:34-051]:343.85-053.6](045)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-376-386](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-376-386)

Танасійчук Юлія Миколаївна доктор філософії, доцент кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, <https://orcid.org/0000-0001-7772-1509>

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ

Анотація. У статті розглядається проблема професійної підготовки правоохоронців до роботи з підлітками, які є соціально вразливою групою, схильною до девіантної поведінки. Автори наголошують, що ефективність роботи поліції залежить не лише від знання законодавства, а й від високого рівня психологічної культури, комунікативних навичок та здатності до конструктивного вирішення конфліктів. Зокрема, поліцейські мають вміти налагоджувати довірливий контакт із неповнолітніми, аналізувати їхню поведінку, знімати психоемоційне напруження та працювати в стресових умовах.

З огляду на сучасні виклики, традиційні методи підготовки правоохоронців, орієнтовані переважно на правові аспекти, не враховують особливостей підліткової психології. Тому виникає необхідність впровадження інноваційних методів навчання, що поєднують правову та психологічну підготовку.

У статті досліджено визначено мету дослідження, проаналізовано сучасні підходи до підготовки правоохоронців та запропоновано найбільш ефективні інноваційні методи навчання для підготовки правоохоронців до роботи з підлітками. У статті аналізуються ефективні освітні технології, зокрема симуляційні тренажери, інтерактивні платформи, рольові ігри, метод кейс-стаді, мобільні додатки, тренінги з розвитку емоційного інтелекту та методики роботи в кризових ситуаціях. Запропоновано комплексний підхід до підготовки правоохоронців, що включає вивчення міжнародного досвіду, використання цифрових технологій і поглиблення психологічної компетентності.

У статті також розглядається важливість профілактичної діяльності поліції, спрямованої на запобігання правопорушенням серед підлітків. Наголошено на необхідності активної співпраці правоохоронних органів із закладами освіти, соціальними службами та громадськими організаціями. Впровадження нових методів підготовки дозволить підвищити рівень довіри населення до поліції, покращити ефективність роботи з підлітками та сприяти зниженню рівня злочинності серед молоді.

Ключові слова: правоохоронці, підлітки, інноваційні методи, навчання, симуляційні тренінги, метод кейс-стаді, VR-технології.

Tanasiichuk Yuliia Associate Professor of the Department of Medical and Biological Foundations of Physical Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0001-7772-1509>

IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE TEACHING METHODS FOR TRAINING LAW ENFORCEMENT OFFICERS TO WORK WITH ADOLESCENTS

Abstract. The article examines the issue of professional training for law enforcement officers in working with adolescents, who represent a socially vulnerable group prone to deviant behavior. The authors emphasize that the effectiveness of police work depends not only on legal knowledge but also on a high level of psychological culture, communication skills, and the ability to resolve conflicts constructively. In particular, police officers must be able to establish trust with minors, analyze their behavior, relieve psycho-emotional tension, and operate effectively in stressful conditions.

Given modern challenges, traditional training methods for law enforcement officers, which primarily focus on legal aspects, do not take into account the psychological characteristics of adolescents. Therefore, there is a need to implement innovative training methods that combine legal and psychological preparation.

The article defines the research objective, analyzes modern approaches to law enforcement training, and proposes the most effective innovative methods for preparing officers to work with adolescents. It examines effective educational technologies, including simulation trainers, interactive platforms, role-playing games, case-study methods, mobile applications, emotional intelligence development training, and crisis intervention techniques. A comprehensive approach is proposed, which includes studying international experience, utilizing digital technologies, and enhancing psychological competence.

The article also highlights the importance of police preventive activities aimed at reducing juvenile delinquency. Emphasis is placed on the necessity of active cooperation between law enforcement agencies, educational institutions, social services, and public organizations. The implementation of new training methods will help increase public trust in the police, improve their effectiveness in working with adolescents, and contribute to reducing youth crime rates.

Keywords: law enforcement officers, adolescents, innovative methods, education, simulation training, case study method, VR technologies.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві підлітки є однією з найвразливіших соціальних груп, які часто потрапляють у складні життєві лише правовими знаннями, а й високим рівнем психологічної підготовки, комунікативними навичками та здатністю до ефективного вирішення конфліктів.

Професійна діяльність працівників правоохоронних органів відзначається високою специфікою, що вимагає від них не лише юридичної компетентності, а й розвинених особистісних якостей. Ефективність виконання службових обов'язків напряду залежить від здатності поліцейського не лише дотримуватися закону, а й грамотно взаємодіяти з громадянами.

У процесі виконання службових завдань працівник поліції має залишатися уважним, витриманим та неупередженим. Одним із ключових напрямів професійної підготовки має стати розвиток психологічної культури поліцейських, що сприятиме їхній ефективній взаємодії з населенням та підвищенню рівня довіри до правоохоронної системи.

Обмеження лише правовим аспектом у роботі може створити низку труднощів у вирішенні професійних завдань. Окрім знання законодавства, поліцейському важливо: аналізувати поведінку людей та їхні вчинки; вміти знімати психоемоційне напруження; встановлювати довірливі контакти з громадянами; долати комунікаційні та психологічні бар'єри; працювати у стресових умовах, за дефіциту часу та інформації; приймати виважені рішення у напружених, конфліктних або екстремальних ситуаціях; усвідомлювати відповідальність за свої слова та дії.

Водночас традиційні методи навчання, орієнтовані переважно на правові аспекти діяльності правоохоронців, не враховують особливостей підліткової поведінки. У зв'язку з цим виникає потреба у впровадженні сучасних, інтерактивних і технологічних методів навчання, що сприятимуть підвищенню ефективності роботи поліцейських із молоддю.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблематика професійної підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів, як важливої складової правоохоронної сфери, неодноразово ставала предметом наукових досліджень. Значний внесок у цю сферу зробили такі науковці, як В. Аніщенко, П. Дармограй, О. Коба, В. Кобзар, О. Предиткевич, О. Сушков, О. Тогочинський та інші. У їхніх працях розглядаються шляхи вдосконалення підготовки фахівців правоохоронної системи, а також різні аспекти виховання майбутніх офіцерів. [5]. Окрему увагу приділено загально-дидактичним питанням підготовки майбутніх військовослужбовців, які висвітлюються в працях А. Алексюка, А. Вітчинка, В. Онищука, В. Помогайби, І. Федоренка, М. Ярмаченка. Загальні методологічні аспекти педагогіки знайшли своє відображення у дослідженнях О. Бойка та І. Зязюна.

Дослідженням питань удосконалення професійної підготовки майбутніх правоохоронців займалися такі науковці, як В.Г. Андросюк, Ф.К. Думко, В.І. Дяченко, В.В. Корнєшук, С.О. Кубіцький, Ю.Г. Юрчук. [3]

Водночас, з огляду на сучасні соціально-економічні виклики, особливої уваги потребує аналіз та покращення педагогічної підготовки майбутніх правоохоронців, які спеціалізуються на боротьбі з правопорушеннями та злочинністю серед населення. Посилення акценту на профілактичну діяльність у роботі правоохоронних органів дозволить не лише зменшити кількість правопорушень серед підлітків, а й запобігти особистим трагедіям дітей, а також сприятиме загальному зниженню рівня злочинності в країні.

Мета статті: Розробка та впровадження інноваційних методів підготовки правоохоронців для ефективної роботи з підлітками.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік є ключовим етапом розвитку людини, що багато в чому визначає її подальший життєвий шлях. Саме в цей період відбувається переосмислення ставлення до себе та навколишнього світу, формується самосвідомість, здійснюється самопізнання та самовизначення. У підлітковому віці закладаються основи життєвої позиції, з якою людина вступає в доросле життя.

Підлітки є особливою соціально-демографічною групою, яка значно відрізняється як від дітей, так і від дорослих, маючи унікальні фізіологічні, психологічні та соціальні особливості. Інтенсивний фізичний розвиток, гормональні зміни та емоційна нестабільність часто супроводжуються особистісними й соціальними труднощами, що впливають на поведінку та адаптацію підлітків у суспільстві.

Підлітковий вік – період, коли діти найбільш схильні до впливу оточення та ризикованої поведінки. Відсутність належної підготовки правоохоронців може призвести до конфліктів та неправильної реакції на ситуації за участю неповнолітніх. Сучасні підлітки часто стикаються з такими загрозами, як булінг, кіберзлочини, наркоманія, що потребує нових підходів у роботі поліції. [6]

Згідно з міжнародними документами (Конвенція ООН про права дитини), правоохоронці мають забезпечувати гуманний підхід до неповнолітніх правопорушників. Потрібні спеціальні знання та навички для роботи з дітьми у статусі жертв, свідків чи підозрюваних у правопорушеннях. Орієнтація на реабілітацію, а не покарання підлітків вимагає професійної підготовки поліцейських. Багато підлітків сприймають правоохоронців як каральний орган, а не як партнерів у забезпеченні безпеки. Підготовлені поліцейські можуть змінити цей стереотип через відкритий діалог та профілактичні заходи. Впровадження програм на зразок «Шкільний офіцер поліції» сприяє позитивному сприйняттю правоохоронців.

Військові конфлікти, економічні труднощі та нестабільність у суспільстві впливають на психологічний стан підлітків, що може підвищувати рівень

агресії та правопорушень. Вразливі категорії дітей (сироти, діти з неблагополучних сімей, внутрішньо переміщені особи) потребують особливого підходу в роботі з правоохоронцями. Правоохоронці повинні мати навички роботи в кризових ситуаціях та надання першої психологічної допомоги підліткам. [1]

Підготовка правоохоронців до взаємодії з підлітками є комплексним процесом, що включає спеціалізоване навчання, тренінги, практичну підготовку та співпрацю з освітніми та соціальними структурами. Цей процес спрямований на формування навичок ефективної комунікації, правового регулювання та профілактичної роботи з неповнолітніми. [4]

На сучасному етапі розвитку суспільства виникає потреба не лише у кваліфікованих фахівцях, а у високопрофесійних правоохоронцях, які володіють технологічними підходами, творчим мисленням та практичним досвідом. Такі спеціалісти повинні вміти самостійно розробляти та впроваджувати ефективні механізми профілактики правопорушень серед неповнолітніх, схильних до девіантної поведінки. Як зазначають дослідники О.М. Пехота, А.З. Кіхтенко та О.М. Любарська, технологічна обізнаність майбутніх працівників правоохоронних органів допомагає їм краще усвідомити свою професійну місію, адекватно оцінити власний потенціал та сформувати бачення процесу своєї діяльності через призму його кінцевих результатів [1].

Методологічну основу підготовки працівників правоохоронних органів складають дисципліни соціально-економічного та гуманітарного характеру, які формують її фундамент. Серед них важливе місце займають курси з філософії, культурології, професійної етики та естетики, а також політології. Вони є ключовими для педагогічної підготовки курсантів і забезпечують формування основ для їхньої майбутньої професійної діяльності, зокрема у роботі з дітьми, які перебувають у групі ризику.

Інший блок дисциплін спрямований на підвищення професійної, практичної та психолого-педагогічної підготовки. Це такі предмети, як педагогіка, соціологія, психологія, етика і естетика, які допомагають розвивати комплекс навичок для ефективної роботи правоохоронця. До варіативної частини навчання належать курси та семінари, що дозволяють поглибити знання, а також практичні заняття, що сприяють формуванню високого рівня професіоналізму. Окрім того, факультативи допомагають майбутнім фахівцям розвивати свої різноманітні інтереси та здібності. Процес організації навчання має ґрунтуватися на діалектичному підході, що відображається не тільки у змісті, але й у методах, засобах навчання та міжпредметних зв'язках.

В умовах сучасних змін у суспільстві, зокрема технологічних та соціальних трансформацій, важливо використовувати новітні методи в навчанні правоохоронців. Це дозволяє не тільки підвищити ефективність роботи правоохоронних органів, а й покращити здатність оперативно реагувати на

нові виклики. Використання інформаційних технологій, віртуальних тренажерів та симуляційних програм дозволяє правоохоронцям працювати в реалістичних умовах без реальних ризиків і витрат. [7]

Інноваційні методи навчання у підготовці майбутніх фахівців правоохоронних органів є важливою складовою для розвитку професіоналізму та ефективності роботи. Ці методи сприяють формуванню не лише теоретичних знань, а й практичних навичок, необхідних для вирішення реальних проблем у сфері правоохоронної діяльності. Ось кілька основних напрямків інноваційних підходів, які ми пропонуємо використовувати під час підготовки фахівців правоохоронних органів:

- Використання інформаційних технологій. (віртуальні тренажери: курсанти можуть потрапити у віртуальну ситуацію, наприклад, обшук підозрюваного або розсіювання масових заворушень. Тренажер створює реалістичне середовище, де правоохоронці повинні швидко приймати рішення, враховуючи правові норми та етичні принципи. Наприклад, під час віртуального затримання злочинця курсант має вибрати правильну тактику дій, щоб уникнути ескалації конфлікту та забезпечити безпеку всіх учасників події; симуляційні програми (симуляції дозволяють відпрацювати складні ситуації, такі як робота з неповнолітніми, які схильні до асоціальної поведінки. Наприклад, курсант може взаємодіяти з віртуальним підлітком, який демонструє агресію або відмовляється співпрацювати. Завдання полягає в тому, щоб знайти підхід до підлітка, застосувати методи профілактики та запобігти конфлікту; інтерактивні платформи: (ці платформи дозволяють курсантам працювати в команді, розв'язуючи складні кейси. Наприклад, група правоохоронців може отримати завдання розслідувати віртуальний злочин, збираючи докази, опитуючи свідків і аналізуючи інформацію. Це розвиває навички командної роботи, критичного мислення та швидкого реагування).

Переваги таких технологій: *безпека* (курсанти навчаються у безпечному середовищі, де помилки не мають реальних наслідків; *реалістичність*: (віртуальні сценарії максимально наближені до реальних умов, що дозволяє краще підготуватися до роботи); *інтерактивність* (курсанти активно залучаються до процесу навчання, що підвищує їхню мотивацію та засвоєння матеріалу; *можливість повторення* (ситуації можна відтворювати багаторазово, поки студент не опанує необхідні навички) [5]

- Симуляційне навчання, зокрема рольові ігри (Role Play), є потужним інструментом у підготовці майбутніх правоохоронців. Воно дозволяє курсантам відпрацювати реальні ситуації в контрольованому середовищі, де вони можуть експериментувати, робити помилки та вчитися на них без ризику для себе чи інших. Ми пропонуємо конкретний приклад використання таких технологій:

(Курсанти отримують завдання прибути на місце злочину, де сталася крадіжка зі зломом. На місці знаходяться свідки, підозрюваний та докази, які потрібно зібрати та проаналізувати. Учасники: курсанти-правоохоронці (грають роль слідчих або патрульних). Викладачі або інші студенти, які грають ролі свідків, підозрюваного або постраждалих. Етапи рольової гри: *Прибуття на місце події*: Курсанти повинні правильно оцінити обстановку, забезпечити безпеку на місці події та ізолювати територію. *Навички*: організація, швидке реагування, оцінка ризиків. *Опитування свідків*: Курсанти взаємодіють з «свідками», які грають інші учасники. Вони повинні задавати правильні питання, щоб отримати максимально корисну інформацію. *Навички*: комунікація, емпатія, вміння слухати. *Затримання підозрюваного*: Якщо підозрюваний на місці, курсанти повинні діяти згідно з протоколами: застосувати тактику затримання, пояснити права підозрюваного та уникнути ескалації конфлікту. *Навички*: тактичне мислення, контроль емоцій, знання законодавства. *Збір доказів*: Курсанти повинні знайти, зафіксувати та зібрати докази, дотримуючись процедур, щоб вони могли бути використані у суді. *Навички*: уважність, знання криміналістики, робота в команді. *Аналіз ситуації*: Після завершення сценарію курсанти разом з викладачем аналізують свої дії, обговорюють помилки та знаходять шляхи покращення. *Навички*: критичне мислення, саморефлексія. [3]

- Метод кейс-стаді (Case Study) є потужним інструментом у навчанні правоохоронців, що дозволяє практично застосовувати теоретичні знання для розв'язання реальних ситуацій. У контексті підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до роботи з підлітками, цей метод допомагає розвивати навички аналізу та прийняття рішень у складних та емоційно напружених ситуаціях. *Ситуація* (У місті зафіксовано низку правопорушень, скоєних групою підлітків віком від 14 до 16 років. Підлітки, як правило, крадуть мобільні телефони та інші цінні речі на вулицях, а також порушують громадський порядок. За інформацією з поліції, вони працюють у групах, і їх поведінка стала більш агресивною.

Завдання для курсантів: *Аналіз ситуації* (курсантам пропонують проаналізувати кейс, враховуючи соціальні, психологічні та правові аспекти. Курсантам необхідно визначити можливі причини такого поведінкового патерну підлітків: чи є в них соціальні проблеми, чи є фактори, які спонукають їх до злочинної діяльності, чи має місце вплив негативних соціальних груп. *Розробка стратегії втручання*: (курсантам пропонується розробити план дій, який включає не лише методи затримання підлітків, але й стратегію профілактичної роботи. Як правоохоронці повинні взаємодіяти з підлітками, щоб запобігти рецидиву та надати їм можливість соціальної реабілітації? Які методи психологічного впливу можна застосувати для налагодження конструктивного

діалогу?) *Практична симуляція* (після аналізу теоретичної частини курсанти за допомогою рольових ігор і тренінгів втілюють свої рішення в реальні сценарії. Наприклад, їм потрібно буде провести допит підлітків або організувати бесіду з їхніми батьками, щоб зрозуміти соціальний контекст ситуації та розробити план реабілітації) *Рефлексія*: (після виконання завдання проводиться обговорення результатів. Студенти оцінюють, що спрацювало добре, а що потребує вдосконалення, та аналізують свої дії на основі отриманого досвіду. Розбираються моменти, де можна було б застосувати інші стратегії або методи для покращення результату)

Важливість методу у роботі з підлітками: *Розвиток емпатії та психологічного підходу* - кейс-метод допомагає правоохоронцям навчитися розуміти причини поведінки підлітків, що можуть бути пов'язані з соціальними проблемами (нестабільна родина, бідність, негативний вплив вулиці тощо). Це важливо для того, щоб правоохоронці не тільки реагували на правопорушення, а й могли ефективно працювати з підлітками для їх соціалізації та профілактики подальших злочинів. *Розвиток критичного мислення* - курсантам надається можливість розв'язувати конкретні ситуації, що вимагають критичного підходу, здатності оцінити різні аспекти проблеми та вибрати найефективніші методи для її вирішення. *Підготовка до реальних умов* - Метод дає змогу курсантам готуватися до роботи в умовах реального життя, коли на місці треба приймати швидкі рішення, враховуючи не лише правові норми, а й соціально-психологічні фактори. Це допомагає їм стати більш компетентними і впевненими у своїх діях.

Метод кейс-стаді є ефективним інструментом для підготовки майбутніх правоохоронців до роботи з підлітками. Він сприяє розвитку практичних навичок, критичного мислення, а також здатності до емоційного та психологічного контакту з підлітками, що є важливою складовою в попередженні правопорушень та соціальній реабілітації. Використання цього методу дозволяє курсантам підготуватися до реальних викликів у роботі з молоддю, зокрема з тими, хто перебуває в групах ризику. [1]

- Інтерактивні методи навчання Включення інтерактивних елементів у навчальний процес, таких як групові обговорення, дискусії, інтерактивні лекції та воркшопи, дозволяє створити динамічну атмосферу навчання. Такі методи розвивають у курсантів здатність до колективної роботи, покращують комунікаційні навички та сприяють глибшому розумінню теоретичних матеріалів.

- Мобільні додатки та онлайн-платформи. Використання мобільних додатків та онлайн-ресурсів для навчання дозволяє курсантам доступ до навчальних матеріалів в будь-який час і в будь-якому місці. Платформи для тестування та моніторингу знань допомагають стежити за прогресом студентів і коригувати їх навчання в реальному часі.

- Проектно-орієнтоване навчання. Проектно-орієнтоване навчання передбачає виконання студентами завдань, що наближають їх до реальної практики. Це можуть бути дослідження актуальних проблем, таких як організація роботи з підлітками, профілактика злочинності або боротьба з корупцією. Студенти вивчають практичні аспекти своєї майбутньої професії, розвиваючи критичне мислення, навички планування та організації.

- Міжнародний досвід та стажування. Використання міжнародного досвіду у навчанні правоохоронців, наприклад, через стажування або обмін досвідом з правоохоронними органами інших країн, дає змогу студентам побачити різні підходи до вирішення схожих проблем і адаптувати їх до умов своєї країни. [8]

- Тренінги з психологічної підготовки. Оскільки правоохоронці часто мають справу з емоційно напруженими ситуаціями, важливим інноваційним методом є використання психологічних тренінгів. Вони спрямовані на розвиток стресостійкості, емоційного інтелекту, а також на вміння ефективно взаємодіяти з людьми в кризових ситуаціях, включаючи роботу з підлітками та іншими вразливими групами.

Висновки: Інноваційні методи навчання у підготовці майбутніх правоохоронців дозволяють не тільки значно покращити якість теоретичних знань, але й сприяють розвитку важливих практичних навичок. Вони забезпечують більш гнучку та адаптивну підготовку до реальних умов роботи, що в свою чергу підвищує ефективність правоохоронних органів і їх здатність ефективно працювати з різними соціальними групами, включаючи підлітків, що потребують особливого підходу.

Зараз ми спостерігаємо ситуацію, коли підготовка правоохоронців до роботи з підлітками є доволі суперечливою. З одного боку, можна відзначити певну ефективність існуючої системи підготовки, з іншого — є численні можливості для її удосконалення в контексті освітнього процесу в закладах вищої освіти. Важливим є створення сучасної ефективної системи, яка б орієнтувала майбутніх правоохоронців на активну участь у соціально-педагогічній та профілактичній роботі. Така система повинна базуватися на тісній співпраці з різними суспільними інститутами та сприяти розвитку високого рівня самостійності у формулюванні та розв'язанні завдань, пов'язаних з профілактикою правопорушень серед підлітків. Ключовою умовою для формування кваліфікованих фахівців є здатність до постійного саморозвитку та вдосконалення. Це дозволить майбутнім правоохоронцям не тільки досягти високого рівня професіоналізму, а й ефективно вирішувати соціально-педагогічні проблеми, що виникають у процесі їх діяльності, зокрема при роботі з підлітками.

Література:

1. Бондаренко В. С., Мороз В. М. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. *Збірник наукових праць*. – Львів: ЛНУ, 2021. – С. 145-150. URL: [sci.ldubgd.edu.ua](https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/8880/1/Koval%)
2. Джараєва А.А. Інноваційні методи підготовки майбутніх правоохоронців. *Використання сучасних інформаційних технологій в діяльності національної поліції України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару м. Дніпро, 24 листопада 2017 року . – Дніпро: ДДУВС, 2017. – С. 102-104.
3. Думко Ф.К. Підготовка курсантів до професійно-педагогічної роботи з неблагополучними сім'ями: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2000. – 20 с.
4. Дяченко В.І Д. В. Формування професійної усталеності курсантів вищих закладів освіти системи МВС : автореф. канд. пед. наук: 13.00.04 Одеса, 2000. 19 с.
5. Ковалев М. В., Кузько М. М. Використання інноваційних методів навчання у підготовці фахівців вищої кваліфікації. *Освітня технологія: інновації в навчанні*. 2020. № 2. С. 45–50. URL: <http://edublog.com.ua>.
6. Остапенко Т.Н О. Т. Науково-концептуальні засади підготовки працівників правоохоронних органів до роботи з педагогічно занедбаними дітьми. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки* : Зб. наук. пр., м. Київ-Запоріжжя, 21 квіт. 2002 р. С. 445–449.
7. Романова А Р. А. Правоохоронна діяльність і воєнний стан: морально-правові особливості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2022. № 3(35). С. 89–94.

References:

1. Bondarenko, V. S., & Moroz, V. M. (2021). Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: Metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: Methodology, theory, experience, problems]. *Zbirnyk naukovykh prats* [Collection of scientific papers], 145–150. Lviv: LNU. Retrieved from <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/8880/1/Koval>.
2. Jharaieva, A. A. (2017). Innovatsiini metody pidhotovky maibutnikh pravookhorontsiv [Innovative methods of training future law enforcement officers]. In *Vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii v diialnosti natsionalnoi politsii Ukrainy: Materialy vseukrainskoho nauk.-praktych. seminaru* (Dnipro, November 24, 2017) (pp. 102–104). Dnipro: DDUVS.
3. Dumko, F. K. (2000). Pidhotovka kursantiv do profesiino-pedahohichnoi roboty z neblahopoluchnymy simiamy [Training of cadets for professional and pedagogical work with disadvantaged families] (Author's abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, Specialty 13.00.04). South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odesa.
4. Dyachenko, V. I. (2000). Formuvannia profesiinoi ustalenyosti kursantiv vyshchykh zakladiv osvity systemy MVS [Formation of professional stability of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs] (Author's abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, Specialty 13.00.04). South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odesa.

5. Kovalev, M. V., & Kuzko, M. M. (2020). Vykorystannia innovatsiinykh metodiv navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv vyshchoi kvalifikatsii [The use of innovative teaching methods in the training of highly qualified specialists]. *Osvitnia tekhnolohiia: Innovatsii v navchanni* [Educational technology: Innovations in learning], (2), 45–50. Retrieved from <http://edublog.com.ua>.

6. Ostapenko, T. N. (2002). Naukovo-kontseptualni zasady pidhotovky pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv do roboty z pedahohichno zanedbanimy ditmy [Scientific and conceptual foundations of training law enforcement officers to work with pedagogically neglected children]. *Pedahohika i psykhologhiia formuvannia tvorchoi osobystosti: Problemy i poshuky* [Pedagogy and psychology of creative personality formation: Problems and searches], (26), 445–449.

7. Romanova, A. (2022). Pravookhoronna diialnist i voiennyi stan: Moralno-pravovi osoblyvosti [Law enforcement activity and martial law: Moral and legal aspects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Serii: Yurydychni nauky* [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series: "Legal Sciences"], (3(35)), 89–94.

УДК [373.2/.3:004]:[613:614.253.5]

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-387-402](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-387-402)

Товкун Лідія Павлівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри здоров'я і безпеки життєдіяльності, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, тел.: +380935011183, <https://orcid.org/0000-0002-4091-1322>

ПРОФІЛАКТИКА ГАДЖЕТНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИХОВАТЕЛІВ І ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемі профілактики гаджетної залежності як складової здоров'язбережувальної підготовки вихователів і вчителів. Гаджетна залежність є одним із найактуальніших викликів сучасного цифрового суспільства, впливаючи на фізичне, психічне та соціальне здоров'я дошкільників і школярів. У дослідженні висвітлено основні аспекти гаджетної залежності, її причини, наслідки та способи профілактики.

Мета статті полягала у теоретичному дослідженні проблеми гаджетної залежності та обґрунтуванні підходів до її профілю в межах здоров'язбережувальної підготовки вихователів і вчителів.

Акцентовано на необхідності вдосконалення здоров'язбережувальної підготовки вихователів і вчителів шляхом надання їм основних знань і практичних інструментів для впровадження здоров'язбережувальних підходів до використання цифрових технологій; комплексного підходу до профілактики, який включає взаємодію вихователів, вчителів і батьків, інтерактивні методи навчання, організацію альтернативного дозвілля та формування критичного ставлення до гаджетів у дошкільників і школярів; а також розвиток культури здорового способу життя, що сприяє формуванню навичок самоконтролю, ефективної комунікації та гармонійного балансу між цифровим і реальним середовищем. Запропоновано стратегії профілактики гаджетної залежності: інтеграція здоров'язбережувальних компонентів в освітній процес, організація активного дозвілля, тренінги з тайм-менеджменту, формування критичного мислення та соціальних навичок, просвітницька робота з батьками. Особлива увага надана створенню методичних рекомендацій і навчальних матеріалів для вихователів і вчителів, зокрема правил щодо цифрової гігієни та організації «цифрових пауз».

Запропоновані підходи сприятимуть збереженню здоров'я дітей дошкільного віку і школярів, гармонійному розвитку їх особистості та зниженню рівня гаджетної залежності.

Ключові слова: гаджетна залежність, здоров'язбережувальна підготовка, цифрові технології, фізичне здоров'я, психічне здоров'я, соціальне здоров'я, профілактика, вихователі, вчителі, освітній процес, критичне мислення, цифрова гігієна, тайм-менеджмент, активне дозвілля, медіаграмотність.

Tovkun Lidiia Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor of the Department of Health and Life Safety, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, <https://orcid.org/0000-0002-4091-1322>

PREVENTION OF GADGET ADDICTION AS A COMPONENT OF HEALTH-PROTECTING TRAINING OF EDUCATORS AND TEACHERS IN TODAY'S CONDITIONS

Abstract. The article is devoted to the problem of preventing gadget addiction as a component of health-preserving training for educators and teachers. Gadget addiction is one of the most urgent challenges of modern digital society, affecting the physical, mental and social health of children and schoolchildren. The study highlights the main aspects of gadget addiction, its causes, consequences and methods of prevention.

The purpose of the article was to study the problem of gadget addiction and substantiate approaches to its profile within the framework of health-preserving training for educators and teachers.

The emphasis is on the need to improve the health-preserving training of educators and teachers by providing them with basic knowledge and practical tools for implementing health-preserving approaches to the use of digital technologies; a comprehensive approach to prevention, which includes the interaction of educators, teachers and parents, interactive teaching methods, the organization of alternative leisure and the formation of a critical attitude towards gadgets in preschoolers and schoolchildren; as well as the development of a culture of a healthy lifestyle, which contributes to the formation of self-control skills, effective communication and a harmonious balance between the digital and real environments. The emphasis is on the need to improve health-preserving training for educators and teachers by implementing trainings, developing methodological recommendations and educational materials, and integrating digital hygiene into educational programs. Strategies for preventing gadget addiction are proposed: integrating health-preserving components into the educational process, organizing active leisure, time management training, developing critical thinking and social skills, and educational work with parents. Special attention is paid to the creation of methodological recommendations and educational materials for educators and teachers, including rules on digital hygiene and the organization of "digital breaks."

The proposed approaches contribute to preserving the health of preschool children and schoolchildren, the harmonious development of their personality, and reducing the level of gadget addiction.

Keywords: gadget addiction, health-preserving training, digital technologies, physical health, mental health, social health, prevention, educators, teachers, educational process, critical thinking, digital hygiene, time management, active leisure, media literacy.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, яке переживає етап цифрової трансформації, стикається з низкою нових проблем, серед яких гаджетна залежність займає одне з провідних місць. Стрімке поширення цифрових технологій суттєво вплинуло на спосіб життя людей, зокрема дітей дошкільного віку і школярів, для яких гаджети стали невід'ємною частиною навчання, спілкування і розваг. Однак, використання електронних пристроїв призводить до виникнення серйозних проблем, таких як зниження фізичної активності, порушення сну, розвиток порушення зору та постави, емоційної втоми і навіть соціальної ізоляції.

Особливо гостро ця проблема нині проявляється серед дітей і підлітків, які перебувають у процесі формування своїх життєвих цінностей і звичок. Вони часто не усвідомлюють ризиків, які пов'язані з тривалими подорожами у цифровому середовищі, що посилюється недостатньою увагою до цього питання з боку дорослих. Водночас батьки, вихователі та вчителі, котрі мають бути прикладом раціонального ставлення до гаджетів, самі дуже часто демонструють свою залежність від цифрових пристроїв.

Роль вихователів і вчителів у цьому контексті є надзвичайно важливою, оскільки вони не лише навчають, а й формують у дітей ключові життєві навички, зокрема щодо раціонального використання гаджетів. Проте сучасна педагогічна підготовка майбутніх вихователів і вчителів недостатньо орієнтована на проблему гаджетної залежності серед дошкільників та учнів. Мізерна частка наявних методичних матеріалів і рекомендацій, адаптованих до реалій цифрового середовища, ускладнює реалізацію здоров'язбережувальної діяльності педагогів закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

Актуальність цієї проблеми посилюється забезпеченням інтеграції системи профілактичних заходів в освіту, що дозволяє забезпечити гармонійний розвиток особистості, зберегти фізичне і психічне здоров'я дітей та учнів, а також сформувати культуру безпечного і свідомого використання цифрових технологій.

Проблема профілактики гаджетної залежності потребує комплексного підходу, який включає підвищення рівня здоров'язбережувальної підготовки вихователів і вчителів, розробку науково обґрунтованих підходів, практичних

методик та ефективних інструментів для роботи з дітьми дошкільного віку та учнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо профілактики гаджетної залежності умовно можна розділити за такими аспектами: психологічні, педагогічні, соціальні, медичні, фізіологічні, профілактичні.

Психологічні аспекти гаджетної залежності включають дослідження впливу гаджетів на психіку, поведінку, соціальну адаптацію, зокрема серед дітей і підлітків. Зокрема, В. Бедан (2022) аналізує психопрофілактику гаджетної залежності у підлітковому віці. Наголошує на психологічних аспектах формування залежності, таких як зниження емоційного контакту та соціальної адаптації [7]. Дисертаційне дослідження Т. Ю.Больбот (2005) охоплює психічні та поведінкові розлади, котрі пов'язані з комп'ютерною залежністю, з акцентом на клінічні прояви, корекційні та профілактичні заходи [8]. О.В. Шарафутдінова (2023) досліджувала зв'язок між залежністю від смартфонів і психологічним благополуччям, зокрема підвищення тривожності та соціальної ізоляції [23]. О. С. Юрценюк (2022) акцентує увагу на психологічних ризиках використання гаджетів, таких як емоційна нестабільність і розвиток синдрому дефіциту уваги у дітей і підлітків [24]. В. М. Вигівською та З. В. Гуріною (2016) розкрито проблему залежності від мобільного телефону серед підлітків, проаналізовано причини, прояви та наслідки [10]. Наукові джерела в цьому напрямі є основою для розуміння психологічної природи гаджетної залежності, її впливу на емоційний стан і поведінку дітей і підлітків, а також для розробки психопрофілактичних програм.

Медичні та фізіологічні аспекти охоплюють дослідження впливу гаджетів на фізичне здоров'я, зокрема зір, поставу, сон та інші аспекти фізіології. Так, О. В. Літвінова (2021) досліджувала вплив гаджетів на психічний стан підлітків, акцентуючи увагу на фізіологічних дослідженнях, таких як зниження якості сну та емоційну втому [16]. X. Xie, Y. Dong, J. Wang (2018) досліджували якість сну як посередника між проблемним використанням смартфонів і клінічними симптомами [6]. О. Є. Кватернюк і С. М. Кватернюк (2021) проаналізували вплив комп'ютерної (гаджетної) залежності у контексті екології людини, наголошуючи на фізіологічних та екологічних аспектах [15]. Державні санітарні правила та норми (ДСанПіН 5.5.6.009-98) регламентують організацію роботи з комп'ютерами в освітніх закладах для мінімізації шкоди для здоров'я учнів [12]. Отже, ці джерела підкреслюють необхідність врахування фізіологічних наслідків гаджетної залежності для розробки здоров'язбережувальних стратегій.

Напрямок профілактики гаджетної залежності охоплює дослідження щодо стратегії попередження та подолання залежності, включаючи превентивні заходи, тренінги й освітні програми. Зокрема, М. Новгородська (2021, 2022)

розглянула теоретичні основи та превентивні заходи для попередження залежності підлітків від віртуального середовища [18; 19]. Методичний посібник О. М. Бондар (2019) пропонує практичні рекомендації для роботи з молодим поколінням щодо профілактики гаджетної залежності [9]. Авторський колектив у складі М. Kim, Н. Kim, К. Kim, S. Ju, J. Choi, М. Yu (2013, 2015) дослідили вплив реабілітаційних вправ задля зниження залежності від смартфонів [2], а також проаналізувати зв'язок між залежністю від смартфонів, депресією та агресією серед учнів [3]. У статтях М. Волошин (2023) та А. Черняк (2023) надані рекомендації для батьків, вихователів і вчителів щодо профілактики гаджетної залежності в сім'ї та освітньому середовищі [11; 21]. Таким чином, наукові публікації цього напрямку пропонують практичні інструменти і методики профілактики гаджетної залежності, котрі є важливими для інтеграції до освітнього процесу.

Наукові дослідження у рамках соціальних і педагогічних аспектів висвітлюють роль педагогів, батьків і суспільства у формуванні культури раціонального використання гаджетів. Приміром, авторський колектив у складі S. Bhattacharya, Md. A. Bashar, A. Srivastava, A. Singh (2019) досліджували явище номофобії (страху залишитися без телефона) серед різних вікових груп [1]. Науковці J. Peterka-Bonetta, C. Sindermann, J. D.Elhai, C. Montag (2019) дослідили зв'язок між особистісними характеристиками та залежністю від смартфонів, зокрема імпульсивністю та соціальною тривогою [5]. Авторами Ю. Карпук і Д. Гошовською (2022) здійснено огляд сучасної проблематики гаджетної залежності, зокрема в педагогічному контексті [14]. Отже, ці наукові джерела акцентують увагу на важливості співпраці педагогів, батьків і суспільства для створення здорового інформаційного середовища.

Таким чином, аналіз останніх публікацій вказав на те, що наявні наукові джерела охоплюють широкий спектр проблем гаджетної залежності: від психологічних і медичних аспектів до профілактичних і педагогічних підходів. Ці публікації дають цінні відомості про профілактику гаджетної залежності, яку педагоги можуть інтегрувати у свою практику, але не зосереджуються на здоров'язбережувальній підготовці вихователів і вчителів з цієї проблеми.

Мета статті полягала у теоретичному дослідженні проблеми гаджетної залежності та обґрунтуванні підходів до її профілю в межах здоров'язбережувальної підготовки вихователів і вчителів.

Виклад основного матеріалу. Гаджетна залежність – це психологічний стан поведінки, що характеризується патологічною прив'язаністю до електронних пристроїв, таких як смартфони, планшети, комп'ютери чи ігрові консолі. Стан супроводжується стійкою потребою постійного доступу до гаджетів, що домінує над іншими сферами життя і негативно впливає на фізичний, психічний і соціальний розвиток особистості [9].

До основних характеристик гаджетної залежності належать: 1) надмірне використання гаджетів – час, проведений із гаджетами, значно знижує розумову діяльність, є причиною нехтування такими життєво важливими активностями, як навчання, фізична активність, відпочинок; 2) емоційна залежність – проявляється у виникненні тривоги, роздратованості чи дискомфорту; 3) ігнорування соціальних і сімейних обов'язків – заміщення реальної взаємодії з близькими людьми цифровою комунікацією; 4) зміщення інтересів – це зменшення інтересу до традиційних хобі, спорту, живого спілкування; 5) фізичні порушення – через постійне використання гаджетів порушується режим сну, знижуються енергетичні ресурси; 6) синдром залежності – це постійне бажання «залишатися онлайн», навіть за умови втрати значення цієї активності [9].

Розвиток гаджетної залежності у дітей і школярів зумовлюється багатьма факторами, котрі можна умовно поділити на кілька основних груп: психофізіологічні, соціальні, сімейні, педагогічні і технічні. Так, до психофізіологічних причин належать вразливість дитячої психіки через незавершеність формування когнітивних функцій і навичок самоконтролю; формування системи «миттєвої винагороди» через цифрові стимули, що посилюють залежність від гаджетів. Соціальні причини – це дефіцит якісного спілкування в сім'ї та соціумі, що компенсується віртуальними комунікаціями; тиск соціальних норм, коли гаджети виступають символом успішності й інтеграції в сучасне суспільство. Сімейні чинники полягають у відсутності чіткого прикладу з боку батьків, які самі часто демонструють залежність від гаджетів; у невстановленні обмежень часу користування електронними пристроями у сімейному колі. До педагогічних причин відносяться інтеграція гаджетів в освітній процес без чітких меж та орієнтації на інформаційну гігієну; відсутність у педагогів знань і навичок щодо роботи з проблемою гаджетної залежності. Технічні чинники – це висока інтерактивність, емоційна привабливість ігрового та мультимедійного контенту; персоналізація цифрових платформ, які утримують увагу користувачів за допомогою алгоритмів рекомендованого контенту [11].

Гаджетна залежність негативно позначається на здоров'ї всіх користувачів, особливо дошкільників і школярів [22]. Наслідками цього для фізичного здоров'я є: 1) порушення зору – це розвиток синдрому «сухого ока», що проявляється сухістю і почервонінням очей, зниженням гостроти зору; 2) порушення постави виникає внаслідок тривалого сидіння в неправильній позі, що провокує викривлення хребта, м'язовий дисбаланс, болі в спині та ший; 3) гіподинамія – зниження рівня фізичної активності за рахунок ожиріння, порушення обміну речовин і функції серцево-судинної системи; 4) порушення сну – використання гаджетів перед сном гальмує вироблення

мелатоніну, що негативно впливає на якість сну і відновлення організму [21]. Наслідки для психічного здоров'я: 1) емоційна виснаженість – це тривожність, дратівливість, депресивні стани через постійну потребу бути онлайн; 2) залежність від віртуального середовища – це зниження здатності адаптуватися до реального життя, формування нереалістичних очікувань; 3) погіршення уваги та пам'яті – цифрова залежність знижує здатність концентруватися й утримувати інформацію в довготривалій пам'яті [23; 24]. Наслідки для соціального здоров'я: 1) соціальна ізоляція – це зменшення частоти і якості живих контактів, втрата навичок побудови стосунків; 2) порушення комунікації – зниження здатності до ефективного живого спілкування, зменшення емпатії; 3) ризик появи девіантної поведінки – вплив небезпечного контенту, участь в онлайн-конфліктах, кіберагресія [25].

Здоров'язбережувальна підготовка – це процес формування у майбутніх вихователів і вчителів системи знань, умінь і навичок, які спрямовані на збереження, зміцнення і відновлення фізичного, психічного і соціального здоров'я дітей і школярів у процесі виховання і навчання. Ця підготовка охоплює не лише професійну діяльність педагога, а й його особистий приклад здорового способу життя, що є головним для виховання у дітей і учнів культури здоров'язбереження. Здоров'язбережувальна підготовка включає теоретичні, практичну й емоційно-мотиваційну складові. Так, теоретична складова полягає у наявності знань про здоров'я, його складових, сучасних викликів, які пов'язані зі здоров'ям дітей і школярів, зокрема гаджетною залежністю. Практична складова – це оволодіння методами, прийомами і технологіями збереження здоров'я в освітньому середовищі. Емоційно-мотиваційна складова – це розвиток у педагога відповідального ставлення до власного здоров'я, а також до здоров'я дітей і школярів, бажання активно впливати на формування здоров'язбережувальної поведінки учнів.

Ефективна здоров'язбережувальна підготовка вихователів і вчителів вимагає формування ключових компетентностей. Зокрема, формування знань про здоров'я і фактори, що на нього впливають, здійснюється через оволодіння майбутніми вихователями і вчителями знаннями про: 1) основи фізичного, психічного і соціального здоров'я; 2) вплив цифрових технологій на здоров'я, включаючи ризики гаджетної залежності; 3) сучасні підходи до формування здорового способу життя у дітей дошкільного віку і школярів. Методична компетентність полягає у вмінні інтегрувати здоров'язбережувальні аспекти в освітній процес; використанні інтерактивних методів навчання, котрі сприяють формуванню здорових звичок; організації рухових активностей, психологічних пауз і вправ для зняття напруги під час навчання. Психолого-педагогічна компетентність полягає в умінні мотивувати учнів до здорового способу життя; розумінні індивідуальних особливостей дітей

дошкільного віку і школярів, які можуть вплинути на їх ставлення до здоров'я; умінні будувати партнерські відносини з батьками з метою формування здоров'язбережувальної культури в сім'ї. Інформаційна грамотність – це володіння сучасними технологіями, але з акцентом на їх свідоме й обмежене використання; це навички критичного оцінювання інформації в цифровому середовищі та навчанні цього учнів. Емоційна стійкість і здатність до саморегуляції полягає в умінні контролювати власний емоційний стан й уникати професійного вигорання, а також у демонстрації дітям і школярам прикладу гармонійного поєднання роботи, відпочинку та фізичної активності.

Здоров'язбережувальна підготовка вихователів і вчителів має важливе значення для профілактики гаджетної залежності, зменшення негативного впливу цифрових технологій на здоров'я, розвиток критичного мислення у цифровому середовищі, формування соціальної стійкості дітей дошкільного віку і школярів, а також створення здоров'язбережувального освітнього середовища. Вихователі чи вчителі, який володіє здоров'язбережувальними компетентностями допомагає дошкільникам чи школярам усвідомлено ставитися до використання гаджетів, розрізняти корисні та шкідливі аспекти цифрових технологій, організовує фізичну активність, гімнастику для очей, рухливі ігри, що зменшують негативний вплив тривалого використання гаджетів. Такий педагог також вчить аналізувати інформацію, уникати маніпуляцій у цифровому середовищі та зменшувати залежність від соціальних мереж чи онлайн ігор, розвиває інтелект і комунікативні навички, компенсуючи дефіцит реального спілкування. Крім того, вихователі і вчителі із такою підготовкою організовує освітній процес із регламентним використанням гаджетів, проведенням занять чи уроків, а також тренінгів із відповідним використанням цифрових технологій, створюючи умови для збереження здоров'я дошкільників і школярів.

Методи і технології профілактики гаджетної залежності в освітньому процесі серед дітей дошкільного віку відводять ключову роль вихователям у формуванні медіаграмотності та здорових звичок. Формування основ медіаграмотності дітей розпочинається з розгляду базових понять щодо використання гаджетів, як-от обмеження часу перегляду мультфільмів і важливість уникнення тривалого сидіння перед екраном. До заняття інтегруються прості вправи для розвитку критичного ставлення до побаченого, приміром, аналіз мультфільмів чи ігор. Організація активного дозвілля створює умови для рухливих ігор, творчих занять, які слугують альтернативою для проведеного часу з гаджетами, а також впровадження «цифрових пауз» – перерв для активного відпочинку між взаємодіями з гаджетами. Формування здорових звичок включає навчання дошкільників правильному вибору щодо використання гаджетів для навчання чи відпочинку, а також демонстрацію

вихователем особистого прикладу свідомого використання цифрових технологій, що сприяє розвитку у дітей відповідного ставлення до гаджетів [17].

Профілактика гаджетної залежності у школярів ефективно реалізується через використання інтерактивних методів навчання, організацію активного дозвілля та впровадження тайм-менеджменту. Інтерактивні методи навчання спрямовані на активну участь учнів у процесі, зокрема через дебати, ігрові методики, творчі проекти та роботи в групах. Використання таких цифрових платформ супроводжується обмеженням тривалості роботи, наприклад, інтерактивними завданнями з таймером. Уроки медіаграмотності навчають школярів оцінювати достовірність інформації та відповідно використовувати цифровий контент. Організація активного дозвілля включає спортивні заходи, конкурси, гуртки та створення «зон відпочинку без гаджетів», де учні можуть спілкуватися, займатися творчістю чи читати. Тайм-менеджмент допоможе спланувати свій день, встановлюючи чіткі часові обмеження для навчання, дозвілля та використання гаджетів, а тренінги з розподілом часу сприятимуть гармонії між цифровою активністю й іншими видами діяльності [7].

Роль вихователів і вчителів у просвітницькій роботі з батьками є ключовою для профілактики гаджетного перенасичення серед дошкільників і школярів, а також формування раціональних цифрових звичок у сім'ї. Освітня робота включає організацію семінарів, лекцій і тренінгів, де батькам пояснюється вплив гаджетів на здоров'я дітей і надаються рекомендації щодо встановлення правил їх використання, враховуючи вікові особливості та приклади корисного застосування. Індивідуальні консультації допомагають пояснити наслідки гаджетної залежності та знайти шляхи вирішення проблеми цифрового перенасичення в сімейному середовищі. Залучення батьків до профілактичних заходів, таких як спортивні заходи, конкурси чи майстер-класи, завдяки створенню позитивного досвіду без гаджетів. Додатково, педагогам важливо розробляти інформаційні буклети, рекомендаційні матеріали та чек-листи для батьків, які допомагають впроваджувати раціональні цифрові звички у повсякденне життя.

Здоров'язбережувальні стратегії подолання гаджетної поведінки у дітей дошкільного віку і школярів включають інтеграцію відповідних заходів в освітній процес, спрямованих на формування відповідного ставлення до цифрових технологій. Включення здоров'язбережувальних компонентів в освітні програми, проведення уроків, які знайомлять дошкільників і школярів із впливом гаджетів на здоров'я, а також вивчення принципів «цифрової гігієни», таких як обмеження часу використання гаджетів, регулярні перерви, правильне навчання та положення тіла під час роботи з пристроями. Практичні тренінги і майстер-класи демонструють альтернативу гаджетам через активність, як-от гуртки на свіжому повітрі чи творчі заняття, а також

проекти, що сприяють балансу між цифровими технологіями та реальним світом. Регламентування використання гаджетів у закладах загальної середньої освіти включає встановлення чіткого графіка їх використання без них, а також впровадження «цифрових пауз» для зменшення негативного впливу тривалого перебування перед екраном.

Впровадження фізичної активності як інструмент подолання гаджетної залежності охоплює організацію активних перерв, інтеграцію фізичної активності в освітні програми і проведення сімейних спортивних заходів. Під час перерви організовуються рухливі ігри, зокрема на свіжому повітрі, а також короткі фізичні вправи чи гімнастика для очей і тіла, які допомагають зняти напругу від використання гаджетів. Освітні програми доповнюються поняттями з фізичної культури, які сприяють фізичному розвитку і командній взаємодії, а також залученням учнів до спортивних секцій, турнірів і туристичних походів. Окрім того, спільні спортивні заходи для учнів та їхніх сімей, тематичні фестивалі та дні здоров'я популяризують ідеї активного дозвілля та формують приклад здорового способу життя.

Розвиток соціальних навичок і критичного мислення у дітей дошкільного віку і школярів забезпечує формування ефективного спілкування, аналітичного підходу до інформації та заохочення реальних соціальних контактів. Для формування соціальних навичок організовуються інтерактивні групові заняття, рольові ігри та дискусії, що навчають ефективній комунікації без гаджетів, а також групові проекти, які сприяють співпраці, емпатії та розвитку лідерських якостей. Розвиток критичного мислення розвивається через уроки медіаграмотності, де діти вчать аналізувати цифрову інформацію, виявляти маніпулятивний контент, аналізувати соціальні мережі та онлайн-рекламу. Заохочення реальних соціальних контактів реалізується шляхом участі в шкільних і позашкільних заходах, творчих гуртках, волонтерських проєктах, а також підтримкою традиційних форм дозвілля, як от читання книжок, відвідування музеїв чи участі в театральних виставах.

Роль вихователів і вчителів у створенні раціонального інформаційного середовища відбувається у формуванні у дітей навичок безпечного використання гаджетів, розвитку цифрової грамотності, критичного мислення та залучення батьків до цього процесу. Педагоги знайомлять дітей із правилами безпеки в цифровому середовищі, включаючи захист персональних даних, створення складних паролів та уникнення небезпечних веб-сайтів і комунікацій. Навчання відбувається інтерактивно, через ігри, тренінги та мультимедійні презентації, що формують навички цифрової гігієни й аналізу інформації. Вчителі встановлюють часові межі для використання гаджетів, навчаючи принципів «екранного часу» та впроваджуючи «цифрові паузи». Важливою складовою є виховання критичного мислення, що включає

розпізнавання фейкових новин, маніпуляцій і небезпечного контенту, а також формування інформаційної культури, пов'язаної з етикою онлайн-комунікації та дотриманням авторських прав. Окрім того, вихователі залучають батьків до спільних заходів, пояснюючи правила безпечного використання гаджетів у сім'ї, і дають рекомендації щодо створення домашніх «цифрових правил», які сприяють збереженню здоров'я дітей.

Використання цифрових технологій у межах здоров'язбереження сприяє інтеграції інноваційних підходів до освітнього процесу, підтримуючи фізичне та психічне здоров'я учнів. Зокрема, в освітній процес впроваджуються цифрові платформи і додатки, які забезпечують інтерактивність і контроль використання часу, а також програми для моніторингу фізичної активності, як-от фітнес-додатки чи онлайн-уроки фізкультури. Вчителі демонструють збалансоване використання гаджетів, запроваджуючи правила роботи з ними в класі та використовуючи цифрові та традиційні види діяльності, такі як письмо вручну чи читання паперових книг. Освітні програми акцентують увагу на тематиці впливу гаджетів на здоров'я, правилах їх використання та способах мінімізації негативного впливу, використовуючи мультимедійні засоби для навчання вправам для очей і правильної постави. Для стимулювання інтересу до здорового способу життя організовуються онлайн-проекти, наприклад, спортивні челенджи чи прогулянки, а також використовують інтерактивні програми для навчання здоровому харчуванню, включаючи приготування корисних страв.

Організація позашкільної діяльності для зменшення використання гаджетів спрямована на формування альтернативного дозволу, проведення освітньо-розважальних заходів, співпрацю з батьками та розвиток волонтерської діяльності. Дітям пропонуються секції, гуртки, спортивні команди, творчі майстерні та клуби за інтересами, які сприяють їхньому реальному спілкуванню, співпраці та творчому розвитку. Тематичні дні здоров'я, спортивні змагання, туристичні походи, квести й конкурси допомагають сформувати звичку до активного дозвілля без використання гаджетів. У співпраці з батьками організовуються спільні екскурсії, спортивні заходи та надається інформація про важливість підтримки позашкільної активності як способу профілактики гаджетної залежності. Волонтерські проекти, природоохоронні ініціативи, благодійні заходи залучають дітей до соціально значущої діяльності, розвиваючи емпатію, відповідальність і командні навички.

Для вдосконалення здоров'язбережувальної підготовки педагогів пропонується включення теми професійного ставлення до гаджетів в освітні програми для підготовки майбутніх вихователів і вчителів. Це забезпечує розробку нових навчальних модулів, які охоплюють проблематику гаджетної залежності та її впливу на фізичне, психічне і соціальне здоров'я дітей,

школярів і педагогів, а також створення курсів, які навчають ефективно поєднувати цифрові технології з традиційними методами навчання. Особливо увага приділяється цифровій гігієні, включаючи навчання педагогів правилам особистого використання гаджетів і медіаграмоти, що дозволяє їм стати прикладом для дошкільників і школярів. Практичні поняття, як-от стимуляційні вправи чи кейс-методи, дають змогу педагогу будувати безпечний для здоров'я освітній процес і аналізувати ситуацію, пов'язану з гаджетною залежністю. До розробки освітньої програми пропонується залучати експертів із медицини, психології та ІТ, які нададуть актуальну інформацію та практичні рекомендації.

Проведення тренінгів і семінарів для педагогів із питань здоров'язбереження підвищення їхньої обізнаності та професійної компетентності у вирішенні проблеми гаджетної залежності серед дітей і учнів. Тематика тренінгів охоплює розуміння механізмів формування поглядів, її ознак і наслідків, розробку профілактичних стратегій, а також цифровий тайм-менеджмент, який допоможе педагогам збалансувати цифрові та традиційні методи навчання. Інтерактивні форми, такі як рольові ігри та аналіз кейсів із навчальної практики, дозволять педагогам моделювати ефективні підходи до роботи з учнями. Онлайн-формати, зокрема вебінари та курси на інтерактивних платформах, забезпечують гнучкість навчання і практичне відпрацювання навичок у цифровому середовищі. Регулярність і системність заходів підтримує актуальність знань, а підсумкові зустрічі сприяють обміну досвідом і впровадження інноваційних підходів у педагогічну діяльність.

Створення методичних рекомендацій для педагогів щодо профілактики гаджетної залежності передбачає розробку алгоритмів для роботи з дошкільниками і школярами, співпраці з батьками, підтримки самих педагогів і поширення інноваційних методик. Рекомендації для педагогів щодо побудови алгоритмів уроків із балансом між цифровими і традиційними методами, зокрема для збереження фізичного здоров'я, як-от гімнастика для очей, та поради щодо організації «цифрових пауз». Для роботи з батьками передбачено інструкції щодо просвітницької діяльності, спрямовані на формування здорового ставлення до гаджетів у сім'ї, та чек-листи з рекомендаціями щодо безпечного використання гаджетів удома. Інформаційні матеріали для педагогів охоплюють гайлайни з цифрової гігієни, методи зниження емоційного вигорання та навчальні матеріали, такі як буклети і плакати. Розширення інноваційних методик можливе через створення бази успішних практик, організацію конкурсів та акцій із впровадження нових підходів у педагогічну діяльність.

Висновки. Гаджетна залежність є одним із найактуальніших викликів сучасного цифрового суспільства, що істотно впливає на фізичне, психічне та

соціальне здоров'я дошкільників і школярів. Це вимагає підходів до освіти, виховання та профілактичних заходів, спрямованих на збереження здоров'я молодого покоління. Важливу роль у подоланні цієї проблеми мають педагоги, які покликані формувати у дітей дошкільного віку і школярів навички раціонального використання гаджетів, сприяти зміцненню їхнього здоров'я та забезпечити гармонійний розвиток особистості. Ключовими завданнями в цьому напрямі є здоров'язбережувальна підготовка педагогів, що забезпечує надання їм основних знань і практичних інструментів для впровадження здоров'язбережувальних підходів до використання цифрових технологій; комплексний підхід до профілактики, який включає взаємодію вихователів, вчителів і батьків, інтерактивні методи навчання, організацію альтернативного дозвілля та формування критичного ставлення до гаджетів у дошкільників і школярів; а також розвиток культури здорового способу життя, що сприяє формуванню навичок самоконтролю, ефективної комунікації та гармонійного балансу між цифровим і реальним середовищем. Інтеграція сучасних здоров'язбережувальних стратегій у педагогічну діяльність створює здорове освітнє середовище, яке покращує гармонійний розвиток дошкільників і школярів, знижує рівень гаджетної залежності та формує свідомість і безпечне ставлення до цифрових технологій, закладаючи основи для успішної адаптації дошкільників і школярів у сучасному цифровому світі.

Література:

1. Bhattacharya S., Bashar Md. A., Srivastava A., & Singh A. Nomophobia: no mobile phone phobia. *Journal of family medicine and primary care*. 2019. Vol. 8(4). P. 1297–1300, https://doi.org/10.4103/jfmprc.jfmprc_71_19
2. Kim H. Exercise rehabilitation for smartphone addiction. *Journal of exercise rehabilitation*. 2013. Vol. 6 (6). P. 500–505, <https://doi.org/10.12965/jer.130080>
3. Kim M., Kim H., Kim K., Ju S., Choi J., & Yu M. Smartphone addiction: (focused depression, aggression and impulsions) among college students. *Indian journal of science and technology*. 2015. Vol. 8 (25). P. 1–8, <https://doi.org/10.17485/ijst/2015/ v8i25/80215>
4. Nikhita C. S., Jadhav P. R., & Ajinkya A. A. Prevalence of mobile phone dependence in secondary school adolescents. *Journal of clinical & diagnostic research*. 2015. Vol. 9(11), <https://doi.org/10.7860/jcdr/2015/14396.680>
5. Peterka-Bonetta J., Sindermann C., Elhai J. D., & Montag C. Personality associations with smartphone and internet use disorder: a comparison study including links to impulsivity and social anxiety. *Frontiers in public health*. 2019. Vol. 7. Art. 127, <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00127>
6. Xie X., Dong Y., & Wang J. Sleep quality as a mediator of problematic smartphone use and clinical health symptoms. *Journal of behavioral addictions*. 2018. Vol. 7(2). P. 466–47, <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.40>
7. Бедан В. Психопрофілактика гаджет-адикції у підлітковому середовищі. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2022. №4(53). С. 5–11. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.4.1>

8. Ботьбот Т. Ю. Психічні та поведінкові розлади в осіб молодого віку з комп'ютерною залежністю (клініка, корекція та профілактика) : дис. ... канд. мед. наук : 14.01.16. Дніпропетровськ, 2005. 182 с.

9. Бондар О. М. Гаджетоманія: чи варто переживати за молоде покоління : методичний посібник. Рівне : РУГ, 2019. 46 с.

10. Вигівська В. М., Гуріна З. В. Проблема залежності від мобільного телефону у підлітків. *Молодий вчений*. 2016. № 12.1. С. 196–199.

11. Волошин М. Діти та гаджети: на що варто звернути увагу батькам. URL: https://24tv.ua/education/diti-gadzheti-shho-mayut-znati-batki-distantsiyna-shkola-optima_n2460615

12. Державні санітарні правила та норми «Влаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах» ДСанПіН 5.5.6.009-98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0009588-98#text>

13. Діти і гаджети: скільки часу не шкодить здоров'ю. URL: <https://vseosvita.ua/c/news/post/85230>

14. Карпук Ю., Гошовська Д. Проблема гаджет-залежності у сучасному світі. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/20/53/389>

15. Кватернюк О. Є., Кватернюк С. М. Вплив комп'ютерної (гаджетної) залежності в контексті екології людини. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/ecology/ecology2021/paper/viewfile/13678/11510>

16. Літвінова О. В. Емпіричне дослідження впливу гаджетів на психічний стан підлітків. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія психологічні науки*. 2021. № 4. С. 155–161. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-4-20>

17. Мозок сучасного малюка пристосовувався до гаджетів – дослідження. URL: <https://osvitoria.media/opinions/mozok-suchasnogo-malyuka-prystosuvavsya-do-gadzhetiv-doslidzhennya/>

18. Новгородська М. М. Теоретичні основи профілактики залежності обдарованих підлітків від віртуального середовища. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2021. № 2(81) / II квартал. С. 98–103.

19. Новгородська М. Превентивні заходи попередження виникнення залежності підлітків від віртуального середовища. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2022. № 1(84) / I квартал. URL: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-1\(84\)-45-48](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-1(84)-45-48)

20. Психологи попереджають: наслідки від смартфонів в руках у дітей набагато гірші, ніж ви думаєте. URL: <https://provse.te.ua/2022/11/psykholohy-poperedzhaiut-naslidky-vid-smartfoniv-v-rukakh-u-ditey-nabahato-hirshi-nizh-vy-dumaiete/>

21. Черняк А. Як гаджети впливають на дітей. <https://mind.ua/openmind/20229917-yak-gadzheti-vplivayut-na-ditej>

22. Чи шкодять сучасні гаджети дітям? Поради для батьків. URL: <https://www.projectkeshner.org.ua/news/chy-shkodiat-suchasni-hadzhety-ditiam-porady-dlia-bat-kiv/>

23. Шарафутдінова О. В. Залежність від смартфонів у контексті психологічного благополуччя. 2023. <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/25/505/1041-1?inline=1>

24. Юрценюк О. С. Вплив гаджетів на психічний стан дітей та підлітків. 2022. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/vplyv-gadzhetiv-na-psyhichnyj-standitej-ta-pidlitkiv/>

25. Яку небезпеку для розвитку дітей приховують гаджети? URL: <https://osvitoria.media/experience/yaku-nebezpeku-dlya-rozvytku-ditej-pryhovuyut-gadzhetiy/>

References:

1. Bhattacharya, S., Bashar, Md. A., , A., & Singh, A. (2019). Nomophobia: no mobile phone phobia. *Journal of family medicine and primary care*, 8(4), 1297–1300. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_71_19 [in English].
2. Kim, H. Exercise rehabilitation for smartphone addiction. (2013). *Journal of exercise rehabilitation*, 6 (6), 500–505. <https://doi.org/10.12965/jer.130080> [in English].
3. Kim, M., Kim, H., Kim, K., Ju, S., Choi, J., & Yu, M. (2015). Smartphone addiction: (focused depression, aggression and impulsions) among college students. *Indian journal of science and technology*, 8 (25), 1–8. <https://doi.org/10.17485/ijst/2015/ v8i25/80215> [in English].
4. Nikhita, C. S., Jadhav, P. R., & Ajinkya, A. A. (2015). Prevalence of mobile phone dependence in secondary school adolescents. *Journal of clinical & diagnostic research*, 9(11). <https://doi.org/10.7860/jcdr/2015/14396.680> [in English].
5. Peterka-Bonetta, J., Sindermann, C., Elhai, J. D., & Montag, C. (2019). Personality associations with smartphone and internet use disorder: a comparison study including links to impulsivity and social anxiety. *Frontiers in public health*, 7, 127, <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00127> [in English].
6. Xie, X., Dong, Y., & Wang, J. Sleep quality as a mediator of problematic smartphone use and clinical health symptoms. (2018). *Journal of behavioral addictions*, 7(2), 466–472, <https://doi.org/10.1556/2006.7.2018.40> [in English].
7. Bedan, V. (2022). Psykhoprofilaktyka gadzhet-adyktsii u pidlitkovomu seredovyschi [Psychoprophylaxis of gadget addiction in the adolescent environment]. *Naukovi pratsi mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, (4 (53), 5–11. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.4.1> [in Ukrainian].
8. Bolbot, T. Yu. (2005). *Psykhichni ta povedinkovi rozlady v osib molodoho viku z kompiuternoiu zalezhnistiu (klinika, korektsiia ta profilaktyka) : dys. ... kand. med. nauk : 14.01.16. [Mental and behavioral disorders in young people with computer addiction (clinic, correction and prevention): dissertation ... candidate of medical sciences]*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
9. Bondar, O. M. (2019). Hadzhetomaniia: chy varto perezhivaty za molode pokolinnia : metodychnyi posibnyk [Gadgetmania: Should We Worry About the Younger Generation?: A Methodical Guide]. Rivne : RUH [in Ukrainian].
10. Vyhivska. V. M., Hurina. Z.V. (2016). Problema zalezhnosti vid mobilnogo telefonu u pidlitkiv [The problem of mobile phone addiction among teenagers]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 12.1, 196-199 [in Ukrainian].
11. Voloshyn, M. *Dity ta hadzhety: na shcho varto zvernuty uvahu batkam [Children and gadgets: what parents should pay attention to]*. URL: https://24tv.ua/education/diti-gadzheti-shho-mayut-znati-batki-distantsiyna-shkola-optima_n2460615 [in Ukrainian].
12. Derzhavni sanitarni pravyla ta normy "Vlashtuvannia i obladnannia kabinetiv kompiuternoi tekhniki v navchalnykh zakladakh ta rezhym pratsi uchniv na personalnykh kompiuterakh" DSanPiN 5.5.6.009- 98 [State Sanitary Rules and Regulations "Arrangement and Equipment of Computer Rooms in Educational Institutions and the Mode of Students' Work on Personal Computers"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0009588-98#text> [in Ukrainian].
13. Dity i hadzhety: skilky chasu ne shkodyt zdoroviu [Children and gadgets: how much time is not harmful to health]. URL: <https://vseosvita.ua/c/news/post/85230> [in Ukrainian].
14. Karpuk, Yu., Hoshovska, D. Problema hadzhet-zalezhnosti u suchasnomu sviti [The problem of gadget addiction in the modern world]. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/20/53/389> [in Ukrainian].

15. Kvaterniuk, O. Ye., Kvaterniuk, S. M. Vplyv kompiuternoi (hadzhetnoi) zalezhnosti v konteksti ekolohii liudyny [The impact of computer (gadget) addiction in the context of human ecology]. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/ecology/ecology2021/paper/viewfile/13678/11510> [in Ukrainian].

16. Litvinova, O. V. (2021). Empirychne doslidzhennia vplyvu hadzhetiv na psykhichnyi stan pidlitkiv [Empirical study of the impact of gadgets on the mental state of adolescents]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. *Seriia psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Psychological Sciences Series*, 4, 155–161, <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2021-4-20> [in Ukrainian].

17. Mozok suchasnoho maliuka prystosuvavsia do hadzhetiv — doslidzhennia [The brain of a modern child has adapted to gadgets — study]. URL: <https://osvitoria.media/opinions/mozok-suchasnogo-malyuka-prystosuvavsia-do-gadzhetiv-doslidzhennia/> [in Ukrainian].

18. Novohorodska, M. M. (2021). Teoretychni osnovy profilaktyky zalezhnosti obdarovanykh pidlitkiv vid virtualnoho seredovyscha [Theoretical foundations of prevention of addiction of gifted adolescents to the virtual environment]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of gifted personality*, 2 (81), 98–103 [in Ukrainian].

19. Novohorodska, M. (2022). Preventyvni zakhody poperedzhennia vynyknennia zalezhnosti pidlitkiv vid virtualnoho seredovyscha [Preventive measures to prevent the emergence of adolescents' addiction to the virtual environment]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of gifted personality*, 1 (84) [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-1\(84\)-45-48](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-1(84)-45-48) [in Ukrainian].

20. *Psykhology poperedzhaiut: naslidky vid smartfoniv v rukakh u ditei nabahato hirshi, nizh vy dumaiete [Psychologists warn: the consequences of smartphones in children's hands are much worse than you think]*. URL: <https://provse.te.ua/2022/11/psykhology-poperedzhaiut-naslidky-vid-smartfoniv-v-rukakh-u-ditei-nabahato-hirshi-nizh-vy-dumaiete/> [in Ukrainian].

21. Cherniak, A. *Yak hadzhety vplyvaiut na ditei [How gadgets affect children]*. URL: <https://mind.ua/openmind/20229917-yak-gadzheti-vplyvayut-na-ditei> [in Ukrainian].

22. *Chy shkodiut suchasni hadzhety ditiam? Porady dlia batkiv [Are modern gadgets harmful to children? Tips for parents]*. URL: <https://www.projectkesh.org.ua/news/chy-shkodiut-suchasni-hadjhety-ditiam-porady-dlia-bat-kiv/> [in Ukrainian].

23. Sharafutdinova, O.V. (2023). *Zalezhnist vid smartfoniv u konteksti psykholohichnoho blahopoluchchia [Smartphone addiction in the context of psychological well-being]*. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/25/505/1041-1?inline=1> [in Ukrainian].

24. Yurtseniuk, O.S. (2022). Vplyv hadzhetiv na psykhichnyi stan ditei ta pidlitkiv [The impact of gadgets on the mental state of children and adolescents]. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/vplyv-gadzhetiv-na-psyhichnyj-stan-ditei-ta-pidlitkiv/> [in Ukrainian].

25. *Yaku nebezpeku dlia rozvytku ditei prykhovuiut hadzhety? [What dangers do gadgets pose to children's development?]*. URL: <https://osvitoria.media/experience/yaku-nebezpeku-dlya-rozvytku-ditei-prykhovuyut-gadzhetiv/> [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 378. 147

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-403-416](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-403-416)

Толочко Світлана Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, тел.: (044) 455-53-38, <https://orcid.org/0000-0002-9262-2311>

Ожема Валентина Федорівна старший викладач кафедри природничо-математичних та загальноінженерних дисциплін, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут», Ніжин, тел.: (097) 410 0870

ЦИФРОВІЗАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті досліджено роль цифровізації в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей. Мета праці – дослідити вплив цифровізації на освітній процес у професійній підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей, виявити ключові напрями та інструменти цифровізації, а також визначити перспективи їх ефективного впровадження в умовах сучасних викликів. Акцентовано увагу на актуальності впровадження сучасних цифрових технологій у навчальний процес, які забезпечують формування професійних навичок, розвиток інженерного мислення та підвищення цифрової компетентності студентів. Робота спрямована на визначення основних напрямів інтеграції цифрових інструментів у професійну освіту, формування теоретичних засад та практичних рекомендацій для їх ефективного використання. У межах дослідження здійснено аналіз переваг використання адаптивних освітніх платформ, які дають змогу індивідуалізувати навчальний процес відповідно до рівня підготовки студентів. Розглянуто можливості віртуальних лабораторій, які створюють безпечне середовище для проведення експериментів, моделювання складних технічних систем та аналізу їхньої ефективності. Висвітлено потенціал гейміфікації, яка сприяє підвищенню мотивації студентів завдяки інтеграції ігрових елементів, таких як рейтингові системи чи симуляційні ігри. Також підкреслено важливість підвищення кваліфікації викладачів, зокрема через організацію тренінгів і семінарів, що дозволяють опановувати новітні цифрові інструменти. Особливу увагу приділено інтеграції штучного

інтелекту, який забезпечує автоматизацію аналізу даних, підтримку індивідуального навчання студентів і оптимізацію технічних розрахунків. Відзначено значущість міждисциплінарного підходу до навчання, який дозволяє студентам розвивати системне мислення та застосовувати знання з різних галузей для вирішення комплексних інженерних задач.

У результаті роботи розроблено практичні рекомендації щодо використання цифрових технологій у підготовці фахівців інженерних спеціальностей, що сприяють модернізації освітнього процесу, підвищенню його ефективності та конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Ключові слова: цифровізація, професійна підготовка, майбутні фахівці, інженерні спеціальності, заклад вищої освіти, цифрові технології.

Tolochko Svitlana Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, chief researcher of the laboratory of extracurricular education Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 455-53-38, <https://orcid.org/0000-0002-9262-2311>

Ozhema Valentyna Fedorivna Senior Lecturer, Department of Natural, Mathematical and General Engineering Disciplines, Separate Subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine «Nizhyn Agrotechnical Institute», Nizhyn, tel. (097) 410 0870

DIGITALIZATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN ENGINEERING SPECIALTIES

Abstract. The article examines the role of digitalization in the educational process of professional training of future engineering specialists. The purpose of the work is to study the impact of digitalization on the educational process in the professional training of future engineering specialists, to identify key areas and tools of digitalization, and to determine the prospects for their effective implementation in the context of modern challenges. Attention is focused on the relevance of introducing modern digital technologies into the educational process, which ensure the formation of professional skills, development of engineering thinking and increase of students' digital competence. The work is aimed at identifying the main areas of integration of digital tools into professional education, formulating theoretical foundations and practical recommendations for their effective use. The study analyzes the advantages of using adaptive educational platforms that allow individualizing the learning process according to the level of students' training. The possibilities of virtual laboratories that create a safe environment for conducting

experiments, modeling complex technical systems and analyzing their effectiveness are considered. The potential of gamification is highlighted, which helps to increase student motivation through the integration of game elements such as rating systems or simulation games. The importance of professional development of teachers is also emphasized, in particular through the organization of trainings and seminars that allow them to master the latest digital tools. Particular attention is paid to the integration of artificial intelligence, which automates data analysis, supports individualized student learning, and optimizes technical calculations. The importance of an interdisciplinary approach to learning, which allows students to develop systemic thinking and apply knowledge from different fields to solve complex engineering problems, is emphasized.

As a result of the work, practical recommendations have been developed for the use of digital technologies in the training of engineering specialists, which contribute to the modernization of the educational process, increase its efficiency and competitiveness of graduates in the labor market.

Keywords: digitalization, professional training, future specialists, engineering specialties, higher education institution, digital technologies.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується швидкими технологічними змінами та глобальною цифровізацією. Особливої актуальності цифрові технології набувають у сфері освіти, зокрема в професійній підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей. Упровадження цифрових технологій дозволяє створювати інноваційне середовище, яке сприяє підвищенню якості освітнього процесу, розвитку професійних та соціальних компетентностей майбутніх інженерів.

Цифровізація в освітньому процесі інженерних спеціальностей створює ряд переваг: доступ до сучасних досягнень науки та техніки, можливість моделювання складних технологічних процесів та подій, а також розвиток дистанційних форм навчання. Однак, існують й виклики: необхідність забезпечення технічної бази, підвищення цифрової грамотності викладачів та студентів, створення нових методик викладання.

Важливою складовою цього процесу є ідентифікація та аналіз структурних домінант, які формують основу професійної підготовки на засадах естетики у процесі вивчення фахових дисциплін. Ці домінанти включають в себе як методичні, так і психологічні аспекти, що сприяють створенню гармонійного і ефективного освітнього середовища. Вони дозволяють не лише покращити якість навчання, але й виховати в студентів стійке естетичне почуття, яке буде впливати на їхню професійну діяльність і особисте життя. Аналіз цих домінант дозволить краще зрозуміти, як естетичний підхід може вдосконалити традиційні моделі освіти та вплинути на формування професійних компетентностей у сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій із зазначених джерел дозволяє виявити основні тематичні напрями, проблеми, тенденції та перспективи цифровізації освіти в професійній підготовці майбутніх фахівців.

Так, С. Замрозович-Шадріна, О. Юденкова та С. Антощук аналізують, як цифрові трансформації змінюють професійні вимоги до підготовки майбутніх спеціалістів. У дослідженні визначено ключові "навички майбутнього" (зокрема, цифрова компетентність, адаптивність, креативність) та їхній вплив на структуру освітніх програм [1]. А. Іщенко акцентує увагу на Національній платформі цифрової освіти як пріоритетному інструменті модернізації української освітньої системи. Зокрема, зазначено переваги інтеграції цифрових платформ для забезпечення доступності та гнучкості навчання [2]. С. Карплюк вивчає особливості впровадження цифрових технологій у закладах вищої освіти, наголошуючи на необхідності врахування викликів, таких як технічна інфраструктура, готовність викладачів і студентів. В. Ожема аналізує цифрову компетентність викладачів природничо-математичних дисциплін, підкреслюючи важливість постійного підвищення кваліфікації педагогів [7]. В. Родіков підкреслює важливість цифровізації в умовах воєнного стану, зокрема, для підготовки фахівців інженерних військ [8].

Низка вчених аналізує проблеми цифровізації в українській освіті та науці. По-перше, це недостатність технічної інфраструктури. Науковець В. Биков та ін. звертають увагу на обмеження технічної бази багатьох освітніх закладів [6]. По-друге, серед проблем виділяється готовність викладачів і студентів. І. Шищенко та І. Кравченко наголошують на недостатній цифровій грамотності педагогів [18]. По-третє, це етичні питання використання штучного інтелекту (ШІ). С. Толочко та А. Годунова аналізують закордонний досвід і можливі ризики впровадження штучного інтелекту [14].

У здійснюваному аналізі останніх досліджень і публікацій доцільно акцентувати увагу на перспективах розвитку цифровізації в освітньому процесі. Чимало досліджень присвячено STEM та міждисциплінарному підходу. М. Ростока та О. Гермак, зокрема, пропонують STEM-менеджмент як основу адаптивних систем навчання [9]. С. Толочко та А. Годунова вказують на потенціал ШІ у формуванні екологічної компетентності та оптимізації дослідницької діяльності [13]. Я. Сікора обґрунтовує важливість проєктування адаптивних систем професійної підготовки фахівців з ІТ з урахуванням філософських та методологічних підходів [11].

Тож останні дослідження демонструють, що цифровізація є ключовим фактором трансформації освітніх процесів. Основна увага приділяється розробці інструментів, що підвищують якість професійної підготовки, розвитку цифрової компетентності викладачів і студентів, а також інтеграції сучасних технологій, таких як штучний інтелект та STEM-підходи.

Мета статті – дослідити вплив цифровізації на освітній процес у професійній підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей, виявити ключові напрями та інструменти цифровізації, а також визначити перспективи їх ефективного впровадження в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація освітнього процесу є ключовим етапом модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей. У сучасних наукових підходах цифровізацію розглядають не лише як інтеграцію технологій у навчання, але й як фундаментальну зміну освітньої парадигми, що сприяє підвищенню адаптивності та індивідуалізації навчального процесу (С. Замрозович-Шадріна, О. Юденкова та С. Антощук [1]).

Одним із центральних понять є цифрова компетентність, яка охоплює знання, уміння та навички, необхідні для ефективного використання цифрових технологій у професійній діяльності. Ця компетентність розглядається як базова для майбутніх фахівців, зокрема інженерів, оскільки вони працюють в умовах швидкої автоматизації й цифровізації виробничих процесів (О. Кузьменко [5]).

Крім того, у процесі цифровізації важливим аспектом є впровадження цифрових платформ. Національна платформа цифрової освіти, як досліджує А. Іщенко [2], створює можливості для інтеграції сучасних технологій у навчальний процес, забезпечуючи доступ до онлайн-курсів, інтерактивних завдань і цифрових бібліотек. Це особливо важливо для підготовки інженерів, оскільки дозволяє працювати з моделюванням, аналізом даних і віртуальними симуляціями.

Використання цифрових технологій у навчальному процесі передбачає інтеграцію таких інструментів, як платформи для дистанційного навчання, спеціалізоване програмне забезпечення для інженерних розрахунків, симулятори й віртуальні лабораторії. За словами С. Карплюк [3], цифровізація сприяє збагаченню методичного арсеналу викладача та забезпечує студентам доступ до інноваційних форм навчання, таких як віртуальна і доповнена реальність.

Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти є ще одним ключовим фактором, який визначає ефективність її впровадження. В аналізі, проведеному В. Биковим та співавторами [6], зазначено, що цифровізація вимагає оновлення навчальних програм, забезпечення викладачів необхідними компетенціями та створення умов для безперервного професійного розвитку. Без належного методичного супроводу використання цифрових технологій може залишитися поверховим і неефективним.

Дослідження сучасного стану цифровізації професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей передбачає аналіз основних тенденцій, проблем і досягнень у впровадженні цифрових технологій у

навчальний процес. Це завдання зосереджується на визначенні рівня використання цифрових інструментів, впливу їх на освітню практику, а також ідентифікації бар'єрів, які перешкоджають ефективній цифровізації.

Однією з ключових тенденцій є зростаюче використання онлайн-платформ і дистанційного навчання, які активно впроваджуються в освітніх установах. Наприклад, національна платформа цифрової освіти, яку досліджує А. Іщенко [2], стала важливим інструментом для модернізації освітньої системи. Ця платформа надає можливість доступу до інтерактивних курсів, що дозволяє студентам-інженерам отримувати знання та практичні навички у гнучкій і доступній формі.

Ще однією значущою тенденцією є використання спеціалізованого програмного забезпечення для моделювання й симуляцій. Зокрема, у статті С. Карплюк [3] акцентується увага на тому, що цифрові технології дозволяють створювати віртуальні лабораторії, де студенти можуть виконувати складні технічні розрахунки, аналізувати дані та тестувати проєкти в безпечному й економічно вигідному середовищі.

Водночас серед головних проблем виділяють недостатній рівень цифрової компетентності викладачів. В. Ожема [7] зазначає, що багато викладачів стикаються з труднощами у використанні цифрових інструментів через недостатню підготовку або відсутність необхідних ресурсів. Це створює розрив між можливостями сучасних технологій та їх реальним застосуванням в освітньому процесі.

Ще однією важливою проблемою є недостатнє фінансування цифровізації освіти, яке ускладнює закупівлю обладнання, оновлення програмного забезпечення та створення цифрового контенту. В. Биков і співавтори [6] указують на те, що вирішення цієї проблеми вимагає системного підходу з боку держави, зокрема фінансування інфраструктури та підготовки кадрів.

Аналіз сучасного стану цифровізації також виявив позитивні приклади інтеграції цифрових інструментів. Наприклад, у роботі О. Кузьменко [5] описано, як цифрові технології трансформували навчання фізики та технічних дисциплін. Використання платформ для симуляцій реальних процесів не лише підвищує якість освіти, але й сприяє формуванню ключових компетенцій, необхідних для майбутньої професійної діяльності інженерів.

Дослідження сучасного стану цифровізації виявляє як значний потенціал, так і суттєві виклики. З одного боку, цифрові технології відкривають нові можливості для модернізації навчального процесу, зокрема у підготовці майбутніх інженерів. З іншого боку, існують проблеми, пов'язані з інфраструктурою, фінансуванням і підготовкою викладачів, які потребують комплексного вирішення для забезпечення сталого розвитку цифровізації.

Використання цифрових технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей спрямоване на формування конкретних практичних підходів для оптимізації освітнього процесу. З огляду на

здійснений попередньо аналіз доцільним вважаємо виокремлення *ефективних стратегій упровадження цифрових інструментів*, які сприятимуть розвитку професійних навичок, інженерного мислення та цифрової компетентності. Серед представлених нами назвемо такі: використання адаптивних освітніх платформ, упровадження віртуальних лабораторій, застосування гейміфікації, розвиток цифрової компетентності викладачів, інтеграція штучного інтелекту, створення міждисциплінарних зв'язків. Деталізуємо означені стратегії впровадження цифрових інструментів в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей (табл. 1).

Використання адаптивних освітніх платформ. Одним із ключових аспектів є використання адаптивних платформ, які дозволяють налаштовувати навчальний процес під індивідуальні потреби студентів. Наприклад, за дослідженням Ковальчука і Заїки (2021), у навчанні майбутніх майстрів виробничого навчання сільськогосподарського профілю ефективно використовуються платформи, що адаптують завдання відповідно до рівня підготовки студентів. Це може бути перенесено на підготовку інженерів через інтеграцію спеціалізованих програм, таких як MATLAB чи AutoCAD, у поєднанні з навчальними тренажерами.

Упровадження віртуальних лабораторій. Віртуальні лабораторії стають невід'ємною складовою сучасної інженерної освіти. Як зазначають О. Кузьменко [5] і В. Родіков [8], вони дозволяють створювати безпечне середовище для експериментів, що знижує витрати на обладнання та мінімізує ризики пошкодження техніки. Зокрема, студенти можуть моделювати складні технічні системи, тестувати різні сценарії функціонування й аналізувати їхню ефективність. Наприклад, симулятори для роботи з гідравлічними системами чи електромеханічними пристроями є ідеальними для навчання інженерів.

Застосування гейміфікації. Ще одним напрямом є використання елементів гейміфікації для підвищення мотивації студентів. Дослідження М. Ростюки та О. Гермак [9], а також С. Толочко [15] показало, що включення ігрових компонентів, таких як рейтингові системи чи симуляційні ігри, сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Наприклад, віртуальні змагання з розробки технічних рішень або симуляції кризових ситуацій можуть бути інтегровані в навчальні курси.

Розвиток цифрової компетентності викладачів. Ефективне впровадження цифрових технологій неможливе без підвищення кваліфікації викладачів. Як зазначає В. Ожема [7], підготовка викладачів до використання новітніх технологій є важливим компонентом успішної цифровізації. Для цього рекомендується організовувати тренінги та семінари з використання спеціалізованих програм і платформ.

Інтеграція штучного інтелекту. Штучний інтелект (ШІ) також стає важливим інструментом у професійній підготовці. Як зазначають С. Толочко і

А. Годунова [13, 14], сервіси на базі ШІ, такі як аналізатор даних чи інтелектуальні репетитори, можуть допомогти студентам глибше зрозуміти складні концепції. Наприклад, використання системи розпізнавання помилок у технічних розрахунках або автоматизованого аналізу проєктів сприяє підвищенню ефективності навчання.

Створення міждисциплінарних зв'язків. Цифрові технології дозволяють організовувати міждисциплінарні проєкти, що стимулюють розвиток комплексного мислення. За даними Я. Сікори [11], розроблення адаптивних систем навчання з урахуванням кількох дисциплін, таких як фізика, математика й інформатика, сприяє формуванню системного підходу до вирішення інженерних задач.

Таблиця 1.

Рекомендації щодо використання цифрових технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей

<i>Напрямок</i>	<i>Опис</i>	<i>Приклади впровадження</i>
Використання адаптивних освітніх платформ	Адаптація навчального процесу під індивідуальні потреби студентів через спеціалізовані програми та платформи.	Використання MATLAB, AutoCAD, навчальних тренажерів для моделювання технічних процесів.
Впровадження віртуальних лабораторій	Створення безпечного середовища для експериментів, моделювання складних технічних систем, тестування сценаріїв функціонування.	Симулятори для роботи з гідравлічними системами, електромеханічними пристроями.
Застосування гейміфікації	Використання ігрових елементів для підвищення мотивації студентів і покращення засвоєння матеріалу.	Рейтингові системи, симуляційні ігри, змагання з розробки технічних рішень або кризових ситуацій.
Розвиток цифрової компетентності викладачів	Організація навчальних заходів для підвищення кваліфікації викладачів у використанні цифрових технологій.	Проведення тренінгів, семінарів, практичних занять із використання спеціалізованих освітніх платформ і програм.
Інтеграція штучного інтелекту	Використання інструментів на основі ШІ для аналізу даних, інтелектуальної підтримки студентів і автоматизації процесів.	Системи розпізнавання помилок у технічних розрахунках, автоматизований аналіз проєктів.
Створення міждисциплінарних зв'язків	Реалізація проєктів, які об'єднують кілька дисциплін для формування системного мислення.	Інтеграція фізики, математики, інформатики для створення адаптивних навчальних систем, спрямованих на вирішення комплексних інженерних задач.

На нашу думку, запропоновані рекомендації дозволять забезпечити якісну професійну підготовку інженерів, яка відповідає викликам сучасного цифрового суспільства.

Здійснимо аналіз перспектив і викликів цифровізації в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних спеціальностей, що дозволить зрозуміти, як сучасні цифрові технології можуть покращувати освітній процес та створювати нові виклики, які потребують адаптації та вирішення.

Цифровізація відкриває широкі можливості для інтеграції інноваційних методів навчання. Майбутні інженери можуть використовувати спеціалізовані програми та платформи для моделювання, тестування й оптимізації технічних процесів. Наприклад, інтерактивні симулятори та віртуальні лабораторії дозволяють виконувати складні експерименти без необхідності фізичної присутності в лабораторії, що значно розширює доступ до якісної освіти. Одним із успішних прикладів цифровізації є використання систем комп'ютерного моделювання в навчанні. Наприклад, програмне забезпечення CAD/CAM/CAE дозволяє майбутнім інженерам створювати точні моделі та аналізувати процеси у віртуальному середовищі. Крім того, застосування віртуальної реальності (відеосимуляторів) сприяє узгодженню теоретичних та практичних знань.

Крім того, цифрові технології сприяють розвитку міжкультурної співпраці через можливість участі в міжнародних проєктах і конкурсах. Завдяки платформам для онлайн-комунікації студенти можуть обмінюватися досвідом з колегами з інших країн, розвиваючи не лише професійні, але й соціальні компетентності.

Додатковою перевагою є автоматизація рутинних завдань, таких як перевірка завдань чи створення навчальних матеріалів, що дозволяє викладачам зосередитися на більш творчих і аналітичних аспектах навчання.

Попри значні переваги, цифровізація також супроводжується низкою викликів. Одним із них є нерівномірний доступ до цифрових ресурсів і технологій. Це може створювати розрив між студентами, які мають доступ до сучасних пристроїв та інтернету, і тими, хто не може скористатися цими можливостями.

Іншим викликом є необхідність постійного підвищення кваліфікації викладачів, адже вони мають бути не лише експертами у своїй галузі, але й володіти навичками роботи з цифровими інструментами. Без належної підготовки ефективне впровадження новітніх технологій може бути ускладнене.

Ще одна проблема пов'язана з безпекою та конфіденційністю даних, особливо в умовах дистанційного навчання. Захист персональних даних

студентів і викладачів, а також забезпечення надійності онлайн-платформ стають критично важливими питаннями.

Одним із ключових викликів є необхідність збереження балансу між використанням цифрових технологій і традиційними методами навчання. Занадто сильна орієнтація на цифрові інструменти може призвести до втрати важливих практичних навичок, які потребують безпосереднього контакту з технічним обладнанням.

Розроблення рекомендацій для оптимізації використання цифрових технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців інженерних спеціальностей є критично важливим для досягнення високої якості освіти. Рекомендації мають охоплювати як педагогічні, так і технічні аспекти, а також враховувати специфіку навчального процесу інженерних дисциплін.

Оптимізація освітніх підходів. Одним із ключових напрямів оптимізації є інтеграція цифрових технологій у навчальні програми на основі міждисциплінарного підходу. Наприклад, створення курсів, які об'єднують знання з інженерії, програмування та аналізу даних, дозволяє студентам здобувати актуальні навички, затребувані на сучасному ринку праці. Рекомендації також мають включати впровадження адаптивних навчальних платформ, які враховують індивідуальний темп засвоєння матеріалу. Це дає змогу забезпечити персоналізований підхід до навчання, що особливо важливо для опанування складних технічних тем.

Технічна інфраструктура. Ефективне використання цифрових технологій неможливе без належної технічної бази. Рекомендації щодо інфраструктури повинні передбачати оновлення обладнання в навчальних закладах, доступ до сучасного програмного забезпечення для моделювання та проєктування, а також забезпечення швидкого та стабільного інтернет-з'єднання. Додатково важливо розробити систему технічної підтримки для викладачів і студентів, яка сприятиме швидкому вирішенню технічних проблем. Це дозволить уникнути простоїв у навчальному процесі через несправність обладнання або програм.

Підвищення кваліфікації викладачів. Рекомендації для викладачів мають включати програми підвищення кваліфікації, які акцентуються на практичному використанні цифрових інструментів у викладанні інженерних дисциплін. Наприклад, тренінги з використання програм для 3D-моделювання, симуляторів технічних процесів або платформ управління проєктами допоможуть викладачам впроваджувати сучасні методи навчання.

Забезпечення безпеки й етики. Ще одним важливим аспектом рекомендацій є дотримання етичних стандартів та забезпечення кібербезпеки. Навчальні заклади повинні забезпечувати захист персональних даних студентів і викладачів, а також навчати студентів правилам етичного використання цифрових технологій у професійній діяльності.

Моніторинг і оцінювання. Для оптимізації цифровізації важливо впровадити механізми постійного моніторингу ефективності використання цифрових технологій у навчанні. Рекомендації повинні передбачати створення систем оцінювання, які дозволяють визначати, як цифрові інструменти впливають на успішність студентів і якість підготовки. Це може включати як опитування, так і аналіз даних успішності.

Висновки. Отже, здійснений теоретичний аналіз цифровізації в освіті дозволяє узагальнити наукові підходи до її розуміння як багаторівневого процесу. Цифровізація передбачає розвиток цифрової компетентності, інтеграцію платформ і технологій, а також забезпечення науково-методичної підтримки для підготовки майбутніх інженерів. Це створює передумови для трансформації освітнього процесу, що відповідає сучасним вимогам та викликам.

Аналіз перспектив і викликів цифровізації дозволяє виявити як сильні сторони, що сприяють підвищенню ефективності професійної підготовки, так і проблеми, які потребують вирішення для забезпечення максимальної користі від впровадження цифрових технологій. Цей аналіз стає основою для формування стратегій, які дозволяють зберігати інноваційність і водночас забезпечувати рівний доступ до якісної освіти.

Репрезентовані рекомендації з оптимізації цифровізації мають бути спрямовані на інтеграцію передових технологій, створення сучасної інфраструктури, підвищення рівня підготовки викладачів і забезпечення безпеки в навчальному процесі. Лише комплексний підхід дозволить досягти високих результатів у професійній підготовці майбутніх інженерів та відповісти на вимоги сучасного суспільства і ринку праці.

Література:

1. Замрозевич-Шадріна С. Р., Юденкова О. П., Антошук С. В. Навички майбутнього в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців: як цифровізація змінює вимоги до освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71(2). С. 216–221. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-33>.
2. Іщенко А.Ю. Національна платформа цифрової освіти як пріоритетний інструмент оновлення вітчизняної освітньої системи. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/cyfrova_osvita.pdf
3. Карплюк С. О. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку*: матер. методолог. семінару НАПН України, 4 квіт. 2019 р. К., 2019. С. 188–197.
4. Ковальчук В. І., Заїка А. О. Підготовка майбутніх майстрів виробничого навчання сільськогосподарського профілю в умовах цифровізації. *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: Collective monograph*. Vol. 1. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2021. С. 384-392 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-22>

5. Кузьменко О. Цифровізація навчання фізики та технічних дисциплін у підготовці фахівців авіаційної галузі. *Педагогіка безпеки*. 2020. Т. 5. № 1. С. 26–34. <https://doi.org/10.31649/2524-1079-2020-5-1-026-034>

6. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи : наук.-аналіт. доп. / В. Ю. Биков та ін. ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : ЦО НАПН України, 2022. 96 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/733151/>

7. Ожема В. Ф. Цифрова компетентність викладачів природничо-математичних та загальноінженерних дисциплін. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (27 січня 2023). Хмельницький, 2023. С. 281–283.

8. Родіков В. Цифровізація професійної підготовки майбутніх фахівців інженерних військ в умовах воєнного стану – вимога часу. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Том 12, № 4. С. 29–33. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i4-005>.

9. Росток М., Гермак О. Stem-менеджмент підготовки електромонтерів в умовах постмодерного простору освіти. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія: Педагогіка*. 2020. Вип. 9 (17). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-9\(17\)-17](https://doi.org/10.33296/2707-0255-9(17)-17).

10. Сисоєва С. Цифровізація освіти: педагогічні пріоритети. *Освіта і суспільство*. 2021. № 10–11. С. 8–9. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2545/

11. Сікора Я. Філософський та загальнонауковий рівні методології проектування адаптивної системи професійної підготовки майбутніх фахівців з інформаційних технологій. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Т.11. № 5. С. 67–74. DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i5-010

12. Толочко С. В., Годунова А. В. Використання нейромереж у процесі формування екологічної компетентності старшокласників. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. № 7. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/115/68>

13. Толочко С. В., Годунова А. В. Теоретико-методичний аналіз оптимізації дослідницької та наукової діяльності в умовах використання сервісів зі штучним інтелектом. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 61. Т. 2. С. 18–24. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_2/3.pdf

14. Толочко С. В., Годунова А. В. Теоретико-методичний аналіз закордонних практик використання штучного інтелекту в освіті й науці. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 7(13) С. 832–848. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/5765/5798>

15. Толочко С. В. Теоретико-методологічний аналіз гейміфікації як сучасного освітнього феномена. *Перспективи та інновації науки (Серія «Психологія», Серія «Педагогіка», Серія «Медицина»)*. 2023. № 1(19). С. 369–383. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3452/3470>

16. Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. 6.2.2 Цифрові тренди. Виклики та можливості для України. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-zrozvinutoyu-cifrovoyuekonomikoyu.html#6-2-2>

17. Цифрові технології професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у воєнний та повоєнний час: навч.-метод. посіб. / Пригодій М.А., Гуржій А.М., Гуменний О.Д., Голуб І.І., Пригалінська Т.Г., Волошин А.М. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України, 2023. 327 с.

18. Шищенко І., Кравченко І. Теоретичні аспекти цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх фахівців. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 2(49). С. 241–244. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.241-244>

References:

1. Zamrozevych-Shadrina, S. R., Yudenkova, O. P., & Antoshchuk, S. V. (2024). Navychky maibutnoho v protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv: yak tsyfrovizatsiia zminiue vymohy do osvity [Skills of the future in the process of professional training of future specialists: how digitalization is changing the requirements for education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 71(2). S. 216–221. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-33>.
2. Ishchenko, A.Iu. Natsionalna platforma tsyfrovoy osvity yak priorytetnyi instrument onovlennia vitchyznianoї osvitnoi systemy [National Platform for Digital Education as a Priority Tool for Updating the National Education System]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/cyfrova_osvita.pdf
3. Karpliuk, S. O. (2019). Osoblyvosti tsyfrovizatsii osvitnoho protsesu u vyshchii shkoli [Features of digitalization of the educational process in higher education]. *Informatsiino-tsifrovii osvittii prostir Ukrainy: transformatsiini protsesy i perspektyvy rozvytku: mater. metodoloh. seminaru NAPN Ukrainy*, 4 kvit. K., 188–197.
4. Kovalchuk, V. I., & Zaika, A. O. (2021). Pidhotovka maibutnikh maistriv vyrobnychoho navchannia silskohospodarskoho profilu v umovakh tsyfrovizatsii [Training of future masters of industrial training in agriculture in the context of digitalization]. *New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: Collective monograph*, 1. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 384–392. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2>
5. Kuzmenko, O. (2020). Tsyfrovizatsiia navchannia fizyky ta tekhnichnykh dystsyplin u pidhotovtsi fakhivtsiv aviatsiinoi haluzi [Digitalization of teaching physics and technical disciplines in the training of aviation specialists]. *Pedahohika bezpeky*, 5 (1), 26–34. <https://doi.org/10.31649/2524-1079-2020-5-1-026-034>
6. Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [Scientific and Methodological Support for the Digitalization of Education in Ukraine: Status, Problems, Prospects] (2022_) nauk.-analit. dop. / V. Yu. Bykov ta in. ; za zah. red. V. H. Kremenii. Kyiv : ITsO NAPN Ukrainy, 96. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/733151/>
7. Ozhema, V. F. (2023) Tsyfrova kompetentnist vykladachiv pryrodnycho-matematychnykh ta zahalnoinzhenernykh dystsyplin [Digital competence of teachers of natural-mathematical and general engineering disciplines]. *Mizhhaluzevi dysputy: dynamika ta rozvytok suchasnykh naukovykh doslidzhen* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (27 sichnia 2023). Khmelnytskyi, 281–283.
8. Rodikov, V. (2024). Tsyfrovizatsiia profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv inzhenernykh viisk v umovakh voiennoho stanu – vymoha chasu [Digitalization of professional training of future specialists of engineering troops under martial law is a requirement of the times]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, 12 (4), 29–33. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i4-005>
9. Rostoka, M., & Hermak, O. (2020). Stem-menedzhment pidhotovky elektromonteriv v umovakh postmodernoho prostoru osvity [Stem-management of electricians' training in the postmodern education space]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Serii: Pedahohika*, 9 (17). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0255-9\(17\)-17](https://doi.org/10.33296/2707-0255-9(17)-17)
10. Sysoieva, S. (2021). Tsyfrovizatsiia osvity: pedahohichni priorytety Digitalization of education: pedagogical priorities []. *Osvita i suspilstvo*, 10–11, 8–9. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2545/
11. Sikora, Ya. (2023). Filosofskyi ta zahalnonaukovyi rivni metodolohii proektuvannia adaptivnoi systemy profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinykh tekhnolohii [Philosophical and general scientific levels of the methodology for designing an adaptive system of professional training of future information technology specialists]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, 11 (5), 67–74. DOI: [10.31110/2616-650X-vol11i5-010](https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-010)

12. Tolochko, S. V., & Hodunova, A. V. (2024). Vykorystannia neiromerezh u protsesi formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti starshoklasnykiv [The use of neural networks in the process of forming environmental competence of high school students]. *Pedahohichna akademiia: naukovy zapysky*, 7. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/115/68>

13. Tolochko, S. V., & Hodunova, A. V. (2023). Teoretyko-metodychnyi analiz optymizatsii doslidnytskoi ta naukovoï diialnosti v umovakh vykorystannia servisiv zi sztuchnym intelektom [Theoretical and Methodological Analysis of Optimization of Research and Scientific Activities in the Context of Using Artificial Intelligence Services]. *Innovatsiina pedahohika*, 61 (2), 18–24. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/61/part_2/3.pdf

14. Tolochko, S. V., & Hodunova, A. V. (2023). Teoretyko-metodychnyi analiz zakordonnykh praktyk vykorystannia sztuchnoho intelektu v osviti y nautsi [Theoretical and methodological analysis of foreign practices of using artificial intelligence in education and science]. *Visnyk nauky ta osvity*, 7(13), 832–848. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/5765/5798>

15. Tolochko, S. V. (2023). Teoretyko-metodolohichnyi analiz heimifikatsii yak suchasnoho osvitnoho fenomena [Theoretical and Methodological Analysis of Gamification as a Modern Educational Phenomenon]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia «Psykhologhiia», Seriia «Pedahohika», Seriia «Medytsyna»)*, 1(19), 369–383. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3452/3470>

16. Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovoiu ekonomikoiu. 6.2.2 Tsyfrovi trendy. Vyklyky ta mozhlyvosti dlia Ukrainy [Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy. 6.2.2 Digital trends. Challenges and opportunities for Ukraine]. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-zrozvinutoyu-cifrovoyuekonomikoyu.html#6-2-2>

17. Tsyfrovi tekhnolohii profesiinoi pidhotovky maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u voiennyi ta povoiennyi chas [Digital technologies for the professional training of future skilled workers in wartime and post-war periods] (2023): navch.-metod. posib. / Pryhodii M.A., Hurzhii A.M., Humennyi O.D., Holub I.I., Pryhalinska T.H., Voloshyn A.M. Kyiv: Instytut profesiinoi osvity NAPN Ukrainy, 327.

18. Shyshenko, I., & Kravchenko, I. (2021). Teoretychni aspekty tsyfrovoi transformatsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [Theoretical aspects of digital transformation of professional training of future specialists]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota»*, 2(49), 241–244. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.49.241-244>

УДК: 37.035:316.46

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-417-428](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-417-428)

Чередник Лідія Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, тел.: 0990795584, <https://orcid.org/0000-0002-1006-1363>

Ці Кунь здобувачка освіти третього (наукового) рівня спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, тел.: 0990795584, <https://orcid.org/0009-0004-1518-4102>

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ «ЛІДЕРСЬКІ ЯКОСТІ»

Анотація. У статті на основі аналізу та узагальнення напрацювань українських та зарубіжних дослідників, які представляють різні погляди, теорії, підходи та наукові концепції, визначено зміст понять «лідер», «лідерство», «лідерські якості», а також структуру поняття «лідерські якості», наголошено на актуальності порушеної проблеми та зацікавленість нею у наукових колах. Визначено, що у наукових дослідженнях не існує єдиної точки зору на поняття «лідера», «лідерство», яке трактують відповідно до мети дослідження, галузі знань, підходу. Структура лідерських якостей визначається науковцями відповідно до представленої ними наукової концепції та контексту дослідження (психологічного, педагогічного, соціологічного, управлінського тощо).

Визначено, що лідерські якості є ключовими характеристиками особистості, що забезпечують її здатність до ефективного керівництва та взаємодії з іншими. Проведено аналіз наукових підходів до визначення лідерських якостей, їх класифікації та компонентного складу. Виокремлено основні структурні компоненти, зокрема: особистісний, соціально-комунікативний, емоційно-етичний, когнітивний, мотиваційний, організаційний. Охарактеризовано системний характер лідерських якостей, що забезпечує їх інтеграцію та вплив на результативність лідерської діяльності. Підкреслено системний характер лідерських якостей та їх взаємозв'язок, що сприяє ефективності лідерства у різних сферах діяльності.

У статті наголошено на важливості гармонійного розвитку всіх компонентів лідерських якостей та окреслено перспективи подальших досліджень у цій галузі, зокрема в контексті культурних особливостей. Результати дослідження можуть бути використані для розробки програм розвитку лідерських якостей у закладах освіти та професійній діяльності.

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, структура поняття «лідерські якості», ефективне лідерство.

Cherednyk Lidiia Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: 0990795584, <https://orcid.org/0000-0002-1006-1363>

Qi Kun student of the third (scientific) level of education, specialty 011 Educational and pedagogical sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: 0990795584, <https://orcid.org/0009-0004-1518-4102>

CONTENT AND STRUCTURE OF THE CONCEPT OF «LEADERSHIP QUALITIES»

Abstract. In the article, based on the analysis and generalization of the work of Ukrainian and foreign researchers, who represent different views, theories, approaches and scientific concepts, the content of the concepts of «leader», «leadership», «leadership qualities», as well as the structure of the concept of «leadership qualities», are determined. The urgency of the raised problem and the interest in it in scientific circles are emphasized. It was determined that in scientific research there is no single point of view on the concept of «leader», «leadership», which is interpreted according to the purpose of the research, the field of knowledge, and the approach. The structure of leadership qualities is determined by scientists in accordance with the scientific concept presented by them and the research context (psychological, pedagogical, sociological, managerial, etc.).

It was determined that leadership qualities are the key characteristics of a person, which ensure his ability to effectively lead and interact with others. The analysis of scientific approaches to the definition of leadership qualities, their classification and component composition was carried out. The main structural components are singled out, in particular: personal, social-communicative, emotional-ethical, cognitive, motivational, organizational. The systemic nature of leadership qualities is characterized, which ensures their integration and influence on the effectiveness of leadership activities. The systematic nature of leadership qualities and their interrelationship, which contributes to the effectiveness of leadership in various spheres of activity, is emphasized.

The article emphasizes the importance of the harmonious development of all components of leadership qualities and outlines the prospects for further research in this field, particularly in the context of cultural characteristics. The results of the research can be used to develop programs for the development of leadership qualities in educational institutions and professional activities.

Keywords: leader, leadership, leadership qualities, structure of the concept of «leadership qualities», effective leadership.

Постановка проблеми. Зростання інтересу до поняття «лідерство» та стрімкий розвиток цього феномену є реакцією на сучасний ритм життя та постійні динамічні зміни у всіх сферах, глобалізацію та міжнародну економічну інтеграцію, посилення вимог ринку праці та суспільства до постаті успішного фахівця, технологічний прогрес. Сучасне суспільство потребує лідерів, здатних ефективно реагувати на виклики сьогодення, генерувати нові ідеї, організовувати командну роботу та забезпечувати досягнення поставлених цілей в умовах постійних трансформацій. У різних сферах діяльності, від бізнесу до освіти, лідерські якості розглядаються як критично важливий показник успішного управління. Попри широку увагу до цього питання, у науковій літературі спостерігається різноманітність підходів до визначення змісту та структури поняття «лідерські якості», що ускладнює його однозначну інтерпретацію.

Актуальність порушеної проблеми пов'язана із необхідністю систематизації знань про лідерські якості, їхню роль у розвитку особистості та ефективності професійної діяльності. В умовах постійних трансформацій і зростаючої конкуренції потреба в розумінні цього поняття набуває особливого значення.

Таким чином, дослідження змісту і структури поняття «лідерські якості» є важливим для формування системного підходу до їхньої діагностики, формування та застосування в різних сферах діяльності, що створює можливості для більш цілісного розуміння феномену лідерства та визначення шляхів ефективної його реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема лідерських якостей є об'єктом активного дослідження у психології, педагогіці, менеджменті та соціології. У сучасних наукових дослідженнях основна увага приділяється визначенню змісту та структури поняття «лідерські якості», методам діагностики, формуванню означеного феномену в умовах закладів освіти різного рівня. Проблематика вивчення охоплює широкий спектр питань, від природи лідерства до механізмів розвитку лідерського потенціалу, формування лідерських якостей у різних соціальних і професійних контекстах.

Лідерські якості як сукупність особистісних характеристик, які дозволяють впливати на інших, мотивувати та вести до досягнення спільних цілей, досліджує Дж. Максвел - всесвітньо визнаний експерт з лідерства, спікер та автор, який щорічно має виступи перед такими аудиторіями, як Військова академія США у Вест-Пойнті, Національна футбольна ліга та посли в Організації Об'єднаних Націй [1]. Широкі резонансні обговорення у науковому колі викликало дослідження Деніела Гоулмана, який наголошує на

важливості емоційного інтелекту як фундаментальної складової лідерських якостей, що включає вміння керувати емоціями, будувати міжособистісні стосунки та вирішувати конфлікти[2].

Велика кількість поглядів, теорій та підходів до визначення досліджуваного нами феномену представлена у наукових концепціях: ситуативного лідерства (Пол Херсі та Кен Бланшар, Фред Фідлер, Роберт Хауз, Віктор Врум і Філіп Єттон), трансакційного та трансформаційного лідерства (Макс Вебер, Бернард Басс, Джеймс Бернс та інш.), лідерства-служіння (Р. Грінліф, Ларрі Спірс, Джеймс Хантер, Кен Бланшар, Адам Грант) та емоційного лідерства (Деніел Гоулман, Річард Бояціс, Енні Маккі, Пітер Саловей і Джон Маєр та інш.).

Серед українських дослідників лідерства є чимало науковців, які присвятили свої роботи вивченню цього феномену в контексті менеджменту, освіти, психології та соціології. Їхні дослідження зосереджені на адаптації світових концепцій лідерства до умов України, формуванні лідерських якостей, аналізі їх впливу на ефективність організацій та розвиток суспільства (О. Кузьмін, І. Варениця, О. Балабан, Л. Орбан-Лембрик, Р. Сопівник, С. Кузьміна, В. Поліщук, А. Попов, Г. Атаманчук, А. Макаренко та інш.)

На сьогодні набувають актуальності новітні гуманістичні моделі лідерства: представлена Г. Фейерхольмом ціннісна концепція «стейкхолдерів», яка передбачає інтеграцію та врахування інтересів різних груп, які мають відношення до діяльності організації; а також концепція розподіленого лідерства дослідників Д. Бредфорда і А. Коена, де увагу акцентовано на ідеї, що лідерство не повинно бути зосереджено лише в руках однієї особи чи лідера на вершині організації, та інш.

Мета статті - на основі аналізу наукових напрацювань з'ясувати зміст і структуру поняття «лідерські якості».

Виклад основного матеріалу. Проблема лідерства та формування лідерських якостей не є новою, проте знаходиться на піку актуальності, що аргументується цілим рядом ключових факторів, серед яких основними є: трансформаційні процеси у суспільстві та бізнесі, спровоковані цифровізацією, глобалізацією, технічним і технологічним прогресом; попит на «сильних» лідерів у різних сферах (бізнес, політика, освіта, наука, повсякденне життя); конкуренція на ринку праці: сучасні роботодавці надають перевагу кандидатам із розвиненими лідерськими навичками, такими як критичне мислення, комунікація, здатність працювати в команді та приймати рішення в стресових ситуаціях; вплив окремих особистостей зі сформованими лідерськими якостями на формування векторів розвитку майбутнього: лідери є агентами змін, вони мають здатність надихати інших, задавати напрямок і тим самим формувати майбутнє як для окремих організацій, так і для суспільства в цілому; сприяння особистісному розвитку.

Таким чином, розвиток лідерських якостей є однією з ключових компетенцій особистості для успішної кар'єри, ефективного управління та побудови гармонійного суспільства.

Перераховане вище, у свою чергу, диктує необхідність формування системи лідерських якостей у майбутніх фахівців, серед яких - вміння утверджувати самостійні рішення, критично мислити, брати на себе відповідальність, переконливо аргументувати правильність обраної позиції, безконфліктно та результативно співпрацювати з іншими. Саме тому перед сучасною освітою, поряд з іншими, стоїть завдання формування лідера.

Порушена проблема вимагає з'ясування понять «лідер», «лідерство», «лідерські якості», а також структури поняття «лідерські якості».

Тлумачний словник української мови визначає поняття «лідер» як особу, яка посідає провідне місце серед інших, подібних [3].

У дослідженнях С. Гармаша, О. Гашугіної лідером визначено особистість, яка вирізняється сформованими комунікативними навичками, має здатність ефективного впливу на інших людей, має певний авторитет у колективі і здатна його згуртувати [4]; у напрацюваннях А. Кузьмінського лідер визначається як «член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу» [5]; розглядаючи проблему формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти, дослідники О. Нестуля, С. Нестуля, Н. Кононець трактують досліджуване поняття як члена колективу, «за яким група визнає перевагу у статусі й надає право приймати рішення у значущих для неї ситуаціях» [6]; коротко і влучно визначає зміст феномену «лідер» А. Ключко: «людина, яка веде за собою команду задля досягнення спільної мети» [7].

Зважаючи на те, що поняття «лідер» є багатограним і залежить від контексту дослідження (психологічного, соціологічного, управлінського тощо), тлумачення науковцями названого феномену можна класифікувати за підходами, основними з яких є:

- соціально-психологічний підхід. Прихильником цього підходу є німецький та американський психолог К. Левін, у дослідженнях якого лідера визначено як особу, здатну керувати групою та впливати на поведінку її членів через комунікацію, підтримку або примус [8];

- управлінський підхід реалізовано у дослідженнях науковців Дж. Адейра, який визначає лідера як людину, що сприяє досягненню цілей групи, ефективно поєднуючи інтереси окремих членів команди та загальну місію та П. Друкер, який вважає лідером людину, яка не тільки управляє ресурсами, а й надихає, створює візію та допомагає досягати поставлених цілей [9].

- поведінковий підхід. Серед науковців, що у своїх дослідженнях представляють поведінковий підхід, особливо актуальними є дослідження Р. Стогділла, К. Шейна та інш.;

- харизматичний підхід реалізовано у дослідженнях М. Вебера, який акцентував увагу на харизматичній складовій лідерства, визначаючи лідера як особу, яка завдяки своїм винятковим якостям викликає довіру, натхнення та відданість послідовників[10];

- ситуаційний підхід, яскравим представником якого є Ф. Фідлер, за переконаннями якого лідерство залежить не лише від рис особистості, але й від ситуації, в якій перебуває група. Він переконаний, що лідер - це людина, здатна адаптувати свій стиль управління до конкретних умов [11];

- трансформаційне лідерство представлене у напрацюваннях Б. Баса, який визначає лідера як індивіда, який надихає та мотивує інших, сприяючи їхньому особистісному розвитку та досягненню спільних цілей [12].

Таким чином, можемо резюмувати, що феномен «лідер» у наукових працях розглядається як: особа, яка впливає на інших, спонукаючи їх досягати спільних цілей; індивід із певними рисами (харизма, емоційний інтелект, здатність надихати); особистість, що виконує певну функціональну роль у групі чи організації; людина, здатна адаптуватися до ситуацій та формувати позитивну культуру.

У наукових дослідженнях не існує єдиної точки зору на поняття «лідерство», яке трактують відповідно до мети дослідження, галузі знань, підходу. Науковець В. Зливков, аналізуючи різноманітність теорій лідерства та трактувань феномену лідерства, умовно виокремлює чотири групи підходів: «теорії лідерських якостей та поведінкові теорії, ситуаційні теорії або теорії непередбачених обставин, а також теорії нового лідерства, які охоплюють харизматичний підхід, трансформаційний підхід, лідерство за допомогою самоврядних команд і атрибутивну теорію лідерства» [13]. Науковці, що досліджують теорії лідерства, зокрема, К. Діксон, акцентують увагу на тому, що нові концепції лідерства та нові трактування досліджуваного поняття формуються як логічна відповідь на неординарні трансформації сьогодення, а також на виклики, з якими стикаються організації та підприємства[14].

Тлумачний словник української мови подає трактування лідерства як певного становища, обов'язків, діяльності лідера; першості у чому-небудь [3, с. 489].

На думку науковців Л. Сергєєвої, В. Кондратьєвої, М. Хромей, лідерство - це можливість мати вплив на людей, спрямовуючи їхню діяльність на досягнення цілей команди, організації чи підприємств [15]. Дослідник Р. Грифін наполягає, що лідерство є наслідком взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів, а також впливом лідера як «ініціатора й організатора діяльності колективу» [16].

Якщо підійти до трактування феномену лідерства з точки зору представників різних галузей, то можемо констатувати наступне: у соціологічних дослідженнях увага зосереджена на відношеннях переважання (домінування) і підкорення у колективах чи групах, а також на аналізі таких характеристик лідерства, як керування, контроль, планування (Макс Вебер, Курт Левін, Талкотт Парсонс, Брюс Тукман та інш.); у напрацюваннях дослідників-політологів (Антоніо Грамші, Девід Істон, М.школяр та інш.) лідерство тлумачиться як цілеспрямований і передбачуваний процес, діяльність із прийняття рішень і управління суспільними ресурсами в умовах обмежень і конкуренції; у психолого-педагогічних дослідженнях лідерство розглядається як процес впливу, розвитку особистості та організації діяльності, спрямований на досягнення спільних цілей. Основна увага приділяється взаємодії між лідером і групою, формуванню комунікативних, організаційних та мотиваційних здібностей (Л. Виготський, А. Макаренко, А. Деркач, О. Бондаренко, Л. Карамушка, Г. Балл, Д. Дьюї, Д. Гоулман та інш.).

Таким чином, провівши аналіз досліджень, можемо визначити, що лідерство - це багатовимірний процес соціального впливу, у якому одна особа (лідер) організовує, спрямовує і мотивує групу людей (колектив) для досягнення спільних цілей. Лідерство поєднує особистісні якості, комунікативні та організаторські здібності, які забезпечують ефективну взаємодію та адаптацію до змінних умов.

Основними характеристиками лідерства є соціальний вплив, цілеспрямованість, інтерактивність, адаптивність, розвиток потенціалу тощо. Отже, лідерство - це не лише процес управління, а й мистецтво створення середовища, у якому люди можуть максимально реалізувати свої можливості й досягати спільного успіху.

Наступним необхідним етапом дослідження окресленої проблеми є визначення структури поняття «лідерські якості».

Структура поняття «лідерські якості» передбачає системний підхід, який включає комплекс особистісних, соціальних, емоційних та когнітивних характеристик, необхідних для ефективного здійснення лідерських функцій. Ці якості формуються під впливом індивідуальних особливостей людини, середовища, а також соціального досвіду.

Є цілком логічним те, що наукових напрацюваннях немає єдиного визначення поняття «лідерські якості».

Дослідник К. Берд у 1940 р. представив перелік, до якого входило 79 рис, які він кваліфікував як лідерські: ініціативність, доброзичливість, уміння переконувати, товариськість, оптимізм, почуття гумору, ентузіазм, упевненість у собі, емоційна врівноваженість тощо. Пізніше науковець Р. Стогділ, хоча й критикував підхід до лідерства як сукупності специфічних рис,

розширив цей список, включивши пильність, популярність, красномовство тощо [17].

Український науковець О. Романовський виокремив систему із 72-х особистісних якостей сучасного харизматичного лідера, які мають сприяти досягненню ним успіху у професійній та суспільній діяльності, згрупувавши їх у 4 сфери: когнітивно-емоційну, морально-вольову, соціально-комунікативну та індивідуально-парадоксальну [18]. У дослідженні Р. Сопівника лідерські якості класифіковано за трьома групами: загальні управлінські (організаторські здібності, фахова компетентність, комунікабельність, стійкість у стресових ситуаціях та інш.); 2) власне лідерські (ініціативність, харизматичність, креативність, відповідальність, емпатія, моральність); 3) специфічні, котрі можуть бути виявлені у певній галузі [19].

У напрацюваннях американського дослідника С. Заккаро лідерські якості визначено як відносно стійкі та взаємопов'язані особистісні характеристики, які є відображенням широкого спектру стабільних індивідуальних відмінностей, таких як характер, темперамент, мотиви, когнітивні здібності, навички, знання та досвід [20]. Науковиця А. Ключко, досліджуючи лідерство як інноваційний стиль управління, серед лідерських якостей керівника освітньої організації виокремлює прагнення до успіху, готовність до ризиків, комунікативну та емоційну компетентність, креативність та гнучкість у поведінці тощо [7]. Дослідник С. Московичі наголошує ще й на «авторитеті особистості» [21]. Змістовним у плані виокремлення лідерських якостей є дослідження К. Лазора, який до якостей харизматичного лідера відносить високий енергопотенціал, переконливу зовнішність, незалежність характеру, риторичні здібності, сформованість відчуття позитивного емоційного відгуку (наприклад, симпатії чи, особливо, захоплення) з боку оточуючих, гідна і впевнена поведінка, яка виявляється у володінні ситуацією, особливо у критичні моменти [22].

Опрацювавши дослідження науковців з проблеми змісту та структури лідерських якостей, можемо висунути наступні узагальнення.

Структура поняття «лідерські якості» у дослідженнях науковців визначається як багатокомпонентна система, яка поєднує індивідуальні, соціально-психологічні, емоційні та когнітивні характеристики, які сприяють ефективному виконанню лідерських функцій. Основні компоненти структури поняття «лідерські якості» представлено на рис.1.

Рис. 1 Структура лідерських якостей

Представлені на рис. 1 лідерські якості є комплексом інтегрованих особистісних рис, соціально-психологічних характеристик та поведінкових особливостей, які забезпечують ефективну взаємодію лідера з колективом і сприяють досягненню поставлених цілей.

Висновки. Тобто, по суті, структура поняття «лідерські якості» є інтегративною системою характеристик, які формують основу ефективного лідерства. Вона включає не тільки природні риси, але й ті, що можуть розвиватися у процесі навчання, самовдосконалення та соціальної і професійної практики. Всі компоненти структури лідерських якостей взаємопов'язані та формують цілісну систему. Їх гармонійний розвиток забезпечує ефективність лідера у виконанні професійних і соціальних завдань.

Подальші дослідження змісту та структури лідерських якостей мають значний науковий і практичний потенціал. Їх результати можуть сприяти вдосконаленню підходів до розвитку лідерства в різних сферах діяльності, формуванню ефективних освітніх і професійних програм, а також глибшому розумінню природи лідерства в сучасному світі. Вважаємо доцільним подальше дослідження компонентної структури поняття «лідерські якості» та здійснення міжкультурного аналізу лідерських якостей (дослідження відмінностей у формуванні та сприйнятті лідерських якостей у різних культурах і суспільствах).

Література:

1. Максвелл Дж. 21 беззаперечний закон лідерства. Щоб вести за собою. / Перекл. Т.Фролов. КСД, 2022.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект / Перекл. з англ. С.-Л. Гумецької. Х.: Віват, 2020. 512 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
4. Гармаш С. А., Гашутіна О.Е. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху. *Управління інноваційними проєктами та об'єктами інтелектуальної власності*. 2009. С. 37-44.
5. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ.: Знання, 2006. 311 с.
6. Дидактика лідерства. Сучасні погляди на формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти: монографія / О. Нестуля, С. Нестуля, Н. Кононець. Полтава: ПУЕТ, 2021. 591 с.
7. Ключко А. Лідерство як інноваційний стиль управління менеджера освітньої організації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. № 3. Том 31. С. 81-87.
8. Lewin K. Field Theory and Experiment in Social Psychology: Concepts and Methods. *American Journal on Sociology*. 1939. Vol. 44. P. 868-896.
9. Друкер П. Про лідерство: 10 найкращих статей. КМ-Букс. 216 с.
10. Вебер М. Покликання до політики. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. О. Погорілий. Київ: Основи, 1998. С. 173-191.
11. Fiedler F. A. Theory of leadership of effectiveness. New York: McGraw-Hill, 1967. 308 p.
12. Bass B.M. Leadership and Performance Beyond Expectations. New York: Free Press, 1985. 328 p.
13. Зливков Л. Автентичне лідерство в контексті сучасної соціально-політичної ситуації. *Проблеми політичної психології*. 2016. Вип. 4. С. 184-192. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2016_4_18.
14. Dickson K. Analysis of The Traditional Leadership Theories: A Review of Contemporary Leadership Approaches and Management Effectiveness. *Information and Knowledge Management*. 2023. Vol.13. № 5. P. 2-18.
15. Сергеева Л.М., Кондратьєва В.П., Хромей М.Я. Лідерство : посібник. Івано-Франківськ, 2015. 296 с.
16. Грифін Рікі В. Основи менеджменту / Пер. з англ. О. Дадацької. Львів: БаК, 2001. 432 с.
17. Stogdill R. Handbook of Leadership: a survey of theory and research. New York: Free Press, 1974. 613 p.
18. Романовський О.Г. Лідерські якості в професійній діяльності. Харків : НТУ «ХП», 2017. 143 с.
19. Сопівник Р. В. Теоретичні і методичні засади формування лідерських якостей майбутніх фахівців агропромислової галузі: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Луганськ: Б.в., 2013. 40 с.
20. Заккаро С.Дж. Перспективи лідерства, засновані на рисах характеру. *Американський психолог*. 2007. № 62(1). С. 6-16.
21. Московичі С. Стратегії пропаганди і колективного навіювання. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 30. С. 54-62.
22. Лазор К. Теоретична проблематика харизматичного політичного лідера. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. № 3. Том 31 (70). С. 149-152.

References:

1. Maksvell, Dzh.(2022). 21 bezzaperechnyi zakon liderstva. Shchob vesty za soboiu [21 undeniable laws of leadership. To lead]. (T. Frolov, Trans). KSD [in Ukrainian].
2. Houlman, D. (2020). Emotsiyni intelekt [Emotional intelligence]. (S.-L. Humetskoi. Trans). Kh.: Vivat [in Ukrainian].
3. Busel, V.T. (2002). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. K., Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
4. Harmash, S. A. & Hashutina, O.E. (2009). Lideriski yakosti osobystosti kerivnyka yak zaporuka uspiokhu [Leadership qualities of the manager's personality as a key to success]. *Upravlinnia innovatsiynymy proiektamy ta obiektamy intelektualnoi vlasnosti - Leadership qualities of the manager's personality as a key to success*, 37-44 [in Ukrainian].
5. Kuzminskyi, A. I. (2006). Pedahohika u zapytanniakh i vidpovidiakh [Pedagogy in questions and answers]. Kyiv.: Znannia, 311[in Ukrainian].
6. Nestulya, O., Nestulya, S. & Kononets, N. (2021). Dydaktyka liderstva. Suchasni pohliady na formuvannia liderstoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity [Didactics of leadership. Modern views on the formation of leadership competence of students of higher education]. Poltava: PUET, 591[in Ukrainian].
7. Klochko, A. (2020). Liderstvo yak innovatsiyni styl upravlinnia menedzhera osvitnoi orhanizatsii [Leadership as an innovative management style of the manager of an educational organization]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiia -Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Psychology*, 31, 81-87 [in Ukrainian].
8. Lewin, K. (1939). Teoriia ta eksperyment u sotsialnii psykholohii: poniattia ta metody [Field Theory and Experiment in Social Psychology: Concepts and Methods]. *Amerykanskyi sotsiologichnyi zhurnal -American Journal on Sociology*, 44, 868-896 [in USA].
9. Drucker, P. Pro liderstvo: 10 naikrashchykh statei [On leadership: 10 best articles]. KM-Buks, 216 [in Ukrainian].
10. Weber, M. (1998). Poklykannia do polityky [A call to politics]. (O. Pohorilyi, Trans). Kyiv: Osnovy, 173-191[in Ukrainian].
11. Fiedler F. A. (1967). Teoriia efektyvnogo liderstva [Theory of leadership of effectiveness]. New York: McGraw-Hill, 308 [in USA].
12. Bass, B.M. (1985). Liderstvo ta produktyvnist perevershuiut ochikuvannia [Leadership and Performance Beyond Expectations]. New York: Free Press, 328 [in USA].
13. Zlyvkov, L. (2016). Avtentychne liderstvo v konteksti suchasnoi sotsialno-politychnoi sytuatsii [Authentic leadership in the context of the current socio-political situation]. *Problemy politychnoi psykholohii - Problems of political psychology*, 4, 184-192. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2016_4_18 [in Ukrainian].
14. Dickson, K. (2023). Analiz tradytsiynykh teorii liderstva: ohliad suchasnykh pidkhodiv do liderstva ta efektyvnosti upravlinnia [Analysis of The Traditional Leadership Theories: A Review of Contemporary Leadership Approaches and Management Effectiveness] *Upravlinnia informatsiieiu ta znanniamy - Information and Knowledge Management*, 13, 5, 2-18 [in USA].
15. Sergeyeva, L.M., Kondratieva, V.P. & Khromey, M.Ya. (2015). Liderstvo [Leadership] Ivano-Frankivsk, 296 [in Ukrainian].
16. Griffin, Ricky V. (2001). Osnovy menedzhmentu [Basics of management] (O. Dadatska, Trans). Lviv: BaK, 432 [in Ukrainian].
17. Stogdill, R. (1974). Dovidnyk z liderstva: ohliad teorii ta doslidzhen [Handbook of Leadership: a survey of theory and research]. New York: Free Press, 613 [in USA].

18. Romanovsky O.G.(2017). Liderski yakosti v profesiinii diialnosti [Leadership qualities in professional activity]. Kharkiv: NTU «KhPI», 143 [in Ukrainian].

19. Sopivnyk R. (2013). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia liderskykh yakosti maibutnikh fakhivtsiv ahropromyslovoi haluzi [Theoretical and methodical principles of formation of leadership qualities of future agro-industrial specialists]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].

20. Zaccaro, S.J. (2007). Perspektyvy liderstva, zasnovani na rysakh kharakteru [Leadership perspectives based on character traits]. *Amerykanskyi psykholoh - American psychologist*, 62, 6-16 [in USA].

21. Moskovichi, S. (2003). Stratehii propahandy i kolektyvnoho naviiuvannia [Strategies of propaganda and collective suggestion]. *Nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys «I» - Independent cultural journal «Yi»*, 30, 54-62 [in Ukrainian].

22. Lazor, K. (2020). Teoretychna problematyka kharyzmatychnoho politychnoho lidera [Theoretical problems of a charismatic political leader]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia - Academic notes of TNU named after V.I.Vernadskyi. Series: Psychology*, 3, 31, 149-152 [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 37.014.37:004.8

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-429-438](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-429-438)

Черненко Ніна Анатоліївна кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, тел.: (044) 454 49 15, <https://orcid.org/0000-0001-9438-433X>

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ОСВІТИ: ВИКЛИКИ В УМОВАХ СТІМКОЇ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОГО ПРОСТОРУ

Анотація. На новітньому етапі розвитку освіти питання ефективного впровадження принципів академічної доброчесності стає предметом пильної уваги науковців в усьому світі. Поняття академічної доброчесності постає ціннісним орієнтиром функціонування освітньої системи, визначаючи особливості взаємодії суб'єктів академічного простору на засадах суспільно схваленої та морально вартісної поведінки. Прикметним є те, що академічну доброчесність не слід розглядати як виключно новітній конструкт, адже витoki цього поняття слід шукати у фундаментальній світоглядно-ціннісній категорії доброчесності. Доброчесність від доби античності і до нових часів становила інтерес видатних мислителів, філософів, письменників і політиків, котрі прагнули пояснити її сутність, розбудовуючи теорію як особистих, так і суспільних чеснот. У системі моралі певної культури доброчесність й досі без перебільшення має винятковий статус, увиразнюючи ціннісні вектори життя суспільства.

Стрімкий розвиток сучасних технологій та інструментів штучного інтелекту зумовлює необхідність переосмислення механізмів дотримання принципів доброчесності в освіті. Новітні освітні застосунки та програми, котрі використовують зокрема інструменти штучного інтелекту, не лише спрощують доступ студентів, викладачів, науковців до джерел інформації, а й дозволяють згенерувати тексти без фактичного здійснення дослідження та відповідного глибокого аналізу та осмислення фактів і явищ. Відтак, неконтрольоване використання таких технологічних інструментів порушує принцип чесного і відповідального ставлення до здійснення наукових досліджень та створює передумови для плагіату, списування, різноманітних маніпуляцій і фальсифікацій даних. У той же час новітні освітні програми та застосунки можуть не лише полегшувати процес пошуку інформації та її засвоєння, а й допомогти стимулювати інтерес здобувачів до самостійного вирішення проблемних завдань, у тому числі за рахунок використання гейміфікованих та персоналізованих завдань і тестів.

Ключові слова: доброчесність, академічна доброчесність, освіта, мораль, чеснота, технології, штучний інтелект.

Chernenko Nina Anatoliyivna PhD in Philology, Associate professor of Department of language studies, Bogomolets National Medical University, Kyiv, (044) 454 49 15, <https://orcid.org/0000-0001-9438-433X>

ACADEMIC INTEGRITY AS AN AXIOLOGICAL DIMENSION OF EDUCATION: CHALLENGES IN THE CONDITIONS OF RAPID VIRTUALIZATION OF THE ACADEMIC SPACE

Abstract. In the modern stage of educational development, the issue of effectively implementing the principles of academic integrity has become a focal point for researchers worldwide. The concept of academic integrity serves as a value-based guideline for the functioning of the educational system, defining the nature of interactions among participants in the academic space based on socially approved and morally valuable behavior. Notably, academic integrity should not be viewed solely as a contemporary construct, as its origins can be traced back to the fundamental philosophical and value-based category of virtue. From antiquity to modern times, the virtue has intrigued prominent thinkers, philosophers, writers, and politicians who have sought to explain its essence, developing theories of both personal and societal virtues. In the moral framework of a given culture, virtue still holds an exceptional status, highlighting the value-oriented directions of societal life. The rapid advancement of modern technologies and artificial intelligence tools necessitates a rethinking of the mechanisms for adhering to principles of integrity in education. Contemporary educational applications and programs, some of which utilize artificial intelligence tools, not only simplify access for students, educators, and researchers to information sources but also enable the generation of texts without actual research and the corresponding deep analysis and comprehension of facts and phenomena. Consequently, uncontrolled use of such technological tools undermines the principle of honest and responsible conduct in scientific research and creates prerequisites for plagiarism, cheating, and various manipulations and falsifications of data. At the same time, modern educational programs and applications can not only facilitate the process of information retrieval and assimilation but also help stimulate learners' interest in independently solving problem-based tasks through the use of gamified and personalized assignments and tests.

Keywords: integrity, academic integrity, education, morality, virtue, technology, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Академічна доброчесність є складним та багатоаспектним явищем, що увиразнює аксіологічну складову академічної

діяльності. Категорія доброчесності має тривалу історію, відображаючи особливості розвитку моральної теорії європейського культурного регіону. Дослідження ціннісного наповнення академічної доброчесності дозволяє краще осмислити її спадкоємний зв'язок із загальноєвропейським феноменом доброчесності, що постав центром морально-філософських рефлексій упродовж століть, починаючи від античності. Дотримання академічної доброчесності та пошук шляхів запобігання порушень її принципів є тим більш актуальним у зв'язку зі стрімким зростанням цифрових технологій, віртуалізацією освітнього простору та розвитком інструментів штучного інтелекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності академічної доброчесності є актуальним напрямком новітніх наукових розвідок. Вітчизняні науковці, з-поміж яких слід згадати Тицьку Я.О., Ульянову Г.О., Бааджи Н.П., Колеснікова А., Доценко І.О., здійснили цілу низку досліджень сутності академічної доброчесності, зосереджуючи свою увагу на різноманітних аспектах впровадження її принципів у освітньому та науковому середовищі, зокрема і в умовах використання новітніх технологій. Однак зв'язок аксіологічної складової академічної доброчесності з більш широким загальноєвропейським моральним конструктом доброчесності на даному етапі потребує ретельнішого вивчення.

Мета статті. Розглядаючи академічну доброчесність як складне міждисциплінарне явище, що увиразнює морально-ціннісні пріоритети в академічному просторі, ми маємо на меті відстежити, які аспекти фундаментальної категорії доброчесності втілені у принципах академічної доброчесності, а також окреслити виклики в дотриманні принципів академічної доброчесності, котрі виникають перед суб'єктами освітнього процесу в добу віртуалізації та зростання в сучасному світі значимості новітніх технологій.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що сучасне поняття академічної доброчесності усталилося в академічній сфері відносно нещодавно, його ціннісно-смысловим базисом слугує моральна теорія європейського культурного регіону, котра формувалася протягом багатьох століть – від античного світу до модерної доби.

Науковці вже протягом тривалого часу відзначають дедалі більше зростання аномії та деаксіологізації моральних категорій та пріоритетів. Сучасні філософи стверджують, що ми живемо в епоху, коли саме розуміння моралі зазнало надзвичайної трансформації. Так, видатний американський філософ і теоретик моралі А.Макінтайр стверджує, що в новітню епоху ми використовуємо багато ключових формулювань моралі, при цьому втративши як практичне, так і теоретичне розуміння моралі, адже «при переході від розмаїття контекстів, в яких ці концепції були доречні, до нашої власної сучасної культури, такі поняття, як «доброчесність», «справедливість», «благо-

честя», «обов'язок» і навіть «належне» стали іншими порівняно з тим, якими вони були раніше» [1]. Відтак, для кращого розуміння сутності академічної доброчесності доцільним є звернутися до витоків теорії доброчесності в європейській культурі.

Морально-філософська категорія доброчесності є однією з найдревніших у історії моралі та етики. Можна без перебільшення стверджувати, що саме феномен доброчесності як втілення позитивних моральних характеристик індивіда завжди слугував аксіологічним центром моралі країн Європи. Протягом багатьох століть сутність доброчесності поставала предметом ретельних роздумів філософів, письменників, культурних та державних діячів. Доброчесність в усі часи осмислювалася як моральний феномен, що являє собою квінтесенцію усіх моральних чеснот суспільства та за своєю сутністю дає відповідь на питання про те, як слід організовувати своє особисте та суспільне життя, що є доброю, моральною поведінкою та які риси характеру має виховувати у собі людина як член суспільства та приватна особа. Одними з перших творців філософських концепцій доброчесності були визначні філософи античності: Сократ, Платон, Демокріт, Аристотель, Сенека, Салюстій, Цицерон. У наступні епохи питання онтології доброчесності як морально-філософської категорії становило предмет вивчення таких філософів, як М. де Монтень, Д. Юм, А. Сміт, Ф. Хатчесон, Г. Сковорода, А. Макінтайр та ін.

Давньогрецькі філософи осмислювали доброчесність у її зв'язку з полісною структурою суспільства, відтак, доброчесність («арете») детермінувала поведінку індивіда, котра би слугувала інтересам полісної общини. Давньоримські філософи та письменники продовжили розвивати теорію доброчесності як виразно римського поняття, втіленого у славетній римській *virtus* – багатоаспектній чесноті громадянина. На початку історії Риму *virtus* розглядалася у гендерно детермінованому ключі як неодмінна чеснота римського мужа, втілюючи цілу низку позитивних характеристик: доблесть, мужність, стійкість, витривалість, силу і достоїнство. У своїх творах римські філософи та письменники увиразнюють її етноспецифічний компонент, трактуючи *virtus* як доброчесність, притаманну власне римлянам, котру вони успадкували від мужніх троянців. Давньоримська *virtus* постала справжнім ідеологічним ядром моральної системи, адже відображала аксіологічні орієнтири римлян як видатних завойовників, завдяки громадянським чеснотам яких Рим швидкими темпами перетворювався на могутню середземноморську імперію [2]. Загалом, античне осмислення доброчесності передбачало виховання в індивіді низки чеснот, котрі слугували б як особистісному, так і суспільному благу: мужності, доблесті, благочестя, відповідальності, громадянського обов'язку.

Моральна категорія доброчесності здобуває надзвичайно широке осмислення з поширенням християнства як панівної релігії Європи. Видатні церковні мислителі розробляють детальну класифікацію моральних чеснот, розглядаючи доброчесність як найвище втілення цих чеснот, як їх сукупність та водночас найвищу можливу чесноту, загалом як найбільшу моральну досконалість, прагнути до якої повинен кожен християнин. У руслі християнської патристики з'являється поділ на теологічні та кардинальні чесноти. До теологічних належать віра, надія, любов, що даруються людині за допомогою Божої благодаті, а чотири кардинальні чесноти (розважливість, справедливість, сила і стриманість) людина може частково здобути самотійно. Слід зауважити, що християнське осмислення чеснот суттєво відрізняється від античного: в античності чесноти здобували і розвивали через виховання та цілеспрямовані інтелектуальні зусилля задля досягнення не лише особистісного, а й суспільного морального ідеалу. Християнство ж почало осмислювати доброчесність як таку, що неодмінно пов'язана з моральним обов'язком християнина, його свідомим спрямуванням до виконання Божої волі [3]. Саме в руслі християнської моралі відбувався подальший розвиток теорії чеснот та доброчесного життя, сформувавши та визначивши аксіологічні духовні орієнтири усього європейського культурного регіону, адже поняття доброчесності репрезентоване та вербалізоване в кожній окремій культурі Європи та постає виразником її морального ідеалу.

У науковому обігу поняття «академічна доброчесність» з'являється у 1990-х роках завдяки діяльності американського дослідника Дональда Маккейба, який здійснював масштабні дослідження проблеми академічної нечесності в університетах США та Канади, аналізуючи випадки плагіату, шахрайства під час іспитів, а також використання у навчанні неналежних джерел інформації. Він заснував International Center for Academic Integrity (ICAI), який і в наш час займається вивченням питання доброчесності в освіті. Дослідження Д. Маккейба стали основою сучасного розуміння принципів академічної доброчесності та надали цьому поняттю статусу основоположного принципу в освітній сфері.

В Україні запровадження поняття академічної доброчесності постало результатом реформування системи освіти та її інтеграції до загальноєвропейського академічного простору, зокрема, й завдяки долученню українських університетів до Болонського освітнього процесу. На державному рівні поняття «академічна доброчесність» почали активно використовувати після ухвалення Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року. У статті 42 цього закону академічна доброчесність визначається, як «сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової

(творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [4] Аналіз принципів і положень академічної доброчесності увиразнює її зв'язок із теорією доброчесності як найвищого вияву моралі в системі міжособистісних та суспільних відносин. Академічна доброчесність визначає такий модус поведінки суб'єктів освітнього процесу, котрий базується на принципах загальноприйнятих етичних цінностей чесності, правдивості та відповідальності, а також поваги до себе та інших учасників цього процесу. Слід зауважити, що час навчання у закладах вищої освіти є водночас періодом формування морально-ціннісних пріоритетів індивіда, а тому виховання поваги до принципів академічної доброчесності і культури безпосереднім чином впливає на розвиток суспільства у цілому [5, с.32].

Академічна доброчесність імплікує свідоме та зважене ставлення суб'єкта академічної спільноти до здійснення своєї академічної діяльності, правдивість у роботі, внутрішній самоконтроль та відповідальність перед іншими учасниками освітнього процесу. Фактично академічна доброчесність детермінує здійснення певної академічної діяльності в аспекті цивілізованого та етичного ставлення до навколишнього світу. Дослідники наголошують на цінності соціального виміру академічної доброчесності, адже розуміння особистої відповідальності суб'єктів освітнього процесу за порушення її принципів сприяє формуванню у студентів моральних та громадянських цінностей [6, с.123]. Дотримання норм академічної доброчесності в кожному окремому закладі освіти має здійснюватися через низку освітньо-виховних, інституційних та морально-культурних чинників [7, с.194]. Ми переконані, що впровадження норм академічної доброчесності є інструментом виховання свідомих та відповідальних громадян, котрі будуть здійснювати свою професійну та суспільну діяльність на засадах відкритості та відповідальності і таким чином розбудовуватимуть справжнє громадянське суспільство.

В умовах глобального поширення новітніх інформаційних технологій та ресурсів настанова на дотримання принципів академічної доброчесності зазнає дедалі серйозніших викликів, особливо з урахуванням зростаючої ролі штучного інтелекту. Учасники освітнього процесу тепер мають широкий вибір новітніх технологій та спеціальних застосунків, використання яких може з одного боку, бути корисним, а з іншого – порушувати норми академічної доброчесності. Порушення принципів академічної доброчесності може відбуватися через:

- 1) плагіат – використання ідей, результатів дослідження, текстів тощо, котрі належать іншій особі, без відповідного посилання на джерело;
- 2) фабрикацію – вигадкування або викривлення даних у наукових роботах;

- 3) фальсифікацію – маніпуляцію, модифікацію у використанні даних чи при здійсненні експериментальних досліджень;
- 4) самоплагіат – повторне використання власних результатів дослідження як таких, що не публікувалися раніше, без належного цитування;
- 5) списування – використання допоміжних матеріалів, окрім дозволених, зокрема під час оцінювання результатів навчання;
- 6) корупцію – надання або отримання учасником освітнього процесу або ж пропозиція такого надання матеріальних чи нематеріальних благ або послуг, котре має на меті досягнення неправомірної вигоди.
- 7) необ'єктивне оцінювання – свідоме занижене або завищене оцінювання результатів навчання;
- 8) надання здобувачам освіти допомоги або ж створення перешкод під час процедури проходження оцінювання, які не передбачені умовами/процедурами такого оцінювання;
- 9) здійснення впливу на науково-педагогічного працівника через прохання, вказівки, погрози, примус, умовляння, котре має на меті досягнення необ'єктивного оцінювання результатів навчання [4]

Як очевидно, порушення норм академічної доброчесності імплікує насамперед неетичну поведінку, нечесність, брехню учасника освітнього процесу під час здійснення академічної діяльності. Такі характеристики порушень академічної доброчесності увиразнюють її аксіологічне наповнення, що полягає в центральній домінанті чесноти правдивості/чесності та увиразнює її спадкоємний зв'язок із загальноєвропейською ідеєю доброчесності.

Як зазначають дослідники, зростання ролі дистанційної форми навчання і настанова на впровадження політики відкритих даних та інновацій в освіті і науці, що відображають загальні глобалізаційні процеси, водночас створюють передумови до виникнення нових видів порушень академічної доброчесності. Таким чином, дедалі більше фахівці говорять про такі явища, як «е-нечесність» та «онлайн-нечесність», що визначають порушення академічної доброчесності в онлайн-просторі освіти [8, с.99]. Використання інструментів штучного інтелекту (ШІ) в освіті може значно спростити і пришвидшити пошук необхідної інформації та підготовку різноманітних матеріалів. У той же час неконтрольоване застосування ШІ загрожує численними порушеннями академічної доброчесності. Серед основних загроз використання інструментів ШІ можна назвати такі: 1) студенти можуть використовувати ChatGPT тощо для написання письмових робіт: есе, презентацій, дипломних та курсових. У зв'язку з тим, що сучасні антиплагіатні системи ще не можуть ефективно диференціювати згенеровані ШІ тексти від автентичних, то викладачі опиняються в ситуації оцінювання робіт, виконаних із порушенням академічної доброчесності; 2) копіюючи відповіді, згенеровані

штучним інтелектом, які можуть бути недостовірними, студенти втрачають здатність до аналітичного мислення; 3) принципи академічної доброчесності підриває також використання чатботів для генерування відповідей під час виконання контрольних завдань; 4) використання ШІ для створення наукових текстів без здійснення досліджень є фальсифікацією, що знецінює оригінальні самостійні наукові розвідки та поширює неправдиву інформацію.

Однак, використання в освітньому процесі новітніх технологій та застосунків може не лише становити загрозу для академічної доброчесності, а й допомогти запобігати їй порушенням. Так, наприклад, застосунки Turnitin, Unicheck, Grammarly завдяки технології перевірки робіт на унікальність, стимулюють студентів до написання власних текстів, а отже, сприяють запобіганню плагіату. Для розвитку навичок коректного цитування наукових джерел доцільно використовувати спеціальні інструменти Zotero, Mendeley, Citavi задля генерації бібліографічних посилань у форматах MLA, APA, Chicago. Такі застосунки сприяють зниженню ризику ненавмисного плагіату зокрема. Як відомо, пандемія, а згодом і війна кардинально змінили значення і технологічне наповнення дистанційного навчання, яке дотепер є актуальною формою організації навчального процесу. Однак, робота студентів на платформах дистанційного навчання також може становити ризики плагіату та списування. LMS-платформи (Moodle, Google classroom) пропонують механізми поетапного оцінювання роботи студентам, сприяючи формуванню відповідального ставлення до навчання, з метою запобігання списування. Такі навчальні платформи, як Coursera, Duolingo, Khan Academy використовують алгоритми штучного інтелекту для створення персоналізованих тестів, таким чином перешкоджаючи списуванню. Щодо проблеми списування на іспитах, то такі програми, як Proctorio, ExamSoft, Respondus Monitor спрямовані на контроль процесу складання іспитів через відеоспостереження, блокування доступу до сторонніх сайтів та аналізу поведінки студента під час виконання екзаменаційних завдань. Задля покращення прозорості оцінювання та запобігання корупційних дій через підробку результатів навчання існують блок-чейн технології, котрі зберігають історію навчальних досягнень у електронному журналі в незмінному вигляді.

Сучасні навчальні програми та застосунки можуть також суттєво знизити рівень порушення академічної доброчесності як під час онлайн, так і офлайн занять. Так, застосунки Kahoot! та Quizlet дозволяють викладачу проводити тестування у форматі реального часу, при цьому кожен студент повинен відповідати самостійно, а формат швидкого вибору відповіді чи обмеження в часі роблять списування майже неможливим. У застосунку Quizlet можна створювати тести з випадковим порядком питань, що разом із обмеженням у часі унеможливорює передачу відповідей між студентами.

Гейміфікація завдань за рахунок використання такого застосунку, як Kahoot! мотивує студентів до чесного навчання, адже вони змагаються між собою в рівних і чесних умовах, що нівелює можливість маніпуляцій. Quizlet пропонує опцію навчання з картками, завдяки чому студенти поступово звикають засвоювати матеріал самостійно, а не шукати готові відповіді, розвиваючи критичне мислення та здатність до аналізу явищ. Окрім того, автоматичне виставлення балів у цих застосунках забезпечує об'єктивність оцінювання та миттєвий зворотний зв'язок для студентів, адже вони одразу бачать свої помилки та формують відповідальне ставлення до власного навчання. Таким чином, використання в навчанні новітніх застосунків має такі переваги: 1) зменшує мотивацію до списування, адже за рахунок гейміфікації процес навчання стає цікавішим; 2) формує навички самостійного навчання та пошукової роботи при вирішенні проблемних завдань; 3) завдяки автоматизованій перевірці навчальних результатів запобігає списуванню і дозволяє студентам бачити свої помилки та чесно оцінювати власний рівень знань.

Висновки. Академічна доброчесність є комплексним міждисциплінарним явищем, що втілює настанову на здійснення правдивої та відповідальної діяльності суб'єктів академічної сфери. Аксіологічне наповнення змісту поняття академічної доброчесності є детермінованим багатовіковою історією розвитку моралі в європейському культурному регіоні. За своєю сутністю академічна доброчесність постає втіленням фундаментального ідеалу доброчесного життя, осмислення якого у своїх витоках сягає часів античності. Новітня епоха віртуалізованої дійсності становить багато загроз для дотримання принципів академічної доброчесності, створюючи умови для поширення плагіату та неправдивої інформації. Водночас використання віртуальних застосунків та інструментів штучного інтелекту може сприяти як ефективнішому пошуку джерел інформації, так і підвищенню мотивації, усвідомленому та відповідальному ставленню до навчання та здійснення наукової роботи.

Література:

1. MacIntyre, A. C. After virtue: a study in moral theory. 3rd ed. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2007. 286 p.
2. Черненко, Н. А. Концепт доброчесність у давньоримській лінгвокультурі: особливості мовної маніфестації // Класичні мови і сучасне мовознавство: хрестоматія для студентів-класиків / упоряд. І. О. Голубовська, В. М. Шовковий. 2-ге вид., випр. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. С. 209–221.
3. Черненко, Н. А. Вербалізація концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ у європейських лінгвокультурах (на матеріалі латинської, французької, англійської та української мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 22 с.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

5. Доценко, І. О. Академічна доброчесність у системі забезпечення якості вищої освіти // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2022. Вип. 32. С. 31–42.

6. Колесніков, А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. 2019. 128 с.

7. Тицька, Я. О. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти // Освіта ХХІ століття: виклики, перспективи, інновації. 2018. С. 54–67.

8. Ульянова, Г. О., Бааджи, Н. П. Академічна доброчесність як основа академічного успіху. Київ, 2023. 104 с.

References:

1. MacIntyre, A. C. (2007). *After virtue: A study in moral theory* (3rd ed.). University of Notre Dame Press.

2. Chernenko, N. A. (2019). Kontsept dobrochesnist u davnorimskii linhvokulturi: osoblyvosti movnoi manifestatsii [The concept of integrity in ancient Roman linguoculture: Features of linguistic manifestation]. In I. O. Holubovska & V. M. Shovkovyi (Eds.), *Klasychni movy i suchasne movoznavstvo: Khrestomatiia dlia studentiv-klasikov* (pp. 209–221). VPC “Kyivskiy universytet”.

3. Chernenko, N. A. (2016). *Verbalizatsiia kontseptu DOBROCHESNIST u yevropeiskyykh linhvokulturakh (na materialy latynskoi, frantsuzskoi, anhliiskoi ta ukrainskoi mov)* [Verbalization of the concept INTEGRITY in European linguocultures (based on Latin, French, English, and Ukrainian languages)] [Abstract of PhD dissertation]. Kyiv.

4. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” vid 05.09.2017 № 2145-VIII [Law of Ukraine “On Education” from September 5, 2017, No. 2145-VIII]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (38–39), Article 380. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

5. Dotsenko, I. O. (2022). Akademichna dobrochesnist u systemi zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Academic integrity in the system of ensuring higher education quality]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, (32), 31–42.

6. Kolesnikov, A. (2019). *Akademichna dobrochesnist v ukrainskomu osvitno-naukovomu prostori: Problemy ta sotsialni zahrozy* [Academic integrity in the Ukrainian educational and scientific space: Problems and social threats].

7. Tytska, Ya. O. (2018). “Akademichna dobrochesnist” ta “akademichna vidpovidalnist” u zabezpechenni yakosti osvity [“Academic integrity” and “academic responsibility” in ensuring education quality]. *Osvita XXI stolittia: Vyklyky, perspektyvy, innovatsii*, 54–67.

8. Uliianova, H. O., & Baadzhi, N. P. (2023). *Akademichna dobrochesnist yak osnova akademichnoho uspikhu* [Academic integrity as the foundation of academic success].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147.016:54:376

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-439-448](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-439-448)

Четвертак Тетяна Юріївна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри хімії та хімічної освіти, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0001-6734-1537>

Дюжикова Тетяна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувача кафедрою хімії та хімічної освіти, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0002-8163-3816>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В РАМКАХ ЕФЕКТИВНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. В статті оприлюднені особливості викладання хімічних дисциплін для успішної реалізації інклюзивного навчання майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу. Акцентовано увагу на специфіку викладання хімічних дисциплін, враховано оптимальні підходи до організації навчання, а також: необхідність залучення сучасних освітніх технологій в галузі природничих наук, забезпечення доступності джерел інформації хімічного змісту, посилення процесів індивідуалізації безперервного навчання в закладах вищої освіти, створення потужної системи консультування здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, побудова та підтримка демократичних стосунків між всіма учасниками освітнього процесу, організація та поширення інклюзивної культури в рамках викладання хімічних дисциплін (органічної та біоорганічної хімії). Практична частина представленої роботи полягала розробці методичних рекомендацій створення тактильних схем для успішного опанування хімічних дисциплін. В ході проведеного опитування експертної групи встановлено доцільність використання тактильних схем у інклюзивному навчанні для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу. Для ефективного вивчення біоорганічної та органічної хімії запропоновано оприлюднити додаткові експертні (офтальмологічні) висновки щодо створення навчального матеріалу для здобувачів освіти з порушеннями зору, які носять рекомендаційний характер, а саме: дизайнерські рішення збільшення контрасту презентаційних навчальних матеріалів практичної та самостійної роботи, застосування кольорових фільтрів для графічної інформації хімічного змісту, популяризація

та активне використання здобувачами освіти на заняттях хімічних дисциплін оптичних та неоптичних засобів корекції зору в рамках інклюзивного навчання для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу.

Ключові слова: хімічна освіта, природничі науки, хімічні дисципліни, інклюзивна освіта, майбутні викладачі.

Chetvertak Tetiana Candidate of Pedagogical Sciences, Senior lecturer of the Department of Chemistry and Chemical Education, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0001-6734-1537>

Diuzhykova Tetiana Candidate of Pedagogical Sciences, Assoc. Prof., Head of the Department of Chemistry and Chemical Education, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, <https://orcid.org/0000-0002-8163-3816>

FEATURES OF TEACHING CHEMISTRY DISCIPLINES WITHIN THE FRAMEWORK OF EFFECTIVE INCLUSIVE LEARNING

Abstract. The article discloses the features of teaching chemical disciplines for the successful implementation of inclusive education future teachers of natural science disciplines. The focus is on the specifics of teaching chemical disciplines, optimal approaches to organizing learning are taken into account, as well as: the need to involve modern educational technologies in the field of natural sciences, ensuring the availability of sources of information on chemical content, strengthening the processes of individualization of continuous learning in higher education institutions, creating a powerful system of consulting for students with special educational needs, building and supporting democratic relations between all participants in the educational process, organizing and spreading an inclusive culture within the framework of teaching chemical disciplines (organic and bioorganic chemistry). The practical part of the presented work consisted of developing methodological recommendations for creating tactile schemes for the successful mastery of chemical disciplines. During the survey conducted by the expert group, the feasibility of using tactile schemes in inclusive education for future teachers of natural science disciplines was established. For the effective study of bioorganic and organic chemistry, it was proposed to publish additional expert (ophthalmological) conclusions on the creation of educational material for students with visual impairments, which are of a recommendatory nature, namely: design solutions for increasing the contrast of presentation educational materials for practical and independent work, the use of color filters for graphic information of chemical content, the popularization and active use by students of optical and non-optical

means of vision correction in chemistry classes within the framework of inclusive education for future teachers of natural science disciplines.

Keywords: chemical education, natural sciences, chemical disciplines, inclusive education, future teachers.

Постановка проблеми. Ключовим викликом необхідності висвітлення проблематики особливостей викладання хімічних дисциплін для успішної реалізації інклюзивного навчання для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу в контексті навчання та реабілітації осіб з порушеннями зору актуалізується внаслідок опіків, мінно-вибухових та вогнепальних поранень спричинених російською агресією. Зазначимо, що опанування дисциплін природничого циклу, зокрема хімічних освітніх компонентів ускладнюється великим обсягом навчального матеріалу графічного характеру особливо для роз'яснення хімічних явищ для речовин органічної природи, що пояснюється, як правило, об'ємними хімічними формулами та громіздкими записами хімічних перетворень. В статті акцентуємо увагу на специфіку викладання хімічних дисциплін з врахуванням оптимальних підходів до організації навчання осіб з порушеннями зору, потреба в зосередженні уваги на визначеному питанні встановлена шляхом анкетування здобувачів освіти факультету природничих наук.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначимо, що проблематика шляхів реалізації інклюзивного навчання у викладанні дисциплін природничого циклу привертала значну увагу вітчизняних науковців. Зокрема, вчені О. Худоярова, Н. Горбатюк, Р. Подзерей, В. Давискиба, акцентують увагу на необхідності застосування сучасних інтерактивних засобів навчання, та врахуванні загальних рекомендацій доступності освітнього середовища, а саме: «необхідності надання доступу до навчальних матеріалів, рекомендацій щодо роботи з ними відбувається у зручному місці та у зручний час. Це надає можливість знизити кількість аудиторних занять у загальному навантаженні здобувача освіти і звільнити час для більш активної самостійної роботи, забезпечити індивідуалізацію навчання. Така організація передбачає дещо інший підхід до навчання, зокрема: самостійність пошуку, аналізу, систематизації й узагальнення інформації, самоорганізацію та самоконтроль. Низкою переваг порівняно з традиційним навчанням, у визначеному порядку можна виділити: передові освітні технології, доступність джерел інформації, індивідуалізація навчання, зручна система консультування, демократичні стосунки між здобувачем освіти і викладачем, зручний графік та місце роботи» [1, с. 426].

Подібну думку розділяють науковці О. Анічкіна, О. Євдоченко, С. Писаренко, С. Авдєєв, які впевнені в значимості особистісно-орієнтованого

підходу до шляхів реалізації інклюзивного навчання у викладанні дисциплін природничого циклу. Вчені підкреслюють, що «завданням вчителя є допомога здобувачеві освіти адаптуватися до звичних умов життя його однолітків та соціалізація останнього в колективі. Для того, аби особа з особливими освітніми потребами змогла зрозуміти матеріал, викладач розробляє типові заняття хімії, включаючи завдання для здобувача з особливими освітніми потребами в кожен етап. Слід уникати формування зверхнього ставлення до осіб з особливими освітніми потребами в колективі, проте необхідно не допускати паразитування останніх в колективі. Раціонально організована взаємодія учасників освітнього процесу із різними освітніми потребами в аудиторії стане запорукою ефективності інклюзивного навчання хімії» [2, с. 198].

Технічна реалізація інклюзивного навчання у викладанні дисциплін природничого циклу, як зазначає дослідниця І. Єсікова, неможлива без інструментів цифровізації освітньої діяльності. В своїх роботах вчена висвітлює ефективність застосування навчальних платформ та цифрових додатків у навчанні здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в контексті викладання хімічних дисциплін. Відтак, вчена підкреслює «серед онлайн сервісів, неабиякого поширення набула програма Learning Apps. Запропонована програма, дозволяє легко і зручно створювати електронні інтерактивні вправи, навчальний матеріал можна подавати за допомогою невеликих інтерактивних модулів із подальшою перевіркою засвоєння навчального матеріалу. Кожен здобувач освіти повинен мати свою особисту сторінку у даній програмі, результати виконаних завдань може надсилати вчителю. Для виконання завдання здобувачеві освіти потрібно лише провести пальцем по екрану пристрою, що значно спрощує необхідність написання, що інколи є неможливим для осіб з особливими освітніми потребами» [5, с. 21].

Одним з найбільш важливим чинником забезпечення реалізації інклюзивного навчання у викладанні дисциплін природничого циклу є «створення інклюзивної культури, яка передбачає формування такої ціннісної системи, що забезпечує виникнення у закладі освіти атмосфери доброзичливості, безпеки та прийняття, яка б стимулювала учасників освітнього процесу до співпраці і взаємодопомоги. Така інклюзивна культура сприяє створенню єдиної системи цінностей, що приймається і поділяється усіма. Розвиток закладу освіти стає постійним і безперервним процесом» [6, с. 14].

Мета статті. Розглянути особливості викладання хімічних дисциплін для успішної реалізації інклюзивного навчання для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу.

Виклад основного матеріалу. Для підтвердження актуальності зазначеної проблематики щодо реалізації інклюзивного навчання майбутніх

викладачів дисциплін природничого циклу проведено анкетування студентів різних освітніх програм факультету природничих наук першого бакалаврського рівня Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького в кількості 78 осіб. Основними запитаннями опитувальника визначено обізнаність майбутніх викладачів щодо поведінкових потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, розуміння ролі викладачів-наставників, сфери розвитку здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, можливі адаптації та модифікації змісту освітньої програми, освітнього середовища, тощо [6, с. 138].

Зазначимо, що 72 особи, що є переважною більшістю і складають 92,3% опитаних, погоджуються у важливості збереження традиційного інтенсивного навчання для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Таку ж думку підтверджують вітчизняні науковці, які зазначають, що «традиційне інтенсивне навчання має низку переваг у навчанні учнів з особливими освітніми потребами. По-перше, докладні пояснення дають змогу учню точно кодувати інформацію. Адже багато учнів з особливими освітніми потребами не можуть запам'ятати інформацію. Тому регулярне повторення і перевірка абстрактного розуміння, зворотний зв'язок і виправлення помилок та прогалин у навчанні допомагають зрозуміти матеріал більш повно. По-друге, під час традиційного інтенсивного навчання вчитель залучає учнів до активної роботи з академічним матеріалом. Через виконання завдань щодо понять і навичок, з якими учитель знайомить дітей на уроці, зростає їх академічна успішність. По-третє, традиційне інтенсивне навчання забезпечує учням ширші можливості для активного залучення і відповідей на уроці. Воно допомагає подолати пасивність дітей з особливими освітніми потребами у навчанні, спонукаючи їх навчатися більш активно і плавно через практику – під керівництвом учителя та самостійно» [6, с. 149].

Переважна більшість респондентів (88,4%, 69 осіб) впевнені, що викладання хімічних дисциплін для успішної реалізації інклюзивного навчання для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу має ґрунтуватись на використанні елементів когнітивного навчання. Відтак, зауважимо, що «використання когнітивного навчання в інклюзивній освіті є корисним для учнів з особливими освітніми потребами, зокрема: як правило, учні з особливими освітніми потребами мало знають про те, де, коли і як застосовувати ті чи інші стратегії. Тому рекомендується заохочувати їх досліджувати власну пізнавальну діяльність; учні починають розуміти прийоми діяльності (стратегії), краще усвідомлюють, що їхні думки є засобом для розв'язання поставлених проблем і що в динамічній взаємодії зі своїми ровесниками вони навчаються мислити на більш досконалому рівні; усі учні, яких спеціально навчають стратегій для регулювання своєї навчальної

діяльності, мислення і вирішення проблем, зазвичай демонструють кращі результати порівняно з дітьми, які такої підготовки не проходили; використання графічних організаторів допомагає учням з особливими освітніми потребами глибше аналізувати матеріал, ніж коли вони його просто читають» [6, с. 156].

Найбільш ефективним засобом навчання, на думку експертної групи, у викладанні хімічних дисциплін для успішної реалізації інклюзивного навчання для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу, визначено візуалізацій на підтримка у вигляді використання візуалізації дошки пріоритетів. Проте зазначений вид має ускладнене впровадження для осіб з порушеннями зору. Згідно сучасних педагогічних теорій «розклад з картинками – візуальна підтримка у вигляді предметів, фотографій, картинок або слів, що можна розміщувати або на видному місці у класі, або окремо для кожного учня. Розклад з картинками формує в учнів розуміння розпорядку дня, допомагає легше адаптуватися до зміни видів навчальної діяльності. Такий розклад містить необхідну для дитини інформацію, а саме: які заняття будуть проводитися та в якій послідовності. Може бути розклад подій на тиждень, розклад одного дня, структура одного заняття. Мета розкладу – активізувати дитину до виконання певної послідовності дій. За допомогою розкладу може бути спеціально опрацьовано кроки у підготовці до нового дня, набору необхідних матеріалів для заняття, послідовності підготовчих дій. Дошка пріоритетів «спершу – потім». Для дитини з особливими освітніми потребами на період адаптації вивішується таблиця дій на основні схеми виконання певних завдань, які не повинні змінюватися без зміни у візуальній підтримці. Щодня закріплюючи систему проходження певних видів діяльності, розпорядку дня, учень з особливими освітніми потребами стає дисциплінованим і не створює незручностей для однокласників і педагога. Крім того, дошка пріоритетів допомагає відпрацювати алгоритм виконання певного завдання. Картки-підказки. Їх використовують, щоб учень міг самостійно підготуватися до уроків. Для цього у нього на столі прикріплюються певні картки. Наприклад, при підготовці до заняття з розвитку мовлення в учня є картки з носовою хустинкою, дзеркалом, ручкою і зошитом. Усі ці предмети учень знаходить у себе, таким чином навчаючись самостійності. Візуальні підказки для спільної діяльності в групі з однолітками – кольорова відбірка, картинки, шаблони, схеми, лінійка, закладки, лупа – усі ці предмети, прикріплені в потрібні фрагменти книги, посібники, допомагають дитині з особливими освітніми потребами орієнтуватися в освітньому процесі» [6, с. 163].

Погоджуємось, що вказаний вид діяльності успішно реалізується для дисциплін хімічного циклу, адже дає змогу вдало адаптувати навчальний матеріал хімічного змісту. Підкріплюємо ці висновки дослідженнями вчених

С. Гапон, Н. Ковальчук, які в своїх роботах деталізовано описують специфіку викладання хімічних дисциплін. І зазначають, що «ефективно використовуються розрахункові завдання, завдання на пояснення запропонованих фактів, на побудову логічного висновку, творчі завдання з відкритою відповіддю, які можуть мати більш ніж одне вірне рішення. Сучасні реалії, відводять роль запам'ятовування на другий план, виводячи вперед вміння встановлювати зв'язки між фактами і явищами, знаходити залежності, шукати їх справжні причини і наслідки. Однак це вміння необхідно тренувати. Згадуючи про якийсь факт, ми намагаємося не просто констатувати його існування, а обґрунтувати» [3].

Проте подібна стратегія неповним чином забезпечує шляхи реалізації інклюзивного навчання майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу. Як зазначають вітчизняні вчені, доцільно поєднати декілька успішних стратегій, а саме: «модернізації методів навчання належать коригування способів та засвоєння навчального матеріалу, організація лабораторного практикуму з детальною покроковою інструкцією через кооперативне навчання та роботу у парах, індивідуальний підхід до вибору способів зворотного зв'язку та форм контролю навчальних досягнень студентів. Ефективним для інклюзивного навчання є використання наочних методів: ілюстрацій, моделювання органічних молекул, демонстрацій хімічних дослідів, колекцій, відео тощо. Обов'язковим є наголошення зв'язку між отриманими знаннями та їх застосуванням в побуті. Багато дидактичних можливостей у засвоєнні та систематизації великого обсягу інформації з хімії надає освітня інфографіка, а інфографічні проєкти може виконувати і викладач, і студент, використовуючи інтернет-платформи» [4].

Отже, розглянемо специфіку викладання хімічних дисциплін, де будуть враховані оптимальні підходи до організації навчання, а також: необхідність залучення сучасних освітніх технологій в галузі природничих наук, забезпечення доступності джерел інформації хімічного змісту, посилення процесів індивідуалізації безперервного навчання в закладах вищої освіти, створення потужної системи консультування здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, побудова та підтримка демократичних стосунків між всіма учасниками освітнього процесу, організація та поширення інклюзивної культури в рамках викладання хімічних дисциплін (органічної та біоорганічної хімії).

За результатами анкетування студентів різних освітніх програм факультету природничих наук першого бакалаврського рівня Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького в кількості 78 осіб, встановлено, що найбільш вразливою категорією з числа осіб з особливими освітніми потребами є особи з порушенням зору, саме в контексті опанування хімічних дисциплін. Адже встановлено, що опанування

дисциплін природничого циклу, зокрема хімічних освітніх компонентів ускладнюється великим обсягом навчального матеріалу графічного характеру особливо для роз'яснення хімічних явищ для речовин органічної природи, що пояснюється, об'ємними хімічними формулами та громіздкими записами хімічних перетворень.

Практична частина представленої роботи полягала розробці методичних рекомендацій створення тактильних схем для успішного опанування хімічних дисциплін, які є адаптованими та модифікованими для осіб із порушенням зору. В ході проведеного опитування експертної групи встановлено доцільність використання тактильних схем у інклюзивному навчанні для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу.

Для ефективного вивчення біоорганічної та органічної хімії запропоновано оприлюднити додаткові експертні (включаючи офтальмологічні) висновки щодо створення навчального матеріалу для здобувачів освіти з порушеннями зору, які носять рекомендаційний характер (рис. 1). Експертна думка респондентів виявилась однорідною, серед представлених учасників: офтальмологів, викладачів, студентів, осіб з особливими освітніми потребами, реабілітологів.

Відтак, значимість: контрасту презентаційних матеріалів 83,2%, застосування кольорових фільтрів 83,6%, використання оптичних засобів корекції зору 87,2%, неоптичних засобів корекції зору 85,2%, дотримання здорового способу життя в поєднанні з правильним педагогічним супроводом 87,8%.

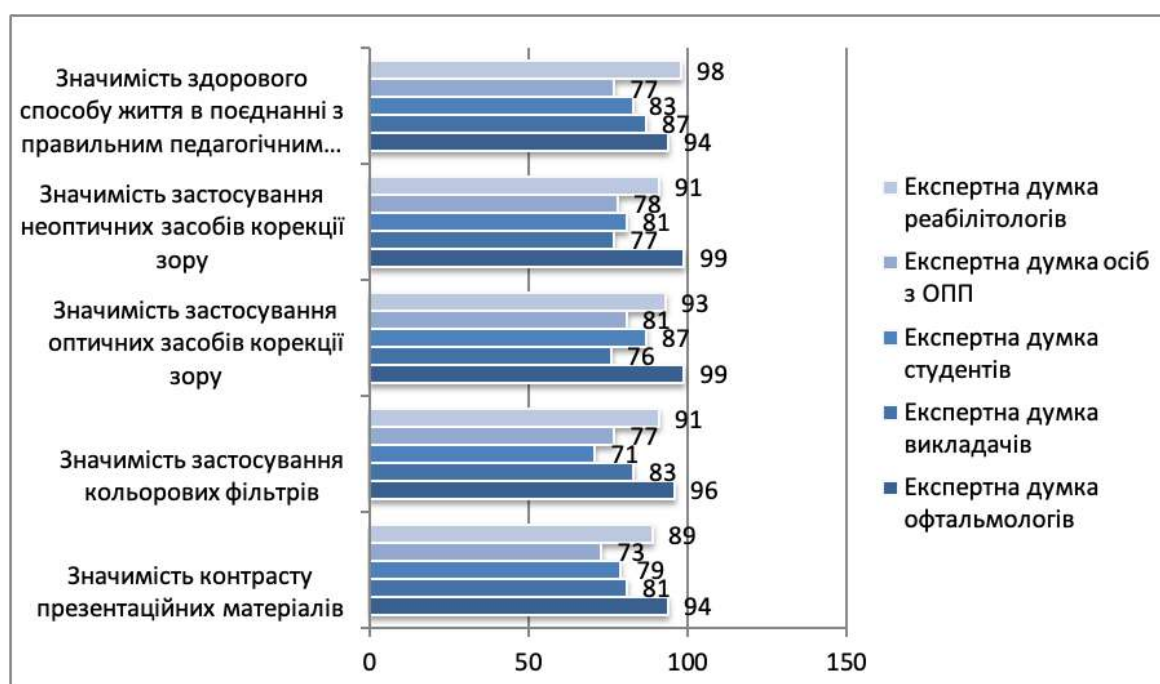

Рис. 1 Показники значимості рекомендацій щодо створення навчального контенту за експертною оцінкою

По-перше, дизайнерські рішення збільшення контрасту презентаційних навчальних матеріалів практичної та самостійної роботи: використання темного фону і світлого тексту, збільшення контрастів між об'єктами на слайдах, накладання кольорових плівок на зображення.

По-друге, застосування кольорових фільтрів для графічної інформації хімічного змісту, зокрема пастельні кольори жовтувато-зеленого спектра.

По-третє, популяризація та активне використання здобувачами освіти на заняттях хімічних дисциплін оптичних (окуляри, лупи, лінзи, електронні збільшувачі тощо) та неоптичних (лінеатури, підставки та рамки, світлозахисні екрани, жалюзі, кольорові фільтри, прилади спеціального освітлення тощо) засобів корекції зору в рамках інклюзивного навчання для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу.

Висновки. Висвітлено особливості викладання хімічних дисциплін для успішної реалізації інклюзивного навчання для майбутніх викладачів дисциплін природничого циклу. Розкрито специфіку викладання хімічних дисциплін, враховано оптимальні підходи до організації навчання: необхідність залучення сучасних освітніх технологій в галузі природничих наук, забезпечення доступності джерел інформації хімічного змісту, посилення процесів індивідуалізації безперервного навчання в закладах вищої освіти, створення потужної системи консультування здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, побудова та підтримка демократичних стосунків між всіма учасниками освітнього процесу, організація та поширення інклюзивної культури в рамках викладання хімічних дисциплін (органічної та біоорганічної хімії).

Література:

1. Худоярова, О., Горбатюк, Н., Подзерей, Р., & Давискиба, В. (2022). Особливості використання сучасних засобів організації дистанційного викладання хімічних дисциплін у закладі вищої освіти. Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»). 3 (3). 424-435.
2. Анічкіна, О., Євдоченко, О., Писаренко, С., & Авдєєв, С. (2024). Сучасні виклики хімічної освіти: взаємодія закладів середньої та вищої освіти в подоланні кризи. Суспільство та національні інтереси. (4). 198-211. ISSN 3041-1572.
3. Гапон, С. & Ковальчук, Н. (2021). Особливості дистанційного навчання студентів з хімії. Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects. 128-130. 10.18372/2786-5495.1.15761.
4. Елементи організації інклюзивного навчання при вивченні хімії в закладах фахової перед вищої освіти. (2020). Хімічний факультет ЛНУ імені Івана Франка. https://chem.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/page_019.pdf.
5. Єсікова, І. (2021). Організація дистанційного навчання хімії в умовах інклюзивного середовища закладів загальної середньої освіти. Наука та освіта в дослідженнях молодих учених. Харків. 24–25.
6. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. (2019). Київ. Агентство Україна, 300.

References:

1. Khudoyarova, O., Horbatiuk, N., Podzerey, R., & Davyskyba, V. (2022). Osoblyvosti vykorystannia suchasnykh zasobiv orhanizatsii dystantsiinoho vykladannia khimichnykh dystsyplin u zakladi vyshchoi osvity [Peculiarities of using modern means of organizing distance learning of chemical disciplines in a higher education institution]. Aktualni pytannia u suchasni nautsi (Seriia «Pedahohika», Seriia «Pravo», Seriia «Ekonomika», Seriia «Derzhavne upravlinnia», Seriia «Tekhnika», Seriia «Istoriia ta arkheolohiia») – Current issues in modern science (Series «Pedagogy», Series «Law», Series «Economics», Series «Public Administration», Series «Technology», Series «History and Archeology»). 3 (3). 424-435.
2. Anichkina, O., Yevdochenko, O., Pysarenko, S., & Avdeev, S. (2024). Suchasni vyklyky khimichnoi osvity: vzaiemodiia zakladiv serednoi ta vyshchoi osvity v podolanni kryzy [Modern challenges of chemical education: interaction of secondary and higher education institutions in overcoming the crisis]. Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and national interests. (4). 198-211. ISSN 3041-1572.
3. Gapon, S. & Kovalchuk, N. (2021). Osoblyvosti dystantsiinoho navchannia studentiv z khimii [Peculiarities of distance learning of chemistry students. Distance Education in Ukraine]: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects. 128-130. 10.18372/2786-5495.1.15761.
4. Elementy orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia pry vyvchenni khimii v zakladakh fakhovoi pered vyshchoi osvity [Elements of organizing inclusive learning in the study of chemistry in institutions of professional pre-higher education]. (2020). Khimichniy fakultet LNU imeni Ivana Franka – Faculty of Chemistry of Ivan Franko Lviv National University. https://chem.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/page_019.pdf.
5. Yesikova, I. (2021). Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia khimii v umovakh inkliuzyvnoho seredovyshcha zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Organization of distance learning of chemistry in the conditions of an inclusive environment of general secondary education institutions]. Nauka ta osvita v doslidzhenniakh molodykh uchenykh – Science and education in the research of young scientists. Kharkiv. 24–25.
6. Inkliuzyvna osvita: navchalnyi posibnyk [Inclusive education: a textbook]. (2019). Kyiv. Agency Ukraine, 300.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 37:355.01

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-449-460](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-449-460)

Шаргун Тетяна Олексіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов технічного спрямування, Інститут гуманітарних та соціальних наук НУ «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: 068 002 7340, <https://orcid.org/0000-0002-6014-4941>

Жукова Анна Робертівна доктор філософії у галузі педагогіки, доцент кафедри іноземних мов та військового перекладу, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, тел.: 098 251 7418, <https://orcid.org/0000-0002-7292-1605>

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Військове вторгнення Росії в Україну призвело до численних жертв і руйнувань, спричинивши значні зміни в системі освіти. Метою цього дослідження є аналіз особливостей педагогічної діяльності у воєнний час. Основою методологічного підходу в роботі є якісне поєднання теоретичних і діагностичних методів дослідження. Аналіз, синтез, інтерпретація, узагальнення та абстрагування використовувалися для визначення теоретичних підходів до визначення особливостей педагогічної діяльності в умовах воєнного стану, а діагностичні методи дослідження, зокрема, анкетування, – для вивчення думок, досвіду та поглядів педагогів щодо особливостей освітнього процесу та педагогічної діяльності в умовах війни в Україні. Всього було опитано 100 вчителів. В результаті було виявлено, що викладання у воєнний час є складним процесом, який потребує всебічного фінансового, правового та науково-методичного забезпечення. Усі суб'єкти освітнього процесу перебувають під постійним впливом різноманітних травматичних подій і потребують психологічної підтримки на етапі навчання та викладання у закладах вищої освіти. Було визначено ключові ціннісні пріоритети, які наразі є найбільш важливими для учасників опитування: створення психологічної служби для допомоги студентам різних рівнів та викладачам у подоланні впливу травматичних подій на психічний розвиток; налагодження системної роботи зі студентами, які пропустили значну частину навчання, мають прогалини в результатах навчання та потребують адресної науково-методичної підтримки; підвищення мотивації викладачів та збільшення фінансової підтримки з боку держави.

Ключові слова: освіта, заклад вищої освіти, педагогічна діяльність в умовах воєнного стану, суб'єкти освітнього процесу, науково-методичне забезпечення, психологічна підтримка.

Sharhun Tetiana Oleksiivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Foreign Languages for Engineering, Institute of Humanities and Social Sciences, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: 068 002 7340, <https://orcid.org/0000-0002-6014-4941>

Zhukova Anna Robertivna PhD in speciality 011 Educational, pedagogical sciences, Associate Professor at Department of Foreign Languages and Military Translation, National Army Academy named after Hetman Petro Sahaidachnyi, Lviv, tel.: 098 251 7418, <https://orcid.org/0000-0002-7292-1605>

PECULIARITIES OF EDUCATIONAL PROCESS AND PEDAGOGICAL ACTIVITY IN UKRAINE DURING MARTIAL LAW

Abstract. Russia's military invasion of Ukraine resulted in numerous casualties and destruction, causing significant changes in the education system. The purpose of this study is to analyze the peculiarities of pedagogical activity in wartime. The basis of the methodological approach is a qualitative combination of theoretical and diagnostic research methods. Analysis, synthesis, interpretation, generalization and abstraction were used to determine theoretical approaches to defining the peculiarities of pedagogical activity under martial law, and diagnostic research methods, in particular, questionnaires, were used to study the opinions, experiences and views of teachers on the peculiarities of the educational process and pedagogical activity during the war in Ukraine. A total of 100 teachers were interviewed. As a result, it was found that teaching in wartime is a complex process that requires comprehensive financial, legal, scientific and methodological support. All subjects of the educational process are under the constant influence of various traumatic events and need psychological support at the stage of learning and teaching in higher education institutions. The key value priorities that are currently most important for the survey participants were identified: creating a psychological service to help students of different levels and teachers overcome the impact of traumatic events on mental development; establishing systematic work with students who have missed a significant part of their studies, have gaps in their learning outcomes and need targeted scientific and methodological support; increasing teacher motivation and increasing financial support from the state.

Keywords: education, institution of higher education, pedagogical activity under martial law, subjects of the educational process, scientific and methodological support, psychological support.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, розпочата російською федерацією проти України 24 лютого 2022 року, спричинила значні руйнування та пошкодження інфраструктури, громадських та соціальних будівель, змусила людей покинути свої домівки, забрала життя невинних людей та внесла корективи в освітній процес. Система освіти України опинилася в нових реаліях, а управлінці освіти зіткнулися з проблемами, які ніколи раніше не вирішувалися. Усі заклади освіти нашої країни опинилися в нових реаліях, вчителі почали вступати до лав Збройних Сил України та територіальної оборони, продовжували навчати студентів навіть з лінії фронту, заклади освіти стали штабами допомоги населенню та військовим, а учасники освітнього процесу працювали волонтерами. Всі вони, як і решта населення України, зазнали значних психологічних травм, й їхній важкий психологічний стан є однією з серйозних проблем, що створює перешкоди для забезпечення якості освіти. Освітній процес також зазнав значних змін в умовах воєнного стану. З огляду на це, на сучасному етапі варто звернути особливу увагу на дослідження освіти в Україні в умовах воєнного стану, зокрема, на особливості педагогічної діяльності в таких складних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема освіти в Україні в умовах воєнного стану знайшла широке відображення в науковій літературі. Багато українських дослідників працюють над цією проблематикою. Зокрема, З. Шацька [1] аналізує процес адаптації українських закладів освіти до умов воєнного стану та визначає ключові напрями повоєнної відбудови освітньої галузі. Особливості організації освітнього процесу саме у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану вивчали Т. Губанова [2], Є. Єгоров [3], О. Донченко, Н. Пшенична, Ю. Семеняко [4]. Питання дистанційної освіти в умовах воєнного стану в Україні порушують І. Булик, [5], О. Гнатюк [6], П. Ковальов [7] та інші. Дослідниця М. Мельник [8] аналізує результати опитування працівників освіти, учнів та батьків, проведеного Інститутом обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України з 25 березня по 3 квітня 2022 року. У результаті аналізу М. Мельник визначила низку питань, які потребують швидкого системного вирішення, серед яких: створення психологічної служби для допомоги учням різних рівнів, педагогам у подоланні впливу травматичних подій на психічний розвиток, налагодження системної роботи з дітьми та молоддю, які пропустили значну частину навчання, узагальнення та популяризація досвіду роботи з цією когортою учнів педагогами-практиками, а також консолідація відповідних наукових досліджень тощо. Саме М. Мельник та Н. Бельська проводили дослідження щодо життєстійкості учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану [9]. Такі українські дослідники, як Л. Мороз, О. Сафін розробили модель розвитку стресостійкості здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану [10]. Вчені

В. Кремень, В. Луговий та П. Саух [11] підбивають підсумки Загальних зборів НАПН України «Вища освіта в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови України: Виклики та відповіді», де зазначено основні проблеми, з якими зіткнулася вища освіта в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови держави, запропоновано ключові пріоритети розвитку вищої освіти, надано рекомендації щодо вдосконалення викладання і навчання, розвитку дослідницького потенціалу закладів вищої освіти в умовах відкритої науки, оптимізації мережі закладів вищої освіти в Україні тощо. Однак сьогодні, на наше глибоке переконання, надзвичайно важливим є вивчення та узагальнення особливостей педагогічної діяльності в умовах війни, зокрема потреб і проблем освітянської спільноти.

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз особливостей педагогічної діяльності у воєнний час. Окреслена мета дослідження передбачає вирішення наступних завдань: 1) вивчити особливості функціонування системи освіти в умовах воєнного стану; 2) провести опитування вчителів щодо особливостей викладання в умовах воєнного стану; 3) проаналізувати результати опитування; 4) зробити висновки щодо особливостей викладання в умовах воєнного стану, основних потреб та проблем освітньої спільноти. Гіпотеза дослідження полягає в тому, що викладання у воєнний час – це складний процес, який залежить від ситуації в країні, а вчителі потребують різної підтримки з боку держави.

Основою методологічного підходу в цій роботі є якісне поєднання теоретичних та діагностичних методів дослідження. Зокрема, аналіз, синтез, інтерпретація, узагальнення та абстрагування використовувалися для визначення теоретичних підходів до визначення особливостей викладання в умовах воєнного стану; діагностичні методи дослідження, зокрема, анкетування – для вивчення думок та поглядів вчителів щодо особливостей освітнього процесу та викладання в умовах війни в Україні. У дослідженні взяли участь 100 вчителів з різних навчальних закладів України. Інструментарій та процедура включають анкету «Освіта України в умовах воєнного стану». Наукове дослідження української освіти в умовах війни, зокрема особливостей педагогічної діяльності, здійснювалося послідовно. Спочатку було підготовлено його теоретичне підґрунтя, яке згодом було використано як основний фундамент для подальших досліджень. Далі було проведено анонімне опитування за допомогою гугл-форми, в якому взяли участь 100 респондентів, та проаналізовано його результати. На завершення було сформульовано остаточні висновки дослідження.

Відповіді на запитання анкети були зібрані та систематизовані. Вони були закодовані для виявлення повторюваних тем і закономірностей. Кодовані дані були піддані тематичному аналізу для виявлення ключових тем,

пов'язаних з особливостями викладання в умовах воєнного стану. Базовий статистичний аналіз, включаючи розподіл частот і підрахунок відсотків, був проведений для кількісної оцінки даних і надання більш чіткого уявлення про загальні тенденції та закономірності, що спостерігаються у відповідях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Закону України «Про освіту», педагогічна діяльність трактується як інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у сфері формальної та/або неформальної освіти, спрямована на навчання, виховання і розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей. Здійснюючи педагогічну діяльність у воєнний час, важливо розставити пріоритети у виконанні освітніх завдань таким чином, щоб освітній процес був максимально комфортним для учнів та вчителів. Питання професійної поведінки педагога в умовах воєнного стану в Україні досліджували Н. Бирко, Н. Богомол, О. Гречановська, І. Райтаровська, О. Прокоф'єва [12].

Функціонування системи освіти України в умовах воєнного стану характеризується поглибленим розвитком інноваційних форм організації навчального процесу, нових методів навчання, ефективних педагогічних та інформаційних технологій [12].

Крім того, доцільно звертати увагу не в першу чергу на академічні успіхи студентів, а на їх підтримку та нормалізацію психічного стану. Не слід забувати і про психологічний стан викладачів, організовувати спеціальні тренінги, вебінари, консультації з психологами, які б допомагали їм справлятися зі стресом, професійними труднощами, вигоранням тощо. Також вкрай важливо вивчити та узагальнити потреби освітньої спільноти, враховуючи різний досвід життя та роботи в умовах воєнного стану [4].

З метою вивчення думки освітян щодо особливостей освітнього процесу та педагогічної діяльності в умовах війни в нашій країні було проведено опитування «Освіта України в умовах воєнного стану». Загальна кількість респондентів, які взяли участь в опитуванні, склала 100 осіб. Анкету пропонувалося заповнити анонімно без обмежень у часі в гугл-формі. Анкета містила 15 запитань. Серед респондентів 45,2% були у віці 26-40 років і 40,3% - у віці 40-55 років. 33,9% респондентів мають стаж викладання менше 20 років, а 25,8% респондентів - 20 років і більше. Серед респондентів 45,2% працюють у закладах фахової передвищої освіти, 43,5% - у закладах вищої освіти, 4,8% - у ліцєях, 3,2% - у закладах загальної середньої освіти, і ще 3,2% працюють у центрах.

Відповідаючи на запитання «Як організовано навчальний процес у Вашому закладі?», майже половина респондентів (47,5%) відповіли, що навчальний процес у їхньому закладі є змішаним, 42,6% респондентів відповіли,

що навчальний процес проводиться очно, а 9,8% відповіли, що навчальний процес проводиться дистанційно.

На запитання «Як змінилося ваше навчальне навантаження після 24 лютого 2022 року?» 48,4% респондентів відповіли, що їхнє навчальне навантаження збільшилося, 37,1% респондентів не змінилося, а 14,5% респондентів зменшилося.

Відповідаючи на запитання «Що з наведеного нижче найбільше заважає організації навчального процесу на даний момент?», більшість респондентів (88,7%) відповіли, що найбільше заважають організації навчального процесу повітряні нальоти, 19,4% респондентів вважають, що відсутність Інтернету негативно впливає на навчальний процес, 12,9% респондентів відповіли, що відсутність електроенергії заважає організації навчального процесу, 9,7% респондентів зазначили, що відсутність електрики також має негативний вплив на навчальний процес.

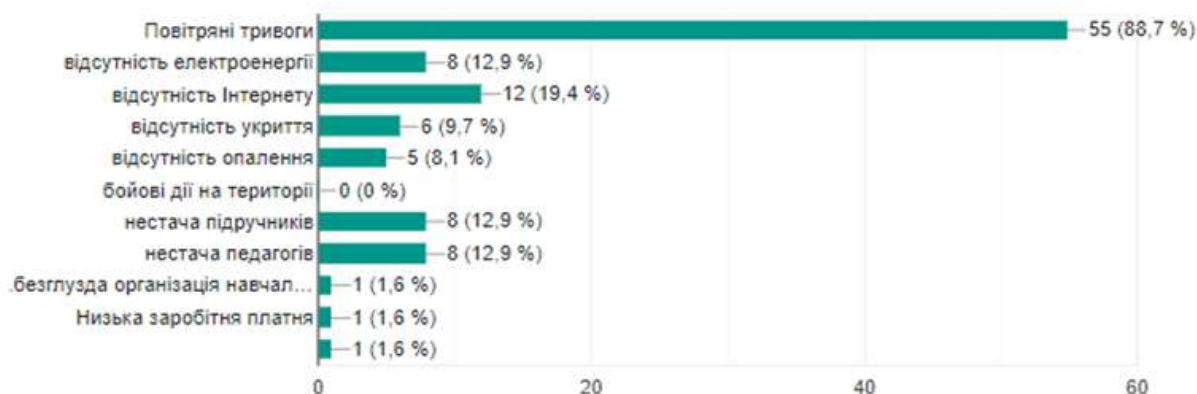

Рис. 1 Відповіді респондентів на запитання «Що з переліченого є найбільшою перешкодою для організації навчального процесу на даний момент?»

Результати відповідей респондентів на запитання «Чи змінився психологічний стан студентів з початком війни, за Вашими спостереженнями?» показали, що у 75,8% респондентів психологічний стан погіршився, у 14,5% респондентів психологічний стан не змінився, а 9,7% респондентів відповіли, що їхній психологічний стан значно погіршився.

На запитання «Як, на Вашу думку, змінилися результати навчання студентів з початком війни?» 79% респондентів відповіли, що успішність студентів погіршилася з початком війни, 17,7% відповіли, що успішність студентів у навчанні не змінилася, а 3,2% відповіли, що успішність студентів покращилася з початком війни.

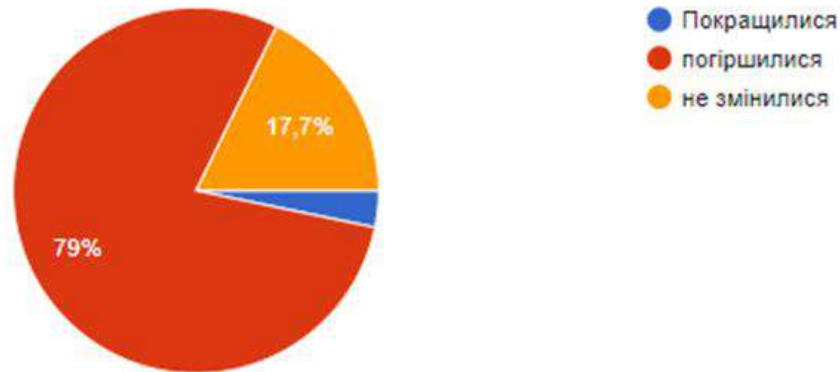

Рис. 2 Відповіді респондентів на запитання «Як, на Вашу думку, змінилися результати навчання учнів з початком війни?»

Цікавими є відповіді респондентів на запитання «Чи є у студентів прогалини в результатах навчання, і якщо так, то які заходи ви вживаєте для їх подолання?». Так, більшість респондентів (52,5%) відповіли, що проводять індивідуальні та групові консультації для подолання прогалин у результатах навчання студентів. 36,1% респондентів відповіли, що готують завдання для самостійної роботи, 21,3% респондентів коригують календарно-тематичне планування з урахуванням виявлених прогалин, 18% респондентів проводять додаткові заняття для подолання прогалин у результатах навчання студентів, 16,4% респондентів зазначили, що студенти не мають прогалин у результатах навчання, а 13,1% респондентів не вживають жодних заходів для подолання прогалин у результатах навчання студентів.

Відповідаючи на запитання «Що, на Вашу думку, є ключовим викликом освітнього процесу в умовах війни?», 48,4% респондентів відповіли, що основним викликом освітнього процесу в умовах війни є зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан студентів, 29% відповіли, що основним викликом освітнього процесу в умовах війни є нестабільні умови навчання, 16,1% респондентів вважають ключовим викликом в умовах війни нездатність студентів до самостійного навчання, 4,8% опитаних визначили основним викликом обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності.

На запитання «Якої підтримки ви потребуєте для більш продуктивної роботи в умовах війни?» 73,4% респондентів відповіли, що потребують підвищення заробітної плати, 31,3% респондентів потребують технічної підтримки, включаючи стабільний Інтернет, обладнання та електроенергію, 31,3% також потребують психологічної підтримки, а 25% респондентів відповіли, що потребують методологічної підтримки.

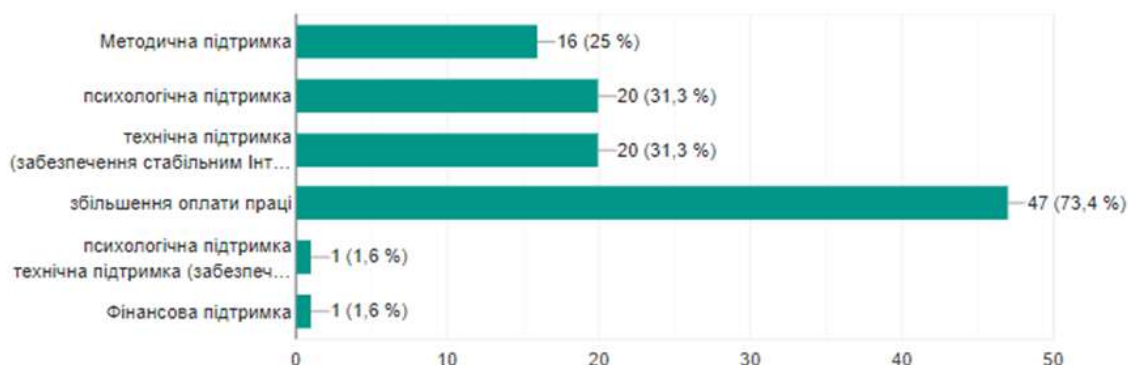

Рис. 3 Відповіді респондентів на запитання «Якої підтримки ви потребуєте, щоб бути більш продуктивними на війні?»

Результати відповідей респондентів на запитання «Чи хотіли б Ви отримати психологічну консультацію щодо подолання стресу (професійного вигорання, тривоги)?» показали, що 57,8% респондентів не потребують психологічної консультації, вони можуть впоратися самостійно, 26,6% відповіли, що потребують такої консультації, а 15,6% респондентів відповіли, що не впевнені в необхідності психологічної консультації.

Респондентів також попросили оцінити постійність підтримки, яку вони отримують від колег та керівництва. Були отримані наступні результати: 39,1% респондентів відповіли, що отримують систематичну підтримку, 31,3% отримують підтримку час від часу, 21,9% не отримують підтримки, а 7,8% отримують підтримку вкрай рідко.

На запитання «Які заходи, на Вашу думку, допомагають стабілізувати освітній процес в умовах війни?» 56,3% респондентів відповіли, що стабілізувати освітній процес в умовах війни допомагає підтримка вчителів, така як професійний розвиток, взаємодія та обмін з колегами, автономія та оплата праці, 50% респондентів вважають, що забезпечити умови для навчання: дах над головою, електрику, стабільний Інтернет може стабілізувати освітній процес в таких умовах, 48,4% респондентів відповіли, що до таких заходів можна віднести психологічну підтримку вчителів та учнів, а ще 48,4% вважають, що партнерство та комунікація між усіма учасниками освітнього процесу, також 48,4% респондентів вважають, що ефективне планування, гнучка та чітка організація освітнього процесу – це заходи, які сприяють стабілізації освітнього процесу в умовах війни, 42,2% респондентів вважають, що підтримка студентів у навчанні, зокрема їхня мотивація, консультування тощо, може допомогти зробити освітній процес стабільним у часи війни. Лише 20,3% респондентів зазначили, що волонтерство та просвітницька діяльність сприяють стабілізації освітнього процесу під час війни.

Відповідаючи на запитання «Яких змін, на Вашу думку, потребує сьогодні українська освіта?» 87,5% респондентів відповіли, що необхідно

підвищити заробітну плату вчителям, 70,3% респондентів вважають, що необхідно забезпечити стабільне фінансування навчальних закладів, 42,2% вважають, що необхідно надати кожному навчальному закладу право самостійно вирішувати формат навчання (очне чи дистанційне), 1,6% респондентів відповіли, що українська освіта на сучасному етапі потребує зменшення кількості документів та паперової тяганини. Цікаво, що жоден з респондентів не обрав варіант «нічого не потрібно змінювати», що свідчить про їхню свідому громадянську позицію та зацікавленість у вдосконаленні системи освіти в Україні.

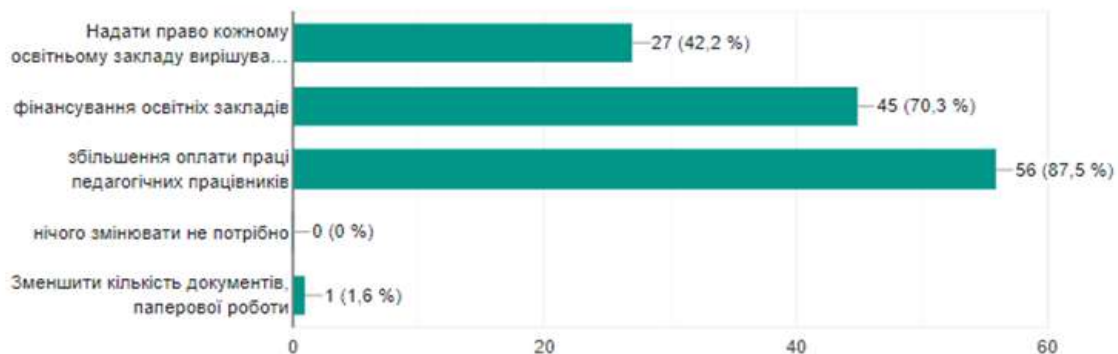

Рис. 4 Розподіл відповідей респондентів на запитання «Яких змін, на Вашу думку, сьогодні потребує українська освіта?»

Війна вплинула на всі аспекти життя. У сучасних умовах вивчення специфіки освіти у воєнний час є пріоритетним напрямком наукових досліджень підкреслює Н. Ничкало [13], Вивчення цього питання дає змогу вдосконалити освітній процес, стабілізувати його, налагодити ефективну взаємодію між усіма його учасниками, гарантувати безперервну та доступну освіту для всіх учнів. Методологія, застосована в цьому дослідженні, є комплексною і добре підходить для вивчення унікальних викликів та адаптацій в освітньому процесі в умовах воєнного стану в Україні. Інтеграція теоретичних та діагностичних методів дослідження дозволяє досягти збалансованого та нюансованого розуміння предмета дослідження. У цьому огляді критично розглядаються ключові компоненти методології, зокрема дизайн дослідження, вибірка, інструменти та процедури, а також методи аналізу даних. Результати дослідження свідчать, що викладання у воєнний час є складним процесом, який залежить від ситуації в країні, а вчителі в таких умовах є вразливим суб'єктом освітнього процесу, який потребує всебічної підтримки з боку держави. Таким чином, гіпотеза, яка була поставлена на початку дослідження, повністю підтвердилася. Серед актуальних освітніх проблем в умовах воєнного стану найбільш важливими є наступні:

– організація психологічної та методичної підтримки вчителів;

- підтримка всіх суб'єктів освітнього процесу у складних ситуаціях;
- ефективна організація навчального процесу в складних умовах;
- налагодження відносин та підтримка педагогічного партнерства навчального закладу з органами місцевого самоврядування;
- надання різних видів психолого-педагогічної підтримки учасникам освітнього процесу, зокрема, приділяючи увагу мотивації, креативності, а також збалансуванню вимог до учнів з об'єктивною реальністю.

Дослідження підкреслює важливість застосування гнучких, інклюзивних та підтримуючих підходів до освіти в умовах конфлікту. Впроваджуючи ці рекомендації, освітяни зможуть краще орієнтуватися у викликах викладання в умовах воєнного стану та сприяти цілісному розвитку своїх учнів. Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з проведенням масштабних кількісних досліджень, спрямованих на вивчення досвіду та узагальнення потреб освітянської спільноти з урахуванням різного досвіду проживання в умовах воєнного стану: зміна місця проживання (в іншому місті України, за кордоном), перебування в місцях активних бойових дій, в місцях відносної безпеки. Важливим є вивчення потреб вчителів та учнів щодо їхніх матеріально-технічних проблем, а також необхідних інструментів, методичного та програмного забезпечення для освітнього процесу в цілому, надання психологічної підтримки учням та вчителям.

Висновки. Варто зазначити, що опитування планувалося і проводилося під час активних бойових дій на території України, в умовах ускладненого освітнього процесу та переміщення значної частини населення країни, а тому має низку обмежень. З огляду на це, дослідження спрямоване не стільки на вивчення всіх проблем освітянської спільноти, скільки на узагальнення та розуміння розмаїття досвіду, думок і почуттів педагогів в умовах воєнного стану. Крім того, варто відзначити обмежену кількість респондентів, які взяли участь у дослідженні – це люди, які перебували у відносній безпеці під час опитування, мали час і ресурси для аналізу власного життєвого досвіду, а також доступ до Інтернету та пристроїв.

Дослідження особливостей педагогічної діяльності в умовах війни дає підстави стверджувати, що педагогічна діяльність в таких умовах є складним процесом, який залежить від ситуації в країні, а вчитель є вразливим суб'єктом освітнього процесу, який потребує всебічної підтримки з боку держави. Вивчення думок працівників освіти та їхньої діяльності в умовах воєнного стану дозволило виявити низку питань, які потребують швидкого системного вирішення, зокрема: створення психологічної служби для допомоги учням різних рівнів та вчителям у подоланні впливу травматичних подій на психічний розвиток; налагодження системної роботи з учнями, які пропустили значну частину навчання, мають прогалини в результатах навчання та потребують адресної науково-методичної підтримки; підвищення мотивації педагогічних працівників.

Література:

1. Шацька, З. Я. (2022). Адаптація закладів вищої освіти України до умов воєнного стану. *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації": тези доповідей. Київ: КНУТД, 53-54.
2. Губанова, Т. О. (2023). Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. *Київський часопис права*, (3), 23-31. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.03>
3. Єгоров, Є. А. (2022). Функціонування вищої освіти в умовах воєнного стану. Збірник матеріалів II Форуму академічної спільноти "Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання", 20-21.
4. Донченко, О. С., Пшенична. Н. С., Семеняко. Ю. Б. (2022). Особливості організації освітнього процесу у закладі вищої освіти в умовах воєнного стану. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія "Педагогічні науки"*, 2, 113-121. DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-2-113-121>.
5. Булик, І. Л. (2022). Проблемні питання дистанційного навчання у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні. *Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні*, 52-55. DOI: [https://doi.org/10.38389/od.1\(22\).2022.97-108](https://doi.org/10.38389/od.1(22).2022.97-108).
6. Гнатюк, О. В. (2022). Дистанційна освіта в умовах воєнного стану. *Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми*: X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 1-3.
7. Ковальов П. А. Дистанційна освіта в умовах воєнного стану. URL: <http://repositsc.puczu.edu.ua/bitstream/123456789/19285/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%2095.pdf>
8. Мельник, М. Ю. (2022). Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4130>
9. Бельська, Н. А., Мельник, М. Ю. (2022). Дослідження життєстійкості учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2(85), 98-106. DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2\(85\)-98-106](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2(85)-98-106)
10. Мороз, Л. І., Сафін, О. Д. (2022). Модель розвитку стресостійкості здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*, 48-53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.5/08>
11. Кремень, В. Г., Луговий, В. І., Саух, П. Ю. (2023). Вища освіта України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови: виклики та відповіді. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), 1-5. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-IHED-2023>
12. Бирко, Н. М., Богомол, Н. Д., Гречановська, О. В., Райтаровська, І. В. і Прокоф'єва, О. А. (2022). Професійна поведінка педагога в умовах воєнного стану в Україні. *Перспективи та інновації науки*, 12 (17), 46-54. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-12\(17\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-12(17))
13. Ничкало, Н.Г., Гордієнко, В.П. (2022). Наукова діяльність у час війни: за камертоном серця і любові до Батьківщини. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 1. DOI: <http://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4123>

References:

1. Shatska, Z. Ya. (2022). *Adaptatsiia zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy do umov voiennoho stanu [Adaptation of higher education institutions of Ukraine to the conditions of martial law]. Problems of integration of education, science and business in the context of globalization: materials of the IV International Scientific and Practical Conference 'Problems of integration of education, science and business in the context of globalization': abstracts. Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].*

2. Hubanova, T. O. (2023). *Funktsionuvannia zakladiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu: suchasnyi stan ta perspektyvy* [Functioning of higher education institutions under martial law: current state and prospects]. Kyiv Law Journal, (3) [in Ukrainian].

3. Ehorov, E. A. (2022). *Funktsionuvannia vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu* [Functioning of higher education under martial law]. Collection of materials of the II Forum of the academic community 'Education in the conditions of war: realities, challenges and ways to overcome' [in Ukrainian].

4. Donchenko, O. S., Pshenychna, N. S., & Semeniako, Y. B. (2022). *Osoblyvosti orhanizatsii osvitnoho protsesu u zakladi vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu* [Features of the organization of the educational process in a higher education institution under martial law]. Scientific Notes of Berdiansk State Pedagogical University. Series "Pedagogical Sciences", DOI: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-2-113-121> [in Ukrainian].

5. Bulyk, I.L. (2022). *Problemni pytannia dystantsiinoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu v Ukraini* [Problematic issues of distance education in higher education institutions under martial law in Ukraine]. Educational process under martial law in Ukraine [in Ukrainian].

6. Hnatiuk, O. V. (2022). *Dystantsiina osvita v umovakh voiennoho stanu* [Distance education under martial law]. Virtual educational space: psychological problems: X International Scientific and Practical Internet Conference [in Ukrainian].

7. Kovaliov P.A. (2022). *Dystantsiina osvita v umovakh voiennoho stanu* [Distance education under martial law]. URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/19285/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%2095.pdf> [in Ukrainian].

8. Melnyk, M. Y. (2022). *Osvita v umovakh voiennoho stanu: rezultaty opytuvannia* [Education under martial law: survey results]. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 4(1). <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4130> [in Ukrainian].

9. Belska, N. A., Melnyk, M. Y. (2022). *Doslidzhennia zhyttestiikosti uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu* [Study of the resilience of participants in the educational process under martial law]. Education and development of gifted personality, 2(85), DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2\(85\)-98-106](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2(85)-98-106) [in Ukrainian].

10. Moroz, L.I., Safin, O.D. (2022). *Model rozvytku stresostiikosti здобувачив vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu* [Model of development of stress resistance of higher education students under martial law]. Scientific Notes of Vernadsky TNU [in Ukrainian].

11. Kremen, V. G., Luhovyi, V. I., & Saukh, P. Y. (2023). *Vyshcha osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta povoiennoi vidbudovy: vyklyky ta vidpovidi* [Higher education of Ukraine in the conditions of martial law and post-war reconstruction: challenges and answers]. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 5(2) [in Ukrainian].

12. Byrko, N. M., Bohomol, N. D., Hrechanovska, O. V., Raitarovska, I. V., & Prokofieva, O. A. (2022). *Profesiina povedinka pedahoha v umovakh voiennoho stanu v Ukraini* [Professional behavior of a teacher under martial law in Ukraine]. Perspectives and innovations of science, 12 (17) [in Ukrainian].

13. Nychkalo, N.G., Gordienko, V.P. (2022). *Naukova diialnist u chas viiny: za kamertonom sertsia i liubovi do Batkivshchyny* [Scientific activity in the time of war: behind the tuning fork of the heart and love for the Motherland]. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 1. DOI: <http://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4123> [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК [37.015.3+159.922]:004.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-461-474](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-461-474)

Шахрай Валентина Михайлівна доктор педагогічних наук, доцент, завідувач лабораторії інституційного виховання, Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, тел.: (097) 783-54-29, <https://orcid.org/0000-0003-2433-0357>

ПРОВІДНІ ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті порушено проблему пошуку ефективних шляхів запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Наголошено, що протидія кібербулінгу (булінгу в цифровому освітньому середовищі) неможлива без системних дій проти булінгу, що реалізується в освітньому середовищі певного закладу освіти, а тому педагогічні дії щодо запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі мають ґрунтуватися на педагогічних підходах до запобігання і подолання булінгу в освітньому середовищі, з врахуванням особливостей виявів булінгу в цифровому просторі та з використанням цифрових інструментів у виховній роботі з учнями.

На основі аналізу вітчизняних та міжнародних документів, науково-методичних напрацювань дослідників визначено та схарактеризовано провідні педагогічні умови запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: 1) підвищення спроможності закладу освіти щодо гарантування безпеки та всебічного зростання учнів в цифровому освітньому середовищі; 2) розвиток в учнів якостей особистості, що сприяють протидії булінгу (як захисту від нього, так і для стримування його вчинення); 3) забезпечення партнерської взаємодії школи та сім'ї щодо запобігання булінгу серед дітей шкільного віку в цифровому освітньому середовищі, підвищення педагогічної культури сім'ї, удосконалення здатності батьків до запобігання булінгу серед власних дітей; 4) використання можливостей цифрового освітнього середовища для запобігання і подолання булінгу серед учнів, що передбачає, насамперед, розроблення виховних технологій і методів запобігання і подолання булінгу із залученням цифрових інструментів.

Зазначено, що реалізація педагогічних умов запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі потребує, насамперед, використання виховних засобів і методів, забезпечення позитивної атмосфери в учнівських колективах, розвитку в учнів соціально-емоційних навичок.

Ключові слова: булінг, булінг в цифровому освітньому середовищі, запобігання, подолання, педагогічні умови, учні, педагоги, цифрові технології.

Shakhrai Valentyna Mykhailivna Doctor of Sciences in Education, Associate Professor, Head at the Laboratory of Institutional Education, Institute of Problems on Education of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (097) 783-54-29, <https://orcid.org/0000-0003-2433-0357>

MAIN PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PREVENTING AND OVERCOMING BULLYING IN THE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. The article raises the problem of finding effective ways to prevent and overcome bullying in the digital educational environment.

It is emphasized that counteracting cyberbullying (bullying in the digital educational environment) is impossible without systematic actions against bullying implemented in the educational environment of a particular educational institution, and therefore pedagogical actions to prevent and overcome bullying in the digital educational environment should be based on pedagogical approaches. bullying in the educational environment, taking into account the specifics of bullying manifestations in the digital space and using digital tools in educational work with students.

Based on the analysis of domestic and international documents, scientific and methodological developments of researchers, the leading pedagogical conditions for preventing and overcoming bullying in the digital educational environment are defined and characterized: 1) increasing the ability of an educational institution to ensure the safety and comprehensive growth of students in the digital educational environment; 2) developing in students personal qualities that help counteract bullying (both protection from it and to deter its commission); 3) ensuring partnership between the school and the family to prevent bullying among school-age children in the digital educational environment, improving the pedagogical culture of the family, improving the ability of parents to prevent bullying among their own children; 4) using the capabilities of the digital educational environment to prevent and overcome bullying among students, which primarily involves the development of educational technologies and methods for preventing and overcoming bullying with the involvement of digital tools.

It is noted that the implementation of pedagogical conditions for preventing and overcoming bullying in the digital educational environment requires, first of all, the use of educational tools and methods, ensuring a positive atmosphere in student groups, and developing students' social and emotional skills.

Keywords: bullying, bullying in the digital educational environment, prevention, overcoming, pedagogical conditions, students, teachers, digital technologies.

Постановка проблеми. Булінг є явищем, що негативно впливає на фізичний та соціальний розвиток дітей та учнівської молоді. Повномасштабна війна не привела до зникнення цього загрозливого соціально-психологічного явища, а навпаки, його розширила. Наприклад, у 2023 році в Україні відкрили 96 справ про булінг у закладах освіти, а протягом останніх п'яти років їх загальне число сягнуло 614 [2]. Особливу небезпеку становить кібербулінг, що здійснюється шляхом використання електронних засобів.

Приблизно одна третина користувачів Інтернету у світі – це діти та підлітки віком до 18 років [14, С. 3]. Ширший доступ до технологій впливає на розвиток дітей та учнівської молоді, формування як просоціальної, так і антисоціальної їх поведінки. На жаль, є молоді люди, які використовують цифрові інструменти, щоб залякувати інших. Водночас деяка частина дітей та учнівської молоді страждає від знущань кривдників у кіберпросторі. На думку дослідників, якщо число виявів традиційного булінгу поволі зменшується, то кібербулінг у всьому світі швидко зростає. За результатами міжнародних досліджень (2021 р.), рівень скоєння кібербулінгу серед дітей і молоді становить 25,03%, а рівень віктимізації (постраждалі від булінгу) – 33,08% [22].

Тому важливою проблемою педагогічної науки і практики є пошук способів запобігання і подолання булінгу, зокрема булінгу в цифровому освітньому середовищі (кібербулінгу).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відмінності між булінгом і кібербулінгом, їх вплив на поведінку, соціальний розвиток, здоров'я учнів, причини булінгу і кібербулінгу досліджують Р. Еванс, У. Жанг, Ч. Жу (R. Evans, W. Zhang, C. Zhu) та інші [22; 23]. Вивчення шляхів, способів запобігання і протидії булінгу і кібербулінгу висвітлено в працях зарубіжних дослідників С. Гіндуджа, В. Коелго, Дж. Патчіна (V. Coelho, S. Hinduja, J. Patchin) та інших [15; 16; 17; 18; 19; 20]. Важливість цілеспрямованих дій закладів освіти, батьків, громади для запобігання і протидії булінгу відображено в документах міжнародних організацій, Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькування)», наказі МОН України «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» [4; 7; 14; 21]. Окремі аспекти запобігання і подолання булінгу серед дітей та учнівської молоді, зокрема в цифровому просторі, розкривають в своїх дослідженнях Л. Канішевська, І. Сидорук, Т. Федорченко, В. Шахрай та інші [5; 9; 10; 11; 12; 13]. Водночас аналіз різноманітних досліджень булінгу і кібербулінгу показує, що дотепер чітко не визначені та несхарактеризовані

провідні педагогічні умови запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Мета статті: на основі аналізу вітчизняних та міжнародних документів, науково-методичних напрацювань дослідників визначити та схарактеризувати провідні педагогічні умови запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. У ряді дослідженнях з'ясовано, що булінг і кібербулінг тісно пов'язані поміж собою і доволі часто потерпілими від булінгу і кібербулінгу є одні і ті ж самі особи. Тому протидія кібербулінгу (булінгу в цифровому освітньому середовищі) неможлива без системних дій проти булінгу, що реалізується в освітньому середовищі певного закладу освіти [11]. Вважаємо, що педагогічні дії щодо запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі мають ґрунтуватися на педагогічних підходах до запобігання і подолання булінгу в освітньому середовищі, з врахуванням особливостей виявів булінгу в цифровому просторі та з використанням цифрових інструментів у виховній роботі з учнями.

Визначимо провідні педагогічні умови, що сприятимуть успішності процесу запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

1. Підвищення спроможності закладу освіти щодо гарантування безпеки та всебічного зростання учнів в цифровому освітньому середовищі.

Це передбачає, насамперед, тісну взаємодію закладу освіти, його персоналу з місцевою громадою, державними органами освіти з метою зробити школу безпечнішою, дружньою до дітей, сприяти створенню позитивного, підтримуючого та стимулюючого освітнього середовища для учнів та педагогів. Особлива роль у такій співпраці належить співробітникам правоохоронних органів, зокрема шляхом організації зустрічей учнів і правоохоронців, під час яких відбувається обговорення юридичних питань, пов'язаних з булінгом та кібербулінгом.

З метою підвищення ролі закладу освіти щодо протидії різним виявам насильства, зокрема булінгу в цифровому освітньому середовищі, корисним є використання елементів програми щодо попередження булінгу, розробленої американським психологом Кеннетом Шором, яка складається з 12 кроків [8].

Необхідно забезпечити умови для кожного учасника освітнього процесу щодо вільного та відповідального використання ресурсів цифрового освітнього середовища, організації навчання та виховання на ґрунті духовно-моральних цінностей. Учні та вся шкільна спільнота мають почуватися у безпеці, захищеності та підтримці. Водночас усі учні повинні отримати інформацію, що вчинення булінгу і кібербулінгу отримає належну реакцію з боку педагогів та адміністрації закладу, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу

(цькуванню)», наказу МОН України «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» [4; 7] та інших нормативних документів. Механізми звернення у випадку здійснення булінгу мають бути відомими всій шкільній спільноті, враховувати особливості різних вікових груп і бути конфіденційними. У закладі освіти має бути персонал, відповідальний за моніторинг булінгу і який здатний давати належну оцінку ефективності заходів щодо запобігання і подолання булінгу. Важливо, щоб випадки булінгу не приховувалися, а ретельно аналізувалися, на основі чого розроблявся комплекс заходів, спрямований на подолання булінгу і кібербулінгу.

Вкрай важливим є формування позитивного шкільного клімату (клімату класу), що має бути учнецентрованим та ґрунтуватися на повазі до кожного учня та турботі про нього, причетності всіх учнів до спільних справ, відповідальності один перед одним. Позитивне середовище в класі (школі) значною мірою допоможе зменшити частоту багатьох проблемних форм поведінки учнів в школі, включаючи цькування.

Переваги сприятливого шкільного клімату були виявлені завдяки чисельним дослідженням. Учні, які залучались до кібербулінгу (як ті, хто став жертвою, так і ті, хто зізнався, що залякував інших), відчували гірший клімат у своїй школі, ніж ті, хто не був залучений до кібербулінгу [17, С. 7]. Тому в закладі освіти необхідно створювати таке середовище, у якому всі учні почуватимуться комфортно, розмовляючи з дорослими про проблему булінгу, і матимуть впевненість у тому, що будуть зроблені суттєві кроки для позитивного вирішення ситуації у випадку вчинення булінгу [17].

Вирішальна роль у забезпеченні належного шкільного клімату належить педагогам. Вчителі повинні продемонструвати емоційну підтримку дітям, увагу до навчальних зусиль учнів, виховувати у них належну самооцінку, працювати над забезпеченням в закладі освіти теплої й турботливої атмосфери, водночас вимагати дотримання від учнів норм міжособистісної поведінки. Вчитель має бути прикладом уважного та шанобливого ставлення до інших і спрямовувати учнів до дій та ініціатив, що засновані на принципах взаємної підтримки. Відповідно до моделі «Мирної школи», попередження булінгу серед дітей та учнівської молоді передбачає перемену мислення педагогів. Вона зумовлює відмову від дисциплінарного підходу, в основі якого лежить покарання, а застосовування відновного підходу, який ґрунтується на дотриманні довіри між учасниками освітнього процесу, обговоренні певних конфліктних ситуацій та прийнятті спільних рішень, на формуванні ненасильницького середовища [8]. «Відновний підхід наголошує на важливості визнавати людські почуття, потреби та права. Він ставить на перше місце довіру, взаємоповагу та толерантність» [6].

Слід наголосити, що діяльність вчителя щодо запобігання і подолання булінгу потребує належної підтримки з боку керівництва закладу освіти, зокрема його сприяння у ґрунтовній професійній підготовці педагогів до діяльності, спрямованої на протидію булінгу.

Необхідним є розвиток цифрової компетентності педагогів. Цифрова компетентність педагога – здатність педагога гнучко реагувати на сучасні інновації, засвоювати нові технології, вміти орієнтувати учнів в цифровому освітньому просторі, виховувати життєві цінності. Належна цифрова компетентність педагогів дає їм можливість формувати культуру поведінки дітей й учнівської молоді в цифровому середовищі, що передбачає, зокрема, розуміння учнями різноманітних небезпек і загроз, які можуть виникати в процесі цифрової комунікації, та їхню здатність до попередження, уникання чи переборення таких небезпек і загроз, однією з яких є кібербулінг [12, С. 1383].

Чинником, що сприяє запобіганню булінгу серед дітей та учнівської молоді, є удосконалення виховної роботи в закладі освіти, насамперед в напрямі організації різних видів діяльності школярів, де кожен може знаходити шлях до самореалізації, досягати успіху, реалізовувати свої потреби та інтереси, у такий спосіб підвищуючи впевненість у собі, у своїх силах і можливостях, що може стати фундаментом для протидії булінгу і кібербулінгу. У ситуації зростаючої залежності дітей від Інтернету, що має негативний вплив на активність, самостійність, креативність учнів, доцільним є дієвіше залучення дітей та учнівської молоді до спорту, творчості, реалізації соціально орієнтованих проектів тощо.

Вагому роль у процесі запобігання і подолання булінгу має психологічна служба закладу освіти. На думку Л. Гретченко, голови комітету з сімейного права Національної асоціації адвокатів України (НААУ), «ефективним запобіжником протидії булінгу може стати розвиток та повноцінне функціонування психологічної служби закладів освіти, забезпечення психологічного супроводу освітнього процесу та впровадження підходів чутливості до конфлікту, програм психоемоційної підтримки для учасників» [3].

Захистити дитину від негативного впливу цифрових технологій може реалізація освітнього процесу, побудованого на цінностях, як-от людська особистість, жива комунікація, свобода і відповідальність, пізнання і безпека.

2. *Розвиток в учнів якостей особистості, що сприяють протидії булінгу (як захисту від нього, так і для стримування його вчинення).* Насамперед слід розвивати соціальні та емоційні навички школярів. Дослідники вказують на п'ять основних соціальних та емоційних компетенцій, що допомагають у запобіганні та подоланні булінгу: самосвідомість, самоконтроль, соціальна обізнаність, навички стосунків та відповідальне прийняття рішень [15]. Самосвідомість та самоконтроль передбачають розуміння себе та управління

собою. Соціальна обізнаність і навички стосунків вимагають справжньої турботи про добробут інших. Відповідальне прийняття рішень виявляється в здатності робити конструктивний вибір сценаріїв власної поведінки та варіантів взаємодії з іншими.

Соціально-емоційні навички стають основою асертивної поведінки учнів, їхньої моральної стійкості, організації власної життєдіяльності на ґрунті духовно-моральних цінностей. За можливості, підлітки повинні ігнорувати незначні вияви draжніння чи обзивання і не реагувати на агресора, оскільки це може лише призвести до продовження проблеми. Якщо діти, що потерпають від булінгу, зможуть розвинути здатність демонструвати стійкість, коли їх атакують, це допоможе їм і в майбутньому житті, зокрема в досягненні особистого та професійного успіху, всупереч різним перепонам.

Дітей слід навчати розвивати стосунки з дорослими людьми, яким вони довіряють (батьки, учителі, хтось інший), щоб вони могли обговорити ситуації булінгу і кібербулінгу, що викликають у них дискомфорт і тривогу, та отримати підтримку. Таке спілкування з дорослим буде підґрунтям впевненості дитини в своїй силі і можливостях.

Вважаємо важливою педагогічну роботу не тільки з жертвами булінгу чи кривдниками. Необхідну увагу слід приділяти учням, які є свідками булінгу і кібербулінгу. Вони не часто втручаються, щоб підтримати потерпілих, адже бояться, що це принесе їм неприємності. Цим дітям слід наголошувати, що, активно відстоюючи слабших, вони зможуть змінити ситуацію на краще, адже самі потерпілі часто почуваються безпорадними, зляканими і потребують сторонньої допомоги.

Одним із ефективних способів запобігання і подолання булінгу є розширення знань і вмінь дітей та учнівської молоді щодо безпечного використання цифрового простору, розвиток культури поведінки дітей і молоді в цифровому середовищі. Культура поведінки в цифровому середовищі включає здатність і готовність учнів до ефективного, безпечного і критичного використання цифрових ресурсів. В основі такої культури – цифрова компетентність школярів, формування якої стає необхідним завданням сучасного закладу освіти [12].

Школярам слід наголошувати, що необхідно зберігати всі докази кібербулінгу, вести нотатник із зазначенням дат, часу та випадків агресивних дій в Інтернеті. Це може допомогти довести, як діяв той чи інший учасник кібербулінгу. У випадку кібербулінгу школярі не повинні замовчувати факти про нього, а повідомляти про будь-які переслідування, погрози, видавання кимось себе за іншу особу тощо. Важливо зосереджувати увагу дітей та підлітків на тому, що вони мають добре подумати, перш ніж робити публікації в Інтернеті, враховувати те, що їх може побачити будь-хто і використати в нечесних цілях.

Розвитку навичок, що допоможуть учням у протидії булінгу і кібербулінгу, сприяє учнівське самоврядування, залучення якомога більшого числа дітей до розробки та реалізації профілактичних програм щодо запобігання і протидії булінгу. Одним із дієвих інструментів для попередження булінгу та протидії йому є шкільна служба порозуміння (ШСП), яка своїм заданням ставить вирішення конфліктів серед учнів та їх навчання конструктивним моделям комунікації [8].

Доцільність сприяння громадській активності дітей та учнівської молоді, залучення їх до цікавих видів діяльності як способу попередження булінгу підтверджено позицією відомих американських дослідників булінгу Дж. Патчіна і С. Гіндуджа, які стверджують, що молодих людей можна відмовити від переслідування інших, якщо вони мають досвід турботливих стосунків або беруть участь у діяльності, яку вони цінують [20, С. 190-207]. На їхню думку, лише покарання кривдників (булерів) не мають високої ефективності, адже не приводять до справжніх змін у поведінці кривдників та не стримують інших учнів. Необхідно стимулювати просоціальну поведінку школярів, створюючи для цього ситуації, де б проявлялися та поглиблювалися прагнення дітей та учнівської молоді діяти толерантно, відповідально, підтримувати інших в складних ситуаціях [18, С.424].

3. Забезпечення партнерської взаємодії школи та сім'ї щодо запобігання булінгу серед дітей шкільного віку в цифровому освітньому середовищі, підвищення педагогічної культури сім'ї, удосконалення здатності батьків до запобігання булінгу серед власних дітей. У такій взаємодії необхідно координувати дії педагогів і батьків у випадках вчинення булінгу, залучати батьків до розробки та реалізації профілактичних програм, розширювати знання батьків про основи законодавства з попередження і протидії булінгу, сприяти покращенню їхніх цифрових знань та вмінь, здатності до налагодження гармонійних стосунків з власними дітьми.

Як свідчать дослідження, негативні батьківські взаємини з дітьми пов'язані з вищим рівнем участі дітей у булінгу, тоді як позитивне батьківство пов'язане зі зменшенням булінгу. Позитивні елементи виховання, як-от теплота, структурованість та автономія/підтримка, пов'язані з меншою ймовірністю участі учнів в агресії щодо однолітків, тоді як негативні елементи виховання – відмова, хаос і примус – демонструють більшу ймовірність [16]. Слід наголосити на важливості відповідального батьківства для запобігання булінгу як у школі, так і в цифровому середовищі.

Батьки повинні усвідомлювати важливість турботи, спілкування з дітьми, необхідності активної участі у їхньому житті. Важливо, щоб батьки володіли достатніми знаннями про види і прояви емоцій та розвивали здібності й навички управління емоціями. У такий спосіб вони зможуть розпізнавати

агресивні або гнівні емоції, які виявляють їхні діти, допомагати дітям переборювати такі емоції, щоб унеможливити здійснення ними антисоціальної поведінки. Батькам слід налагоджувати доброзичливий діалог зі своїми дітьми та домовлятися про правила використання комп'ютерів і смартфонів [23]. Важливим є баланс батьківського контролю над дітьми щодо використання ними гаджетів і вільним використанням дітьми цифрових пристроїв. Водночас слід зауважити, що роль батьківського контролю залежить від впевненості дітей у тому, що їхні батьки здатні належним чином підтримувати їх, а не просто втручатися в їхнє життя, обмежувати їхню поведінку в Інтернеті та контролювати або видаляти їхні пристрої.

Найкращий спосіб, який можуть застосувати батьки, коли їхня дитина зазнає кібербулінгу, – переконатися, що вона почувається (і перебуває) у безпеці, і висловити їй безумовну підтримку. Батьки повинні продемонструвати своїм дітям словами та діями, що вони бажають одного кінцевого результату: кібербулінг має припинитися, а життя не має стати складнішим. Цього можна досягти, працюючи разом, батькам і дітям, оскільки часто доцільно взяти до уваги думку дитини щодо того, як покращити ситуацію. Надзвичайно важливо чути голос дітей і враховувати його. Об'єкти кібербулінгу (і ті, хто є його спостерігачами) повинні не сумніватись, що дорослі, яким вони розкажуть про ситуацію, втрутяться в неї, допоможуть її вирішити розумно і зважено, водночас не призводячи до ускладнень.

Загалом, батьки повинні навчати своїх дітей належно поводитися в Інтернеті так само, як вони навчають належної поведінки дітей поза мережею.

Педагоги мають допомагати батькам підвищувати їхню педагогічну та загальну культуру, працювати над зростанням батьківського авторитету. Слід наголосити, що батьки повинні усвідомити важливість співпраці з педагогами у вихованні дітей, зокрема щодо уникнення чи переборення ризиків залучення дітей до булінгу і кібербулінгу.

4. *Використання можливостей цифрового освітнього середовища для запобігання і подолання булінгу серед учнів, що передбачає, насамперед, розроблення виховних технологій і методів запобігання і подолання булінгу із залученням цифрових інструментів.* Без них неможливо уявити життя сучасної дитини, водночас вони дають можливість збагачувати форми, методи роботи з учнями, робити їх привабливими і цікавими.

Одним із таких цифрових інструментів є платформа Flipgrid [1]. За допомогою Flipgrid учні можуть створювати відео-ролики на своїх комп'ютерах або мобільних пристроях, ділитися своїми думками, набувати навичок соціальної взаємодії і висловлювати свої емоції.

Методами і технологіями запобігання і подолання булінгу на основі використання цифрових технологій можуть бути: створення учнями мульти-

медійних презентацій «Скажемо булінгу – ні!» та їх обговорення; розв’язання веб-квестів «Визначимо ефективні шляхи запобігання булінгу» (на основі матеріалів відповідної тематики, що розміщені в Інтернеті)); створення відеороликів на основі художніх творів, в яких піднімається проблема булінгу та насильства в середовищі дітей та учнівської молоді, наприклад таких: «Пампуха: повість» (А. Шавlach); «Сіль для моря, або Білий Кит» (А. Нікуліна); «Не такий: повість для підлітків, які шукають себе» (С. Гридін) тощо; стимулювання привітань учнів із святами своїх однокласників в групах в соціальних мережах (Фейсбук, Інстаграм тощо), месенджері Вайбер; виготовлення веб-плакатів, веб-малюнків з проблеми запобігання булінгу, моральних засад розвитку особистості, виховання толерантності, милосердя, життєстійкості тощо; обговорення відео-матеріалів з проблеми запобігання булінгу, що розміщені в Інтернеті; ознайомлення педагогів, батьків, учнів з освітніми серіалами на платформі «Дія. Освіта»: «Кібергігієна для молоді», «Базові знання з кібергігієни», «Про кібербулінг для підлітків», «Безпека дітей в Інтернеті для батьків», «Школа без цькування. Учителю», «Школа без цькування. Батькам» тощо.

Висновки. Запобігання і подолання булінгу серед дітей та учнівської молоді є гострою соціально-виховною проблемою, яка потребує як наукового, так і практичного розв’язання. Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі передбачає забезпечення провідних педагогічних умов: 1) підвищення спроможності закладу освіти щодо гарантування безпеки та всебічного зростання учнів в цифровому освітньому середовищі; 2) розвиток в учнів якостей особистості, що сприяють протидії булінгу (як захисту від нього, так і для стримування його вчинення); 3) забезпечення партнерської взаємодії школи та сім’ї щодо запобігання булінгу серед дітей шкільного віку в цифровому освітньому середовищі, підвищення педагогічної культури сім’ї, удосконалення здатності батьків до запобігання булінгу серед власних дітей; 4) використання можливостей цифрового освітнього середовища для запобігання і подолання булінгу серед учнів, що передбачає, насамперед, розроблення виховних технологій і методів запобігання і подолання булінгу із залученням цифрових інструментів. Реалізація педагогічних умов запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі має базуватися, насамперед, на використанні виховних засобів і методів, забезпеченні позитивної атмосфери в учнівських колективах, розвитку в учнів соціально-емоційних навичок.

Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на з’ясування способів підвищення компетентності педагогів щодо запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Література:

1. Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.
2. Близько 100 справ щодо булінгу в українських школах на рік. Опендатабот. 2024. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/bullying-in-school-2023>
3. Гретченко Л. Викоринити булінг шляхом боротьби лише з наслідками не вдасться. *Національна асоціація адвокатів України*. 2024. URL: <https://unba.org.ua/publications/9138-vikoriniti-buling-shlyahom-borot-bi-lishe-z-naslidkami-ne-vdast-sya.html>
4. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20/print>
5. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №4(9). С. 144-155. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)
6. Коваль Є. Цінності відновного підходу. *Liga.net*. 26.08.2022. URL: <https://blog.liga.net/user/yekoval/article/46662>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України. Відомості Верховної Ради, 2019, № 5, ст. 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
8. Профілактика булінгу як пріоритетний напрямок у створенні комфортної атмосфери в школах. *Мирна школа*. URL: <https://safeschools.com.ua/novyny/prof-laktika-bulngu-yak-pr-oritetnij-napryamok-u-stvorenn-komfortnoyi-atmosferi-v-shkolah>
9. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2015. №1 (302). С. 169-173.
10. Федорченко Т. Запобігання булінгу серед школярів у закладах загальної середньої освіти як педагогічна проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2023. Вип. 27. Кн.2. С.253-267. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-253-267>
11. Шахрай В. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: стан і способи вдосконалення. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Вип. 28. Кн. 2. 2024. С. 245-259. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-245-259>
12. Шахрай В. Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: визначення основних понять. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 1(19). С.1375-1387. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-1375-1387](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1375-1387)
13. Шахрай В. М. Запобігання і подолання булінгу як наукова та соціально-виховна проблема. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Педагогіка»). 2024. № 5(33). С.1320-1333. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-1320-1333](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1320-1333)
14. Children in a Digital World. The State of the World's Children : summary. New York : UNICEF. 2017. 36 p. Retrieved from <https://www.unicef.org/media/48601/file>
15. Coelho V. A., Sousa V. A Multilevel Analysis of the Relation Between Bullying Roles and Social and Emotional Competencies. *Journal of Interpersonal Violence*. 2021. № 36 (11-12). P. 5122-5144. DOI: <https://doi.org/10.1177/0886260518801943>
16. Hinduja S., & Patchin J. W. Bullying and Cyberbullying Offending Among US Youth: The Influence of Six Parenting Dimensions. *Journal of Child and Family Studies*. 2022. № 31, P. 1454–1473. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10826-021-02208-7>

17. Hinduja S., Patchin, J. W. Cyberbullying Identification, Prevention, and Response. Cyberbullying Research Center (cyberbullying.org). 2021. 9 p. Retrieved from <https://cyberbullying.org/Cyberbullying-Identification-Prevention-Response-2021.pdf>

18. Patchin J. W., Hinduja S. Cyberbullying Among Tweens in the United States. *Journal of Early Adolescence*. 2022. N. 42(3). P. 414–430. DOI: <https://doi.org/10.1177/02724316211036740>

19. Patchin J. W., Hinduja S. Measuring Cyberbullying: Implications for Research. *Aggression and Violent Behavior*. 2015. N. 23. P. 69-74.

20. Patchin J. W., Hinduja S. Deterring Teen Bullying: Assessing the Impact of Perceived Punishment From Police, Schools, and Parents. *Youth Violence and Juvenile Justice*. 2018. № 16(2). P. 190-207. URL: <https://doi.org/10.1177/1541204016681057>

21. Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying. International conference on school bullying on 5 November, 2020. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374794>

22. Zhang W., Huang S., Lam L., Evans R., Zhu C. Cyberbullying definitions and measurements in children and adolescents: Summarizing 20 years of global efforts. *Front. Public Health. Sec. Public Mental Health*. 2022. Vol. 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1000504>

23. Zhu C., Huang S., Evans R., Zhang W. Cyberbullying Among Adolescents and Children: A Comprehensive Review of the Global Situation, Risk Factors, and Preventive Measures. *Front. Public Health*. 2021. N. 9. DOI: 10.3389/fpubh.2021.634909

References:

1. Blyzniuk, T. (2021). Tsyfrovi instrumenty dlia onlain i oflain navchannia : navchalno-metodychnyi posibnyk [Digital tools for online and offline learning: a teaching guide]. Ivano-Frankivsk : Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. [in Ukrainian].

2. Blyzko 100 sprav shchodo bulinhu v ukrainskykh shkolakh na rik [About 100 cases of bullying in Ukrainian schools per year] (2024). *Opendatabot*. Retrieved from <https://opendatabot.ua/analytics/bullying-in-school-2023> [in Ukrainian].

3. Hretchenko L. (2024). Vykorynty bulinh shliakhom borotby lyshe z naslidkamy ne vdastsia [It will not be possible to eradicate bullying by fighting only the consequences]. *Natsionalna asotsiatsiia advokativ Ukrainy – National Bar Association of Ukraine*. Retrieved from <https://unba.org.ua/publications/9138-vikoriniti-buling-shlyahom-borot-bi-lishe-z-naslidkami-ne-vdast-sya.html> [in Ukrainian].

4. Deiaki pytannia reahuvannia na vypadky bulinhu (tskuvannia) ta zastosuvannia zakhodiv vykhovnoho vplyvu v zakladakh osvity : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 28.12.2019 № 1646 [Some issues of response to cases of bullying (harassment) and the application of measures of educational influence in educational institutions: order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 12.28.2019 No. 1646]. (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20/print> [in Ukrainian].

5. Kanishevska, L., Shakhrai, V. (2022). Osoblyvosti vykhovannia v shkoli i simi v umovakh tsyfrovizatsii [Features of education in school and family under the condition of digitalization]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science*, 4(9), 144-155. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155) [in Ukrainian].

6. Koval, Ye. (2022). Tsinnosti vidnovnoho pidkhodu [Values of the restorative approach]. *Liga.net*. Retrieved from <https://blog.liga.net/user/yekoval/article/46662> [in Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydyi bulinhu (tskuvanni): Zakon Ukrainy [On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding countering bullying: Law of Ukraine] (2019). *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Verkhovna Rada information*, 5, 33. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> [in Ukrainian].
8. Profilaktyka bulinhu yak priorityetni napriamok u stvorenni komfortnoi atmosfery v shkolakh [Bullying prevention as a priority in creating a comfortable atmosphere in schools]. *Myrna shkola – Peaceful school*. Retrieved from <https://safeschools.com.ua/novyny/prof-laktika-bul-ngu-yak-pr-oritetnij-napryamok-u-stvorenn-komfortnoyi-atmosferi-v-shkolah>
9. Sydoruk, I. (2015). Bulinh yak aktualna sotsialno-pedahohichna problema [Bulling as Social-Pedagogical Issue of the Day]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedagogichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Pedagogical sciences*, 1, 169-173 [in Ukrainian].
10. Fedorchenko, T. (2023). Zapobihannia bulinhu sered shkoliariv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity yak pedahohichna problema [Bullying prevention among school students in institutions of general secondary education as a pedagogical problem]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 27(2), 253-267. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-253-267> [in Ukrainian].
11. Shakhrai, V. (2024). Zapobihannia bulinhu v tsyfrovomu osvitnomu seredovyshchi: stan i sposoby vdoskonalennia [Bullying prevention in the digital educational environment: status and ways to improve]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*, 28(2), 245-259. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-2-245-259> [in Ukrainian].
12. Shakhrai, V. (2024). Zapobihannia i podolannia bulinhu v tsyfrovomu osvitnomu seredovyshchi: vyznachennia osnovnykh poniat [Prevention and overcoming of bullying in the digital educational environment: defining key concepts]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 1(19), 1375-1387. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-1375-1387](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-1375-1387) [in Ukrainian].
13. Shakhrai, V. (2024). Zapobihannia i podolannia bulinhu yak naukova ta sotsialno-vykhovna problema [Preventing and overcoming bullying as a scientific and social and educational problem]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii (Seriia «Pedahohika») – Scientific innovations and advanced technologies" (Pedagogy Series)*, 5(33), 1320-1333. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5\(33\)-1320-1333](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33)-1320-1333) [in Ukrainian].
14. Children in a Digital World. The State of the World's Children : summary (2017). New York : UNICEF. Retrieved from <https://www.unicef.org/media/48601/file> [in English].
15. Coelho V. A., & Sousa V. A. (2021). Multilevel Analysis of the Relation Between Bullying Roles and Social and Emotional Competencies. *Journal of Interpersonal Violence*, 36 (11-12), 5122-5144. DOI: <https://doi.org/10.1177/0886260518801943> [in English].
16. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2022). Bullying and Cyberbullying Offending Among US Youth: The Influence of Six Parenting Dimensions. *Journal of Child and Family Studies*, 31, 1454–1473. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10826-021-02208-7> [in English].
17. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2021). Cyberbullying Identification, Prevention, and Response. Cyberbullying Research Center (cyberbullying.org). Retrieved from <https://cyberbullying.org/Cyberbullying-Identification-Prevention-Response-2021.pdf> [in English].
18. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2022). Cyberbullying Among Tweens in the United States. *Journal of Early Adolescence*, 42(3), 414–430. DOI: <https://doi.org/10.1177/02724316211036740> [in English].

19. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2015). Measuring Cyberbullying: Implications for Research. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 69-74. [in English].

20. Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2018). Deterring Teen Bullying: Assessing the Impact of Perceived Punishment From Police, Schools, and Parents. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 16(2), 190-207. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1541204016681057> [in English].

21. Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying. International conference on school bullying on 5 November, 2020 (2020). Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374794> [in English].

22. Zhang, W., Huang, S., Lam, L., Evans, R. & Zhu, C. (2022). Cyberbullying definitions and measurements in children and adolescents: Summarizing 20 years of global efforts. *Front. Public Health. Sec. Public Mental Health*, 10. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1000504> [in English].

23. Zhu, C., Huang, S., Evans, R., & Zhang W. (2021). Cyberbullying Among Adolescents and Children: A Comprehensive Review of the Global Situation, Risk Factors, and Preventive Measures. *Front. Public Health*, 9. DOI: 10.3389/fpubh.2021.634909 [in English].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 37.01:94(47)+94(44):373.3

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-475-486](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-475-486)

Шоробура Інна Михайлівна доктор педагогічних наук, професор, ректор, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, м. Хмельницький, <https://orcid.org/0000-0003-3728-7968>

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ДВОХ ІМПЕРІЙ: УРОКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ФРАНЦІЇ В ХІХ СТ.

Анотація. У дослідженні проаналізовано освітні політики Російської та Французької імперій ХІХ ст., зокрема їхній вплив на соціальні, економічні та політичні процеси в обох державах. Сформовано порівняльний аналіз освітніх систем двох імперій, який дозволяє виявити суттєві відмінності у підходах до освіти. У Російській імперії освітні реформи, незважаючи на спроби модернізації, залишалися обмеженими через авторитарний характер влади та соціальну нерівність, що призводило до значних бар'єрів у доступі до освіти для більшості населення. Водночас у Франції, після революційних змін, освітня система була радикально реформована відповідно до республіканських ідеалів, що забезпечило більш широкий доступ до освіти та сприяло розвитку соціальної мобільності і економічному прогресу.

Констатовано, що освітня політика Російської та Французької імперій ХІХ ст. мала суттєвий вплив на соціальні, політичні та економічні процеси в обох державах. Досліджено особливості освітніх систем двох імперій, що розвивалися в різних соціально-політичних контекстах. У Росії, незважаючи на численні спроби реформ, освіта залишалася переважно елітарною та доступною лише для вищих верств суспільства, що сприяло збереженню соціальної нерівності. Натомість у Франції, після революційних змін, освітня система була реформована на основі республіканських ідеалів, що забезпечило більший доступ до освіти та сприяло розвитку середнього класу, соціальній мобільності і економічному прогресу.

Констатовано, що різні освітні моделі, які діяли в Росії та Франції, відображали не тільки соціально-політичні орієнтири обох імперій, а й впливали на національні ідентичності, економічні структури та політичну стабільність.

З'ясовано, що освітня політика Франції, на відміну від Росії, орієнтувалася на рівний доступ до освіти, що мало позитивний вплив на політичну стабільність та економічне зростання. Освітня реформа в Росії, хоча й мала певні позитивні моменти, не змогла забезпечити суттєвих змін у соціальній структурі через сильний вплив традиційних еліт і нерівність між містом і селом.

Ключові слова: Російська імперія, навчальні округи, школи, ректор, Франція, загальна освіта.

Shorobura Inna Mykhailivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector, Khmelnytskyi Humanities-Pedagogical Academy, Khmelnytskyi, <https://orcid.org/0000-0003-3728-7968>

EDUCATIONAL POLICY OF TWO EMPIRES: LESSONS FROM THE RUSSIAN EMPIRE AND FRANCE IN THE 19TH CENTURY.

Abstract. The study analyzes the educational policies of the Russian and French empires of the 19th century, in particular their impact on social, economic and political processes in both states. A comparative analysis of the educational systems of the two empires is formed, which allows us to identify significant differences in approaches to education. In the Russian Empire, educational reforms, despite attempts at modernization, remained limited due to the authoritarian nature of the government and social inequality, which led to significant barriers to access to education for the majority of the population. At the same time, in France, after the revolutionary changes, the education system was radically reformed in accordance with republican ideals, which ensured wider access to education and contributed to the development of social mobility and economic progress.

It is stated that the educational policies of the Russian and French empires of the 19th century had a significant impact on social, political and economic processes in both states. The features of the educational systems of the two empires, which developed in different socio-political contexts, are studied. In Russia, despite numerous attempts at reform, education remained predominantly elitist and accessible only to the upper classes of society, which contributed to the preservation of social inequality. In contrast, in France, after the revolutionary changes, the educational system was reformed on the basis of republican ideals, which provided greater access to education and contributed to the development of the middle class, social mobility and economic progress.

It is stated that the different educational models that operated in Russia and France reflected not only the socio-political orientations of both empires, but also influenced national identities, economic structures and political stability.

It is found that the educational policy of France, unlike Russia, was oriented towards equal access to education, which had a positive impact on political stability and economic growth. The educational reform in Russia, although it had certain positive aspects, was unable to provide significant changes in the social structure due to the strong influence of traditional elites and inequality between the city and the countryside.

Keywords: Russian Empire, educational districts, schools, rector, France, general education.

Постановка проблеми. У XIX столітті освітня політика була невід'ємною частиною загальної політичної та соціальної стратегії великих імперій. Російська та Французька імперії, що мали різний історичний контекст, соціальні структури та політичні традиції, по-різному підходили до питання освіти, і їхні освітні реформи мали значний вплив на формування не лише національних ідентичностей, але й на політичну стабільність, економічний розвиток та соціальні структури. В Росії освіта, здебільшого, була знаряддям підтримки традиційної аристократичної влади та утримання під контролем широких мас, в той час як у Франції освіта стала важливим інструментом демократизації і розвитку середнього класу. Однак обидві імперії зіштовхувались із серйозними проблемами: у Росії – з сильною залежністю від сільської освіти та соціальної нерівності, у Франції – з боротьбою за централізацію та модернізацію освіти в умовах революційних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз наукового доробку з порушеної проблеми виявив, що її вивчення започаткували українські радянські науковці, які в руслі панівних ідеологем висвітлювали розвиток освітніх реформ у Російській імперії та європейських країнах у XIX – початку XX ст. Шаравара Т. та ін. Окремі аспекти історичної ретроспективи реформування освітньої системи у Франції та Російській імперії знайшли відображення у студіях сучасних дослідників Березівська Л., Вихрущ Н., Дунець О., Шумська О.

У два останніх десятиліття історична ретроспектива освітньої політики двох імперій розглядається у контексті ключових аспектів реформування навчальних закладів, зокрема: ролі державного управління у формуванні загальноосвітньої та професійної підготовки кадрів Шаравара Т.; впливу політичних і соціальних змін на зміст освіти Березівська Л.; порівняння підходів до виховання громадян у Франції та Російській імперії Вихрущ Н.; організації навчального процесу у світських та духовних закладах освіти Дунець О.; розвитку педагогічної науки та її впливу на освітню політику Шумська О.

Означена історіографічна ситуація зумовлює потребу предметного цілісного осмислення питань державної освітньої політики в XIX ст., що дозволить глибше зрозуміти спільні риси та відмінності в реформуванні освітніх систем двох імперій.

Мета статті – оцінити соціально-політичні обставини, що сприяли реформам в обох країнах, а також їхні наслідки, проаналізувати різницю в

освітній політиці Російської імперії та Франції, зокрема в аспектах доступності, контролю та ідеології, визначити уроки, які можна винести з досвіду освітніх реформ у кожній країні, з урахуванням їхніх успіхів і недоліків та розглянути, як історичні освітні моделі вплинули на сучасну систему освіти.

Виклад основного матеріалу. Державна політика в галузі освіти – це комплексна система державних заходів, що охоплює широкий спектр суспільних процесів, виходячи за межі суто шкільної освіти. Освітня політика та реформи є невід'ємною частиною загальної соціально-економічної, культурної та адміністративної стратегії держави, спрямованої на формування висококваліфікованого людського капіталу, розвиток громадянського суспільства, зміцнення національної ідентичності та адаптацію освіти до сучасних викликів через систему структурних змін і модернізаційних перетворень.

Сучасна реформа освіти в Україні зосереджена на підвищенні якості освітнього процесу на всіх рівнях, забезпеченні рівного доступу до якісної освіти, модернізації навчальних програм відповідно до сучасних викликів, інтеграції інноваційних технологій у навчальний процес, а також посиленні зв'язку між освітою, наукою та ринком праці. Важливим аспектом реформування є також створення ефективної системи фінансування освіти та впровадження механізмів громадського контролю, що сприяє прозорості та підзвітності освітньої політики, зокрема децентралізації управління освітою, що є ключовим принципом її ефективного розвитку.

З огляду на це особливої актуальності набуває історико-порівняльний аналіз попереднього досвіду управління освітньою системою, зокрема функціонування навчальної структури Російської імперії на території українських губерній, а також необхідно враховувати і державну освітню політику Російської імперії щодо зазначених територій, яка була неоднорідною та суперечливою. З одного боку, вона сприяла модернізації освітньої системи, розширенню мережі навчальних закладів і впровадженню нових освітніх стандартів. З іншого боку, політика централізації та уніфікації обмежувала національні ініціативи, посилювала русифікацію й утиски української мови в освіті.

Дослідження освітньої політики дозволяє не лише проаналізувати особливості функціонування освітньої системи в імперський період, а й усвідомити його вплив на сучасні освітні процеси. Це, своєю чергою, дає змогу краще зрозуміти виклики, з якими стикається українська освіта на шляху реформування та визначити можливі шляхи її вдосконалення.

Освітня структура Російської імперії у XIX ст. була багаторівневою, регламентованою державою та значною мірою централізованою. Основним координуючим органом виступало Міністерство народної освіти (МНО), створене Маніфестом 8 вересня 1802 р., яке здійснювало управління через

систему навчальних округів. В його підпорядкуванні були вищі, середні та нижчі навчальні заклади, Академія наук, типографії та цензура. Для вирішення питань адміністративного, господарського, навчального й наукового характеру при міністрі було створено Комісію про училища. 24 січня 1803 р. указом царя вона реорганізована в Головне правління училищ, до складу якого входили – чиновники, попечителі навчальних округів. В цей період створюються і навчальні округи: Харківський, Одеський та Київський до якого входила Подільська губернія, які охоплюють більшість українських земель. Саме через ці адміністративні структури відбувається впровадження імперських освітніх реформ, які водночас мали як модернізаційний, так і русифікаційний характер. [1]

Структура управління шкільною та вищою освітою в Україні фактично сформувалась в процесі реформаторської політики царського уряду, котрий в контексті соціально-економічних реформ та суспільно-політичних перетворень провів освітні реформи. У ході проведених реформ Олександром I в Російській імперії Статутом 1804 р. було затверджено єдину освітню систему, яка позастанову, безплатну та чотириступеневу, яка складалася з: парафіяльних, повітових училищ, гімназій та університетів. [2]

Проведенні реформи 1802-1804, 1856-1864 рр. створили нову парадигму розвитку освіти в Російській імперії та сприяли її інтенсивному демократичному розвитку. Але в ході контрреформаторських реформ 1810-1835 рр., 1845 р., 70-90 – х рр. XIX ст. відбулися часткові зміни в системі освіти, які певною мірою локалізували здобутки згадуваних прогресивних ліберальних реформ в системі освіти. Це проявлялося в ряді тенденцій, таких як посилення соціальної структури в освіті, посиленна державна регламентація та контроль за навчальними закладами, а також централізація управління освітою.

Зокрема за Статутом гімназій 1871 року запроваджувався єдиний тип середньої освіти – восьмирічна класична гімназія, де 42,2 % навчального часу відводилося вивченню латинської та грецької мов. Окрім зазначених дисциплін, навчальна програма включала: Закон Божий, російську мову, математику, фізику, історію, географію, філософію, іноземні мови, природознавство та інші дисципліни.

Реальна освіта зазнала змін у 1872 р. із прийняттям нового Статуту. Відповідно до якого, реальні гімназії перетворилися на шестирічні реальні училища з поділом на основний і комерційний відділи, а сьомий клас мав професійне спрямування. Випускники таких училищ не мали права вступати до університетів. Оцінювання навчальних досягнень та поведінки учнів проводилося за п'ятибальною системою, перевірка знань відбувалася шляхом складання іспитів – приймальних, перевідних, випускних, окрім цього учні отримували нагороди у вигляді грамот та медалей за успішне навчання і зразкову поведінку. [3]

Початкова освіта також потрапила під жорсткий контроль: у 1874 р. була введена посада директора народних училищ, а циркуляром 1887 р. заборонено приймати до середніх навчальних закладів дітей з нижчих верств населення. Навчальні програми для народних училищ, затверджені у 1897 р., передбачали, що 45 % часу приділялося релігійному навчанню. Освітня система залишалася фрагментарною, а навчальні програми майже не змінювалися. [4]

Політика Міністерства народної освіти під керівництвом Д. А. Толстого базувалася на релігійно-монархічному змісті освіти та впровадженні єдиного типу середнього навчального закладу – класичної гімназії, що призводило до нехтування реальними потребами освіти. Дані методи викликали у суспільстві поділ на прихильників і противників такого підходу. Педагогічна спільнота була стурбована цими антидемократичними змінами, усвідомлюючи, що підвищення рівня грамотності серед населення є важливим етапом для подальшого розвитку країни.

Досить влучно охарактеризував систему освіти того часу український дослідник Постернак С. (1920), це було «страшне накопичення різних типів шкіл, не зв'язаних між собою ні якоюсь однією ідеєю, а ні якимось єдиним планом або системою». [5]

Отже, на території України існувала станова, позанаціональна, платна та централізована система освіти, за якою початкова школа (однокласні й двокласні церковнопарафіяльні, земські однокласні й двокласні училища, повітові міські училища) функціонувала окремо від середньої, до якої належали чоловічі та жіночі гімназії, реальні училища, комерційні училища, духовні семінарії та єпархіальні училища. Ця система освіти була спрямована на підтримку існуючого соціального ладу і не сприяла розвитку національної ідентичності, оскільки підпорядковувалася інтересам імперської влади.

Імперська освітня система була заснована на словесному, авторитарному підході, що відображало вплив педагогічної теорії Германа Гербарта (1776—1841), яка акцентувала увагу на «виховуючому навчанні». Виховання, за Гербартом, зводилося до інтелектуального дресирування, де головну роль відігравали не практичні навички чи критичне мислення, а суто теоретичне засвоєння знань. Така система сприяла створенню штучної реальності навколо учня, замінюючи справжній світ навколишньої дійсності абстрактними уявленнями про нього. [6]

На фоні таких освітніх підходів рівень грамотності серед українського населення залишався вкрай низьким. Наприклад, за даними перепису 1897 р., кількість неписьменних в Україні становила 86,4%. Такий високий рівень неписьменності свідчив про відсутність ефективної освітньої політики та недоступність освіти для широких верств населення, особливо серед селян, що мали обмежений доступ до будь-якої форми навчання.

Освітня система імперської Росії на українських землях сприяла не розвитку критичного мислення чи інтелектуальних здібностей, а формуванню покірного й послідовного населення, яке було менш здатне до самостійних роздумів і дій у соціально-політичному житті. Це, в свою чергу, сприяло збереженню існуючого порядку, але водночас стримувало розвиток країни в цілому.

Відкриття нових навчальних закладів, реформи в освіті відбувалися за стандартами імперії, часто на шкоду українській культурі та мові.

У той же час у Західній Європі освіта також зазнає суттєвих змін під впливом індустріалізації, демократизації та розвитку громадянського суспільства. На початку XIX ст. у Франції, Великій Британії та Німеччині розпочинаються масштабні державні реформи, спрямовані на забезпечення доступу до освіти для всіх верств населення. У Німеччині освітня система бере курс на підтримку наукового і технічного прогресу, сприяючи підготовці висококваліфікованих фахівців. В Англії запроваджуються новітні моделі навчальних закладів для малозабезпечених, що значно підвищило рівень загальної грамотності.

У Франції після приходу до влади Наполеона відбулася реорганізація середньої та вищої освіти в єдину державну систему, орієнтовану переважно на дітей вищих станів. В результаті чого більше уваги було зосереджено на професійній підготовці. Внаслідок цього початкові школи залишилися під управлінням місцевих комун, а їхнє фінансування було передане приватним вчителям та церкві. Загальноосвітні школи підтримувалися комунами, тоді як ліцеї, університети та спеціальні вищі школи залишалися під державним контролем.

Система управління освітою також зазнала централізації: ректори університетів призначалися державою, а їхню діяльність контролювали інспектори. Ця структура, попри численні реформи, збереглася у Франції й донині.

Реформи Наполеона заклали основу сучасної французької освітньої системи, сформувавши чітку ієрархію навчальних закладів та систему державного контролю, що забезпечувала стабільність і вплив освітніх інституцій на формування еліти.

В початковій школі учні опановували арифметичні дії з цілими числами та десятковими дробами, а також правила обчислення відсотків. У старшій школі навчання охоплювало подільність чисел, кратність, розрахунок складних відсотків і основи бухгалтерського обліку.

Таким чином, програма вищих народних шкіл була дещо ширшою, ніж у міських народних школах вищого рівня. Учні 9–10 років (після трьох років навчання) мали вміти писати, виконувати додавання та віднімання; з 10 до 11 років – писати диктанти, що підтверджували знання орфографії та виконувати

чотири арифметичні дії з цілими числами; з 11 до 12 років – орієнтуватися в метричній системі та географії Франції; з 12 до 13 років – демонструвати знання ключових історичних подій країни та тлумачити прочитані уривки. [7]

У 1802 р. керівником народної освіти Франції було призначено Антуана Фуркуа (1755–1809). В цьому ж році було ухвалено закон про освіту (1802), який визначав нову систему народної освіти, що включала: початкові школи, загальноосвітні школи, ліцеї, спеціальні школи, військові училища, національні пансіони.

Цей закон також передбачав створення Міністерства національної освіти Франції, яке здійснювало координацію та управління всією системою освіти (розробляло адміністративні правила, підручники та призначало викладацький склад).

Після революційних змін у Франції система освіти зазнала реорганізації. Загальноосвітні школи, були замінені на ліцеї, які стали основним типом середнього навчального закладу. Навчальна програма передбачала вивчення стародавніх мов, риторики, логіки, етики, літератури, математики та природничих наук, а також додатково – сучасних мов і малювання. Окрім ліцеїв, були створені середні загальноосвітні школи – комунальні колежі.

Вища освіта також зазнала змін: було відновлено медичні, юридичні школи, а також школи природничих наук, механічних і хімічних мистецтв та ряд інших. Після укладення Наполеоном конкордату з Папою Римським (1804) відновили діяльність богословські школи, які були закриті під час революції.

У 1814 р. країну було поділено на 40 академічних округів, кожен із яких очолював ректор із радою з десяти членів та інспекторами. Вони призначалися Великим магістром та відповідали за контроль над усіма навчальними закладами, вирішуючи ключові питання освіти на місцевому рівні.

Початкову освіту у Франції забезпечували переважно приватні та церковні школи, які перебували під контролем університету.

Після зречення Наполеона замість єдиного Імператорського університету було створено 17 окремих університетів. У 1830-х р. французька держава почала активно розширювати систему народної освіти, заснувавши 30 нових нормальних шкіл для підготовки вчителів. Важливу роль у реформуванні освіти відіграв філософ і політичний діяч Віктор Кузен (1792-1867), який після революції 1830 року був призначений директором Вищої нормальної школи (École Normale Supérieure), у 1834 р. – ректором Вищого педагогічного інституту, а в 1840 р. – міністром народної освіти. Він активно сприяв розвитку середньої та вищої освіти, реформував систему початкової освіти та запровадив нові підходи до підготовки вчителів.

В. Кузен наголошував на важливості реформи початкової освіти, беручи за зразок успішний досвід Пруссії. Його зусилля привели до ухвалення закону

«Про початкову освіту» у 1833 р. Відповідно до цього закону, початкові школи стали обов'язковими в кожній комуні, а у великих містах почали створюватися вищі початкові училища, доповнені спеціалізованими навчальними закладами для підготовки вчителів.

Закон 1833 р. заклав фундамент французької системи початкової освіти, подібно до того, як закони Наполеона 1802 та 1808 рр. сформували основу середньої освіти. У початкових школах навчали базовим предметам: читанню, письму, арифметиці, системі мір і ваг, французькій мові, а також моральності та релігії. Вищі початкові училища пропонували розширену програму, включаючи геометрію, креслення, геодезію, природничі науки, історію, географію та музику.

Міністр народної освіти Франсуа Гізо (1787–1874), якого вважають творцем французької системи початкової школи, ініціював організацію навчальних закладів у кожній комуні. Вперше освіта стала доступною для широких верств населення, хоча вона ще не була обов'язковою та повністю безкоштовною. У 1845 р. уряд розпочав фінансову підтримку комунальних колегів і ліцеїв.

Проте період з 1848 по 1870 р. став часом реакції в системі освіти. У 1848 р. підкомісія з початкової освіти повідомила про зростаючу опозицію до державного контролю над школами, оскільки багато вчителів співчували революційним ідеям, а деякі навіть брали активну участь у подіях того часу. Це призвело до жорсткого нагляду за викладачами з боку влади. Водночас активно розвивалися релігійні школи, які вважалися більш прийнятними для монархічного ладу. Їх кількість зросла з 6464 у 1850 р. до 11 391 у 1864 р.

Закон 1850 р. визначив, що початкова освіта повинна включати не лише основи грамотності – читання, письмо, французьку мову, арифметику, систему мір і ваг, основи історії та географії, природничі науки, – а й морально-релігійне виховання. Крім того, навчальна програма охоплювала базові знання з сільського господарства, торгівлі, креслення, співу та гімнастики. З 1867 р. історія стала обов'язковим предметом, а релігійне навчання процвітало в умовах Другої імперії. Ліцеї поступово розвивалися як класичні навчальні заклади.

Протягом XIX ст. у Франції тривала боротьба за свободу викладання. При Третій республіці (1870-1940) було запроваджено світську, обов'язкову початкову освіту для дітей віком від 6 до 12 років, середню освіту – від 13 до 16 років, а також професійну та технічну підготовку.

Після відновлення монархії в 1814 р. контроль над освітою знову перейшов до церкви. Однак у період правління Луї-Філіппа був ухвалений закон 1833 року, який заклав основу сучасної початкової освіти, зобов'язавши комуні фінансувати школи та виплачувати зарплату вчителям. Закон

1850 року відновив принцип «свободи викладання», і система народної освіти потрапила під спільний контроль цивільної та церковної влади.

У 1854 р. для ефективного управління освітою Францію поділили на 16 освітніх округів, відомих як *academies*. На вершині освітньої структури стояв університет, а ректор, який очолював Вчену раду, не лише керував університетом, а й відповідав за середню та вищу освіту в межах округу. Він призначав кандидатів на адміністративні посади, формував комітети, що займалися розробкою та експертизою навчальних програм. На відміну від політично роздроблених систем освіти в деяких інших країнах, *academies* створили відносно децентралізовану, але водночас єдину національну систему освіти у Франції.

Після Франко-Пруської війни французький уряд взяв курс на запровадження загальнодоступної, безкоштовної та світської початкової освіти. Закон 1878 р. поклав на комуни відповідальність за забезпечення шкільними приміщеннями та фінансовою підтримкою навчальних закладів, тоді як держава зобов'язалася виплачувати зарплату вчителям. Закон 1881 року скасував оплату навчання у всіх початкових школах і училищах, а закон 1882 року зробив шкільне відвідування обов'язковим.

На початку ХХ ст. французька система середньої освіти залишалася орієнтованою на підготовку до вступу в університет, відповідаючи культурним і академічним ідеалам епохи. В Європі початкова та середня освіта залишалися розмежованими: лише невелика частина випускників початкових шкіл мала змогу вступити до середніх навчальних закладів, переважно через конкурсні іспити та отримання стипендій.

Середні школи поділялися на ліцеї та комунальні колежі. Ліцеї пропонували класичну освіту з вивченням давніх мов, риторики, логіки, етики, математики та фізики. Комунальні колежі, які фінансувалися муніципалітетами або приватними особами, мали подібний навчальний план, проте приділяли більше уваги французькій мові, історії та географії. Завершення середньої освіти було обов'язковою умовою для вступу на державну службу.

Розвиток торгівлі та промисловості в ХІХ ст. привів до створення вищих початкових училищ для тих, хто не планував вступати до університету, але прагнув продовжити навчання після початкової школи. Ці заклади готували фахівців для бізнесу та адміністративної сфери, проте їх випускники мали нижчий соціальний статус порівняно з випускниками ліцеїв. Таким чином, різні типи шкіл сприяли збереженню соціальної нерівності, забезпечуючи значні переваги для тих, хто здобував середню освіту.

Одним із важливих досягнень Третьої республіки стало запровадження у 1880 р. п'ятирічних загальноосвітніх шкіл для дівчат. Навчальні плани в них не включали давніх мов і поглибленої математики, а релігійне навчання було виключене з державних шкіл.

У зв'язку із соціально-економічними змінами, зокрема індустріалізацією, впровадженням парових машин, розвитком фабричної системи виробництва та масовим використанням праці, в суспільстві зміцнюються ідеї особистісної свободи та соціальної відповідальності. Ці фактори вплинули на освітню політику: держава дедалі більше усвідомлювала свою роль у забезпеченні загальної освіти.

На початку XIX ст. у Франції та Німеччині почалося формування системи громадської освіти. У Великій Британії та США панувала думка, що безкоштовні школи мають призначатися лише для найбідніших, тому потрібно було переконати суспільство у необхідності загального оподаткування для фінансування освіти всіх верств населення.

Розвиток освіти вимагав змін у методах навчання. Запам'ятовування та суворі дисципліни залишалися основними підходами, але чисельність учнів зростала, що змушувало впроваджувати групові методи викладання. Одним із таких рішень стала ланкастерська система, яка дозволяла одному вчителю разом із старшими учнями, так званими «моніторами», навчати молодших дітей у групах. Подібні практики, як-от поділ учнів на класи за віком та рівнем знань, поступово поширилися в усьому світі.

Таким чином, у XIX столітті освіта стала ключовим чинником соціального розвитку, а поступові реформи привели до розширення доступу до знань, підготовки кваліфікованих кадрів і формування сучасних освітніх систем.

Отже, у порівнянні з країнами Західної Європи та Північної Америки, розвиток освіти в Україні в XIX ст. був обмежений зовнішніми політичними факторами, що стримували її демократизацію і націоналізацію. Попри це, в Україні існували спроби розвитку національної освіти, зокрема на початку XX століття, що зіткнулися з численними труднощами через політичні умови того часу.

Література:

1. Зайченко О.І. Наукові засади реформування управлінської діяльності районного відділу освіти в сучасних умовах: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ольга Іванівна Зайченко. К., 1998. 179 с.
2. Березівська Л. Д. Профільне навчання в контексті шкільних реформ у Російській імперії першої половини XIX ст. // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. Вінниця : ВДПУ, 2004. Вип. 11. С. 75–78.
3. Петренко І. Церковнопарафіяльні школи Лівобережної України в системі освітньої політики уряду Російської імперії (1884-1917 рр.). Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2008. 161 с.
4. Перерва В.С. Церковні школи в Україні (кінець XVIII - поч. XX ст.): забутий світ. Біла Церква: Видавець Пшонківський О.В., 2014. 572 с.
5. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. К.: Всеукр. кооп. вид-во Союз, 1920. - 127 с.

6. Писаренко С. За Українську систему // Вироб. думка: тиж. дод. до газ. «Народний учитель». 1928. - 26 верес. (№39). С. 5–6.

7. Вихрущ, Н., Дунець, О., Шумська, О. Огляд середньої освіти Франції (друга половина XIX – початок XX ст.). Молодий вчений, 1 (101), 154-157.

8. Шандра В.С. До історії створення та діяльності Київського учбового округу в 30-60 рр. XIX ст. // Історико-географічні дослідження в Україні. – К: Інститут історії України НАН України, 1988. – С.49–55

References:

1. Zaichenko, O. I. (1998). *Naukovi zasady reformuvannya upravlinskoi diialnosti raionnoho viddilu osvity v suchasnykh umovakh* (Scientific Principles of Reforming the Administrative Activities of the District Education Department in Modern Conditions) (Unpublished doctoral dissertation). Kyiv, Ukraine: Kyiv National Pedagogical University [in Ukrainian].

2. Berezivska, L. D. (2004). *Profilne navchannia v konteksti shkilnykh reform u Rosiiskij imperii pershoi polovyny XIX st.* (Profile Education in the Context of School Reforms in the Russian Empire in the First Half of the 19th Century). *Naukovi zapiski Vinnyts'kogo derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni M. Kotsiubynskoho, Seriya: Pedahohika i psykholohiia*, 11, 75–78 [in Ukrainian].

3. Petrenko, I. (2008). *Tserkovnoparafiialni shkoly Livoberezhnoi Ukrainy v systemi osvitoi polityky uriadu Rosiiskoi imperii (1884-1917 rr.)* (Church-Parochial Schools of Left-Bank Ukraine in the Educational Policy of the Russian Empire Government (1884-1917)). Poltava, Ukraine: RVTs PUSKU [in Ukrainian].

4. Pererva, V. S. (2014). *Tserkovni shkoly v Ukraini (kinets XVIII - poch. XX st.): zabutyi svit* (Church Schools in Ukraine (Late 18th - Early 20th Century): A Forgotten World). Bila Tserkva, Ukraine: Vydavets Pshonkivskyi O.V. [in Ukrainian].

5. Posternak, S. (1920). *Iz istorii osvithnoho rukhu na Ukraini za chasy revoliutsii 1917-1919 rr.* (From the History of the Educational Movement in Ukraine During the 1917-1919 Revolution). Kyiv, Ukraine: Vseukrains'ke kooperatyvne vydavnytstvo "Soiuz" [in Ukrainian].

6. Pysarenko, S. (1928, September 26). *Za Ukrains'ku systemu* (For the Ukrainian System). *Vyrobnycha dumka: tyzhnevnyi dodatok do hazety "Narodnyi uchytel"*, 39, 5–6 [in Ukrainian].

7. Vykhruyshch, N., Dunets, O., & Shumska, O. (2022). *Ohliad serednoi osvity Frantsii (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* (Overview of Secondary Education in France (Second Half of the 19th – Early 20th Century)). *Molodyi vchenyi*, 1(101), 154–157 [in Ukrainian].

8. Shandra, V. S. (1988). *Do istorii stvorennia ta diial'nosti Kyivs'koho uchbovoho okruhu v 30–60 rr. XIX st.* (On the History of the Creation and Activities of the Kyiv Educational District in the 30s-60s of the 19th Century). *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini*, 49–55. Kyiv, Ukraine: Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

UDC 81.115 (477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-487-501](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-487-501)

Lopushynskiy Ivan Petrovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Management and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Honored Worker of Education of Ukraine, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-7460-7476>

Ozminska Iryna Dmytrivna Ph.D in Philosophy, associate professor, associate professor of the Department of Public Management and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-2521-8626>

LANGUAGE SITUATION AND LANGUAGE POLICY IN THE UK: EUROPEAN EXPERIENCE FOR UKRAINE

Abstract. Drawing on recent scientific literature and the analysis of UK language policy practices during the early 21st century, the article explores the current language situation and language policy of the UK. It covers theoretical problems of UK's language policy, in particular, analyses its types and features, highlights measures to support, promote and develop languages of national minorities and dialects at the state and regional levels. It is found that the current language policy of the UK is seen as a set of constructive and democratic measures aimed at developing English society as a multi-regional state, characterised by the promotion of cultural and linguistic diversity in society by providing indigenous peoples, ethnic minorities, representatives of certain social, regional and other communities with opportunities to preserve and develop their languages and cultures, but within the framework of the national unity. It is shown that adopting the promising experience in planning and implementing language policy of Great Britain, particularly in terms of protecting the language of the titular nation, indigenous peoples, national minorities, and their dialects, – can assist the young Ukrainian state in developing its own language policy. It is also established that effective planning, goal-setting, and determining the directions and stages of

language policy contribute to the growth, strengthening, and prosperity of a country, regardless of its level of democratic development. It has been proven that, in the context of Ukraine's aspirations for European integration, studying and applying the promising experience of language policy implementation in European countries at both the national and regional levels is of significant importance. The practical measures taken by leading European nations to stabilise the linguistic situation are essential for ensuring peaceful coexistence between the titular nation, indigenous peoples, and national minorities in the 21st century.

Keywords: United Kingdom, national language, minority language, dialect, language situation, language policy, language practice, language promotion, European integration of Ukraine, European experience in implementing language policy.

Лопушинський Іван Петрович доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, заслужений працівник освіти України, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-7460-7476>

Озьмінська Ірина Дмитрівна канд. філос. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-2521-8626>

МОВНА СИТУАЦІЯ ТА МОВНА ПОЛІТИКА КОРОЛІВСТВА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті на підставі аналізу наукової літератури останнього часу, практики здійснення мовної політики в Королівстві Великої Британії першої чверті ХХІ століття описано сучасну мовну ситуацію та мовну політику Великої Британії; розглядаються теоретичні проблеми мовної політики в цій європейській країні, зокрема аналізуються її типи та ознаки, висвітлюються заходи щодо підтримки, поширення й розвитку мов національних меншин та діалектів на державному та регіональному рівнях; з'ясовано, що сучасна мовна політика Королівства Великої Британії – це комплекс конструктивних і демократичних заходів, спрямованих на розвиток англійського суспільства як полірегіональної держави, що характеризуються сприянням культурно-мовного розмаїття в соціумі шляхом надання корінним народам, етнічним меншинам, представникам певних соціальних, регіональних та інших співтовариств можливостей для збереження й розвитку їхніх мов

і культур, проте в межах загальнодержавної єдності; показано, що використання перспективного досвіду планування та реалізації мовної політики у Великій Британії, насамперед щодо захисту мови титульної нації, корінних народів, національних меншин та їх діалектів допомагатиме молодій Українській державі в розбудові її власної мовної політики; з'ясовано, що вдале планування та вибір цілей, напрямків мовної політики, коректне визначення її етапів сприяють зростанню, зміцненню й процвітання країни незалежно від ступеня її демократичності; доведено, що в контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави суттєве значення має вивчення та застосування в повсякденному мовному житті перспективного досвіду реалізації мовної політики в країнах Європи на державному та регіональному рівнях, уживання передовими європейськими державами практичних заходів щодо стабілізації мовної ситуації, задля забезпечення відповідного мирного співіснування титульної нації, корінних народів та національних меншин в умовах ХХІ століття.

Ключові слова: Королівство Великої Британії, національна мова, мови меншин, діалект, мовна ситуація, мовна політика, мовна практика, популяризація мови, європейська інтеграція України, європейський досвід реалізації мовної політики.

Problem statement. Language policy takes a prominent place in the system of state priorities, as its strategic task is to ensure strict observance of constitutional guarantees for the comprehensive development and functioning of the Ukrainian language as the state language in all spheres of public life throughout Ukraine, the free development, use and protection of languages of national minorities and the satisfaction of the language needs of Ukrainian citizens [1]. On April 25, 2019, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine ‘On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language’[2], which taking into account the Opinion of the European Commission for Democracy through Law, which states that under the special conditions prevailing in Ukraine, a balanced policy in the language sphere requires adequate guarantees for the preservation of the state language as an instrument of social unity, and the Recommendation of the European Commission for Democracy through Law to the Ukrainian legislative body to find substantially more acceptable ways to affirm the supremacy of the Ukrainian language as the sole state language and to take additional measures to strengthen its role in the Ukrainian society. On March 15, 2024, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted the “State Targeted National and Cultural Program to Ensure the Comprehensive Development and Functioning of the Ukrainian Language as the State Language in All Spheres of Public Life for the Period Until 2030” [3]. The purpose of the Programme is to ensure compliance with

constitutional guarantees and create conditions for the comprehensive development and functioning of the Ukrainian language as the state language in all spheres of public life throughout Ukraine, to promote the acquisition of the Ukrainian language and increase the prestige of its use, to strengthen its role in Ukrainian society as a means of strengthening state unity, and to protect the national lingua-cultural and linguistic and information space [3].

Furthermore, in the context of Ukraine's European integration, it is of great importance to study and apply the best practices in implementing state language policy in European countries, particularly in the United Kingdom. The practical steps taken by leading European nations to stabilise the linguistic situation are crucial for ensuring the peaceful coexistence of the titular nation, indigenous peoples, and national minorities.

Analysis of recent research and publications. Recently, the problems related to state language policy in Ukraine and Europe have been analyzed by Azhniuk B. M. (who explores the language policy in Ukraine and the prospects for its European integration [4] and language policy in the context of national identity and European values) [5], Babii I. (turns to the language policy of independent Ukraine) [6], Kocherhan M. (studies the language situation and language policy in Ukraine) [7], Kriuchkov H. H. (studies identity and language policy in Europe) [8], Lopushynskyi I. P., Kovnir O. I. (study the relevance of the language policy of the Kingdom of Norway for Ukraine) [9]; Luzhanytsia O. I., Romaniuk N. M. (describe the language policy of England in the late 20 - early 21st century [10], Malash O., Kulyk V. (study the foreign experience of language policy in multilingual countries and its applicability to Ukraine) [11], Savoiska S. V. (considers 'language policy' as a phenomenon and category) [12], Sikorska V, Nohai V., Didur L. (analyze the Ukrainian language policy through world experience) [13], Tokmenko O. P. (studies the language policy of the European Union and the Council of Europe) [14], Farion I. D. (studies the language policy of Ukraine in connection with the methodology of anglicisation in education) [15], Yatsymirska M. (describes the language policy of the European Union) [16], and others. However, these and other scientific studies do not essentially address the specifics of the language situation and language policy of the United Kingdom after the country's withdrawal from the European Union (Brexit) (January 31, 2020).

The purpose of the article. Thus, the purpose of the article is to highlight, analyze, and outline the features of the language situation and language policy of Great Britain in 2021-2024.

Presenting the main material. As stated by Mykhailo Kocherhan, a language situation is a set of forms in which one language or a set of languages exist in their territorial and social relationship and functional interaction within certain geographical regions or administrative-political formations. In other words, it is a

relationship of different languages or different variants of one language used in a certain territory. A language situation covers the social conditions of language functioning, the sphere and environment of language use, and the forms of its existence [7, p. 18].

The state develops a language policy according to the language situation in the country. As you know, language policy is a set of ideological postulates and practical actions aimed at regulating language relations in a country or at developing the language system in a certain direction. As we know, language policy is a set of ideological postulates and practical actions aimed at regulating language relations in a country or developing the language system in a certain direction. In multinational countries, language policy is part of the national policy; it reflects its principles and corresponds to its dominant ideology. The direction and forms of implementing language policy are determined by a number of factors, such as the current socio-political system, the regime of government, interethnic relations in the economy, culture, religion, and so forth. Language policy can either consolidate the privileges of the dominant language or contribute to the resolution of national conflicts by supporting national minority languages [17].

As noted by B. M. Azhniuk, “Over the past three decades, public discourse on language policy has been shaped by participants’ attitudes toward two key issues: (1) ensuring the functioning of the Ukrainian language in all spheres of public life and accelerating the derussification of public spaces, primarily in the heavily russified regions of the south and east; and (2) preserving the post-colonial linguistic situation, distorted by the centuries-long dominance of the russian language in socially significant spheres, particularly in education, government institutions, industry, culture, mass media, and so on, with the prospect of further social and cultural marginalisation of the Ukrainian language following the Belarusian scenario” [4, pp. 15-16].

In addition to the above mentioned, S. V. Savoiska defines “language policy” as a category that reflects network, inter-network, institutional, and other communicative connections and political relations; a phenomenon closely related to state, opposition, and civil policies; as a state policy that realises language policy by relying on formal and informal institutions, which often come into conflict, thereby carving out more space and opportunities for their language to fully function, develop, expand into all spheres of social-political life, and compete with other languages [12].

Next, we will focus on the current language situation and language policy in the UK and its importance for the establishment of a European-style language policy in Ukraine.

The United Kingdom is not a homogeneous state. It comprises England, Scotland, Wales, and Northern Ireland. The ethnic composition of the UK is as

follows: English make up 81.5% of the population, Scottish – 9.6%, Irish – 2.4%, Welsh – 1.9%, and other nationalities – 4.6%. The historical fates of these principalities or kingdoms have differed significantly. The Anglo-Saxon conquerors brought their language from northern continental Europe in the 5th-6th centuries AD and successfully introduced it among the local Celtic populations of modern England, the southern part of Scotland, Northern Ireland, and eastern Wales. The various dialects of the Anglo-Saxon invaders (Angles, Saxons, Jutes, and Frisians) sparked off the development of modern literary English (based on the London dialect) and its regional dialect variants – such as Scottish English, Welsh English, and Irish English. The Anglo-Saxon language in these regions came under the substantial influence of the local Celtic languages, which contributed to further linguistic divergences.

English is the official language of the United Kingdom and is known and spoken by the vast majority of the population. When it comes to the official state language, it typically means only one linguistic variety – the so-called Standard English. To understand the current state of language policy in the United Kingdom, it is essential to first turn to the country's fundamental law – the Constitution. However, the UK does not have the concept of a state language, nor does it have a single written Constitution. The language issue is addressed in the constitutional legislation of the UK only once: “All citizens are equal in their rights and duties regardless of racial, sexual, linguistic, religious, national, social, or political affiliation” (Part Three, Article 4) [18]. In practice, the official language – i.e., the primary language for all levels of communication – is English. However, UK laws, as well as local laws in each constituency, stipulate that the local language must be used in the official sphere alongside English. At present, this statement is to some extent applicable to the Welsh language, which is considered equal to English and can officially be used in procedural and legal spheres. However, in practice, the designated status of the local language in Wales is not frequently upheld. While all languages in the UK are formally regarded as equal and applicable, English remains the dominant language.

Research shows that the more democratic a country, the more liberal, non-absolute, and arguably imperfect its language policy tends to be. Not long ago, the language policy of the United Kingdom was notably strict. The state policy focused on reinforcing the dominant role of Standard English while at the same time reducing the functional scope of native languages spoken by ethnic minorities. This approach led to the majority of the population speaking only the English language, with the national minority languages playing an increasingly insignificant role.

Citizens who do not speak Standard English inevitably encounter some inconveniences and communication difficulties at various levels. For example, the Scots language, like other Celtic languages, did not have any official status for a

long time and was even persecuted – the Education Act of 1872 prohibited teaching in Scots and even simply communicating in it. The Cornish language “died” in the middle of the 19th century as a result of the aggressive language policy of the British Empire, and the Irish language in Great Britain can be rarely heard.

However, in the last years of the first quarter of the 21st century, the language situation in the United Kingdom began to change significantly. The territorial entities of the state gained more rights and freedoms, which also affected the language level. With the ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages by the United Kingdom in 2001, the situation continued to change gradually. The Charter aims to “develop the European linguistic community towards multilingualism in order to eradicate national intolerance in all member states of the Council of Europe” [18]. Under the Charter, the UK started the processes of active reviving the Cornish language, legalising the Irish, Welsh and Gaelic languages and introducing them into communication in various spheres of life in their historical territories. In this regard, the curricula of educational institutions of all levels were changed; however, the government failed to dramatic change the country’s overall language policy.

Obviously, the reason for the current situation is the state policy of the United Kingdom, as the Charter for Regional or Minority Languages [19] is limited in the territory of the UK. The British approach to language policy involves the state providing administrative functions, defining education and developing horizontal activities in a single language. It is believed that in this case all people who speak a foreign language or a dialect should learn Standard English and participate in the social activities using this language. They have the right to develop their native language or dialect as a native culture within their communities, but not at schools or in business sphere where English is considered generally acceptable [20].

Following another review of the implementation of the Charter’s provisions [19] conducted by independent experts, a number of violations were identified, which led to a concerned statement from the Committee of Ministers of the Council of Europe, recommending that the UK review its educational policy in the language sphere in order to grant more rights and freedoms to regional languages in the areas of healthcare, media, printing and social services [20].

Various breaches of the Charter’s provisions and the principle of equality for all languages in the United Kingdom are primarily linked to the fact that regional languages remain neither standardised nor codified, challenging their integration into public life. The primary reason for this is a widespread belief which circulated among the population for many years that minority languages are not prestigious and inessential. Second, it is a failure to present a well-planned and properly designed strategy for the restoration and development of local languages, the number of which in the UK is the highest among the leading European countries.

Clearly, the government is trying to solve the accumulated language problems that go back to the great imperial past of the conquering country; it is trying to radically change the British traditional language policy.

However, the problem exists not only at the governmental level. The linguistic problem in the UK does not disappear because of the population, as many of them do not consider it necessary to learn the language of the nationality to which they belong. On the one hand, this is their right, but on the other hand, it is the result of an indistinct national identity, shaping of which is complicated by the country's active role in globalisation processes, which, in turn leads to the loss of individual ethnic identification of the UK population [20].

The question of language status in the United Kingdom is raised each year. The issue of local languages in Britain has neither disappeared nor lost its relevance. Despite the implementation of programmes aimed at restoring true equality among the official languages of the UK, most of its residents remain monolingual and exclusively use English. Many of them believe that knowledge of English alone is sufficient for seamless communication not only within the country but also beyond its borders. However, they overlook, as do many proponents of Britain's imperial language policy, that while English is one of the most widely spoken languages globally, only 31% of people in the rest of Europe are proficient in it. Only few understand that this linguistic inequality in the country does not contribute to the main European trend towards peace and understanding within the community. Moreover, it hinders the cultural development of the state, whose citizens disregard their historical roots [20].

Another aspect of the UK's language policy – the use of migrant languages, – is also evolving. Observations made by one of the authors of the article during a visit to the UK in August 2024 indicate that migrants freely use their native languages, including Ukrainian, in interpersonal relationships. However, at an official level, the language of communication is English. At the same time, when interacting with government agencies, hospitals, or social institutions, migrants are granted the right to access interpreter services. Migrants, however, must either learn English before entering Great Britain or attend language courses immediately upon arriving in the country.

As stated by O. I. Luzhanytsia and N. M. Romaniuk, today Great Britain is the country where, over the past decade, the democratisation has been observed in the field of language policy at the local level: it is acceptable to communicate with regional deviations from the norm not only in the spoken language, but also in the media. The 'stick' policy previously pursued by the authorities proved to be detrimentally damaging to the state and fostering antagonistic sentiments among both emigrants and indigenous islanders, including the Welsh, Scots, Irish, and regional socio-territorial groups such as the Georgies, Scousers, Bramins, etc.[10].

However, 25% of the population of northern and central parts of Wales speak Welsh, a small proportion of the population in the west of Scotland speaks Scottish or Gaelic, and in Northern Ireland, the Irish or Erze language is used.

Nowadays, certain groups of the Celtic population persistently support and revive the Irish, Welsh and Scottish (Gaelic) languages in every possible way. Recently, due to the permanent progress towards independence of the three parts of the country, numerous programmes for the study and dissemination of Celtic languages, traditions and cultures have been launched: national radio stations, television, the press, bookshops, universities, schools, etc. are functioning and developing.

Recently, the question was raised about reviving two more Celtic languages that were considered extinct a few years ago – Cornish and Manx. These are the languages of the local population of the British peninsula of Cornwall and the Isle of Man, located in the Irish Sea. The Cornish language began to revive in the mid-90s of the last century. As a result, 3,500 people consider it their native language and 300-400 people are fluent in it. Nonetheless, the majority of these people prefer using English despite the fact that the Cornish language is significantly supported by the local authorities – bilingual signs and signage are becoming widespread, and news is regularly announced in Cornish on the radio and other radio programmes. There are also several Cornish periodicals, and articles in this language are even published in the English-language newspapers [20]. Today, on the Cornish peninsula and the Isle of Man, there are pre-schools, schools, and university departments where education is provided in Cornish and Manx respectively. Thanks to the efforts of enthusiasts, minority languages are steadily reclaiming their place in British society. For example, despite being a minority language, Welsh is still under pressure from English, just like any other similar language. In the second half of the 20th century, support for the language grew alongside the rise of nationalist political organisations such as the Welsh party *Plaid Cymru Party* and the Society of the Welsh Language *Cymdeithas yr Itait Gymraeg*. Now, as a first language, Welsh is spoken across most of Wales, although it is still rarely used in the major cities in the south [20].

As noted by the Welsh Language Commissioner, Meri Huws, recently concrete steps were taken, namely the introduction of relevant laws to support the Welsh language. The Welsh Language Act (1993) and the Government of Wales Act (1998) provide for the principle of equality between the Welsh and English languages. Public bodies are required to develop and implement Welsh Language Schemes. Consequently, local councils and the National Assembly for Wales use Welsh as an official language, issue printed materials and communications in both Welsh and English. Additionally, all road signs in Wales must include Welsh versions of geographic names [18]. Under the “Welsh Language (Wales) Measure 2011,” the government aims to leverage all legal mechanisms to promote

opportunities for using Welsh in every sphere of life in Wales [18]. This is achieved in a variety of ways. The law granted the Welsh language official status, impacting the activities of local authorities and the healthcare system. Local authorities are working to guarantee bilingual services. The authorities also cooperate with non-governmental organisations and institutions to help them expand the use of the Welsh language in everyday life: sports, art, and other areas of life in Wales [18]. Courses for adults to learn Welsh are being designed. The Welsh education system allows studying subjects in both languages. Currently, up to the university level, such subjects as physics, biology, and literature can be studied in Welsh. The authorities try to provide the residents with the opportunities and conditions to use Welsh in any area of life.

The situation with the Scottish language is also changing. With the establishment of the Scottish Parliament, it was declared the official language of Scotland. In 2005, the first secondary school with the Scottish language of instruction was opened. However, the 2001 census data showed an 11 per cent decline in the number of native speakers of the language compared to 1991. That is why the Scots language is in serious danger. However, it is used in television and radio broadcasts, newspapers and books are published, and there is a movement called *Bord na Gaidhlig* for its wider use in public life [20].

The Irish language has also begun to regain its lost place due to the powerful national and language policy of Ireland's neighbouring country, which has revived and expanded the tradition of using the native language [20].

Therefore, taking into account the European practice of implementing language policy, including that of the United Kingdom, the priority of the state language policy of our state should be the establishment and development of the Ukrainian language as a determining factor and the main feature of the identity of the Ukrainian nation, which historically resides on the territory of Ukraine, constitutes the absolute majority of its population, gave the official name to the state and is the basic systemic component of Ukrainian statehood and the Ukrainian people – the citizens of Ukraine of all nationalities [1].

Nonetheless, along with the establishment of the state status of the Ukrainian language, Ukraine should take care of the development and functioning of indigenous and minority languages. Thus, the indigenous peoples of Ukraine, which were formed on the territory of the Crimean peninsula, are the Crimean Tatars, Karaites and Krymchaks [21]. The indigenous peoples of Ukraine have the right to revive, use, develop and transmit their history, languages, traditions, writing and literature to future generations, restore and preserve tangible and intangible cultural heritage. According to Article 5 of the Law [21] the indigenous peoples of Ukraine have the right to establish their own educational institutions or cooperate with educational institutions of all forms of ownership in order to ensure the study of the

language, history, and culture of the relevant indigenous people and teaching in the language of the relevant indigenous people. The use of indigenous languages in the field of education is determined by the Law of Ukraine “On Education” and special laws in this area. The central executive authorities, in cooperation with representative bodies, determine the procedure for including information about the languages, history, and culture of the indigenous peoples of Ukraine in the educational process in accordance with the laws of Ukraine on education. The Ukrainian state guarantees the possibility of studying the languages of the indigenous peoples of Ukraine. The state guarantees the research, preservation, and development of the languages of the indigenous peoples of Ukraine that are under threat of extinction [21].

Article 10 “The right to use the language of a national minority (community)” of the Law of Ukraine “On National Minorities (Communities) of Ukraine” [22] provides that “a person belonging to a national minority (community) has the right to free and unimpeded use of the language of his/her national minority (community) privately and publicly, in oral and written forms within the limits that do not contradict the law” [22].

On December 24, 2024, the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the draft Law “On Amendments to Certain Laws of Ukraine in connection with the Update of the Official Translation of the European Charter for Regional or Minority Languages” [19]. The draft law proposes aligning the title and provisions of the Law of Ukraine “On the Ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages” as well as the provisions of the Laws of Ukraine “On National Minorities (Communities) of Ukraine” and “On media” with the updated official translation of the European Charter. Specifically, the phrase “European Charter for Regional Languages or Languages of Minorities” is proposed to be replaced with “European Charter for Regional or Minority Languages”.

Additionally, the draft law seeks to update the list of languages to which the relevant support and special protection measures will apply as provided by the Charter. In Ukraine, the Charter will apply to Bulgarian, Gagauz, Crimean Tatar, Modern Greek, German, Polish, Romanian, Slovak, Hungarian, Czech, and Hebrew. The Russian and Belarusian languages will no longer be considered as needing special protection or support. The Verkhovna Rada of Ukraine is set to review this draft law [23].

Conclusions. Thus, the United Kingdom, as a country with centuries-old democratic traditions, strives to solve the existing language problems in a completely liberal manner, avoiding extreme actions, laws, or protests. The modern language policy of this country is a set of constructive and democratic measures aimed at fostering the development of English society as a poly-regional state. The UK’s language policy emphasizes cultural and linguistic diversity in society by

providing indigenous peoples and ethnic minorities with opportunities to preserve and develop their languages and cultures, albeit within the framework of national unity. According to the Council of Europe's Committee on Language Policy, the tendency towards strengthening minority languages in the UK is positive and will continue to progress in the country. Moreover, this will only lead to the strengthening of interethnic tolerance and cultural cooperation between all citizens of the state.

In its turn, for Ukrainians, who were under the rule of several empires for a long time, language serves as a cornerstone of Ukrainian identity, a guarantee of the survival of the ethnic group and the preservation of its national characteristics. That is why language policy in Ukraine has always been a pressing issue. However, at the turn of the 21st century, it went beyond purely ethnic boundaries to become a national issue – one of state importance, a question of Ukraine's national security. The current language policy of Ukraine requires the universal affirmation of the state status of the Ukrainian language as the language of the titular ethnic group that formed its state and gave it its name, ensuring the language rights of the Crimean Tatars, Karaites and Krymchaks in accordance with the Law of Ukraine “On indigenous peoples of Ukraine” [21], and the language rights of all national minorities living in our country in accordance with the Law of Ukraine “On National Minorities (Communities) of Ukraine”.

References:

1. Pro Kontseptsiiu derzhavnoi movnoi polityky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15 liutoho 2010 roku № 161/2010 [On the Concept of the State Language Policy: Decree of the President of Ukraine of 15 February 2010 No. 161/2010]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text> [in Ukrainian].
2. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25 kvitnia 2019 roku № 2704-VIII [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language: Law of Ukraine dated 25 April 2019 No. 2704-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi natsionalno-kulturnoi prohramy zabezpechennia vsebichnoho rozvytku i funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi v usikh sferakh suspilnoho zhyttia na period do 2030 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 bereznia 2024 roku № 243-r [On Approval of the State Target National and Cultural Programme for Ensuring the Comprehensive Development and Functioning of Ukrainian as the State Language in All Spheres of Public Life for the Period up to 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 15 March 2024 No. 243-p]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/243-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. Azhniuk B. M. (2022). Movna polityka v Ukraini i perspektyvy yevrointehratsii [Language policy in Ukraine and prospects of its European integration]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 15–33. [in Ukrainian].
5. Azhniuk, B. M. (2021). Movna polityka: natsionalna identychnist i yevropeiski tsinnosti [Language policy: national identity and European values]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 6, 89–93. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2021_6_17 [in Ukrainian].

6. Babii I. (2021). Movna polityka nezalezhnoi Ukrainy [Language policy of the independent Ukraine]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*. 45(1), 101-106. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2021_45\(1\)__18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2021_45(1)__18) [in Ukrainian].
7. Kocherhan M. (2008). Movna sytuatsiia i movna polityka v Ukraini [Language landscape and language policy in Ukraine]. *Svitohliad – Horizons*, 2. 18-23. Retrieved from: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2008-10-2/svit-2008-10-2-18-cochergan.pdf> [in Ukrainian].
8. Kriuchkov H. H. (2018). Identychnist i movna polityka v Yevropi [Identities and linguistic policy in Europe]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu – Global Linguistic and Conceptual Landscapes*, 2(62), 122-126. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2018_2\(62\)__19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2018_2(62)__19) [in Ukrainian].
9. Lopushynskyi I. P., & Kovnir O. I. (2020). Movna polityka Korolivstva Norvehiia: aktualnist dlia Ukrainy [Language policy of Norway: expediency for Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia – Theory and practice of public administration and local government*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2020_1_21 [in Ukrainian].
10. Luzhanytsia O. I., & Romaniuk N. M. (2012). Movna polityka Anhlii kintsia XX - pochatku XXI stolittia [Language policy of England in the late of 20th and early 21st centuries]. *Nova filolohiia – New Philology*, 48, 110-115. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2012_48_29 [in Ukrainian].
11. Malash O., & Kulyk V. (2021). Movna polityka v bahatomovnykh krainakh: zakordonnyi dosvid ta yoho prydatnist dlia Ukrainy [Language policy in multinationals: foreign experience and its expedience for Ukraine]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 3, 78-82. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2022_3_8 [in Ukrainian].
12. Savoiska S. V. (2020). «Movna polityka» yak yavyshe i katehoriia [Language policy as a phenomenon and category]. *Politychne zhyttia – Political Life*, 2, 93-102. Retrieved from: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.2.13> [in Ukrainian].
13. Sikorska V., Nohai V., & Didur L. (2023). Movna polityka: svitovi dosvid ta ukrainska praktyka sohodennia [Language policy: world experience and current Ukrainian practice]. *Prychornomorski filolohichni studii – Black Sea Philological Studies*, 3, 73-79. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/blsphst_2023_3_13 [in Ukrainian].
14. Tokmenko O. P. (2019). Movna polityka Yevrosoiuzu ta Rady Yevropy [Language policy of the European Union and the Council of Europe]. *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoi linhvistyky – Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics*, 36, 13-23. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2019_36_3 [in Ukrainian].
15. Farion I. D. (2023). Movna polityka Ukrainy: metodolohiia anhliizatsii v osviti [Language Policy of Ukraine: Methodology of Anglicisation in Education]. *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva – Notes on Ukrainian Linguistics*, 30, 185-197. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2023_30_20 [in Ukrainian].
16. Yatsymirskaya M. (2019). Movna polityka Yevropeiskoho Soiuzu [The language policy of the EU]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Lviv University Bulletin*, 45, 316-322. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2019_45_39 [in Ukrainian].
17. *Ukrinform [Ukrinform]*. Website. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3941530-urad-proponue-vikluciti-rosijsku-j-bilorusku-iz-pereliku-mov-aki-potrebuut-zahistu.html> [in Ukrainian].

18. Tsiupyn B. *Z keltskykh mov na Brytanskykh ostrovakh vyzhyvaie lyshe valliiska* [Of the Celtic languages in the British Isles, only Welsh survives]. Retrieved from: <https://www.radio-svoboda.org/a/25121708.html> [in Ukrainian].

19. *Yevropeiska khartiia rehionalnykh abo minoritytarnykh mov* [European Charter of Regional and Minority languages]. Ofitsiyni pereklad. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/MU92681>

20. *Movna polityka Velykoi Brytanii* [The UK's language policy]. Retrieved from: <https://studfile.net/preview/4122058/page:2/> [in Ukrainian].

21. *Pro korinni narody Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2021 roku № 1616-IX* [On Indigenous Peoples of Ukraine: Law of Ukraine of 1 July 2021 No. 1616-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> [in Ukrainian].

22. *Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2022 roku № 2827-IX* [On National Minorities (Communities) of Ukraine: Law of Ukraine of 13 December 2022 No. 2827-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> [in Ukrainian].

23. Ukrinform [Ukrinform]. Website. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3941530-urad-proponue-vikluciti-rosijsku-j-bilorusku-iz-pereliku-mov-aki-potrebuut-zahistu.html> [in Ukrainian].

Література:

1. Про Концепцію державної мовної політики: Указ Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text> (дата звернення: 27.01.2025).

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 27.01.2025).

3. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 року № 243-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/243-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.01.2025).

4. Ажнюк Б. М. Мовна політика в Україні і перспективи євроінтеграції. *Мовознавство*. 2022. № 6. С. 15-33.

5. Ажнюк Б. М. Мовна політика: національна ідентичність і європейські цінності. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. Вип. 6. С. 89-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnapi_2021_6_17 (дата звернення: 27.01.2025).

6. Бабій І. Мовна політика незалежної України. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45(1). С. 101-106. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2021_45\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2021_45(1)_18) (дата звернення: 27.01.2025).

7. Кочерган М. Мовна ситуація і мовна політика в Україні // *Світогляд*, 2008. № 2. С. 18-23. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jskans/svitogliad/svit-2008-10-2/svit-2008-10-2-18-cochergan.pdf> (дата звернення: 27.01.2025).

8. Крючков Г. Г. Ідентичність і мовна політика в Європі. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2018. Вип. 2(62). С. 122-126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2018_2\(62\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mikks_2018_2(62)_19) (дата звернення: 27.01.2025).

9. Лопушинський І. П., Ковнір О. І. Мовна політика Королівства Норвегія: актуальність для України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2020. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2020_1_21 (дата звернення: 27.01.2025).

10. Лужаниця О. І., Романюк Н. М. Мовна політика Англії кінця XX - початку XXI століття. *Нова філологія*. 2012. № 48. С. 110-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2012_48_29 (дата звернення: 27.01.2025).
11. Малаш О., Кулик В. Мовна політика в багатомовних країнах: закордонний досвід та його придатність для України. Київ : Дух і Літера, 2021. 312 с. *Мовознавство*. 2022. № 3. С. 78-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2022_3_8 (дата звернення: 27.01.2025).
12. Савойська С. В. «Мовна політика» як явище і категорія. *Політичне життя*. 2020. № 2. С. 93-102. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.2.13> (дата звернення: 27.01.2025).
13. Сікорська В., Ногай В., Дідур Л. Мовна політика: світовий досвід та українська практика сьогодення. *Причорноморські філологічні студії*. 2023. Вип. 3. С. 73-79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/blsphst_2023_3_13 (дата звернення: 27.01.2025).
14. Токменко О. П. Мовна політика Євросоюзу та Ради Європи. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2019. № 36. С. 13-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psptkl_2019_36_3 (дата звернення: 27.01.2025).
15. Фаріон І. Д. Мовна політика України: методологія англізації в освіті. *Записки з українського мовознавства*. 2023. Вип. 30. С. 185-197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2023_30_20 (дата звернення: 27.01.2025).
16. Яцимірська М. Мовна політика Європейського Союзу. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 316-322. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2019_45_39 (дата звернення: 27.01.2025).
17. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3941530-urad-proponue-vikluciti-rosijsku-j-bilorusku-iz-pereliku-mov-aki-potrebuut-zahistu.html> (дата звернення: 27.01.2025).
18. Цюпин Б. З кельтських мов на Британських островах виживає лише валлійська. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25121708.html> (дата звернення: 27.01.2025).
19. Європейська хартія регіональних або міноритарних мов. Офіційний переклад. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU92681> (дата звернення: 27.01.2025).
20. Мовна політика Великої Британії. URL: <https://studfile.net/preview/4122058/page:2/> (дата звернення: 27.01.2025).
21. Про корінні народи України: Закон України від 1 липня 2021 року № 1616-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 27.01.25).
22. Про національні меншини (спільноти) України: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2827-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 27.01.25).
23. Українська мова. Енциклопедія. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um51.htm> (дата звернення: 27.01.2025).

УДК 353:332.1

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-502-512](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-502-512)

Бондарчук Наталія Володимирівна доктор державного управління, професор, завідувачка кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, факультет Менеджменту і маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, тел.: (067) 565-70-22, <https://orcid.org/0000-0002-0418-5239>

Застава Інна Анатоліївна старша викладачка кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, факультет Менеджменту і маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, тел.: (097) 360-47-32, <https://orcid.org/0000-0001-6328-8484>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглядаються теоретичні засади стратегічного управління розвитком сільських територій з метою реалізації цілей сталого розвитку. Проаналізовано основні виклики, які стоять перед сільськими громадами, серед яких депопуляція, недостатній рівень інфраструктури, обмежений доступ до енергетичних ресурсів, низька диверсифікація економіки та екологічні загрози.

Узагальнивши та систематизувавши наукові підходи до визначення «сталого розвитку сільських територій» ми вважаємо, що ця категорія є, з одного боку, характеристикою здатності території, як соціально-економічної системи зберігати свої економічні, соціальні, екологічні та інші характеристики при зовнішньому або внутрішньому впливі; іншого - набір інструментів, методів та способів впливу на економічний, екологічний, соціальний аспект території з метою їхнього поліпшення.

Акцентовано, що слід впроваджувати комплексний підхід до розвитку сільських територій, який включає модернізацію інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток агротуризму, регіонального маркетингу та ринкової інфраструктури. Визначено, що стратегічне управління повинно базуватися на принципах збалансованого розвитку, системного підходу, державної підтримки, ефективного управління та соціальної відповідальності.

Розглянуто роль цілей сталого розвитку ООН у процесі стратегічного управління сільськими територіями, що передбачає інтеграцію економічних, соціальних та екологічних аспектів у місцеві політики. Окреслено важливість

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

використання відновлюваних джерел енергії, впровадження інноваційних технологій, підвищення рівня освіти та кваліфікації населення.

Зроблено висновок, що сталий розвиток сільських територій можливий лише за умови активної взаємодії держави, місцевого самоврядування, бізнесу та громади. Впровадження стратегічного управління дозволить створити сприятливі умови для економічного зростання, підвищення рівня життя населення та забезпечення конкурентоспроможності сільських територій у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: стратегічне управління, сталий розвиток, сільські території, місцеве самоврядування.

Bondarchuk Nataliia Volodymyrivna Doctor of State Administration, Professor, Head of the Department of Management and Public Administration, Faculty of Management and Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, tel.: (056) 371-08-21, <https://orcid.org/0000-0002-0418-5239>

Zastava Inna Anatoliivna Senior Lecturer, Department of Management and Public Administration, Faculty of Management and Marketing, Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, tel.: (097) 360-47-32, <https://orcid.org/0000-0001-6328-8484>

THEORETICAL PRINCIPLES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF RURAL COMMUNITY DEVELOPMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF IMPLEMENTING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

Abstract. The article examines the theoretical principles of strategic management of rural development in order to achieve sustainable development goals. The main challenges facing rural communities are analyzed, including depopulation, insufficient infrastructure, limited access to energy resources, low diversification of the economy, and environmental threats.

Having summarized and systematized scientific approaches to the definition of «sustainable development of rural areas», we believe that this category is, on the one hand, a characteristic of the ability of a territory as a socio-economic system to maintain its economic, social, environmental, and other characteristics under external or internal influence; on the other - a set of tools, methods, and ways to influence the economic, environmental, and social aspects of the territory in order to improve them.

It is emphasized that an integrated approach to the development of rural areas should be implemented, which includes infrastructure modernization, support for small and medium-sized businesses, the development of agrotourism, regional

marketing, and market infrastructure. It is determined that strategic management should be based on the principles of balanced development, a systemic approach, state support, effective management and social responsibility. The role of the UN Sustainable Development Goals in the process of strategic management of rural areas is considered, which involves the integration of economic, social and environmental aspects into local policies.

The importance of using renewable energy sources, introducing innovative technologies, and improving the level of education and skills of the population is outlined. It is concluded that sustainable development of rural areas is possible only under the condition of active interaction between the state, local government, business and community. The implementation of strategic management will create favorable conditions for economic growth, improving the standard of living of the population and ensuring the competitiveness of rural areas in the long term.

Keywords: strategic management, sustainable development, rural areas, local government.

Постановка проблеми. Розвиток сільських громад є одним із ключових напрямів державної політики України, оскільки саме сільські території відіграють важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, збереженні природних ресурсів та підтримці економічної стабільності регіонів. Проте сільські громади часто стикаються з проблемами недостатнього фінансування, трудової міграції, занепаду інфраструктури та обмеженого доступу до якісних державних послуг.

У цьому контексті стратегічне управління стає необхідним інструментом для ефективного розвитку сільських громад та сільських територій, що включає довгострокове планування, раціональне використання ресурсів та впровадження сучасних управлінських підходів. Актуальність теми також визначається необхідністю поєднання теоретичних підходів із практичними механізмами розвитку громад, зокрема через державні програми підтримки, децентралізацію, публічно-приватне партнерство та залучення міжнародної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті стратегічного управління розвитком сільських територій, численні науковці приділяють увагу питанням сталого розвитку, його організаційно-правовим та економічним аспектам. Одними з провідних дослідників у цій галузі є: Н. Андрєєва, О. Васильєва, Б. Данилишин, Т. Дерун, С. Дорогунцов, С. Надолішній, В. Потапенко, Д. Стеченко, В. Трегобчук та інші. Наукові праці охоплюють різноманітні аспекти стратегічного управління, включаючи інтеграцію цілей сталого розвитку (ЦСР) на рівні територіальних громад.

Мета статті. Метою статті є вивчення теоретичних засад стратегічного управління розвитком сільських громад у рамках реалізації цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Стратегічне управління розвитком сільських територій передбачає підвищення ефективності виробництва розташованого на них, зростання рівня життя населення, наявність розвиненої інфраструктури, а також вирішення житлових проблем населення, зниження рівня безробіття та інше. Однак, сучасні умови, що склалися перешкоджають формуванню соціально-економічних передумов для цього процесу, внаслідок чого спостерігається відсутність механізму, який забезпечує стійкий соціально-економічний розвиток сільських територій. На наш погляд, побудові ефективного механізму стратегічного розвитку управління сталим розвитком території має передувати теоретико-методичне дослідження сутності категорії «сталий розвиток». У науковій літературі існує безліч тлумачень та визначень категорії сталого розвитку з економічної точки зору та з точки зору публічного управління. В процесі аналізу ми виділили три підходи до трактування цієї дефініції. З погляду одних авторів категорія «сталого розвитку» ототожнюється як соціальна стабільність. Прихильники другого підходу виділяють у сталому розвитку – здатність систем до економічного зростання та екологічної рівноваги; прихильники третього підходу роблять акцент на трансформації виробничих функцій (табл. 1).

Таблиця 1.

Визначення поняття «сталий розвиток» в наукових працях

Автор	Визначення
Будько О.В. [2]	«Збалансований розвиток, при якому досягаються поставлені економічні цілі при збереженні соціальної і екологічної стабільності, узгодження інтересів суб'єктів господарювання з метою стабільного розвитку макроекономіки на підставі екологізації форм суспільної і індивідуальної свідомості на нескінченно тривалому інтервалі часу».
Данилишин Б.М. [4]	«Система відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним зростанням, нормалізацією якісного стану природного середовища, зростанням матеріальних і духовних потреб населення».
Дорогунцов С. І. [6]	«Докорінна зміна функцій виробництва стосовно природного середовища».
Трегобчук В. М. [11]	«Розвиток продуктивних сил країни, спрямований на задоволення найважливіших життєвих потреб не лише нинішнього, а й майбутніх поколінь з одночасним збереженням навколишнього природного середовища у сприятливому, з точки зору інтересів здоров'я людини, стані і постійним підтриманням у ньому динамічної екологічної рівноваги».
Шевчук В.Я. [15]	«Гармонійний процес, який забезпечує збалансоване економічне сходження, збереження природно-ресурсного потенціалу, гарантує біосферний простір та екологічну безпеку з метою задоволення життєво необхідних потреб людей і суспільства в цілому».

Всі розглянуті підходи об'єднує ідея збалансованого поєднання економічного, соціального та екологічного розвитку. Деякі дослідники [2,15] роблять акцент на екологічній безпеці та гармонізації інтересів, тоді як інші [4,15] розглядають економічне зростання в поєднанні із соціальними аспектами та міжпоколінною відповідальністю. Отже, сталий розвиток є комплексним процесом, що передбачає не лише економічний добробут, а й збереження екосистем для забезпечення сталого майбутнього.

Узагальнивши та систематизувавши наукові підходи до визначення «сталого розвитку сільської території» ми вважаємо, що ця категорія є, з одного боку, характеристикою здатності території, як соціально-економічної системи зберігати свої економічні, соціальні, екологічні та інші характеристики при зовнішньому або внутрішньому впливі; іншого - набір інструментів, методів та способів впливу на економічний, екологічний, соціальний аспект території з метою їхнього поліпшення.

Для того щоб цей розвиток був ефективним і довгостроковим, необхідний чіткий механізм управління, який дозволить планувати, координувати та впроваджувати зміни відповідно до сучасних викликів і потреб. Саме таким механізмом є стратегічне управління розвитком сільських громад, що забезпечує їхню адаптацію до економічних, екологічних та соціальних змін.

Особливо важливо, що стратегічне управління має орієнтуватися на цілях сталого розвитку, які визначають глобальні пріоритети для створення стійких, економічно сильних і екологічно відповідальних громад. Реалізація цих цілей дозволяє не лише покращити умови життя мешканців сільських територій, а й забезпечити їхню стабільність для майбутніх поколінь.

Такі глобальні виклики, як пандемії, ескалація конфліктів, геополітична напруженість, бідність, організована злочинність, незаконний обіг зброї та погіршення наслідків зміни клімату [16], створили нову операційну парадигму, яка характеризується невизначеністю та взаємозв'язком. Тому організації повинні переглянути традиційні практики стратегічного управління, щоб залишатися стійкими та сталими. Щоб подолати ці глобальні виклики, Організація Об'єднаних Націй (ООН) встановила 17 цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) із 169 взаємопов'язаними цілями для подолання цих проблем до 2030 року [12]. Ці ЦСР спрямовані на те, щоб надихнути глобальні зацікавлені сторони, такі як уряди, підприємства та некомерційні організації, працювати разом для досягнення амбітних цілей [9,12]. Як наслідок, цілі розвитку підкреслюють необхідність сталої ділової практики, спонукаючи організації інтегрувати економічні, екологічні та соціальні (відомі як потрійний результат) міркування у свої стратегії. При цьому стратегічне управління відіграє важливу роль у забезпеченні довгострокової життєздатності та зростання організацій шляхом досягнення їх цілей [12]. Ця зміна парадигми

створює потребу інтегрувати ЦСР у бізнес-стратегії, підвищуючи зацікавленість у просуванні бізнес-практики до більшої сталості

Окрім того, турбуючим моментом залишається депопуляція сільських районів, що є загальносвітовим фактом. Організація Об'єднаних Націй (ООН) підкреслила, що диспропорції між сільськими та міськими районами є помітними та з часом тільки зростають. У всьому світі люди в сільській місцевості не мають доступу до сучасних енергетичних послуг, що впливає на продуктивність, освітні та медичні послуги, загострюючи, серед іншого, бідність.

ЦСР приділяють особливу увагу сільській місцевості, пропонуючи збільшення інвестицій в інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження та консультаційні послуги, технологічний розвиток [11]. Тільки так можна зменшити нерівність між селом і містом. Нещодавно з'явилися нові підходи до сталого розвитку сільської місцевості. Основна увага приділяється інклюзивному та сталому розвитку. Йдеться про підвищення продуктивності, створення робочих місць і отримання прибутку. Усе це ґрунтується на соціальній інтеграції, гендерній рівності та гідній зайнятості молоді [15]. Розвиток має бути зосереджений на створенні доданої вартості шляхом застосування досліджень та інновацій. Зелена економіка є можливою альтернативою для розвитку нової національної політики на підтримку сталого розвитку. Доступ до доступної, надійної, сталої та сучасної енергії для всіх має створити нові можливості для роботи, розширення прав і можливостей жінок і молоді, кращу освіту та охорону здоров'я [17].

Освіта є невід'ємним елементом сталого розвитку, яка не лише забезпечує якісну, інклюзивну та справедливую освіту для дітей, але й включає можливості навчання протягом усього життя. Освіта може будувати стійкі суспільства, активно інтегруючи освіту громадян у сталий розвиток. Ізольованість, відсутність інфраструктури, недостатня диверсифікація та доступ до послуг можуть вплинути на здоров'я сільського населення.

З метою забезпечення сталого розвитку сільських громад необхідно комплексно підходити до управління їх потенціалом. Інвестування в освіту, інфраструктуру, інноваційні технології та зелену економіку сприятиме підвищенню якості життя, створенню нових робочих місць та зменшенню міграції населення до міст. Ому для забезпечення сталого розвитку необхідно впроваджувати комплексні стратегічні підходи, що сприятимуть покращенню життя у сільській місцевості. Основні напрями розвитку сільських громад наведено на рис 1.

Рис. 1 Основні напрями розвитку сільських громад.

Одним із пріоритетів має стати розвиток інфраструктури. Без якісних доріг, сучасного зв'язку та доступу до швидкісного інтернету, сільські громади залишаються відірваними від сучасних можливостей. Інвестування у транспортну інфраструктуру, цифровізацію та енергетичну незалежність сприятиме економічному зростанню, залученню інвесторів та покращенню умов життя.

Не менш важливою є диверсифікація економіки. Сільське господарство залишається основою багатьох громад, проте необхідно розвивати й інші напрями, такі як зелена енергетика, екотуризм, переробка продукції, локальний бізнес і ремісництво. Це допоможе створити нові робочі місця, зменшити відтік населення та підвищити доходи громад.

Важливим фактором розвитку є освіта та підвищення кваліфікації населення. Без якісної освіти та доступу до сучасних знань молодь не має мотивації залишатися в сільських районах. Необхідно розвивати місцеві навчальні заклади, впроваджувати дистанційне навчання, підтримувати професійні курси та створювати освітні можливості для дорослих.

Окрему увагу слід приділити екологічній складовій. Використання відновлюваних джерел енергії, ефективне управління відходами, охорона природних ресурсів та впровадження екологічно чистих технологій сприятимуть збереженню довкілля та підвищенню якості життя.

Не менш важливим є соціальний розвиток громади. Це передбачає рівний доступ до медичних, освітніх і культурних послуг, створення можливостей для

жінок та молоді, а також активне залучення громадян до прийняття рішень. Сільські громади мають ставати активними учасниками розвитку, а не просто отримувачами допомоги від держави чи міжнародних організацій.

Для досягнення цих цілей необхідно налагоджувати партнерство з державними органами, бізнесом, міжнародними організаціями та донорами дозволить залучати інвестиції, використовувати передові практики та розширювати можливості розвитку.

При розробці механізмів стратегічного управління розвитком сільських громад важливо враховувати результативний чинник, тобто вплив різних аспектів на реалізацію поставлених цілей: сприяють вони чи, навпаки, обмежують розвиток. Однак ефективність соціально-економічного розвитку сільських громад визначається не лише зовнішніми умовами. В аграрному секторі закладено значний внутрішній потенціал, який при грамотному використанні може прискорити їх розвиток сільських регіонів.

Вважаємо, що для повноцінного розвитку сільських громад слід зосередитися на розвитку внутрішнього потенціалу. Важливим кроком є підтримка малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць, залучення інвестицій, стимулювання підприємницької діяльності. Особливу увагу слід приділити розвитку фермерських господарств, агротуризму, регіонального маркетингу, а також формуванню ринкової інфраструктури – сільськогосподарських кооперативів, кредитних спілок тощо.

Розвиток сільських територій базується на дотриманні низки ключових принципів, які визначають ефективність їхнього економічного, соціального та екологічного зростання. Взаємопов'язаність цих аспектів забезпечує стабільний розвиток громад, покращення умов життя населення та відповідність державним інтересам.

1. Принцип збалансованого розвитку. Сільські території мають розвиватися гармонійно, враховуючи економічні, соціальні та екологічні фактори. Стійке економічне зростання повинно супроводжуватися соціальним прогресом і мінімальним негативним впливом на довкілля, що сприятиме комплексному розвитку громад.

2. Принцип системного підходу. Розвиток сільських регіонів є невід'ємною частиною загальної державної стратегії та аграрної політики. Всі ініціативи повинні впроваджуватися як елементи єдиної системи управління територіями.

3. Принцип державної підтримки (протекціонізму). Для стимулювання розвитку сільських територій необхідні державні заходи правового, економічного та політичного характеру. Це включає підтримку сільськогосподарських виробників, захист їх інтересів на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також створення сприятливих умов для підвищення рівня життя населення.

4. Принцип поєднання місцевих та державних інтересів. Розвиток сільських територій повинен ґрунтуватися на співпраці місцевої влади, громад і держави. Важливо знаходити баланс між регіональними ініціативами та загальнодержавними пріоритетами.

5. Принцип ефективного управління. Управління сільськими територіями здійснюється через органи місцевого самоврядування, громади, профільні державні установи та громадські організації. Важливою умовою є наявність кваліфікованих кадрів та розвиненої соціальної інфраструктури, що забезпечить ефективне управління та модернізацію територій.

6. Принцип соціального розвитку. Основна мета розвитку сільських громад – покращення умов життя населення. Це передбачає розширення доступу до якісних медичних, освітніх та соціальних послуг, створення комфортного середовища для проживання та роботи.

7. Принцип взаємної соціальної відповідальності. Стійкий розвиток сільських територій можливий лише за умови співпраці держави, місцевих громад, роботодавців та громадян. Відповідальність за забезпечення якісного життя на селі, належні умови праці, соціальні гарантії та рівень добробуту повинна розподілятися між усіма учасниками цього процесу.

Комплексний підхід до стратегічного управління розвитком сільських громад дозволить не лише покращити рівень життя населення, а й створити умови для самореалізації мешканців, що сприятиме їх сталому соціально-економічному зростанню.

Висновки. Розвиток сільських територій є складним та багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу та стратегічного управління. Для досягнення сталого соціально-економічного розвитку необхідно враховувати взаємозв'язок економічних, соціальних та екологічних факторів, а також інтегрувати механізми державної підтримки, місцевого самоврядування та громадських ініціатив.

Ефективне стратегічне управління сільськими громадами передбачає розвиток інфраструктури, диверсифікацію економіки, підтримку малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій. Важливу роль відіграє освіта, яка сприяє формуванню конкурентоспроможного кадрового потенціалу, а також екологічна складова, що забезпечує раціональне використання природних ресурсів та впровадження принципів «зеленої» економіки.

Дотримання ключових принципів розвитку сільських територій – збалансованості, системності, державної підтримки, поєднання місцевих і державних інтересів, ефективного управління, соціального розвитку та взаємної відповідальності – сприятиме формуванню стійких, конкурентоспроможних громад. Перспективою подальших розвідок у даному напрямі є дослідження механізмів інтеграції ЦСР у стратегічне планування на рівні сільських громад.

Література:

1. Боголюбов В.М., Клименко М.О., Мельник Л.Г., Ракоїд О.О. Стратегія сталого розвитку: Підручник. – К.: ВЦ НУБІПУ, 2018. - 446с.
2. Будько О.В. Теоретико-методологічне обґрунтування поняття сталого розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 8.Ч. 6. С. 39-42
3. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 8. URL : <http://www.investplan.com.ua/?or=1&z=6049&i=14>
4. Данилишин Б.М., Шостак Л.Б. Сталій розвиток в системі природно-ресурсних обмежень. - К.: СОПС України НАНУ, 1999.- 367 с.
5. Дерун Т.М., Кочерга О.П. Цілі сталого розвитку в системі стратегічного планування розвитку територіальних громад. Державне управління: удосконалення та розвиток . 2021. № 4. DOI: 10.32702/2307-2156-2021.4.34
6. Дорогунцов С.І., Федорищева А.М. Сталість розвитку еколого-економічного потенціалу України та її регіонів. Економіка України. 1996. № 7. С. 4-17.
7. Крайник О. Державне регулювання сталого розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство. 2021. № 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-2712>
8. Манн Р.В., Огородніков В.Ю., Теоретичні засади стратегічного управління регіональним розвитком: сутність та етапи реалізації. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-88>
9. Методичні рекомендації для врахування Цілей сталого розвитку в стратегіях розвитку територіальних громад. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/metodychni-rekomendatsiyi-dlya-vrakhuvannya-tsiley-staloho-rozvytku-v-stratehiyakh-rozvytku-terytorialnykh-hromad>
10. Пітцик М. Децентралізація може завадити політичне середовище, яке не хоче змін. URL: <https://decentralization.ua/news/2357>
11. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. Вісник НАН України. 2002. № 2. С. 31–41.
12. Цілі сталого розвитку: Що треба знати органам місцевого самоврядування. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/tsili-staloho-rozvytku-shcho-treba-znaty-orhanam-mistsevoho-samovryaduvannya>
14. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>
15. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку/ В. Я. Шевчук– К.: Геопринт, 2006. – 200 с
16. Del Arco, I.; Ramos-Pla, A.; Zsembinski, G.; de Gracia, A.; Cabeza, L.F. Implementing SDGs to a Sustainable Rural Village Development from Community Empowerment: Linking Energy, Education, Innovation, and Research. *Sustainability* 2021, 13, 12946. DOI: <https://doi.org/10.3390/su132312946>
17. Sedovs E., Volkova T, Ludviga I.(2025). Sustainable development and strategic management - what is on the horizon in our non-ergodic world research? *Sustainable Futures*. 2025. Vol 9. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sfr.2024.100414>

References:

1. Boholubov V.M., Klymenko M.O., Melnyk L.H., Rakoid O.O. (2018). *Stratehiya staloho rozvytku: Pidruchnyk*. Kyiv: VC NUBIPU. [in Ukrainian].
2. Budko, O.V. (2014). *Teoretyko-metodolohichne obgruntuvannya ponyattya staloho rozvytku* [Theoretical and methodological justification of the concept of sustainable development]. *Naukovyi visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, (8), Ch. 6, 39-42. [in Ukrainian].

3. Vasylieva, O.I., & Vasylieva, N.V. (2018). Kontseptual'ni zasady staloho rozvytku terytorial'nykh hromad [Conceptual principles of sustainable development of territorial communities]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid, (8). Retrieved from: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6049&i=14> [in Ukrainian].
4. Danylyshyn B.M., Shostak L.B. (1999). Stalyi rozvytok v systemi pryrodno-resursnykh obmezhen. Kyiv: SOPS Ukrainy NANU. [in Ukrainian].
5. Derun, T.M., & Kocherha, O.P. (2021). Tsili staloho rozvytku v systemi stratehichnoho planuvannya rozvytku terytorial'nykh hromad [Sustainable development goals in the system of strategic planning for the development of territorial communities]. Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok, (4). Retrieved from: DOI: 10.32702/2307-2156-2021.4.34 [in Ukrainian].
6. Dorohuntsov, S.I., & Fedoryshcheva, A.M. (1996). Stalist' rozvytku ekoloho-ekonomichnoho potentsialu Ukrayiny ta yiyi rehioniv [Sustainability of the ecological and economic potential of Ukraine and its regions]. Ekonomika Ukrainy, (7), 4-17. [in Ukrainian].
7. Kraynyk, O. (2021). Derzhavne rehulyuvannya staloho rozvytku terytorial'nykh hromad [State regulation of sustainable development of territorial communities]. Ekonomika ta suspil'stvo, (24). Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-2712> [in Ukrainian].
8. Mann, R.V., & Ohorodnikov, V.Yu. (2023). Teoretychni zasady stratehichnoho upravlinnya rehional'nym rozvytkom: sutnist' ta etapy realizatsiyi [Theoretical foundations of strategic management of regional development: essence and implementation stages]. Ekonomika ta suspil'stvo, (50). Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-88> [in Ukrainian].
9. UNDP (2017), "Methodical recommendations for taking into account the Sustainable Development Goals in the development strategies of territorial communities". Retrieved from: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/metodychni-rekomendatsiyi-dlya-vrakhuvannya-tsiley-staloho-rozvytku-v-stratehiyakh-rozvytku-terytorialnykh-hromad> [in Ukrainian].
10. Pittsyk, M. (2016), "Decentralization can be hampered by a political environment that does not want change", available at: <http://decentralization.gov.ua/news/2357> Retrieved from: <https://decentralization.ua/news/2357> [in Ukrainian].
11. Trehobchuk, V. (2002). Kontseptsiya staloho rozvytku dlya Ukrayiny [The concept of sustainable development for Ukraine]. Visnyk NAN Ukrainy, (2), 31-41. [in Ukrainian].
12. UCLG (2015), "Sustainable development goals: What local governments need to know. Retrieved from: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/tsili-staloho-rozvytku-shcho-treba-znaty-orhanam-mistsevoho-samovryaduvannya> [in Ukrainian].
14. Sustainable Development Goals 2016-2030". Retrieved from: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> [in Ukrainian].
15. Shevchuk V.Ya. (2006). Makroekonomichni problemy staloho rozvytku. Kyiv: Heoprynt. [in Ukrainian].
16. Del Arco, I.; Ramos-Pla, A.; Zsembinszki, G.; de Gracia, A.; Cabeza, L.F. Implementing SDGs to a Sustainable Rural Village Development from Community Empowerment: Linking Energy, Education, Innovation, and Research. *Sustainability*, 2021, 13, 12946. DOI: <https://doi.org/10.3390/su132312946> [in English].
17. Sedovs E., Volkova T, Ludviga I.(2025). Sustainable development and strategic management - what is on the horizon in our non-ergodic world research? *Sustainable Futures*. 2025. Vol 9. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.sfr.2024.100414> [in English].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 351.74:621.396.6

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-513-525](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-513-525)

Боровик Микола Олександрович завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки, кандидат педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, тел.: (096) 138 20 89, <https://orcid.org/0000-0003-0943-6735>

Колєсніков Віктор Володимирович старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, тел.: (093) 922 32 94, <https://orcid.org/0000-0002-9603-3004>

Іншеков Михайло Васильович старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, тел.: (066) 468 28 75, <https://orcid.org/0000-0001-7584-1013>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ РАДІОЕЛЕКТРОННОЇ РОЗВІДКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО- БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Анотація. Аналіз бойових дій у Сирії, Лівії, та в Україні доводить, що запорукою успіху в бою є інтеграція підрозділів РЕБ з іншими засобами ведення війни. В умовах сучасного ведення бойових дій значення засобів РЕБ і радіоелектронної розвідки зростає.

Розробка високотехнологічної зброї дала потужний поштовх до розвитку систем, які змогли б ефективно протидіяти новим загрозам. Тепер паралельно з традиційними засобами ураження все більшої актуальності набувають системи радіоелектронної боротьби (РЕБ).

Саме тому постає потреба розглянути окремі аспекти застосування засобів радіоелектронної боротьби та розвідки поліцейськими, що виконують бойові завдання на лінії фронту поряд з військовими; описати типи та рівні засобів РЕБ, визначити їх переваги та недоліки. В статті узагальнено тактико-технічні характеристики сучасних багатофункціональних засобів та комплексів радіоелектронної боротьби, розкрито особливості використання засобів РЕБ українського виробництва в протидії російській агресії працівниками поліції разом із іншими представниками Сил безпеки і оборони. Узагальнено сучасний стан підвищення ефективності систем радіоелектронної боротьби за

допомогою РЕБ-тунінгу. Також визначено особливості міжнародної співпраці для обміну досвідом і технологіями, що дозволить підвищити ефективність українських засобів РЕБ на світовому рівні.

Комплекси радіоелектронної боротьби відіграють значну роль не тільки на полі бою, а й у мирний час. Їх використовують для забезпечення захисту критичних об'єктів (наприклад, атомних станцій та гідротехнічних споруд), різноманітних підприємств стратегічного значення або важливих міжнародних зустрічей. Також деякі комплекси РЕБ допомагають цивільній авіації та судноплавству, виступаючи як навігаційне спорядження.

Ключові слова: поліцейський, засоби радіоелектронної боротьби, БПЛА, радіоелектронна розвідка, протиповітряна оборона, електронні дрон-детектори, частотні діапазони систем супутникової навігації.

Borovyk Mykola Oleksandrovyh head of the department of tactical and special training, candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, tel.: (096) 1382089, <https://orcid.org/0000-0003-0943-6735>

Kolesnikov Viktor Volodymyrovych, senior lecturer department of special physical training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, tel.: (093) 922 32 94, <https://orcid.org/0000-0002-9603-3004>

Inshekov Mykhailo Vasilyevich senior lecturer, department of special physical training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, tel.: (066) 468 28 75, <https://orcid.org/0000-0001-7584-1013>

CURRENT STATUS AND PROMISING DIRECTIONS OF USING ELECTRONIC INTELLIGENCE BY POLICE OFFICERS WHEN PERFORMING OFFICIAL AND COMBAT TASKS

Abstract. An analysis of combat operations in Syria, Libya and Ukraine, proves that the key to success in battle is the integration of EW units with other means of warfare. In the conditions of modern warfare, the importance of EW and radio-electronic intelligence is increasing.

The development of high-tech weapons gave a powerful impetus to the development of systems that could effectively counter new threats. Now, in parallel with traditional means of defeat, electronic warfare systems (EW) are becoming more and more relevant.

That is why, in the article, we considered certain aspects of the use of electronic warfare and intelligence tools in Ukraine, described the types and levels

of EW tools, identified their advantages and disadvantages. The article also summarizes the tactical and technical characteristics of modern multifunctional means and complexes of radio-electronic warfare. The peculiarities of the use of Ukrainian-made EW devices in countering Russian aggression by police officers together with other representatives of the Security and Defense Forces have been revealed. The current state of increasing the efficiency of radio-electronic warfare systems with the help of electronic warfare tuning is summarized. The specifics of international cooperation for the exchange of experience and technologies have also been determined, which will increase the effectiveness of Ukrainian EW resources at the world level.

Complexes of electronic warfare play a significant role not only on the battlefield, but also in peacetime. They are used to ensure the protection of critical facilities (for example, nuclear power plants and hydraulic structures), various enterprises of strategic importance or important international meetings. Also, some EW complexes help civil aviation and shipping, acting as navigational equipment.

Keywords: policeman, means of radio-electronic warfare, UAV, radio-electronic intelligence, air defense, electronic drone detectors, frequency ranges of satellite navigation systems.

Постановка проблеми. Концепція ведення сучасних бойових дій зазнала суттєвих змін. Якщо раніше перевага надавалась піхоті та артилерії, згодом – танкам та авіації, то на сьогоднішній день ключову роль відіграють автономні бойові одиниці дистанційного керування. До цієї категорії відносяться не лише БПЛА різного типу, а й високоточні боєприпаси з власною системою навігації та доступом до супутників (GPS, ГЛОНАСС). В сучасних умовах все більшої актуальності набувають системи радіоелектронної боротьби (РЕБ).

Провідні держави світу активно розвивають свої можливості у виробництві та використанні засобів РЕБ, адже з урахуванням реалій сучасних війн потенціал засобів РЕБ неоціненний.

Українські комплекси РЕБ відіграють важливу роль в російсько-українській війні. Вони працюють і на полі бою, і по всій країні, захищаючи критичну інфраструктуру, атомні станції та гідротехнічні споруди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що питання застосування засобів РЕБ достатньо висвітлені в керівних і відкритих нормативних документах [1-7].

Проте залишається необхідність стимулювання розвитку вітчизняного наукового потенціалу та відповідної промислової бази у галузі розробки новітніх зразків зброї РЕБ та захисту від аналогічної зброї своїх систем управління. Також недостатньо розкрито питання про створення умов для

розвитку та виробництва в Україні безпілотних літальних апаратів з апаратурою РЕБ та умов для розвитку теорії ведення РЕБ в бойових діях.

Аналіз тенденцій розвитку РЕБ в Україні та провідних країнах світу вказує на необхідність перегляду традиційних підходів до ведення РЕБ у збройній боротьбі.

Мета статті. Сучасний стан та перспективні напрями вдосконалення існуючих підходів до виробництва та використання засобів радіоелектронної боротьби.

Виклад основного матеріалу. Засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ) – це технології, які створюють перешкоди для радіозв'язку між оператором та усім радіоелектронним обладнанням противника, включаючи безпілотні літальні апарати (БПЛА), системи протиповітряної оборони (ППО) та артилерію. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну обороноздатність країни великою мірою залежить від забезпечення РЕБ. Адже саме засоби радіоелектронної боротьби дозволяють приглушити мобільний та супутниковий зв'язок, що дезорієнтує противника. РЕБ значно впливають на всі аспекти російсько-української війни.

Початок повномасштабного російського вторгнення в Україну, збільшення масштабів бойових дій стало поштовхом для збільшення вдвічі вітчизняного виробництва РЕБ. Більшу частину засобів радіоелектронної боротьби в Україні виробляють саме приватні компанії, більшість з яких активно співпрацюють з іноземними партнерами.

Серед українських компаній, що створюють засоби РЕБ, можна виділити «Укрспецтехніка» та її систему «Анклав», що спеціалізується на безпілотах, компанію «Proximus LLC», що є розробником мобільних комплексів «Буковель AD». Ці комплекси виявляють безпілотики та блокують канали управління GPS / ГЛОНАСС.

Наразі в Україні понад 50 компаній виробляють засоби РЕБ. Координаційна платформа Brave1, яка безпосередньо працює з розробниками, зазначає, що на платформі зареєстровано понад 100 розробок у сфері РЕБ. Деякі засоби РЕБ українського виробництва вже розподілені серед Сил безпеки і оборони. Це переважно РЕБ ближньої дії, що мають на меті захист військових та техніки.

Складовими радіоелектронної боротьби є протидія, захист, розвідка, технічний контроль. Протидія – це порушення роботи, зниження дієвості радіоелектронних систем і засобів противника завдяки радіоперешкодам, хибним цілям або пасткам. Це ускладнює або унеможливорює отримання інформації ворогом. Таким чином, порушуються плани противника та знижується ефективність координації дій. Захист – це дії, спрямовані на захист персоналу, об'єктів, власних систем зв'язку та обладнання від впливу ворожих

РЕБ. Розвідка – збір інформації про розташування ворога та його дії через перехоплені сигнали каналів зв'язку. Вона дає змогу визначити місце розташування і наміри систем зв'язку та управління противника. Це допомагає точніше спланувати і вдало провести військові операції. Радіoeлектронна розвідка забезпечує своєчасне отримання критично важливої інформації, що може визначити результат битви. Технічний контроль – радіо-, радіотехнічний, візуально-оптичний контроль, фотографічний контроль, контроль ефективності захисту інформації від витоку під час передавання та обробки.

Українські засоби РЕБ поділяють на кілька основних типів [8]:

1. Засоби радіoeлектронної розвідки (РЕР). Ці системи створені, щоб виявляти та аналізувати сигнали, що використовує противник. РЕР – це надважлива складова воєнної розвідки, адже це основний, а часто єдиний, спосіб отримати розвідувальні дані. РЕР перехоплює та проводить аналіз радіопередач та радіoeлектронних випромінювань, а також виявляє розвіддані. Також ці засоби можуть визначити місце розташування радіoeлектронних засобів ворога. РЕР безпосередньо не контактує з об'єктами розвідки; здатні працювати безперервно за будь-яких умов та охоплювати великі території. Інформація, здобута за допомогою РЕР, має високу достовірність, адже вона надходить безпосередньо від противника. За різними даними засобами РЕР добувається 80-90% первинної інформації.

2. Засоби радіoeлектронного подавлення (РЕП). Робота цих засобів спрямована на блокування та нейтралізацію сигналів противника, зокрема радіозв'язку та систем управління безпілотними літальними апаратами. РЕП забезпечують протидію будь-яким системам озброєння, що використовують в своїй роботі оптико-електронні чи радіoeлектронні системи для наведення чи прицілювання. Така мета досягається використанням двох методів: постановка перешкод та генерування хибних сигналів.

3. Засоби радіoeлектронного захисту (РЕЗ). Ці засоби створюють технічну та фізичну безпеку та функціональність власних систем управління, зберігають боєздатність, а також захист особового складу. Радіoeлектронний захист включає всі засоби та методи, що має радіoeлектроніка, включаючи заходи спрямовані на зменшення інтенсивності та тривалості радіосигналів, методи дублювання, спеціальні методи перешкодостійкої обробки сигналів.

За дальністю дії засоби РЕБ умовно поділяються на такі групи: окопні, тактичні та стратегічно-оперативні [8].

- Тактичні РЕБ. Використовуються для прикриття опорних пунктів чи локацій, де перебувають військові, від противника. Такі РЕБ мають невелику дальність дії, що не перевищує 50 км.

- Оперативно-тактичні РЕБ. Такі засоби мають більшу дальність – 500 кілометрів. Вони застосовуються не тільки для прикриття власних військ, але

й для роботи у тилу ворожих сил. Тактичні РЕБ можна з'єднати з супутником і сформувати єдину мережу. Як правило, вони представлені автономними мобільними станціями, що встановлені на вантажівках та обладнані потужними генераторами перешкод.

- Стратегічні РЕБ. Дані системи працюють на відстані понад 500 кілометрів. Вони досить ефективно протидіють літакам, кораблям та іншій техніці ворога задовго до перетину ними кордону.

Крім того, комплекси можуть бути окопними, мобільними чи стаціонарними.

Окопні РЕБ використовують в польових умовах. Можливість їх оперативного розгортання поблизу зон активних бойових дій та висока мобільність є їх значущими перевагами. Такі окопні системи забезпечують надійний захист опорних пунктів, укріплень та угруповань військ на передовій. Однак, ці системи мають певні недоліки, зокрема обмежена дальність дії, залежність від місцевості та вразливість до засобів радіоелектронної боротьби противника.

Мобільні комплекси можна з легкістю перемістити та за потреби швидко знову розгорнути в будь-якому місці і забезпечити потужний радіоелектронний захист та досягти гнучкості в оперативних завданнях. Такі комплекси можна також розмішувати на автомобілях, рухомій техніці, або безпосередньо на бійцях. Мобільність є однією з основних переваг таких систем. Недоліками переносних систем є обмеження дальності дії та потужності в порівнянні із стаціонарними комплексами. Такі системи можуть використовуватись під час тактичних операцій на передовій, під час розвідки і диверсійних операцій, для захисту невеликих груп бійців, для перехоплення комунікацій противника на невеликих відстанях.

Стаціонарні системи розташовують на постійних об'єктах. Вони забезпечують довготривалий захист важливих об'єктів інфраструктури від радіоелектронних загроз. Стаціонарні системи мають можливість дистанційного керування і призначені вони для протидії безпілотним літальним апаратам (БПЛА). Вони можуть охоплювати велику територію, що є їх основною перевагою. Зазвичай вони захищають військову інфраструктуру та важливі комунікаційні мережі. До недоліків таких систем можна віднести їх відносну нерухомість і вразливість до засобів радіоелектронної боротьби противника. Недоліком є також потреба в значних ресурсах та часі для їх встановлення та обслуговування.

Усі БПЛА можна поділити на 3 рівні стратегічний, оперативно-тактичний та тактичний. Американський RQ-4 Global Hawk можна віднести до стратегічного рівня. Він має дальність польоту близько 10 000 км., супутниковий захищений зв'язок, може бути ударним та розвідувальним. Турецький Bayraktar, Герань (Шахед131,136), Mohajer-4 відносяться до

оперативно-тактичного рівня. Їх дальність польоту більше 1000 км., вони, як правило, не мають засобів зв'язку з базовою станцією керування, працюють по заздалегідь побудованому завданню. БПЛА Орлан, Ланцет, SuperCam, Zala (літакового типу); DJI, Autel, FPV, Важкі ударні гексакоптери (мультироторного типу) – це тактичний рівень. Дальність їх польоту від 5 до 150 км., переважно працюють на електричних двигунах та мають постійний зв'язок з базовою станцією керування.

Протидія БПЛА полягає в глушінні радіочастот БПЛА. Для цього використовуються потужні передавачі із відповідними антенами. До засобів протидії БПЛА тактичного рівня можна віднести: купольні РЕБ, анти-дронові рушниці, що можуть мати від 3 до 8 каналів глушіння та ефективну дальність від 500 до 3000 м., анти-дронові сітки (ефективні захисні сітчасті конструкції із сталевих канатів, дротів та їх комбінацій, засновані на міжнародних стандартах і технологіях, що використовуються в ГЕО-будівництві).

Українські системи РЕБ є високотехнологічними та надійними. Вони здатні ефективно працювати в різних умовах та протидіяти широкому спектру загроз. Деякі українські системи РЕБ ні у росіян, ні на Заході не мають аналогів. Вони ефективні та компактні. Зокрема, Україна використовує наступні установки [9]:

- **Буковель.** Цей комплекс РЕБ розробила компанія «Proximus». Вперше його почали використовувати у 2015 році в зоні бойових дій АТО. Установка «Буковель» може виявляти БПЛА ворога на відстані до 100 кілометрів. Також вона на відстані 15-20 кілометрів перешкоджає передачі даних, навігації через системи позиціонування GPS, ГЛОНАСС, Galileo та Beidou.

- **Анклав.** Ця система розроблена холдингом «Укрспецтехніка». Застосовувати її почали у 2016 році у зоні бойових дій на Донбасі. РЕБ «Анклав» перешкоджає роботі приймачів, які працюють на частотах навігаційних систем ГЛОНАСС та GPS в радіусі до 40 кілометрів. Є також зменшена версія комплекту «Анклав-Малюк». Вона має в два рази менше антен, приблизну вагу 15 кг, та може безперервно автономно працювати до 6 годин, на відміну від «Анклав», який працює до 2 годин.

- **Нота.** Даний комплект почали розробляти одночасно з системами «Буковель» та «Анклав» у 2014 році. Його виробником є компанія «Трітел». РЕБ може створювати перешкоди в роботі всіх сучасних мереж мобільного зв'язку в Україні, а також може протистояти подібним системам і радарам, що виявляють артилерію. Комплекс здатен бачити безпілотні літальні апарати на відстані до 20 кілометрів, а знищувати їх на відстані до 15 кілометрів, нейтралізувати мобільний зв'язок на відстані до 1 кілометра.

- **Геката.** Дана розробка була представлена у лютому 2021 року. Система застосовується для виявлення та класифікації сигналів радарів,

засобів РЕБ, авіації та протиповітряної оборони. Хоч це і стаціонарна система радіотехнічної розвідки, вона може швидко переміщатись та адаптуватись до змін на полі бою. Може відстежувати об'єкти на відстані до 450 кілометрів.

- **PARASOL.** Це окопний РЕБ, що розроблений учасником кластера Brave 1. Є дві модифікації цього РЕБ: одна захищає позиції від ворожих дронів, інша – техніку на відстані в межах 200 метрів.

- **Комплекс Piranha AVD 360.** Він виводить із ладу системи супутникової навігації GPS, ГЛОНАСС, BeiDou та Galileo. Також цей комплекс захищає бронетехніку й особовий склад від ворожих БПЛА. Piranha не лише глушить канали, що використовує ворог в роботі з дронами, а й перекриває частоти, на яких вони працюють.

- **Антидроновий комплекс «Хмара»** від «Корт». Він придушує приймачі супутникових навігаційних сигналів БПЛА, та сприяє їх дезорієнтації.

- **Система РЕБ «Покрова».** Вона підміняє супутникове радіонавігаційне поле, через що безпілотники чи крилаті ракети, які орієнтуються по GPS, отримують хибні координати, і, відповідно, стають легкою здобиччю для українських систем ППО.

- **«Обрій AntiFPV base» та «Обрій AntiFPV auto»** від компанії «Обрій Мілтек». Це засоби РЕБ ближньої дії для приглушення ворожих FPV-дронів. Вони спрямовані на захист особового складу та техніки від російських FPV дронів-камікадзе на відстані 200 метрів.

- **«Сейф-5» від VPP Invest.** Цей комплекс радіоелектронної боротьби створений для нейтралізації ворожих БПЛА на низькій висоті (до 100 м) та з дальністю до 150-500 метрів при віддаленні наземної станції пілотів ворожих БПЛА на 2-5 км і більше. Він може бути у стаціонарній формі, а також може бути портативним захистом техніки. «Сейф-5» має позитивні відгуки з лінії фронту.

- **«Морок» від ТТ.** Це РЕБ-засіб для захисту українських військових на фронті. Він в змозі захищати і техніку, і укріплення, а також особовий склад. Він може приглушувати дрони ворога на відстані 70-900 метрів.

- **«Торнадо 4М» від «Аматронікс».** Це переносний засіб, який призначений протидіяти БПЛА шляхом приглушення радіоелектронного випромінювання. Він створює купольний захист об'єктів від ураження дронами FPV. Радіус дії при захисті від FPV-дронів 250 метрів, а від комерційних дронів (Mavic, Aurel та інші) – 750 метрів.

- **«Плутон» від «Інфозахисту».** «Плутон» відрізняється від інших систем тим, що він призначений не для приглушення сигналів, а для оперативного інформування особового складу про загрозу застосування БПЛА ворога. Він може виявляти дрони на відстані до 70 км. Дана система здатна виявляти FPV, ударні, розвідувальні дрони та квадрокоптери Mavic. Саме

завдяки цій системі наші військові можуть бути вчасно оповіщені про те, що відбувається атака дронами та вжити заходів безпеки. Цей комплекс уже перевірений у бойових діях та має позитивні відгуки.

• **MS AZIMUTH від «Квертус».** Цей комплекс, як і попередній, призначений для радіоелектронної розвідки та виявлення БПЛА, засобів РЕБ і РЛС противника. MS AZIMUTH сканує радіоефір у діапазоні 30-6000 МГц зі швидкістю 540 ГГц/с. Дальність виявлення цілей – 15 кілометрів та більше. Серійне виробництво комплексу забезпечує можливість його використання Збройними силами України та Державною прикордонною службою. Він перевищує іноземні аналоги за швидкістю, однак поступається точністю сканування. З метою підвищення точності сканування, оптимізації алгоритму обробки даних компанія «КВЕРТУС» працює над вдосконаленням комплексу.

• **Детектор безпілотників «Цукорок».** Винахідником «Цукорка» є український програміст Дмитро Селін, який тривалий час проживає в Лондоні. «Цукорок» – це невеличка пластикова коробочка з екраном і антенами, яка поміщається в руці. Він сигналізує про наближення безпілотника і військові мають час, щоб змінити позицію, яку атакує БПЛА. Перевагою «Цукорків» є простота та невелика ціна. Така цікава назва детектора швидко стала впізнаваним брендом серед військових. Вона виникла, коли розробник шукав в магазинах компактну коробочку, яка могла би вмістити все електронне начиння, і при цьому була б зручна у використанні. Такою коробочкою стала пластикова коробочка для цукру. Звідси й назва. А також вона підказала і назву для компанії Дмитра – «Спеції для дронів» (Drone-spices). Інша продукція компанії також отримала «смачні» назви: «Карі», «Ванільний Цукорок», «Оцет», «Шафран». «Цукорок» має базу унікальних параметрів і здатен розрізняти російські розвідувальні безпілотники «Орлан», «Елерон», Zala і Supercam та дрон-камікадзе «Ланцет». Не надто чітко виявляє «Цукорок» FPV-дрони. Тому українські інженери працюють над усуненням цього недоліку. У 2023 році фахівці вдосконалили «Цукорок»: зробили корпус із кращим захистом від вологи, додали роз'єм Type-C для зарядки, можливість відстежувати квадрокоптери лінійки Mavic. Також стало можливим підключати до нього маленькі антени, які працюють у частотних діапазонах 915 МГц і 2,4 ГГц. Сам розробник, Дмитро Селін, зазначає, що наразі його виріб ще далекий від ідеалу [10].

• **Антидронова система «Оберіг Pro».** Дана система створена для забезпечення повітряної безпеки. Вона спрямовує та приглушує лише сигнали, що надходять від конкретного джерела. Це забезпечує захист від будь-яких несподіваних загроз. Система розроблена для роботи в екстремальних умовах з урахуванням найвищих вимог безпеки, зокрема, для захисту від атак безпілотників в аеропортах та під час спецоперацій. Вона оснащена 6

робочими діапазонами та зйомними акумуляторами, що збільшує час роботи пристрою на позиції. Система відрізняється високою якістю. Вона спроможна перекривати 6 частот. Всі корпуси генераторів та потужні транзистори (підсилювачі) закріплені на радіаторі (задній стінці) за допомогою термопасти, що забезпечує ефективний тепловідвід. Антени виконані якісно, хоча на певних частотах може бути погане узгодження. Основні частоти випромінюються з вертикальною поляризацією. Сумарна потужність генераторів складає 106,7 Вт, а очікувана потужність при повному заряді батареї досягає 120 Вт.

Україна активно розвиває свої можливості у сфері виробництва РЕБ. Збільшуються обсяги виробництва, впроваджуються нові технології для покращення ефективності сучасних систем. За даними порталу Мілітарний в квітні 2024 року в Україні нараховується понад 50 виробників, що працюють над системами радіоелектронної боротьби та радіоелектронної розвідки. А кластер оборонних технологій Brave1 зазначає, що на платформі Brave1 зареєстровано понад 100 розробок у сфері РЕБ [11].

З метою підвищення ефективності систем радіоелектронної боротьби використовується РЕБ-тюнінг. Це комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію роботи систем радіоелектронної боротьби (РЕБ) для досягнення максимальної ефективності в конкретних умовах. Основними напрямками РЕБ-тюнінгу є розширення діапазону частот, збільшення потужності випромінювання, покращення алгоритмів обробки сигналів, інтеграція з іншими системами. Це досягається шляхом модифікації антен для забезпечення більш широкого кута огляду та спрямованості випромінювання, розробки нового програмного забезпечення для реалізації нових алгоритмів обробки сигналів, заміни застарілих компонентів на більш сучасні та потужні.

Крім того, Україна постійно посилює міжнародну співпрацю для обміну досвідом і технологіями, що дозволить підвищити ефективність українських засобів РЕБ на світовому рівні. Наразі Україна активно співпрацює з іншими країнами у сфері виробництва РЕБ, українські фахівці беруть активну участь у міжнародних навчаннях та набувають нового досвіду. 17 лютого 2024 року офіційно почала роботу Коаліція дронів [12]. Це організація країн, що беруть участь у виробництві та передачі Україні безпілотних літальних апаратів, в тому числі і РЕБ. Лідерами коаліції є Велика Британія та Латвія, активними учасниками є Данія, Естонія, Литва, Канада, Нідерланди, Німеччина та Швеція.

Наразі для Збройних Сил України, для поліцейських, що несуть службу в зонах активних бойових дій, постає проблема доведення стану та рівня розвитку РЕБ до вимог війн майбутнього з урахуванням необхідності випереджувального розвитку техніки РЕБ та формування нової ідеології

ведення радіоелектронної боротьби. Адже радіоелектронні засоби військового призначення входять основною складовою частиною до бойових зразків озброєння, систем і комплексів розвідки та спостереження.

Висновки. В умовах сучасного ведення бойових дій значення засобів РЕБ і радіоелектронної розвідки зростає. Нові вимоги на полі бою зумовлюють необхідність використання сучасних засобів РЕБ, РЕЗ та підготовку військових до роботи з ними. Наразі виграшною є така концепція ведення бою: хто перший викриє наміри противника та завдасть удару на випередження, зможе розраховувати на перемогу. Нові дослідження у напрямку використання засобів радіоелектронної боротьби та радіоелектронної розвідки дозволять більш швидко та якісно реалізувати зазначену концепцію.

Поліцейські, що виконують бойові завдання на фронті, Збройні Сили України сьогодні повинні враховувати зазначені тенденції. Поки що армія агресора має кількісну і якісну перевагу над українським військом, зокрема в РЕБ, тому розвиток цієї сфери є пріоритетним завданням для України. Наша країна має всі можливості для розвитку потенціалу РЕБ.

Література:

1. Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років. Візія Збройних Сил України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/news/2020/01/11/viziya-generalnogo-shtabu-zs-ukraini-shhodo-rozvitku-zbrojnih-sil-ukraini-nanajblizhchi-10-rokiv/>.
2. Рекомендації з оборонного планування на основі спроможностей в Міністерстві оборони України та Збройних Сил України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/plani-ukraina-2020/rekomendaczii-z-oboronnogo-planuvannya-na-osnovi-spromozhnostej-v-ministerstvi-oboroni-ukraini-tazbrojnih-silah-ukraini.html>.
3. Єдиний перелік (каталог) спроможностей Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших складових сил оборони [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/114_nm_2019.pdf.
4. Стратегічний оборонний бюлетень України. №0006525-16 від 15.06.2016р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-16#Text>.
5. Державна програма розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року. №0017525-16, від 24.03.2017р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0017525-16#Text>.
6. Військовий стандарт ВСТ 01.004.005-2017 (01) «Воєнна політика, безпека та стратегічне планування. Стратегічне планування розвитку спроможностей Збройних Сил України. Аббревіатури» / Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації (від 28.04.2017 № 5). Київ : МОУ, 2017.
7. Закон України «Про національну безпеку України». № 2469-VIII, від 24.10.2020р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
8. Різновиди РЕБ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nadzor.ua/uk/blog/vse-dlya-peremohy/use-pro-borotbu-z-dronami>

9. Українські засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/exclusive/viyna-droniv-scho-take-ukrayinskiy-reb-i-yak-vin-znischuye-rosiyski-bezpilotniki-na-fronti-foto-2574329.html>

10. BBC NEWS Україна. Редактор: Інна Семенова, 2024 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/detektor-droniv-cukorok-dlya-chogo-potribni-princip-diji-chomu-tak-nazvali-novini-ukrajini-50427201.html>

11. Сергієнко В.Д., Попов А.О., Зібін С.Д., Бичков А.М. Аналіз сучасного стану розвитку багатофункціональних засобів та комплексів радіоелектронної боротьби. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence* № 1(28). 2017

12. Алімпієв А.М. Особливості гібридної війни РФ проти України. Досвід, що отриманий Повітряними Силами Збройних Сил України. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2017. № 2(27). С. 19-25. <https://doi.org/10.30748/nitps.2017.27.03>.

References:

1. Vizia Generalnogo shtabu ZS Ukrainy schodo rozvytku Zbroinyh Syl Ukrainy na naiblyjchi 10 rokiv [The vision of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine regarding the development of the Armed Forces of Ukraine for the next 10 years]. (n.d.). www.mil.gov.ua/news.

Retrieved from <https://www.mil.gov.ua/news/2020/01/11/viziya-generalnogo-shtabu-zs-ukraini-shhodo-rozvitku-zbrojnih-sil-ukraini-nanajblizhchi-10-rokiv/> [in Ukrainian].

2. Rekomendatsii z oboronnoho planuvannia na osnovi spromojnostey v Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinyh Syl Ukrainy [Recommendations for defense planning based on the capabilities of the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine]. (n.d.). www.mil.gov.ua. Retrieved from <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/reformi-ta-planuvannya-u-sferi-oboroni/plani-ukraina-2020/rekomendaczii-z-oboronnoho-planuvannya-na-osnovi-spromozhnostej-v-ministerstvi-oboroni-ukraini-tazbrojnih-silah-ukraini.html>. [in Ukrainian].

3. Yedynyi perelik (katalog) spromojnostei Ministerstva oborony Ukrainy, Zbroinyh Syl Ukrainy ta inshyh skladovyh syl oborony [A unified list (catalogue) of the capabilities of the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine and other components of the defense forces]. (n.d.). www.mil.gov.ua. Retrieved from https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/114_nm_2019.pdf. [in Ukrainian].

4. Strategichnyi biuleten Ukraine №n0006525-16 від 15.06.2016р. [Strategic Defense Bulletin of Ukraine No. n0006525-16 dated June 15, 2016]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-16#Text>. [in Ukrainian].

5. Dergavna programa rozvytku Zbroinyh Syl Ukrainy na period do 2020 №n0017525-16, від 24.03.2017р. [State program for the development of the Armed Forces of Ukraine for the period until 2020. No. n0017525-16, dated March 24, 2017]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0017525-16#Text>. [in Ukrainian].

6. Viiskovyi standart VST 01.004.005-2017 (01) "Voienna polityka, bezpeka ta strategichne planuvannia. Strategichne planuvannia rozvytku spromognostei Zbroinyh Syl Ukrainy. Abreviatury" / Upravlinnia standartyzatsii, kodyfikatsii ta katalogizatsii (vid 28.04.2017 № 5). Kyiv : MOU, 2017 [Military standard VST 01.004.005-2017 (01) "Military policy, security and strategic planning. Strategic planning for the development of the capabilities of the Armed Forces of Ukraine. Abbreviations"]. *Department of Standardization, Codification and Cataloging (as of April 28, 2017 No. 5)*. Kyiv: MOU, 2017. [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" № 2469-VIII, від 24.10.2020 р. [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine". No. 2469-VIII, dated October 24, 2020]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://nadzor.ua/uk/blog/vse-dlya-peremohy/use-pro-borotbu-z-dronami>. [in Ukrainian].

8. Riznovydy REB [Types of REB]. (n.d.). nadzor.ua/uk/blog. Retrieved from <https://nadzor.ua/uk/blog/vse-dlya-peremohy/use-pro-borotbu-z-dronami>. [in Ukrainian].

9. Ukrainski zasoby radioelektronnoi borotby (REB) [Ukrainian means of electronic warfare (EW)]. (n.d.). tsn.ua/exclusive. Retrieved from <https://tsn.ua/exclusive/viyna-droniv-scho-take-ukrayinskiy-reb-i-yak-vin-znischuye-rosiyski-bezpilotniki-na-fronti-foto-2574329.html>. [in Ukrainian].

10. BBC NEWS Ukraina. Redaktor Inna Semenova, 2024 [BBC NEWS Ukraine. Editor: Inna Semenova, 2024]. (n.d.). nv.ua/ukr. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/detektor-droniv-cukorok-dlya-chogo-potribni-princip-diji-chomu-tak-nazvali-novini-ukrajini-50427201.html>. [in Ukrainian].

11. Sergiyenko V.D., Popov A.O., Zibin S.D., Bychkov A.M. Analiz suchasnogo stanu rozvytku bagatofunktsionalnyh zasobiv ta kompleksiv radioelektronnoi borotby. [Sergiyenko V.D., Popov A.O., Zibin S.D., Bychkov A.M. Analysis of the current state of development of multifunctional means and complexes of radio-electronic warfare]. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence* № 1(28).2017. [in Ukrainian].

12. Alimpiyev A.M. Osoblyvosti gibrydnoi viiny RF proty Ukrainy. Dosvid, shcho otrymanyi Povitrianyimi Sylamy Zbroinyh Syl Ukrainy. [Alimpiyev A.M. Features of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine]. *Experience gained by the Air Force of the Armed Forces of Ukraine. Science and technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine*. 2017. No. 2(27). WITH. 19-25. Retrieved from <https://doi.org/10.30748/nitps>. [in Ukrainian].

УДК 330:34

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-526-538](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-526-538)

Бричко Аліна Михайлівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, тел.:(099)739-34-50, <https://orcid.org/0000-0003-4902-1403>

ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ МІСЦЕВИХ ІНІЦІАТИВ ДЛЯ СТАЛОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄС

Анотація. У статті досліджено поняття місцевої ініціативи як важливого інструменту сталого розвитку сільських територій, а також визначено її ключові характеристики, цілі та механізми підтримки. Місцеві ініціативи спрямовані на залучення громад до вирішення соціально-економічних викликів, підвищення рівня згуртованості населення, зміцнення економічного потенціалу сільських громад та забезпечення їхньої екологічної стійкості. Метою інструментів підтримки є стимулювання сталого розвитку сільських територій через інтеграцію фінансової, технічної та інфраструктурної допомоги, а також сприяння активній співпраці між громадами, державними органами та міжнародними партнерами.

Основні цілі інструментів підтримки включають подолання демографічних викликів, сприяння цифровій трансформації, адаптацію до кліматичних змін, зменшення соціальної нерівності та забезпечення економічної життєздатності сільських регіонів. Особливості використання фінансової, технічної та інфраструктурної підтримки розглянуто через аналіз європейського досвіду. Набір інструментів Rural Toolkit об'єднує можливості 26 фондів ЄС, таких як Спільна аграрна політика, Horizon Europe, Політика згуртованості та Інструмент відновлення та стійкості, що полегшує доступ громад до ресурсів.

У статті також наведено практичні приклади використання інструментів підтримки в ЄС. Зокрема, розглянуто діяльність кооперативу Biovilla (Португалія), що розвиває зелений туризм і екологічну освіту, та компанії Vumbu Toys (Румунія), яка створює робочі місця завдяки фінансуванню з Європейського фонду розвитку сільського господарства (EAFRD). В українському контексті описано ініціативи міського городництва у Львові, Полтаві та Ужгороді, які сприяють продовольчій безпеці, створенню робочих місць і згуртованості громад.

Окремо акцентовано на важливості співробітництва місцевих громад із державними органами, яке відіграє вирішальну роль у підтримці місцевих ініціатив, зокрема через інтеграцію стратегій розвитку до національних програм і політик. У висновках підкреслено значення адаптації європейського досвіду до українських умов, що створює перспективи для подальшого розширення участі українських громад у програмах фінансування ЄС.

Ключові слова: місцеві ініціативи, сільський розвиток, фінансова підтримка, стійкість, Європейський Союз, громади, співпраця, інструменти розвитку, продовольча безпека.

Brychko Alina Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration, Sumy National Agrarian University, Sumy, tel.: (099) 739-34-50, <https://orcid.org/0000-0003-4902-1403>

TOOLS TO SUPPORT LOCAL INITIATIVES FOR SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT: EUROPEAN EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR UKRAINE ON THE WAY TO THE EU

Abstract. The article explores the concept of local initiative as an important tool for sustainable development of rural areas, and identifies its key characteristics, objectives and support mechanisms. Local initiatives are aimed at involving communities in solving socio-economic challenges, increasing the level of population cohesion, strengthening the economic potential of rural communities and ensuring their environmental sustainability. The aim of support instruments is to stimulate sustainable development of rural areas through the integration of financial, technical and infrastructure assistance, as well as promoting active cooperation between communities, state bodies and international partners. The main objectives of support instruments include overcoming demographic challenges, promoting digital transformation, adapting to climate change, reducing social inequality and ensuring the economic viability of rural regions. The features of the use of financial, technical and infrastructure support are considered through an analysis of European experience. The Rural Toolkit brings together the capabilities of 26 EU funds, such as the Common Agricultural Policy, Horizon Europe, Cohesion Policy and the Recovery and Resilience Instrument, which facilitates communities' access to resources.

The article also provides practical examples of the use of support instruments in the EU. In particular, it examines the activities of the Biovilla cooperative (Portugal), which develops green tourism and environmental education, and the Bumbu Toys company (Romania), which creates jobs thanks to funding from the

European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). In the Ukrainian context, it describes urban gardening initiatives in Lviv, Poltava and Uzhhorod, which contribute to food security, job creation and community cohesion.

Special emphasis is placed on the importance of cooperation between local communities and state authorities, which plays a crucial role in supporting local initiatives, in particular through the integration of development strategies into national programs and policies. The conclusions emphasize the importance of adapting European experience to Ukrainian conditions, which creates prospects for further expanding the participation of Ukrainian communities in EU funding programs.

Keywords: local initiatives, rural development, financial support, sustainability, European Union, communities, cooperation, development tools, food security.

Постановка проблеми. Сільські території України стикаються з численними викликами, серед яких депопуляція, низький рівень економічного розвитку, недостатній доступ до фінансових ресурсів та обмежені можливості для самореалізації місцевого населення. У процесі євроінтеграції України актуальним завданням є створення ефективної системи підтримки місцевих ініціатив, які здатні забезпечити стійкий розвиток сільських громад, сприяти збереженню традиційного укладу життя та підвищенню рівня добробуту населення.

Попри наявність окремих державних та регіональних програм розвитку, більшість сільських громад в Україні стикається з труднощами у залученні інвестицій, реалізації проєктів соціально-економічного розвитку та впровадженні європейських практик управління сільськими територіями. Однією з ключових проблем є відсутність системного підходу до залучення громад до процесу прийняття рішень та розробки стратегій розвитку на основі принципів сталості та партнерства.

Європейський досвід демонструє, що ефективне використання інструментів підтримки місцевих ініціатив, таких як програми LEADER, політика Smart Villages, а також фінансування через Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD), сприяє активізації місцевих громад, розвитку малого та середнього підприємництва та підвищенню соціальної згуртованості. Водночас, в Україні залишається невирішеним питання адаптації цих інструментів до національних умов та потреб сільських територій.

Отже, проблема дослідження полягає в необхідності вивчення європейських підходів до підтримки місцевих ініціатив у сфері сталого сільського розвитку та розробки рекомендацій щодо їх ефективного застосування в Україні з урахуванням національних особливостей та викликів євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сталий розвиток сільських територій є одним із ключових пріоритетів сучасної політики Європейського Союзу, що спрямована на підвищення добробуту сільських громад, збереження природних ресурсів та забезпечення економічного зростання на місцевому рівні. В умовах євроінтеграційних процесів в Україні особливого значення набуває впровадження ефективних інструментів підтримки місцевих ініціатив, які сприяють розвитку сільських територій, підвищенню їх конкурентоспроможності та соціальної згуртованості.

Дослідження європейського досвіду забезпечення сталого розвитку сільських територій є предметом досліджень таких науковців, як О.М. Скорик [1], О.Ю. Матвеева [2], М.М. Мазурик [3], М.В. Руда [3] тощо. Низка проаналізованих праць засвідчила, що європейський досвід забезпечення сталого економічного розвитку сільських територій надає комплексний підхід до вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем сільських регіонів. Європейський досвід демонструє, що успішний сталий розвиток сільських громад ґрунтується на комплексному підході, який поєднує фінансові, організаційні та комунікаційні механізми підтримки. Програми, такі як LEADER, інструменти Спільної аграрної політики (CAP), а також фінансові інструменти, зокрема Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD), відіграють вирішальну роль у створенні умов для ефективного розвитку сільських територій та активного залучення місцевих громад до процесу управління розвитком.

Мета статті - проаналізувати європейські підходи до підтримки місцевих ініціатив у сфері сталого сільського розвитку та оцінити перспективи їх імплементації в Україні в контексті євроінтеграційних прагнень. У процесі дослідження буде розглянуто інституційно-правові механізми, фінансові інструменти та практичні кейси реалізації місцевих ініціатив у країнах ЄС, що можуть бути корисними для формування ефективної стратегії розвитку сільських територій України.

Виклад основного матеріалу. Місцева ініціатива надає жителям громади право самостійно розробляти проекти рішень, які підлягають обов'язковому розгляду на засіданні відповідної ради. Юридичним підґрунтям для цього є стаття 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка чітко закріплює таку можливість [6].

Громадяни можуть ініціювати розгляд будь-яких питань, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування. Це можуть бути питання, пов'язані з управлінням земельними ресурсами, покращенням соціальних, адміністративних, освітніх і медичних послуг. Наприклад, громадськість може пропонувати створення комунальних установ, таких як реабілітаційний центр для ветеранів, ініціювати заходи із захисту міського простору від хаотичної забудови, озеленення територій, удосконалення транспортної інфраструктури або ремонт навчальних закладів.

Крім того, місцева ініціатива може стосуватися питань функціонування ради, зокрема змін у складі її комісій. Наприклад, жителі можуть запропонувати виключення депутата зі складу комісії у разі втрати до нього довіри. Таким чином, завдяки механізму місцевої ініціативи громада отримує інструмент впливу на прийняття рішень нарівні з депутатами, оскільки проекти, запропоновані жителями, підлягають обов'язковому розгляду на засіданнях ради. Процедура подання місцевої ініціативи, кількість необхідних підписів та перелік документів визначаються Статутом громади або окремим Положенням про місцеву ініціативу. Порядок винесення місцевої ініціативи на розгляд ради регламентується представницьким органом місцевого самоврядування або положеннями статуту територіальної громади.

Ініціативи, подані відповідно до встановлених вимог, обов'язково розглядаються на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи, які представляють питання громади. Після ухвалення рішення за ініціативою, воно публікується згідно з процедурами, передбаченими представницьким органом місцевого самоврядування або статутом громади. Навіть в умовах воєнного стану цей механізм громадської участі залишається доступним, незалежно від того, чи проводяться засідання ради відкрито. Питання, запропоноване ініціативною групою, включається до порядку денного, дату засідання оголошують завчасно, а його обговорення відбувається з обов'язковою участю всіх членів ради та представників громади.

Місцева ініціатива є ефективним інструментом для залучення громадян до вирішення важливих питань, особливо коли вони стосуються тих категорій населення, які є активними, але не мають широкого доступу до інтернету. Зокрема, проблеми житлово-комунального господарства зазвичай викликають значний інтерес серед пенсіонерів та людей старшого віку, які охоче підтримують такі ініціативи шляхом збору підписів, тоді як аналогічні електронні петиції могли б не отримати від них належної підтримки.

Як правило, положення про місцеві ініціативи передбачають можливість, а іноді й обов'язок, участі представників ініціативної групи в обговоренні та голосуванні щодо їхньої пропозиції. Часто вони також мають право особисто презентувати свою ініціативу на засіданні ради. На відміну від цього, автори електронних петицій нерідко не отримують жодної інформації про хід розгляду їхніх звернень до моменту оприлюднення офіційної відповіді міської ради на веб-сайті або після висвітлення питання у ЗМІ. Учасники місцевої ініціативи мають значні переваги, адже вони можуть безпосередньо взаємодіяти з депутатами, аргументувати свою позицію та відстоювати власну пропозицію в процесі ухвалення рішення. Законодавство гарантує їм це право, тоді як авторам електронних петицій доводиться докладати додаткових зусиль, аби отримати подібні можливості.

Існує широкий набір інструментів, які можуть бути застосовані для сприяння розвитку місцевих ініціатив у сільській місцевості. Оскільки кожна громада має свої унікальні характеристики, можливості та виклики, вибір відповідних інструментів повинен враховувати специфіку кожної конкретної ситуації.

Головною метою застосування таких інструментів є підтримка сталого розвитку сільських територій шляхом створення умов для їхнього зростання та процвітання. Основні завдання цих інструментів охоплюють:

✓ Підвищення рівня життя: Створення належних умов для надання якісних послуг, розвитку інфраструктури та соціальних ініціатив, що сприятимуть покращенню добробуту мешканців сільських територій.

✓ Економічне зростання: Заохочення підприємницької діяльності та аграрного сектору для збільшення доходів населення, зниження рівня безробіття та забезпечення економічної стійкості регіону.

✓ Раціональне використання природних ресурсів: Забезпечення екологічно відповідального підходу до використання природних ресурсів та збереження довкілля для наступних поколінь.

✓ Сприяння соціальній інтеграції: Гарантування рівних можливостей для всіх членів громади, залучення їх до прийняття рішень та рівного доступу до ресурсів.

✓ Зміцнення громадської взаємодії: Формування сприятливого соціального середовища, що базується на співпраці, взаємодопомозі та спільних ініціативах.

✓ Розвиток інфраструктурних об'єктів: Поліпшення доступу до транспортної мережі, зв'язку, енергетичних систем, водопостачання та інших ключових елементів інфраструктури.

✓ Збереження культурної спадщини: Підтримка та популяризація історико-культурних традицій, які є важливими для ідентичності та розвитку сільських територій.

Загалом, використання цих інструментів сприяє створенню умов для комплексного, збалансованого та сталого розвитку сільських громад, що враховує потреби сучасного суспільства та забезпечує основу для майбутніх перспектив.

Фінансова підтримка	Технічна підтримка	Освіта та навчання	Мережі та співпраця	Інфраструктурна підтримка
• <u>Гранти та субсидії</u> • <u>Кредити та інвестиції</u>	• Консультативна допомога • Технічні послуги	• Тренінги та семінари • Програми наставництва	• <u>Формування мереж співпраці</u> • Партнерство з бізнесом	• <u>Розвиток інфраструктури</u> • <u>Зелені технології</u>

Рис. 1 Можливі інструменти підтримки місцевих ініціатив

Джерело: сформовано автором

Фінансова підтримка відіграє ключову роль у впровадженні місцевих ініціатив, спрямованих на розвиток сільських територій. Вона забезпечує необхідний капітал для запуску та реалізації проектів, сприяючи економічному зростанню та підвищенню рівня життя мешканців. Одним із джерел фінансування є гранти та субсидії, які допомагають розробляти та впроваджувати проекти, що орієнтовані на створення робочих місць, соціальні програми та інфраструктурний розвиток. Крім того, значну роль відіграє мікрокредитування, яке надає фінансову допомогу малим підприємствам, сприяючи їхньому розвитку. Інвестиційні програми також є важливим чинником, оскільки сприяють залученню приватних і громадських інвестицій, створенню інвестиційних фондів та підтримці модернізації інфраструктури. Окрім цього, доступність кредитування, лізингових послуг та страхування дозволяє мінімізувати фінансові ризики та стимулювати розвиток підприємництва в сільській місцевості. Спільні фонди розвитку та публічно-приватні партнерства об'єднують ресурси зацікавлених сторін для реалізації спільних ініціатив, що сприяє сталому розвитку громад.

Технічна підтримка спрямована на надання необхідних знань, технологій та експертизи для успішного втілення сільських ініціатив. Консультативна допомога включає експертні поради у сфері сільського господарства, економіки та управління проектами, а також технічну допомогу в плануванні та реалізації інфраструктурних проектів. Освіта та підвищення кваліфікації є важливою складовою, адже організація тренінгів, семінарів і спеціалізованих курсів допомагає мешканцям здобувати нові знання та навички. Важливим аспектом є також доступ до необхідного обладнання та методичних матеріалів, що дозволяє ефективно реалізовувати проекти. Формування мереж співпраці, обмін досвідом через створення онлайн-платформ та мереж інновацій сприяє поширенню кращих практик. Водночас, аналітична підтримка у вигляді досліджень, моніторингу та оцінки ефективності дозволяє вдосконалювати підходи до розвитку сільських громад.

Інфраструктурна підтримка є важливим елементом для покращення умов життя та економічного розвитку сільських територій. Основними напрямками є розвиток транспортної інфраструктури, який включає будівництво та модернізацію доріг і мостів, а також впровадження громадського транспорту. Енергетична інфраструктура охоплює розширення електромереж, підвищення енергоефективності та впровадження відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна і вітрова енергія. Забезпечення доступу до чистої води та ефективних систем водовідведення є ще одним важливим аспектом, оскільки воно сприяє підвищенню рівня санітарії та здоров'я населення. Розвиток телекомунікаційної інфраструктури дозволяє мешканцям отримувати доступ до мобільного зв'язку та Інтернету, що сприяє соціально-

економічному розвитку регіонів. Соціальна інфраструктура передбачає створення та оновлення закладів охорони здоров'я, освітніх установ і культурних центрів, що сприяє підвищенню якості життя та освіти населення.

Освіта та навчання є важливими чинниками сталого розвитку сільських територій. Будівництво та модернізація освітніх установ забезпечують комфортні умови для навчання, а надання навчальних матеріалів і обладнання сприяє підвищенню якості освіти. Організація додаткових освітніх заходів, курсів та майстер-класів допомагає учням та студентам здобувати нові компетенції. Розвиток дистанційного навчання розширює можливості отримання освіти без необхідності переїзду, а впровадження інноваційних освітніх програм враховує специфіку сільських громад. Крім того, підтримка молодих фахівців у вигляді стипендій та грантів заохочує їх працювати у сільській місцевості, що сприяє підвищенню кваліфікації місцевих кадрів.

Формування мереж співпраці та партнерства є важливим інструментом, який дозволяє об'єднати ресурси та можливості різних зацікавлених сторін. Організація форумів, конференцій та круглих столів створює платформу для обміну ідеями та досвідом, сприяючи налагодженню ефективної співпраці. Створення онлайн-платформ для обміну інформацією дозволяє зацікавленим сторонам ділитися ресурсами та практичними знаннями. Робочі групи та комітети, які об'єднують представників різних секторів, сприяють розробці спільних рішень та стратегій. Локальні партнерства між органами влади, бізнесом та громадянськістю забезпечують комплексний підхід до вирішення проблем. Менторські програми дозволяють молодим спеціалістам отримувати досвід від старших колег, а фінансова підтримка спільних ініціатив сприяє їхній реалізації. Нарешті, спільні зусилля у сфері лобіювання та адвокації дозволяють ефективніше представляти інтереси сільських громад на різних рівнях управління.

Співпраця з державними установами відіграє значну роль у розвитку місцевих ініціатив, сприяючи більш ефективній реалізації проектів, залученню додаткових ресурсів та забезпеченню сталого розвитку громад. Державні органи можуть надавати фінансову підтримку через різноманітні програми, включаючи гранти, субсидії та спеціальні фонди, спрямовані на розвиток сільських територій. Таке фінансування може бути спрямоване на сільськогосподарські проекти, інфраструктурні ініціативи, поліпшення якості життя населення та екологічні програми.

Крім фінансової допомоги, важливою складовою співробітництва є консультативна та технічна підтримка. Органи державної влади можуть надавати громадам доступ до експертної допомоги, сприяючи розробці та впровадженню проектів на професійному рівні. Вони можуть забезпечувати навчання та підвищення кваліфікації місцевих лідерів і активістів, що дозволяє

розвивати управлінські, фінансові та технічні навички, необхідні для успішної реалізації ініціатив.

Регуляторна підтримка також є важливим аспектом співпраці з державними органами. Спрощення процедур отримання дозволів, ліцензій та інших адміністративних процесів сприяє ефективнішому втіленню місцевих проектів. Також громади можуть брати активну участь у розробці законодавчих ініціатив, що дозволяє адаптувати нормативну базу до їхніх потреб та реалій.

Інформаційна підтримка з боку державних структур допомагає підвищити обізнаність про місцеві ініціативи та сприяє залученню нових партнерів і ресурсів. Органи влади можуть використовувати свої комунікаційні канали для поширення інформації про важливі проекти, а також сприяти діалогу з громадськістю через організацію публічних консультацій та громадських слухань.

Важливою формою взаємодії є механізми публічно-приватного партнерства, що передбачають залучення бізнесу до реалізації інфраструктурних та соціально-економічних проектів у сільських регіонах. Такі партнерства дозволяють поєднувати ресурси держави та приватного сектору, забезпечуючи довгостроковий ефект для громад.

Не менш важливою складовою є контроль за реалізацією проектів, що передбачає моніторинг та оцінку їхніх результатів спільно з державними органами. Це дозволяє вчасно виявляти проблеми, коригувати плани та забезпечувати ефективне використання залучених ресурсів. Прозорість у фінансових процесах досягається завдяки регулярному звітуванню та публічному аудиту, що підвищує рівень довіри до місцевих ініціатив. Отже, партнерство між громадами та державними органами є важливим інструментом сталого розвитку, забезпечуючи необхідну підтримку та створюючи сприятливі умови для впровадження локальних проектів.

Практики використання інструментів підтримки місцевих ініціатив сільського розвитку. Щоб гарантувати, що сільські території Європи продовжать забезпечувати європейців продовольством, житлом, роботою та іншими послугами, вони забезпечують близько 46% території ЄС і дають роботу понад 20% його населення, роблячи суттєвий внесок в економіку та стійкість регіонів. ЄС розробив новий набір інструментів для сільських територій (Rural toolkit). Завдяки йому, місцеві і регіональні органи влади, підприємства та окремі особи можуть легше отримати доступ до інформації про різні можливості фінансування ЄС і скористатися ініціативами ЄС для покращення якості життя у своїх територіях.

Набір інструментів є частиною довгострокового бачення ЄС для сільських територій до 2040 року, яке спрямоване на вирішення ключових викликів, таких як старіння населення, цифрова трансформація, кліматичні зміни та соціальна інклюзія, з метою забезпечення стійкого розвитку та підвищення якості життя у сільських громадах. Він був створений за

ініціативи Об'єднаного дослідницького центру (JRC) і Генерального директорату Європейської Комісії з питань регіональної та міської політики (DG REGIO) у співпраці з Генеральним директором з питань сільського господарства та сільського розвитку (DG AGRI).

Набір інструментів об'єднує можливості 26 фондів ЄС, зокрема Політики згуртованості, Спільної аграрної політики, Horizon Europe та Інструменту відновлення та стійкості. Він забезпечує єдине вікно з підтримки ЄС для сільських територій, що робить його дуже корисним для місцевих груп дій (LAG) та прихильників місцевих ініціатив. Хоча існує безліч можливостей фінансування від ЄС, знайти правильну можливість може бути доволі складно. Набір інструментів має інтерактивний пошуковик джерел фінансування, який дозволяє адаптувати пошук на основі кількох критеріїв: тип організації, запропонована діяльність та тип підтримки.

Кооператив Biovilla (Португалія). Кооператив займається зеленим туризмом, освітніми програмами та відновленням ландшафту в природному парку Аррабіда. Він використав фонди ЄС, зокрема Європейський фонд регіонального розвитку, EAFRD та Erasmus+. Завдяки цьому кооператив керує гостьовим будинком, рестораном, продуктовим магазином та освітніми програмами. Кошти були використані для відновлення природного середовища парку, створення туристичної інфраструктури та проведення навчальних заходів з екологічного управління для місцевих громад. Кооператив займається зеленим туризмом, освітніми програмами та відновленням ландшафту в природному парку Аррабіда. Він використав фонди ЄС, зокрема Європейський фонд регіонального розвитку, EAFRD та Erasmus+. Завдяки цьому кооператив керує гостьовим будинком, рестораном, продуктовим магазином та освітніми програмами.

Bumbi Toys (Румунія). Компанія виготовляє дерев'яні іграшки завдяки фінансуванню від EAFRD. Вона створила понад 20 робочих місць та експортує продукцію до Австралії, Індонезії, Нідерландів, Сінгапуру та США.

Українські ініціативи. Україна має можливість отримувати фінансування від ЄС через такі програми, як Horizon Europe, Програма підтримки сільського розвитку (EAFRD), гранти від Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF) та фінансові інструменти від Європейського інвестиційного банку (EIB). Ці кошти можуть бути спрямовані на розвиток аграрного сектору, підтримку стартапів, інноваційні проєкти та соціальні ініціативи.

В умовах війни дрібне фермерство набуває стратегічної актуальності. Однією з ініціатив є міське городництво, приклади якого реалізовані у Львові, Полтаві та Ужгороді:

- Інклюзивний город в Ужгороді, створений спільно «Карітас» та волонтерським осередком «БУР-Закарпаття».

- Міський город у Полтаві, організований КП «Декоративні культури».
- Суспільний город у Львові – Розсадник, що співпрацює з соціально відповідальним бістро.

Такі проєкти допомагають забезпечити продовольчу безпеку, створюють робочі місця та підтримують згуртованість громад. Важливо вивчати та впроваджувати європейський досвід для подальшого розвитку місцевих ініціатив та ефективного використання інструментів підтримки ЄС.

Висновки. Використання інструментів підтримки місцевих ініціатив сільського розвитку дозволяє значно підвищити якість життя у сільських територіях, сприяти економічному зростанню та зміцненню соціальної згуртованості. Європейський досвід показує, що ефективне використання фондів ЄС сприяє створенню нових робочих місць, розвитку підприємництва та покращенню інфраструктури.

Подальше дослідження має зосередитися на оцінці ефективності впроваджених проєктів, аналізі бар'єрів, що заважають доступу до фінансування, та розробці рекомендацій для покращення процесу залучення інвестицій у сільські громади. Також важливо вивчити можливості розширення співпраці між українськими та європейськими партнерами для максимального використання існуючих можливостей фінансування.

Література:

1. Skoryk M.O. Conceptual framework for sustainable development of rural areas. *Economics of Systems Development*. 2024. Vol. 6 (1). P. 95–99.
2. Матвеева О.Ю. Європейська парадигма сталого розвитку територіальних громад: досвід для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2021. № 1. С. 148–157.
3. Руда М.В., Мазурик М.М. Співпраця України та Європейського Союзу у сфері сталого розвитку: огляд перспектив. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. 2021. Vol. 3, № 1. С. 204–211.
4. Про проєкт Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на період до 2030 року <https://www.prostir.ua/?library=pro-projekt-stratehiji-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskyh-terytorij-ukrajiny-na-period-do-2030-roku>
5. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження КМУ від 15 листопада 2024 р. № 1163р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>
6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»: прийнятий 25.05.1997 р. №280/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. 1997. №24. 170 с.
7. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»: від 05.02.2015 р. №157-VIII.: <http://www.rada.gov.ua>
8. Новий набір інструментів ЄС задля підтримки розвитку сільських територій URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/panorama/2024/03/03-06-2024-new-eu-toolkit-provides-focused-support-to-rural-areas_en#:~:text=The%20toolkit%20provides%20exhaustive%20information,to%20calls%20and%20contact%20points (дата звернення 28.01.25)

9. Ревіталізація міст – досвід Європейського Союзу для України : навч. посібник / [О. А. Сич, Н. С. Ситник, А. В. Стасишин, В. В. Круглякова]; за заг. ред. канд. екон. наук., доц. О. А. Сич. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. – 312 с. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Revitalizatsiia-mist.pdf> (дата звернення 28.01.25)

10. Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи : матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (Київ, 9 трав. 2024 р.) : / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. 112 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2112/files/6598623b-90b4-4f0e-a02a-33621cdb7e61.pdf> (дата звернення 28.01.25)

References:

1. Skoryk M. O. (2024) Conceptual framework for sustainable development of rural areas. *Economics of Systems Development*. vol. 6 (1), pp. 95–99.
2. Matveieva O. Yu. (2021) Yevropeiska paradyhma staloho rozvytku terytorialnykh hromad: dosvid dlia Ukrainy [European paradigm of sustainable development of territorial communities: experience for Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*. vol. 1, pp. 148–157. [in Ukrainian].
3. Ruda M. V., Mazuryk M. M. (2021) Spivpratsia Ukrainy ta Yevropeiskoho Soiuzu u sferi staloho rozvytku: ohliad perspektyv [Cooperation between Ukraine and the European Union in the sphere of sustainable development: an overview of perspectives]. *Management and entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development*. vol. 3, pp. 204–211. [in Ukrainian].
4. Pro proiekt Stratehii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii Ukrainy na period do 2030 roku [For the draft Strategy for the Development of the Agricultural Economy and Agricultural Territories of Ukraine for the Period to 2030]. *prostir.ua* Retrieved from <https://www.prostir.ua/?library=pro-projekt-stratehiji-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorij-ukrajiny-na-period-do-2030-roku> [in Ukrainian].
5. Rozporiadzhennia KMU «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh» vid 15 lystopada 2024 r. № 1163r. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine: «On approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025-2027» dated November 15, 2024 No. 1163]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini»: pryiniaty 25.05.1997 r. №280/97-VR // Vidom. Verkhov. Rady Ukrainy [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine": adopted on 25.05.1997 No. 280/97-VR // Official Gazette of the Verkhovna Rada of Ukraine] 1997. №24. 170 с. [in Ukrainian]
7. Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad» [Law of Ukraine “On Voluntary Association of Territorial Communities”] 05.02.2015 p. №157-VIII.: <http://www.rada.gov.ua> [in Ukrainian]
8. Novyi nabir instrumentiv YeS zadlia pidtrymky rozvytku silskykh terytorii [A new set of EU instruments to support rural development] URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/panorama/2024/03/03-06-2024-new-eu-toolkit-provides-focused-support-to-rural-areas_en#:~:text=The%20 toolkit%20provides%20exhaustive%20information,to%20calls%20and%20 contact%20points (accessed 28.01.25) [in Ukrainian]

9. Revitalizatsiia mist – dosvid Yevropeiskoho Soiuzu dlia Ukrainy : navch. posibnyk / [O. A. Sych, N. S. Sytnyk, A. V. Stasyshyn, V. V. Kruhliakova]; za zah. red. kand. ekon. nauk., dots. O. A. Sych. – Lviv : LNU imeni Ivana Franka [Revitalization of cities – the experience of the European Union for Ukraine: a textbook / [O. A. Sych, N. S. Sytnyk, A. V. Stasyshyn, V. V. Kruhliakova]; edited by Ph.D. in Economics, Assoc. Prof. O. A. Sych – Lviv: Ivan Franko National University of Lviv] 2023. – 312 c. URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Revitalizatsiia-mist.pdf> (accessed 28.01.25) [in Ukrainian]

10. Ukraina na shliakhu do YeS: vyklyky ta perspektyvy : materialy kruhloho stolu do Dnia Yevropy v Ukraini (Kyiv, 9 trav. 2024 r.) : / za zah. red. L. H. Komakhy, M. S. Orliv, Yu. H. Rubana. Kyiv [Ukraine on the way to the EU: challenges and prospects: materials of the round table for Europe Day in Ukraine (Kyiv, May 9, 2024) : / edited by L. G. Komakha, M. S. Orliv, Y. G. Ruban. Kyiv: NNI PUDS KNU] URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2112/files/6598623b-90b4-4f0e-a02a-33621cdb7e61.pdf> (accessed 28.01.25) [in Ukrainian]

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 005.36

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-539-548](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-539-548)

Веренич Денис Сергійович аспірант кафедри публічного управління та землеустрою, Класичний приватний університет, <https://orcid.org/0009-0006-5435-2281>

Тараненко Андрій Анатолійович науковий співробітник-консультант з ефективності господарської діяльності «Міжгалузевої науково-дослідної установи цифровізації та технологій штучного інтелекту», кандидат економічних наук, <https://orcid.org/0009-0003-2637-7498>

Дегтяр Олег Андрійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації, доктор наук з державного управління, професор, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті розглядаються можливості застосування маркетингових технологій у процесі реформування публічного управління в системі охорони здоров'я. Акцент зроблено на аналізі сучасних викликів, пов'язаних з недостатньою ефективністю традиційних управлінських механізмів, та визначено ролі маркетингових підходів у розв'язанні цих проблем.

Автори за мету визначили обґрунтування доцільності використання маркетингових технологій у процесі реформування публічного управління системою охорони здоров'я, аналіз їх можливостей для підвищення ефективності управлінських рішень, а також розробку практичних рекомендацій щодо інтеграції маркетингових підходів у діяльність органів публічної влади для забезпечення якісного розвитку медичних послуг.

Розглянуто ключові інструменти маркетингу, такі як аналіз потреб цільових аудиторій, брендинг медичних послуг, стратегічне планування комунікацій і використання цифрових технологій для забезпечення прозорості управлінських процесів.

Особлива увага приділяється можливостям інтеграції цифрового маркетингу, зокрема соціальних мереж і онлайн-платформ, у систему взаємодії між органами влади, медичними установами та населенням. У дослідженні також обґрунтовано значення зворотного зв'язку із зацікавленими сторонами як

інструменту підвищення довіри до медичних установ і ефективності управлінських рішень.

Запропоновано практичні рекомендації щодо впровадження маркетингових технологій у реформування публічного управління охороною здоров'я, які включають розвиток інноваційних каналів комунікації, моніторинг задоволеності пацієнтів і побудову стратегічних партнерств із приватним сектором. Отримані результати спрямовані на підвищення якості медичних послуг, оптимізацію використання ресурсів та забезпечення сталого розвитку системи охорони здоров'я України в умовах європейської інтеграції.

Ключові слова: публічне управління, охорона здоров'я, маркетингові технології, цифровий маркетинг, реформування, медичні послуги, стратегічне планування, комунікація, зворотний зв'язок, ефективність управління.

Verenych Denys Serhiyovich graduate student of the Department of Public Administration and Land Management, Classical Private University, <https://orcid.org/0009-0006-5435-2281>

Taranenko Andriy Anatoliyovych researcher-consultant on the efficiency of economic activity of the "Intersectoral Research Institute of Digitalization and Technologies of Artificial Intelligence", Candidate of Economic Sciences, <https://orcid.org/0009-0003-2637-7498>

Diegtiar Oleg Andriyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, doctor of sciences in public administration, professor, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

REFORM OF THE PUBLIC MANAGEMENT OF THE HEALTH CARE SYSTEM IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Abstract. The article examines the possibilities of applying marketing technologies in the process of reforming public administration in the healthcare system. The focus is on analyzing current challenges associated with the insufficient efficiency of traditional management mechanisms and identifying the role of marketing approaches in addressing these issues.

The authors aim to substantiate the feasibility of using marketing technologies in reforming public administration in the healthcare system, analyze their potential to enhance managerial decision-making, and develop practical recommendations for integrating marketing approaches into the activities of public authorities to ensure the qualitative development of medical services.

Key marketing tools such as the analysis of target audience needs, healthcare branding, strategic communication planning, and the use of digital technologies to ensure management transparency are considered.

Particular attention is paid to the possibilities of integrating digital marketing, including social media and online platforms, into the system of interaction between public authorities, healthcare institutions, and the public. The study also highlights the importance of feedback from stakeholders as a tool to increase trust in healthcare institutions and improve the effectiveness of management decisions.

Practical recommendations for implementing marketing technologies in healthcare public management reform are proposed. These include the development of innovative communication channels, monitoring patient satisfaction, and building strategic partnerships with the private sector.

The findings are aimed at improving the quality of medical services, optimizing resource utilization, and ensuring the sustainable development of Ukraine's healthcare system in the context of European integration.

Keywords: public administration, healthcare, marketing technologies, digital marketing, reform, medical services, strategic planning, communication, feedback, management efficiency.

Постановка проблеми. Сучасна система охорони здоров'я України в умовах євроінтеграції та соціально-економічних викликів потребує глибокого реформування, спрямованого на підвищення якості медичних послуг, ефективність використання ресурсів та прозорість управлінських рішень. Одним із інструментів вирішення цих завдань є інтеграція маркетингових технологій у діяльність органів публічного управління. Однак традиційні управлінські підходи не завжди здатні врахувати специфіку сучасних викликів, таких як динамічна зміна потреб населення, недостатність комунікацій між владою, медичними установами та громадськістю, а також низький рівень довіри до публічних інституцій. У цьому контексті виникає необхідність дослідження можливостей маркетингових підходів для вдосконалення управлінських процесів, залучення зацікавлених сторін до прийняття рішень і впровадження інноваційних механізмів у систему охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання маркетингових технологій у публічному управлінні активно розглядається в наукових працях українських і зарубіжних дослідників. Зокрема, у роботах Ромата Є.В. і Гаврилечка Ю.В. акцентовано увагу на стратегічній ролі маркетингу в діяльності публічних інституцій та його потенціалі для підвищення ефективності державного управління [1]. У дослідженнях Дейнеги О.В. та Дейнеги І.О. аналізується імплементація маркетингових концепцій у діяльність органів публічного управління, зокрема у сфері охорони здоров'я [2].

Янковець Т.М. та Поремський М.О. досліджували європейський досвід застосування цифрового маркетингу в публічному управлінні, наголошуючи на його значенні для забезпечення прозорості та інтерактивності управлінських процесів [3].

Попри значний науковий доробок, актуальними залишаються питання адаптації маркетингових інструментів до умов української системи охорони здоров'я, визначення практичних підходів до інтеграції маркетингових технологій у процеси реформування та оцінки їх впливу на якість медичних послуг. У цьому контексті необхідне подальше дослідження, яке сприятиме формуванню ефективної моделі використання маркетингових підходів у публічному управлінні охороною здоров'я.

Мета статті - обґрунтування доцільності використання маркетингових технологій у процесі реформування публічного управління системою охорони здоров'я, аналіз їх можливостей для підвищення ефективності управлінських рішень, а також розробка практичних рекомендацій щодо інтеграції маркетингових підходів у діяльність органів влади для забезпечення якісного розвитку медичних послуг.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні поняття «публічного маркетингу» перебуває на етапі активного становлення та формування. У науковій літературі приклади використання цього терміна зустрічаються досить рідко, що свідчить про недостатню розробленість концепції в межах вітчизняного наукового дискурсу. Водночас, у певних джерелах пропонуються визначення, що частково окреслюють суть цього явища. Зокрема, автори роботи «Маркетинг у публічному управлінні», де досліджуються аспекти маркетингового управління зонами відпочинку, визначають публічний маркетинг як процес розробки, реалізації та контролю виконання програм, спрямованих на формування позитивного сприйняття публічної ідеї, руху або практики серед цільової аудиторії чи мотивованих груп. Такий підхід відображає роль маркетингових інструментів у забезпеченні ефективного функціонування публічних сфер через побудову комунікацій та стимулювання соціально значущих змін [1].

Маркетингові технології є комплексом методів, інструментів і стратегій, спрямованих на вивчення, формування та задоволення потреб цільової аудиторії шляхом ефективного управління взаємовідносинами між організацією та її зацікавленими сторонами. Вони базуються на інтеграції сучасних знань у сфері комунікацій, аналізу даних, управління брендом і цифрових рішень, що дозволяє досягати стратегічних цілей як у бізнесовій, так і в публічній сферах.

Основною сутністю маркетингових технологій є створення цінності для споживача чи користувача послуг через аналіз ринку, визначення конкурентних переваг та ефективну комунікацію. Ці технології охоплюють широкий

спектр інструментів, таких як сегментація аудиторії, позиціонування продуктів чи послуг, розробка маркетингових кампаній, управління репутацією, впровадження CRM-систем, використання соціальних мереж, аналітичних платформ тощо.

У контексті публічного управління маркетингові технології спрямовані на підвищення довіри до органів влади, забезпечення прозорості рішень, формування позитивного іміджу інституцій та підвищення якості надання послуг. Зокрема, вони дозволяють визначити реальні потреби громадян, адаптувати політики й програми до очікувань суспільства та забезпечити ефективну двосторонню комунікацію.

Отже, маркетингові технології виступають не лише інструментом підвищення конкурентоспроможності в ринкових умовах, але й потужним засобом реформування та модернізації публічної сфери, особливо у сферах охорони здоров'я, освіти, екології та соціального забезпечення.

Так, маркетингові технології відіграють ключову роль у модернізації та розвитку системи охорони здоров'я, сприяючи підвищенню ефективності управління, покращенню якості медичних послуг та забезпеченню задоволення потреб громадян. Їх застосування дозволяє створити клієнтоорієнтовану систему, яка враховує інтереси пацієнтів, медичних працівників, органів влади та інших зацікавлених сторін.

По-перше, маркетингові технології забезпечують глибокий аналіз потреб різних груп населення, дозволяючи виявити пріоритети у наданні медичних послуг. Використання інструментів сегментації аудиторії, соціологічних опитувань та аналізу даних дає змогу організувати медичні послуги відповідно до специфічних запитів окремих груп пацієнтів.

По-друге, маркетингові підходи сприяють підвищенню доступності та якості медичних послуг через оптимізацію комунікації між медичними установами, органами влади та населенням. Зокрема, використання цифрових платформ, мобільних додатків і соціальних мереж дозволяє надавати оперативну інформацію про медичні послуги, програми профілактики та вакцинації.

По-третє, маркетингові технології сприяють побудові позитивного іміджу закладів охорони здоров'я та створенню брендів, що асоціюються з високою якістю послуг і довірою громадян. Вони також дозволяють зміцнювати репутацію медичних установ через активну взаємодію із громадськістю, впровадження програм соціальної відповідальності та реалізацію проєктів, орієнтованих на профілактику захворювань.

Крім того, маркетингові технології підтримують реформування охорони здоров'я шляхом підвищення прозорості управлінських рішень і залучення громадян до їх обговорення. Це дозволяє формувати більш ефективні та обґрунтовані політики у сфері охорони здоров'я, які відповідають потребам суспільства [4].

Загалом, маркетингові технології є потужним інструментом розвитку системи охорони здоров'я, який дозволяє не лише покращити якість медичних послуг, але й сприяє побудові ефективної та прозорої системи взаємодії між усіма учасниками медичної галузі.

Сьогодні сучасна система охорони здоров'я стикається з численними викликами, що обумовлюють необхідність трансформацій у публічному управлінні. Одним із ключових викликів є обмежена ефективність традиційних управлінських механізмів, які часто базуються на застарілих підходах і не враховують швидких змін у суспільстві та технологічній сфері. Такі механізми характеризуються надмірною бюрократією, повільним ухваленням рішень, недостатньою прозорістю та відсутністю адаптивності до нових реалій. Ці недоліки значною мірою впливають на якість послуг, що надаються населенню, і створюють бар'єри для впровадження інновацій.

Проблеми комунікації між ключовими зацікавленими сторонами, такими як урядові структури, медичні заклади, громадські організації та пацієнти, також є суттєвим викликом. Відсутність належного обміну інформацією, слабка координація дій та недостатній рівень довіри між сторонами часто призводять до неефективності управлінських процесів. Це обмежує можливості своєчасного реагування на актуальні потреби галузі, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як пандемії чи військові конфлікти.

Штучний інтелект виступає важливим чинником реформування охорони здоров'я, впливаючи на всі аспекти її функціонування. Впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє оптимізувати управлінські процеси, підвищити оперативність та прозорість прийняття рішень, а також покращити якість медичних послуг. Цифрові рішення, такі як електронні медичні записи, телемедицина, аналітичні платформи та інструменти штучного інтелекту, створюють умови для персоналізованого підходу до лікування пацієнтів і забезпечують доступ до якісних послуг навіть у найвіддаленіших регіонах.

Однак процес штучного інтелекту також супроводжується певними викликами, такими як необхідність значних фінансових інвестицій, захист персональних даних, подолання цифрового розриву між регіонами та забезпечення цифрової компетентності працівників. Незважаючи на ці труднощі, штучний інтелект відкриває широкі перспективи для модернізації управлінських механізмів і сприяє створенню більш адаптивної, ефективної та інклюзивної системи охорони здоров'я [5].

Маркетингові технології відкривають значні можливості для реформування системи охорони здоров'я, сприяючи її модернізації та підвищенню ефективності взаємодії з громадянами. Одним із ключових напрямів є детальний аналіз потреб різних цільових аудиторій, включаючи пацієнтів,

медичних працівників та громадськість у цілому. Розуміння очікувань і проблем цих груп дозволяє розробляти стратегії, що забезпечують адресність і результативність управлінських рішень. Такі підходи сприяють персоналізації медичних послуг, підвищенню їх доступності та відповідності сучасним стандартам.

Брендинг медичних послуг і формування позитивного іміджу закладів охорони здоров'я стають невід'ємними елементами їхньої конкурентоспроможності. Висока якість обслуговування, комунікаційна відкритість і прозорість діяльності закладу формують довіру громадян і зміцнюють репутацію медичних установ. Завдяки брендингу створюються асоціації з надійністю, професійністю та інноваційністю, що важливо як для залучення пацієнтів, так і для мотивації медичного персоналу.

Цифрові платформи забезпечують новий рівень взаємодії з громадськістю, дозволяючи закладам охорони здоров'я оперативно реагувати на запити, поширювати важливу інформацію та залучати громадян до обговорення актуальних питань. Соціальні мережі, офіційні веб-сайти, мобільні додатки та інші онлайн-ресурси створюють інтерактивний простір для обміну інформацією, що сприяє підвищенню прозорості й підзвітності медичних установ. Такі технології дозволяють не лише ефективніше доносити інформацію до цільової аудиторії, але й отримувати зворотний зв'язок для подальшого вдосконалення послуг.

Підвищення довіри до медичних установ є ще одним важливим завданням, вирішення якого значною мірою залежить від використання сучасних маркетингових інструментів. Публікація успішних кейсів, залучення відомих експертів і пацієнтів для розповсюдження позитивного досвіду, а також реалізація освітніх кампаній дозволяють зміцнити довіру громадян до системи охорони здоров'я. Такі дії, у поєднанні з прозорістю діяльності, посилюють соціальну підтримку реформ і сприяють залученню більшої кількості пацієнтів до офіційних медичних закладів, що, у свою чергу, підвищує їхню ефективність та результативність.

Застосування маркетингових технологій у реформуванні системи охорони здоров'я відкриває широкий спектр переваг, сприяючи підвищенню якості надання медичних послуг. Завдяки глибокому аналізу потреб різних груп населення та застосуванню інноваційних інструментів, таких як персоналізовані медичні послуги, комунікація через цифрові платформи та інтерактивний зворотний зв'язок, медичні установи здатні покращити ефективність обслуговування пацієнтів. Це дозволяє лікарям краще орієнтуватися в індивідуальних потребах пацієнтів, а також забезпечує більш точне й оперативне надання медичної допомоги, що в результаті покращує загальну якість медичних послуг [5].

Однією з головних переваг маркетингових технологій є збільшення прозорості управлінських процесів у медичних установах та органах влади. Завдяки цифровим платформам, автоматизованим системам та відкритим даним громадяни мають змогу отримувати актуальну інформацію про стан справ у медичній сфері, що забезпечує більшу відкритість і підзвітність діяльності. Це сприяє створенню системи зворотного зв'язку, коли громадяни можуть безпосередньо впливати на процеси управління, подаючи свої пропозиції, скарги чи відгуки, що, в свою чергу, покращує якість управлінських рішень.

Маркетингові технології також дають змогу оптимізувати використання фінансових і людських ресурсів у сфері охорони здоров'я. Автоматизація процесів, вдосконалення системи управління медичними закладами, ефективне планування на основі великих даних дозволяють знизити адміністративні витрати та зосередитися на пріоритетних напрямках. Водночас аналіз потреб пацієнтів і працівників медичних установ допомагає ефективно розподіляти кадрові ресурси, покращувати мотивацію працівників і зменшувати плинність кадрів. Всі ці чинники сприяють оптимізації використання доступних ресурсів, що підвищує ефективність функціонування системи охорони здоров'я [5].

Зміцнення довіри населення до органів влади та медичних установ є важливим результатом впровадження маркетингових технологій. Завдяки підвищенню прозорості, покращенню якості медичних послуг і доступу до достовірної інформації, громадяни починають більше довіряти державним структурам і медичним закладам. Маркетингові комунікації, брендинг медичних послуг та активне залучення громадян до обговорення проблем охорони здоров'я сприяють створенню позитивного іміджу державних установ, що підвищує рівень соціальної підтримки реформ і забезпечує більш стійке громадське прийняття змін у сфері охорони здоров'я.

Висновки. Використання маркетингових технологій у реформуванні публічного управління системою охорони здоров'я відкриває нові можливості для покращення якості медичних послуг та ефективності управлінських процесів. Інтеграція сучасних маркетингових інструментів, таких як брендинг медичних послуг, цифрові платформи для зворотного зв'язку з громадськістю та використання аналітики великих даних, дозволяє не лише оптимізувати адміністративні витрати, але й створювати умови для більш персоналізованого підходу до надання медичної допомоги. Це сприяє покращенню довіри населення до медичних установ та органів публічного управління, що є важливим аспектом для забезпечення сталого розвитку системи охорони здоров'я.

Завдяки застосуванню маркетингових технологій у публічному управлінні вдається значно підвищити прозорість та підзвітність процесів, що допо-

магає громадянам краще розуміти дії державних органів і медичних закладів, а також активно взаємодіяти з ними. Це створює основу для більш ефективної взаємодії між пацієнтами, медичними працівниками та державою, що в кінцевому рахунку сприяє досягненню високих стандартів якості медичних послуг.

Однак важливо зазначити, що реалізація маркетингових технологій у галузі охорони здоров'я стикається з рядом викликів, таких як необхідність модернізації інфраструктури, забезпечення кібербезпеки та підготовка кваліфікованих кадрів. Тому ключовим аспектом для успішного впровадження цих технологій є комплексний підхід, що включає не лише технічні нововведення, але й організаційні зміни, спрямовані на формування стійких і ефективних управлінських структур.

Загалом, маркетингові технології мають значний потенціал для сприяння реформам в охороні здоров'я, забезпечуючи не лише покращення якості медичних послуг, але й розвиток демократичних процесів у публічному управлінні. Вони дозволяють зробити систему охорони здоров'я більш гнучкою, орієнтованою на потреби пацієнтів і здатною швидко адаптуватися до змін, що мають місце в глобальному контексті.

Література:

1. Ромат Є. В., Гавриленко Ю.В. Маркетинг у публічному управлінні: монографія. Київ: Київський національний економічний університет, 2018. 288с.
2. Дейнега О. В., Дейнега І. О. Імплементация маркетингової концепції в діяльність органів публічного управління. Економіка та управління підприємствами. 2021. Вип.52. С. 83–89.
3. Янковець Т. М., Поремський М.О. Європейський досвід застосування цифрового маркетингу в публічному управлінні в Україні. Економіка та держава. 2022. № 7. С. 95–101.
4. Савченко М. В. Трансформація парадигми маркетингу в охороні здоров'я: нові інструменти та стратегії. Ефективна економіка. 2020. № 3. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2020/15.pdf (дата звернення: 07.12.2024)
5. Бищенко Г. Публічний маркетинг та його інструменти у сфері охорони здоров'я. (2023). *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*, 2023. № 6. С. 6–13. URL: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2023-6-6-13> (дата звернення: 07.12.2024)
6. Борщ В. І., Рудінська О. В., Кусик Н. Л. Менеджмент та маркетинг в охороні здоров'я: навчальний посібник. Одеса: Олді+, 2022. 264 с.

References:

1. Romat Ye. V., Havrylechko Yu. V. (2018) *Marketing in Public Administration: Monograph* [Marketing in Public Administration: Monograph] Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet [in Ukrainian].
2. Deineha O. V., Deineha I. O. (2021) *Implementatsiia marketynhovoï kontseptsii v diialnist orhaniv publichnoho upravlinnia* [Implementation of the Marketing Concept in the Activities of Public Administration Bodies] *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy* [Economics and Business Management], 52, 83-89 [in Ukrainian].

3. Yankovets T. M., Poremskyi M.O. (2022) Yevropeyskyi dosvid zastosuvannia tsyfrovoho marketynhu v publichnomu upravlinni v Ukraini [European Experience of Using Digital Marketing in Public Administration in Ukraine] *Ekonomika ta derzhava [Economics and State]*, 7,95-101 [in Ukrainian].

4. Savchenko M. V. (2020) Transformatsiia paradyhmy marketynhu v okhoroni zdorovia: novi instrumenty ta stratehii [Transformation of the Marketing Paradigm in Healthcare: New Tools and Strategies] *Efektivna ekonomika [Effective Economy]* Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/15.pdf [in Ukrainian].

5. Byshenko H. (2023) Publichnyi marketynh ta yoho instrumenty u sferi okhorony zdorovia [Public Marketing and Its Tools in Healthcare] *Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia [Public Administration: Concepts, Paradigm, Development, Improvement]* Retrieved from: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2023-6-6-13> [in Ukrainian].

6. Borshch V. I., Rudinska O. V., Kusyk N. L. (2022) Menedzhment ta marketynh v okhoroni zdorovia: navchalnyi posibnyk [Management and Marketing in Healthcare: A Textbook] Odesa: Oldi+ [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 005.36

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-549-560](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-549-560)

Дегтяр Олег Андрійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Безносенко Сергій Юрійович начальник науково-дослідного відділу Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, доктор наук з державного управління, професор, <https://orcid.org/0000-0002-1045-1492>

Білий Олександр Анатолійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0003-3056-8652>

РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу актуальних підходів до інтеграції цифрових технологій у механізми публічного управління інформаційною безпекою. Інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління інформаційною безпекою є важливим завданням сучасних держав у контексті зростання кіберзагроз, підвищення рівня цифровізації суспільства та забезпечення стійкості інформаційних систем. Успішна реалізація цифрових рішень сприяє не лише зміцненню інформаційної безпеки, але й підвищенню ефективності управлінських процесів у публічному секторі. Узагальнено вітчизняний та зарубіжний досвід застосування дигітальних рішень у забезпеченні комплексної захищеності інформаційних ресурсів у публічному секторі. Особлива увага приділяється проблемі синхронізації дигітальних технологій з регіональними потребами та загрозами інформаційної безпеки. Цифрові технології стали невід'ємною частиною сучасних механізмів публічного управління, що умовлено необхідністю подолання сучасних кіберзагроз та забезпечення захищеності інформаційних ресурсів. Впровадження цифрових рішень в систему публічного управління спрямоване на підвищення ефективності та транспарентності управлінських процесів. Проте, збільшення рівня дигіталізації спричиняє посилення загроз інформаційній безпеці, що

вимагає нових підходів до синхронізації цифрових технологій з стратегічними задачами у публічному управлінні. У результаті дослідження доведено, що інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління інформаційною безпекою підвищує швидкість реагування на кіберзагрози, покращує координацію між органами державної влади та забезпечує прозорість управлінських процесів. Для практичного впровадження запропоновано створення централізованої платформи для моніторингу кіберзагроз, а також впровадження автоматизованих систем аналізу ризиків та навчання персоналу у сфері цифрової безпеки. Рекомендації можуть бути застосовані у рамках національних стратегій інформаційної безпеки та при розробці регіональних програм цифровізації публічного управління. Штучний інтелект дозволяє практично повністю виключити людину з процесу забезпечення захисту інформаційної безпеки та залишає йому допоміжні функції моніторингу та корекції. Розглянуто основні типи технологій штучного інтелекту в системі інформаційної безпеки, що виявляють та нейтралізують кібератаки. Доведено, що розвиток та використання штучного інтелекту на сучасному етапі актуалізує стратегію, яка дозволяє застосовувати комплексні заходи для задоволення інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній безпеці для створення найбільш сприятливих мір ефективної протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Ключові слова: публічне управління, державне управління, електронні послуги, цифрова трансформація, кіберзагрози, інформаційна безпека, публічне управління інформаційною безпекою, цифрові технології, цифровізація, автоматизовані системи.

Diegtiar Oleg Andriyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Beznosenko Serhii Yuriyovych head of the research department of the Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, doctor of sciences in public administration, professor, <https://orcid.org/0000-0002-1045-1492>

Bilyi Oleksandr Anatoliyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0003-3056-8652>

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE SYSTEM OF PUBLIC MANAGEMENT OF HEALTH PROTECTION

Abstract. The article is devoted to the analysis of current approaches to the integration of digital technologies into mechanisms of public information security management. The integration of digital technologies into mechanisms of public information security management is an important task of modern states in the context of the growth of cyber threats, increasing the level of digitalization of society and ensuring the stability of information systems. The successful implementation of digital solutions contributes not only to strengthening information security, but also to increasing the efficiency of management processes in the public sector. The article summarizes domestic and foreign experience in the application of digital solutions in ensuring the comprehensive security of information resources in the public sector. Particular attention is paid to the problem of synchronization of digital technologies with regional needs and threats to information security. Digital technologies have become an integral part of modern mechanisms of public management, which is due to the need to overcome modern cyber threats and ensure the security of information resources. The introduction of digital solutions into the public management system is aimed at increasing the efficiency and transparency of management processes. However, the increase in the level of digitalization leads to increased threats to information security, which requires new approaches to synchronizing digital technologies with strategic objectives in public administration. The study proves that the integration of digital technologies into public information security management mechanisms increases the speed of response to cyber threats, improves coordination between government agencies, and ensures transparency of management processes. For practical implementation, it is proposed to create a centralized platform for monitoring cyber threats, as well as implement automated risk analysis systems and personnel training in the field of digital security. The recommendations can be applied within the framework of national information security strategies and in the development of regional programs for the digitalization of public administration. Artificial intelligence makes it possible to almost completely exclude a person from the process of ensuring the protection of information security and leaves to him the auxiliary functions of monitoring and correction. The main types of artificial intelligence technologies in the information security system that detect and neutralize cyber attacks are considered. It has been proven that the development and use of artificial intelligence at the current stage actualizes the strategy that allows the application of complex measures to satisfy the interests of man, society and the state in information security to create the most favorable measures of effective countermeasures against external and internal threats.

Keywords: public administration, state administration, electronic services, digital transformation, cyber threats, information security, public information security management, digital technologies, digitalization, automated systems.

Постановка проблеми. У сучасному світі інформаційна безпека стає ключовим елементом національної безпеки. Швидка цифровізація суспільства, глобалізація інформаційних процесів та зростання кількості кіберзагроз створюють нові виклики для механізмів публічного управління. Згідно з даними Cybersecurity Ventures, до 2025 року збитки від кіберзлочинів у світі можуть досягти \$10,5 трлн на рік, що вказує на необхідність впровадження ефективних рішень у сфері кіберзахисту.

У публічному секторі проблема інтеграції цифрових технологій у механізми управління інформаційною безпекою стає дедалі актуальнішою. Відсутність єдиного підходу до моніторингу та реагування на кіберзагрози призводить до значних втрат даних, збоїв у роботі критичної інфраструктури та зниження довіри громадян до державних установ. Наприклад, у 2023 році, за даними Statista, понад 75% атак на державні установи було спрямовано на викрадення конфіденційної інформації або порушення роботи цифрових систем. Відсутність інтегрованого підходу до управління інформаційною безпекою ставить під загрозу функціонування ключових державних інститутів. В Україні, за даними CERT-UA, у 2023 році понад 40% атак були спрямовані на державні установи, зокрема органи місцевого самоврядування, що свідчить про необхідність створення ефективних механізмів, що поєднують інноваційні цифрові технології, кадрову підготовку та міжнародне співробітництво. Проблема інтеграції цифрових технологій у публічне управління інформаційною безпекою потребує системного підходу, що враховує технічні, організаційні та правові аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти цифровізації публічного управління висвітлюються такими вченими як Іванов І. І. [1], Петренко О. В. [2], Сидоренко А. В. [3], Ковальчук В. М. [4], Шевченко Н. П. [5]. Але, деякі дискусійні питання щодо впровадження інтеграції цифрових технологій у механізми публічного управління інформаційною безпекою не були досліджені у повній мірі вітчизняними науковцями та потребують ретельного опрацювання.

Мета статті – розробити науково обґрунтовані підходи до інтеграції цифрових технологій у механізми публічного управління інформаційною безпекою для підвищення ефективності кіберзахисту, оптимізації управлінських процесів та забезпечення стійкості інформаційної інфраструктури держави.

Виклад основного матеріалу. Глобальні тенденції в сфері інформаційної безпеки все більше орієнтуються на інтеграцію передових цифрових

технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), блокчейну та аналітики великих даних. У відповідь на зростаючі кіберзагрози та складність сучасних кіберінцидентів, країни та компанії по всьому світу активно впроваджують ці технології для посилення захисту своїх інформаційних систем. Штучний інтелект, зокрема, використовується для автоматизованого виявлення та реагування на загрози, а також для аналізу патернів поведінки користувачів, що дозволяє прогнозувати можливі атаки ще до їх виникнення. Блокчейн, у свою чергу, має великий потенціал у забезпеченні прозорості та надійності передачі даних. Використання блокчейн-технологій дозволяє створювати захищені, незмінні реєстри, що забезпечують цілісність і конфіденційність даних, особливо у фінансовому секторі та в процесах, що потребують високого рівня довіри, наприклад, у виборчих системах чи процесах сертифікації. Ці технології активно використовуються як у приватному секторі, так і в урядових ініціативах для захисту критичної інфраструктури. Зростання використання великих даних також сприяє розвитку інструментів для забезпечення кібербезпеки. Сучасні системи збору та аналізу даних дозволяють оперативно виявляти аномалії в інформаційних потоках, що є важливим для своєчасного реагування на атаки. Такі технології дозволяють автоматично обробляти великі обсяги інформації, що дає змогу виявляти не тільки існуючі, але й потенційні загрози, знижуючи час реагування на інциденти [1-2].

Міжнародний досвід демонструє, що успішне впровадження цифрових технологій у сфері інформаційної безпеки передбачає інтеграцію з іншими інфраструктурними рішеннями. Наприклад, у країнах Європейського Союзу активно розвиваються системи співпраці між державними установами, підприємствами та міжнародними організаціями для забезпечення безпеки даних через спільні платформи обміну інформацією та досвідом. Уряди також активно інвестують у розвиток національних та міжнародних стандартів кібербезпеки, що включають в себе застосування новітніх цифрових технологій для підвищення рівня захисту [3].

Одним із важливих аспектів передового міжнародного досвіду є постійне вдосконалення систем кібербезпеки через навчання та розвиток кваліфікацій персоналу. Країни, такі як США, Великобританія та Ізраїль, активно підтримують ініціативи з підготовки спеціалістів з кібербезпеки, що є важливою складовою стратегії забезпечення інформаційної безпеки в умовах цифрової трансформації, що включає в себе не лише технічне навчання, але й розвиток культурної свідомості щодо важливості захисту інформації в цифровому світі. Узагальнюючи глобальні тенденції, можна стверджувати, що цифрові технології займають центральне місце в стратегіях забезпечення інформаційної безпеки. Їх інтеграція в практики захисту даних дозволяє

значно підвищити рівень безпеки, зменшити ризики та знизити витрати на боротьбу з кіберзагрозами. Технології, що постійно розвиваються, дають змогу оперативно реагувати на нові виклики і забезпечують надійний захист в умовах глобалізації цифрових трансформацій [4].

Інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління в Україні стикається з низкою викликів та бар'єрів, що значною мірою стримують ефективну трансформацію адміністративних процесів. Один із основних викликів полягає у недостатньому рівні цифрової інфраструктури. Багато державних органів все ще мають застарілі технологічні системи, які не відповідають сучасним вимогам до обробки великих даних, захисту інформації та автоматизації процесів та створює технічні перешкоди для впровадження нових цифрових рішень, оскільки модернізація існуючих систем потребує значних фінансових та людських ресурсів. Іншим важливим бар'єром є недостатня кваліфікація кадрів, що працюють у сфері публічного управління. Низький рівень цифрової грамотності серед державних службовців ускладнює ефективне впровадження цифрових інструментів, таких як електронні платформи для надання державних послуг, автоматизація документообігу та управлінських процесів. Навчання і перекваліфікація кадрів є необхідними, але на практиці часто стикаються з фінансовими та організаційними обмеженнями.

Крім того, одним із серйозних бар'єрів є низький рівень довіри громадян до державних органів влади, зокрема у контексті захисту персональних даних та кібербезпеки. Навіть при наявності сучасних цифрових технологій, громадяни можуть бути скептичними до використання електронних послуг, побоюючись витоків конфіденційної інформації або зловживань з боку державних структур та вимагає розробки та впровадження національних стандартів кібербезпеки, а також проведення масштабних кампаній з підвищення довіри населення до цифрових послуг. Не менш важливим бар'єром є організаційні проблеми та відсутність єдиної стратегії цифровізації в публічному управлінні. У багатьох випадках органи влади діють ізольовано, без чіткої координації між різними рівнями управління, що призводить до дублювання функцій, неефективного використання ресурсів і затримок у впровадженні цифрових рішень. Для подолання цього бар'єра необхідна розробка та реалізація національної стратегії цифровізації публічного управління, що забезпечить інтеграцію різних систем і платформ [5-6].

Останнім викликом є фінансові обмеження та нестача ресурсів для широкомасштабної цифровізації публічного управління. Впровадження сучасних цифрових технологій вимагає значних капіталовкладень у інфраструктуру, програмне забезпечення, підготовку кадрів та підтримку систем. Бюджетні обмеження на рівні держави та місцевих органів влади не завжди дозволяють здійснювати такі інвестиції, що ускладнює процес реформ.

Загалом, інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління в Україні потребує комплексного підходу, який включає в себе оновлення технічної інфраструктури, підвищення кваліфікації кадрів, розробку стандартів кібербезпеки, а також створення єдиної стратегії цифровізації. Лише за таких умов можна забезпечити ефективне впровадження цифрових рішень, що сприятимуть покращенню якості та доступності державних послуг [7].

Механізми публічного управління інформаційною безпекою є складною сукупністю організаційних, правових, технологічних та соціальних заходів, спрямованих на забезпечення захисту інформаційних ресурсів від зовнішніх і внутрішніх загроз. У сучасному світі, де цифрові технології займають провідне місце, публічне управління інформаційною безпекою стає однією з найважливіших складових державної політики в галузі безпеки. У цьому контексті важливою є інтеграція новітніх цифрових технологій, які дозволяють значно покращити ефективність управлінських процесів, зменшити ризики та забезпечити швидку реакцію на кіберзагрози. Перш за все, механізми публічного управління інформаційною безпекою включають формування національної політики в галузі кібербезпеки, що визначає стратегію та пріоритети у захисті інформаційних ресурсів.

Основними елементами такої політики є стандарти безпеки, нормативно-правові акти, що регламентують діяльність державних органів та приватних компаній, а також органи, відповідальні за контроль та моніторинг інформаційної безпеки. Такі органи повинні взаємодіяти між собою, щоб забезпечити належний рівень захисту на всіх рівнях – від місцевих до національних. Важливим компонентом є використання цифрових технологій, таких як системи моніторингу та аналізу кіберзагроз, автоматизовані платформи для управління безпекою, а також технології штучного інтелекту для виявлення аномальних поведінкових патернів, які можуть свідчити про загрозу. Крім того, велике значення мають засоби криптографічного захисту, що дозволяють забезпечити конфіденційність та цілісність переданої інформації в умовах підвищених кіберзагроз.

Інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління дозволяє підвищити рівень координації між різними державними органами, оптимізувати процеси обміну даними та здійснення моніторингу інформаційної безпеки та, в свою чергу, допомагає швидко реагувати на кібератаки, мінімізувати їх наслідки та забезпечити національну безпеку. Зокрема, використання сучасних інформаційних систем дає можливість реалізувати автоматичне виявлення та нейтралізацію загроз, що є особливо важливим у випадках високої інтенсивності атак. Не менш важливим аспектом є навчання та підготовка кадрів для ефективного управління інформаційною безпекою. В умовах постійно змінюваної кіберситуації, підвищення кваліфікації праців-

ників органів публічного управління є необхідною умовою для підтримки високого рівня безпеки. Програми навчання повинні охоплювати як технічні аспекти (використання новітніх технологій), так і правові, етичні питання, що виникають у сфері інформаційної безпеки. Завдяки інтеграції цифрових технологій публічне управління інформаційною безпекою здатне забезпечити надійний захист інформаційних ресурсів від різноманітних загроз, що дозволяє створити стійку, адаптивну інфраструктуру для підтримки національної безпеки, а також сприяє розвитку інноваційних підходів у державному управлінні в умовах цифрової трансформації. Цифрова трансформація охоплює не лише технологічні аспекти, але й глибоко інтегрується у зміну корпоративної культури та організаційних структур. Вона вимагає системних організаційних змін, культурної адаптації, а також законодавчого забезпечення та нормативного регулювання. Для успішного впровадження передових технологій критично важливою є ефективна взаємодія між структурними підрозділами, підвищення рівня цифрової грамотності серед працівників, а також створення культури безперервного навчання та адаптації до нових викликів. Активне впровадження цифрових технологій в інформаційну сферу потребує цілісного підходу, що розпочинається із зобов'язання уряду інтегрувати цифрові інструменти у свої ключові операції. Таке зобов'язання має бути закріплене у чітко сформульованій національній цифровій стратегії, що підкріплюється політичною волею та лідерством. У цьому контексті цифровізація розглядається не просто як технічна модернізація, а як стратегічна трансформація державних послуг. У рамках цієї стратегії необхідно визначити пріоритети у таких напрямках, як розбудова інфраструктури, підвищення цифрової грамотності, забезпечення кібербезпеки та ефективне управління даними, що дозволить підвищити прозорість, доступність і результативність державного управління [10].

Інвестиції у цифрову трансформацію мають спрямовуватися на створення сучасної інфраструктури, яка забезпечує швидкісний інтернет як у міських, так і в сільських регіонах, а також впровадження безпечних державних хмарних сервісів для управління даними та забезпечення їхнього захисту. Паралельно необхідно реалізовувати масштабні ініціативи з підвищення цифрової грамотності, які мають забезпечити державних службовців необхідними компетенціями для ефективної роботи у цифровому середовищі. Таке підвищення кваліфікації слід доповнювати програмами взаємодії з громадськістю, що сприятимуть залученню громадян до користування цифровими послугами, усуваючи цифровий розрив між різними соціальними групами. Успішна реалізація цих заходів потребує створення адаптивних політичних і регуляторних рамок, які зможуть оперативно реагувати на динамічний розвиток технологій та змінні суспільні запити. Регуляторні

органи повинні розробляти гнучкі правила, спрямовані на стимулювання інновацій, водночас забезпечуючи високий рівень захисту конфіденційності даних та інформаційної безпеки. Ефективність цифрової трансформації залежить також від прозорих механізмів оцінювання, що дозволяють регулярно аналізувати впроваджені стратегії та адаптувати їх відповідно до показників ефективності та зворотного зв'язку від суспільства.

Ефективна цифрова трансформація у сфері публічного управління потребує чіткої та системної законодавчої бази, яка регулює питання кібербезпеки, захисту персональних даних, інтелектуальної власності та інших аспектів, пов'язаних із цифровою діяльністю. Удосконалення нормативно-правового забезпечення дозволяє уникнути правових колізій, створити сприятливе середовище для інновацій та забезпечити стійкий розвиток технологій у державному секторі. Серцевиною цифрової трансформації публічного управління є впровадження сучасних технологічних рішень, таких як хмарні обчислення, штучний інтелект, великі дані та блокчейн, які значно підвищують ефективність збору, обробки та аналізу даних, оптимізують управлінські процеси і сприяють наданню якісних послуг громадянам. Для прискорення цифрової трансформації в сфері інформаційної безпеки публічного управління необхідно узгодити стратегічне бачення уряду з практичними технологічними впровадженнями, що передбачає залучення керівництва до підтримки цифрових ініціатив і формування цифрових рішень як ключового елементу сучасного державного управління.

Успішна цифрова стратегія публічного управління зосереджується на створенні всеосяжної цифрової інфраструктури, здатної підтримувати як поточні, так і майбутні потреби державних послуг та управлінських операцій. Особливий акцент слід робити на розробці політики, яка заохочує цифрову грамотність серед державних службовців, створюючи середовище, де цифрові компетенції є необхідністю. Політика повинна передбачати доступ до зручних і доступних цифрових платформ, які сприяють інклюзивній взаємодії громадян із урядовими структурами. Інтеграція передової аналітики даних у процеси державного управління сприяє підвищенню ефективності прийняття рішень, забезпеченню прозорості роботи органів влади і зміцненню суспільної довіри. Важливим аспектом цифрової трансформації є впровадження потужних заходів кібербезпеки для захисту конфіденційної інформації та дозволяє зберегти довіру громадян до цифрових державних платформ і забезпечити сталий розвиток суспільної цифрової інфраструктури. Комплексний підхід до цифрової трансформації у сфері публічного управління створить гнучку та адаптивну інфраструктуру, яка відповідає поточним потребам і має потенціал масштабування у відповідь на майбутні виклики.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління інформаційною безпекою є ключовою умовою для забезпечення ефективного функціонування сучасних державних структур в умовах цифровізації. Впровадження інноваційних технологій, таких як системи моніторингу, штучний інтелект, блокчейн і криптографічні засоби, дозволяє суттєво підвищити рівень захисту інформаційних ресурсів, зменшити вразливість до кіберзагроз і оптимізувати процеси управління. Систематичний підхід до формування політики у сфері інформаційної безпеки, зокрема створення нормативно-правової бази, розвиток інституційної спроможності та впровадження новітніх технологічних рішень, сприяє досягненню високого рівня координації між різними державними органами, що забезпечує можливість оперативно реагувати на загрози, захищати конфіденційність та цілісність даних, а також запобігати потенційним втратам. Крім технологічних рішень, важливою складовою залишається підготовка кадрів, здатних працювати з сучасними цифровими системами. Навчання спеціалістів і створення культури інформаційної безпеки в органах публічного управління є необхідною умовою для адаптації до нових викликів у сфері кібербезпеки. Таким чином, інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління не лише сприяє підвищенню інформаційної безпеки, але й стає рушійною силою модернізації державного управління в цілому. Створення стійкої, адаптивної та інноваційної системи інформаційної безпеки є фундаментальним чинником забезпечення національної безпеки в умовах глобальної цифрової трансформації.

Література:

1. Іванов І. І. Інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління інформаційною безпекою. *Журнал публічного управління та інформаційної безпеки*, 2023, № 4, с. 34–42.
2. Петренко О. В. Роль цифрових платформ у покращенні управління інформаційною безпекою в державних органах. *Науковий вісник державного управління*, 2022, № 3, с. 55–63.
3. Сидоренко А. В. Використання штучного інтелекту для забезпечення інформаційної безпеки в публічному управлінні. *Інформаційні технології та безпека*, 2023, № 2, с. 12–20.
4. Ковальчук В. М. Цифровізація державного управління як фактор підвищення рівня інформаційної безпеки. *Економіка і управління інформаційними системами*, 2022, № 5, с. 76–84.
5. Шевченко Н. П. Інтеграція цифрових технологій у систему управління інформаційною безпекою: перспективи та виклики. *Сучасні проблеми державного управління*, 2023, № 1, с. 48–58.
6. Бондаренко І. Л. Інформаційна безпека в умовах цифрової трансформації публічного управління. *Державне управління в умовах цифровізації*, 2022, № 8, с. 33–41.
7. Герасимчук В. Ю. Публічне управління інформаційною безпекою: цифрові технології як інструмент розвитку. *Журнал з публічного адміністрування*, 2023, № 7, с. 95–102.

8. Морозенко І. О. Використання блокчейн-технологій для посилення інформаційної безпеки у публічному управлінні. *Цифрові трансформації у публічному управлінні*, 2022, № 6, с. 25–33.

9. Левченко С. П. Механізми управління цифровою інформаційною безпекою у публічному секторі. *Інновації у державному управлінні*, 2023, № 3, с. 43–51.

10. Чорна І. В. Сучасні цифрові технології як інструменти забезпечення інформаційної безпеки в публічному управлінні. *Міжнародний журнал з інформаційної безпеки*, 2022, № 4, с. 11–18.

11. Кузнєцова О. М. Вплив цифрових технологій на розвиток механізмів публічного управління та інформаційної безпеки. *Аналіз і розвиток публічної політики*, 2023, № 2, с. 22–30.

12. Дяченко Р. А. Публічне управління інформаційною безпекою: цифрові методи та інструменти. *Політика та інформаційні технології*, 2022, № 9, с. 60–69.

References:

1. Ivanov I. I. Intehratsiya tsyfrovyykh tekhnolohiy u mekhanizmy publichnoho upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu [Integration of digital technologies into mechanisms of public management of information security]. *Zhurnal publichnoho upravlinnya ta informatsiynoyi bezpeky*, 2023, № 4, s. 34–42. [in Ukrainian].

2. Petrenko O. V. Rol' tsyfrovyykh platform u pokrashchenni upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu v derzhavnykh orhanakh [The role of digital platforms in improving information security management in government agencies]. *Naukovyy visnyk derzhavnoho upravlinnya*, 2022, № 3, s. 55–63. [in Ukrainian].

3. Sydorenko A. V. Vykorystannya shtuchnoho intelektu dlya zabezpechennya informatsiynoyi bezpeky v publichnomu upravlinni [Use of artificial intelligence to ensure information security in public administration]. *Informatsiyni tekhnolohiyi ta bezpeka*, 2023, № 2, s. 12–20. [in Ukrainian].

4. Koval'chuk V. M. Tsyfrovizatsiya derzhavnoho upravlinnya yak faktor pidvyshchennya rivnya informatsiynoyi bezpeky [Digitization of public administration as a factor in increasing the level of information security]. *Ekonomika i upravlinnya informatsiynymy systemamy*, 2022, № 5, s. 76–84. [in Ukrainian].

5. Shevchenko N. P. Intehratsiya tsyfrovyykh tekhnolohiy u systemu upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu: perspektyvy ta vyklyky [Integration of digital technologies into the information security management system: prospects and challenges]. *Suchasni problemy derzhavnoho upravlinnya*, 2023, № 1, s. 48–58. [in Ukrainian].

6. Bondarenko I. L. Informatsiyna bezpeka v umovakh tsyfrovoyi transformatsiyi publichnoho upravlinnya [Information security in the conditions of digital transformation of public administration]. *Derzhavne upravlinnya v umovakh tsyfrovizatsiyi*, 2022, № 8, s. 33–41. [in Ukrainian].

7. Herasymchuk V. YU. Publichne upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu: tsyfrovi tekhnolohiyi yak instrument rozvytku [Public management of information security: digital technologies as a development tool]. *Zhurnal z publichnoho administruvannya*, 2023, № 7, s. 95–102. [in Ukrainian].

8. Morozenko I. O. Vykorystannya blokcheyn-tekhnolohiy dlya posylennya informatsiynoyi bezpeky u publichnomu upravlinni [Using blockchain technologies to strengthen information security in public administration]. *Tsyfrovi transformatsiyi u publichnomu upravlinni*, 2022, № 6, s. 25–33. [in Ukrainian].

9. Levchenko S. P. Mekhanizmy upravlinnya tsyfrovoyu informatsiynoyu bezpekoyu u publichnomu sektori [Mechanisms of digital information security management in the public sector]. *Innovatsiyi u derzhavnomu upravlinni*, 2023, № 3, s. 43–51. [in Ukrainian].

10. Chorna I. V. Suchasni tsyfrovi tekhnolohiyi yak instrumenty zabezpechennya informatsiynoyi bezpeky v publichnomu upravlinni [Modern digital technologies as tools for ensuring information security in public administration]. *Mizhnarodnyy zhurnal z informatsiynoyi bezpeky*, 2022, № 4, s. 11–18. [in Ukrainian].

11. Kuznyetsova O. M. Vplyv tsyfrovyykh tekhnolohiy na rozvytok mekhanizmiv publichnoho upravlinnya ta informatsiynoyi bezpeky [The influence of digital technologies on the development of mechanisms of public management and information security]. *Analiz i rozvytok publichnoyi polityky*, 2023, № 2, s. 22–30. [in Ukrainian].

12. Dyachenko R. A. Publichne upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu: tsyfrovi metody ta instrumenty [Public management of information security: digital methods and tools]. *Polityka ta informatsiyni tekhnolohiyi*, 2022, № 9, s. 60–69. [in Ukrainian].

УДК 316.3: 323.15: 342.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-561-571](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-561-571)

Дзвінчук Дмитро Іванович доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України, директор Інституту гуманітарної підготовки та державного управління, Івано-Франківський національний технічний університет нафти та газу, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-6391-3822>

Петрів Андрій Степанович кандидат юридичних наук, м. Івано-Франківськ

ТРИАДА "НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ" – "НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ" – "НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ": НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

Анотація. У статті висвітлено особливості теоретичних засад становлення й розвитку державної політики щодо захисту національних інтересів та національних цінностей в Україні. Систематизовано наукові підходи та принципи державної політики з питань захисту національних цінностей, здійснено джерельний аналіз проблематики захисту національних цінностей, розкрито понятійно-термінологічний апарат теорії державного управління щодо тлумачення понять “національні цінності” – “національні інтереси” – “національна ідея”.

Обґрунтовано, що національні цінності, національні інтереси та національна ідея взаємодіють у межах єдиної системи, яка формує національну ідентичність та цивілізаційний розвиток нації. Національні цінності є основоположними принципами, що визначають важливість і морально-етичні норми суспільства. На основі цих цінностей формуються національні інтереси, які представляють собою конкретні цілі та завдання для забезпечення добробуту і безпеки держави, визначають стратегічні плани та визначають ставлення до внутрішніх і зовнішніх викликів. Національні цінності та національні інтереси потребують державного захисту і такий захист національних цінностей та інтересів є однією з ключових функцій держави та одним з головних завдань державної політики щодо захисту національних цінностей. Виокремлено механізми та інструментарій державної політики щодо захисту національних цінностей як ключової складової національної безпеки держави.

Зроблено висновок, що під впливом російської агресії в українському суспільстві відбулися кардинальні зміни в розумінні й сприйнятті національ-

них цінностей що обумовили значне наближення українських національних цінностей із цінностями Європейського Союзу.

Ключові слова: цінності, національні цінності, національні інтереси, національна ідея, система публічного врядування.

Dzvinchuk Dmytro D.Sc. of Philosophy, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Director of the Institute of Humanities and Public Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-6391-3822>

Petriv Andriy PhD in Legal Sciences, Ivano-Frankivsk

TRIAD "NATIONAL VALUES" – "NATIONAL INTERESTS" – "NATIONAL IDEA": SCIENTIFIC AND THEORETICAL APPROACHES

Abstract. The article analysed the processes, highlighted the peculiarities of the theoretical foundations of the formation and development of state policy regarding the protection of national interests and national values in Ukraine. Scientific approaches and principles of state policy on the protection of national values have been systematized, a source analysis of the issue of protecting national values has been carried out, and the conceptual and terminological apparatus of the theory of public administration regarding the interpretation of the concepts "national values" – "national interests" – "national idea" has been revealed.

It is substantiated that national values, national interests and the national idea interact within the framework of a single system that forms the national identity and civilizational development of the nation. National values are fundamental principles that determine the importance and moral and ethical norms of society. Based on these values, national interests are formed, which represent specific goals and objectives for ensuring the welfare and security of the state, determine strategic plans and determine the attitude to internal and external challenges.

National values and national interests need state protection, and such protection of national values and interests is one of the key functions of the state and one of the main tasks of the state policy for the protection of national values. The mechanisms and instruments of the state policy regarding the protection of national values as a key component of the state's national security are highlighted.

It was concluded that under the influence of Russian aggression in Ukrainian society, fundamental changes took place in the understanding and perception of national values, which led to a significant convergence of Ukrainian national values with the values of the European Union.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Keywords: values, national values, national interests, national idea, system of public administration.

Постановка проблеми. Кількатисячолітній розвиток людської цивілізації свідчить, що люди, правителі й держави та цілі імперії прагнули здобуття певної сукупності ключових благ, які визначалися, як цінності, за які варто боротися й воювати. В науковому розумінні генетично закладене "бажання людини отримати певний ресурс життєдіяльності прийнято визначати категорією «інтерес», (що від латинського «interest» – має значення, важливо) означає властиве людині ставлення, яке виражає позитивну або негативну її спрямованість на задоволення людських потреб та формує відповідні цінності [12, с. 277].

На кожному етапі історії для кожного суспільства визначальними ставали свої цінності, й саме вони формували менталітет, свідомість та характер людини, спільноти та держави в цілому. На нинішньому етапі розвитку України, дослідження наукових здобутків мислителів, науковців та експертів у сфері національних цінностей і їхнього захисту є надзвичайно важливим, адже національні цінності й інтереси, охоплюючи політичні, економічні, соціальні й військові аспекти, завжди відіграють роль домінанти у визначенні стратегічних напрямів національного розвитку кожної держави. Для нас це також зумовлене суспільно-політичними викликами та російською агресією, що потребують консолідації суспільства та зміцнення національної єдності. Глибоке розуміння національних цінностей сприятиме формуванню сильної ідентичності, на основі якої нарешті викристалізується національна ідея України що є ключовим чинником у збереженні суверенітету, укріпленні національної безпеки та впровадженні ефективної державної політики.

Саме тому на даному історичному етапі нагальним є дослідження сучасних науково-теоретичних підходів до сутності та змісту тріади “національні цінності” – “національні інтереси” – “національна ідея” в системі публічного управління України, як ключової передумови європейської інтеграції нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд дискурсного поля проблематики “національні цінності” – “національні інтереси” – “національна ідея” свідчить, що вітчизняні науковці доволі широко досліджують особливості формування, розвитку та захисту національних цінностей і інтересів як ключових складових формування стратегії розвитку держави, особливо в контексті національної безпеки. Національні цінності розглядаються як критична основа для забезпечення суб'єктності нації та незалежності держави, впливаючи на всі сфери життя, включаючи економіку, політику та соціальну складову. Особлива увага приділяється важливості консолідації суспільства

навколо спільних цінностей, формування національної ідеї, що зміцнює національну єдність, особливо в умовах зовнішньої агресії та глобальних викликів. Досліджується також вплив глобалізації на національні інтереси, акцентуючи увагу на можливих загрозах з боку наднаціональних інтересів, які можуть не відповідати потребам конкретної держави. У сучасних умовах, зокрема після початку повномасштабної агресії, спостерігається зміна у ціннісно-нормативній системі, що посилює процеси національного самовизначення й мобілізує суспільство до захисту власної незалежності і цілісності. З численного загалу науковців та експертів зазначеної проблематики для розкриття завдань даної розвідки нами обрано напрацювання таких дослідників як Д. Вітюк [1], О. Гарбар [2], Л. Гонюкова [3], О. Копанчук [4], В. Крисаченко [5], С. Ларін [3, 6, 7], О. Матета [8], М. Морарь [9], О. Радченко [12], Г. Ситнік [13], Г. Хофстед [15], Р. Саква [16], наукові публікації яких і складають джерельну базу даної статті.

Мета і завдання публікації. Метою даної статті є розкриття сучасних науково-теоретичних підходів до сутності та змісту тріади “національні цінності” – “національні інтереси” – “національна ідея” в системі публічного управління України й визначення на цій основі ключових проблем та перспектив подальшого розвитку процесів національної самоідентифікації та вироблення національної ідеї України в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Цілісна тріада “національні цінності” – “національні інтереси” – “національна ідея” як науково-теоретичний концепт будується навколо серцевинного поняття “цінності”. Двадцятитомний академічний тлумачний Словник української мови подає таке значення слова “цінність” – те, що має значення, важливість чогось для когось, суспільства; предмети матеріальної і духовної культури, що мають значення для життя суспільства, науки, мистецтва і т. ін. А слова “національний” – як “те, що стосується нації як спільноти людей, об’єднаних спільністю мови, культури, історії та свідомості, притаманний нації; виражає культурні, історичні традиції певного народу” [14].

У найширшому розумінні за визначенням В. Крисаченка “цінність – належне суще, котре має позитивне значення для суб’єкта сприйняття і протистоїть таким чином негативній онтології. Таким початком надається значення бажаного, життєво важливого, омріяного, з виразним тяжінням до надання статусу ідеального” [5, с. 30-31].

Одним із найбільш відомих європейських дослідників у сфері вивчення національних цінностей є Герт Гофстеде, широко відомий своїми дослідженнями в галузі міжкультурних відмінностей, які включають вивчення національних цінностей. У своїй роботі з “культурних вимірів” він розглядає цінності як “ядро культури певного суспільства й саме в такому форматі

справжні цінності люди схильні іноді приховувати – в публічній комунікації вони можуть декларувати одні цінності, а в реальній ситуації чи експерименті – вибирати поведінку, яка відповідає іншим – справжнім, глибинним цінностям; причому таке введення в оману може бути зовсім ненавмисним тобто несвідомим" [15].

З такого тлумачення цінностей як відповідного ядра культури певного суспільства (отже й такої стадії цивілізаційного розвитку суспільства як нація) є очевидним, що цінності подібного "ядерного" характеру є національними, адже індивідуальні та суспільні цінності з часом інтегруються у ширшу систему національних цінностей та національних інтересів, які держава визнає ключовими для свого існування та розвитку. Національні цінності відображають загальні ідеали і принципи, що об'єднують націю, такі як суверенітет, демократія, права людини, соціальна справедливість та економічний добробут. Національні інтереси є "об'єктивними факторами, що мають постійний і змінний складники. Постійні інтереси залежать від незмінної природи людини, географічних умов країни, соціокультурних та історичних традицій народу. Саме вони забезпечують виживання нації. Змінні інтереси є конкретною формою у часі і просторі. Визначення цієї форми належить державі, що має монополію на зв'язок із зовнішнім світом. Основа ж національного інтересу, що визначається географією та специфікою культурно-історичного розвитку народу, залишається постійною і не залежить від стану внутрішньої політики, соціальної структури суспільства" [8, с. 165].

Узагальнене поняття "національні цінності" С. В. Ларін подає як "наявні та ідеальні соціальні, матеріальні та духовні блага, що задовольняють потреби та інтереси людей і сприяють прогресивному розвитку особи, суспільства і держави" [6, с. 47] та в конкретно-прикладному розумінні "національні цінності" становлять собою основоположні матеріальні, інтелектуальні й духовні надбання народу України, визначальні умови існування та розвитку людини, суспільства і держави" [6, с. 48]. В іншому визначенні (разом з Л. В. Гонюковою та Н. Б. Ларіною) «національні цінності» визначаються як "ціннісні орієнтації суспільства, політичні, культурологічні та філософсько-світоглядні уявлення та переконання, моральні та етичні принципи поведінки кожного члена суспільства" [3, с. 366].

Слід зазначити, що пряме визначення поняття "національні цінності" зазвичай не є упорядкованим у загальноприйнятих словниках, воно відсутнє як академічному тлумачному словнику української мови, так і в профільній Енциклопедії з державного управління. На нашу думку термін "національні цінності" можна визначити як сукупність соціальних, матеріальних та духовних благ, які задовольняють потреби і інтереси людей, і є основою для прогресивного розвитку особи, суспільства та держави. Це поняття охоплює

ціннісні орієнтації, культурні та філософські уявлення, а також моральні та етичні принципи, які визначають поведінку членів суспільства. Національні цінності є фундаментом для формування національних інтересів і цілей, які керують розвитком суспільства та держави. Вони сприяють формуванню національної ідентичності, забезпечуючи спадковість та самобутність культурної спадщини.

Оскільки національні цінності визначають моральні та етичні принципи суспільства, вони є критичними для забезпечення його стабільності та прогресу. Відтак один з корифеїв науки державного управління та засновник Академії національної безпеки Григорій Ситник при створенні ієрархії понять національної безпеки в системі "національні цінності – національні інтереси – національні цілі" зазначив, що національні цінності виступають базовим елементом, який формує національні інтереси і цілі, слугуючи дороговказом для стійкого розвитку і захисту нації та держави" [13, с. 316].

Також із зазначеної тріади логічно випливає, що захист національних цінностей є ключовим національним інтересом кожної держави. Й тут на відміну від "національних цінностей" визначення поняття "національних інтересів" зустрічається як в нормативно-правовому полі України, так і в численних наукових публікаціях. Зокрема, у Законі України "Про національну безпеку України" "національні інтереси" визначаються як "життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян" [11].

На думку О. О. Гарбар, "національні інтереси це – багатоаспектне, різнобічне, нестійке поняття, формування та розвиток якого перебуває під впливом різних факторів, вага яких різниться залежно від характеру складових, що містить та чи інша держава у собі, та є причиною її дій, що носять як внутрішньополітичну, так і зовнішньополітичну спрямованість, головна мета якої складається з двох базисів, перший – досягнення поточних цілей, що є змінними за своєю природою, та примноження певного потенціалу, другий – більш стійкий і є домінуючий, це – забезпечення існування держави як такої" [2, с. 106-107]. О. Є. Копанчук у поняття "національні інтереси" вкладає "категорію, що відображає міру самосвідомості самовираження народу, характеристику суспільної єдності, політичний принцип, а також є активним фактором об'єднання етносів, концесій та громадян, що забезпечує духовну цілісність суспільства і сприяє розгортанню інтелектуального і морального потенціалу нації" [4, с. 106].

На нашу думку, на основі наведених джерел, інтегрально термін "національні інтереси" можна визначити як багатогранне поняття, що охоплює

життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності, які є необхідними для існування та розвитку держави і нації. Національні інтереси включають визначальні інтереси людини, суспільства та держави і спрямовані на забезпечення суверенітету, стабільності, добробуту та демократичного розвитку. Вони відображають самосвідомість і єдність нації, виступають активним фактором об'єднання різних елементів суспільства, сприяючи духовній цілісності та розгортанню інтелектуального й морального потенціалу нації. Водночас, національні інтереси виявляють потребу країни відповідати своєму місцю у світовій спільноті, максимально реалізуючи свій культурний та історичний потенціал.

Національні цінності, національні інтереси та національні цілі складають взаємопов'язану систему понять, що служить основою для ідентичності та розвитку держави і нації, викристалізовуючись у форматі "національної ідеї". Зв'язок між цими поняттями полягає в тому, що національні цінності забезпечують фундамент для формування національних інтересів, які в свою чергу реалізують цінності через конкретні політичні та соціальні дії. Національна ідея об'єднує ці елементи у спільну мету, спрямовуючи націю до її досягнення. Разом вони створюють цілісну систему, яка визначає не лише поточну політику, але й довгострокове стратегічне бачення для розвитку нації і держави.

Український політичний словник визначає національну ідею як:

- 1) політичний проект майбутнього нації, імператив її свідомості й чину, смисложиттєвий чинник національного розвитку;
- 2) певний комплект вірувань, національного світобачення розуміння своєрідний духовно-інтелектуальний потенціал нації, людини-державотворця і співгромадянина;
- 3) система ціннісних орієнтирів що полягає в урахуванні інтересів усіх верств суспільства, усіх народів;
- 4) форма державного самоусвідомлення народу, показник того, як народ розуміє себе, своє місце і роль у світі [10].

Д. Вітюк під терміном "національна ідея" визначає "комплекс основоположних морально-етичних ідей, які тривалий час займають центральне місце в історії народу і слугують для максимально тривалого збереження ідеологічної самобутності такого народу" [1, с. 11]. М. В. Морарь вважає, що "національна ідея – це квінтесенція менталітету, спосіб осмислення глибинної сутності свого народу, в якій відображені його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування та зумовлює суспільний розвиток" [9, с. 392].

Таким чином можемо стверджувати, що національні цінності, національні інтереси та національна ідея взаємодіють у межах єдиної системи,

яка формує національну ідентичність та цивілізаційний розвиток нації. Національні цінності є основоположними принципами, що визначають важливість і морально-етичні норми суспільства. На основі цих цінностей формуються національні інтереси, які представляють собою конкретні цілі та завдання для забезпечення добробуту і безпеки держави, визначають стратегічні плани та визначають ставлення до внутрішніх і зовнішніх викликів. Вони є динамічними й можуть змінюватися в залежності від зовнішніх умов та внутрішнього розвитку. Національна ідея інтегрує цінності та інтереси в єдину концепцію, яка забезпечує спільне бачення мети для нації. Вона може бути уособленням прагнення до єдності, незалежності, світового визнання або соціального прогресу. Національна ідея слугує мотиваційним чинником, який згуртовує суспільство, надихає його на досягнення спільних цілей та підкреслює унікальність нації.

Національні цінності та національні інтереси потребують державного захисту і такий захист національних цінностей та інтересів є однією з ключових функцій держави та одним з головних завдань публічного управління й державної політики. Щодо тлумачень зазначених понять – в українському науковому дискурсі їх мінімальна кількість. Зокрема, на думку С. В. Ларіна "публічне управління захистом національних цінностей – це неперервний процес суб'єкт-об'єктних відносин, в процесі якого відбувається виконання управлінських функцій держави та суспільства, спрямованих на захист національних цінностей" [7, с. 44]. У той же час державна політика щодо захисту національних цінностей в публічному управлінні розглядається в декількох аспектах: "по-перше, управління захистом національних цінностей як об'єктом з боку держави; по-друге, враховуючи публічне управління, яке здійснюється всередині системи, при якому об'єктами захисту національних цінностей є співробітники, служби, підрозділи, органи, а також керівники та керівні апарати, які діють на відповідних рівнях, становлять у своїй сукупності управляючу підсистему всієї системи органів у цілому і кожного з них окремо; по третє – публічне управління захистом національних цінностей є об'єктом з боку громадянського суспільства – громадських та неурядових організацій" [3, с. 376].

Таким чином виникнення ключових цінностей та інтересів людини та суспільства глибоко пов'язане з історичними, географічними, економічними, соціальними та іншими умовами. Наприклад, суспільства, що розвивалися в ізольованих регіонах, могли приділяти більше уваги таким цінностям, як самодостатність і незалежність. У той же час, країни, розташовані на перехрестях торгових шляхів, часто вважають за краще відкритість і толерантність через багатокультурний вплив. Природні ресурси, кліматичні умови та доступність земель впливають на економічний розвиток, що формує

цінності щодо праці, підприємництва та відношення до природи. Історичні події, такі як війни, революції, соціальні та економічні зміни, значно впливають на формування суспільних цінностей. Наприклад, тривалий період мирного розвитку може сприяти цінуванню стабільності та процвітання, тоді як періоди конфліктів часто підкреслюють важливість свободи, безпеки та солідарності. Інші фактори включають культурні й релігійні традиції, які можуть визначати моральні норми та соціальні стандарти. Так, релігійні вірування часто формують поняття добра і зла, справедливості та права. У той же час, культурні практики, такі як мова, література і мистецтво, допомагають закріпити і поширити ці цінності у суспільстві.

Висновки. Сучасна наукова думка щодо ролі національних цінностей, національних інтересів та національної ідеї в процесах самоідентифікації нації, місця національної держави у міжнародному політичному процесі підкреслює їхню критичну важливість для формування і реалізації стратегії суспільно-політичного розвитку країни. Національні інтереси зазвичай вважаються основою для вирішення питань безпеки, суверенітету та економічного зростання. У той же час національні цінності, які пов'язані з культурною та історичною спадщиною, визначають ідентичність нації та формують ідеологічне наповнення зовнішньої політики.

У контексті російсько-українського конфлікту національні цінності та інтереси відіграють важливу роль, оскільки вони визначають мотивацію обох сторін і впливають на міжнародний дискурс. Для України національні цінності включають суверенітет, територіальну цілісність і європейські демократичні ідеали. Росія, зі свого боку, часто апелює до історичних та культурних зв'язків, намагаючись обґрунтувати свої дії в Україні. Серед європейських дослідників, які розглядають ці питання, можна згадати Річарда Сакву, автора книги "Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands", де аналізується, як національні інтереси Росії й України впливають на їхню геополітичну стратегію. Саква підкреслює, що зіткнення інтересів цих двох країн глибоко вкорінене в їхніх історичних амбіціях і прагненнях, які часто мають несумісний характер [16, с. 77]. Відтак для ефективного вирішення міжнародних конфліктів, подібних до російсько-українського, критично важливо враховувати як національні цінності, так і інтереси. Вони визначають не лише дипломатичні та військові стратегії, але й формують сприйняття та підтримку з боку міжнародного співтовариства.

Література:

1. Вітюк Д. Л. Єдина державна (національна) ідея як основа єдності України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1–2 (10–11). С. 9–15.
2. Гарбар О. О. Визначення поняття «національні інтереси» та чинники їх формування. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2017. Вип. 32. С. 103–107.

3. Гонюкова Л. В., Ларіна Н. Б., Ларін С. В. Публічне управління захистом національних цінностей в умовах воєнних дій в Україні: теоретико-методологічний підхід. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 16. С. 356-382.

4. Копанчук О. Є. Державний захист національних інтересів в інформаційній сфері України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. №1(55). С. 106–112.

5. Крисаченко В. Національні цінності України: сутність, розмаїття, консолідаційний потенціал. *Українознавство*. 2022. №1(82). С. 28-50.

6. Ларін С. В. Сутність та зміст поняття "національні цінності" в контексті сучасних дослідницьких підходів. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління*. 2016. № 2. С. 44-49.

7. Ларін С. Публічне управління захистом національних цінностей в Україні: виклики та загрози. *Аспекти публічного управління*. 2022. Т. 10, № 2. С. 41-50.

8. Матета О. А. Систематизація та класифікація національних інтересів у контексті національної безпеки України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 31. С. 164-172.

9. Морарь М. В. Національна ідея як фактор консолідації українського суспільства. *Гілея – науковий вісник*. 2018. Вип. 131. С. 391-395.

10. Політичний енциклопедичний словник. Упоряд. В. П. Горбатенко. Київ: Довіра, 2004. 740 с.

11. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 р. в редакції від 09.08.2024 р. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

12. Радченко О. В. Антропологічна природа ціннісної системи суспільства. *Теорія та практика державного управління: Зб. наук. пр.* 2008. Вип. 2 (21). С. 275 – 282.

13. Ситник Г. П. Концепція національної безпеки. *Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Т. 1 : Теорія державного управління*. Київ: НАДУ, 2011. С. 316-318.

14. Словник української мови: У 20 т. Голов. наук. ред. В.М. Русанівський, наук. ред. Н.Г. Озерова ; уклад.: Л.Л. Шевченко та ін. Київ: Наукова думка. URL : <https://sum20ua.com/>

15. Geert Hofstede and Gert Jan Hofstede. 6D model of national culture. *Author's Internet blog of Geert Hofstede*. 2024. URL : <https://geerthofstede.com/culture-geert-hofstede-gert-jan-hofstede/6d-model-of-national-culture/>

16. Sakwa Richard. *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I.B.Tauris Publisher, 2015. 320 p.

References:

1. Vityuk D. L. (2018). Yedyna derzhavna (natsional'na) ideya yak osnova yednosti Ukrayiny [A single state (national) idea as the basis of the unity of Ukraine]. *Mizhnarodnyy yurydychnyy visnyk: aktual'ni problemy suchasnosti (teoriya ta praktyka) – International legal bulletin: current problems of our time (theory and practice)*. Vol. 1–2 (10–11). Pp. 9–15. [in Ukrainian].

2. Harbar O. O. (2017). Vyznachennya ponyattya «natsional'ni interesy» ta chynnyky yikh formuvannya [Definition of the concept of "national interests" and the factors of their formation]. *Visnyk KHNU imeni V. N. Karazina, seriya «Pytannya politolohiyi» - Bulletin of V. N. Karazin KhNU, series "Questions of political science"*. Vol. 32. Pp. 103-107. [in Ukrainian].

3. Honyukova L. V., Larina N. B., Larin S. V. (2022). Publichne upravlinnya zakhystom natsional'nykh tsinnostey v umovakh voyennykh diy v Ukrayini: teoretyko-metodolohichnyy pidkhid [Public management of the protection of national values in the conditions of military operations in Ukraine: a theoretical and methodological approach]. *Publichne upravlinnya ta rehional'nyy rozvytok – Public administration and regional development*. Vol. 16. Pp. 356-382. [in Ukrainian].

4. Kopanchuk O. YE. (2019). Derzhavnyy zakhyst natsional'nykh interesiv v informatsiyniy sferi Ukrainy [State protection of national interests in the information sphere of Ukraine]. *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya – Actual problems of public administration*. Vol. 1(55). Pp. 106–112. [in Ukrainian].
5. Krysachenko V. (2022). Natsional'ni tsinnosti Ukrainy: sutnist', rozmayittya, konsolidatsiynyy potentsial [National values of Ukraine: essence, diversity, consolidation potential]. *Ukrayinoznavstvo – Ukrainian studies*. Vol. 1(82). Pp. 28-50. [in Ukrainian].
6. Larin S. V. (2016). Sutnist' ta zmist ponyattya "natsional'ni tsinnosti" v konteksti suchasnykh doslidnyts'kykh pidkhodiv [The essence and content of the concept of "national values" in the context of modern research approaches]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrainy. Seriya : Derzhavne upravlinnya – Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: Public Administration*. Vol. 2. Pp. 44-49. [in Ukrainian].
7. Larin S. (2022). Publichne upravlinnya zakhystom natsional'nykh tsinnostey v Ukraini: vyklyky ta zahrozy [Public management of the protection of national values in Ukraine: challenges and threats]. *Aspekty publichnoho upravlinnya – Aspects of public administration*. T. 10, Vol. 2. Pp. 41-50. [in Ukrainian].
8. Mateta O. A. (2020). Systematyzatsiya ta klasyfikatsiya natsional'nykh interesiv u konteksti natsional'noyi bezpeky Ukrainy [Systematization and classification of national interests in the context of national security of Ukraine]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya filosof's'ko-politohichni studiyi – Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political studies*. Vol. 31. Pp. 164-172. [in Ukrainian].
9. Morar' M. V. Natsional'na ideya yak faktor konsolidatsiyi ukrayins'koho suspil'stva [The national idea as a factor in the consolidation of Ukrainian society]. *Hileya – naukovyy visnyk – Gilea is a scientific journal*. 2018. Vol. 131. Pp. 391-395. [in Ukrainian].
10. Politychnyy entsyklopedychnyy slovnyk [Political encyclopedic dictionary] (2004). Compiled by V. P. Horbatenko. Kyiv: Dovira. 740 c. [in Ukrainian].
11. Pro natsional'nu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine]: Law of Ukraine No. 2469-VIII dated 21.06.2018 as amended from 09.08.2024. *Official website of the Parliament of Ukraine*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
12. Radchenko O.V. (2008). *Antropolohichna pryroda tsinnisnoyi systemy suspil'stva* [Anthropological nature of the value system of society *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya – Theory and practice of public administration*. Vol. 2 (21). Pp. 275 – 282. [in Ukrainian].
13. Sytnyk H. P. (2011). Kontseptsiya natsional'noyi bezpeky [The concept of national security]. *Entsyklopediya derzhavnoho upravlinnya : u 8 t. / T. 1 : Teoriya derzhavnoho upravlinnya – Encyclopedia of public administration: in 8 volumes / Volume 1: Theory of public administration*. Kyiv: NADU. Pp. 316-318. [in Ukrainian].
14. Slovyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: In 20 vol. Holov. of science ed. V.M. Rusanivskyi, scientific editorship of N.G. Ozerova; compiler: L.L. Shevchenko and others. Kyiv: Scientific opinion. URL : <https://sum20ua.com/> [in Ukrainian].
15. Geert Hofstede and Gert Jan Hofstede. (2024). 6D model of national culture. *Author's Internet blog of Geert Hofstede*. 2024. URL : <https://geerthofstede.com/culture-geert-hofstede-gert-jan-hofstede/6d-model-of-national-culture/> [in English].
16. Sakwa Richard. (2015). *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I.B.Tauris Publisher. 320 p. [in English].

УДК 351:614.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-572-587](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-572-587)

Дідик Наталія Дмитрівна аспірантка кафедри управління та адміністрування Комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, <https://orcid.org/0000-0003-4313-1943>

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ З РОЗБУДОВИ СТІЙКОЇ СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

Анотація. Питання розбудови стійкої системи громадського здоров'я в Україні в умовах сучасних викликів та загроз, розглядається у публікації крізь призму реформи децентралізації і медичної реформи, яка є її невід'ємною складовою.

Зміст повноважень органів місцевого самоврядування у сфері громадського здоров'я досліджується на підставі аналізу чинного законодавства та науково-теоретичних підходів до розв'язання проблеми. Надана оцінка програмних та управлінських рішень у галузі охорони здоров'я та функціонування системи громадського здоров'я, що прийняті в країні протягом останніх років. Висвітлені фундаментальні принципи Концепції розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади щодо диференціації компетенцій останніх на делеговані (доручені; передані; закріплені) і власні; та за ознаками (організаційні; адміністративно-регуляторні; бюджетно-секторальні; контрольні).

Констатовано, що підвищення рівня безпеки та захисту здоров'я людини як передумова сталого розвитку та економічного зростання і поступової інтеграції України в європейські мережі охорони здоров'я, можливе за умови реалізації міжнародного принципу у секторі громадського здоров'я - «охорона здоров'я у всіх політиках». Засадничі положення розкриваються через повноваження з розроблення і впровадження регіональних, місцевих політик та програм у сфері громадського здоров'я взагалі, та локально – формування здоров'я мешканців окремої територіальної громади («здорова громада»). Визначений зміст термінологічних конструкцій «громадське здоров'я» та «здорова громада», розмежовані їх особливості.

Доведено, що спроможність та управлінська ефективність органів місцевого самоврядування у формуванні здоров'я окремої громади як складової громадського здоров'я в умовах повномасштабної війни може досягатися завдяки чіткій стратегії розвитку, дієвій системі моніторингу та раціональному

використанню ресурсів. На рівні місцевого самоврядування (на прикладі Вінницької міської територіальної громади) розкрито теоретико-методологічну сутність та практичну цінність стратегій, концепцій та програм, що приймаються в межах реалізації повноважень Вінницькою міською радою. Аргументовано, що розробка та впровадження дієвої стратегії розвитку територіальної громади, галузевих стратегій, концепцій, програм і планів не лише мобілізує потенціал всієї громади для реалізації конкретних та чітких планів, але є дієвим інструментом в механізмі публічного управління, що адаптований до сучасних викликів.

На підставі аналізу стратегічних та програмних документів, прийнятих Вінницькою міською радою (Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року – Стратегію 3.0; Концепція інтегрованого розвитку м. Вінниця 2030; Програма економічного і соціального розвитку Вінницької міської територіальної громади на 2025 рік; Програма «Здоров'я вінничан на 2022-2025 роки») доведено, що публічне управління у сфері забезпечення громадського здоров'я Вінницької міської територіальної громади має свою специфіку. Стратегічна візія розвитку Вінницької міської територіальної громади змодельована із пріоритетною ціллю - досягнення максимально можливого рівня здоров'я для всіх жителів громади незалежно від віку, статі, соціального статусу, профілактика захворювань, формування відповідального ставлення населення до власного здоров'я та оточуючих, а також враховує сильні та слабкі сторони громади, існуючий потенціал та загрози.

Описано вплив процесів децентралізації на організацію роботи закладів системи охорони здоров'я України щодо розбудови стійкої системи громадського здоров'я у Вінницькій міській територіальній громаді. Обґрунтована теза, що децентралізація сприяє зміцненню та розширенню повноважень органів місцевого самоврядування щодо впливу на громадське здоров'я (збереження та зміцнення здоров'я населення; підвищення якості надання медичної допомоги; скорочення поширеності інфекційних захворювань; покращення демографічної ситуації в громаді; створення конкурентного медичного середовища), відповідно, формуються додаткові гарантії реалізації та забезпечення прав вінничан на охорону здоров'я під час воєнного стану.

В результаті дослідження встановлено, що скоординовані дії як на державному, так і муніципальному рівнях управління у сфері громадського здоров'я, з чітким розмежуванням повноважень органів місцевого самоврядування та зміцненням їх спроможності, сприятимуть не лише підвищенню ефективності управління, але і забезпечать фактичне задоволення реальних потреб мешканців громади в якісних і доступних медичних послугах в умовах обмежених ресурсів та триваючих воєнних дій.

Ключові слова: громадське здоров'я, спроможна система громадського здоров'я, система охорони здоров'я, здорова громада, публічне управління, децентралізація, медична реформа, повноваження органів місцевого самоврядування.

Didyk Natalia postgraduate student of the Department of Management and Administration of the Communal Higher Educational Institution «Vinnytsia Academy of Continuous Education», Vinnytsia, <https://orcid.org/0000-0003-4313-1943>

THE ROLE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN IMPLEMENTING PUBLIC MANAGEMENT FUNCTIONS FOR BUILDING A SUSTAINABLE PUBLIC HEALTH SYSTEM

Abstract. The issue of building a sustainable public health system in Ukraine in the face of modern challenges and threats is examined in this publication through the lens of decentralization reform and the medical reform, which is an integral part of it. The content of the powers of local self-government bodies in the field of public health is explored based on an analysis of current legislation and scientific-theoretical approaches to solving the problem. An assessment is provided of the programmatic and managerial decisions in the healthcare sector and the functioning of the public health system that have been adopted in the country over recent years. The fundamental principles of the Concept of delineation and distribution of powers between local self-government and executive authorities are highlighted, focusing on the differentiation of their competencies into delegated (entrusted; transferred; assigned) and own powers; as well as by characteristics (organizational; administrative-regulatory; budgetary-sectoral; control).

It is stated that improving the level of safety and protection of human health as a prerequisite for sustainable development and economic growth, along with the gradual integration of Ukraine into European health networks, is possible only through the implementation of the international principle in the public health sector – «health in all policies». The foundational provisions are revealed through the powers to develop and implement regional and local policies and programs in the field of public health in general, and locally—forming the health of residents of a specific territorial community («healthy community»). The content of the terminological constructs «public health» and «healthy community» is defined, and their features are differentiated.

It is proven that the capacity and managerial effectiveness of local self-government bodies in shaping the health of a specific community as a component of public health under conditions of full-scale war can be achieved through a clear development strategy, an effective monitoring system, and rational resource

utilization. At the local self-government level (using the example of the Vinnytsia city territorial community), the theoretical-methodological essence and practical value of strategies, concepts, and programs adopted within the framework of the powers exercised by the Vinnytsia City Council are disclosed. It is argued that the development and implementation of an effective community development strategy, sectoral strategies, concepts, programs, and plans not only mobilizes the potential of the entire community for implementing specific and clear plans but also serves as an effective tool in the public governance mechanism adapted to modern challenges.

Based on the analysis of strategic and programmatic documents adopted by the Vinnytsia City Council (the Strategy for the Development of the Vinnytsia City Territorial Community until 2030 – Strategy 3.0; the Concept of Integrated Development of Vinnytsia 2030; the Program for Economic and Social Development of the Vinnytsia City Territorial Community for 2025; the Program «Health of Vinnytsia Residents for 2022-2025»), it has been proven that public governance in the field of public health provision within the Vinnytsia City Territorial Community has its own specifics. The strategic vision for the development of the Vinnytsia City Territorial Community is modeled with a priority goal of achieving the highest possible level of health for all community residents, regardless of age, gender, or social status, disease prevention, fostering a responsible attitude among the population towards their own health and that of others, while also taking into account the community's strengths and weaknesses, existing potential, and threats.

The impact of decentralization processes on the organization of healthcare institutions in Ukraine regarding the development of a sustainable public health system in the Vinnytsia City Territorial Community has been described. The thesis is substantiated that decentralization contributes to the strengthening and expansion of the powers of local self-government bodies concerning public health (preserving and improving the health of the population; enhancing the quality of medical care; reducing the prevalence of infectious diseases; improving the demographic situation in the community; creating a competitive medical environment). Consequently, additional guarantees are formed for the realization and provision of the rights of Vinnytsia residents to healthcare during martial law.

As a result of the study, it has been established that coordinated actions at both the state and municipal levels of governance in the field of public health, with a clear delineation of the powers of local self-government bodies and strengthening their capacity, will not only enhance the effectiveness of management but also ensure the actual satisfaction of the real needs of community residents for quality and accessible medical services under conditions of limited resources and ongoing military actions.

Keywords: public health, capable public health system, healthcare system, healthy community, public management, decentralization, medical reform, powers of local self-government bodies.

Постановка проблеми. Розбудова системи громадського здоров'я в умовах повномасштабної війни потребує переосмислення як загальнонаціональної візії щодо подальшого розвитку вітчизняної системи громадського здоров'я, так і її переоцінки на регіональному рівні. За останні роки система громадського здоров'я в Україні пережила низку реформ. Одним з перших ефективних кроків модернізації системи громадського здоров'я була ліквідація Державної санітарно-епідеміологічної служби, функції якої розподілили між різними інституціями як-то Центр Громадського Здоров'я, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів та Державна служба України з питань праці.

Незважаючи на певні позитивні зрушення в напрямку розбудови спроможної системи громадського здоров'я в Україні, у цих процесах існує низка проблем, що вимагають швидких дій з оновлення законодавства, організації сучасної мережі структур громадського здоров'я з чітко визначеними функціями й обов'язками на всіх рівнях. Нагальна потреба посилення спроможності системи громадського здоров'я в умовах триваючих воєнних дій, спричинила прийняття надзвичайно важливих програмних та управлінських рішень у галузі охорони здоров'я. Результатом діяльності у цьому напрямі стало нещодавнє схвалення урядом 17 січня 2025 року Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2024-2027 рр. [1], а також схвалення парламентом 15 січня 2025 року у другому читанні Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я» [2]. Заслуговує на увагу також, положення запропонованого КМУ законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про систему громадського здоров'я» від 10.06.2024 року [3] щодо створення в Україні інформаційної платформи громадського здоров'я.

Подібне оновлення законодавства у досліджуваній сфері суспільних відносин потребує науково-теоретичної та прикладної оцінки. Актуалізується проблематика також необхідністю висвітлення питання спроможності органів місцевого самоврядування у формуванні здоров'я окремої громади як складової громадського здоров'я в умовах повномасштабної війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складна та мультидисциплінарна природа проблематики обумовлює значну кількість наукових досліджень різногалузевого характеру. Окремі аспекти проблеми висвітлені в наукових публікаціях представників юриспруденції, публічного управління, політології, філософії, соціології, медицини тощо. Серед досліджень різних питань функціонування системи громадського здоров'я, а саме щодо повноважень органів місцевого самоврядування, що опубліковані протягом останніх років слід назвати роботи: А. Баска, О. Бориславської, М. Білінської, З. Гладуна, І. Демченка, Я. Казюк, Д. Карамишева, Н. Полковнікової,

Я. Радиша, Н. Солоненко, О. Торбаса та ін. Ці дослідження послужили теоретико-методологічною основою для формування авторського підходу щодо спроможності органів місцевого самоврядування моделювати локальні механізми управління у сфері охорони здоров'я громади в умовах воєнного стану. Незважаючи на значний внесок провідних вчених у розв'язанні даної проблеми, варто вказати, що питання управлінської ефективності щодо збереження та покращення здоров'я мешканців громади в умовах сучасних викликів та загроз, а також бурхливого реформування системи охорони здоров'я потребують додаткового висвітлення.

Мета статті. На підставі аналізу положень оновленого законодавства та огляду науково-теоретичних розробок проблематики, дослідити повноваження органів місцевого самоврядування зі стратегічного планування сектора формування здоров'я окремої громади як складової громадського здоров'я в умовах повномасштабної війни на прикладі Вінницької міської територіальної громади.

Виклад основного матеріалу. Зasadничим підходом у сфері поступової інтеграції України в європейську систему охорони здоров'я, зокрема громадського здоров'я, є принцип, закріплений у ч. 2 ст. 427 Угоди про асоціацію (Глава 22 Громадське здоров'я) - «охорона здоров'я у всіх політиках» [4]. Вбачається, що даний принцип слід трактувати в широкому сенсі, не лише при реалізації державної політики в різних галузях, але і при розробленні та впровадженні регіональних, місцевих політик та програм у сфері громадського здоров'я взагалі, та локально – формування здоров'я мешканців окремої територіальної громади («здорова громада»).

Вищевикладене обумовлює необхідність оцінки значення, ролі, повноважень та завдань органів місцевого самоврядування у формуванні стійкої системи громадського здоров'я.

Органи місцевого самоврядування в Україні в межах своєї компетенції, встановленої законом, можуть бути уповноважені на реалізацію державної політики у сфері охорони здоров'я (ст. 14 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [5]).

Про важливу місію органів місцевого самоврядування та делегування владних компетенцій при здійсненні регулювання відносин у сфері охорони здоров'я населення наголошував у своїх фундаментальних дослідженнях З. Гладун: «...хоча місцеве самоврядування не належить до системи державних органів влади, будучи самостійним видом публічної влади, воно у певних визначених законодавством межах, шляхом делегування їм повноважень органів виконавчої влади, здійснює функції управління і регулювання діяльністю об'єктів комунальної власності. Виступаючи як повноважні органи влади, вони здійснюють керівництво соціально-культурним життям

відповідної територіальної громади, здійснюючи організацію і регулювання відносин в тих чи інших сферах життя. Виконавчі органи місцевого самоврядування здійснюють певну регулятивну діяльність, яка відповідно до її змісту набуває характеру або державного регулювання, або місцевого (муніципального) регулювання [6, с. 441].

У нормативній площині загальний правовий статус органів місцевого самоврядування визначений в Конституції України [7] та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8].

Щодо повноважень органів місцевого самоврядування безпосередньо у сфері регулювання відносин по охороні здоров'я населення, то відповідно до ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» їх повноваження нормативно диференційовані на: власні (самоврядні) та делеговані. З цього питання, має певний науковий інтерес позиція А. Баско, який пропонує, визначені у Законі повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я поділяти на суто повноваження організаційного та забезпечувального характеру [9, с. 121]. На нашу думку, така класифікація не охоплює всієї специфіки комплексу прав і обов'язків органів місцевого самоврядування у досліджуваній сфері.

Проблема розмежування та диференціації повноважень місцевого самоврядування залежно від сфери реалізації державної політики активно обговорюється провідними фахівцями в галузі публічного управління та права. Сучасні процеси децентралізації в Україні відбуваються в надскладних умовах триваючих воєнних дій і, на наш погляд, мають бути першопочатково спрямовані на зміцнення інституцій місцевого самоврядування через розширення повноважень органів місцевого самоврядування. Що ж до повноважень органів місцевого самоврядування в сфері забезпечення громадського здоров'я у певній громаді, то це питання слід досліджувати, як крізь призму децентралізації, так і безпосередньо медичної реформи в Україні, яка є невід'ємною складовою реформи децентралізації.

Вбачається, що більш науково доведеним та аргументованим є підхід, запропонований робочою групою під керівництвом Я. Казюк, у Концепції розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади (далі - Концепція), за яким пропонується усі їх повноваження, що диференційовані нормативно поділяти на підвиди, а саме:

«...**Делеговані**, спрямовані на розв'язання питань соціально-гуманітарного характеру, які поділяються на підвиди:

- доручені – надані виконавчим органам місцевого самоврядування функції здійснення деяких державних повноважень (наприклад: програми соціального захисту);
- передані – повноваження на надання обов'язкових послуг відповідним групам населення України на рівні, гарантованому соціальними

стандартами (наприклад, оплата праці педагогічних працівників загальної середньої освіти);

- закріплені – повноваження на надання соціально-гуманітарних послуг громадянам за їх зверненнями (наприклад: дошкільна та позашкільна освіта, культура, фізична культура і спорт);

Власні, спрямовані на створення та забезпечення середовища життєдіяльності мешканців громад (наприклад: місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів, культурно-мистецькі програми місцевого значення)....» [10]. На нашу думку, саме поділ на підвиди, запропонований розробниками Концепції сприяє подальшому розумінню змісту повноважень органів місцевого самоврядування при розробці муніципальних цільових програм, спрямованих на формування здорової громади, а саме зміцнення здоров'я її мешканців, забезпечення гарантованого доступу до якісних медичних послуг, підтримка діяльності та розвиток спроможної мережі закладів охорони здоров'я.

Висвітлення змісту прав і обов'язків органів місцевого самоврядування суто у сфері громадського здоров'я потребує аналізу положень спеціального законодавства, а саме Закону України «Про систему громадського здоров'я» (далі - Закон). Відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону, до повноважень органів місцевого самоврядування щодо забезпечення функціонування системи громадського здоров'я, слід віднести наступні компетенції публічного характеру місцевого значення:

«...1) забезпечують проведення медико-санітарних заходів на територіях населених пунктів, у місцях масового відпочинку населення та рекреаційних зонах, здійснюють діяльність, спрямовану на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб, локалізацію і ліквідацію їх спалахів та епідемій, у тому числі щодо вирішення питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення таких заходів;

2) організовують ведення обліку, здійснення первинного аналізу та внесення інформації, що стосується здоров'я населення на відповідній території, у систему обліку та аналізу даних щодо інфекційних хвороб та неінфекційних хвороб у встановленому порядку;

3) беруть участь у здійсненні комплексу заходів, спрямованих на ліквідацію епідемій, спалахів інфекційних хвороб та їх наслідків;

4) затверджують та фінансують виконання місцевих програм громадського здоров'я, беруть участь у розробленні та виконанні державних і регіональних програм у цій сфері;

5) беруть участь у засіданнях Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, відповідних регіональних та місцевих комісій за запрошенням, встановлюють обмежувальні протиепідемічні заходи відповідно до ст. 22 цього Закону;

б) забезпечують взаємодію з центрами контролю і профілактики хвороб на відповідній території;

7) вирішують інші питання у сфері громадського здоров'я в межах повноважень, визначених законом...» [11].

Низка повноважень органів місцевого самоврядування у сфері громадського здоров'я не лише перераховані у ст. 13 Закону, але і конкретизується в його окремих статтях (наприклад: ст. 41 Закону щодо компетенцій з профілактики хвороб, а також їх наслідків та ускладнень; ст. 43 Закону щодо боротьби із стійкістю до протимікробних препаратів; ст. 44 Закону щодо профілактики неінфекційних хвороб тощо) та спеціальних нормативно-правових актах. Так, у ст. 5 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [12] сформульовані повноваження органів місцевого самоврядування у сфері захисту населення від інфекційних хвороб. Органи місцевого самоврядування наділені також повноваженнями розробляти та здійснювати заходи із запобігання захворюванню на ВІЛ-інфекцію (ст. 5 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [13]).

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про подолання туберкульозу в Україні»: «...органи місцевого самоврядування у сфері подолання туберкульозу:

1) затверджують місцеві програми подолання туберкульозу, соціальної підтримки людей, які хворіють на туберкульоз, а також програми місцевих стимулів для медичного персоналу, який залучений до подолання туберкульозу, здійснюють їх матеріально-технічне і фінансове забезпечення та контроль за їх виконанням;

2) забезпечують виконання передбачених законом заходів соціального захисту людей, які хворіють на туберкульоз...» [14].

Подібна нормативна тенденція щодо чіткого розмежування та визначення повноважень органів місцевого самоврядування у різних сферах забезпечення громадського здоров'я і надалі простежується в сучасній законотворчій практиці. У нещодавно схваленому ВРУ законопроекті «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні» (ч. 3 ст. 7) зазначено, що «...органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції затверджують місцеві програми розвитку у сфері психічного здоров'я, можуть фінансувати місцеві програми розвитку та підтримки комунальних закладів охорони здоров'я, місцеві програми надання населенню послуг у сфері психічного здоров'я, а також реалізують інші повноваження, визначені чинним законодавством України...» [2]. У вищеназваному законопроекті повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони психічного здоров'я також деталізовані в окремій статті (ст. 19).

Однією з передумов ефективної реалізації функцій публічного управління у сфері громадського здоров'я на муніципальному рівні, на наш погляд, є стратегічне планування, що розробляється не лише з врахуванням глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, а з врахуванням, в першу чергу, специфіки відповідного регіону (територіально-орієнтований підхід). В зв'язку з цим, зупинимось на аналізі такої компетенції органів місцевого самоврядування, зокрема у сфері громадського здоров'я, як затвердження цільових програм для розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці (на прикладі функціонування Вінницької міської територіальної громади).

На нашу думку, розробка та впровадження дієвої стратегії розвитку територіальної громади, галузевих стратегій, концепцій, програм і планів може не лише мобілізувати потенціал всієї громади для реалізації конкретних та чітких планів, але бути тим дієвим інструментом в механізмі публічного управління, що адаптований до сучасних викликів і загроз, зокрема, таких як повномасштабні триваючі військові дії. Беззаперечно, що публічне управління у сфері забезпечення громадського здоров'я Вінницької міської територіальної громади має свою специфіку та певну автономність на локальному рівні.

Науково-теоретичне розуміння стратегій, концепцій, програм як нормативно-правових актів, що приймаються органами державної влади різного рівня доктринально визначено у правовій науці. Автори колективної монографії «Господарська діяльність та новітні технології: актуальні проблеми регулювання в умовах воєнного стану» аргументовано формулюють тезу, що: «...стратегія ґрунтується на тих вихідних принципах, що містить науково-правова доктрина, та загальній меті, яку містить концепція, що затверджена у вигляді правового акта; це документ стратегічного характеру, обмежений своєю дією в часі, оскільки має чітко визначені мету й завдання. В Україні стратегія затверджується нормативно-правовим актом Президента чи Кабінету Міністрів України. За своєю сутністю вона, скоріше, нагадує декларацію намірів держави щодо досягнення бажаних показників розвитку тієї чи іншої сфери суспільних відносин і містить у собі загальний план дій (щодо певних напрямів розвитку держави) на певний період часу з розмежуванням зон відповідальності та функціонального навантаження між різними органами державної влади та органами місцевого самоврядування...» [15, с. 190].

З приводу визначення теоретико-методологічної сутності та прикладної цінності стратегій, концепцій та програм, що приймаються в межах реалізації повноважень органами місцевого самоврядування існують різні наукові підходи.

Автори наукової розробки «Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади» вбачають основну місію стратегічних документів,

що приймаються органами місцевого самоврядування у здійсненні якісних перетворень в економіці та соціальній сферах: «... в сучасних умовах, коли можливості для розвитку територій за рахунок минулих досягнень практично вичерпані, важливо розробляти саме довгострокові стратегічні програми та послідовно втілювати їх у життя....» [16, с. 17].

Значення стратегічної візії розвитку територіальних громад не слід недооцінювати. Вже під час війни в Україні були затверджені нові Методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад від 21.12.2022 р. № 265, в яких сформульована нормативна дефініція стратегії розвитку територіальної громади як: «... документа стратегічного планування державної регіональної політики, що визначає стратегічні, оперативні цілі та завдання для сталого розвитку територіальної громади, розробляється на період реалізації Державної стратегії регіонального розвитку та відповідної регіональної стратегії розвитку, з урахуванням положень Закону України «Про засади державної регіональної політики» [17].

І. Боришкевич та В. Якубів оцінюють стратегію розвитку територіальної громади як один із найважливіших документів, що приймаються в межах своєї компетенції органами місцевого самоврядування: «... стратегія розвитку територіальної громади – це довгостроковий план, що окреслює загальний вектор дій органів місцевої влади, її партнерів, представників бізнесу, освіти, мешканців та інших стейкхолдерів в напрямку поетапного досягнення поставлених цілей, основного бачення та виправдання існування сформованої місії громади...» [18, с. 127].

Вбачається, що регіональні програми у сфері охорони здоров'я за їх спрямованістю слід кваліфікувати як соціальні цільові програми. Розробка та призначення будь якої цільової програми має, в першу чергу, відповідати пріоритетним напрямам розвитку відповідної територіальної громади, що формулюються у стратегії розвитку цієї громади.

Рішенням Вінницької міської ради (далі - ВМР) від 26.02.2021 р. № 194 затверджено Стратегію розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року – Стратегію 3.0 [19] (далі - Стратегія). Більш деталізоване галузеве планування із зазначенням стратегічних заходів, проектів і змін м. Вінниці представлено у Концепції інтегрованого розвитку м. Вінниця 2030, затверджена рішенням ВМР від 22.02.2019 р. № 1542 [20], яка розроблена з врахуванням міжнародних стандартів сталого розвитку та пов'язана з регіональними і державними програмами розвитку.

Другим стратегічним пріоритетом розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року за Стратегією є інтегрована громада (якісні та доступні муніципальні послуги для всіх), а першопочатковою операційною ціллю 2.1. для досягнення цього пріоритету - здорова громада.

У національному законодавстві відсутнє визначення поняття на кшталт «здоров'я громади» або «здорова громада». Наразі у спеціальному Законі України (п. 2 ч. 1 ст. 1) лише запропонована легальна дефініція терміну «громадське здоров'я», за якою це: «...- сфера знань та організована діяльність суб'єктів системи громадського здоров'я щодо зміцнення здоров'я, запобігання хворобам, покращення якості та збільшення тривалості життя ...» [11].

Що ж до науково-теоретичних конструкцій визначення поняття «здорова громада», заслуговують на увагу результати досліджень в рамках україно-швейцарського проекту «Діємо для здоров'я», в якому представлена наступна авторська дефініція: «здорова громада – це територіально-соціальна спільнота, яка характеризується комплексним, інтегрованим підходом до збереження та покращення здоров'я її мешканців через поєднання медичних, соціальних, освітніх та інфраструктурних ініціатив» [21, с. 5]. Отож, під поняттям «здорова громада» зазвичай сприймається певна спільнота, що охоплює представників усіх верств населення відповідної територіальної громади щодо досягнення однієї спільної мети – покращення здоров'я мешканців своєї громади.

На виконання стратегічних документів розробляються муніципальні цільові галузеві програми розвитку. Так, на виконання Стратегії розробляються цільові галузеві програми розвитку, що містять заходи, спрямовані на формування стійкої системи громадського здоров'я. Серед таких програмних документів ВМР слід назвати Програму економічного і соціального розвитку Вінницької міської територіальної громади на 2025 рік та Програму «Здоров'я вінничан на 2022-2025 роки», метою якої є «...досягнення максимально можливого рівня здоров'я для всіх жителів Вінницької міської територіальної громади та ВПО, які перебувають на обліку міської ради незалежно від віку, статі, соціального статусу, профілактика захворювань, формування відповідального ставлення населення до власного здоров'я та оточуючих...» [22; 23].

Висновки. В результаті дослідження встановлено, що здоров'я населення є ключовим фактором розвитку громади, а скоординовані дії як на державному, так і муніципальному рівнях управління у сфері громадського здоров'я, з чітким розмежуванням повноважень органів місцевого самоврядування та зміцненням їх спроможності, сприятимуть не лише підвищенню ефективності управління, але і забезпечать фактичне задоволення реальних потреб мешканців громади в якісних і доступних медичних послугах в умовах обмежених ресурсів та триваючих воєнних дій.

Література:

1. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження КМУ від 17.01.2025 р. № 34-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-skhvalennia-strategii-rozvytku-systemy-okhorony-zdorovia-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-u-20252027-rokakh-34r-170125>.
2. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні: Проект Закону України від 13.09.2024 р. № 12030. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44876>
3. Про внесення змін до Закону України «Про систему громадського здоров'я»: Проект Закону України від 10.06.2024 р. № 11330. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44396>
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифікована Законом України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9_84_011#n967
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
6. Гладун З.С. Адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я населення в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 720 с.
7. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254_%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
8. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n383>
9. Баско А.В. Реалізація органами місцевого самоврядування державної політики у сфері охорони здоров'я населення. *Київський часопис права*. 2024. № 2. С. 119-126.
10. Концепція розмежування повноважень місцевого самоврядування і виконавчої влади: Проект. URL: <https://decentralization.ua/news/17493>
11. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>
12. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#n63>
13. Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ: Закон України від 12.12.1991 р. № 1972-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#Text>
14. Про подолання туберкульозу в Україні: Закон України від 14.07.2023 р. № 3269-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3269-20#Text>
15. Господарська діяльність та новітні технології: актуальні проблеми регулювання в умовах воєнного стану / за ред. О. О. Дмитрик, К. О. Токаревої. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. 195 с.
16. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навчальний посібник. Київ: 2017. 121 с.
17. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 21.12.2022 р. № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#n6>

18. Боришкевич І.І., Якубів В.М. Особливості та важливість формування стратегії розвитку для територіальної громади. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 125-131.

19. Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року – Стратегія 3.0: Рішення ВМР від 26.02.2021 року №194. URL: <https://www.vmr.gov.ua/strategiia>

20. Концепція інтегрованого розвитку м. Вінниця 2030: Рішення ВМР від 22.02.2019 року № 1542. URL: <https://2021.vmr.gov.ua/SiteAssets/Lists/IntegratedUrbanDevelopment / Default/%D0%A0%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%202030.pdf>

21. Здорова громада: чинники та можливості впливу під час війни: Звіт за результатами дослідження в межах україно-швейцарського проекту «Діємо для здоров'я». URL: <https://www.actforhealth.in.ua/materialy/zdorova-gromada-chinniki-ta-mozhливosti-vplivu-pid-chas-viyni>

22. Програма економічного і соціального розвитку Вінницької міської територіальної громади на 2025 рік: Рішення ВМР від 20.12.2024 р. № 2620. URL: <file:///C:/Users/PC/Downloads/%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%E2%84%962620%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2020-12-2024.pdf>

23. Програма «Здоров'я вінничан на 2022-2025 роки»: Рішення ВМР від 24.12.2021 р. № 758 зі змінами від 14.11.2024 р. № 2654. URL: <https://2021.vmr.gov.ua/Docs/ExecutiveCommitteeDecisions/2024/%E2%84%962654%2014-11-2024.pdf>

References:

1. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku systemy okhorony zdorovia na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiynoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh: Rozporiadzhennia KMU vid 17.01.2025 r. № 34-r [On approval of the Strategy for the Development of the Healthcare System for the Period until 2030 and approval of the Operational Plan of Measures for its Implementation in 2025-2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 17.01.2025 № 34-p]. kmu.gov.ua. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-systemy-okhorony-zdorovia-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiynoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-u-20252027-rokakh-34r-170125> [in Ukrainian].

2. Pro systemu okhorony psikhichnoho zdorovia v Ukraini: Proekt Zakonu Ukrainy vid 13.09.2024 r. № 12030 [On the Mental Health System in Ukraine: Draft Law of Ukraine dated 13.09.2024 № 12030]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44876> [in Ukrainian].

3. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy Pro systemu hromadskoho zdorovia: Proekt Zakonu Ukrainy vid 10.06.2024 r. № 11330 [On Amendments to the Law of Ukraine On the Public Health System: Draft Law of Ukraine dated 10.06.2024 № 11330]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44396> [in Ukrainian].

4. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 16.09.2014 r. № 1678-VII [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand: ratified by the Law of Ukraine dated 16.09.2014 № 1678-VII]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n967 [in Ukrainian].

5. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 r. № 2801-XII [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care: Law of Ukraine dated 19.11.1992 № 2801-XII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].

6. Hladun, Z.S. (2006). *Administrativno-pravove rehuliuвання okhorony zdorovia naselennia v Ukraini* [Administrative and legal regulation of public health care in Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

7. Konstytutsiia Ukrainy pryiniata na piatii sesiii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28.06.1996 r. [The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on 28.06.1996]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

8. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. № 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine dated 21.05.1997 № 280/97-BP]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#n383> [in Ukrainian].

9. Basko, A.V. (2024). Realizatsiia orhanamy mistsevoho samovriaduvannia derzhavnoi polityky u sferi okhorony zdorovia naselennia [Implementation of state policy in the field of public health protection by local self-government bodies]. *Kyivskyi chasopys prava - Kyiv Law Journal*, 2, 119-126 [in Ukrainian].

10. Kontseptsiiia rozmezhuvannia povnovazhen mistsevoho samovriaduvannia i vykonavchoi vlady: Proiekt [Concept of separation of powers of local self-government and executive power: Project]. (n.d.). *decentralization.ua*. Retrieved from: <https://decentralization.ua/news/17493> [in Ukrainian].

11. Pro systemu hromadskoho zdorovia: Zakon Ukrainy vid 06.09.2022 r. № 2573-IX [On the public health system: Law of Ukraine dated 06.09.2022 № 2573-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> [in Ukrainian].

12. Pro zakhyst naselennia vid infektsiinykh khvorob: Zakon Ukrainy vid 06.04.2000 r. № 1645-III [On the protection of the population from infectious diseases: Law of Ukraine dated 06.04.2000 № 1645-III]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#n63> [in Ukrainian].

13. Pro protydiu poshyrenniu khvorob, zumovlenykh virusom imunodefitsytu liudyny (VIL), ta pravovyi i sotsialnyi zakhyst liudei, yaki zhyvut z VIL: Zakon Ukrainy vid 12.12.1991 r. № 1972-XII [On combating the spread of diseases caused by the human immunodeficiency virus (HIV) and legal and social protection of people living with HIV: Law of Ukraine dated 12.12.1991 № 1972-XII]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12#Text> [in Ukrainian].

14. Pro podolannia tuberkulozu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 14.07.2023 r. № 3269-IX [On overcoming tuberculosis in Ukraine: Law of Ukraine dated 14.07.2023 № 3269-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3269-20#Text> [in Ukrainian].

15. Dmytryk, O.O. & Tokarieva, K.O. (Eds.). (2022). *Hospodarska diialnist ta novitni tekhnologii: aktualni problemy rehuliuвання v umovakh voiennoho stanu* [Economic activity and new technologies: current problems of regulation in martial law]. Kharkiv: NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy [in Ukrainian].

16. Berdanova, O.V., Vakulenko, V.M., Valentiuk, I.V., & Tkachuk, A.F. (2017). *Stratehichne planuvannia rozvytku obiednanoi terytorialnoi hromady* [Strategic planning for the development of a united territorial community]. Kyiv [in Ukrainian].

17. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo poriadku rozroblennia, zatverdzhennia, realizatsii, provedennia monitorynhu ta otsiniuvannia realizatsii stratehii rozvytku terytorialnykh hromad: Nakaz Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy vid 21.12.2022 r. № 265 [On approval of Methodological recommendations on the procedure for developing, approving, implementing, monitoring and evaluating the implementation of strategies for the development of territorial communities: Order of the Ministry of Community and Territories Development of Ukraine dated 21.12.2022 № 265]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#n6> [in Ukrainian].

18. Boryshkevych, I.I., & Yakubiv, V.M. (2022). Osoblyvosti ta vazhlyvist formuvannia stratehii rozvytku dlia terytorialnoi hromady [Peculiarities and importance of forming a development strategy for a territorial community]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia - Academic notes of the V.I. Vernadskyi TNU. Series: Public management and administration*, Vol. 33 (72), 2, 125-131 [in Ukrainian]. 2022. Tom 33 (72).

19. Stratehiia rozvytku Vinnytskoi miskoi terytorialnoi hromady do 2030 roku – Stratehiya 3.0: Rishennia VMR vid 26.02.2021 roku №194 [Vinnytsia Urban Territorial Community Development Strategy until 2030 - Strategy 3.0: Resolution of the Vinnytsia City Council dated 26.02.2021 № 194]. *vmr.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.vmr.gov.ua/stratehiia> [in Ukrainian].

20. Kontseptsiiia intehrovanoho rozvytku m. Vinnytsia 2030: Rishennia VMR vid 22.02.2019 roku № 1542 [Concept of integrated development of the city of Vinnytsia 2030: Resolution of the Vinnytsia City Council dated 22.02.2019 № 1542]. *vmr.gov.ua*. Retrieved from: <https://2021.vmr.gov.ua/SiteAssets/Lists/IntegratedUrbanDevelopment/Default/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F%202030.pdf>

21. Zdorova hromada: chynnyky ta mozhlyvosti vplyvu pid chas viiny: Zvit za rezultatamy doslidzhennia v mezhakh ukraino-shveitsarskoho Proiektu «Diemo dlia zdorovia» [Healthy community: factors and opportunities for influence during war: Report on the results of the study within the framework of the Ukrainian-Swiss Project «Act for Health»]. (n.d.). *actforhealth.in.ua*. Retrieved from: <https://www.actforhealth.in.ua/materialy/zdorova-gromada-chinniki-ta-mozhlyvosti-vplyvu-pid-chas-viyni> [in Ukrainian].

22. Prohrama ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Vinnytskoi miskoi terytorialnoi hromady na 2025 rik: Rishennia VMR vid 20.12.2024 r. № 2620 [Program of Economic and Social Development of Vinnytsia Urban Territorial Community for 2025: Resolution of the Vinnytsia City Council dated 20.12.2024 № 2620]. *vmr.gov.ua*. Retrieved from: <file:///C:/Users/PC/Downloads/%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%E2%84%962620%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2020-12-2024.pdf> [in Ukrainian].

23. Prohrama «Zdorovia vinnychan na 2022-2025 roky»: Rishennia VMR vid 24.12.2021 r. № 758 zi zminamy vid 14.11.2024 r. № 2654 [Program «Health of Vinnytsia Residents for 2022-2025»: Resolution of the Vinnytsia City Council dated 24.12.2021 № 758 with amendments dated 14.11.2024 № 2654]. *vmr.gov.ua*. Retrieved from: <https://2021.vmr.gov.ua/Docs/ExecutiveCommitteeDecisions/2024/%E2%84%962654%2014-11-2024.pdf> [in Ukrainian].

УДК 351: 355: 355.1: 355.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-588-600](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-588-600)

Дурдас Вадим Васильович аспірант кафедри публічного управління та адміністрування, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, Старший офіцер Західного територіального відділу безпеки військової служби Збройних Сил України, підполковник, м. Хмельницький, тел.: +38(098)-701-79-15, <https://orcid.org/0000-0001-9824-2769>

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено всебічний аналіз діяльності військових пожежних підрозділів у країнах-членах НАТО, а також організаційно-штатних структур управління Військовою пожежною охороною в цих країнах. Вивчення досвіду НАТО дозволяє встановити ключові чинники стабільного та ефективного функціонування військових пожежних служб, зокрема чітке регулювання механізмів державного управління у сфері пожежної безпеки в оборонних системах, що закріплено національними законами «Про пожежну охорону», «Про пожежну безпеку та захист від пожеж» та іншими законодавчими актами країн Альянсу. Це дозволяє забезпечити високий рівень координації, сумісності та оперативності в реагуванні на надзвичайні ситуації пов'язані з пожежами в межах військових об'єктів і в складних умовах збройних конфліктів.

Одна з основних проблем, що пошкоджує ефективне виконання завдань військовими пожежними підрозділами України, є нормативно-правова невизначеність та обмеженість правового регулювання. Законодавча база України не враховує особливості діяльності Військової пожежної охорони, що ускладнює її інтеграцію в загальнодержавну систему реагування на надзвичайні ситуації, зокрема пожежі на об'єктах сектора оборони України, які виникають внаслідок ворожих атак. У зв'язку з цим пропонується розробка окремого нормативного акта, який би визначав статус, функції та повноваження Військової пожежної охорони як окремого виду пожежної охорони України. Це стане першим кроком для підвищення ефективності її діяльності та правового регулювання.

Стаття також висвітлює важливість ролі Військової пожежної охорони на різних рівнях її діяльності. На стратегічному рівні вона забезпечує безпеку критично важливих об'єктів інфраструктури оборони, що мають значення для

національної безпеки, займається плануванням комплексних заходів із забезпечення пожежної безпеки та розробкою нормативно-правових актів у сфері пожежної безпеки в секторі оборони України. На оперативному рівні підрозділи Військової пожежної охорони забезпечують функції гасіння пожежі, евакуації персоналу та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, особливо в умовах військового часу. На тактичному рівні вони здійснюють інспекції, навчання та інструктажі з питань пожежної безпеки серед військово-службовців і персоналу військових об'єктів, а також моніторинг пожежних ризиків та розробку заходів з їх мінімізації.

Особливу увагу приділено важливості взаємодії Військової пожежної охорони з цивільними пожежними службами. Це дозволяє забезпечити ефективне реагування на надзвичайні ситуації, особливо в зонах, де перетинаються інтереси військових та цивільних служб. Основними напрямками співпраці є повідомлення про пожежобезпечні об'єкти, оперативну допомогу та спільну підготовку для координації дій під час пожежі та евакуації населення. Важливим аспектом є також взаємна технічна підтримка під час виконання основних завдань і функцій пожежної охорони.

Висвітлено питання матеріально-технічного забезпечення Військової пожежної охорони, яке є критичним для ефективної роботи підрозділів. Спеціалізована техніка, протипожежне обладнання, засоби індивідуального захисту та інфраструктура пожежних підрозділів мають вирішальне значення для оперативного реагування та забезпечення безпеки особового складу. Можливість стабільного фінансування є ще одним аспектом, що забезпечує ефективність діяльності цієї служби.

Одним з основних напрямів розвитку є міжнародна співпраця з іноземними партнерами, зокрема з країнами-членами НАТО, Європейським Союзом, Міжнародною асоціацією пожежних служб та іншими міжнародними організаціями. Спільні навчання, обмін досвідом, удосконалення технічного забезпечення та участь у глобальних ініціативах із забезпечення пожежної безпеки дозволили б підвищити рівень підготовки та модернізувати техніку військових пожежних підрозділів.

Загалом, стаття підкреслює важливість адаптації міжнародних стандартів у сфері пожежної безпеки для підвищення оперативної ефективності, підвищення безпеки персоналу та зниження ризиків. Впровадження позитивних змін, удосконалення механізмів міжвідомчої співпраці, фінансування та професійної підготовки кадрів, сприяння підвищенню ефективності роботи Військової пожежної охорони України в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: Військова пожежна охорона, пожежна безпека, військові пожежники, НАТО, військові об'єкти, інфраструктура, пожежогасіння, національна безпека, законодавча база, міжвідомча співпраця, адаптація стандартів.

Durdas Vadum Vasyliovych graduate student of the Department of Public Management and Administration, Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubinsky, Senior officer of the Western territorial security department of the military service of the Armed Forces of Ukraine, lieutenant colonel, Khmelnytskyi, tel.: +38 (098)-701-79-15, <https://orcid.org/0000-0001-9824-2769>

PRACTICAL ASPECTS OF IMPLEMENTING THE EXPERIENCE OF NATO MEMBER COUNTRIES FOR THE EFFICIENT FUNCTIONING OF THE MILITARY FIRE PROTECTION OF UKRAINE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the activities of military fire departments in NATO member countries, as well as the organizational and staffing structures of the Military Fire Protection in these countries. The study of the experience of NATO allows to establish the key factors of the stable and effective functioning of military fire services, in particular, the clear regulation of state management mechanisms in the field of fire safety in defense systems, which is established by the national laws "On fire protection", "On fire safety and protection from fires" and others legislative acts of the Alliance countries. This allows to ensure a high level of coordination, interoperability and efficiency in responding to emergency situations related to fires within military facilities and in difficult conditions of armed conflicts.

One of the main problems that harms the effective performance of tasks by military firefighting units of Ukraine is legal uncertainty and limited legal regulation. The legislative framework of Ukraine does not take into account the specifics of the Military Fire Service, which makes it difficult to integrate it into the national emergency response system, in particular fires at the facilities of the defense sector of Ukraine, which occur as a result of enemy attacks. In this regard, it is proposed to develop a separate normative act that would determine the status, functions and powers of the Military Fire Protection as a separate type of fire protection of Ukraine. This will be the first step to improve the efficiency of its activities and legal regulation.

The article also highlights the importance of the role of the Military Fire Service at various levels of its activity. At the strategic level, it ensures the safety of critical defense infrastructure facilities that are important for national security, is engaged in the planning of complex measures to ensure fire safety and the development of normative legal acts in the field of fire safety in the defense sector of Ukraine. At the operational level, units of the Military Fire Guard provide the functions of extinguishing fires, evacuating personnel and eliminating the

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

consequences of emergency situations, especially in wartime conditions. At the tactical level, they carry out inspections, training and briefings on fire safety among servicemen and personnel of military facilities, as well as monitoring fire risks and developing measures to minimize them.

Special attention was paid to the importance of the interaction of the Military Fire Guard with civilian fire services. This allows for an effective response to emergency situations, especially in areas where the interests of the military and civil services overlap. The main directions of cooperation are notifications about fire-resistant objects, operational assistance and joint training for coordinating actions during a fire and evacuation of the population. An important aspect is also mutual technical support during the performance of the main tasks and functions of fire protection.

The issue of material and technical support of the Military Fire Guard, which is critical for the effective operation of units, is highlighted. Specialized equipment, firefighting equipment, personal protective equipment, and infrastructure of fire departments are critical to rapid response and personnel safety. The possibility of stable funding is another aspect that ensures the effectiveness of this service.

One of the main directions of development is international cooperation with foreign partners, in particular with NATO member countries, the European Union, the International Association of Fire Services and other international organizations. Joint training, exchange of experience, improvement of technical support and participation in global initiatives to ensure fire safety would allow to increase the level of training and modernize the equipment of military fire departments.

In general, the article emphasizes the importance of adapting international standards in the field of fire safety to increase operational efficiency, improve personnel safety and reduce risks. Implementation of positive changes, improvement of the mechanisms of interdepartmental cooperation, financing and professional training of personnel, promotion of increasing the efficiency of the work of the Military Fire Guard of Ukraine in the conditions of modern challenges.

Keywords: Military fire protection, fire safety, military firefighters, NATO, military facilities, infrastructure, firefighting, national security, legislative framework, interagency cooperation, adaptation of standards.

Постановка проблеми. В умовах сучасних проблем безпеки, зокрема збройної агресії та необхідності реформування сектору безпеки і оборони України, важливого значення набуває вдосконалення системи Військової пожежної охорони. Одним із шляхів підвищення ефективності якої є інтеграція передового досвіду країн-членів НАТО, які мають високу підготовку, організацію та технічне забезпечення пожежної безпеки в оборонних системах управління свої країн [1].

Інтеграція досвіду країн-членів НАТО у діяльність Військової пожежної охорони України є важливим кроком для покращення оперативності, сумісності та ефективності виконання завдань. Це також сприятиме адаптації державної політики до сучасних викликів у сфері пожежної безпеки в оборонному секторі.

Процес інтеграції цього досвіду стикається з низькою проблем, ключовими з яких є:

нормативно-правова невизначеність: чинна нормативна база не забезпечує чіткої регламентації завдань, прав, обов'язків, взаємодії та відповідальності Військової пожежної охорони з іншими структурами, що значно ускладнює ефективність її роботи, а також не повною мірою відповідає стандартам НАТО, що ускладнює їх впровадження та не забезпечують комплексного підходу до організації діяльності. Відсутність спеціального закону ускладнює питання фінансування, кадрового забезпечення, матеріально-технічного оснащення та взаємодії з іншими структурами, у тому числі сектору безпеки та оборони України;

матеріально-технічне забезпечення: обладнання та технічні засоби Військової пожежної охорони України здебільшого не відповідають сучасним вимогам і стандартам Альянсу;

недостатнє фінансування та кадровий дефіцит: фінансові обмеження значно впливають на боєздатність Військової пожежної охорони, рівень професійної підготовки військових пожежників потребує адаптації до методик та навчальних програм НАТО;

відсутність уніфікованих процедур і стандартів: на даний момент система управління військовими пожежниками сектору оборони України функціонує за нормативами, розробленими ще за радянських часів, що не відповідають сучасним викликам (відсутність адаптації до стандартів НАТО, зокрема STANAG (Standardization Agreement) у сфері пожежної безпеки, недостатньо розроблені процедури оперативного реагування у разі пожеж на військових об'єктах, які зберігають боєприпаси, паливно-мастильні матеріали або авіаційну техніку, відсутність єдиної бази даних та системи аналізу ризиків для оцінки стану пожежної безпеки у військових частинах, неузгодженість відомчої нормативної документації та регламентів з керівними документами цивільної пожежної охорони, що ускладнює взаємодію у надзвичайних ситуаціях, зокрема пов'язаних з пожежами);

— організаційні питання: відмінності в організаційно-штатній структурі та управлінні пожежними службами, що потребує адаптації моделі командування та координації відповідно до сучасних викликів і загроз, враховуючи стандартизовані документи НАТО та інші Регламенти;

— недостатній рівень взаємодії із силами цивільної пожежної охорони та міжнародними партнерами: відсутність ефективного механізму коор-

динації між Військовою пожежною охороною України та ДСНС України під час спільних дій з ліквідації пожеж, обмежений доступ до міжнародного досвіду та новітніх розробок у сфері військової пожежної безпеки через відсутність програм обміну досвідом та спільних тренувань із країнами-членами НАТО, відсутність систематизованих протоколів взаємодії у разі великих пожеж, які потребують міжнародної допомоги.

Ефективність забезпечення пожежної безпеки в секторі оборони України у широкому контексті потребує якісної координації між різними відомствами та міжнародними партнерами.

Вирішення зазначених проблем дозволить підвищити ефективність діяльності Військової пожежної охорони України, сприятиме наближенню її до стандартів НАТО та посиленню загального рівня безпеки військових об'єктів сектору оборони України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження організації діяльності військових пожежників та військової пожежної охорони є специфічною темою, яка не часто висвітлюється у вітчизняних та міжнародних наукових працях. Різні країни-члени НАТО, включаючи Сполучені Штати, Великобританію та Німеччину, мають спеціальні військові дослідницькі підрозділи, які вивчають протоколи безпеки та протипожежного захисту на військових об'єктах. Ці дослідження часто зосереджені на забезпеченні оперативної готовності, безпеки персоналу та захисту чутливого обладнання. Міністерство оборони США (DoD) провело численні дослідження та дослідницькі проекти щодо протоколів пожежної безпеки для військових об'єктів. Ці дослідження часто включають випробування систем пожежогасіння, оцінку ризиків пожежі та розробку нових технологій виявлення пожежі та реагування на неї. Лабораторія оборонної науки і технологій (DSTL) у Великобританії проводить дослідження з різних аспектів оборони, включаючи протипожежну безпеку та керування надзвичайними ситуаціями, для забезпечення безпеки військового персоналу та інфраструктури. Дослідники таких установ, як Університет Меріленда, Морська аспірантура та Інститут пожежної безпеки в різних університетах країн НАТО досліджували практику пожежної безпеки у військовому контексті, включаючи оцінку ризиків і управління катастрофами у військових умовах. Саме НАТО через різні спеціалізовані органи, такі як Науково-технічна організація НАТО (STO), підтримує дослідження та співпрацю щодо протоколів пожежної безпеки для військових об'єктів.

Хоча існує багато дослідників і професіоналів, які працюють над пожежною безпекою на військових об'єктах, детальна інформація не завжди може бути загальнодоступною, особливо для активних професіоналів або тих, хто працює над конфіденційними військовими проєктами. Особливо актуальними

є дослідження професора Р. Б. Рагхавана – фахівця з техніки пожежної безпеки, який часто бере участь у дослідженнях, пов'язаних з оцінкою ризиків і технологією пожежної безпеки в різних секторах, включаючи військові об'єкти, доктора Девіда Г. Л. Уайта – дослідника, який спеціалізується на динаміці вогню та методах гасіння, частина його робіт зосереджена на військових об'єктах, доктора Ерік П. Берга – дослідника Міністерства оборони США, який брав участь у розробці протоколів протипожежної безпеки для військових баз і тестуванні систем пожежогасіння, доктора Джеймс Е. П. Макмануса – фахівця з пожежної безпеки та військової інфраструктури, який брав участь в оцінці та розробці технологій протипожежного захисту у військових умовах, доктора Річарда Х. Хоклі – дослідника DSTL, який спеціалізується на системах пожежної безпеки та технологіях, що використовуються британськими військовими, доктора Стюарта Макдональда, який брав участь у дослідженні технологій управління надзвичайними ситуаціями та протипожежного захисту для військових і оборонних застосувань, професора Марка Дж. Б. Роу, експерта з пожежної безпеки, який провів кілька досліджень стратегій протипожежного захисту, включно з тими, що застосовуються до військової та урядової інфраструктури.

Робота зазначених експертів та науковців часто передбачає співпрацю з військовими та урядовими організаціями, а також науковими установами, однак через делікатний характер військових досліджень у галузі пожежної безпеки доступу до їхніх праць практично немає.

Мета статті – покращити систему управління Військової пожежної охорони України через запозичення та адаптацію досвіду країн-членів НАТО, що допоможе забезпечити більшу безпеку для особового складу, техніки та військової інфраструктури в умовах сучасних загроз. Вивчити досвід країн-членів НАТО в галузі пожежної безпеки оборонних систем управління, яка є складовою національної безпеки цих країн.

Виклад основного матеріалу. Провівши аналіз діяльності військових пожежників у країнах-членах НАТО, а також організаційно-штатних структур органів управління Військовою пожежною охороною цих країн, можна вкотре підтвердити, що основою їх стабільного та ефективного функціонування є чітке регулювання механізмів державного управління у сфері пожежної безпеки в оборонних системах, яке закріплено Законами «Про пожежну охорону», «Про пожежну безпеку та захист від пожеж», іншим законодавством та національними регламентами кожної країни Альянсу [2].

Ключовою проблемою, яка не дозволяє якісно та ефективно виконувати завдання та функції військовим пожежникам України, а особливо в умовах російсько-української війни є нормативно-правова невизначеність та обмеженість правового регулювання. Законодавча база України здебільшого не

враховує особливості діяльності Військової пожежної охорони України, що ускладнює її інтеграцію в загальнодержавну систему реагування на надзвичайні ситуації, в першу чергу пов'язані з пожежами на військових об'єктах сектору оборони України, зокрема, які виникають внаслідок ворожих атак російської федерації у пособництві з її союзниками.

Вирішення зазначеної проблеми, яку не вдається розв'язати за допомогою відомчого регулювання, є розробка окремого нормативного акту, який би визначав статус, функції та повноваження Військової пожежної охорони, як окремого виду пожежної охорони України. Зазначене є важливим кроком для підвищення її ефективності та правового врегулювання. Такий акт може бути представлений як окремий закон, підзаконний нормативний акт або розділ у чинному законодавстві.

Військова пожежна охорона та її підрозділи виконують стратегічно важливі завдання у сфері забезпечення пожежної безпеки об'єктів сектору оборони України та інших військових формувань, у тому числі і тих, які входять у склад сектору безпеки України.

Роль Військової пожежної охорони у системі функціонування пожежної охорони України:

- на стратегічному рівні – забезпечує пожежну безпеку критично важливих об'єктів оборонної інфраструктури, що мають значення для національної безпеки; здійснює планування протипожежних заходів та участь у розробці нормативно-правових актів у сфері військової пожежної безпеки;

- на оперативному рівні – виконує функції гасіння пожеж, евакуації персоналу та ліквідації наслідків надзвичайних/кризових ситуацій у межах своєї компетенції; забезпечує оперативне реагування на аварійні ситуації, зокрема в умовах воєнного часу;

- на тактичному рівні – проводить інспекції, навчання та інструктажі з питань пожежної безпеки серед військовослужбовців і персоналу військових об'єктів; забезпечує моніторинг пожежних ризиків та розробку заходів з їх мінімізації.

Взаємодія Військової пожежної охорони з місцевими та регіональними цивільними пожежними службами дозволяє забезпечити ефективне реагування на надзвичайні ситуації, особливо у зонах, де військові та цивільні інтереси перетинаються. Основними напрямками співпраці у цьому аспекті, враховуючи досвід країн-членів НАТО є:

- обмін інформацією (інформування про пожежонебезпечні об'єкти та ситуації в зоні відповідальності, спільне використання даних моніторингу та оцінки ризиків);

- оперативна допомога (цивільні пожежні служби можуть залучатися до ліквідації пожеж на військових об'єктах у разі масштабних інцидентів, як

допоміжні служби виключно до військової території/військового об'єкту, адже відповідно до статті 61 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, цивільні формування, створені для проведення аварійно-рятувальних робіт, у тому числі гасіння пожеж, під страхом втрати права на захист не можуть здійснювати такі дії під час збройних конфліктів щодо військових об'єктів та на військовій території. А підрозділи військової пожежної охорони можуть надавати підтримку цивільним службам у надзвичайних ситуаціях, що виходять за межі військових об'єктів) [3];

спільні навчання (регулярна організація тренувань/навчань для координації дій під час гасіння пожеж та евакуації населення, гармонізації і максимальної сумісності);

технічна підтримка під час виконання основних завдань і функцій пожежної охорони.

ДСНС України має стати ключовим партнером Військової пожежної охорони України у сфері забезпечення пожежної безпеки на державному рівні. Основні напрямки співпраці з ДСНС включають нормативно-правову, оперативну та навчальну складові.

Матеріально-технічне забезпечення Військової пожежної охорони є ключовим компонентом її ефективної роботи, що впливає на оперативність реагування, безпеку особового складу та якість виконання завдань із забезпечення пожежної безпеки військових об'єктів сектору оборони. Матеріально-технічне забезпечення включає сукупність ресурсів, технічних засобів, обладнання та інфраструктури, необхідних для виконання завдань військовими пожежними підрозділами Військової пожежної охорони.

Основними складовими матеріально-технічного забезпечення є: спеціалізована техніка (пожежні автомобілі, рятувальні транспортні засоби, спеціалізована техніка), протипожежне обладнання, засоби індивідуального захисту, засоби зв'язку та навігації, інфраструктура.

Ключовим фактором, який впливає на виконання завдань, функцій та повноважень, які покладені на Військову пожежну охорону є стабільне, стале та фіксоване фінансування діяльності виду пожежної охорони. Оптимальний підхід до визначення джерел фінансування передбачає комплексне поєднання державних ресурсів, міжнародної підтримки та спеціальних програм. Раціональний підхід до формування джерел фінансування Військової пожежної охорони є основою її ефективної діяльності та стійкості у виконанні завдань із забезпечення пожежної безпеки.

Впровадження чітко визначених процедур внутрішнього контролю є необхідним для забезпечення ефективного функціонування Військової пожеж-

ної охорони, дотримання стандартів діяльності та підвищення її прозорості. Система контролю допоможе своєчасно виявляти недоліки, оптимізувати ресурси та забезпечити високий рівень готовності до виконання завдань.

Важливим аспектом, який впливає на ефективність роботи управлінь та колективів також можна вважати зворотній зв'язок в середині системи, який дозволить визначити оцінку особовим складом ефективності системи контролю та проводити системний аналіз роботи органів контролю на основі їхніх звітів.

Активна участь Військової пожежної охорони у міжнародних навчаннях і співпраці з іноземними партнерами є важливим аспектом підвищення ефективності діяльності, обміну найкращими практиками та вдосконалення підготовки особового складу. Метою міжнародної співпраці є підвищення професійного рівня (вивчення сучасних методик гасіння пожеж, реагування на надзвичайні ситуації та управління ризиками), інтеграція у міжнародну систему безпеки (участь у глобальних ініціативах, пов'язаних із забезпеченням пожежної безпеки), покращення технічного забезпечення (ознайомлення з новітнім обладнанням і технологіями, які використовуються в інших країнах), розвиток взаємодії (налагодження ефективної співпраці з іншими військовими та цивільними пожежними службами на міжнародному рівні).

Перевагами участі військових вогнеборців України у міжнародних заходах є впровадження інновацій, підвищення рівня підготовки, розширення мережі контактів, модернізація техніки, зміцнення авторитету України, що є безпосередньою демонстрацією високого рівня підготовки та професіоналізму на міжнародній арені.

Прикладами потенційних партнерів для співпраці є:

НАТО (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre) – проведення навчань із ліквідації наслідків пожеж на військових об'єктах, катастроф та інших інцидентів пов'язаних з пожежами [4];

Європейський Союз (Mechanism for Civil Protection) – участь у програмах з управління надзвичайними ситуаціями, в тому числі пов'язані з пожежами [5];

Міжнародна асоціація пожежних служб (CTIF) – обмін досвідом і участь у щорічних змаганнях [6];

Офіси ООН з питань зменшення ризиків катастроф (UNDRR) – участь у глобальних ініціативах із запобігання надзвичайним ситуаціям;

Військові пожежні служби оборонних систем США, Канади, Німеччини, Польщі, Японії, Чехії та інших країн – проведення спільних навчань та обмін технологіями і досвідом.

Адаптація міжнародних стандартів у сфері пожежної безпеки є необхідним кроком для підвищення ефективності роботи Військової пожежної

охорони, вдосконалення процедур та інтеграції з міжнародними організаціями. Це дозволить впроваджувати найкращі практики, сучасні технології та підходи, які вже довели свою результативність у світовій практиці.

Переваги адаптації міжнародних стандартів є покращення оперативної ефективності (швидше та якісніше реагування на надзвичайні ситуації завдяки чітко встановленим процедурам), підвищення безпеки персоналу (використання сучасних засобів індивідуального захисту та чітких правил їх застосування), зниження ризиків (впровадження превентивних заходів і систем моніторингу, що дозволяють запобігати пожежам), зростання довіри громадськості та партнерів (демонстрація відповідності діяльності Військової пожежної охорони найкращим світовим практикам), можливість участі у міжнародних програмах (легша інтеграція у глобальні ініціативи з безпеки та надзвичайних ситуацій).

Беручи до уваги досвід країн-членів НАТО у сфері забезпечення пожежної безпеки та організації управління Військовою пожежною охороною важливими аспектами впровадження позитивних змін у зазначеній сфері управління в Україні стануть удосконалення механізмів міжвідомчої співпраці (ліквідація такої проблеми, як інституційна фрагментація), забезпечення належного фінансування, якісне підвищення рівня професійної підготовки кадрів, впровадження інновацій у сфері пожежної безпеки сектору оборони, популяризація діяльності Військової пожежної охорони серед населення, громадських організацій та державних інституцій.

Покращення цих аспектів дозволить зробити діяльність Військової пожежної охорони України більш ефективною, сучасною та відповідною викликам, які стоять перед Україною.

Висновки. Для ефективної діяльності Військової пожежної охорони України, враховуючи досвід країн-членів НАТО, вкрай важливо розробити та прийняти окремий Закон України «Про Військову пожежну охорону України», який би визначав статус, завдання, повноваження, відповідальність та взаємодію Військової пожежної охорони з іншими структурами сектору безпеки та оборони України, іншими державними інституціями. Важливим є також необхідність постійно оновлювати нормативно-правову базу, забезпечуючи відповідність сучасним викликам, потребам суспільства та міжнародним стандартам. Це включає інтеграцію кращих практик, рекомендацій міжнародних організацій і сучасних підходів до організації пожежної безпеки.

Метою адаптації законодавства України з питань пожежної безпеки у секторі оборони України є продовження вирішенням однієї із ключових проблем розвитку механізмів державного регулювання діяльності Військової пожежної охорони, а саме – нормативно-правову невизначеність.

Інтеграція досвіду країн-членів НАТО в діяльність Військової пожежної охорони України є кроком для підвищення оперативності, сумісності та ефективності виконання завдань. Це включає в себе кілька ключових аспектів:

покращення оперативності – запровадження сучасних технологій для швидкого реагування на пожежі та інші надзвичайні ситуації на військових об'єктах, стандартизація процедур та інструментів для більш швидкого й ефективного реагування у випадку надзвичайних ситуацій, швидкий обмін інформацією між військовими підрозділами та підрозділами пожежної охорони для зменшення часу на прийняття рішень і проведення деяких заходів;

сумісність (взаємодія з міжнародними силами) – досвід НАТО дозволяє Україні покращити сумісність із підрозділами інших країн під час спільних операцій або міжнародних навчань, адаптація до міжнародних стандартів, усі методи і процедури стають більш узгодженими з міжнародними нормами, що дозволяє знизити ризик помилок або недопрацювання через різні підходи до комплексного забезпечення пожежної безпеки;

ефективність виконання завдань шляхом оптимізації ресурсів (запровадження ефективних систем управління та використання ресурсів для забезпечення безпеки на об'єктах оборони), навчання та підготовки (НАТО надає передовий досвід у навчанні персоналу, що дозволяє підвищити кваліфікацію українських військових вогнеборців та служб пожежної безпеки), інновацій в технічному забезпеченні (впровадження сучасних технологій у пожежну охорону, такі як новітні системи автоматичного виявлення пожежі, сучасні методи гасіння та інше);

спільна практика та навчання – спільні тренування з військовими підрозділами країн-членів НАТО дозволять покращити координацію дій під час пожежогасіння та інших кризових ситуацій, що сприяє збільшенню ефективності підготовки та проведення операцій;

підвищення рівня безпеки – використання досвіду НАТО у впровадженні стратегій попередження та мінімізації ризиків виникнення пожеж на військових об'єктах сектору оборони України, розробка та впровадження нових стандартів з пожежної безпеки, які відповідають високим міжнародним вимогам.

Інтеграція досвіду країн-членів НАТО допоможе Україні створити більш надійну, якісну та ефективну систему Військової пожежної охорони, що є кроком для забезпечення безпеки на стратегічно важливих об'єктах і покращення захисту національних інтересів України. Очікуваним результатом стане підвищення ефективності Військової пожежної охорони (вдосконалення роботи підрозділів через адаптацію до сучасних викликів), інтеграція в міжнародну спільноту (зміцнення позицій України як надійного партнера у

сфері безпеки), покращення протипожежної безпеки (зниження кількості надзвичайних ситуацій пов'язаних з пожежами завдяки впровадженню сучасних стандартів), прозорість і підзвітність (посилення довіри громадськості та державних органів до діяльності Військової пожежної охорони), стимулювання інновацій (розвиток нових підходів у пожежній охороні через впровадження цифрових і технічних рішень).

Література:

1. М. Орел О. Ключко «Реформування сектору безпеки та оборони в контексті державного співробітництва з НАТО», Університетські наукові записки: наук. часоп. / Хмельниць. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т законодавства Верховної Ради України. – Хмельницький: [б. в.], 2020, № 6 (78), С. 46-52.
2. Закон Польщі «Про пожежну охорону» від 24 серпня 1991 р. — Варшава: Видавничий центр польського уряду, 2020.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року, ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. NATO. (н.д.). *Стратегічна концепція НАТО*. НАТО. Отримано 30 січня 2025 року з https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_117757.htm
5. Європейська комісія. (н.д.). *Механізм цивільного захисту ЄС*. Європейська комісія. Отримано 30 січня 2025 року з https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en
6. CTIF. (б. д.). CTIF – Міжнародна асоціація пожежних і рятувальних служб. CTIF. Дата звернення: 30 січня 2025. Отримано з <https://ctif.org/ru/ctif-mezhdunarodnaya-assotsiatsiya-pozharnykh-i-spatelnykh-sluzhb>

References:

1. Orel, M., & Klochko, O. (2020). *Reformuvannya sektoru bezpeky ta oborony v konteksti derzhavnoho spivrobitnytstva z NATO*. Universytets'ki naukovy zapysky: nauk. chasop. / Khmel'nyts'kyu un-t upravlinnya ta prava im. Leonida Yuz'kova, Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrayiny, Instytut zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, (6) 78, 46-52.
2. Ustawa o Państwowej Straży Pożarnej, Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. (z późn. zm.). (2020).
3. Dodatkovyi protokol do Zhenivskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroiynykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnia 1977 roku [Additional Protocol I to the Geneva Conventions of August 12, 1949, relating to the protection of victims of international armed conflicts], (1977, June 8). United Nations. Retrieved January 17, 2025, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
4. NATO. (n.d.). *The NATO Strategic Concept*. NATO. Retrieved January 30, 2025, from https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_117757.htm
5. European Commission. (n.d.). *EU Civil Protection Mechanism*. European Commission. Retrieved January 30, 2025, from https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en
6. CTIF. (n.d.). *CTIF – Mezhdunarodnaya assotsiatsiya pozharnykh i spatel'nykh sluzhb*. CTIF. Retrieved January 30, 2025, from <https://ctif.org/ru/ctif-mezhdunarodnaya-assotsiatsiya-pozharnykh-i-spatelnykh-sluzhb>

УДК 35.077.6: 65.012.12

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-601-614](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-601-614)

Жаровська Олена Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, спеціаліст галузі «Правознавство», юрист, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», <https://orcid.org/0000-0002-4154-1458>

РОЛЬ КОНТРОЛЮ ТА АУДИТУ ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті розкривається сутність контролю в державному управлінні, а обґрунтування термінів «державний нагляд» та «аудит» вважається як складовими державного контролю, водночас аналізується його стан разом із виділеними проблемами в цій сфері, а також шляхами їх вирішення та висвітлена система державного контролю у сфері господарювання.

У статті зауважується, що будь-яка держава має у власному розпорядженні сфери діяльності і суспільне середовище, тому процедури контролю і аудиту мають особливе значення, яке полягає не тільки у перевірках організацій і установ всіх спеціальностей та видів діяльності, але й у виробленні стимулюючих заходів і сприянні їх трансформації відповідно до сучасного стану. Контроль і так само аудит на державному рівні слід розуміти як процедури, які постійно є необхідними не лише для перевірки організацій і установ у сферах діяльності з метою дотримання їх законності, непорушності, добросовісності, але і розробки заходів і стратегій для подальшого розвитку за рахунок докладання спільних зусиль між підвідомчими виконавцями і представниками суспільних груп.

Автор зауважує, що контроль є не лише функцією управління у організаціях і установах, зокрема на державному рівні, але і тими заходами, які дозволяють перевіряючим і виконавцям досліджувати стан об'єкту і цільові призначення щодо його функціонування. Організації і установи, а також їхні об'єкти за результатами перевірок підлягають трансформаціям з метою ще більшого отримання результатів і досягнення ефективності за рахунок більш широкої функціональності їхніх доопрацьованих, удосконалених і поліпшених об'єктів.

Ключові слова: державне управління, державний контроль, державний нагляд, об'єкт контролю, функція контролю, аудит державного управління.

THE ROLE OF CONTROL AND AUDIT OF THE QUALITY MANAGEMENT PROCESS IN IMPROVING THE EFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract. The article reveals the essence of control in public administration, the justification of the terms "state supervision" and "audit" are considered as components of public control, at the same time its state is analyzed together with the identified problems in this area, as well as with ways to solve them, and also the system of public control in the field of management is highlighted.

The article notes that any state has at its disposal the spheres of activity and the social environment, therefore control and audit procedures have particular importance, which consists not only in inspections of organizations and institutions of all specialties and types of activity, but also in developing stimulating measures and promoting their transformation in accordance with the modern state. Control, as well as audit, at the state level should be understood as procedures that are constantly necessary not only for checking organizations and institutions in their areas of activity in order to comply with their legality, integrity, and good faith, but also for developing measures and strategies for further development through joint efforts between subordinate executors and representatives of social groups.

The author notes that control is not only a management function in organizations and institutions, in particular at the state level, but also those measures that allow inspectors and executors to investigate the object's state and the intended purpose of its functioning. Organizations and institutions, as well as their objects, according to the results of inspections, are subject to transformations in order to obtain even greater results and achieve efficiency due to the broader functionality of their modified and improved objects.

Keywords: state administration; state control; state supervision; object of control; control function; audit of state administration.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку діяльність державних установ при управлінні економічними процесами в кожній країні набуває різноманітних напрямів і обумовлена ефективністю та результативністю, які проявлятимуться не лише досягненням економічних показників (рентабельність підприємств, виконання соціальних гарантій), але й забезпеченням бездоганності управлінських процесів, визначенням напрямів поліпшення об'єктів управління, удосконаленням процесів діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування при виконанні своїх функцій, що досягається під час здійснення контролю. Тут проблемою є неналежний процес застосування контролю в державному управлінні, що призводить до негативних чинників при вирішенні соціальних питань, недоліків в управлінні економічними відносинами в країні, загострення політичної ситуації та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесу контролю присвячено ряд наукових праць вчених таких, як С.В. Бардаш, І.К. Дрозд, Й.С. Завадський, Є.В. Калюга, В.О. Шевчук. Але, незважаючи на значну кількість досліджень у цьому напрямі, дослідження відповідності загальної сутності контролю та аудиту при здійсненні державного управління нормативно-правовим актам є недостатнім, в результаті чого цей термін на практиці неоднозначно сприймається органами державної влади та місцевого самоврядування.

Теоретичні та практичні проблеми розвитку й удосконалення контрольно-ревізійної системи у державному управлінні досліджує А.В. Мамишев [12] у дисертаційному дослідженні «Розвиток та вдосконалення контрольно-ревізійної системи в державному управлінні». Науковець пропонує класифікацію контролю у системі управління, висвітлює суть і призначення даної системи у державному управлінні. Обґрунтовує необхідність виокремлення категорії контролю публічних фінансів і майна, звертає увагу на концептуальні проблеми у правовому й методологічному забезпеченні діяльності суб'єктів державного контролю спеціальної компетенції та на аспекти еволюції та закономірності організації державного фінансового контролю й аудиту за кордоном. Наводить аргументи та пропозиції щодо закріплення сучасної національної моделі контрольно-ревізійної системи у державному управлінні, вказує на необхідність узагальнення системи етичних принципів у Кодексі етики державних аудиторів.

Т.І. Коджа [11] у роботі «Автоматизована система управління та контролю знань в процесі навчання» звертає увагу на модель представлення знань і принципи побудови спеціалізованих баз даних тестових завдань, які дають змогу формувати питання відповідно до рівнів пізнавальної діяльності людини незалежно від семантики предметних галузей. Одержано співвідношення системи нечітких логічних висловлювань для диференціації оцінки результатів комп'ютерного тестування. Установлено залежність мінімальної кількості питань, що забезпечують об'єктивність оцінки результатів тестування у взаємозв'язку з якістю засвоєння навчального матеріалу. Розроблено адаптивну стратегію комп'ютерного тестування, що дає змогу скоротити число питань тесту та зменшити час використання ресурсів мережі для керування та контролю знань.

У дисертаційному дослідженні «Державне регулювання ринку освітніх послуг в Україні» В.І. Шилова [15] розкриває сутність освітніх послуг, досліджує сучасний стан їх розвитку в Україні. Розглядає теоретичні засади удосконалення механізму державного регулювання ринку освітніх послуг в Україні. Наводить рекомендації щодо створення Державної служби управління якістю освітніх послуг при Міністерстві освіти та науки України.

Розробляє модель взаємного пристосування ринку освітніх послуг та ринку праці. Висвітлює організаційно-економічний механізм регулювання вітчизняного ринку освітніх послуг.

Метою статті є обґрунтування контролю та аудиту в державному управлінні і на його основі розкрити процес самооцінювання державних установ у формі аудиторських процедур.

Виклад основного матеріалу. Важливою ланкою системи державного управління є контроль. Контроль в державному управлінні дає змогу порівняти фактичний стан у тій чи іншій галузі з вимогами, які поставлені перед нею, виявити недоліки та помилки в роботі з метою їх упередження, оцінити відповідність здійснення інших функцій управління завданням, що поставлені перед ним. Процеси децентралізації державного управління паралельно мають супроводжуватись удосконаленням централізованого контролю. Передача відповідальності за прийняття рішень зверху до низу, делегування все більших повноважень нижчим органам управління об'єктивно вимагають посилення контролю в державному регулюванні. Без цього державній системі загрожують негативні наслідки: від диктатури до розпаду держави. Саме ці проблеми потребують теоретичного обґрунтування і методологічного підходу як у тактичних діях, так і стратегічному державному управлінні.

Контроль в системі державного управління спрямований на досягнення управлінських цілей і заснований на використанні принципів, методів і технології його здійснення. Він стає можливим завдяки наявності суб'єкта і об'єкта управління та взаємозв'язку між ними.

Суб'єктами контролю в державному управлінні виступають органи державної влади та органи місцевого самоврядування, в тому числі держкомстат, головними завданнями якого є збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист та використання статистичної інформації щодо масових економічних, соціальних, демографічних, екологічних явищ і процесів, які відбуваються в Україні та її регіонах; забезпечення повноти, надійності та об'єктивності статистичної інформації; розробка, вдосконалення і впровадження статистичної методології; забезпечення доступності, гласності й відкритості статистичної інформації, її джерел та методології складання; ведення Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України; розроблення, вдосконалення і впровадження новітніх інформаційних технологій у галузі статистики; координація дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших юридичних осіб у питаннях організації діяльності, пов'язаної із збиранням і використанням статистичної інформації та адміністративних даних.

Об'єктами контролю є: цілі, стратегії, процеси, функції і завдання, параметри діяльності, управлінські рішення, організаційні формування, їх

структурні підрозділи та окремі виконавці. Взаємопов'язана сукупність контролюючого суб'єкта, контрольних дій та контрольованого об'єкта є організаційною системою контролю.

Контроль є необхідним в силу тих обставин, що на керований об'єкт завжди діють збурювальні фактори (несприятливі погодні умови, несвоєчасна поставка комплектуючих агрегатів, запасних частин, зміна кон'юнктури ринку та ін.). І виникає потреба мати оцінку інформацію, щоб адекватним чином відреагувати на нову ситуацію. Контроль здійснюється з метою досягнення узгодженості і синхронізації зусиль виконавців, виявлення суперечливих тенденцій і протиріч у їх діяльності. Контроль проводиться за дотриманням законності при здійсненні господарських операцій, певних правил і регламентів діяльності, а також нормативів витрачання коштів, сировини і матеріалів. Тому контроль виконує важливу виховну функцію, а також профілактичну і захисну функції, сприяє збереженню власності, правильному витрачання ресурсів, дотриманню планової, фінансової, виконавчої і трудової дисципліни.

Процес контролю (англ. The Control Process) – це діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів контролю (органів контролю, керівників, контролерів, громадських, організацій), спрямованих на досягнення найбільш ефективним способом поставлених цілей шляхом реалізації певних задач і застосування відповідних принципів, типів, методів, технічних засобів і технології контролю [8, с. 374 – 375]. Процес контролю зображений на рис. 1.

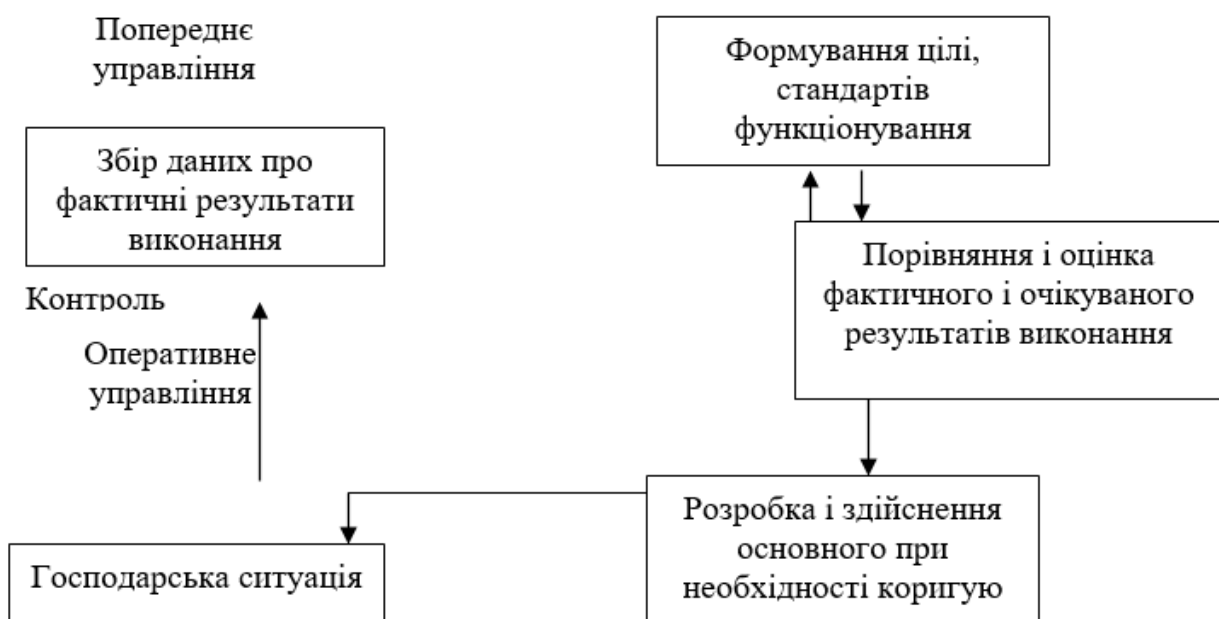

Рис. 1 Процес контролю як діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів контролю [8].

Функція контролю в системі державного управління потребує постійного оперативного спостереження та дослідження за розвитком національної економіки, яку виконує моніторинг. Саме тому важливого значення набуває розв'язання питань, пов'язаних зі створенням системи моніторингу, яка здатна забезпечити відстеження та знешкодження розвитку негативних тенденцій у розвитку національної економіки, сприяти її сталому розвитку, забезпечити її конкурентоздатність в довгостроковому періоді [8, с. 111].

Причини незадовільного стану державного контролю у сфері господарювання полягають в існуванні низки проблем теоретичного, методологічного та організаційного характеру. Головна причина незадовільного стану державного контролю у сфері господарювання – це неналежне його організаційно-правове регламентування: відсутність законодавчого акта, норми якого б визначали понятійний апарат, а також об'єкти, суб'єкти та принципи його організації та здійснення. Так, існує розрізнена законодавча база, яка фрагментарно регламентує такий контроль. Зокрема, Господарський кодекс України (надалі ГКУ) не визначає сутність державного контролю та нагляду за господарською діяльністю, а лише окреслює сфери їх здійснення. ГКУ також узагальнено визначає суб'єктів такого контролю, в складі яких зазначає органи державної влади, а також посадових осіб, уповноважених здійснювати такий нагляд та контроль.

Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» надає визначення такого контролю, суттєво звужує сферу державного контролю, а до суб'єктів такого контролю відносить центральні органи виконавчої влади, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші органи [9]. Окрім зазначених нормативно-правових актів, протягом 2007-2010 рр. Кабінетом Міністрів України затверджено постанови, якими окреслено критерії, за якими оцінюється рівень ризику від провадження різних аспектів господарської діяльності. Однак, за результатами аналізу даних постанов, така діяльність лише розв'язує проблему упорядкування контрольної діяльності органів державної влади у сфері господарювання у частині планування контрольних заходів [1, с. 8 – 11].

За результатами проведеного дослідження встановлено ряд нормативно-правових актів, норми яких визначають необхідність проведення контролю за окремими аспектами діяльності суб'єктів господарювання. Така розпорошеність норм свідчить, що в Україні відсутня раціональна, дієва та ефективна система державного контролю у сфері господарювання [2, с. 126].

Наступною складовою сформульованої проблеми є суттєве звуження контролю у сфері господарювання. Так, з певною мірою умовності (в оригінальній редакції; якість продукції, робіт та послуг, прийнятний рівень

небезпеки для населення, навколишнього природного середовища) можна погодитися, що закон [9] врахував норми ст. 19 ГКУ, зокрема такі об'єкти державного контролю, як споживання (за якістю і безпечністю продукції та послуг); земельні відносини (за використанням і охороною земель); водні відносини і лісове господарство (за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів); виробництво і працю (за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності).

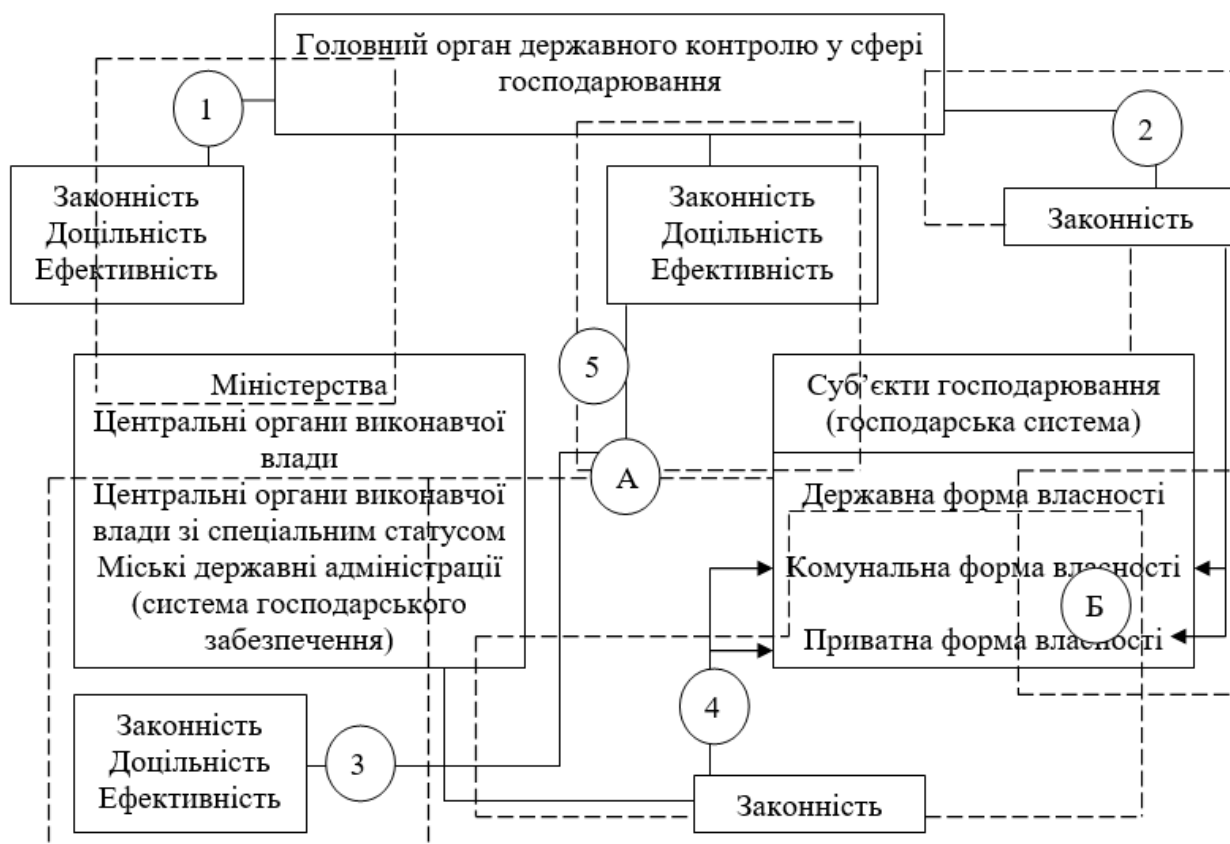
Друга проблема – невизначеність суб'єктів державного контролю у сфері господарювання, що призводить до виділення групи державних органів, які формально ігнорують сферу господарювання, хоча за встановленими завданнями виконують передбаченні контрольні повноваження саме у сфері господарювання. Це, у першу чергу, стосується ДФІУ, Антимонопольного комітету України, Державної митної служби України.

Третя проблема є похідною з другої, це велика кількість органів виконавчої влади, які здійснюють контроль у сфері господарювання, що, у свою чергу, призводить до дублювання та неефективного використання державних коштів на проведення ними контрольних заходів. Велика кількість органів виконавчої влади, що мають статус контрольних органів, а також тих, які мають право здійснювати контрольні функції в обмежених повноваженнях, зумовила велику кількість перевірок, що проводяться відносно господарської діяльності певного суб'єкта господарювання.

Відсутність чіткого уявлення про склад та принципи функціонування системи державного економічного контролю, недостатня наукова розробленість питань організації, координування дій органів державного контролю, методики проведення контролю є однією з причин стратегічних прорахунків як у системі управління державою, так і у системі управління національною економікою.

Необхідність створення системи державного економічного контролю на єдиних нормативно-правових засадах, єдиних принципах функціонування є об'єктивно зумовленою вимогою часу та, пов'язана, з пошуком напрямів ефективного та комплексного розвитку всіх елементів механізму управління державними майном та фінансовими ресурсами.

Поряд з цим, мають бути чітко розмежовані функції та повноваження суб'єктів контролю.

Пояснення:

- 1 – державний внутрішній контроль системи господарського забезпечення державних органів управління;
- 2 – державний зовнішній контроль суб'єктів господарювання;
- 3 – державний внутрішній контроль (відомчий) суб'єктів господарювання;
- 4 – державний зовнішній контроль (спеціалізований) суб'єктів господарювання;
- 5 – державний зовнішній контроль суб'єктів господарювання;

Рис. 2 Система державного контролю у сфері господарювання [2]

Кожен орган державного контролю має вирішувати свої конкретні завдання, повинен мати свої об'єкти контролю, проте діяти за єдиними методологічними і організаційними принципами.

Державний контроль має відповідати ряду вимог, які визначаються інтересами держави. Йдеться, насамперед, про забезпечення ефективності діяльності як органів, що складають її владний апарат, так і всієї системи в цілому. Важливою умовою забезпечення ефекту від функціонування органів державного контролю є системність, оптимальність і збалансованість їх контрольних дій. Невиконання хоча б однієї з цих умов веде до неефективного функціонування усієї системи державного контролю.

Існуюча система державного контролю у сфері господарювання організаційно залежить від діючої системи органів державного управління (рис. 1).

Зміст рис. 2 свідчить про необхідність виділення в складі державного контролю у сфері господарювання його п'яти видів:

1) державний внутрішній контроль систем господарчого забезпечення державних органів управління відносно законності, доцільності та ефективності використання бюджетних ресурсів та державного майна, що використовуються центральними органами виконавчої влади для господарчого забезпечення їх функціонування;

2) державний зовнішній контроль за законністю функціонування господарських систем суб'єктів господарювання комунального та приватного секторів економіки;

3) державний внутрішній контроль (відомчий галузевий) господарських систем суб'єктів господарювання державного сектора економіки. Зазначений вид контролю здійснюють структурні підрозділи (відділи внутрішнього аудиту) міністерств, наприклад, Міністерства аграрної політики України, у підпорядкуванні якого станом на кінець 2008 р. було 1270 суб'єктів господарювання, Міністерства вугільної промисловості України, у підпорядкуванні якого на вище зазначену дату було 435 суб'єктів господарювання тощо;

4) державний зовнішній (спеціалізований) контроль окремих складових функціонування суб'єктів господарювання комунальної та приватної форми власності на предмет дотримання встановлених норм (законності). Такий контроль на даний час здійснюється Державним антимонопольним комітетом України, Державною податковою службою України, Державною митною службою України, Пенсійним фондом України, Державною службою фінансового моніторингу України, Державним агентством енергоефективності та енергозбереження України тощо;

5) державний зовнішній контроль господарських систем суб'єктів господарювання державної форми власності на предмет законності, доцільності та ефективності їх функціонування.

Слід звернути увагу на зони накладання різних підсистем державного контролю (див. рис. 1, зони А та Б). З метою модернізації системи державного контролю у сфері господарювання зазначені зони можна ліквідувати у два способи:

1) державний внутрішній відомчий контроль господарських систем суб'єктів господарювання державного сектора економіки буде проводити головний орган контролю у сфері господарювання. Дану пропозицію можна реалізувати шляхом введення у структуру галузевих центральних органів виконавчої влади відділів контролю (ревізійних відділів, відділів внутрішнього аудиту) з подвійним звітуванням, органу, у якому він функціонуватиме, та головному органу державного економічного контролю;

2) підпорядкувати органи державного контролю, що діють при галузевих центральних органах виконавчої влади та здійснюють державний зовніш-

ній спеціалізований контроль суб'єктів господарювання окремих складових функціонування господарських систем за ознакою дотримання встановлених норм (законності) під час здійснення її окремих складових, головному органу державного контролю у сфері господарювання.

Щоб у конкретних підприємствах та державних установах (незалежно від їх спеціалізації, типу й розміру) забезпечити ефективність функціонування систем управління якістю, 2001 року на основі міжнародних стандартів ISO були розроблені та прийняті. Щоб у конкретних підприємствах та державних установах (незалежно від їх спеціалізації, типу й розміру) забезпечити ефективність функціонування систем управління якістю, 2001 року на основі міжнародних стандартів ISO були розроблені та прийняті державні стандарти України, основними з яких є ДСТУ ISO 9000-2001 «Системи управління якістю. Основні положення та словник», «ДСТУ ISO 9001-2001 – Системи управління якістю. Вимоги» та ДСТУ ISO 9004-2001 «Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності». Переглянуті у 2008-2009 роках державні стандарти 2001 року містять низку роз'яснень і доповідей стосовно вимог, які встановлені в попередніх версіях [4 – 6]. Цими стандартами визначено, що кожна організація повинна вирішувати три головних завдання у сфері якості:

- підтримувати якість продукції та послуг на рівні, що забезпечує постійну відповідність установленим вимогам;
- забезпечувати керівництву підприємства впевненість у тому, що необхідна якість досягається та підтримується на належному рівні;
- гарантувати споживачеві те, що якість досягається або буде досягнута.

Тому для удосконалення механізмів, що належать системі управління якістю в державному управлінні, постійно треба застосувати нові та удосконалити нинішні засоби акредитації у посиленому режимі не лише виробників продукції, але й органів влади та місцевого самоврядування між собою на основі конкретних державних установ, як ДП «Укрметтестстандарт» разом з його територіальними відділеннями, враховуючи їх позитивний досвід і сполучаючи з іноземним досвідом та розширеними аудиторськими процедурами.

Стандарт ISO 19011 дає настанови стосовно аудиту [7]. Міжнародні стандарти ISO серій 9000 та 14000 наголошують на важливості аудиту як інструменту управління для контролю і підтвердження ефективного дотримання організаціями політики якості і/або охорони навколишнього середовища. Аудити також складають важливу частину діяльності з оцінювання відповідності, такої як зовнішня сертифікація/реєстрація й оцінювання ланцюга постачання та нагляд.

Зовнішні аудити охоплюють аудити, названі аудитом другою і третьою сторонами. Наприклад аудит конкретної державної установи проводиться за

ініціативи вищого керівництва у системі державного управління, що зацікавлена у його результатах та рівня ефективності у його діяльності. Аудит третьою стороною проводиться зовнішньою, незалежною аудиторською організацією, наприклад, установою УкрСЕПРО або іншою установою, що здійснює реєстрацію або сертифікацію відповідності вимогам стандартів ISO 9001 або ISO 14001.

Аудит державного управління може відноситися як до зовнішнього, так і до внутрішнього. При проведенні аудиту державного управління можна виділити процеси, що становлять управлінську діяльність, для яких створюються проекти стандартів і механізм управління: формуються типові форми звітів.

Таким чином, відбувається розширення наборів стандартів для проведення аудиту в управлінській діяльності [13]. Аудит передбачає порівняння стандартів або регламентів прийнятих в управлінській діяльності з реальним процесом цієї діяльності. Основні параметри реального процесу управлінської діяльності фіксуються в типових формах обліку. Відхилення перевіряються за допомогою параметрів управлінської діяльності від стандартів або регламентів і складає предмет оцінки її якості (рис. 3).

Рис. 3 Складові частини аудиту управлінської діяльності [13].

Узагальнене звуження аудитором про відповідність реального стану системи управління формує системний аудит.

В основі архітектури аудиту системи управління лежать три групи стандартів. Це стандарти на: елементи управлінської діяльності та механізми управління; форми обліку цих елементів; технологію проведення аудиту.

Висновок. Таким чином, відтворюваність результатів контролю залежить від його матеріально-технічного забезпечення, від об'єктивності та профе-

сіоналізму фахівців, що здійснюють контроль. До фахівців доцільно віднести також державних службовців та представників місцевої ради.

В установах, які здійснюють державне управління та охоплені системою управління якістю, доцільно впроваджувати процес самооцінювання у формі аудиторських процедур. На рівні окремої державної установи, як Держспоживстандарт самооцінювання – це ретельно продумане оцінювання його діяльності за певний проміжок часу (наприклад, квартал, півріччя, рік), яке здійснюється з ініціативи керівництва, в результаті чого отримують судження чи твердження про результативність та (або) ефективність діяльності і про ступінь досконалості державного управління на підставі порівнювання даних із відповідним попереднім періодом.

Література:

1. Бардаш С.В. Проблема державного контролю у сфері господарювання та шляхи їх розв'язання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 10. С. 8 – 11.
2. Бублик С.Г. Модель державного управління науково-технологічною діяльністю в контексті теорії потрійної спіралі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 22. С. 126 – 130.
3. Дрозд І.К. Контроль економічних систем : Монографія. Київ: Імекс-ЛТД, 2004. 312с.
4. ДСТУ ISO 9000-2009. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000 : 2007, ISO 9000 : 2005, ISO 9000 : 2001, IDT). На заміну ДСТУ ISO 9000-2007; чинний від 2009-01-01. К. : Держспоживстандарт України, 2009. VI, 30 с.
5. ДСТУ ISO 9001 : 2015. Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2008, ISO 9001:2001, IDT). Введ. в дію 2009-04-01. К. : Держстандарт, 2009. 39 с.; ISO 9001:2008. Система управління якістю. Вимоги. Введ. 08.10.2008. 39 с.
6. ДСТУ ISO 9004-2009. Системи управління якістю. Настанови щодо поліпшення діяльності (ISO 9004:2001, IDT) : чинний від 2009-10-01. К.: Держстандарт України, 2010. VIII, 44 с.
7. ДСТУ ISO 19011-2003. Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління (ISO 19011:2002, IDT). На заміну ДСТУ ISO 10011-1-97, ДСТУ ISO 10011-2-97, ДСТУ ISO 10011-3-97, ДСТУ ISO 14010-97, ДСТУ ISO 14011-97, ДСТУ ISO 14012-97; чинний від 2004-07-01. К. : Держстандарт. 2004. V, 24 с.
8. Завадський Й.С. Менеджмент. Т.1. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1999. 543 с.
9. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 № 877-V *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2007. №29. Ст. 389.
10. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2002. 360 с.
11. Коджа Т.І. Автоматизована система управління та контролю знань в процесі навчання : Автореф. дис... канд. техн. наук: 05.13.06. О., 2003. 20 с.: рис. укр.
12. Мамишев А.В. Розвиток та вдосконалення контрольно-ревізійної системи в державному управлінні : Автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. К, 2005. 20 с. укр.
13. Петрик О.А. Аудит : методологія і організація : Монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 260 с.

14. Шевчук В. О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії організації, методології) : Монографія. Київ : Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998. 371 с.

15. Шилова В.І. Державне регулювання ринку освітніх послуг в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Запоріжжя, 2007. 20 с. укр.

References:

1. Bardash S.V. Problema derzhavnoho kontroliu u sferi hospodariuvannya ta shliakhy yikh rozviazannya [The problem of state control in the field of economic management and ways to solve it]. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2012. № 10. S.8– 11.

2. Bublyk S.H. Model derzhavnoho upravlinnia naukovo-tekhnologichnoiu diialnistiu v konteksti teorii potriinoi spirali [Model of public management of scientific and technological activities in the context of the triple helix theory]. Investytsii : praktyka ta dosvid. 2011. № 22. S. 126 – 130.

3. Drozd I.K. Kontrol ekonomichnykh system [Control of economic systems]: Monohrafiia. Kyiv : Imeks-LTD, 2004. 312 s.

4. DSTU ISO 9000-2009. Systemy upravlinnia yakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv [Quality management systems. Basic provisions and glossary of terms] (ISO 9000 : 2007, ISO 9000 : 2005, ISO 9000 : 2001, IDT). Na zaminu DSTU ISO 9000-2007; chynnyi vid 2009-01-01. K. : Derzhspozhyvstandart Ukrainy, 2009. VI, 30 s.

5. DSTU ISO 9001 : 2015. Systemy upravlinnia yakistiu [Vymohy [Quality management systems. Requirements] (ISO 9001:2008, ISO 9001:2001, IDT). Vved. v diiu 2009-04-01. K. : Derzhstandart, 2009. 39 s.; ISO 9001:2008. Systema upravlinnia yakistiu. Vymohy. Vved. 08.10.2008. 39 s.

6. DSTU ISO 9004-2009. Systemy upravlinnia yakistiu. Nastanovy shchodo polipshennia diialnosti [Quality Management Systems. Guidelines for Improving Performance] (ISO 9004:2001, IDT) : chynnyi vid 2009-10-01. K.: Derzhstandart Ukrainy, 2010. VIII, 44 s.

7. DSTU ISO 19011-2003. Nastanovy shchodo zdiisnennia audytiv system upravlinnia yakistiu i (abo) ekolohichnoho upravlinnia [Guidelines for conducting audits of quality management systems and/or environmental management] (ISO 19011:2002, IDT). Na zaminu DSTU ISO 10011-1-97, DSTU ISO 10011-2-97, DSTU ISO 10011-3-97, DSTU ISO 14010-97, DSTU ISO 14011-97, DSTU ISO 14012-97; chynnyi vid 2004-07-01. K. : Derzhstandart. 2004. V, 24 s.

8. Zavadskiy Y.S. Menedzhment. T.1. [Management] Kyiv : Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu, 1999. 543 s.

9. Zakon Ukrainy «Pro osnovni zasady derzhavnoho nahliadu (kontroliu) u sferi hospodarskoi diialnosti» vid 05.04.2007 № 877-V [Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Supervision (Control) in the Sphere of Economic Activity"] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2007. №29. St. 389.

10. Kaliuha Ye.V. Finansovo-hospodarskyi kontrol u systemi upravlinnia : Monohrafiia [Financial and economic control in the management system : Monograph] Kyiv : Elha, Nika-Tsentr, 2002. 360 s.

11. Kodzha T.I. Avtomatyzovana systema upravlinnia ta kontroliu znan v protsesi navchannia [Automated system for managing and controlling knowledge in the learning process] : Avtoref. dys... kand. tekhn. Nauk : 05.13.06. O., 2003. 20 s.: rys. ukr.

12. Mamyshev A.V. Rozvytok ta vdoskonalennia kontrolno-reviziinoi systemy v derzhavnomu upravlinni [Development and improvement of the control and audit system in public administration]: Avtoref. dys... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.02. K, 2005. 20 s. ukp.

13. Petryk O.A. Audyt : metodolohiia i orhanizatsiia [Audit : methodology and organization]: Monohrafiia. Kyiv : KNEU, 2003. 260 s.

14. Shevchuk V. O. Kontrol hospodarskykh system v suspilstvi z perekhidnoi ekonomikoio (Problemy teorii orhanizatsii, metodolohii) [Control of economic systems in a society with a transitional economy (Problems of organization theory, methodology)] : Monohrafiia. Kyiv : Kyiv. derzh. torh.-ekon. un-t, 1998. 371 s.

15. Shylova V.I. Derzhavne rehuliuвання rynku osvitnikh posluh v Ukraini [State regulation of the educational services market in Ukraine] : avtoref. dys... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.02. Zaporizhzhia, 2007. 20 s. ukp.

УДК 331.108.2:005.95/.96-047.31:330.341.1

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-615-637](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-615-637)

Ільїна Анастасія Олександрівна кандидат економічних наук, доцент, член Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління, докторант, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, тел.: (044) 531-49-17, <https://orcid.org/0000-0002-6374-7078>

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ: УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Анотація. Система управління людським капіталом є одним із визначальних чинників забезпечення довгострокової конкурентоспроможності організацій, що є особливо актуальним в умовах технологічної трансформації та динамічних змін на ринку праці. У статті здійснено аналіз основних викликів, які постають перед сучасними підприємствами та державними установами у контексті управління людським капіталом, зокрема в умовах зростаючої потреби у висококваліфікованих кадрах, що обумовлена автоматизацією бізнес-процесів, змінами моделей зайнятості та необхідністю персоналізованого підходу до розвитку персоналу.

Досліджено як традиційні, так і інноваційні підходи до управління людським капіталом. Окрему увагу приділено огляду американської, західно-європейської та японської моделей управління розвитком людського капіталу, які застосовуються в міжнародній практиці, а також їх потенціалу для адаптації до українських реалій.

Встановлено, що кризові явища, зокрема пандемія COVID-19 та повномасштабна війна, мали значний вплив на нагромадження людського капіталу та зайнятість населення в Україні. Це було підтверджено емпіричним аналізом взаємозв'язку між капітальними інвестиціями в освіту, охорону здоров'я та культуру, рівнем продуктивності праці та зростанням ВВП у період з 2015 по 2023 роки. Вказаний вплив акцентує на необхідності перегляду відносин між державним і приватним секторами в системі управління людським капіталом на користь дерегуляції бізнесу в приватних компаніях, що сприятиме поліпшенню обслуговування населення.

Запропоновано інтеграційну модель управління людським капіталом, яка передбачає стратегічне планування, сучасні методи оцінки персоналу, адаптивні підходи до підвищення кваліфікації та професійного розвитку. Висвітлено роль публічно-приватного партнерства в стимулюванні інвестицій

у людський капітал, а також значення корпоративної політики щодо навчання та розвитку кваліфікованих кадрів. Обґрунтовано доцільність комплексного підходу, що поєднує традиційні управлінські механізми з інноваційними методами, зокрема цифровізацією процесів, персоналізованим навчанням, розвитком soft skills та оцінкою компетенцій на основі аналітики даних.

Узагальнено рекомендації щодо вдосконалення державної політики в системі управління людським капіталом, включаючи реформи системи освіти, підвищення рівня професійної підготовки та розширення можливостей кар'єрного зростання. У цьому контексті наголошено на необхідності створення гнучкої та адаптивної системи управління людськими ресурсами, яка враховує сучасні економічні виклики та тенденції глобального розвитку.

Ключові слова: людський капітал, система управління людським капіталом, конкурентоспроможність, професійний розвиток, продуктивність праці, стратегічне планування, проекти, підходи, моделі управління.

Ilina Anastasiia Oleksandrivna PhD in Economics, Associate Professor, Member of the Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public Administration, doctoral student, Associate Professor of the Department of Public Administration, State University of Trade and Economics, Kyiv, tel.: (044) 531-49-17, <https://orcid.org/0000-0002-6374-7078>

HUMAN CAPITAL MANAGEMENT SYSTEM: IMPROVEMENT AND DEVELOPMENT

Abstract. The human capital management system is one of the key factors in ensuring the long-term competitiveness of organizations, which is especially relevant in the context of technological transformation and dynamic changes in the labor market. The article analyzes the main challenges faced by modern enterprises and public institutions in the context of human capital management, particularly in terms of the growing need for highly skilled personnel driven by the automation of business processes, changes in employment models, and the necessity of a personalized approach to staff development.

Both traditional and innovative approaches to human capital management are explored. Special attention is given to reviewing the American, Western European, and Japanese models of human capital development management, which are applied in international practice, as well as their potential for adaptation to Ukrainian realities.

It has been established that crisis phenomena, particularly the COVID-19 pandemic and the full-scale war, have had a significant impact on the accumulation of human capital and employment in Ukraine. This was confirmed by empirical

analysis of the relationship between capital investments in education, healthcare, and culture, labor productivity, and GDP growth from 2015 to 2023. This influence emphasizes the need to reconsider the relationships between the public and private sectors in the human capital management system in favor of deregulating business in private companies, which would contribute to improving public services.

An integrated model of human capital management is proposed, which includes strategic planning, modern personnel evaluation methods, and adaptive approaches to qualification enhancement and professional development. The role of public-private partnerships in stimulating investments in human capital is highlighted, as well as the significance of corporate policies regarding the training and development of qualified personnel. The feasibility of a comprehensive approach is substantiated, combining traditional management mechanisms with innovative methods, including digitalization of processes, personalized learning, development of soft skills, and competency assessment based on data analytics.

Recommendations for improving government policy in the human capital management system are summarized, including reforms in the education system, increasing the level of professional training, and expanding career growth opportunities. In this context, emphasis is placed on the necessity of creating a flexible and adaptive human resource management system that takes into account modern economic challenges and global development trends.

Keywords: human capital, human capital management system, competitiveness, professional development, labor productivity, strategic planning, projects, approaches, management models.

Постановка проблеми. У сучасних умовах швидкої трансформації економіки та розвитку технологій ефективне управління людським капіталом стає ключовим фактором конкурентоспроможності організацій. Традиційні методи управління персоналом не завжди відповідають викликам сучасного ринку праці, що обумовлено зростаючою потребою у висококваліфікованих кадрах, цифровізацією бізнес-процесів і зміною моделей зайнятості.

Основною проблемою є необхідність розробки та впровадження удосконалених підходів до управління людським капіталом, які б враховували нові тенденції, такі як автоматизація робочих процесів, персоналізоване навчання, розвиток soft skills та адаптивні моделі мотивації. Відсутність ефективної системи управління людськими ресурсами може призвести до зниження продуктивності, втрати талантів і недостатньої реалізації потенціалу працівників підприємств / установ / організацій усіх форм власності.

Таким чином, актуальним стає дослідження механізмів удосконалення та розвитку системи управління людським капіталом, що дозволить органі-

заціям підвищити ефективність використання трудових ресурсів і забезпечити їхню довгострокову конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти дослідження розвитку людського капіталу висвітлюються рядом українських науковців. Так, Й. Оленський, В. Осецький та Є. Кириченко аналізують роль людського капіталу у структурі національного багатства та економічного розвитку. О. Шульга, В. Стойка та Ю. Точиліна досліджують державне управління людським капіталом і пропонують шляхи його вдосконалення. Поряд із цим, зарубіжний досвід управління персоналом розглядають М. Денисенко, О. Будякова, Ю. Волошук. Однак у більшості досліджень бракує комплексного підходу до взаємозв'язку людського капіталу, інноваційного розвитку та державної політики, що потребує подальшого опрацювання.

Мета статті – дослідження шляхів удосконалення й розвитку системи управління людським капіталом для підвищення її ефективності та адаптації до сучасних економічних викликів.

Виклад основного матеріалу. Людський капітал як сукупність отриманих під час навчання знань, набутого професійного досвіду та сформованих у процесі підвищення кваліфікації й стажування навичок потребує стратегічного управління, спрямованого на його розвиток і підвищення ефективності. В основі такого підходу лежить усвідомлення того, що працівники є найціннішим активом будь-якої організації. Удосконалення та розвиток системи управління людським капіталом передбачає регулярну оцінку професійного потенціалу працівників, визначення оптимальних шляхів його розкриття та впровадження ефективних механізмів підвищення продуктивності. Цей процес може охоплювати різні сфери життєдіяльності людини, сприяючи не лише особистісному та професійному зростанню, але й успіху суб'єктів господарювання в цілому. Так, економічна сфера забезпечує продуктивність праці, інновації та конкурентоспроможність підприємств через знання, навички та креативність працівників. Соціальна сфера сприяє підвищенню якості життя, розвитку освіти, охорони здоров'я та соціальної мобільності, формуючи суспільство з високим рівнем добробуту. Управлінська сфера впливає на ефективність організаційного розвитку, прийняття стратегічних рішень та впровадження сучасних підходів до управління ресурсами [1, С. 9–14].

Як видно, сфери життєдіяльності людини, де нагромаджується людський капітал, мають різний характер та рівень значущості. Проте в усіх випадках важливо забезпечити достатню кількість кваліфікованих працівників, які володіють необхідними знаннями, досвідом, навичками, здібностями і талантами, що обумовлюють ефективне виконання їхньої роботи і, отже, досягнення стратегічних цілей організацій [2, С. 34].

Використання людського капіталу може мати активний або пасивний характер. Пасивний капітал належить особам, чії знання та навички не залучаються до економічної чи соціальної діяльності, що обмежує їхній вплив на розвиток суспільства. Натомість активний людський капітал передбачає продуктивне використання професійних компетенцій, що приносить користь як окремим компаніям, так і економіці в цілому [3]. Наприклад, інженер компанії «Tesla», розробляючи нові технології для електромобілів, сприяє не лише підвищенню ефективності виробництва, але й зростанню прибутковості підприємства. Тут нагромадження та ефективне використання людського капіталу є критично важливими для розвитку всіх сфер діяльності, зокрема на державному, регіональному, місцевому та локальному рівнях. Це потребує впровадження системних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для розвитку, реалізації та вдосконалення потенціалу громадян [4].

Важливу роль у цьому процесі відіграє система управління людським капіталом, яка має комплексний характер. Вона передбачає встановлення взаємозв'язків між суб'єктами та об'єктами зовнішнього середовища, забезпечуючи ефективну координацію управлінських дій для формування сучасних компетенцій та багатовекторного розвитку особистості [5, С. 24].

Ефективне управління людським капіталом потребує комплексного підходу, що включає як його розвиток, так і оцінку ефективності використання. Враховуючи важливість цього процесу для організацій різних рівнів, сучасні методи управління людським капіталом ґрунтуються на різних моделях, які сформувалися під впливом національних особливостей економічного розвитку.

Станом на сьогодні існує низка моделей управління розвитком людського капіталу, основними з яких є американська, японська та західноєвропейська. Кожна з них має власні особливості, які визначають підходи до оцінки та розвитку персоналу, що, в свою чергу, впливає на ефективність управління організацією. Ці моделі можуть застосовуватися суб'єктами управління за двома підходами, що передбачають використання різних методів оцінки людського капіталу. Вибір підходу залежить від змісту та специфіки діяльності організації, а також від застосування загальнонаукових і спеціальних методів оцінки, що дозволяють визначити рівень ефективності управління [6, С. 160].

Так, традиційний підхід до управління людським капіталом базується на класичній моделі управлінських етапів: визначення мети → планування → організація → мотивація → контроль (рис. 1).

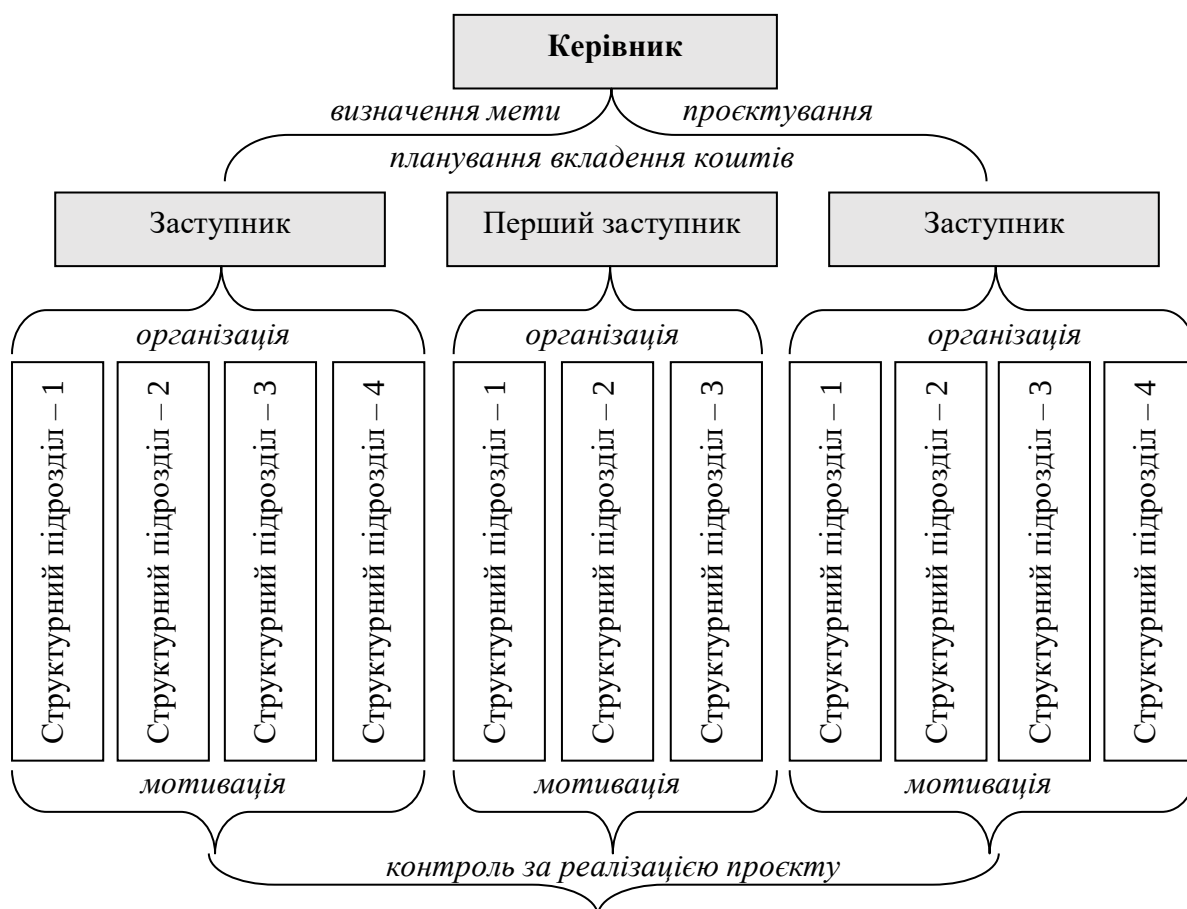

Рис. 1 Традиційна модель управління розвитком людського капіталу
Джерело: розроблено автором

Традиційна модель управління людським капіталом передбачає ієрархічну взаємодію всередині організації та реалізацію конкретних програм чи проєктів у межах системи «дерева цілей». Застосування такої структури дає змогу ефективно координувати процеси формування та розвитку людського капіталу, забезпечуючи його відповідність стратегічним завданням організації. Іншими словами, це чітка ієрархія управлінських рішень та відповідальність суб'єктів на різних рівнях. Відповідна модель охоплює як державний, так і приватний сектор, де управлінські структури відповідають за ефективність інвестування, організацію праці та оцінку результатів діяльності. На рівні бізнесу керівник визначає цілі проєкту та делегує завдання заступникам, які організовують роботу фахівців, розподіляючи між ними відповідальність за реалізацію проєкту. При цьому мотиваційні стимули, такі як премії, нагороди або санкції, впливають на якість і швидкість виконання завдань [7].

Як приклад можна розглянути інвестиційний проєкт будівництва нового мосту в м. Києві. У контексті удосконалення та розвитку системи управління людським капіталом оцінка людського капіталу здійснюється шляхом аналізу рівня відповідальності виконавчих органів Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) за ефективне управління проєктом, контроль якості виконаних робіт та дотримання термінів реалізації. Водночас відповідальність інвесторів та підрядників спільно з державними установами охоплює безпосередню реалізацію будівельних робіт, що сприятиме підвищенню рівня зайнятості, розвитку інфраструктури та забезпеченню подальшого попиту на транспортні послуги в регіоні [8].

В інноваційних моделях управління людським капіталом акцент зміщується на оцінку окремих стадій розвитку. Так, американська модель зосереджена на стратегічному плануванні та максимальному використанні кадрового потенціалу. Західноєвропейська орієнтується на нормативне регулювання інвестицій в інноваційні проєкти для підвищення ефективності персоналу. Японська модель фокусується на впровадженні продукції та стимулюванні попиту через розвиток людських ресурсів [9].

Як бачимо, вибір моделі управління залежить від специфіки організації, її стратегічних цілей та рівня інтеграції людського капіталу в економічні процеси.

Американська модель управління людським капіталом зорієнтована на стратегічне планування, спрямоване на підвищення конкурентоспроможності організації. Вона передбачає системний підхід до оцінки та розвитку персоналу, що дозволяє максимально ефективно використовувати людський капітал для досягнення стратегічних цілей управління та забезпечення довгострокового зростання. Поряд із цим, людський капітал визначається як ключовий фактор впливу на ефективність державного та приватного секторів, базуючись на аналізі попередніх періодів і стратегічному плануванні, що дозволяє формувати конкурентні переваги (рис. 2).

В межах цієї моделі застосовуються загальнонаукові методи дослідження:

- формалізація – документування цілей та планів діяльності;
- ідеалізація – визначення оптимального стану розвитку;
- аксіоматичний метод – розробка внутрішніх регламентів для забезпечення управлінської ефективності.

Ефективність управління оцінюється за допомогою емпіричних методів:

- порівняння економічних показників у динаміці;
- вимірювання прогнозованих значень для оцінки перспектив розвитку;
- експериментального аналізу – аналіз впливу зовнішніх факторів на прогнозовану ситуацію.

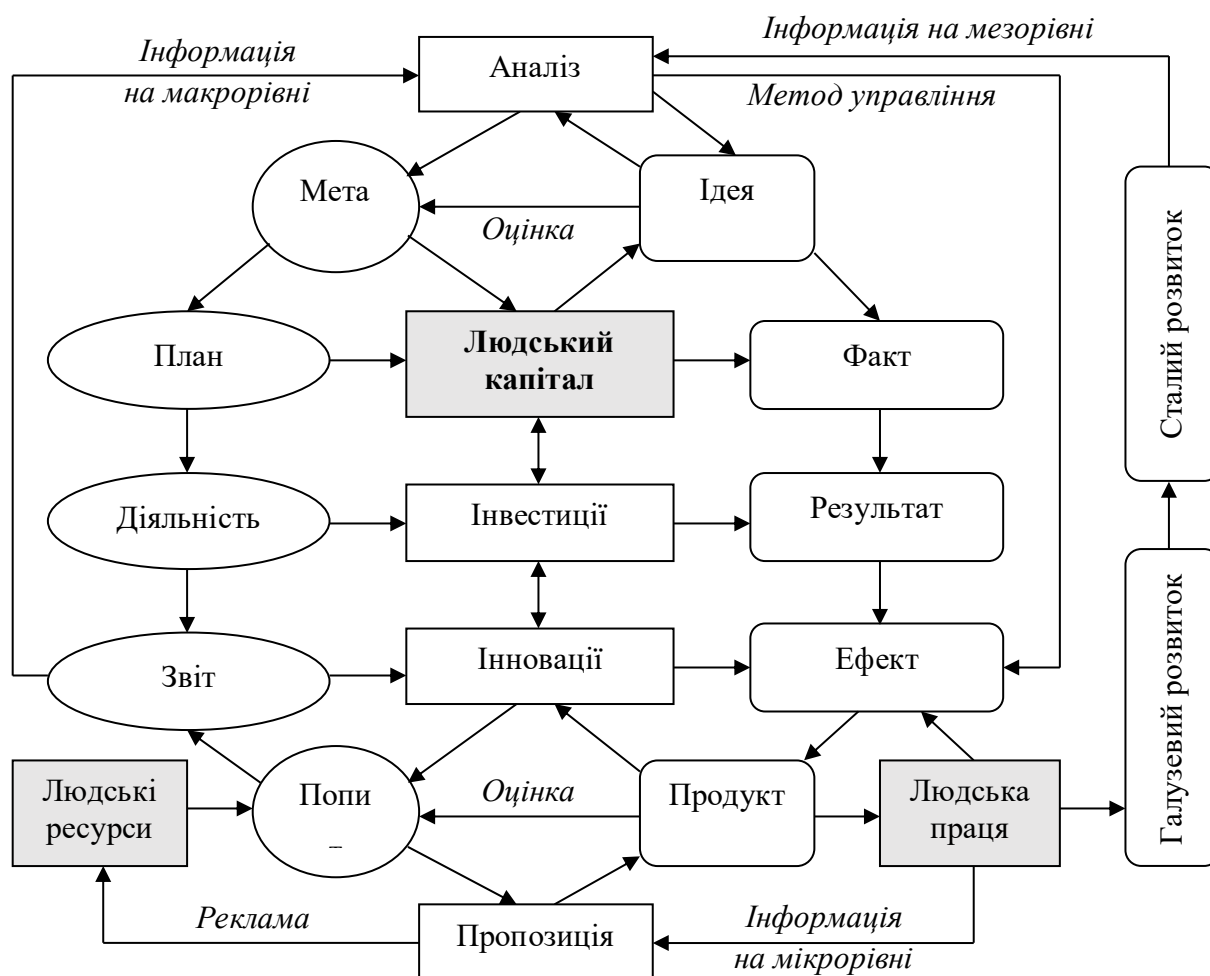

Рис. 2 Американська модель управління розвитком людського капіталу
Джерело: розроблено автором

Коригування планових показників здійснюється з урахуванням макро-економічних змін (інфляція, валютний курс, кризові явища), що впливає на інвестиційну політику.

Оцінка соціально-економічних потреб здійснюється через:

- спостереження за тенденціями на конференціях, форумах, громадських обговореннях;
- аналіз і синтез для систематизації отриманих даних;
- індукцію та дедукцію – встановлення причинно-наслідкових зв'язків;
- моделювання – оцінку інноваційного потенціалу людського капіталу.

Відтак американська модель спрямована на стратегічне управління людським капіталом, оптимізацію його використання та підвищення конкурентоспроможності економічних суб'єктів [10, С. 142].

Прикладом удосконалення та розвитку системи управління людським капіталом за американською моделлю є компанія «Apple», яка ефективно застосовує знання та навички інженерів і дизайнерів для розробки інноваційних

продуктів, зокрема iPhone. Оцінка людського капіталу в компанії здійснюється через аналіз ефективності команди, що включає порівняння характеристик попередніх моделей, вимірювання поточних показників продажів і проведення експериментів для вивчення реакції споживачів на нові функції. Такий підхід дозволяє прогнозувати попит на продукцію та оцінювати доцільність інвестицій для досягнення планових фінансових результатів. У цьому контексті використання інновацій, системного аналізу та адаптації до змінних умов ринку сприяє підвищенню ефективності управління людським капіталом, що забезпечує компанію лідерською позицією в технологічній галузі [11].

За американською моделлю оцінка людського капіталу включає моделювання як кінцевий метод аналізу компетентності персоналу у розробці та реалізації стратегічного плану. Якість роботи працівників безпосередньо впливає на рівень інноваційності продукції, що, в свою чергу, визначає попит на ринку. Діяльність компаній формує соціально-економічні аспекти суспільства, зокрема рівень освіти, технічної оснащеності, умов праці, що безпосередньо впливають на ефективність реалізації людського капіталу. Тут міжгалузевий баланс є важливим елементом оцінки інвестиційного потенціалу підприємства, оскільки компетентність персоналу визначається не лише рівнем інноваційності продукції, але й ефективністю маркетингової політики. При цьому інвестиції спрямовуються як на технічне переоснащення чи розширення виробничих потужностей, так і на розвиток персоналу, що є ключовою умовою підвищення конкурентоспроможності компанії. Планування інвестицій передбачає постійний моніторинг ринкової ситуації та адаптацію до змін, спричинених діями конкурентів або коливаннями попиту. Відповідно, оцінка результативності інвестицій відбувається через аналіз виконання планових показників і коригування стратегії розвитку. Підсумковий задокументований звіт є основою для формування подальших управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію інвестиційних ризиків і вдосконалення механізмів використання людського капіталу як ключового ресурсу економічного зростання.

Західноєвропейська модель управління розвитком людського капіталу відрізняється від американської тим, що фокусується на розвитку патерналістських відносин між державним та приватним секторами. Ключові завдання, пов'язані з прийняттям управлінських рішень, делегуються керівному персоналу підприємств, що сприяє розвитку колективної або командної роботи, очолюваної лідером. Оцінка людського капіталу у цьому контексті здійснюється через публічно-приватне партнерство (ППП), де інвестиції виступають як індикатор розвитку людських ресурсів.

Відповідна модель передбачає систему публічно-приватних відносин під час інвестування в об'єкти, результати яких мають приносити вигоду для інвесторів і реципієнтів інвестицій. Тут держава виступає стимулюючим

Органи публічної влади застосовують різноманітні методи наукового дослідження, зокрема:

- методи статистичного аналізу – оцінка тенденцій розвитку галузей економічної діяльності;
- функціональний аналіз – визначення взаємозв’язків між функціями.
- економіко-математичне моделювання – визначення вигоди від інвестицій;
- системний підхід – дослідження відносин між органами публічної влади та потенційними інвесторами [10, С. 143; 12, С. 510–511].

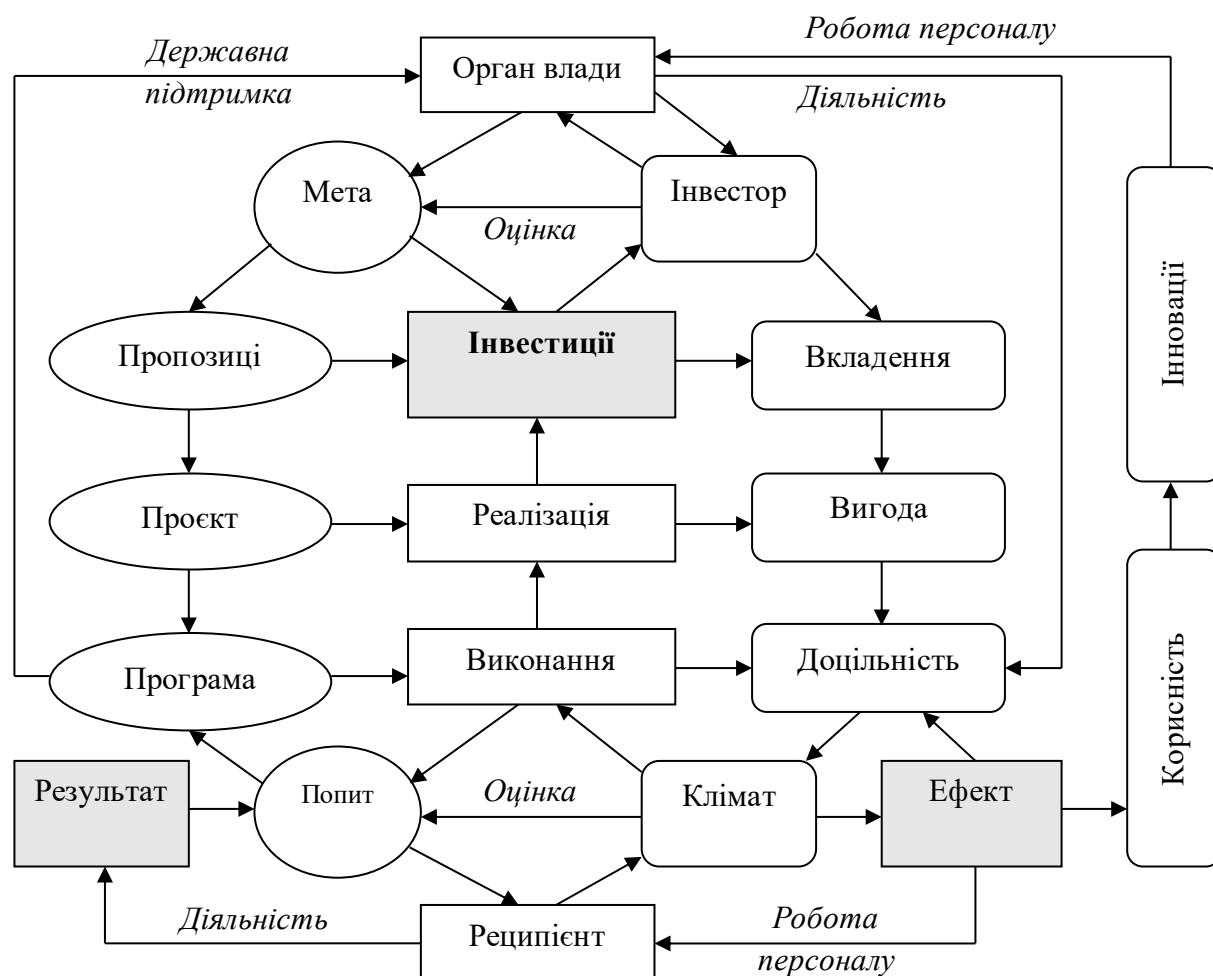

Рис. 3 Західноєвропейська модель управління розвитком людського капіталу
Джерело: розроблено автором

Крім того, на основі проведеного системного аналізу органи публічної влади визначають послідовність дій щодо встановлення зв'язку між плановими бюджетними видатками та інвестиціями з боку бізнес-компанії. Спершу формулюється мета інвестицій відповідно до поданої пропозиції, після чого визначається потреба у підтримці та приймається рішення щодо вкладання коштів на основі інвестиційного проєкту. Після погодження профільними органами та реєстрації, проєкт включається до державної або місцевої цільової програми як частина зареєстрованих інвестиційних проєктів. Результат виконання програми відображає ефективність усіх суб'єктів економічних відносин залежно від доцільності проєктів, реалізація яких фінансується з різних джерел, зокрема власних коштів інвесторів, бюджетних коштів та коштів іноземних інвесторів.

Прикладом ефективного управління людським капіталом у корпоративному середовищі є діяльність німецької компанії «Siemens», яка активно співпрацює з органами публічної влади в рамках ППП, зокрема в проєктах, пов'язаних з енергетикою та технологіями. Впровадження сучасних методів оцінки людського капіталу, таких як економіко-математичне моделювання та системний аналіз, дозволяє оптимізувати його використання для досягнення стратегічних цілей компанії. У цьому контексті ключовим аспектом є тісна взаємодія між органами державного управління та приватними інвесторами, що сприяє підвищенню відповідальності всіх учасників інвестиційного процесу. Оцінка успішності реалізації проєкту базується на показниках ефективності праці та результативності управлінських рішень, що, своєю чергою, визначає загальний вплив інвестицій на розвиток інфраструктури, якість трудових ресурсів і конкурентоспроможність економіки. Завдяки стратегічному управлінню людським капіталом компанія підвищує продуктивність працівників, сприяючи економічному і соціальному розвитку, зокрема шляхом удосконалення освітніх програм, медичної інфраструктури, підвищення рівня зайнятості та соціальної захищеності населення [13].

Японська модель управління розвитком людського капіталу спрямована на стимулювання новаторства та творчого пошуку серед персоналу підприємства, що забезпечує підвищення якості та продуктивності праці за допомогою психологічних інструментів впливу. Оцінка людського капіталу базується на інноваціях – реалізованих компанією ідеях, що відображають конкуренцію між суб'єктами господарювання. Основну роль у японській моделі відіграє рівень якості роботи персоналу, чия кваліфікація полягає в умінні генерувати ідеї на основі аналізу сировинних матеріалів, досліджених науковими установами. Будь-яка продукція, що реалізується, є інноваційною, оскільки інновації є основним інструментом роботи персоналу, незалежно від статусу чи посадових обов'язків. Усі суб'єкти господарювання є інноваційними, незалежно від асортименту продукції (рис. 4).

Японська модель схожа на американську, однак її основною відмінністю є акцент на оцінці людського капіталу через здатність фахівців генерувати нові ідеї, а не формулювати перспективні плани, на користь виробництва нової або удосконалення існуючої продукції, що формує імідж компанії і конкурентне середовище на ринку. Тут методи дослідження застосовуються в обмеженому обсязі. Це, зокрема:

- експериментальний аналіз – дослідження науковими установами впливу складників сировини на фізичний і ментальний стан людини з проєктуванням системи взаємодії корпоративних та клієнтських потреб через вигоду від інноваційної діяльності;

- змішані методи під час дослідження сировини шляхом застосування аналізу кількості задоволених і незадоволених осіб за шкалою відгуків та синтезу результатів для визначення доцільності передачі сировини [10, С. 140–141].

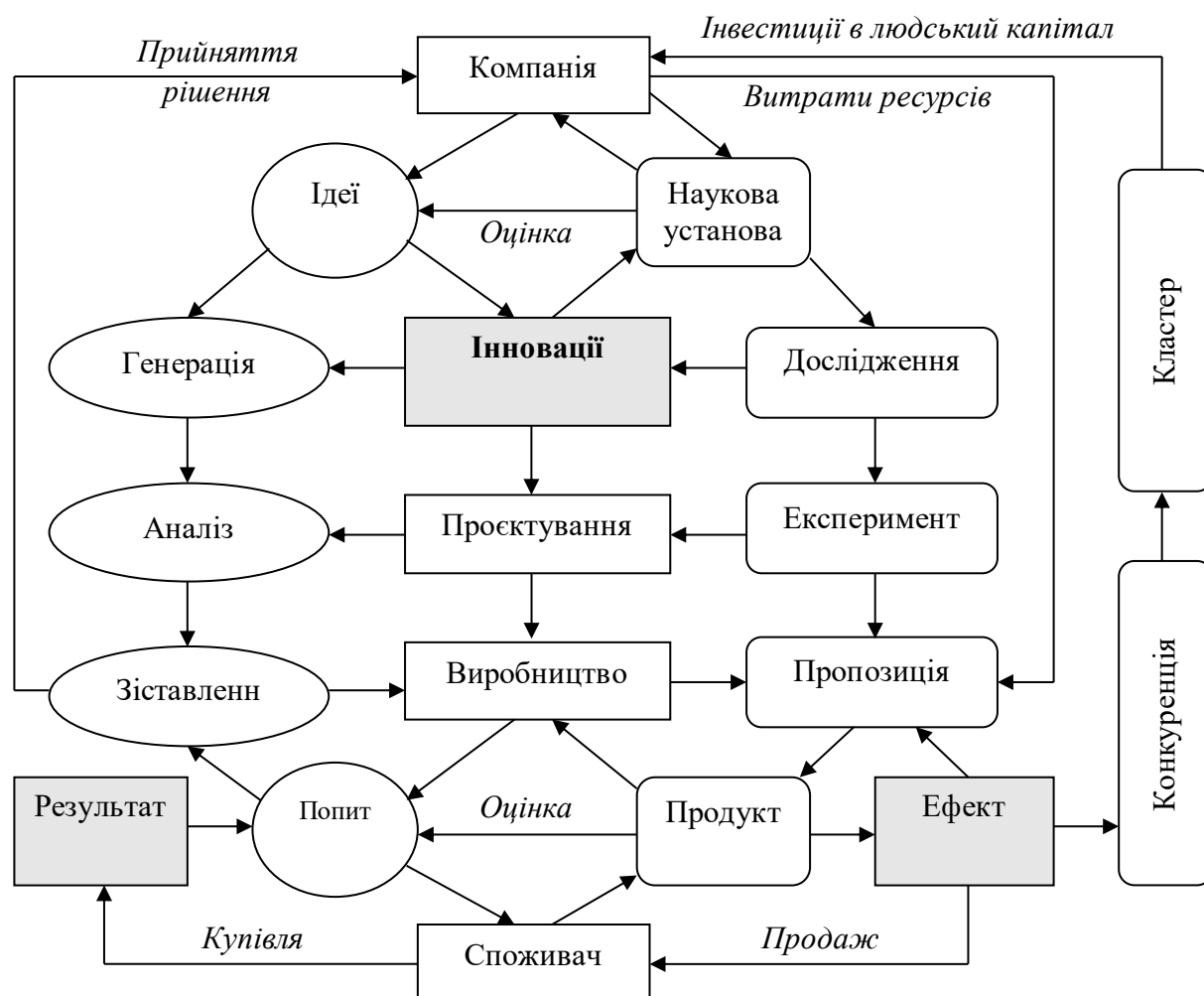

Рис. 4 Японська модель управління розвитком людського капіталу
Джерело: розроблено автором

Удосконалення та розвиток системи управління людським капіталом за японською моделлю яскраво демонструє компанія «Toyota», яка активно впроваджує новаторські підходи та творчість фахівців в процесі вдосконалення продукції. Важливою складовою управління людським капіталом у компанії є залучення персоналу до генерації ідей на всіх рівнях організації, що дозволяє кожному фахівцеві пропонувати вдосконалення виробничих процесів для підвищення якості та продуктивності праці. Оцінка людського капіталу здійснюється через реалізацію інновацій, зокрема впровадження системи виробництва Just-in-Time, яка стала результатом креативних ініціатив працівників. Це не лише покращує продуктивність і знижує виробничі витрати, але й формує конкурентні переваги компанії на глобальному ринку [14].

Виходячи з зазначеного, за американською моделлю оцінка людського капіталу базується на відносинах між фахівцями, де ключовим аспектом є постійне удосконалення процесу інвестування в розвиток персоналу. Цей процес передбачає набуття знань, умінь та навичок для розробки планів діяльності компанії, що безпосередньо впливає на результати її діяльності. У західноєвропейській моделі оцінка людського капіталу проводиться в контексті управлінських відносин між державним і приватним секторами, з акцентом на інвестиції в пріоритетні галузі, що стимулюють розвиток людського капіталу. За японською моделлю людський капітал оцінюється через управління персоналом всередині компанії, яка реалізує інноваційну продукцію завдяки постійній співпраці з науковими установами. Результати досліджень дозволяють персоналу генерувати ідеї щодо виробництва нових товарів, а також оптимізувати сам виробничий процес, що прямо впливає на конкурентоспроможність компанії. В кінцевому підсумку, цей ефект стимулює формування кластерів, які виступають джерелом інвестицій в людський капітал, створюючи умови для сталого розвитку.

Отже, спираючись на основні ознаки оглянутих моделей, доцільно розглянути комбінацію традиційного та інноваційного підходів до управління розвитком людського капіталу, що допоможе побудувати комплексну систему управління людським капіталом (рис. 5).

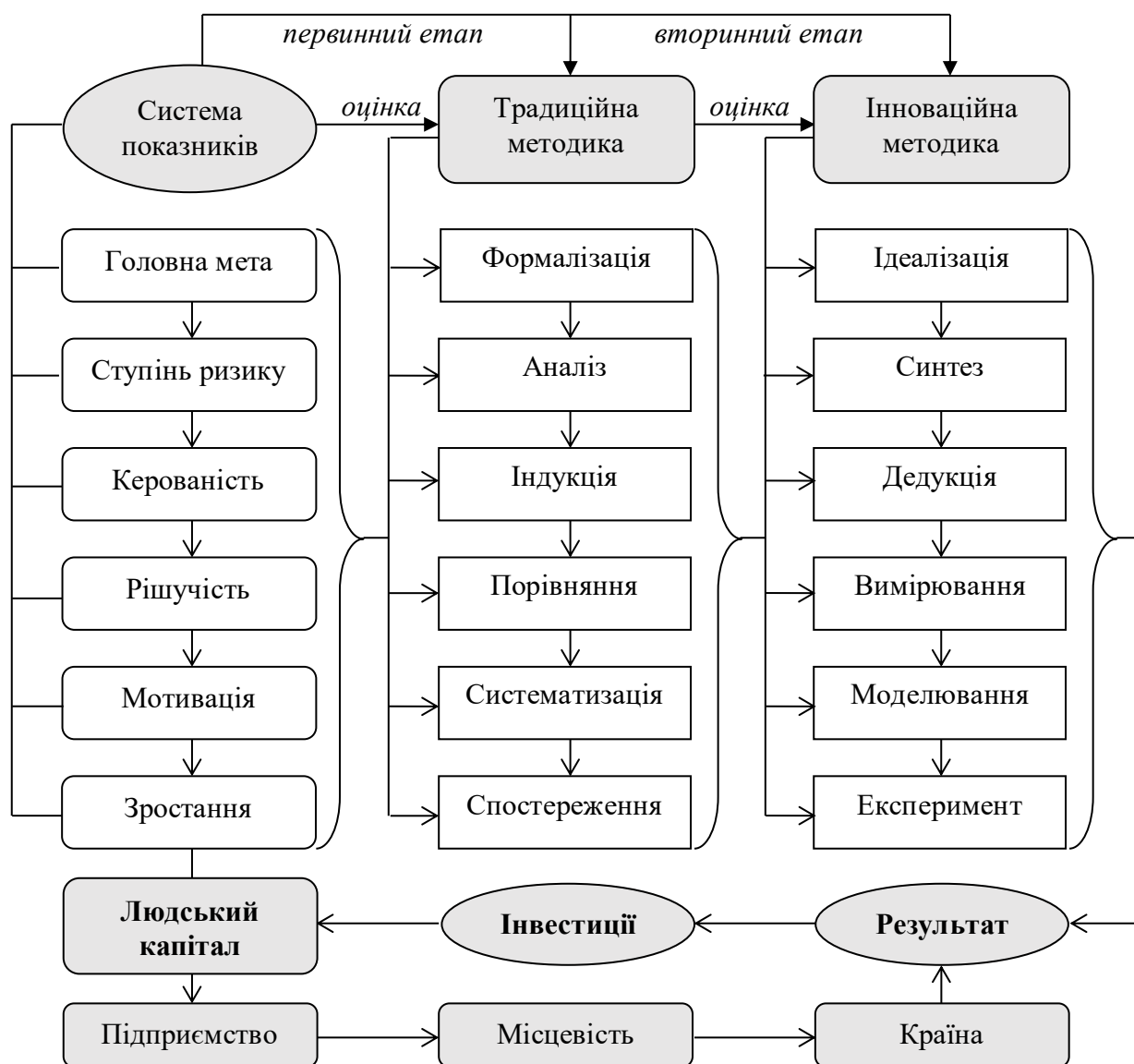

Рис. 5 Комплексна модель управління розвитком людського капіталу

Джерело: розроблено автором

Так, не можна стверджувати, що одна модель повністю переважає іншу, оскільки кожна з них відображає взаємозалежність поетапних функцій управління, де поєднуються індивідуалізм і колективно-групова організація праці. Це включає планування, виконання та звітування про виконану роботу. Проте не доцільно відмовлятися від традиційного підходу та покладатися виключно на інноваційний підхід при оцінці людського капіталу. По-перше, оцінювана ситуація безпосередньо залежить від самої інституції, де на державному рівні ієрархічна структура, яку передбачає традиційний підхід, є надзвичайно важливою. По-друге, традиційний підхід є першоджерелом для

формування інноваційних моделей управління, що визначає конкретні етапи оцінки людського капіталу [15, С. 360].

Аналіз наявних моделей управління розвитком людського капіталу через систему методів дослідження та показників оцінки рівня його накопичення та модернізації дозволяє розробити комплексну модель управління на рівні підприємства, місцевості та країни. Це дає змогу сформулювати належні пропозиції та залучити експертів-професіоналів і власників людського капіталу для проведення необхідних заходів.

Одним із прикладів застосування традиційних та інноваційних методик в Україні є компанія «Миронівський Хлібопродукт». Ця компанія активно оцінює людський капітал через систему навчання та розвитку персоналу. На початкових етапах вона збирає дані про рівень задоволення працівників через традиційні опитування, що дозволяє сформувати загальну картину потреб і проблем. Надалі, використовуючи інноваційні методи, такі як інтерактивні тренінги та участь у галузевих форумах, компанія стимулює працівників до генерації нових ідей, що безпосередньо впливає на підвищення ефективності та зростання попиту на продукцію [16].

Очевидно, що на першому етапі оцінки людського капіталу доцільно застосовувати традиційну методику дослідження управлінського середовища суб'єкта господарювання, надаючи загальну картину ситуації, яку можна уточнити за допомогою інноваційних методів для прийняття остаточних рішень на різних етапах планування та звітування.

Наприклад, для формулювання головної мети суб'єкта господарювання, необхідної для розробки плану (проекту, програми), слід зібрати інформацію про відгуки споживачів товарів/послуг за допомогою традиційної методики. Метод формалізації, оснований на аналізі такої інформації, дозволяє розрахувати рівень задоволеності споживачів і, враховуючи кількість позитивних, негативних і ненаданих відгуків, оцінити роботу працівників у попередньому періоді та в подальшому спрогнозувати зростання чи зниження попиту на продукцію із визначенням перспективності ринку. На основі таких прогнозів можна спланувати бажану ситуацію на ринку за допомогою методу ідеалізації, що забезпечить досягнення поставленої мети через коригування прогнозних показників для мінімізації негативних факторів впливу на ринкове середовище. Оцінка роботи персоналу проводиться за рівнем результативності (відношення фактичних і планових показників) та ефективності (відношення витрат на досягнення планових показників і вигоди для інвестора).

Оцінка ризику, пов'язана із здійсненням інвестицій в інноваційні проекти, передбачає детальний аналіз ресурсних можливостей компанії, зокрема людських, матеріально-технічних, фінансових та інформаційних ресурсів. Важливим є зіставлення кількісних і якісних показників інвестиційної

готовності, що дозволяє виявити фактори впливу на процес інвестування та визначити рівень ризику. Як результат, компанія формулює інвестиційну пропозицію, яка включатиме оцінку вигоди для інвестора і реципієнта, а також вплив на ринок та інших учасників господарської діяльності.

При цьому, на етапі оцінки ризику компанія використовує традиційні методи, зокрема метод формалізації та аналізу за допомогою зібраних відгуків, що дозволяє оцінити рівень задоволення споживачів. На більш пізніх етапах застосовуються інноваційні методи, зокрема метод дедукції, що дає можливість коригувати плани на основі відхилень фактичних показників від планових. Відповідно, в рамках управління інвестиційними ризиками важливо дотримуватись чіткого розподілу обов'язків між компетентними фахівцями, побудови ієрархічної структури та забезпечення керованості через вертикальну субординацію. Це дозволяє здійснювати детальний моніторинг і коригування стратегічних планів на основі ретельного аналізу ситуації. Застосування методу порівняння дозволяє керівництву установи виявити розбіжності між зовнішнім і внутрішнім середовищем діяльності та ухвалити обґрунтовані рішення щодо покращення умов роботи персоналу. Порівнюючи умови для фахівців, які працюють суто за посадовою інструкцією, та тих, які мають доступ до мотиваційних стимулів, керівництво визначає, які зміни до організаційної структури і системи стимулів слід впровадити на користь підвищення ефективності та збереження кваліфікованих кадрів. Відповідні зміни можуть стосуватися перекваліфікації фахівців або їх залучення до співпраці з громадськістю задля вирішення конкретних завдань.

Наступним етапом оцінки людського капіталу є застосування інноваційної методики оцінки ефективності інноваційних можливостей компанії, включаючи креативність персоналу, з метою прогнозування можливості подальшої співпраці з інноваційними інститутами. Однак, для першочергової мотивації фахівців доцільно використовувати традиційну методику систематизації роботи, яка допомагає визначити потенційно найефективніших працівників для виконання конкретних завдань. Це сприяє персоналізованому підходу в мотивації та покращенню роботи колективу.

Як наслідок, правильне поєднання традиційних і інноваційних методів мотивації та управління дозволяє керівництву спрогнозувати ситуацію на ринку і коригувати внутрішні процеси для досягнення максимальної прибутковості через інвестиції в інноваційні об'єкти з мінімальним ризиком збитків. Така стратегія забезпечує міцні партнерські відносини з інноваційними інститутами, що дає змогу реалізувати спільні проєкти за принципом ППП із постійною підтримкою з боку держави.

Оцінка людського капіталу має важливе значення для підприємства, де одним із ключових аспектів є організація кар'єрного зростання кваліфікованих кадрів через програми підвищення рівня професійної компетентності. Ці

програми включають відвідування курсів, тренінгів, семінарів та стажувань, які дозволяють персоналу підвищувати кваліфікацію та пристосовуватися до змін на ринку праці. Керівництво має забезпечити обов'язкове проходження цих програм, ґрунтуючись на оцінці результатів роботи працівників та умовах їх перебування на посадах. Традиційний підхід оцінки ситуації на ринку товарів і послуг дозволяє оцінити ефективність цих програм через спостереження за ринковими змінами, що залежать від якості навчання та його впливу на професійну діяльність. Проте для детальнішої оцінки важливо впроваджувати інноваційні методики, що включають співбесіди та експерименти, які дозволяють оцінити прагнення фахівців до розвитку на основі їхніх знань, умінь і навичок, отриманих під час навчання [15, С. 361–365].

Одним із показових прикладів ефективної системи управління людським капіталом в українських компаніях є «Нова Пошта». Компанія активно впроваджує стратегії розвитку персоналу, інвестуючи в навчальні програми, тренінги, семінари та внутрішні академії, які спрямовані на підвищення кваліфікації працівників із формуванням лідерських навичок. Цей підхід дозволяє не лише забезпечити високий рівень професійної компетентності фахівців, але й стимулює впровадження інноваційних рішень у галузях логістики та клієнтського сервісу. Удосконалення процесів і адаптація до сучасних ринкових викликів сприяють підвищенню продуктивності праці, якості обслуговування та загальної задоволеності клієнтів. Таким чином компанія демонструє ефективність управління людським капіталом, що поєднує безперервне навчання, розвиток компетенцій та інноваційний підхід до організації роботи, що в довгостроковій перспективі сприяє підвищенню конкурентоспроможності компанії на логістичному ринку [17].

Поряд із цим, для досягнення оптимальних результатів на національному рівні важливо впровадити стратегії розвитку людського капіталу, включаючи реформу системи освіти, підвищення кваліфікації та професійного розвитку, а також програми стажування для розширення можливостей кар'єрного росту. Це допоможе адаптувати робочі ролі до змін технологічного прогресу та еволюції економіки, сприяючи формуванню кваліфікованої робочої сили.

Виходячи з зазначеного, для удосконалення та розвитку системи управління людським капіталом на національному рівні необхідно врегулювати питання його нагромадження, зокрема шляхом:

- освіти та навчання, що передбачає реформування формальної освіти, впровадження спеціалізованих навчальних програм, проведення тренінгів і семінарів, спрямованих на покращення технічних знань і професійних навичок у різних галузях;

- підвищення кваліфікації на основі систематичного оновлення знань, умінь і навичок відповідно до змін в економіці, технологічного розвитку та трансформації професійних ролей;

- професійного розвитку шляхом розширення кар'єрних можливостей за участю в програмах стажування, розвитку лідерських і комунікативних навичок, а також набуття вміння вирішувати складні завдання;

- отримання досвіду та розширення професійних зв'язків під час ознайомлення з різними робочими середовищами, корпоративними культурами й професійними викликами, що сприяє підвищенню адаптивності та розширенню компетенцій.

Використання зазначених підходів сприятиме підвищенню ефективності управління людським капіталом та його інтеграції в сучасну економічну систему. В цьому разі, для вдосконалення та розвитку системи управління людським капіталом в Україні необхідно провести комплексний аналіз процесу його нагромадження, зокрема через оцінку обсягів капітальних інвестицій у галузі освіти, охорони здоров'я та культури у співвідношенні з показниками продуктивності праці населення протягом 2015–2023 років (табл. 1).

Таблиця 1.

**Показники нагромадження людського капіталу
за 2015–2023 рр., млн грн ***

Роки	Капітальні інвестиції у розвиток галузей, млн грн			Людський капітал		ВВП, млн грн	ЗП ¹ , млн осіб	ПП ²	
	освіти	охорони здоров'я	культури	млн грн	T ³ , %			млн грн	T ³ , %
2015	1540.1	2367.2	1044.3	4951.6	-	1988544	8.3	238664.8	-
2016	2257.3	4479.0	969.9	7706.2	+55.6	2385367	8.2	289345.4	+21.2
2017	3492.6	6708.3	1649.2	11850.1	+53.8	2981227	8.3	360427.5	+24.6
2018	4460.0	8138.8	3663.2	16261.9	+37.2	3560302	8.7	411058.7	+14.0
2019	4788.7	9484.6	4146.2	18419.5	+13.3	3977198	9.1	434879.7	+5.8
2020	3740.2	14835.6	2772.8	21348.6	+15.9	4222026	9.1	466160.9	+7.2
2021	3866.6	21779.2	4423.1	30068.9	+40.8	5450849	9.1	601900.8	+29.1
2022	2008.6	17412.9	2152.6	21574.0	-28.3	5239114	7.6	688811.7	+14.4
2023	2721.5	24967.3	3829.7	31518.6	+46.1	6627961	7.5	882043.0	+28.1

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованих територій.

¹ ЗП – кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання.

² ПП (продуктивність праці) – відношення між ВВП та ЗП.

³ T (темп приросту) – відсоток зміни поточного рівня показника порівняно з попереднім роком.

Джерело: розроблено автором за даними [18, 19, 20].

Виходячи з тенденцій нагромадження людського капіталу, можна відзначити поступове уповільнення цього процесу до 2019 року, що підтверджується зменшенням темпів приросту показника до 13.3 % у порівнянні з базисним періодом (55.6 %), незважаючи на поступове зростання його обсягу з 4951.6 до 18419.5 млн грн. Це відповідає подібним тенденціям у зростанні капітальних інвестицій у розвиток галузей освіти (з 1540.1 до 4788.7 млн грн) та охорони

здоров'я (з 2367.2 до 9484.6 млн грн). Однак, слід звернути увагу на різке зменшення обсягу капітальних інвестицій у галузь культури в 2016 році до 969.9 млн грн, тоді як на кінець 2015 року показник становив 1044.3 млн грн. Зазначені тенденції можуть свідчити про зниження уваги до якості освіти, що стало однією з причин уповільнення розвитку людського капіталу в Україні. Культура, як інструмент впровадження інновацій в освіті, сприяє вдосконаленню навчальних систем, підвищенню кваліфікації та професійному розвитку, що, в свою чергу, позитивно впливає на формування навичок взаємодії та співпраці під час навчання та професійної діяльності.

В подальшому різке збільшення обсягу капітальних інвестицій у галузь культури на кінець 2018 року до 3663.2 млн грн та незначний зріст показника в 2019 році до 4146.2 млн грн можуть говорити про неефективність культурної політики, реалізованої закладами культури та компетентними органами місцевої влади, що регулюють цю галузь. Такі тенденції також відбилися на галузі освіти, де зростання капітальних інвестицій до кінця 2019 року виявилось незначним. Крім того, спостерігається різке уповільнення темпів зростання продуктивності праці до кінця 2019 року (5.8 %) у порівнянні з базисним періодом (21.2 %), що здебільшого було спричинено гальмуванням економічного зростання та збільшенням рівня зайнятості населення.

Можна припустити, що існує ймовірність того, що в умовах відсутності інновацій в освітньому процесі, включаючи залучення працівників освіти до профорієнтаційних заходів та впровадження інтерактивних методів навчання, значна кількість осіб почала працевлаштовуватися не за фахом. Така ситуація є актуальною, оскільки правильний вибір навчального закладу, спеціальності та освітніх програм значною мірою впливає на подальшу продуктивність осіб у професійній діяльності, що, в свою чергу, позитивно відображається на економічній діяльності підприємств.

З початком пандемії COVID-19 заклади освіти та культури тимчасово призупинили свою діяльність до впровадження дистанційного режиму роботи, що відобразилося на значному зменшенні обсягів капітальних інвестицій у галузь освіти до 3740.2 млн грн та в галузь культури до 2772.8 млн грн у 2020 році. Проте, незважаючи на кризову ситуацію, рівень нагромадження людського капіталу зріс на 15.9 %, що є вищим, ніж показник 2019 року, а до кінця 2021 року його зростання склало 40.8 %. Основним чинником таких змін стала значна активізація капітальних інвестицій у галузь охорони здоров'я, обсяг яких у 2020 році досяг 14835.6 млн грн, а до кінця 2021 року – 21779.2 млн грн. Не дивлячись на пандемію, зайнятість працівників у суб'єктів господарювання за 2019-2021 роки залишилася стабільною (9.1 млн осіб). До того ж у 2020 році продуктивність праці збільшилася на 7.2 %, в 2021 – на 29.1 %, враховуючи поступове зростання ВВП. Таким чином, активізація

галузі охорони здоров'я сприяла врегулюванню кризової ситуації, пов'язаної з пандемією. Прагнення населення України до вдосконалення відображає збільшення обсягів капітальних інвестицій у галузі освіти до 3866.6 млн грн у 2021 році як наслідок поступового запровадження нових методик викладання в закладах освіти. Водночас галузь культури отримала капітальні інвестиції в обсязі 4423.1 млн грн, що може вказувати на активізацію культурних заходів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Як видно, стабілізація економіки України після пандемії COVID-19 відображає як наявність високого рівня інтелектуального потенціалу, так і невикористаних ресурсів, зокрема через недостатню врегульованість питань планування діяльності суб'єктів господарювання. У цьому разі впровадження інноваційних технологій у роботу персоналу допоможе покращити планування діяльності, особливо через науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) при підготовці планових завдань.

Ситуація в 2022 році, коли спостерігався регрес у нагромадженні людського капіталу на 28.3 %, була, безумовно, спричинена повномасштабною війною, через яку багато людей втратили робочі місця та були змушені покинути свої домівки через постійні ворожі обстріли. Це також відобразилося на значному уповільненні приросту продуктивності праці до 14.4 %.

Наприкінці 2023 року загальний обсяг нагромадження людського капіталу зріс на 46.1 %, а приріст продуктивності праці склав 28.1 %. Велику роль у відповідних тенденціях відіграло значне зростання капітальних інвестицій у галузі охорони здоров'я (з 17412.9 до 24967.3 млн грн) на допомогу пораненим військовим та постраждалим особам; в галузі культури (з 2152.6 до 3829.7 млн грн) на проведення заходів, що сприяють вихованню патріотизму та національної ідентичності; та в галузі освіти (з 2008.6 до 2721.5 млн грн), коли в умовах воєнного стану зросла потреба в отриманні освітніх ступенів, зокрема за військово-обліковими спеціальностями.

Так, в Україні спостерігається покращення ефективності використання людського капіталу. Не дивлячись на помітне зменшення кількості зайнятих працівників у суб'єктів господарювання під час воєнного стану (до 7.5 млн осіб), зростання продуктивності праці в умовах відновлення рівня зайнятості населення демонструє поступове спрямування людського капіталу на створення доданої вартості. Адже після значних спадів у 2022 році через економічні та соціальні труднощі, в 2023 році обсяг ВВП зріс до 6627961 млн грн, що є суттєвим покращенням порівняно з 2022 роком (5239114 млн грн), коли в 2021 році показник становив 5450849 млн грн. Це може свідчити про адаптацію робочої сили до нових умов і поновлення економічної активності. Однак, незважаючи на зростання інвестицій у розвиток людського капіталу, темп приросту в галузях освіти та культури не завжди відповідає реальним

потребам ринку праці. Внаслідок цього значна частина людського капіталу може залишатися не повністю використаною через проблеми реформування освітньої системи та невідповідність навчальних програм сучасним вимогам економіки. Для удосконалення та розвитку системи управління людським капіталом доцільно спрямовувати ресурси на інвестиції у формування затребуваних навичок, підвищення рівня освіти та зменшення економічних і соціальних нерівностей, що гальмують повне використання людського потенціалу.

Висновки. Система управління людським капіталом в Україні має базуватися на методах ідентифікації можливостей суб'єктів господарювання щодо інвестування в довгострокові інноваційні проєкти, зокрема через оцінку ефективності діяльності фахівців. У цьому контексті важливим аспектом є підвищення рівня професійної компетентності працівників органів місцевої влади, зокрема шляхом залучення до оновлених програм підвищення кваліфікації. Такий підхід сприятиме покращенню взаємодії з громадськістю та ефективному обговоренню важливих інвестиційних ініціатив, що може стати основою для національних реформ у галузі освіти та вдосконалення механізмів управління інвестиціями, створивши сприятливі умови для стимулювання інновацій та захисту національних інтересів. Водночас оцінка ефективності системи управління людським капіталом у приватних компаніях повинна базуватися на аналізі результативності працівників шляхом порівняння фактичних і планових показників продуктивності праці. Врахування обсягу інвестицій у професійний розвиток персоналу та його участь в інноваційних проєктах дозволить визначати економічні і соціальні ефекти діяльності компаній, зокрема їхній вплив на місцеву громаду та інфраструктуру. Відтак удосконалення та розвиток системи управління людським капіталом в Україні потребує перегляду підходів до планування як інвестиційних процесів, так і реалізації інноваційних стратегій у рамках дерегуляції бізнес-процесів на користь поліпшення обслуговування осіб. Останнє, відповідно, має базуватися на покращенні якості роботи зайнятих працівників у суб'єктів господарювання.

Література:

1. Оленський Й. Людський, соціальний, інституціональний капітали як фактори синергії економічного розвитку транскордонних регіонів у наукомісткій економіці. *Міжнародний науковий вісник*. 2017. Вип. 3 (16). С. 7–22. DOI: [https://doi.org/10.24144/2218-5348.2017.3\(16\).7-22](https://doi.org/10.24144/2218-5348.2017.3(16).7-22)
2. Осецький В. Л., Кириченко Є. М. Людський капітал в структурі національного багатства країни. *Економічна теорія*. 2019. № 3. С. 29–44. DOI: <https://doi.org/10.15407/et2019.03.029>
3. Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України. Український інститут майбутнього (UIFuture). 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-buty-strategiya-ukrayiny/>

4. Tesla: official website. URL: <https://www.tesla.com/>
5. Головніна О. Г., Гальцова О. Л., Сьомкіна Т. В., Слава С. С. Деякі аспекти управління розвитком людського капіталу. *Приазовський економічний вісник*. 2023. Вип. 1(33). С. 22–31. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2023-1-4>
6. Заславський С. Є. Підходи до управління людськими ресурсами: еволюція, етапи розвитку, концепції. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 11 (281). С. 159–168. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/11/11.24._topic_Stanislaw-E.-Zaslavskiy-159-168.pdf
7. Шульга О. А. Державне управління розвитком людського капіталу у сучасних умовах. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 5. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-129>
8. Офіційний портал Києва. Київська міська рада. Київська міська державна адміністрація. URL: <https://kyivcity.gov.ua/>
9. Стойка В. О., Точиліна Ю. Ю. Характеристика основних моделей управління розвитком людського капіталу. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-65>
10. Денисенко М. П., Будякова О. Ю., Волощук Ю. В. Зарубіжний досвід управління персоналом. *Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка*. 2019. Вип. 2. С. 137–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2019_2_18
11. Apple: official website. URL: <https://www.apple.com/>
12. Omelchuk O. M., Vattras V. A., Podra O. P., Savenko V. V. The Importance of Human Capital in Sustainable Economic Development Providing: European Experience and the Legal Aspect. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. Vol. 1, No. 32. P. 507–517. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i32.200761>
13. Siemens: official website. URL: <https://www.siemens.com/global/en.html>
14. Toyota: official website. <https://www.toyota.com/>
15. Терещенко Д. А. Напрями вдосконалення комунікативного забезпечення державного регулювання формування людського капіталу в Україні. *Державне управління*. 2020. № 2(4). С. 356–369. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2\(4\)-356-369](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2(4)-356-369)
16. Миронівський Хлібопродукт: офіційний вебсайт. URL: <https://mhp.com.ua/uk/glor-ytoUkraine>
17. Нова Пошта: офіційний сайт. URL: <https://mhp.com.ua/uk/glor-ytoUkraine>
18. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010-2023 роки / Капітальні інвестиції. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
19. Валовий внутрішній продукт за категоріями доходу за 2010-2023pp. / Національні рахунки. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
20. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності (2010-2023) / Діяльність підприємств. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Olenskyi, Y. (2017). Liudskiy, sotsialnyi, instytutsiinyi kapitaly yak factory synerhii ekonomichnoho rozvytku transkordonnykh rehioniv u naukomistkii ekonomitsi [Human, Social, and Institutional Capital as factors of Economic Development Synergy in Cross-Border Regions Within a Knowledge-Based Economy]. *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk – International Scientific Herald*, 3(16), 7–22. [https://doi.org/10.24144/2218-5348.2017.3\(16\).7-22](https://doi.org/10.24144/2218-5348.2017.3(16).7-22) [in Ukrainian].
2. Osetskyi, V. L., & Kyrychenko, Ye. M. (2019). Liudskiy kapital v strukturi natsionalnoho bahatstva krainy [Human Capital in the Structure of National Wealth]. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, (3), 29–44. <https://doi.org/10.15407/etet2019.03.029> [in Ukrainian].

3. Ukrainian Institute for the Future (UIFuture). (2021). Vazhlyvist rozvytku liudskoho kapitalu u suchasnomu sviti. Yakoiu maie buty stratehiia Ukrainy [The Importance of Human Capital Development in the Modern World. What Should Be Ukraine's Strategy]. Retrieved from <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-buty-strategiya-ukrayiny/> [in Ukrainian].
4. Tesla. (n.d.). Retrieved from <https://www.tesla.com/>
5. Holovnina, O. H., Haltsova, O. L., Siomkina, T. V., & Slava, S. S. (2023). Deiaki aspekty upravlinnia rozvytkom liudskoho kapitalu [Some Aspects of Human Capital Management]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk – Pryazovskyi Economic Herald*, 1(33), 22–31. <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2023-1-4> [in Ukrainian].
6. Zaslavskiy, S. Ye. (2024). Pidkhody do upravlinnia liudskymy resursamy: evoliutsiia, etapy rozvytku, kontseptsii [Approaches to Human Resource Management: Evolution, Stages of Development, Concepts]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 11(281), 159–168. Retrieved from https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/11/11.24._topic_Stanislaw-E.-Zaslavskiy-159-168.pdf [in Ukrainian].
7. Shulha, O. A. (2023). Derzhavne upravlinnia rozvytkom liudskoho kapitalu u suchasnykh umovakh [State Management of Human Capital Development in Modern Conditions]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (5). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-129> [in Ukrainian].
8. Kyiv City Official Portal. (n.d.). Retrieved from <https://kyivcity.gov.ua/>
9. Stoika, V. O., & Tochilina, Yu. Yu. (2023). Kharakterystyka osnovnykh modelei upravlinnia rozvytkom liudskoho kapitalu [Characteristics of the Main Models of Human Capital Development Management]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (50). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-65> [in Ukrainian].
10. Denysenko, M. P., Budiakova, O. Yu., & Voloshchuk, Yu. V. (2019). Zarubizhnyi dosvid upravlinnia personalom [Foreign Experience of Personnel Management]. *Vcheni zapysky universytetu «KROK». Serii: Ekonomika – Scientific Notes of the KROK University. "Economics" Series*, (2), 137–144. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2019_2_18 [in Ukrainian].
11. Apple. (n.d.). Retrieved from <https://www.apple.com/>
12. Omelchuk, O. M., Vatrash, V. A., Podra, O. P., & Savenko, V. V. (2020). The Importance of Human Capital in Sustainable Economic Development Providing: European experience and the legal aspect. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(32), 507–517. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i32.200761>
13. Siemens. (n.d.). Retrieved from <https://www.siemens.com/global/en.html>
14. Toyota. (n.d.). Retrieved from <https://www.toyota.com/>
15. Tereshchenko, D. A. (2020). Napriamy vdoshkonalennia komunikativnoho zabezpechennia derzhavnogo rehuliuвання formuvannia liudskoho kapitalu v Ukraini [Directions of Improvement of Communicative Provision of State Regulation of Human Capital Formation in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia – Public Administration*, 2(4), 356–369. [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2\(4\)-356-369](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2020-2(4)-356-369) [in Ukrainian].
16. Myronivskiy Khlipoproduct. (n.d.). Retrieved from <https://mhp.com.ua/uk/glorytoUkraine>
17. Nova Poshta. (n.d.). Retrieved from <https://novaposhta.ua/>
18. State Statistics Service of Ukraine. (2010-2023). Kapitalni investytsii za vydamy ekonomichnoi diialnosti za 2010-2023 roky [Capital Investment by Type of Economic Activity for 2010-2023]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
19. State Statistics Service of Ukraine. (2010-2023). Valovyi vnutrishnii produkt za katehoriiami dokhodu za 2010-2023 rr. [Gross Domestic Product by Income Categories for 2010-2023]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
20. State Statistics Service of Ukraine. (2010-2023). Kilkist zainiatykh pratsivnykiv u subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti (2010-2023) [Number of Persons Employed of Business Entities by Type of Economic Activity in 2010-2023]. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].

УДК 35:005.21:355.4

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-638-648](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-638-648)

Карасаєв С. У. аспірант кафедри державного управління, Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, тел.: +380503110304, <https://orcid.org/0009-0000-6468-5916>

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ЧИННИК СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ПУБЛІЧНОМУ СЕКТОРІ

Анотація. Інформаційна війна, виступаючи детермінантою трансформаційних процесів у стратегічному управлінні публічного сектору, набуває статусу полісемантичного феномену, що інтегрує когнітивні, комунікаційні та соціокультурні аспекти. У межах запропонованого дослідження здійснено деконструкцію динаміки інформаційного впливу як чинника, здатного модифікувати структури управлінських процесів через мультивекторну маніпуляцію соціально-політичними наративами та когнітивними диспозиціями суспільства. Синергетичний аналіз інформаційних атак демонструє необхідність імплементації адаптивних управлінських підходів, які враховують високий рівень ентропії комунікаційного середовища. Розкрито феномен інформаційної турбулентності, що індукує модифікацію традиційних стратегій управління шляхом інтеграції проактивних методологій аналізу ризиків і побудови стійких антикризових моделей. Увага приділяється вивченню алгоритмів впливу інформаційної агресії на когнітивну архітектоніку суспільних інституцій.

Аксіоматичність підходів до управлінської діяльності піддається ревізії у контексті домінування інформаційних технологій, які генерують нові виклики для забезпечення резилієнтності державних структур. У фокусі дослідження – дихотомія між традиційними методами стратегічного планування та необхідністю впровадження міждисциплінарних моделей, що передбачають консолідацію ресурсів для нейтралізації інформаційних загроз. Когнітивний вплив інформаційних атак, акцентований на формуванні ілюзорних парадигм суспільної реальності, аналізується крізь призму методології системного мислення.

Особливий наголос зроблено на необхідності консолідації міжсекторальних зусиль задля побудови стійких механізмів протидії деструктивним інформаційним впливам. Висвітлено важливість нормативно-правового регулювання та інституційної оптимізації у контексті забезпечення

інформаційної безпеки, що вимагає синтезу правових, технологічних та управлінських підходів. Результати дослідження свідчать про еволюційний потенціал інформаційної війни як імпліцитного інструменту, здатного індукувати фундаментальні зміни у парадигмах публічного управління. Зроблено висновок, що інтеграція інноваційних аналітичних методик та концептуалізація гібридних стратегій може слугувати ключовим чинником забезпечення стійкості державних інституцій в умовах інформаційної агресії.

Ключові слова: інформаційна війна, стратегічне управління, публічний сектор, когнітивний вплив, інформаційна безпека, ризик-менеджмент, анти-кризові моделі.

Karasayev S. PhD student at the Department of Public Administration, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, tel.: +380503110304, <https://orcid.org/0009-0000-6468-5916>

INFORMATION WARFARE AS A TRANSFORMATIONAL FACTOR IN STRATEGIC MANAGEMENT IN THE PUBLIC SECTOR

Abstract. Information warfare, as a determinant of transformation processes in the strategic management of the public sector, acquires the status of a polysemantic phenomenon that integrates cognitive, communicative, and socio-cultural aspects. Within the framework of the proposed study, a deconstruction of the dynamics of information influence is carried out as a factor capable of modifying management process structures through multivector manipulation of socio-political narratives and cognitive dispositions within society. A synergistic analysis of information attacks demonstrates the necessity of implementing adaptive management approaches that account for the high level of entropy in the communication environment. The phenomenon of information turbulence is revealed, inducing modifications to traditional management strategies through the integration of proactive risk analysis methodologies and the construction of resilient crisis management models. The study focuses on the algorithms of information aggression's influence on the cognitive architecture of societal institutions.

The axiomatic nature of approaches to management activities is subjected to revision in the context of the dominance of information technologies, which generate new challenges for ensuring the resilience of public structures. The focus of the research is the dichotomy between traditional strategic planning methods and the need for interdisciplinary models that consolidate resources to neutralize information threats. The cognitive impact of information attacks, accentuated on the formation of illusory paradigms of social reality, is analyzed through the lens of systems thinking methodology.

Special emphasis is placed on the necessity of consolidating intersectoral efforts to build resilient mechanisms to counter destructive information influences. The importance of regulatory-legal regulation and institutional optimization in the context of ensuring information security is highlighted, requiring a synthesis of legal, technological, and management approaches. The research results indicate the evolutionary potential of information warfare as an implicit tool capable of inducing fundamental changes in the paradigms of public governance. The conclusion is made that the integration of innovative analytical methods and the conceptualization of hybrid strategies can serve as a key factor in ensuring the resilience of state institutions in the face of information aggression.

Keywords: information warfare, strategic management, public sector, cognitive influence, information security, risk management, crisis management models.

Постановка проблеми. Інформаційна війна, як метафізичний феномен сучасного соціокультурного й політичного ландшафту, трансформує базові основи стратегічного управління у публічному секторі, вимагаючи інтегративного аналізу багатовимірних структур впливу. У світлі когнітивних та аксіологічних трансформацій, детермінованих прогресом інформаційно-комунікаційних технологій, актуалізується необхідність перегляду традиційних концептів управлінської теорії з урахуванням їхньої адаптивності до гібридного середовища [1, с. 237]. Синергетичний ефект інформаційної агресії, що ґрунтується на деструктивних алгоритмах маніпуляції суспільною свідомістю, ускладнює архітектуру публічного управління, спонукаючи до переосмислення етичних та правових засад його функціонування. Зазначені процеси потребують концептуального моделювання механізмів взаємодії між суб'єктами державного управління та суспільством у контексті нових викликів, пов'язаних із глобальним поширенням цифрових технологій.

Інформаційні загрози, базовані на стратегічно сконструйованих дезінформаційних наративах, сприяють формуванню гіперболізованих соціальних конфліктів, що набувають системного характеру. У таких умовах публічне управління стикається з потребою впровадження адаптивних й резильєнтних моделей, які здатні нейтралізувати як явні, так і латентні аспекти деструктивного інформаційного впливу [2, с. 157]. Методологічна база аналізу феномену інформаційної війни потребує збагачення інструментарієм, що дозволяє здійснювати комплексну оцінку впливу маніпулятивних технологій на макро- і мікрорівні управлінських процесів. Особливу увагу слід приділити еволюції мережових структур, які слугують одночасно інструментом і ареною інформаційних конфліктів, визначаючи нові параметри стратегічного планування та управління.

Дискурс стратегічного управління в контексті інформаційної війни розкриває необхідність інтеграції знань з різних дисциплін — кібернетики, соціології, когнітивної психології, філософії інформації та комунікативістики. Без належного урахування синтетичності цього феномену неможливо сформувати дієві механізми протидії інформаційним загрозам, які дедалі частіше набувають віртуалізованих форм [3, с. 157]. Актуалізація досліджень у зазначеній площині вимагає системного переосмислення традиційних підходів до формування стратегічних пріоритетів у публічному секторі. Рефлексія над детермінантами та наслідками інформаційної війни дозволяє не лише визначити нові вектори управлінської діяльності, але й створити фундамент для розробки інноваційних методологій, що відповідають викликам доби інформаційної глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційна війна як трансформаційний чинник стратегічного управління в публічному секторі привертає дедалі більшу увагу наукової спільноти, з огляду на її здатність детермінувати системні зрушення у сфері адміністрування. Сучасні студії акцентують увагу на феномені когнітивної дестабілізації, викликаній маніпулятивними комунікаціями, що ускладнюють артикуляцію стратегічних орієнтирів у державному управлінні. Особливо підкреслюється (Стрільчук Л., Карасаєв С. У., Лікарчук Н. В., Лікарчук Д. С., Ді П'єтро Р., Даус А., Бахманн С. Д., Томпсон С. А., Альба Д., Лікарчук Н., Величко З., Андрієєва О., Ленда Р., Вусик Г.), що дисперсія інформаційного простору та інтенсифікація дезінформаційних впливів спричиняють ерозію традиційних механізмів державного контролю та регулювання, формуючи нові моделі гібридної взаємодії суб'єктів управління.

Епістемологічний аналіз сучасних праць у цій сфері демонструє тенденцію до розгляду інформаційної війни як синергійного чинника, що реконфігурує архітектуру управлінських процесів. Дослідники (Дорогих С. О., Бричик-Врубель П., Мощинський М., Сопілко І., Патлашинська І. В., Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Навальна М. І.) акцентують увагу на реляційних аспектах, які уможливлюють екзогенні втручання в управлінські структури через інструменти інформаційно-психологічного впливу. У межах концептуальних рамок стратегічного менеджменту пропонується впровадження інструментарію, здатного нейтралізувати прояви когнітивного хаосу, що породжується інформаційними атаками, через інституалізацію системи адаптивного ризик-менеджменту.

Окремі автори (Данильян О., Дзьобань О., Синчак Б., Галіпчак В., Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Близняк О. А., Гуменна К. М.) наголошують на необхідності рефреймінгу нормативно-правової бази публічного управління, беручи до уваги постулат про асиметричну природу сучасних інформа-

ційних загроз. Модифікація регуляторних підходів до управління в умовах інформаційного середовища, позначеного високою фрагментарністю, передбачає розробку і впровадження когнітивно орієнтованих стратегій, що ґрунтуються на концептах резилієнтності та превентивної нейтралізації маніпулятивних впливів. Таким чином, інформаційна війна не лише спричиняє трансформацію управлінських парадигм, але й формує новий тип інституційної взаємодії, орієнтованої на збереження стратегічної цілісності в умовах постійної інформаційної турбулентності.

Метою статті є аналіз інформаційної війни як детермінанти трансформаційних процесів у стратегічному управлінні публічним сектором з акцентом на її вплив на когнітивні, нормативно-правові та управлінські аспекти.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна війна, як феномен постмодерної доби, формує багатовекторну конфігурацію стратегічного управління у сфері публічних інституцій, що перебувають під впливом глибоких структурних метаморфоз. Зміна традиційних парадигм управління відбувається через інтенсифікацію інформаційних потоків, які трансгресують межі усталених адміністративних систем, впроваджуючи динамічні та непередбачувані параметри функціонування. Акселерація гібридних загроз і когнітивних викривлень спричиняє необхідність ревізії стратегічних моделей управління, що тяжіють до лінеарності [4, С. 86]. Парадигматичні зсуви у публічному секторі детермінуються впливом маніпулятивних технік, які експлуатують уразливості колективної свідомості через гіпертрофовану динаміку цифрових комунікацій. Такі процеси стимулюють фрагментацію інституціональних структур, ускладнюючи ієрархічну взаємодію і породжуючи нові форми соціальної мобілізації, що протидіють класичним управлінським доктринам. Деструктивна інтеграція інформаційних впливів у публічний дискурс актуалізує використання міждисциплінарних підходів, які враховують синергетичну природу сучасних загроз [5, с. 457].

Генезис інформаційної війни, вкорінений у поліморфних технологічних трансформаціях, передбачає аналіз складних когнітивних феноменів, таких як конструювання альтернативної реальності, ескалація семантичних парадоксів та інтенсифікація алгоритмічного втручання у прийняття управлінських рішень. У цих умовах публічний сектор постає як арена протистояння між традиційними управлінськими підходами та адаптивними стратегіями, що базуються на аналітичних платформах і симуляційних моделях [6]. Технологічний прогрес, що супроводжується експоненціальним зростанням інформаційних потоків, каталізує процеси дезінтеграції класичних механізмів прийняття рішень, спричиняючи необхідність впровадження багаторівневих і мультидисциплінарних підходів. Управлінські системи, які перебувають у стадії адаптації, зіштовхуються з проблемою розробки інноваційних

інструментів протидії інформаційним загрозам, що демонструють поліваріантний характер. Розвиток концепцій ситуаційного управління, орієнтованого на прогнозування й оперативну нейтралізацію ризиків, стає домінуючою стратегією в умовах зростання інформаційного хаосу [7, с. 771].

Методологічна реконфігурація стратегічного управління у публічному секторі потребує залучення інструментарію, що забезпечує системний аналіз і проактивну адаптацію до нових викликів [8, с. 134]. Врахування когнітивних викривлень і соціальних резонансів, що супроводжують інформаційні конфлікти, дозволяє підвищити резистентність управлінських структур до асиметричних загроз. Ключовою стає розробка моделей управління, що інтегрують принципи аналітичної гнучкості, інформаційної безпеки та соціальної інженерії [9, с. 61]. Відповідно, інформаційна війна виступає як складний феномен, що ініціює системну перебудову стратегічного управління, вимагаючи інтеграції міждисциплінарних підходів та впровадження адаптивних механізмів. Формування інноваційного управлінського дискурсу в умовах динамічного інформаційного середовища стає запорукою ефективного функціонування публічного сектору у контексті глобальних трансформацій.

Інформаційна війна, як феномен сучасної реальності, детермінує багатовимірну трансформацію стратегічного управління у публічному секторі [10, с. 337], що вимагає систематизації її принципів та парадигмальних аспектів:

- інформаційна війна інспірує багатовекторне впливове середовище, де когнітивні девіації, індуковані інформаційними потоками, детермінують стратегічні рішення у сфері управлінської трансформації;

- контроль над наративними структурами, що циркулюють у комунікаційному просторі, постулює необхідність встановлення аксіоматичних пріоритетів управлінських концептів;

- інформаційні маніпуляції генерують зрушення в епістемологічних основах стратегічного управління, спричиняючи їх переосмислення через призму аналітичної деконструкції;

- медіатизовані процеси активують гіпертрофовані форми впливу на суспільні структури, що ускладнює кореляцію між стратегічними цілями й операційними практиками;

- виникнення нових форм інформаційного антагонізму провокує трансгресію усталених комунікаційних моделей у владному дискурсі;

- латентні аспекти інформаційної агресії формують необхідність розробки інтегративних підходів до стратегій контрінформаційної діяльності;

- поширення синергетично пов'язаних наративів впливає на гетерогенність управлінських рішень, стимулюючи процеси екстраполяції деструктивних практик;

- рефлексивна компонента стратегічного управління трансформується внаслідок квантифікації параметрів довіри до інформаційних джерел, що визначає специфіку комунікаційних інтервенцій;

— впровадження асиметричних моделей семіотичного аналізу інформаційних потоків стає інструментом діагностики впливових механізмів інформаційної війни;

— інформаційні атаки індукують необхідність модального ребалансування між стратегічними та оперативними пріоритетами в управлінському процесі;

— дискурсивні практики інформаційної війни активізують ірраціональні компоненти масової свідомості, які модифікують управлінські сценарії.

— феномен гіперреальності, створений інформаційною війною, викликає деконструкцію онтологічних основ управлінських систем, стимулюючи створення нових концептуальних моделей;

— алгоритмічні технології виступають інструментом емерджентних змін у структурі публічного управління, детермінуючи потребу в адаптивних рішеннях;

— інформаційна війна провокує дестабілізацію семантичних полів управлінського дискурсу, ускладнюючи процеси комунікаційного планування;

— накопичення інформаційних викликів спричиняє імплізію стратегій, орієнтованих на довготривалий період, з необхідністю їхньої постійної реінтерпретації;

— розпорошення інформаційних меседжів у багатовекторних каналах сприяє дифузії впливу на різні групи стейкхолдерів, що підвищує складність координації управлінських рішень [11, с. 85; 12, с. 269; 13, с. 21-17].

Вищенаведені принципи окреслюють необхідність концептуальної перебудови стратегічного управління, орієнтованого на інтеграцію резистентних моделей протидії інформаційним викликам сучасного світу.

Глобальна трансформація інформаційних потоків, підсилена латентними механізмами інформаційної війни, спричиняє фундаментальні мутації у парадигмах стратегічного управління публічним сектором. У контексті домінування когнітивно-маніпулятивних технологій, явище інформаційної війни ускладнює процеси ухвалення рішень, зумовлюючи емерджентність нових управлінських конструкцій [14, с. 87]. Даний феномен набуває поліцентричного характеру, що детермінує необхідність конструювання адаптивних моделей управлінської діяльності, базованих на принципах інтегративної систематизації та когнітивного мітралізму. Гіпертрофія інформаційних викликів вимагає реновації стратегічного підходу через інкорпорацію методологій резилієнтного менеджменту, який орієнтується на використання метапрограмного аналізу та полідисциплінарних інструментів діагностики інформаційних потоків [15, с. 27]. Перманентна активізація віртуальних конфліктів, зумовлених використанням інструментів інфраструктурного саботажу та семантичної маніпуляції, модифікує нормативну основу

публічного управління, підштовхуючи до інституалізації механізмів аналітичної імплікації. Таким чином, інформаційна війна виступає своєрідним тригером для формування нової системної архітектури публічної політики.

Контури стратегічного управління дедалі більше орієнтуються на антиципативну логіку, яка інтегрує в себе принципи сценарного моделювання та мультиагентного прогнозування. Дезінформаційні атаки та когнітивні диверсії вимагають синтезу когнітивно-лінгвістичних підходів із технологіями кібернетичного моделювання, що сприяє формуванню синергетичної взаємодії між різними суб'єктами стратегічного впливу [16, с. 11]. В умовах інформаційного протистояння критичною стає мобілізація поліцентричної співпраці між державними, приватними та наднаціональними інституціями, що функціонують у межах аксіом інформаційної геополітики.

Реалізація управлінських стратегем у таких умовах обумовлена необхідністю моделювання інформаційних екосистем, які спроможні забезпечувати ефективну протидію інформаційним викликам. Використання архітектур семантичного аналізу, когнітивної аналітики та алгоритмів штучного передбачення стає невід'ємною складовою процесів стратегічного планування [17, с. 147]. Водночас необхідність створення інтерактивних моделей управління, орієнтованих на гнучкість та адаптивність, посилює значення стратегій, що передбачають активну інтеграцію інструментів інформаційного самозахисту.

Відповідно, інформаційна війна репрезентує складний полівекторний феномен, що трансформує базові принципи публічного адміністрування. В умовах ескалації інформаційного протистояння критичним стає переосмислення традиційних концептів управління, зокрема через аксіологічну призму інформаційної екології. Стратегічне управління, інтегруючи динамічні та аналітичні компоненти, постає як процес, що здатен реагувати на ускладнення інформаційного середовища, одночасно адаптуючись до нових викликів глобалізованої епохи.

Висновки. Інформаційна війна функціонує як метафізичний драйвер радикальних трансформацій стратегем управління у публічному секторі, впливаючи на епістемологічні основи прийняття рішень. Її багатогранний вплив, інтерпольований через парадигми інформаційно-маніпулятивного впливу, індукує системну ерозію класичних управлінських моделей, що детермінують суспільно-політичний дискурс та підривають когнітивну автономію суб'єктів стратегічного процесу. Детермінованість інформаційного простору феноменом гібридних загроз вимагає конструювання поліфункціональних механізмів адаптивного менеджменту, які передбачають синергетичну інтеграцію технократичних алгоритмів, ментальних стратегій резистентності та процедурного управління ризиками. Такий підхід еволюціонує у

межах аналітичної реконфігурації концептуальних основ державного управління, спрямованих на мінімізацію ентропійних явищ в інформаційній екосистемі.

Ескалація інформаційних загроз викликає необхідність постійної репарації інституційних механізмів, спрямованих на формування поліструктурної архітектури комунікацій, стійкої до когнітивно-афективних маніпуляцій. Домінуюча роль когнітивно-антропологічного моделювання у стратегічному управлінні акцентує увагу на інструменталізації когнітивного резонансу через багаторівневу нейтралізацію інформаційних атак.

Інформаційна війна, як онтологічна категорія, змінює парадигмальні вектори функціонування публічного сектору, трансформуючи його у суб'єкт постіндустріальної філософії управління. Інститути державної влади повинні враховувати динамічний характер інформаційного середовища, інтегруючи принципи аутопостичної адаптації, стратегічної комунікативної інверсії та резилієнтної модернізації, що здатні протистояти глокалізованим викликам у контексті експоненціального розвитку інформаційних технологій.

Література:

1. Стрільчук Л. Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). *Літопис Волині*. 2023. № 28. С. 235–239.
2. Карасаєв С. У., Лікарчук Н. В. Міжнародні аспекти використання інформаційних технологій у державному управлінні. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. №12. С. 151–163.
3. Лікарчук Н. В., Лікарчук Д. С. Інформаційно-психологічні війни: міжнародно-політичний аналіз. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2022. № 9. С. 157–171.
4. Di Pietro R., et al. New dimensions of information warfare. *Springer International Publishing*, 2021. 245 с.
5. Dowse A., Bachmann S. D. Information warfare: methods to counter disinformation. *Defense & Security Analysis*. 2022. Т. 38, № 4. С. 453–469.
6. Thompson S. A., Alba D. Fact and Mythmaking Blend in Ukraine's Information War. *The New York Times (Digital Edition)*. 2022. URL: <https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE|A754488329&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=15538095&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon~2d29e39d&aty=open-web-entry>.
7. Likarchuk N., Velychko, Z., Andrieieva O., Lenda R., & Vusyk H. Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas*. 2023. № 41(76). P. 769-779.
8. Дорогих С. О. Щодо питань інформаційної безпеки як наряду інформаційної політики України в умовах війни. *Інформація і право*. 2022. № 2 (41). С. 133–137.
9. Bryczek-Wróbel P., Moszczyński M. The evolution of the concept of information warfare in the modern information society of the post-truth era. *Przegląd Nauk o Obronności*. 2022. Т. 7, № 13. С. 48–62.
10. Sopilko I., et al. Information wars as a threat to the information security of Ukraine. *Conflict Resolution Quarterly*. 2022. Т. 39, № 3. С. 333–347.

11. Патлашинська І. В. Сучасна російсько-українська інформаційна війна: завдання, методи та особливості використання. *Регіональні студії*. 2022. № 28. С. 84–87.
12. Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Навальна М. І. Антифейкові ресурси сучасного медіапростору України в умовах інформаційної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. С. 268–273.
13. Данильян О., Дзьобань О. Інформаційна війна у медіапросторі сучасного суспільства. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. Т. 3, № 54. С. 11–29.
14. Синчак Б. Прямоефірна інформаційна війна та російсько-українська війна 2022-го на медійному плацдармі. *Український інформаційний простір*. 2022. № 2 (10). С. 85–97.
15. Галіпчак В. Інформаційна війна як складова гібридної війни в умовах російської агресії. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2023. Т. 1, № 15. С. 26–32.
16. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Сучасна війна: трансформація сенсу в епоху інформаційних технологій. *Інформація і право*. 2022. № 4 (43). С. 9–22.
17. Близняк О. А., Гуменна К. М. Інструменти інформаційної війни росії проти України під час повномасштабного вторгнення 2022–2024 рр. *Політичне життя*. 2024. С. 145–149.

References:

1. Strilchuk, L. (2023). Informatsiina viina yak skladova suchasnykh hibrydnykh viin (na prykladi Hruzii ta Ukrainy) [Information warfare as a component of modern hybrid wars (on the example of Georgia and Ukraine)]. *Litopys Volyni*, 28, 235–239 [in Ukrainian]
2. Karasaiev, S. U., & Likarchuk, N. V. (2023). Mizhnarodni aspekty vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u derzhavnomu upravlinni [International aspects of the use of information technologies in public administration]. *Mizhnarodni vidnosyny: Teoretyko-praktychni aspekty*, 12, 151–163 [in Ukrainian]
3. Likarchuk, N. V., & Likarchuk, D. S. (2022). Informatsiino-psykholohichni viiny: Mizhnarodno-politychnyi analiz [Information-psychological wars: An international-political analysis]. *Mizhnarodni vidnosyny: Teoretyko-praktychni aspekty*, 9, 157–171 [in Ukrainian]
4. Di Pietro, R., et al. (2021). New dimensions of information warfare. Springer International Publishing [in English]
5. Dowse, A., & Bachmann, S. D. (2022). Information warfare: Methods to counter disinformation. *Defense & Security Analysis*, 38(4), 453–469 [in English]
6. Thompson, S. A., & Alba, D. (2022). Fact and mythmaking blend in Ukraine's information war. *The New York Times (Digital Edition)*. Retrieved from [<https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE|A754488329&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=15538095&p=AONE&sw=w&userGroupName=anon~2d29e39d&aty=open-web-entry>](<https://go.gale.com/ps/i.do?id=GALE|A754488329&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=15538095&p=AO NE&sw=w&userGroupName=anon~2d29e39d&aty=open-web-entry>) [in English]
7. Likarchuk, N., Velychko, Z., Andrieieva, O., Lenda, R., & Vusyk, H. (2023). Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Políticas*, 41(76), 769–779 [in English]
8. Dorohykh, S. O. (2022). Shchodo pytan informatsiinoi bezpeky yak napriamu informatsiinoi polityky Ukrainy v umovakh viiny [On issues of information security as a direction of Ukraine's information policy during the war]. *Informatsiia i pravo*, 2(41), 133–137 [in Ukrainian]
9. Bryczek-Wróbel, P., & Moszczyński, M. (2022). The evolution of the concept of information warfare in the modern information society of the post-truth era. *Przegląd Nauk o Obronności*, 7(13), 48–62 [in English]

10. Sopilko, I., et al. (2022). Information wars as a threat to the information security of Ukraine. *Conflict Resolution Quarterly*, 39(3), 333–347 [in English]
11. Patlashynska, I. V. (2022). Suchasna rosiisko-ukrainska informatsiina viina: Zavdannia, metody ta osoblyvosti vykorystannia [The modern Russian-Ukrainian information war: Tasks, methods, and features of use]. *Rehionalni studii*, 28, 84–87 [in Ukrainian]
12. Shulska, N. M., Zinchuk, R. S., & Navalna, M. I. (2022). Antyfeikovi resursy suchasnoho mediaprostoru Ukrainy v umovakh informatsiinoi viiny [Anti-fake resources of Ukraine's modern media space in the conditions of information war]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka*, 268–273 [in Ukrainian]
13. Danyliian, O., & Dzoban, O. (2022). Informatsiina viina u mediaprostori suchasnoho suspilstva [Information warfare in the media space of modern society]. *Visnyk NYUU imeni Yaroslava Mudroho. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, 3(54), 11–29 [in Ukrainian]
14. Synchak, B. (2022). Pryamoefirna informatsiina viina ta rosiisko-ukrainska viina 2022-ho na mediinomu platsdarmi [Live information warfare and the 2022 Russian-Ukrainian war on the media battlefield]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*, 2(10), 85–97 [in Ukrainian]
15. Halipchak, V. (2023). Informatsiina viina yak skladova hibrydnoi viiny v umovakh rosiiskoi ahresii [Information warfare as a component of hybrid war under Russian aggression]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Politolohiia*, 1(15), 26–32 [in Ukrainian]
16. Danyliian, O. H., & Dzoban, O. P. (2022). Suchasna viina: Transformatsiia sensu v epokhu informatsiinykh tekhnolohii [Modern war: Transformation of meaning in the era of information technologies]. *Informatsiia i pravo*, 4(43), 9–22 [in Ukrainian]
17. Blyzniak, O. A., & Humenna, K. M. (2024). Instrumenty informatsiinoi viiny Rosii proty Ukrainy pid chas povnomasshtabnoho vtorhnennia 2022–2024 rr. [Russia's information warfare tools against Ukraine during the full-scale invasion of 2022–2024]. *Politychne zhyttia*, 145–149 [in Ukrainian]

УДК 005.36

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-649-662](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-649-662)

Керецман Олександр Мирославович аспірант кафедри публічного управління та землеустрою, Класичний приватний університет, <https://orcid.org/0009-0009-9847-0820>

Дегтяр Олег Андрійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації, доктор наук з державного управління, професор, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ КОМУНІКАЦІЯМИ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ПРОЦЕСІ ВПРОВАДЖЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПОЛІТИК

Анотація. У статті досліджено особливості комунікації органів публічного управління та громадянського суспільства у процесі впровадження антикорупційних політик. Визначено, що ефективна взаємодія між цими суб'єктами є ключовою умовою успішної боротьби з корупцією, оскільки сприяє підвищенню прозорості, підзвітності державних інституцій та залученню громадян до моніторингу й контролю. Авторки наголошують, що дієві комунікації мають базуватися на принципах відкритості, довіри та партнерства, використовуючи як традиційні, так і цифрові інструменти взаємодії.

Акцентовується увага на сучасних механізмах комунікації, які включають публічні консультації, громадські слухання, платформи відкритих даних, антикорупційні вебсайти. Аналізується нормативно-правова база України, що регулює залучення громадянського суспільства до процесів формування та реалізації антикорупційних стратегій. Наведено приклади успішних кейсів використання інноваційних рішень та партнерства між організаціями громадянського суспільства та органами публічного управління, що забезпечують прозорість і контроль за діяльністю державних органів.

Особливу увагу приділено викликам, які ускладнюють комунікацію між владою та громадянським суспільством. Серед них – низький рівень довіри громадян до державних структур, недостатня прозорість управлінських рішень, відсутність інтегрованих інформаційних систем і брак інклюзивності в доступі до комунікаційних каналів для різних категорій населення. Виявлено також проблему імітації діалогу з боку державних органів, коли комунікація здійснюється формально, без реального врахування думки громадськості.

У статті пропонуються рекомендації для підвищення ефективності комунікацій органів публічного управління з громадянським суспільством у рамках антикорупційних політик. Зокрема, наголошується на необхідності вдосконалення нормативно-правового регулювання взаємодії, розвитку цифрових платформ громадського моніторингу, проведенні освітніх кампаній з підвищення рівня антикорупційної свідомості громадян, а також стимулюванні партнерства між державними структурами та неурядовими організаціями.

Результати дослідження підкреслюють значення комплексного підходу до налагодження комунікації, що передбачає інтеграцію сучасних технологій, покращення інформаційної відкритості державних органів, активізацію участі громадянського суспільства у розробці політик та посилення міжнародної співпраці у боротьбі з корупцією.

Ключові слова: комунікації, публічне управління, громадянське суспільство, антикорупційна політика, цифрові платформи, громадський моніторинг, довіра.

Keretsman Oleksandr Miroslavovich graduate student of the Department of Public Administration and Land Management, Classical Private University, <https://orcid.org/0009-0009-9847-0820>

Diegtiar Oleg Andriyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, doctor of sciences in public administration, professor, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF COMMUNICATIONS OF GOVERNMENT BODIES AND CIVIL SOCIETY IN THE PROCESS OF IMPLEMENTATION OF THE ANTI-CORRUPTION POLITICIAN

Abstract. The article studies the peculiarities of communication between public administration bodies and civil society in the process of implementing anti-corruption policies. It is determined that effective interaction between these actors is a key condition for the successful fight against corruption, as it helps to increase transparency, accountability of state institutions and involvement of citizens in monitoring and control. The authors emphasize that effective communications should be based on the principles of openness, trust and partnership, using both traditional and digital tools of interaction.

Attention is focused on modern communication mechanisms, which include public consultations, public hearings, open data platforms, anti-corruption websites.

The regulatory framework of Ukraine, which regulates the involvement of civil society in the processes of formation and implementation of anti-corruption strategies, is analyzed. Examples of successful cases of using innovative solutions and partnership between civil society organizations and public administration bodies that ensure transparency and control over the activities of state bodies are provided. Particular attention is paid to the challenges that complicate communication between the government and civil society. Among them are a low level of public confidence in state structures, insufficient transparency of management decisions, lack of integrated information systems and lack of inclusiveness in access to communication channels for various categories of the population. The problem of imitation of dialogue on the part of state bodies is also revealed, when communication is carried out formally, without real consideration of public opinion.

The article offers recommendations for improving the effectiveness of communications between public administration bodies and civil society within the framework of anti-corruption policies. In particular, it is noted the need to improve the legal regulation of interaction, the development of digital platforms for public monitoring, educational campaigns to increase the level of anti-corruption consciousness of citizens, as well as to stimulate partnership between state structures and non-governmental organizations.

The results of the study emphasize the importance of an integrated approach to establishing communication, which involves the integration of modern technologies, improving the information openness of state bodies, intensifying the participation of civil society in the development of policies and strengthening international cooperation in the fight against corruption.

Keywords: communications, public administration, civil society, anti-corruption policy, digital platforms, public monitoring, trust.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток публічного управління в Україні відзначається підвищеною увагою до прозорості, підзвітності державних інституцій та активного залучення громадянського суспільства до формування й реалізації антикорупційної політики. В умовах глобалізації та зростання впливу цифрових технологій, забезпечення ефективної взаємодії між органами публічного управління та громадянським суспільством є ключовим завданням для створення довірливих відносин між владою та громадянами.

Незважаючи на досягнутий прогрес, проблематика ефективних комунікацій залишається актуальною через низку викликів. По-перше, спостерігається низький рівень довіри громадян до органів державної влади, що обмежує їхню готовність брати участь у антикорупційних ініціативах. По-друге, комунікація між владою та громадянським суспільством часто

здійснюється формально, без реального врахування громадської думки. По-третє, відсутність інтегрованих інформаційних систем та брак доступу до цифрових платформ для окремих категорій населення ускладнюють процес двостороннього діалогу.

Крім того, антикорупційні заходи в Україні стикаються з проблемами недостатньої прозорості управлінських рішень, обмеженістю правового регулювання взаємодії органів влади з громадськими організаціями та слабким використанням сучасних цифрових інструментів. У цих умовах формування ефективних механізмів комунікації набуває особливого значення, оскільки забезпечує доступ громадськості до участі у процесі прийняття рішень, моніторингу діяльності державних структур і впровадження прозорих процедур.

Таким чином, проблема оптимізації комунікацій між органами публічного управління та громадянським суспільством вимагає поглибленого дослідження, спрямованого на вивчення існуючих механізмів, ідентифікацію ключових викликів та розробку рекомендацій для їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема комунікації органів публічного управління та громадянського суспільства у впровадженні антикорупційних політик є широко досліджуваною як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі. Частка дослідників акцентує увагу на важливості прозорості та підзвітності в управлінні, як основи для побудови довіри між владою та громадянами.

В українському контексті дослідження взаємодії органів влади та громадських організацій представлені за різними напрямками: аналізується роль антикорупційних рад, громадських слухань і публічних консультацій у процесі прийняття рішень. Підкреслюється, що механізми громадської участі часто залишаються формальними і не забезпечують належного впливу громадськості на політику. У значній частині робіт розглядаються інноваційні технології, такі як цифрові платформи, мобільні додатки, які сприяють взаємодії громадянського суспільства з державними структурами. Водночас акцентується увага на проблемах нерівного доступу до цих інструментів, що обмежує їхній потенціал для певних категорій громадян. Значення довіри як основи ефективної комунікації між владою та громадянським суспільством також відображено в низці досліджень. У них наголошено на необхідності освітніх кампаній, які підвищують рівень обізнаності громадян про їхні права та можливості участі в антикорупційній діяльності.

Окремої уваги заслуговують дослідження міжнародного досвіду у сфері боротьби з корупцією, зокрема роботи скандинавських вчених, які пропонують інтегровані моделі, що базуються на відкритих даних, активному залученні громадянського суспільства та потужній нормативно-правовій базі.

Значний внесок у дослідження механізмів боротьби з корупцією зроблено в дослідженнях Transparency International, які висвітлюють кращі практики у сфері відкритих даних, антикорупційних платформ і моніторингу державних закупівель. Такі платформи розглядаються як ефективний інструмент залучення громадян до контролю за діяльністю державних органів.

Незважаючи на широку наукову базу, багато питань залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується інтеграції цифрових платформ у щоденну діяльність органів публічного управління, побудови реального діалогу між громадянським суспільством і владою, а також розробки механізмів підвищення довіри громадян до державних інституцій.

Отже, вивчення сучасних аспектів комунікації органів публічного управління з громадянським суспільством є актуальним і вимагає подальших досліджень, спрямованих на вирішення цих викликів.

Мета статті - аналіз особливостей комунікації між органами публічного управління та громадянським суспільством у процесі впровадження антикорупційних політик, визначення основних проблем та викликів цієї взаємодії, а також розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності комунікацій на основі сучасних технологій та інноваційних підходів.

Виклад основного матеріалу. На формування думки громадськості також впливало, здійснене впродовж 2023 року Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) та Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (САП), значної кількості розслідувань та судових проваджень, спрямованих на боротьбу з корупцією на високому рівні. За даними за період з 1 січня по 31 грудня 2023 року [2]: було відкрито 101 кримінальне провадження, у рамках яких підозру повідомлено 257 особам; до Вищого антикорупційного суду (ВАКС) передано 100 обвинувальних актів, що охоплюють 233 осіб; за рішенням ВАКС упродовж року винесено 65 вироків, зокрема 83 особи засуджено, а 6 — виправдано.

У 2023 році ВАКС ухвалив низку вироків, оприлюднення яких стало знаковим для громадянського суспільства. Серед них: Микола Чаус, екссуддя, засуджений до 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна; Дмитро Сус, экс прокурор, отримав 9 років ув'язнення (Апеляційна палата ВАКС скоротила строк до 7 років). Особливу увагу привернули вирoki у справах щодо корупційних злочинів, які завершилися угодами зі слідством (у справі аеропорту «Бориспіль»; экс мера Полтави Олександра Мамає, який сплатив до Збройних сил України 2 млн грн; ексміністра екології Миколи Злочевського, який у рамках угоди перерахував на потреби ЗСУ 660 млн грн та отримав штраф у розмірі 68 тис. грн.).

Transparency International Ukraine виділяє кілька важливих подій, які сприяли покращенню результатів:

- ухвалення Антикорупційної стратегії [3] та запуск Державної антикорупційної програми (ДАП) на 2023–2025 роки [4];

- посилення правоохоронних заходів, зокрема активізація розслідувань і затримань у справах про корупцію на високому рівні;
- проведення значної частини державних закупівель через платформу Prozorro, яка забезпечує прозорість і відкритість процесів.

Однак, незважаючи на вищевказані позитивні тенденції, треба зауважити на тому, що сприйняття громадянами корупції як основної проблеми залишилося стабільно високим в Україні й у 2024 році. Так, відповідно до результатів 7-го етапу Загальнонаціонального опитування «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення» [5], що проводилося влітку 2024 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), 92% громадян України розглядають корупцію як одну з найбільших загроз для країни, яка поступається лише військовій агресії. Високий рівень суспільного занепокоєння цією проблемою залишається стабільним впродовж останніх 20 років. Зокрема, у 2007 році 90% респондентів називали корупцію головною проблемою, у 2009 році цей показник зріс до 93%, а в 2011 році становив 92%.

Незважаючи на незначне зниження до 89% у 2023 році, загальна тенденція зберігається стабільною, свідчаючи про постійну актуальність цього питання для громадянського суспільства. Особливо гостро громадяни сприймають політичну корупцію, що вказує на її ключову роль у формуванні суспільного ставлення до корупційних явищ та необхідність подальших антикорупційних заходів.

В українському суспільстві зберігається переконання, що звичайні громадяни та інститути громадянського суспільства відіграють провідну роль у боротьбі з корупцією. Попри те, що рівень довіри до ефективності антикорупційних заходів з боку органів державної влади знизився з 50% у 2023 році до 32% у 2024 році, більшість українців і надалі вважають участь громадян у подоланні корупції важливою (74% у 2024 році порівняно з 79% у 2023 році). Високим залишається й рівень довіри до засобів масової інформації та громадських організацій: 38% респондентів переконані в їхній готовності протидіяти корупції, що лише незначно поступається показнику попереднього року. Водночас довіра до антикорупційних зусиль державних інституцій залишається низькою: лише 19% українців вважають, що Офіс Президента налаштований боротися з корупцією (проти 53% у 2023 році), а рівень довіри до обласної та місцевої влади становить 10% і 16% відповідно. Це свідчить про зростаючу орієнтацію громадян на активну роль громадянського суспільства у протидії корупції.

Також треба наголосити, що ефективність антикорупційної політики є критично важливою для довіри міжнародних партнерів, що безпосередньо впливає на процеси інтеграції України до ЄС, НАТО та ОЕСР, а також на обсяги економічної та військової допомоги.

Враховуючи вищезазначене, удосконалення потребують існуючі форми та механізми співпраці у впровадженні антикорупційних політик. Однією з ключових форм співпраці органів державної влади та громадянського суспільства у сфері протидії корупції є створення інституційних платформ для діалогу та координації зусиль. До таких платформ належать цифрові платформи антикорупційних рад, координаційних комітетів, дорадчих органів при державних установах тощо. Ці структури забезпечують участь громадських організацій, експертів і представників бізнесу в розробці, реалізації та моніторингу антикорупційної політики. Наприклад, ще у 2014 році утворено Національну раду з питань антикорупційної політики як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, що об'єднує представників влади та громадського сектору [6].

Також на сьогодні на Єдиному веб-порталі органів виконавчої влади “Урядовий портал” [7] функціонує розділ “Громадянське суспільство і влада”, що включає підрозділи: Консультації з громадськістю; Сприяння розвитку громадянського суспільства; Громадська експертиза органів виконавчої влади тощо.

Для покращення комунікації органів публічного управління і громадянського суспільства Урядом прийнято постанову від 21.07.2023 р. № 757 “Деякі питання доступності інформаційно-комунікаційних систем та документів в електронній формі”. Даним нормативно-правовим актом внесені зміни до Порядку оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3, а також визначено завдання органам виконавчої влади забезпечити модернізацію власних веб-сайтів для приведення у відповідність із вимогами ДСТУ EN 301 549:2022 “Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ” [8]. Крім того, з метою підвищення ефективності взаємодії правоохоронних органів із правозахисними організаціями та іншими структурами громадянського суспільства, Міністерство внутрішніх справ України запровадило комунікаційний майданчик. Ця платформа забезпечує обмін інформацією та обговорення актуальних питань, пов'язаних із гарантуванням безпеки діяльності представників громадянського суспільства.

Громадський моніторинг є важливим інструментом для забезпечення прозорості й підзвітності влади. Основними механізмами є електронні петиції, використання відкритих даних, участь у громадських слуханнях і діяльність антикорупційних платформ. Платформи на кшталт ProZorro забезпечують відкритий доступ до державних закупівель, що сприяє зменшенню корупційних ризиків. Крім того, інтеграція відкритих реєстрів і аналітичних інструментів дозволяє громадськості ефективно здійснювати контроль за використанням бюджетних коштів.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) за підтримки Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу в Україні (EUACI) наприкінці 2024 року розпочало всеукраїнську інформаційну кампанію, спрямовану на посилення громадського контролю за діяльністю органів влади як ключового елемента у протидії корупції [9]. Основною метою цієї кампанії є популяризація загальнодержавних і місцевих механізмів громадського моніторингу, залучення громадян до контролю за владними рішеннями та участі в процесах ухвалення рішень. Зокрема, акцент зроблено на використанні відкритих даних, проведенні громадських слухань і консультацій, а також на поданні електронних петицій і запитів. Кампанія реалізується в різних форматах. Зокрема, на загальнонаціональних телеканалах транслюються анімаційні відеоролики, які пояснюють механізми громадського контролю на державному та місцевому рівнях. Кожен відеоролик містить посилання на навчальний відеокурс НАЗК, де детально роз'яснено алгоритми використання відповідних інструментів.

Ефективною формою взаємодії є реалізація спільних проєктів між державними органами та неурядовими організаціями. Такі партнерства сприяють впровадженню інноваційних антикорупційних рішень, залученню міжнародної технічної допомоги та розробці освітніх програм. Наприклад, співпраця НАЗК із міжнародними та національними громадськими організаціями дозволила впровадити електронне декларування доходів посадовців.

Успішними кейсами співпраці між державними структурами й громадянським суспільством також є підписання у березні 2023 року Меморандуму про взаєморозуміння між Державним агентством відновлення та розвитку інфраструктури України та Коаліцією RISE Україна, яка об'єднує понад 40 українських і міжнародних організацій із метою просування принципів добро-чесності, сталого розвитку та ефективності у процесі відновлення країни [11]. Учасники коаліції мають значний досвід у реалізації реформ і запуску державних електронних систем, а також володіють експертизою у сфері реалізації інфраструктурних проєктів. Меморандум передбачає спільну розробку та впровадження Електронної системи управління реконструкцією (Electronic Reconstruction Management System — ERMS), що стане ключовим цифровим інструментом для ефективного управління та контролю за відновлювальними проєктами України. Зокрема, сторони узгодили створення галузевої Системи управління реконструкцією в інфраструктурній сфері, яка інтегрується до новоствореної платформи DREAM. Також було досягнуто домовленостей щодо співпраці у розробленні й впровадженні антикорупційної політики та забезпеченні відкритого доступу до даних. У подальшому заплановано систематичні зустрічі з Коаліцією для

обговорення взаємодії з місцевими громадами та впровадження антикорупційних запобіжників у процесах закупівель і проєктного управління.

Напередодні Форуму доброчесності громад у 2024 році вперше проведено сесію зі стратегічних комунікацій для громад у співпраці з проєктом RM-Team та за підтримки програми «U-LEAD з Європою». Через великий запит громад було створено навчальний відеокурс «Як громадам зрозуміло розповідати про антикорупцію та доброчесність» [12]

У 2023 році Коаліція громадських організацій, до складу якої входять Лабораторія законодавчих ініціатив, Transparency International Ukraine, Центр прав людини ZMINA, Адвокат майбутнього та Асоціація правників України, оприлюднила фінальну версію Тіньового звіту до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України [13].

Цей документ є першим звітом громадського сектору після надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС. Він охоплює період із червня 2023 до серпня 2024 року й аналізує стан реформ у сферах судочинства, боротьби з корупцією, захисту прав людини, прокуратури, адвокатури та юридичної освіти. Звіт містить близько 350 рекомендацій щодо подальших кроків у реформуванні цих галузей. Окремі розділи звіту присвячені:

- судовій реформі (аналіз поточних проблем і перспектив розвитку);
- антикорупційній політиці (оцінка стратегій і функціонування профільних інституцій);
- захисту прав людини (протидія тортурам, дискримінації та злочинам на ґрунті ненависті);
- реформі прокуратури (гарантії незалежності, кадрові питання, впровадження електронного кримінального провадження);
- реформі адвокатури (правовий статус, самоврядування, дисциплінарна відповідальність);
- модернізації юридичної освіти (стандарти освіти, акредитація, боротьба з корупцією).

Тіньовий звіт став важливим інструментом моніторингу прогресу України на шляху до євроінтеграції.

Однак, незважаючи на значні зусилля, на шляху до ефективної взаємодії між владою та громадянським суспільством існує ряд викликів:

- низький рівень довіри громадян до органів публічного управління;
- формалізм у комунікаціях, коли думка громадян враховується лише номінально;
- обмежений доступ до цифрових технологій у сільській місцевості та серед окремих категорій громадян;
- незадовільний рівень цифрової грамотності частини населення та службовців;
- політичний вплив та тиск на громадські організації.

Задля їх подолання у грудні 2023 року було схвалено Стратегію комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на період до 2025 року і затверджено операційний план заходів з її реалізації [10]. Для ефективної реалізації завдань даної Комунікаційної стратегії передбачено використання як внутрішніх, так і зовнішніх каналів комунікації.

Внутрішні канали комунікації органів, відповідальних за виконання Державної антикорупційної програми, охоплюють такі ресурси:

- офіційні веб-сайти, де розміщуються прес-релізи, новини, інфографічні матеріали, аналітика, фото- та відеоматеріали;
- сторінки в соціальних мережах (Facebook, Telegram, YouTube, WhatsApp, Instagram) для публікації новин, інфографіки, інтерактивних опитувань, вікторин, фото- та відеоконтенту;
- електронні розсилки, дайджести та друковані видання;
- особисті блоги, колонки, відеоблоги представників органів, що впроваджують стратегію, на популярних платформах;
- публічні заходи, зокрема прес-конференції, освітні події, брифінги, презентації, демонстрації відеоматеріалів;

Наприклад, Національне агентство з питань запобігання корупції використовує такі комунікаційні платформи:

- офіційний сайт та сторінки в соціальних мережах: nazk.gov.ua;
- інформаційна система моніторингу Державної антикорупційної програми: dap.nazk.gov.ua;
- база знань: wiki.nazk.gov.ua;
- Антикорупційний портал уповноважених осіб: antycorportal.nazk.gov.ua;
- Єдиний портал повідомлень викривачів: whistleblowers.nazk.gov.ua;
- навчальна онлайн-платформа: study.nazk.gov.ua;
- публічні заходи, організовані в медіацентрі НАЗК та на інших інформаційних платформах.

Зовнішні канали комунікації включають:

- телебачення: трансляція фільмів, серіалів, соціальних роликів, відеосюжетів і програм;
- радіо: ефірні програми, інформаційні сюжети, аудіоролики;
- інтернет-ресурси: публікація статей, інтерв'ю, фото- і відеоконтенту, організація онлайн-опитувань, спецпроектів;
- друковані ЗМІ: статті, інтерв'ю, аналітичні матеріали;
- публічні заходи: участь у фестивалях, форумах, конференціях, культурних подіях, тренінгах і семінарах;
- зовнішня реклама: розміщення інформації на білбордах, сітілайтах, вуличних екранах;
- громадський транспорт: трансляція відеороликів, розміщення плакатів у вагонах метро, на вокзалах, у поїздах, автобусах;

- державні та комунальні установи: поширення інформаційних матеріалів у центрах надання адміністративних послуг, закладах освіти й охорони здоров'я;

- платформи партнерських організацій: використання ресурсів громадських організацій, донорів і лідерів громадської думки для поширення антикорупційної інформації.

Залучення широкого спектра комунікаційних каналів дозволяє ефективно інформувати суспільство про антикорупційні ініціативи, сприяти зростанню обізнаності громадян і формувати культуру нетерпимості до корупції.

Одночасно, дієвий громадський нагляд у сфері боротьби з корупцією потребує активної взаємодії громадських об'єднань, засобів масової інформації, наукових установ і органів державної влади. Така співпраця сприяє зміцненню довіри громадян до державних інституцій, удосконаленню державного управління та зменшенню корупційних проявів у суспільстві.

Висновки. Підвищення ефективності комунікацій між органами публічного управління та громадянським суспільством у контексті впровадження антикорупційних політик вимагає комплексного підходу, який включає нормативно-правове, технологічне, освітнє та організаційне вдосконалення. Цей підхід має забезпечити прозорість державного управління, підзвітність органів влади та активну участь громадян у боротьбі з корупцією.

Необхідно вдосконалити нормативно-правове регулювання взаємодії органів публічного управління з громадянським суспільством. Це включає розробку та прийняття законодавчих ініціатив, які сприятимуть створенню прозорих процедур взаємодії, зокрема у формі громадських консультацій, слухань та експертних груп. Важливим аспектом є забезпечення правового статусу громадських організацій, що беруть участь у моніторингу антикорупційної діяльності, та їх захист від політичного чи адміністративного тиску. Крім того, необхідно посилити відповідальність за недотримання норм прозорості та підзвітності з боку державних органів.

Також, слід забезпечити розвиток цифрових платформ громадського моніторингу. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій сприяє підвищенню відкритості органів влади та залученню громадськості до контролю за антикорупційними ініціативами. Подальше вдосконалення інструментів має включати інтеграцію новітніх технологій, таких як штучний інтелект і блокчейн, для аналізу даних та забезпечення їхньої достовірності. Водночас необхідно створювати нові цифрові платформи для моніторингу виконання державних програм, бюджетного контролю та оцінки діяльності антикорупційних органів.

Крім того, особливу увагу варто приділити освітнім кампаніям, спрямованим на підвищення рівня антикорупційної свідомості громадян.

Освітні ініціативи мають охоплювати широкі аудиторії, включаючи студентів, державних службовців, представників бізнесу та громадянське суспільство загалом. Важливо впроваджувати тренінги та навчальні курси, які б пояснювали механізми боротьби з корупцією, права громадян щодо участі у прийнятті рішень та можливості контролю за діями державних органів. Використання цифрових освітніх платформ та інтерактивних навчальних матеріалів дозволить підвищити доступність таких ініціатив.

Одночасно, слід стимулювати партнерство між державними структурами та неурядовими організаціями. Спільні проекти у сфері антикорупційної діяльності можуть включати розробку рекомендацій, моніторинг виконання антикорупційних програм та проведення аналітичних досліджень. Подальша підтримка таких партнерств має включати грантову підтримку громадських ініціатив, створення дорадчих органів при державних установах та проведення регулярних зустрічей для обміну досвідом.

Важливо забезпечити інклюзивність комунікаційних процесів. Це означає створення умов для участі в антикорупційних заходах усіх верств населення, зокрема маломобільних груп та мешканців віддалених регіонів. Використання адаптованих комунікаційних інструментів, таких як локальні мовні версії платформ чи доступні для людей із обмеженими можливостями формати інформації, дозволить зробити антикорупційні заходи більш всеохоплюючими.

Також доцільно активізувати використання засобів масової інформації як ключового партнера у просуванні антикорупційної політики. Інформаційні кампанії, публікація аналітичних статей, проведення програм, присвячених боротьбі з корупцією, сприятимуть формуванню громадської думки та популяризації ідей прозорості й підзвітності.

Отже, для забезпечення ефективної взаємодії органів публічного управління з громадянським суспільством необхідно комплексно підходити до розвитку нормативної бази, цифрових інструментів, освітніх програм та партнерських ініціатив. Це дозволить зміцнити довіру громадян до державних інституцій, зменшити рівень корупції та створити сприятливі умови для інтеграції України у європейський простір.

Література:

1. Національне агентство з питань запобігання корупції. Індекс сприйняття корупції-2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/uk/indeks-spryynyattya-koruptsii-2023-ukraina-pokraschyla-sviy-pokaznyk-na-3-baly/>
2. Transparency International Ukraine. Індекс сприйняття корупції-2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
3. Антикорупційна Стратегія на 2021–2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93>

4. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D1%80#Text>
5. Стан корупції в Україні 2024: сприйняття, досвід, ставлення. Загальнонаціональне опитування «Стан корупції в Україні. Сприйняття, досвід, ставлення». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2024-spryjniattia-dosvid-stavlennia/>
6. Про Національну раду з питань антикорупційної політики: Указ Президента України від 14 жовтня 2014 року № 808/2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014#Text>
7. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади “Урядовий портал”. (n.d.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/>
8. Інформація про виконання плану заходів з реалізації до 2024 року Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки станом на 1 жовтня 2024 року (розпорядження Кабінету Міністрів від 14.02.2023 р. № 160). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dostup.org.ua/request/133058/response/414488/attach/9/1%202024.pdf?cookie_passthrough=1
9. Громадський контроль проти корупції: НАЗК з партнерами почали нову інформаційну кампанію. (n.d.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://bilshivcivskagromada.if.gov.ua/gromadskyj-kontrol-proty-korupcziiy-nazk-z-partneramy-pochaly-novu-informacijnu-kampaniyu/>
10. Про схвалення Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на період до 2025 року і затвердження операційного плану заходів з її реалізації: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 р. № 1203-р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2023-%D1%80#Text>
11. Розвиток антикорупційної практики у відбудові України: Роль державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури. (2024). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.u4.no/publications/Evolving-anti-corruption-practice-in-rebuilding-Ukraine-Ukrainian.pdf>
12. Навчальний відеокурс «Як громадам зрозуміло розповідати про антикорупцію та доброчесність». (n.d.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.youtube.com/playlist?list=PLQCyS3bbFoFeYeQGG_8HblugoGa0bnDAk
13. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf

References:

1. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. Indeks spryiniattia koruptsii-2023 [National Agency on Corruption Prevention. Corruption Perception Index-2023]. Retrieved from <https://nazk.gov.ua/uk/index-sprynyattya-koruptsii-2023-ukraina-pokraschyla-sviy-pokaznyk-na-3-baly/> [in Ukrainian].
2. Transparency International Ukraine. Indeks spryiniattia koruptsii-2023 [Corruption Perception Index-2023]. Retrieved from <https://cpi.ti-ukraine.org/> [in Ukrainian].
3. Antykoruptsiina Stratehiia na 2021–2025 roky: Zakon Ukrainy vid 20 chervnia 2022 roku № 2322-IX [Anti-Corruption Strategy for 2021–2025: Law of Ukraine No. 2322-IX dated June 20, 2022]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi antykoruptsiinoi prohramy na 2023–2025 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 bereznia 2023 r. № 220 [On approval of the State Anti-Corruption Program for 2023–2025: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 220 dated March 4, 2023]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

5. Stan koruptsii v Ukraini 2024: spryiniattia, dosvid, stavlennia. Zahalnonatsionalne opytuvannia «Stan koruptsii v Ukraini. Spryiniattia, dosvid, stavlennia» [Corruption in Ukraine 2024: Perception, Experience, Attitudes. Nationwide Survey]. Retrieved from <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2024-spryiniattia-dosvid-stavlennia/> [in Ukrainian].

6. Pro Natsionalnu radu z pytan antykoruptsiinoi polityky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 roku № 808/2014 [On the National Council on Anti-Corruption Policy: Presidential Decree No. 808/2014 dated October 14, 2014]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2014#Text> [in Ukrainian].

7. Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady “Uriadovyi portal” [Unified Web Portal of Executive Authorities "Government Portal"]. (n.d.). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/> [in Ukrainian].

8. Informatsiia pro vykonannia planu zakhodiv z realizatsii do 2024 roku Natsionalnoi stratehii spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky stanom na 1 zhovtnia 2024 roku (rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv vid 14.02.2023 r. № 160) [Information on the implementation of the action plan for the National Strategy for Promoting Civil Society Development in Ukraine for 2021–2026 as of October 1, 2024]. Retrieved from https://dostup.org.ua/request/133058/response/414488/attach/9/1%202024.pdf?cookie_passthrough=1 [in Ukrainian].

9. Hromadskyi kontrol proty koruptsii: Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii z partnermy pochaly novu informatsiinu kampaniiu [Public Control Against Corruption: NACP and Partners Launch a New Information Campaign]. (n.d.). Retrieved from <https://bilshivciivskagromada.if.gov.ua/gromadskyj-kontrol-proty-korupcziyi-nazk-z-partneramy-pochaly-novu-informacijnu-kampaniyu/> [in Ukrainian].

10. Pro skhvalennia Stratehii komunikatsii u sferi zapobihannia ta protydii koruptsii na period do 2025 roku i zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 hrudnia 2023 r. № 1203-r [On approval of the Communication Strategy in the field of prevention and counteraction to corruption for the period until 2025 and approval of the operational plan of measures for its implementation: Decree No. 1203-r dated December 22, 2023]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

11. Rozvytok antykoruptsiinoi praktyky u vidbudovi Ukrainy: Rol derzhavnoho ahentstva vidnovlennia ta rozvytku infrastruktury [Development of Anti-Corruption Practices in Ukraine's Reconstruction: Role of the State Agency for Restoration and Infrastructure Development]. (2024). Retrieved from <https://www.u4.no/publications/Evolving-anti-corruption-practice-in-rebuilding-Ukraine-Ukraininan.pdf> [in Ukrainian].

12. Navchalnyi videokurs «Yak hromadam zrozumilo rozpovidaty pro antykoruptsiuu ta dobrochesnist» [Educational Video Course "How Communities Can Clearly Explain Anti-Corruption and Integrity"]. (n.d.). Retrieved from https://www.youtube.com/playlist?list=PLQCyS3bbFoFeYeQGG_8HblugoGa0bnDAk [in Ukrainian].

13. Tinovyi zvit do rozdil 23 «Pravosuddia ta fundamentalni prava» Zvitu Yevropeiskoi komisii shchodo Ukrainy u 2023 rotsi [Shadow Report on Chapter 23 "Justice and Fundamental Rights" of the European Commission Report on Ukraine in 2023]. Retrieved from https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/ali_shadowreport_chapter23.pdf [in Ukrainian].

УДК 35:351:349:614.2

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-663-671](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-663-671)

Кирилко Вячеслав Олександрович аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0008-6392-3757>

РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКІСНОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ: АКЦЕНТ НА СФЕРУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Стаття присвячена вивченню ролі публічного управління у забезпеченні якісного життя населення, з особливим акцентом на сферу охорони здоров'я. Актуальність теми обумовлена необхідністю ефективного управлінського впливу на розвиток системи охорони здоров'я, що є основним чинником забезпечення здоров'я та добробуту громадян. Охорона здоров'я, як один із ключових компонентів соціальної політики держави, має великий вплив на рівень життя населення та соціальну стабільність.

У статті розглянуто основні аспекти публічного управління, які визначають доступність і якість медичних послуг, а також ефективність державних програм у сфері охорони здоров'я. Автори аналізують механізми публічного управління, що сприяють зміцненню системи охорони здоров'я, зокрема через вдосконалення державних установ, впровадження інноваційних підходів у медичному обслуговуванні та забезпечення належного рівня фінансування. Особлива увага приділяється реформам у галузі охорони здоров'я, які повинні бути спрямовані на забезпечення інклюзивного та доступного медичного обслуговування для всіх верств населення.

У роботі також розглянуто питання ефективності управлінських рішень у контексті інтервенцій держави в медичну сферу, включаючи питання управління медичними ресурсами, інвестицій та впровадження політики, орієнтованої на збереження та покращення здоров'я громадян. Визначено ключові напрями, де публічне управління може бути максимально ефективним, зокрема через розвиток системи профілактики захворювань, зміцнення первинної медико-санітарної допомоги та забезпечення рівного доступу до медичних послуг.

Завершується стаття висновками щодо необхідності постійного вдосконалення публічного управління в сфері охорони здоров'я, що повинно бути спрямоване на інтеграцію інноваційних технологій, підвищення ефективності державних програм і забезпечення стійкого розвитку національної системи

охорони здоров'я. Тільки за умови комплексного підходу до управління та втілення стратегічних ініціатив можливе забезпечення високої якості життя населення через ефективну медичну політику.

Ключові слова: публічне управління, якість життя, охорона здоров'я, державна політика, медичні послуги, реформи в охороні здоров'я, профілактика захворювань, доступність медичних послуг, ефективність управління.

Kyrylko Viacheslav Oleksandrovyh Graduate student of the Department Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0008-6392-3757>

THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN ENSURING THE QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION: FOCUS ON THE HEALTHCARE SECTOR

Abstract. The article is dedicated to studying the role of public administration in ensuring the quality of life of the population, with a particular focus on the healthcare sector. The relevance of the topic is determined by the necessity of effective managerial influence on the development of the healthcare system, which is a key factor in ensuring the health and well-being of citizens. Healthcare, as one of the main components of the state's social policy, significantly impacts the population's standard of living and social stability.

The article examines the main aspects of public administration that determine the accessibility and quality of medical services, as well as the effectiveness of state programs in healthcare. The authors analyze the mechanisms of public administration that contribute to strengthening the healthcare system, particularly through the improvement of public institutions, the implementation of innovative approaches to medical services, and ensuring appropriate funding levels. Special attention is given to healthcare reforms, which should be focused on providing inclusive and accessible medical care for all segments of the population.

The work also addresses the effectiveness of managerial decisions in the context of state interventions in the healthcare sector, including the management of medical resources, investments, and the implementation of policies aimed at preserving and improving the health of citizens. Key areas where public administration can be most effective are identified, particularly through the development of disease prevention systems, strengthening primary healthcare, and ensuring equal access to medical services.

The article concludes with findings regarding the need for continuous improvement of public administration in healthcare, which should be directed at integrating innovative technologies, increasing the effectiveness of state programs,

and ensuring the sustainable development of the national healthcare system. Only through a comprehensive approach to management and the implementation of strategic initiatives can the high quality of life of the population be ensured through an effective healthcare policy.

Keywords: public administration, quality of life, healthcare, state policy, medical services, healthcare reforms, disease prevention, accessibility of medical services, management effectiveness.

Постановка проблеми. У сучасних умовах якість життя населення визначається не лише рівнем економічного добробуту, а й доступом до ефективних і якісних медичних послуг, які забезпечуються системою охорони здоров'я. В Україні реформа охорони здоров'я спрямована на підвищення ефективності надання медичних послуг, проте існують численні виклики, що перешкоджають досягненню цієї мети. Серед ключових проблем можна виділити недосконалість механізмів публічного управління, недостатню координацію між різними рівнями управління, обмеженість фінансування та нерівність у доступі до медичних послуг у різних регіонах країни.

Додатковим ускладненням є вплив глобальних викликів, таких як пандемії, старіння населення, а також зростаючий попит на інноваційні медичні технології, які вимагають гнучкого й адаптивного управлінського підходу. У цьому контексті роль публічного управління охороною здоров'я набуває стратегічного значення, оскільки саме воно покликане створювати умови для забезпечення доступності, своєчасності й якості медичних послуг, що є невід'ємною складовою якісного життя населення.

Проте, незважаючи на наявність нормативно-правової бази та стратегічних документів, механізми публічного управління охороною здоров'я залишаються недостатньо інтегрованими з іншими сферами соціально-економічного розвитку. Це призводить до фрагментарного вирішення проблем, що перешкоджає системному підходу до забезпечення якісного життя населення. У зв'язку з цим виникає необхідність глибокого наукового осмислення ролі публічного управління в трансформації системи охорони здоров'я та розробки нових підходів, орієнтованих на досягнення сталого розвитку й високих соціальних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження у сфері публічного управління охороною здоров'я зосереджені на питаннях реформування медичної галузі, ефективності управлінських механізмів і реалізації цільових програм. Так, у працях Шевчук Р.В. та Корнілової О. [1, 2] висвітлюються проблеми доступності медичних послуг та забезпечення їхньої якості. Водночас автори Васюк Н.О., Юрочко Т.П., Солоненко І., Сабліна Л. Єна А, Яценко Т.В. [3-5] аналізують взаємозв'язок між публічним управлінням і

рівнем життя населення, наголошуючи на важливості стратегічного підходу до управління охороною здоров'я. Попри значний науковий доробок, питання інтеграції механізмів публічного управління охороною здоров'я у ширший контекст забезпечення якісного життя населення залишаються недостатньо розкритими. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті – теоретичне обґрунтування та аналіз ролі публічного управління у забезпеченні якісного життя населення України із акцентом на сферу охорони здоров'я, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення управлінських механізмів для досягнення зазначеної мети.

Виклад основного матеріалу. Сучасні суспільства стикаються з численними викликами, серед яких економічна нестабільність, демографічні зміни, соціальна нерівність та екологічні загрози. У цих умовах публічне управління відіграє ключову роль у формуванні ефективних механізмів забезпечення якісного життя населення. Якість життя розглядається як комплексний показник, що включає соціальні, економічні, екологічні та культурні аспекти, які впливають на рівень добробуту громадян.

Забезпечення високого рівня якості життя вимагає системного підходу до реалізації державної політики, спрямованої на створення умов для сталого розвитку, забезпечення доступу до якісних послуг, захисту прав громадян та формування сприятливого середовища для життя. У цьому контексті публічне управління виконує не лише регуляторну функцію, але й стає платформою для інтеграції ресурсів, координації дій різних суб'єктів та стимулювання інновацій.

Якість життя - це багатовимірний показник, який відображає рівень добробуту, соціального благополуччя та загальної задоволеності людини своїм життям. Цей термін охоплює як матеріальні, так і нематеріальні аспекти життя, включаючи економічні, соціальні, екологічні, культурні та психологічні фактори.

У науковій літературі якість життя зазвичай визначається через такі ключові аспекти: матеріальне благополуччя: рівень доходів, доступ до житла, наявність матеріальних ресурсів; фізичне здоров'я: тривалість життя, доступ до медичних послуг, рівень захворюваності; освіта: доступність та якість освіти, рівень освіченості населення; екологічне середовище: якість повітря, води, природних ресурсів, екологічна безпека; соціальна сфера: рівень зайнятості, соціальна рівність, доступ до соціальних послуг; культурний та духовний розвиток: можливість самореалізації, участь у культурному житті; політична свобода та безпека: права людини, рівень демократичності, захист від загроз тощо [6].

На думку С. Індики та Н. Белікової поняття «якість життя» є міждисциплінарним, оскільки входить до категорійно-понятійного апарату різних соціальних, економічних і медичних наук. Вчені зауважують, що немає його однозначного універсального тлумачення, яке б містило всю його багатозначність, як і немає універсальної загально визнаної методики вимірювання якості життя. З іншого боку, дослідження того, які сфери повинні бути включені в загальне визначення цієї конструкції, а також уніфікація та стандартизація методів дослідження дали б змогу порівнювати отримані дані в міждисциплінарному ракурсі [7].

Якість життя може оцінюватися за допомогою кількісних (економічні показники, індекси) і якісних методів (дослідження задоволеності населення). Одним із відомих інструментів для вимірювання якості життя є Індекс розвитку людського потенціалу (далі - ІРЛП), який об'єднує показники здоров'я, освіти та рівня життя.

Індекс розвитку людського потенціалу є комплексним показником, який оцінює рівень соціально-економічного розвитку країн, враховуючи три ключові аспекти: тривалість життя, доступ до освіти та рівень доходів населення. Цей індекс, розроблений Програмою розвитку ООН, дозволяє здійснювати порівняння між країнами за рівнем добробуту, акцентуючи увагу на якості життя, а не лише на економічних показниках. Довголіття та здоров'я вимірюються через очікувану тривалість життя при народженні, доступ до знань визначається за середньою та очікуваною тривалістю навчання, а рівень життя оцінюється через валовий національний дохід на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності.

Розрахунок ІРЛП базується на середньому геометричному значенні нормалізованих індексів кожного з трьох компонентів. Залежно від отриманого значення країни класифікуються за чотирма рівнями розвитку: дуже високий, високий, середній і низький.

Наприклад, Норвегія, Швейцарія та Ісландія стабільно займають провідні позиції завдяки високим показникам тривалості життя, доступу до якісної освіти та економічній стабільності. Водночас країни з низьким рівнем розвитку, такі як Нігер або Афганістан, стикаються з численними викликами, зокрема низькою тривалістю життя, слабкими системами освіти та низькими доходами населення.

ІРЛП є важливим інструментом для оцінки добробуту населення та ефективності державної політики. Попри це, індекс має певні обмеження, оскільки не враховує гендерну нерівність, екологічні проблеми чи рівень суб'єктивного добробуту. Проте він залишається одним із ключових індикаторів для аналізу рівня розвитку країн, допомагаючи ідентифікувати слабкі сторони та визначати пріоритети у соціально-економічному розвитку.

Для оцінки якості життя застосовуються різні підходи, які включають кількісні, якісні та інтегральні показники. Кількісні показники вирізняються своєю очевидністю та наочністю. До них належать, зокрема, величина валового національного продукту або національного доходу в розрахунку на одну особу, рівень споживання товарів і послуг різних категорій, показники зайнятості населення тощо. Якісні показники, своєю чергою, характеризують умови життя, зокрема праці, побуту та дозвілля людини. Інтегральні показники якості життя є синтезом часткових кількісних і якісних характеристик. Вони відображають комплексний стан якості життя та можуть бути сформовані на основі статистичних даних, експертних оцінок або їхніх поєднань.

Існуючі концептуальні підходи до оцінювання якості життя можна умовно поділити на два основних напрями, враховуючи їхню ціннісну основу. Перший напрям - об'єктивний підхід, орієнтований на оцінку якості соціального та фізичного середовища (природного або штучного), яке створює умови для задоволення потреб людей. Другий напрям - суб'єктивний підхід, який зосереджений на аналізі індивідуальних ціннісних уявлень. У межах цього підходу якість життя розглядається через призму таких елементів, як самопочуття, задоволеність життям, щастя або їхня комбінація.

Об'єктивний підхід є найбільш поширеним у практиці досліджень. Він визначає якість життя через параметри умов і процесів життєдіяльності, які можна виміряти за допомогою статистичних даних. Метою такого підходу є вимірювання рівня життя окремих соціальних груп або суспільства загалом на основі стандартизованих показників. Наприклад, до об'єктивних економічних характеристик якості життя належать показники матеріального добробуту, середньодушового доходу, рівня заробітної плати, величини прожиткового мінімуму, частки населення із доходами нижче прожиткового мінімуму, структури доходів і витрат населення (зокрема індексу Джині), а також рівня забезпеченості житлом.

Суб'єктивний підхід, натомість, базується на аналізі індивідуальних оцінок якості життя, отриманих через соціологічні опитування. Цей підхід враховує суб'єктивні відчуття та особисті уявлення людей про своє життя. У структурі суб'єктивних оцінок дослідники зазвичай виділяють два компоненти: раціональний та емоційний. Раціональний компонент охоплює загальну задоволеність життям та оцінку окремих аспектів життєдіяльності, тоді як емоційний є результатом балансу позитивних і негативних емоційних переживань. Отже, обидва підходи є важливими та доповнюють один одного, створюючи цілісне уявлення про якість життя в суспільстві.

Роль публічного управління у забезпеченні якісного життя населення є однією з ключових у контексті сучасного соціально-економічного розвитку.

Якість життя визначається як багатовимірна характеристика, що охоплює матеріальні, соціальні, екологічні, культурні та інші аспекти людського існування. Публічне управління як система діяльності державних інституцій, спрямована на досягнення суспільного блага, відіграє важливу роль у формуванні умов для всебічного розвитку особистості, забезпечення соціальної справедливості та стабільності.

Ефективність публічного управління визначається здатністю державних органів створювати умови для реалізації основних прав людини, зокрема на здоров'я, освіту, зайнятість, соціальний захист та безпечне довкілля. Це включає розробку та реалізацію політик, спрямованих на зменшення соціальної нерівності, підтримку економічної активності та впровадження інновацій. Крім того, публічне управління відповідає за створення інституційних механізмів, які сприяють підвищенню якості державних послуг, посиленню транспарентності та підзвітності органів влади, а також забезпеченню участі громадян у прийнятті управлінських рішень.

У сфері охорони здоров'я публічне управління спрямоване на забезпечення доступу до якісних медичних послуг, розбудову інфраструктури та впровадження програм профілактики захворювань. У галузі освіти роль держави полягає у створенні умов для рівного доступу до якісної освіти та підвищенні її відповідності сучасним викликам. У питаннях екології публічне управління здійснює контроль за збереженням природних ресурсів, впровадженням заходів з енергоефективності та адаптації до змін клімату.

Особливе значення публічне управління набуває в умовах кризових ситуацій, таких як економічна нестабільність, військові конфлікти або глобальні пандемії. У таких випадках забезпечення якісного життя населення стає критично важливим завданням, яке вимагає оперативних та ефективних дій, спрямованих на подолання викликів.

Отже, публічне управління виступає основним інструментом забезпечення якісного життя населення через формування умов для соціального добробуту, стійкого економічного розвитку та екологічної безпеки. Його ефективність визначається здатністю адаптуватися до сучасних викликів, забезпечуючи сталість управлінських процесів і розвиток суспільства.

Ефективність державної політики у сфері охорони здоров'я значною мірою залежить від здатності органів влади створювати умови для рівного доступу населення до якісних медичних послуг, формувати дієві механізми фінансування системи охорони здоров'я та забезпечувати інноваційний розвиток цієї галузі.

Одним із ключових напрямів покращення якості медичних послуг є впровадження цифрових технологій, що включає розвиток електронної системи охорони здоров'я, автоматизацію процесів обліку пацієнтів, застосу-

вання телемедицини та розвиток інформаційних платформ для моніторингу й оцінки стану здоров'я населення.

Водночас важливо забезпечити нормативно-правову підтримку таких ініціатив, зокрема через прийняття законодавства, яке регулює питання кібербезпеки, конфіденційності медичної інформації та взаємодії суб'єктів медичних послуг.

Серед інших пропозицій – зміцнення кадрового потенціалу через розвиток програм підвищення кваліфікації медичного персоналу та запровадження ефективних механізмів мотивації фахівців до роботи у віддалених регіонах. Державне регулювання має також зосереджуватися на покращенні матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я, що передбачає модернізацію обладнання та інфраструктури, необхідної для надання високоякісної медичної допомоги.

Отже, що якісне життя населення значною мірою залежить від доступності та ефективності медичних послуг, які мають відповідати сучасним стандартам та викликам. Для досягнення цього необхідна системна інтеграція зусиль органів державної влади, приватного сектору та громадянського суспільства. Важливим є також впровадження стратегій управління, орієнтованих на результат, які враховують інтереси всіх зацікавлених сторін. Публічне управління у сфері охорони здоров'я має бути спрямоване на подолання соціальної нерівності, забезпечення прозорості процесів управління та інтеграцію інноваційних практик.

Висновки. Резюмуючи зазначимо, публічне управління відіграє вирішальну роль у забезпеченні якості життя населення, особливо у сфері охорони здоров'я, де системні рішення можуть суттєво вплинути на тривалість і якість життя громадян. Ефективне управління, побудоване на принципах орієнтації на потреби людей, стійкості та інноваційності, є основою для побудови конкурентоспроможної системи охорони здоров'я, здатної реагувати на виклики сьогодення.

Література:

1. Шевчук Р. В. Проблеми реформування системи охорони здоров'я в сучасній Україні. *Публічне урядування*. 2022. № 3 (31). С. 95–101. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3\(31\)-13](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-3(31)-13).
2. Корнілова О. Розвиток системи охорони здоров'я як передумова якісного відтворення людського капіталу. *Економіка та суспільство*, 2023. № 48. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-87>
3. Васюк Н.О., Юрочко Т. П. Публічне управління охороною здоров'я в сучасних умовах реформування в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2019. № 1. С. 78–84.
4. Солоненко І., Сабліна Л., Єна А. Сучасні та майбутні виклики для публічного управління у сфері охорони здоров'я. *Пандемія COVID-19: виклики для публічного управління : Збірник наукових праць НАДУ*, 2020. Вип 2. С. 100–109.

5. Яценко Т. В. Публічне управління у сфері охорони здоров'я в Україні: дослідження сучасних практик. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. Вип. 25. С. 93–96.

6. Вимірювання якості життя в Україні. Аналітична доповідь : монографія / Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. 50 с.

7. Индика С., Белікова Н. Якість життя, пов'язана зі здоров'ям, та концептуальні підходи до її оцінки. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2022. № 4(60). С. 11–22.

References:

1. Shevchuk R. V. (2022) Problemy reformuvannia systemy okhorony zdorovia v suchasni Ukraini [Problems of Healthcare System Reform in Modern Ukraine] *Publichne uriaduvannia [Public Governance]*, 3(31), 95–101 [in Ukrainian].

2. Kornilova O. (2023). Rozvytok systemy okhorony zdorovia yak peredumova yakisnoho vidtvorennia liudskoho kapitalu [Development of the Healthcare System as a Prerequisite for the Quality Reproduction of Human Capital] *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and Society]* Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-87> [in Ukrainian].

3. Vasiuk N.O., Yurochko T. P. (2019) Publichne upravlinnia okhoroioiu zdorovia v suchasnykh umovakh reformuvannia v Ukraini [Public Healthcare Management in the Context of Modern Reforms in Ukraine] *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka [Public Administration: Theory and Practice]* [in Ukrainian].

4. Solonenko I., Sablina L., Yena A. (2020) Suchasni ta maibutni vyklyky dlia publichnoho upravlinnia u sferi okhorony zdorovia. Pandemiia [Current and Future Challenges for Public Administration in the Healthcare Sector] COVID-19: vyklyky dlia publichnoho upravlinnia : Zbirnyk naukovykh prats NADU [COVID-19 Pandemic: Challenges for Public Administration. Collection of Scientific Papers of the National Academy for Public Administration], 2, 100–109 [in Ukrainian].

5. Yatsenko T. V. (2021) Publichne upravlinnia u sferi okhorony zdorovia v Ukraini: doslidzhennia suchasnykh praktyk [Public Administration in the Healthcare Sector in Ukraine: A Study of Current Practices] *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini [Public Management and Administration in Ukraine]*, 25, 93–96 [in Ukrainian].

6. Libanova E.M. (2013) Vymiriuvannia yakosti zhyttia v Ukraini. Analichna dopovid : monohrafiia [Measurement of Quality of Life in Ukraine. Analytical Report: Monograph] Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

7. Indyka S., Bielikova N. (2022) Yakist zhyttia, poviazana zi zdoroviam, ta kontseptualni pidkhody do yii otsinky [Health-Related Quality of Life and Conceptual Approaches to Its Assessment] *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi [Physical Education, Sport, and Health Culture in Modern Society]*, 4(60), 11–22 [in Ukrainian].

УДК 342.61

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-672-681](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-672-681)

Кондратенко Наталія Олегівна доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, тел.: (067) 958-60-22, <https://orcid.org/0000-0003-3305-9570>

Кузьменко Сергій Миколайович аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, тел.: (067) 500-11-12, <https://orcid.org/0009-0009-3341-9477>

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Анотація. Сучасні виклики національної безпеки та необхідність модернізації оборонної промисловості висувають нові вимоги до ефективного публічного управління у цій сфері. Важливим аспектом є нормативно-правове забезпечення, яке визначає механізми державного регулювання, взаємодію між державними та приватними суб'єктами, а також створює умови для розвитку оборонно-промислового комплексу. Забезпечення ефективного нормативно-правового регулювання публічного управління у сфері оборонної промисловості є ключовим завданням державної політики, особливо в умовах військових загроз та трансформації системи безпеки. Сучасні виклики потребують удосконалення законодавчої бази, адаптації її до стандартів ЄС і НАТО, а також розроблення механізмів підвищення ефективності управління оборонними підприємствами. Метою дослідження є аналіз чинного законодавства, виявлення його недоліків та перспектив удосконалення. Нормативно-правове регулювання охоплює широкий спектр актів, включаючи закони, підзаконні акти, міжнародні договори та стратегічні документи. Аналіз нормативно-правового забезпечення публічного управління у сфері оборонної промисловості засвідчив, що, незважаючи на значну кількість регуляторних актів, існують суттєві виклики щодо їхньої ефективності та узгодженості. Незважаючи на розгалужену нормативно-правову базу, існує низка проблем, що ускладнюють ефективне функціонування публічного управління у сфері оборонної промисловості: фрагментарність законодавства та відсутність єдиного стратегічного підходу, корупційні ризики та бюрократичні перешкоди, що

гальмують процес закупівель та розвитку ОПК, недостатня адаптація міжнародного досвіду, що ускладнює інтеграцію українського ОПК у світові ринки. Необхідне подальше вдосконалення законодавства шляхом його гармонізації з міжнародними стандартами, підвищення рівня прозорості процедур та активізації державно-приватного партнерства. Запровадження цих заходів сприятиме розвитку оборонно-промислового комплексу та підвищенню рівня національної безпеки України.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, публічне управління, оборонна промисловість, державне регулювання, національна безпека, управління.

Kondratenko Nataliia Olegivna Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0003-3305-9570>

Kuzmenko Serhii Mykolaiovych Phd.student at the Department of Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, tel.: (067) 500-11-12, <https://orcid.org/0009-0009-3341-9477>

ANALYSIS OF REGULATORY AND LEGAL SECURITY OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF DEFENSE INDUSTRY

Abstract. Modern national security challenges and the need to modernize the defense industry put forward new requirements for effective public administration in this area. An important aspect is regulatory and legal support, which determines the mechanisms of state regulation, interaction between state and private entities, and also creates conditions for the development of the defense-industrial complex. Ensuring effective regulatory and legal regulation of public administration in the field of defense industry is a key task of state policy, especially in the conditions of military threats and transformation of the security system. Modern challenges require the improvement of the legislative framework, its adaptation to EU and NATO standards, as well as the development of mechanisms for increasing the efficiency of defense enterprise management. The purpose of the study is to analyze the current legislation, identify its shortcomings and prospects for improvement. Regulatory regulation covers a wide range of acts, including laws, by-laws, international treaties and strategic documents. The analysis of regulatory and legal support of public management in the field of defense industry has shown that, despite the significant number of regulatory acts, there are significant challenges regarding their effectiveness and coherence. Despite the extensive legal framework, there are a number of problems that complicate the effective functioning of public

administration in the field of the defense industry: the fragmentation of legislation and the lack of a single strategic approach, corruption risks and bureaucratic obstacles that slow down the process of procurement and development of the defense industry, insufficient adaptation of international experience, which complicates the integration of the Ukrainian defense industry into world markets. It is necessary to further improve the legislation by harmonizing it with international standards, raising the level transparency of procedures and activation of public-private partnership. The implementation of these measures will contribute to the development of the defense-industrial complex and increase the level of national security of Ukraine.

Keywords: regulatory and legal support, public administration, defense industry, state regulation, national security, management.

Постановка проблеми. Сфера оборонної промисловості є стратегічно важливим сектором економіки будь-якої держави, оскільки забезпечує виробництво озброєння, військової техніки та інноваційних рішень для зміцнення національної безпеки. В умовах сучасних геополітичних загроз, зростаючих вимог до обороноздатності та адаптації до стандартів НАТО та ЄС, питання нормативно-правового забезпечення публічного управління у цій сфері набуває особливої актуальності. За даними SIPRI (Стокгольмського інституту дослідження проблем миру), у 2023 році глобальні військові витрати сягнули 2,24 трлн доларів, зокрема країни НАТО витратили понад 1,2 трлн доларів. В Україні частка витрат на оборонну промисловість у ВВП зросла з 2,7% у 2013 році до понад 6% у 2023 році, що є одним із найвищих показників у світі. У порівнянні з країнами НАТО, фінансування наукових досліджень у сфері оборони в Україні становить лише 0,5% від загальних оборонних витрат, тоді як у США – 12%, у Великій Британії – 8%. У 2023 році частка приватних компаній в оборонному секторі України склала лише 15%, тоді як у країнах НАТО цей показник перевищує 50%.

Однією з ключових проблем є фрагментарність та застарілість законодавчої бази, що не відповідає сучасним викликам, зокрема: недостатня координація між державними органами – управління оборонною промисловістю розподілене між кількома відомствами (Міністерство оборони, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості, Державний концерн «Укроборонпром» тощо), що ускладнює ухвалення оперативних рішень, низький рівень прозорості державних закупівель у сфері оборони – хоча впровадження електронних систем дещо покращило ситуацію, процеси закупівель залишаються закритими, що створює корупційні ризики, обмежена інтеграція з міжнародними оборонними ринками – нормативно-правове регулювання потребує гармонізації з європейськими стандартами, що дозволило б

спростити експортно-імпортні операції у сфері оборонної продукції, неефективне державне регулювання приватного сектору – існуючі механізми не стимулюють активну участь приватних підприємств у виробництві оборонної продукції, що обмежує конкуренцію та уповільнює інновації, недостатнє фінансування наукових розробок та інновацій – порівняно з країнами НАТО, витрати на військові дослідження та розробки в Україні залишаються низькими.

Сучасна система нормативно-правового забезпечення управління оборонною промисловістю потребує комплексного реформування з урахуванням міжнародного досвіду. Посилення державно-приватного партнерства, цифровізація управлінських процесів та адаптація до стандартів НАТО є ключовими напрямками розвитку. Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню ефективності управління, забезпеченню прозорості та модернізації оборонної промисловості України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика нормативно-правового забезпечення публічного управління є на даний час досить актуальною, а тому викликає значний інтерес у багатьох науковців. Серед них: Гунько Л. [1], Пухтинський М.[2], Патики Н., Пасічник Ю. [3], Хитко М., Кулик А. [4], Краєвська Г. [5] та ін.

Але, проведений аналіз наукової літератури показав, що існує потреба провести аналіз нормативно-правового забезпечення публічного управління у сфері оборонної промисловості, оскільки цей напрям є недостатньо вивченим та потребують ретельного дослідження.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення публічного управління у сфері оборонної промисловості, визначити основні проблеми та прогалини в законодавстві, а також розробити рекомендації щодо його удосконалення з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних тенденцій розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правова база публічного управління оборонною промисловістю України складається з низки законодавчих актів, які визначають структуру, функції та механізми взаємодії між державними органами та підприємствами оборонного сектору, яка забезпечує правові засади для формування та реалізації державної політики у сфері оборони, регулює діяльність оборонно-промислового комплексу (ОПК) та визначає порядок управління оборонними ресурсами. Основу нормативно-правового забезпечення становить Конституція України, яка закріплює повноваження державних органів у сфері національної безпеки та оборони. Ключовими законами є Закон України "Про національну безпеку України", який визначає засади та принципи забезпечення національної безпеки, та Закон України "Про оборону України", що регулює організацію оборони держави та повноваження органів влади у цій сфері. Стратегічні напрями

розвитку ОПК визначені у Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України, затвердженій Указом Президента України №372/2021 від 20 серпня 2021 року. Цей документ окреслює пріоритети та завдання щодо модернізації ОПК, підвищення його конкурентоспроможності та інтеграції у світовий ринок оборонної продукції.

Управління ОПК здійснюється через систему державних органів, серед яких ключову роль відіграють Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, яке відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері промисловості, включаючи оборонну, та Міністерство оборони України, яке визначає потреби Збройних Сил у військовій техніці та озброєнні. Координацію діяльності у сфері національної безпеки та оборони забезпечує Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), яка відповідно до Закону України "Про Раду національної безпеки і оборони України" є координаційним органом з питань національної безпеки при Президентові України.

Механізми функціонування публічного управління в ОПК включають розробку та впровадження державних цільових програм, державне оборонне замовлення, ліцензування та контроль за експортом та імпортом товарів військового призначення, а також державно-приватне партнерство. Зокрема, державне оборонне замовлення є інструментом забезпечення Збройних Сил необхідною технікою та озброєнням, а також стимулювання розвитку національного виробництва в оборонній сфері.

Незважаючи на значні зусилля, спрямовані на реформування оборонно-промислового комплексу України, нормативно-правове забезпечення його діяльності залишається фрагментарним та недосконалим. Чинне законодавство не повністю відповідає сучасним викликам, що створює низку проблем, пов'язаних із управлінням оборонною промисловістю, державним регулюванням, прозорістю оборонних закупівель та міжнародною кооперацією.

Однією з головних проблем є відсутність єдиної координації між державними органами, відповідальними за оборонну промисловість. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості, Міністерство оборони, Укроборонпром та інші державні структури мають перетини у функціях, що ускладнює ефективне планування, управління та контроль. Відсутність чітких механізмів взаємодії призводить до дублювання повноважень і затримок у прийнятті стратегічно важливих рішень. Ще однією суттєвою проблемою є недостатня прозорість державних оборонних закупівель. Хоча прийняття Закону України "Про оборонні закупівлі" стало важливим кроком до впровадження відкритих тендерних процедур, практика показує, що значна частина угод залишається закритою від громадськості, що створює передумови для корупційних схем та неефективного використання бюджетних коштів. Брак

незалежного моніторингу та аудиту оборонних замовлень обмежує можливості громадського контролю.

Також значною перешкодою для розвитку оборонної промисловості є застарілі механізми регулювання державно-приватного партнерства (ДПП). Українське законодавство не створює належних стимулів для залучення приватних компаній до виробництва військової техніки, у той час як у країнах НАТО саме приватний сектор відіграє ключову роль у створенні нових технологій та модернізації виробничих потужностей. Чинні регуляторні норми є надто жорсткими, що ускладнює інвестування та технологічний трансфер. Крім того, недостатня гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами обмежує можливості інтеграції українських оборонних підприємств у світові ринки. Зокрема, сертифікація продукції за стандартами НАТО є складним і тривалим процесом через відсутність належної нормативної бази, що ускладнює експорт продукції та міжнародну співпрацю у сфері оборонних технологій.

У країнах НАТО та ЄС процеси оборонних закупівель регулюються чіткими та прозорими процедурами, спрямованими на забезпечення конкуренції та ефективного використання бюджетних коштів. Зокрема, Директива 2009/81/ЄС встановлює правила щодо координації процедур укладання певних контрактів на роботи, постачання та послуги у сфері оборони та безпеки, забезпечуючи прозорість та недискримінацію. В Україні, хоча прийнято Закон "Про оборонні закупівлі", практика його реалізації ще не досягла належного рівня прозорості та ефективності, що створює передумови для корупційних ризиків. Країни НАТО активно використовують єдині стандарти (STANAG) для забезпечення сумісності озброєння та військової техніки між союзниками. Україна, прагнучи до інтеграції в євроатлантичний простір, розпочала процес впровадження стандартів НАТО, проте цей процес потребує прискорення та систематизації. Важливим етапом є вивчення та порівняльний аналіз стандартів НАТО з національною нормативно-правовою базою для визначення можливостей та шляхів їх впровадження.

У багатьох країнах НАТО приватний сектор відіграє ключову роль у розвитку оборонної промисловості. Законодавство цих країн створює сприятливі умови для державно-приватного партнерства (ДПП), стимулюючи інновації та залучення інвестицій. В Україні механізми ДПП у сфері оборони ще не повністю розвинені, що обмежує потенціал приватних підприємств у внеску до обороноздатності країни. Гармонізація законодавства з європейськими нормами у цій сфері може сприяти активізації співпраці між державою та приватним сектором.

У країнах НАТО існують розвинені механізми парламентського контролю за діяльністю оборонних відомств та використанням оборонного бюджету, що

забезпечує підзвітність та прозорість у прийнятті рішень. В Україні система парламентського контролю за оборонною сферою потребує подальшого вдосконалення для досягнення рівня, притаманного країнам НАТО. Процес гармонізації українського законодавства з *acquis* ЄС є складним і тривалим, але необхідним для інтеграції України до європейського та євроатлантичного простору. Необхідність гармонізації передбачена для України в рамках Угоди про асоціацію з ЄС та інших міжнародних зобов'язань. Гармонізація українського законодавства з нормативними актами країн НАТО та ЄС є важливим кроком для підвищення ефективності та прозорості оборонної промисловості України, а також для її інтеграції у міжнародні структури безпеки.

Вдосконалення нормативно-правового забезпечення публічного управління оборонною промисловістю України є необхідною умовою для підвищення ефективності сектора та його інтеграції у міжнародні оборонні ринки. Одним із ключових напрямів реформування має стати розвиток державно-приватного партнерства (ДПП). Для цього необхідно спростити законодавчі процедури та зменшити бюрократичні бар'єри для приватних інвесторів, що дозволить залучити сучасні технології та іноземні інвестиції у виробництво військової техніки та обладнання.

Другим важливим аспектом є забезпечення прозорості державних закупівель у сфері оборони. Хоча Закон України "Про оборонні закупівлі" вже містить положення щодо відкритих тендерних процедур, їх реалізація на практиці залишається проблемною. Необхідно запровадити ефективні механізми моніторингу та громадського контролю, включаючи незалежний аудит та цифровізацію процесів закупівель. Крім того, варто розширити співпрацю з Антикорупційним комітетом та міжнародними партнерами для забезпечення чесної конкуренції та запобігання корупції.

Фінансування інноваційних розробок у сфері оборонної промисловості також потребує вдосконалення. Державні програми підтримки науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) повинні бути розширені та доповнені механізмами грантового фінансування, залученням венчурного капіталу та стимулюванням приватних інвестицій. Для цього необхідно створити спеціальні податкові пільги та фінансові стимули для підприємств, що впроваджують інноваційні технології у сфері оборонної промисловості.

Адаптація українського законодавства до міжнародних стандартів, зокрема стандартів НАТО та ЄС, є ще одним ключовим напрямом реформ. Прискорення процесу гармонізації технічних регламентів та сертифікації оборонної продукції відповідно до стандартів НАТО (STANAG) дозволить українським виробникам отримати доступ до міжнародних ринків та спростить інтеграцію у систему колективної безпеки. Окрему увагу слід приділити навчанню фахівців та обміну досвідом із країнами-членами Альянсу.

Для успішної реалізації цих реформ необхідно розробити комплексну державну стратегію, яка включатиме конкретні кроки з вдосконалення нормативно-правової бази, фінансування оборонної промисловості та розвитку партнерства з міжнародними організаціями. Лише комплексний підхід дозволить Україні підвищити конкурентоспроможність оборонної промисловості, забезпечити технологічний прорив та посилити обороноздатність країни.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що нормативно-правове забезпечення публічного управління у сфері оборонної промисловості України має значні недоліки, які потребують усунення. Основними проблемами є фрагментарність законодавства, недостатня координація між державними органами, непрозорість державних закупівель, складні умови для розвитку державно-приватного партнерства та невідповідність міжнародним стандартам. Для підвищення ефективності управління оборонною промисловістю необхідно комплексно оновити нормативну базу, орієнтуючись на найкращі практики країн НАТО та ЄС. Зокрема, слід удосконалити механізми державних закупівель, забезпечити прозорість та незалежний контроль над ними, а також створити сприятливі умови для залучення приватного капіталу в оборонну сферу. Особливу увагу варто приділити фінансуванню інноваційних розробок і стимулюванню підприємств до впровадження передових технологій. Гармонізація українського законодавства із стандартами НАТО (STANAG) та ЄС сприятиме інтеграції оборонного сектору країни в міжнародні ринки, розширенню експортного потенціалу та посиленню обороноздатності України. Отже, запропоновані заходи з удосконалення нормативно-правового забезпечення дозволять підвищити ефективність публічного управління в оборонній промисловості, зміцнити конкурентоспроможність вітчизняного ОПК та сприяти розвитку національної безпеки в умовах сучасних геополітичних викликів.

Література:

1. Hunko, Leonid. (2023). Legal regulation of the interaction of the armed forces of Ukraine and voluntary formations of territorial communities. *Democratic governance*. 31. 99-107.
2. Pukhtynskyi, Mykola. (2023). Constitutional and legal problems of the development of parliamentarism in Ukraine in the context of decentralization and territorial governance reform. 303-315.
3. Patyka, Nataliia & Pasichnyk, Yurii. (2023). Economic potential of farmers in providing the development of rural territorial communities. *Economics. Finances. Law*. 10. 21-23.
4. Khytko, Maiya & Kulyk, Andrii. (2023). Directions of education development in territorial communities. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Public Management and Administration*. 1. 41-45.
5. Kraievska, Halyna. (2024). Institutional Aspects of the Development of Social Capital of Territorial Communities in Ukraine. *Demography and social economy*. 54. 21-27.

6. Kharchuk, Yulia & Kharchuk, Alexander & Dziurakh, Yurii. (2023). Risk management of enterprises of territorial communities of Ukraine in the conditions of full-scale war. 1. 14-23.
7. Hlazon, Olexandr. (2022). The Practice of Cooperation of Territorial Communities of Ukraine in Conditions of Decentralization. *Business Inform.* 7. 74-78.
8. Koblyk, Ihor. (2023). Formation of principles of debt security of territorial communities in Ukraine. *Economic Analysis.* 33. 85-94.
9. Serdiuk, O.. (2022). Prospects for the Development of Inter-Municipal Community Cooperation in Ukraine. *Modern Economics.* 36. 125-129.
10. Goncharuk, Nataliia. (2023). Reformation Public Administration in Ukraine in the Context of European Integration: Current State, Problems and Priorities. *Economic Affairs.* 68. 10.46852/0424-2513.3.2023.27 (дата звернення 21.03.2024)
11. Ushakova E., Vinogradova T. (2021). Innovative Tools for Increasing the Openness and Transparency of Public-Private Partnership Projects. *Economics and Management.* 27. pp. 361-367. <https://doi.org/10.35854/1998-1627-2021-5-361-367> (дата звернення 21.03.2024)
12. Pysmenna Mariia. (2022). Openness and transparency of public procurement: perspectives of legislative provisions. *Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Economics, Management and Law.* № 7. pp. 123-128. <https://doi.org/10.33251/2707-8620-2022-7-123-128> (дата звернення 21.03.2024)
13. Korzh I. (2016). The principles of transparency and openness of the electronic parliament in the conditions of decentralization of the state power of Ukraine. *Information and law.* pp. 32-42. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2016.2\(17\).272834](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2016.2(17).272834) (дата звернення 21.03.2024)
14. Polley Romina, Clifton, Michael-James. (2016). The Principles of Transparency and Openness, and Access to Documents. *The Handbook of EEA Law.* pp. 625–656. https://doi.org/10.1007/978-3-319-24343-6_29 (дата звернення 21.03.2024)
15. Sydorovych, Ruslan. (2023). The aspect of balance in the implementation of the principle of openness and transparency of the civil service institute: the issue of “Cyber sovereignty”. 10. pp. 28-33. <https://doi.org/10.23939/law2023.39.028> (дата звернення 28.02.2024)
16. Petlenko Yuliia, Drozd Nataliia, Morhun Diana. (2021). Openness and transparency of the budget process in Ukraine. *Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Economics, Management and Law.* 5. pp. 83-91. <https://doi.org/10.33251/2707-8620-2021-5-83-91> (дата звернення 11.03.2024)
17. Zubenko Hanna. (2022). Principles of transparency, openness and publicity in the activities of non-governmental organizations. *The Journal of V N Karazin Kharkiv National University Series Law.* pp. 56-61. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-06> (дата звернення 15.03.2024)

References:

1. Hunko, Leonid. (2023). Legal regulation of the interaction of the armed forces of Ukraine and voluntary formations of territorial communities. *Democratic governance.* 31. 99-107.
2. Pukhtynskyi, Mykola. (2023). Constitutional and legal problems of the development of parliamentarism in Ukraine in the context of decentralization and territorial governance reform. 303-315.
3. Patyka, Nataliia & Pasichnyk, Yurii. (2023). Economic potential of farmers in providing the development of rural territorial communities. *Economics. Finances. Law.* 10. 21-23.
4. Khytko, Maiya & Kulyk, Andrii. (2023). Directions of education development in territorial communities. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Public Management and Administration.* 1. 41-45.

5. Kraievska, Halyna. (2024). Institutional Aspects of the Development of Social Capital of Territorial Communities in Ukraine. *Demography and social economy*. 54. 21-27.
6. Kharchuk, Yulia & Kharchuk, Alexander & Dziurakh, Yurii. (2023). Risk management of enterprises of territorial communities of Ukraine in the conditions of full-scale war. 1. 14-23.
7. Hlazov, Olexandr. (2022). The Practice of Cooperation of Territorial Communities of Ukraine in Conditions of Decentralization. *Business Inform*. 7. 74-78.
8. Koblyk, Ihor. (2023). Formation of principles of debt security of territorial communities in Ukraine. *Economic Analysis*. 33. 85-94.
9. Serdiuk, O.. (2022). Prospects for the Development of Inter-Municipal Community Cooperation in Ukraine. *Modern Economics*. 36. 125-129.
10. Goncharuk, Nataliia. (2023). Reformation Public Administration in Ukraine in the Context of European Integration: Current State, Problems and Priorities. *Economic Affairs*. 68. 10.46852/0424-2513.3.2023.27 [in English]
11. Ushakova E., Vinogradova T. (2021). Innovative Tools for Increasing the Openness and Transparency of Public-Private Partnership Projects. *Economics and Management*. 27. pp. 361-367. <https://doi.org/10.35854/1998-1627-2021-5-361-367> [in English]
12. Pysmenna Mariia. (2022). Openness and transparency of public procurement: perspectives of legislative provisions. *Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Economics, Management and Law*. № 7. pp. 123-128. <https://doi.org/10.33251/2707-8620-2022-7-123-128> [in English]
13. Korzh I. (2016). The principles of transparency and openness of the electronic parliament in the conditions of decentralization of the state power of Ukraine. *Information and law*. pp. 32-42. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2016.2\(17\).272834](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2016.2(17).272834) [in English]
14. Polley Romina, Clifton, Michael-James. (2016). The Principles of Transparency and Openness, and Access to Documents. *The Handbook of EEA Law*. pp. 625–656 https://doi.org/10.1007/978-3-319-24343-6_29 [in English]
15. Sydorovych, Ruslan. (2023). The aspect of balance in the implementation of the principle of openness and transparency of the civil service institute: the issue of “Cyber sovereignty”. 10. pp. 28-33. <https://doi.org/10.23939/law2023.39.028> [in English]
16. Petlenko Yuliia, Drozd Nataliia, Morhun Diana. (2021). Openness and transparency of the budget process in Ukraine. *Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Economics, Management and Law*. 5. pp. 83-91. <https://doi.org/10.33251/2707-8620-2021-5-83-91> [in English]
17. Zubenko Hanna. (2022). Principles of transparency, openness, and publicity in the activities of non-governmental organizations. *The Journal of V N Karazin Kharkiv National University Series Law*. pp. 56-61. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-06> [in English]

УДК 2(4)14, 316.72, 342.9

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-682-694](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-682-694)

Кореневич Валентин Михайлович викладач, Таврійський християнський інститут, Директор «Пасторсько-капеланське керівництво» у Київській богословській семінарії, Київ, <https://orcid.org/0009-0006-1898-2593>

Терещук Олексій Анатолійович викладач, Таврійський християнський інститут, полковник Збройних сил України, Київ, <https://orcid.org/0009-0002-7072-3485>

Кушнірчук Анатолій Юрійович викладач, Таврійський християнський інститут, Київ, <https://orcid.org/0009-0003-7208-8769>

ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ СИЛИ ДЕРЖАВОЮ У ХРИСТІЯНСЬКІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РОЛІ І МЕЖ ВЛАДИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу етичних дилем, що виникають у процесі використання сили державою, з огляду на християнську інтерпретацію ролі та меж влади. Питання застосування насильства і сили державними структурами стає особливо важливим в умовах глобальних політичних змін, збройних конфліктів, а також соціальних криз. Розглянуто морально-етичні проблеми, пов'язані з правом держави застосовувати силу, зокрема через призму християнських вчень. Проте в статті також зазначено, що за певних умов, таких як захист справедливості, миру та життя, застосування сили державою може бути морально виправданим. Християнське вчення з цього питання передбачає, що державна влада є Богом встановленим інститутом, мета якого – захист прав і свобод громадян. Однак на практиці межі застосування сили можуть бути розмитими і часто ставлять віруючих та суспільство перед серйозними моральними виборами. Для християн важливим є розуміння того, коли застосування сили є необхідним для захисту життя та справедливості, а коли це перетворюється на зло і насильство, що суперечить основним християнським принципам. Крім того, акцентується увага на важливості моральної відповідальності державних посадовців та військових, які використовують силу, і необхідності керуватися християнськими цінностями навіть у складних ситуаціях війни чи внутрішніх конфліктів. У статті також розглядаються реальні приклади з історії, зокрема у контексті обґрунтування застосування сили під час збройних конфліктів, а також з приводу громадянської війни, репресій чи інших ситуацій, коли насильство

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

може бути сприйняте як необхідний інструмент державної влади. Автори роблять висновок, що в християнській концепції влади важливу роль відіграє самопожертва, що є основою більшої любові і служіння суспільству. Християнський підхід до цього питання закликає до обережності, розважливості та внутрішньої моральної чистоти у прийнятті рішень, що стосуються застосування сили, наголошуючи на тому, що кожен випадок вимагає індивідуального підходу, заснованого на любові до ближнього і Божому праві.

Ключові слова: етичні дилеми, використання сили, християнська інтерпретація, роль держави, межі влади, святість життя.

Korenevych Valentyn Mykhailovych Lecturer, Tavriski Christian Institute, Director of «Pastoral and Chaplaincy Leadership» at the Kyiv Theological Seminary, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0006-1898-2593>

Tereshchuk Oleksii Anatoliyovych Lecturer, Tavriski Christian Institute, Colonel of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0002-7072-3485>

Kushnirchuk Anatolii Yuriyovych Lecturer, Tavriski Christian Institute, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0003-7208-8769>

ETHICAL DILEMMAS OF THE USE OF FORCE BY THE STATE IN THE CHRISTIAN INTERPRETATION OF THE ROLE AND LIMITS OF POWER

Abstract. The article is dedicated to analyzing the ethical dilemmas arising in the process of state use of force, considering the Christian interpretation of the role and limits of power. The question of applying violence and force by state structures becomes particularly important in the context of global political changes, armed conflicts, and social crises. The moral and ethical issues related to the state's right to use force are examined, especially through the lens of Christian teachings. However, the article also notes that under certain conditions, such as the defense of justice, peace, and life, the use of force by the state may be morally justified. Christian teachings on this matter stipulate that state power is a God-established institution, with the purpose of protecting the rights and freedoms of citizens. Nevertheless, in practice, the limits of the use of force can be blurred, often presenting believers and society with serious moral choices. For Christians, it is important to understand when the use of force is necessary to protect life and justice, and when it becomes evil and violence that contradicts fundamental Christian principles. Additionally, the article emphasizes the moral responsibility of state officials and military personnel who use force, and the necessity of adhering to Christian values even in the difficult

situations of war or internal conflicts. The article also examines real historical examples, particularly in the context of justifying the use of force during armed conflicts, as well as in cases of civil war, repression, or other situations where violence may be perceived as a necessary tool of state power. The authors conclude that in the Christian concept of power, self-sacrifice plays an essential role, which forms the foundation of greater love and service to society. The Christian approach to this issue calls for caution, prudence, and inner moral purity in making decisions regarding the use of force, emphasizing that each case requires an individual approach based on love for one's neighbor and God's law.

Keywords: ethical dilemmas, use of force, Christian interpretation, role of the state, limits of power, sanctity of life.

Постановка проблеми. Етичні дилеми використання сили державою у християнській інтерпретації ролі і меж влади залишаються важливим і складним питанням як у теоретичному, так і в практичному контексті. У християнській традиції заповідь «не убий» є фундаментальним принципом, проте реалії людського суспільства, включно з конфліктами, війнами та функціонуванням силових структур, ставлять перед християнами складні моральні запитання. Чи є моральною різниця між позбавленням життя в умовах війни, виконанням службових обов'язків у силових структурах і насильницькими діями у цивільному житті.

Статистика свідчить, що навіть у мирних країнах рівень насильницьких злочинів залишається високим. Для прикладу, під час війни у В'єтнамі (1965–1973) загинуло понад 40 тисяч американських військових, тоді як за цей же період у США було скоєно понад 80 тисяч умисних убивств у кримінальних обставинах. Ці факти нагадують про постійний конфлікт між необхідністю держави захищати громадян, застосовуючи силу, і етичними обмеженнями, які постають перед віруючими, що беруть участь у таких діях.

Сучасні християни, які служать у силових структурах, стоять перед вибором між виконанням професійного обов'язку та дотриманням духовних принципів. Важливість цього дослідження полягає у спробі осмислити межі й роль влади у застосуванні сили, а також виробити етичні орієнтири для християн, що мають служіння в структурах державної влади. Особливий акцент робиться на розмежуванні понять «убивство» і «позбавлення життя» в контексті біблійного вчення, а також на визначенні можливостей для підтримки християнських цінностей у складних ситуаціях сучасного світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання етичних дилем використання сили державою у контексті християнської інтерпретації ролі і меж влади є важливим напрямком досліджень, що охоплює не лише моральні аспекти, а й соціально-політичні, культурні й правові. Останні наукові публіка-

ції висвітлюють взаємозв'язок між християнськими цінностями і державною практикою застосування сили, зокрема в умовах соціальних, політичних і культурних трансформацій. Одним із важливих досліджень є дисертація І. І. Маслікової «Спільне благо в контексті інституціалізації соціальних практик: етико-філософський аналіз» (2019), в якій аналізується концепт спільного блага. Вона досліджує, як християнські моральні принципи повинні впливати на державну політику, зокрема в контексті застосування сили для забезпечення правопорядку. Маслікова підкреслює, що використання сили має бути обґрунтованим через ідею загального блага, яке повинно служити інтересам усіх членів суспільства, а не лише окремим групам або інтересам влади.

Згідно з дослідженням Н. В. Іщука «Культурно-історичні контексти розвитку койнонічної соціальності» (2018), християнський підхід до влади визначається через принципи служіння та милосердя. Іщук аналізує, як культурні й історичні фактори формують сучасні уявлення про владу та використання сили. Влада повинна не тільки забезпечувати правопорядок, а й зберігати моральні стандарти, які дозволяють уникати надмірного застосування сили. Етичні дилеми виникають, коли необхідно балансувати між правом на безпеку і правами особистості, що можуть бути порушені під час застосування насильства.

Актуальним є також дослідження А. Смирнова «Українське християнство в цифровому світі: виклики та перспективи» (2022), в якому автор звертає увагу на сучасні технологічні виклики для християнської етики. Смирнов показує, як цифрові технології змінюють способи застосування сили та управління в державі. Християнська мораль вимагає не тільки обмеження фізичного насильства, але й етичної відповідальності за інформаційні та психологічні методи впливу, що можуть бути використані державою для досягнення політичних цілей.

Дослідження Д. С. Мартишина «Соціальне служіння церкви в контексті державотворення» (2018) також заслуговує на увагу, оскільки в ньому розглядається роль церкви в соціальних і політичних процесах. Мартишин підкреслює, що християнська церква завжди була не тільки духовним, але й моральним орієнтиром для влади. Він акцентує на важливості милосердя та справедливості, що є основою для визначення меж застосування сили державою. Церква, як інститут, повинна допомогти владі утримувати баланс між необхідністю застосування сили для забезпечення правопорядку і моральною обґрунтованістю таких дій.

Зазначене в дослідженні С. С. Яремчука «Особливості сучасної конфесійної структури України» (2015) питання конфесійної різноманітності в Україні дозволяє більш глибоко розглянути роль християнства в політичному житті країни. В Україні, де значну роль відіграють різні християнські конфесії,

питання моральних меж застосування сили стає ще більш складним. Яремчук наголошує на необхідності врахування різних релігійних традицій при визначенні державної політики, яка має справу з моральними аспектами застосування сили, зокрема в контексті соціальної стабільності та національної безпеки.

Дослідження Д. С. Мартишина «Роль і місце християнських цінностей в системі суспільно-політичного розвитку сучасної держави» (2016) аналізує вплив християнських цінностей на державотворення та управлінські процеси. Автор стверджує, що християнські ідеали повинні стати основою для державної політики, зокрема у питаннях застосування сили. Він вказує, що навіть в умовах політичних чи соціальних потрясінь держава не повинна забувати про моральні принципи, такі як справедливість, милосердя і любов до ближнього, що вимагають обмеження застосування насильства лише в крайніх випадках.

Останнім важливим дослідженням є стаття В. С. Бліхара «Вплив християнського морального вчення на формування держави соціально-демократичної орієнтації» (2015), в якій розглядається вплив християнських моральних принципів на розвиток соціально-демократичних держав. Бліхар підкреслює, що моральні засади християнства, такі як милосердя і справедливість, повинні стати основою для формування державних інститутів і визначення етичних меж використання сили. Він акцентує, що держави, які ґрунтуються на соціально-демократичних принципах, повинні застосовувати силу лише в рамках моральних та правових норм, сприяючи гармонії між громадським благом і правами особистості.

Таким чином, останні дослідження підкреслюють важливість християнських цінностей у формуванні моральних меж застосування сили державою. Християнська етика надає важливі орієнтири для визначення правомірності і допустимості насильства, акцентуючи на служінні людям, справедливості та милосерді. Усі ці дослідження підкреслюють, що моральні принципи мають бути основою для прийняття рішень у державному управлінні, особливо коли йдеться про застосування сили для забезпечення правопорядку та безпеки.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз етичних дилем, які виникають при використанні сили державою в контексті християнської інтерпретації ролі і меж влади. Стаття ставить за мету дослідити, як християнський світогляд визначає моральні межі та обов'язки державної влади при застосуванні сили, зокрема, в ситуаціях конфліктів, правопорядку і забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Біблійні тексти пропонують численні приклади використання сили та позбавлення життя, які демонструють

складність і багатогранність моральних дилем щодо насильства. Аналізуючи ці ситуації, необхідно розрізняти між законним застосуванням сили державою чи окремими особами в контексті Божого задуму та неправомірним насильством, що є гріховним і засуджується Богом. У книзі Числа (Чис. 25:4–5) описано випадок, коли Бог наказав Мойсею здійснити акт покарання, який включав позбавлення життя. Подібно, дії Пінхаса, що включали насильство, були благословенні Богом, оскільки вони відповідали Божому правосуддю і стримали подальші наслідки гріха (Чис. 25:6–9). Проте в інших випадках, як-от у прикладі з Манасією, який пролив невинну кров (2 Цар. 21:16), чи діях царя Давида, який допустив вбивство Урії (2 Сам. 11:14–17), Писання засуджує ці дії як морально неприйнятні. З іншого боку, Давид отримував Божу підтримку у війнах проти ворогів Ізраїля, хоча за це йому було заборонено будувати храм (1 Хр. 22:8) [1].

Біблія чітко розділяє поняття «вбивства» як навмисного гріха, що порушує заповідь «не убий», і «позбавлення життя» як виконання Божої волі чи підтримання справедливості. У книзі Приповістей (Пр. 6:16–19) засуджується проливання невинної крові, що є гріховним і неприйнятним для Бога. Таким чином, у християнській інтерпретації ключовим є не лише факт застосування сили, а й мотиви, контекст та результат. Дії, що відповідають Божій справедливості, як у випадку Пінхаса чи війнах Давида, визнаються допустимими. Водночас будь-яке порушення моральних принципів і вчинення насильства заради особистої вигоди або неправедного наміру засуджується як гріх.

Християнський підхід до етичних дилем застосування сили державою базується на принципах Святого Письма, які закликають до справедливості, милосердя та поваги до людського життя. В умовах сучасного світу ці принципи вимагають усвідомлення меж між законною владою та неправомірним насильством, що є важливим як для окремих осіб, так і для державних інституцій. Християни, які виконують свої обов'язки в силових структурах, мають орієнтуватися на біблійні етичні принципи, які передбачають повагу до людської гідності та усвідомлення відповідальності за свої дії перед Богом [2].

Однією з ключових дилем у християнській етиці є питання про використання сили, включаючи позбавлення життя. Особливо важливим це стає в контексті ролі держави як органу, який має повноваження застосовувати насильство задля підтримання порядку. Для аналізу цього питання потрібно звернути увагу на визначення понять. Відповідно до юридичних джерел, таких як Кримінальний кодекс України, вбивство визначається як умисне або необережне позбавлення життя людини. Проте закон допускає випадки, коли позбавлення життя не є злочином, зокрема під час самозахисту або виконання державних функцій.

Біблія також дає різні терміни для опису позбавлення життя. У Старому Завіті заповідь «Не вбивай» (Вих. 20:13, Повт. Зак. 5:17) вживає слово, яке стосується злочинного вбивства. Водночас у Святому Письмі зустрічаються інші терміни, які описують позбавлення життя, санкціоноване Богом чи державою. У словнику Стронга це слово має номер 07523 і використовується близько 40 разів, тоді як інші терміни, пов'язані з війною чи правосуддям, зустрічаються понад 1700 разів.

У Новому Завіті ця відмінність також зберігається. Ісус Христос у Євангеліях (Мт. 19:18, Мк. 10:19, Лк. 18:20) підтверджує заповідь «Не вбивай», використовуючи слово, яке вживається лише 10 разів і стосується злочинного вбивства. Проте в інших текстах Нового Завіту є понад 200 випадків, коли йдеться про інші форми позбавлення життя.

Ця різниця у термінології є ключем до розуміння, як християнська традиція розглядає питання етичності використання сили. Одні дії, такі як вбивство з корисливих чи хуліганських мотивів, є несумісними з волею Бога. Інші, зокрема застосування сили для захисту суспільного порядку чи відвернення більшого зла, можуть бути виправдані як з моральної, так і з юридичної точки зору [3].

Таким чином, у християнській інтерпретації етичних меж влади держави особливе значення надається мотивам та обставинам дій. Питання не лише в самому факті застосування сили, а й у тому, чи відповідає це волі Бога і вищим моральним принципам. Християнська інтерпретація ролі та меж влади, а також її права на використання сили, нерозривно пов'язана із біблійними принципами. Особливо це стосується таких понять, як вбивство, правосуддя та захист суспільного порядку. Етичні дилеми постають у контексті трактування заповідей і Божих настанов, які на перший погляд можуть виглядати суперечливими.

Ще до отримання Мойсеєм Десяти заповідей, у Завіті з Ноем було встановлено принцип відповідальності людини за кров іншої людини: «Хто виллє кров людську з людини, то виллята буде його кров, бо Він учинив людину за образом Божим» (Бут. 9:6). Цей принцип підкреслює сакральність людського життя, одночасно дозволяючи державним інституціям діяти як інструмент Божого правосуддя. Заповідь «Не вбивай» (Вих. 20:13) традиційно розуміється як заборона на навмисне вбивство, яке є актом злочинної агресії. Водночас у Старому Завіті існують уточнення, які дозволяють використання сили за певних умов. Наприклад: «Коли злодій буде зловлений в підкопі, і буде побитий так, що помре, то нема провини крові на тому, хто побив» (Вих. 22:1-2). Це положення встановлює межі легітимного захисту, одночасно наголошуючи на важливості пропорційності застосування сили [4].

Старий Завіт також демонструє приклади покарання злочинців через органи влади, які діють як посередники Божої справедливості. Наприклад,

наказ Соломона стратити Йоава (1Цар. 2:29-34) ілюструє концепцію відповідальності за пролиття невинної крові навіть у межах військових дій. Цей текст підкреслює, що зловживання владою та порушення Божого порядку караються, навіть якщо злочинець намагається сховатися у священному місці [5].

Новий Завіт додає до дискусії про силу акцент на милосерді й прощенні. Ісус Христос підтверджує заповідь «Не вбивай» (Мк. 10:19) і водночас наголошує на важливості внутрішньої трансформації та любові до ближнього. Однак апостол Павло визнає роль держави як інструменту покарання злочинців: «Бо володар – Божий слуга, тобі на добро. А якщо чиниш зло, бійся, бо він не даремно носить меча; він – Божий слуга, месник для покарання того, хто чинить зло» (Рим. 13:4). Застосування сили державою є етично виправданим лише за умов дотримання біблійних принципів справедливості, милосердя і пропорційності. Використання сили не може бути самоціллю, а має служити захисту суспільства та запобіганню злу. У цьому контексті держава несе відповідальність не лише перед своїми громадянами, але й перед Богом. Етичні дилеми використання сили державою мають вирішуватися в рамках біблійних принципів, які визначають межі між правосуддям і насильством. Християнська інтерпретація підкреслює, що держава має право на застосування сили лише як інструмент Божого порядку, а не як засіб агресії чи самоствердження [6].

Старий Завіт встановлює чіткі норми щодо покарання за гріхи й злочини. Наприклад, у книзі Вихід перелюб, викрадення людей, збочення та ідолопоклонство караються смертю (Вих. 21). Ці дії розглядаються як порушення Божого закону, а їх виконання покладалося на уповноважених представників суспільства – силовиків. Таким чином, Старий Завіт розрізняє зловмисне вбивство та акт правосуддя, що здійснюється від імені держави: «Хто виллє кров людську з людини, то виллята буде його кров, бо Він учинив людину за образом Божим» (Бут. 9:6). Смерть Христа на Голгофі стає центральним актом Божого правосуддя, що виконує найвищу справедливість. Пророк Ісаї писав: «Та зволив Господь, щоб побити Його, щоб муки завдано Йому» (Іс. 53:10). Цей акт підтверджує, що гріх карається смертю як прояв Божої справедливості. Однак це покарання має на меті не знищення, а відновлення Божого порядку.

Англійський письменник Клайв Льюїс у своїх роботах наголошує на тому, що християнин має визнавати свої провини перед державою, навіть якщо це призводить до смертного вироку. Він також стверджує, що християнин-суддя або солдат має право виконувати свої обов'язки, якщо вони узгоджуються із законом і моральними принципами. За його словами: «Ми можемо вбивати, якщо це необхідно, але не повинні ненавидіти. Ми можемо карати, якщо треба, але не маємо відчувати при цьому задоволення». Ця думка

підкріплюється прикладами з Євангелій. Наприклад, Іоанн Хреститель, відповідаючи на запитання воїнів, не вимагав від них покинути службу, а Ісус, спілкуючись із римським сотником, також не засуджував його професію. Виникає питання: де межа між справедливим застосуванням сили й агресією? Відповідь залежить від обставин і мотивів. Один із прикладів – випадок з життя керівника баптистського братства Дея Івановича Мазаєва у 1917 році, коли він, захищаючи себе, змушений був убити людину. Цей епізод демонструє складність морального вибору в ситуаціях, де переплітаються особисті переконання та обов'язки перед суспільством [7].

Таким чином, християнська етика допускає використання сили державою, якщо це здійснюється справедливо, з дотриманням Божих принципів і з повагою до людського життя. Водночас, вона наголошує на важливості внутрішнього очищення від ворожості та ненависті, навіть у найважчих обставинах. Застосування сили завжди було складним питанням для християнської етики. Християнська інтерпретація ролі та меж влади балансує між необхідністю захисту ближніх і небажанням порушувати заповідь любові.

Події 1917 року, коли Дей Іванович, захищаючи себе та пресвітера Чернявського від нападу грабіжників, вдався до зброї, демонструють складність християнського погляду на самозахист. Результатом став убитий нападник, поранений спільник та втеча інших. Ця ситуація викликала церковне покарання для Дея Івановича, незважаючи на те, що він діяв з любові до ближнього та в умовах самозахисту. Згодом він був відновлений у членстві, що підкреслює амбівалентність сприйняття застосування сили навіть у крайніх обставинах.

Дей Іванович був автором «Віровчення російських баптистів», яке у 13-му параграфі закріплювало принцип визнання військової повинності. Цей документ мав на меті не лише легалізацію громад, а й узгодження позиції віруючих щодо слухняності державі. Попри численні заперечення з боку віруючих, які вважали, що єдиним віровченням має бути лише Новий Завіт, документ став важливим свідченням прагнення до балансу між громадянським обов'язком і релігійними переконаннями. Під час Другої світової війни християни демонстрували різні підходи до питання застосування сили. Дехто відмовлявся брати зброю і гинув за свої переконання, а дехто служив у тилу чи навіть брав участь у бойових діях. Вибір залишався за кожною людиною і був частиною свободи волі, дарованої Богом.

У повоєнні роки багато віруючих ухилялися від військової служби, зокрема в радянській армії, що асоціювалася з імперською політикою. Сучасний контекст, особливо війна Росії проти України, демонструє готовність християн захищати свою землю. Віруючі моляться за мир, але також визнають право на захист себе, ближнього та країни. У Євангелії від Луки (22:36, 38) Ісус

говорить учням про придбання меча, що інтерпретується як визнання права на самозахист. Водночас у Євангелії від Матвія (26:51–54) Ісус відмовляється від застосування сили навіть у момент власного арешту, підкреслюючи, що ті, хто беруть меч, від меча і загинуть.

Французький місіонер Анрі Дідон у своїй праці «Ісус Христос» зазначає, що хоча Ісус визнає право на самозахист і застосування сили владою, Його царство засноване на принципах любові та лагідності. Християнська позиція щодо використання сили повинна враховувати ці вищі духовні ідеали. Етична дилема використання сили у християнській інтерпретації не має однозначної відповіді. З одного боку, право на самозахист і оборону ближнього визнається, з іншого – акцент робиться на любові, самозреченні та всепрощенні. У кожній ситуації християни покликані шукати баланс між земною справедливістю та вічними духовними цінностями.

Християнська традиція розглядає владу як інститут, встановлений Богом для забезпечення порядку та справедливості. У Новому Завіті, зокрема у Посланні до Римлян 13:1–7, апостол Павло закликає підкорятися владі, яка є Божим служителем для добра. Однак це підкорення не є абсолютним, адже якщо державна влада порушує Божі закони або заохочує до зла, християнин має право на протест або непокору.

Етичні дилеми виникають тоді, коли використання сили державою входить у конфлікт із християнськими принципами ненасильства та любові до ближнього. Такі ситуації особливо гостро проявляються під час воєн, революцій або масових репресій. У XX столітті під час громадянської війни на території колишньої Російської імперії (включно з Україною та Білоруссю) сталися масові єврейські погроми, які продемонстрували неспроможність державної влади забезпечити захист своїх громадян. Згідно з історичними даними, ці події мали катастрофічні наслідки для єврейського населення:

- Число погромлених населених пунктів – 819.
- Кількість загиблих – понад 33 тисячі осіб.
- Згвалтованих жінок – від 25 до 30 тисяч в Україні, з яких половина

заразилися венеричними хворобами.

До 160 тисяч дітей стали сиротами. Ці події не лише свідчать про моральну кризу, але й викликають запитання щодо ролі держави, її відповідальності та меж застосування сили. З точки зору християнської етики, держава несе відповідальність за захист усіх громадян, незалежно від їхньої етнічної чи релігійної приналежності. Використання сили виправдане лише в тих випадках, коли воно служить збереженню життя та справедливості. Однак, як показує історія, зловживання силою або її непередумане застосування може призводити до масових трагедій, що суперечить християнським принципам любові та милосердя. У контексті погромів в Україні та Білорусі очевидним є

той факт, що влада не лише не виконала свого завдання захисту, але часто прямо або опосередковано брала участь у насильстві. З християнської точки зору, така поведінка є гріховною і вимагає покаяння та відновлення справедливості.

Етичні дилеми використання сили державою завжди залишаються актуальними, особливо у кризові періоди. Християнська традиція закликає до обережності у використанні сили, орієнтуючи державу на служіння благу і захист людського життя. Приклад єврейських погромів у XX столітті є трагічним нагадуванням про те, що нехтування цими принципами може призводити до катастрофічних наслідків для суспільства та втрати морального авторитету держави.

У християнській традиції питання використання сили державою для досягнення порядку та справедливості викликає численні етичні дилеми. Згідно з вченням Біблії, кожна людина повинна бути охоронцем життя і гідності іншої особи, оскільки вбивство розглядається як великий гріх – злочин проти Бога і людини. Важливою є різниця між вбивством, яке є актом зловмисного вбивства або самогубства, і використанням сили у випадках, санкціонованих Богом та державою.

У Старому Завіті наказ «Не убий» (Вих. 20:13) має безумовне значення, яке відображає святість життя, дарованого Богом. Однак у Біблії також можна знайти ситуації, коли Бог дозволяє або навіть наказує застосування сили для досягнення справедливості та захисту народу (наприклад, в історії Самсона або у випадках ведення війни). Це підкреслює, що питання використання сили у християнському контексті не є однозначним і залежить від обставин.

У Новому Завіті слово Христа про більшу любов, коли хтось готовий покласти свою душу за інших (Іван 15:13), несе глибокий моральний зміст, який застосовується до будь-якої ситуації, де необхідно пожертвувати собою для досягнення блага. Це може бути покликане до свідомої жертви, як у випадку українських солдатів, які йдуть на смерть, щоб захистити своїх побратимів та свою країну. У контексті використання сили для самооборони, як це спостерігалось під час погромів єврейського населення в XX столітті, важливо відзначити, що створення загонів самооборони, як це було в місті Богуславі, може розглядатися як етичний обов'язок для захисту невинних. У таких випадках застосування сили виправдане необхідністю захисту життя, що є морально прийнятним згідно з християнськими принципами.

Загалом, християнська інтерпретація застосування сили державою вимагає розрізняти етичні аспекти вбивства як злочину та санкціонованого застосування сили. У випадку захисту життя та досягнення справедливості, держава, як інструмент Божого промислу, має право застосовувати силу в межах законності та моральної відповідальності. Однак важливо пам'ятати, що

вбивство за особистим зловмисним рішенням або халатністю є порушенням Божих заповідей.

Висновки. Відповідно до християнського вчення, основною моральною нормою є заповідь «Не убий», яка підкреслює святість життя і забороняє вбивство як акт злочину проти Бога та людини. Однак, це правило має винятки, коли застосування сили є необхідним для захисту справедливості, життя та безпеки інших, а також у випадках, санкціонованих Богом та державою. Християнська інтерпретація роль і меж влади держави визначає її функцію як захисника порядку та справедливості, а також інструмент реалізації Божої волі в суспільстві.

Використання сили державою в межах законності є морально прийнятним, якщо воно направлене на захист людей та дотримання моральних стандартів, закладених у християнській доктрині. Використання сили для самооборони, особливо у випадках загроз життю чи свободі, розглядається як етичний обов'язок, що виправданий необхідністю захисту невинних. Як показує історія (наприклад, в Україні під час періоду погромів), народи мають право на створення форм самооборони, аби захистити своє життя та гідність. В християнському вченні значну роль відіграють поняття жертви за інших. Тема самопожертви, як у випадку Самсона, або сучасних солдатів, що йдуть на смерть, аби захистити своїх побратимів, свідчить про етичну важливість готовності віддати своє життя за інші. Цей аспект підтверджує моральну вагу готовності пожертвувати собою заради вищих ідеалів, таких як захист рідної землі або інших людей.

Застосування сили військовими та поліцейськими повинно бути суворо обмежене етичними та правовими рамками, що базуються на принципах захисту і справедливості. Християнський погляд на роль військових і поліції вказує на необхідність неухильного виконання службових обов'язків з повагою до людської гідності і життя. У підсумку, християнська інтерпретація етичних дилем, пов'язаних із використанням сили державою, пропонує складну, але чітко окреслену моральну платформу. Вона підкреслює важливість балансу між правом на самозахист і необхідністю дотримання принципів справедливості, поваги до життя і вищих моральних ідеалів, при цьому визнаючи роль держави як Божого інструменту для забезпечення порядку.

Література:

1. Маслікова І. І. Спільне благо в контексті інституціалізації соціальних практик: етико-філософський аналіз : дис. ... д-ра філософії : 09.00.07. Київ, 2019. 200 с.
2. Ішук Н. В. Культурно-історичні контексти розвитку койнонічної соціальності. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2018. № 3-4. С. 136–151.
3. Смирнов А. Українське християнство в цифровому світі: виклики та перспективи. Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька акад.», 2022. 286 с.

4. Мартишин Д. С. Соціальне служіння церкви в контексті державотворення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. URL: [https://doi.org/ 10.32702/2307-2156-2018.12.23](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2018.12.23).

5. Яремчук С. С. Особливості сучасної конфесійної структури України. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2015. № 3/4(27/28). С. 90–96. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2015.3/4\(27/28\).119213](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2015.3/4(27/28).119213).

6. Мартишин Д. С. Роль і місце християнських цінностей в системі суспільно-політичного розвитку сучасної держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429> (дата звернення: 19.12.2024).

7. Бліхар В. С. Вплив християнського морального вчення на формування держави соціально-демократичної орієнтації. *Науковий вісник УжНУ Серія: Право*. 2015. Т. 3, № 35. С. 199–202.

References:

1. Maslikova, I. I. (2019). Spilne blaho v konteksti instytutsializatsii sotsialnykh praktyk: etyko-filosofskyi analiz [The common good in the context of the institutionalization of social practices: an ethical and philosophical analysis] *PhD thesis*. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.

2. Ishchuk, N. V. (2018). Kulturno-istorychni konteksty rozvytku koinoniinoi sotsialnosti [Cultural and historical contexts of the development of koinonian sociality]. *Multyversum. Filosofskyi almanakh – Multiverse. Philosophical Almanac*, (3-4), 136–151.

3. Smyrnov, A. (2022). *Ukrainske khrystyanstvo v tsyfrovomu sviti: vyklyky ta perspektyvy* [Ukrainian Christianity in the Digital World: Challenges and Prospects]. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia».

4. Martyshyn, D. S. (2018). Sotsialne sluzhinnia tserkvy v konteksti derzhavotvorennia [Social service of the church in the context of state building]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, (12). <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2018.12.23>

5. Yaremchuk, S. S. (2015). Osoblyvosti suchasnoi konfesiinoi struktury Ukrainy [Features of the modern confessional structure of Ukraine]. *Visnyk NTUU «KPI» Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU «KPI» Political Science. Sociology. Law*, (3/4(27/28)), 90–96. 5053.2015.3/4(27/28).119213

6. Martyshyn, D. S. (2016). Rol i mistse khrystyianskykh tsinnosti v systemi suspilno-politychnoho rozvytku suchasnoi derzhavy [The role and place of Christian values in the system of socio-political development of the modern state]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, (10). Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429>

7. Blikhar, V. S. (2015). Vplyv khrystyianskoho moralnoho vchennia na formuvannia derzhavy sotsialno-demokratychnoi oriientatsii [The influence of Christian moral teaching on the formation of a state of social-democratic orientation]. *Naukovyi visnyk UzhNU Serii: Pravo, – Scientific Bulletin of UzhNU Series: Law*. 3(35), 199–202.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 351: 355: 355.1: 355.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-695-708](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-695-708)

Кришній Павло Іванович ад'юнкт, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (044) 248-10-78, <https://orcid.org/0000-0001-9705-1610>

Литовка Ірина Миколаївна старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем розвитку, підготовки та застосування Сил спеціальних операцій кафедри Сил спеціальних операцій, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (044) 248-10-78, <https://orcid.org/0009-0002-8054-9038>

СПЕЦІАЛЬНІ ПІДРОЗДІЛИ У БОРОТЬБІ З ГЛОБАЛЬНИМИ ЗАГРОЗАМИ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ, НІМЕЧЧИНИ, КАМБОДЖІ ТА ТАЇЛАНДУ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз діяльності спеціальних підрозділів у контексті боротьби з глобальними загрозами, такими як міжнародний тероризм, організована злочинність і військові конфлікти. Розглянуто досвід Ізраїлю, Німеччини, Камбоджі та Таїланду, акцентуючи увагу на ключових аспектах організації, тактики та технологічного оснащення спеціальних формувань. Проаналізовано діяльність ізраїльських підрозділів "Сасрет Маткаль", "Шалдун" та "Егоз", які відомі своєю ефективністю у контртерористичних операціях та спеціальних місіях на міжнародному рівні. Розглянуто історію та результати діяльності німецького спецпідрозділу "GSG 9", створеного після трагічних подій Олімпійських ігор 1972 року, який став еталоном у боротьбі з тероризмом у Європі. Особлива увага приділяється успішним операціям цього підрозділу, таким як звільнення заручників на борту літака "Lufthansa Flight 181" у 1977 році.

Аналізуючи досвід Камбоджі та Таїланду, зроблено висновки про адаптацію спецпідрозділів до регіональних загроз, включаючи боротьбу з радикальними угрупованнями та наркоторгівлею. Камбоджійські спеціальні підрозділи набули значного досвіду у миротворчих місіях ООН, що сприяло покращенню їхньої тактичної підготовки та міжнародної співпраці. Таїландські спецпідрозділи зосереджені на вирішенні внутрішніх викликів, пов'язаних із сепаратистськими рухами на півдні країни, що визначає специфіку їхньої підготовки та операційної діяльності.

У результаті дослідження визначено основні підходи до використання спеціальних підрозділів у різних країнах та їх ефективність у протидії загрозам безпеці. Окреслено перспективні напрями розвитку цих підрозділів, включаючи

впровадження новітніх технологій, удосконалення навчальних програм та розширення міжнародного співробітництва.

Ключові слова: спеціальні підрозділи, глобальні загрози, боротьба з тероризмом, спецоперації, Ізраїль, Німеччина, Камбоджа, Таїланд.

Kryshnyi Pavlo Ivanovych Adjunct, National Defense University of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 248-10-78, <https://orcid.org/0000-0001-9705-1610>

Lytovka Iryna Mykolaivna Senior Researcher, Research Laboratory of Problems of Development, Training and Employment of Special Operations Forces, Department of Special Operations Forces, National Defense University of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 248-10-78, <https://orcid.org/0009-0002-8054-9038>

SPECIAL UNITS IN FIGHTING GLOBAL THREATS: THE EXPERIENCE OF ISRAEL, GERMANY, CAMBODIA AND THAILAND

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the activities of special units in the context of combating global threats, such as international terrorism, organized crime and military conflicts. The experience of Israel, Germany, Cambodia and Thailand is reviewed, focusing on key aspects of the organization, tactics and technological equipment of special forces. The activities of the Israeli units “Sayeret Matkal”, “Shaldun” and “Egoz”, which are known for their effectiveness in counter-terrorist operations and special missions at the international level, are analyzed. The history and results of the activities of the German special unit “GSG 9”, created after the tragic events of the 1972 Olympic Games, which became a benchmark in the fight against terrorism in Europe, are reviewed. Special attention is paid to the successful operations of this unit, such as the release of hostages on board the Lufthansa Flight 181 in 1977.

Analyzing the experience of Cambodia and Thailand, conclusions are drawn about the adaptation of special forces to regional threats, including the fight against radical groups and drug trafficking. Cambodian special forces have gained significant experience in UN peacekeeping missions, which has contributed to the improvement of their tactical training and international cooperation. Thai special forces are focused on solving internal challenges associated with separatist movements in the south of the country, which determines the specifics of their training and operational activities.

As a result of the study, the main approaches to the use of special forces in different countries and their effectiveness in countering security threats were identified. Promising directions for the development of these units were outlined,

including the introduction of new technologies, improving training programs and expanding international cooperation.

Keywords: special units, global threats, fight against terrorism, special operations, Israel, Germany, Cambodia, Thailand.

Постановка проблеми. Сучасний світ стикається з безпрецедентними викликами у сфері безпеки, такими як міжнародний тероризм, транснаціональна організована злочинність, збройні конфлікти та гібридні загрози. У відповідь на ці виклики різні країни застосовують спеціальні підрозділи, які відіграють критичну роль у протидії зазначеним загрозам. Проте ефективність діяльності цих підрозділів значною мірою залежить від національних підходів до підготовки, організації, правового регулювання та застосування сучасних технологій. Виникає необхідність у порівняльному аналізі досвіду провідних країн світу, таких як Ізраїль, Німеччина, Камбоджа та Таїланд, для виявлення найбільш ефективних практик, які можуть бути адаптовані до інших держав.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених діяльності окремих спецпідрозділів, існує недостатня кількість комплексних досліджень, які б охоплювали різні аспекти їх функціонування в умовах глобальних загроз. Таким чином, актуальною є необхідність розроблення системного підходу до аналізу досвіду спецпідрозділів різних країн, з метою вдосконалення національних стратегій безпеки та оптимізації міждержавної співпраці у боротьбі з сучасними загрозами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ефективності спеціальних підрозділів у боротьбі з глобальними загрозами стали предметом вивчення низки науковців та аналітичних центрів. Зокрема, дослідження професора Девіда Кілкуллена (David Kilcullen), який аналізує питання боротьби з тероризмом та стратегії спецпідрозділів у своїх працях "Counterinsurgency" та "Out of the Mountains", є важливим внеском у вивчення тактики спеціальних підрозділів в умовах міської війни. Крім того, аналітики RAND Corporation, такі як Брюс Гоффман (Bruce Hoffman), досліджували ефективність антитерористичних операцій із залученням спецпідрозділів у країнах Близького Сходу.

Значний внесок у дослідження діяльності підрозділів спеціального призначення зробили ізраїльські військові експерти, зокрема Амос Гілад (Amos Gilad) та Еран Лерман (Eran Lerman), які вивчали досвід ізраїльських сил спеціального призначення, таких як "Саєрет Маткаль" та "Шалдун". У своїх дослідженнях вони аналізували питання підготовки бійців та використання передових технологій у боротьбі з тероризмом.

Щодо німецьких підрозділів, дослідження, проведені Інститутом міжнародної безпеки та оборони (Bundeswehr University Munich), зокрема

доктором Крістофом Мюллером (Christoph Müller), зосереджуються на аналізі операцій "GSG 9" та їхній ролі у протидії організованій злочинності в Європі.

Окрему увагу у наукових дослідженнях приділено азіатському регіону, зокрема Камбоджі та Таїланду. Аналітики з Азійського центру оборонних досліджень (Asia-Pacific Center for Security Studies) досліджують роль спецпідрозділів у боротьбі з сепаратизмом і наркоторгівлею в регіоні, а роботи професора Сурачая Паттаранакула (Surachai Pattaranakul) висвітлюють особливості підготовки тайських спецпідрозділів до операцій у джунглях.

Отже, існуючі наукові дослідження та публікації підтверджують важливість спеціальних підрозділів у боротьбі з глобальними загрозами та надають цінний аналітичний матеріал для формування сучасних стратегій безпеки.

Метою статті є проведення комплексного аналізу діяльності спеціальних підрозділів Ізраїлю, Німеччини, Камбоджі та Таїланду у контексті протидії сучасним глобальним загрозам, таким як тероризм, організована злочинність і збройні конфлікти. У межах дослідження передбачається виявлення особливостей організації, підготовки та застосування спецпідрозділів цих країн, а також порівняння їх ефективності в різних умовах. Особливу увагу приділено визначенню передових практик, які можуть бути адаптовані для підвищення рівня національної безпеки інших держав.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі глобальні загрози, такі як тероризм, організована злочинність та воєнні конфлікти, потребують швидкої та ефективної реакції. Спеціальні підрозділи відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки, виконуючи особливо складні завдання, що потребують високого рівня підготовки та технологічного оснащення. Досвід різних країн світу свідчить про ефективність застосування таких підрозділів у боротьбі з викликами сьогодення.

Військові формування спеціального призначення грають ключову роль у виконанні особливо складних і чутливих завдань, які потребують високої спеціалізації та ефективності. Протягом періоду з 1990 по 2022 рік підрозділи спеціального призначення різних країн світу виконували різноманітні завдання у відповідь на глобальні виклики та загрози безпеці. У цій статті розглянемо діяльність військових формувань спеціального призначення Ізраїлю, Німеччини, Камбоджі та Таїланду.

Ізраїль є однією з найбільш розвинених і ефективних країн у використанні підрозділів спеціального призначення для виконання складних завдань у сфері безпеки та боротьби з тероризмом. Спецпідрозділи Ізраїлю мають давню історію та славляться високим рівнем підготовки, тактичною майстерністю та здатністю проводити найскладніші операції, зокрема в умовах глобальних загроз. Найвідоміші серед них – це "Сасрет Маткаль", "Шалдун" та "Егоз". Вони стали основою для формування стратегій боротьби з тероризмом,

організованими злочинними групами, а також виявлення та нейтралізації різноманітних загроз для національної безпеки Ізраїлю [1].

"Саєрет Маткаль" – це один із найвідоміших підрозділів спеціального призначення Ізраїлю, який виконує завдання зі збору розвідки, проведення антитерористичних операцій та нейтралізації терористичних загроз. Підрозділ був заснований у 1957 році і з того часу став важливою складовою ізраїльської армії. Завдяки високій кваліфікації своїх бійців, "Саєрет Маткаль" бере участь у найскладніших операціях по всьому світу [2, С. 245–263].

Один із найбільш знакових моментів у діяльності "Саєрет Маткаль" – операція "Антеббе" 1976 року. Вона стала легендою серед спецслужб та військових формувань по всьому світу. В результаті захоплення літака, що прямував до Парижа, терористами, які вимагали звільнення радикальних лідерів, бійці "Саєрет Маткаль" змогли здійснити блискавичну операцію зі звільнення заручників в аеропорту в Уганді, чим продемонстрували свою майстерність у проведенні складних антитерористичних операцій [3].

Починаючи з 1997 року, Ізраїль активно розвивав підрозділи спеціального призначення в кожному з воєнних округів. Одним з таких підрозділів є "Егоз", який знаходиться в підпорядкуванні Північного воєнного округу. Завдання цього підрозділу – проведення точкових антитерористичних операцій, боротьба з бойовиками "Хезболли" та іншими терористичними групами на південному заході Лівану.

Підрозділ "Егоз" активно працює в районах, де відбуваються бойові дії між Ізраїлем і Ліваном, а також з іншими терористичними угрупованнями. Операції "Егоз" включають ліквідацію терористичних лідерів, знищення інфраструктури бойовиків, а також проведення спеціальних розвідувальних заходів для виявлення загроз. Під час конфліктів із "Хезболлою", ізраїльські спецпідрозділи брали участь у численних операціях, де застосовували точкові удари, мінімальну шкоду цивільному населенню та значну ефективність у знищенні терористичних осередків [4, С. 90–105].

З 1990-х років Ізраїль активно вів боротьбу з тероризмом не лише в межах своїх кордонів, а й у таких районах, як Газу, Ліван та інші країни Близького Сходу. Ізраїльські спецпідрозділи активно беруть участь у розвідці, забезпеченні безпеки громадян та проведенні точкових операцій, спрямованих на ліквідацію терористичних загроз [5, С. 58–75].

Наприклад, під час Операції "Литий свинець" у 2008-2009 роках, підрозділи спецпризначення Ізраїлю виконували завдання з нейтралізації бойовиків "ХАМАС" та інших терористичних угруповань, які загрожували безпеці Ізраїлю. Спецпризначенці проводили операції в районах, де розміщувалися склади зброї, а також здійснювали розвідку та ліквідацію терористичних осередків. Ізраїльські спецпідрозділи брали участь у низці

подібних операцій протягом наступних десятиліть, що дозволяло знижувати загрози з боку радикальних угруповань [6].

Ізраїль також активно бере участь у міжнародних операціях з боротьби з тероризмом та організованою злочинністю. Спеціальні підрозділи Ізраїлю брали участь у різноманітних миротворчих місіях, а також у боротьбі з терористичними угрупованнями в Африці, Південній Азії та на Близькому Сході. Вони проводили розвідку, ліквідацію осередків тероризму, а також захист дипломатичних представництв та посольств.

Одним з найбільш відомих моментів міжнародної діяльності ізраїльських спецпідрозділів є їх участь у розвідці та боротьбі з тероризмом на території Африки, де Ізраїль співпрацює з різними країнами для забезпечення стабільності та безпеки. Важливими є також операції із захисту ізраїльських дипломатів у районах, де існують високі ризики для їх безпеки [7].

Підрозділи спеціального призначення Ізраїлю є одними з найкращих у світі завдяки своїй високій підготовці, стратегічному мисленню та здатності діяти у найскладніших умовах. Від знаменних операцій, таких як "Антеббе", до точкових ударів по терористах у Лівані та Газі, ізраїльські спецпризначенці довели свою ефективність у боротьбі з тероризмом та забезпеченні безпеки. Їхня діяльність не обмежується лише національними кордонами, а охоплює міжнародні місії, де вони відіграють важливу роль у боротьбі з глобальними загрозами.

Цікавим в цьому плані є досвід **Німеччини**. Німеччина є однією з країн, які мають велику історію у розвитку та використанні підрозділів спеціального призначення для вирішення різноманітних загроз. Одним із найвідоміших і найбільш ефективних таких підрозділів є **"GSG 9" (Gruppe Spezielle Operationen 9)**, що здобув визнання за високий професіоналізм, здатність швидко реагувати на критичні ситуації та успішне виконання антитерористичних та спеціальних місій як на національному, так і на міжнародному рівні [8].

Історія створення "GSG 9" пов'язана з трагедією, що сталася під час **Олімпійських ігор 1972 року в Мюнхені**, коли палестинська терористична організація "Чорний вересень" захопила ізраїльських спортсменів і вбила кількох із них. Цей інцидент виявив серйозні недоліки в безпеці на міжнародних спортивних заходах і спонукав Німеччину до створення спеціалізованого підрозділу для боротьби з тероризмом.

"GSG 9" було сформовано в 1972 році при Федеральному відомстві поліції Німеччини (Bundespolizei) і він став однією з перших сил у світі, яка спеціалізується на контртерористичних операціях. Підрозділ швидко здобув репутацію завдяки своєму професіоналізму, та першою великою операцією була **спроба звільнення заручників у Мюнхені**. У результаті цієї трагедії Німеччина розробила нові тактики і стратегії у боротьбі з тероризмом, і "GSG 9" став визнаним лідером у цій сфері [10, с. 215–230].

Підрозділ "GSG 9" спеціалізується на ряді складних завдань, серед яких боротьба з тероризмом, захист дипломатичних представництв, боротьба з організованою злочинністю, викраденням людей і забезпеченням безпеки під час важливих заходів. Він також активно бере участь у міжнародних миротворчих та антитерористичних операціях.

Однією з перших великих операцій "GSG 9" була операція в **Фрідріхсхафені** в 1980 році, коли підрозділ ліквідував терористів, що захопили літак і вимагали викуп. Операція була проведена без жертв серед заручників, що стало великим успіхом для нового підрозділу [11].

У 1990-х роках "GSG 9" активно працював у боротьбі з терористичними угрупованнями, такими як "Червоні бригади" і "Фракція Червоної Армії" (RAF). Ці організації здійснювали численні напади на політиків і економічних діячів Німеччини, і "GSG 9" активно брав участь у ряді операцій, спрямованих на ліквідацію терористів та захоплення їх членів [12, С. 45–60].

З початком 1990-х років "GSG 9" також брав участь у міжнародних миротворчих операціях. Однією з таких була участь у **миротворчих операціях на Балканах** під егідою ООН. Підрозділ здійснював не тільки бойові завдання, але й місії з підтримки стабільності в регіонах, постраждалих від воєнних конфліктів, зокрема в **Боснії та Герцеговині**.

Після трагедії 11 вересня 2001 року і початку "Глобальної війни з тероризмом", "GSG 9" був залучений до операцій в Афганістані. Підрозділ брав участь у **звільненні заручників**, а також у виконанні антитерористичних операцій в країнах, що потрапили під вплив терористичних організацій, таких як "Талібан" та "Аль-Каїда" [13, С. 77–91].

Важливою операцією було **визволення заручників** в Афганістані, коли німецькі спецпризначенці провели успішну операцію зі звільнення громадян Німеччини, які потрапили в полон. Ця операція стала прикладом високої кваліфікації і спільної роботи з іншими міжнародними силами.

Німецький підрозділ "GSG 9" продовжує бути одним із найкращих у світі завдяки своєму досвіду, технічному оснащенню і готовності до оперативного реагування на будь-які загрози. Підрозділ активно бере участь у численних міжнародних операціях, боротьбі з тероризмом та організованою злочинністю, а також підтримці миру в гарячих точках світу [14].

Одним із важливих аспектів діяльності "GSG 9" є взаємодія з іншими спецпідрозділами НАТО та Європейського Союзу. У таких країнах, як Франція, Великобританія та Італія, існують схожі структури, і співпраця між ними допомагає знижувати рівень терористичних загроз в Європі. Також "GSG 9" проводить численні навчання та тренінги для інших спецпідрозділів по всьому світу, передаючи свій досвід у боротьбі з тероризмом.

Завдяки підрозділу "**GSG 9**" Німеччина здобула визнання в галузі боротьби з тероризмом і спеціальних операцій. Завдяки своїй історії, високому рівню підготовки, оперативності та професіоналізму, цей підрозділ став одним із найкращих у світі. Він брав участь у численних операціях на національному і міжнародному рівнях, виконуючи завдання зі звільнення заручників, боротьби з терористами, а також участі у миротворчих місіях у найгарячіших точках світу.

Не менш цікавим виявився досвід **Камбоджі**, країни, що пережила численні конфлікти, включаючи геноцид, спричинений режимом "**Червоної Кхмери**" (1975–1979), і громадянську війну, протягом 1990-х і 2000-х років стикалася з низкою загроз, зокрема від залишків радикальних угруповань та міжнародного тероризму. Як наслідок, країна розвивала свої власні спецпідрозділи для боротьби з терористами, бандитськими угрупованнями, організованою злочинністю і для виконання гуманітарних та миротворчих місій.

Після падіння "**Червоної Кхмери**" в 1979 році Камбоджа ще багато років страждала від наслідків цього геноциду та громадянської війни, у якій різні угруповання боролися за контроль над країною. Однією з таких груп була "**Кмер Руж**", яка залишалася активною навіть після офіційного припинення конфлікту. Вона продовжувала використовувати терористичні методи, такі як напади на цивільних, захоплення заручників і напади на урядові установи [15].

Відповіддю Камбоджі на ці загрози став **розвиток спеціальних підрозділів**, що виконували операції проти терористичних осередків і радикальних груп. Ці підрозділи працювали над знищенням залишків "**Червоної Кхмери**", а також протидіяли іншим терористичним і злочинним угрупованням, які були активними на території країни [16, С. 79–94].

Одним із найбільш важливих аспектів діяльності спецпідрозділів Камбоджі стало їхнє співробітництво з міжнародними силами, зокрема в рамках миротворчих місій, що проводилися ООН і іншими міжнародними організаціями. Камбоджа активно брала участь у стабілізаційних операціях у сусідніх країнах і за межами Південно-Східної Азії.

Наприклад, камбоджійські підрозділи спеціального призначення брали участь у **миротворчій операції ООН у Східному Тиморі** на початку 2000-х років. Ця місія була спрямована на відновлення стабільності після виведення індонезійських військ та після тривалої боротьби за незалежність. Камбоджійські війська допомагали відновлювати мир у регіоні, охороняли гуманітарні місії та забезпечували безпеку на території [17].

Камбоджа є однією з країн, що стикаються з серйозною проблемою наркотрафіку. Через її географічне розташування в Південно-Східній Азії, де активні транснаціональні злочинні угруповання, країна стала важливим транзитним пунктом для наркоторговців. Камбоджійські спецпідрозділи

активно боролися з **контрабандою наркотиків**, здійснюючи рейди, обшуки і знищення лабораторій, які виробляли синтетичні наркотики.

Однією з найбільш значущих операцій стала **захоплення міжнародної контрабандної мережі**, яка працювала на кордонах Камбоджі з Таїландом і Лаосом. Камбоджійські спецпідрозділи, співпрацюючи з сусідніми країнами, знищили численні канали постачання наркотиків і ліквідували важливі осередки наркаторговців.

Протягом 2000-х років Камбоджа також активно працювала над боротьбою з тероризмом, який поширювався на всю Південно-Східну Азію. В країні з'являлися міжнародні терористичні осередки, пов'язані з ісламістськими радикальними угрупованнями. Камбоджа активно співпрацювала з іншими державами регіону, такими як **Таїланд, В'єтнам і Малайзія**, для боротьби з терористичними групами, що діяли в межах цієї зони [18, С. 31–46].

Особливо важливою була співпраця Камбоджі з міжнародними антитерористичними силами після терактів 11 вересня 2001 року в США. Камбоджійські спецпідрозділи взяли участь у ряді операцій для виявлення і нейтралізації терористичних осередків, які існували в регіоні. Операції включали обшуки підозрілих осіб і груп, а також знищення баз терористів, що були підозрювані у плануванні атак на країни Азії [19, С. 88–103].

Завдяки своїй участі в міжнародних миротворчих і гуманітарних місіях Камбоджа здобула досвід, необхідний для боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими загрозами безпеці. Камбоджійські спецпідрозділи стали важливими партнерами для ООН і інших міжнародних організацій, відіграючи важливу роль у забезпеченні стабільності в Південно-Східній Азії [20, С. 57–71].

Підрозділи спеціального призначення Камбоджі за останні десятиліття стали важливим елементом у боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю та наркаторгівлею. Їхня діяльність включала не лише внутрішні операції, спрямовані на знищення радикальних угруповань, але й участь у міжнародних миротворчих місіях та антитерористичних операціях. Завдяки цьому Камбоджа зміцнила свою здатність захищати національну безпеку та брати активну участь у глобальній боротьбі з тероризмом.

Неабияк привертає увагу досвід **Таїланду**. Ця країна розташована у центрі Південно-Східної Азії і є важливим гравцем у боротьбі з тероризмом, транснаціональною організованою злочинністю та іншими загрозами безпеці. Географічне розташування Таїланду, а також близькість до таких держав, як М'янма, Лаос, Камбоджа та Малайзія, ставить його в епіцентр боротьби з різноманітними загрозами, що виникають в регіоні. Враховуючи це, Таїланд створив кілька підрозділів спеціального призначення, серед яких особливо виділяються **"Rangers"** та **"SWAT"**. Ці підрозділи виконують широкий

спектр завдань, включаючи антитерористичні операції, боротьбу з організованою злочинністю, наркоторгівлею, а також участь у миротворчих операціях [21, С. 67–82].

Одним із найвідоміших підрозділів спеціального призначення Таїланду є **"Rangers"**, який відіграє важливу роль у боротьбі з тероризмом і бандитськими групами на півдні країни. Цей регіон, що межує з Малайзією, вже протягом кількох десятиліть є осередком ісламських радикальних угруповань, таких як **"Барі Ісламі"**, що проводить атаки на військових, правоохоронців та цивільних осіб.

Підрозділ **"Rangers"** займається **контртерористичними операціями** в регіоні, намагаючись нейтралізувати бойовиків і ліквідувати терористичні осередки. Операції часто включають **розвідку та заходи боротьби з терористами**, що здійснюють напади на стратегічні об'єкти та урядові установи. У 2000-х роках підрозділ **"Rangers"** неодноразово брав участь у ліквідації терористичних осередків в південних провінціях Таїланду, таких як **Паттані, Яла та Наратхиват**.

Одним із найбільш значних інцидентів стала **операція в провінції Паттані** у 2004 році, коли бойовики організували напади на поліцейській станції, що призвело до численних жертв серед правоохоронців. Підрозділ **"Rangers"** спільно з іншими силовими структурами провів контртерористичну операцію, яка в результаті призвела до ліквідації декількох терористичних лідерів [22, С. 110–126].

Іншим важливим підрозділом Таїланду є **"SWAT"**, який спеціалізується на боротьбі з організованою злочинністю, зокрема у боротьбі з **наркоторгівлею, контрабандою та грабежами**. Оскільки Таїланд є важливим транзитним пунктом для наркотиків у Південно-Східній Азії, завдання підрозділів **"SWAT"** часто зводяться до знищення мереж наркотиків, їхнього транспортування через кордони, а також боротьби з місцевими бандами.

Зокрема, у 2010-х роках, завдяки посиленій боротьбі з наркотиками, підрозділи **"SWAT"** провели **кілька великих операцій**, результатом яких стало захоплення великих партій наркотиків, що переміщувалися через Таїланд із сусідніх країн. Одним із найбільш відомих прикладів є операція, проведена в 2013 році, коли силами **"SWAT"** було знищено значну партію метамфетамінів на північному заході країни [23, С. 45–62].

Таїланд активно бере участь у **міжнародних миротворчих операціях**, які включають розміщення своїх підрозділів спеціального призначення в різних частинах світу. Одним із основних напрямків діяльності Таїланду в міжнародних миротворчих місіях є його участь у операціях під егідою ООН, зокрема на Балканах, в Африці та на Близькому Сході [17].

Зокрема, підрозділи Таїланду брали участь у **миротворчих місіях у Камбоджі, Східному Тиморі та Ліберії** в середині 2000-х років. Вони надавали допомогу в стабілізації ситуації, охороняли гуманітарні місії і сприяли відновленню порядку в зонах конфлікту. Особливо важливою була роль підрозділів спеціального призначення в охороні біженців і миротворців у Камбоджі після закінчення громадянської війни.

Підрозділи спеціального призначення Таїланду, зокрема "Rangers" і "SWAT", стали важливими інструментами в боротьбі з тероризмом, організованою злочинністю та іншими загрозами безпеці в Південно-Східній Азії. Вони успішно виконують завдання як на національному рівні – у боротьбі з терористичними осередками на півдні країни, так і на міжнародній арені, де Таїланд активно співпрацює з міжнародними силами в рамках миротворчих місій [24, С. 40–55].

Протягом 1990–2022 років підрозділи спеціального призначення Таїланду довели свою здатність ефективно реагувати на різноманітні загрози та сприяти стабільності в регіоні, захищаючи не тільки національні інтереси, а й підтримуючи мир і безпеку на міжнародній арені.

Таким чином, у період з 1990 по 2022 рік військові формування спеціального призначення з різних країн демонстрували високу ефективність у вирішенні складних і небезпечних завдань, таких як боротьба з тероризмом, організованою злочинністю та збереження міжнародної безпеки. Підрозділи спецпризначення Ізраїлю, Німеччини, Камбоджі та Таїланду показали важливу роль у цих процесах, маючи різні стратегії і особливості діяльності, проте завжди працюючи на забезпечення стабільності та безпеки у своїх країнах і на міжнародному рівні.

Ізраїль відомий своїми висококваліфікованими підрозділами, такими як "Сасрет Маткаль" та "Егоз", які успішно виконують антитерористичні операції і операції зі знищення терористичних осередків у найскладніших умовах. Їхня діяльність не обмежується лише національними кордонами, а охоплює міжнародні миротворчі місії, що підкреслює важливість їхнього внеску у боротьбу з глобальними загрозами.

Німеччина, завдяки підрозділу "GSG 9", стала одним із лідерів у боротьбі з тероризмом, демонструючи ефективність і професіоналізм під час численних операцій як на національному, так і на міжнародному рівнях. Підрозділ активно бере участь у миротворчих місіях, таких як Балкани і Афганістан, продовжуючи бути важливим гравцем у глобальних безпекових ініціативах.

Камбоджа, незважаючи на свій складний історичний контекст, розвинула власні спецпідрозділи для боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та наркотрафіком. Камбоджійські війська активно брали участь у

міжнародних миротворчих місіях, зокрема в Східному Тиморі, і допомогли стабілізувати ситуацію в Південно-Східній Азії.

Таїланд, завдяки своїй стратегічній ролі в Південно-Східній Азії, також сприяв глобальній боротьбі з тероризмом та транснаціональною злочинністю. Спеціальні підрозділи країни активно брали участь у боротьбі з радикальними угрупованнями та злочинними мережами, сприяючи стабільності в регіоні.

Таким чином, підрозділи спеціального призначення цих країн не лише виконують важливі національні завдання, але й активно взаємодіють на міжнародному рівні, допомагаючи боротися з глобальними загрозами. Їхній професіоналізм, високий рівень підготовки та готовність до оперативного реагування на різноманітні загрози роблять їх важливими гравцями в сучасному світі безпеки.

Вивчення досвіду Ізраїлю, Німеччини, Камбоджі та Таїланду є корисним для вдосконалення системи безпеки України. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняльний аналіз ефективності їх методів та адаптацію найкращих практик до нових викликів безпеці.

Література:

1. Barak, O. (2008). The Israeli Special Forces: Operations and Strategic Use. Tel Aviv: Institute for National Security Studies.
2. Shaked, Y. (2011). Counter-Terrorism and Special Forces: The Case of Israel. Journal of Security Studies, 20(3).
3. Ben-David, A. (2014). Sayeret Matkal: Israel's Elite Counter-Terrorism Unit. Haifa: Military History Publications.
4. Galili, D. (2009). Special Operations in Israel: Past and Future. Journal of Israeli Military History, 16 (2).
5. Kuperman, A. (2017). Lessons from Israel's Military Strategy Against Terrorism. Security and Strategy Review, 12 (4).
6. Israeli Ministry of Defense. (2009). The Israeli Defense Forces: Special Units Operations. Jerusalem: Israeli Ministry of Defense Press.
7. Helmer, M. (2015). Terrorism and Counter-Terrorism in the Middle East: The Role of Special Forces. New York: Routledge.
8. Weber, C. (2003). GSG 9: The Elite Counter-Terrorism Unit of Germany. Berlin: German Military Press.
9. Müller, T. (2010). Counter-Terrorism Operations: The Successes of GSG 9. Journal of Special Forces, 15(2).
10. Schaefer, F. (2015). The Evolution of Special Forces: From Munich to Modern Day Operations. Military Studies Review, 22 (3).
11. Bundespolizei. (2018). The Role of GSG 9 in German Security Operations. Federal Police Publication.
12. Kessler, M. (2001). German Special Forces in the Global War on Terrorism. Security and Defense, 16(1).
13. Huber, L. (2012). The Fight Against Terrorism: GSG 9 and its International Cooperation. International Security Journal, 8 (4).

14. Stark, H. (2010). *GSG 9: A History of Counter-Terrorism Successes*. Routledge: London.
15. Dith, K. (2010). Post-Genocide Security: The Role of Cambodian Special Forces in Counter-Terrorism. *Southeast Asian Security Review*, 14 (2).
16. Vann, P. (2012). Cambodia's Counter-Terrorism Strategies and International Cooperation. *Journal of Asian Security*, 18 (4).
17. UN Peacekeeping. (2005). *Cambodian Peacekeeping Contributions in Timor Leste*. United Nations Peacekeeping Report.
18. Chan, R. (2008). The War on Drugs: Cambodian Special Forces' Fight Against Narcotrafficking. *Global Security Journal*, 10 (1).
19. Hen, P. (2007). Cambodian Military Engagement in Global Anti-Terrorism Operations. *Military and Strategic Studies*, 16 (3).
20. Crummey, M. (2015). Cambodia's Role in Southeast Asia's Counter-Terrorism Network. *Asian Political Science Review*, 22 (1).
21. Wong, P. (2012). Special Forces in Thailand: Rangers and SWAT. *Asian Security Review*, 19 (1).
22. Rattanaporn, N. (2013). The Fight Against Terrorism in Southern Thailand: The Role of the Rangers. *Southeast Asian Military Journal*, 24 (3).
23. O'Donnell, P. (2015). SWAT and Drug Control: Thailand's Strategy Against Narcotrafficking. *Global Security Studies*, 10 (4).
24. Srinivasan, S. (2009). Counter-Terrorism in Southeast Asia: Thailand's Approach. *Asian Political Science Review*, 25 (2).

References:

1. Barak, O. (2008). *The Israeli Special Forces: Operations and Strategic Use*. Tel Aviv: Institute for National Security Studies [in English].
2. Shaked, Y. (2011). Counter-Terrorism and Special Forces: The Case of Israel. *Journal of Security Studies*, 20(3) [in English].
3. Ben-David, A. (2014). *Sayeret Matkal: Israel's Elite Counter-Terrorism Unit*. Haifa: Military History Publications [in English].
4. Galili, D. (2009). Special Operations in Israel: Past and Future. *Journal of Israeli Military History*, 16(2) [in English].
5. Kuperman, A. (2017). Lessons from Israel's Military Strategy Against Terrorism. *Security and Strategy Review*, 12(4) [in English].
6. Israeli Ministry of Defense. (2009). *The Israeli Defense Forces: Special Units Operations*. Jerusalem: Israeli Ministry of Defense Press [in English].
7. Helmer, M. (2015). *Terrorism and Counter-Terrorism in the Middle East: The Role of Special Forces*. New York: Routledge [in English].
8. Weber, C. (2003). *GSG 9: The Elite Counter-Terrorism Unit of Germany*. Berlin: German Military Press [in English].
9. Müller, T. (2010). Counter-Terrorism Operations: The Successes of GSG 9. *Journal of Special Forces*, 15(2) [in English].
10. Schaefer, F. (2015). The Evolution of Special Forces: From Munich to Modern Day Operations. *Military Studies Review*, 22(3) [in English].
11. Bundespolizei. (2018). *The Role of GSG 9 in German Security Operations*. Federal Police Publication [in English].
12. Kessler, M. (2001). German Special Forces in the Global War on Terrorism. *Security and Defense*, 16(1) [in English].

13. Huber, L. (2012). The Fight Against Terrorism: GSG 9 and its International Cooperation. *International Security Journal*, 8(4) [in English].
14. Stark, H. (2010). *GSG 9: A History of Counter-Terrorism Successes*. London: Routledge [in English].
15. Dith, K. (2010). Post-Genocide Security: The Role of Cambodian Special Forces in Counter-Terrorism. *Southeast Asian Security Review*, 14(2) [in English].
16. Vann, P. (2012). Cambodia's Counter-Terrorism Strategies and International Cooperation. *Journal of Asian Security*, 18(4) [in English].
17. UN Peacekeeping. (2005). *Cambodian Peacekeeping Contributions in Timor Leste*. United Nations Peacekeeping Report [in English].
18. Chan, R. (2008). The War on Drugs: Cambodian Special Forces' Fight Against Narcotrafficking. *Global Security Journal*, 10(1) [in English].
19. Hen, P. (2007). Cambodian Military Engagement in Global Anti-Terrorism Operations. *Military and Strategic Studies*, 16(3) [in English].
20. Crummey, M. (2015). Cambodia's Role in Southeast Asia's Counter-Terrorism Network. *Asian Political Science Review*, 22(1) [in English].
21. Wong, P. (2012). Special Forces in Thailand: Rangers and SWAT. *Asian Security Review*, 19(1) [in English].
22. Rattanaporn, N. (2013). The Fight Against Terrorism in Southern Thailand: The Role of the Rangers. *Southeast Asian Military Journal*, 24(3) [in English].
23. O'Donnell, P. (2015). SWAT and Drug Control: Thailand's Strategy Against Narcotrafficking. *Global Security Studies*, 10(4) [in English].
24. Srinivasan, S. (2009). Counter-Terrorism in Southeast Asia: Thailand's Approach. *Asian Political Science Review*, 25(2) [in English].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 351

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-709-718](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-709-718)

Криштанович Мирослав Франкович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Інститут права, психології та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка» м. Львів, <https://orcid.org/0000-0003-1750-6385>

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ: ПЕРЕШКОДИ ТА ЗАГРОЗИ

Анотація. Охарактеризовано сучасні проблеми та переваги механізмів державно-приватного партнерства у сфері агропромислового сектору економіки, що сприяють модернізації виробничих процесів та залученню інновацій. Визначено, що синергія між державними установами та приватними підприємствами є основою для розширення ринків збуту, підвищення якості продукції та зміцнення продовольчої безпеки. Встановлено, що агропромисловий сектор, як ключова галузь економіки, забезпечує створення нових робочих місць і сприяє економічному зростанню регіонів. Охарактеризовано основні виклики, з якими стикаються учасники співпраці, зокрема недостатня узгодженість нормативно-правової бази, бюрократичні перепони та труднощі у розподілі фінансових ресурсів і ризиків. Визначено, що ефективне впровадження спільних проектів вимагає розробки чітких критеріїв оцінки результатів, удосконалення адміністративних процедур та підвищення прозорості у взаємодії між усіма сторонами. Встановлено, що впровадження сучасних технологій і оптимізація виробничих процесів дозволяє досягти високої конкурентоспроможності та стабільного розвитку агропромислового сектору. Визначено, що комплексний підхід до вирішення проблем забезпечує довгострокову стійкість проектів і сприяє створенню умов для інноваційних рішень. Встановлено, що активне впровадження механізмів державно-приватного партнерства є стратегічно необхідним для подолання сучасних викликів та зміцнення національної економіки. Визначено, що постійний моніторинг та аналіз результатів сприяють підвищенню ефективності діяльності учасників співпраці. Охарактеризовано, що інвестиції в інноваційні технології є запорукою адаптації агропромислового сектору до змін у глобальних економічних умовах. Встановлено, що синхронізація зусиль державних органів та приватних підприємств створює передумови для сталого розвитку, спрямованого на досягнення високих стандартів якості та

конкурентоспроможності. Визначено, що комплексний підхід забезпечує довготривалий і стабільний розвиток. Встановлено, що систематичний аналіз та постійний моніторинг сприяють підвищенню ефективності реалізації спільних проєктів у секторі на постійній основі.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, агропромисловий сектор, інновації, модернізація, нормативно-правова база, економічний розвиток, інфраструктура.

Kryshtanovych Myroslav Frankovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Institute of Law, Psychology and Innovative Education Lviv Polytechnic National University, Lviv, <https://orcid.org/0000-0003-1750-6385>

PROBLEMS OF FUNCTIONING OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MECHANISMS IN THE AGRO-INDUSTRIAL SECTOR OF THE ECONOMY: OBSTACLES AND THREATS

Abstract. The article describes the current problems and advantages of public-private partnership mechanisms in the agro-industrial sector of the economy, which contribute to the modernization of production processes and the attraction of innovations. It is determined that the synergy between state institutions and private enterprises is the basis for expanding sales markets, improving product quality and strengthening food security. It is established that the agro-industrial sector, as a key sector of the economy, ensures the creation of new jobs and promotes the economic growth of regions. The main challenges faced by cooperation participants are described, in particular, insufficient coordination of the regulatory framework, bureaucratic obstacles and difficulties in distributing financial resources and risks. It was determined that the effective implementation of joint projects requires the development of clear criteria for evaluating results, improving administrative procedures and increasing transparency in interaction between all parties. It was determined that the introduction of modern technologies and optimization of production processes allows achieving high competitiveness and stable development of the agro-industrial sector. It was determined that an integrated approach to solving problems ensures the long-term sustainability of projects and contributes to the creation of conditions for innovative solutions. It was determined that the active implementation of public-private partnership mechanisms is strategically necessary to overcome modern challenges and strengthen the national economy. It was determined that constant monitoring and analysis of results contribute to increasing the efficiency of the activities of cooperation participants. It was characterized that investments in innovative technologies are the key to adapting the agro-industrial

sector to changes in global economic conditions. It was determined that the synchronization of efforts of state bodies and private enterprises creates the prerequisites for sustainable development aimed at achieving high standards of quality and competitiveness. It was determined that an integrated approach ensures long-term and stable development. It has been established that systematic analysis and constant monitoring contribute to increasing the effectiveness of joint projects in the sector on an ongoing basis.

Keywords: public-private partnership, agro-industrial sector, innovation, modernization, regulatory framework, economic development, infrastructure.

Постановка проблеми. Механізми державно-приватного партнерства у сфері агропромислового сектору економіки виступають важливим інструментом модернізації сільського господарства, стимулювання інновацій та забезпечення сталого розвитку національної економіки. Цей процес характеризується взаємодією державних інституцій та приватних підприємств задля спільного вирішення нагальних завдань у виробництві, переробці та збуті агропродукції. Однак існують певні проблеми у функціонуванні даних механізмів, що впливають на оперативність прийняття рішень та ефективність реалізації спільних проектів. Важливість цього питання зумовлена потребою у забезпеченні високої конкурентоспроможності агропромислового сектору, оптимізації ресурсів і розвитку інфраструктури, що позитивно позначається на всій економічній системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що поглиблений огляд науково-практичної літератури показує, що важливі аспекти проблем формування механізмів державно-приватного партнерства у сфері агропромисловості, розкривалися в роботах таких вчених, як І. Коваль, М. Лисенко, С. Петров, О. Сидорчук, Н. Тарасенко, Л. Жук, Т. Макаренко, П. Шевченко, Д. Іванов, Є. Мороз, В. Кравець, Р. Тимченко, А. Кучма, Ж. Григоренко, Ю. Степаненко, К. Журавль, І. Васильчук, Л. Бойко, В. Притула, С. Гребенщик, Ю. Козлов, О. Волков, Н. Олійник, Г. Романенко, Є. Костенко, Д. Федорчук, Т. Савчук, К. Левицький, В. Карпенко, М. Коваленко, С. Сухомлин, О. Горбунова, Н. Петренко, М. Матвієнко, І. Дмитренко, К. Мироненко, В. Поліщук, Ю. Кириленко, Л. Клименко, П. Шевчук, О. Чернов, Н. Лазаренко, І. Мазур, А. Гордієнко, Т. Кирилюк, Ю. Калінін, О. Ребров, М. Шевчук, Ю. Тимченко, В. Мороз, Л. Чернов, Н. Гордієнко, Р. Кирилюк, М. Поліщук, І. Калінін, та інші. Важливе місце у дослідженні цих питань займає класифікація форм державно-приватного партнерства, яка, за словами Залозної, Петрової та Трушкіної [1], допомагає зрозуміти узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду в цій галузі. Їхній аналіз визначає ключові моделі та підходи до реалізації державно-приватного партнерства, що є фундаментальним для

подальших досліджень у цій сфері. Брайловський [2] поглиблює це розуміння, надаючи методологію, теорію та механізми розвитку державно-приватного партнерства. Його дослідження відіграє важливу роль у формуванні теоретичної бази, яка включає розгляд комплексних аспектів державно-приватного партнерства, таких як правове регулювання, економічні інcentиви та бар'єри для входження.

У контексті промисловості Петрова [3] розглядає режим державно-приватного партнерства як інструмент подолання деструктивної конкуренції. Її аналіз підкреслює, як державно-приватне партнерство може сприяти більшій ефективності та конкурентоспроможності на промислових ринках. Малін [4] надає якісний аналіз розвитку державно-приватного партнерства у 2020 році, визначаючи головні тренди та зміни, що відбулися в цій сфері на глобальному рівні. Це дозволяє краще зрозуміти сучасні виклики та можливості, які виникають у контексті глобалізації та технологічного розвитку. Акіліна та Павлюк [5] обговорюють державно-приватне партнерство як інструмент управління змінами у сучасному місті, розкриваючи потенціал державно-приватного партнерства у міському розвитку та модернізації інфраструктури. Їхні рекомендації можуть бути адаптовані для використання в агропромисловому секторі, зокрема в питаннях розробки сільськогосподарської інфраструктури.

Віддаючи належне науковому внеску провідних вчених, зазначимо, що низка теорій і концепцій в контексті визначення нових проблем функціонування механізмів державно-приватного партнерства у сфері агропромислового сектору економіки, досі не розкрито в повному обсязі, що й зумовило вибір даної тематики, її сучасну актуальність.

Метою дослідження є характеристика нових проблем функціонування механізмів державно-приватного партнерства у сфері агропромислового сектору економіки. Об'єктом дослідження виступає державно-приватне партнерство та агропромисловий сектор економіки. Методологія статті передбачає застосування наступних методів, серед яких: метод індукції та дедукції, порівняння і систематизації; метод синтезу і аналізу; метод морфологічного аналізу; графічний й табличний методи; абстрактно-логічний методи.

Основне завдання статті являє собою розкрити найбільш вагомі проблеми функціонування механізмів державно-приватного партнерства у сфері агропромислового сектору економіки в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий сектор економіки традиційно займає провідне місце серед ключових галузей, оскільки забезпечує продовольчу безпеку, генерує значну частку ВВП та створює численні робочі місця [6-7]. У сучасних умовах зростаючої конкуренції на світових ринках та стрімкого розвитку технологій, співпраця між державою та приватними структурами набуває особливої актуальності. Державно-приватне партнерство спрямоване на об'єднання фінансових, технологічних та людських

ресурсів, що дозволяє ефективно впроваджувати інноваційні рішення, модернізувати виробництво та покращувати якість аграрної продукції. Проте, незважаючи на значний потенціал, існують перешкоди, які ускладнюють спільну діяльність та реалізацію стратегічних планів. Теоретичні засади співпраці між державним та приватним секторами ґрунтуються на принципах партнерства, взаємної вигоди та розподілу ризиків. У контексті агропромислового сектору, державно-приватне партнерство створює платформу для спільного планування, координації та реалізації проектів, спрямованих на модернізацію інфраструктури, підвищення продуктивності виробництва та розширення ринків збуту [8-9]. Цей процес включає розробку стратегічних планів, чітке визначення обов'язків усіх учасників та створення механізмів контролю за виконанням поставлених завдань. Сутність агропромисловості проявляється у комплексному підході до виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, що вимагає інтегрованих рішень і ефективної координації між різними секторами економіки (табл.1).

Таблиця 1.

Ключові засади функціонування механізмів державно-приватного партнерства

Засади	Характеристика
Інституційна підтримка та нормативно-правова база	Наявність чіткої нормативно-правової системи та активної підтримки з боку державних установ є основою для ефективної взаємодії між державними структурами та приватними інвесторами. Чіткі регуляторні положення сприяють зниженню ризиків, пов'язаних із правовими суперечностями, і створюють стабільне середовище для реалізації спільних проектів у агропромисловому секторі
Фінансова стабільність та ефективний розподіл ризиків	Надійність фінансових ресурсів і справедливий розподіл фінансових зобов'язань є ключовими умовами для реалізації партнерських ініціатив. Системний підхід до управління фінансами забезпечує впевненість усіх учасників співпраці, сприяє залученню додаткових інвестицій та стимулює впровадження інноваційних технологій у виробничі процеси
Інноваційність та технологічна модернізація	Впровадження сучасних технологій та інновацій є важливим чинником для підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності галузі. Використання новітніх технологічних рішень дозволяє оптимізувати виробничі процеси, знизити витрати та забезпечити високу якість агропродукції, що сприяє зміцненню позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках
Інтеграція та партнерська взаємодія	Тісна співпраця між представниками державного та приватного секторів створює умови для синергії дій, що допомагає долати ринкові виклики. Спільне планування, обмін досвідом і взаємна підтримка сприяють узгодженню стратегій розвитку, що, у свою чергу, стимулює стійке зростання агропромислового сектору

Джерело: сформовано автором

Однією з основних проблем функціонування механізмів державно-приватного партнерства у агропромисловому секторі є недостатня узгодженість нормативно-правової бази, яка регулює взаємодію державних органів та приватних інвесторів [10-11]. Часто існує розбіжність між державними пріоритетами та комерційними інтересами підприємств, що ускладнює розробку спільних проектів. Відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності реалізованих заходів, а також недостатня прозорість у розподілі фінансових ресурсів і ризиків створює додаткові труднощі. Подібні виклики зменшують потенціал використання сучасних технологій і впровадження інновацій, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність агропро-мислового сектору на внутрішньому та зовнішньому ринках (табл.2).

Таблиця 2.

Основні перешкоди щодо механізмів державно-приватного партнерства

Недосконала нормативно-правова база	Бюрократичні перепони та адміністративні затримки	Нерівномірний розподіл фінансових ресурсів і ризиків
Сучасне законодавство не завжди відповідає вимогам швидко розвиваючогося агропромислового сектору, що призводить до правових розбіжностей	Складність процедур оформлення документів і надмірна паперовість уповільнюють реалізацію спільних ініціатив	Неспіврозмірність внесків державних і приватних партнерів створює дисбаланс, який може ускладнити реалізацію спільних ініціатив

Джерело: сформовано автором

Ще одна суттєва проблема пов'язана з бюрократичними перепонами, що виникають у процесі реалізації проектів державно-приватного партнерства. Складність адміністративних процедур, затримки у видачі необхідних дозволів і ліцензій часто стають на заваді оперативному прийняттю рішень і реалізації стратегічних інвестиційних проектів. Відсутність чіткої системи стимулювання для приватного сектору знижує мотивацію підприємств брати участь у спільних проектах, що в свою чергу обмежує фінансові та технологічні ресурси, необхідні для розвитку агропромислового сектору [12-13]. Підвищення ефективності співпраці вимагає реформування існуючих адміністративних механізмів та впровадження більш прозорих процедур, що сприятимуть швидшій адаптації до ринкових умов та сприятимуть розвитку інноваційних технологій.

Економічні переваги, які отримують усі учасники державно-приватного партнерства, є вагомими для підвищення конкурентоспроможності агропромислового сектору. Синергія між державними інвестиціями та приватними фінансовими ресурсами дозволяє залучати новітні технології, модернізувати

виробничі потужності та розширювати ринки збуту. Спільне використання досвіду та інновацій стимулює розвиток інфраструктури, сприяє зниженню витрат на виробництво та підвищує якість продукції. Крім того, така співпраця стимулює створення нових робочих місць у регіонах, що особливо актуально для сільських територій, де розвивається агропромисловий сектор. Таким чином, державно-приватне партнерство стає каталізатором економічного зростання та соціального розвитку (табл.3).

Таблиця 3.

Основні загрози щодо реалізації механізмів державно-приватного партнерства у сфері агропромислового сектору економіки

Економічна нестабільність	Політична невизначеність
Коливання макроекономічних показників і непередбачуваність ринкових умов створюють серйозні ризики для спільних проектів	Нестабільність у політичній сфері та часті зміни у державних пріоритетах можуть впливати на умови співпраці
Відсутність довгострокових стратегій розвитку	Технологічна відсталість та недорозвинена інфраструктура
Незадовільне планування майбутнього розвитку спільних ініціатив позбавляє партнерів можливості ефективно адаптуватися до змін у ринкових умовах	Низький рівень технологічного забезпечення та слабка інфраструктурна база обмежують можливості модернізації виробництва

Джерело: сформовано автором

Водночас, розподіл фінансових ресурсів і ризиків між державними установами та приватними підприємствами залишається складовою частиною викликів, що впливають на стабільність і передбачуваність реалізації спільних проектів. Незважаючи на перспективи взаємовигідного співробітництва, існують труднощі в узгодженні умов взаємодії, що іноді призводить до затримок у фінансуванні та реалізації інвестиційних програм. Питання забезпечення належного контролю за витратами, ефективного моніторингу та звітності також викликає значну стурбованість серед учасників. Необхідність створення гнучких механізмів взаємодії, що враховують специфіку агропромислового сектору, є важливим кроком для зменшення невизначеності та забезпечення стабільного розвитку спільних проектів.

Позитивний вплив державно-приватного партнерства на розвиток агропромислового сектору проявляється у зростанні інвестиційної активності, впровадженні інноваційних технологій та оптимізації виробничих процесів. Спільні проекти дозволяють не лише модернізувати існуючі виробничі лінії, але й створювати нові виробничі потужності, що відповідають сучасним

вимогам ринку [14-15]. Підвищення якості продукції, збільшення обсягів виробництва та розширення експортного потенціалу є прямими наслідками ефективної співпраці між державними та приватними структурами. Також важливим аспектом є розвиток соціальної інфраструктури в сільських регіонах, що сприяє покращенню умов життя місцевого населення та стимулює розвиток супутніх галузей економіки. Таким чином, державно-приватне партнерство стає стратегічним інструментом для комплексного розвитку агропромислового сектору.

Для подолання вказаних проблем необхідно розробити та впровадити комплекс заходів, спрямованих на оптимізацію нормативно-правової бази, вдосконалення адміністративних процедур та підвищення прозорості у взаємодії між учасниками спільних проектів. Важливо створити умови, за яких приватний сектор отримає достатні стимули для інвестицій у інноваційні технології, а державні органи забезпечать належний контроль за використанням ресурсів. Розробка чітких механізмів розподілу ризиків і фінансової підтримки сприятиме створенню довгострокових стратегій розвитку, що враховують як економічні, так і соціальні аспекти. Посилення координації між усіма зацікавленими сторонами дозволить подолати існуючі труднощі та сприятиме більш ефективній реалізації потенціалу агропромислового сектору через інтегровані проекти державно-приватного партнерства.

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що механізми державно-приватного партнерства у сфері агропромислового сектору економіки мають величезний потенціал для стимулювання економічного зростання, впровадження інновацій та підвищення конкурентоспроможності національного аграрного виробництва. Незважаючи на існуючі виклики, що пов'язані з недостатньою узгодженістю нормативно-правової бази, бюрократичними перепонами та складнощами у розподілі ресурсів і ризиків, спільні зусилля державних установ та приватних підприємств можуть стати каталізатором позитивних змін. Впровадження сучасних технологій, оптимізація виробничих процесів та розвиток інфраструктури сприятимуть підвищенню ефективності роботи агропромислового сектору. Отже, подальше вдосконалення механізмів співпраці має стратегічне значення для забезпечення сталого розвитку економіки, соціальної стабільності та зростання добробуту населення, що вимагає спільних зусиль усіх учасників цього процесу.

Література:

1. Залознова Ю., Петрова І., Трушкіна Н. Класифікація форм державно-приватного партнерства: узагальнення зарубіжного та вітчизняного досвіду. *Agricultural and Resource Economics*. 2016. Vol. 2. No. 3. С. 88-105.
2. Брайловський І. А. Державно-приватне партнерство: методологія, теорія, механізми розвитку: дис. д-ра екон. наук: 08.00.01. Харків: ХРІ НАДУ, 2015. 462 с.

3. Петрова І. Режим публічно-приватного партнерства як інструмент подолання деструктивної конкуренції в промисловості. *Věda a perspektivy*. 2022. №. 12(19). Str. 54-66.
4. Малін О. Л. Аналіз розвитку державно-приватного партнерства в Україні та світі: якісні зміни та головні тренди 2020 року: аналіт. звіт. Одеса: Одеський нац. політехнічний ун-т, 2020. 31 с.
5. Акіліна О.В., Павлюк В.В.. Державно-приватне партнерство як інструмент управління змінами у сучасному місті. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип.20. Ч.1. С.10-13.
6. Зарічний О. А. Взаємодія держави та громадянського суспільства через інститути участі громадян в управлінні державними справами. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 48-51.
7. Драгомирецька Н. М., Піроженко Н. В., Матвєєнко І. В. Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку: навч. пос. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 290 с.
8. Криштанович М. Критерії оцінювання ефективності місцевих органів влади в системі публічного управління. № 3(31), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 238-246.
9. Слюсаренко В. Є. Моделі тристороннього партнерства держави, бізнесу та громадянського суспільства. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. Вип. 1(117). С. 97–100.
10. Жукова І., Трушкіна Н. Сутність поняття «механізм державного регулювання розвитку критичної інфраструктури». *Věda a perspektivy*. 2023. №. 6(25). Str. 8-23.
11. Криштанович, М. Вплив інтелектуалізації на систему управління в діяльності публічної служби в умовах Суспільства 5.0. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві*, 4(54), 2024, 71-79.
12. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. К.: Атіка, 2001. 47 с.
13. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. № 10(38), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 190-201.
14. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 227-237.
15. Пильтай О. Фінансовий інструментарій державної підтримки публічно-приватного партнерства. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 1. С. 77–89.

References:

1. Zaloznova, Y., Petrova, I., & Trushkina, N. (2016). Klasifikatsiia form derzhavno-pryvatnoho partnerstva: uzahal'nenia zarubyzhnogo ta vitchyznianoho dosvidu [Classification of forms of public-private partnership: a synthesis of foreign and domestic experience]. *Agricultural and Resource Economics*, 2(3), 88–105. [in Ukrainian].
2. Brailovskyi, I. A. (2015). Derzhavno-pryvatne partnerstvo: metodologii, teorii, mekhanizmy rozvytku [Public-private partnership: methodology, theory, development mechanisms] (Doctoral dissertation in Economic Sciences, 08.00.01, KhRI NADU, Kharkiv). 462 p. [in Ukrainian].
3. Petrova, I. (2022). Rezhym publichno-pryvatnoho partnerstva yak instrument podolannia destruktivnoi konkurentsii v promyslovosti [Regime of public-private partnership as an instrument for overcoming destructive competition in industry]. *Věda a perspektivy*, 12(19), 54–66. [in Ukrainian].

4. Malin, O. L. (2020). Analiz rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukrayini ta sviti: yakisni zminy ta holovni trendy 2020 roku: analyt. zvit [Analysis of the development of public–private partnership in Ukraine and the world: qualitative changes and main trends of 2020: analytical report]. Odesa: Odesky natsionalnyi politekhniky unytet. 31 p. [in Ukrainian].

5. Akilina, O. V., & Pavliuk, V. V. (2018). Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak instrument upravlinnia zminamy u suchasnomu misti [Public–private partnership as an instrument for managing changes in a modern city]. Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, 20(1), 10–13. [in Ukrainian].

6. Zarichnyi, O. A. (2015). Vzaemodiia derzhavy ta hromadianskoho suspil'stva cherez instytuty uchasty hromadian v upravlinnia derzhavnymy spravamy [Interaction between the state and civil society through the institutions of citizen participation in public affairs management]. Yevropeyski perspektyvy, (1), 48–51. [in Ukrainian].

7. Dragomiretska, N. M., Pirozhenko, N. V., & Matvyienko, I. V. (2017). Derzhavno-hromadyans'ke partnerstvo u sferi sotsialnoho rozvytku: navchalnyi posibnyk [Public–civic partnership in the field of social development: educational manual]. Odesa: ORIDU NADU. 290 p. [in Ukrainian].

8. Kryshtanovych, M. (2024). Kryterii otsinyuvannia efektyvnosti mist's'kovykh orhaniv vlady v systemi publichnoho upravlinnia [Criteria for assessing the effectiveness of local government bodies in the public administration system]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 3(31), 238–246. [in Ukrainian].

9. Sliusarenko, V. Ye. (2016). Modeli trystoronnoho partnerstva derzhavy, biznesu ta hromadyanskoho suspil'stva [Models of tripartite partnership between the state, business, and civil society]. Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy, 1(117), 97–100. [in Ukrainian].

10. Zhukova, I., & Trushkina, N. (2023). Sutnist' poniattia “mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannia rozvytku krytychnoyi infrastruktury” [The essence of the concept “mechanism of state regulation of the development of critical infrastructure”]. Věda a perspektyvy, 6(25), 8–23. [in Ukrainian].

11. Kryshtanovych, M. (2024). Vplyv intelektualizatsii na systemu upravlinnia v diialnosti publichnoi sluzhby v umovakh Susiul'stva 5.0 [The impact of intellectualization on the management system in the activity of public service under Society 5.0]. Sotsialno-ekonomichni vidnosyny v tsyfrovoho suspil'stvi, 4(54), 71–79. [in Ukrainian].

12. Rabinovych, P. M. (2001). Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy: navchannyi posibnyk [Foundations of the general theory of law and state]. Kyiv: Atika. 47 p. [in Ukrainian].

13. Shtangret, A., Silkin, O., & Shliakhetko, V. (2024). Trudova migratsiia yak zovnishnia zahroza dlia kadrovoi bezpeky pidpriemstva [Labor migration as an external threat to the personnel security of an enterprise]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 10(38), 190–201. [in Ukrainian].

14. Shtangret, A., & Silkin, O. (2024). Bezpekovi aspekty upravlinnia personalom v umovakh hiperdynamichnoho zovnishnoho seredovyshcha [Security aspects of personnel management in conditions of a hyper-dynamic external environment]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 9(37), 227–237. [in Ukrainian].

15. Pyliay, O. (2012). Finansovi instrumentarii derzhavnoi pidtrymky publichno-pryvatnoho partnerstva [Financial instruments of state support for public–private partnership]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, (1), 77–89. [in Ukrainian].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 35.08:378:005.6

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-719-729](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-719-729)

Круглов Віталій Вікторович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри соціології і публічного адміністрування, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, тел.: (057) 707-66-34, <https://orcid.org/0000-0002-7228-8635>

МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Стаття присвячена аналізу механізмів подолання гендерних стереотипів у системі публічного управління. Визначено, що стійкі соціокультурні уявлення щодо гендерних ролей значно впливають на процеси прийняття рішень та організаційну культуру в органах публічної влади, що обмежує інклюзивність та ефективність управлінських структур. У роботі розглянуто сучасні підходи до гендерної політики, що включають правові, фінансові та освітні інструменти, спрямовані на забезпечення рівноправності та паритетного представництва. Зокрема, проаналізовано вплив гендерного бюджетування, гендерних аудитів і квотування керівних посад як засобів сприяння збалансованому представництву в органах влади. Підкреслено, що подолання гендерних стереотипів вимагає комплексного підходу, який враховує соціально-культурний, політичний та економічний аспекти. Запровадження освітніх програм для державних службовців, орієнтованих на критичний аналіз стереотипів і розвиток інклюзивних навичок, розглядається як важливий компонент стратегії. У статті також наведено результати глобального моніторингу гендерної рівності, які демонструють позитивні зміни в Україні та інших країнах, проте наголошується на необхідності подальших трансформацій. Запропонований підхід інтегрує елементи інклюзивного лідерства, гендерного аналізу та ефективного розподілу ресурсів, що забезпечує сталий розвиток суспільства. Таким чином, подолання гендерних стереотипів є важливим чинником підвищення якості державного управління та демократичної зрілості. У статті представлено рекомендації щодо покращення інституційної ефективності через усунення гендерних бар'єрів та впровадження інноваційних підходів, таких як гендерне бюджетування, аудити, освітні програми для публічних службовців і впровадження квот на керівні посади. Зазначено, що запропоновані механізми сприяють розширенню можливостей для жінок і чоловіків та створюють умови для справедливого та інклюзивного управління. Механізми включають

поєднання регуляторних та організаційних інновацій, підкріплених системою підзвітності та моніторингу. Наголошується на необхідності формування правового, інституційного та фінансового підґрунтя для реалізації стратегій, спрямованих на подолання дискримінаційних практик.

Ключові слова: публічне управління, механізми, гендерні стереотипи, соціологічні дослідження, гендерне бюджетування, гендерний аудит, стратегії.

Kruhlov Vitalii Viktorovych Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of Department of sociology and public administration, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, tel.: (057) 707-66-34, <https://orcid.org/0000-0002-7228-8635>

MECHANISMS FOR OVERCOMING GENDER STEREOTYPES IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Abstract. The article is devoted to analyzing mechanisms for overcoming gender stereotypes in the public administration system. It has been determined that persistent sociocultural perceptions of gender roles significantly influence decision-making processes and organizational culture in public authorities, which limits the inclusiveness and effectiveness of management structures. The paper examines modern approaches to gender policy, including legal, financial, and educational tools aimed at ensuring equality and parity representation. In particular, the impact of gender budgeting, gender audits, and quotas for leadership positions as means of promoting balanced representation in government bodies is analyzed. It is emphasized that overcoming gender stereotypes requires a comprehensive approach that takes into account socio-cultural, political, and economic aspects. The introduction of educational programs for civil servants focused on critical analysis of stereotypes and development of inclusive skills is considered an important component of the strategy. The article also presents the results of global gender equality monitoring, which demonstrate positive changes in Ukraine and other countries, however, emphasizes the need for further transformations. The proposed approach integrates elements of inclusive leadership, gender analysis, and effective resource allocation, ensuring sustainable development of society. Thus, overcoming gender stereotypes is an important factor in improving the quality of public administration and democratic maturity. The article presents recommendations for improving institutional effectiveness through eliminating gender barriers and implementing innovative approaches such as gender budgeting, audits, educational programs for public servants, and implementation of quotas for leadership positions. It is noted that the proposed mechanisms promote empowerment of women and men and create conditions for fair and inclusive governance. The mechanisms include a

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

combination of regulatory and organizational innovations, supported by a system of accountability and monitoring. The necessity of forming legal, institutional, and financial foundations for implementing strategies aimed at overcoming discriminatory practices is emphasized.

Keywords: public administration, mechanisms, gender stereotypes, sociological research, gender budgeting, gender audit, strategies.

Постановка проблеми. У сучасному дискурсі щодо реформи публічного управління стійкість гендерних стереотипів залишається значним викликом, що перешкоджає розвитку демократичних та ефективних систем управління. Незважаючи на значний прогрес у створенні законодавчої бази для гендерної рівності, глибоко вкорінені суспільні стереотипи продовжують впливати на організаційну культуру, процеси прийняття управлінських рішень і можливості кар'єрного зростання в органах публічної влади. У системі публічного управління активізуються питання щодо визначення та впровадження ефективних стратегій для ліквідації гендерних стереотипів, визнаючи їх негативний вплив як на індивідуальні кар'єрні траєкторії, так і на ефективність інституцій. Зростаюча складність проблем публічного управління вимагає різноманітних точок зору та інклюзивних підходів до лідерства, чому часто перешкоджають стійкі гендерні стереотипи.

Численні дослідження показують, що посилення гендерної рівності, особливо у сферах освіти та працевлаштування, слугує потужним каталізатором для сталого економічного зростання та суспільного розвитку. Реалізація державної політики, що враховує гендерні аспекти, продемонструвала вплив у багатьох сферах суспільного життя, про що свідчить комплексний аналіз політики та оцінка результатів [1].

Сучасна соціальна політика, спрямована на просування гендерної рівності, охоплює складну структуру принципів, механізмів регулювання та стратегічних цілей та переслідує подвійну мету встановлення юридичної рівності та практичного паритету між чоловіками та жінками в усіх сферах суспільного життя. Зазначений комплексний підхід усуває як формальні інституційні бар'єри, так і глибоко вкорінені суспільні норми, які зберігають гендерну нерівність.

Рівень представництва жінок у публічному управлінні є важливим показником зрілості та демократичного розвитку громадянського суспільства. Зазначене виходить за межі простого чисельного паритету, фундаментально впливаючи на якість і характер систем управління. Дослідження показують, що збалансоване гендерне представництво значною мірою сприяє стабільності та сталості розвитку держави, особливо в її гуманітарному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гендерних стереотипів повсякчас знаходиться у полі зору сучасних дослідників, що доводить

актуальність вказаної тематики. Проблематику подолання гендерних стереотипів у системі публічного управління досліджували Г. Бондар, К. Борщ, Г. О. Вілкова, Л. Жданкіна, К. Кисельова, В. Лазарев, М. Луб, М. Ляшко, Д. Михайлюнок, Г. Юровська та ін. Хоча численні дослідження виявили існування гендерних упереджень в органах влади, існує прогалина в розумінні практичних механізмів, які можуть ефективно трансформувати стереотипні погляди та поведінку в конкретному контексті публічного управління.

Мета статті – дослідження механізмів подолання гендерних стереотипів у системі публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Особливу суспільну увагу привертає категорія «гендерних стереотипів», які являють собою стійкі соціально сформовані уявлення про соціальні ролі та моделі поведінки чоловіків і жінок. Вказані уявлення здебільшого ґрунтуються на біологічних характеристиках та традиційних соціокультурних нормах. У контексті гендерних стереотипів виокремлюються два базові концепти: «фемінність» та «маскулінність». Фемінність традиційно асоціюється з такими характеристиками, як емоційність, чутливість, м'якість і певною мірою вразливість. Натомість маскулінність репрезентується через призму силових атрибутів: влада, фізична міць, стриманість, здатність до домінування. Важливо підкреслити, що поняття «гендер» є складною соціальною конструкцією, яка не лише фіксує відмінності, але й піддає критичному аналізу обмежені та стереотипні сценарії поведінки, нав'язані суспільством чоловікам і жінкам [2].

Ефективна реалізація гендерної політики може покращити практику публічного управління шляхом запровадження інноваційних підходів. Нові парадигми визнають і використовують недооцінювані компетенції, такі як емоційний інтелект і соціальні здібності, які можуть підвищити ефективність організації та сприяти більш інклюзивним структурам прийняття рішень, що зрештою призводить до більш чутливих і справедливих систем управління. Вказана трансформація в публічному управлінні відображає еволюцію в розумінні лідерських компетенцій, коли традиційні моделі збагачуються різноманітними перспективами та підходами, які більш повно відображають складність сучасних управлінських проблем [3].

Відповідно до звіту Всесвітнього економічного форуму Global Gender Gap Report 2024, порівняно з 2023 роком, більша кількість країн реєструє підвищення своїх показників гендерного паритету, що сприяє скороченню загального гендерного розриву: у 2024 році 50,1% країн оцінки зросли, 6,1% не показали жодних змін у оцінці, а 43,8% повідомляють про негативні зміни оцінки. Європейські економіки посідають сім позицій у глобальному топ-10, продовжуючи представляти більшість країн з найвищими показниками. Решта три позиції посідають економіки Східної Азії та Тихого океану, Латинської

Америци та Карибського басейну та Африки на південь від Сахари. Хоча жодна країна ще не досягла повного гендерного паритету, перші дев'ять країн (Ісландія, Фінляндія, Норвегія, Нова Зеландія, Швеція, Нікарагуа, Німеччина, Намібія та Ірландія) скоротили щонайменше 80% свого розриву. Розподіл показників гендерного паритету за субіндексом рівня освіти показує, що загальні показники є високими, але група країн продовжує відставати від повного паритету. Шість економік мають показники нижчі за 80%, усі вони належать до регіону Африки на південь від Сахари. Навпаки, 33 (або 22,6%) країн у вибірці досягли повної паритетної оцінки 100% [4].

Індекс гендерної рівності для Європейського Союзу становить 71 зі 100 балів, що означає поступове покращення на 0,8 пункту в порівнянні з індексом 2023 року та збільшення на 7,9 пункту в цілому з 2010 року. Аналіз конвергенції показує, що диспропорції щодо гендерної рівності в ЄС зменшилися між 2010 і 2022 роками. Незважаючи на різні вихідні точки, 15 держав-членів зараз ближчі до середнього по ЄС, ніж у 2010 році [5].

У контексті глобального моніторингу гендерної рівності Україна демонструє помітні трансформації. За даними Глобального звіту про гендерні розриви за 2023 рік, наша держава посіла 66-у позицію серед загальної когорти з 146 країн світу [6]. Графічне представлення еволюції України в рейтингу впродовж 2006-2023 років розкриває складну траєкторію її просування в напрямку забезпечення гендерної паритетності (рис. 1).

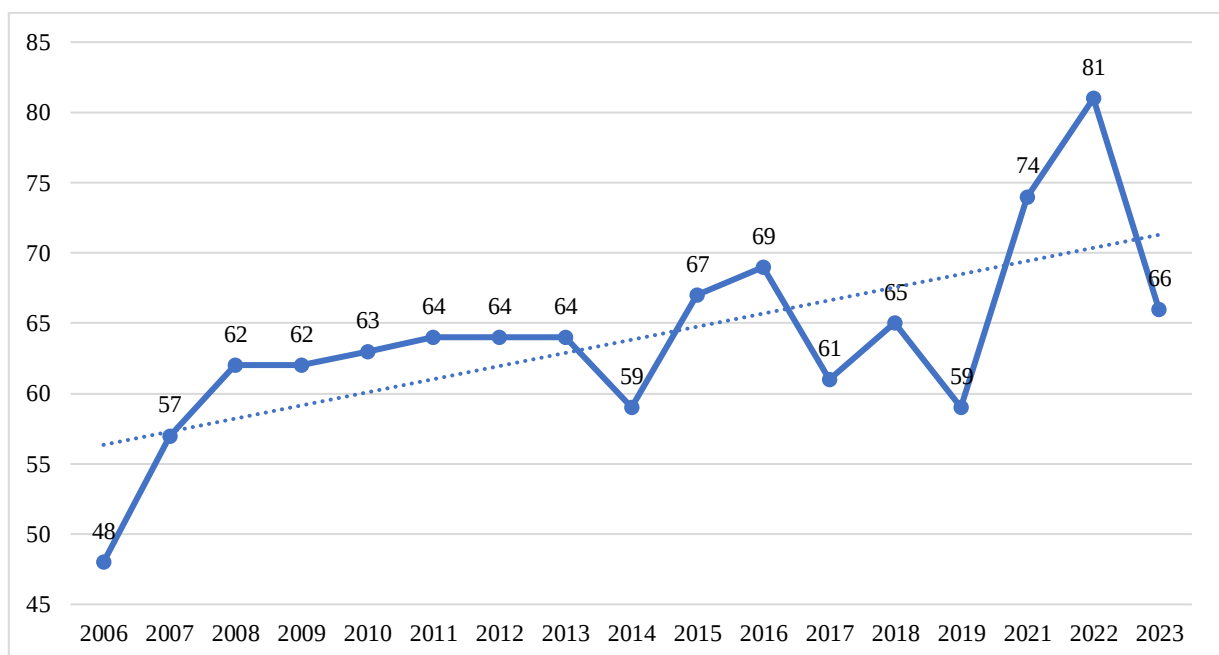

Рис. 1 Динаміка рейтингу України за Індексом глобального гендерного розриву

Джерело: [6]

Аналіз динаміки гендерного розриву в країнах ЄС та Україні демонструє тенденції щодо показників гендерного розриву у 2018 та 2023 роках на основі Індексу гендерного розриву Всесвітнього економічного форуму (рис. 2).

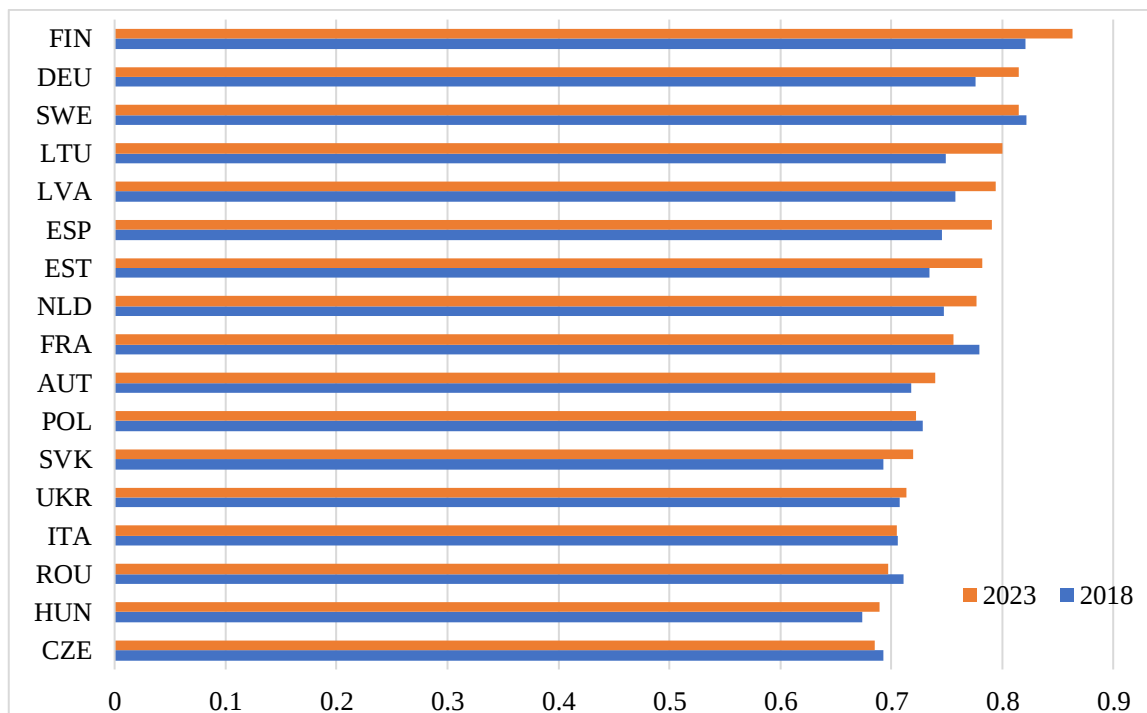

Рис. 2 Зміни в розвитку гендерного паритету в окремих європейських країнах

Джерело: [7; 8]

Найвищий рівень гендерного паритету у 2023 році зафіксований у Фінляндії, Німеччині та Швеції. Натомість найнижчі показники в Угорщині, Чехії та Кіпру (0,678-0,689). В Україні значення індексу зросло з 0,708 у 2018 році до 0,714 у 2023 році. Це свідчить про незначне скорочення гендерного розриву, і Україна позиціонується в нижній частині рейтингу європейських країн. Загалом більшість країн демонструють позитивну динаміку у скороченні гендерних диспропорцій. Таким чином, хоча Україна повільно просувається до гендерної рівності, наразі ці зрушення значно повільніші порівняно з провідними європейськими країнами [9].

Дослідження структурних елементів Глобального індексу гендерного розриву для України в період 2022-2023 років виявляє принципово важливу диспропорцію в політичній сфері та системі державного управління. Характерною особливістю аналізованого періоду є суттєвий розрив у репрезентативності та участі жінок у владних інституціях [4]. Особливої уваги заслуговує той факт, що розрив у політичній репрезентації не є поодиноким

явищем, а відображає більш глибокі структурні виклики в українському суспільстві. Важливо підкреслити, що подолання такого розриву вимагає фундаментальної трансформації суспільних установок, стереотипів та практик залучення жінок до процесів прийняття рішень.

Лише в 31 країні жінки є главами держав або урядів. Жінки складають 26,5% членів парламенту. У всьому світі менше ніж кожен четвертий член кабінету міністрів є жіночої статі (22,8 %) [10]. Відповідно до останнього звіту IPU «Жінки в парламенті 2023», глобальна частка жінок-депутатів зросла до 26,9%, виходячи з виборів і призначень, які відбулися в 2023 році. Однак зростання повільніше, ніж у попередні роки – на виборах у 2020 та 2021 роках кількість жінок-депутатів збільшилася на 0,6 відсоткових пункти. Жінки становили 27,6% депутатів у новообраних або призначених парламентських органах, що на 1,4 відсоткових пункти більше порівняно з попередніми опитуваннями в тих же країнах. У всьому світі частка жінок-спікерів парламенту зросла до 23,8% (на 1,1 відсоткового пункту) [11].

Світові та регіональні середні показники кількості жінок у парламентах у 1995 та 2024 рр. продемонстровано на рис. 3.

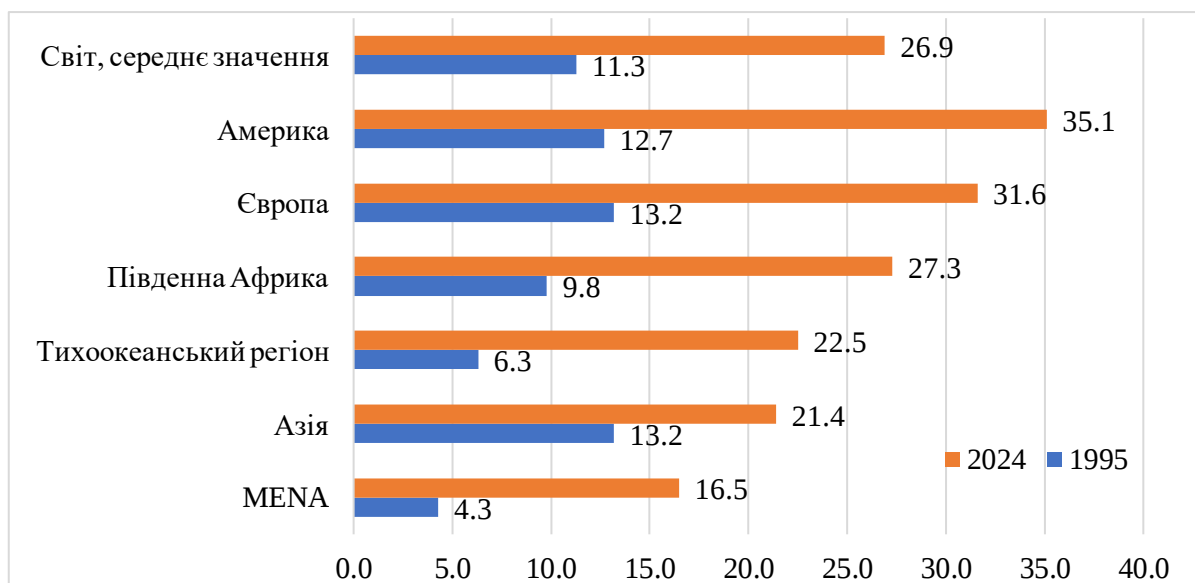

Рис. 3 Світові та регіональні середні показники кількості жінок у парламентах, 1995 та 2024 рр.

Джерело: [11]

З низьких 16,6% у першому парламенті, обраному прямими виборами в 1979 році, відсоток жінок-членів Європейського парламенту (ЄП) постійно зростав після кожних виборів, досягнувши 41% після виборів 2019 року. Зараз цей показник становить 39,9% – це вище середньосвітового показника для

національних парламентів (26,9% на початок 2024 року) та вище середнього європейського показника для національних парламентів (31,6%). Однак існують великі відмінності між державами-членами. На одному кінці спектру зростає кількість країн, які знаходяться на рівні або близько паритету. На початку 2024 року кількість жінок-депутатів з Люксембургу, Фінляндії та Швеції навіть перевищила кількість чоловіків. На іншому кінці – у Румунії, на Кіпрі та в Греції – жінки становлять менше чверті євродепутатів, а Румунія знаходиться на найнижчому рівні з 15% [12].

Термін «гендерна інклюзія» є комплексним поняттям, що охоплює широкий спектр соціальних та правових аспектів взаємодії різних гендерних груп. Сутність гендерної інклюзії полягає в послідовній реалізації принципів недискримінації, паритетності та взаємоповаги і спрямовується на забезпечення повноцінної участі жінок та чоловіків в усіх без винятку соціальних процесах. Практична реалізація концепції гендерної інклюзії передбачає впровадження низки взаємопов'язаних інструментів: створення рівноправного нормативно-правового поля, стимулювання соціально-політичної активності різних гендерних груп, забезпечення економічних можливостей, розробка та впровадження антидискримінаційних механізмів, врахування гендерної компоненти при формуванні законодавчих актів. Основна мета такого підходу – подолання стереотипів та бар'єрів, що обмежують повноцінну самореалізацію особистості незалежно від її гендерної ідентичності [13]

Подолання гендерної нерівності приносить значні переваги суспільству та економіці. Усунення гендерних розривів у зайнятості може посилити економічне зростання та відновлення. Ефективне впровадження механізму гендерного бюджетування може гарантувати, що державна бюджетна політика сприятиме досягненню цілей гендерної рівності, таких як збільшення участі робочої сили, зростання ВВП і покращення фіскальної стійкості. Гендерне бюджетування – це інструмент управління державними фінансами, який можна використовувати для врахування гендерних міркувань у процесі прийняття бюджетних рішень. Його можна використовувати для визначення бюджетних заходів, які будуть ефективними для усунення гендерних розривів і просування цілей гендерної рівності. Гендерне бюджетування все частіше практикується в країнах ОЕСР і зараз є інструментом бюджетування, який використовується для усунення гендерних розривів у 61% країн-членів. За останні роки кількість країн ОЕСР, які практикують гендерне бюджетування, зросла майже вдвічі: у 2022 році його запровадили 23 країни, у порівнянні з 12 у 2016 році (35%) [14].

Індекс гендерного бюджетування ОЕСР порівнює рівень реалізації гендерного бюджетування за структурними елементами Концепції гендерного бюджетування ОЕСР 2023: інституційні та стратегічні заходи; методи та

засоби; сприятливе середовище; підзвітність і прозорість; вплив. Канада, яка у 2018 році прийняла закон про гендерне бюджетування, отримала найвищий загальний бал. Австрія, Ісландія, Корея, Мексика, Іспанія та Швеція також досягли передових результатів (рис. 4).

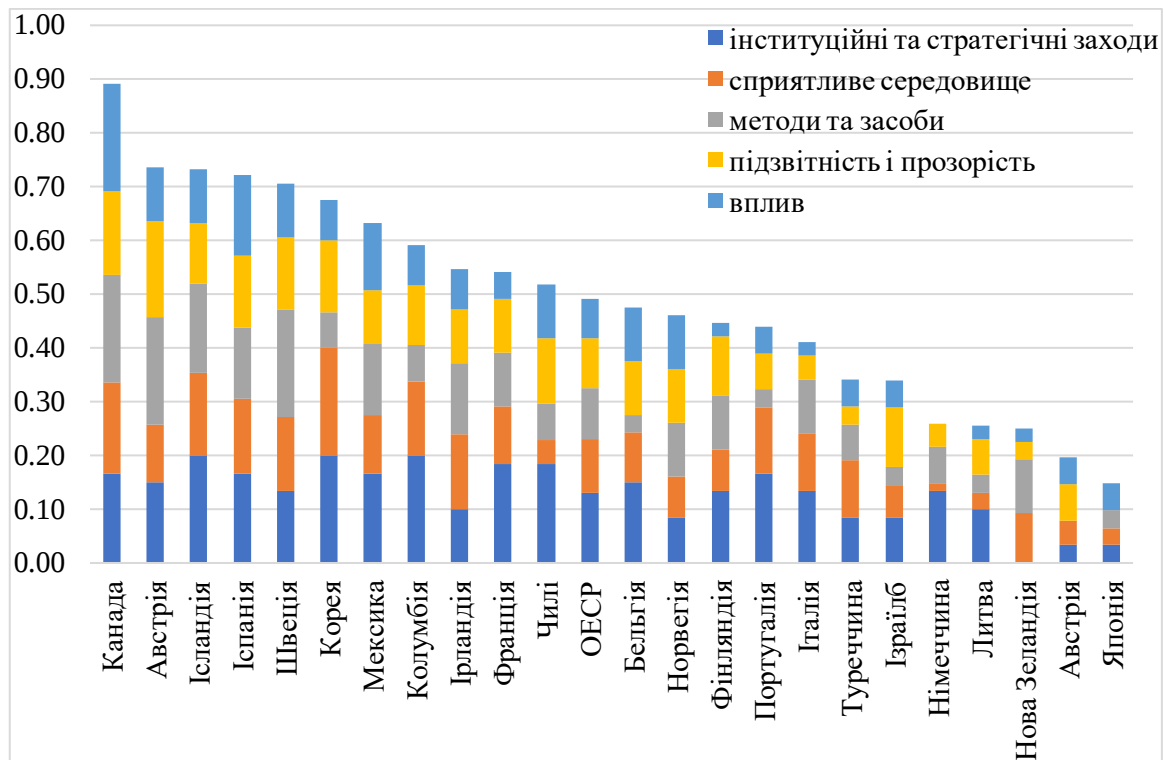

Рис. 4 Індекс гендерного бюджетування ОЕСР за 2023 рік

Джерело: [14]

Крім того, одним із ключових підходів до подолання гендерних стереотипів є впровадження механізму гендерного аудиту у роботі органів публічної влади. Зазначений аудит дозволяє оцінити організаційні особливості, виявити дискримінаційні практики та запровадити коригуючі заходи. Доцільно створювати комісії з гендерної рівності, які забезпечуватимуть нагляд за реалізацією політик та оцінку ефективності впроваджуваних стратегій. За результатами моніторингу можливе проведення спеціалізованих освітніх заходів для публічних службовців, що включатиме модулі з розуміння гендерної інклюзії, критичного аналізу стереотипів та формування навичок інклюзивного лідерства. Ще одним ефективним підходом на основі правового механізму є прийняття нормативно-правових актів, які забезпечують рівний доступ жінок і чоловіків до управлінських посад, що може сприяти більш збалансованому представництву. Важливим також є впровадження механізмів звітності, які забезпечують прозорість у реалізації гендерно орієнтованої політики.

Висновки. Подолання гендерних стереотипів у публічному управлінні є критично важливим кроком до сприяння інклюзивних підходів та покращенню інституційної ефективності. Незважаючи на прогрес у створенні законодавчої бази для гендерної рівності, глибоко вкорінені суспільні норми продовжують перешкоджати просуванню по службі та справедливому прийняттю рішень в органах публічної влади. Для подолання зазначених проблем необхідний комплексний підхід, що поєднує інституційні, фінансові регуляторні та освітні, механізми.

Такі фінансові механізми, як гендерне бюджетування, гарантують, що розподіл ресурсів відображає різноманітні потреби населення, тоді як регуляторні заходи, такі як квоти на керівні посади, сприяють збалансованому представництву. Гендерні аудити в органах публічної влади можуть виявити та усунути дискримінаційні практики. Освітні програми, призначені для державних службовців, допомагають зруйнувати стереотипи, сприяючи розумінню гендерної інтеграції та сприяючи інклюзивним лідерським навичкам. Запропоновані напрями мають доповнюватися надійними механізмами підзвітності для моніторингу прогресу та забезпечення прозорості. Інтегруючи зазначені підходи, система публічного управління може забезпечити сталий суспільний розвиток і слугувати моделлю інклюзивної та ефективної реалізації владних повноважень.

Література:

1. Profeta P. Gender equality and public policy: Measuring progress in Europe. Cambridge University Press, 2020. <https://doi.org/10.1017/9781108525886>.
2. Марценюк Т. О. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. 65 с.
3. Samilyk L., Teremetskyi V., Milevska A., Lytvyn N., Artemenko O., Kondratyuk-Antonova T. Implementation of gender policy in the public authorities. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. №6(24). URL: <https://www.abacademies.org/articles/implementation-of-gender-policy-in-the-public-authorities-13559.html>.
4. Global Gender Gap Report 2024. World Economic Forum, 2024. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf.
5. Gender Equality Index 2024 – Sustaining momentum on a fragile path, Publications Office of the European Union. EIGE, 2024. URL: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024>.
6. Global Gender Gap Report 2023. World Economic Forum, 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf.
7. Global Gender Gap Report 2018. World Economic Forum, 2018. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-global-gender-gap-report-2018/>.
8. Global Gender Gap Report 2023. World Economic Forum, 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/>.
9. Dvorak J., Kruhlov V. Ethical Approaches to Gender Communications in Public Administration at Ukraine. *Ethics and Innovation in Public Administration*. Contributions to Public Administration and Public Policy. Springer, Cham, 2024. https://doi.org/10.1007/978-3-031-67900-1_4.

10. Women in politics: 2023. UN Women, 2023. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2023/03/women-in-politics-map-2023>.
11. Women in parliament in 2023. Inter-Parliamentary Union, 2024. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2024-03/women-in-parliament-2023>.
12. Women in politics in the EU State of play in 2024. European Union, 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EPRS_BRI\(2024\)760348_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EPRS_BRI(2024)760348_EN.pdf).
13. Продан В. І. Парадигма гендерної інклюзії у праві на освіту: вітчизняний та міжнародний досвід. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Випуск 79: частина 2. С. 356-362. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.55>.
14. Gender Budgeting in OECD Countries 2023. OECD Publishing, Paris, 2023. <https://doi.org/10.1787/647d546b-en>.

References:

1. Profeta, P. (2020). Gender equality and public policy: Measuring progress in Europe. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108525886> [in English].
2. Martsenyuk T. O. (2014). Henderna rivnist' i nedyskryminatsiya: posibnyk dlya ekspertiv i ekspertok analitychnykh tsentriv [Gender equality and non-discrimination: a guide for think tank experts]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Samilyk, L., Teremetskyi, V., Milevska, A., Lytvyn, N., Artemenko, O., Kondratyuk-Antonova, T. (2021). Implementation of gender policy in the public authorities. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 24, 6. Retrieved from <https://www.abacademies.org/articles/implementation-of-gender-policy-in-the-public-authorities-13559.html> [in English].
4. World Economic Forum. (2024). Global Gender Gap Report 2024. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf [in English].
5. EIGE. (2024). Gender Equality Index 2024 – Sustaining momentum on a fragile path, Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024> [in English].
6. World Economic Forum, (2023). Global Gender Gap Report 2023. Retrieved from https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf [in English].
7. World Economic Forum. (2018). Global Gender Gap Report 2018. Retrieved from <https://www.weforum.org/publications/the-global-gender-gap-report-2018/> [in English].
8. World Economic Forum. (2023). Global Gender Gap Report 2023. Retrieved from <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/> [in English].
9. Dvorak, J., Kruhlov, V. (2024). Ethical Approaches to Gender Communications in Public Administration at Ukraine. *Ethics and Innovation in Public Administration*. Contributions to Public Administration and Public Policy. Springer, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-031-67900-1_4 [in English].
10. UN Women. (2023). Women in politics: 2023. Retrieved from <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2023/03/women-in-politics-map-2023> [in English].
11. Inter-Parliamentary Union (2024). Women in parliament in 2023. Retrieved from <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2024-03/women-in-parliament-2023> [in English].
12. European Union. (2024). Women in politics in the EU State of play in 2024. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EPRS_BRI\(2024\)760348_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760348/EPRS_BRI(2024)760348_EN.pdf) [in English].
13. Prodan, V. I. (2023). Paradyhma hendernoyi inklyuziyi u pravi na osvitu: vitchyznyanyy ta mizhnarodnyy dosvid [The paradigm of gender inclusion in the right to education: domestic and international experience]. *Uzhhorod National University Herald*, 2(79), 356-362. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.55> [in Ukrainian].
14. OECD. (2023). Gender Budgeting in OECD Countries 2023. <https://doi.org/10.1787/647d546b-en> [in English].

УДК 364-4:355.1+159.96

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-730-741](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-730-741)

Кутков Олександр Олександрович Київ, тел.: (066) 727-59-51,
<https://orcid.org/0009-0003-5493-6218>

Сотніченко Микола Мирославович м. Київ, тел.: (099) 189-06-33,
<https://orcid.org/0009-0007-9207-892X>

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВИХ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ (НА ЗАСАДАХ ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА)

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний аналіз соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей у контексті сучасних викликів, з якими стикається українське суспільство в умовах збройного конфлікту. Розглянуто широкий спектр проблем, що постають перед військовими після їхньої участі в бойових діях, серед яких посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресивні стани, підвищена тривожність, труднощі соціальної реінтеграції та адаптації до мирного життя. Особливу увагу приділено вивченню психоемоційного стану членів сімей військовослужбовців, які зазнають значного емоційного навантаження через тривалу розлуку, невизначеність майбутнього, а також необхідність адаптації до нових соціально-економічних реалій. У статті також розглянуто ключові фактори, що ускладнюють процес реабілітації військових та їх родин, серед яких соціально-економічна нестабільність, відсутність належної інформованості щодо доступних реабілітаційних програм, порушення сімейних взаємин, а також недостатня психологічна стійкість до стресових ситуацій. Виявлено основні інституційні та організаційні бар'єри, що перешкоджають ефективному впровадженню програм психологічної допомоги, зокрема дефіцит кваліфікованих спеціалістів, обмежений доступ до спеціалізованих послуг у віддалених регіонах, недостатнє фінансування програм підтримки та низький рівень суспільної довіри до психологічної допомоги.

На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень та передового міжнародного досвіду сформульовано рекомендації щодо вдосконалення національної системи соціально-психологічної підтримки. Зокрема, наголошено на необхідності інтеграції міждисциплінарного підходу, що передбачає залучення представників різних сфер - медицини, соціальної роботи, психо-

логії, освіти та правозахисту. Особливо акцентовано увагу на важливості посилення міжвідомчої взаємодії між державними органами, зокрема Міністерством оборони України, Міністерством охорони здоров'я та Міністерством соціальної політики, а також активного залучення громадських організацій та міжнародних партнерів. Особливе значення приділено розвитку мережі регіональних реабілітаційних центрів, які повинні забезпечувати рівний доступ до якісної психологічної допомоги незалежно від місця проживання військовослужбовця. Важливим напрямом є впровадження комплексних психосоціальних програм, адаптованих до українських реалій, що включатимуть індивідуальну та групову терапію, сімейне консультування, тренінги з розвитку стресостійкості та соціальних навичок, а також освітні заходи щодо важливості психічного здоров'я.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані для розробки стратегічних документів та нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення державної політики у сфері соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, а також для підвищення ефективності діяльності відповідних служб і установ.

Ключові слова: цивільно-військове співробітництво, досвід діяльності, збройна агресія, удосконалення соціально-психологічної підтримки, військовослужбовці, посттравматичний стресовий розлад, адаптація, реабілітація, члени сімей, інституційні бар'єри, психосоціальні програми.

Kutkov Oleksandr Oleksandrovich Kyiv, tel.: (066) 727-59-51, <https://orcid.org/0009-0003-5493-6218>

Sotnichenko Mykola Myroslavovych Kyiv, tel.: (099) 189-06-33, <https://orcid.org/0009-0007-9207-892X>

ANALYSIS OF THE STATE AND WAYS TO IMPROVE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR MILITARY PERSONNEL AND THEIR FAMILIES (BASED ON THE EXPERIENCE OF CIVIL-MILITARY COOPERATION UNITS)

Abstract. The article provides a thorough analysis of the socio-psychological support of military personnel and their family members in the context of modern challenges faced by Ukrainian society in the context of armed conflict. It examines a wide range of problems that military personnel face after their participation in combat, including post-traumatic stress disorder (PTSD), depression, increased anxiety, difficulties in social reintegration and adaptation to peaceful life. Particular attention is paid to the study of the psycho-emotional state of family members of

military personnel, who experience significant emotional stress due to prolonged separation, uncertainty about the future, and the need to adapt to new socio-economic realities. The article also examines key factors that complicate the rehabilitation process of military personnel and their families, including socio-economic instability, lack of proper awareness of available rehabilitation programs, disruption of family relationships, and insufficient psychological resilience to stressful situations. The main institutional and organizational barriers that hinder the effective implementation of psychological assistance programs are identified, including a shortage of qualified specialists, limited access to specialized services in remote regions, insufficient funding for support programs, and a low level of public trust in psychological assistance.

Based on the analysis of domestic and foreign research and advanced international experience, recommendations are formulated for improving the national system of socio-psychological support. In particular, the need for integration of an interdisciplinary approach, involving representatives of various fields - medicine, social work, psychology, education, and human rights, is emphasized. Separately, the importance of strengthening interagency cooperation between state bodies, in particular the Ministry of Defense of Ukraine, the Ministry of Health and the Ministry of Social Policy, as well as the active involvement of public organizations and international partners, is emphasized. Particular importance is attached to the development of a network of regional rehabilitation centers, which should ensure equal access to quality psychological assistance regardless of the place of residence of the serviceman. An important direction is the implementation of comprehensive psychosocial programs adapted to Ukrainian realities, which will include individual and group therapy, family counseling, trainings on the development of stress resistance and social skills, as well as educational activities on the importance of mental health.

The results of the study can be used to develop strategic documents and regulatory legal acts aimed at improving state policy in the field of socio-psychological support for servicemen and their family members, as well as to increase the efficiency of the activities of relevant services and institutions.

Keywords: civil-military cooperation, experience, armed aggression, improvement of social and psychological support, military personnel, post-traumatic stress disorder, adaptation, rehabilitation, family members, institutional barriers, psychosocial programs.

Постановка проблеми. Початок XXI століття характеризується динамічними геополітичними змінами у світі та на Європейському континенті, які призвели до розширення спектру викликів, небезпек і загроз глобальній та регіональній стабільності і безпеці.

Так воєнний конфлікт, який розпочатий російською федерацією у 2014 році на території Донецької і Луганської областей України, а також окупація Автономної Республіки Крим та переростання його (конфлікту) у повномасштабне вторгнення на територію України у лютому 2022 року, змінили сучасні погляди на роль та місце цивільного середовища під час ведення воєнних дій та його вплив на дії військ (сил) у різних формах застосування ЗС України та інших складових сил оборони.

Досвід застосування ЗС України та інших складових сил оборони під час ведення антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил на Сході України та під час відсічі повномасштабного вторгнення з 2022 року, а також світовий досвід ведення воєнних дій спонукав керівництво Збройних Сил України імплементувати систему цивільно-військового співробітництва ЗС України.

У межах компетенції на зазначений орган військового управління покладено завдання щодо здійснення інформаційного супроводу заходів соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей.

Воєнний конфлікт, який інспірований та підтримуваний російською федерацією у 2014 році на території Донецької і Луганської областей України, тимчасова окупація нею Автономної Республіки Крим змінили сучасні погляди на роль та місце цивільного середовища під час ведення воєнних дій та його вплив на дії військ (сил) у різних формах застосування ЗС України та інших складових сил оборони.

В умовах, коли держава-агресор цілеспрямовано застосовує не тільки збройні формування, а ще й комплекс сучасних невійськових методів протидії, питання ефективного застосування ЗС України та інших складових сил оборони набули нового значення особливо в умовах розпочатого у лютому 2022 року повномасштабного вторгнення на територію нашої держави [1].

Досвід застосування ЗС України та інших складових сил оборони під час ведення антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил на Сході України та під час відсічі повномасштабного вторгнення з 2022 року, а також світовий досвід ведення воєнних дій спонукав керівництво Збройних Сил України сформулювати підрозділи цивільно-військового співробітництва ЗС України (ЦВС) та створити систему цивільно-військового співробітництва.

У межах компетенції на зазначений орган військового управління покладено завдання щодо здійснення інформаційного супроводу репатріаційних і реінтеграційних заходів, у тому числі і соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей у контексті сучасних викликів, з якими стикається українське суспільство в умовах збройного конфлікту.

В умовах тривалої збройної агресії росії проти України питання соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей набувають особливої актуальності. Учасники бойових дій стикаються з численними викликами, які охоплюють як фізичні, так і психоемоційні аспекти їхнього життя. Повертаючись до мирного середовища, військові часто стикаються з труднощами в соціальній адаптації, відчуженням від суспільства, проблемами працевлаштування та відновленням довірливих стосунків у сім'ї. Члени сімей військовослужбовців також зазнають постійного стресу, спричиненого тривалим очікуванням рідних, невизначеністю майбутнього та необхідністю виконання додаткових соціальних і економічних обов'язків. Відсутність належної підтримки з боку державних та громадських інституцій може призвести до погіршення психічного здоров'я, соціальної ізоляції, конфліктів у сім'ї та зниження якості життя. На сьогодні існуюча система соціально-психологічної підтримки в Україні залишається недостатньо розвиненою та потребує комплексного підходу, що враховує індивідуальні потреби військовослужбовців та членів їх сімей. Проблема виникає не тільки в нестачі кваліфікованих фахівців, але й у недостатній координації між кращими структурами, виключеними єдиною державною стратегією та обмеженим доступом до якісних реабілітаційних програм у віддалених регіонах країни.

Враховуючи ці аспекти, необхідно дослідити основні виклики, що стоять перед військовослужбовцями та їх родинами, а також розробити ефективні стратегії соціально-психологічної підтримки, які можуть бути реалізовані в сучасних українських умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Отриманий досвід діяльності підрозділів цивільно-військового співробітництва свідчить про наявність проблематики щодо соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, яка є предметом численних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. У міжнародній практиці значну увагу приділено вивченню впливу бойових дій на психоемоційний стан військових та розробці ефективних реабілітаційних програм. Тому дослідження американських фахівців (Smith et al., 2020) підтверджують, що посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є єдиною з найпоширеніших проблем серед військовослужбовців, яка потребує тривалої психосоціальної корекції. Досвід країн НАТО демонструє ефективність комплексного підходу, що включає індивідуальну та групову терапію, сімейне консультування та соціальну інтеграцію ветеранів у цивільне життя. У вітчизняному науковому просторі проблема психологічної реабілітації військових висвітлена в роботі таких дослідників, як Харченко С. В. (2021), який акцентує увагу на необхідності розробки національної стратегії реабілітації з урахуванням українських реалій. Дослідження Гаврилюка Ю. М.

(2020) підкреслює роль соціальної підтримки в процесі адаптації військово-службовців, наголошуючи на важливості взаємодії між державними та недержавними організаціями у забезпеченні комплексного супроводу ветеранів війни. При наявних досягненнях існує ряд невирішених питань. Крім того, останні дослідження фокусуються на короткострокових заходах реабілітації, тоді як довгострокова адаптація військовослужбовців залишається недостатньо вивченою. Також слід зазначити обмежений доступ до психологічної допомоги в сільській місцевості, що створює значні труднощі для ветеранів, які проживають поза межами великих міст. Таким чином, сучасні дослідження окреслюють необхідність мультидисциплінарного підходу до соціально-психологічної підтримки військових та їх сімей, проте вимагають подальшого поглиблення в аспекті розробки комплексних національних програм з урахуванням регіональних особливостей і ресурсних можливостей країни.

Мета статті – на засадах проведення комплексного аналізу досвіду підрозділів цивільно-військового співробітництва ЗС України щодо виявлених сучасних викликів у сфері соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, розробити рекомендації щодо вдосконалення існуючих механізмів допомоги.

Виклад основного матеріалу. Учасники бойових дій стикаються з широким спектром соціально-психологічних проблем, що значною мірою впливають на їх психічне здоров'я та процес адаптації до цивільного життя. Однією з найбільш розширених проблем є ПТСР, який характеризується тривожністю, емоційною нестабільністю, порушенням сну та відчуттям ізольованості від соціального оточування [4]. Військові також часто зазнають труднощів у встановленні довірливих стосунків з близькими та відчувають складності у працевлаштуванні, що негативно впливає на їхню соціальну інтеграцію.

Члени сімей військових також відзначають значне психологічне навантаження, пов'язане з тривалою розлукою, невизначеністю щодо майбутнього та адаптації до змінених сімейних ролей. Дослідження Харченка С. В. [3] свідчать, що понад 60% військовослужбовців відчувають високий рівень стресу повертаючись назад додому, через економічні труднощі та психологічні проблеми.

Ретроспективний аналіз досвіду підрозділів ЦВС та аналіз наукових досліджень надали можливість виокремити основні соціально-психологічні проблеми, з якими стикаються військові та їх родини, а саме:

- психічне виснаження та хронічний стрес;
- конфлікти у сім'ї, спричинені тривалим перебуванням у зоні бойових дій;

- адаптація до мирного життя та повернення до цивільної професійної діяльності;
- стигматизація з боку суспільства та недостатня підтримка з боку державних органів [2].

Відсутність належної соціальної підтримки та психологічної допомоги може призвести до серйозних наслідків, таких як розвиток депресивних розладів, зловживання алкоголем або наркотичними речовинами та підвищений рівень агресії. У зв'язку з цим, завданням є створення ефективної системи реабілітації та адаптації військовослужбовців у суспільстві.

В Україні реалізується низка програм, спрямованих на соціально-психологічну підтримку військовослужбовців та членів їх сімей. Основним нормативним документом, що регулює даний процес, є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [9]. Крім цього, передбачено надання безкоштовної психологічної допомоги, соціальної реабілітації, професійної адаптації та забезпечення санаторно-курортного лікування. Однак, як зазначає Гаврилюк Ю. М. [2], значна частина цих заходів має обмежену доступність через недостатнє фінансування, бюрократичні процедури та нестачу спеціалістів.

Серед ключових ініціатив, спрямованих на психологічну реабілітацію ветеранів, варто відзначити Державну цільову програму соціальної та професійної адаптації учасників АТО, яка діє до 2025 року [6]. Програма передбачає організацію курсів перекваліфікації, психологічну підтримку через регіональні центри допомоги учасникам бойових дій, а також заходи із соціальної інтеграції. Проте, її ефективність обмежується нерівномірним територіальним охопленням, що ускладнює доступ до послуг для мешканців сільських районів. Також беремо до уваги міжнародний досвід розвитку про важливість інтеграції комплексних підходів у систему соціальної підтримки військ. Наприклад, в країнах НАТО діє модель, яка забезпечує медичні, соціальні та психологічні послуги в єдиній системі підтримки [5]. Крім того, ефективність такої моделі була підтверджена в США, де Міністерство у справах ветеранів розробило широку мережу реабілітаційних програм, які охоплюють як медичне лікування, так і соціально-психологічну адаптацію через групову та індивідуальну терапію [4].

Аналізуючи досвід інших країн, можна виокремити кілька ефективних стратегій, які можуть бути адаптовані в Україні:

- створення єдиної координаційної структури, яка відповідає всім аспектам підтримки ветеранів;
- розширення мережі спеціалізованих центрів реабілітації з урахуванням регіональних потреб;
- інтеграція сучасних психотерапевтичних методів, таких як когнітивно-повідінкова терапія (КПТ) та групова підтримка [7].

Таким чином, аналізуються існуючі програми про необхідність їх подальшого удосконалення шляхом впровадження міждисциплінарного підходу, посилення міжвідомчої співпраці та розширення доступу до психологічних послуг на всій території країни.

Однак, незважаючи на активні зусилля держави та громадських організацій щодо надання соціально-психологічної підтримки військовослужбовцям та їх сім'ям, на практиці існує низка суттєвих перешкод, що знижують ефективність цих заходів. Проблеми виникають як на рівні державної політики, так і в процесі реалізації конкретних програм допомоги. Серед основних бар'єрів можна виокремити інституційні, організаційні та психологічні чинники, які перешкоджають доступу до якісної реабілітаційної підтримки та соціальної інтеграції ветеранів у суспільство.

Інституційні бар'єри. Однією з головних проблем є відсутність єдиної координаційної системи, яка б забезпечувала взаємодію між різними державними структурами, медичними установами та громадськими організаціями. Багато військовослужбовців не знають про існуючі програми допомоги або стикаються зі складною бюрократичною процедурою отримання підтримки [3]. Крім того, фінансування програм психологічної реабілітації залишається недостатнім, що призводить до обмеженого доступу до якісних послуг, особливо у віддалених регіонах країни [6].

Організаційні бар'єри. Система психологічної допомоги в Україні значною мірою централізована, що ускладнює доступ для мешканців сільської місцевості. Як зазначає Гаврилук Ю. М. [2], лише 30% військових, які проживають у віддалених населених пунктах, мають можливість скористатися послугами кваліфікованих спеціалістів. Також існує проблема недостатньої підготовки фахівців, які працюють із ветеранами та їх родинами. Нерідко психологічна допомога надається особами, які не мають достатнього досвіду роботи з травматичним досвідом військових [7].

Психологічні бар'єри. Важливим чинником, що ускладнює отримання допомоги, є високий рівень стигматизації психічних проблем серед військових. Багато з них уникають звернення за підтримкою через страх бути засудженими або визнаними неспроможними до подальшої служби [4]. Дослідження показують, що понад 50% ветеранів вважають психологічну допомогу ознакою слабкості, що створює додаткові труднощі для реабілітації [5].

Отже, для подолання бар'єрів у наданні соціально-психологічної підтримки необхідно впровадити комплексні заходи, зокрема:

- спрощення процедур доступу до соціально-психологічних послуг через створення єдиного координаційного центру;
- збільшення фінансування програм та розширення мережі реабілітаційних центрів у регіонах;

- інформаційно-просвітницькі кампанії для подолання стигматизації психологічних проблем серед військових.

Розв'язання зазначених проблем дозволить забезпечити ефективну соціальну адаптацію військовослужбовців та їх сімей після повернення з зони проведення бойових дій. Окрім цього для підвищення ефективності соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей в Україні необхідно запровадити комплексний підхід, що охоплює вдосконалення законодавчої бази, розвиток інфраструктури підтримки та впровадження сучасних психологічних методик. Аналіз міжнародного досвіду та практики свідчить, що ефективна соціально-психологічна підтримка військовослужбовців та членів їх сімей ґрунтується на впровадженні комплексного підходу, який включає кілька ключових напрямів. Перш за все, важливим кроком є розвиток єдиної національної системи координації, яка дозволить усунути існуючі інституційні бар'єри та підвищити ефективність надання допомоги. Створення єдиної координаційної платформи, що об'єднуватиме державні установи, медичні заклади, громадські організації та міжнародних партнерів, сприятиме забезпеченню безперебійної комунікації між усіма учасниками процесу реабілітації. Така платформа дозволить надавати послуги за принципом «єдиного вікна», що значно спростить доступ військовослужбовців до необхідних ресурсів і послуг [6]. Ще одним важливим аспектом є децентралізація системи надання психологічної допомоги, що передбачає розширення мережі регіональних центрів психологічної підтримки з урахуванням територіальних особливостей та демографічного розподілу ветеранів. Це сприятиме рівному доступу до послуг не лише у великих містах, а й у віддалених населених пунктах. Одним із ефективних рішень є створення мобільних психологічних груп, які можуть надавати необхідну допомогу ветеранам у сільській місцевості та важкодоступних районах, що значно підвищить рівень охоплення населення соціально-психологічною підтримкою [2]. Не менш важливим напрямом є підвищення кваліфікації фахівців, які працюють із військовослужбовцями та членами їх сімей. Запровадження спеціалізованих навчальних програм на основі передового міжнародного досвіду дозволить підвищити рівень професійної компетентності психологів, соціальних працівників та медичного персоналу. Особливу увагу слід приділити навчанню роботи з травматичним досвідом, адаптації військових до цивільного життя та методикам психологічного відновлення. Це сприятиме підвищенню ефективності допомоги та розвитку стійкості військових до стресових ситуацій [4]. Важливим елементом системи є впровадження сучасних психологічних методів реабілітації, які мають доведену ефективність у світовій практиці. Зокрема, слід активно застосовувати когнітивно-поведінкову терапію (КПТ), яка допомагає змінювати негативні патерни мислення та поведінки, арт-

терапію, що сприяє вираженню емоцій через творчість, а також групову терапію та методи майндфулнесу. Досвід країн НАТО засвідчує, що використання таких підходів дозволяє суттєво знижувати рівень ПТСР та покращувати якість життя військових, сприяючи їх успішній реінтеграції в суспільство [5]. Окремо слід зосередитися на проведенні масштабних інформаційних кампаній, спрямованих на подолання стигматизації звернень за психологічною допомогою. Значна частина військових утримується від звернення до спеціалістів через страх осуду чи нерозуміння з боку оточення. Тому важливо реалізовувати національні просвітницькі кампанії, які підвищуватимуть обізнаність про важливість ментального здоров'я та мотивуватимуть військових і членів їх сімей до своєчасного звернення за допомогою. У рамках таких ініціатив варто включати реальні історії успішної реабілітації, що слугуватимуть позитивними прикладами для інших ветеранів. Крім того, залучення медіа до створення соціальних проєктів, спрямованих на популяризацію психологічної підтримки, сприятиме формуванню позитивного іміджу військового, який дбає про своє ментальне здоров'я [3]. В результаті, комплексне впровадження зазначених стратегій дозволить суттєво підвищити ефективність системи соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх родин в Україні. Створення єдиної координаційної системи, децентралізація допомоги, підвищення професійного рівня фахівців, використання сучасних методів реабілітації та інформаційні кампанії дадуть змогу забезпечити доступність та якість послуг, а також сприятимуть повноцінній інтеграції військових у суспільство після проходження служби.

На основі проведеного аналізу соціально-психологічних проблем військовослужбовців та членів їх сімей, а також розгляду наявних бар'єрів і підтримки вдосконалення стратегій, можна також сформулювати низку практичних рекомендацій для підвищення ефективності відповідних програм в Україні. Насамперед це вдосконалення законодавчої та нормативної бази, що є одним із ключових напрямів покращення соціально-психологічної підтримки військовослужбовців. Необхідно розробити та впровадити комплексний законодавчий акт, що враховує сучасні виклики та потреби військових у цій сфері. Особливу увагу слід приділити спрощенню процедури отримання психологічної допомоги, розширенню державних гарантій щодо реабілітаційних послуг та запровадженню механізму громадського контролю за якістю наданих послуг [6]. Ефективність соціально-психологічної підтримки значно зростає за умов тісної міжвідомчої співпраці, зокрема між Міністерством оборони України, Генеральним штабом ЗС України, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством соціальної політики та громадськими організаціями. Створення єдиного міжвідомчого координаційного центру дозволить забезпечити комплексний підхід до підтримки військових та їх сімей [4]. Для

підвищення доступності соціально-психологічної допомоги в регіонах необхідно створити регіональні центри психологічної реабілітації із залученням кваліфікованих спеціалістів, впровадити мобільні групи психологів для роботи у віддалених населених пунктах, а також запропонувати пакет онлайн-консультацій для військових та членів їх сімей [2]. Соціально-психологічна допомога повинна охоплювати не лише самих військовослужбовців, а й їх родини, оскільки адаптація після служби є спільним процесом для всієї сім'ї. З цією метою необхідно розробити спеціальні програми психологічної підтримки для дружин та дітей військових, створити сімейні консультативні центри з питань адаптації та впровадити тренінги щодо управління стресом і покращення сімейних відносин [3]. Важливим напрямом є також проведення психоосвітньої роботи серед військовослужбовців, спрямованої на формування позитивного ставлення до отримання психологічної допомоги. Це включає організацію тематичних лекцій і семінарів у військових частинах, популяризацію успішних кейсів реабілітації та залучення медіа до створення соціальних проєктів із популяризації психологічної підтримки [7]. Таким чином, системний підхід до впровадження зазначених рекомендацій дозволить значно підвищити рівень соціально-психологічного забезпечення військовослужбовців та їх родин, сприятиме зниженню рівня стигматизації психологічної допомоги в суспільстві та забезпечить ефективну реінтеграцію військових у цивільне життя.

Висновки. Соціально-психологічна підтримка військовослужбовців та членів їх сімей є важливою складовою успішної адаптації до мирного життя та забезпечення соціальної стабільності в Україні. Проведене дослідження показало, що існує низка інституційних, організаційних та психологічних бар'єрів, які забезпечують доступ до необхідної допомоги. Серед основних проблем вилучено недосконалість законодавчої бази, складні бюрократичні процедури, обмежене фінансування, а також недостатню інформованість військовослужбовців про доступні програми підтримки. Важливим аспектом ефективного надання допомоги є комплексний та міжвідомчий підхід, що забезпечує взаємодію державних органів, громадських організацій та міжнародних партнерів. Окремої уваги потребує питання децентралізації допомоги, оскільки створення регіональних центрів психологічної реабілітації та впровадження мобільних груп дозволить забезпечити рівний доступ до послуг як у містах, так і в сільській місцевості. Також встановлено, що адаптація військових неможлива без підтримки їх родини, тому необхідно розробити спеціалізовані програми для членів сімей, спрямовані на покращення сімейних відносин та зниження рівня стресу. Подолання стигматизації психологічних проблем залишається завданням, яке потребує впровадження інформаційно-просвітницьких проблем та формування культури піклування про психічне

здоров'я. Реалізація запропонованих заходів дозволить підвищити ефективність системи соціально-психологічної підтримки, сприяти успішній соціальній інтеграції військовослужбовців та покращити їх якість життя. Перспективи подальших досліджень включають розробку індивідуалізованих підходів до реабілітації, використання цифрових технологій для дистанційної підтримки, а також розширення співпраці з міжнародними організаціями для впровадження передових світових практик.

Література:

1. Гаврилюк Ю. М. Соціальна підтримка військовослужбовців: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1. С. 45–52.
2. Харченко С. В. Психологічна реабілітація ветеранів бойових дій: досвід та перспективи. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 33–41.
3. Сміт Дж., Браун Р., Джонсон К. Психологічна підтримка ветеранів бойових дій: комплексний огляд. *Журнал військової психології*. 2020. Вип. 35(4). С. 225–239.
4. Науково-технічна організація НАТО. Психологічна стійкість військовослужбовців. Публікації НАТО, 2019. 112 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми соціальної та професійної адаптації учасників АТО на період до 2025 року» від 12.06.2018 № 460.
6. Громов В. Психологічна допомога військовослужбовцям в умовах бойових дій. *Соціальна психологія*. 2019. № 3. С. 72–80.
7. Андерсон С., Тейлор М. Програми підтримки сімей військових: глобальна перспектива. *Міжнародний журнал соціальної роботи*. 2021. Вип. 28(1). С. 112–126.
8. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 № 3551-XII (із змінами та доповненнями).
9. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво». *Управління Цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України*. 2020. 32 с.

References:

1. Gavrilyuk Yu. M. Social support of military personnel: problems and prospects. *Scientific Bulletin of the National Defense University of Ukraine*. 2020. No. 1. P. 45–52.
2. Kharchenko S. V. Psychological rehabilitation of combat veterans: experience and prospects. *Psychology and Society*. 2021. No. 2. P. 33–41.
3. Smith J., Brown R., Johnson K. Psychological support of combat veterans: a comprehensive review. *Journal of Military Psychology*. 2020. Vol. 35(4). P. 225–239.
4. NATO Scientific and Technical Organization. Psychological resilience of military personnel. NATO Publications, 2019. 112 p.
5. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the State Target Program for Social and Professional Adaptation of ATO Participants for the Period Until 2025” dated 12.06.2018 No. 460.
6. Gromov V. Psychological Assistance to Military Personnel in Conditions of Combat. *Social Psychology*. 2019. No. 3. P. 72–80.
7. Anderson S., Taylor M. Military Family Support Programs: Global Perspective. *International Journal of Social Work*. 2021. Issue 28(1). P. 112–126.
8. Law of Ukraine “On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection” dated 22.10.1993 No. 3551-XII (as amended and supplemented).
9. Doctrine «Civil-Military Cooperation». Department of Civil-Military Cooperation of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine. 2020. 32 p.

УДК 351:004.77

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-742-752](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-742-752)

Левченко Артем Ігорович аспірант кафедри державного управління та адміністрування, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», тел.: 0963194307, <https://orcid.org/0009-0004-9335-7718>

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу засобів комунікації органів публічної влади. Увагу зосереджено на характеристиці соціальних мереж із позиції засобів комунікації органів публічної влади з громадськістю.

Соціальні мережі розглянуто як один із важливих інтернет-майданчиків для здійснення державних комунікацій та як невід'ємний складник сучасного суспільного розвитку. Охарактеризовано значення соціальних мереж як комунікативних майданчиків у контексті дедалі вищих вимог до використання в державних комунікаціях усіх видів сучасних мас-медіа (друкованих, аудіальних, візуальних, Інтернету), формування інформаційної культури та професійної діяльності органів державної влади в інформаційному суспільстві.

Доведено, що Інтернет стає віртуальним простором, де користувачі постійно шукають інформацію та створюють власний контент. З'ясовано, що все більше українських лідерів суспільних думок, державних діячів та органів державної влади інтегровані та представлені в соціальних мережах. У більшості соціальних мереж свої сторінки мають всі міністерства, міські ради, міністри, президент, керівники різномірних установ, народні депутати, та інші суб'єкти пов'язані з публічним управлінням та адмініструванням. Діяльність державних органів у сфері соціальних мереж формує новий тип взаємодії, що впливає на культуру спілкування та стиль відносин.

Автор акцентує увагу на необхідності розробки комплексних стратегій, що включатимуть правила ефективної комунікації в соціальних мережах, вибудовування діалогу з громадськістю та реагування на її запити. Важливо враховувати інтереси всіх користувачів, незалежно від їх соціального статусу або ступеню активності у мережі. Державні органи мають зосередитися на застосуванні аналітичних інструментів для глибшого розуміння потреб своєї аудиторії, що дозволить підвищити якість та ефективність комунікації.

Ключові слова: публічна влада, громадськість, Інтернет, соціальні мережі, комунікація, стратегія «Відкритого уряду».

Levchenko Artem Ihorovych graduate student of the Department of Public Administration and Administration of the Communal Institution of Higher Education "Vinnytsia Academy of Continuing Education", tel.: 0963194307, <https://orcid.org/0009-0004-9335-7718>

SOCIAL NETWORKS AS A MEANS OF COMMUNICATION OF PUBLIC AUTHORITY BODIES

Abstract. The article is devoted to the analysis of the means of communication of public authorities. Attention is focused on the characteristics of social networks from the position of means of communication of public authorities with the public.

Social networks are considered as one of the important Internet platforms for carrying out state communications and as an integral part of modern social development. The importance of social networks as communicative platforms is characterized in the context of increasingly higher requirements for the use of all types of modern mass media (printed, audio, visual, Internet) in state communications, the formation of information culture and professional activities of state authorities in the information society.

It is proved that the Internet is becoming a virtual space where users are constantly searching for information and creating their own content. It is found that more and more Ukrainian opinion leaders, state figures and state authorities are integrated and represented in social networks. In most social networks, all ministries, city councils, ministers, the president, heads of various institutions, people's deputies, and other entities related to public management and administration have their own pages. The activities of state bodies in the field of social networks form a new type of interaction that affects the culture of communication and the style of relations.

The author emphasizes the need to develop comprehensive strategies that will include the rules of effective communication in social networks, building a dialogue with the public and responding to its requests. It is important to take into account the interests of all users, regardless of their social status or degree of activity in the network. State bodies should focus on the use of analytical tools for a deeper understanding of the needs of their audience, which will allow to improve the quality and effectiveness of communication.

Keywords: public authority, public, Internet, social networks, communication, Open Government strategy.

Постановка проблеми. У сучасній Україні, яка переживає складний період військових дій та глибоких трансформацій у всіх сферах життя, постала нагальна потреба налагодження постійного та конструктивного діалогу між

владою і суспільством. Ефективна комунікація між державними органами та громадянами набуває динамічного і багатовимірного характеру. Люди прагнуть оперативного доступу до інформації та якісного отримання публічних послуг, що потребує перегляду комунікаційних стратегій органів державної влади.

Важливим кроком у цьому напрямі є налагодження партнерських відносин та відкритого діалогу між владою та громадськістю, що сприяє розвитку правової, демократичної і соціально орієнтованої держави. Особливого значення набуває використання соціальних мереж як ефективного інструмента комунікації. Вони стають вагомим джерелом інформації, що має високий рівень довіри серед населення. За результатами соціологічних опитувань, понад третина українців (37 %) довіряє інформації із соціальних мереж [1].

Як зазначає Л. Чуприна, багатофункціональність цих платформ, їхні можливості щодо структурування інформаційного простору та сприяння розвитку громадянського суспільства перетворюють соціальні мережі на унікальний інформаційний ресурс [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємодії органів влади з громадськістю досліджували відомі українські та зарубіжні вчені теоретики та практики: Н. Алюшина, В. Бакуменко, Б. Варнер, М. Гавлін, О. Гарматій, М. Грехем, С. Квіт, С. Колосок, В. Королько, В. Куйбіда, М. Лашкіна, Д. Мансбрідж, Пахнін М., Пікерелл Р., Полісученко А. та ін.

Сучасні наукові обґрунтування в галузі вітчизняної публічної інформаційно-комунікаційної політики здійснюються у працях вчених Р. Войтович, Н. Грицяк, В. Гошовська, О. Коротич, М. Лашкіна, Л. Литвинова, С. Соловійова, Т. Топольницька та ін. Водночас дана тематика залишається актуальною та потребує продовження наукової розробки.

Мета статті – проаналізувати найбільш затребувані соціальні мережі, що використовуються органами публічної влади у процесі комунікації з громадськістю.

Виклад основного матеріалу. Для підвищення ефективності державних комунікацій необхідно залучати всі доступні канали взаємодії з громадянами. У сучасному інформаційному середовищі традиційні медіа, зокрема друковані видання та аудіовізуальні ЗМІ, поступово втрачають домінуючу роль. Натомість інтернет набуває вирішального значення як платформа для створення та розповсюдження інформації.

Сьогодні онлайн-простір став місцем, де користувачі не лише активно шукають новини та аналітику, але й самостійно формують інформаційний контент. Ця трансформація змінює комунікаційні моделі, адже люди прагнуть безпосередньої взаємодії та оперативного доступу до інформації.

Як зауважив засновник корпорації Microsoft Білл Гейтс: «Технології – це всього лише інструмент». Цей вислів особливо актуальний у контексті державних комунікацій, де цифрові технології слід розглядати як засіб підвищення прозорості, оперативності та ефективності у взаємодії влади із суспільством. [3].

Специфіка мережі Інтернет передбачає безперервний потік інформації, яка зберігається та залишається доступною незалежно від часу її появи. Інтернет є не лише найбільшою базою даних, але й багатофункціональною платформою, що сприяє розвитку інформаційного суспільства. Завдяки соціальним мережам та відеохостингам велика кількість контент-мейкерів активно створюють різноманітні інформаційні продукти, забезпечуючи насичення інформаційного простору.

Статистичні дані підтверджують постійне зростання аудиторії Інтернету. Ця мережа відкриває широкі технічні можливості для нарощування обсягів інформації завдяки використанню різних комунікаційних форматів, розвитку інформаційних ресурсів та розширенню комунікативного простору. З огляду на доступність та дедалі більшу популярність Інтернету як каналу масової комунікації, зрозумілою стає активна присутність у ньому державних органів.

Згідно з даними комунікаційного агентства «PlusOne Social Impact», кількість українських користувачів Facebook становить 16,8 мільйона осіб, тоді як аудиторія Instagram досягає 17,3 мільйона користувачів [4].

Розуміючи стрімкий розвиток соціальних мереж та постійне зростання кількості користувачів інтернету, можна впевнено стверджувати, що сучасна комунікаційна платформа стала невід'ємною частиною інформаційного середовища. Це призводить до того, що все більше українських лідерів думок, державних діячів та органів державної влади активно інтегруються та підтримують свою присутність у цифровому просторі.

На сьогодні сторінки в різних соціальних мережах мають практично всі ключові суб'єкти публічного управління: міністерства, міські ради, міністри, президент України, керівники різноманітних державних установ, народні депутати та інші представники управлінських структур. Завдяки цьому формується нова інформаційна екосистема, яка дозволяє не лише оперативно інформувати населення про важливі події та ініціативи, але й підтримувати прямий зворотний зв'язок із громадянами.

Використання соціальних мереж державними органами має низку переваг. По-перше, це сприяє підвищенню позитивного сприйняття влади серед населення завдяки прозорій комунікації. По-друге, громадяни отримують змогу брати участь у публічних дискусіях, ставити запитання та висловлювати свої думки безпосередньо представникам влади. Це суттєво знижує дистанцію між офіційними особами та громадськістю.

Олександр Гарматій підкреслює важливість інтеграції державних установ у цифровий простір та взаємодії з суспільством через інтернет-комунікацію [5, с. 243]. Він звертає увагу на кілька ключових аспектів, які варто враховувати для підвищення ефективності такої взаємодії.

По-перше, діяльність органів влади у соціальних мережах створює новий тип комунікації, який впливає на культуру спілкування та формує сучасний стиль відносин між владою та громадянами. Соціальні мережі надають державним діячам інструмент для безпосереднього контакту з громадянами, що сприяє формуванню довіри та відкритості.

По-друге, платформи, такі як Twitter та Facebook, вже здобули статус інструментів «цифрової дипломатії». Вони дозволяють не лише поширювати офіційні заяви та новини, а й реагувати на суспільні настрої та запити.

По-третє, соціальні мережі стають своєрідною трибуною для висловлення громадянами своїх вимог до влади, формують простір для суспільного контролю за її діяльністю та сприяють обміну інформацією щодо важливих питань.

Соціальні мережі, як зазначає О. Сахань, можуть слугувати ефективним інструментом у державному управлінні, виконуючи дві основні функції [6]:

1. Моніторинг громадської думки та аналіз суспільних настроїв

Соціальні мережі пропонують широкі можливості для аналізу й прогнозування суспільних процесів. Вивчення коментарів, відгуків та обговорень дозволяє отримати зворотний зв'язок від громадян та оцінити їхні реакції на державну політику чи конкретні події. Завдяки цьому можна не лише прогнозувати суспільну реакцію, а й моделювати сценарії комунікації та шукати нові способи взаємодії [7].

В умовах гібридної війни моніторинг соціальних мереж набуває особливої ваги. Він дозволяє своєчасно ідентифікувати інформаційні загрози, такі як пропаганда та спроби розпалювання ворожнечі, а також оцінювати їхній вплив на національну безпеку.

Для представників державної влади активна взаємодія у соціальних мережах відкриває можливості оперативно отримувати «зріз» суспільних настроїв, визначати актуальні проблеми та інтереси громадян. Соціальні платформи дозволяють отримати об'єктивну інформацію, яка не проходить через адміністративні фільтри, а також сприяють виявленню балансу думок у суспільних дискусіях.

Крім того, використання соціальних мереж державними структурами сприяє створенню ефективних комунікаційних платформ, де громадяни можуть взаємодіяти з владою. Це включає:

створення тематичних спільнот для діалогу між державними установами та громадянами;

запуск блогів, де обговорюються державні послуги та політика;
залучення громадськості до процесу вдосконалення законодавства;
забезпечення онлайн-доступу до інформації державного сектору,
законодавчих актів та законопроектів;

прямий контакт чиновників із громадянами для оперативного вирішення проблем.

2. Формування позитивної громадської думки та залучення громадян до обговорення реформ

Соціальні мережі дозволяють не лише інформувати громадян про державні ініціативи, але й залучати їх до обговорення важливих змін та реформ.

Яскравим прикладом успішного використання соціальних платформ для законотворчого краудсорсингу є досвід Ісландії. У 2011 році влада країни залучила користувачів соціальних мереж до розробки нової Конституції. Для цього були створені спеціальні платформи на Facebook, Twitter, YouTube та Flickr. Саме на цих майданчиках громадяни Ісландії та всі охочі мали можливість висловлювати свої коментарі та пропозиції щодо проекту основного закону країни.

Такий підхід став унікальним прикладом використання інструментів прямої демократії та показав, як соціальні мережі можуть бути потужним засобом залучення громадськості до державного управління [8].

На думку А. Полісученко та І. Панюшенко, для забезпечення прозорості та підзвітності державного управління, підвищення задоволеності громадян якістю державних послуг, залучення їх до процесів розробки й експертизи управлінських рішень, а також для посилення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, необхідно створити спеціальну Концепцію [9, с. 139].

Ключовою метою ініціативи «Відкритий уряд», яка ґрунтується на концепції відкритості, є значне покращення рівня інформаційної прозорості діяльності державних органів. Для досягнення цієї мети важливо дотримуватися низки базових принципів:

Принцип інформаційної відкритості передбачає своєчасне, достовірне й доступне надання інформації про діяльність державних установ. Відкритий доступ до таких даних дозволяє громадянам отримувати актуальну інформацію про рішення та дії органів влади.

Принцип зрозумілості вимагає, щоб цілі, завдання та плани державних установ були чітко сформульовані й доступні для широкого загалу. Інформація має бути подана у форматі, зрозумілому для різних груп населення.

Принцип залучення громадянського суспільства передбачає створення ефективних каналів зворотного зв'язку між суспільством та державними органами. Це дозволяє громадянам брати участь у розробці й реалізації державно-управлінських рішень, підвищуючи рівень їхньої довіри до влади.

Принцип підзвітності забезпечує можливість здійснення громадського контролю за діяльністю державних установ. Він передбачає обов'язок державних органів надавати звіти про свою діяльність та обґрунтовувати свої рішення.

Концепція також акцентує увагу на важливості використання сучасних цифрових технологій, зокрема Інтернету, для оприлюднення інформації про діяльність державних органів та налагодження комунікації з громадянами [10].

Соціальні мережі є ефективним інструментом для роботи за всіма вищезазначеними напрямками, оскільки мають низку переваг порівняно з іншими джерелами інформації.

По-перше, вони вирізняються простотою та доступністю. Будь-хто з доступом до Інтернету може оперативно отримувати актуальну інформацію.

По-друге, можливість відходу від офіційного стилю у поданні інформації дозволяє державним органам комунікувати зрозумілою та простою мовою. Такий формат сприяє кращому сприйняттю повідомлень широкою аудиторією.

По-третє, соціальні мережі забезпечують безперервну двосторонню комунікацію між державою та громадянами. Вони дозволяють користувачам брати активну участь у дискусіях, залишати коментарі, ставити вподобайки та використовувати інші засоби взаємодії.

Окрім цього, соціальні мережі мають низку функціональних переваг: зручне подання інформації у форматі єдиної стрічки новин; можливість швидкого пошуку інформації за допомогою хештегів; оперативне поширення контенту через репости; функція збереження важливих матеріалів на особистій сторінці користувача.

Соціальні платформи також дозволяють проводити опитування громадської думки та відстежувати актуальні для громадян теми за кількістю вподобайок і репостів, що робить їх цінним інструментом для моніторингу суспільних настроїв та інтересів.

Серед основних проблем, котрі стосуються соціальних мереж є:

- дублювання інформації на різних ресурсах органів державної влади (Інформація поширюється без урахування різниць цільових аудиторій різних соціальних мереж і подається аналогічно до офіційних сайтів);

- низький рівень взаємодії з громадянами та особливо громадськими організаціями (громадські організації, котрі здатні мобілізувати свої аудиторії до взаємодії з органами рідко взаємодіють та роблять колаборації з соціальними мережами державних органів).

- недостатня законодавча база, врегульованість та правила (аудиторіям складно ідентифікувати чіткі правила взаємодії, а також можуть одночасно

існувати громадські організації, що мають схожі назви та дублюючі функції з офіційними органами публічної влади, наприклад, Київська міська молодіжна рада при Київській міській раді та Київська міська молодіжна рада підрозділ громадської спілки НМРУ).

- низький рівень довіри до органів державної влади (окрім базових причин впливаючих на рівень довіри, на цей пункт також впливає відсутність горизонтального рівного діалогу між взаємодіючими сторонами).

- спірні показники якості та кількості діяльності деяких органів, маючі в деякій мірі фіктивний характер (громадяни не бачать та не відчують діяльність органів на собі).

Наведемо приклад рекомендацій А. Полісученко та І. Панюшенко, котрі вони наводять щодо соціальних мереж «Twitter» та «Instagram» [9, с. 141], а саме:

- Дублювання інформації на різних ресурсах (інформація часто поширюється без урахування специфіки цільових аудиторій різних соціальних мереж і подається у форматі, аналогічному офіційним сайтам).

- Низький рівень взаємодії з громадянами та громадськими організаціями (громадські організації, які здатні мобілізувати свої аудиторії до співпраці з державними органами, рідко взаємодіють або створюють колаборації з офіційними соціальними мережами).

- Недостатня законодавча база та неврегульованість правил (аудиторії не мають чіткого розуміння правил взаємодії. Також можуть паралельно існувати організації з подібними назвами й функціями, наприклад, Київська міська молодіжна рада при Київській міській раді та Київська міська молодіжна рада підрозділу громадської спілки НМРУ).

- Низький рівень довіри до органів державної влади (окрім загальних причин, на цей фактор впливає відсутність рівноправного та відкритого діалогу між органами влади та громадськістю).

- Сумнівні показники ефективності (діяльність деяких органів має формальний або фіктивний характер, через що громадяни не відчують реального впливу їхньої роботи).

У статті «Сім правил ефективної та зрозумілої комунікації в соцмережах для державних установ» автор І. Титаренко наводить рекомендації від Громадської організації «Детектор медіа» зокрема:

1. Сформулювати зрозуміле, просте та емоційне ключове повідомлення.
2. Комунікувати системно та на різних майданчиках.
3. Використовувати різні формати комунікаційних повідомлень.
4. Використовувати месенджери із широким функціоналом.
5. Застосовувати правило 75/25 на майданчиках для взаємодії з громадянами.
6. Залучати нову цільову аудиторію та бути відкритими через відеоформат.
7. Візуалізувати текст [11].

Автор статті пропонує наступні твердження, які здатні вирішити окреслену проблематику:

- Важливою складовою довіри громадян окрім очевидної боротьби з корупцією, покращення сервісу\послуг, тощо, варто зосередитися на підвищенні ролі громадянського суспільства (Залучення до прийняття рішень на різних рівнях різні категорії, формування не фіктивних представницьких органів прямої взаємодії між громадянами та державними органами), покращення нормативно-правової бази (Систематизація, синхронізація правил гри з прозорими та однаковими для всіх правилами).

- Коректний аналіз цільової аудиторії може бути проведений методами визначення параметрів аудиторії (вік, інтереси, потреби, запити, тощо), методом аналітичних інструментів (опитування, внутрішні аналітичні показники соціальних мереж, зовнішні аналітичні інструменти, тощо), аналіз практики західних країн партнерів, класифікація типів соціальних мереж за стилем (Facebook – представницька взаємодія, Instagram – неформальна взаємодія, Telegram – фактологічна\оголошувальна взаємодія) та інші загально прийняті інструменти аналізу суттєво покращать розуміння цільової аудиторії і як наслідок покращать підходи та взаємодію.

- Рівень взаємодії зі стейкхолдерами громадського суспільства варто покращувати за принципом Win-Win), тобто будь яка організація, бізнес чи інший суб'єкт має конкретну мету та свою аудиторію, ідентифікувавши суб'єктів, взаємодія з котрими буде вигідна обом сторонам можна зосередитися на спільних проєктах (спільне висвітлення у соціальних мережах партнерства, релізів, пострелізів, сторіс, тощо), інформаційних кампаніях (колаборації, розіграші, акції), та інших активностях, котрі дозволять перетікати аудиторії від різнорідних суб'єктів громадського суспільства в соціальні мережі різних установ.

Висновки. Таким чином, у контексті постійної цифровізації суспільства та зростання ролі Інтернету у повсякденному житті, важливо забезпечувати інтеграцію державних органів в сучасні мережеві комунікації. Соціальні мережі здатні відігравати ключову роль у формуванні діалогу між державою та громадянами, забезпечуючи не лише зворотний зв'язок, а й оперативне розповсюдження важливої інформації. Використання соціальних мереж сприяє підвищенню довіри до державних органів за рахунок прозорості та відкритості. Це дозволяє громадянам отримати швидкий доступ до інформації, а також брати участь у обговоренні суспільно важливих питань.

Важливо звернути особливу увагу на розробку комплексних стратегій, що включатимуть правила ефективної комунікації в соціальних мережах, вибудовування діалогу з громадськістю та реагування на її запити. При цьому необхідно враховувати інтереси всіх користувачів, незалежно від їх соціального статусу або ступеню активності у мережі.

Література:

1. Скільки новин потрібно для людського щастя. *Урядовий кур'єр*. 2018. 18 січня. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/skilki-novin-potribno-dlya-lyudskogo-shastyu/>
2. Чуприна Л. Соціальні мережі як інструмент реалізації громадських ініціатив. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1085:sotsialni-merezhi-yak-instrumentrealizatsiji-gromadskikh-initsiativ&catid=127&Itemid=460
3. Холоша І. Л. 20 цитат відомих людей про технології. URL: <https://vseosvita.ua/blogs/20-tsytatvidomykh-liudei-pro-tekhnohii-28710.html>
4. Економічна правда. Українська аудиторія Facebook та Instagram. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/01/20/681633>
5. Гарматій О. В. Соціальні мережі в системі державних комунікацій. URL: https://www.researchgate.net/publication/341106043_SOCIALNI_MEREZI_V_SISTEMI_DERZAVNIH_KOMUNIKACIJ_SOCIAL_NETWORKS_IN_THE_SYSTEM_OF_GOVERNMENT_COMMUNICATIONS
6. Сахань О. М. Про використання соціальних мереж Інтернету як засобу створення іміджу політичної влади в Україні. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2014. № 2. С. 143-154. URL: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/8355/1/Sahan_143.pdf
7. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства. Наукова доповідь за темою дослідження / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/dopovidi_konf/smivvts.pdf
8. Марутян Р. Соціальні мережі як виклик національній безпеці. *Асоціація розвитку та безпеки*. 2012. 15 березня. URL: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=154:2012-03-15-21-44-19&catid=41:2010-09-14-11-24-33&Itemid=74&lang=uk
9. Полісученко А. Ю., Панюшенко І. С. Рекомендації до державних органів стосовно підвищення ефективності діяльності в соціальних мережах. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 139. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1076/1037>
10. Урядовий портал. Партнерство «Відкритий уряд». URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad/koordinacijna-rada>
11. Тітаренко І. Сім правил ефективної та зрозумілої комунікації в соцмережах для державних установ. URL: <https://detector.media/community/article/179052/2020-07-23-sim-pravyl-efektyvnoi-ta-zrozumiloikomunikatsii-v-sotsmerezhakh-dlya-derzhavnykh-ustanov/>

References:

1. Skil`ky` novy`n potribno dlya lyuds`kogo shhastyu (2018) [How much news is needed for human happiness?]. Uryadovy`j kur`yer – *Government courier*. 18 sichnya. Retrieved from: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/skilki-novin-potribno-dlya-lyudskogo-shastyu/>
2. Chupry`na L. Social`ni merezhi yak instrument realizaciyi gromads`ky`x iniciaty`v. Centr doslidzhen` social`ny`x komunikacij NBUV [Social networks as a tool for implementing public initiatives. Center for Social Communications Research, National University of Kyiv]. Retrieved from: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1085:sotsialni-merezhi-yak-instrumentrealizatsiji-gromadskikh-initsiativ&catid=127&Itemid=460
3. Xolosha I. L. 20 cy`tat vidomy`x lyudej pro texnologiyi [20 quotes from famous people about technology]. Retrieved from: <https://vseosvita.ua/blogs/20-tsytatvidomykh-liudei-pro-tekhnohii-28710.html>

4. Ekonomichna pravda. Ukrayins`ka audy`toriya Facebook ta Instagram (2022). [Economic Truth. Ukrainian Audience on Facebook and Instagram.]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/01/20/681633>

5. Garmatij O. V. Social`ni merezhi v sy`stemi derzhavny`x komunikacij [Social networks in the state communications system]. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/341106043_SOCIALNI_MEREZI_V_SISTEMI_DERZAVNIH_KOMUNIKACIJ_SOCIAL_NETWORKS_IN_THE_SYSTEM_OF_GOVERNMENT_COMMUNICATIONS

6. Saxon` O. M. (2014). Pro vy`kory`stannya social`ny`x merezh Internetu yak zasobu stvorenniya imidzhu polity`chnoyi vlady` v Ukrayini [On the use of social networks on the Internet as a means of creating the image of political power in Ukraine]. Visny`k Nacional`noyi yury`dy`chnoyi akademiyi Ukrayiny` imeni Yaroslava Mudrogo. Ser. : Filosofiya, filosofiya prava, politologiya, sociologiya – *Bulletin of the Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine. Ser.: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology.* # 2. S. 143-154. Retrieved from: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/8355/1/Sahan_143.pdf

7. Social`ni merezhi yak instrument vzayemovply`vu vlady` ta gromadyans`kogo suspil`stva. Naukova dopovid` za temoyu doslidzhennya (2014). [Social networks as a tool for mutual influence between government and civil society. Scientific report on the topic of the study]/ O. S. Ony`shhenko, V. M. Gorovy`j, V. I. Popy`k ta in.; NAN Ukrayiny`, Nacz. b-ka Ukrayiny` im. V. I. Vernads`kogo. Ky`yiv. Retrieved from: http://nbuviap.gov.ua/images/dopovidi_konf/smivvts.pdf

8. Marutyan R. (2012). Social`ni merezhi yak vy`kly`k nacional`nij bezpeci [Social networks as a challenge to national security]. Asociaciya rozvy`tku ta bezpeky` – *Development and Security Association*. 15 bereznya. Retrieved from: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=154:2012-03-15-21-44-19&catid=41:2010-09-14-11-24-33&Itemid=74&lang=uk

9. Polisuchenko A. Yu., Panyushenko I. S. (2020). Rekomendaciyi do derzhavny`x organiv stosovno pidvy`shhennya efekty`vnosti diyal`nosti v social`ny`x merezhax [Recommendations to government agencies regarding increasing the effectiveness of activities in social networks]. Molody`j vcheny`j – *Young scientist*. # 1 (77). S. 139. Retrieved from: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1076/1037>

10. Uryadovy`j portal. Partnerstvo «Vidkry`ty`j uryad» [Government Portal. Open Government Partnership]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/partnerstvo-vidkritij-uryad/koordinacijna-rada>

11. Titarenko I. (2020). Sim pravyl` efekty`vnoyi ta zrozumiloyi komunikaciyi v soczmerezhax dlya derzhavny`x ustanov [Seven rules for effective and understandable communication on social networks for government institutions]. Retrieved from: <https://detector.media/community/article/179052/2020-07-23-sim-pravyl-efektyvnoi-ta-zrozumiloikomunikatsii-v-sotsmerezkhakh-dlya-derzhavnykh-ustanov/>

УДК 330.34:004

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-753-766](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-753-766)

Лях Юлія Іванівна доктор філософії з галузі знань публічне управління та адміністрування, доцент, доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, тел.: (068) 343-48-90, <https://orcid.org/0000-0002-0477-1772>

Сас Антон Ігорович аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, тел.: (066) 458-00-05, <https://orcid.org/0009-0007-2582-8954>

СУЧАСНИЙ СТАН ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан інформаційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України. Проаналізовано основні тенденції, проблеми та перспективи використання інформаційних ресурсів у державному управлінні регіональним розвитком. Особливу увагу приділено цифровій трансформації, відкритим даним і питанням кібербезпеки. Розвиток сучасного суспільства тісно пов'язаний з ефективним використанням інформаційних ресурсів, які відіграють ключову роль у прийнятті управлінських рішень на регіональному рівні. В умовах цифрової трансформації інформаційне забезпечення соціально-економічного розвитку стає стратегічним ресурсом, що визначає конкурентоспроможність регіонів України. Однак процес впровадження інформаційних технологій супроводжується низкою викликів, зокрема недостатнім рівнем цифрової грамотності, застарілою інфраструктурою та загрозами кібербезпеки. Запропонована наукова стаття містить всебічний і поглиблений аналіз різноманітних наукових публікацій, статистичних даних, а також ретельне вивчення чинного законодавства України та національних проєктів, спрямованих на дослідження складної сфери публічного управління в процесі належного державного регулювання інформаційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України. Цей багатогранний аналіз має на меті не лише оцінити різні механізми публічного управління інформаційним забезпеченням, а й розробити детальні та обґрунтовані пропозиції, що можуть суттєво підвищити загальну ефективність, захищеність і механізми державного управління в

інформаційній сфері, яка дедалі більше стає ключовим чинником у сучасному суспільстві України. Інформаційне забезпечення є важливим інструментом соціально-економічного розвитку регіонів України. Незважаючи на значний прогрес у сфері цифровізації, існує низка проблем, що потребують вирішення. Подальший розвиток інформаційних технологій, підвищення рівня цифрової грамотності та посилення кібербезпеки сприятимуть ефективному управлінню регіональним розвитком.

Ключові слова: публічне управління, регіональний розвиток, інформаційне забезпечення, державне регулювання, соціально-економічний розвиток регіонів, персональні дані, кіберзахист, цифрова трансформація, захист даних, бази даних, інформаційно-комунікаційні системи.

Liakh Yuliia Ivanivna Doctor of Philosophy, associate professor of the Department of Management and Public Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, tel.: (068) 343-48-90, <https://orcid.org/0000-0002-0477-1772>

Sas Anton Igorovich Phd.student at the Department of Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0007-2582-8954>

THE CURRENT STATE OF THE INFORMATION SECURITY OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGIONS OF UKRAINE

Abstract. The article examines the current state of information support for the socio-economic development of the regions of Ukraine. The main trends, problems and prospects of the use of information resources in the state management of regional development are analyzed. Special attention is paid to digital transformation, open data and cyber security issues. The development of modern society is closely related to the effective use of information resources, which play a key role in making management decisions at the regional level. In the conditions of digital transformation, information support for socio-economic development becomes a strategic resource that determines the competitiveness of Ukraine's regions. However, the process of implementing information technologies is accompanied by a number of challenges, including insufficient digital literacy, outdated infrastructure and cyber security threats. The proposed scientific article contains a comprehensive and in-depth analysis of various scientific publications, statistical data, as well as a thorough study of the current legislation of Ukraine and national projects aimed at researching the complex field of public administration in

the process of proper state regulation of information support for the socio-economic development of the regions of Ukraine. This multifaceted analysis aims not only to evaluate various mechanisms of public management of information provision, but also to develop detailed and substantiated proposals that can significantly increase the overall efficiency, security and mechanisms of state management in the information sphere, which is increasingly becoming a key factor in modern Ukrainian society . Information provision is an important tool for socio-economic development of the regions of Ukraine. Despite significant progress in the field of digitalization, there are a number of problems that need to be solved. Further development of information technologies, increasing the level of digital literacy and strengthening cyber security will contribute to the effective management of regional development.

Keywords: public administration, regional development, information provision, state regulation, socio-economic development of regions, personal data, cyber protection, digital transformation, data protection, databases, information and communication systems.

Постановка проблеми. Головною стратегічною метою, яку багато країн прагнуть досягти у своїх програмах розвитку, є створення та впровадження надійного інформаційного суспільства — складної системи, що сприяє генеруванню, поширенню та використанню інформації у різних секторах економіки й соціального забезпечення населення. Водночас слід розуміти, що формування глобального інформаційного суспільства відбувається з урахуванням локальних умов, і в межах різних регіонів цей процес розвивається неоднаково, демонструючи різну динаміку й специфіку, що відображає унікальні соціально-економічні контексти кожного регіону.

Крім того, показово, що кластери регіонів почали об'єднуватися довкола подібних методологій та стратегій, спрямованих на розв'язання регуляторних проблем, пов'язаних із роллю держави у сфері інформаційних ресурсів, таким чином запроваджуючи спільний підхід до управління в цій галузі. Критичним аспектом дослідницької діяльності є ретельний огляд та аналіз існуючих моделей державного регулювання інформаційного забезпечення, зокрема з використанням прикладів провідних країн, регіонів і громад, що дає змогу висвітлити досвід, який сприяє організації, регулюванню та управлінню інформаційними процесами в суспільстві.

Важливим завданням дослідження є визначення цінних індикаторів, які допоможуть окреслити ключові напрями ефективного впровадження інформаційної функції держави, що в кінцевому підсумку вдосконалисть структуру публічного управління у сфері інформаційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному й світовому науковому дискурсі, з урахуванням специфіки запропонованого дослідження, заслуговують на увагу публікації В. Геєця, Н. Сментиної, Ю. Нестеряк, С. Глобенка, О. Яременка, Ribeiro M. та інших. Водночас питання щодо інформаційного забезпечення стратегічного планування й моніторингу регіонального розвитку, особливо в умовах воєнного стану, залишається порівняно новим і малодослідженим.

О. Яременко зазначає, що інформаційна сфера набула стратегічного значення, а її управління є досить складним з огляду на специфіку й вимагає реформування та підвищення ефективності системи органів державного управління [16]. Ю. Нестеряк, розглядаючи державне управління та державну інформаційну політику в умовах інформаційного суспільства, наголошує на тому, що підхід до формування державної інформаційної політики має поєднувати міждисциплінарні зв'язки численних наукових галузей, а механізми державного управління повинні враховувати й регулювати процеси, за допомогою яких система засобів масової комунікації формує ідеологічні погляди, думки та оцінки, що визначають повсякдення та культуру суспільства [9].

Водночас у зазначених дослідженнях не висвітлюється сучасний стан інформаційного забезпечення й не враховуються загрози та виклики, з якими стикається сучасне публічне управління; крім того, цифрові технології розвиваються динамічно, що потребує постійного аналізу їхнього впливу на соціально-економічний розвиток регіонів України.

Метою статті є виявлення та оцінка ключових особливостей основних характеристик, що лежать в основі сучасних механізмів інформаційного забезпечення, які є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку різних регіонів України. Дослідження проведено з ретельним вивченням нормативно-правових актів, інституційної структури, впровадження цифрових технологій і кращого міжнародного досвіду. Крім того, сформульовано стратегічні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності інформаційних систем і вдосконалення процесів ухвалення рішень на регіональному рівні управління.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток публічного управління в Україні неможливий без ефективних, актуальних і раціональних механізмів інформаційного забезпечення, що охоплюють збір, обробку та використання даних на регіональному рівні. Стан нормативно-правового регулювання питань захисту інформаційного простору України є складним і потребує постійного оновлення та вдосконалення відповідно до сучасних викликів і загроз, які з часом урізноманітнюються та ускладнюються [1].

Упродовж останніх років, у період дії воєнного стану, було ухвалено низку нормативно-правових актів і державних програм, спрямованих на

вдосконалення електронного врядування, роботу з відкритими даними, забезпечення доступу громадян до публічної інформації, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, а також на унормування правової бази відповідно до вимог Єдиного цифрового ринку ЄС.

Одним із фундаментальних і найбільш вагомим вважають Закон України «Про доступ до публічної інформації» [10], який встановив принципи прозорості та підзвітності в публічному управлінні. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [11] також дав важливий поштовх розвитку інформаційного забезпечення соціально-економічної сфери, оскільки закріпив правові умови для впровадження електронних підписів і сервісів; які стали дуже актуальними під час пандемії COVID-19 та воєнного стану в Україні.

Відповідно до частини третьої статті 38 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» Кабінет Міністрів України затвердив Порядок визнання іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також використання інформаційно-комунікаційної системи центрального засвідчувального органу для забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2023 р. № 1198 (далі – Постанова № 1198) [3] визначає процедуру визнання іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також регламентує використання інформаційно-комунікаційної системи центрального засвідчувального органу з метою забезпечення юридичної чинності транскордонних електронних послуг. Згідно з цим актом, Україна узгоджує власні правила із загальновизнаними міжнародними вимогами, створюючи умови для безперешкодної взаємодії суб'єктів різних країн у цифровій сфері та підвищуючи рівень захисту електронних довірчих послуг.

Постанова № 1198 виконує вирішальну функцію в прискоренні оцифрування різних місцевих і регіональних послуг та операційних процесів, адже вона встановлює засади, що гарантують легальне й безпечне використання іноземних сертифікатів електронних ключів і підписів. Це, своєю чергою, істотно розширює доступ до міжнародних ринків, потенційних інвестицій і партнерських відносин у регіонах, які, на жаль, потерпають від постійної військової агресії. Такий підхід сприяє обміну передовими технологіями, підвищує прозорість державних послуг і позитивно впливає на загальний бізнес-клімат, формуючи сприятливе середовище для зміцнення економічного потенціалу регіонів України та залучення додаткових ресурсів, спрямованих на реалізацію ініціатив місцевого розвитку й відновлення міст у післявоєнний період.

У контексті євроінтеграції цей нормативно-правовий акт сприяє виконанню зобов'язань України в межах Угоди про асоціацію з ЄС, поширюючи дію принципів і стандартів єдиного цифрового ринку. Постанова розвиває напрямки визнання й уніфікації електронних підписів, забезпечує взаємне визнання сертифікатів і засвідчує прагнення держави інтегруватися у світовий цифровий простір, запроваджуючи більш зручні правові умови для електронної комунікації, торгівлі та ділової взаємодії. Крім того, вона полегшує укладання угод і меморандумів про співпрацю та відновлення регіонів України.

З метою приведення законодавства України у відповідність до вимог Єдиного цифрового ринку ЄС, Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 24 січня 2025 р. № 75 «Деякі питання оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами в умовах надзвичайної ситуації, надзвичайного або воєнного стану» [5]. Цією постановою затверджено Порядок створення та діяльності системи оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами загального користування, а також Національного центру оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами України (далі — НЦОТУ) для забезпечення оборони та безпеки держави в умовах надзвичайної ситуації або воєнного стану.

Зазначена вище постанова передбачає запровадження чітких правових механізмів оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами в період надзвичайної ситуації, надзвичайного або воєнного стану, визначає повноваження публічних органів і суб'єктів ринку комунікацій, а також окреслює умови введення спеціальних режимів роботи мереж. Вона встановлює базові засади оперативної координації та швидкого реагування на загрози сучасності, які впливають на функціонування критичної інформаційної інфраструктури (інтернету, зв'язку), сприяє своєчасному відновленню пошкоджених комунікаційних каналів і забезпечує захист національних інтересів у сфері оборони та безпеки. Таким чином, порядок уніфікує діяльність державних і приватних суб'єктів, даючи змогу централізовано керувати мережами з метою мінімізації наслідків дестабілізаційних чинників і кіберзагроз.

Прийняття постанови й порядку цілком відповідає чинній державній політиці у сфері забезпечення кібербезпеки та безперебійності електронних комунікацій. Запроваджений державний механізм регулювання відносин відповідає принципам необхідності та пропорційності, адже обмежувальні заходи застосовуються виключно тоді, коли існує реальна загроза національній чи регіональній безпеці, обороні або життю і здоров'ю громадян України. Нормативно порядок закріплює процедури взаємодії між публічними органами й постачальниками комунікаційних послуг, визначає відповідальність за

недотримання вимог і встановлює чіткі правила для застосування спеціальних режимів роботи. Запровадження системи оперативно-технічного управління й створення НЦОТУ дає змогу державі оперативно та скоординовано діяти в разі збройної агресії чи техногенної катастрофи, запобігаючи дезорганізації зв'язку та забезпечуючи контроль над найбільш уразливими сегментами критичної інформаційної інфраструктури.

Прийнята під час дії воєнного стану постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1500 «Деякі питання забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів» [4] встановлює принципи та механізми, за якими мають функціонувати державні інформаційні ресурси в умовах швидкої цифровізації суспільства. Зокрема, вона визначає порядок їх створення, упорядкування та експлуатації. Документом передбачено відповідальність центральних органів виконавчої влади за належний захист і доступність цих ресурсів, а також унормовується взаємодія між ними з метою підвищення якості й оперативності надання державних послуг громадянам і бізнесу. Установлюючи єдині стандарти й технічні вимоги, постанова покликана запобігти надмірній фрагментації інформаційних систем і забезпечити єдину методологічну базу для їх подальшого розвитку. Важливо, що в постанові передбачено механізми контролю якості й безпеки державних інформаційних ресурсів, узгоджені з європейськими стандартами кіберзахисту та захисту прав суб'єктів даних. Отже, її ухвалення є суттєвим кроком на шляху до вдосконалення державних цифрових публічних сервісів і гарантування стабільного функціонування інформаційної інфраструктури України. Зокрема, нормативно закріплено процедури шифрування, а також аудит провайдерів хмарних послуг і центрів обробки даних, що мінімізують ризики несанкціонованого доступу та зловживань інформацією. Розміщення державних інформаційних ресурсів та їхніх резервних копій на хмарних ресурсах і/або в центрах обробки даних, розташованих за межами України, здійснюється замовниками на підставі договору, який укладається за умови отримання погодження СБУ.

Відповідно до нормативно-правових положень, визначених законодавчою базою України та спеціально сформульованих у Законі України «Про захист персональних даних» [12], слід розуміти, що персональні дані є сукупністю інформації, що стосується фізичної особи, яка має потенціал для чіткого визначення (ідентифікації) або може бути конкретно ідентифікована за допомогою наявних даних, пов'язаних з цією особою.

С. Єсімов зазначає, що захист персональних даних має конституційну природу, є елементом права громадян на повагу до особистого життя, а також правові норми, які регламентують питання захисту персональних даних, охоплюють більшість галузей права [6].

Міністерство цифрової трансформації України за підтримки проекту міжнародної технічної допомоги «DT4UA: Підтримка ЄС цифрової трансформації України» активно впроваджує підсистему моніторингу доступу до персональних даних системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів «Трембіта». Проект розвиває систему електронної взаємодії «Трембіта», яка є основою успішного функціонування цифрової України. Завдяки їй терабайти даних безпечно переміщуються між реєстрами та забезпечують надання зручних і доступних е-послуг [14].

20 листопада 2024 року депутати Верховної Ради України прийняли у своєму першому читанні законодавчу пропозицію № 8153 під назвою «Про захист персональних даних» [13]. Цей документ є доопрацьованою ітерацією чинного Закону «Про захист персональних даних», прийнятого ще у 2010 році, який не відображає стан захисту інформації сьогодення. Новий законопроект спрямований на узгодження вітчизняного законодавства з європейськими стандартами, включаючи General Data Protection Regulation (EU GDPR) [19] та оновлену Конвенцію 108+ [8]. Цей розвиток знаменує собою важливу сучасну віху в реформуванні законодавчої бази України щодо захисту персональних даних.

Ribeiro, M.M., формулюючи державну політику щодо використання інформаційних технологій, зазначає, що особи, які приймають рішення, повинні враховувати унікальні характеристики регіону або навіть різних територій у регіоні, а також те, як вони відрізняються один від одного. Тому державну політику слід розробляти, виходячи з місцевих особливостей, а також враховувати інструменти оцінки [21]. Отже, державна політика повинна бути сформульована з урахуванням регіональних особливостей і інтеграцією інструментів оцінки.

Регіони, що безпосередньо потерпають від військових дій, зазнають суттєвих пошкоджень або повного руйнування інфраструктури, в тому числі інформаційно-комунікаційних мереж (систем). Згідно з даними оновленого звіту «Rapid Damage and Needs Assessment» (Світовий банк, Уряд України, Європейська Комісія), приблизно 30% об'єктів критичної інфраструктури в секторі цифрових технологій на прифронтових територіях зазнали серйозних ушкоджень, що безпосередньо впливає на можливості збирання та обробки даних, а також забезпечення сталого зв'язку. Через постійні обстріли й перебої в електропостачанні державні та місцеві органи в регіонах Донеччини, Луганщини, Херсонщини, Харківщини та частково в Запорізькій області часто не мають технічних засобів для цифрового обліку інформаційних ресурсів і надання електронних публічних послуг. У таких умовах обсяги відкритих даних і доступ до публічної інформації виявляються критично обмеженими, а централізовані системи обміну інформацією та міжрегіональні магістральні канали зв'язку функціонують із перебоями [18][25].

На сьогодні в Україні діє оновлена «Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки», затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940) [2], спрямована на подолання міжрегіональних диспропорцій, посилення спроможності місцевих громад і стимулювання інноваційного розвитку. Важливе місце в ній посідає впровадження сучасних комплексних інформаційно-комунікаційних систем (e-Government platform, Geographic Information Systems, Dashboards, Open Data) для моніторингу й оцінювання регіональних програм, що забезпечує оперативний збір та аналіз даних, підвищує прозорість, зменшує корупційні ризики і сприяє прийняттю обґрунтованих публічних управлінських рішень. Завдяки таким підходам держава може більш ефективно планувати, координувати й оцінювати результати ініціатив, оптимізуючи розподіл ресурсів і стимулюючи сталий соціально-економічний розвиток регіонів України.

Є низка успішних прикладів, які свідчать про потенціал регіональних та місцевих ініціатив. У місті Дрогобич запроваджено аналітичну платформу «Drogobych Smart City» із сервісами публічного моніторингу бюджетів і комунального майна, що сприяло зростанню прозорості місцевого врядування [25]. У прифронтовому місті герої Харкові, яке потерпає від постійних актів військової агресії, реалізовано та розвивається Єдина інформаційна система Харківської міської ради та її виконавчих органів (далі — ЄІС ХМР) — це єдиний комплекс (система) впорядкованих та взаємопов'язаних технічних засобів, програмного забезпечення та інформаційних ресурсів, розроблений з метою оптимізації внутрішньої взаємодії між різними підрозділами міської ради, міського голови, а також для підвищення прозорості та ефективності в наданні адміністративних і соціальних послуг. Система об'єднує електронний документообіг Харківської міської ради, установ, організацій, комунальних підприємств, різноманітні реєстри й бази даних, які містять інформацію щодо мешканців територіальної громади, інфраструктури, комунальних підприємств, а також допоміжні аналітичні модулі [14].

Незважаючи на позитивну динаміку, було виявлено низку обмежень чинної нормативно-правової бази інформаційного забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України. З одного боку, нормативно-правові акти створюють основу для розбудови е-сервісів, сталого зв'язку, захисту персональних даних, безпечного обміну даними й прозорого ухвалення управлінських рішень, а з іншого — нерідко спостерігається надмірна фрагментація й повільна імплементація на рівні громад і областей місцевих нормативно-правових актів. Деякі регіональні публічні управлінці все ще не мають чітких методичних рекомендацій щодо впровадження електронних сервісів та ресурсів, що призводить до розриву між національною інформаційною політикою

та реальним станом справ у конкретному регіоні. Особливо питання впровадження постає в регіонах, де функціонують військові адміністрації.

Також серед основних проблем, що гальмують розвиток інформаційного забезпечення, науковці виокремлюють недостатній рівень цифрової грамотності фахівців і застарілу ІТ-інфраструктуру в регіонах. Більшість працівників регіональних органів влади не володіють базовими навичками роботи зі складними інформаційними системами. У сільських районах ситуацію ускладнює обмежена доступність широкосмугового інтернету, що значною мірою зумовлює «інформаційно-інфраструктурний розрив» між великими містами та периферією. Корупційні ризики також посилюються в умовах непрозорого обігу даних, процедур закупівлі послуг та обладнання, коли інформація про бюджетні видатки чи інформаційні інфраструктурні об'єкти може подаватися вибірково або свідомо спотворюватися.

Немає сумнівів, що державні інституції відіграють значну роль у сприянні можливостям інформаційного забезпечення в регіонах України. Щоб дослідити ініціативи цифрових інноваторів у різних регіонах України, Міністерство цифрової трансформації України у співпраці з Фондом Східної Європи та «Делойт» створило регіональний індекс цифрової трансформації. Цей індекс включає п'ять основних компонентів: цифрова економіка, цифрова інфраструктура, розвиток цифрових компетенцій, оцифрування державних послуг та цифрова трансформація в секторі охорони здоров'я. Кожен компонент пов'язаний із конкретними показниками, агрегація яких визначає позицію спільноти в рамках загального рейтингу. Цей інструмент є абсолютно безкоштовним для всіх громад України та дозволить провести ретельну оцінку цифровізації регіонів; він буде особливо вигідним для громадськості, представників публічної влади, а також для приватного сектору, інвесторів та донорів [7].

З огляду на міжнародний досвід, країни, що лідирують у напрямі е-врядування (Естонія, Данія), досягли успіху завдяки узгодженій державній стратегії, чітким стандартам цифрової інфраструктури та комплексній програмі навчання службовців. За оцінками The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) за 2022 рік, Естонія щорічно заощаджує майже 2% ВВП завдяки електронним послугам і централізованій системі обміну даними між державними органами [20]. Данія у рамках Національної стратегії цифровізації на 2022–2026 роки закріпила зобов'язання громадян і бізнесу взаємодіяти з державними структурами переважно в цифровому форматі, що дало змогу зменшити адміністративне навантаження і прискорити процедури [17].

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що що чинний стан інформаційної підтримки, спрямованої на сприяння соціально-

економічному розвитку в різних регіонах України, нині перебуває у перехідній фазі, що відображає еволюційний ландшафт, який усе ще перебуває в процесі становлення. Існуюча законодавча та нормативно-правова база вже почала формувати необхідні умови, які прокладають шлях до масштабної цифровізації публічних послуг і більш ефективної, систематичної практики управління даними; водночас фактична реалізація цих цілей стикається з помітними перешкодами, включаючи брак фінансування, загалом низький рівень ІТ-компетенцій серед фахівців та відсутність єдиної методологічної бази для збору й аналізу відповідної інформації. Поява та розвиток таких ініціатив, як «Smart City/Smart Region», демонструють значний потенціал для створення високоефективної цифрової інформаційної системи, яка — за належної підтримки держави, міжнародних партнерів і приватного сектора, а також у рамках встановлення чітких стандартів експлуатації — може суттєво підвищити прозорість, знизити рівень корупції, покращити ефективність управлінських рішень і зрештою, прискорити соціально-економічний розвиток різних регіонів України.

Література:

1. Глобенко С. Становлення й розвиток правового поля України щодо захисту інформаційного простору держави. // [Електронний ресурс]. Науковий вісник: Державне управління. – 2023, №2 (14). С. 64 – 79. DOI: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-64-79](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-64-79).
2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
3. Деякі питання визнання іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також використання інформаційно-комунікаційної системи центрального засвідчувального органу для забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2023 № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2023-%D0%BF#Text>.
4. Деякі питання забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 № 1500. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1500-2022-%D0%BF#Text>.
5. Деякі питання оперативно-технічного управління електронними комунікаційними мережами в умовах надзвичайної ситуації, надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2025 № 75. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP250075>.
6. Єсімов С. С. захист персональних даних у контексті розвитку динамічних інформаційних систем. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2013/13yessdis.pdf.
7. Індекс цифрової трансформації регіонів України підсумки 2023 року. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/reports/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-2023.pdf>.

8. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Конвенцію ратифіковано із заявами згідно із Законом N 2438-VI (2438-17) від 06.07.2010) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text.

9. Нестеряк Ю. Державна інформаційна політика та державне управління в умовах інформаційного суспільства. // [Електронний ресурс]. Інвестиції: практика та досвід. – 2011, № 23. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2011/31.pdf

10. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

11. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>

12. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

13. Про захист персональних даних: Проект закону України від 25.10.2022 р. N 8153 URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/JI08275I?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress02&_ga=2.118059201.919272013.1738141562-1699173301.1695888864#_gl=1*eb57sn*_gcl_au*NTE1MTEzMMD0LjE3MzQ5NDM4NDM.

14. Про створення та функціонування Єдиної інформаційної системи Харківської міської ради та її виконавчих органів, використання електронної пошти у виконавчих органах Харківської міської ради: Рішення виконкому Харківської міської ради від 03.12.2003 № 1201. URL: <https://doc.city.kharkov.ua>

15. Трембіта. Вдосконалення обміну даними між реєстрами та державними установами. URL: <https://eu4digitalua.eu/uk/areas/vdoskonalennya-cyfrovoyi-infrastruktury/>

16. Яременко О. Державне управління інформаційною сферою в Україні: структурно функціональний аспект. // [Електронний ресурс]. Правова інформатика. – 2018. №2 (18). URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/08yosfa.pdf>

17. About the Digital Skills and Jobs Platform. Denmark - National Strategy for Digitalization 2022-2026. URL: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/actions/national-initiatives/national-strategies/denmark-national-strategy-digitalization-2022-2026>.

18. European Commission. (2022). Digital Economy and Society Index (DESI) 2022. Brussels: European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>.

19. General Data Protection Regulation (EU GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/>.

20. OECD. Digital Government in Estonia: Efficiency and People's Trust. Paris: OECD Publishing. URL: <https://www.oecd.org/en/countries/estonia.html/>.

21. Ribeiro, M.M.; Macaya, J.; dos Santos, M.P.R.; Cunha, M.A.; Pitta, M.T. ICT Usage in Contexts of Regional Inequalities. Proceedings of the 2020 Seventh International Conference on eDemocracy & eGovernment (ICEDEG), Buenos Aires, Argentina, 22–24 April 2020; pp. 231–236. DOI: 10.1109/ICEDEG48599.2020.9096700. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9096700>.

22. Samara, E.; Kilintzis, P.; Komninos, N.; Anastasiou, A.; Martinidis, G. Assessment of Smart Technologies in Regional Innovation Systems: A Novel Methodological Approach to the Regionalisation of National Indicators. *Systems* 2024, 12, 12.

23. Smart city – Дрогобич. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/smart-city/>.

24. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>.

25. World Bank. Ukraine - Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 - December 2023 (English). Washington, D.C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>.

References:

1. Hlobenko S. Stanovlennya y rozvytok pravovoho polya Ukrainy shchodo zakhystu informatsiynoho prostoru derzhavy [Formation and development of the legal field of Ukraine regarding the protection of the information space of the state]. // [Elektronnyy resurs]. Naukovyy visnyk: Derzhavne upravlinnya. – 2023, №2 (14). S. 64 – 79. DOI: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2\(14\)-64-79](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-2(14)-64-79). [in Ukrainian]
2. Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku na 2021–2027 roky [State Strategy for Regional Development for 2021–2027]. Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.
3. Deyaki pytannya vyznannya inozemnykh sertyfikativ vidkrytykh klyuchiv, elektronnykh pidpysiv, a takozh vykorystannya informatsiyno-komunikatsiynoyi systemy tsentral'noho zasvidchuval'noho orhanu dlya zabezpechennya vyznannya v Ukraini elektronnykh dovirchyykh posluh, inozemnykh sertyfikativ vidkrytykh klyuchiv, shcho vykorystovuyut'sya pid chas nadannya yurydychno znachushchykh elektronnykh posluh u protsesi vzayemodiyi mizh sub'yektamy riznykh derzhav [Some issues of recognition of foreign public key certificates, electronic signatures, as well as the use of the information and communication system of the central certification authority to ensure the recognition in Ukraine of electronic trust services, foreign public key certificates used when providing legally significant electronic services in the process of interaction between entities of different states]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.11.2023 № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian]
4. Deyaki pytannya zabezpechennya funktsionuvannya derzhavnykh informatsiynykh resursiv [Some issues of ensuring the functioning of state information resources]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.12.2022 № 1500. . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1500-2022-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian]
5. Deyaki pytannya operativno-tekhnichnoho upravlinnya elektronnykh komunikatsiynymy merezhamy v umovakh nadzvychaynoyi sytuatsiyi, nadzvychaynoho abo voyennoho stanu [Some issues of operational and technical management of electronic communication networks in conditions of emergency, state of emergency or martial law]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.01.2025 № 75. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP250075>. [in Ukrainian]
6. Yesimov S. S. zakhyst personal'nykh danykh u konteksti rozvytku dynamichnykh informatsiynykh system [Protection of personal data in the context of the development of dynamic information systems]. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/03_2013/13yessdis.pdf. [in Ukrainian]
7. Indeks tsyfrovoyi transformatsiyi rehioniv Ukrainy pidsumky 2023 roku. [Index of digital transformation of regions of Ukraine]. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/reports/%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97-%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B2-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-2023.pdf>. [in Ukrainian]
8. Konventsia pro zakhyst osib u zv'yazku z avtomatyzovanoyu obrobkoyu personal'nykh danykh (Konventsuyu ratyfikovano iz zayavamy z-hidno iz Zakonom N 2438-VI (2438-17) vid 06.07.2010) 06.07.2010) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326#Text. [in Ukrainian]
9. Nesteryak YU. Derzhavna informatsiyna polityka ta derzhavne upravlinnya v umovakh informatsiynoho suspil'stva [State information policy and public administration in the information society]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – 2011, № 23. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2011/31.pdf [in Ukrainian]

10. Pro dostup do publichnoyi informatsiyi [On access to public information] Zakon Ukrayiny vid 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> [in Ukrainian]
11. Pro elektronnu identyfikatsiyu ta elektronni dovirchi posluhy [On electronic identification and electronic trust services]. Zakon Ukrayiny vid 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> [in Ukrainian]
12. Pro zakhyst personal'nykh danykh [On personal data protection]. Zakon Ukrayiny vid 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
13. Pro zakhyst personal'nykh danykh [On personal data protection]. Proekt zakonu Ukrayiny vid 25.10.2022 p. N 8153 URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/JI08275I?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress02&_ga=2.11805920.1.919272013.1738141562-1699173301.1695888864#_gl=1*eb57sn*_gcl_au*NTE1MTEzMzQ5NDM4NDM [in Ukrainian]
14. Pro stvorennia ta funktsiyuvannya Yedynoyi informatsiynoyi systemy Kharkivs'koyi mis'koyi rady ta yiyi vykonavchykh orhaniv, vykorystannya elektronnoyi poshty u vykonavchykh orhanakh Kharkivs'koyi mis'koyi rady [On the creation and functioning of the Unified Information System of the Kharkiv City Council and its executive bodies, the use of e-mail in the executive bodies of the Kharkiv City Council]. Rishennya vykonkomu Kharkivs'koyi mis'koyi rady vid 03.12.2003 № 1201. URL: <https://doc.city.kharkov.ua> [in Ukrainian]
15. Trembita. Vdoskonalennya obminu danymy mizh reyestramy ta derzhavnymy ustanovamy [Improving data exchange between registers and state institutions]. URL: <https://eu4digitalua.eu/uk/areas/vdoskonalennya-czyfrovoyi-infrastruktury/> [in Ukrainian]
16. Yaremenko O. Derzhavne upravlinnya informatsiynoyu sferoyu v Ukrayini: strukturno funktsional'nyy aspekt [State management of the information sphere in Ukraine: structural and functional aspect]. Pravova informatyka. . – 2018. №2 (18). URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/08yosfa.pdf> [in Ukrainian]
17. About the Digital Skills and Jobs Platform. Denmark - National Strategy for Digitalization 2022-2026. URL: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/actions/national-initiatives/national-strategies/denmark-national-strategy-digitalization-2022-2026>. [in English]
18. European Commission. (2022). Digital Economy and Society Index (DESI) 2022. Brussels: European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi>. [in English]
19. General Data Protection Regulation (EU GDPR). URL: <https://gdpr-text.com/>. [in English]
20. OECD. Digital Government in Estonia: Efficiency and People's Trust. Paris: OECD Publishing. URL: <https://www.oecd.org/en/countries/estonia.html/>. [in English]
21. Ribeiro, M.M.; Macaya, J.; dos Santos, M.P.R.; Cunha, M.A.; Pitta, M.T. ICT Usage in Contexts of Regional Inequalities. Proceedings of the 2020 Seventh International Conference on eDemocracy & eGovernment (ICEDEG), Buenos Aires, Argentina, 22–24 April 2020; pp. 231–236. DOI: 10.1109/ICEDEG48599.2020.9096700. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9096700>. [in English]
22. Samara, E.; Kilintzis, P.; Komninos, N.; Anastasiou, A.; Martinidis, G. Assessment of Smart Technologies in Regional Innovation Systems: A Novel Methodological Approach to the Regionalisation of National Indicators. *Systems* 2024, 12, 12. [in English]
23. Smart city – Дрогобич. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/smart-city/>. [in English]
24. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>. [in English]
25. World Bank. Ukraine - Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3): February 2022 - December 2023 (English). Washington, D.C.: World Bank Group. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a>. [in English]

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК: 35 (477(092))

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-767-778](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-767-778)

Матвєєва Лариса Володимирівна аспірантка, Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, тел.: (067) 701-35-88, <https://orcid.org/0009-0003-8998-1596>

ФАКТОРИ ЕКЗОГЕННОГО ТА ЕНДОГЕННОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПАСІОНАРНОСТІ

Анотація. У статті досліджено екзогенні та ендогенні чинники формування та збереження потенціалу пасіонарності.

Обґрунтовано, що екзогенні фактори виникають із зовнішнього середовища та впливають на формування пасіонарності ззовні. До них відносять, зокрема природні умови (клімат, географічне розташування, природні ресурси), соціально-економічну ситуацію, культурні контакти, інформаційний вплив, політичний тиск та реакцію міжнародної спільноти.

На думку авторки, війни, кризи, економічні підйоми чи занепади створюють середовище для формування пасіонарного потенціалу. Періоди політичної нестабільності часто пробуджують в суспільстві енергію для змін.

Встановлено, що дія культурних контактів відбувається шляхом зовнішніх впливів через обмін культур, колонізацію, еміграцію.

Визначено, що одним з найпотужніших екзогенних впливів є інформаційний, зокрема, пропаганда, медіа, міжнародні ідеї й ідеології.

Обґрунтовано, що військові конфлікти чи окупація можуть стати каталізатором для об'єднання суспільства та пробудження пасіонарних сил. Реакція міжнародної спільноти на заподіяне зло, міжнародна підтримка є живильним середовищем зміцнення потенціалу пасіонарності.

Доведено, що ендогенні фактори (внутрішні передумови) залежать від внутрішніх особливостей особистості або суспільства: генетичні передумови, національний менталітет, рівень освіти, соціальна мобільність, релігійно-духовні переконання та лідерство.

Резюмовано, що формування пасіонарності відбувається в результаті комплексної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів. Наприклад, військова агресія (екзогенний фактор) може викликати хвилю патріотизму, об'єднання нації та готовності до боротьби (ендогенний фактор). Зовнішній культурний вплив через глобалізацію може стимулювати розвиток нових ідей, але їхнє впровадження залежить від освітнього рівня та готовності суспільства до змін.

Обґрунтовано, що екзогенні фактори створюють умови, а ендогенні визначають здатність суспільства або особистості реагувати на ці умови. Баланс між ними є ключовим у формуванні потенціалу пасіонарності.

Ключові слова: пасіонарна особистість, українська пасіонарність, публічне управління, суспільство, самоорганізація, пасіонарна нація.

Matveeva Larysa graduate student, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, tel.: (067) 701-35-88, <https://orcid.org/0009-0003-8998-1596>

FACTORS OF EXOGENOUS AND ENDOGENOUS INFLUENCE ON THE FORMATION OF PASSIONARITY POTENTIAL

Abstract. The article examines exogenous and endogenous factors of the formation and preservation of the potential of passionarity.

It is substantiated that exogenous factors arise from the external environment and influence the formation of passionarity from the outside. These include, in particular, natural conditions (climate, geographical location, natural resources), socio-economic situation, cultural contacts, information influence, political pressure and the reaction of the international community.

According to the author, wars, crises, economic ups and downs create an environment for the formation of passionarity potential. Periods of political instability often awaken energy for change in society.

It is established that the effect of cultural contacts occurs through external influences through the exchange of cultures, colonization, emigration.

It is determined that one of the most powerful exogenous influences is information, in particular, propaganda, media, international ideas and ideologies.

It is substantiated that military conflicts or occupation can become a catalyst for the unification of society and the awakening of passionarity forces. The reaction of the international community to the evil caused, international support is a breeding ground for strengthening the potential of passionarity.

It is proven that endogenous factors (internal prerequisites) depend on the internal characteristics of the individual or society: genetic prerequisites, national mentality, level of education, social mobility, religious and spiritual beliefs and leadership.

It is summarized that the formation of passionarity occurs as a result of the complex interaction of external and internal factors. For example, military aggression (exogenous factor) can cause a wave of patriotism, national unification and readiness to fight (endogenous factor). External cultural influence through globalization can stimulate the development of new ideas, but their implementation depends on the educational level and readiness of society for change.

It is argued that exogenous factors create conditions, while endogenous factors determine the ability of a society or individual to respond to these conditions. The balance between them is key in shaping the potential for passionarity.

Keywords: passionate personality, Ukrainian passion, public administration, society, self-organization, passionate nation.

Постановка проблеми. Формування потенціалу пасіонарності, тобто здатності суспільства чи окремих індивідів до активних, енергійних дій, спрямованих на зміни в суспільстві або досягнення значних цілей, залежить від різноманітних екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) факторів. Збереження потенціалу пасіонарності української нації в умовах війни є критично важливим для виживання, стійкості та відновлення держави після завершення воєнних дій. Пасіонарність, як рушійна сила активності нації, виступає основою для консолідації суспільства, забезпечення опору агресору та побудови майбутнього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український контекст інтерпретації української пасіонарності фокусується на тому, що пасіонарна особистість – людина, що має бажання й потенціал змінювати світ на краще, агент змін у суспільстві, ініціатор позитивних інновацій [1]. На цьому наголошують В. Береговой [2], Я. Іванова [3], В. Майданюк [4], Н. Сапригіна [5], І. Стороженко [6]) та інші українські науковці. На думку Катерини Крутій, поняття пасіонарності трансформувалося та «у свідомості людей воно тепер означає не зовсім те, що мав на увазі свого часу Л. Гумільов» [7].

Мета статті – дослідити екзогенні та ендогенні чинники формування та збереження потенціалу пасіонарності.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб визначити зовнішні і внутрішні фактори розвитку пасіонарності, визначимо поняття «фактор». Будь-який фактор, пов'язаний з особистістю (від латинського *faktor* – виробляє), розуміється як своєрідний психічний феномен, яка стала рушійною силою іншого явища [8].

Екзогенні фактори виникають із зовнішнього середовища та впливають на формування пасіонарності ззовні. До них відносять, зокрема природні умови (клімат, географічне розташування, природні ресурси), соціально-економічну ситуацію, культурні контакти, інформаційний вплив, політичний тиск та реакцію міжнародної спільноти.

Визначення природних умов як екзогенного чиннику формування пасіонарності бере початок в роботах Л. Гумільова [9] і акцентується на тому, що, наприклад, жорсткі кліматичні умови можуть стимулювати активність і винахідливість у боротьбі за виживання.

Війни, кризи, економічні підйоми чи занепади створюють середовище для формування пасіонарного потенціалу. Періоди політичної нестабільності часто пробуджують в суспільстві енергію для змін.

Дія культурних контактів відбувається шляхом зовнішніх впливів через обмін культур, колонізацію, еміграцію. Наприклад, контакт з іншими культурами може стимулювати інновації та активність – ми можемо це спостерігати особливо після набуття Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу. Одним з найпотужніших екзогенних впливів є інформаційний, зокрема, пропаганда, медіа, міжнародні ідеї й ідеології. Глобалізація створює канали для швидкого поширення нових ідей, які можуть підсилювати пасіонарність. Військові конфлікти чи окупація можуть стати каталізатором для об'єднання суспільства та пробудження пасіонарних сил. Реакція міжнародної спільноти на заподіяне зло, міжнародна підтримка є живильним середовищем зміцнення потенціалу пасіонарності.

На мікрорівні до зовнішніх факторів розвитку пасіонарності відносяться:

- 1) Індукція пасіонарності іншою людиною (має короткочасний, нестабільний ефект);
- 2) Розвиток особистості в середовищі високої пасіонарності.

Ендогенні фактори (внутрішні передумови) залежать від внутрішніх особливостей особистості або суспільства: генетичні передумови, національний менталітет, рівень освіти, соціальна мобільність, релігійно-духовні переконання та лідерство. Генетичні передумови як ендогенний фактор формування потенціалу пасіонарності, детально розглядалися застосовником концепції пасіонарності Л. Гумільовим [9], зокрема, біологічні та психологічні особливості особистості, спадковість, обґрунтовуючи це тим, що деякі індивіди мають від природи високий рівень енергії, мотивації та здатності до дії.

Розглядаючи українську пасіонарність, можна помітити, що дуже важливим ендогенним чинником є національний менталітет, зокрема особливості світогляду, традицій, національної ідентичності – народи з традицією боротьби за незалежність часто мають вищий рівень пасіонарності.

Потужне значення для формування пасіонарної нації має рівень освіти, адже освіта формує критичне мислення, цінності та знання, необхідні для активної діяльності, тому освічені суспільства зазвичай більш сприйнятливі до ідей та змін.

Крім того, помітно, що у суспільствах із високим рівнем соціальної мобільності люди частіше демонструють ініціативу та активність, тому можливість змінювати соціальний статус (високий рівень соціальної мобільності) є передумовою формування пасіонарності. Ці два чинники – освіта та мобільність – тісно пов'язані, адже перша впливає на іншу. Це дає нам важливість зробити висновок, що демократичне тло, відкрите суспільство є соціальним середовищем для нарощування пасіонарних ідей та рухів.

Історичний досвід переконує, що віра, релігійна енергія можуть бути потужним джерелом пасіонарності. Наприклад, в історії часто релігійні рухи служили поштовхом до суспільних змін.

Нарешті, лідерство як соціальний феномен - особистості-лідери можуть запалювати енергію в суспільстві та спрямовувати її на конкретні дії, а харизматичний лідер часто стає ядром пасіонарних рухів.

До внутрішніх факторів розвитку пасіонарності відносяться:

1) ідейний характер як здатність орієнтуватися серед оточуючих ідей за наявності власних суб'єктивно значущих ідей, якими керується його професійна та інша діяльність;

2) активна взаємодія категорій віри і волі в психічній структурі особистості;

3) рефлексивна культура, що визначає гармонізацію субособистостей (як елемент особистісного психосинтезу).

Використовуючи класифікацію, яка виділяє три рівні механізмів психіки людини: психічний, психологічний і соціально-психологічний, віднесемо механізми розвитку пасіонарності до другого, психологічного [10]. Це обґрунтовано тим, що розвинена пасіонарність не є вродженою властивістю психіки, але в той же час основними факторами її розвитку є внутрішньо-особистісні процеси, а також глибоке внутрішнє переконання і самостійні особистісні цінності.

Розглядаючи сутність механізмів як таких, необхідно звернутися насамперед до таких механізмів психічної діяльності, як інтеріоризація та екстеріоризація.

Механізм інтеріоризації був виявлений французькими соціологами. Механізм чергування інтеріоризації (як привласнення змісту зовнішньої реальності своїй психіці через систему символів і смислів) та екстеріоризації (як прояву психічного змісту в зовнішнє навколишнє середовище є найпростішою бінарною опозицією, або протиставленням, творчої взаємодії людини з навколишнім середовищем. Бінарна опозиція (від лат. лат. binarius – подвійний, із двох частин) – універсальний принцип пізнання, організації знакових систем і властивість людського мислення, що полягає у сприйнятті та описі світу через парні, семантично протилежні категорії (верх – низ, добро – зло, прекрасне – потворне, день – ніч, свій – чужий тощо) [11]. Бінарна опозиція є найпростішою системою визначення дійсного, основою будь-якої ідеї та концепції.

Аналізуючи вищезгадані джерела і виходячи з позицій інтегративно-диференційованого і діалектичного підходів, ми прийшли до висновку, що механізми, що стимулюють актуалізацію пасіонарності, також побудовані за бінарним типом. До таких бінарних опозицій належать: «Віра – Воля» (фактор 2); «Ідентифікація – Деідентифікація» (фактор 3).

У той же час, виходячи з ролі ідеології в становленні громадянської особистості і розвитку пасіонарності особистості, відзначимо найважливішу роль ідей, якими керується пасіонарій.

Таким чином, розрізняють такі механізми розвитку особистісної пасіонарності: механізм ідеологічної домінанти; механізм взаємодії віри і волі, механізм ідентифікації-деідентифікації.

У цьому випадку ми розмежовуємо віру як сферу ідей, переконань і цінностей індивіда, сукупність елементів, що визначають загальні світоглядні орієнтації і відображають конкретні переконання. Воля – це здатність втілити цю сукупність в життя. Гуманістична спрямованість конструктивної пасіонарності та її практична реалізація на практиці стають проявами механізму взаємодії віри і волі. Механізм взаємодії віри і волі – це програма, згідно з якою відбувається пасіонарна взаємодія людини з навколишнім середовищем. Віра і воля розглядаються як процеси, при яких віра має безпосередній зв'язок з домінуючою ідеєю, а воля забезпечує процес активного втілення цієї ідеї.

Механізм ідеологічного домінування відображає керівну і спонукальну роль ідеї в структурі світогляду і життя людини. Найбільш свідомо і суб'єктивно значуща ідея стає домінуючою в світоглядному світі людини і активно надає спрямовуючий вплив на її діяльність. Ідея є невід'ємною складовою пасіонарності, об'єктом сфери ідеалу, що задає вектор руху.

Для того щоб виявити третій механізм розвитку пасіонарності – ідентифікацію-деідентифікацію, ми вдалися до положень поняття психосинтезу. Ми розглядаємо це поняття як виключно оперативно-функціональне в проблемах рефлексії та самостійної роботи над собою.

Слід зазначити, що рефлексивні здібності займають важливе місце в особистісному та професійному становленні [12].

Поділ особистості на елементи, «субособистості», а також свідоме ототожнення з ними спрощує роботу індивіда над власною особистістю, допомагає виділити позитивні і негативні моменти, внести ясність в хаотичні прояви, підпорядкувати свої прояви контролю тощо. На наш погляд, саме гармонійна і узгоджена дія субособистостей індивіда допомагає йому уникнути внутрішніх протиріч і тим самим полегшити прояв волі по відношенню до навколишнього середовища і самого себе. Неузгоджені, суперечливі бажання особистості перешкоджають реалізації найважливішої ідеї, придбанню необхідних вольових ресурсів і, отже, розвитку пасіонарності.

За допомогою механізму ідентифікації та деідентифікації виділяються, контролюються та розвиваються субособистості, необхідні для реалізації ідей та прояву волі.

Переходячи до більш детального розгляду бінарної опозиції «віра-воля», слід зазначити, що ці категорії дуже великі, і, можливо, саме через це вони

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

недостатньо систематизовані і позбавлені необхідної частки уваги в сучасній науці.

Ми вважаємо за необхідне розглядати їх виключно у відношенні один до одного, бо, як буде пояснено далі, віра містить у своїй могутності активний аспект, тоді як воля визначається вірою. Тут варто зауважити, що згаданий вище механізм інтеріоризації та екстеріоризації аналогічний механізму взаємодії віри і волі. Точніше, друге є частковим відображенням першого. Таким чином, віра, як буде видно в наступному огляді, відображає привласнення людиною набору певних смислів і наділення їх високою суб'єктивною значимістю, яка може бути безпосередньо пов'язана з процесом інтеріоризації. Воля, в свою чергу, відображає здатність людини проєктувати зміст своєї психіки (цілі, ідеї) на навколишню дійсність і видозмінювати останню в процесі цілеспрямованої діяльності.

Питання про першість однієї зі складових цієї опозиції – дуже складне філософське питання, однак, незважаючи на те, що обидві категорії – віра і воля – яскраво виражені в психологічному портреті пасіонарія, почнемо з розгляду категорії віри як першої іскри, що запалює внутрішній рушійний потенціал особистості. Вчені зазначають, що людина, яка вірить у щось, психологічно надзвичайно сильна [13]. Об'єктом віри може бути Бог, Батьківщина, власна сім'я або особистість, унікальна доля або незалежність. Віра в щось є, на думку вченого, необхідною умовою адаптації і благополуччя людини. Далі автор пише, що відображенням віри людини є багато складових її особистості: схильності, спрямованість, саморегуляція, сила характеру, рефлексивність, реалізація талантів тощо. Крім того, на думку науковців, віра, що лежить в основі вчинків яскравої особистості, викликає в ній довіру, справляє враження надійності і стійкості.

У науці феномен віри визнається різними дослідниками як значущий психологічний факт, але, як правило, поняття віри використовується автографами як абстрактне і описове, а тому не потребує спеціального вивчення [14].

Більшість дослідників психології віри схиляються до зведення цієї категорії до психології релігії. Ми не є прихильниками такого вузького підходу, розглядаючи феномен віри цілісно, як факт свідомості і несвідомого.

Згідно з прийнятим нами визначенням, віра – це внутрішнє відношення людини до світу, в якому відбувається конструювання суб'єктивної реальності. Смисловим доповненням до цього тлумачення буде визначення, взяте з клінічної психіатрії: віра (від лат. *veritas* – істина, *verus* – істина) – особливий стан психіки, що полягає в повному і безумовному прийнятті людиною, своїм розумом і душею, фактів внутрішнього і зовнішнього буття, живого, істинного одкровення; Зафіксовані в ідеях і образах, ці фактори можуть стимулювати і спрямовувати подальші дії людини [15].

Початком для поглибленого розгляду феномена віри стали роздуми давньогрецьких мислителів. У філософії античності розглянута проблема придбала контури протиставлення віри і знання, які вона зберігала до епохи класичної філософії, поки проблема не стала розглядатися не тільки в гносеологічному, але і в онтологічному аспектах.

Іммануїл Кант вважав віру єдиною можливим способом пізнання апріорних ідей, які не можуть бути конкретно втілені в реальності, таких як вище благо, існування Бога, безсмертя душі.

Гегель розрізняв поняття «мислення» і «віра», стверджуючи, що вони мають різну природу, і якщо мислення суперечить вірі, то це «болісний розкол в глибинах духу». Тут ми бачимо першу згадку про дисгармонію субособистостей, яка супроводжує збій віри в людській свідомості [16].

Можна порівняти віру з пошуком певної «точки опори» в житті. Знаходження такої точки опори дає можливість свідомості вийти за межі культури, соціальних обмежень і панівної ідеології і знайти свої автономні основи існування, які не залежать від стану суспільства, культури, моди і суспільного устрою. Вчені називають ці особисті причини і стверджують, що в цьому прочитанні віра підтримує суб'єктивне значення явищ, а значення ще більше формує віру [14].

Крім того, людині необхідно мати цілісний і стійкий образ майбутнього, здатний залишатися актуальним навіть в часи сумнівів і переоцінки цінностей. До цього розуміння має відношення ідея про віру як про активну особистісну установку, яка фіксує вольові процеси і в той же час містить особистісну оцінку свого об'єкта.

Високий рівень пасіонарності є основою готовності населення до активного опору агресії, захисту територіальної цілісності та національних цінностей. Крім того формування пасіонарності нації впливає на збереження ідентичності: пасіонарність допомагає утримувати й розвивати національну ідентичність навіть у найскладніші періоди, запобігаючи асиміляції чи культурному занепаду. Водночас національна ідентичність, як було зазначено вище, є чинником формування та відтворення пасіонарності.

Енергія пасіонарності є ключовим ресурсом відновлення після війни: по завершенні військових дій енергія пасіонарного потенціалу стане основою для відбудови інфраструктури, економіки, освіти та культури.

Наразі можна спостерігати зменшення суспільної консолідації як результат поширення фрустрації, депресивних настроїв, масштабних людських втрат, а отже, переживання колективного горя протягом вже трирічної несправедливої жорстокої війни росії проти України. Але саме у час війни пасіонарність сприяє об'єднанню людей довкола спільних цінностей, цілей і завдань, що є необхідним для ефективної боротьби та збереження суспільної консолідації.

Слід зауважити, що існує низка викликів для збереження пасіонарності в умовах війни: фізичні втрати, еміграція, втома від війни, інформаційні атаки, руйнування житла та інфраструктури.

Загибель найбільш активних, патріотичних громадян на полі бою чи внаслідок терористичних дій ворога не тільки кількісно зменшує потенціал пасіонарності, але й формує ефект «колективного суму», що знижує загальну суспільну енергію. Тривалий психологічний і фізичний стрес може призводити до виснаження ресурсів як на особистісному, так і на суспільному рівні.

Масова міграція громадян, особливо молоді та освіченого населення, до інших країн через війну також негативно впливає на рівень потенціалу пасіонарності, як і інформаційні атаки, пропаганда, дезінформація та психологічні операції ворога, що спрямовані на зниження мотивації населення до опору.

Крім того, знищення освітніх, культурних та соціальних інституцій може обмежити розвиток і підтримку пасіонарності.

Враховуючи це, держава має запроваджувати стратегії збереження пасіонарності через ідеологічну роботу та освіту, психологічну підтримку, підтримку волонтерського руху, адже волонтери є однією з рушійних сил пасіонарності, протидію інформаційним атакам та формування лідерства.

Нагальним є поширення ідей патріотизму, важливості боротьби за незалежність і збереження національної культури; включення історичних прикладів героїзму в навчальні програми для підсилення почуття відповідальності за майбутнє нації, створення сильного інформаційного простору, який популяризує героїзм, досягнення української армії та єдність народу.

Для забезпечення психологічної стійкості важливим виявляється організація програм психологічної допомоги для військових, їхніх сімей та цивільних осіб.

Потужним інструментом збереження суспільної згуртованості є забезпечення відчуття єдності та надії через позитивні наративи, розвінчання ворожої пропаганди через незалежні медіа та соціальні мережі.

Крім цього, для збереження пасіонарності можна застосувати такі інструменти:

- Підтримка лідерів громадської думки, культурних діячів та активістів, які можуть стати джерелом натхнення для інших;
- економічна підтримка (забезпечення стабільності економіки, підтримка малого та середнього бізнесу, створення робочих місць для зменшення еміграції);
- залучення іноземних інвестицій та допомоги для відновлення;
- збереження культурної спадщини (підтримка мистецтва, літератури, музики, які несуть національний дух);
- популяризація української культури за кордоном, щоб утримати зв'язок з діаспорою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування пасіонарності відбувається в результаті комплексної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів. Наприклад, військова агресія (екзогенний фактор) може викликати хвилю патріотизму, об'єднання нації та готовності до боротьби (ендогенний фактор). Зовнішній культурний вплив через глобалізацію може стимулювати розвиток нових ідей, але їхнє впровадження залежить від освітнього рівня та готовності суспільства до змін.

Таким чином, екзогенні фактори створюють умови, а ендогенні визначають здатність суспільства або особистості реагувати на ці умови. Баланс між ними є ключовим у формуванні потенціалу пасіонарності.

Після завершення війни потенціал пасіонарності може бути спрямований на мирне відновлення держави.

Потрібно забезпечити механізми для участі громадян у суспільно-політичному житті, розвивати демократію, інституції та підтримувати активну громадянську позицію.

Збереження пасіонарності української нації є завданням, яке вимагає зусиль держави, суспільства та кожного громадянина. У сучасних умовах це питання стає не лише фактором перемоги у війні, але й гарантією подальшого розвитку незалежної України.

Література:

1. Пасіонарна особистість. <http://surl.li/ylllpd>
2. Береговой В. Формування і місце пасіонарного класу в соціальній системі. Психологія. 2007. 3. С. 63-72. <http://surl.li/rwqmlle>
3. Іванова Л. Пасіонарність і екзистенція: співвідношення емпіричних показників. Наука і освіта. №5. 2016. 178 – 184.
4. Майданюк В. Пасіонарна нація. Вголос. 16.07.2020. https://vgolos.ua/news/pasionarna-natsiya_1274499.html
5. Сапригіна Н. В. Пасіонарність як індивідуально-психологічна характеристика особистості. Наука та освіта. 2015. № 11-12. 74 -78.
6. Стороженко І. Пасіонарність – джерело виникнення українського козацтва в аспекті етногенезу. Військово-історичний альманах. 2013. Ч. 1–2 (25–26). 3–9.
7. Крутій К. Як не вбити пасіонарія? 15.10.2018. *Освітня політика: портал громадських експертів*. <http://education-ua.org/ru/articles/1259-yak-ne-vbiti-pasionariya>
8. Психологічна енциклопедія. <http://surl.li/nrsuj>
9. Лев Гумільов. Етногенез, біосфера і свідомість. Пасіонарна теорія етногенезу. <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v-metodolohichni-pidkhody/75-yedyne-pole-humanitarnyi-pidkhid/34-lev-humilov-etnohenez-biosfera-i-svidomist.html>
10. Хорні К. Невроз і особистісне зростання. Боротьба за самореалізацію. <https://knizhnik.org/karen-horni/nevroz-i-lichnostnyj-rost-borba-za-samorealizacziyu>
11. Бінарна опозиція. Велика українська енциклопедія. https://vue.gov.ua/Бінарна_опозиція.
12. Демченко О.П. Рефлексивні здібності в структурі готовності вчителя до створення виховних ситуацій. <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10884/Scientific%20notes%2022-139-144.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

13. Aliksieieva, Y. (2019). Психологічні аспекти вивчення феномена віри. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, (27). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%p>
14. Кузнецов О.І. Психологічний аналіз феномену віри у науковому пізнанні. *Психологія і особистість*. 2017. 1. (11). <https://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/163566/162481>
15. Москалець В. Віра в Бога як психічний базис стану загального благополуччя особистості. *Психологія і суспільство*. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2883/1/%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%92..pdf>
16. Гегель Г. В. Ф. *Феноменологія духу*. Київ: Основи, 2004. 548 с.

References:

1. *Pasionarna osobystist [Passionate personality]*. <http://surl.li/ylllpd>
2. Berehvoi V. (2007). *Formuvannia i mistse pasionarnoho klasu v sotsialnii systemi [Formation and place of the passionate class in the social system]*. *Psykhologhiia – Psychology*. 3. S. 63-72. <http://surl.li/rwqmlle>
3. Ivanova L. (2016). *Pasionarnist i ekzystentsiia: spivvidnoshennia empiirnykh pokaznykiv [Passion and existence: correlation of empirical indicators]*. *Nauka i osvita – Science and education*. №5. 178 – 184.
4. Maidaniuk V. (2020). *Pasionarna natsiia [Passionate nation]*. *Vholos – Out loud*. 16.07. https://vgolos.ua/news/pasionarna-natsiya_1274499.html
5. Sapryhina N. V. (2015). *Pasionarnist yak indyvidualno-psykholohichna kharakterystyka osobystosti [Passion as an individual psychological characteristic of personality]*. *Nauka ta osvita – Science and education*. № 11-12. 74 -78.
6. Storozhenko I. (2013). *Pasionarnist – dzherelo vynyknennia ukrainskoho kozatstva v aspekti etnohenezu [Passion is the source of the emergence of Ukrainian Cossacks in the aspect of ethnogenesis]*. *Viiskovo-istorychnyi almanakh - Military historical almanac*. Ch. 1–2 (25–26). 3–9.
7. Krutii K. Yak ne vbyty pasionariia? [How not to kill a passion fruit?]. 15.10.2018. *Osvitnia polityka: portal hromadskykh ekspertiv [Educational policy: portal of public experts]*. <http://education-ua.org/ru/articles/1259-yak-ne-vbiti-pasionariya>
8. *Psykhologichna entsyklopediia [Psychological encyclopedia]*. <http://surl.li/nrsuj>
9. Lev Humilov. *Etnohenez, biosfera i svidomist. Pasionarna teoriia etnohenezu [Ethnogenesis, biosphere and consciousness. Passionate theory of ethnogenesis]*. <https://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia-v-metodolohichni-pidkhody/75-yedyne-pole-humanitarnyi-pidkhid/34-lev-humilov-etnohenez-biosfera-i-svidomist.html>
10. Khorni K. Nevroz i osobystisne zrostantia. Borotba za samorealizatsiiu [Neurosis and personal growth. The struggle for self-realization]. <https://knizhnik.org/karen-horni/nevroz-i-lichnostnyj-rost-borba-za-samorealizaciju>
11. *Binarna opozytsiia [Binary opposition]*. *Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian encyclopedia]*. https://vue.gov.ua/Бинарна_опозиція.
12. Demchenko O.P. *Refleksyivni zdibnosti v strukturі hotovnosti vchytelia do stvorennia vykhovnykh sytuatsii [Reflective abilities in the structure of a teacher's readiness to create educational situations]*. <https://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10884/Scientific%20notes%2022-139-144.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
13. Aliksieieva, Y. (2019). *Psykhologichni aspekty vyvchennia fenomena viry [Psychological aspects of studying the phenomenon of faith]*. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii" [Collection of scientific works "Problems of modern psychology"]*, (27). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-27.%p>

14. Kuznietsov O.I. Psykholohichniy analiz fenomenu viry u naukovomu piznanni [*Psychological analysis of the phenomenon of faith in scientific knowledge*]. *Psykhologhiia i osobystist* [Psychology and personality]. 2017. 1. (11). <https://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/163566/162481>

15. Moskalets V. Vira v Boha yak psikhichniy bazys stanu zahalnoho blahopoluchchia osobystosti [*Faith in God as a mental basis of the state of general well-being of the individual*]. *Psykhologhiia i suspilstvo* [Psychology and society]. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/2883/1/%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%92..pdf>

16. Hehel H. V. F. Fenomenologiiia dukhu [*Phenomenology of Spirit*]. Kyiv: Osnovy, 2004. 548 s.

УДК 354:328.185

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-779-788](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-779-788)

Матвєєва Наталя Миколаївна кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та маркетингу, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0001-9220-5131>

Шаванова Світлана Магомедівна аспірантка кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0002-3762-9809>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація. У статті розглядаються організаційно-інституційні механізми управління розвитком територіальних громад, їхні структурні елементи, принципи функціонування та інструменти реалізації. Досліджено світовий досвід організації ефективного управління територіями та запропоновано шляхи вдосконалення існуючих моделей в Україні. Розвиток територіальних громад є одним із ключових завдань державної політики, оскільки від ефективності управлінських механізмів залежить економічне зростання, соціальна стабільність та якість життя населення. Сучасний розвиток територіальних громад в Україні супроводжується значними викликами, зокрема в аспектах інституційного та організаційного забезпечення ефективного управління. Реформа децентралізації відкриває нові можливості для територіальних громад, проте її реалізація потребує розробки ефективних механізмів управління, що враховують міжнародний досвід і національні особливості. Метою статті проведення аналізу організаційно-інституційні механізми управління розвитком територіальних громад, виявити їхні проблеми та запропонувати напрями вдосконалення для підвищення ефективності управління. У процесі дослідження було проаналізовано нормативно-правову базу та визначено основні перешкоди для ефективного управління територіальними громадами; досліджено європейський досвід у цій сфері та виявлено його релевантні аспекти для впровадження в Україні; проведено оцінку ефективності існуючих організаційно-інституційних механізмів; розроблено рекомендації щодо вдосконалення управлінських процесів на рівні територіальних громад. Дослідження показало, що ефективне управління розвитком територіальних громад потребує вдосконалення організаційно-

інституційних механізмів, зокрема гармонізації законодавчої бази, зміцнення фінансової автономії громад, підвищення інституційної спроможності місцевих органів влади та стимулювання державно-приватного партнерства. Запропоновані у дослідженні рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності органів місцевого самоврядування, сприяючи підвищенню ефективності управлінських рішень та сталому розвитку територіальних громад.

Ключові слова: територіальна громада, управління, публічне управління, розвиток, регіон, держава.

Matvieieva Natalia Миколаївна Candidate of Economic Sciences, associate professor of the Department of Economics and Marketing, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-9220-5131>

Shavanova Svitlana Magomedivna Phd.student at the Department of Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0002-3762-9809>

ORGANIZATIONAL AND INSTITUTIONAL MECHANISMS OF MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Abstract. The article examines the organizational and institutional mechanisms of managing the development of territorial communities, their structural elements, principles of functioning and implementation tools. The world experience of organizing effective management of territories was studied and ways of improving the existing models in Ukraine were proposed. The development of territorial communities is one of the key tasks of state policy, since economic growth, social stability, and the quality of life of the population depend on the effectiveness of management mechanisms. The modern development of territorial communities in Ukraine is accompanied by significant challenges, in particular in the aspects of institutional and organizational support for effective management. The decentralization reform opens up new opportunities for territorial communities, but its implementation requires the development of effective management mechanisms that take into account international experience and national characteristics. The purpose of the article is to analyze the organizational and institutional mechanisms of managing the development of territorial communities, to identify their problems and to propose directions for improvement to increase the efficiency of management. In the course of the research, the legal framework was analyzed and the main obstacles to the effective management of territorial communities were identified; the European experience in this field was investigated and its relevant aspects for

implementation in Ukraine were identified; an assessment of the effectiveness of the existing organizational and institutional mechanisms was carried out; recommendations for improving management processes at the level of territorial communities were developed. The study showed that the effective management of the development of territorial communities requires the improvement of organizational and institutional mechanisms, in particular the harmonization of the legislative framework, the strengthening of the financial autonomy of communities, the increase of the institutional capacity of local authorities and the stimulation of public-private partnerships. The recommendations proposed in the study can be used in the practical activities of local self-government bodies, contributing to the improvement of the effectiveness of management decisions and the sustainable development of territorial communities.

Keywords: territorial community, management, public administration, development, region, state.

Постановка проблеми. Реформування місцевого самоврядування в Україні відбувається на тлі глобальних викликів, таких як зміна демографічної структури, економічна нестабільність, цифровізація управлінських процесів та потреба в екологічній стійкості громад. Незважаючи на прогрес у сфері децентралізації, територіальні громади стикаються з труднощами у формуванні ефективних організаційно-інституційних механізмів управління. Відсутність узгодженої моделі розвитку громад, низький рівень координації між різними рівнями влади, нерівномірний розподіл фінансових ресурсів та недостатній рівень громадської активності створюють загрозу для сталого розвитку.

Сучасні тенденції в управлінні територіальними громадами включають використання цифрових технологій для автоматизації адміністративних процесів, розвиток концепції «розумних громад» (Smart Communities), активне залучення громадян до процесів прийняття рішень (partiципативне управління) та розширення механізмів державно-приватного партнерства. За даними Мінрегіону України, станом на 2023 рік 75% територіальних громад мають фінансовий дефіцит, що ускладнює їхню спроможність до ефективного стратегічного планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними аспектами розвитку територіальних громад займалися багато науковців: Світличний О. [1], Гончарук Н. [2], Стреймікієне Д., Мікалаускене А., Маціяускайте - Даунаравічене У. [3], Шматко Г. [4], Трипольська Г. [5] та ін.

Але, проведений аналіз наукової літератури показав, що існує потреба провести аналіз механізмів управління розвитком територіальних громад, оскільки цей напрям є недостатньо вивченим та потребують ретельного дослідження.

Мета статті – визначення та обґрунтування ефективних організаційно-інституційних механізмів управління розвитком територіальних громад в умовах децентралізації, з урахуванням сучасних викликів та міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-інституційне забезпечення управління розвитком територіальних громад є комплексною системою, що поєднує формальні та неформальні механізми, нормативно-правові акти, управлінські моделі та взаємодію між різними рівнями влади та громадськими інституціями. Теоретичні основи цієї проблематики закладені в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, які розглядають територіальне управління через призму децентралізації, локального самоврядування та сталого розвитку громад.

У науковій літературі розрізняють декілька підходів до визначення інституційних механізмів управління (рис.1).

Рис. 1 Основні підходи до визначення інституційних механізмів управління територіальними громадами

Неоінституціоналізм розглядає інститути як систему формальних норм і неформальних практик, що визначають поведінку суб'єктів управління. В

контексті територіального розвитку це означає, що не лише законодавчі акти та організаційні структури, а й традиції, соціальний капітал і довіра між владою та громадою впливають на ефективність управління.

Одним із ключових концептів управління територіальними громадами є модель публічного управління (Public Governance), яка передбачає активну взаємодію між місцевими органами влади, бізнесом, громадськими організаціями та населенням, яка стала основою для більшості реформ місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу, де управлінські процеси орієнтовані на партисипативний підхід та ефективне використання ресурсів громад.

Значну увагу вчені приділяють питанням фінансової та адміністративної децентралізації як складовим елементам ефективного інституційного забезпечення. Фінансова автономія дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети розвитку та ефективно розпоряджатися власними ресурсами. Водночас недостатня фіскальна децентралізація в Україні залишається викликом, оскільки значна частина доходів місцевих бюджетів формується за рахунок міжбюджетних трансфертів, що обмежує фінансову незалежність громад.

Світовий досвід доводить, що успішний розвиток територіальних громад залежить від здатності органів місцевого самоврядування впроваджувати інноваційні механізми управління, зокрема цифровізацію муніципальних послуг, прозорість прийняття рішень та розвиток міжмуніципального співробітництва. У цьому контексті важливу роль відіграє концепція "розумних громад" (Smart Communities), що ґрунтується на використанні сучасних інформаційних технологій для підвищення ефективності управлінських процесів.

Організаційно-інституційне забезпечення управління розвитком територіальних громад є динамічною та багатовимірною системою, що вимагає адаптації до нових викликів і впровадження кращих практик. Наукові дослідження в цій сфері повинні бути спрямовані на пошук оптимальних механізмів взаємодії між різними суб'єктами управління, підвищення інституційної спроможності громад та створення ефективної системи локального розвитку.

Незважаючи на досягнення у процесі децентралізації, система управління територіальними громадами в Україні стикається з низкою викликів, які обмежують ефективність управлінських механізмів. Однією з основних проблем є недостатня інституційна спроможність місцевих органів влади. В багатьох громадах спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів, що ускладнює процес стратегічного планування, управління бюджетом та реалізацію місцевих проєктів розвитку. Брак компетентності особливо помітний у невеликих громадах, де немає достатніх ресурсів для навчання та залучення професійних управлінців.

Другою значною проблемою є недосконалість нормативно-правового забезпечення. Хоча реформа децентралізації передбачала надання громадам більшої автономії, законодавча база залишається фрагментарною і не завжди враховує специфіку різних територіальних утворень. Наприклад, механізми міжмуніципального співробітництва, які могли б сприяти ефективнішому використанню ресурсів, досі мають слабку нормативну основу, що стримує їхнє широке впровадження. Фінансова автономія територіальних громад також залишається обмеженою. Хоча громади отримали більше повноважень у розподілі місцевих податків та зборів, значна частина їхніх доходів формується за рахунок державних субвенцій та дотацій, що створює залежність від центрального бюджету, обмежуючи можливості громад самостійно визначати пріоритети розвитку. Додатковим бар'єром є нерівномірність фінансових надходжень між громадами, що призводить до диспропорцій у рівні розвитку різних регіонів. Одним із суттєвих бар'єрів є відсутність ефективних механізмів громадської участі у процесі управління. Незважаючи на розвиток електронного врядування та запровадження інструментів партисипативного бюджетування, рівень залученості громадян у прийняття рішень залишається низьким, що зумовлено як недостатньою поінформованістю населення, так і низьким рівнем довіри до органів місцевої влади.

Ще однією проблемою є нерозвиненість механізмів державно-приватного партнерства (ДПП). В Україні все ще спостерігається недостатня співпраця між місцевими органами влади та бізнесом у питаннях економічного розвитку громад. Причинами цього є правова невизначеність, складність бюрократичних процедур та відсутність стимулів для залучення приватного сектору до розбудови місцевої інфраструктури. Незважаючи на позитивні результати децентралізації, територіальні громади стикаються з низкою проблем, які гальмують їхній сталий розвиток. Вирішення цих викликів потребує комплексного підходу, що включає удосконалення законодавчої бази, підвищення професійного рівня управлінців, розширення фінансових можливостей громад та активізацію співпраці між владою, бізнесом і громадськістю.

Світовий досвід місцевого самоврядування демонструє, що ефективна децентралізація сприяє підвищенню рівня життя громадян, раціональному використанню ресурсів та зміцненню демократичних інституцій. У розвинених країнах функціонування територіальних громад базується на чітко визначених принципах автономності, фінансової спроможності, субсидіарності та широкої громадської участі в управлінських процесах. Наприклад, у країнах Європейського Союзу муніципалітети відіграють ключову роль у розвитку територій, забезпечуючи якісні послуги та ефективне планування місцевого розвитку.

Німеччина є одним із найкращих прикладів успішної моделі місцевого самоврядування. У цій країні діє багаторівнева система муніципального управління, що передбачає значну фінансову автономію територіальних громад. Податкові надходження місцевого рівня становлять вагомую частину бюджету громад, що дозволяє їм самостійно розпоряджатися ресурсами та планувати довгострокові стратегії розвитку. Франція, у свою чергу, використовує модель децентралізації, яка базується на широких повноваженнях місцевих рад, що відповідають за соціальну інфраструктуру, містобудування та місцеву економіку.

Скандинавські країни, зокрема Швеція та Данія, демонструють ще один підхід до місцевого самоврядування – модель активної участі громади у прийнятті рішень. Завдяки ефективним механізмам електронного урядування та залученню громадян до процесів бюджетного планування, ці країни забезпечують високий рівень прозорості та довіри до місцевої влади. Важливим компонентом цієї системи є делегування відповідальності громадським організаціям, що дозволяє гнучко вирішувати соціальні та економічні питання на місцевому рівні.

Для України актуальною є адаптація європейських практик із врахуванням національних особливостей та чинного законодавства. Передусім необхідно продовжувати реформу фінансової децентралізації, забезпечуючи громадам більшу економічну незалежність та можливість залучення додаткових інвестицій. Крім того, важливим аспектом є розширення механізмів громадської участі, що сприятиме підвищенню прозорості місцевої влади та ефективнішому управлінню ресурсами.

Адаптація світового досвіду також потребує удосконалення правової бази місцевого самоврядування, зокрема гармонізації законодавства із європейськими стандартами. Важливу роль у цьому процесі відіграє розвиток міжмуніципального співробітництва та державно-приватного партнерства, що сприятиме економічному зростанню територіальних громад. Таким чином, імплементація кращих міжнародних практик може стати основою для ефективного управління розвитком територіальних громад в Україні, сприяючи їхньому сталому розвитку та інтеграції у європейський простір. Реформа децентралізації в Україні суттєво змінила організаційну структуру управління територіальними громадами, передавши значні повноваження на місцевий рівень. Запровадження нових організаційних моделей та інституційних механізмів сприяло підвищенню автономності громад у прийнятті рішень, покращенню управління місцевими фінансами та залученню ресурсів. Проте ефективність цих змін залишається неоднозначною, оскільки громади стикаються з низкою викликів, зокрема кадровим дефіцитом, недостатнім рівнем інституційної спроможності та правовими суперечностями у норма-

тивно-правовій базі. Одним із ключових показників ефективності нових управлінських моделей є рівень фінансової спроможності громад. За даними Міністерства фінансів України, після впровадження реформи децентралізації місцеві бюджети зросли в кілька разів, що позитивно вплинуло на реалізацію інфраструктурних проєктів. Водночас багато малих громад продовжують залежати від державних субвенцій, що ставить під загрозу їхню самодостатність. Успішними є лише ті громади, які активно залучають інвестиції, використовують механізми державно-приватного партнерства та оптимізують свої видатки.

Ефективність організаційних структур управління також визначається ступенем їхньої взаємодії з мешканцями громади та іншими суб'єктами місцевого розвитку. У багатьох громадах розвиваються механізми громадської участі, зокрема бюджети участі, електронні петиції, громадські слухання. Проте ці механізми не завжди ефективно працюють через недостатню обізнаність населення або низький рівень цифровізації адміністративних процесів. Досвід європейських країн показує, що інтеграція сучасних технологій управління, таких як електронне врядування, може значно покращити комунікацію між владою та громадянами.

Ще одним критерієм оцінки ефективності є рівень міжмуніципального співробітництва. На сьогодні в Україні діють різні форми співпраці громад, зокрема спільне управління інфраструктурними проєктами, надання соціальних послуг та розробка стратегій економічного розвитку. Однак недостатня правова регламентація таких об'єднань та відсутність стимулюючих механізмів гальмують процеси міжмуніципального партнерства, що вимагає подальших законодавчих змін. Оцінка ефективності діючих інституційних структур та організаційних моделей управління розвитком територіальних громад свідчить про наявність значних позитивних змін, однак і про необхідність їхнього подальшого вдосконалення. Ключовими напрямками для покращення є зміцнення фінансової самостійності громад, підвищення кадрового потенціалу, впровадження цифрових технологій у систему управління та стимулювання міжмуніципального співробітництва. Лише комплексний підхід до вдосконалення організаційно-інституційних механізмів дозволить створити ефективну систему управління територіальним розвитком в Україні.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що ефективне управління розвитком територіальних громад потребує вдосконалення організаційно-інституційних механізмів, зокрема гармонізації законодавчої бази, зміцнення фінансової автономії громад, підвищення інституційної спроможності місцевих органів влади та стимулювання державно-приватного партнерства. Аналіз нормативно-правової бази показав, що законодавство України у сфері місцевого самоврядування зазнало суттєвих змін унаслідок

децентралізаційної реформи. Проте залишаються прогалини, пов'язані з недостатньою регламентацією міжмуніципального співробітництва, фінансової автономії громад та їхньої участі у державно-приватному партнерстві. Для усунення цих проблем необхідна подальша гармонізація законодавства відповідно до європейських стандартів. Дослідження світового досвіду засвідчило, що ефективні моделі управління територіальним розвитком базуються на принципах субсидіарності, фінансової децентралізації, стратегічного планування та цифровізації управлінських процесів. Найбільш релевантними для адаптації в Україні є практика Німеччини, Франції та Польщі, де громади мають значну автономію в ухваленні рішень та управлінні ресурсами. Оцінка ефективності існуючих механізмів управління територіальними громадами в Україні продемонструвала наявність позитивних змін, зокрема збільшення фінансових надходжень до місцевих бюджетів та розширення спектра управлінських інструментів. Однак існують проблеми, пов'язані з недостатньою кадровою спроможністю органів місцевого самоврядування, слабкою взаємодією з громадськістю та нерівномірним розвитком громад залежно від їхньої економічної бази. Запропоновані у дослідженні рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності органів місцевого самоврядування, сприяючи підвищенню ефективності управлінських рішень та сталому розвитку територіальних громад.

Література:

1. Svitlichnyy, Oleksandr. (2023). Climate Policy of Ukraine in the context of the European Green Course: theoretical and legal aspect. *Visegrad Journal on Human Rights*. 104-108. 10.61345/1339-7915.2023.5.14.
2. Goncharuk, Nataliia. (2023). Reformation Public Administration in Ukraine in the Context of European Integration: Current State, Problems and Priorities. *Economic Affairs*. 68. 10.46852/0424-2513.3.2023.27.
3. Streimikiene, Dalia & Mikalauskiene, Asta & Macijauskaitė - Daunaravičienė, Ugnė. (2022). Role of information management in implementing the Green Deal in the EU and the US. *JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES*. 15. 9-27. 10.14254/2071-8330.2022/15-4/1.
4. Shmatko, Gleb. (2017). GREEN DEAL AND UKRAINE: LEGAL PROSPECTS IN ALTERNATIVE ENERGY. 10.25313/2520-2308-2021-2-6956.
5. Trypolska, Galyna. (2023). The European Green Deal in energy sector: challenges and possibilities for Poland and post-war Ukraine. 1. 127-166. 10.26399/meip.1(76).2023.
6. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 04.04.2023).
7. Paola Tamma, Eline Schaart, Anca Gurzu. European Green Deal. *POLITICO*. URL: <https://web.archive.org/web/20201128090517/https://www.politico.eu/article/the-commissions-green-deal-plan-unveiled/> (date of application: 04.04.2023).
8. The European Green Deal sets out how to make Europe the first climate-neutral continent by 2050, boosting the economy, improving people's health and quality of life, caring for nature, and leaving no one behind : Press release 11 December 2019, Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_6691 (date of application: 04.04.2023).

9. Dzhabrailov, Ruslan & Malolitneva, Vesta. (2020). Implementation of the Environmental Policy Objectives within the Public Procurement System in the context of the EU-Ukraine Association Agreement. *International Journal of Ecology and Development*. 35. 78–92.

10. Matyushenko, Igor & Hlibko, Serhii & Khanova, Olena & Kudlai, Yelyzaveta. (2022). Investment climate of the EU countries and Ukraine in the context of realization of “green” economy. *Economics of Development*. 21. 10.57111/econ.21(4).2022.19-36.

11. Palamarchuk, Dmytro. (2021). GREEN DEAL STRATEGIC CONTEXT FOR UKRAINE. *Economic scope*. 10.32782/2224-6282/171-3.

References:

1. Svitlichnyy, Oleksandr. (2023). Climate Policy of Ukraine in the context of the European Green Course: theoretical and legal aspect. *Visegrad Journal on Human Rights*. 104-108. 10.61345/1339-7915.2023.5.14.

2. Goncharuk, Nataliia. (2023). Reformation Public Administration in Ukraine in the Context of European Integration: Current State, Problems and Priorities. *Economic Affairs*. 68. 10.46852/0424-2513.3.2023.27.

3. Streimikiene, Dalia & Mikalauskiene, Asta & Macijauskaitė - Daunaravičienė, Ugnė. (2022). Role of information management in implementing the Green Deal in the EU and the US. *JOURNAL OF INTERNATIONAL STUDIES*. 15. 9-27. 10.14254/2071-8330.2022/15-4/1.

4. Shmatko, Gleb. (2017). GREEN DEAL AND UKRAINE: LEGAL PROSPECTS IN ALTERNATIVE ENERGY. 10.25313/2520-2308-2021-2-6956.

5. Trypolska, Galyna. (2023). The European Green Deal in energy sector: challenges and possibilities for Poland and post-war Ukraine. 1. 127-166. 10.26399/meip.1(76).2023.

6. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» : прийнятий 28 лютого 2019 року. № 2697-VIII [The Law of Ukraine «On the Basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030»]. www.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> [in Ukrainian].

7. Paola Tamma, Eline Schaart, Anca Gurzu. (2019). Europe's Green Deal plan unveiled. URL: <https://web.archive.org/web/20201128090517/https://www.politico.eu/article/the-commissions-green-deal-plan-unveiled/> [in English].

8. The European Green Deal sets out how to make Europe the first climate-neutral continent by 2050, boosting the economy, improving people's health and quality of life, caring for nature, and leaving no one behind : Press release 11 December 2019, Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/e%20n/ip_19_6691 (date of application: 04.04.2023).

9. Dzhabrailov, Ruslan & Malolitneva, Vesta. (2020). Implementation of the Environmental Policy Objectives within the Public Procurement System in the context of the EU-Ukraine Association Agreement. *International Journal of Ecology and Development*. 35. 78–92.

10. Matyushenko, Igor & Hlibko, Serhii & Khanova, Olena & Kudlai, Yelyzaveta. (2022). Investment climate of the EU countries and Ukraine in the context of realization of “green” economy. *Economics of Development*. 21. 10.57111/econ.21(4).2022.19-36.

11. Palamarchuk, Dmytro. (2021). GREEN DEAL STRATEGIC CONTEXT FOR UKRAINE. *Economic scope*. 10.32782/2224-6282/171-3.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК 338.24.

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-789-799](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-789-799)

Мельник Вячеслав Вікторович кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і соціально-поведінкових наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744)3-20-80, <https://orcid.org/0000-0001-9223-8646>

Підлісний Євген Васильович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і соціально-поведінкових наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744)3-20-80, <https://orcid.org/0000-0003-3127-2116>

СТАЛИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ESG-ПРИНЦИПАХ

Анотація. Сталий розвиток є стратегія, яка дозволяє компаніям працювати не лише на користь самих себе, а й на користь природи та суспільства в цілому. Сталий розвиток сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, зменшенню відходів виробництва, покращенню умов праці та забезпеченню стабільності економічного середовища.

ESG (Environmental, Social, and Governance) стандарти підкреслюють важливість того, щоб бізнеси враховували не лише фінансовий успіх, але й вплив на навколишнє середовище та суспільство. Це включає в себе прийняття відповідальних підходів до управління екологічними питаннями, створення сприятливих умов для працівників і врахування інтересів всіх зацікавлених сторін. Дослідження показують, що компанії, які дотримуються принципів ESG, можуть бути більш стійкими та здатними до досягнення успіху в довгостроковій перспективі.

Стейкхолдер може враховувати фактори сталого розвитку в процесі оцінки компаній і прийняття стратегічних рішень, підсилюючи свідомість про екологічні, соціальні та управлінські чинники. Підходи ESG можуть допомогти інвесторам та менеджерам визначити компанії, які демонструють відповідальний підхід до бізнесу та мають стійкі конкурентні переваги в довгостроковому плані.

Так, розвиток інновацій в бізнесі з урахуванням екологічних, соціальних та управлінських аспектів (ESG) є важливим для України, навіть у воєнний період. Це допомагає не лише стимулювати сталий економічний розвиток, але й забезпечити соціальну відповідальність підприємств та їх вплив на навколишнє середовище. Розвиток інноваційних підходів в сфері бізнесу з

урахуванням ESG може допомогти забезпечити стійкий розвиток економіки та підвищити конкурентоспроможність країни, навіть у складних умовах.

Сталий розвиток грає важливу роль у відновленні та зростанні бізнесу після війни. Україна може відзначитися зафіксованим просуванням у напрямку сталого розвитку, що стане ключовим елементом відновлення та зміцнення економіки країни. Успішна співпраця з міжнародними інституціями може сприяти розвитку та модернізації бізнесу в Україні, враховуючи світові стандарти та тенденції. Важливо звертати увагу на сталість та інноваційність у всіх сферах діяльності, щоб забезпечити життєздатність і конкурентоспроможність бізнесу в умовах відбудови та розвитку.

Ключові слова: Сталий, розвиток, стратегія, бізнес, інвестор, відповідальність, відновлення, економіка, модернізація, конкурентоспроможність.

Melnik Viacheslav Viktorovuch Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Economics and socio-behavioral sciences Department Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744)3-20-80, <https://orcid.org/0000-0001-9223-8646>

Pidlisnyi Yevhen Vasulyovuch Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Economics and socio-behavioral sciences Department Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, <https://orcid.org/0000-0003-3127-2116>

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE BASED ON ESG PRINCIPLES

Abstract. Sustainable development is a strategy that allows companies to operate not only for their own benefit but also for the benefit of nature and society as a whole. Sustainable development promotes the competitiveness of enterprises, reduces production waste, improves working conditions, and ensures the stability of the economic environment.

ESG (Environmental, Social, and Governance) standards emphasize the importance of businesses considering not only financial success but also their impact on the environment and society. This includes adopting responsible approaches to managing environmental issues, creating favorable conditions for employees, and considering the interests of all stakeholders. Research shows that companies adhering to ESG principles can be more resilient and capable of achieving long-term success.

Stakeholders may consider sustainable development factors in the process of evaluating companies and making strategic decisions, enhancing awareness of

environmental, social, and governance factors. ESG approaches can help investors and managers identify companies that demonstrate a responsible approach to business and have sustainable competitive advantages in the long term.

The development of business innovations considering ESG aspects is important for Ukraine, even during wartime. This helps not only stimulate sustainable economic development but also ensure the social responsibility of enterprises and their impact on the environment. Developing innovative business approaches with ESG considerations can help ensure the sustainable development of the economy and improve the country's competitiveness, even in challenging conditions.

Sustainable development plays a crucial role in business recovery and growth after the war. Ukraine can distinguish itself with a committed advance toward sustainable development, which will become a key element in the country's economic recovery and strengthening. Successful cooperation with international institutions can contribute to the development and modernization of business in Ukraine, considering global standards and trends. It is important to focus on sustainability and innovation in all areas of activity to ensure the viability and competitiveness of business in the context of reconstruction and development.

Keywords: Sustainable, development, strategy, business, investor, responsibility, recovery, economy, modernization, competitiveness.

Постановка проблеми. В сучасних глобалізаційних умовах при визначенні перспектив соціальної та економічної політики головною характеристикою оптимального поєднання цілей, засобів і результатів діяльності визначають сталий розвиток. Іншими словами пояснюється усвідомленням світовою спільнотою необхідності забезпечити узгодження інтересів сучасності і майбутнього поколінь, при умові, що економічне зростання здійснюється на принципах раціональності, враховуючи обмеженість існуючих ресурсів та зростаючих суспільних потреб[13].

Іншими словами концепція сталого розвитку, що враховує важливість збереження природних ресурсів (E), становлення активної громадянської позиції (S) та здійснення ефективного управління (G) допомагають підтримувати баланс між економічними, суспільними та екологічними аспектами діяльності.

ESG-принципи - це середовище, соціальні та управлінські принципи, які допомагають підприємствам, у тому числі в Україні, працювати більш стало та відповідально. Відповідне визнання та впровадження цих принципів може сприяти покращенню довкілля, створенню сприятливих умов для співробітників та управлінській діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти ESG як актуальної стратегії сталого розвитку бізнесу, як засобу підвищення його стійкості, конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості досліджували вітчизняні і зарубіжні вчені, зокрема, Андрущенко В.Л., Клименко С.М., Левченко Н.М., Ткаченко А.М., П.Матос, Р. Коуз, Р. Сендера, Д. Елкінгтона, Larry Fink, Robert G. Eccles, Н. Ейра, Н. Ховарта та ін.

В Україні. розроблено ключові законодавчо-правові акти, які засвідчують прагнення України перейти до екологічно орієнтованої економіки і які спрямовані на реформування екологічної політики, зокрема Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, енергетична стратегія України на період до 2050 тощо.

Мета статті. Метою статті є дослідження сутності та визначення концептуального змісту ESG-компонентів, як інструменту стратегії сталого розвитку та передумов інтегрування екологічних, соціальних та управлінських стандартів для підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Україна має міжнародні зобов'язання щодо сталого розвитку, визначені стратегічними документами ООН [12]. Втім, не можливо не зневажати на те, що екологічні та соціальні виклики, з якими сьогодні стикається Україна в умовах тривалого воєнного стану, є складними та невідкладними. Безумовно, що відповідальне ставлення до природних ресурсів і навколишнього середовища, високі соціальні стандарти та якість корпоративного управління є базовими чинниками ефективного бізнесу.

Разом з тим з метою протистояння глобальним викликам та забезпечення цілей сталого розвитку і враховуючи війну в Україні, яка триває три роки, виникає нагальна потреба в мобілізації всіх можливих ресурсів.

Повномасштабне вторгнення рф в Україну не скасувало вимог і потреб для досягнення 17 цілей сталого розвитку ООН або 86 національних, викладених в Указі Президента України No 722/2019 [19].

Сталий розвиток – це не досягнення короткочасної гармонії, а ціла низка поступових змін, за яких використання усіх видів ресурсів (природного, людського, фінансового тощо) націлене на задоволення теперішніх потреб суспільства без шкоди для майбутніх поколінь [2].

Фінансування сталого розвитку ґрунтується на парадигмі, згідно з якою для досягнення його цілей необхідно розкрити повний потенціал усіх фінансових потоків – приватних і державних, національних і міжнародних. Сучасні інвестори при наданні переваги джерелам вкладення інвестиційного капіталу здебільшого керуються принципами відповідності ESG [9].

Дослідники одностайні у думці, що вступ України на шлях інноваційного розвитку економіки, який забезпечить конкурентні переваги на світових ринках, базується на ESG-стратегії [3; 4]. Остання інтегрує: відповідальне ставлення до довкілля (E – environment), високий рівень соціальної відповідальності (S – social) та ефективне корпоративне управління (G – governance) [7].

Сталий розвиток і довгострокова конкурентна стійкість соціально відповідальних підприємств забезпечується якістю управління, обізнаністю вищого керівництва і прийняттям управлінських рішень на основі принципів корпоративної соціальної відповідальності і імплементації цих технологій у стратегічний розвиток підприємств. Активна реалізація перспективних соціальних проектів, проведення ефективних соціальних заходів забезпечують розбудову держави, сприяють добробуту і підвищенню якості життя населення України [9].

Згідно постановам Міністерства економіки України, незмінний євроінтеграційний курс, доступ до ринку ЄС, національна безпека, макрофінансова стабільність, сприятливе бізнес-середовище та інші пріоритети економічного розвитку є основою забезпечення відбудови країни на найкращих умовах згідно ESG-принципів та за правилами ЄС [1]

Сталий розвиток на принципах ESG, як одна зі світових тенденцій, розглядається провідними світовими економістами як економічна стратегія підвищення стійкості бізнесу та його ефективності [8, 22]. Науковці єдині у думці, що дотримання ESG-принципів в економічній діяльності стає вагомим чинником інвестиційної привабливості та майбутньої вартості інвестицій [7; 8].

Зважаючи на те, що в Україні відносно недавно почали приділяти увагу даному питанню і вітчизняна наука знаходиться в активному розвитку, слід вказати на вагомий внесок таких вітчизняних дослідників означеного напрямку [4-8].

Дослідники переконані, що нині це один з основних важелів впливу на прийняття інвесторами фінансових рішень [9]. А пріоритети ESG у процесі залучення підприємствами інвестицій у сталий розвиток можуть забезпечити прозорість, до якої прагнуть інвестори, культуру та практику на робочому місці, яких вимагають працівники, і зосередженість на екологічних питаннях, які впливають на поведінку споживачів [7].

Вважається, що в умовах війни та після неї, найперше бізнес повинен зосередитися на ефективних способах відновлення економіки [2].

Отож, попри дію воєнного стану, тренд на сталий розвиток поширюється з феноменальною швидкістю. Відновлення та розвиток територій України, що постраждали від агресії росії, запобігання та пом'якшення наслідків катастроф війни та увага до аспектів сталого розвитку економіки постає на

сьогодні особливо гостро. Визначено критично важливу актуальність сталого розвитку у сучасному діловому полі, що щодня перебуває у стані ризиків через терористичні тактики ведення війни росією [3; 5; 8]. Отже, мобілізацію інвестицій для реконструкції будинків, об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, досягнення відповідності цілям сталого розвитку, подолання проблем інвестиційного клімату та узгодження інвестиційної політики України з Європейським Союзом (ЄС) виокремлено як провідні керунки на шляху післявоєнного відновлення [16].

Проаналізувавши вітчизняні ініціативи щодо досліджуваного питання, з'ясовано, що процес відновлення України повинен мати європейську перспективу з орієнтацією на цілі сталого розвитку [2; 22].

Доцільність змін в управлінні бізнес-системами на принципах ESG обумовлюється локальними соціально-екологічними чинниками певної країни. Під соціальними й екологічними критеріями мається на увазі робота підприємств на благо навколишнього середовища й суспільства, а управлінський критерій проявляється в дотриманні етичної корпоративної політики [1].

Великий бізнес значно активніше розвиває програми сталого розвитку і випускає нефінансові звіти, які привертають увагу інвесторів нарівні з аналізом доходів, прибутку або EBITDA конкретної компанії. У світовій практиці ESG-принципи ведення бізнесу вже виходять на перший план під час оцінки перспектив і ризиків компаній, проте український бізнес тільки вчиться вибудовувати системні підходи до питань сталого розвитку та розкривати нові відомості про діяльність суб'єкта господарювання [7].

Задля зниження факторів ризику у сфері інвестування, працюють ESG фонди, які займаються екологічними, соціальними та управлінськими проблемами. Інвестування на принципах ESG є чинником уникнення компаній, які займаються ризикованою або неетичною практикою [11]

Під ESG-інвестуванням варто розуміти інвестування, яке спрямоване на мінімізацію ESG-ризиків, зниження забруднення навколишнього середовища до рівнів, що не шкодять здоров'ю людини і природним екосистемам, а також посилення соціальної відповідальності та поліпшення корпоративного управління [9].

Існує не так багато стандартизованих критеріїв щодо інвестування на принципах ESG в умовах нестабільності внутрішньої ситуації. Підприємства перебувають у критичній ситуації, коли необхідно реагувати на виклики воєнного часу та ситуацію в країні, що швидко змінюється. Очевидно, зміни ринкових умов, бізнес-тенденцій та економіки в цілому можуть негативно вплинути на ефективність інвестицій. Це може дещо ускладнити визначення того, що є справді етичним, і що стало чинником зростання «зеленого відмивання», коли компанії натякають на те, що вони свідомі екологічного

розвитку, хоча це не так. Інший недолік полягає в тому, що може бути важко знайти достатньо інформації, яка б підтверджувала, наскільки добре компанія працює за критеріями ESG. Окрім того, дотримання принципів ESG не має безпосереднього вираження у розмірі майбутнього прибутку [7]

Отож, на підставі здійсненого аналізу, виокремимо пріоритетні напрями інвестування у сталий розвиток на принципах ESG з урахуванням впливу тривалих воєнних дій в Україні:

1. Інвестування у оборонно-промисловий комплекс (ОПК) забезпечує реалізацію найважливішого соціального критерію – захист вільного суспільства. ОПК є стратегічно важливою галуззю та перемагає в рейтингу кращих роботодавців України (за версією журналу «Forbes Ukraine»), що свідчить про безперервну, цілодобову роботу державного ОПК на перемогу з часу повномасштабного вторгнення.

2. Інвестування у дослідження та розробку екологічно чистих джерел енергії, яке забезпечує вирішення стратегічного завдання досягнення енергетичної незалежності України. Визначено, що енергетичні інвестиції 2023 року мають значний потенціал, оскільки промисловість переходить до сталого розвитку та більш екологічної ділової практики [2].

Провідні країни світу у своєму розвитку щороку збільшують фокус на зелену економіку та посилюють значення критерія стійкості. Так, негайну фінансову підтримку Україні у розмірі 668 млн. євро схвалив Європейський Інвестиційний банк, даючи ці кошти на забезпечення потреб критичної інфраструктури та відновлення соціальної інфраструктури, зруйнованої під обстрілами російської армії. Водночас саме цей банк на початку 2022 року посилив вимоги до соціальних та екологічних стандартів для всіх своїх проектів [22]

Беззаперечно, що воєнний стан та руйнівні наслідки воєнної агресії на території України для багатьох підприємств став поштовхом до ініціатив щодо сталого розвитку та ESG. Цілі сталого розвитку є планом досягнення кращого та більш сталого майбутнього економіки [1]

Висновки за результатами дослідження. Щоб відповідати ESG стандартам, бізнес має працювати над якістю умов праці, сприяти розвитку співробітників, стежити за гендерним балансом та інвестувати в соціальні проекти. Екологічні принципи – це про те, наскільки компанія дбає про збереження довкілля демонструючи ставлення до персоналу, постачальників, клієнтів, партнерів, споживачів тощо.

Імплементація стандартів ESG у роботу українського бізнесу загалом та фінансових інститутів зокрема є надважливо для тих установ, які планують активно співпрацювати з міжнародними донорами та інвесторами для відбудови України. Іншими словами інвестування на принципах ESG стає більш популярним та поступово стає нормою українських реалій корпоративного життя.

То б то ми маємо діяти відповідно до критеріїв ESG і враховувати екологічні (E = Environmental), соціальні (S = Social) та економічні аспекти, приводячи їх у відповідність до суспільних вимог.

Література:

1. Бай С. Ціннісне управління підприємством: зміни парадигми. / С.Бай, М.Волобуєв, К.Кандагура // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. – 2019. – № 128(6). – С. 33-44.
2. Васильчук І. П. Інвестиції бізнесу у сталий розвиток: кращі практики вітчизняних компаній. / І. П. Васильчук, А. О. Соколов // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2021. – № 1. – С. 46-52.
3. Віблій П. Інвестиційний потенціал України в умовах війни. / П. Віблій, А.Блават // *Галицький економічний вісник*. – 2023. – Т. 82(3). – С. 80-89.
4. Власова К. В. Корпоративна соціальна відповідальність – основа інноваційного розвитку підприємств АПК України. / К. В. Власова // *Економічний аналіз*. – 2018. – Том 28. – № 3. – С. 247-251.
5. Калініченко З. Проблеми адаптивного управління бізнес-системами в умовах впливу дестабілізаційних факторів в Україні. / З. Калініченко // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, – 2020. – № 3. – С. 222-231.
6. Касич А. О. науково-теоретичні підходи до визначення сутності поняття стійкого розвитку. / А. О. Касич, Я. Ю. Яковенко // *Економіка та держава*. – 2016. – №10. – С. 14-20.
7. Kauffman C., Robinson M. ESG Invest with Caution. The James Madison Institute. URL: <https://jamesmadison.org/esgs-invest-with-caution/> (дата звернення: 15.08.2024)
8. Cicchiello A., Marrazza F., Perdicizzi S. Non-financial disclosure regulation and environmental, social, and governance (ESG) performance: the case of EU and US firms. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. – 2023. –No 30(3). – P. 1121-1128.
9. Леус Д. В. Врахування ESG-критеріїв при здійсненні портфельного інвестування у сталий розвиток. / Д. В. Леус // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2014. – No 2. – С. 72-75
10. Лівовшко Т. Моніторинг за ESG-принципами та його вплив на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. / Т. Лівовшко // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2022. – № 5. Том 1. – С.158-164.
11. Маслак О. (2022). Циркулярна економіка в Україні: екологічне, соціальне та корпоративне управління (ESG) як інструмент стійкості соціально-відповідального бізнесу в умовах подолання пандемії COVID-19. / О.Маслак, Н.Гришко, Я. Яковенко, А.Пирогов, О. Дубовик // *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки)*. – № 3. – С. 3-8.
12. Матос П. ESG-принципи та відповідальне інституційне інвестування у світі : Критичний огляд досліджень / П. Матос // ; пер. з англ. Львів : Видавництво Львівської політехніки. – 2020. –88 с. (дата звернення 12.11.2024).
13. Мельник В.В.Актуальні аспекти esg-стратегії. / В.В. Мельник // *Успіхи і досягнення у науці (Серія «Управління та адміністрування»)*. – 2024–. No 5(5) – 2024. – С. 472-482. <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox?projector=1>
14. Новікова О. Ф.Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти / О. Ф.Новікова, О. І.Амоша, В. П. Антонюк //: *моногр. НАН України, Ін-т економіки промисловості*. Донецьк. – 2012. – 534 с.
15. Райко Д. (2021). Стратегія стійкого розвитку: проблеми та шляхи вирішення. / Д. Райко, О.Маслак, М. Маслак // *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (економічні науки)*. – 2021. – №3. – С. 131-134.

16. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. – Режим доступу: <https://www.sd4ua.org/wpcontent/uploads/2015/02/Strategiya-stalogo-rozvytku-Ukrayiny-do-2030-roku.pdf> (дата звернення: 12.11.2024).
17. Ткаченко А. М., Колесник Е. О. Інвестування за ESG-принципами як визначальний чинник впливу на конкурентоспроможність металургійних підприємств. / А. М. Ткаченко, Е. О. Колесник // *Вісник Хмельницького національного університету*. – 2021. – № 4. – С. 66-72.
18. Townsend B. From SRI to ESG: The Origins of Socially Responsible and Sustainable Investing. *The Journal of Impact and ESG Investing*. – 2021. – 16 p.
19. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». *Портал законодавчих актів України*. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 12.11.2024)
20. Шморгун І. Стале міжнародне портфельне інвестування: поняття та особливості. / І. Шморгун // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – 2022. – № 3(220). – С. 54-58
21. Яковенко Я. Ю. Концепція управління стійким розвитком підприємств. / Я. Ю. Яковенко // *Науковий вісник Херсонського державного університету; Економічні науки*. – 2019. – № 36. – С. 75-81.
22. Witkowska J. Foreign Direct Investment and Sustainable Development in the New EU Member States: Environmental Aspects. *Comparative Economic Research*. – 2011. – Vol. 14(3). – P. 5-23.

References:

1. Bai, S., Volobuiev, M., & Kandahura, K. (2019). Tsinnisne upravlinnia pidpriemstvom: zminy paradyhmy [Value management of the enterprise: paradigm changes]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomich-noho universytetu – Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics*, 128(6), 33-44[in Ukrainian]
2. Vasylichuk, I. P., & Sokolov, A. O. (2021). Investytsii biznesu u stalyy rozvytok: krashchi praktyky vitchyznianskykh kompanii [Business investments in sustainable development: best practices of domestic companies]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 1, 46-52 [in Ukrainian].
3. Viblyi, P., & Blavt, A. (2023). Investytsiynyi potentsial Ukrainy v umovakh viiny [Investment potential of Ukraine in war conditions]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Herald*, 82(3), 80-89[in Ukrainian].
4. Vlasova, K. (2018). Corporate Social Responsibility - the basis of innovative development of agricultural enterprises of Ukraine [Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist' – osnova innovatsiynoho rozvytku pidpriyemstv APK Ukrainy], *Economic analysis*, Vol. 28(3), P. 247-251. [in Ukrainian].
5. Kalinichenko, Z. (2020). Problems of adaptive management of business systems under the influence of destabilizing factors in Ukraine [Problemy adaptivnoho upravlinnya biznes-systemamy v umovakh vplyvu destabilizatsiynykh faktoriv v Ukraini], *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, Vol. 3, P. 222-231. [in Ukrainian].
6. Kasich, A., Yakovenko, Ya. (2016). Modern scientific and theoretical approaches to defining the essence of the concept of sustainable development [Suchasni naukovoteoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti poniattia stiikoho rozvytku], *The economy and the state*, Vol. 10, P. 14-20. [in Ukrainian].
7. Kauffman, C, & Robinson, M. (2022). ESG Invest with Caution. The James Madison Institute. Available at: <https://jamesmadison.org/esgs-invest-with-caution/> (accessed November 12, 2024)

8. Cicchiello, A. F., Marrazza, F., & Perdichizzi, S. (2023). Non-financial disclosure regulation and environmental, social, and governance (ESG) performance: The case of EU and US firms. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 30(3), 1121-1128. (accessed November 12, 2024)

9. Leus, D. V. (2014). Vrakhuvannia ESG-kryteriiv pry zdiisnenni portfelnoho investuvannia u stalyy rozvytok [Consideration of ESG criteria when making portfolio investments in sustainable development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 2, 72-75 [in Ukrainian].

10. Livoshko, T. (2022). Monitoring according to ESG principles and its impact on the competitiveness of economic entities [Monitoring ESG-pryncypiv i yego vliyaniye na konkurentosposobnost sub'yektiv khozyaystvovaniya]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, Vol. 5(1), P. 158-164. [in Ukrainian].

11. Maslak, O., Grishko, N., Yakovenko, Ya., Pirogov, A., Dubovik, O. (2022). Circular economy in Ukraine: environmental, social and corporate governance (ESG) as a tool for the sustainability of socially responsible business in the conditions of overcoming the COVID-19 pandemic [Tsyrukulyarna ekonomika v Ukrayini: ekolohichne, sotsial'ne ta korporatyvne upravlinnya (ESG) yak instrument stykosti sotsialno-vidpovidalnoho biznesu v umovakh podolannya pandemiyi SOVID-19], *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)*, Vol. 3, P. 3-8. [in Ukrainian].

12. Matos, P. (2020). *ESG Principles and Responsible Institutional Investing in the World: A Critical Review of Research* [ESG-pryncypy ta vidpovidalne instytutsiine investuvannia u sviti: Krytychnyi ohliad doslidzhen]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, 2020. 88 p. available at: https://ua.cfaukraine.org/wpcontent/uploads/2020/12/P.Matos_ESG-PRYNTSYPY_ebook.pdf. (last accessed 12.11.2024). [in Ukrainian].

13. Мельник В.В. Актуальні аспекти esg-стратегії. *Успіхи і досягнення у науці (Серія «Управління та адміністрування»)*. 2024. No 5(5) 2024. С. 472-482. <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox?projector=1> [in Ukrainian].

14. Novikova, O., Amosha, A., Antonyuk, V. (2012). *Sustainable development of the industrial region: social aspects* [Staliy rozvytok promyslovogo regionu: sotsialni aspekty], Institute of Industrial Economics, Donetsk. 2012. 534 p. [in Ukrainian].

15. Raiko, D., Maslak, O. Maslak, M. (2021). Solution to the problems of the sustainable development strategy. [Stratehiya stykoho rozvytku: problemy ta shlyakhy vyryshennya]. *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)*, Vol. 3, P. 131-134. [in Ukrainian].

16. Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku (proekt) [Strategy of sustainable development of Ukraine until 2030 (draft)]. Available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

(accessed November 12, 2024) [in Ukrainian].

17. Tkachenko, A., Kolesnyk, E. (2021). Investing according to ESG principles as a determining factor influencing the competitiveness of metallurgical enterprises [Investuvannia za ESG-pryncypamy yak vyznachalniy chynnyk vplyvu na konkurentospromozhnist metalurhiinykh pidpriemstv], *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, Vol. 4, P. 66-72. [in Ukrainian].

18. Townsend, B. (2021). From SRI to ESG: The Origins of Socially Responsible and Sustainable Investing. *The Journal of Impact and ESG Investing*, 16 p.

19. Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku" [Decree of the President of Ukraine "On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (accessed November 12, 2024) [in Ukrainian].

20. Shmorhun, I. (2022). Stale mizhnarodne portfelne investuvannia: poniattia ta osoblyvosti [Sustainable inter-national portfolio investment: concepts and features]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka– Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*, 3(220), 54-58 [in Ukrainian]. [in Ukrainian].

21. Yakovenko, Ya. (2019). The concept of managing enterprise sustainable development [Kontseptsiya upravlinnya stiykym rozvytkom pidpryyemstv], *Scientific Bulletin of Kherson State University; Economic sciences*, Vol. 36, P. 75-81. [in Ukrainian].

22. Witkowska, J. (2011). Foreign Direct Investment and Sustainable Development in the New EU Member States: Environmental Aspects. *Comparative Economic Research*, 14(3), 5-23 <https://doi.org/10.2478/v10103-011-0016-0>

УДК 351:338.48

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-800-813](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-800-813)

Поступна Олена Вікторівна доктор наук з державного управління, професор, доцент кафедри менеджменту, Навчально-науковий інститут управління та безпеки населення, Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, тел.: (068) 386-13-03, <https://orcid.org/0000-0002-0622-0966>

ЧЕСЬКИЙ ДОСВІД СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ РЕГІОНІВ. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена визначенню та обґрунтуванню перспективних напрямів використання чеського досвіду у сприянні розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери для забезпечення економічної стійкості регіонів (країв) для України у період повоєнного відновлення. Надано рекомендації органам публічної влади України з використання чеського досвіду.

Визначено, що в Чехії проводиться ефективна політика туристичного брендингу для просування національного туристичного продукту. При цьому брендинг туристичних дестинацій Чехії покладається на центральні органи виконавчої влади, посольства й представництва Міністерства закордонних справ, національну туристичну організацію – агенцію CzechTourism, місцеві органи влади, професійні та неурядові організації. Сьогодні Чехія на світовому туристичному ринку – це країна зі стабільно високими показниками туристичних потоків серед країн Центральної Європи. Однак, формування цілісного чеського туристичного бренду має як успішні сторони, так і демонструє наявні прогалини. Зокрема, є потреба переорієнтації державних і спеціалізованих туристичних структур на розробку бренду регіонів країни з урахуванням їх унікальності й різноманітності.

Розроблено та запропоновано рекомендації для України з використання чеського досвіду в організації та розвитку туристичної галузі, а саме українській владі потрібно звернути увагу на: організацію інформаційної підтримки чеської туристичної індустрії; об'єднання зусиль різних структур (державних, спеціалізованих громадських і приватних, участь країни у міжнародних і європейських організаціях та програмах); необхідність широкого використання нових технологій / інструментів щодо просування й реалізації туристичного продукту та організації туризму.

Ключові слова: державне управління, органи публічної влади, економіка, конкурентоспроможність, туризм, курортно-рекреаційна сфера, стійкість

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

регіонів, чеський досвід, туристичний бренд, брендинг, повоєнне відновлення, рекомендації.

Postupna Olena Viktorivna Doctor of Science in Public Administration, Full Professor, Associate Professor of the Department of Management, Educational and Scientific Institute of Management and Safety of the Population, National University of Civil Defense of Ukraine, Cherkasy, tel.: (068) 386-13-03, <https://orcid.org/0000-0002-0622-0966>

CZECH EXPERIENCE IN PROMOTING THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND THE RESORT AND RECREATIONAL SECTOR TO ENSURE THE ECONOMIC SUSTAINABILITY OF THE REGIONS. RECOMMENDATIONS FOR UKRAINE DURING THE POST-WAR RECOVERY PERIOD

Abstract. The article is devoted to the definition and substantiation of promising directions for the use of Czech experience in promoting the development of tourism and the resort and recreational sphere to ensure the economic sustainability of regions (territories) for Ukraine in the period of post-war recovery. Recommendations are given to the public authorities of Ukraine on the use of Czech experience.

It has been determined that the Czech Republic pursues an effective policy of tourist branding to promote the national tourist product. At the same time, the branding of tourist destinations in the Czech Republic is entrusted to the central executive authorities, embassies and representative offices of the Ministry of Foreign Affairs, the national tourism organization – the CzechTourism agency, local authorities, professional and non-governmental organizations. indicators of tourist flows among the countries of Central Europe. However, the formation of a holistic Czech travel brand has both successful sides and demonstrates existing gaps. In particular, there is a need to reorient state and specialized tourist structures to develop a brand of the country's regions, taking into account their uniqueness and diversity.

Recommendations for Ukraine on the use of Czech experience in the organization and development of the tourism industry have been developed and proposed, namely, the Ukrainian authorities need to pay attention to: organizing information support for the Czech tourism industry; combining the efforts of various structures (state, specialized, public and private, the country's participation in international and European organizations and programs); the need for extensive use of new technologies/tools for promotion and sale of a tourist product and organization of tourism.

Keywords: public administration, public authorities, economy, competitiveness, tourism, resort and recreation sector, sustainability of regions, Czech experience, travel branding, branding, post-war recovery, recommendations.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя туризм став глобальним явищем та представляє собою доволі значиму соціальну діяльність, яка більшою мірою впливає на думки й поведінку людей. З іншого боку, туризм стає одним з головних стратегічних секторів економіки багатьох країн світу, який здійснює суттєвий внесок у ВВП і експорт країни, що може відіграти ключову роль у наданні підтримки відновлення національного господарства в посткризовий період.

Чеська Республіка є невеликою країною, але унікальною в усіх відношеннях – своїм історичним минулим, природними особливостями, національною культурою, архітектурними спорудами. Це країна зі стійким туристичним напрямом. Її найбільше обирають туристи для свого відпочинку [6]. Сьогодні Чехія є однією з найбільш відвідуваних країн Європи, що пов'язано, насамперед, з неповторною чеською гостинністю та самобутньою культурою, яка приваблює туристів. Її досвід впровадження ефективної державної політики з розвитку сектору туризму є корисним для багатьох країн світу, зокрема й для України, що й обумовило вибір теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові основи розвитку туризму як одного з найбільш прибуткового сектору економіки висвітлено в роботах В. Александрової, Т. Демури, Т. Жадана, Ю. Карягіна, О. Крупи, М. Мальської, Г. Муніна, В. Надольської, О. Ніколайчук, О. Пащенко, Ю. Ставська, Л. Стригуль, З. Тимошенко, О. Хитрої та ін. Особливості розвитку туризму в Чеській Республіці є предметом дослідження таких авторів, як Є. Галушкіна, А. Гречана, Я. Гжесяк, Т. Дуб, І. Зимомря, І. Зігунова, Ю. Ключівський, Р. Корсак, М. Курсіно, В. Лажнік, Н. Литвинова, О. Літвін, О. Маджумдар, С. Мархонос, О. Міщенко, Г. М'ясоїд, В. Патійчук, П. Пеняк, Н. Турло, А. Тутейко, С. Ціпошук, А. Щербюк та ін. Незважаючи на достатньо вагомні наукові здобутки, поза увагою авторів залишається розробка рекомендацій для України з використання чеського досвіду розвитку туризму.

Мета статті – окреслити перспективні напрями використання чеського досвіду у сприянні розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери для забезпечення економічної стійкості регіонів (країв) для України у період повоєнного відновлення та надати рекомендації органам публічної влади.

Виклад основного матеріалу. Розгляд досвіду Чеської республіки зі сприяння розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери для забезпечення економічної стійкості регіонів (країв) проведемо за такими напрямками, як: політика чеського брендингу для просування національного туристичного

продукту; пропозиції з розробки бренду регіону (краю) з урахуванням унікальності й різноманітності території; українська сакральна спадщина як додатковий ресурс для розвитку туризму в Чехії; взаємовигідне співробітництво України і Чехії у галузі туризму.

Однією з провідних складових маркетингу останнім часом називають брендинг. Це достатньо новий термін, що з'явився в економічній теорії як інструмент зі створення, просування та експлуатації бренду. Зараз він використовується практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі в туристичній.

В основі брендингу лежить також новий термін сучасної економічної науки – бренд, який трактується, як «торгова марка; модель продукту, яка може бути впізнана за назвою або дизайном; знання споживачів про існування і якість торгової марки» [1]. У такому разі брендинг визначається, як надання товарам торгової марки або продаж товару під однією маркою. Для цього використовуються спеціальні малюнки, символи, назви, деякі комбінації цих речей з метою можливості ідентифікації даної продукції [17].

Брендинг у туристичній галузі розглядається з різних аспектів – як:

- бренд туристичної території – сформована сукупність уявлень, асоціацій, думки у свідомості споживача щодо пропозиції різних видів послуг, їх якості, місця розташування туристичних об'єктів та об'єктів інфраструктури, наявності природно-рекреаційних ресурсів, які впливають на мотивацію туристів відвідати дану територію [12];

- бренд туристичної дестинації – загальна унікальна візуальна ідентифікація туристичної дестинації, ефективна подача її змісту, що не обмежується просто інформацією про пункт призначення, а має містити аудіо-візуальні образи, що формують у споживача атмосферні очікування перед подорожжю та спогади після неї [11];

- туристичний брендинг – процес додавання вартості до туристичного продукту, який досягається за допомогою створення реклами про нього, використанням торгової марки та заходів щодо стимуляції продажу, просування, позиціонування в думках споживачів [3];

- брендинг туристичного підприємства – ідентифікація туристичної організації в професійному середовищі та конкурентному оточенні, що формує її специфічну позицію на туристичному ринку і таким чином виділяє її серед подібних [10].

Отже, у туризмі брендинг є багатоаспектним поняттям, оскільки сам ринок туристичних послуг є дуже перенасиченим, з кожним роком з'являються нові гравці, тож важливо постійно вдосконалювати сам процес управління брендом. Проте, можна впевнено стверджувати, що туристичний брендинг є своєрідною кульмінацією широкого спектра діяльності усіх засобів марке-

тингу, що дозволяє сформувати позитивний імідж (включає якість, образ, ціну, статус). Це своєрідне пропагування культури, особливостей історії, національного менталітету певної території, населення.

Чеська Республіка у пострадянському просторі займала своє особливе місце – просуvala туристичні послуги в оздоровчо-лікувальному туризмі. Після обрання шляху євроінтеграції та прийняття європейських стандартів, уряд країни розробив низку заходів, спрямованих, у тому числі на формування національного туристичного бренду.

Загальними проблемами для всіх європейських країн постсоціалістичного табору у практиці брендингу DESTINAЦІЙ були в останньому десятиріччі XX ст.: відсутність належного фінансування для підтримки відповідних маркетингових компаній; складність розроблення узгодженого бренда для DESTINAЦІЙ, що включає велику кількість продуктів і середовищ; тиск на фахівців з туристичного брендингу для забезпечення короткотермінових результатів [15].

Чехія є доволі молодим брендом, що з'явився на міжнародній арені в 1993 р., з моменту утворення окремої держави. Промоутером назви «Чехія» є Міністерство закордонних справ країни. Для вирішення зазначених вище проблем у Чехії були створені спеціалізовані державні структури, діяльність яких була спрямована, зокрема й на управління туристичною індустрією шляхом такого інструменту, як брендинг. Ці структури підпорядковані профільному міністерству – Міністерству регіонального розвитку Чеської Республіки. Загальний огляд діяльності деяких цих структур представлено у попередньому розділі. Проте слід зауважити, що таке агентство, як CzechTourism у межах розробленої маркетингової концепції на період 2013-2020 рр. використовувала саме назву «Чеська Республіка» для формування туристичного бренда DESTINAЦІЇ. Для досягнення цієї цілі були залучені фінансові ресурси ЄС у розмірі 1,1 млрд чеських крон. Проте, між цими двома міністерствами ще наприкінці XX ст. виник конфлікт щодо просування на ринок туристичної індустрії назви національного бренду – Чехія чи Чеська Республіка [13]. Остання назва вважається все ж таки більш політичним брендом, ніж туристичним.

Перший тендер на створення єдиного логотипу Чеської Республіки був проведений у 2005 р., але він не був зображений, тож у 2012 р. відбувся другий тендер на новий логотип. Перемогу в тендері здобула студія Marvil, яка розробила візуальний стиль, що відрізняється від інших брендів DESTINAЦІЙ, є унікальним та містить позитивні емоції. Дана концепція пропонує широкий спектр можливостей для подальшого використання, особливо в інтернет-маркетингу. З 2013 р. новий візуальний стиль став офіційно використовуватись у Чеській Республіці, а в 2014 р. цей бренд був представлений на

зарубіжних ринках. Після появи нового логотипу на внутрішньому і зовнішньому ринках громадськість прийняла бренд з використанням слова «республіка» і його, навіть номінували на публічну нагороду конкурсу Czech Grand Design. Однак, Міністерство регіонального розвитку Чеської Республіки, не дивлячись на попередню підтримку цього бренду, передумало й наказало повернутись до офіційної назви країни – Czechia. Вважається, що даному міністерству не вистачило рішучості, щоб сприяти просуванню бренду Чеської Республіки як туристичного напрямку. На жаль, туристичний бренд «Чеська Республіка» є непомітним і його мало хто знає. Агентство CzechTourism використовувала цей бренд лише пів року і після того, як він не знайшов схвальних відгуків з боку громадськості, як очікувалось, перестала його використовувати. Тож, відбулись певні зміни у логотипі – додано суфікс і текст з поточною маркетингової компанії «Країна історій» [16]. Власником маркетингового бренду «Чехія – країна історій» є Агентство CzechTourism. Даний бренд покликаний об'єднати регіони країни та створити таке співробітництво, яке представить Чеську Республіку у цілому й наблизить її до туристів як дестинацію з великими можливостями й туристичними пропозиціями, тобто більше, ніж тільки Прагу.

Розподіл у просуванні бренду країни є таким: Міністерство закордонних справ Чеської Республіки та Чеські центри (CzechCentres) зосереджені на культурі, освіті, туризму, громадській дипломатії, в Міністерство регіонального розвитку Чеської Республіки та Агентство CzechTourism займаються співпрацею з приватним сектором в галузі туризму та є важливими суб'єктами у галузі експорту й інвестицій Міністерства промисловості і торгівлі Чеської Республіки та його дотаційних організацій CzechTrade і CzechInvest [9].

Мережа Чеських центрів представлена 22 державними установами по всьому світу. Їх мета – презентувати Чеську Республіку за кордоном як цілісне враження про країну, що прагне до інтеграції до розвинутих країн світу. Принцип, на якому ґрунтується співпраця Чехії на міждержавному рівні, – це взаємна поінформованість, яка сприятиме розвиткові дружніх стосунків між країнами.

Агентство CzechTourism не тільки просуває і рекламує Чеську Республіку на зарубіжних і внутрішніх ринках, а також створює позитивний імідж країни, збільшує кількість іноземних туристів. Її основними рекламними інструментами є інформаційно-ознайомчі тури, участь у конференціях, виставках і ярмарках, друковані (у 17 різних видань чеською, англійською, німецькою, французькою, руською мовами) й онлайн рекламні компанії, роуд-шоу, встановлення і розвиток контактів з місцевими та закордонними організаціями-партнерами, участь у рекламних міжнародних заходах, презентаціях, семінарах та ін. Агентство адмініструє кілька спеціалізованих веб-

порталів, орієнтованих на активний туризм, зокрема серед найважливіших слід відмітити Kudy z nudy, Czechtourism. com, Czechtourism.cz, The Czech Republic – a Land of Stories та the CzechMobil [8]. Крім того, в структурі Агентства CzechTourism функціонує Інститут туризму – здійснює моніторинг розвитку і тенденцій туризму в Чехії та за кордоном, співпрацює з науковою сферою, оцінює ефективність і внесок Агентства для розвитку національного сектору туризму; Czech Convention Bureau (CzCB) – просуває країну в галузі конгресового та івентивного туризму для іноземних і вітчизняних клієнтів, співпрацює з приватними партнерами, університетами, послами конгресів і регіонів.

У рамках змагань Європейські напрямки досконалості (EDEN), у яких Чеська Республіка приймала участь, протягом 2007-2015 рр. п'ять напрямків країни були обрані переможцями. Так, у 2009 р. стала переможцем заповідна територія «Чеська Швейцарія», в 2010 р. – мікрорегіон з 34 міст і сіл – Бистричко, у 2011 р. переможцем у категорії «Туризм та регенерація фізичних місць» стало Словацько, в 2013 р. – одна з привабливих destinations в Чехії – Ліпно, в 2015 р. у категорії «Туризм та місцева гастрономія» з проєктом «Смак Jeseníku» став Єсенік [14].

В Чехії протягом 2010-2017 рр. здійснювалась Національна програма підтримки туризму, якою передбачалась підтримка важливих проєктів у галузі туризму, зокрема, в 2010 р. впроваджувалась програма «Туризм для всіх», що зосереджувалась на створенні нових продуктів для внутрішнього туристичного сектору. Програма включала маркетингову підтримку та реалізацію нових продуктів – доступ для інвалідних візків, ігрові майданчики, дитячі ігрові кімнати, пересувні басейни, облаштування кабінетів для шкільних таборів та ін. У 2011 р. почала впроваджуватись нова програма «Туризм, доступний для всіх» – орієнтувалась на реконструкцію і будівництво місць відпочинку, санвузлів для туристів, мандрівників-інвалідів, велосипедистів тощо [7].

Отже, брендинг туристичних destination Чеської Республіки покладається на центральні органи виконавчої влади, посольства й представництва Міністерства закордонних справ, національну туристичну організацію – агенцію CzechTourism, місцеві органи влади, професійні та неурядові організації. Сьогодні Чехія на світовому туристичному ринку – це країна, яка не тільки спеціалізується на лікувально-оздоровчому туризмі чи організаціями прогулянок столицею, а також «країна пива, хокею, кришталю та пам'ятників». Це країна зі стабільно високими показниками внутрішніх і міжнародних туристів серед країн Центральної Європи. Формування цілісного національного туристичного бренду Чеської Республіки має як успішні сторони, так і демонструє наявні прогалини. Зокрема, є потреба переорієнтації державних і

спеціалізованих туристичних структур на розробку бренду з урахуванням унікальності й різноманітності регіонів країни.

Пропонуємо розглянути перспективи розробки туристичного бренду одного з 14 адміністративних одиниць Чеської Республіки – Злінського краю, що лежить в історичній області Моравії, у східний, південно-східній частині країни. Адміністративним центром краю є м. Злін – самобутнє місто у єдиному стилі, де будинки схожі один на одній як близнюки. Це місто – унікальний взірець міжвоєнного сучасного урбанізму й архітектури і не тільки в масштабі Чехії. Місто забудовувалось поступово. У ньому облаштовано все раціонально, функціонально й економічно – вілли, котеджі, багатоквартирні будинки, квартали для робітників, колективні будинки, громадські споруди, перший чеський хмарочос, оригінальна нумерація вулиць у залежності від їх напрямку і будинків відповідно до їх розташування. Місто пройшло шлях від маленького поселення, перша згадка про яке з'явилась в 1322 р., часи чеської королеви (поселення було викуплене королевою-консортом Чехії Ельжбетою Риксою, дружиною чеського короля Вацлава II, та подароване Брноському монастирю) через мирні й воєнні роки до бурхливої забудови у XX ст., передовими технологіями та ультрасучасною архітектурою [18].

Перевтіленню Зліну в сучасне робітничє місто сприяли два брати – Томаш і Антонін Бата. В 1894 р. Томаш Бата-старший відкрив у місті невелику сімейну мануфактуру з виробництва взуття. Пізніше сімейний бізнес переріс у найбільшу взуттєву фабрику, яка стала відомою за межами країни. Разом із виробництвом зростало місто – будувались будинки та інфраструктура, з'являлись нові робочі місця, залучались інвестиції. В 1938 р. у м. Злін з'являється перший хмарочос – 16-поверховий будинок, який отримав назву Бата та згодом став візитівкою міста. Після закінчення Другої світової війни всі фабрики сім'ї Бата були націоналізовані державою. Проте у місті залишилось багато пам'яток та архітектурних об'єктів, пов'язаних з цією родиною – музей взуття, меморіал, маєток та ін. [2]. Крім того, м. Злін визнано одним з найбільш екологічно чистих і зелених міст у Чеській Республіці. Він є зразком того, як сучасні міста можуть зберігати природну красу в масштабах глобальної урбанізації. Тож, місто Злін цікаве як своєю історією, так і вражає своїми успіхами.

Вважаємо, що місцевій владі Зліну разом із представниками туристичних підприємств необхідно розробити стратегію з удосконалення організації туризму у своєму краї, яка має ґрунтуватися на збалансованій структурі асортименту турів, безліччю їх модифікації та сукупності окремих туристичних послуг, які можуть пропонуватись туристам. Диверсифікація асортименту турів має включати: старі туристичні продукти на старому туристичному ринку, тобто ті, що вже розроблені й мають популярність, дають суттєві

прибутки; старі туристичні продукти на новому туристичному ринку; нові туристичні продукти на старому туристичному ринку та нові туристичні продукти на новому туристичному ринку. Таким чином, необхідно постійне вдосконалення власного асортименту туристичних продуктів, що забезпечить місту стійку тенденцію до зростання кількості туристів і постійного прибутку від туризму.

Як приклад, диверсифікації пропозицій, пропонуємо спектр туристичних об'єктів м. Злін, які у поєднанні можуть надати можливості для формування нового туристичного продукту – туру з різними цілями й мотиваціями щодо здійснення подорожей. Зокрема, у рамках: пізнавального туризму можна проводити тур «Злін – місто взуття» (головні екскурсійні об'єкти: Хмарачос Бата; Музей взуттєвої справи; Комплекс Інституту Бата; Меморіал Томаша Бата); релігійного туризму – тур «Подорож костелами Зліну» (об'єкти: Римо-католицька парафія Штіпа; Костел Святого Миколая у Маленовицях; Костел Преображення Господнє з хрестом; Парафія і церква св. Івана Хрестителя у Валашській Поланці); замкового туризму – тур «Замки Зліну» (об'єкти: Замок Маленовіче; Злінський замок; Хропинський замок); мистецького (культурного) туризму – тур «Від класики до фентезі» (об'єкти: Регіональна галерея образотворчого мистецтва; Міський театр Злін; Академія Вацлава Гудечка). До огляду природних об'єктів можна включити колоритний зоопарк «ZOO and Castle Zlin – Lesna», планетарій Planetarium Zlin, водопад Roscaný vodopád та Галюзієву протоку. До цих об'єктів також можна включити науково-розважальний Film Node Zlin – унікальний кіноцентр для всієї родини в приміщенні студії Zlin. Тут можна знімати власні короткометражні фільми, грати в ігровій кімнаті Лойзіка або просто посидіти за кавою у стильному кінокафе. Достатньо пропозицій у місті пропонується щодо розваг. Зокрема, є можна відвідати казино, ігрові та розважальні центри. Також до розваг можна включити спа та оздоровчий туризм на таких локаціях, як Khmer Spa та Rk Training (спеціалізується на обладнанні для тренувань із власною вагою).

Загалом можна зазначити, що, не зважаючи на широку інформаційно-рекламну політику в галузі туризму, яку проводить Чехія та крайова влада, багато туристичних об'єктів, наприклад, у м. Злін залишаються поза інформаційним простором. Важко знайти в Інтернет-мережі опис або фото про деякі об'єкти, які є цікавими для туристів та можуть, у разі включення їх до нової програми туристичного туру, приносити суттєві прибутки до місцевої казни. Є також необхідність в активізації віртуального туристичного простору, зокрема щодо розробки віртуальних турів по цікавим місцям м. Зліну та його краю. Що зможе суттєво збільшити аудиторію відвідувачів за рахунок переважно молодих людей, які найбільш використовують інформаційні та цифрові технології.

Що стосується реалій використання чеського досвіду з розвитку тризму для України, то спочатку слід зазначити, що в європейських країнах українці відомі як давня й самостійна нація, яка у минулому здійснила чимало добрих справ, тож на території деяких країн залишилися численні історичні артефакти, частину з яких можна віднести до сакральних пам'яток українства. Чехія є однією з таких країн. Зокрема, на будівлях у м. Празі розміщено меморіальні дошки відомому українському класику І. Франку (у 1891 р. у столиці Чехії виступив з промовою на І з'їзді слов'янської прогресивної молоді) та президенту Української Народної Республіки М. Грушевському (деякий час проживав у Празі). Хоча Т. Шевченко жодного разу не був у Празі, але його поема «Єретик» присвячена чеському героєві Янові Гусу, тому у столиці є його пам'ятник. Справжніми архітектурними скарбами є народні дерев'яні церкви Закарпатської області України. У 1919 р. тодішнє Закарпаття увійшло до складу першої Чехословацької Республіки. Чеські фахівці звернули увагу на унікальність церковної архітектури краю та за допомогою меценатів, людей мистецтва 5 церков з різних куточків краю були перевезені до тодішньої Чехії, чим були збережені у доброму стані. Крім того, у міжвоєнний період XX ст. до Чехії через революційні події та громадянську війну в СРСР приїхало десятки тисяч українців. Тривалий час вони сподівались повернутися на Батьківщину, але із-за різних обставин залишились в Чехії, тут і померли. Тож, на території Чехії поховано багато українських громадсько-політичних діячів, а також діячів науки, культури та військових [8].

Отже, на території Чеської Республіки є достатньо пам'яток українського походження, які можуть претендувати на сакральність. Українська сакральна спадщина може слугувати додатковим ресурсом для пізнавального, чи окремого сакрального туризму, під час якого відвідувачі, зокрема українці можуть відновити або підкреслити свій зв'язок з уявним потойбічним світом, зробити переоцінку історії та життя українського народу в Чехії. В цьому контексті пропонуємо декілька рекомендацій:

1) громадські організації, що діють в Чехії, українські активісти у співпраці з державними органами влади України можуть продовжити вивчення життя і діяльності українства в Чехії, оприлюднювати нові факти, пов'язані з активною присутністю українців з метою організації інформування всіх зацікавлених у знаходженні й підтвердженні «українського сліду» у Чехії;

2) запровадити організацію й проведення взаємних екскурсій (в режимі офлайн та онлайн), зокрема в межах сакрального туризму між, наприклад, учнями й студентами українських і чеських закладів освіти, в тому числі в часи літніх чи зимових канікул.

Щодо використання досвіду Чехії з організації розвитку туризму для України. По-перше, вважаємо, що владі Україні потрібно звернути увагу на

організацію інформаційної підтримки туристичної індустрії в Чехії. Чеська модель відноситься до «третьої моделі» розвитку туристичної галузі, яка переважає в розвинених країнах Європи. Розвиток сектору туризму у цій моделі покладається на багатогалузеве міністерство, першочерговим завданням якого є створення визначального структурного елементу туристичної індустрії – туристично-інформаційного центру (далі – ТІЦ), що утримується за рахунок коштів профільного міністерства. При цьому, ТІЦ ранжуються за категоріями:

- категорія «А» – це ТІЦ, який діє цілорічно без вихідних та надає інформацію про Чехію загалом: в Інтернет-контакті не менше, як трьома світовими мовами; пропонує послуги екскурсовода у своєму регіоні; виступає посередником з бронювання готелів і поселення туристів; мають бути спроможним забезпечити екскурсовода по всій країні;

- категорія «В» – ТІЦ регіонального (крайового) значення, який цілорічно працює 6 днів на тиждень та безкоштовно надає інформацію про свій регіон не менше, як двома світовими мовами; пропонує послуги екскурсовода та виступає посередником з бронювання готелів і поселення туристів;

- категорія «С» – ТІЦ місцевого рівня, який цілорічно працює 5 днів на тиждень, безкоштовно надає інформацію про місто чи територію своєї діяльності не менше, як однією зі світових мов;

- категорія «D» – сезонний ТІЦ, який не працює цілорічно, а тільки сезонно, але в сезон працює не менше 5 днів на тиждень та надає інформацію в розрізі місця своєї діяльності не менше, як однією зі світових мов [4].

Слід відмітити, що ТІЦ надають ще й цілий спектр платних послуг, що суттєво зменшує навантаження на бюджет.

По-друге, потрібно звернути увагу на об'єднання зусиль різних структур – як державних національних, спеціалізованих громадських і приватних, так і участь країни у міжнародних і європейських організаціях та програмах, які сприяють розвитку сектору туризму.

По-третє, необхідність широкого використання таких нових технологій / інструментів щодо просування й реалізації туристичного продукту та організації туризму, як брендинг і реклама, туристичних кластерів, видання промоційних проспектів, буклетів і туристичних довідників, путівників та ін.

В цілому, українські реалії організації та розвитку сектору туризму свідчать про наявність низки проблем: відсутня повна, достовірна, систематизована й уніфікована інформаційна база даних щодо наявних туристично-рекреаційних ресурсів і послуг як в цілому в Україні, так і в окремих регіонах; не повною мірою розкрито природний, історико-культурний та етнокультурний потенціал країни та її регіонів; потреба в поєднанні зусиль державної влади всіх рівнів, органів місцевого самоврядування, бізнесу

і громадських організацій у просуванні й реалізації українського туристичного продукту. Вирішити зазначені проблеми можна шляхом запровадження успішних практик чеського досвіду в організації та розвитку сектору туризму.

Висновки. Отже, у роботі окреслено перспективні напрями використання чеського досвіду у сприянні розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери для забезпечення економічної стійкості регіонів (країв) для України у період повоєнного відновлення та надано рекомендації органам публічної влади. Визначено, що в Чехії проводиться ефективна політика туристичного брендингу для просування національного туристичного продукту. При цьому брендинг туристичних дестинацій Чехії покладається на центральні органи виконавчої влади, посольства й представництва Міністерства закордонних справ, національну туристичну організацію – агенцію CzechTourism, місцеві органи влади, професійні та неурядові організації. Сьогодні Чехія на світовому туристичному ринку – це країна зі стабільно високими показниками туристичних потоків серед країн Центральної Європи. Однак, формування цілісного чеського туристичного бренду має як успішні сторони, так і демонструє наявні прогалини. Зокрема, є потреба переорієнтації державних і спеціалізованих туристичних структур на розробку бренду регіонів країни з урахуванням їх унікальності й різноманітності.

Розроблено та запропоновано рекомендації для України з використання чеського досвіду в організації та розвитку туристичної галузі, а саме українській владі потрібно звернути увагу на: організацію інформаційної підтримки чеської туристичної індустрії; об'єднання зусиль різних структур; необхідність широкого використання нових технологій / інструментів щодо просування й реалізації туристичного продукту та організації туризму.

Література:

1. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : КОНДОР, 2006. С. 29.
2. Злін. Чеська Республіка. Про місто. *ТОВ «Дельта-Ексклюзив»*. SkyBooking. URL : <https://skybooking.ua/city/zlin/>.
3. Карягін Ю. О., Тимошенко З. І., Демура Т. О., Мунін Г. Б. Маркетинг турпродукту : підруч. Київ : КОНДОР, 2009. 394 с.
4. Ключівський Ю. Вивчаємо досвід Чехії у розбудові інформаційно-інституційних підвалин сприяння туризму. *Карпатія. Цивілізаційний поступ*. 2013. № 1. С. 50-55.
5. Ключівський Ю. Сакральність українських пам'яток в Чеській Республіці. *Українська літературна газета*. 02.03.2023 р. URL : <https://litgazeta.com.ua/articles/sakralnist-ukrainskykh-pam-iatok-v-cheskij-respublitsi/>.
6. Корець В. Р., Поступна О. В. Передумови розвитку туризму в Чеській Республіці. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасні проблеми та перспективи розвитку готельно-ресторанного та туристичного бізнесу в Україні». Харків : ВСП «Харків. торг.-екон. фах. кол. ДТЕУ», 2024. С. 128-131.
7. Ніколайчук О. А. Досвід розвитку туризму в Польщі та Чехії: реалії використання в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 38. С. 42.

8. Ніколайчук О. А. Політика туристичного брендингу для просування національного туристичного продукту: досвід країн Центрально-Східної Європи. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 2 (63). С. 69.

9. Павлишин Л. Іміджмейкінг та брендинг туристичної дестинації (на прикладі Чеської Республіки). Матеріали XIV Міжнар. наук. конф. «Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід» (м. Львів, 9 жовтня 2020 р.). Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. С. 268-270.

10. Пащенко О. П. Брендинг туристичного підприємства: стратегічний аспект. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Вип. 9. С. 566-573.

11. Туристичний бренд України. *Національна Туристична Організація України*. URL: https://nto.ua/branding_ua.html.

12. Хитра О. В. Туристичний брендинг в умовах економічних вражень. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1658/1595>.

13. Czechia? Miliarda šla do značky Czech Republic. URL : <https://www.mediar.cz/czechia-miliarda-sla-do-znacky-czech-republic/>.

14. European Commission. Eden Destinations Czech Republic. 2017 p. URL : https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/eden/destinations/czech-republic_en.

15. Hall D. Branding and national identity: the case of Central and Eastern Europe. *Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition* / ed. by Nigel Morgan, Annette Pritchard, Roger Pride. Oxford : Butterworth-Heinemann, 2004. P. 111–127.

16. Podívejte se: Czech Republike, nové turistické logo České republiky. URL : <https://www.mediar.cz/podivejte-se-czech-republike-nove-turisticke-logo-ceske-republiky/>.

17. Stryzhak O., Akhmedova O., Postupna O., Shchepanskiy E., Tiurina D. National Brand, Tourism and Human Development: Analysis of the Relationship and Distribution. *Journal of Distribution Science*. Korea: Korea Distribution Science Association, 2021. Vol. 19, Is. 12. P. 37-41. URL : <http://koreascience.or.kr/article/JAKO202135154064594.page>.

18. Zlin. A distinctive city in a uniform style. #VisitCzechia. URL : <https://www.visitczechia.com/en-us/things-to-do/places/landmarks/cities/t-zlin/>.

References:

1. Zavadskyi Y. S., Osovska T. V., Yushkevych O. O. (2006). *Ekonomiczni slovny* [Economic Dictionary]. Kyiv : KONDOR. S. 29. [in Ukrainian].

2. Zlin. Cheska Respublika. Pro misto [Zlín. Czech Republic. About the city]. TOV «Delta-Ekskliuzyv». *SkyBooking*. URL : <https://skybooking.ua/city/zlin/> [in Ukrainian].

3. Kariahin Yu. O., Tymoshenko Z. I., Demura T. O., Munin H. B. (2009). *Marketynh turproduktu* [Marketing of a tourist product] : pidruch. Kyiv : KONDOR. 394 s. [in Ukrainian].

4. Kliuchivskyi Yu. (2013). *Vyvchaimo dosvid Chekhii u rozbudovi informatsiino-institutsiinykh pidvalyn spryannia turyzmu* [We study the experience of the Czech Republic in building information and institutional foundations for tourism promotion]. *Karpatiia. Tsyvilizatsiinyi postup*. 2013. № 1. S. 50-55.

5. Kliuchivskyi Yu. (2023). *Sakralnist ukrainskykh pamiatok v Cheskii Respublitsi* [Sacredness of Ukrainian monuments in the Czech Republic]. *Ukrainska literaturna hazeta*. 02.03.2023. URL : <https://litgazeta.com.ua/articles/sakralnist-ukrainskykh-pam-iatok-v-cheskij-respublitsi/> [in Ukrainian].

6. Korets V. R., Postupna O. V. (2024). *Peredumovy rozvytku turyzmu v Cheskii Respublitsi* [Prerequisites for the development of tourism in the Czech Republic]. *Materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. «Suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku hotelno-restorannoho ta turystychnoho biznesu v Ukraini»*. Kharkiv : VSP «Kharkiv. torh.-ekon. fakh. kol. DTEU». S. 128-131 [in Ukrainian].

7. Nikolaichuk O. A. (2019). Dosvid rozvytku turyzmu v Polshchi ta Chekhii: realii vyko-rystannia v Ukraini [Experience of tourism development in Poland and the Czech Republic: realities of use in Ukraine]. *Infrastruktura rynku*. Vyp. 38. S. 42 [in Ukrainian].
8. Nikolaichuk O. A. (2020). Polityka turystychnoho brendynhu dlia prosuvannia natsionalnoho turystychnoho produktu: dosvid krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy [Tourism Branding Policy for the Promotion of the National Tourism Product: Experience of the Countries of Central and Eastern Europe]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. № 2 (63). S. 69 [in Ukrainian].
9. Pavlyshyn L. (2020). Imidzhmeikynh ta brendynh turystychnoi destynatsii (na prykladi Cheskoï Respubliky) [Image-making and branding of a tourist destination (on the example of the Czech Republic)]. *Materialy KhIV Mizhnar. nauk. konf. «Heohrafiia, ekonomika i turyzm: natsionalnyi ta mizhnarodnyi dosvid»* (m. Lviv, 9 zhovtnia 2020 r.). Lviv: LNU im. Ivana Franka. S. 268-270 [in Ukrainian].
10. Pashchenko O. P. (2017). Brendynh turystychnoho pidpriemstva: stratehichnyi aspekt [Branding of a tourism enterprise: a strategic aspect]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. Vyp. 9. S. 566-573 [in Ukrainian].
11. Turystychnyi brend Ukrainy [Tourist brand of Ukraine]. *Natsionalna Turystychna Orhanizatsiia Ukrainy*. URL : https://nto.ua/branding_ua.html [in Ukrainian].
12. Khytra O. V. (2022). Turystychnyi brendynh v umovakh ekonomichnykh vrazhen [Tourism branding in the context of economic impressions]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vyp. 42. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1658/1595> [in Ukrainian].
13. Czechia? Miliarda šla do značky Czech Republic. URL : <https://www.mediar.cz/czechia-miliarda-sla-do-znacky-czech-republic/> [v Češtině].
14. European Commission. Eden Destinations Czech Republic. 2017 p. URL : https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/eden/destinations/czech-republic_en [in English].
15. Hall D. (2004). Branding and national identity: the case of Central and Eastern Europe. *Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition* / ed. by Nigel Morgan, Annette Pritchard, Roger Pride. Oxford: Butterworth-Heinemann. P. 111–127 [in English].
16. Podívejte se: Czech Republike, nové turistické logo České republiky. URL : <https://www.mediar.cz/podivejte-se-czech-republike-nove-turisticke-logo-ceske-republiky/> [v Češtině].
17. Stryzhak O., Akhmedova O., Postupna O., Shchepanskiy E., Tiurina D. (2021). National Brand, Tourism and Human Development: Analysis of the Relationship and Distribution. *Journal of Distribution Science*. Korea : Korea Distribution Science Association. Vol. 19, Is. 12. P. 37-41. URL : <http://koreascience.or.kr/article/JAKO202135154064594.page> [in English].
18. Zlin. A distinctive city in a uniform style. #VisitCzechia. URL : <https://www.visitczechia.com/en-us/things-to-do/places/landmarks/cities/t-zlin/> [in English].

УДК 351:342.5:321.01(477)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-814-828](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-814-828)

Руснак Олексій Анатолійович кандидат філософських наук, докторант
ПрАТ "Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління
персоналом", м. Київ, <https://orcid.org/0009-0002-9021-5429>

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРИНЦИПИ, ІДЕЇ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРОПОЗИЦІЇ

Анотація. Мета роботи — проаналізувати сучасні механізми публічно-політичного процесу в контексті реалізації стратегічної публічно-політичної пропозиції та механізму формування публічної влади як інструменту реалізації волі громадянського суспільства.

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує аналіз нормативно-правової бази, зокрема Конституції України, та теоретичних концепцій публічного управління, представлених у працях західних і вітчизняних науковців. У роботі застосовано комплексний підхід, який охоплює порівняльний аналіз наукових джерел.

Наукова новизна полягає в розкритті сутності поняття «публічно-політичний процес» через призму стратегічного підходу до аналізу механізмів його реалізації. Це передбачає здійснення інтересів громадянського суспільства через демократичні процедури та процеси у контексті формування публічної влади. Визначено роль політичної нації як основи легітимності державної влади. Також розкрито значущість суспільної легітимності та адміністративного потенціалу як ключових елементів демократичного управління.

Висновки свідчать, що публічно-політичний процес формується через реалізацію стратегічних прагнень політичного суспільства в контексті створення публічно-політичної влади. Ця влада реалізує політичну програму, узгоджену з громадянським суспільством у результаті демократичного виборчого процесу. Підкреслено важливість професійного урядування в демократичних суспільствах, яке є запорукою стабільного функціонування держави. Ефективність публічної влади залежить від залучення громадськості до обговорення та прийняття стратегічних рішень. Адміністративний потенціал має ключове значення для задоволення суспільних потреб, особливо на рівні місцевого самоврядування.

Ключові слова: публічна політика та управління, публічне врядування демократичні принципи, стратегічна політична пропозиція, політична система.

Rusnak Alexey Anatoliyovych Candidate of Philosophy Sciences, Doctoral at the Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0002-9021-5429>

THE MECHANISM FOR IMPLEMENTING PUBLIC POLICY: PRINCIPLES, IDEAS, AND STRATEGIC PROPOSALS

Abstract. Purpose of the Study: The primary objective of this research is to examine contemporary mechanisms of the public-political process in the context of implementing a strategic public-political agenda. This includes analyzing the formation of public authority as an instrument for realizing the collective will of civil society.

Methodology: The study employs an interdisciplinary approach, integrating the analysis of legal and normative frameworks, with particular attention to the Constitution of Ukraine, alongside theoretical concepts of public administration presented in the works of both international and domestic scholars. A comprehensive methodology, incorporating comparative analysis of academic sources, underpins the research.

Scientific Novelty: This research contributes to the scholarly understanding of the "public-political process" by framing it through a strategic lens to explore the mechanisms of its implementation. The study emphasizes the realization of civil society's interests through democratic procedures and processes, highlighting the critical role of public authority in this context. It identifies the concept of the political nation as a cornerstone of state legitimacy and underscores the significance of societal legitimacy and administrative capacity as essential components of democratic governance.

Findings: The research demonstrates that the public-political process is shaped by the strategic aspirations of political society and manifests through the establishment of public-political authority. This authority operationalizes a political agenda that is aligned with civil society through democratic electoral processes. The study underscores the pivotal role of professional governance in ensuring the stable functioning of democratic states. Furthermore, it highlights the importance of public engagement in the formulation and adoption of strategic decisions. Administrative capacity is identified as a key determinant in addressing societal needs, particularly at the level of local self-governance.

Keywords: public policy and administration, public governance, democratic principles, strategic political proposal, political system.

Постановка проблеми. Сучасна незалежна Україна, орієнтуючись на західні зразки, створила дієвий механізм публічного управління та систему

управлінських інституцій. Для подальшого вдосконалення цієї системи необхідно проводити постійний науковий аналіз принципів її побудови. Це дає змогу ухвалювати обґрунтовані рішення, базуючись на актуальних знаннях, які слугують основою для модернізації політичних систем і розробки нових стратегій. Такі стратегії мають вирішувати суспільні виклики та сприяти формуванню ефективної держави й національному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова література, присвячена питанням, розглянутим у цій статті, охоплює широкий спектр напрямів. Зокрема, значна увага зосереджена на дослідженнях взаємодії громадянського суспільства та держави у процесах узгодження та реалізації публічної політики. Особливе місце займають праці, що аналізують теоретичні аспекти: принципи, механізми формування та впровадження публічної політики. Подібні наукові розвідки здійснювали наступні вітчизняні та закордонні науковці: Бакуменко В., Попов С., Вошко І., Голубь В., Гомоляко О., Ковбасюк В., Котовська О., Лях Ю., Давидов Д., Малоголова Т., Яценко В., Остапенко О., Костенюк Н., Edwards M., Eisenhardt K., Halpin D. R., Fraussen B., McConnell A., McGrath M., Williams M.

Метою дослідження є аналіз механізмів публічно-політичного процесу, зокрема стратегічних підходів до формування та реалізації публічної політики.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вітчизняні дослідження трактують публічно-політичний процес як взаємодію двох сторін: державних структур і влади, з одного боку, та громадянського суспільства — з іншого. Такий підхід формує концепцію «спільного управління» й представлений у працях [2], [8], [3], [9], [11]. Деякі науковці вважають, що сутність публічно-політичного процесу полягає у сервісній взаємодії між державною владою та громадянами [2]. Інші наголошують, що цей процес найактивніше розгортається на рівні місцевого самоврядування, коли громади вирішують актуальні проблеми у співпраці з місцевою владою, яка може бути як призначеною центром, так і обраною [8]. Прикладом формалізованої взаємодії є громадські ради, створені відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України [10]. У цій статті акцент зроблено на стратегічному підході до аналізу механізмів публічно-політичного процесу, що дозволяє краще зрозуміти його динаміку та ефективність.

Цю проблему можна розглянути з іншої перспективи, зважаючи на положення Конституції України (КУ), де зазначено: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» (ст. 5 КУ [4]). У Конституції детально описано механізми реалізації громадянських прав, включаючи висловлення думок і участь у політичних діях, у межах чинної публічно-політичної влади відповідно до норм КУ (розділи III, IV, V, XI тощо) та чинного законодавства. Водночас поняття «публічна влада» в тексті Конституції України прямо не

згадується [1]. Однак у демократичному суспільстві будь-яка державна влада є публічною за своєю природою, адже формується легітимним конституційним шляхом, що включає публічну узгодженість із суспільством через загальнонародні вибори. Окрім того, державна влада є політичною, оскільки реалізує політику, узгоджену з громадянами під час виборчого процесу (Рис. 1). Таким чином, легітимність влади, яка охоплює її публічно-процедурну природу, становить ключовий принцип функціонування механізму публічної влади. Другим принципом є наявність «адміністративного потенціалу» (Рис. 1-2).

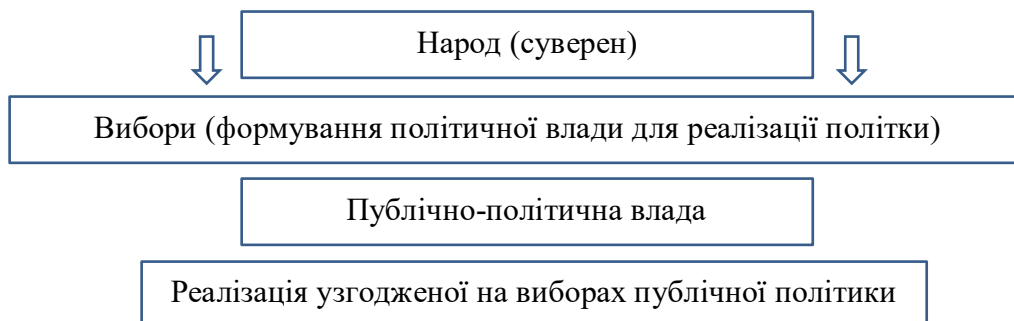

Рис. 1 Механізм реалізації публічної політики

Відтак, як зазначають дослідники, демократія базується на двох ключових складниках: адміністративному потенціалі та суспільній легітимності. Недоліки в цих компонентах послаблюють демократичну систему. Легітимність публічного управління (State legitimacy) досягається шляхом залучення громадськості до обговорення суспільних інтересів і трансформації цих інтересів у публічну політику та конкретні дії [18].

Здорові, організовані, залучені та поінформовані громадяни є важливими для забезпечення ефективної громадської участі, оскільки демократія реалізується через її практичну реалізацію [18]. За визначенням зі словника під редакцією Ю. В. Ковбасюка [4], публічна політика в умовах демократії, коли рівень розвитку громадянського суспільства є високим, трансформує державну владу в державне управління, роблячи її суттєво залежною від суспільства. У цьому контексті доречно говорити про «публічну владу» як про поєднання державного управління та громадського самоврядування [4]. Це визначення [4] узгоджується з наведеними раніше, де «механізм реалізації» розглядається як «форма угоди між державою та суспільством», але не як «реалізація волі через механізм публічної влади».

За визначенням McConnell A. [15], політика є невід'ємною частиною політичного ландшафту та, подібно до процесу осмосу, проникає в усі сфери публічно-управлінського сектору (Рис. 1).

Визначаючи поняття «публічна політика», можна погодитися з думкою Котовської О. [7], що в англосаксонському світі це поняття походить з класичної моделі прецедентного права (common law). До XVIII століття термін «публічна політика» рідко використовувався в судових справах. Однак у 1750 році лорд Хардвік запропонував нове визначення, яке змінило розуміння публічної політики: з обмеженого трактування як діяльності, спрямованої на захист інтересів громади, вона була розширена до захисту *respublica* — суспільних інтересів [7].

Проте в межах цієї статті нас цікавить інше розуміння, яке можна знайти в уривку зі статті Котовської О. [7]: У праці «Про демократію в Америці» А. де Токвіль запропонував тристоронню модель «держава — політичне суспільство — громадянське суспільство», де громадянське суспільство визначено як сферу діяльності громадян, яка демонструє їхню здатність до самоорганізації для реалізації власних інтересів. Реалізація виборчих прав у публічному просторі через демократичну політичну систему, в рамках якої громадяни, користуючись наданими свободами, через об'єднання (партії) та політичні вибори почали обирати політичне керівництво держави [7]. Це керівництво мало на меті вирішення колективних прагнень і завдань більшості, що й відображає сутність публічного управління.

Зауважимо, що, на нашу думку, політиком є не той, хто просто вважає себе таким. Політик — це особа, яка знаходиться в центрі певної політичної ідеї (стратегічної пропозиції). Він представляє важливу ідею, за якою стоїть легітимна політична структура (політична сила). Спочатку ця структура формулює публічно-політичне прагнення (стратегію, ідею, рішення, бачення, політику), потім пропонує його громадянському суспільству і, після здобуття реальної політичної влади, реалізує свою політичну мету. Якщо цей процес відсутній, а головне відсутня початкова стратегічна пропозиція, неможливо говорити ані про політика, ані про публічну політику, чи все, що з цього випливає. У такому разі маємо справу зі симуляцією політичного процесу.

Метафізичне прагнення. Можна стверджувати, що формуванню дієвого національного суб'єкта повинна передувати значуща ідея, яка обґрунтовує необхідність створення конкретної політичної реальності. Така ідея визначає, чому існує це об'єднання, куди воно спрямоване, яка його мета та чому саме ця політична, економічна, соціальна чи інша система має бути реалізована. Відповідно до прагнення, що спрямоване в майбутнє, формується дієва система, яка проходить тривале випробування у практичній площині.

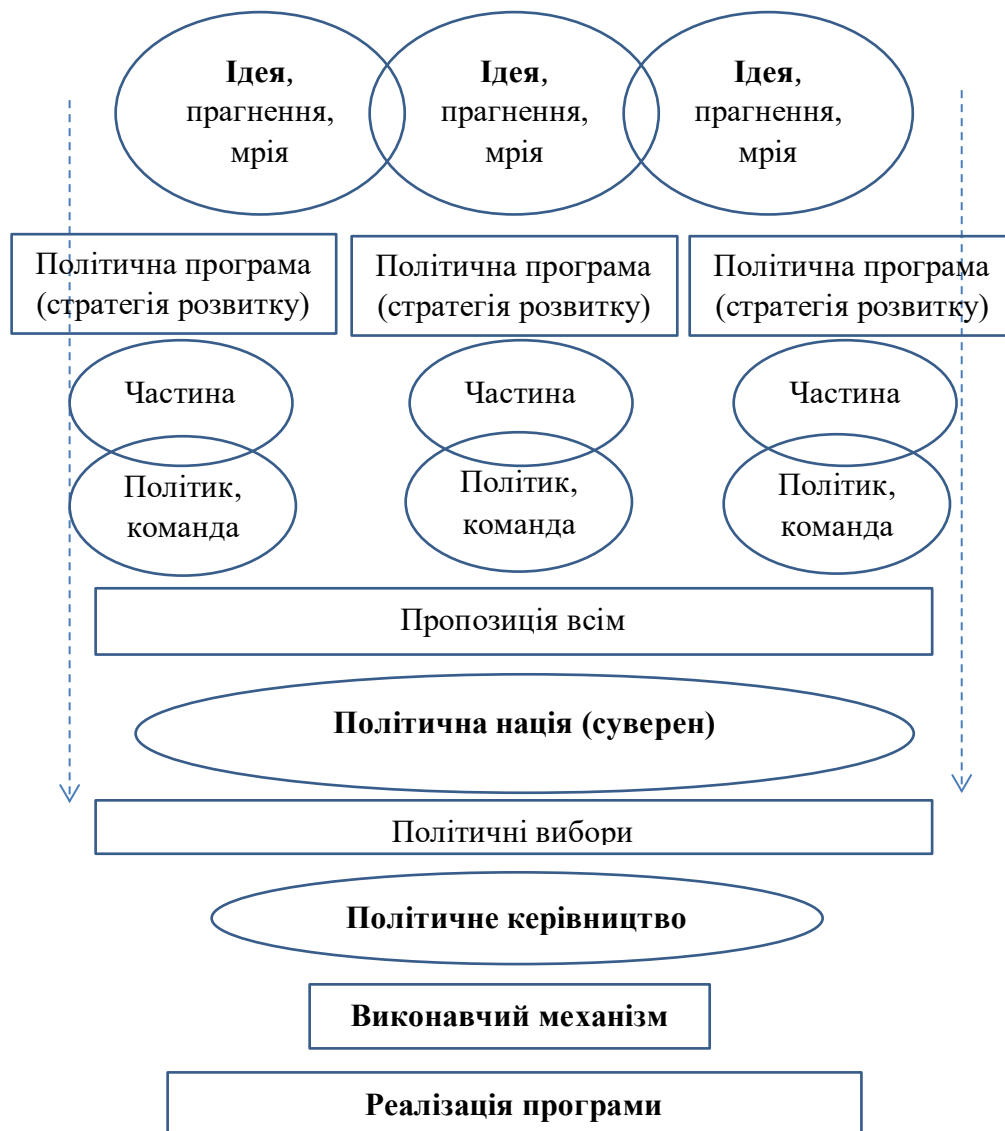

Рис. 2 Механізм реалізації публічної політики: політична конкуренція ідей та програм.

У цьому контексті може домінувати одна провідна ідея, наприклад, ліберальна (Рис. 4), яка знаходить відображення в конституційних конструкціях сучасних ліберальних демократій західного світу. Водночас інші глобальні метафізико-політичні ідеї, якщо вони не суперечать гуманістичним цінностям, формально дозволені, але не отримують значної підтримки в суспільстві. Ліберально-демократичну ідею часто представляють дві провідні партії (як у США), кожна з яких пропонує власну стратегію розвитку. Однак кількість політичних партій і розроблених ними програм може бути значно більшою.

Можливий розкол самої ідеї або виникнення нової глобальної пропозиції з іншого джерела. Також може статися, що ідея зовсім відсутня, і в такому разі механізм реалізації публічної політики з самого початку матиме слабе підґрунтя. Обговорення основної ідеї, сумніви щодо її здатності бути орієнтиром та символом існуючого політичного порядку свідчать про наявність революційної ситуації.

Ідея та програми завжди пов'язані з двома аспектами людської природи. З одного боку, людина є метафізичною істотою, що існує поза межами звичайного світу причин, що відображено у знаменитому вислові: «Бути чи не бути». З іншого боку, вона прагне до створення та перетворення реальності. Перетин цих двох аспектів у контексті реалізації публічної політики ілюструється на Рис. 3.

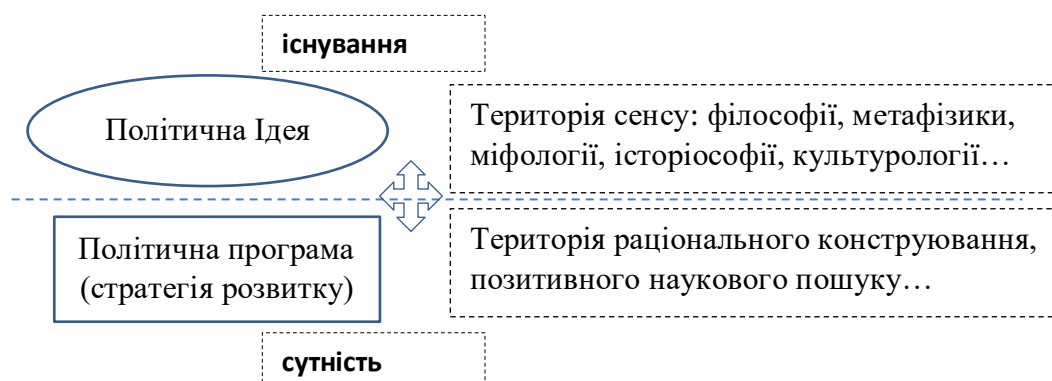

Рис. 3 Два виміри публічної політики в контексті сфер духовності

Попри сучасну критику [16], [18], Сполучені Штати створили високоефективну систему формування та реалізації публічної політики, яка успішно відповідає на глобальні виклики. Основою цієї системи є політична нація — спільнота громадян, об'єднаних спільною метою побудови незалежного й спільного майбутнього. Ця нація прагне до політичного порядку, що забезпечує громадянам можливість самостійно визначати своє майбутнє, а також створення публічної влади, здатної ефективно управляти суспільством без зовнішнього втручання, тиранії чи домінування окремих груп.

Рис. 4 Конкуренція двох головних політичних сил.

Теоретично можлива ситуація, коли замість кількох політичних партій існує одна, що представляє ключову ідею та пропонує єдину програму дій. Водночас основою політичного суверенітету залишається активне політичне суспільство та розвинене політичне життя. Воно проявляється у створенні громадянами власних ініціатив, обміні думками та боротьбі ідей, що формують легітимний процес здобуття влади через змагання програм. Такий підхід сприяє встановленню суспільної довіри до влади та забезпечує успіх держави в різних сферах — економічній, науковій і культурній. У кінцевому підсумку, як це уявляли отці-засновники США, метою цього процесу є досягнення суспільного добробуту й людського щастя через ефективну реалізацію прогресивних ідей та програм [17].

Вільне політичне життя може реалізовуватися в різних системах формування та впровадження публічної політики:

- Може застосовуватися система праймеріз, у межах якої політичні програми затверджуються та обговорюються всередині партій, що дозволяє політикам висуватися на певні позиції.
- Існує також варіант, за якого загальні вибори не проводяться, але процес розробки й узгодження політичної програми з політичною нацією залишається незмінним, разом зі збереженням вільного політичного життя.

Відсутність обговорення майбутнього та стратегій розвитку фактично унеможливорює функціонування механізму реалізації публічної політики, що неминуче веде до застою та занепаду системи.

Політичне керівництво не можна ототожнювати з чиновницькою бюрократією. Виконавчий механізм (Рис. 2) не є самостійним політичним актором. Хоча за відсутності суверена бюрократія може тимчасово виконувати функції верховної влади, вона залишається лише інструментом для реалізації стратегічної політики, визначеної політичною нацією (або іншим стратегічним

суб'єктом) та її представниками — політиками і партіями. Це пов'язано з класичною дилемою: «хто володіє» (нація) і «хто керує» (тимчасово обране керівництво). У політології ця проблема відома як «принципал-агент» [13] і стосується питань контролю над власною долею та національними ресурсами.

У політичній історії відомі випадки, коли стратегічне керівництво, що представляло націю, зникало внаслідок певних трансформацій. У такі періоди виконавчий механізм, залишений без чітких вказівок, самостійно розробляв і впроваджував політичну стратегію. Однак, позбавлений здатності до стратегічного мислення та необхідності узгоджувати свої дії з нацією, виконавчий орган часто ставав причиною трагічних наслідків для політичного суб'єкта, який втрачав свою політичну сутність.

Щодо взаємодії громадян, політиків, партій, політичного керівництва та службового механізму держави, існують відомі теоретичні розробки, серед яких можна виокремити праці: Mill, J. S. (1861) *Considerations on Representative Government*; Weber, M. (1919) *Politics as a Vocation, Bureaucracy*; de Tocqueville, A. (1835) *Democracy in America*; Wilson, W. *Congressional Government: A Study in American Politics* (1885), *The Study of Administration* (1887), *Constitutional Government in the United States* (1908).

Реалізація механізмів розробки та впровадження публічної політики, узгодженої з політичною нацією, може набувати різних організаційно-правових форм у межах державного управлінського механізму. Такі рішення можуть бути закріплені в основоположних документах, таких як Конституція (наприклад, КУ [4]), або в інших юридичних актах. Вони виконують роль суспільної угоди між нацією та тимчасово обраним політичним керівництвом, визначаючи механізми забезпечення суспільного блага та узгодженості політичних процесів із волею політичного суспільства.

Політична та службова частини уряду. У ліберально-демократичних країнах політичне керівництво становить лише невелику частину уряду порівняно з постійно діючим професійним службовим апаратом. Політичні лідери часто не володіють вузькопрофільними знаннями чи практичною компетенцією, необхідними для вирішення складних завдань, критичних для стабільного функціонування держави. До таких завдань належать надання адміністративних послуг, забезпечення правопорядку, охорона здоров'я, підтримка життєзабезпечення, функціонування інфраструктури, здійснення правосуддя, податкова та фінансова політика, а також розвиток культури й освіти. У деяких випадках ці завдання можуть бути передані на аутсорсинг громадському сектору чи незалежним виконавцям. Не менш важливими є питання охорони кордонів, діяльність збройних сил, міжнародна співпраця та забезпечення національної безпеки.

Співвідношення політичного та службового керівництва. Наприкінці XIX століття в США стали очевидними негативні наслідки низької якості міського управління, спричинені браком професійного досвіду у політичного керівництва. Для вирішення цієї проблеми проводилися зустрічі, на яких громадські активісти, обрані посадовці, державні службовці, бізнесмени та політологи обговорювали шляхи підвищення ефективності міського та державного управління. Ці заходи проходили в рамках Національної конференції, остання з яких відбулася у 2018 році. З часом увага змістилася від критики "непрофесійного управління" до розвитку концепції "професійного уряду" [16]. На початку XX століття реформи були спрямовані на адміністративну централізацію, запровадження безпартійних виборів, скорочення складу міських рад і призначення професійних міських менеджерів. Нововведення значно підвищили якість роботи уряду, але водночас спричинили певний відрив бюрократії від громадян. Зворотна тенденція спостерігається у проєкті "2025" від Heritage Foundation, який передбачає заміну значної кількості федеральних службовців на політичних призначенців. Однак, як застерігає McGrath M. [16], такий підхід може спричинити негативні наслідки, зокрема передачу управління в руки партійних босів і некомпетентних осіб.

Узгодженість між усіма гілками влади. Формування політичного керівництва — це процес взаємодії та узгодження між усіма гілками влади, які разом утворюють систему управління. Наприклад, у США міністр оборони призначається президентом за погодженням із Сенатом, що забезпечує стабільність і ефективність державної системи. Загалом політична система сучасної демократичної держави є формою організації влади в суспільстві [5]. Вона значною мірою базується на механізмі стримувань і противаг, що дозволяє блокувати або переглядати рішення будь-якої гілки влади чи окремої державної інституції. Це захищає систему від помилок і значною мірою оберігає громадянське суспільство від правового свавілля та нігілізму.

Пропозиція: стратегічні прагнення та стратегія розвитку. Будь-яка ідея чи пропозиція повинна відповідати актуальним умовам, пропонувати рішення для наявних проблем і реагувати на виклики, що створюють умови для розвитку. Для цього необхідно розробити значущу стратегічну пропозицію, яка може бути реалізована через конкретний політичний механізм у діяльності політичного суб'єкта. Це передбачає активну взаємодію всіх учасників публічно-політичного простору: політиків, партій, аналітичних центрів, громадськості, журналістів, експертів та консультантів з ключових питань національного розвитку, безпеки та економіки.

Стратегічні політичні прагнення охоплюють різні сфери, такі як економіка, соціальна політика, екологія, і ґрунтуються на політичній платформі

партії та її ідеології [12]. Ці прагнення можуть охоплювати різні часові горизонти — 5, 10, 20 чи навіть 50 років, включаючи проміжні цілі та розвиток окремих галузей, зокрема промисловості, економіки й освіти. Стратегія повинна забезпечувати системне мислення, враховувати часові рамки, специфіку галузей і механізми реалізації, необхідні для досягнення спільного майбутнього нації.

Політична команда. Формування команди, яка висуває пропозицію чи програму стратегічних змін, є ключовим етапом реалізації будь-якої політичної ініціативи. Це включає, як, наприклад, у США, затвердження віцепрезидента та призначення ключових осіб, відповідальних за виконання програми. Проте важливо не лише сформувати команду, а й оцінити її здатність ефективно досягати задекларованих цілей. Ключовим критерієм успіху є спроможність команди не лише висловлювати заяви, а й забезпечувати реальні зміни, впливаючи на ситуацію, а не обмежуючись формальностями.

Рівні пропозицій у публічній політиці та процес її реалізації, разом із політичним життям, яке формується навколо цього процесу, можна поділити на кілька етапів. Нижчий рівень охоплює первинне політичне життя, зосереджене на місцевих виборах, вирішенні проблем громад, питаннях інфраструктури, діяльності профспілок, місцевих конфліктах та економічних потребах малих підприємств. Вищий рівень включає діяльність національних гравців, спрямовану на вирішення загальнонаціональних викликів і розробку стратегій розвитку країни.

Реалізація публічної політики вимагає чітко визначених процедур, яких слід неухильно дотримуватися, оскільки їх порушення підриває легітимність системи. Політичні еліти, які ігнорують ці правила, ризикують втратити довіру суспільства та послабити демократичні інститути.

Участь громадян і посередництво. Демократичні системи часто критикують за обмежену участь громадян у процесах ухвалення політичних рішень, зводячи їхню роль лише до участі у голосуванні. Однак наявність вільного та правового політичного середовища вже створює умови для активної громадянської позиції. Сучасна демократична система допускає, що більшість громадян не бере безпосередньої участі у формуванні політики, але вона ґрунтується на узгодженні суспільних прагнень, які трансформуються у виборчі програми політичних партій, що представляють різні бачення майбутнього нації.

Виборча система є ключовим механізмом формування політики, ефективність якого залежить від активності громадян, здатних чітко висловлювати свої політичні очікування. У ліберальному суспільстві кожен обирає власний шлях: хтось реалізує себе в економічній діяльності, інші розвивають інновації чи культуру, а дехто стає професійним політиком.

Водночас відсутність дієвих механізмів залучення громадян до політичного процесу може призвести до формалізації демократії, коли політика зосереджується в руках вузького кола осіб, а громадяни залишаються з обмеженим вибором. Для запобігання цьому необхідно активно стимулювати політичну активність на громадянському рівні, адже саме вона є рушійною силою сталого політичного розвитку держави.

Групові інтереси та їх вплив на політичний процес. У суспільстві співіснують різноспрямовані переконання та прагнення, але демократичний плюралізм створює умови для узгодження інтересів у процесі формування публічної політики. Проте цей процес нерідко супроводжується конфліктами, які є природною складовою демократичної системи. Як зазначає [14], в Австралії партійна політика відіграє ключову роль у забезпеченні групам доступу до політичного порядку денного та впливу на законодавчу діяльність уряду. Це спонукає групи підтримувати партії, інтереси яких збігаються з їхніми, і активно впливати на виборчі процеси для створення сприятливих умов реалізації своїх цілей [14].

Висновки. Публічно-політичний процес формується через реалізацію стратегічних прагнень політичного суспільства в контексті формування публічно-політичної влади. При цьому будь-які ідеї чи програми мають відповідати актуальним умовам і викликам, пропонуючи рішення, що враховують наявні ресурси та можливості. Політична влада, керуючись політичною стратегією та використовуючи ресурси, формує основу для стрімкого національного розвитку й ефективного реагування на загрози, вирішуючи актуальні питання.

Демократія спирається на два основні складники: адміністративний потенціал і суспільну легітимність. Дефіцит цих компонентів може призвести до послаблення демократичної системи. Легітимність публічного управління досягається шляхом залучення громадськості до процесу обговорення та трансформації суспільних інтересів у політику. Механізм реалізації публічної політики охоплює не лише виборчі права, але й активну участь громадян у політичних дебатах та дискусіях, що сприяє формуванню суспільної довіри до влади.

Адміністративний потенціал забезпечує формування публічної влади, яка реалізує стратегічну програму через існуючий професійний державний механізм. Для забезпечення стабільного функціонування держави важливим є чітке розмежування між політичним керівництвом, яке визначає стратегічні напрямки, та службовим апаратом, що відповідає за їх реалізацію. Професіоналізм і галузеві знання є критично важливими для успішної реалізації стратегічних програм як на державному, так і на місцевому рівнях.

Важливими залишаються питання самосвідомості політичної нації, яка має дбати про наявність дієвого механізму захисту власних інтересів, громадянських прав і свобод, забезпечення політичної автономії та дотримання процедур у політичному процесі.

Література:

1. Бакуменко В., Попов С., Вошко І. Публічна політика як предмет практичної діяльності суб'єктів публічної влади. *Theory and Philosophy of Public Administration*, 2020, № 2. DOI: <https://doi.org/10.34213/db.20.02.00>
2. Голубь В. Управління публічною політикою: концептуалізація поняття в умовах сучасних викликів. *Теорія та практика державного управління*, 2019, № 4 (67), с. 17—25. DOI: <https://doi.org/10.34213/tp.19.04.02>
3. Гомоляко О. В. Організаційно-правові механізми впровадження публічної політики в Україні. *Державне управління; удосконалення та розвиток*, 2020, № 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.12.102>
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
5. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. — К. : НАДУ, 2011. Т.1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. Київ, 2011. 748 с.
6. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 15.07.2024).
7. Котовська О. П. Ціннісно-сміслові особливості формування англосаксонської традиції публічної політики. *Ефективність державного управління*, 2018, № 56. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.56.2018.164293>
8. Лях Ю., Давидов Д. Оптимізація публічного управління через організаційно-правові механізми реалізації публічної політики в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*, 2024, № 2(20), с. 225—237. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2\(20\)-225-237](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)-225-237)
9. Малоголова Т. Публічна політика та публічна влада: концептуальні підходи до аналізу. *Геополітика України: Історія і сучасність*, 2019, № 1(22), с. 203-225. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2019.1\(22\).203-225](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2019.1(22).203-225)
10. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/996-2010-п#n511> (дата звернення: 17.12.2024).
11. Яценко В., Остапенко О., Костенюк Н. Публічна політика та управління: концептуальні засади прийняття управлінських рішень. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*, 2024, № 31, с. 245—252. DOI: <https://doi.org/10.35432/tisb312024315280>
12. Edwards M. Public policy processes in Australia: Reflections from experience. In: Graham L. B., Howlett M., eds. *Learning policy, doing policy: Interactions between public policy theory, practice and teaching*. ANU Press, 2021, pp. 165—184. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j9mjmj.15>
13. Eisenhardt K. M. Agency theory: An assessment and review. *The Academy of Management Review*, 1989, 14(1), с. 57—74. DOI: <https://doi.org/10.2307/258191>

14. Halpin D. R., Fraussen B. Interest groups and the election. In: Gauja A., Sawyer M., Simms M., eds. *Double disillusion: The 2016 Australian federal election*. ANU Press, 2018, pp. 381—396. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1rmk5d.23> (дата звернення: 23.05.2024).
15. McConnell A. Synthesising models, theories and frameworks for public policy: Implications for the future. In: Mercer T., Ayres R., Head B., Wanna J., eds. *Learning policy, doing policy: Interactions between public policy theory, practice and teaching*. ANU Press, 2021, pp. 299—310. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j9mjmg.22>
16. McGrath M. An allegory of good government and bad government. *National Civic Review*, 2024, 113(3), с. 63—68. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/48798726> (дата звернення: 23.05.2024).
17. United States. *The Declaration of Independence*. National Archives, 1776. Retrieved from: <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> (дата звернення: 23.05.2024).
18. Williams M. The crisis of democracy: Neoliberal capitalism, authoritarianism and reclaiming democracy. In: *Destroying democracy: Neoliberal capitalism and the rise of authoritarian politics*. Wits University Press, 2021, pp. 2—24. DOI: <https://doi.org/10.18772/22021086994.6>

References:

1. Bakumenko, V., Popov, S., & Voshko, I. (2020). Publichna polityka yak predmet praktychnoi diialnosti subiektiv publichnoi vlady [Public policy as a subject of practical activity of public authorities]. *Theory and Philosophy of Public Administration*, 2. <https://doi.org/10.34213/db.20.02.00> [In Ukrainian].
2. Holub, V. (2019). Upravlinnia publichnoiu politykoiu: kontseptualizatsiia poniattia v umovakh suchasnykh vyklykiv [Public policy management: Conceptualization of the concept in the context of modern challenges]. *Theory and Practice of Public Administration*, 4(67), 17—25. <https://doi.org/10.34213/tp.19.04.02> [In Ukrainian].
3. Homoliako, O. V. (2020). Orhanizatsiino-pravovi mekhanizmy vprovadzhennia publichnoi polityky v Ukraini [Organizational and legal mechanisms for implementing public policy in Ukraine]. *State Governance: Improvement and Development*, 12. <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.12.102> [In Ukrainian].
4. Surmin, Y. P., Bakumenko, V. D., & Mykhnenko, A. M. (Eds.). (2010). *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedic dictionary of public administration]. Kyiv: NADU. [In Ukrainian].
5. Kovbasiuk, Y. V., & Troshchynskyi, V. P. (Eds.). (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedia of Public Administration] (Vol. 1: Theory of Public Administration). Kyiv: NADU. [In Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* [The Constitution of Ukraine]. Official web portal of the Parliament of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Accessed: 15.07.2024). [In Ukrainian].
7. Kotovska, O. P. (2018). Tsinnisno-smyslovi osoblyvosti formuvannia anghlosaksonskoi tradytzii publichnoi polityky [Value-semantic features of the formation of the Anglo-Saxon tradition of public policy]. *Efficiency of Public Administration*, 56. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.56.2018.164293> [In Ukrainian].
8. Liakh, Y., & Davydov, D. (2024). Optyimizatsiia publichnoho upravlinnia cherez orhanizatsiino-pravovi mekhanizmy realizatsii publichnoi polityky v Ukraini [Optimization of public governance through organizational and legal mechanisms for implementing public policy in Ukraine]. *Current Issues in Modern Science*, 2(20), 225—237. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2\(20\)-225-237](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-2(20)-225-237) [In Ukrainian].

9. Maloholova, T. (2019). Publichna polityka ta publichna vlada: kontseptualni pidkhody do analizu [Public policy and public authority: Conceptual approaches to analysis]. *Geopolitics of Ukraine: History and Modernity*, 1(22), 203–225. [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2019.1\(22\).203-225](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2019.1(22).203-225) [In Ukrainian].

10. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2010). *Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky* [On ensuring public participation in the formation and implementation of state policy] (Resolution No. 996). Official web portal of the Parliament of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/996-2010-п#n511> (Accessed: 17.12.2024). [In Ukrainian].

11. Yatsenko, V., Ostapenko, O., & Kostenyuk, N. (2024). Publichna polityka ta upravlinnia: kontseptualni zasady pryiniattia upravlinskykh rishen [Public policy and governance: Conceptual foundations of decision-making]. *Theoretical and Applied Issues of State-Building*, 31, 245–252. <https://doi.org/10.35432/tisb312024315280> [In Ukrainian].

12. Edwards, M. (2021). Public policy processes in Australia: Reflections from experience. In L. B. Graham & M. Howlett (Eds.), *Learning policy, doing policy: Interactions between public policy theory, practice and teaching* (pp. 165–184). ANU Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j9mjmg.15>.

13. Eisenhardt, K. M. (1989). Agency theory: An assessment and review. *The Academy of Management Review*, 14(1), 57–74. <https://doi.org/10.2307/258191>.

14. Halpin, D. R., & Fraussen, B. (2018). Interest groups and the election. In A. Gauja, M. Sawyer, & M. Simms (Eds.), *Double disillusion: The 2016 Australian federal election* (pp. 381–396). ANU Press. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1rmk5d.23> (Accessed: 23.05.2024).

15. McConnell, A. (2021). Synthesising models, theories and frameworks for public policy: Implications for the future. In T. Mercer, R. Ayres, B. Head, & J. Wanna (Eds.), *Learning policy, doing policy: Interactions between public policy theory, practice and teaching* (pp. 299–310). ANU Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1j9mjmg.22>.

16. McGrath, M. (2024). An allegory of good government and bad government. *National Civic Review*, 113(3), 63–68. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/48798726> (Accessed: 23.05.2024).

17. United States. (1776). *The Declaration of Independence*. National Archives. Retrieved from <https://www.archives.gov/founding-docs/declaration-transcript> (Accessed: 23.05.2024).

18. Williams, M. (2021). The crisis of democracy: Neoliberal capitalism, authoritarianism and reclaiming democracy. In *Destroying democracy: Neoliberal capitalism and the rise of authoritarian politics* (pp. 2–24). Wits University Press. <https://doi.org/10.18772/22021086994.6>.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

УДК: 32:342.7:004(477:4-672ЄС)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-829-841](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-829-841)

Савосько Тетяна аспірантка кафедри державного управління, Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, тел.: +38443870304, <https://orcid.org/0000-0002-7989-5614>

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПАРАДИГМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Анотація. У науковій статті розглядаються трансформаційні парадигми імплементації державної інформаційної політики України, які формуються в контексті інституційно-цивілізаційної конвергенції з Європейським Союзом. Здійснено акцент на аналітичній екстраполяції концептуальних основ, що уможливають адаптацію національного інформаційного дискурсу до нормативно-правової та аксіологічної бази європейської інтеграції. Особлива увага приділена проблематиці інтегративного синтезу міжнаціональних та наднаціональних інформаційних систем, що постає детермінантою для формування гетерогенної інформаційної екосистеми. Аналізуються парадоксальні взаємозв'язки між універсалістськими принципами європейського права та специфікою локальних інформаційних практик, які демонструють діалектику симбіозу і напруження.

У роботі обґрунтовано необхідність структурного рендерингу концептуальних засад державної інформаційної політики шляхом застосування герменевтичного аналізу європейського досвіду та критичного осмислення власного цивілізаційного наративу. Автор підкреслює важливість рефлексивного переосмислення ієрархії пріоритетів у розробці нормативно-правових механізмів, що сприяють кумулятивному розвитку інформаційного суспільства. Методологічна основа дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, який інтегрує аспекти теорії комунікації, соціології знань, правових студій та політології. Виокремлено роль інституційної архітекτονіки ЄС як фактора, що стимулює концептуальну інноваційність у формуванні політичних стратегій, спрямованих на гармонізацію інформаційного простору.

Дослідження також акцентує увагу на динаміці культурно-аксіологічної інверсії, яка відбувається внаслідок зіткнення цивілізаційних архетипів, закладених у національних інформаційних традиціях, із постмодерністською

логікою європейської інтеграції. Підкреслено значущість когнітивного виміру інформаційної політики, який сприяє створенню поліфонічного простору комунікації між державними та суспільними інституціями.

Таким чином, у статті висвітлено перспективи та виклики, що виникають у процесі імплементації державної інформаційної політики України в умовах інституційної адаптації до стандартів Європейського Союзу. Зроблено висновок про необхідність концептуального оновлення парадигматичних засад інформаційного управління в контексті глобальних трансформацій.

Ключові слова: трансформаційні парадигми, державна інформаційна політика, інституційно-цивілізаційна конвергенція, Україна, Європейський Союз, інформаційний дискурс, інформаційне суспільство.

Savosko Tetiana PhD Student of the Department of Public Administration, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv, tel.: +38443870304, <https://orcid.org/0000-0002-7989-5614>

TRANSFORMATIONAL PARADIGMS OF IMPLEMENTING UKRAINE'S STATE INFORMATION POLICY IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL-CIVILIZATIONAL CONVERGENCE WITH THE EUROPEAN UNION

Abstract. The scientific article examines the transformational paradigms of implementing Ukraine's state information policy, which are shaped within the framework of institutional-civilizational convergence with the European Union. Emphasis is placed on the analytical extrapolation of conceptual foundations that enable the adaptation of the national informational discourse to the normative-legal and axiological framework of European integration. Special attention is given to the challenges of integrative synthesis between national and supranational information systems, which serve as determinants for forming a heterogeneous informational ecosystem. The study analyzes paradoxical interrelations between the universal principles of European law and the specifics of local informational practices, revealing the dialectics of symbiosis and tension.

The article substantiates the need for structural rendering of the conceptual principles of state information policy through the application of hermeneutic analysis of European experience and critical reflection on Ukraine's own civilizational narrative. The author underscores the importance of reflexively rethinking the hierarchy of priorities in developing normative-legal mechanisms that foster the cumulative development of an information society. The methodological basis of the research is rooted in an interdisciplinary approach, integrating aspects

of communication theory, sociology of knowledge, legal studies, and political science. The role of the EU's institutional architecture is highlighted as a factor stimulating conceptual innovation in shaping political strategies aimed at harmonizing the information space.

The study also focuses on the dynamics of cultural-axiological inversion arising from the clash of civilizational archetypes embedded in national informational traditions with the postmodern logic of European integration. The significance of the cognitive dimension of information policy is emphasized, which facilitates the creation of a polyphonic space for communication between state and societal institutions.

Thus, the article explores the prospects and challenges arising in the process of implementing Ukraine's state information policy under the conditions of institutional adaptation to European Union standards. The conclusion is drawn on the necessity of conceptually updating the paradigmatic foundations of informational governance in the context of global transformations.

Keywords: transformational paradigms, state information policy, institutional-civilizational convergence, Ukraine, European Union, informational discourse, information society.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у сфері державної інформаційної політики України, здійснювані в умовах інституційно-цивілізаційної конвергенції з Європейським Союзом, характеризуються складною інтегративною природою, що вимагає врахування багатшарових регуляторних, когнітивно-аксіологічних та соціокультурних детермінант. Конфігурація цих процесів ускладнюється політичним плюралізмом, поляризацією суспільних інтересів та необхідністю синхронізації з політичними й правовими стандартами європейського зразка [1]. Реалізація відповідних парадигм передбачає модифікацію національного інформаційного простору, орієнтовану на уніфікацію нормативно-правової бази та адаптацію до європейських принципів. Даний процес супроводжується онтологічною трансформацією системи управління інформаційними потоками, що вимагає застосування інструментів поліструктурного аналізу, репрезентативної рефлексії та стратегії проактивної інформаційної експансії. Особливу роль у цьому контексті відіграє гармонізація правових норм із загальноєвропейськими підходами, включаючи впровадження принципів транспарентності, субсидіарності та партисипативності [2, с. 217].

Інституційно-цивілізаційна конвергенція зумовлює потребу в розробці стратегій когнітивно-комунікативного супроводу, орієнтованих на мінімізацію негативного впливу екзогенних чинників, таких як дезінформація, цифровий популізм та інформаційний протекціонізм [3, с. 41]. Розробка таких

стратегій потребує застосування міждисциплінарного підходу, який включає інструментарій політичної філософії, соціолінгвістики та когнітивної антропології. Водночас, цей процес спирається на диференціацію ціннісних матриць, що детермінують специфіку національної ідентичності.

Складність трансформаційних процесів підсилюється необхідністю реалізації політики когнітивної сумісності, спрямованої на інтеграцію національних комунікаційних практик у багатовимірний простір європейської культурної поліфонії. Використання концептуальних категорій синергії, полісемантичності та інтертекстуальності дозволяє забезпечити емерджентний характер розвитку державної інформаційної стратегії, здатної реагувати на виклики глобалізованого інформаційного середовища.

Еволюція інформаційної політики України в умовах цивілізаційної конвергенції вимагає від політико-адміністративного апарату підвищення компетентності у сфері стратегічного планування, прогнозування ризиків та управління інформаційними кризами. Наразі критичним аспектом є створення нових моделей інтеракції між державними інституціями та громадянським суспільством, які базуються на принципах соціальної емпатії, цифрової інклюзивності та інтелектуальної синергії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові розвідки та аналітичні рефлексії засвідчують концептуальну ревізію державної інформаційної політики України в контексті інституційної й цивілізаційної інтеграції до нормативно-ціннісного простору Європейського Союзу. Така трансформація ґрунтується на переосмисленні архетипів державного управління інформаційними потоками крізь призму аксіологічної адаптації до європейських парадигм, що включають принципи плюралізму, відкритості й симетричної комунікації між суб'єктами владних відносин. Синтез новітніх концепцій інформаційного суверенітету із механізмами глокалізації дозволяє створювати складні метамоделі управлінської комунікації, які синергійно поєднують у собі елементи мережевої взаємодії та ієрархічної структури (Бондар В. Т., Лай Л., Гершман С. Дж., Багмет М. О., Кабаєва А. І.).

Особливої уваги заслуговує феноменологічна взаємозалежність між політичними трансформаціями та інформаційною модернізацією, що зумовлює необхідність впровадження когнітивно-структурних інновацій у систему державного управління. У процесі формування стратегій інтеграції до європейського інформаційного простору на перший план виходить діалектика інформаційного плюралізму та соціально відповідальної регуляції, яка вимагає комплексного врахування політико-культурних детермінант та гео економічних векторів (Алассаф М., Алкхаліфа А., Пунда О. О., Добрянська О. Д., Новицька Н. Б., Савосько Т.). Така політика стає основою для формування віртуально-аксіологічного суверенітету, який функціонує як інструмент гармонізації інтересів міжнаціонального і внутрішньополітичного характеру.

Інституційно-цивілізаційна конвергенція, яка визначає сучасний вектор розвитку державної інформаційної політики, вимагає деконструкції традиційних бюрократичних підходів та впровадження алгоритмів самоорганізації у межах цифрових платформ. Водночас важливою залишається проблема семіотичного і нормативного синтезу, що передбачає формування гібридних механізмів правового регулювання та етичного забезпечення інформаційних процесів. Перспективи імплементації цих парадигм спираються на фундаментальну онтологію європейської комунікативної раціональності, яка інтегрує дискурсивні стратегії та інноваційні моделі державної легітимації (Глушко А. Д., Колінчук Д. В., Ярмач О. В., Лікарчук Н., Красножон Н., Кучик О., Кундеус О., Андрієєва О., Євдокимов В., Савіцький В., Павлюк О., Паананен Х., Лапке М., Сіпонен М., Олексійчук Т., Мельник І., Сопілко І., Харащук В.).

Метою статті є дослідження трансформаційних парадигм впровадження державної інформаційної політики України в умовах інституційно-цивілізаційної конвергенції з Європейським Союзом.

Виклад основного матеріалу. Державна інформаційна політика становить складну та багатовимірну конструкцію, що вимагає комплексного дослідження її концептуальних засад та функціональних механізмів. Її суть криється в гармонізації інтересів різних соціальних страт, забезпеченні інформаційної рівноваги та формуванні ефективного комунікаційного середовища, де інформаційні потоки підкорюються нормативному регулюванню й відповідності суспільно значущим цілям. Одним із фундаментальних завдань державної інформаційної політики є уніфікація принципів циркуляції інформації у державному та суспільному дискурсах через нормативно-правові механізми, які покликані регламентувати доступ, обмін та збереження інформаційних ресурсів [4, с. 162687]. Такий підхід сприяє мінімізації інформаційної асиметрії та захисту від маніпулятивних впливів, водночас забезпечуючи синхронізацію з міжнародними стандартами та протоколами.

Особливої уваги заслуговує роль державної інформаційної політики у конструюванні архітекτονіки інформаційного суспільства, де акценти зміщуються від технологічного детермінізму до управління змістовними характеристиками інформаційних потоків. Це включає в себе орієнтацію на забезпечення епістемологічної прозорості, аналітичної верифікації та відповідальності суб'єктів інформаційної взаємодії, що формує основу для ефективного функціонування комунікаційної екосистеми [5, с. 61]. Не менш важливим аспектом є імплементація стратегій протидії інформаційним загрозам, що виникають унаслідок глобалізаційних процесів і діджиталізації. Відповідні стратегії мають бути засновані на принципах прогностичної адаптації до нових викликів, таких як кібератаки, інформаційні війни та маніпуляції суспільною свідомістю, що передбачає використання багаторівневих механізмів безпеки.

Відповідно, державна інформаційна політика постає не лише інструментом регулювання інформаційного середовища, але й чинником забезпечення стратегічної стійкості держави [6, с. 23]. Вона є багатофункціональною системою, що синтезує регуляторні, соціальні та технологічні елементи в єдину гармонійну структуру, покликану сприяти сталому розвитку інформаційного простору.

Трансформаційні парадигми імплементації державної інформаційної політики України в умовах інституційно-цивілізаційної конвергенції з Європейським Союзом становлять надзвичайно складний і багатогранний феномен, який потребує детального аналізу [7, с. 124]. В умовах гетерогенності соціально-політичного середовища та плюралізму суб'єктів комунікаційної взаємодії, державна інформаційна політика піддається інтенсивній метаморфозі, що обумовлена необхідністю синхронізації нормативно-правових рамок із *acquis communautaire* [8, с. 217]. Гіпертрофована значущість цифровізації комунікаційних каналів зумовлює потребу у формуванні інноваційних інструментів інформаційного менеджменту, що здатні адекватно відображати виклики сучасного глобалізованого світу [9, с. 917]. При цьому домінантним аспектом є інтегративність підходів, що передбачає інтерналізацію принципів відкритості, транспарентності та партисипативності.

У контексті цивілізаційної інтеграції з Європейським Союзом, трансформація інформаційної політики акцентує увагу на уніфікації процедур, орієнтованих на імплементацію принципів демократії, верховенства права та прав людини [10, с. 157]. Водночас інституційна адаптація потребує врахування гібридного характеру сучасного інформаційного простору, що детермінований одночасно фрагментацією і консолідацією інформаційних потоків. Полісемантичність поняття «інформаційна безпека» створює додаткові виклики, які вимагають концептуалізації механізмів захисту національних інтересів без порушення міжнародних зобов'язань [11]. Унітарність й поліцентризм в управлінні інформаційними ресурсами виступають як конкуруючі, але синергійні тенденції.

Діахронічний аналіз еволюції державної інформаційної політики України свідчить про її залежність від структурних змін у політичній системі та впливів глобальних акторів. Такі зміни викликають неоднозначність у сприйнятті ролі держави як гаранта інформаційної безпеки, що актуалізує потребу у створенні мультиагентних платформ для забезпечення стійкого розвитку інформаційного середовища [12, с. 1435]. Особливе значення мають питання інституціональної архітекτονіки, яка визначає стратегічні напрями розвитку інформаційної сфери через призму євроінтеграційного процесу. Серед ключових викликів слід виокремити проблему гармонізації нормативно-правової бази з європейськими стандартами. Методологічна парадигма

дослідження трансформаційних процесів в інформаційній політиці базується на принципах міждисциплінарності, системності та прогностичності [13, с. 137]. Сучасні концептуальні моделі підходів до регулювання інформаційного простору в умовах конвергенції передбачають синтез правових, соціокультурних і технічних аспектів. Особливу увагу слід приділити аналітичному осмисленню взаємодії публічного і приватного секторів у контексті забезпечення інформаційної безпеки. Динаміка зміни параметрів глобальних інформаційних потоків ускладнює побудову стабільної моделі управління, що відповідає вимогам як національного, так і міжнародного рівня.

Критична рефлексія щодо інституційного дизайну інформаційної політики висуває на перший план питання легітимації державного впливу на інформаційні процеси. Імплементация політичних стратегій потребує врахування феномену цифрової автономії, який трансформує взаємини між владою та громадянським суспільством. Наративи, що формуються в інформаційному полі, дедалі більше впливають на формування колективної свідомості, що вимагає концептуалізації механізмів протидії маніпулятивним практикам [14, с. 334]. Інтерналізація європейських цінностей у вітчизняному інформаційному просторі сприяє формуванню нових дискурсів, які відображають синергію культурної ідентичності та глобалізованих тенденцій.

У фокусі сучасних наукових дискусій перебуває проблема когнітивного та соціального капіталу, який визначає здатність суспільства адаптуватися до швидкоплинних змін інформаційного ландшафту. Трансформаційні процеси в інформаційній сфері зумовлюють необхідність створення інституцій, що здатні генерувати інноваційні підходи до управління. Особливу роль відіграють освітні та наукові інституції, які є фундаментом для формування критичного мислення, необхідного в умовах інформаційного перевантаження [15, с. 71]. Таким чином, стратегічне планування інформаційної політики має базуватися на принципах сталого розвитку, враховуючи національні інтереси та глобальні виклики. Формування трансформаційної моделі державної інформаційної політики України передбачає комплексний підхід до аналізу її впливу на соціально-політичну систему. Дискурсивні практики, які виникають у процесі реалізації політичних ініціатив, потребують адаптації до викликів сучасного світу, зокрема до динаміки змін у європейському середовищі. Водночас інституційна еволюція передбачає інтеграцію інноваційних технологій, які забезпечують ефективність комунікаційних процесів та їх відповідність європейським стандартам. Отже, трансформаційні парадигми, що формуються в умовах цивілізаційної конвергенції, вимагають подальших наукових досліджень для визначення їх впливу на національний інформаційний простір.

Інституційно-організаційна матриця аналізу інформаційної політики потребує ґрунтового теоретичного обґрунтування, що спирається на принципи багаторівневої полісистемної концептуалізації. Така методологічна парадигма, за своєю суттю, уможливорює деконструкцію усталених дискурсів та актуалізує гетерогенні аспекти трансформаційних процесів у контексті державотворення. Комплексний аналіз політичної, соціокультурної та комунікативної складових у цьому контексті вимагає звернення до концептуальних категорій адаптивності, резильєнтності та синергетики, що дозволяє інтерпретувати динаміку системної інтеграції як багатоаспектний феномен [8, с. 221]. Полісистемна модель імплементації інформаційної політики ґрунтується на ідеях когнітивної мультивекторності та міждисциплінарного підходу, які забезпечують глибше розуміння механізмів трансформації. Концепт трансформаційної парадигми, у цьому випадку, виходить за межі лінійної детермінованості, апелюючи до складних нелінійних процесів, які є характерними для сучасного інформаційного суспільства. Паралельно, акцентується увага на взаємозв'язку макро- та мікрорівневих змін, що уможливорює систематизацію множинних взаємодій між інституційними структурами та суб'єктами комунікації.

Імплементація інформаційної політики в Україні, з урахуванням її історичних, соціокультурних й політико-правових особливостей, становить собою специфічний кейс дослідження полісистемної трансформації. У цьому контексті варто зазначити, що трансформаційні парадигми виступають своєрідним «паліативом» для концептуальної деконструкції домінантних ідеологем, сприяючи переосмисленню підходів до формування стратегій комунікативної взаємодії [1]. Це передбачає також врахування інтерсуб'єктивних вимірів, що стають дедалі вагомішими у контексті глобальних викликів і локальних адаптацій. Нарешті, специфіка державної інформаційної політики, як об'єкта дослідження, потребує екстраполяції принципів полісистемної інтеграції на різнорівневі структури управління. В цьому аспекті значущими є теоретичні розробки в галузі дискурсивного аналізу, системної динаміки та аксіологічного підходу, що дозволяють осмислити не лише формальні аспекти політики, але й її ціннісно-сміслові орієнтири. Синергетична взаємодія зазначених компонентів забезпечує комплексний підхід до вивчення проблематики, акцентуючи увагу на багатоаспектності й багат шаровості інформаційного середовища (Таблиця 1).

Таблиця 1. Матриця полісистемної концептуалізації трансформаційних парадигм у контексті імплементації державної інформаційної політики України Джерело: систематизовано автором на основі [4; 8;9;11;12;13;14;15]

Концептуальні парадигмальні настанови	Сутнісні дефініції та ідейно-сміслові вектори	Ключові атрибути та системні детермінанти	Інституційно-інструментальні вектори реалізації
Адаптаційно-інституційна	Орієнтована на інтеграцію національної інформаційної політики з нормативно-правовими стандартами Європейського Союзу.	Гармонізація правового середовища, інституційна консолідація, забезпечення нормативної та юридичної конвергенції.	Інкорпорація <i>acquis communautaire</i> , розробка адаптивних законодавчих актів, імплементація європейських директив.
Цивілізаційно-ціннісна	Акцентується на інтерналізації європейських цінностей у сфері інформаційного простору.	Пріоритет демократії, свободи слова, захисту прав особистості, забезпечення прозорості та підзвітності інформаційного середовища.	Введення європейських етичних стандартів, розвиток громадянського суспільства, підтримка медіаграмотності та аналітичних платформ.
Технологічно-інноваційна	Спрямована на модернізацію інформаційно-комунікаційної інфраструктури відповідно до європейських технологічних стандартів.	Інтеграція цифрових інновацій, розвиток інформаційних технологій, забезпечення кібербезпеки та технологічного суверенітету.	Створення інтегрованих інформаційних платформ, реалізація науково-дослідницьких ініціатив, партнерство з європейськими технологічними центрами.
Геостратегічна	Орієнтується на використання інформаційної політики як інструмента національної безпеки в умовах європейської інтеграції.	Протидія гібридним загрозам, формування національної інформаційної стійкості, консолідація суспільно-інформаційного простору.	Розробка національних стратегій контррозвідки, формування міжнародних інформаційних альянсів, посилення комунікаційної дипломатії.
Мультилатеральна конвергенційна	Передбачає багатоаспектну взаємодію з європейськими країнами у сфері інформаційної політики через взаємний обмін практиками.	Формування транскордонної взаємозалежності, інтеграція стратегій, розвиток міждержавного інформаційного співробітництва.	Участь у програмах Erasmus+, Horizon Europe, впровадження міжурядових ініціатив, організація міжнародних конференцій та спільних інформаційних проєктів.

Таблиця 1. Матриця полісистемної концептуалізації трансформаційних парадигм у контексті імплементації державної інформаційної політики України Джерело: систематизовано автором на основі [4; 8;9;11;12;13;14;15]

Культурно-ментальна	Спрямована на врахування специфічних національних ознак інформаційного простору в контексті євроінтеграційних прагнень.	Баланс між національною ідентичністю та інкорпорацією європейських культурно-інформаційних стандартів.	Підтримка локального контенту, створення двомовних медіаплатформ, популяризація української культури через європейські канали трансляції.
Нормативно-регуляторна	Спрямована на вдосконалення регуляторного середовища відповідно до принципів та норматив Європейського Союзу.	Регуляція діяльності медіа, запобігання монополізації інформаційного простору, захист персональних даних відповідно до GDPR.	Гармонізація з Digital Services Act, розробка інституцій моніторингу нормативного поля, імплементація європейських механізмів контролю.
Синергетична	Передбачає інтеграцію різноаспектних підходів для забезпечення сталого розвитку інформаційної політики.	Координація міждисциплінарних стратегій, підвищення ефективності політик через взаємодоповнюваність, міжгалузеві синергії.	Створення багаторівневих платформ взаємодії, запуск пілотних проєктів, стратегічне планування на основі передових європейських практик і технологій.

Висновки. Узагальнюючи концептуальні аспекти трансформаційних парадигм державної інформаційної політики України в контексті інституційно-цивілізаційної конвергенції з Європейським Союзом, можна констатувати, що даний процес позначається глибокою інтеграцією аксіологічних, нормативно-правових та організаційно-інституційних компонентів. Формування відповідної політики супроводжується необхідністю гармонізації національного регуляторного середовища із складними багаторівневими вимогами *acquis communautaire*, що обумовлює суттєву трансформацію як адміністративних процедур, так і суспільних комунікацій. Детермінанти інформаційної політики у вищезгаданому контексті підкреслюють потребу у впровадженні нових механізмів семантичної інтеграції, які сприяють нівелюванню когнітивного дисонансу між суб'єктами державного управління та громадянським суспільством. Асиміляція європейських практик вимагає не лише реформації інформаційної інфраструктури, але й комплексного переосмислення ідеологічних та культурно-ціннісних орієнтирів, що стають ключовими у розбудові нової інформаційної парадигми.

Значущість інституційних інновацій, орієнтованих на підвищення резильєнтності інформаційного простору, постає особливо актуальною в умовах ескалації гібридних викликів та загроз. Реалізація цих інновацій вимагає імплементації синергетичних підходів, здатних забезпечити не лише ефективність комунікацій, але й прозорість та інклюзивність процесів управління інформаційними потоками, що мають визначальний вплив на суспільну довіру.

У підсумку, трансформаційні парадигми інформаційної політики формують складний простір взаємодії між геополітичними та внутрішньоінституційними чинниками, де домінуюче місце займає інтеграція цінностей та стандартів європейського цивілізаційного проекту. Така політика набуває стратегічного значення як фактор консолідації національної ідентичності та водночас як засіб адаптації до нових реалій глобального інформаційного середовища.

Література:

1. Бондар В. Т. Особливості інформаційної політики Євросоюзу з протидії онлайн дезінформації: досвід для України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 9. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-9-02-02>
2. Lai L., Gershman S. J. Policy compression: An information bottleneck in action selection. *Psychology of learning and motivation*. Vol. 74. Academic Press, 2021. С. 195–232.
3. Багмет М. О., Кабаєва А. І. Механізми залучення молоді до імплементації публічної євроатлантичної інтеграційної політики України. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]*. Серія: Державне управління. 2016. Вип. 269, Т. 281. С. 40–45.
4. Alassaf M., Alkhalifah A. Exploring the influence of direct and indirect factors on information security policy compliance: a systematic literature review. *IEEE Access*. 2021. Vol. 9. P. 162687–162705.
5. Пунда О. О., Добрянська О. Д., Новицька Н. Б. Принципи інформаційної політики в умовах війни та їх нормативно-правове закріплення. *Екологічне право*. 2022. № 1–2. С. 60–65.
6. Савосько Т. Особливості формування державної інформаційної політики. *Аспекти публічного управління*. 2024. Т. 12, № 1. С. 22–28.
7. Глушко А. Д., Колінчук Д. В., Ярмак О. В. Стратегічні напрями зміцнення інформаційної безпеки: досвід ЄС. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 16 трав. 2024 р. Полтава : Нац. ун-т ім. Юрія Кондратюка, 2024. С. 123–127.
8. Лікарчук Н. Викривлення інформації як технологія впливу на систему управління. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. № 6. С. 216–225.
9. Likarchuk D., Krasnozhon N., Kuchyk O., Kundeus O., Andrieieva O. Theoretical and practical views of political integration in Central and Eastern Europe. *Cuestiones Políticas*. 2022. Vol. 40, № 72. P. 912–926.
10. Євдокимов В., Савіцький В., Павлюк О. Удосконалення інформаційного механізму формування та реалізації державної політики у сфері правоохоронної діяльності в Україні. *Society and Security*. 2023. № 1(1). С. 156–165.

11. Paananen H., Lapke M., Siponen M. State of the art in information security policy development. *Computers & Security*. 2020. Vol. 88. URL: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/65748/2/1109paananenym.pdf>.
12. Oleksiyuk T., et al. Development of Information Policy of Ukraine under Martial Law. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. P. 1432–1437.
13. Melnyk I. Principles of Formation of Information Policy of Ukraine In the Conditions of Hybrid War. *Krakovskie Studia Małopolskie*. 2020. № 2. P. 136–149.
14. Sopilko I., et al. Information wars as a threat to the information security of Ukraine. *Conflict Resolution Quarterly*. 2022. Vol. 39, № 3. P. 333–347.
15. Haraschuk V., et al. Information component of the environmental policy of Ukraine: Current status and development potential. *European Journal of Sustainable Development*. 2020. Vol. 9, № 2. P. 69–80.

References:

1. Bondar, V. T. (2023). Osoblyvosti informatsiinoi polityky YeS z protydii onlain dezinformatsii: dosvid dlia Ukrainy [Features of the EU information policy to counter online disinformation: Experience for Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia*, (9). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-9-02-02> [in Ukrainian]
2. Lai, L., & Gershman, S. J. (2021). Policy compression: An information bottleneck in action selection. *Psychology of Learning and Motivation*, 74, 195–232 [in English]
3. Bahmet, M. O., & Kabaieva, A. I. (2016). Mekhanizmy zaluchennia molodi do implementatsii publichnoi yevroatlantlychnoi intehtatsiinoi polityky Ukrainy [Mechanisms of involving youth in the implementation of Ukraine's public Euro-Atlantic integration policy]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksy Kyievo-Mohylianska akademiia]*. Serii: Derzhavne upravlinnia, (269), 40–45 [in Ukrainian]
4. Alassaf, M., & Alkhalifah, A. (2021). Exploring the influence of direct and indirect factors on information security policy compliance: A systematic literature review. *IEEE Access*, 9, 162687–162705 [in English]
5. Punda, O. O., Dobrianska, O. D., & Novytska, N. B. (2022). Pryntsypy informatsiinoi polityky v umovakh viiny ta yikh normatyvno-pravove zakriplennia [Principles of information policy during the war and their normative-legal consolidation]. *Ekologichne pravo*, (1–2), 60–65 [in Ukrainian]
6. Savosko, T. (2024). Osoblyvosti formuvannia derzhavnoi informatsiinoi polityky [Features of forming state information policy]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 12(1), 22–28 [in Ukrainian]
7. Hlushko, A. D., Kolinchuk, D. V., & Yarmak, O. V. (2024). Stratehichni napriamy zmitsnennia informatsiinoi bezpeky: dosvid YeS [Strategic directions for strengthening information security: The EU experience]. In *Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo: Materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, 16 trav. 2024 r. (pp. 123–127). Poltava: Nats. un-t im. Yurii Kondratiuka.
8. Likarčuk, N. (2020). Vykryvlenia informatsii yak tekhnolohiia vplyvu na systemu upravlinnia [Information distortion as a technology of influence on the management system]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*, (6), 216–225 [in Ukrainian]
9. Likarchuk, D., Krasnozhan, N., Kuchyk, O., Kundeus, O., & Andrieieva, O. (2022). Theoretical and practical views of political integration in Central and Eastern Europe. *Cuestiones Políticas*, 40(72), 912–926 [in English]

-
10. Yevdokymov, V., Savitskyi, V., & Pavliuk, O. (2023). Udoskonalennia informatsiinoho mekhanizmu formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi pravookhoronnoi diialnosti v Ukraini [Improvement of the information mechanism for forming and implementing state policy in the field of law enforcement in Ukraine]. *Society and Security*, 1(1), 156–165 [in Ukrainian]
 11. Paananen, H., Lapke, M., & Siponen, M. (2020). State of the art in information security policy development. *Computers & Security*, 88. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/65748/2/1109paananenym.pdf> [in English]
 12. Oleksiyuk, T., et al. (2023). Development of information policy of Ukraine under martial law. *Review of Economics and Finance*, 21, 1432–1437 [in English]
 13. Melnyk, I. (2020). Principles of formation of information policy of Ukraine in the conditions of hybrid war. *Krakowskie Studia Małopolskie*, 2, 136–149 [in English]
 14. Sopilko, I., et al. (2022). Information wars as a threat to the information security of Ukraine. *Conflict Resolution Quarterly*, 39(3), 333–347 [in English]
 15. Haraschuk, V., et al. (2020). Information component of the environmental policy of Ukraine: Current status and development potential. *European Journal of Sustainable Development*, 9(2), 69–80 [in English].

УДК [023.027]:061.27(614.2)

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-842-855](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-842-855)

Салата Галина Володимирівна докторка історичних наук, професорка, професорка кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ-601, тел.: +38(067)736-99-20, <https://orcid.org/0000-0002-2673-8463>

ПРОМОЦІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ: ПРОЄКТ «ЗДОРОВІ БІБЛІОТЕКИ»

Анотація. У публікації зроблена спроба окреслити ключові засади проєкту «Здорові бібліотеки». Констатовано, що проєкт впроваджується благодійним фондом «Бібліотечна країна» за підтримки українсько-швейцарського проєкту «Скорочення поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань в Україні» та реалізується за підтримки Швейцарії, що надається через Швейцарську агенцію розвитку та співробітництва (SDC). Означено, що проєкт «Здорові бібліотеки» працює з 34 пілотними бібліотеками в громадах Львівської, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської, Херсонської областей та Національною науковою медичною бібліотекою України. Зазначено, що мета проєкту – створення комплексної програми інформування громадян у пілотних громадах щодо профілактики неінфекційних захворювань через бібліотеки та літературу. Метою публікації є спроба окреслити вектори політики промоції здорового способу життя та перспективи проєкту «Здорові бібліотеки», у тому числі, як удосконалення роботи бібліотеки. Практичною метою є донесення інформації про діяльність публічних бібліотек у сегменті проєкту. З'ясовано, що історіографічний аналіз робіт з окресленої теми, свідчить, що проблема обійдена увагою дослідників, або носить безсистемний характер, розвідки хибують на асиметрію історіографії проблеми. Важливість і складність проблеми дослідження шляхів промоції здорового способу життя в умовах війни, потребували використання комплексу методологічних підходів і методів, що сприяло ґрунтовному і цілісному її вирішенню. Методологічну базу дослідження становлять такі загальнонаукові підходи: модернізаційний, соціокомунікативний, системний, соціокультурний.

Ключові слова: проєкт «Здорові бібліотеки», інноваційна діяльність бібліотек, бібліотечно-інформаційна діяльність, публічна бібліотека, трансформація, глобалізація.

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

Salata Halyna doctor of historical sciences, professor, professor of the department of information activity and public relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv-601, tel.: +38(067)736-99-20, <https://orcid.org/0000-0002-2673-8463>

PROMOTION OF A HEALTHY LIFESTYLE: PROJECT "HEALTHY LIBRARIES"

Abstract. The publication attempts to outline the key principles of the "Healthy Libraries" project. It was established that the project is implemented by the "Library Country" charitable foundation with the support of the Ukrainian-Swiss project "Reducing the prevalence of risk factors of non-communicable diseases in Ukraine" and is implemented with the support of Switzerland, which is provided through the Swiss Agency for Development and Cooperation (SDC). It was noted that the "Healthy Libraries" project works with 34 pilot libraries in the communities of Lviv, Poltava, Dnipropetrovsk, Rivne, Kherson regions and the National Scientific Medical Library of Ukraine. It is noted that the goal of the project is to create a comprehensive program of informing citizens in pilot communities about the prevention of non-communicable diseases through libraries and literature. The purpose of the publication is an attempt to outline the policy vectors for the promotion of a healthy lifestyle and the prospects of the "Healthy Libraries" project, including how to improve the library. The practical goal is to convey information about the activities of public libraries in the project segment. It has been found that the historiographical analysis of works on the outlined topic shows that the problem has been ignored by researchers, or is of an unsystematic nature, the investigations are based on the asymmetry of the historiography of the problem. The importance and complexity of the problem of researching ways to promote a healthy lifestyle in the conditions of war required the use of a complex of methodological approaches and methods, which contributed to its thorough and integral solution. The methodological basis of the research is the following general scientific approaches: modernization, socio-communicative, systemic, socio-cultural.

Keywords: "healthy libraries" project, innovative activities of libraries, library and information activities, public library, transformation, globalization.

Постановка проблеми. Бібліотечно-інформаційна галузь України ХХІ століття – це той соціокультурний масив, що може і повинен діяти у взаємозв'язку з потребами користувачів та викликами техніко-технологічної ери. Впродовж останніх років, неодноразово, ми стали свідками реформування галузі, наближення професійних функцій у бібліотечній діяльності до найкращих традицій і надбань Світу. Водночас, проблема залучення користувачів до

бібліотечних установ є на часі та потребує чітких алгоритмів-стратегій. У цій площині існує чимало прикладів залучення поціновувачів діяльності установ консолідованої інформації, як національних бібліотек, так і публічних, що є дієвими, скажімо: створення публічними бібліотеками читацько-кавових просторів, бібліотечних бієлінале та ін. Водночас, російська агресія до нашої Батьківщини, відсутність електропостачання, психо-емоційний та фізичний стан кожного громадянина України, що виборює незалежність у цій битві цивілізацій, продукує нові виклики і вимоги до бібліотечної галузі. Зокрема, проекти «Здорові бібліотеки» [1], «Зелена і стала бібліотека» [2-4], «Бібліотека відновлення України» [5] – це приклад залучення громадян нашої держави до рівня освіченої нації, реформування бібліотечної галузі в цілому та дієвих спроб відповідати на інформаційні запити користувачів. «Здорові бібліотеки» – нова парадигма діяльності публічних бібліотек, що на базі 34 пілотних бібліотек об'єднаних територіальних громадах Львівської, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської, Херсонської областей та Національної наукової медичної бібліотеки України впроваджують принцип промоції здорового способу життя та підтримки психо-емоційного стану українців [6-7]. Мета проєкту: створення комплексної програми інформування громадян у пілотних громадах щодо профілактики неінфекційних захворювань через бібліотеки та літературу [8].

У дослідженні використано загальнонаукові, міждисциплінарні, історичні методи дослідження – джерелознавчого аналізу і синтезу. Методологічну базу дослідження продукують загальнонаукові підходи – соціокомунікативний, соціокультурний, системний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз робіт свідчить, що проблема обійдена увагою дослідників, що додатково актуалізує окреслену проблему роботи. До наявного історіографічного матеріалу можемо віднести матеріали зі сторінок публічного доступу мережі Інтернет. Водночас, для нашої роботи такі матеріали слугують, передовсім, джерельною базою дослідження [9], зокрема інформація про онлайн-курси з проєкту [6, 10-11], посібники, наприклад: «Як бібліотекам зробити свої громади здоровішими?» [12], «Створюємо читальний простір для шкільних бібліотек. 2024» [13].

Означене вище надає підстави, згідно методики та методології наукових досліджень, застосувавши хронологічний, аналітико-синтетичний методи реконструкції подієвих явищ, залучившись електронною джерельною базою відкритих джерел фізичної інфраструктури Інтернет на основі протоколів передачі даних HTTP (HTTPS), виокремити та оприлюднити авторське бачення про проєкт «Здорові бібліотеки», як промоцію здорового способу життя в Україні. У дослідженні використано загальнонаукові, міждисцип-

лінарні методи дослідження. Для реалізації мети дослідження застосовувалися порівняльний метод, структуризації, взаємозв'язку.

Мета статті. Метою публікації є спроба окреслити вектори політики промоції здорового способу життя та перспективи проекту «Здорові бібліотеки», у тому числі, як удосконалення роботи бібліотеки. Практичною метою вважаємо можливість донести інформацію про діяльність публічних бібліотек у сегменті проекту.

Виклад основного матеріалу. Публічна бібліотека, за призначенням, відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», визначається як загальнодоступна установа [14]. Публічні бібліотеки – центр глобальних інформаційних і наукових комунікацій. Це переконання науковиці Ірини Давидової, з яким важко не погодитись, адже публічна бібліотека – це соціально-комунікативна структура, яка концентрує комунікаційну культуру суспільства і забезпечує комунікаційні процеси з використанням документів, інформації, знань [15].

А далі, І. Давидова твердить, що інновації – вагомий елемент розвитку: без них бібліотекам неможливо залишатися соціально значущими організаціями. Реформування мають проводитись за умов дієвої інноваційної політики розвитку публічних бібліотек [16-17].

Однією з ключових цілей новацій в установах консолідованої інформації варто вважати задоволення культурних, інформаційних, освітніх потреб користувачів – таку думку відстоює Г. Салата [18, с. 32], а далі концентрує свою увагу і на публічних бібліотеках, розташованих в об'єднаних територіальних громадах та висловлює переконання, що «одним із найдієвіших способів інтенсифікації їх авторитету стане проведення літературних вечорів, авторських читань поезії та прози, адже створення творчих просторів – це світовий тренд, у якому бібліотека невпинно реалізує свою ключову функцію – пробуджує інтерес до самоосвіти» [18, с. 34].

Відтак, постає питання про номенклатуру послуг з самоосвіти користувачів, що можуть і повинні надавати публічні бібліотеки, зокрема послуги з надання матеріалів, кейсів, акцій, заходів, дієвої практичної площини надання послуг з популяризації здорового способу життя користувачів публічної бібліотеки. Безумовно, публічні бібліотеки долучені до проблеми, у той, чи інший спосіб, і прикладом цьому можуть слугувати численні заходи, назовемо деякі з них, у хронологічному порядку: «Запобігти руйнуванню нації»: робота бібліотек по збереженню здоров'я людини», Донецщина, 2004 р. [19], «Положення про проведення обласної акції «Бібліотеки – за здоровий спосіб життя», Франківщина, 2018. [20] та низка інших заходів, що проводились публічними бібліотеками України.

Пандемія коронавірусної хвороби 2019 р., або COVID-19 внесла свої корективи у промоцію здорового способу життя бібліотечними установами. Так, у 2020 р. Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України», Благодійний фонд «Бібліотечна країна» та Українська бібліотечна асоціація уклали «Меморандум про співпрацю щодо промоції здорового способу життя та свідомого ставлення до здоров'я через бібліотечну мережу України» [21]. Так, започатковано проєкт «Обираєш здоров'я – обираєш життя» Бершадської публічної бібліотеки, Вінниччина, 2020 р. [22]; Центральною міською бібліотекою ім. М.Л. Кропивницького м. Миколаєва з філіями, впроваджено діяльність на постійні й основі: «Промоція громадського здоров'я», що відображено на її офіційному сайті [23]. «Здоровий спосіб життя – запорука гарного настрою і самопочуття», проєкт Житомирської обласної бібліотеки для дітей, 2021 р. [24], «Роль бібліотечних закладів у сталому розвитку Чернігівської територіальної громади», Чернігівщина, 2021 р. [25]. Варто наголосити, що вище представлені приклади далеко не вичерпні та ілюструють лише не велику частину роботи з промоції здорового способу життя публічними бібліотеками України.

Вище представлене продукує і ряд запитань: у якому сегменті, промоції здорового способу життя може діяти публічна бібліотека, адже бібліотека не є медичною установою апріорі? Які послуги можуть надавати бібліотечні працівники з проблеми, окрім надання літератури з фондів бібліотеки? Які маркетингові стратегії можуть бути дієвими? Фінансування проєкту?

Відтак, напередодні повномасштабної російської військової агресії проти нашої держави, у січні 2022 року стартував проєкт «Здорові бібліотеки», яким, від 26 січня 2022 р. задекларовано, що «Ми починаємо працювати із 20 пілотними бібліотеками в громадах Львівської, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської, Херсонської областей, щоб комплексно інформувати громадян про профілактику неінфекційних захворювань через бібліотеки та літературу» [26].

Проєкт «Здорові бібліотеки» впроваджується благодійним фондом «Бібліотечна країна» за підтримки українсько-швейцарського проєкту «Скорочення поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань (НІЗ) в Україні» (скорочено «Діємо для здоров'я»), який має на меті зменшити тягар хвороб та запобігти передчасній смертності від НІЗ. Проєкт реалізується за підтримки Швейцарії, що надається через Швейцарську агенцію розвитку та співробітництва (SDC) [27]. Проєктом «Здорові бібліотеки» передбачено роботу з бібліотеками в громадах Львівської, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської, Херсонської областей та Національною науковою медичною бібліотекою України.

Благодійний фонд «Бібліотечна країна» констатує, що «важливу роль у профілактиці здоров'я можуть відігравати саме бібліотеки як центри

інформації та комунікації...громадяни цікавляться цими питаннями, але, на жаль, на полицях бібліотек не було представлено достатньо літератури за відповідними темами, щоб мінімально розпочати перші заходи. Бібліотекарі також не мали базових знань щодо профілактики захворювань, тому їм складно стати підготовленими помічниками у пошуку відповідних ...джерел інформації» [28].

Організаторами проєкту «Здорові бібліотеки» сформовано алгоритм діяльності, що базується на таких аспектах діяльності, як «відбір, придбання та відправка книг для пілотних бібліотек та проведення лекцій для бібліотекарів на теми охорони здоров'я та профілактики неінфекційних захворювань» [8]. Передбачено зустрічі із авторами видань, на теми охорони здоров'я та створення «куточків здоров'я» в кожній бібліотеці, що входять до проєкту та ін., що безумовно є важливим у досягненні цілей проєкту та у проблемі популяризації здорового способу життя користувачів. На нашу думку, є дещо неконкретними деякі пункти місії, як «організація стратегічної сесії/обговорення плану дій для бібліотекарів, менторська підтримка для бібліотекарів; розробка інформаційних матеріалів про роль бібліотек в зміцненні здоров'я, поширення досвіду реалізації проєкту», що потребує уточнення [8].

Станом на вересень 2022 року, бібліотеки проєкту отримали понад 1200 книг з популяризації здорового способу життя, скажімо про правильне харчування, психологічне здоров'я та ін. Важливо, що книги українських видавців і видавництв поповнили фонди бібліотек, а саме: «Віхола», «BookChef», «Наш Формат», «Ранок», «Видавництво Старого Лева» та інші. Цікавою і повчальною виявилась отримана література, скажімо, «Коли я нарешті висплюся», «Попрощайся з цукром. Інструкція зі здорового й щасливого життя», «Їжа для мозку», «Історії про видатних людей з дислексією» «Схуднення без танців з бубном» та ін. [28].

Список бібліотек, що поповнили свої фонди з промоції здорового способу життя, станом на 2022 рік чималий, це Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека, Центральна бібліотека Полтавської міської громади, бібліотека-філіал №5 Полтавської МЦБС, Полтава; Лубенська публічна бібліотека ім. Володимира Малика, Лубенська міська бібліотека для дорослих ім. В. Леонтовича, Котелевська центральна бібліотека, Диканська публічна бібліотека, Полтавська обл.; Публічно-шкільна бібліотека Дядьковицької сільської ради, Гоцанська центральна бібліотека для дітей, Здолбунівська публічна бібліотека, Центральна публічно-шкільна бібліотека с. Бугрин, Рівненська обл.; бібліотека с. Вільшаник Ралівська громада, Стрілківська сільська бібліотека, Дрогобицька міська бібліотека, Соکیلницька громада, бібліотека с. Басівка, Львівська обл.; КЗ «Софіївська центральна бібліотека»,

Покровська сільська бібліотека, СКЗК «Межівська центральна публічна бібліотека», КЗ «Васильківська центральна публічна бібліотека», КЗК «Межирицька сільська бібліотека», Дніпропетровська обл. [28].

З вище означеного списку можемо констатувати, що не лише центральні регіональні бібліотеки поповнили свої фонди, а й бібліотеки об'єднаних територіальних громад, що є вкрай важливим.

Онлайн-лекції для бібліотечних працівників є однією з основних стратегій проєкту «Здорові бібліотеки», а їх проведення спрямовано на отримання бібліотекарями необхідних знань для поширення інформації з тем профілактики та охорони здоров'я, при здійсненні ними діяльності закладах, безпосередньо у громадах зі своїми користувачами.

Провідною лінією лекцій є питання охорони здоров'я та профілактики неінфекційних захворювань. Підбір лекторів зосереджено на темах: міфи та факти про здорове харчування; фізичні вправи; психічне здоров'я; профілактика цукрового діабету, серцево-судинних захворювань, онкології та ін. [29].

Бібліотеки, що долучені до проєкту створили «куточки здоров'я», що спрямовані надати конкретну інформацію з медичних установ і послуг, скажімо регіону, у якому територіально знаходиться бібліотека. У таких «куточках здоров'я» користувач отримує актуальні відомості про систему охорони здоров'я в об'єднаній територіальній громаді громаді: перелік медичних установ, їх розклад роботи, контакти, оголошення, скажімо про безоплатний медогляд. Про дні роботи консультацій вузькопрофільними спеціалістами: виїзна (мобільна) стоматологія, мамографія, рентгенологія та ін.; різні інформаційні матеріали, постери про книжкові видання, заходи безпосередньо пов'язаних зі здоров'ям.

Важливим є і забезпечення бібліотечних установ медичним обладнанням не складного типу, що отримали тридцять чотири бібліотеки, залучені до проєкту «Здорові бібліотеки» – пульсометри, тонометри, оксиметри, глюкометри, ваги для визначення індексу маси тіла, цифрові ваги для немовлят, масажні килимки та ін. Пілотні бібліотеки отримали спортивний інвентар, наприклад килимки для йоги, диски здоров'я, гантелі та інше, що дозволяє залучати до бібліотечної громади користувачів різних вікових груп.

Скажімо, автоматичний тонометр – вимірювач артеріального тиску всі процеси проводить самостійно, користувачу потрібно тільки надійно закріпити манжету і зняти показники, що з'являються на моніторі. А ваги для визначення індексу маси тіла є необхідними для розуміння оптимальної ваги людини, можна дізнатися наскільки маса тіла людини відповідає її зросту. Масажні ортопедичні килимки, що розвантажують напруження ступней ніг і впливають на біологічно активні точки та ін. Це та інше медичне обладнання

не потребує супроводу медичного фахівця, користуватись ним може кожен відвідувач бібліотеки. Зазначимо, що користування приладами безкоштовне.

Організоване інформаційне забезпечення проєкту забезпечено на достатньо високому рівні. Довідник «Як бібліотекам зробити свої громади здоровішими?», посібник для створення стратегії «Здорове робоче місце», посібник для фасилітатора програми «Здорове робоче місце», «Профілактика та контроль неінфекційних захворювань в умовах надзвичайних ситуацій» та ряд ін. літератури, складено за досвідом впровадження благодійним фондом «Бібліотечна країна» компоненти «Охорона здоров'я через бібліотеки та літературу» у межах реалізації Україно-швейцарського проєкту «Діємо для здоров'я» впродовж 2022 року [30]. Матеріали також можна завантажити на власний багатофункціональний електронний пристрій користувача, а не лише ознайомлюватись у бібліотечні установи.

Цікавими і повчальними є онлайн та офлайн зустрічі Команди Фонду «Бібліотечна країна» з бібліотекарями проєкту «Здорові бібліотеки» на яких проходить «осмислення знань ..., визначення найбільш цінних ідей для впровадження у власне життя, а також корисних для родини, читачів, громади в цілому», власне обмін досвідом, отримання відповідей на питання, дружня підтримка [31]. Командою фонду «Бібліотечна країна» розроблено дистанційний курс «Бібліотеки для здоров'я громад», розрахований на 0,5 кредитів ЄКТС, який сформовано за трьома модулями: Здоров'я нації, людський капітал та бібліотеки, Сім складових здорової бібліотеки: простір, книги, події, обладнання, спільноти, комунікація, партнерства та Успішні національні практики (кейси) (Таблиця 1) [32-33].

Таблиця 1.

Програма дистанційного курсу «Бібліотеки для здоров'я громад» [32]

	Вступ. Огляд курсу.	Люсьєна Шум	3
Модуль	Тема	Спікер	Т-ть, хв.
1	2	3	4
Модуль 1. Здоров'я нації, людський капітал та бібліотеки.			
1.1.	Здоров'я нації: огляд ситуації, виклики, задачі	Владислав Збанацький	8
1.2.	Зміна поведінки в промоції здоров'я	Марина Брага	16
1.3.	Стратегії громад. Кроссекторальний підхід у діяльності бібліотеки	Тамара Сухенко	9
1.4.	Профілактика здоров'я через бібліотеки: міжнародний досвід.	Катерина Алексєєнко	11

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Модуль 2. Сім складових здорової бібліотеки: простір, книги, події, обладнання, спільноти, комунікація, партнерства.			
2.1.	Проектуємо здорову бібліотеку	Люсьєна Шум	3
2.2.	Людиноорієнтований дизайн здорових бібліотек	Єлизавета Фещенко	15
2.3.	Здорові книги – підходи до формування книжкових полиць	Катерина Алексєєнко	8
2.4.	Спортивне та медичне обладнання в бібліотеках	Ірина Варламова	13
2.5.	Спільноти: досвід здорових групових практик в бібліотеках	Тамара Сухенко	10
2.6.	Комунікація та просування теми здоров'я	Наталія Склярська	11
2.7.	Бібліотерапія: можливості та підходи	Тамара Сухенко	8
2.8.	Партнерства як складова успішної діяльності бібліотек	Ірина Варламова	13
2.9.	Партнерство зі школами. Як разом ростити здорових дітей	Євгенія Сливка	7
Модуль 3. Успішні національні практики (кейси).			
3.1.	Мережа здорових бібліотек України. Кращий досвід	Ірина Варламова	9
3.2.	Досвід Диканської публічної бібліотеки	Наталія Кучеряєва	10
3.3.	Досвід Дрогобицької міської бібліотеки	Ірина Мицан	9
3.4.	Мережа медичних бібліотек - як залучати для роботи з громадами	Світлана Кириї	11
4. Завершення			
4.1.	Алгоритм створення здорової бібліотеки	Люсьєна Шум	4
Всього за курс:		178	

Висновки. Станом на 2025 рік, констатуємо, що реформування публічних бібліотек просувається вкрай повільно. Загальновідомо, що і фінансування бібліотечної сфери не зростає. Наголошуємо, що ті бібліотечні заклади, які зорієнтувались у кризовій ситуації і перебудовують свою діяльність – виходять на новий рівень інформаційного обслуговування користувачів [34-35]. Відтак, проєкт «Здорові бібліотеки» є дієвим інструментом у діяльності публічних бібліотек України, особливо бібліотечних установ об'єднаних територіальних громадах, у промоції здорового способу життя та виступає, як відповідь на алгоритм функціонування бібліотек, модернізації функцій бібліотеки під впливом глобалізації. Вважаємо, що мету публікації досягнуто у площині окреслення векторів політики промоції здорового способу життя та перспектив проєкту; донесено до широкої наукової спільноти інформацію про

проект. Переконані, що проект «Здорові бібліотеки» не повинен зупиняти свою діяльність та і на далі залучати публічні бібліотеки всієї України до промоції здорового способу життя. Висловлюємо подяку організаторам проекту «Здорові бібліотеки», сподіваємося, що промоція здорового способу життя стане однією з дієвих форм діяльності публічних бібліотек України.

Література:

1. Старт проекту «Здорові бібліотеки». URL: <https://livelibrary.com.ua/news/healthy-libraries/> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Що означає поняття «зелена бібліотека»? 1. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/what-is-green-library/> (дата звернення: 15.01.2025).
3. Що означає поняття «зелена бібліотека»? 2. URL: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/IFLA-GreenLibraryDefinition_UKR_2022Jan.pdf (дата звернення: 15.01.2025).
4. Проект контрольних списків зеленої бібліотеки «Принципи сталого розвитку у будівництві, облаштуванні та роботі: чек-лист». https://www.ifla.org/wp-content/uploads/GreenLibs_Checklist_Ukrainian.pdf (дата звернення: 15.01.2025).
5. Бібліотека відновлення України. URL: <https://livelibrary.com.ua/projects/recovery-library-of-ukraine/> (дата звернення: 15.01.2025).
6. Бібліотеки для здоров'я громад. URL: <https://library.gov.ua/biblioteki-dlia-zdorov-ia-hromad/> (дата звернення: 15.01.2025).
7. Діємо для здоров'я. Україно-швейцарський проект «Скорочення поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань (НІЗ) в Україні» має на меті зменшити тягар хвороб та запобігти передчасній смертності від НІЗ. URL: <https://www.actforhealth.in.ua> (дата звернення: 15.01.2025).
8. Здорові бібліотеки. URL: <https://livelibrary.com.ua/projects/healthy-libraries-results-2022/> (дата звернення: 15.01.2025).
9. Охорона здоров'я через бібліотеки та книги. URL: <https://www.facebook.com/groups/health.and.library/> (дата звернення: 15.01.2025).
10. Реєструйтеся на онлайн-курс «Бібліотеки для здоров'я громади». URL: <https://www.actforhealth.in.ua/novyny/reiestruytesya-na-onlayn-kurs-biblioteki-dlya-zdorovya-gromadi> (дата звернення: 15.01.2025).
11. Бібліотеки для здоров'я громад. URL: <https://vumonline.ua/course/libraries-for-community-health/> (дата звернення: 15.01.2025).
12. Презентовано посібник «Як бібліотекам зробити свої громади здоровішими?». URL: <https://www.prostir.ua/?news=u-vsesvitnij-den-zdorovya-prezentujemo-posibnyk-yak-bibliotekam-zrobyty-svoji-hromady-zdorovishymy> (дата звернення: 15.01.2025).
13. Створюємо читальний простір для шкільних бібліотек. 2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GYOL2q81SlwthewFxU-DlUTcwpZHXggF/view>. (дата звернення: 15.01.2025).
14. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр#Text> (дата звернення: 15.01.2025).
15. Давидова І. Соціально-комунікаційна теорія бібліотечної діяльності: становлення та шляхи розвитку. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. 8-12 с.
16. Давидова І.О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві. Дисертація на здобуття наукового ... д-ра наук з соц. комунікацій: 27.00.03. Харківська держ. академія культури. Харків. 2008. 444 арк.

17. Давидова І.О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві: автореф. дис... д-ра наук з соц. комунікацій: 27.00.03. Харківська держ. академія культури. Харків. 2008. 51 с.

18. Салата Г.В. Тенденції і розвиток бібліотек у цифровому середовищі. *Вісник Харківської державної академії культури*. № 61 (2022). Харків. С. 30-39. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.061.03> (дата звернення: 16 січня 2025).

19. «Запобігти руйнуванню нації»: робота бібліотек по збереженню здоров'я людини: Метод. Матеріали. Донецьк. 2004. 13 с.

20. Положення про проведення обласної акції «Бібліотеки – за здоровий спосіб життя». URL: <https://lib.if.ua/prof/?p=2565> (дата звернення: 16.01. 2025).

21. ЦГЗ залучає бібліотеки до промоції здоров'я. URL: <https://phc.org.ua/news/cgz-zaluchae-biblioteki-do-promocii-zdorovya> (дата звернення: 15.01.2025).

22. «Обираєш здоров'я – обираєш життя». URL: <https://library.bershad.ua/obyrajesh-zdorovya-obyrajesh-zhyttya-7399.html> (дата звернення: 16.01.2025).

23. Промоція громадського здоров'я. URL: <http://www.niklib.com/stattia> (дата звернення: 16.01.2025).

24. Здоровий спосіб життя – запорука гарного настрою і самопочуття. URL: <https://www.libertyspace.org.ua/2021/04/05/zdorovyj-sposib-zhyttia-zaporuka-harnoho-nastroiui-samopochuttia/> (дата звернення: 16.01.2025).

25. Роль бібліотечних закладів у сталому розвитку Чернігівської територіальної громади. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5242> (дата звернення: 16.01.2025).

26. Старт проєкту «Здорові бібліотеки». URL: <https://livelibrary.com.ua/news/healthy-libraries/> (дата звернення: 16.01.2025).

27. Благодійний фонд «Бібліотечна країна». URL: <https://livelibrary.com.ua/about/> (дата звернення: 16.01.2025).

28. 1200 книг отримали 20 бібліотек учасниць проєкту «Охорона здоров'я через бібліотеки та книги». URL: <https://livelibrary.com.ua/news/1872/> (дата звернення: 17.01.2025).

29. Здорові бібліотеки. URL: <https://livelibrary.com.ua/category/healthy-libraries-ukraine/page/4/> (дата звернення: 17.01.2025).

30. Корисні ресурси для бібліотек. URL: <https://livelibrary.com.ua/useful-resources-for-libraries/> (дата звернення: 17.01.2025).

31. Стратегічне планування «Здорових бібліотек». URL: <https://livelibrary.com.ua/news/strat-healthy/> (дата звернення: 17.01.2025).

32. Стартував навчальний онлайн курс «Бібліотеки для здоров'я громад». URL: <https://livelibrary.com.ua/news/online-course-healthy-libraries/> (дата звернення: 17.01.2025).

33. Курс «Бібліотеки для здоров'я громад». URL: <https://vumonline.ua/course/libraries-for-community-health/> (дата звернення: 17.01.2025).

34. Голоха Л.Ф. Модернізація державного управління бібліотечною справою в Україні: теоретико-методологічні аспекти : автореф. дис. ... к. держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». Дніпропетровськ. 2009. 22 с.

35. Салата Г.В. Глобалізація предметної бібліотечно-інформаційної галузі на прикладі діяльності публічних бібліотек України. *Історія науки і техніки*: Зб. наук. праць. Київ. Вид-во ДЕУТ. 2013. Вип. 4. С. 224-229.

References:

1. Start proiektu «Zdorovi biblioteky». [Start of the "Healthy Libraries" project.]. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/healthy-libraries/> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].

2. Shcho oznachaie poniattia «zelena biblioteka»? 1. [What does the term "green library" mean?]. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/what-is-green-library/> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].

3. Shcho oznachaie poniattia «zelena biblioteka»? 2. [What does the term "green library" mean?]. URL: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/IFLA-GreenLibraryDefinition_UKR_2022Jan.pdf (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
4. Proiekt kontrolnykh spyskiv zelenoi biblioteki «Pryntsypy staloho rozvytku u budivnytstvi, oblashtuvanni ta roboti: chek-lyst». [Green library checklist project "Principles of sustainable development in construction, furnishing and work: checklist"]. URL: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/GreenLibs_Checklist_Ukrainian.pdf (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
5. Biblioteka vidnovlennia Ukrainy. [Library of restoration of Ukraine]. URL: <https://livelibrary.com.ua/projects/recovery-library-of-ukraine/> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
6. Biblioteki dlia zdorovia hromad. [Libraries for community health]. URL: <https://library.gov.ua/biblioteki-dlia-zdorov-ia-hromad/> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
7. Diiemo dlia zdorovia. Ukraino-shveitsarskyi proiekt «Skorochennia poshyrenosti faktoriv ryzyku neinfektsiinykh zakhvoriuvan (NIZ) v Ukraini» maie na meti zmenshyty tiahар khvorob ta zapobihyty peredchasnii smertnosti vid NIZ. [We act for health. The Ukrainian-Swiss project "Reducing the prevalence of risk factors for non-communicable diseases (NCDs) in Ukraine" aims to reduce the burden of diseases and prevent premature mortality from NCDs]. URL: <https://www.actforhealth.in.ua> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
8. Zdorovi biblioteki. [Healthy libraries]. URL: <https://livelibrary.com.ua/projects/healthy-libraries-results-2022/> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
9. Okhorona zdorov'ia cherez biblioteki ta knyhy. [Health care through libraries and books]. URL: <https://www.facebook.com/groups/health.and.library/> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
10. Reiestruitiesia na onlain-kurs «Biblioteki dlia zdorov'ia hromady». [Register for the online course "Libraries for Community Health"]. URL: <https://www.actforhealth.in.ua/novyny/reiestruytesya-na-onlayn-kurs-biblioteki-dlya-zdorovya-gromadi> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
11. Biblioteki dlia zdorovia hromad. [Libraries for community health]. URL: <https://vumonline.ua/course/libraries-for-community-health/> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
12. Prezentovano posibnyk «Yak bibliotekam zrobyty svoi hromady zdorovishymy?». [The manual "How can libraries make their communities healthier?" was presented]. URL: <https://www.prostir.ua/?news=u-vseshvitnij-den-zdorovya-prezentujemo-posibnyk-yak-bibliotekam-zrobyty-svoji-hromady-zdorovishymy> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
13. Stvoriuiemo chytalniyi prostir dlia shkilnykh bibliotek. [We create a reading space for school libraries.]. 2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1GYOL2q81SlwthewFxU-DlUTcwpZHXggF/view>. (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy «Pro biblioteki i bibliotechnu spravu. [The Law of Ukraine "On Libraries and Library Matters"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-bp#Text> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
15. Davydova I. (2014). Sotsialno-komunikatsiina teoriia bibliotechnoi diialnosti: stanovlennia ta shliakhy rozvytku. [Social-communication theory of library activity: formation and ways of development]. *Bibliotechnyi visnyk*. № 6. 8-12 s. [in Ukrainian].
16. Davydova I.O. (2008). Innovatsiina polityka bibliotek Ukrainy: zmist ta stratehii rozvytku v informatsiinomu suspilstvi. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho ... d-ra nauk z sots. komunikatsii: 27.00.03. [Innovative policy of Ukrainian libraries: content and development strategies in the information society. Dissertation for obtaining a scientific ... Doctor of Social Sciences. of communications: 27.00.03]. Kharkivska derzh. akademiia kultury. Kharkiv. 444 ark. [in Ukrainian].

17. Davydova I.O. (2008). Innovatsiina polityka bibliotek Ukrainy: zmist ta stratehii rozvytku v informatsiinomu suspilstvi: avtoref. dys... d-ra nauk z sots. komunikatsii: 27.00.03. [Innovative policy of Ukrainian libraries: content and development strategies in the information society: author's abstract. dis... Doctor of Social Sciences of communications: 27.00.03.]. Kharkivska derzh. akademiia kultury. Kharkiv. 51 s. [in Ukrainian].
18. Salata H.V. (2022). Tendentsii i rozvytok bibliotek u tsyfrovomu seredovyshchi. [Trends and development of libraries in the digital environment]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*. № 61 Kharkiv. S. 30-39. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.061.03> (data zvernennia: 16.01.2025). [in Ukrainian].
19. «Zapobihy ruinuuvanniu natsii»: robota bibliotek po zberezhenniu zdorov'ia liudyny: Metod. Materialy. (2004). ["Prevent the destruction of the nation": work of libraries to preserve human health: Method. Materials.]. Donetsk. 13 s. [in Ukrainian].
20. Polozhennia pro provedennia oblasnoi aksii «Biblioteky – za zdorovyi sposib zhyttia». [Regulations on holding the regional action "Libraries - for a healthy lifestyle"]. URL: <https://lib.if.ua/prof/?p=2565> (data zvernennia: 16.01.2025). [in Ukrainian].
21. TsHZ zaluchaie biblioteky do promotsii zdorovia. [CGZ involves libraries in health promotion]. URL: <https://phc.org.ua/news/cgz-zaluchaie-biblioteki-do-promocii-zdorovya> (data zvernennia: 15.01.2025). [in Ukrainian].
22. «Obyraiesh zdorovia – obyraiesh zhyttia». ["Choosing health means choosing life"]. URL: <https://library.bershad.ua/obyrajesh-zdorovya-obyrajesh-zhyttya-7399.html> (data zvernennia: 16.01.2025). [in Ukrainian].
23. Promotsiia hromadskoho zdorov'ia. [Promotion of public health]. URL: <http://www.niklib.com/stattia> (data zvernennia: 16.01.2025). [in Ukrainian].
24. Zdorovyi sposib zhyttia – zaporuka harnoho nastroi i samopochuttia. [A healthy lifestyle is the key to a good mood and well-being]. URL: <https://www.libertyspace.org.ua/2021/04/05/zdorovyj-sposib-zhyttia-zaporuka-harnoho-nastroi-i-samopochuttia/> (data zvernennia: 16.01.2025). [in Ukrainian].
25. Rol biblioteknykh zakladiv u stalomu rozvytku Chernihivskoi terytorialnoi hromady. [The role of library institutions in the sustainable development of the Chernihiv territorial community]. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5242> (data zvernennia: 16.01.2025). [in Ukrainian].
26. Start projektu «Zdorovi biblioteky». [Start of the "Healthy Libraries" project]. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/healthy-libraries/> (data zvernennia: 16.01.2025). [in Ukrainian].
27. Blahodiinyi fond «Bibliotechna kraina». [Charitable Foundation "Library Country"]. URL: <https://livelibrary.com.ua/about/> (data zvernennia: 16.01.2025). [in Ukrainian].
28. 1200 knyh otrymaly 20 bibliotek uchasnyts projektu «Okhrona zdorovia cherez biblioteky ta knyhy». [1200 books received by 20 libraries participating in the project "Health care through libraries and books"]. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/1872/> (data zvernennia: 17.01.2025). [in Ukrainian].
29. Zdorovi biblioteky. [Healthy libraries]. URL: <https://livelibrary.com.ua/category/healthy-libraries-ukraine/page/4/> (data zvernennia: 17.01.2025). [in Ukrainian].
30. Korysni resursy dlia bibliotek. [Useful resources for libraries]. URL: <https://livelibrary.com.ua/useful-resources-for-libraries/> (data zvernennia: 17.01.2025). [in Ukrainian].
31. Stratehichne planuvannia «Zdorovykh bibliotek». [Strategic planning of "Healthy Libraries"]. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/strat-healthy/> (data zvernennia: 17.01.2025). [in Ukrainian].
32. Startuvav navchalnyi onlain kurs «Biblioteky dlia zdorovia hromad». [The online educational course "Libraries for community health" has been launched]. URL: <https://livelibrary.com.ua/news/online-course-healthy-libraries/> (data zvernennia: 17.01.2025). [in Ukrainian].

33. Kurs «Biblioteky dla zdorovia hromad». [Course "Biblioteky dla zdorovia hromad"]. URL: <https://vumonline.ua/course/libraries-for-community-health/> (data zvernennia: 17.01.2025). [in Ukrainian].

34. Holokha L.F. (2009) Modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia bibliotechnoiu spravoiu v Ukraini: teoretyko-metodolohichni aspekty : avtoref. dys. ... k. derzh. upr. : spets. 25.00.01 «Teorii ta istoriia derzhavnoho upravlinnia». [Modernization of state management of library affairs in Ukraine: theoretical and methodological aspects: author's abstract. thesis ... k. state example : spec. 25.00.01 "Theory and history of public administration".]. Dnipropetrovsk. 22 s. [in Ukrainian].

35. Salata H.V. (2013) Hlobalizatsiia predmetnoi bibliotechno-informatsiinoi haluzi na prykladi diialnosti publichnykh bibliotek Ukrainy. [Globalization of the subject library and information industry on the example of the activities of public libraries of Ukraine]. *Istoriia nauky i tekhniky: Zb. nauk. prats.* Kyiv. Vyd-vo DEUT. Vyp. 4. S. 224-229. [in Ukrainian].

УДК 351:614

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-856-866](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-856-866)

Скрипник Олександр Анатолійович кандидат наук з державного управління, генеральний директор, комунального неприбуткового підприємства «Центральна міська лікарня» Гайворонської міської ради, Гайворон, <https://orcid.org/0009-0008-0792-9919>

Кондратьєва Інна Миколаївна аспірантка кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, <https://orcid.org/0009-0000-2896-2277>

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статі представлено авторський погляд на теоретичне осмислення основних понять, термінів та категорій у сфері державного управління охорони здоров'я. Акцентовано, що результати дослідження законодавчої, нормативно-правової та галузевої документально-розпорядчої бази контекстуально показують взаємозамінність основних термінів, понять та категорій у сфері публічного управління та адміністрування охорони здоров'я, зокрема таких як «система охорони здоров'я», «охорона здоров'я», «сфера охорони здоров'я», «галузь охорони здоров'я». В той же час, ці поняття не можна назвати усталеними, адже в епоху сучасних викликів, таких як російська війна проти України та пандемія коронавірусної хвороби, значно пришвидшили розширення термінологічної бази у сфері публічної політики та державного управління охорони здоров'я. У прийнятому в 2022 році законі України «Про систему громадського здоров'я» правової імплементації набув термін «єдине здоров'я». Цей термін окреслює міжсекторальний підхід в публічноуправлінській діяльності, в рамках якого відповідними суб'єктами публічної політики розробляються, приймаються та реалізуються програми з питань здоров'я. Проблемне поле терміноконструкту «єдине здоров'я» охоплює заходи упровадження державної політики, а також може бути застосовним у сфері законодавчої та наукової діяльності з питань здоров'я. Обґрунтовано, що в у постковідний період понятійно-категоріальний апарат системи державного управління збагатився значною кількістю нових термінів, які автор класифікував за такими напрямками публічноуправлінської діяльності: епідеміологічний контроль та управління; надання медичних послуг; стратегії управління пандемією COVID-19; вакцинація та імунізація; соціальні та

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

економічні аспекти. Встановлено, що не всі терміни-новели, які застосовуються у сфері публічноуправлінської діяльності сьогодні мають правову імплементацію на рівні національного чи адміністративно-галузевого управління. Підтверджено, що в рамках глобального управління, зокрема, на рівні країн Європейського Союзу, у постковідний період активно формується терміноконструкт «Європейський Союз охорони здоров'я».

Ключові слова: публічне управління та адміністрування; державне управління; державна політика; сфера охорони здоров'я; поняття та категорії; публічноуправлінська діяльність

Skrypnyk Oleksandr Anatoliyovych candidate of Science in Public Administration, General Director of the Municipal Non-Profit Enterprise "Central City Hospital" of the Haivoron City Council, Haivoron, <https://orcid.org/0009-0008-0792-9919>

Kondratieva Inna Mykolayivna Postgraduate, Department of State Administration and Local Self-Government, Dnipro University of Technology, Dnipro, <https://orcid.org/0009-0000-2896-2277>

BASIC CONCEPTS AND CATEGORIES IN THE SYSTEM OF PUBLIC HEALTH ADMINISTRATION: DISCUSSION ASPECTS

Abstract. The article presents the author's view on the theoretical understanding of the main concepts, terms and categories in the field of public health management. It is emphasized that the results of the study of the legislative, regulatory and sectoral documentary and administrative base contextually show the interchangeability of the main terms, concepts and categories in the field of public health management and administration, in particular such as "health care system", "health care", "health care sector", "health care sector". At the same time, these concepts cannot be called established, because in the era of modern challenges, such as the Russian war against Ukraine and the coronavirus pandemic, they significantly accelerated the expansion of the terminological base in the field of public policy and public health management. In the Law of Ukraine "On the Public Health System" adopted in 2022, the term "single health" acquired legal implementation. This term describes an intersectoral approach in public administration, within the framework of which health programs are developed, adopted and implemented by relevant public policy actors. The problem area of the term "One Health" covers measures for implementing public policy, and can also be applied in the field of legislative and scientific activities on health issues. It is substantiated that in the post-COVID period, the conceptual and categorical apparatus of the public administration system

has been enriched with a significant number of new terms, which the author classified according to the following areas of public administration: epidemiological control and management; provision of medical services; strategies for managing the COVID-19 pandemic; vaccination and immunization; social and economic aspects. It has been established that not all novel terms used in the field of public administration today have legal implementation at the level of national or administrative-sectoral management. It is confirmed that within the framework of global management, in particular, at the level of the European Union countries, in the post-COVID period, the term construct “European Health Care Union” is actively being formed.

Keywords: public administration and administration; public administration; public policy; healthcare sector; concepts and categories; public administration

Постановка проблеми. Одним з найважливіших досягнень науки ХХ-ХХІ ст. став феномен громадського (суспільного) здоров'я як сукупність здоров'я всіх членів суспільства. Його значущість надзвичайно актуалізувалась в умовах коронавірусної пандемії, а для жителів України ще більш підсилилась в умовах повномасштабного збройного конфлікту [1; 2]. Адже війна, ризик збройного конфлікту, активні бойові дії завжди мають ознаки соціально-гуманітарної кризи. І в таких умовах значення феномену «здоров'я» та «громадського здоров'я» стало враз актуальним на досить тривалий час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні питання розвитку суспільних відносин у сфері охорони здоров'я відображено в наукових розробках багатьох зарубіжних та вітчизняних дослідників. Зокрема, питання формування нормативно-правової бази – в наукових дослідженнях Я. Радиша, В. Рудого, М. Шевченка, І. Яковенка; питання євроінтеграційних змін в системі управління охороною здоров'я досліджували В. Баштанник, М.Білинська, Н.Липовська, О.Рудік; питання управління якістю медичної допомоги досліджувалось Д. Карамишевим, І. Хожило [3; 4; 5; 6]. Значний вклад внесли дослідження зарубіжних вчених – А. Malagardis, М. Porter, А. Thomas, Р. Longly, Е. Woren та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є актуалізація знань про основоположні терміни, поняття та конструкції у сфері державноуправлінської діяльності в системі охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Під громадським здоров'ям Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) пропонує розуміти систему забезпечення профілактики захворювань, підвищення тривалості життя, зміцнення психічного й фізичного здоров'я шляхом сукупних дій населення, громадських організацій і системи профілактичних заходів медичних державних служб. Ця система може також включати структури й процеси, що інтерпретують,

забезпечують і зміцнюють здоров'я різних груп населення шляхом цілеспрямованої діяльності всього суспільства [7].

Аналізуючи поняття "здоров'я", не можна залишити поза увагою питання його охорони, що саме останнім часом набуло особливої актуальності. Під охороною здоров'я людини прийнято вважати систему соціально-економічних та медичних заходів, спрямованих на збереження й підвищення рівня здоров'я кожної людини зокрема і населення загалом. Характер і зміст охорони здоров'я на різних етапах суспільного розвитку визначається способом виробництва, ступенем розвитку продуктивних сил, розвитком науки і техніки взагалі та медичної науки зокрема.

На окрему увагу заслуговує загальне та обширне трактування цього терміну Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка його розуміє як захисні заходи від потенційної загрози здоров'ю, наприклад, носіння одягу, що захищає від морозів, або вживання заходів по захисту робітників від несприятливих умов праці [8].

Дещо інший акцент про сутність поняття «здоров'я» зроблено законодавстві України. Так, закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» у статті 3 визначає, що охорона здоров'я – це система заходів, спрямованих на забезпечення збереження і розвитку фізіологічних та психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя [9].

Важливою в контексті даного дослідження є позиція дослідників загальнодержавної (державно-комунальної) системи охорони здоров'я України, які прийшли до цікавого висновку. Систему охорони здоров'я трактують як певну сферу суспільних відносин і наголошують про взаємодію всієї сукупності елементів, спрямованих на діяльність у сфері охорони здоров'я.

Досліджуючи вітчизняну систему охорони здоров'я, що функціонує в реаліях пост-ковідного періоду та періоду воєнного стану, вимушеного поглиблення соціально-економічних трансформацій суспільного розвитку, вітчизняні дослідники наголошують, що поняття "системи охорони здоров'я" представляє собою систему суспільних відношень. Метою таких відношень є охорона здоров'я людини, а її сучасна форма в нашій державі представляється як державно-муніципальна або іншими словами, публічна система охорони здоров'я. Такий підхід є прогресивним кроком у напрямку визнання і забезпечення абсолютних пріоритетів елементів системи (лікаря і пацієнта). Про суспільний характер сучасної системи охорони здоров'я, а значить і про суспільний чи публічний характер управління цією системою говорить той факт, що система публічного управління за добу пандемії COVID-19 значно розширила свій термінологічний апарат. Нові терміни дуже швидко засвоїли

як управління, так і громадяни, що є додатковим підтвердженням суспільного характеру національної системи охорони здоров'я. Так, ми дослідили на основі вивчення масиву законодавчих, нормативно-правових та адміністративно-галузових документів та класифікували ті терміни, генеза яких бере свій початок від пандемії і продовжує сьогодні активно застосовуватись в сфері публічного управління (табл. 1).

Прийняття в Україні закону спеціальної дії «Про систему громадського здоров'я» [10] вводить у сферу публічного управління новий термін - єдине здоров'я. Вітчизняний законодавець трактує його як міжсекторальний підхід у розробці та упровадженні програм. Також цей термін охоплює заходи щодо реалізації державної політики, поширюється на сферу законодавчої та наукової діяльності. Це пояснюється тим, що в рамках проблемного поля дії терміну «єдине здоров'я» взаємодіють такі галузі як медицина, медицина праці, ветеринарна медицина, безпека продуктів харчування та охорона довкілля тощо.

Стратегічною метою такої взаємодії є сприяння захисту здоров'я та санітарно-епідемічному благополуччю населення. Все разом в рамках нового конструкту «єдине здоров'я» буде сприяти досягненню кращих результатів у сфері громадського здоров'я [10].

Таблиця 1.

Новітні терміни та поняття у сфері публічного управління охорони здоров'я (складено автором)

№ з/п	Напрямок державноуправлінської діяльності	Основні терміни
1.	Епідеміологічний контроль та управління	відстеження контактів; карантинні зони; локдаун
2.	Надання медичних послуг	телемедицина; телеконсультації; віртуальний догляд; онлайн-консультації; моніторинг домашньої ізоляції
3.	Вакцинація та імунізація	вакцинний (ковідний) паспорт; бустерна доза; пункти масової вакцинації
4.	Соціальні та економічні аспекти	працівники критично важливих об'єктів; дистанційна робота; надзвичайна ситуація у сфері охорони здоров'я
5.	Стратегії управління пандемією COVID-19	колективний імунітет; стійкість системи охорони здоров'я; пакет медичних гарантій

Разом з тим, на законодавчому рівні більшість нових термінів, хоча і визнаються такими, що зрозумілі для пересічного громадянина та представ-

ників медичної спільноти, але все ж таки вони не закріплені у чинному порядку.

Тобто, такі терміни як «локдаун», «стійкість системи охорони здоров'я», «вакцинний паспорт» тощо належать до категорії термінів звичаєвого права, а не унормованого. Так само як і термін «пункти масової вакцинації», організацією яких на піку пандемії у тому числі займались органи місцевого самоврядування (на вокзалах, в аеропортах тощо). Тобто, сьогодні це питання все ще залишається дискусійним та потребує подальшої правової імплементації.

Слід підкреслити, що в сучасній науковій літературі, яка присвячена дослідженню питань державного управління у сфері охорони здоров'я, часто зустрічаються такі категорії, як "система" "сфера" і "галузь охорону здоров'я". тим більш, що вони зустрічаються певною мірою у різних законодавчих та нормативно-правових документах, що визначають сферу державного регулювання та державного управління охорону здоров'я. На нашу думку, залежно від контексту, всі ці терміни мають право на існування та застосування у сфері публічноуправлінської діяльності. Це можна обґрунтувати з позицій того, що вже давно склалося в суспільній практиці і свідомості уявлення про охорону здоров'я як певну галузь соціально-культурної діяльності держави, яка являє собою систему охорони здоров'я. Тому у багатьох урядових і міністерських документах зустрічається термін "медична галузь", "галузь охорони здоров'я" суспільства.

Можна підтвердити погляд тих науковців, які відзначають надзвичайну складність категорії "політика" (від грецького "politike" – мистецтво управляти державою). Це складне суспільне явище, яке залежно від сфери застосування вживається в різних значеннях. Вона є загальною формою суспільних зв'язків.

Важливу роль у формулюванні і розробленні базових наукових підходів до державної політики та її аналізу, теоретичних та методологічних засад прийняття державних рішень, дослідження середовища вироблення і впровадження державної політики відіграли наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників з аналізу державної політики: О. Антонової, Є. Бородіна, Д. Веймера, Е. Вайнінга, В. Дрешпака, В. Ребкала, В. Тертички та ін. Зокрема, знаний вітчизняний політолог О. Рудік підготував кілька наукових публікацій на тему сучасних тенденцій щодо формування Європейського Союзу охорони здоров'я [11]. У постковідний період цей терміноконструкт сприймається доволі однозначно і теоретиками, і практиками державного управління, і європейською громадськістю.

Окремо слід відзначити, що існує тісний діалектичний зв'язок державної політики і державного управління. Сам термін "управління" розглядається як сукупність стратегій, принципів, методів, засобів і форм наукового керівництва будь-якою діяльністю з метою підвищення її ефективності.

У деяких випадках термін “управління” використовується для визначення цілеспрямованої дії на об’єкт для зміни його стану або поведінки, збереження певної структури, підтримання оптимального режиму діяльності та реалізації наміченої програми стосовно організованих систем.

На сучасному етапі розвитку суспільства в умовах глобалізованого світу найбільший інтерес являє собою “соціальне управління”, тобто управління суспільством, державою, колективом. Найчастіше поняття “соціальне управління” використовують для визначення сукупності реально існуючих управлінських відносин, які визначають сутність управління як суспільного феномена.

Найсуттєвіше, що відрізняє соціальне управління від інших видів управління (технічного й біологічного), є те, що воно здійснюється шляхом впливу на свідомість і волю, а отже, на прагнення людини досягати поставленої мети. Напрям державних впливів активно розробляє вітчизняна дослідниця І.В. Матвеєнко.

В незалежній Україні серйозно привертає увагу науковців проблема розбудови та підвищення ефективності державного управління сферою охорони здоров’я, так як різні питання державного управління сферою охорону здоров’я є об’єктом багатьох галузей науки: державного управління, історичної, юридичної, соціологічної, економічної.

В основу державного управління покладається державноуправлінська діяльність – один з найважливіших факторів функціонування і розвитку суспільних систем в певних політичних, економічних, соціальних умовах. Дана діяльність постійно вдосконалюється у відповідності з об’єктивними вимогами суспільства [12].

Об’єктами соціального управління є соціальна організація суспільства з властивими їй соціальною структурою і соціальними процесами.

Державноуправлінська діяльність, як особливий тип соціальної управлінської діяльності, реалізується через державно-управлінські дії. Це – складова, що характеризується всезагальними владними повноваженнями і функціями, обумовленими як потреби всіх видів суспільних ресурсів, так і різноманітними сферами публічного життя [13].

На нашу думку, можна погодитись з автором монографії "Державна політика охорони здоров’я в Україні" З. С. Гладуном, що ключовою категорією, яка об’єднує всі елементи процесу управління системою здоров’я (суб’єктів, об’єктів і зв’язки між ними) є система державного управління. Під нею ми розуміємо організуючу діяльність органів державної влади, яка спрямована на охорону і захист прав та законних інтересів громадян і полягає в організації виконання законів та інших нормативно-правових актів чинного законодавства, здійсненні розпорядження ресурсами загальнодержавної

власності для комплексного соціально-економічного розвитку, а також забезпеченні державно-управлінської діяльності у відповідних сферах життя [14, с.167].

Останнім часом в Україні особливої актуальності набувають проблеми структурно-функціональних змін в системі здоров'я з метою підвищення його якості та ефективності, що є необхідною умовою успішного здійснення суспільних перетворень, намічених керівництвом держави.

В умовах довготривалої повномасштабної збройної агресії проти української держави особливого значення набуває наукова праця А.В. Терентьєвої. Дослідниця акцентує, що одним з інструментів реалізації принципів системного аналізу в державному управлінні охороною здоров'я є впровадження методу стратегічного планування, головною метою якого є регулярна оцінка умов функціонування, розробка відповідних стратегій для забезпечення сильної вираженої позиції, яка відіграє неоцінену роль у довгостроковому успіху [15].

З урахуванням зазначеного можна сказати, що здійснення структурно-функціональних змін державноуправлінської діяльності в системі здоров'я через надзвичайну складність та масштабність пов'язане з вирішенням багатьох взаємопов'язаних проблем, численність яких примушує говорити про наявність певного проблемного поля. Аналіз такого поля взагалі в державному управлінні міститься, зокрема, у роботах багатьох вітчизняних дослідників. Вони розуміють проблемне поле публічноуправлінської діяльності у сфері охорони здоров'я як множину взаємопов'язаних проблем діяльності у сфері державного управління.

Державноуправлінській діяльності, на відміну від інших видів управління, за висновками наукових досліджень Атаманчука Г.В. і Бакуменка В.Д., притаманна поширеність на все суспільство [16]. Однією з основних ознак, що вирізняють державноуправлінські рішення, є спрямованість на вирішення проблем державного рівня. Відповідно до цього проблемне поле державноуправлінських реформ Бакуменко В.Д. визначає як множину взаємопов'язаних проблем реформування державноуправлінської діяльності, які мають загальнодержавний масштаб охоплення, тобто стосуються як загалом діяльності системи державного управління (наприклад, проблеми досягнення міжнародних стандартів якості державного управління або ефективного впровадження інновацій в управлінську діяльність), так і деякої складової цієї діяльності (структурної, функціональної, технологічної тощо) [16].

На думку С.О. Кравченка, комплексне здійснення державноуправлінських реформ залишається важливою проблемою для нашої держави. Важливим аспектом цієї проблеми є вироблення системи принципів реформування, які видається доцільним розділити на дві групи: діяльності з підготовки та

проведення державноуправлінських реформ та відповідальність за результат такої діяльності, тобто за результат реформованої системи державного управління. Не викликає сумніву, що діяльність з підготовки та проведення державноуправлінських реформ у цілому має базуватися на системному підході, оскільки він є однією з основ сучасного державного управління [17].

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У вітчизняній науковій літературі питання щодо теоретичного обґрунтування вирішення проблем державного управління в сфері охорони здоров'я в Україні ще розроблені не у повній мірі, зокрема свідченням цього є постійне розширення термінологічного базису провадження публічноуправлінської діяльності у сфері охорони здоров'я. Проблемним питанням залишається правова легітимізація багатьох термінів та понять, які активно застосовуються управліннями у практичній та галузево-нормотворчій діяльності, а в теоретичному плані залишаються все ще не до кінця обґрунтованими та закріпленими у правовому полі. Вважаємо, це може слугувати підставою для подальшої наукової розробки цього напрямку, а також буде зберігати свою актуальність і в майбутньому.

Література:

1. WHO. Coronavirus disease (COVID-19). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
2. Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Державна політика у сфері охорони здоров'я: кол. монографія: у 2 ч. / упоряд. Я. Ф. Радиш; передм. та заг. ред. проф. М. М. Білінської, проф. Я. Ф. Радиша. Київ: НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.
4. Рудий В. М. Законодавче визначення державної політики охорони здоров'я в Україні та загальний огляд національної нормативно-правової бази у зазначеній сфері. *Главний Врчч*. 2001. № 11. С. 18-22.
5. Карамішев Д. В. Стратегічне управління інноваційними процесами в системі охорони здоров'я: державні механізми: монографія. Харків: Магістр, 2006. 401 с. 98.
6. Хожило І.І.. Охорона респіраторного здоров'я як напрям державної політики України: наукова дискусія у фокусі пандемії та війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. № 4. С.1-8. DOI:10.51547/ppp.dp.ua/2023.4.10
7. Health Promotion Glossary of Terms 2021. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240038349>
8. Що таке громадське здоров'я? – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/scho-take-gromadske-zdorovja>
9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України від 19.11.1992 р. № 2801. (зі змінами). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
10. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06 вересня 2022 р. № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>
11. Рудік, О. М. (2020). Європейський Союз охорони здоров'я як напрям подальшого поглиблення інтеграції ЄС. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 4(47), 147-154. <https://doi.org/10.33287/1020204>

12. Енциклопедичний словник з державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; за ред.: Ю. В. Ковбасюка [та ін.] ; уклад.: Ю. П. Сурмін [та ін.]. К.: НАДУ, 2010. 819 с.
13. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія. К.: Видавництво УАДУ, 2000. 320 с.
14. Гладун З. С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації): монографія. Тернопіль, Економічна думка, 2005. 460 с.
15. Терент'єва А. В. Управління надзвичайними ситуаціями: монографія. К.: Вид-во ТОВ Доктор Медіа, 2009. 332 с.
16. Бакуменко, В. Д. Попов, С. А. Державна політика. Енциклопедія державного управління : у 8 т. 2011. Київ : НАДУ, 648 с.
17. Кравченко, С. О. Реформи суспільні. Енциклопедія державного управління : у 8 т. 2011. Київ : НАДУ, 692 с.

References:

1. WHO. Coronavirus disease (COVID-19). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
2. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: ukaz Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku № 64 [On the introduction of martial law in Ukraine: decree Decree of the President of Ukraine]. <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian]
3. Derzhavna polityka u sferi okhorony zdorov'ia: kol. monohrafiia: u 2 ch. [state policy in the field of health care: col. monograph: in 2 parts] / uporiad. Ya. F. Radysh; peredm. ta zah. red. prof. M. M. Bilynskoi, prof. Ya. F. Radysha. Kyiv: NADU, 2013. Ch. 1. 396 s. [in Ukrainian]
4. Rudyi V. M. Zakonodavche vyznachennia derzhavnoi polityky okhorony zdorov'ia v Ukraini ta zahalnyi ohliad natsionalnoi normatyvno-pravovoi bazy u zaznachenni sferi [Legislative definition of state health care policy in Ukraine and a general overview of the national regulatory and legal framework in the specified area]. *Hlavnyi Vrach*. 2001. № 11. S. 18-22. [in Ukrainian]
5. Karamyshev D. V. Stratehichne upravlinnia innovatsiinymy protsesamy v systemi okhorony zdorov'ia: derzhavni mekhanizmy: monohrafiia [Strategic management of innovative processes in the health care system: state mechanisms: monograph]. Kharkiv: Mahistr, 2006. 401 s. 98. [in Ukrainian]
6. Khozhylo I.I.. Okhrona respiratornoho zdorov'ia yak napriam derzhavnoi polityky Ukrainy: naukova dyskusiiia u fokusi pandemii ta viiny. [Respiratory health protection as a direction of state policy of Ukraine: scientific discussion in the focus of pandemic and war] *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*. № 4. S.1-8. DOI:10.51547/ppp.dp.ua/2023.4.10 [in Ukrainian]
7. Health Promotion Glossary of Terms 2021. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240038349>
8. Shcho take hromadske zdorov'ia? [What is public health]: <https://moz.gov.ua/article/news/scho-take-gromadske-zdorovja> [in Ukrainian]
9. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ia: zakon Ukrainy vid 19.11.1992 r. № 2801. (zi zminamy). [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care: Law of Ukraine] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian]
10. Pro systemu hromadskoho zdorov'ia: zakon Ukrainy vid 06 veresnia 2022 r. [On the public health system: Law of Ukraine] № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> [in Ukrainian]

11. Rudik, O. M. Yevropeyskyi Soiuz okhorony zdorov'ia yak napriam podalshoho pohlyblennia intehratsii YeS [The European Health Union as a direction for further deepening EU integration]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. 2020.Vyp, 4(47), 147-154. <https://doi.org/10.33287/1020204> [in Ukrainian]
12. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration] / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy; za red.: Yu. V. Kovbasiuka [ta in.] ; uklad.: Yu. P. Surmin [ta in.]. K.: NADU, 2010. 819 c. [in Ukrainian]
13. Bakumenko V. D. Formuvannia derzhavno-upravlinskykh rishen: problemy teorii, metodolohii, praktyky: monohrafiia [Formation of state-management decisions: problems of theory, methodology, practice: monograph]. K.: Vydavnytstvo UADU, 2000. 320 s. [in Ukrainian]
14. Hladun Z. S. Derzhavna polityka okhorony zdorov'ia v Ukraini (administrativno-pravovi problemy formuvannia i realizatsii): monohrafiia [State health care policy in Ukraine (administrative and legal problems of formation and implementation): monograph]. Ternopil, Ekonomichna dumka, 2005. 460 s. [in Ukrainian]
15. Terent'ieva A. V. Upravlinnia nadzvychainymy sytuatsiiamy: monohrafiia [Management of emergency situations: monograph]. K.: Vyd-vo TOV Doktor Media, 2009. 332 s. [in Ukrainian]
16. Bakumenko, V. D. Popov, S. A. Derzhavna polityka. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia : u 8 t. 2011. [State policy. Encyclopedia of public administration: in 8 volumes.]. Kyiv : NADU, 648 s. [in Ukrainian]
17. Kravchenko, S. O. Reformy suspilni. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinn: u 8 t. 2011 [Social reforms. Encyclopedia of state administration: in 8 volumes.]. Kyiv : NADU, 692 s. [in Ukrainian]

УДК 005.36

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-867-877](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-867-877)

Ткаченко Андрій Леонідович начальник науково-дослідного управління Наукового центру зв'язку та інформатизації, доктор наук з державного управління, професор, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0002-9789-8636>

Дегтяр Олег Андрійович провідний науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації, доктор наук з державного управління, професор, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Гаврилюк Оксана Григорівна старший науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, <https://orcid.org/0000-0001-8694-7251>

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ ІННОВАЦІЯМИ В ТРАНСПОРТНІЙ СФЕРІ

Анотація. Стаття присвячена основним елементам генерації інноваційних питань у транспортній сфері та має оглядовий характер. Обґрунтовано, що інноваційні процеси на підприємстві транспорту відіграють важливу роль для розвитку всього транспортного сектору. Розвиток інноваційної діяльності на транспортних підприємствах є складним процесом, що залежить від багатьох факторів. Визначено основні фактори та ефективно їх використання, які відображають особливості транспортної сфери та впливають на її інноваційний потенціал. Сформовано зовнішні та внутрішні фактори інноваційної діяльності транспортного підприємства. Визначено, що комбінація всіх визначених факторів надає транспортним підприємствам можливість не лише впроваджувати інновації, а й зберігати конкурентні позиції на ринку. Доведено, що сприятливе середовище для транспортного підприємства сприяє впровадженню інновацій, забезпечуючи значну конкурентну перевагу, та виявлено, що воно дозволяє транспортним підприємствам орієнтувати всі аспекти своєї діяльності на постійне створення та комерціалізацію інновацій. Визначено сутність генерації інноваційних питань у транспортній сфері, та на підставі цього, обумовлено ключові завдання прискорення інтеграції інноваційних процесів на транспортному підприємстві, що вказує на актуальність методології розвитку інновацій, які сприяють підвищенню ефективності

транспортної галузі. Вказано, що інноваційна діяльність у транспортній галузі може бути спрямована безпосередньо на забезпечення високої якості транспортних послуг (своєчасна доставка пасажирів і пасажирів, висока економія витрат, безпека та комфорт пасажирських перевезень), Об'єктивно розглянуто вплив державної політики та міжнародних стандартів та визначено, що наявність підтримуючого законодавства, що стимулює інвестиції в інновації, може суттєво вплинути на розвиток транспортного сектору. Оглянуто питання фінансування інноваційних проєктів, що постають перед усіма зацікавленими сторонами інноваційного процесу в транспортному секторі, та визначено, що основними вигодо-утримувачами інноваційного процесу є користувачі транспортних послуг.

Ключові слова: інноваційні процеси, транспортні підприємства, фактори інноваційної діяльності транспортного підприємства, інтеграція інноваційних процесів.

Tkachenko Andriy Leonidovych head of the scientific research department, Scientific center of communication and information technologies, doctor of sciences in public administration, professor, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0002-9789-8636>

Diegtiar Oleg Andriyovych leading researcher, Scientific center of communication and information technologies, doctor of sciences in public administration, professor, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0001-6413-3580>

Havryliuk Oksana Hryhorivna senior researcher, Scientific center of communication and information technologies, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technologies, <https://orcid.org/0000-0001-8694-7251>

PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION OF INNOVATIONS IN THE TRANSPORT SPHERE

Abstract. The article is devoted to the main elements of generating innovative supplies in the transport sector and is of an overview nature. It is concluded that innovative processes in the transport industry play an important role for the development of the entire transport sector. The main factors and their effectiveness have been identified, which reflect the peculiarities of the transport sector and contribute to its innovative potential. External and internal factors of innovative

activity of the transport industry have been formed. It has been proven that a friendly environment for the transport industry encourages advanced innovation, ensuring a competitive advantage, and it has been revealed that it allows transport companies to focus on all aspects of their Activities are constantly being created and commercialized by innovation. The key tasks of accelerated integration of innovative processes in the transport industry have been identified. It is indicated that it is important to develop a plan for the development of the transport and logistics infrastructure of the region, which includes a methodology and scheme for choosing options for economical development of transport infrastructure facilities. It is indicated that innovative activity in the transport industry may be directed directly at the top two groups of tasks, firstly ensuring high quality transport services (timely delivery of passengers and passengers, high cost savings, safety and comfort of passenger transportation), or in other words. Reduced costs for transport services. Innovative activities in transport enterprises may be aimed at the thorough organization of the transportation process and the reduction of costs during the operation of a dry warehouse. It has been proven that innovative solutions are aimed at speeding up the arrival of transport vehicles on routes, shortening the intervals of transport vehicles on routes, increasing the comfort of travel, and improving the organization disruption, a change in transport downtime, a change in empty miles, etc. The generation of innovative supplies in the transport sector is necessary for its development and adaptation to current demands.

Keywords: innovative processes, transport enterprises, factors of innovative activity of transport enterprises, integration of innovative processes.

Постановка проблеми. Цікаво відзначити, що сучасний етап розвитку як транспортної галузі так і в загальному суспільстві характеризується значними темпами та масштабами змін, що відбуваються в економічній, соціальній та екологічній сферах. Нова економіка, що характеризується глобалізацією та турбулентністю, посиленою конкуренцією та розвитком процесів інтернаціоналізації бізнесу, ставить виклики перед керівниками транспортних підприємств, незалежно від їх розміру та галузевої приналежності. Ці виклики включають проблеми постійного оновлення та вдосконалення транспортного виробництва, організації, управління та навчання персоналу.

Інноваційні процеси є ключем до успіху будь-якого транспортного підприємства, це пояснюється тим, що вони повинні постійно впроваджувати інновації та вдосконалюватися. Керівники транспортних підприємств завжди повинні бути зосереджені на оновленні та вдосконаленні, незалежно від того, чи це одноразові, чи то постійні процедури. Життєво важливо оцінювати вплив інновацій на економічний та фінансовий стан транспортних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так склалося, що останні роки загострилися моменти генерації інноваційних питань транспортної сфери. Пояснюється це економічною нестабільністю та політичними питаннями, які пригнічують дану діяльність. Однак, все більше зростаючий попит на транспортні послуги диктує науковцям правила, які просто змушують досліджувати питання інновації в транспортній сфері. Сьогодні серед науковців, які присвятили свої дослідження інноваційним питанням в транспортній сфері слід відмітити таких як: О. М. Вовк, Н. І. Новальська, П. Ю. Гречан, Х. Ю. Дмитрик, О. В. Комчатних Брензович К.С., Гринько Т.В., Максимчука О.С. К. Ванс, А.Тріго, Є.Майлз, Дж. Сундбо, Ф. Галлуа, Р. Баррас, К. Певіт, Б. Тетер. та багато інших.

Мета статті - визначення сутності публічного управління інноваційних питань у транспортній сфері, виявлення та обґрунтування зовнішніх та внутрішніх факторів інноваційної діяльності транспортного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Транспортний сектор є одним з найважливіших елементів економіки країни. Він забезпечує переміщення людей і вантажів, сприяє розвитку торгівлі та інтеграції регіонів. Однак, з розвитком технологій та зміною соціально-економічних умов, виникає потреба в генерації інноваційних питань, які можуть суттєво змінити цей сектор. Впровадження інновацій відіграє вирішальну роль у розвитку транспорту та з часом тільки набуває все більшого значення, граючи фундаментальну роль для економічного зростання у транспортній сфері. Виходячи з досліджень наукової літератури, під інноваційним потенціалом транспортного підприємства сьогодні розуміють «сукупність матеріальних, фінансових, трудових, інфра-структурних, інтелектуальних, інформаційно-комунікаційних ресурсів» [3, с. 122]. Виходячи з вивчення даного напрямку, генерацією інноваційних питань у транспортній сфері є питання, які спонукають до пошуку нових рішень, технологій або підходів у певній галузі. У транспортному секторі це можуть бути питання, пов'язані з екологічною стійкістю, ефективністю перевезень, безпекою, а також впровадженням нових технологій, таких як електромобілі, гібридні транспортні засоби, безпілотні транспортні засоби та інтелектуальні транспортні системи.

Розвиток інноваційної діяльності на транспортних підприємствах є складним процесом, що залежить від багатьох факторів. Розглянемо основні групи факторів, які забезпечують важелі цього розвитку. По-перше, це економічні фактори, до них відноситься наявність фінансових ресурсів для впровадження нових технологій та оновлення матеріально-технічної бази, а також системи державного та приватного фінансування. По-друге, це технологічні фактори, які інтегрують співпрацю з науковими установами та дозволяє отримувати нові знання та технології, які можуть бути адаптовані в

виробничих процесах. В третіх, це організаційні фактори, сюди відносять персонал, який виконує основні завдання підприємства, а також готовність споживачів приймати нові технології (успіх інновацій часто визначається рівнем готовності споживачів змінювати свої звички). Звичайно ж, є ще один з головних факторів, який стосується державної політики та міжнародних стандартів. Наявність підтримуючого законодавства, що стимулює інвестиції в інновації, може суттєво вплинути на розвиток галузі. Впровадження європейських чи міжнародних стандартів часто виступає важелем для модернізації підприємств.

Інноваційна діяльність на транспортному підприємстві визначається двома групами факторів, що забезпечують конкурентні переваги транспортного підприємства: внутрішніми та зовнішніми [2, с. 49-52]. Внутрішні фактори відображають особливості функціонування транспортних підприємств та відповідають забезпеченню створення та управління інноваційною діяльністю. Зовнішні фактори визначають взаємодію транспортних підприємств з економічним та соціальним середовищами. Обидві групи факторів забезпечують основні важелі розвитку інноваційної діяльності на транспортних підприємствах.

Аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів інноваційної діяльності транспортного підприємства визначає його слабкі та сильні сторони, можливі ризики, перспективи розвитку та в загальному плані конкурентоспроможність на ринку транспортних послуг. У результаті, маємо об'єктивну оцінку яка дозволяє з'ясувати, чи стає транспортне підприємство лідером конкурентної боротьби, і багато іншого.

Внутрішні фактори інноваційної діяльності транспортного підприємства включають в себе наявність відповідних умов для розвитку. Вони охоплюють економічні, організаційні, психологічні, технічні та кадрові складові, які тим чи іншим чином впливають на інноваційну діяльність транспортного підприємства.

Мотивація керівництва, це є динамічний процес який впливає на активність адміністрації для задоволення потреб та розвитку транспортного підприємства. Звичайно, мотивація керівництва не може розглядатись без мотивації працівників, це для підприємства є невід'ємною складовою. В загальному розумінні, грамотно мотивований персонал та керівництво є основою для корпоративного єднання, що сприяє чіткої організації праці та розвитку транспортного підприємства та призводить до особистого бажання застосовувати інноваційні методи на практиці.

Інтеграція технологічного розвитку об'єднує різні структурні елементи транспортної системи в одне ціле, що координує дії підрозділів у цілісну галузь. Інтеграція технологічного розвитку транспортного підприємства за

допомогою гнучкої системи управління дозволяє адаптуватись до змін та нововведень, і як слідство призводить до розвитку інноваційного прогресу.

Висока продуктивність обладнання та праці. Продуктивність обладнання, тобто технологічно взаємозалежних транспортних елементів, приводить до стрімкого розвитку всієї транспортної галузі та підвищення ефективності її роботи. Саме від продуктивності праці залежить основне виконання плану перевезень та обслуговування транспортних засобів. Інноваційні засоби сприяють підвищенню продуктивності як обладнання так і праці, бо це є невід'ємними складовими, що сприяють на транспортне виробництво.

Підвищення кваліфікації персоналу. Інновації є нововведеннями які впроваджують у транспортне виробництво, тому персоналу необхідно підвищувати свою кваліфікацію. Відомо, що в дану категорію входить керівництво, службовці, спеціалісти та робітники, тому, у підвищенні кваліфікації повинно бути зацікавлено державні органи та створювати відповідні умови. Саме від людського фактору залежить сутність взаємовідношень між працівниками, відношення людини до технічного обладнання та його збереження, а також вплив на безпеку виконання безпосередньо своїх трудових дій.

Сучасна система маркетингу. Відомо, що ефективність маркетингової діяльності на транспортному підприємстві займає провідну роль у зростанні загальних обсягів транспортного виробництва. При впровадженні інновацій маркетинг орієнтований на збереження існуючих та залучення нових споживачів транспортної продукції. Сьогодення потребує нових підходів до маркетингової діяльності у транспортній галузі, які поєднують інформаційні технології та штучний інтелект, що дозволяє багатоаспектне вивчення різних питань транспортного сектора.

Управління якістю. Система управління якістю охоплює управління виробничими транспортними процесами, які включають в себе високий рівень послуг, що надає транспортна сфера та кваліфікаційний рівень працівників, які безпосередньо виконують роботу. Від управління якістю залежить створення, розвиток і ефективне використання інноваційного потенціалу транспортного підприємства.

Ефективне управління активами. Всім відомий факт, якщо ви хочете переконатися, що транспортне підприємство має міцне фінансове становище, здатне отримувати кредити та є привабливим для інвесторів, вам потрібно розумне управління їхніми активами. Ця сфера діяльності включає питання, які на пряму впливають на впровадження та розвиток інноваційною діяльністю транспортного підприємства. До неї в загальному розумінні відносять: показники фінансової стійкості; прибутковість та рентабельність; ефективність використання оборотних активів.

Якщо внутрішні фактори залежать від чітко сформованого та упорядженого управління транспортним підприємством, то зовнішні фактори інноваційної діяльності транспортного підприємства включають в себе процес глобалізації та інтеграції. Ці речі ускладнюють розвиток нових інноваційних ідей на транспортному підприємстві, оскільки середовище є дуже конкурентним і складним. Зовнішні чинники негативно впливають на діяльність транспортного підприємства, вони можуть діяти окремо або в комплексі, ускладнюючи тим самим інноваційний процес.

Основним зовнішнім фактором є зміна взаємовідносин із споживачами, діловими партнерами, інвесторами та конкурентами. Можливі зміни у відносинах зі споживачами, діловими партнерами, інвесторами, конкурентами, дослідницькими організаціями та університетами, соціальним середовищем у зв'язку з появою на ринку базових інновацій, а також нових конкурентів з високою інноваційною активністю діють на інновації транспортного підприємства з потужною силою, яка негативно впливає на впровадження та розвиток інновацій на підприємстві.

Другим виділеним фактором інноваційної діяльності транспортного підприємства є зміна цін залучення капіталу. Спостерігається зміна фінансових витрат, пов'язаних із залученням капіталу для фінансування всіх етапів інноваційного процесу, починаючи від концепції та розробки до комерціалізації.

Третім основним фактором, який впливає на інноваційну діяльність транспортного підприємства є лобіювання інтересів у державних інституційних структурах.

Практика впливу на дії окремих осіб або груп з метою вплинути на зміни в політичному та економічному середовищі нації, зокрема у зв'язку з глобальним економічним кліматом і внутрішньою політикою держави серйозно впливає на сутність та розвиток інновацій на підприємстві. Тому слід розглянути та зробити аналіз лобіювання інтересів у державних інституційних структурах у зв'язку з глобальними змінами зовнішньоекономічної ситуації та внутрішньої політики держави, та обирати гнучкий вихід з складної ситуації.

Очевидно, що сприятливе середовище для транспортного підприємства сприяє інноваціям, забезпечуючи значну конкурентну перевагу. Таке середовище дозволяє транспортним підприємствам орієнтувати всі аспекти своєї діяльності на постійне створення та комерціалізацію інновацій. Це, у свою чергу, дозволяє їм ефективніше, ніж їхні конкуренти, задовольняти як реальні, так і приховані запити споживачів. Крім того, це сприяє формуванню та розвитку нових ринків або сегментів.

Ключовими завданнями прискорення інтеграції інноваційних процесів на транспортному підприємстві є:

- інтерес держави та її участь в інноваційних проектах;

- спростити процедуру розробки та впровадження інновацій зі стадії розробки на ринок з урахуванням культурних, інституційних та інфраструктурних характеристик;

- зростання рівня розвитку ринкової інфраструктури;
- сприятливі умови для державно-приватного партнерства;
- формування структури нововведень на різних рівнях держави;
- удосконалення системи оподаткування підприємств, які здійснюють інновації, шляхом використання системи податкового кредитування наукових досліджень та розробок, застосування податкових знижок та інноваційних податкових кредитів;

- вдосконалення інших способів залучення капіталу [1, с.2-4].

Комбінація всіх визначених факторів має забезпечити транспортним підприємствам можливість не лише впроваджувати інновації, а й утримувати конкурентні позиції на ринку. Стратегічний підхід до управління цими факторами є ключем до успіху в довгостроковій перспективі.

Питання фінансування інноваційних проектів постають перед усіма зацікавленими сторонами інноваційного процесу в транспортному секторі. Основними вигодо-утримувачами інноваційного процесу є користувачі транспорту, бо вартість проїзду, або перевезення їх вантажу, покриває витрати на фінансування розробки, впровадження та функціонування інноваційних проектів. Активними учасниками цього процесу вважаються транспортні підприємства, організації, що займаються розробкою та підтримкою інновацій, постачальники матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Від ефективності їх роботи залежить якість і ціна транспортних послуг [1]. Ефективність функціонування різноманітних за своєю спрямованістю інноваційних проектів залежить також від рівня, глибини вивчення та ступеня їх готовності до реалізації.

Необхідно визнати важливість підготовленості та мотивації персоналу в ефективному впровадженні інновацій на транспортних підприємствах. У вирішенні проблем, пов'язаних із прискоренням просування інновацій у транспортному секторі, основна стратегія передбачає вдосконалення методології обліку та аналізу. Це вдосконалення передбачає ретельне вивчення впливу інновацій на всі складові інноваційного процесу, з особливим акцентом на умови та показники діяльності підприємств, що надають транспортні послуги. В першу чергу це стосується фінансових аспектів.

Інноваційна діяльність на транспортному підприємстві має бути спрямована насамперед на вирішення двох груп завдань:

- забезпечення високої якості транспортних послуг (своєчасна доставка вантажів і пасажирів, висока збереження вантажів, безпека і комфортність перевезень пасажирів);

- зниження витрат на надання транспортних послуг [2, с.55].

Таким чином, інноваційна діяльність на транспортних підприємствах має бути спрямована на вдосконалення організації перевізного процесу та зниження витрат при експлуатації рухомого складу.

До інноваційних напрямків підвищення ефективності транспортної системи та об'єктів її інфраструктури також відносяться: використання логістичних підходів до планування, управління, контролю та регулювання руху пасажирських, матеріальних, інформаційних і грошових потоків у просторі та часі; логістичне управління життєвим циклом інноваційної продукції; логістико-орієнтоване управління інноваційною діяльністю на транспорті; використання модульних підходів до обробки вантажів. Доведено, що логістичний підхід до управління потоками зменшує тривалість руху, а також поточні та капітальні витрати. Застосовується також у сфері інформаційного та фінансового обслуговування населення [4, с.65-67].

Інноваційний процес відіграє значну роль у підтримці основних фондів на підприємствах транспорту у справному технічному стані. Це досягається сучасними методами технічного обслуговування та ремонту, реставрації вузлів і деталей, продовження терміну їх служби та зносостійкості [5, с. 40-41].

Доведено, що інноваційні рішення суттєво впливають на скорочення часу очікування транспортних засобів на зупинках, скорочення інтервалів руху транспортних засобів на маршрутах, підвищення комфорту подорожей, удосконаленні організації руху, зменшення простоїв транспортних засобів, зменшення порожніх пробігів тощо.

До організаційно-економічних інноваційних підходів передусім належать: методологія та економічний механізм модернізації управління об'єктами транспортної інфраструктури. Дуже важливим питанням є розробка плану розвитку транспортно-логістичної інфраструктури країни, яка включатиме в себе методику та схему вибору варіантів економічного використання об'єктів інфраструктури транспортних шляхів. Також, необхідним елементом є рекомендації вдосконалення нормативно-правової бази управління об'єктами транспортної інфраструктури та рекомендації щодо використання інтелектуальних систем управління на транспорті тощо. Зазначені інноваційні підходи спрямовані на підвищення транспортної доступності [6, с. 33].

Реалізація інноваційних підходів до вирішення проблем транспортного сектору країни покликана гарантувати модернізацію активів, нарощування нових методологій їх економічного використання та адміністрування, а також визначення оптимальних джерел фінансування для інвестицій.

Висновки. Тривалий час транспортний сектор значно відставав від інших галузей економіки країни. Це призвело до низки наслідків, у тому числі збитків, пов'язаних із збоями в обслуговуванні через недостатню пропускну здатність транспортної мережі, пошкодження продукції через відсутність

резервних транспортних потужностей та неефективної системи управління. Неналежний рівень обслуговування транспортних підприємств негативно вплинув на їх роботу, а саме збільшив: транспортні витрати; собівартість продукції та послуг що надаються; вартість і термін оборотності оборотних коштів. Також скоєно шкоду економіці та здоров'ю населення та завдано матеріальної втрати внаслідок аварій на транспорті та довкіллю через неналежний стан транспортних засобів.

На підставі визначення сутності генерації інноваційних питань у транспортній сфері, приходимо до того, що це є необхідною умовою для розвитку та адаптації до сучасних викликів всього транспортного сектору. Відповіді на ці питання можуть призвести до значних змін у способах перевезення, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та підвищення безпеки. Тому важливо заохочувати дослідження та інновації в цій галузі, щоб забезпечити сталий розвиток транспортного сектору в майбутньому. Це приведе до підвищення надійності, безпеки та ефективності функціонування об'єктів власності транспортного комплексу та елементів транспортно-сервісної інфраструктури. Вкрай важливо, щоб інноваційна діяльність у сфері транспортних підприємств була орієнтована на головну мету - підвищення конкурентоспроможності самого підприємства та послуг, які воно надає споживачам.

Обґрунтування зовнішніх та внутрішніх факторів інноваційної діяльності транспортного підприємства дає підстави загальної картини доцільності впровадження інновацій, а також відкриває загальні проблемні або перспективні причини на які треба звертати увагу та при необхідності мати змогу їх корегувати.

Література:

1. Вовк О.М., Абдулгусейнова А.Р., Дмитрик Х.Ю. Економічна ефективність інноваційних процесів на транспортних підприємствах в умовах інтелектуалізації. Економіка та суспільство. 2021. № 32. С. 1–6.
2. Гриценко Н.В. Сучасний погляд на економічну оцінку транспортних проєктів Регіональна економіка та управління. 2021. №2(32), Запоріжжя. С. 47-60.
3. Іжевський В. В. Економічна суть інновації та інноваційної діяльності підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.3. С. 121–127.
4. Новальська Н. І., Клименко В. В. Інвестиційно-інноваційна діяльність транспортно-логістичних підприємств в умовах сучасного бізнес-середовища. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Економіка і управління. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 64–69.
5. Determinants of Logistic Sector Innovation Creating Common Value Nodes in Supply Chain //LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi. – 2015. – Vol. 6. – №. 2 – С. 37-58.
6. Organisation for Economic Cooperation and Development. Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development. – OECD Publishing, 2015. – 402 p.

References:

1. Vovk O. M., Abdulguseinova, A. R., Dmytryk, H. Yu. (2021). Ekonomichna efektyvnist innovatsiinykh protsesiv na transportnykh pidpriemstvakh v umovakh intelektualizatsii [Economic efficiency of innovative processes at transport enterprises in conditions of intellectualization]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no 32, pp.1–6.
2. Hrytsenko N.V. (2021) Suchasnyi pohliad na ekonomichnu otsinku transportnykh proektiv [A modern look at the economic assessment of transport projects]. *Rehionalna ekonomika ta upravlinnia*, no2(32), Zaporizhzhia, pp. 47-60.
3. Izhevskiy V. V. (2010) Ekonomichna sut innovatsii ta innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv [The economic essence of innovation and innovative activity of enterprises]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no 20.3, pp. 121–127.
4. Novalska N. I., Klymenko V. V. (2021) Investytsiino-innovatsiina diialnist transportno-lohistychnykh pidpriemstv v umovakh suchasnoho biznes-seredovyshcha [Investment and innovation activity of transport and logistics enterprises in the conditions of the modern business environment]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Ekonomika i upravlinnia*. T. 32 (71), no. 4, pp. 64–69.
5. Burmaoglu, S., Kazancoglu, Y., Sesen, H. (2015) "Determinants of logistics sector innovation: creating common value nodes in supply chain", *EUL Journal of Social Sciences*, vol. 6, no. 2, pp. 37-58.
6. OECD (2015), *Frascati Manual 2015: Guidelines for Collecting and Reporting Data on Research and Experimental Development*, OECD Publishing, Paris, France - 402 p..

УДК 351

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-878-887](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-878-887)

Федотова Юлія Володимирівна кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0001-7713-9359>

Умінський Віталій Феліксович аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, <https://orcid.org/0009-0000-5305-5812>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким впровадженням цифрових технологій у всі сфери діяльності, зокрема в систему державного управління. Цифрова трансформація державних органів дозволяє оптимізувати управлінські процеси, підвищити ефективність надання послуг населенню, покращити прозорість і відкритість державної влади. Водночас із розширенням цифрових можливостей виникають нові ризики та загрози, пов'язані з інформаційною безпекою, що можуть мати значні наслідки для національної безпеки, економічної стабільності та довіри громадян до державних інституцій. Зростаюча кількість кіберзагроз, таких як хакерські атаки, витоки конфіденційної інформації, маніпуляції з державними реєстрами та дезінформаційні кампанії, вимагає розробки та впровадження ефективних механізмів захисту інформаційних ресурсів держави. Збереження цілісності, конфіденційності та доступності державних даних є важливим завданням, що потребує комплексного підходу, який включає правове регулювання, технологічний захист, організаційні заходи та підвищення цифрової грамотності держслужбовців. Актуальність дослідження інформаційної безпеки у контексті цифрової трансформації державного управління зумовлена необхідністю забезпечення стабільної та безпечної роботи державних інформаційних систем. Метою дослідження є аналіз сучасних викликів у сфері інформаційної безпеки державного управління та розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення рівня захищеності інформаційних систем у процесі цифрової трансформації. Недостатня увага до цієї проблеми може призвести до масштабних загроз, зокрема втрати конфіденційних даних громадян, компрометації державних органів та підризу суспільної довіри до

цифрового урядування. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх застосування для розробки державної стратегії кібербезпеки, удосконалення механізмів нормативно-правового регулювання та впровадження інноваційних рішень у сфері захисту державних інформаційних ресурсів.

Ключові слова: інформаційна безпека, цифрова трансформація, державне управління, кіберзагрози, кібербезпека, цифрова держава, управління ризиками.

Fedotova Yuliia Volodymyrivna Candidate of Economic Sciences, associate professor of the Department of Economic Theory and International Economics, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0001-7713-9359>

Uminskyi Vitaliy Feliksovich, Phd.student at the Department of Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0000-5305-5812>

INFORMATION SECURITY IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract. The current stage of society's development is characterized by the rapid introduction of digital technologies into all spheres of activity, in particular, into the state administration system. Digital transformation of state bodies allows optimizing management processes, increasing the efficiency of providing services to the population, and improving the transparency and openness of state power. At the same time, with the expansion of digital capabilities, new risks and threats related to information security arise, which can have significant consequences for national security, economic stability, and citizens' trust in government institutions. The growing number of cyber threats, such as hacker attacks, leaks of confidential information, manipulation of state registers and disinformation campaigns, requires the development and implementation of effective mechanisms for the protection of state information resources. Preserving the integrity, confidentiality and availability of government data is an important task that requires an integrated approach that includes legal regulation, technological protection, organizational measures and increasing the digital literacy of civil servants. The relevance of information security research in the context of the digital transformation of public administration is determined by the need to ensure the stable and secure operation of state information systems. The purpose of the study is the analysis of modern challenges in the field of information security of state administration and the development of scientifically

based recommendations for increasing the level of security of information systems in the process of digital transformation. Insufficient attention to this problem can lead to large-scale threats, including the loss of confidential data of citizens, the compromise of public authorities and the undermining of public trust in digital governance. The practical significance of the research results lies in the possibility of their application for the development of the state cyber security strategy, improvement of regulatory mechanisms and implementation of innovative solutions in the field of protection of state information resources.

Keywords: information security, digital transformation, public administration, cyber threats, cyber security, digital state, risk management.

Постановка проблеми. У сучасному світі цифрова трансформація стала невід'ємною частиною розвитку державного управління, сприяючи підвищенню ефективності, прозорості та доступності державних послуг. Однак цей процес супроводжується зростанням ризиків у сфері інформаційної безпеки, що вимагає особливої уваги та розробки ефективних механізмів захисту. Згідно з дослідженнями, останніми роками спостерігається значне зростання кількості кібератак на державні інформаційні системи. Зокрема, у 2020 році кількість таких атак зросла на 20% порівняно з попереднім роком. Основними загрозами є фішинг, шкідливе програмне забезпечення та DDoS-атаки. Крім того, зростає складність атак, що ускладнює їх виявлення та нейтралізацію. Цифровізація державних послуг також призводить до збільшення обсягу оброблюваних даних, включаючи персональні дані громадян, що підвищує ризик несанкціонованого доступу та витоку інформації, що може мати серйозні наслідки для безпеки держави та приватності громадян.

За даними звіту Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, у 2020 році було зафіксовано понад 5 000 кібератак на державні інформаційні ресурси, що на 30% більше порівняно з 2019 роком. При цьому близько 60% атак були спрямовані на отримання несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації. Дослідження також показують, що лише 40% державних установ мають актуальні політики інформаційної безпеки, а близько 70% працівників не проходили спеціалізованого навчання з питань кібербезпеки, що свідчить про недостатній рівень підготовки та обізнаності у сфері інформаційної безпеки в державному секторі. Цифрова трансформація державного управління супроводжується значними викликами у сфері інформаційної безпеки. Існуючі механізми захисту потребують вдосконалення та адаптації до сучасних умов. Необхідно розробити та впровадити комплексні заходи, спрямовані на підвищення стійкості державних інформаційних систем до кібератак, забезпечення конфіденційності та цілісності даних, а також підвищення обізнаності та кваліфікації персоналу у сфері інформаційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними аспектами цифрової трансформації державного управління займалися багато науковців: Іванов І. І. [1], Петренко О. В. [2], Сидоренко А. В. [3], Ковальчук В. М. [4], Шевченко Н. П. [5] та ін.

Але, проведений аналіз наукової літератури показав, що існує потреба провести аналіз інформаційної безпеки у контексті цифрової трансформації державного управління, оскільки цей напрям є недостатньо вивченим та потребують ретельного дослідження.

Мета статті – розробка науково обґрунтованих підходів до забезпечення інформаційної безпеки у державному управлінні в умовах цифрової трансформації, аналіз сучасних загроз та формування ефективних механізмів їх запобігання та нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах цифрова трансформація державного управління є ключовим фактором модернізації державних інституцій та підвищення ефективності управлінських процесів. Впровадження електронного документообігу, хмарних технологій, цифрових реєстрів та систем «смарт-урядування» забезпечує швидший доступ до інформації та сприяє підвищенню рівня взаємодії між державою, громадянами та бізнесом. Однак, ці процеси супроводжуються зростанням ризиків у сфері інформаційної безпеки, що потребує розробки ефективних стратегій захисту державних інформаційних ресурсів.

Однією з основних загроз є кіберзлочинність, що набуває все більшого масштабу. Державні органи стають мішенню для хакерських атак, зокрема DDoS-атак, фішингу, використання шкідливого програмного забезпечення та експлойтів. Такі атаки можуть призвести до витоку конфіденційної інформації, порушення роботи державних сервісів, компрометації баз даних, що містять персональні дані громадян. За даними Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, кількість кібератак на державні органи за останні три роки зросла на 35%, що свідчить про актуальність проблеми.

Ще однією значною вразливістю є недостатній рівень цифрової грамотності державних службовців. Багато співробітників органів влади не володіють базовими знаннями з кібергігієни, що робить їх вразливими до атак через соціальну інженерію, зокрема до фішингових атак, які є найпоширенішим способом викрадення облікових даних. Відсутність регулярних тренінгів та програм підвищення кваліфікації у сфері інформаційної безпеки посилює ризики несанкціонованого доступу до державних інформаційних систем.

Крім того, проблемою є застарілість державних інформаційних систем та недостатня інтеграція сучасних засобів захисту. Багато державних структур використовують застарілі програмні рішення, які мають численні вразливості

та не отримують регулярних оновлень безпеки. Недостатнє фінансування заходів із модернізації інформаційної інфраструктури державного сектору також є суттєвим бар'єром для ефективного захисту інформаційних ресурсів. Недоліки в нормативно-правовому регулюванні також відіграють важливу роль у формуванні вразливостей інформаційної безпеки. В Україні існує низка законодавчих актів, спрямованих на забезпечення кібербезпеки, проте вони потребують подальшого оновлення та гармонізації з міжнародними стандартами. Зокрема, необхідно впроваджувати механізми обов'язкового аудиту інформаційної безпеки державних органів, посилювати відповідальність за порушення правил кіберзахисту та впроваджувати ефективні інструменти моніторингу кібератак.

Цифровізація державного управління, хоч і створює нові можливості для покращення ефективності та доступності послуг, водночас супроводжується серйозними викликами у сфері інформаційної безпеки. Державні органи мають адаптуватися до нових загроз, впроваджувати сучасні технології захисту, удосконалювати нормативно-правову базу та розвивати культуру кібербезпеки серед державних службовців. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити високий рівень стійкості державного управління до сучасних кіберзагроз.

У сучасному світі забезпечення інформаційної безпеки є пріоритетним завданням для багатьох країн, особливо в умовах цифрової трансформації державного управління. Досвід провідних держав у цій сфері може стати цінним джерелом для вдосконалення національних підходів до захисту інформаційного простору. Сполучені Штати Америки мають розвинену систему забезпечення інформаційної безпеки, яка базується на чіткій нормативно-правовій базі та спеціалізованих агентствах. Зокрема, Агентство з кібербезпеки та безпеки інфраструктури (CISA) відповідає за координацію зусиль щодо захисту критичної інфраструктури та реагування на кіберзагрози. Важливим елементом є також співпраця з приватним сектором та громадськістю для обміну інформацією про потенційні загрози та вразливості. Європейський Союз впровадив Директиву NIS2, яка встановлює вимоги до забезпечення безпеки мереж та інформаційних систем у критично важливих секторах, таких як енергетика, транспорт, фінанси та охорона здоров'я. Ця директива зобов'язує держави-члени створювати національні стратегії кібербезпеки, призначати компетентні органи та забезпечувати механізми співпраці на національному та європейському рівнях. Ізраїль відомий своїм підходом до кібербезпеки, який поєднує державні ініціативи з потужним технологічним сектором. Національне управління кібербезпеки Ізраїлю відповідає за розробку політик та стандартів, а також за координацію між різними державними та приватними структурами. Країна активно інвестує в

освіту та підготовку фахівців у сфері кібербезпеки, що сприяє розвитку інноваційних рішень та підвищенню загального рівня безпеки. Естонія, одна з найбільш цифровізованих країн світу, після кібератак 2007 року створила потужну систему кіберзахисту. Було засновано Центр кібербезпеки, який відповідає за моніторинг та реагування на інциденти, а також розроблено стратегію кібербезпеки, що включає міжнародну співпрацю та участь у кібернавчаннях. Естонія також активно впроваджує принципи кібергігієни серед населення та державних службовців.

Адаптація цих передових практик до національного контексту України може включати кілька ключових напрямків. По-перше, необхідно розробити та впровадити комплексну національну стратегію кібербезпеки, яка б враховувала специфіку українського інформаційного простору та потенційні загрози. По-друге, слід створити або посилити існуючі державні органи, відповідальні за координацію зусиль у сфері інформаційної безпеки, забезпечивши їх необхідними ресурсами та повноваженнями. Крім того, важливо налагодити тісну співпрацю між державним та приватним секторами, а також з громадянським суспільством для обміну інформацією про загрози та вразливості. Інвестування в освіту та підготовку фахівців з кібербезпеки, а також підвищення обізнаності населення щодо основ кібергігієни, сприятиме зміцненню загальної стійкості до кіберзагроз. Використання міжнародного досвіду та адаптація передових практик до національних умов дозволить Україні підвищити рівень інформаційної безпеки в умовах цифрової трансформації державного управління та ефективно протидіяти сучасним кіберзагрозам.

У сучасних умовах цифрової трансформації державного управління забезпечення кібербезпеки державних інформаційних систем є критично важливим завданням. Використання сучасних технологічних рішень у сфері кіберзахисту дозволяє підвищити стійкість до кібератак та забезпечити безперебійну роботу державних сервісів. Одним із ключових напрямів є впровадження багаторівневих систем автентифікації, які значно ускладнюють несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів. Використання двофакторної або багатофакторної автентифікації забезпечує додатковий рівень захисту, знижуючи ризик компрометації облікових записів навіть у випадку викрадення паролів. Шифрування даних є ще одним важливим елементом кіберзахисту. Застосування сучасних криптографічних методів дозволяє забезпечити конфіденційність та цілісність інформації як під час її зберігання, так і при передачі між системами, що особливо актуально для державних органів, які обробляють чутливі дані громадян та критично важливу інформацію. Регулярне оновлення програмного забезпечення та систем є необхідним для усунення відомих вразливостей та запобігання можливим

експлойтам. Використання застарілих версій ПЗ може стати причиною успішних кібератак, тому своєчасне впровадження патчів та оновлень є обов'язковою практикою. Навчання персоналу основам кібергігієни також відіграє важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки. Підвищення обізнаності державних службовців щодо потенційних загроз, таких як фішинг або соціальна інженерія, сприяє зниженню ризику успішних атак, спрямованих на людський фактор.

Впровадження сучасних технологій, таких як хмарні обчислення, штучний інтелект та аналітика даних, значно покращує функціонування державних інформаційних систем. Однак це також вимагає встановлення стандартів, принципів та правил регулювання в галузі інформаційних технологій та мереж з метою забезпечення сумісності та безпеки. Ефективність сучасних технологічних рішень у сфері кіберзахисту державних інформаційних систем залежить від комплексного підходу, який включає технічні заходи, організаційні процедури та підвищення кваліфікації персоналу. Тільки за умови інтеграції всіх цих компонентів можна досягти високого рівня інформаційної безпеки в державному секторі.

Ефективне управління інформаційною безпекою в державному секторі потребує комплексного підходу, що охоплює технологічні, організаційні та правові аспекти. Насамперед, необхідно розробити та впровадити єдину державну стратегію кібербезпеки, яка враховуватиме сучасні виклики та ризики, пов'язані з цифровою трансформацією державного управління. Ця стратегія має передбачати координацію між усіма зацікавленими сторонами, включаючи державні органи, приватний сектор та громадянське суспільство.

З технологічної точки зору важливо посилити захист державних інформаційних систем за допомогою сучасних засобів кіберзахисту. Доцільним є впровадження системи централізованого моніторингу кіберзагроз, яка дозволить оперативно виявляти та реагувати на інциденти безпеки. Крім того, варто розширити використання шифрування даних, багаторівневої автентифікації та технологій штучного інтелекту для автоматизованого аналізу загроз. Організаційні заходи мають включати вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців у сфері кібербезпеки. Регулярні навчання та симуляції кібератак допоможуть підвищити рівень обізнаності працівників про сучасні методи атак, такі як соціальна інженерія та фішинг. Окремо варто впровадити обов'язкові аудити інформаційної безпеки для всіх державних органів, що дозволить вчасно виявляти потенційні вразливості та усувати їх. З правової точки зору необхідно актуалізувати та гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами у сфері кібербезпеки, такими як NIS2 (ЄС) або NIST (США). Доцільним є також створення спеціалізованого органу, який здійснюватиме нагляд за

дотриманням стандартів безпеки, а також розробка механізмів державного контролю за постачальниками цифрових послуг, які обслуговують державні інформаційні системи. Особливу увагу слід приділити міжвідомчій та міжнародній співпраці. Спільні проєкти з країнами-партнерами, участь у міжнародних навчаннях та взаємний обмін досвідом дозволять впроваджувати найкращі практики та покращувати захист критичних інформаційних ресурсів. Комплексна модернізація механізмів управління інформаційною безпекою дозволить суттєво підвищити рівень кіберзахисту державного сектору, знизити ризики втрати або компрометації даних та забезпечити стійкість державного управління до сучасних викликів у цифровій сфері.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що цифрова трансформація державного управління відкриває нові можливості для покращення ефективності взаємодії між державою, громадянами та бізнесом. Однак цей процес також супроводжується значними ризиками у сфері інформаційної безпеки, які можуть впливати на стабільність функціонування державних інститутів та знижувати довіру громадян до цифрових сервісів. У статті проаналізовано основні загрози та вразливості державних інформаційних систем у контексті цифровізації, а також розглянуто передові міжнародні практики та технології, які допомагають забезпечити кібербезпеку в державному секторі. Зроблено акцент на важливості інтеграції сучасних технологічних рішень, таких як багаторівнева автентифікація, шифрування даних та використання штучного інтелекту для автоматизованого виявлення загроз. Запропоновано комплекс рекомендацій щодо вдосконалення механізмів управління інформаційною безпекою в державному секторі, що включають як технологічні, так і організаційні та правові заходи. Важливою складовою є посилення навчання та підвищення кваліфікації державних службовців, створення ефективної системи моніторингу та аудиту безпеки, а також вдосконалення нормативно-правової бази. Загалом, для забезпечення стійкості та ефективності цифрових трансформацій в Україні необхідно впроваджувати комплексний підхід до управління інформаційною безпекою, орієнтуючись на передовий міжнародний досвід, актуалізацію законодавства та розвиток технологічних інновацій. Тільки за таких умов можна досягти високого рівня кіберзахисту та мінімізувати ризики, пов'язані з кіберзагрозами.

Література:

1. Іванов І. І. Інтеграція цифрових технологій у механізми публічного управління інформаційною безпекою. *Журнал публічного управління та інформаційної безпеки*, 2023, № 4, с. 34–42.
2. Петренко О. В. Роль цифрових платформ у покращенні управління інформаційною безпекою в державних органах. *Науковий вісник державного управління*, 2022, № 3, с. 55–63.

3. Сидоренко А. В. Використання штучного інтелекту для забезпечення інформаційної безпеки в публічному управлінні. *Інформаційні технології та безпека*, 2023, № 2, с. 12–20.

4. Ковальчук В. М. Цифровізація державного управління як фактор підвищення рівня інформаційної безпеки. *Економіка і управління інформаційними системами*, 2022, № 5, с. 76–84.

5. Шевченко Н. П. Інтеграція цифрових технологій у систему управління інформаційною безпекою: перспективи та виклики. *Сучасні проблеми державного управління*, 2023, № 1, с. 48–58.

6. Бондаренко І. Л. Інформаційна безпека в умовах цифрової трансформації публічного управління. *Державне управління в умовах цифровізації*, 2022, № 8, с. 33–41.

7. Герасимчук В. Ю. Публічне управління інформаційною безпекою: цифрові технології як інструмент розвитку. *Журнал з публічного адміністрування*, 2023, № 7, с. 95–102.

8. Морозенко І. О. Використання блокчейн-технологій для посилення інформаційної безпеки у публічному управлінні. *Цифрові трансформації у публічному управлінні*, 2022, № 6, с. 25–33.

9. Левченко С. П. Механізми управління цифровою інформаційною безпекою у публічному секторі. *Інновації у державному управлінні*, 2023, № 3, с. 43–51.

10. Чорна І. В. Сучасні цифрові технології як інструменти забезпечення інформаційної безпеки в публічному управлінні. *Міжнародний журнал з інформаційної безпеки*, 2022, № 4, с. 11–18.

11. Кузнєцова О. М. Вплив цифрових технологій на розвиток механізмів публічного управління та інформаційної безпеки. *Аналіз і розвиток публічної політики*, 2023, № 2, с. 22–30.

12. Дяченко Р. А. Публічне управління інформаційною безпекою: цифрові методи та інструменти. *Політика та інформаційні технології*, 2022, № 9, с. 60–69.

References:

1. Ivanov I. I. Intehratsiya tsyfrovyykh tekhnolohiy u mekhanizmy publichnoho upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu [Integration of digital technologies into mechanisms of public management of information security]. *Zhurnal publichnoho upravlinnya ta informatsiynoyi bezpeky*, 2023, № 4, s. 34–42. [in Ukrainian].

2. Petrenko O. V. Rol' tsyfrovyykh platform u pokrashchenni upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu v derzhavnykh orhanakh [The role of digital platforms in improving information security management in government agencies]. *Naukovyy visnyk derzhavnoho upravlinnya*, 2022, № 3, s. 55–63. [in Ukrainian].

3. Sydorenko A. V. Vykorystannya shtuchnoho intelektu dlya zabezpechennya informatsiynoyi bezpeky v publichnomu upravlinni [Use of artificial intelligence to ensure information security in public administration]. *Informatsiyni tekhnolohiyi ta bezpeka*, 2023, № 2, s. 12–20. [in Ukrainian].

4. Koval'chuk V. M. Tsyfrovizatsiya derzhavnoho upravlinnya yak faktor pidvyshchennya rivnya informatsiynoyi bezpeky [Digitization of public administration as a factor in increasing the level of information security]. *Ekonomika i upravlinnya informatsiynymy systemamy*, 2022, № 5, s. 76–84. [in Ukrainian].

5. Shevchenko N. P. Intehratsiya tsyfrovyykh tekhnolohiy u systemu upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu: perspektyvy ta vyklyky [Integration of digital technologies into the information security management system: prospects and challenges]. *Suchasni problemy derzhavnoho upravlinnya*, 2023, № 1, s. 48–58. [in Ukrainian].

6. Bondarenko I. L. Informatsiyna bezpeka v umovakh tsyfrovoyi transformatsiyi publichnoho upravlinnya [Information security in the conditions of digital transformation of public administration]. *Derzhavne upravlinnya v umovakh tsyfrovizatsiyi*, 2022, № 8, s. 33–41. [in Ukrainian].

7. Herasymchuk V. YU. Publichne upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu: tsyfrovi tekhnolohiyi yak instrument rozvytku [Public management of information security: digital technologies as a development tool]. *Zhurnal z publichnoho administruvannya*, 2023, № 7, s. 95–102. [in Ukrainian].

8. Morozenko I. O. Vykorystannya blokcheyn-tekhnolohiy dlya posylennya informatsiynoyi bezpeky u publichnomu upravlinni [Using blockchain technologies to strengthen information security in public administration]. *Tsyfrovi transformatsiyi u publichnomu upravlinni*, 2022, № 6, s. 25–33. [in Ukrainian].

9. Levchenko S. P. Mekhanizmy upravlinnya tsyfrovoyu informatsiynoyu bezpekoyu u publichnomu sektori [Mechanisms of digital information security management in the public sector]. *Innovatsiyi u derzhavnomu upravlinni*, 2023, № 3, s. 43–51. [in Ukrainian].

10. Chorna I. V. Suchasni tsyfrovi tekhnolohiyi yak instrumenty zabezpechennya informatsiynoyi bezpeky v publichnomu upravlinni [Modern digital technologies as tools for ensuring information security in public administration]. *Mizhnarodnyy zhurnal z informatsiynoyi bezpeky*, 2022, № 4, s. 11–18. [in Ukrainian].

11. Kuznyetsova O. M. Vplyv tsyfrovyykh tekhnolohiy na rozvytok mekhanizmiv publichnoho upravlinnya ta informatsiynoyi bezpeky [The influence of digital technologies on the development of mechanisms of public management and information security]. *Analiz i rozvytok publichnoyi polityky*, 2023, № 2, s. 22–30. [in Ukrainian].

12. Dyachenko R. A. Publichne upravlinnya informatsiynoyu bezpekoyu: tsyfrovi metody ta instrumenty [Public management of information security: digital methods and tools]. *Polityka ta informatsiyni tekhnolohiyi*, 2022, № 9, s. 60–69. [in Ukrainian].

УДК: 351.82

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-888-896](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-888-896)

Швед Аліна Борисівна кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, тел.: 099 007 4658, <https://orcid.org/0000-0002-4687-1544>

Березовчук Михайло Олегович аспірант кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, <https://orcid.org/0009-0001-0113-3097>

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Анотація. Система фінансового моніторингу відіграє ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, запобіганні легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Ефективне функціонування органів публічного управління у сфері фінансового моніторингу є важливим чинником стійкості національної фінансової системи та міжнародної репутації країни. У сучасних умовах посилення фінансових злочинів та кіберзагроз структурно-функціональний аналіз діяльності органів публічного управління стає необхідним для розробки ефективних стратегій контролю та регулювання фінансових потоків. Актуальність дослідження зумовлена зростанням обсягів тіньової економіки, посиленням вимог міжнародних організацій щодо фінансового моніторингу та необхідністю вдосконалення національної системи контролю за підозрілими фінансовими операціями. Попри значний науковий доробок у сфері фінансового моніторингу, залишається низка проблем, пов'язаних із розподілом функцій між державними органами, ефективністю їхньої взаємодії та використанням сучасних технологій для виявлення та запобігання фінансовим злочинам. Метою дослідження є визначення ключових структурних елементів та функціональних аспектів діяльності органів публічного управління у сфері фінансового моніторингу, а також обґрунтування шляхів підвищення їхньої ефективності. Дослідження показало, що ефективність фінансового моніторингу значною мірою залежить від чіткої структуризації функцій між органами публічного управління, інтеграції інформаційних систем та впровадження сучасних цифрових технологій у процеси моніторингу та аналізу фінансових потоків. Практичне значення дослідження полягає у розробці

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

рекомендацій щодо вдосконалення діяльності органів публічного управління у сфері фінансового моніторингу, що може бути використано для покращення регуляторної політики та підвищення ефективності державного контролю за фінансовими потоками.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, публічне управління, структурно-функціональний аналіз, економічна безпека, органи державного контролю, державне регулювання, міжнародні стандарти.

Shved Alina Borusivna Candidate of Economic Sciences, associate professor, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, tel.: 099 007 4658, <https://orcid.org/0000-0002-4687-1544>

Berezovchuk Mykhailo Olegovich graduate student of the Department Management and Public Administration, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, <https://orcid.org/0009-0001-0113-3097>

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ANALYSIS OF THE ACTIVITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES IN THE FIELD OF FINANCIAL MONITORING

Abstract. The financial monitoring system plays a key role in ensuring the economic security of the state, preventing the legalization of proceeds from crime, and the financing of terrorism. The effective functioning of public administration bodies in the field of financial monitoring is an important factor in the stability of the national financial system and the international reputation of the country. In today's conditions of increasing financial crimes and cyber threats, a structural and functional analysis of the activities of public administration bodies becomes necessary for the development of effective strategies for controlling and regulating financial flows. The relevance of the study is due to the growth of the shadow economy, the strengthening of the requirements of international organizations for financial monitoring, and the need to improve the national system for controlling suspicious financial transactions. Despite significant scientific achievements in the field of financial monitoring, there are still a number of problems related to the distribution of functions between state bodies, the effectiveness of their interaction, and the use of modern technologies to detect and prevent financial crimes. The purpose of the study is to identify key structural elements and functional aspects of the activities of public administration bodies in the field of financial monitoring, as well as to substantiate ways to increase their effectiveness. The study showed that the effectiveness of financial monitoring largely depends on a clear structuring of functions between public administration bodies, integration of information systems

and implementation of modern digital technologies in the processes of monitoring and analysis of financial flows. The practical significance of the study lies in the development of recommendations for improving the activities of public administration bodies in the field of financial monitoring, which can be used to improve regulatory policy and increase the efficiency of state control over financial flows.

Keywords: financial monitoring, public administration, structural and functional analysis, economic security, state control bodies, state regulation, international standards.

Постановка проблеми. Фінансовий моніторинг є критично важливою складовою системи державного управління, спрямованою на боротьбу з відмиванням коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму. Сучасні виклики, зумовлені цифровізацією економіки, зростанням транскордонних фінансових потоків та активним використанням криптовалют, ускладнюють контрольні функції держави та вимагають якісного перегляду існуючих механізмів фінансового моніторингу. Попри створення розгалуженої інституційної системи фінансового моніторингу в Україні та її поступову адаптацію до міжнародних стандартів FATF, ЄС та Міжнародного валютного фонду (МВФ), існує низка системних проблем, що впливають на ефективність функціонування органів публічного управління у цій сфері.

В Україні фінансовий моніторинг здійснюють Національний банк України, Державна служба фінансового моніторингу, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, податкові органи та інші інституції. Відсутність єдиної централізованої системи координації та дублювання контрольних функцій призводять до зниження ефективності моніторингу. Хоча Україна впроваджує системи автоматизованого аналізу фінансових операцій, рівень інтеграції штучного інтелекту, блокчейн-рішень та Big Data у сфері контролю за транзакціями залишається недостатнім. Наприклад, за даними Світового банку (2023), близько 40% підозрілих транзакцій у банківській системі України не піддаються автоматичному аналізу через застарілі алгоритми перевірки.

Важливим елементом фінансового моніторингу є співпраця між державними регуляторами та приватними установами (банками, небанківськими фінансовими установами, фінтех-компаніями). Однак через недосконалість правового регулювання ця взаємодія часто є формальною, що знижує швидкість реагування на фінансові злочини.

Світовий тренд на використання криптовалют суттєво ускладнює традиційні методи фінансового моніторингу. За даними Chainalysis у 2023 році, у світі понад 10% усіх незаконних фінансових потоків проходять через

криптовалютні платформи. Україна входить до ТОП-5 країн за рівнем використання криптовалют, що створює нові виклики для органів фінансового моніторингу.

Україна поступово імплементує вимоги FATF та ЄС щодо фінансового моніторингу, проте експертні оцінки свідчать про необхідність подальшого удосконалення нормативної бази. За індексом прозорості фінансового моніторингу (Basel AML Index, 2023), Україна має показник 5.2 (де 10 – найгірший рівень), що вказує на помірний рівень ризику відмивання коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика аналізу діяльності органів публічного управління є на даний час досить актуальною, а тому викликає значний інтерес у багатьох науковців. Серед них: Арноне М., Фаркас Дж. [1], Керні К. [2], Соін В., Срінівасан К. [3], Гарсія Р. і Пачеко Ф. [4], Макдермотт П. [5] та ін.

Але, проведений аналіз наукової літератури показав, що існує потреба провести структурно-функціональний аналіз діяльності органів публічного управління у сфері фінансового моніторингу, оскільки цей напрям є недостатньо вивченим та потребують ретельного дослідження.

Мета статті – здійснити структурно-функціональний аналіз діяльності органів публічного управління у сфері фінансового моніторингу для визначення їхньої ефективності, виявлення недоліків та розробки рекомендацій щодо оптимізації їхньої роботи відповідно до сучасних міжнародних стандартів.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий моніторинг є важливим елементом державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки, боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Органи публічного управління, що здійснюють фінансовий моніторинг, мають складну структурну організацію, а їхня діяльність регулюється як національним законодавством, так і міжнародними стандартами. Для оцінки ефективності цієї діяльності використовується структурно-функціональний аналіз, який дозволяє дослідити організаційну побудову державних органів, їхні функції, взаємодію та здатність реагувати на нові виклики у сфері фінансового моніторингу.

Загалом, структурно-функціональний аналіз базується на дослідженні того, як побудована система фінансового моніторингу, які інституції в неї входять, якими функціями вони наділені та наскільки ефективно вони виконують свої завдання. Один із традиційних підходів до такого аналізу – класична теорія соціальних систем, представлена працями Т. Парсонса та Р. Мертона. Вона розглядає державні органи як частину єдиної управлінської системи, де кожен елемент виконує певну функцію, необхідну для загальної стабільності.

Однак сучасні дослідження структурно-функціонального аналізу у сфері фінансового моніторингу орієнтуються на більш комплексні підходи, що враховують цифрову трансформацію, зростання кіберзагроз, глобалізацію фінансових потоків і необхідність гнучкого регулювання. Одним із таких підходів є системний аналіз, який дозволяє дослідити фінансовий моніторинг як сукупність взаємопов'язаних елементів: державних регуляторів, фінансових установ, міжнародних партнерів та правоохоронних органів.

Ще один важливий напрям дослідження – функціональний аналіз ефективності управління, який зосереджується на оцінці того, як швидко і якісно органи фінансового моніторингу виявляють підозрілі фінансові операції, чи забезпечують вони належну координацію між різними структурами, та наскільки ефективними є застосовувані механізми контролю.

Окрему увагу у сучасних підходах приділяють ризик-орієнтованому підходу, який активно використовується в міжнародних стандартах фінансового моніторингу (зокрема, у рекомендаціях FATF). Цей підхід дозволяє зосередити основні ресурси держави на тих операціях і транзакціях, які несуть найбільші ризики у сфері відмивання коштів. Він ґрунтується на аналізі великих масивів даних, застосуванні автоматизованих алгоритмів оцінки ризиків та впровадженні інноваційних цифрових технологій, таких як штучний інтелект та блокчейн.

Сучасні теоретичні підходи до структурно-функціонального аналізу діяльності органів публічного управління у сфері фінансового моніторингу поєднують традиційні методи оцінки організаційної структури та функцій з новітніми технологіями та концепціями, спрямованими на підвищення ефективності державного контролю. Впровадження сучасних аналітичних підходів дозволяє оптимізувати діяльність державних органів, підвищити швидкість реагування на загрози у фінансовій сфері та забезпечити відповідність міжнародним стандартам.

Ефективність фінансового моніторингу значною мірою залежить від рівномірного розподілу функціонального навантаження між відповідними органами та їхньої результативності у виконанні завдань. В Україні система фінансового моніторингу включає як державні органи (Держфінмоніторинг, НБУ, ДПС, правоохоронні структури), так і суб'єктів первинного моніторингу (банки, страхові компанії, аудитори тощо). Від кожного з цих елементів залежить загальна ефективність контролю за фінансовими потоками та запобігання незаконним фінансовим операціям.

Основне функціональне навантаження покладається на Державну службу фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг), яка виконує роль фінансової розвідки. Вона здійснює аналіз підозрілих транзакцій та забезпечує взаємодію з іншими державними органами та міжнародними

партнерами. Проте її ефективність значною мірою залежить від оперативності отримання інформації від банків та інших суб'єктів фінансового ринку. Незважаючи на високий рівень автоматизації процесів аналізу, залишається проблема значного обсягу інформації, що потребує ретельної перевірки. Національний банк України (НБУ), як регулятор фінансового сектору, контролює дотримання банками вимог фінансового моніторингу. Його діяльність зосереджена на перевірці транзакцій, оцінці ризиків та забезпеченні відповідності законодавству. Упродовж останніх років НБУ запровадив низку ініціатив для покращення контролю за банківськими операціями, зокрема впровадження ризик-орієнтованого підходу до фінансового моніторингу, що дозволило підвищити результативність перевірок і зменшити кількість необґрунтованих блокувань рахунків клієнтів. Правоохоронні органи (СБУ, Національна поліція, НАБУ, ДБР) безпосередньо займаються розслідуванням фінансових злочинів. Проте ефективність їхньої діяльності часто обмежується складністю доведення вини у справах, пов'язаних із відмиванням коштів. За останні роки рівень виявлення та притягнення до відповідальності осіб, причетних до фінансових махінацій, зріс, однак показники залишаються нижчими, ніж у країнах ЄС.

Одним із ключових викликів залишається недостатня координація між різними органами фінансового моніторингу та відсутність єдиної централізованої платформи для обміну інформацією. Вдосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії, застосування штучного інтелекту для автоматизованого аналізу підозрілих транзакцій та посилення міжнародної співпраці дозволять підвищити результативність системи фінансового моніторингу та зменшити фінансові ризики для держави.

Система фінансового моніторингу в Україні активно розвивається відповідно до міжнародних стандартів, однак вона стикається з низкою проблем, що обмежують її ефективність. Однією з основних проблем є надмірне навантаження на Держфінмоніторинг, який отримує велику кількість повідомлень про фінансові операції, більшість з яких не мають реального ризику відмивання коштів, що ускладнює швидке виявлення справді загрозливих схем та потребує додаткових ресурсів для аналітики. Ще однією проблемою є відсутність ефективної міжвідомчої координації. Держфінмоніторинг, НБУ, ДПС, правоохоронні органи працюють у межах власних повноважень, але обмін інформацією між ними відбувається повільно, що ускладнює оперативне реагування на підозрілі фінансові операції. Вирішенням цієї проблеми могло б стати створення єдиного інформаційного центру з доступом до актуальних даних для всіх зацікавлених органів. Недосконалість законодавчої бази також є викликом. Незважаючи на гармонізацію українського законодавства із стандартами FATF та ЄС, деякі механізми

залишаються застарілими або неефективними. Зокрема, процедури блокування підозрілих активів потребують вдосконалення, щоб запобігати необґрунтованим санкціям щодо легального бізнесу. Запровадження чітких критеріїв ризику та єдиних стандартів оцінки операцій допоможе зробити систему більш прозорою та передбачуваною. Важливим викликом залишається недостатня цифровізація та автоматизація процесів моніторингу. Багато аналізів все ще проводяться вручну, що уповільнює обробку великих обсягів даних. Використання штучного інтелекту та машинного навчання у процесах фінансового моніторингу дозволить значно підвищити ефективність виявлення підозрілих схем, зменшивши вплив людського фактору.

Нарешті, низька фінансова грамотність та слабкий контроль за нефінансовими установами створюють додаткові ризики. Багато компаній, які підпадають під фінансовий моніторинг (наприклад, ломбарди, аудитори, адвокати), не повною мірою розуміють свої зобов'язання або ігнорують їх. Необхідно посилити вимоги до суб'єктів первинного фінансового моніторингу та впровадити систему навчання та сертифікації для таких установ. Отже, покращення міжвідомчої взаємодії, удосконалення законодавства, цифровізація аналітичних процесів та підвищення відповідальності суб'єктів фінансового моніторингу є ключовими напрямками реформування системи, що дозволить зробити її ефективнішою, зменшити фінансові ризики та покращити імідж України на міжнародній арені.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що система фінансового моніторингу є критично важливим елементом національної безпеки, спрямованим на запобігання фінансовим злочинам, таким як відмивання коштів та фінансування тероризму. В Україні створено належну інфраструктуру для боротьби з цими загрозами, яка включає кілька ключових державних органів, таких як Держфінмоніторинг, НБУ, ДПС та правоохоронні структури. Проте, попри наявність сучасної нормативно-правової бази та інтеграцію в міжнародні системи фінансового моніторингу, існують проблеми, які стримують повну ефективність цієї системи. Основними викликами є надмірне навантаження на аналітичні органи, відсутність ефективної міжвідомчої координації, недосконалість законодавства та обмежене використання цифрових технологій у процесах моніторингу. Рішення цих проблем потребує комплексного підходу, який включає удосконалення механізмів обміну інформацією між органами, оптимізацію процедур виявлення підозрілих операцій, а також активне впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект та аналіз великих даних. Зміцнення фінансової грамотності серед суб'єктів первинного моніторингу, вдосконалення міжвідомчої та міжнародної співпраці, а також удосконалення законодавчої бази сприятимуть значному підвищенню результативності

системи фінансового моніторингу в Україні, що дозволить не лише посилити боротьбу з фінансовими злочинами, а й покращити економічну стабільність та репутацію України на міжнародній арені. Таким чином, для подальшого вдосконалення системи фінансового моніторингу необхідно здійснювати поетапні реформи, орієнтуючись на сучасні міжнародні тенденції та інтеграцію новітніх технологій, що дозволить створити більш ефективну, прозору і надійну систему боротьби з фінансовими загрозами.

Література:

1. Arnone, M., & Farkas, J. (2019). *Financial monitoring and crime prevention: The role of regulatory authorities*. Journal of Financial Regulation and Compliance, 27(4), 423-439. <https://doi.org/10.1108/JFRC-03-2019-0063>
2. Kearney, C. (2018). *Financial crime and the regulatory environment: A global perspective*. Journal of Money Laundering Control, 21(2), 150-168. <https://doi.org/10.1108/JMLC-09-2017-0049>
3. Soin, V., & Sreenivasan, K. (2021). *Financial monitoring and institutional corruption in emerging markets*. Journal of Financial Crime, 28(1), 42-59. <https://doi.org/10.1108/JFC-07-2019-0101>
4. Garcia, R., & Pacheco, F. (2020). *Assessing the effectiveness of financial monitoring in combating illicit financial flows*. International Journal of Finance and Economics, 25(3), 234-251. <https://doi.org/10.1002/ijfe.1837>
5. McDermott, P. (2019). *Financial monitoring systems: Lessons from international practices*. International Journal of Financial Monitoring, 15(3), 117-135. <https://doi.org/10.1016/j.jm.2018.05.004>
6. FATF. (2020). *The FATF recommendations*. Financial Action Task Force. https://doi.org/10.1007/978-3-030-45471-6_1
7. Zohdy, M., & Abubaker, F. (2022). *Challenges and opportunities in the implementation of financial crime monitoring systems*. Financial Crime Management Review, 12(4), 48-62. <https://doi.org/10.1080/23832192.2022.1953247>
8. O'Neil, J. (2017). *Global regulatory trends in financial monitoring: An empirical study of policy effectiveness*. Journal of International Money and Finance, 72, 68-85. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.04.003>
9. Chan, L. S., & Wang, T. (2018). *Financial monitoring and risk management in banking institutions: A comparative study*. International Journal of Banking and Finance, 40(1), 33-49. <https://doi.org/10.1057/s41585-017-0012-9>
10. Hall, M., & Thompson, D. (2021). *The role of financial intelligence units in the global fight against money laundering*. Anti-Money Laundering Review, 16(2), 28-44. <https://doi.org/10.1108/AMLR-11-2020-0187>
11. Gari, T. (2020). *The evolution of anti-money laundering (AML) frameworks and financial monitoring systems: A historical perspective*. Financial Crime Journal, 25(2), 81-96. <https://doi.org/10.1080/15570216.2020.1750713>
12. Parsons, A. (2018). *Digital transformation in financial monitoring: Impacts on compliance and enforcement*. Journal of Financial Technology, 11(3), 57-71. <https://doi.org/10.1080/26753591.2020.1791182>
13. Singh, R., & Sharma, N. (2019). *Technological innovations in financial crime monitoring: Opportunities and threats*. Journal of Financial Innovation, 14(2), 145-162. <https://doi.org/10.1186/s41919-019-0002-x>

References:

1. Arnone, M., & Farkas, J. (2019). Financial monitoring and crime prevention: The role of regulatory authorities. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 27(4), 423-439. <https://doi.org/10.1108/JFRC-03-2019-0063> [in English]
2. Kearney, C. (2018). Financial crime and the regulatory environment: A global perspective. *Journal of Money Laundering Control*, 21(2), 150-168. <https://doi.org/10.1108/JMLC-09-2017-0049> [in English]
3. Soin, V., & Sreenivasan, K. (2021). Financial monitoring and institutional corruption in emerging markets. *Journal of Financial Crime*, 28(1), 42-59. <https://doi.org/10.1108/JFC-07-2019-0101> [in English]
4. Garcia, R., & Pacheco, F. (2020). Assessing the effectiveness of financial monitoring in combating illicit financial flows. *International Journal of Finance and Economics*, 25(3), 234-251. <https://doi.org/10.1002/ijfe.1837> [in English]
5. McDermott, P. (2019). Financial monitoring systems: Lessons from international practices. *International Journal of Financial Monitoring*, 15(3), 117-135. <https://doi.org/10.1016/j.jm.2018.05.004> [in English]
6. FATF. (2020). The FATF recommendations. Financial Action Task Force. https://doi.org/10.1007/978-3-030-45471-6_1 [in English]
7. Zohdy, M., & Abubaker, F. (2022). Challenges and opportunities in the implementation of financial crime monitoring systems. *Financial Crime Management Review*, 12(4), 48-62. <https://doi.org/10.1080/23832192.2022.1953247> [in English]
8. O'Neil, J. (2017). Global regulatory trends in financial monitoring: An empirical study of policy effectiveness. *Journal of International Money and Finance*, 72, 68-85. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2017.04.003> [in English]
9. Chan, L. S., & Wang, T. (2018). Financial monitoring and risk management in banking institutions: A comparative study. *International Journal of Banking and Finance*, 40(1), 33-49. <https://doi.org/10.1057/s41585-017-0012-9> [in English]
10. Hall, M., & Thompson, D. (2021). The role of financial intelligence units in the global fight against money laundering. *Anti-Money Laundering Review*, 16(2), 28-44. <https://doi.org/10.1108/AMLR-11-2020-0187> [in English]
11. Gari, T. (2020). The evolution of anti-money laundering (AML) frameworks and financial monitoring systems: A historical perspective. *Financial Crime Journal*, 25(2), 81-96. <https://doi.org/10.1080/15570216.2020.1750713> [in English]
12. Parsons, A. (2018). Digital transformation in financial monitoring: Impacts on compliance and enforcement. *Journal of Financial Technology*, 11(3), 57-71. <https://doi.org/10.1080/26753591.2020.1791182> [in English]
13. Singh, R., & Sharma, N. (2019). Technological innovations in financial crime monitoring: Opportunities and threats. *Journal of Financial Innovation*, 14(2), 145-162. <https://doi.org/10.1186/s41919-019-0002-x> [in English]

УДК 351/354+342

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-897-908](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-897-908)

Якобчук Валентина Павлівна кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир, тел.: (098) 8705584, <https://orcid.org/0000-0003-2147-7994>

Мосієнко Оксана Вікторівна кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир, тел.: (093) 7586801, <https://orcid.org/0009-0002-6148-2018>

МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ, ВИРІШЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню механізмів формування, вирішення та запобігання конфліктам які виникають у сфері публічного управління. На основі аналізу теоретичних джерел визначається зміст механізмів виникнення конфліктів в системі публічного управління. В статті розкрито сутність поняття “конфлікт в системі публічного управління”, що являє собою особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами в межах системи державного управління, а саме державної служби. Систематизовано та охарактеризовано форми та види конфліктів у публічному управлінні. Досліджено причини виникнення конфліктів в публічному управлінні, серед яких автори виділяють: ресурсні конфлікти, конфлікти через різницю у політичних поглядах, цілях і цінностях, недостатню та неефективну комунікацію представників публічної влади та громадськості, особистісні конфлікти та інші.

Авторами визначено, що управління конфліктами і їх розв'язання є важливим аспектом багатьох сфер життя, а особливо сфери публічного управління, оскільки правильне вирішення конфлікту може сприяти поліпшенню відносин та досягненню спільних цілей розвитку та добробуту суспільства. Основна увага авторів у статті приділяється не лише аналізу причини порушення взаємодії публічної влади в межах та за межами системи управління, а й визначенню основних шляхів вдосконалення існуючих механізмів подолання та запобігання конфліктам у публічному управлінні. В статті розглянуто суть копінг-стратегії, як одного з механізмів подолання конфліктних та

стресових ситуацій та збереження емоційного балансу в системі публічного управління, серед яких виділено: проблемно-, емоційно- та соціально-орієнтовані стратегії подолання конфліктів. Серед технік означених копінг-стратегій для сфери публічного управління характерними є тайм-менеджмент, консультації, перемовини, підтримка з боку колег та керівництва, розвиток позитивного мислення та емоційного інтелекту, пошук балансу між роботою та особистим життям та інші. Копінг-стратегії є не лише засобом попередження емоційного вигорання, а й ефективним механізмом попередження виникнення конфліктів та підвищення продуктивності праці у сфері публічного управління.

Ключові слова: публічне управління, конфлікт, взаємодія, влада, громадськість, державна служба, методи подолання конфліктів.

Iakobchuk Valentyna Pavlivna PhD in Economics, Professor, head of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr, tel.: (098)8705584, <https://orcid.org/0000-0003-2147-7994>

Mosienko Oksana Viktorivna PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Polissia National University, Zhytomyr, tel.: (093) 758-68-01, <https://orcid.org/0009-0002-6148-2018>

MECHANISMS OF ORIGINATION, RESOLUTION AND PREVENTION OF CONFLICTS IN THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract. The article is devoted to the study of the mechanisms of formation, resolution and prevention of conflicts that arise in the field of public administration. Based on the analysis of theoretical sources, the content of the mechanisms of conflicts in the public administration system is determined. The article reveals the essence of the concept of "conflict in the public administration system", which is a special type of interaction based on opposite and incompatible goals, interests, types of behavior of people and social groups, which are accompanied by negative psychological manifestations in the framework of the state administration system, and precisely the civil service. Forms and types of conflicts in public administration are systematized and characterized. The causes of conflicts in public administration are studied, among which the authors distinguish: resource conflicts, conflicts due to differences in political views, goals and values, insufficient and ineffective communication between representatives of public authorities and the public, personal conflicts, and others.

The authors determined that the management of conflicts and their resolution is an important aspect of many spheres of life, and especially the sphere of public administration, since the correct resolution of the conflict can contribute to the improvement of relations and the achievement of common goals of development and welfare of society. The main focus of the authors in the article is not only the analysis of the cause of disruption of the interaction of public authorities within and outside the management system, but also the determination of the main ways of improving the existing mechanisms for overcoming and preventing conflicts in public administration. The article examines the essence of the coping strategy as one of the mechanisms for overcoming conflict and stressful situations and maintaining emotional balance in the public administration system, among which the following are highlighted: problem-oriented, emotional- and socially-oriented strategies for overcoming conflicts. Among the techniques of the specified coping strategies for the field of public management, time management, consultations, negotiations, support from colleagues and management, development of positive thinking and emotional intelligence, finding a balance between work and personal life, and others are typical. Coping strategies are not only a means of preventing emotional burnout, but also an effective mechanism for preventing conflicts and increasing work productivity in the field of public administration.

Keywords: public administration, conflict, interaction, power, public, public service, conflict resolution methods.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших категорій у сфері публічного управління та державної служби є конфлікти. Конфлікти у сфері публічного управління можуть виникати через боротьбу за владу, різні пріоритети серед урядовців, бюджетні обмеження, суперечливі інтереси зацікавлених сторін і неналагоджені канали комунікації. Ефективні стратегії вирішення конфліктів, такі як відкритий діалог, посередництво та досягнення консенсусу, є важливими для вирішення та пом'якшення конфліктів у публічному управлінні. Запровадження прозорих процесів прийняття рішень і сприяння підзвітності також може допомогти запобігти ескалації конфліктів і забезпечити ефективне функціонування державних установ. Дослідження природи конфліктів є беззаперечно актуальною темою, адже основою соціального конфлікту є людські взаємини.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування механізмів виникнення та вирішення конфліктів у сфері публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням теоретичних аспектів конфліктології присвятили свої праці такі вчені як: Долинська Л., Матіас-Заяц Л., Ходаківський Є., Грабар Т.; проблеми та соціальні конфлікти влади і громадянського суспільства вичали: Бойчук М. А.,

Казаков В.; Біловодська О., Кириченко Т., Корчак І., Новікова Н. зосередили увагу на проблемах управління конфліктами саме в системі публічного управління; особливості вирішення політичних конфліктів досліджували Щедрова Г., Єремєєва І., Прошин Д.; Лопушинський І., Ковальська Н. та Демченко В. присвятили праці вивченню механізмів виникнення публічних конфліктів. Однак, вітчизняним дослідженням бракує розкриття тем пов'язаних з визначенням конкретних механізмів вирішення та запобігання конфліктам у сфері публічного управління, що і обумовило актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Конфлікти у системі пблїчного управління є поширеним явищем через такі особливості цієї сфери, як: ієрархічна структура, політичний тиск, високий рівень відповідальності та необхідність взаємодії з різними зацікавленими сторонами. Ефективне управління конфліктами є важливим для забезпечення стабільної роботи державних органів влади та органів місцевого самоврядування для досягнення поставлених цілей. Конфлікт (від лат. conflictus - зіткнення) визначається як відсутність згоди між двома або більше сторонами [3]. Сторонами конфлікту в публічному управлінні є особи (громадяни), групи осіб (громадські організації, бізнес структури) та влада (органи державної влади та місцевого самоуправління) [9]. Суть конфлікту полягає у протиріччі між двома або більше особами або групами, яке може виникати через різницю у цінностях, цілях, потребах або уявленнях про те, як повинні вирішуватися питання [4].

Об'єктом вивчення конфліктів є різні їх види (рис.1)

Рис. 1 Види конфліктів

Конфлікти які мають назву функціональні є достатньо продуктивними, адже вони призводять до розвитку альтернативних рішень, обговорення, різних пропозицій. Колись говорили: «у спорах народжується істина», це твердження саме про функціональні конфлікти. У публічному управлінні

конфлікт зазвичай є міжособистістним та розширюється до рівня включення всіх членів групи (трудового колективу, організації), тобто він переходить в конфлікт між особистістю і групою [2]. Прикладом такого конфлікту може бути конфлікт між керівником, що сповідує авторитарний стилі керівництва і підлеглими. Адже найчастіше авторитарний стиль заснований на примусі, що порушує етичні норми поведінки або спілкування та викликає неформальний (а іноді і формальний) супротив.

Конфліктам між соціальними суб'єктами найкраще розкривають проблематику публічного управління. Соціальні відносини, які є основою публічного управління і є основною «ареною» конфліктів. Соціальні суперечності виникають між соціальними суб'єктами (соціальними спільнотами, соціальними інститутами, соціальними організаціями), що мають різні або протилежні інтереси [5].

Сторонами соціальних суперечностей є різні соціальні суб'єкти (рис. 2).

Основними об'єктами соціальних конфліктів, що виникають між соціальними суб'єктами, виступають:

- ресурси - предмети споживання і проживання (харчування, житло і ін.); корисні копалини (нафта, газ, руда і ін.); виробничі (засоби виробництва, робочі місця і ін.); економічні (гроші, акції, золото, валюта і ін.); освітні (школи, інститути, університети і ін.); наукові (учені, НДІ і ін.); інформаційні (знання, комп'ютери, бібліотеки і ін.);
- статус - умова забезпечення своєї успішної життєдіяльності; в результаті конфлікту відбувається розвиток одних соціальних суб'єктів і деградація, регрес інших;
- цінності (етичні, духовні, моральні, правові, релігійні, естетичні) [6].

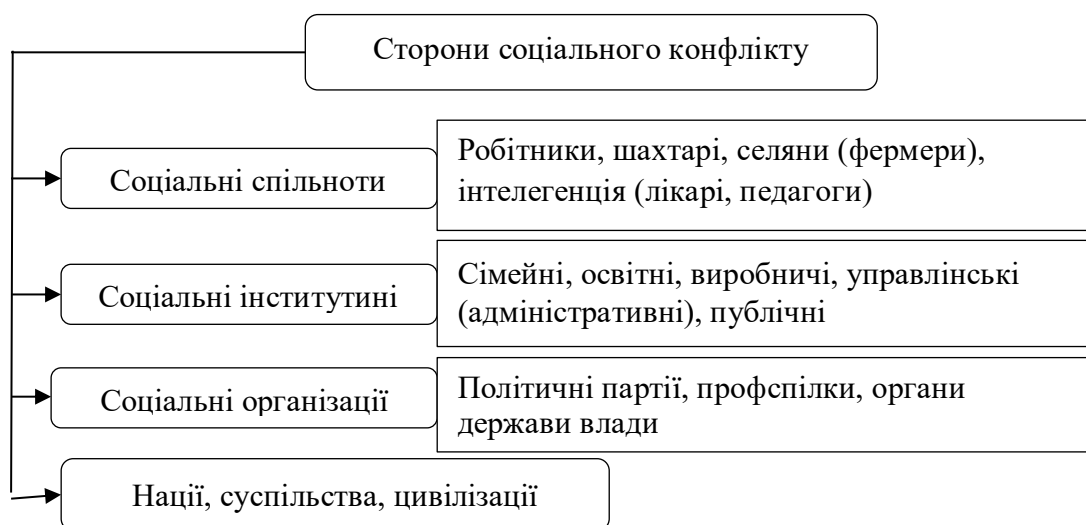

Рис. 2 Сторони соціальних суперечностей

Основними видами соціальних конфліктів, які є характерними для публічного управління є політичний конфлікт, конфлікти у сфері державного управління та міждержавний конфлікт. Політичний конфлікт - це конфлікт із приводу розподілу владних повноважень, із приводу панування та управління суспільством [10]. У теорії державного управління політичний конфлікт має моделі, а саме: ліберальну модель конфлікту, авторитарно-консервативну та соціалістичну моделі конфлікту (рис. 3).

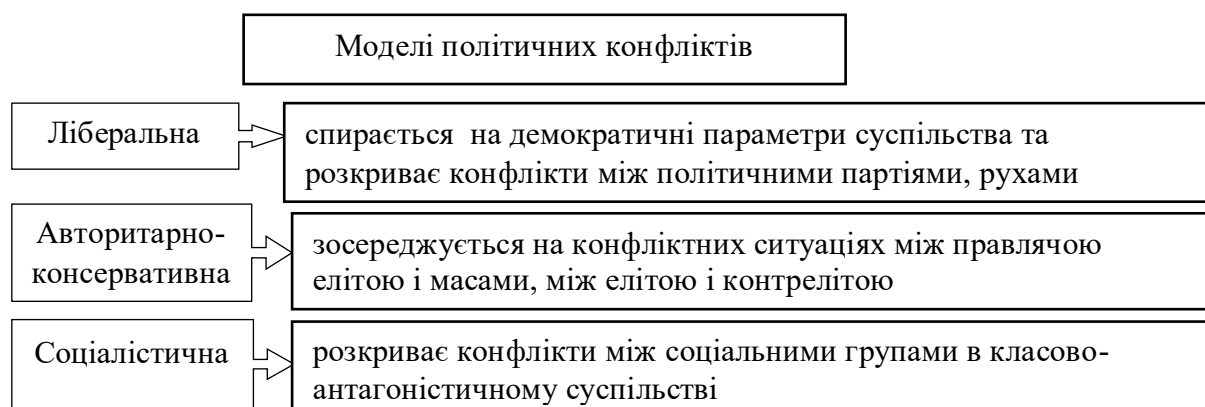

Рис. 3 Моделі політичних конфліктів

Основними причинами виникнення конфліктів у сфері публічного упарвління є: недоліки в управлінському стилі керівництва, відсутність чіткості у обов'язках що регламентуються ієрархічною структурою публічного управління, ресурсні обмеження, політичний вплив, недосконаість нормативно-правової бази що регламентіє взаємодію влади і громадськості, а також особистісні конфлікти що виникають в процесі управління [1]. Наявність не чітких посадових рівнів, авторитаризм та недостатня комунікація може призводити до напруження між керівництвом і підлеглими через нерівність у правах і обов'язках. Зміни політичного курсу або зміна керівництва державних органів можуть створювати напругу серед співробітників через адаптацію до нових вимог чи втрату стабільності, в цьому аспекті варто виділити проблему політичних маніпуляцій які часто стають причиною конфліктів не лише в середині структури управління, а й між владою та громадськістю. Обмеженість бюджетних коштів, дефіцит кадрів чи технічних ресурсів створюють конкуренцію між співробітниками за доступ до цих ресурсів. Відчуття несправедливості у розподілі ресурсів може викликати незадоволення та внутрішні конфлікти.

Особливої уваги заслуговують особистісні конфлікти, адже систему управління наповнюють люди, а різниця в темпераментах, стилях роботи чи особистих переконаннях може створювати непорозуміння. Неповага до колег,

конкуренція за вплив чи просування по службі часто стають джерелом конфліктів. Сфера публічного управління часто передбачає роботу у стресових умовах, що може призводити до емоційного вигорання і, як наслідок, до підвищеної конфліктності.

У сфері публічного управління розрізняють такі типи конфліктів (табл. 1).

Таблиця 1.

Типологія конфліктів у сфері публічного управління

Тип конфлікту	Характеристика конфлікту
Вертикальні конфлікти	Між керівництвом і підлеглими. Наприклад, незадоволення стилем управління або нерівномірним розподілом обов'язків
Горизонтальні конфлікти	Між колегами на одному рівні ієрархії. Зазвичай виникають через конкуренцію, різницю в підходах до роботи чи міжособистісні розбіжності
Функціональні конфлікти	Між різними підрозділами чи відділами, які мають різні цілі або бачення щодо виконання завдань. Наприклад, конфлікти між юридичним і фінансовим відділами через різні підходи до вирішення задач
Інституційні конфлікти	Між різними державними органами чи рівнями влади (центрального і місцевого управління). Такі конфлікти можуть бути викликані розбіжностями в повноваженнях або протилежними інтересами
Особистісні конфлікти	Виникають через несумісність характерів, амбіції або внутрішню конкуренцію між співробітниками

Джерело: систематизовано автором на основі [8]

Серед наслідків конфліктів у сфері публічного управління варто виділити такі:

- погіршення робочої атмосфери, адже конфлікти можуть створювати напругу, що знижує продуктивність і рівень співпраці між співробітниками;
- зниження ефективності роботи: втрата часу і ресурсів на вирішення конфліктів може негативно впливати на реалізацію завдань;
- втрата кваліфікованих кадрів, ситуації при яких конфлікти довгий час не вирішуються, можуть призводити до звільнення досвідчених співробітників;
- зниження довіри громадськості до державних органів управління: внутрішні конфлікти можуть впливати на якість надання послуг громадянам і підірвати репутацію органів влади.

Конфлікти у сфері публічного управління є неминучими через складність управлінських процесів, але їхнє своєчасне вирішення забезпечує стабільну роботу державних органів. Використання психологічних методів, таких як медіація, тренінги з комунікації та управління емоціями, дозволяє зменшити напругу, створити позитивну атмосферу та підвищити ефективність роботи публічного службовця [7]. Серед методів вирішення конфліктів у сфері

публічного управління варто виділити: впровадження прозорих процедур обговорення робочих питань; регулярні збори, на яких співробітники можуть висловити свої думки і пропозиції; навчання публічних службовців за для розвитку емоційного інтелекту та навичок ефективної комунікації; залучення нейтральної третьої сторони (наприклад, HR-фахівця чи зовнішнього експерта) для посередництва у вирішенні конфлікту; прозорий розподіл обов'язків і ресурсів; використання об'єктивних критеріїв для оцінки ефективності співробітників і просування по службі; профілактика емоційного вигорання, організація психологічної підтримки та програм для зниження стресу; створення етичних стандартів, через впровадження кодексу етики державного службовця для регулювання поведінки співробітників і сприяння конструктивній взаємодії.

Попередження конфліктів у сфері публічного управління - це важливе завдання, щоб забезпечити ефективне функціонування державних та муніципальних органів та зберегти стабільність суспільства. Механізми запобігання конфліктам охоплюють багато інструментів і превентивних прийомів, таких як:

1. Діалог та консультації. Забезпечення відкритого, прозорого та двостороннього діалогу з різними зацікавленими сторонами є ключовим для розуміння їх потреб та думок і попередження можливих конфліктів.

2. Залучення громадськості. В цьому аспекті важливо активно залучати громадськість до процесу прийняття рішень, оскільки це сприяє покращенню легітимності рішень та зменшенню конфліктів.

3. Створення механізмів врегулювання конфліктів. Аспект передбачає створення спеціальних механізмів для врегулювання конфліктів, таких як комісії з конфліктів або медіаторські служби, які допомагають сторонам досягнути компромісу.

4. Розвиток міжкультурної та міжетнічної толерантності. За цим аспектом розробляються програми, спрямовані на підвищення рівня толерантності та розуміння між культурами та етносами, саме вони можуть допомогти запобігти міжетнічним або міжкультурним конфліктам.

5. Освіта та інформаційна робота. Проведення освітніх програм та інформаційних кампаній з питань громадянської участі, прав людини, рівності та справедливості може сприяти зменшенню конфліктів у суспільстві.

6. Створення умов для вирішення соціально-економічних проблем. Передбачає формування політики, спрямованої на зменшення бідності, безробіття та інших соціально-економічних проблем, вони можуть допомогти зменшити потенційні причини конфліктів [4].

Означені інструменти можуть використовуватися окремо або в поєднанні для ефективного попередження конфліктів та забезпечення мирного вирішення суперечок у сфері публічного управління.

Службовці стикаються з великими обсягами завдань, високим рівнем відповідальності та необхідністю дотримання строгих правил і процедур, додатковий тиск спричиняють політичні впливи, взаємодія з громадськістю та обмеженість ресурсів що може призводити до підвищеного рівня стресу, емоційного вигорання та зниження ефективності роботи. Одним з дієвих механізмів запобігання виникненню конфліктів у сфері публічного управління є формування копінг-стратегій - методи, які використовуються для подолання стресових ситуацій та збереження емоційного балансу [7]. Серед основних типів копінг-стратегій варто виділити ті що як найкраще підходять для публічної служби (рис. 4).

Рис. 4 Копінг-стратегії подолання стресу

Проблемно-орієнтовані копінг-стратегії спрямовані на вирішення самої проблеми, що викликає стрес. Вони включають пошук інформації, аналіз ситуації, розробку плану дій для усунення джерела стресу. Наприклад, ефективне планування робочого часу або делегування обов'язків для зменшення навантаження.

Емоційно-орієнтовані стратегії зосереджені на управлінні емоціями, які викликані стресовою ситуацією. Вони включають релаксацію, розвиток позитивного мислення, контроль емоцій. Наприклад, використання технік дихання, медитації або рефлексії для заспокоєння.

Соціально-орієнтовані стратегії передбачають отримання підтримки від інших людей: колег, друзів, родини. Можуть включати обговорення проблем, пошук порад або просто емоційну підтримку. Наприклад, обговорення труднощів із колегами для спільного вирішення конфлікту.

Копінг-стратегії уникнення спрямовані на тимчасове ігнорування проблеми, щоб зменшити її емоційний вплив. Вони передбачають переключення уваги на інші види діяльності, як-от хобі, відпочинок, або перегляд фільмів після напруженого робочого дня.

Важливість копінг-стратегій у сфері публічного управління та державній службі полягає у тому, що означені стратегії допомагають знизити негативний вплив стресових факторів і підтримувати емоційну стабільність представників влади. Їх використання зменшує ризик розвитку хронічної втоми та апатії, які характерні для державної служби, стратегії забезпечують покращення відносин у колективі, адже саме контроль емоцій та ефективне вирішення конфліктів сприяють зміцненню командної роботи і взаємної довіри. Також сприяють збереженню фізичного та психологічного здоров'я.

Висновки. Отже, конфлікти як явище суспільного життя виникають у процесі спілкування людей і характерні для всіх рівнів і галузей їх діяльності. Особливої актуальності вивчення механізмів виникнення та вирішення конфліктів набувають конфлікти що виникають у сфері публічного управління та державної влади, адже саме ці конфлікти є індикаторами якості публічного управління та соціального розвитку громад та країни в цілому. Сторонами конфлікту у публічному управлінні є особи або групи осіб, які працюють у сфері публічного управління та громадськість, чії потреби можуть вирішуватися органами влади. Передумовами виникнення конфліктів у сфері публічного управління є відсутність цілеспрямованої та скоординованої роботи суб'єктів і об'єктів управління, що призводить до основної суперечності. Серед наслідків конфліктів в публічному управлінні варто виділити: погіршення робочої атмосфери, міжособистісні та групові конфлікти, зниження ефективності роботи, втрата кваліфікованих кадрів, зниження довіри до державних органів влади та місцевого самоврядування. Механізм вирішення конфліктів у сфері публічного управління передбачає застосування таких інструментів як: покращення комунікацій, медіація, навчання і тренінги, створення етичних стандартів та копінг-стратегії.

Профілактика конфліктів, уміння їх аналізувати та вирішувати є важливими складовими успішної комунікації органів публічного управління і громадськості та потребує від службовців відповідних знань [1]. Ефективне управління конфліктами у сфері публічного управління є важливим для забезпечення стабільної роботи державних органів управління та органів місцевого самоврядування, адже саме у цих сферах конфлікти є поширеним явищем через особливості управління, такі як ієрархічна структура, політичний тиск, високий рівень відповідальності та необхідність взаємодії з різними зацікавленими сторонами.

Література:

1. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 207 с.
2. Біловодська О. А., Кириченко Т. В. Управління конфліктами в системі управління людським потенціалом підприємств. Економіка і суспільство. 2017. №10. С. 177–182.

3. Долинська Л.В., Матіас-Заяц Л.П. Психологія конфлікту. Київ: ЦУЛ, 2010. 304 с.
4. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук. /ред. колегія. Ю. Ковбасюк (голова) [та ін.]. — К. : НАДУ, 2011. — Том 2: Методологія державного управління / наук. ред. Колегія : Ю. Сурмін (співголова) [та ін.]. 2011. 692 с.
5. Казаков В. Соціальний конфлікт: проблема визначення. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2014. No3. С. 156–166.
6. Корчак І. Суть і значення публічного конфлікту у сучасних умовах розвитку суспільства та його зв'язок з архетипами колективного несвідомого. Публічне урядування. 2019. No3(18). С. 240–251. <https://doi.org/10.32689/2617-2224-2019-18-3-240-251>
7. Лопушинський І.П., Ковальська Н.М., Демченко В.М. Медіація як засіб вирішення суперечок в публічному управлінні: гуманістичний аспект. Вісник ХНТУ. Публічне управління та адміністрування. 2022. No 1 (80). С. 110–119. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.1.13>.
8. Новікова Н. Управління конфліктами в організації: підходи до вирішення та профілактики. Галицький еко-номічний вісник. 2013. No 2(41). С. 79–83.
9. Ходаківський Є.І., Грабар Т.Р. Психологія управління: навчальний посібник. Житомир, 2011. 664 с.
10. Щедрова Г.П. Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні та світі: монографія / Г. П. Щедрова, І. А. Єремєєва, Д. В. Прошин, Р. М. Ключник, Н. М. Волвенко; за ред. Г. П. Щедрової. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 148 с.

References:

1. Boychuk M. A. (2013) Power and civil society: mechanisms of interaction. Kiev, 207 p. [in Ukrainian].
2. Bilovods'ka O. A. (2017) Upravlinnya konfliktamy v systemi upravlinnya lyuds'kym potentsialom pidpryyemstv [Conflict management in the human potential management system of enterprises]. Ekonomika i suspil'stvo [Economy and society]/ O. A. Bilovods'ka, T. V. Kyrychenko. No10. S. 177–182 [in Ukrainian].
3. Dolyn'ska L.V. (2010) Psykholohiya konfliktu [Psychology of conflict]/ L.V. Dolyn'ska, L.P. Matias-Zayats. Kyiv: TSUL. 304 p. [in Ukrainian].
4. Kovbasiuk, Yu. (2011) Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of public administration], vol. 2, Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia upravlinnia [Methodology of public administration]. Kyiv : NADU. 692 p. [in Ukrainian].
5. Kazakov V.(2014) Sotsial'nyy konflikt: problema vyznachennya [Social conflict: the problem of definition]. Sotsiolohiya: teoriya, metody, marketynh [Sociology: theory, methods, marketing]. No 3. S. 156–166. [in Ukraine].
6. Korchak I. (2019). Sut i znachennia publichnoho konfliktu u suchasnykh umovakh rozvytku suspilstva ta yoho zviazok z arkhetypamy kolektyvnoho nesvidomoho. Publichne uriaduvannia Vyp. 3 (18). S. 240–251. [in Ukraine].
7. Lopushyn'skyy I.P. (2022) Mediatsiya yak zasib vyrishennya superechok v publichnomu upravlinni: humanistychnyy aspekt [Mediation as a means of resolving disputes in public administration: a humanistic aspect]. Visnyk KHNTU. Publichne upravlinnia ta administruvannia [KhNTU Bulletin. Public management and administration]/ I.P. Lopushyn'skyy, N.M. Koval's'ka, V.M. Demchenko. No 1 (80). S. 110–119. [in Ukraine] DOI:<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.1.13>

8. Novikova N. (2013) Upravlinnya konfliktamy v orhanizatsiyi: pidkhody do vyrishennya ta profilaktyky [Conflict management in the organization: approaches to resolution and prevention]. Halyts'kyy ekonomichnyy visnyk [Galician Economic Bulletin]. No2(41). S.79-83. [in Ukraine]
9. Khodakivs'kyy YE.I. (2011) Psykholohiya upravlinnya: navchal'nyi posibnyk [Psychology of management: a study guide]/ YE.I. Khodakivs'kyy, T.R. Hrabar. Zhytomyr, 664 p. [in Ukraine].
10. Shchedrova H. P. (2018). Osoblyvosti politychnykh konfliktiv u suchasni Ukraini ta sviti: monohrafiia/ H. P. Shchedrova, I. A. Yermieieva, D. V. Proshyn, R. M. Kliuchnyk, N. M. Volvenko. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia. 148 p. [in Ukraine].

2(10)
2025

СУСПІЛЬСТВО ТА
НАЦІОНАЛЬНІ
ІНТЕРЕСИ

СЕРІЯ «Механізми державного управління»

УДК 323.16:351.7

[https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2\(10\)-909-921](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-2(10)-909-921)

Панченко Ганна Олександрівна, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та регіоналістики, Інститут публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», вул. Генуезька, 22, Одеса, Україна, 65009, тел.: 097-313-48-92, e-mail: annapaalex@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3946-9004>.

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАТЕГІЧНИХ ПРОВАЙДЕРІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕАЛІЗАЦІЮ СИСТЕМНИХ РЕФОРМ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено вплив діяльності стратегічних провайдерів публічної політики на реалізацію системних реформ в сучасній Україні. Встановлено, що для сучасної України актуальним є питання системного реформування з метою підвищення ефективності публічного управління, реалізації публічної політики та якості життя більшості громадян країни. Основна функція діяльності стратегічних провайдерів публічної політики полягає у впровадженні ухвалених обґрунтованих, доречних та вчасних управлінських рішень, спрямованих на досягнення позитивного результату у процесі реалізації системних реформ в сучасній Україні. Визначено, що «публічна політика» є ширшим поняттям, аніж «державна політика», оскільки вона охоплює не лише державну політику, а й політику, яку здійснюють чи можуть здійснювати недержавні організації, об'єднання державних і громадських органів або навіть приватні структури й агенції. Окреслено коло стратегічних провайдерів публічної політики у сфері реалізації системних реформ. Проаналізовано основні етапи процесу реалізації публічної політики у сфері системних реформ, стратегічну спрямованість діяльності та ресурсний потенціал стратегічних провайдерів публічної політики у сфері системних реформ. Розглянуто нормативно-правові акти, які підтверджують системність реформ у сучасній Україні та результативність діяльності стратегічних провайдерів публічної політики у зазначеній сфері. Зроблено висновок, що вплив діяльності стратегічних провайдерів публічної

політики на реалізацію системних реформ в сучасній Україні має ключове значення для успішного позитивного результату змін, забезпечує стабільність розвитку держави і громадянського суспільства. Позитивний вплив відбувається за умови дотримання принципів чіткого цілепокладання, законності, що зумовлює важливість конституційного і законодавчого забезпечення реформаторських змін. Важливо, що така діяльність має бути спрямована на формування суспільно значущих цінностей, смислів, образів майбутнього як необхідної умови ціннісно-орієнтаційної єдності українського суспільства.

Ключові слова: відповідальність, громадянське суспільство, державна політика, контроль, публічна політика, реалізація публічної політики, реформування, системні реформи, сталий розвиток, стратегічне управління, стратегічні документи, стратегічні провайдери, стратегія.

Panchenko Hanna Oleksandrivna, Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Administration and Regional Studies, Institute of Public Service and Management of the National University "Odesa Polytechnic", Genoese Str., 22, Odesa, Ukraine, 65009, tel.: 097-313-48-92, e-mail: annapaalex@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3946-9004>

IMPACT OF THE ACTIVITIES OF STRATEGIC PROVIDERS OF PUBLIC POLICY ON THE IMPLEMENTATION OF SYSTEMIC REFORMS IN MODERN UKRAINE

Abstract. The article examines the impact of the activities of strategic providers of public policy on the implementation of systemic reforms in modern Ukraine. It is established that for modern Ukraine the issue of systemic reform is relevant in order to increase the efficiency of public administration, the implementation of public policy and the quality of life of the majority of citizens of the country. The main function of the activities of strategic providers of public policy is to implement the adopted, justified, relevant and timely management decisions aimed at achieving a positive result in the process of implementing systemic reforms in modern Ukraine. It is determined that “public policy” is a broader concept than “state policy”, since it covers not only state policy, but also policies that are implemented or can be implemented by non-state organizations, associations of state and public bodies, or even private structures and agencies. The range of strategic providers of public policy in the field of implementing systemic reforms is outlined. The main stages of the process of implementing public policy in the field of systemic reforms, the strategic focus of activity and the resource potential of strategic providers of public policy in the field of systemic reforms are analyzed. The

regulatory and legal acts that confirm the systematic nature of reforms in modern Ukraine and the effectiveness of the activities of strategic providers of public policy in this area are considered. It is concluded that the impact of the activities of strategic providers of public policy on the implementation of systemic reforms in modern Ukraine is of key importance for the successful positive outcome of changes, ensuring the stability of the development of the state and civil society. A positive impact occurs provided that the principles of clear goal-setting and legality are observed, which determines the importance of constitutional and legislative support for reformist changes. It is important that such activities should be aimed at the formation of socially significant values, meanings, and images of the future as a necessary condition for the value-orientation unity of Ukrainian society.

Keywords: responsibility, civil society, public policy, control, public policy, implementation of public policy, reform, systemic reforms, sustainable development, strategic management, strategic documents, strategic providers, strategy.

Постановка проблеми. Для сучасної України актуальним є питання системного реформування з метою підвищення ефективності публічного управління, реалізації публічної політики та якості життя більшості громадян країни. Системні реформи, які розпочинаються загальнодержавними правовими діями, чітко та однозначно декларуючи межі та технологію реалізації необхідних перетворень, прямопропорційно залежать від впровадження ухвалених обґрунтованих, доречних та вчасних управлінських рішень, спрямованих на досягнення позитивного результату у процесі реалізації системних реформ в сучасній Україні. І забезпечення досягнення цієї амбітної мети – основна функція діяльності стратегічних провайдерів публічної політики. Дефініція «стратегічні провайдери публічної політики» відносно знедавна почала активно використовуватися у науковому дискурсі та стала предметом наукових досліджень та є значно ширшим поняттям, ніж «впроваджувачі державної політики» [6], «реалізатори управлінських рішень у сфері публічної політики» [4], «ключові актори публічної політики», «заінтересовані сторони публічної політики» [9], «зацікавлені сторони (стейкхолдери)» [11], адже об'єднує більшу кількість учасників процесу реалізації публічної політики, розширений функціонал та перелік методів, інструментів та механізмів. Зважаючи на той факт, що суспільно-політичний простір сучасної України перебуває у процесі системних реформ, пролонгованих у часі і спричинених активним впливом різноманітних факторів, викликів, можливостей та загроз зовнішнього і внутрішнього середовищ, дослідження сутності, ролі та результатів діяльності стратегічних провайдерів публічної політики у зазначених реформаційних змінах є актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодення України характеризується глибокими системними реформами, їх дослідженню присвячено чимало теоретичних праць таких вчених, як І. Бідзюри, І. Бекешкіної, Є. Головахи, С. Кравченка, І. Лукінова, Ю. Шайгородським та ін. Так, І. Бідзюра дослідив основні етапи реформування суспільства: зародження реформ, їхнє сучасне розгортання та перспективи розвитку, з'ясував сутність кожного з них, виявив позитивні та негативні аспекти системних реформи [2]. С. Кравченко узагальнив теоретичні погляди на сутність реформ, запропонував комплексне розуміння визначальних характеристик такої форми суспільних змін [5]. Ю. Шайгородським було досліджено особливості здійснення суспільно-політичних реформ в сучасній Україні, встановлено, що сучасні проблеми здійснення суспільно-політичних реформ в Україні зумовлені необхідністю подолання зовнішньо- і внутрішньополітичних викликів і загроз, які виникають в умовах зміни напрямку цивілізаційного поступу [16].

Дослідженню особливості поняття «публічна політика», особливості здійснення її в Україні на сучасному етапі державотворення присвячені наукові розвідки вчених Н. Бакуменка, М. Буника, О. Гомоляка В. Загорського, Ю. Палагнюк, С. Попова, О. Пухкала та ін. Дослідження Ю Палагнюк присвячено аналізу визначення понять «державна політика» та «публічна політика» відповідно до західних та вітчизняних наукових джерел з державного управління, виявленню особливостей змісту зазначених дефініцій [8]. Науковцями О. Пухкалом та О. Гомоляком розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження поняття «публічна політика», встановлено спільні та відмінні риси понять «публічна політика» і «державна політика», розкрито зв'язок публічної політики та державного управління [15].

Дослідження сутності поняття «стратегічні провайдери публічної політики» є досить новою лакуною у сучасному науковому середовищі. Цій тематиці присвячено наукові публікації Л. Брич, І. Грищенко, М. Криштановича, О. Лазора, В. Олійник, І. Парфенюка, Л. Приходченко. Дослідницею І. Грищенко розглянуто роль стратегічних провайдерів публічної політики в контексті стратегічного розвитку України та ЄС та вдосконалення механізмів управління в умовах післявоєнного відновлення та розроблено конкретні рекомендації для уряду, місцевих органів влади та громадських організацій щодо вдосконалення процесів планування, реалізації та контролю за публічною політикою [3]. За результатами дослідження науковців І. Криштановича та Л. Брич було виявлено, що стратегічні провайдери публічної політики інтегрують різноманітні підходи та ресурси для реагування на виклики, що постають перед національною системою розвитку людського капіталу, сприяючи інноваціям, адаптації до змін ринку праці та створенню стійких і конкурентоспроможних суспільств [7]. Науковець Л. Приходченко теоретично

обґрунтувала сутнісні та змістовні характеристики поняття «стратегічні провайдери» процесу реалізації публічної політики та реформування системи публічного управління в Україні, визначила підстави віднесення провайдерів публічної політики та реформування системи публічного управління саме до категорії «стратегічних» [11].

Але дослідженню впливу діяльності стратегічних провайдерів публічної політики на реалізацію системних реформ в сучасній Україні не було приділено достатньої уваги сучасною науковою спільнотою, тому саме цей аспект видається важливим для розкриття стратегічного бачення сутності системних реформ, що відбуваються у сучасній Україні.

Мета статті – дослідити вплив діяльності стратегічних провайдерів публічної політики на реалізацію системних реформ в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі реформи визнані найкращим шляхом прогресивного розвитку суспільства, тому що глибокі, докорінні перетворення у процесі функціонування громадянського суспільства і сучасної держави здійснюються, опираючись на комплекс реформ. Передумовою успішних реформ, як вважав К. Поппер, а тим більше – системних реформ, є відкритість суспільства, тобто готовність його громадян до відповідального і творчого ставлення до вдосконалення існуючих соціальних інститутів. Тому системні реформи – не лише результат зусиль владних органів, але й процес самоорганізації всього суспільства, який охоплює всіх його членів [10, с. 223].

Реформи є суттєвими якісними суспільними змінами, що забезпечують активну суспільну еволюцію та є кількісними змінами, оскільки вони не знищують основ наявної структури, передусім не порушують основ існуючого ладу, тому будь-яка реформа спрямована на певне удосконалення, тобто усунення або виправлення недоліків, помилок, підвищення ефективності роботи певної системи тощо. А отже, реформи спрямовані на прогресивний розвиток суспільства, але водночас покликані зберегти існування певних соціально-політичних, економічних чи ідеологічних структур, інститутів тощо [5, с. 81].

Науковець Кравченко С. таким чином трактує визначення системних реформ: спеціально організовані та здійснювані вищими органами влади на законних підставах перетворення суспільного життя, що безпосередньо змінюють одночасно кілька його сфер та передбачають зміни у політиці (економічній, соціальній тощо), роблячи акцент на важливу ознаку зазначених реформ – їх належне законодавче забезпечення [5, с. 80]. Досліджуючи історичну ретроспективу впровадження системних реформ в Україні, науковець І. Бідзюра початок системних реформ українського суспільства датує 1990-1991 рр. – ухваленням державних рішень щодо проголошення незалежної

Української держави, підкріплених всенародним референдумом У подальшому загальним підґрунтям системних реформ стала Конституція України 1996 р. – саме прийняття Основного Закону нашої держави стало початком якісно нового етапу в розвитку суспільства і держави [2, с. 77].

Зрозуміло, що успішність та результативність впровадження системних реформ залежать від скоординованих, обґрунтованих дій владними структурами, які мають повноваження монопольного права держави на законний примус, тобто йдеться про державну політику, сутність якої полягає у низці цілеспрямованих заходів, основною метою яких є розв'язання певних суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного, правового ладу країни [6, с. 123].

Державна політика щодо реалізації системних реформ здійснюється відповідно до основних напрямів діяльності держави і у зазначеній сфері знаходить своє відображення у програмах діяльності уряду, національних, державних, регіональних та галузевих програмах, концепціях, основних напрямках і сценаріях розвитку, планах законотворчої діяльності, державному бюджеті тощо. Центральні органи виконавчої влади беруть участь у формуванні державної політики як у цілому, так і за відповідними напрямками, а основними впроваджувачами державної політики є органи виконавчої влади, які на різних рівнях забезпечують проведення державної політики у відповідній галузі державно-управлінської діяльності [1, с. 122].

Беручи до уваги той факт, що успішність системних реформ залежить не лише від готовності держави і її владних структур щодо реалізації важливих змін, наявності політичної волі щодо здійснення реформ, але й від рівня розвитку громадянського суспільства, зважаючи на значні зміни у відносинах між державою і суспільством під впливом глобальної революції державного управління, яка відбулася наприкінці 90-х років XX століття та розвитком концепцій New Public Management, New Public Governance, які повністю переформатували параметри взаємодії держави і громадянського суспільства, основою яких стало партнерство у вирішенні нагальних суспільних питань, доречно розглядати поняття «публічна політика».

Публічна політика є ширшим поняттям, оскільки вона охоплює не лише державну політику, а й політику, яку здійснюють чи можуть здійснювати недержавні організації, об'єднання державних і громадських органів або навіть приватні структури й агенції, і, як зазначає дослідниця Палагнюк Ю.В., на відміну від державної політики, що виражає спрямованість політичного керівництва державою, публічна політика виражає інтереси нації або її окремих секторів чи регіонів, а отже, для її успіху особлива необхідна підтримка всіх дійових осіб цієї політики [8, с. 66].

У системі координат публічної політики важливо відзначити, що коло її активних впроваджувачів значно розширено (у порівнянні із державною

політикою), що пояснюється тим фактом, що умовах демократії, коли рівень розвитку громадянського суспільства достатньо високий, державна влада поступається частиною своїх повноважень на користь органам самоуправління та незалежним інституціям громадянського суспільства.

Як вже було зазначено вище, сьогодні доречним видається вживання поняття «стратегічні провайдери публічної політики» у сфері реалізації системних реформ, оскільки воно є ширшим і більш обґрунтованим за поняття «відповідальні за впровадження публічної політики» або ж «впроваджувачі публічної політики» у зазначеній сфері. Це зумовлено низкою факторів.

По-перше, сам процес реалізації публічної політики у сфері системних реформ є стратегічним, про це свідчать основні етапи зазначеного процесу:

- формулювання та визначення проблем у сфері реалізації системних реформ (є складним процесом узгодження різноманітних поглядів на певну ситуацію, на причини виникнення цієї ситуації, можливі шляхи її виправлення та наслідки владного втручання як для громади загалом, так і для окремих зацікавлених сторін);

- вироблення рішень (передбачає узгодження різноманітних інтересів при збереженні пріоритету суспільних цінностей та загального блага у процесі реалізації системних реформ в сучасній Україні);

- прийняття рішень щодо вирішення ідентифікованих проблем (означає їх формалізацію у формі нормативно-правових актів, що мають юридичну силу: закон, указ, рішення, постанова, результат голосування чи референдуму, важливо, що такі рішення можуть як вказувати тільки загальний напрямок майбутніх дій, так і містити конкретну програму досягнення цілей);

- втілення рішень у життя (реалізація ухвалених рішень може здійснюватися безпосередньо органами виконавчої влади або іншими уповноваженими на це організаціями, а також можливі уточнення в результаті моніторингу процесу реалізації, підбір більш доречних інструментів та методів для досягнення кінцевого результату) [4, с. 485].

По-друге, діяльність таких провайдерів публічної політики у сфері реалізації системних реформ є стратегічно спрямованими на досягнення довгострокових цілей [7, с. 427]. Стратегічна спрямованість діяльності проявляється у здатності провайдерів публічної політики у сфері реалізації системних реформ у такому:

- чітко визначати пріоритети публічної політики у сфері реалізації системних реформ (наприклад, забезпечення раціональної організації інститутів публічної влади; практична реалізація моделі сталого розвитку, що забезпечує інтегральне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості, ресурсної збалансованості та екобезпеки; екологізація публічної політики та суспільної свідомості; вибудова цілісної системної політики щодо конституційних гарантій прав людини і основоположних свобод тощо);

– пропонувати альтернативні рішення щодо використання принципів, інструментів впровадження системних реформ для досягнення максимально позитивних результатів (наприклад, до принципів діяльності стратегічних провайдерів публічної політики у сфері реалізації системних реформ можна віднести такі: прозорості, підзвітності, відкритості, інноваційності, законності та ін. [11, с. 11], а дієвими інструментами є: публічно-приватне партнерство, міжнародне співробітництво, громадські консультації тощо) [7, с. 431];

– аналізувати рівень впливу різноманітних політичних рішень на процес реалізації системних реформ (прикладом таких рішень можуть слугувати: обрання вектору євроінтеграції, задекларованого у підписаній Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони; формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, яка була відображена у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні тощо);

– розробляти законодавчі ініціативи, які сприятимуть успішній реалізації процесу реалізації системних реформ;

– встановлювати критерії об'єктивної оцінки ефективності вже досягнутих результатів впровадження системних реформ (наприклад, за такими якісними показниками: наявність історичних особливостей, традицій, сформованих архетипів та неформальних інститутів суспільства; активність двосторонньої співпраці з інститутами громадянського суспільства; ефективність громадського контролю за діяльністю органів державної влади; інтенсивність залучення громадськості до формування та реалізації державної політики);

– прогнозувати майбутні тенденції впливу сучасних суттєвих факторів зовнішнього середовища на процес реалізації системних реформ (такими факторами з упевненістю можна вважати: військова агресія РФ проти України; нові реалії і умови інформаційного суспільства; активне впровадження цифровізації; глобалізаційні процеси).

По-третє, такі провайдери володіють значними ресурсами: фінансовими, владними, інформаційними, інтелектуальними, що уможливорює більш глибоке розуміння специфіки процесу реалізації системних реформ, і, як наслідок, сприяє формуванню більш обґрунтованих, ефективних, стратегічних управлінсько-політичних рішень, максимально скоригованих відповідно до стратегічних цілей держави. Причому, як зазначають науковці Криштанович М. та Брич Л., саме завдяки наявності зазначених ресурсів, статусності та спроможності якісної експертизи стратегічні провайдери публічної політики можуть не лише впливати на процес прийняття рішень на усіх рівнях публічного управління, але й реально забезпечувати успішну реалізацію публічної полі-

тики загалом, і у сфері реалізації системних реформ зокрема у повній відповідності із довгостроковими інтересами громадянського суспільства [7, с. 426].

Важливим документом, який сприяв впровадженню саме системних реформ в сучасній Україні стала Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (далі – Стратегія), яка визначила мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Саме цим документом було визначено чотири основні вектори: розвитку, безпеки, відповідальності та гордості, у межах яких передбачалася реалізація 62 реформ та програм розвитку держави. Також було виокремлено пріоритетні реформи і програми: реформа системи національної безпеки та оборони; оновлення влади та антикорупційна реформа; судова реформа; реформа правоохоронної системи; децентралізація та реформа державного управління; дерегуляція та розвиток підприємництва; реформа системи охорони здоров'я; податкова реформа; програма енергонезалежності; програма популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі [12].

Ролі стратегічних провайдерів реалізації цього важливого нормативно-правового документу окреслено у Розділі 5 «Засоби реалізації Стратегії (суспільний договір)», у якому зазначено, що передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності:

- стратегічні провайдери з боку влади (КМУ, ЦОВВ, органи публічної влади регіонального та місцевого рівня) – відповідальні за проведення реформ, забезпечення балансу інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом, гарантування дотримання прав людини;

- стратегічні провайдери публічної політики щодо впровадження системних реформ, задекларованих у Стратегії, із бізнес-середовища (представники великого, середнього, малого бізнесу, окремі вітчизняні та зарубіжні інвестори та інвестиційні компанії, приватні підприємці представники підприємств усіх форм власності) – відповідальні за підтримку і розвиток держави, бізнес-середовища та громадянського суспільства, дотримання принципів чесної праці та конкуренції;

- основним напрямом діяльності стратегічних провайдерів – представників громадянського суспільства (громадські організації, недержавних організації, академічні інституції, недержавні неприбуткові структури, громадські ради при державних установах) є здійснення контролю щодо процесу реалізації системних реформ, здійснення незалежної експертизи ухвалених рішень тощо.

Логічним продовженням процесу реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» є Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», який декларує таке:

- необхідність забезпечення дотримання 17-ти Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, визначених у відповідності проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 «Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року»;

- орієнтири для розроблення проєктів прогнозних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України до 2030 року;

- зазначаючи, що основним стратегічним провайдером цього нормативно-правового акту є Кабінет Міністрів України, значно розширює перелік впроваджувачів шляхом залучення вчених, експертів, представників громадських об'єднань для аналізу прогнозних і програмних документів з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року [14].

Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» є основою для прийняття нового важливого стратегічного документу, який на сьогодні має статус Проєкту, Закон України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року». Пропонований проєкт Стратегії розглядається як рамковий документ, який визначатиме стратегічні напрями довгострокового розвитку України. Принциповим аспектом її розробки було врахування адаптованих для України ЦСР до 2030 року та врахування основних положень Оновленої Стратегії сталого розвитку ЄС.

Розроблена Стратегія сталого розвитку України до 2030 року, при умові затвердження їх на державному рівні, в подальшому можуть стати дійовим інструментом для впровадження засад збалансованого розвитку у регіонах. Проєкт Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року був обговорений з червня до грудня 2016 року на регіональних та національних консультаціях, у яких взяли участь представники органів державної влади та місцевого самоврядування всіх областей України, депутати різних рівнів, науковці та освітяни, представники інститутів громадянського суспільства, професійних об'єднань, бізнесу, ЗМІ, експерти міжнародних організацій. Стратегія встановлює цілісну систему стратегічних та операційних цілей переходу до інтегрованого економічного, соціального та екологічного розвитку країни до 2030 року. Вона також визначає інституційні засади впровадження Стратегії, напрями міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії, основні рушійні сили та інструменти її реалізації [13].

Висновки. Отже, вплив діяльності стратегічних провайдерів публічної політики на реалізацію системних реформ в сучасній Україні має ключове

значення для успішного позитивного результату змін, забезпечує стабільність розвитку держави і громадянського суспільства, сприяє дієздатності та ефективності функціонування інституцій публічного управління всіх рівнів. Позитивний вплив відбувається за умови дотримання принципів чіткого цілепокладання, законності, що зумовлює важливість конституційного і законодавчого забезпечення реформаторських змін.

Важливо, що така діяльність має бути спрямована на формування суспільно значущих цінностей, смислів, образів майбутнього як необхідної умови ціннісно-орієнтаційної єдності українського суспільства. У цьому сенсі вкрай важливою є здатність стратегічних провайдерів публічної політики встановлення причин і наслідків сучасних явищ і процесів, які відбуваються як в політичній, так і в суто управлінській площинах функціонування сучасної держави та громадянського суспільства, а також – у визначенні визначення перспектив і шляхів їх подальшого розвитку.

Відкритість, прозорість і послідовність діяльності стратегічних провайдерів публічної політики є визначальними у збереженні суспільної єдності, мобілізації на подолання соціально-політичної кризи й ефективного здійснення системних реформ, і навпаки, відсутність чіткої артикуляції стратегічного бачення сутності системних реформ, їх змісту, основних напрямів і принципів створюють передумови для порушення гармонійних взаємовідносин між державою і суспільством.

Література:

1. Бакуменко В.Д., Попов С.А. Державна політика. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 4. К. : НАДУ, 2011.С. 122-124.
2. Бідзюра І. Етапи і перспективи системних реформ в Україні. *Політичний менеджмент*. 2014. № 1. С. 75-82. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11737/07-Bidziora.pdf?sequence=1>
3. Грищенко І. Стратегічні провайдери публічної політики. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2024. №1. С. 32–39. DOI: <https://doi.org/10.32782/24144436/2024-1-5>
4. Загорський В. С., Буник М. З. Публічна політика. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 8. К. : НАДУ, 2011.С. 484-486.
5. Кравченко С. Теоретичне розуміння реформ як форми суспільних змін. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 4. С. 74-83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_4_13
6. Кресіна І. О. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. 304 с.
7. Криштанович М., Брич Л. Стратегічні провайдери публічної політики розвитку людського капіталу. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 5 (5). С. 426-434. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/13388/13451> DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5\(5\)-426-434](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-5(5)-426-434)

8. Палагнюк Ю.В. «Державна політика» та «публічна політика»: теоретичний аспект. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Вип. 169. Т. 181. Державне управління. С. С. 63-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_181_169_14

9. Парфенюк Т. Заінтересовані сторони у виробленні публічної політики в енергетичній сфері України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1629>

10. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги: в 2-х т. Т.1. К.: Основи, 1994. 444 с.

11. Приходченко Л. Стратегічні провайдери процесу реалізації публічної політики та реформування системи публічного управління в Україні. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2025. № 33. С. 7-13. URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/322312>

12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

13. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030. Проект Закону України від 07 серпня 2018 року № 9015. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332>

14. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

15. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106–112. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5851&i=17>

16. Шайгородський Ю. Ж. Особливості здійснення суспільно-політичних реформ в Україні. *Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси*: збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ: ІПЕНД НАН України, 2018. С. 111-142. URL: <https://ipend.gov.ua/publication/polityka-suspilnykh-reform-stratehiia-mekhanizmy-resursy-zbirnyk-naukovykh-prats/>

17. Gryshchenko I., Lazor O., Oliynyk V., Lazor O., Yunik I. Strategic public policy providers in the context of european integration. *Amazonia Investiga*, 2023, № 64, 175–187. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.1>

References:

1. Bakumenko, V.D., & Popov S.A. (2011). Derzhavna polityka [State policy]. *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* : u 8 t. / nauk.-red. kolehiia : Yu. V. Kovbasiuk (holova) ta in. T. 4. K. : NADU. 122–124 [in Ukrainian].

2. Bidziura, I. (2014). Etapy i perspektyvy systemnykh reform v Ukraini [Stages and prospects of systemic reforms in Ukraine]. *Politychnyi menedzhment – Political management*. 1, 75–82. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11737/07-Bidziura.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

3. Hryshchenko, I. (2024). Stratehichni provaidery publichnoi polityky [Strategic public policy providers]. *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – Public administration and local government*, 1. 32–39. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/24144436/2024-1-5> [in Ukrainian].

4. Zahorskyi, V. S., & Bunyk, M. Z. (2011). Publichna polityka [Public policy]. *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* : u 8 t. / nauk.-red. kolehiia : Yu. V. Kovbasiuk (holova) ta in. T. 8. K. : NADU. 484–486 [in Ukrainian].

5. Kravchenko, S. (2013). Teoretychne rozuminnia reform yak formy suspilnykh zmin [Theoretical understanding of reforms as a form of social change]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia – Bulletin of the National Academy of Public Administration*, 4, 74–83. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2013_4_13 [in Ukrainian].
6. Kresina, I. O. (2006). Polityka, pravo i vlada v konteksti transformatsiinykh protsesiv v Ukraini [Politics, law and power in the context of transformational processes in Ukraine]: monohrafiia. K.: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. 304 s. [in Ukrainian].
7. Kryshchanykh, M., & Brych, L. (2024). Stratehichni provaidery publichnoi polityky rozvytku liudskoho kapitalu [Strategic providers of public human capital development policy]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi – Successes and achievements in science*, 5 (5), 426–434. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/13388/13451> [in Ukrainian].
8. Palahniuk, Yu. V. (2012). «Derzhavna polityka» ta «publichna polityka»: teoretychnyi aspekt. [«State policy» and «public policy»: a theoretical aspect]. *Naukovi pratsi. Derzhavne upravlinnia – Scientific works. Public administration*, Vyp. 169, T. 181, 63-67. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_181_169_14 [in Ukrainian].
9. Parfeniuk, T. (2020). Zainteresovani storony u vyroblenni publichnoi polityky v enerhetychnii sferi Ukrainy [Stakeholders in public policy development in the energy sector of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 4. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1629> [in Ukrainian].
10. Popper, K. (1994). Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy [The open society and its enemies]: v 2-kh t. T.1. K.: Osnovy. 444 [in Ukrainian].
11. Prykhodchenko, L. (2025). Stratehichni provaidery protsesu realizatsii publichnoi polityky ta reformuvannia systemy publichnoho upravlinnia v Ukraini [Strategic providers of the process of implementing public policy and reforming the public administration system in Ukraine]. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia – Theoretical and applied issues of state formation*, 33, 7-13. Retrieved from <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/322312> [in Ukrainian].
12. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020». Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 roku № 5/2015 [On the Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020». Decree of the President of Ukraine dated January, 12, 2015, № 5/2015]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [in Ukrainian].
13. Pro Stratehiiu staloho rozvytku Ukrainy do 2030. Proekt Zakonu Ukrainy vid 07 serpnia 2018 roku № 9015 [On the Strategy for Sustainable Development of Ukraine until 2030. Draft Law of Ukraine dated August, 7, 2018, № 9015]. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332> [in Ukrainian].
14. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30 veresnia 2019 roku № 722/2019 [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030. Decree of the President of Ukraine dated September, 30, 2019, № 722/2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian].
15. Pukhkal, O. H., & Homoliako, O. V. (2017). Publichna ta derzhavna polityka: yednist ta vidminnosti [Public and state policy: unity and differences]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 24, 106–112. Retrieved from <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5851&i=17> [in Ukrainian].
16. Shaihorodskyy, Yu. Zh. (2018). Osoblyvosti zdiisnennia suspilno-politychnykh reform v Ukraini [Peculiarities of implementing socio-political reforms in Ukraine]. *Polityka suspilnykh reform: stratehiia, mekhanizmy, resursy – Social reform policy: strategy, mechanisms, resources: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: IPIEND NAN Ukrainy, 111-142. Retrieved from <https://ipiend.gov.ua/publication/polityka-suspilnykh-reform-stratehiia-mekhanizmy-resursy-zbirnyk-naukovykh-prats/> [in Ukrainian].
17. Gryshchenko, I., Lazor, O., Oliynyk, V., Lazor, O., & Yunik, I. (2023). Strategic public policy providers in the context of european integration. *Amazonia Investiga*, 64, 175–187. Retrieved from <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.1> [in English].

Журнал

«Суспільство та національні інтереси»

№ 2(10) 2025

*Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.*

*Видавець:
ФОП «Жукова Ірина Віталіївна», Свідоцтво серія ДК № 7425 від 09.08.2021 р.*